

DE NEDERLANDSCHE ZEEMACHT

IN

HARE VERSCHILLENDE TIJDPERKEN GESCHETST

DOOR

J. J. BACKER DIRKS.

EERSTE DEEL.

Tweede, vermeerderde en verbeterde druk.

'S GRAVENHAGE,
DE GEBROEDERS VAN CLEEF.
1891.

Als leeraar in de Letterkundige vakken aan het Koninklijk Instituut voor de Marine te Willemsoord, heb ik in mijne betrekking aanleiding gevonden tot het schrijven van dit werk, dat oorspronkelijk van 1865 tot 1876 in vier stukken het licht, zag. De voorberichten van dien eersten druk behelzen o. a. het volgende:

„Het doel, met de uitgave (1865) beoogd, is tweeledig. In de eerste plaats wenschte ik den adelborsten, bij de Nederlandsche marine, een overzicht te geven van de geschiedenis van het wapen, waaraan zij hun leven zullen wijden, ten einde hun liefde in te boezemen voor het vak hunner keuze en lust tot een meer grondig onderzoek van hetgeen hier slechts kon worden aangestipt. In de tweede plaats wilde ik anderen, die in het onderwerp belang stellen, zonder daarvan eene bepaalde studie te maken, de gelegenheid aanbieden om in hoofdtrekken te zien, wat de zeemacht, in hare verschillende tijdperken, voor het vaderland is geweest.

Misschien zal deze of gene in het verlangen, om ook buiten den beperkten kring, waarin ik werkzaam ben, eenig nut te stichten, zekere ijdelheid meenen te zien; doch hij vergete niet, dat het eene bij uitstek nationale zaak geldt, die tot dusverre of zeer uitvoerig, of zeer onvolledig behandeld is. Dit heeft mijne taak niet verlicht, daar ik telkens door de mij gestelde ruimte gebonden was. Waar mijn bestek het gedoogde, heb ik zoowel de licht- als de schaduwzijden doen uitkomen; waar ik mij het uitvoerig bespreken van het voor en tegen, bij zeer uiteenloopende opgaven, niet mocht veroorloven, heb ik ten minste getracht zoo onpartijdig mogelijk te kiezen, overtuigd dat overschatting en geringschatting van het verledene de geschiedenis evenzeer ongeschikt maken om te zijn, wat zij wezen moet, eene vertrouwbare gids voor het tegenwoordige en de toekomst.”

„Heeft de overvloed van stof (1871) mij wellicht tot grooter uitvoerigheid verlokt, zoo wensch ik hierdoor evenwel niet alle aanspraak op den titel eener schets te verbeuren; want ook in de eigenlijke beteekenis van dit woord, mogen de beelden iets meer afgewerkt worden, naarmate zij meer op den voorgrond staan.”

„Nopens het doel en de wijze van behandeling der thans (1876) voltooide schets, heb ik slechts weinig te voegen bij het reeds vroeger gezegde. Alleen moet ik er de aandacht op vestigen, dat eenige bronnen, zoolang ik mij op het gebied der historie bewoog, wegens den brand in het departement van marine, waarbij vele stukken zijn verloren geraakt, nu eens zeer rijkelijk vloeiden, dan weder nagenoeg geheel ontbraken. Tevens moet ik uitdrukkelijk verklaren, dat ik, het gebied der eigenlijke geschiedenis verlatende, zelfs niet getracht heb naar het leveren eener schets van de zoogenaamde „histoire contemporaine.” Het laatste gedeelte behelst niets dan eene opsomming van feiten, om het verleden eenigermate aan het heden te verbinden. Voor zoover de rangschikking op het juiste verband invloed kan hebben en zoowel hier als elders dwaling tot de mogelijkheden behoort, kan ik in gemoede met de woorden van Rousseau zeggen: „J'ai pu supposer vrai ce que je savais avoir pu l'être, jamais ce que je savais être faux.”

Bij dezen herdruk is de indeeling in tijdvakken vervallen en bevat elk der beide deelen slechts eene doorlopende reeks van hoofdstukken. Tevens is de aanwijzing der bronnen aan den voet der bladzijden, die voor velen de lezing bemoeielijkte, weggelaten. Aangezien

het echter vaak lang niet onverschillig is wie iets heeft gezegd of medegedeeld, zoo heb ik dit, waar het gevoelig kon geschieden, in den tekst zelf aangeduid.

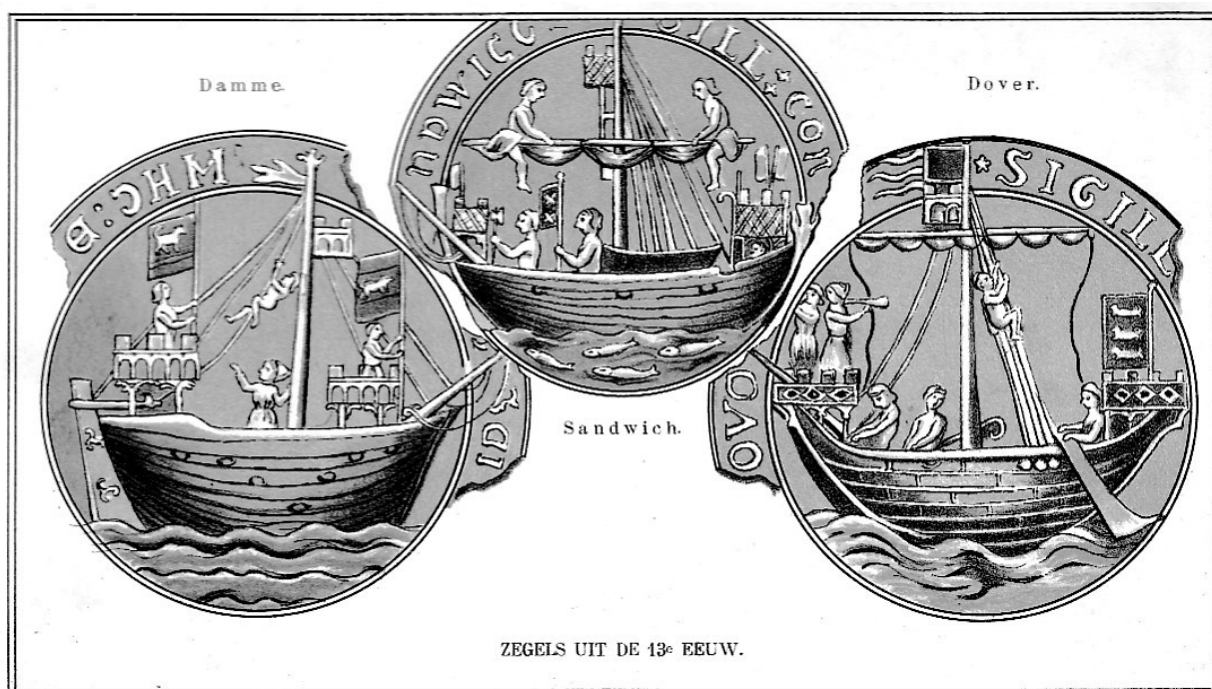
De vermeerdering, waarvan de titel gewaagt, bestaat niet alleen in de uitbreiding en de voortzetting van het verhaal der gebeurtenissen na 1848, maar ook in eenige hier en daar ingelaschte bijzonderheden meerendeels aan officiële bescheiden ontleend.

Wat de verbeteringen aangaat, moet ik tot mijn leedwezen erkennen, dat er meer te doen viel, dan ik vermoedde. Bij eene gezette kritiek vond ik in den eersten druk verscheidene onnauwkeurigheden, die wel niet de hoofdzaak betreffen en zich ten deele laten verklaren, doch niettemin fouten zijn, die verbeterd moesten worden. Waar mij dit noodig toescheen, zoo als deel II, p. 652, heb ik op de fout gewezen.

Moge nu ook deze herdruk iets bijdragen tot bereiking van het nog steeds door mij beoogde doel!

B. D.

's GRAVENHAGE, 19 Juli 1890.

INLEIDING.

Grootsch is de aanblik der zee, hetzij dat hare oppervlakte, als het zinnebeeld der oneindigheid, zich spiegelglad voor het oog uitbreidt tot den horizont, waar hemel en aarde elkander schijnen te ontmoeten, of dat hare golven, als zoo vele beweegbare waterbergen, door den orkaan voortgezweept, al wat onder haar bereik komt met dood en verderf bedreigen. Niet minder nuttig in hare werking, dan grootsch in haar voorkomen, is die ontzaglijke hoeveelheid zout water, welke het vasteland aan alle zijden bespoelt. Zij neemt allerlei onreinheden in zich op en maakt die onschadelijk; zij ontvangt de schatting der rivieren, om het ontvangene gezuiverd over te geven aan den dampkring, die er den aardbodem mede drenkt of het nederlegt op de kruinen der bergen, van waar de rivieren het andermaal zullen aanvoeren; zij is eene onuitputtelijke voorraadkamer van alle rijken der natuur, waarin de nijvere aardbewoner zoowel dagelijksch voedsel als schatten kan vinden; zij is eindelijk de weg, door middel waarvan de gemeenschap tusschen zeer verwijderde oorden gemakkelijk kan worden onderhouden.

Is het te verwonderen, dat de nabijheid der zee, hoe nadeelig dan ook, zoolang men het geweld des waters niet door dijken en sluizen wist te beteugelen, velen ten zegen heeft gestrekt! Levert niet de geschiedenis der wereld het bewijs, dat de ligging en de gesteldheid van een land altijd een overwegenden invloed hebben uitgeoefend op den aard en het bedrijf der bewoners. Werden niet krachtige volksstammen verwijfd, nadat zij zich in weelderige landstrekken hadden gevestigd; rijpten niet andere daarentegen in oorden, welke de natuur slechts karig had bedeed, tot eene nijvere bevolking? Zou dan eene zoo belangrijke omstandigheid, als de nabijheid der zee, meestal gepaard met het bezit van min of meer uitgestrekte binnenwateren, waardoor sommigen als ware het door de natuur werden geroepen, zich tot visschers en zeevaarders te vormen, geenerlei uitwerking hebben gehad?

Indien wij het oog slaan op de geschiedenis der volkeren, dan dringt zich de overtuiging aan ons op, dat zij de schoone gelegenheid tot het drijven van handel, scheepvaart en visscherij slechts bij uitzondering ongebruikt lieten. Aanvankelijk deden zij het op uiterst kleine schaal, doch na verloop van tijd bereikten velen, door het aankweeken dier bronnen van bestaan, zelfs een hoogen trap van welvaart en aanzien.

Eenmaal hadden de steden van Phenicië, aan hare gunstige ligging voor den handel, den luister te danken, waarvan de profeet Ezechiël een zoo welsprekend tafereel ophing. Volgens Jesaja, een ander gewijd schrijver, waren hare kooplieden vorsten en hare handelaars de voornaamsten van den lande.

Hare koloniën, op daartoe geschikte plaatsen aangelegd, bloeiden insgelijks door handel en zeevaart. Geene daarvan blonk meer uit, dan het machtige Karthago, hetwelk eerst voor het trotsche Rome behoefde te bukken, nadat ook dit zich ter zee had ontwikkeld.

Gedurende de middeleeuwen, openbaart zich hetzelfde verschijnsel. Evenals het oude Phenicië en hare koloniën, waren de steden van Italië en die der Hansa aan de nabijheid van de zee of van bevaarbare rivieren hare grootheid verschuldigd.

Van het begin der scheepvaart is niets met zekerheid bekend. Ongetwijfeld werden de eerste vaartuigen tot de vischvangst en het drijven van handel gebezigd. Evenwel duurde het niet lang, of die vaartuigen werden misbruikt door hen, die zich ten koste van anderen poogden te verrijken. Weldra vertoonden zich ook op zee „geweldige mannen,” later, naar het tooneel hunner bedrijven, met den naam van zeeroovers bestempeld. Nog te eer was dit het geval,

omdat het in tijden van barbaarsheid geene schande, ja veeleer roemvol werd geacht op kosten van zijn zwaard te leven.

Allerlei middelen van aanval, om kooplieden, visschers en strandbewoners van het hunne te berooven, maakten deze op tegenweer bedacht. Ziedaar de eerste aanleiding tot het bewapenen van schepen. Voorzeker geschiedde het aanvankelijk zeer gebrekkig; maar het legde toch den grondslag tot die geregelde strijdkrachten te water, waaraan thans meer bepaald de naam van zeemacht, oorlogsmarine of eenvoudig marine wordt toegekend.

Nog sterker deed zich de behoefte aan dergelijke strijdkrachten gevoelen, wanneer een handeldrijvend volk koloniën bezat. Deze moesten beveiligd, en zooveel mogelijk, ook in oorlogstijd, met het moederland in betrekking gehouden worden. Reeds de Ouden zagen het belang daarvan in. Voor zoover gedurende de middeleeuwen de band tusschen het moederland en elders gestichte volkplantingen niet spoedig werd verbroken, wordt ook in dat tijdsbestek dezelfde waarheid verkondigd, welke reeds de geschiedenis der oudheid had gepredikt.

De koloniën van den nieuweren tijd, ofschoon in menig opzicht verschillend van die der oude volken, hebben daarmede nochtans vele punten van overeenkomst. Tegelijkertijd het gevolg en de oorzaak van de uitbreiding des handels, waren zij ook dikwijls eene bron van naijver en twist. Nu eens moest het geregeld verkeer met die afgelegen oorden worden onderhouden, dan weder moest het gezag van het moederland aldaar worden gehandhaafd. Aanvankelijk kwam de zorg daarvoor wel niet overal voor rekening der zeemacht van den Staat; doch naarmate de zeevaart in het algemeen toenam, kreeg ook de taak van haar, die met het beschermen daarvan belast was, een ruimeren omvang. Bovendien gaven de moeielijkheden, over koloniale aangelegenheden gerezen, niet zelden aanleiding tot bloedige oorlogen tusschen zeevarende natiën, waarin het pleit door de vloten van beide partijen moest worden beslecht.

Hadden uitgebreide handelsbetrekkingen, hetzij dan met of zonder het bezit van koloniën, eenmaal de behoefte doen gevoelen aan het onderhouden eener zeemacht, geduchter dan alleen tot kustverdediging noodig was, dan schonk het bezit daarvan weder een zekeren staatkundigen invloed. Dit was de reden, waarom vele natiën, bv. de Russen in de achttiende eeuw, pogingen in het werk stelden om hare grenzen tot aan de zeekust uit te breiden, ten einde daardoor in de gelegenheid te komen zich eene marine te vormen. De rechtstreeksche gemeenschap met den oceaan is voor dien invloed een hoofdvereischte. Vandaar het streven van Pruissen om door aankoop als anderszins in het bezit van havens aan de Noordzee te geraken, eer het door een samenloop van omstandigheden aan het hoofd van het Duitsche rijk gekomen, dit laatste ook ter zee met andere mogendheden kon doen wedijveren. Omgekeerd treft men voorbeelden aan van natiën, welke de voorrechten, haar door de natuur geschonken, langer of korter ongebruikt lieten. Dit was het geval met Frankrijk, welks handel en zeevaart doorgaans niet geëvenredigd waren aan de uitgestrektheid der kust, noch aan de behoefte, totdat het in de zeventiende eeuw den misslag begon in te zien.

Het achterblijven van sommige groote mogendheden, die hare rijke hulpbronnen, om welke reden dan ook, ongebruikt lieten, verklaart ons, hoe het mogelijk was, dat kleine staten zoo dikwijls eene rol speelden, die in geen deele geëvenredigd was aan den omvang van hun gebied. Dat zij het een tijd lang deden, strekt hun tot eer; dat zij het op den duur niet konden volhouden, is natuurlijk. Met verbazing staart de nakomeling op de steden van Phenicië, op de kleine republieken van Italië, op de steden der Hansa en op de republiek der Vereenigde Nederlanden. Het ware onbillijk, nu de omstandigheden veranderd zijn, den kleineren staten

een verwijt te maken juist van datgene, wat hun naam met een onvergankelijken roem heeft omstraald. Alleen dan mag eene natie met recht gelaakt worden, wanneer zij, in weerwil van een uitgestrekt grondgebied, eene groote getalsterkte en rijke hulpbronnen, door eigen schuld den rang verloren heeft, waarop al de genoemde voordeelen haar aanspraak geven. Hierbij vestige men het oog op Spanje, eenmaal de machtigste monarchie der Christenheid, hetwelk door wanbeheer en binnenlandsche verdeeldheid zijne natuurlijke voordeelen verspilde en daarvan nog heden ten dage de rampzalige gevolgen ondervindt.

Door alle eeuwen heen openbaart zich het streven naar een zeker overwicht ter zee.

Achtereenvolgens traden er verschillende volkeren op, die het een tijd lang wisten te verwerven. Wat de oorzaken waren, dat sommige natiën zich tot zeemogendheden ontwikkelden; in welke betrekking zij tot elkander stonden en tot andere natiën, welke de zeevaart niet aankweekten; aan welke omstandigheden sommige natiën hare meerderheid te danken hadden, en hoe deze weder op andere overging: dat alles maakt het onderwerp der algemeene geschiedenis van het zeewezen uit. Zij kan beschouwd worden als een deel van de geschiedenis der wereld en is daarmede ten nauwste samengeweven.

De geschiedenis van het zeewezen eener bijzondere natie staat weder in zoo innig en zoo veelzijdig verband met die van hare staatkundige betrekkingen en toestanden, met die van haren handel, hare visscherij en hare koloniën, dat de juiste voorstelling somtijds eenige uitweiding vordert, ook al wordt er geen ander doel beoogd, dan het geven eener schets van de geschiedenis der zeemacht in den strengsten zin. Deze moet eene beknopte voorstelling geven van het ontstaan en de trapsgewijze ontwikkeling van al wat op de verdediging te water betrekking heeft; zij moet in hoofdtrekken aantonen welke bescherming de zeemacht van den Staat in hare verschillende tijdperken aan handel, visscherij en koloniën heeft verleend; zij moet ons een tafereel ophangen van de geschillen, waartoe de zeevaart aanleiding gaf, van hetgeen de zeemacht tot beslissing daarvan heeft gedaan, van de voornaamste bedrijven der zeelieden, tot beveiliging van den vaderlandschen grond; zij moet ons den roem der vaderen voor den geest roepen, zonder de gebreken te verbergen, waardoor ook de luisterrijkste tijdperken werden ontsierd; zij moet ten slotte de overtuiging opwekken en levendig houden, dat nationale welvaart en grootheid doorgaans afhankelijk waren van de zorg voor het zeewezen. Het spreekt van zelf, dat het gemakkelijker is die eischen te stellen, dan er aan te voldoen. Er wordt hier alleen melding van gemaakt, opdat zich daaruit de betrekkelijke uitvoerigheid moge verklaren, waarmede eenige onderdeelen dezer schets zijn behandeld.

Indien men de algemeene begrippen, in het begin dezer inleiding blootgelegd, op Nederland toepast, dan blijkt al aanstonds dat het door eene aanzienlijke kustuitgestrektheid, met een betrekkelijk groot aantal goede zeegaten, door vele bevaarbare riviermonden en door talrijke binnenwateren bij uitnemendheid geschikt was om de bevolking tot eene zeevarende natie te vormen. Het is daarom in geenen deele onwaarschijnlijk, dat sommige Germaansche volksstammen, onder welke ook de Batavieren, het voordeel van den waterweg hebben ingezien, en dat zij, bij hunne komst in deze landen, op vloten of zeer eenvoudige vaartuigen den Rijn waren afgezakt, al moge de voorstellingen, die men zich daarvan gemaakt heeft, dan ook louter op gissingen berusten. Zeker is het, dat er ten tijde van Cesar hier te lande vaartuigen werden aangetroffen, daar hij uitdrukkelijk gewaagt van die der Menapiërs, waarmede de Usipeten en Tenkteren den Rijn waren overgestoken. Zelfs boden de Ubiërs, die in den omtrek van het tegenwoordige Keulen woonden, hem de noodige vaartuigen aan, tot het overvoeren van zijn leger, welk aanbod echter werd afgeslagen, omdat Cesar het noch veilig, noch overeenkomstig zijne waardigheid en die des Romeinschen volks achtte, den Rijn daar-

mede over te trekken. Hij liet eene brug over de rivier slaan, welke door eenige palen tegen afdrijvende boomstammen en tegen de vaartuigen der Germanen beveiligd werd. Bij de latere tochten der Romeinen bleek insgelijks, dat de kustbewoners niet geheel onbekend waren met de scheepvaart. Welke soort van vaartuigen zij in Cesar's tijd bezaten, is echter niet bekend. Plinius, die eene eeuw later leefde, zegt dat de Germanen hunne kleine schuiten met leder overtrokken en door middel van riemen bewogen, en dat zij zich ook wel van uitgeholde boomstammen bedienden, die somtijds dertig personen konden bevatten. In het naburige Gallië had de bevolking, in al wat de scheepvaart betrof, reeds eene zekere hoogte bereikt, toen Cesar aldaar verscheen; want die veldheer was niet alleen genoodzaakt de Galliërs op de rivieren te bestrijden, maar liet ook op de kust van hun land de schepen bouwen, waarmede hij zijne tochten naar Brittanje deed. Bij zijne onderneming, volgde hij tevens eenige algemeene aanwijzingen van de kooplieden, die gewoon waren Brittanje nu en dan te bezoeken.

Uit het bovenstaande blijkt, dat de bewoners dezer landen vaartuigen hadden, toen de Romeinen er voor het eerst kwamen. Zoo lang de heerschappij der Romeinen en vervolgens die der Franken duurde, kan er echter nog geene sprake zijn van eene Nederlandsche zeemacht. De eerste sporen daarvan, die altijd nog zeer gering zijn, in vergelijking met datgene, wat men thans onder eene geregelde zeemacht verstaat, kunnen niet vroeger worden aangewezen dan in de tiende eeuw, nadat de aan zee gelegen gewesten, onder erfelijke graven, meer zelfstandig waren geworden. Ook dan nog treft men geruimen tijd slechts schepen aan, die oorspronkelijk niet tot den oorlog gebouwd waren en slechts tijdelijk als transportschepen of tot den krijg te water gebezigd werden. De geschiedenis van Nederland pleit ten duidelijkste voor de waarheid der stelling, dat de oorlogsmarine bij de meeste zeevarende natiën uit de handelsmarine is voortgesproten.

Ja nog lang nadat Nederland reeds eene plaats onder de voorname zeemogendheden had ingenomen, ontleende het een niet klein gedeelte zijner macht aan het groote aantal koopvaarders, dat zich aldaar bevond.

Bij het doorloopen eener geschiedenis van meer dan twintig eeuwen, zoekt men voor den geest, even als bij het afleggen van een langen weg te voet voor het lichaam, enkele rustpunten, die meestal tevens de gelegenheid aanbieden een blik achterwaarts te slaan. Men kiest daartoe gewoonlijk merkwaardige gebeurtenissen en noemt de jaren, die tusschen twee daarvan verlopen, een tijdvak. Bij deze schets van de geschiedenis der Nederlandsche zeemacht, worden als zulke rustpunten beschouwd: het einde der Grafelijke regeering, de vrede te Munster in 1648, de vrede te Nijmegen in 1678, de vrede te Utrecht in 1713, de val der oude Republiek in 1795 en het herstel van Nederland's onafhankelijkheid in 1813.

Ofschoon de oorsprong der Nederlandsche zeemacht moeielijk hooger kan worden opgevoerd, dan tot den tijd, waarin de groote leenen erfelijk werden, zoo mogen de eerste eeuwen onzer jaartelling toch niet geheel met stilzwijgen worden voorbijgegaan. Gelijk in de gansche geschiedenis het latere steeds ten nauwste verbonden is met het vroegere, zoo is dit ook hier het geval. Er bestaat eenig verband tusschen de vaartuigen der tiende eeuw en die, welke de oude bewoners dezer landen reeds bezaten, toen zich de eerste vreemdelingen onder hen vertoonden. Een beknopt overzicht van hetgeen er vóór de tiende eeuw, met betrekking tot de scheepvaart in Nederland voorviel, zal dit genoegzaam aantoonen.

HOOFDSTUK I

De sloopstochten der Romeinen, de Volksverhuizing, de invallen der Noormannen en andere gebeurtenissen, die in de eerste eeuwen der Christelijke jaartelling eenigen invloed op de sloopvaart en den sloopbouw van de bewoners dezer gewesten hebben uitgeoefend.

Het zal wel niemand verwonderen, dat de Romeinen, die zich sedert de oorlogen met Karthago meer dan vroeger op den sloopbouw hadden toegelegd, bij hunne komst in het noorden van Gallië, de geschiktheid dezer landen voor het verkeer te water hebben opgemerkt. Zij achtten haar zeer bevorderlijk tot bereiking hunner bijzondere oogmerken. De hinderpalen, die de wouden aan den rechteroever des Rijns voor den marsch hunner legerbenden opleverden, deden hen spoedig er op bedacht zijn die te vermijden, door zoo mogelijk van den zee kant in Germanië door te dringen.

De moeilijke dagmarschen in nog woeste oorden zouden op die wijze vermeden worden, terwijl de schepen bovendien gemakkelijk den noodigen voorraad konden overvoeren.

Zoo liet Drusus, reeds voor het begin onzer tijdrekening, in de nabijheid van den Rijn eene vloot uitrusten, welke hij door het naar hem genoemde kanaal in zee bracht, tot beteugeling der Cauchen, die in de tegenwoordige provincie Groningen woonden.

Hij geraakte bij de ebbe, waaraan de Romeinen niet gewoon waren, op het droge, en kreeg in dien toestand hulp van de Friezen, met welke hij kort te voren een verbond had aangegaan.

Niet lang daarna volgde Tiberius dat voorbeeld, en liet eene vloot uit den Rijn, buiten om, naar de Elbe varen, waar deze het leger, dat over land derwaarts getrokken was, eene menigte behoeften moest toevoeren.

Nog een andere tocht werd ten tijde van Augustus, langs de kusten der Noordzee, oostwaarts gedaan. Van die eerste ondernemingen is echter weinig met zekerheid bekend; alleen kan men uit den bijstand, dien de Friezen aan Drusus verleenden, afleiden, dat zij niet geheel onbekend waren met de zeevaart.

Meer bijzonderheden zijn tot ons gekomen betreffende de tochten van Germanicus, den zoon van Drusus, die zich evenwel van de schepen slechts tot het overvoeren van volk en voorraad, doch niet tot den strijd bediende. Bij zijn laatsten tocht, die in het jaar 17 plaats had, overwoog de veldheer al de voordeelen, die hij van den waterweg kon trekken, en liet daarom niet minder dan 1000 schepen van verschillenden vorm bouwen. Sommige daarvan waren kort, van voren en van achteren scherp en in het midden breed, om daardoor beter weerstand te kunnen bieden aan den stroom of de golven; andere waren platboomd, opdat men die gemakkelijk op strand zou kunnen zetten; vele waren aan beide einden van roeren voorzien, opdat zij zich, zonder te wenden, in beide richtingen zouden kunnen bewegen. Een groot aantal dier schepen waren overdekt, tot het overbrengen van krijgsmateriëel, paarden en voorraad. Zij konden zoowel door zeilen als door riemen bewogen worden. Het eiland der Batavieren werd, uit hoofde van zijne gunstige ligging, tot algemeene verzamelplaats aangewezen.

Germanicus ging met die vloot, door de Drususgracht en het meer Flevo, naar de Noordzee, en langs de kust daarvan tot aan de Eems. Hij ontscheepte er zijne troepen aan den linkeroever en moest hen toen de rivier nog overbrengen, hetgeen een kostbaren tijd deed verspillen. De onderneming was, wat de krijgsbedrijven betref, voorspoedig, maar had als scheepstocht een zeer ongelukkigen afloop. De vloot werd namelijk, toen Germanicus met een gedeelte van zijn leger langs denzelfden weg, dien hij naar de Eems was gevaren, wilde terugkeeren, door een hevigen storm belopen. De schepen werden verstrooid; sommige gingen te gronde, andere strandden.

Het laatste viel ook Germanicus te beurt, die met zijn schip, dat hier eene drieriems-galei genoemd wordt, in het land der Cauchen aanlandde. Later voegden zich nog andere schepen bij hem, ofschoon allen in zeer ontredderden staat. Hij liet die zoo spoedig mogelijk herstellen, en zond hen tot opsporing van schipbreukelingen naar de nabijgelegen eilanden, voor dat hij de reis daarmede voortzette.

Men mag uit het spoedig herstellen dier schepen opmaken, dat de Cauchen, indien zij al niet eenigszins bedreven waren in den scheepsbouw, ten minste het noodige daartoe bezaten. Dit vermoeden wordt nog versterkt, als men leest, dat zij niet lang daarna, onder aanvoering van Gannascus, een Kaninefaat, met hunne kleine vaartuigen strooptochten deden, zoodat Corbulo, onmiddellijk nadat hij in 48 het bevel over de Romeinsche benden had aanvaard, buitengewone maatregelen moest nemen. Hij liet zijne drieriems-galeien den Rijn afzakken, terwijl de overige schepen, naar dat hun diepgang zulks veroorloofde, de kleinere wateren moesten kiezen. De vaartuigen der Cauchen werden vernield, en Gannascus nam de vlucht. Het is een der weinige gevallen, waarin de Romeinen, gedurende de eerste jaren van hun verblijf, vaartuigen van Germaansche volken te bestrijden hadden, daar zij bij de tochten, die hierboven vermeld zijn, geenerlei tegenstand schijnen gevonden te hebben.

De bewoners dezer gewesten waren over het algemeen zeer vertrouwd met het water, en gaven daarvan bij verschillende gelegenheden doorslaande blijken. Zoo hadden, om van geene andere te gewagen, de Batavieren, die zich in het leger van Vitellius bevonden, op de rivier de Po, al zwemmende, eenige vaartuigen veroverd, welke aan diens tegenstander Otho toebehoorden. Niet lang daarna brak de opstand tegen het Romeinsche gezag uit, en toonden de Batavieren en hunne bondgenooten, dat zij van het voorbeeld hunner overheerschers reeds een weinig partij getrokken hadden; want eene Romeinsche vloot van 24 schepen, die in het begin van den opstand, voornamelijk door toedoen der Bataafsche roeiers, den verbonden was in handen gespeeld, bleef later niet ongebruikt. Eene andere vloot, tot ondersteuning der Romeinen uit Brittanje opgedaagd, werd door de Kaninefaten grootendeels vernield of veroverd.

De komst van Cerialis, die tot demping van den opstand herwaarts gezonden was, deed de zaak voor Civilis en de zijnen een ongunstigen keer nemen. Zij hadden reeds naar het eiland der Batavieren moeten terugtrekken, toen er, door de achteloosheid der tegenpartij, nog een niet onbelangrijk voordeel door hen behaald werd. Cerialis namelijk keerde met eene vloot terug, na de Romeinsche sterkten aan den Rijn bezocht te hebben, en werd vergezeld door vele troepen, die zijne vloot langs de beide oevers tamelijk ongeregeld en zorgeloos volgden. Onder begunstiging van een donkeren nacht, wordt de legerplaats van Cerialis door de Germanen aangevallen. Deze veroorzaken er eene niet geringe verwarring, en sleepen te midden daarvan de schepen weg. Onder de veroverde schepen bevond zich ook dat van Cerialis, die den nacht aan wal doorgebracht en daardoor niet weinig tot de schande der zijnen

medegewerkt had. Na het aanbreken van den dag, zagen de Romeinen hunne schepen in zegepraal wegvoeren. Dat des bevelhebbers, eene driერიemsgalei, werd aan de priesteres Velleda, welke de Germanen in hooge eere hielden, ten geschenke gegeven.

Civilis liet, na het behaalde voordeel, al de tweერიems- en eenერიemsgaleien, waarover hij kon beschikken, gereedmaken. Hij voegde daarbij vele kleine vaartuigen, onder welke 30 of 40, die op de wijze der Liburniërs waren toegerust, en vele der onlangs veroverde, die veelkleurige Germaansche mantels als zeilen voerden. Uit de ligplaats, welke aan die vloot in den breeden mond van Maas en Rijn werd aangewezen, mag men veilig opmaken, dat zij niet louter tot een ijdel praalvertoon moest dienen. Op dat punt kon zij immers den toevoer, dien de Romeinen van den zee kant ontvingen, onderscheppen, en zodoende de schier hopelooze zaak der Germanen misschien nog redden.

Cerialis, ten hoogste verbaasd over hetgeen gebeurd was, begreep dit ook, en liet insgelijks eene vloot gereedmaken. Deze moest, wat het aantal der schepen betrof, voor die der Germanen onderdoen, doch bezat daarentegen grooter bodems en eene meer geoefende bemanning. Het schijnt echter niet tot een eigenlijken strijd gekomen te zijn, daar slechts gemeld wordt, dat de vloten elkander onder het werpen van pijlen of spietsen voorbijvoeren, en vervolgens gescheiden werden. Zeker trokken de Batavieren en hunne bondgenooten van de veroverde schepen niet dat voordeel, waarmede zij zich gevleid hadden; want zij moesten, niet lang daarna, allen verderen tegenstand opgeven en de oude betrekking met de Romeinen vernieuwen.

Hoe onvoldaan het laatste bericht ons ook laat, moet toch erkend worden, dat de Germanen, die in de eerste jaren geenerlei pogingen schijnen gedaan te hebben om de scheepstochten der Romeinen te belemmeren of de veroveraars ook te water aan te tasten, ten minste hier, tijdens den opstand, het bewijs leverden, dat het verkeer met hunne meer beschaafde onderdrukkers niet zonder invloed gebleven was.

Het Romeinsche gezag, door Cerialis aan de boorden des Rijns hersteld, werd echter na dien tijd voortdurend bedreigd door de Germanen, die bekoord door de met zorg bebouwde akkers van Gallië, herhaalde invallen deden op het Romeinsche gebied. Sommigen hunner kregen zelfs vergunning zich binnen de grenzen daarvan te vestigen, hetgeen wel gepaard, ging met eene verplaatsing naar andere oorden des rijks, ten einde daardoor de scherpe afscheiding tusschen de stammen allengs weg te nemen.

De onzekere berichten van dien tijd maken duidelijk gewag van niet onbelangrijke zeetochten door Germanen ondernomen. Zij roofden tot in de Middellandsche Zee, waar groote verwoestingen door hen werden aangericht. Eenige Franken, door Keizer Probus naar den oever der Zwarte Zee verplaatst, hadden zich daar van de noodige schepen meester gemaakt, en keerden met behulp daarvan naar hunne vroegere woonplaatsen terug. Dergelijke ondernemingen doen zekere bekendheid met de zeevaart vermoeden, en waren alleszins geschikt die uit te breiden. Ongelukkig was het maar, dat de meerdere ervaring in al wat de zeevaart betrof, eeuwen lang, tot niets anders leidde, dan tot het plegen van zeeroof.

Karausius, volgens sommigen een Merapiër, was onder die omstandigheden, in het laatst van de derde eeuw, door Keizer Maximianus met de zorg voor de veiligheid der kust van Gallië belast. Aanvankelijk kweet hij zich goed van zijne taak, doch nam later de wijk naar Brittanje, waar hij zelf schepen naar Romeinsch model liet bouwen, die langs de kusten van Gallië, Spanje en Italië roofden, totdat een verdrag tusschen Constantius Chlorus en Karausius, in 292,

aan die plundertochten een einde maakte. De laatste hield zich zeven jaren lang staande in Brittanje, nam zelfs den keizerstitel aan, en verhieft volgens Gibbon, een Britsch schrijver, het land, dat hij aan zijn gezag onderworpen had, tot den rang eener zeemogendheid.

Het is niet doenlijk hier al de gelegenheden op te sommen, waarbij in deze landen schepen werden uitgerust. Genoeg zij het, dat de beveiliging der grenzen des Romeinschen rijks en het verkeer met Brittanje daartoe aanleiding gaven, en dat het aantal somtijds zeer aanzienlijk was. Zoo zakte Keizer Julianus, omstreeks het midden der vierde eeuw, den Rijn af met eene vloot van 600 schepen, waarvan hij er 400 in minder dan tien maanden tijds had doen timmeren. Kort daarna werden, op last van denzelfden vorst, nog 800 vaartuigen gebouwd, in de nabijheid van den mond des Rijns. Zij haalden een grooten voorraad graan uit Brittanje, ten behoeve der Romeinsche legerplaatsen, terwijl de Keizer het overtollige, met kleinere daartoe geschikte vaartuigen, dieper landwaarts liet brengen. De aanbouw van een zoo groot aantal vrachtschepen was dringend noodig, nadat de Germanen er weinig tijds te voren velen veroverd hadden, die onbruikbaar bevonden werden, toen zij den Romeinen weder in handen vielen.

Het gezag der Romeinen aan den oever van den Rijn, door voortdringende volksstammen reeds meermalen bedreigd, door Julianus nog een tijd lang krachtig gehandhaafd, naderde intusschen zijn einde. De beweging onder de volkeren van Europa, die in het oosten een aanvang nam en gewoonlijk met den naam van de Groote Volksverhuizing bestempeld wordt, deed zich ook in het westen gevoelen. Het Romeinsche rijk, schoon inwendig verzwakt, had nog geruimen tijd weerstand kunnen bieden aan de Germanen, die het te land of te water door hunne strooptochten kwamen verontrusten; doch toen de grenzen schier allerwege werden aangetast, moest de verdediging van de afgelegen deelen des rijks worden opgegeven, om de beschikbare strijdkrachten tot behoud van Italië zelf te kunnen aanwenden. Nauwelijks was de laatste dam, die den stroom der volkeren zoo al niet tegengehouden, dan toch merkkelijk gebroken had, door het vertrek der Romeinsche legerbenden opgeheven, of de ontruimde streken werden een tooneel van onbeschrijfelijke verwarring. Strijdlustige stammen trokken den Rijn over en drongen tot in het hart van Gallië, ja nog verder door, terwijl van den zeekant talrijke roovers opdaagden, die met lichte vaartuigen langs de kusten stroopten, of de rivieren opvoeren en allerwege sporen van hun verblijf achterlieten. Onder hen bevonden zich ongetwijfeld vele vluchtelingen, die, zelf uit hunne woonplaatsen verdreven, thans op hunne beurt geducht werden voor anderen.

Alvorens een klein tafereel op te hangen van het lot der kustbewoners, die zich van alle kanten bedreigd zagen, moeten wij een vluchtigen blik slaan op den invloed, dien het verblijf der Romeinen op de scheepvaart en den scheepsbouw der bevolking had uitgeoefend. Het kon wel niet anders of deze, hetzij dan voor of tegen hen strijdende, moest iets van het voorbeeld dier vreemdelingen geleerd hebben. De juiste mate, waarin dit had plaats gehad, is moeielijk te bepalen, daar te weinig bekend is van de soorten van schepen, welke de Romeinen hier lieten bouwen: niet zelden wordt er slechts van groote en kleine schepen gewaagd, zonder nadere aanduiding. De uitgeholde boomstammen, de gevlochten en met leder overtrokken vaartuigen, waarvan de Germanen zich oudtijds bedienden, waren wel niet geheel verdwenen; doch zij waren ten minste daar, waar de Romeinen langer of korter vertoefd hadden, door meer doelmatige vervangen. Het gevaar van door zeeroovers overvallen te worden maakte, zelfs op de rivieren en in de nabijheid der kust, het gebruik van iets grooter vaartuigen dringend

noodzakelijk. Ook zal het verkeer met de meer beschaafde Galliërs niet zonder uitwerking gebleven zijn.

Bij de komst van Cesar onder hen, hadden deze het toch reeds op zekere hoogte gebracht; want die veldheer moest buitengewone maatregelen nemen tot bestrijding hunner schepen, die uit eikenhout gebouwd waren en zich zoowel door hunne grootte als door hunne deugdelijke samenstelling onderscheidden. Met kromme messen, aan lange stokken bevestigd, sneden de Romeinen de touwen der uit dierenhuiden vervaardigde zeilen los, en brachten zodoende de schepen der tegenpartij in weerloozen staat uit welke omstandigheid niet alleen blijkt, dat zij zeilen voerden, maar ook dat zij daaraan hunne eenige beweegkracht ontleenden, hetgeen er trouwens uitdrukkelijk wordt bijgevoegd.

Anders was het gelegen met de schepen der Romeinen, die zoowel van zeilen als van riemen voorzien waren, doch voornamelijk door de laatsten bewogen werden. Het gebruik van riemen, bij de Noordsche volken algemeen, bleef ook aan boord van betrekkelijk groote schepen nog eeuwen lang in zwang, zonder dat daarom de zeilen overbodig geacht werden.

Ten einde zich eenig denkbeeld te vormen van de schepen, welke de Romeinen hier lieten bouwen, en dan later te kunnen oordeelen over hetgeen de bevolking daarvan al dan niet had overgenomen, is het noodig een blik te slaan op die soorten van schepen, waarvan het bekend is, dat zij hier door de Romeinen gebezigd zijn.

De voornaamste daarvan waren de zoogenoemde lange schepen (*naves longae*), eene soort van galeien, welke den gemelden naam te danken hadden, aan de aanzienlijke lengte, die zij in verhouding tot de breedte hadden. Zij werden door riemen en zeilen bewogen, en wat de grootte betreft, onderscheiden naar het aantal rijen, waarop de roeiers zaten, al heerscht omtrent de plaatsing der banken ook eene niet geringe onzekerheid. De eenriems-, tweeriems- en drieriemsgaleien, welke hierboven bij de tochten der Romeinen genoemd zijn, moeten onder de lange schepen gerangschikt worden. Van grootere soorten, die een nog aanzienlijker getal roeibanken of riemen bezaten, wordt bij de ondernemingen in deze streken geenerlei melding gemaakt. Zelfs mag het betwijfeld worden, of de drieriemsgaleien wel datgene waren, wat men er oorspronkelijk onder verstond, daar die soort van schepen, ten tijde van Augustus, reeds weinig meer in gebruik was, ofschoon de naam behouden bleef. De lange schepen ontleenden, in den strijd, hunne voornaamste kracht aan de snebbe of snavel (*rostrum*), zijnde eene scherpe metalen punt, welke aan den voorsteven, even boven de waterlijn, uitstak en stevig met de kiel verbonden was. Die snebbe had een, twee of drie spitsen of tanden en diende om den vijandelijken bodem daarmede in den grond te boren.

In tegenoverstelling met de lange schepen, die meer bepaald voor den oorlog te water bestemd waren, droegen de vrachtschepen (*naves onerariae*), die in verhouding tot de lengte zeer breed waren, wel den naam van ronde schepen. Daar het bij deze soort minder op snelheid en juistheid van beweging, dan op het bezit eener groote scheepsruimte aankwam, voerden zij alleen zeilen, en behoorde het gebruik van riemen aan boord daarvan tot de uitzonderingen. Eene bijzondere soort van vrachtschepen (*naves actuariae*) onderscheidden zich juist daardoor van de overige, dat zij zoowel door riemen als door zeilen bewogen werden, en iets minder hoog van boord waren, hetgeen hen meer geschikt maakte tot het overbrengen van volk en paarden, waartoe Cesar hen bij zijne tochten naar Brittanje bezigde.

Nevens de genoemde soorten, treft men enkele malen, o. a. bij de vloot der Batavieren, schepen aan, die naar de Liburniërs genoemd werden. Het eigenaardige daarvan wordt zeer verschillend opgegeven, en het is te vermoeden, dat men wel meer dan eene soort met den

naam van Liburnische vaartuigen bestempeld heeft. Zij waren in elk geval wegens hunne snelheid bekend, al weet men dan ook niet zeker, of zij die eigenschap meer bepaald aan hunne zeilen te danken hadden, gelijk sommigen wel hebben beweerd.

Tot de kleinere vaartuigen behoorden de sloepen (*scaphae*), die twee of drie riemen aan elke zijde hadden en aan de groote schepen waren toegevoegd. Ook komen er niet zelden booten of schuiten (*lintres*) voor, met welken naam o. a. de vaartuigen van Gannascus worden aangeduid. Misschien heeft men daaronder slechts uitgeholde boomstammen te verstaan, waarvan de bevolking zich ouder gewoonte bleef bedienen.

Uit den spoed, waarmede de meeste schepen, zelfs de grootere, somtijds gebouwd werden, mag men veilig besluiten, dat hunne samenstelling nog zeer gebrekkig was, al bezaten enkele dan ook eene vrij groote scheepsruimte, en al werden vele zelfs met het doen van korte zeereizen doelmatig geoordeeld. Hoe vlug men daarbij te werk ging, blijkt uit een twaalftal lange schepen, door Cesar bij het beleg van Marseille gebruikt. Slechts dertig dagen, nadat het eerste hout geveld was, voegden zij zich bij het leger, en waren intusschen nog van Arles naar Marseille gekomen. Van het groote aantal schepen, dat Julianus in een kort tijdsbestek liet bouwen, is hierboven gewaagd. Over het algemeen gaven de Romeinen, die al aanstonds getoond hadden, dat het sterk ebben der zee hun vreemd was, aan de schepen, die zij in Gallië en in deze streken bouwden, iets minder diepgang, dan zij dit in de Middellandsche Zee gewoonlijk deden. De talrijke uitrustingen der Romeinen, welke eene aanzienlijke hoeveelheid hout vorderden, hadden de uitroeiing van vele bosschen ten gevolge gehad, en waren daarom, naar het gevoelen van sommigen, zelfs op de gedaante des lands niet zonder invloed gebleven.

In hoeverre de bewoners dezer landen hun voordeel gedaan hadden met hetgeen zij van de Romeinen hadden gezien, is niet aan te wijzen. De schepen der Galliërs, op de Loire, waren in Cesar's tijd reeds zeer doelmatig ingericht; in noordelijker streken, waren zij echter nog zeer gebrekkig. Langzamerhand kwam hierin verbetering, deels door het voorbeeld der Romeinen en der Galliërs, deels onafhankelijk daarvan, wanneer zich de behoefte aan doelmatige schepen deed gevoelen. Zoo spreekt Tacitus reeds over de schepen der Suionen, een Noordsch volk, welke twee voorstevens hadden en dus in het gevecht niet behoefden te wenden, hetgeen wel het vermoeden heeft opgewekt, dat Germanicus de schepen dier barbaren tot voorbeeld genomen had, toen hij er liet bouwen, die aan beide einden van roeren voorzien waren. In elk geval hadden de Noordsche volken niet alles van de Romeinen overgenomen. De grens tusschen het aangeleerde en het oorspronkelijke is evenwel ten eenen male onzeker. Misschien is de gissing, dat reeds de Pheniciërs, in overoude tijden, iets uit het zuiden hadden overgebracht, niet al te gewaagd. Zij toch hadden ook de Oostzee met hunne schepen bezocht, en hetgeen enkele strandbewoners van hen hadden afgezien kan zich, naar de behoeften, meer zelfstandig ontwikkeld hebben. Niet onwaarschijnlijk zullen, ook met betrekking tot de scheepvaart, gelijke behoeften in verschillende streken wel eens tot gelijke uitvindingen aanleiding hebben gegeven. Hoe dit zij, bij eene nadere beschouwing van de schepen der Noordsche volken, zal men eenige opmerkelijke punten van overeenkomst met die van het zuiden aantreffen. Eerst moet kortelijk worden nagegaan, hoe de bewoners dezer landen met die van het Noorden nader in aanraking kwamen.

Nauwelijks hadden de Romeinen de verdediging der uiterste grenzen van hun rijk moeten opgeven, of er brak voor het westen van Europa een treurige tijd aan. Allerlei volksstammen overstroonden het. Sommigen hunner vestigden zich in de streken, die vroeger tot Neder-Germanië of Gallië behoord hadden; anderen trokken er slechts door. Waar de beweging, die

vooral van het oosten naar het westen plaats had, door den oceaan gestuit werd, gaf deze daaraan eene andere richting of moest zelf het middel tot het voortzetten daarvan worden. Met lichte vaartuigen staken velen in zee, tot het opsporen van andere woonplaatsen. Hunne pogingen werden echter niet altijd onmiddellijk met den gewenschten uitslag bekroond. De gemaakte buit spoorde intusschen tot nieuwe ondernemingen aan, en het kon wel niet anders, of velen moesten eindelijk smaak krijgen in hun avontuurlijk leven. Zij bleven het voortzetten, en joegen eerlang, als stoute zeeschuimers, den bewoners der kustlanden niet weinig schrik aan. Nederland en Engeland waren in de eerste plaats het tooneel hunner bedrijven.

Onder hen, die ten tijde der Volksverhuizing op uitgebreide schaal zeeroof pleegden, worden de Saksers met name genoemd. In hoeverre zij zich ten deele in Nederland gevestigd hadden en van daar uit strooptochten ondernamen, is niet met volkomen zekerheid te zeggen. Hengist en Horsa, twee Saksers, mogelijk uit Nederland, doch met meer waarschijnlijkheid uit de Elbe vertrokken, landden omstreeks het midden der vijfde eeuw in Brittanje. De bevolking van dat land, die na het vertrek der Romeinen voortdurend door de invallen der Schotten en Pieten gekweld werd en bovendien onderling verdeeld was, riep de hulp dier vreemdelingen in. Met hunne 3 schepen, die wellicht meer tot het drijven van handel dan tot roof gekomen waren, keerden zij naar hun land terug, en verschenen eerlang weder op de kusten van Brittanje, met 17 schepen en een groot aantal hunner stamgenooten. Deze werden door andere benden gevolgd, en de Britten, welke dien stroom zelf naar hun land hadden geleid, zagen zich beveiligd tegen de invallen der Schotten en Pieten, maar ten koste hunner onafhankelijkheid.

Voor de streken, welke thans het koninkrijk der Nederlanden uitmaken, hadden de strooptochten der Noordsche volken wel niet dat noodlottig gevolg; doch ook zij werden er eeuwen lang door geteisterd. Het Frankische rijk, dat zich uit de verwarring der Volksverhuizing had ontwikkeld, en waartoe in het laatst der achtste eeuw geheel Nederland behoorde, werd er niet zelden door verontrust. Van het begin der strooptochten langs de noordelijke kusten van dat rijk is, bij gebrek aan de noodige bescheiden, weinig of niets bekend. Zij waren, ten minste aanvankelijk, eene voortzetting der Volksverhuizing, en hadden eigenlijk reeds voor het vertrek der Romeinen een aanvang genomen. Niet onwaarschijnlijk was de voortdurende aandrang uit het Noorden wel eene der redenen, waarom Karel de Groote den oorlog tegen de Saksers ondernam. Zeker bleef die oorlog niet zonder invloed, daar de Saksers, die uit vrees voor het Frankische juk naar het Noorden gevlucht waren, er allerwege een bitteren haat inboezemden, niet alleen tegen al wat Frank, maar ook tegen al wat Christen was. De gevolgen daarvan bleven niet uit.

De krachtige regeering van Karel den Grooten en de schrik voor zijn naam hielden ongetwijfeld de Noordsche zeeschuimers eenigermate in bedwang.

Dit nam intusschen niet weg, dat er nu en dan buitengewone maatregelen tegen hen genomen moesten worden, zoo als in 810, weinig jaren voor Karel's dood, toen eene vloot van omstreeks 200 schepen Friesland had aangedaan. Wel mocht de genoemde vorst tranen storten, toen hij ontwaarde, dat eenige Noordsche schepen zich nog bij zijn leven in de nabijheid zijner kusten durfden vertoonen; want zij waren een onheilspellend voortteeken, met betrekking tot de toekomst van het rijk, dat zich onder zijn bestuur nauwelijks een weinig hersteld had van den schok, door de Volksverhuizing te weeg gebracht.

Reeds onder Lodewijk den Vromen, den zoon en opvolger van Karel, werden de plundertochten van Noordsche zeeschuimers, door onze geschiedschrijvers met de namen van Denen en Noormannen bestempeld, eene ware plaag voor de noordelijke gedeelten van het Frankische rijk. Met meer of minder talrijke vloten liepen zij, aangevoerd door hunne geduchte

Zeekoningen, de kusten af, stevenden de rivieren binnen en drongen tot in het hart des lands door. Voor gewone hinderpalen deinsden zij niet terug, daar zij hunne lichte vaartuigen somtijds over land vervoerden tot waar zij weder dienst konden doen. Slechts kasteelen en andere versterkte punten boden veilige wijkplaatsen aan, en deze waren niet talrijk. Het lot van den plattelandbewoner was diep rampzalig.

Stamverwantschap, wel verre van de woede der aanvallers te matigen, wakkerde haar nog aan, daar het omhelzen der Christelijke leer alle aanspraak op verschooning had doen verliezen. Al wat aan den dienst van Christus was gewijd, moest het in de eerste plaats ontgelden.

Nederland leed onder dat alles zwaar. De staatkunde van Lodewijk den Vromen, die zich te zeer met de onderlinge geschillen der Noordsche vorsten inliet en sommigen hunner zelfs eenig gebied in deze streken had afgestaan, had eene noodlottige uitwerking. In 834 voer eene vloot den Rijn op, voorbij Utrecht, en plunderde Wijk bij Duurstede, welke stad een jaar later bij herhaling door hetzelfde lot werd getroffen. Daarna gold het Antwerpen en Witlam, eene stad aan den mond der Maas. Beide steden werden verbrand, en een welvarend eiland, in de nabijheid der kust, werd door de woeste benden geplunderd. Andere invallen volgden op de gemelde, en nadat Lodewijk in 840 overleden was, lokten zijne twistende zonen die eenigermate uit. Het ontbrak in die tijden van verwarring en binnenlandschen krijg meestal aan de noodige maatregelen van tegenweer, zoodat Denen en Noormannen, die hunne invallen na 845 bijna jaarlijks herhaalden, schier geen tegenstand ondervonden. Slechts bij uitzondering gelukte het den landzaat die roofbenden af te slaan. Niet zelden daarentegen moesten de zwakke opvolgers van Karel den Grooten den aftocht dier vreemde bezoekers met goud koopen.

De eilanden van Denemarken en de kust van Noorwegen met hare diepe inhammen brachten steeds nieuwe zwermen van aanvallers voort, die, afkeerig van de bedrijven des vredes, hun geluk op zee beproefden en op kosten van anderen leefden. Het werd er niet beter op, nadat een groot gedeelte van Noorwegen, in de negende eeuw, onder een enkel vorst was gekomen. die den zeeroof verbood en straffe; want zij, welke dientengevolge vrijwillig of gedwongen de oorden verlieten, waar hun bedrijf niet langer geduld werd, zochten zich elders schadeloos te stellen.

Onder hen, die gebannen waren, behoorde ook de geduchte Rollo, die bij een zeetocht in het Noorden de kusten niet genoeg had gespaard. Hij verscheen in 874 voor het eerst in ons land, waar vooral Zeeland veel te lijden had, en vertoonde zich twee jaren later met 100 schepen op de Seine. Nu en dan bleven de woeste benden een tijd lang toeven, overal, waar zij geweest waren, de sporen van hun verblijf achterlatende. „Zij bedekten het land als sprinkhanen, kwamen talrijk als de mieren uit hun geboorteland te voorschijn, en maakten de streek, waar zij huishielden tot eene ontvolkte woestijn, zoodat men er zelfs geen hond meer hoorde blaffen.” Moord en brand kenmerkten den weg, dien zij hadden genomen.

Zekere Godfried, een bloedverwant van een der genen, aan wie Lodewijk de Vrome eenig gebied had afgestaan, was in 876 naar deze landen gekomen en heerschte over een gedeelte daarvan, totdat hij in 885 vermoord werd. Met deze gebeurtenis nam het gezag, door Denen en Noormannen in Nederland uitgeoefend, voor goed een einde. Niet echter de tochten hunner landgenooten; want ofschoon de rooverijen onder Arnulf iets beter te keer gegaan werden dan vroeger, zoo bleven de invallen toch nog meer dan eene eeuw aanhouden. Het krachtiger bestuur over de kustlanden en de toenemende beschaving onder de Noormannen zelve werkten daarna samen, om die plaag te doen ophouden, welke eene reeks van jaren het westen van Europa had geteisterd.

Opmerkelijk is het, en dit pleit zeer tegen het bestuur dier dagen, dat er na den tijd van Karel den Grooten slechts zelden gesproken wordt over uitrustingen te water. Wel wordt er melding gemaakt van de zeer kleine vaartuigen der Friezen, waarvan deze zich gewoonlijk bedienden; doch niet van het gereed maken van vloten op eenigszins uitgebreide schaal. Wat er gedaan werd, bepaalde zich meestal tot kustverdediging en tot het aanleggen van sterkten, binnen welke de plattelandbewoner zich met zijne tilbare have in veiligheid kon stellen.

Het verkeer met de Noormannen, die reeds niet onbelangrijke vorderingen in den scheepsbouw hadden gemaakt, de betrekking vooral, waarin sommigen hunner een tijd lang tot deze gewesten stonden, moesten op de scheepvaart der eigen bevolking een overwegenden invloed hebben, al wordt dit ook niet uitdrukkelijk gemeld. De handelsbetrekkingen, die de Nederlanders gedurende de middeleeuwen in het Noorden aanknoopten, laten zich daaruit verklaren. De schepen der Noormannen waren in den regel lang en van voren versierd met allerlei beelden, om daaraan een geducht voorkomen te geven. Aan die beelden, waartoe bij voorkeur de koppen van draken en slangen gebezigd werden, hadden de schepen de namen van „drakar” en „snekkar” te danken, waarmede zij in de liederen der Noordsche dichters worden aangeduid. Die namen toch, oorspronkelijk door bijzondere schepen gevoerd, naar het beeld, dat zich aan den voorsteven bevond, werden later soortnamen; want er komen draken van verschillende grootte en van verschillenden naam voor. Dat men, door het beschilderen der boorden en door den vorm van den achtersteven, het geheel in overeenstemming zocht te brengen met den soortnaam of met het beeld aan den voorsteven, is niet onnatuurlijk. Het strookte volkomen met het doel om aan de schepen een schrikbarend voorkomen te geven.

De groote schepen der Noormannen waren overdekt, de kleine niet. Allen voerden slechts één mast, waaraan zich een metalen windwijzer en een groot vierkant zeil bevonden. De nokken der raas waren voorzien van groote haken, om te enteren, en van kromme messen, om 's vijands tuig te beschadigen, welk laatste onwillekeurig doet denken aan de schepen, door Cesar op de Loire tegen de Galliërs gebruikt. Dat was nog niet alles. Sommige schepen der Noormannen hadden van achteren een kasteel of toren, en waren ook wel voorzien van een metalen rand, die aan den voorsteven in eene scherpe punt eindigde, en, evenals het rostrum der Romeinen, een voornaam middel van aanval was. Langs de boorden werd niet zelden eene rij van schilden aangebracht, tot beveiliging der strijders en der roeiers. Het getal der laatsten was dikwijls zeer groot, zoodat ook de schepen uit het Noorden in geenen deele alleen door zeilen bewogen werden.

Eene soort van kleine vaartuigen waren de „holks”. Het waren oorspronkelijk slechts uitgeholde boomstammen geweest, zoo als nog eenigermate uit het woord zelf blijkt. Later werd die naam gegeven aan de sloepen en lichte bodems, welke zich bij de vloot bevonden. Aan hunne snelheid hadden zij het misschien te danken, dat men in de middeleeuwen wel eenige overeenkomst meende te ontwaren tusschen hen en de Liburnische schepen uit den Romeinschen tijd. Met de andere kleine vaartuigen der vloot, werden de holks tot het doen van landingen en tot het oploopen van rivieren gebezigd.

In den regel waren de schepen der Noormannen niet groot; doch men zou zich bedriegen, indien men waande, dat zij niets dan lichte bodems hadden, en dat zich in den bouw hunner schepen geen vooruitgang openbaarde. Aanvankelijk mogen deze niet meer dan hoogstens honderd man aan boord gehad hebben, later was dit het geval niet meer. De *Groote Draak* van Koning Olaf, in het laatst der tiende eeuw, had 34 riemen aan elke zijde. Niet minder groot

moeten de beide schepen geweest zijn, die in de tweede helft der negende eeuw op last van Koning Raghenar gebouwd waren. Zij overtroffen al wat men tot dien tijd in het Noorden gezien had. Met verscheidene honderden der zijnen, scheepte Raghenar zich in, en volbracht den tocht gelukkig tot aan de kust van Northumberland. In de nabijheid daarvan ondervonden de Noormannen de bezwaren, welke met de grootte hunner schepen gepaard gingen. Deze geraakten aan den grond en moesten verlaten worden door de bemanning, die na een dapperen tegenweer door de bevolking des lands verslagen werd.

De Noormannen vonden, zoo als reeds gezegd is, ten minste in deze gewesten, weinig gelegenheid tot het leveren van gevechten te water. Wanneer dit het geval was, bedienden zij zich van dezelfde wapenen, die in den strijd te lande gebezigd werden. Niet zelden bonden zij de schepen aaneen, hetgeen voor en na hen ook wel door anderen gedaan werd. Onder de verschillende middelen, die zij aanwendden, om een deel van de bemanning der tegenpartij buiten gevecht te stellen, behoort ook het werpen van potten met asch en ongebluschte kalk ¹⁾. Dat de Noormannen hunne legerplaatsen wel met hunne schepen versterkten, is weder een punt van overeenkomst tusschen hetgeen bij hen en ook bij de zuidelijke volken gebruikelijk was.

Al het gemelde moge nu een niet dan zeer oppervlakkig denkbeeld geven van de scheepvaart, gedurende de eerste eeuwen onzer jaartelling, het wijst ten minste op enkele niet onbelangrijke punten. De Romeinen en Noormannen hadden zich van de rivieren en van de zee voornamelijk bediend tot bereiking hunner oogmerken; de eigen bevolking had er, van de vroegste tijden, op andere wijze haar voordeel mede gedaan. De Romeinen vonden toch, toen zij voor het eerst in deze streken kwamen, strandbewoners, die van visch en eieren leefden, en zich, ofschoon op zeer gebrekkige wijze, van de eerste wisten meester te maken. De Ubiërs, die den overwinnaar hunne schepen aanboden, dreven reeds eenigen handel. Handel en visscherij, die natuurlijke bronnen van bestaan, hadden zich onder alle staatkundige schokken ontwikkeld, en dit niet zonder dat de bevolking partij trok van den omgang met en het voorbeeld van vreemdelingen.

Het licht geenszins in ons plan aangaande die takken van nijverheid in bijzonderheden te treden; doch zij mogen niet geheel uit het oog worden verloren, zoo lang de hiertoe gebouwde schepen ook tot den krijg werden aangewend. De opbrengst der visscherij was al spoedig een geschikt ruilmiddel tusschen de strandbewoners onderling, alsmede tusschen hen en de bevolking van hooger gelegen streken. De handel nam daardoor toe. Ook het verkeer met Brittanje werd levendiger, nadat de Romeinen bij herhaling den noodigen voorraad uit dat land hadden ontboden. In weerwil van allerlei hindernissen, was de handel met dat rijk reeds ten tijde van Karel den Grooten zoo belangrijk geworden, dat deze met een der Britsche vorsten eene soort van handelsverdrag sloot, waarvan echter geene bijzonderheden tot ons gekomen zijn. De latere invallen der Noormannen, hoe verderfelijker ook in andere opzichten, hadden de bewoners dezer landen in veelvuldige aanraking gebracht met die van het Noorden.

1) Tot de zonderlinge middelen, welke in den loop der eeuwen daartoe werden aangewend, behoort ook de krijgslust van Hannibal, die, als bevelhebber der vloot van Prusias, Koning van Bithynië, eene menigte adders in aarden vaten aan boord der schepen van den Koning van Pergamus deed werpen, en daaraan de overwinning te danken had. Later schijnt het meer gebeurd te zijn, daar een groot schip der Saracenen, hetwelk Koning Richard, in 1191, bij zijn tocht van Cyprus naar Palestina ontmoette, ook vele vazen of potten met slangen aan boord had.

Dit opende nieuwe wegen voor den handel. De bloei van sommige Nederlandsche koopsteden, waar zich wel overzeesche handelaars ophielden, de heffing van tollën en de vrijstelling daarvan, waarvan men niet lang daarna leest, toonen duidelijk, dat de scheepvaart onder alle rampen, welke deze landen na de Volksverhuizing hadden getroffen, merkelijk was toegenomen. Ontegenzeggelijk bestond er vooruitgang, en moeten de bewoners van Nederland, in de negende eeuw, zekere vermaardheid gehad hebben, als goede zeelieden; want ook zij worden genoemd onder de bekwame vreemdelingen, die Alfred de Groote in dienst nam, toen hij zich, tot verdediging zijns rijks, eene geduchte zeemacht wilde scheppen.

Het afweren van Denen en Noormannen in deze gewesten werd de taak der Graven en Heeren, die er omstreeks de tiende eeuw een erfelijk gezag kregen. Hoe zij zich daarvan kweten, zal later blijken. Hier behoefde slechts te worden aangestipt, onder welke omstandigheden handel en visscherij, die aan de vorsten de noodige schepen moesten leveren, zelve waren toegenomen. Die schepen, in de tiende eeuw reeds vrij talrijk, hadden nochtans geenszins de hoedanigheden, die zelfs een zeer eenvoudig oorlogsschip moet bezitten. Zij hadden meestal slechts eene ondergeschikte rol te vervullen, en werden, zoo lang er geene meer doelmatig ingerichte bodems te bestrijden waren, dan ook in de eerste tijden voldoende geacht. In zooverre mogen op de gebrekkige vaartuigen der tiende eeuw de woorden van den geleerden Rotterdammer worden toegepast, als hij zegt: „daar is niets ellendig, dat in zijn aard staat, en bezit, wat met zijne bestemming strookt.”

HOOFDSTUK II.

Eerste bedrijven te water onder de Graven uit het Hollandsche huis. — Samenstelling der grafelijke vloeten. — Invloed der Kruistochten. — Tocht naar Damiate in 1217. — De schepen der dertiende eeuw.

Nog geruimen tijd, nadat vele Nederlandsche gewesten onder erfelijke vorsten en heeren gekomen waren, blijft hunne geschiedenis, bij gebrek aan nauwkeurige berichten, zeer duister. Hetgeen men daarvan opgeteekend vindt, bepaalt zich hoofdzakelijk tot eene reeks van kleine oorlogen, die meestal uit de onzekerheid der grenzen voortsproten. Wie denkt hier niet onwillekeurig aan de herhaalde tochten der Graven van Holland naar West-Friesland, om hun gezag aldaar te vestigen, aan hunne geschillen met de Bisschoppen van Utrecht over sommige streken langs den oever der Maas, aan de hevige oorlogen met de Graven van Vlaanderen gevoerd over het bezit van Zeeland-Bewester-Schelde.

Levert de staatkundige geschiedenis van Nederland in de eerste eeuwen reeds niet geringe bezwaren op, met die van het zeezezen is dit in nog grooter mate het geval. Ook bij eene meer uitvoerige behandeling dan hier bedoeld wordt, zouden vele punten, die daarop rechtstreeks betrekking hebben, geheel in het onzekere moeten blijven. Een vluchtige blik op de eerste scheepstochten is echter onmisbaar voor het verband. De geschiedenis van het graafschap Holland zal daarbij tot leiddraad strekken. Zoo lang de Nederlandsche gewesten nog niet onder één hoofd vereenigd waren, is die schijnbare voorkeur zeer verklaarbaar. Holland stond toch van oudsher in zeer nauwe betrekking tot Zeeland en andere gedeelten des lands, welke door hunne ligging voor de scheepvaart bij uitnemendheid geschikt waren.

Met het oog op de talrijke binnenwateren van Nederland, kan het veelvuldig gebruik van vaartuigen, gedurende de oorlogen, die de vorsten er onderling voerden, geen verwondering

baren. Nu eens moest er personeel of materiëel langs den waterweg worden overgebracht, dan weder had men vaartuigen noodig, om den toevoer der tegenpartij te onderscheppen. Het laatste vooral gaf meermalen aanleiding tot gevechten, die evenwel voor de geschiedenis van weinig belang zijn, en in den regel ook slechts in algemeene bewoordingen zijn opgeteekend. Voor zooverre de oorlogen zelve door handelsbelang werden uitgelokt, of ten minste aan wederzijdschen naijver nieuw voedsel ontleenden, mogen de oorzaken daarvan niet onopgemerkt blijven.

Hierboven is er op gewezen, dat vele steden van Nederland in de tiende eeuw een niet onbelangrijken handel dreven, en dat het verkeer langs de binnenwateren dientengevolge zeer levendig moet geweest zijn. Onder de zwakke opvolgers van Karel den Grooten, hadden de kooplieden zelve zoo goed mogelijk voor het beschermen van hun eigendom moeten zorgen. Langzamerhand namen de Graven en Heeren die taak over. Niet alleen rechtstreeks beschermden zij den handel hunner onderzaten door de wapenen, maar ook zijdelings door het heffen van tollën. Deze gaven het middel aan de hand om de mededinging van bepaalde steden of personen, die werden vrijgesteld van de lasten, welke op andere drukten, gemakkelijk te maken. De Graven namen dien maatregel echter niet zonder bijoogmerken, daar de opbrengst der tollën niet weinig bijdroeg tot stijving hunner schatkist. Zonder hier te onderzoeken, in hoeverre zij tot het eigendunkelijk heffen dier tollën gerechtigd waren, mogen wij niet voorbijzien, dat het bezit van sommige streken zelfs de kleinere vorsten dier dagen wel in de gelegenheid stelde den handel te land of te water feitelijk te belemmeren, en dat het dikwijls aan de middelen ontbrak om hun dit te beletten. Indien men de geschillen over de streek Merwede, langs de oevers der Maas, welke Holland en het Sticht elkander in de elfde eeuw zoo hardnekkig betwistten, uit dat oogpunt beschouwt, dan krijgen de bloedige oorlogen daarover gevoerd eene andere beteekenis.

Zij nemen dan hun oorsprong niet alleen uit de onzekerheid der grenzen, maar ook uit het streven der Bisschoppen, om de onbelemmerde vaart hunner onderdanen te herstellen. Het wordt dan ook duidelijk, waarom een aantal vorsten, die hetzelfde doel beoogden, de plannen van den Utrechtschen kerkvoogd zoo ijverig en nadrukkelijk ondersteunden.

Het gold in de eerste plaats den tol te Dordrecht, die door de Graven van Holland gevorderd werd van alle schepen, welke de Maas op- en afvoeren. Het lot des krijgs besliste ten hunnen voordeele. De Graven bleven, ondanks alle pogingen om hen van daar te verdrijven, in het bezit van dat gedeelte van Zuid- Holland, waar zij, in strijd met de uitspraak des Keizers, voortgingen tol te heffen, totdat eindelijk de Keizer zelf hun het recht daartoe verleende.

De laatste invallen der Noormannen, die hunne strooptochten tot in de elfde eeuw bleven voortzetten, en de daarop gevolgde oorlogen van Holland met den Bisschop van Utrecht en diens bondgenooten, vereischten niet zelden de uitrusting van een zeker aantal gewapende vaartuigen. De meesten daarvan oorspronkelijk tot het drijven van handel en de visscherij bestemd, waren klein en weinig geschikt tot den krijg. Zij komen onder den algemeenen naam van „koggen” voor. Het moeten korte, breede vaartuigen zijn geweest, met ronden voor- en achterstevens, in vorm waarschijnlijk niet ongelijk aan onze tegenwoordige bomschuiten. Schoon de naam in het zuiden niet onbekend was, schijnt de kogge toch in menig opzicht een meer bepaald Noordschen oorsprong te verraden. Zij lag hoog op het water en werd, ten minste hier te lande, waar die soort van schepen niet groot was, zoowel door zeilen als door riemen bewogen.

Men wane evenwel niet, dat de Graven eene eigenlijke zeemacht bezaten, uit schepen als de

genoemde samengesteld. Zij werden daarvan alleen tijdelijk voorzien, wanneer de omstandigheden het gebruik eener scheepsmacht vereischten. Gelijk ieder vrij man, onverschillig van welken stand, volgens de bepalingen van het leenrecht, tot het bijwonen der heirvaart, d. i. tot den krijgsdienst te lande verplicht was, zoo moesten ook de bewoners van streken, die aan zee lagen of door groote rivieren besproeid werden, schepen en manschappen leveren, als de behoefte daaraan zich deed gevoelen. Met andere woorden, zij moesten, als dit noodig geoordeeld werd, heirvaart te water doen. Reeds in de tiende eeuw komt de verplichting tot het leveren van een zeker aantal schepen onder den naam van „kogschuld” voor. De verplichting tot het opbrengen van een zeker aantal personen, tot hanteering der riemen, werd met den naam van „riemtalen” bestempeld. Beide namen bleven eeuwen lang in gebruik. Zij verloren echter hunne oude beteekenis, daar de verplichting sedert de dertiende eeuw door velen werd afgekocht, en zodoende overging in eene geregelde belasting, van welke tot den huidigen dag, in sommige gedeelten van Nederland, nog sporen worden aangetroffen. Aanvankelijk drukte het leveren van schepen en manschap meer bepaald op hen, die belasting schuldig waren, namelijk op de minder vrijen en huislieden. De welgeboren mannen, die noch belasting behoeften te betalen, noch tot eenigen slaafschen dienst verplicht waren, bleven daarvan verschoond. Indien echter het bevel eener vloot door den Graaf zelven of door een edelman van hoogen rang werd gevoerd, dan konden edelen en vrijen, ofschoon niet gehouden tot het verrichten van eenig scheepswerk, aan den strijd te water deel nemen. Later werd aan de verplichting tot het leveren van schepen eene grootere uitbreiding gegeven, en moesten zoowel edelen als steden het hunne bijdragen, ten behoeve der grafelijke vloten. Het recht om heirvaart te gebieden bezat alleen de leenheer.

Zoolang de graven en andere ambtenaren, de streken waarover zij gesteld waren, nog in zijn naam bestuurden, konden zij dat recht slechts in buitengewone gevallen uitoefenen. Na het erfelijk worden der groote leenen, eigenden Graven en Heeren zich langzamerhand in dit opzicht, evenals in vele andere, het recht des leenheers toe. Zij geboden heirvaart, als de nood het eischte, doch mochten zich van de aldus verkregen strijdkrachten, zonder de toestemming van den landzaat zelven, niet tot het voeren van een buitenlandschen krijg bedienen. Door de toepassing der aloude bepalingen op de verdediging des rijks, werd het hun echter mogelijk geheel kosteloos, of tegen zekere schadeloosstelling, een leger of eene vloot bijeen te brengen, wanneer zij hun eigen gebied bedreigd zagen. Zoo moesten vele plaatsen, waaronder Oostzanen, Aalsmeer, e. a. met name genoemd worden, van oudsher koggen van bepaalde grootte, met een bepaald getal personen, leveren. Op andere steden en dorpen rustte dezelfde verplichting, en dit was ook het geval met vele bijzondere heeren, zoo als het van den Heer van Brederode uitdrukkelijk gemeld wordt. In den loop van dit tijdvak, moest de bevolking dus in de benodigde schepen voorzien. Slechts in enkele gevallen werden de kosten der uitrusting geheel of ten deele uit de grafelijke middelen bestreden. Uit dien hoofde kreeg de onderwerping van West-Friesland eene dubbele waarde; want zij strekte niet alleen tot vergrooting van grondgebied, maar de Graven vonden er ook eene bevolking, die zich uit den aard der zaak eenigermate in de scheepvaart geoefend had en vaartuigen bezat, welke tot versterking der vloot konden worden opgeëischt.

De middelen van aanval en verdediging, die aan boord gebezigd werden, waren hoogst eenvoudig en geheel overeenkomstig met die, waarvan men zich te land bediende. Het groote verschil tusschen den strijd te land en dien te water bestond geruimen tijd meer in de plaats waar, dan in de wijze waarop hij gevoerd werd. Dezelfde wapenen, die aan wal gebruikt werden, treft men ook aan boord der schepen aan.

De aanleiding tot de eerste gevechten te water moet, zooals reeds gezegd is, in de strooptochten der Noormannen gezocht worden. In het begin der tiende eeuw, droeg Nederland nog allerwege de sporen van het verblijf dier vreemde bezoekers.

De hoofdstad van het Sticht lag woest, en de Kerkvoogd had dientengevolge zijn zetel te Deventer gevestigd. Eerst onder Bisschop Balderik, die in 976 overleed, namen de zaken een anderen keer, dank zij vooral de krachtige hulp der Duitsche vorsten. De stad Utrecht werd herbouwd, en het Sticht schepte weder adem. De Noormannen waren echter niet geheel afgeschrikt. Het welvarende Tiel werd nog in 1006 door hen geplunderd en kort daarna aan de vlammen prijs gegeven. Ook de kusten van Holland bleven niet verschoond, hoewel ook daar betere tijden aanbraken; want toen de Noordsche zeeschuimers zich in 1010 weder met 90 hunner schepen op de Lek vertoonden, schijnen de genomen maatregelen hun ontzag te hebben ingeboezemd. Zij bedongen ten minste vrijen aftocht en lieten de stad Utrecht ongemoeid. Hunne meerderheid in den strijd te water bleek bij hun vertrek, daar zij, te midden eener kwalijk gezinde bevolking, in strijd met de overeenkomst, verraderlijk aangevallen, zich nochtans een uitweg wisten te banen.

Sedert dien tijd werden Holland en Utrecht niet meer door de Noormannen verontrust. Friesland was minder gelukkig en bleef nog een tijd lang aan verwoestende invallen uit het Noorden blootgesteld. Aan de meerdere veiligheid, welke de kustbevolking onder hun bestuur genoot, hadden de Graven van Holland en Zeeland voorzeker in niet geringe mate het aanzien te danken, in welks bezit zij zich spoedig mochten verheugen.

Eene andere reden tot verschillende uitrustingen op de rivieren was de hiervoor gemelde twist tusschen Utrecht en Holland, nadat de Graaf van het laatste in 1015 begonnen was te Dordrecht een tol te heffen, waardoor Utrecht zijn nog altijd bloeienden handel bedreigd achtte. De bijzondere gevechten, welke daarbij te water plaats hadden, moeten hier met stilzwijgen worden voorbijgegaan. Blijkbaar waren de Hollanders, met hunne lichte vaartuigen, beter opgewassen tegen die uit hooger gelegen streken, dan tegen die uit het Noorden; want eene vloot, met welke Keizer Hendrik III, ten gevolge der aanhoudende klachten van den Bisschop in 1047 op de Maas was verschenen, om den Graaf van Holland tot gehoorzaamheid te brengen, werd door de Hollanders op de vlucht gedreven en verslagen. Een dergelijk lot trof de bisschoppelijke vloot in 1076, toen de jeugdige Dirk V, na den dood van Godfried met den Bult, zich voor IJsselmonde vertoonde, om de Stichtenaren van daar te verdrijven en zijn vaderlijk erfdeel te herwinnen. Hij werd bij die gelegenheid geholpen door Vlaamsche en Engelsche schepen, hetgeen zich gereedelijk laat verklaren uit de nauwe betrekking, waarin Dirk tot den Graaf van Vlaanderen, en waarin deze weder tot Willem den Veroveraar stond.

Niet lang daarna, werd de goede verstandhouding tusschen Holland en Vlaanderen verbroken, met welke gebeurtenis een nieuw tooneel voor de zeemacht geopend werd. De beleening van den Graaf van Vlaanderen met een gedeelte van Zeeland, hetwelk de Graaf van Holland meende, dat tot zijn gebied behoorde, legde den eersten grond tot langdurige geschillen. Wederzijdsche kaperijen gaven daaraan steeds nieuw voedsel. Toen eindelijk Floris III ook te Geervliet een tol begon te heffen, om zodoende den Vlamingen de gelegenheid te benemen dien van Dordrecht te ontduiken, gelijk zij niet zelden deden, brak de oorlog uit. Daarbij moest Floris zich van de schepen zijner onderdanen bedienen, tot het overbrengen van krijgsvolk, en vermoedelijk werd er ook te water gestreden. Het verdrag, dat in 1168 gesloten werd, was allernadeeligst voor den Graaf van Holland en bevatte de kiem tot eene reeks van onaangenaamheden en oorlogen. Floris zelf, ofschoon door den Keizer in zijne rechten op den

tol te Geervliet gehandhaafd, gevoelde zich vernederd, volgde het Kruisleger van Frederik Barbarossa en stierf in 1190, te Antiochië.

De ongelukkige Graaf was noch de eenige, noch de eerste Nederlander, welke in die afgelegen oorden het leven liet. Ook hier te lande was de geestdrift, om de Heilige plaatsen in het Oosten aan de handen der Ongeloovigen te ontrukken, spoedig ontwaakt, nadat het eerste plan daartoe in het laatst der elfde eeuw was gevormd. De prediking, welke de gansche Christenheid tot die grootsche taak opriep, had vooral in het noorden van Nederland haar doel niet gemist. Vorsten en slaven, edelen en onedelen hadden op verschillende tijden het Kruis aangenomen en zich vereenigd met de groote legers, die naar het Heilige land vertrokken. In Friesland waren totdat einde meermalen schepen uitgerust. Hoogst belangrijk zijn de zeetochten, welke daarmede gedaan werden. Zij pleiten voor den moed en de bedrevenheid van hen, die zich daaraan waagden, en werden al weder een middel om de kennis der zeevaart uit te breiden. Men vergete niet, dat den zeeman, bij die lange en gevaarlijke reizen, slechts zeer ontoereikende hulpmiddelen ten dienste stonden; dat hij, zonder kompas, alleen vertrouwen kon op de waarneming der sterren en op eenige kleine bijzonderheden, als de kleur der zee, de vlucht der vogels en dergelijke, waarvan de ervaring hem de beteekenis had geleerd.

Tijdens den eersten Kruistocht, hadden zich reeds schepen uit Friesland op de kusten van Klein-Azië vertoond. Het doel, waartoe sommigen daarvan gebezigd werden, strookte juist niet zeer met de edele geestdrift, welke een geheel werelddeel bezielde. De opvarenden hadden toch, hetzij door de begeerlijkheid daartoe verlost, of door den nood daartoe gedwongen, een tijd lang zeeroof gepleegd, voor dat zij in de streken aankwamen, waar duizenden heensnelden. Het is een op zich zelf staand feit, dat hier alleen wordt aangeroerd, om te doen zien, welke reizen de stoutmoedige zeevaarders uit deze landen in de elfde eeuw durfden ondernemen. Sedert den aanvang der twaalfde eeuw, leest men bij herhaling van groote en kleine vloten, die de reis van Nederland naar Palestina ondernamen. In 1189 vertrokken uit Friesland niet minder dan 50 schepen „synsachen” en elders „snekkas” genoemd. Het schijnen schepen geweest te zijn groot van omvang en sterk van bouw, welker naam niet onduidelijk hunne Noordsche afkomst verraadt. Zeker waren het niets anders, dan de „snekkar” der Noormannen, vermoedelijk eenigszins gewijzigd van bouw en daardoor meer naderende tot de ronde schepen.

Met eenige Hollandsche en Vlaamsche bodems, die zich bij hen hadden aangesloten, landden de Friezen te Ptolomais. Acht jaren later schijnt nog een dergelijke tocht ondernomen te zijn. De uitslag van al die ondernemingen beantwoordde evenwel meestal weinig aan de hoog gespannen verwachting. Velen, die er deel aan hadden genomen, kwamen ver van hun vaderland ellendig om, zonder dat er iets van belang verricht was. Doch het is niet zoo zeer de meer of min gelukkige uitslag, waarmede de tochten naar het Heilige land bekroond werden, dan wel de zeereis, als zoodanig, die onze belangstelling opwekt. Hoeveel stoutheid werd niet vereischt in hem, die haar ondernam; hoeveel bedrevenheid en volharding in hem, die haar volbracht!

Merkwaardiger zijn de verrichtingen eener Nederlandsche vloot, gedurende den vijfden grooten Kruistocht, dien Andreas, Koning van Hongarije, en Leopold, Hertog van Oostenrijk, in 1217 ondernamen. In Mei van dat jaar vertrok Willem I, graaf van Holland, met 12 koggen uit de Maas. Door vereeniging met Duitsche en andere schepen, groeide die vloot aan tot 200 bodems, en zij werd, te Dartmouth, nog met 80 schepen uit Friesland versterkt. Na vele moeielijkheden, kwam zij in den mond van den Taag. De Friezen zetten hunne reis weldra

voort, doch Willem en de zijnen bleven er met de Duitschers een tijd lang toeven, om er de Christenbevolking in den strijd tegen de Arabieren bij te staan. Eerst in het volgende jaar vertrokken ook zij, vereenigden zich op den Nijl weder met de Friezen en namen een werkzaam deel aan de belegering van Damiate.

Deze stad moet voorheen dicht bij den mond der rivier hebben gelegen, dan tegenwoordig. Zij werd aan den waterkant beveiligd door een toren, die in het midden van den Nijl opgericht en door ketens met de beide oevers verbonden was. Herhaalde pogingen, om dien toren stormenderhand in te nemen, waren reeds vruchteloos afgeloopen, toen men op het denkbeeld kwam een houten toren van gelijke hoogte op twee koggen te bouwen. De beide schepen werden met balken en touwen stevig aan elkander verbonden. Vervolgens plaatste men daarop vier masten en even zooveel sprieten, die tot steun voor den houten toren moesten dienen. Dit gevaarte, uit planken en vlechtwerk samengesteld, van boven en aan de zijden door huiden tegen de uitwerking van het Grieksche vuur beveiligd, was tevens van eene ladder voorzien, die dertig ellen buiten den voorsteven der schepen uitstak, alsmede van eene valbrug.

Door middel der laatste, kwam het krijgsvolk, dat zich in het belegeringswerktuig bevond, op den muur der sterkte, die zich na een hardnekkig gevecht moest overgeven. Het was eene der belangrijkste gebeurtenissen, waardoor het beleg der stad werd gekenmerkt. Schepen, en wel Nederlandsche schepen, hadden het middel aan de hand gedaan, om de sterkte in de rivier te vermeesteren. Zonder ons te verdiepen in beschouwingen over het gebruik van de ladder, die zeker niet te kort is opgegeven, mag niet onopgemerkt blijven, dat de zwaarte van dien houten toren nog al beduidend geweest moet zijn, en dat het oprichten daarvan op twee koggen, met behulp van masten en rondhouten, meer pleit voor de degelijkheid van schip en tuig, dan alleen het volbrengen der reis. Van elders blijkt toch, dat er met zeer kleine vaartuigen niet zelden uiterst gevaarlijke tochten gedaan werden. Waarschijnlijk hadden de Friezen, reeds bijna twee honderd jaren vroeger, toen hunne hulpmiddelen nog veel gebrekkiger moesten zijn, de Oreaden, IJsland, Groenland, ja vermoedelijk zelfs Kamschatka bezocht.

Graaf Willem schijnt de overgave der stad niet te hebben afgewacht. De Nederlanders echter bewezen, ook na het bemachtigen van den toren, nog gewichtige diensten. De taak hunner schepen was in geen deele ten einde gebracht. Het kleine vaartuig, dat de verbonden koggen op sleeptouw genomen en in de nabijheid der sterkte gebracht had, voerde later de strijders naar eene schipbrug, welke de belegerden over den Nijl hadden geslagen. Nadat de Christenen daarvan meester waren geworden, en vervolgens op hunne beurt eene schipbrug van 38 barken over de rivier gingen leggen, werden de verbonden koggen, met den daarop gevestigden houten toren, tot verdediging dier brug afgestaan. Alles te zamen genomen, hadden de schepen der onzen, gedurende het beleg, eene niet onbelangrijke rol gespeeld. De inneming der stad had evenwel voor de groote zaak, waartoe men de wapenen had aangegord, niet die gevolgen, waarmede de Kruisvaarders zich hadden geveid. Onafhankelijk van die gevolgen, was de verovering eener versterkte stad, in een zoo verwijderd oord, eene gebeurtenis, waarop billijkerwijs roem gedragen mocht worden.

Evenals zoo menig ander voorval, werd hetgeen bij Damiate was gebeurd door de overlevering bewaard en versierd. Terwijl de tijdgenoot uitdrukkelijk zegt, dat er kettingen werden losgemaakt, zag de nakomeling die hinderpalen in zijne verbeelding doorzagen of door aanzeiling verbreken. Mag men het verhaal daarom voor een louter verzinsel houden? Verre van daar. Ongetwijfeld vond het zijn oorsprong in de vernieling der schipbrug en in eene onjuiste opvatting van de snebben der schepen, die voor zagen werden aangezien. Voorzeker

gaf het verhaal, nadat het eenmaal burgerrecht had verkregen, er aanleiding toe, dat bij de vernieuwing der schepen, die trouwens al weinig op koggen gelijken, werkelijk zagen werden aangebracht. Over de samenstelling van den ketting zelven heerscht verschil van gevoelen, hetgeen zich uit de onnauwkeurigheid of onvolledigheid der berichten gevoegelijk laat verklaren. In een later tijdvak komen andere havenketens of boomen voor, en ook dan zal er, in weerwil der meer volledige berichten aangaande de samenstelling daarvan, nog eenige onzekerheid blijven heerschen.

Groot was het aantal bodems, dat in de dertiende eeuw in Nederland voorhanden was, of er ten minste bijeengebracht kon worden. Herhaalde uitrustingen, die na de verovering van Damiate plaats hadden, zijn er de onwedersprekelijke bewijzen van.

Niet minder dan 300 vaartuigen werden in 1234 door Graaf Floris IV gebezigd, toen hij aan den zoogenaamden kruistocht tegen de Stadingers in het bisdom Bremen deel nam. Ook schijnen de tallooze wederwaardigheden, waarmede velen bij de tochten ter verovering van het Heilige graf hadden moeten worstelen, anderen niet te hebben afgeschrikt. Nog in 1268 stak eene vloot uit Friesland in zee, om zich bij het Kruisleger van Lodewijk den Heiligen aan te sluiten. Eerst na 's Konings dood, bereikten de 50 koggen, onder welke er 4 uit Fivelingo waren, het Afrikaansche strand. Nadat de bemanning zich in den omtrek van Tunis, onder gewoonte, goed had gekweten, vervolgden de Friezen, misnoegd over de vruchteloze krijgsbedrijven in dat oord, hunne reis en kwamen met een dertigtal koggen op de plaats hunner bestemming. Daar zagen zij zich echter bitter teleur gesteld; want er volgde geen vorst met een Kruisleger, zoo als zij gehoopt hadden. Eenigen zonderden zich van hunne tochtgenooten af, en de overigen keerden in 1270 naar hun vaderland terug, doch met vreemde schepen, daar de hunne bijna geheel vergaan waren.

In vergelijking met die verre tochten, zijn de bedrijven te water, in Nederland zelf, van ondergeschikt belang. Menigmaal was er eene scheepsmacht noodig, om het leger der Graven van Holland naar Zeeland over te brengen, en gedurende de krijgsverrichtingen in West-Friesland. Nadat het laatste zich eindelijk voor goed had onderworpen, stond het aan de eerezuchtige plannen van den Bisschop van Utrecht ten doel. Deze greep in 1297 het gewone middel der geestelijkheid van dien tijd aan, en predikte eenvoudig een kruistocht tegen den Hollandschen graaf en de West-Friezen. Met eene vloot landde de Bisschop bij Monnikendam, doch werd er door de Kennemers en de Waterlanders met hunne eigen schepen zoodanig aangetast, dat hij met groot verlies moest wijken en zelf ter nauwernood met een bootje ontkwam. Bijzonderheden van den strijd zijn echter niet bekend, en er volgde weldra een verdrag. Niet lang daarna waren de Zeeuwsche stroomen getuigen van een anderen strijd te water, die in hooger mate de aandacht tot zich trekt. Alvorens echter de gebeurtenissen te schetsen, waartoe de dood van Jan I, den laatsten agnaat der Graven uit het Hollandsche huis, aanleiding gaf, zullen wij een blik slaan op enkele verbeteringen, die in den loop van vier eeuwen waren tot stand gekomen.

Wat het verkeer met de Noormannen vroeger had uitgewerkt, had zich ten tijde der Kruistochten verder ontwikkeld. Niet te vergeefs had het bloed van duizenden gestroomd, al gingen de veroveringen ook weldra verloren. Met den heilzamen invloed, dien de tochten naar het Oosten over het algemeen op den toestand der westersche maatschappij hadden uitgeoefend, waren ook handel en scheepvaart een nieuw tijdperk ingetreden. Voorwerpen, hem vroeger onbekend, had de Kruisvaarder elders leeren gebruiken. Was hij zoo gelukkig zijn vaderland weder te zien, dan ontwaarde hij nieuwe behoeften, die alleen door den aanvoer van

Oostersche producten konden worden bevredigd. Anderen volgden zijn voorbeeld, en de handelaar in vreemde waren zag weldra een ruim veld voor zich geopend. tegelijkertijd had men nieuwe wegen leeren kennen, langs welke de gevraagde handelsartikelen te bekomen waren. Daarvan echter openbaarden de gevolgen zich eerst later. De rechtstreeksche handel met de steden aan de Middellandsche Zee ving niet aan, voor dat de hulpmiddelen der zeevaart grootelijks waren vermeerderd. Aanvankelijk dreven de Nederlandsche steden den handel onderling en met de kustbewoners der Noordzee. Eerst langzamerhand begonnen zij ook de Oostzee te bezoeken. Daar ontvingen zij de over land aangevoerde producten van het Oosten, die langs de rivieren weder naar Duitschland gebracht werden. Dordrecht, Utrecht, Tiel, Zwolle, Deventer, Kampen, Stavoren, Muiden, Groningen, Zutphen, Doesburg, Nijmegen, Arnhem, Bommel, Harderwijk en andere plaatsen bloeiden in de dertiende eeuw door binnen- en buitenlandschen handel. Weldra begonnen de steden van Zeeland met haar te wedijveren. Ook daar, waar van oudsher een druk verkeer met Engeland plaats greep, had de handel op de Oostzee in de twaalfde eeuw een aanvang genomen. West-Friesland zag, na zijne vereeniging met Holland, een tot dus verre ongekenen tijd van welvaart aanbreken.

De vrije burgerstand, die zich ten gevolge der Kruistochten gevormd had, kweekte verschillende takken van nijverheid aan, en verlevendigde hierdoor den handel. Deze vond begunstigers in de vorsten, die er al spoedig op bedacht waren hunne vaak ledige schatkist met zekere rechten op invoer, uitvoer en doorvoer te vullen. Door het verleenen van allerlei voorrechten, poogden zij vreemde kooplieden naar hun gebied te trekken. Nevens den handel werd de vischvangst gedreven, die het hare tot den bloei des eersten bijdroeg.

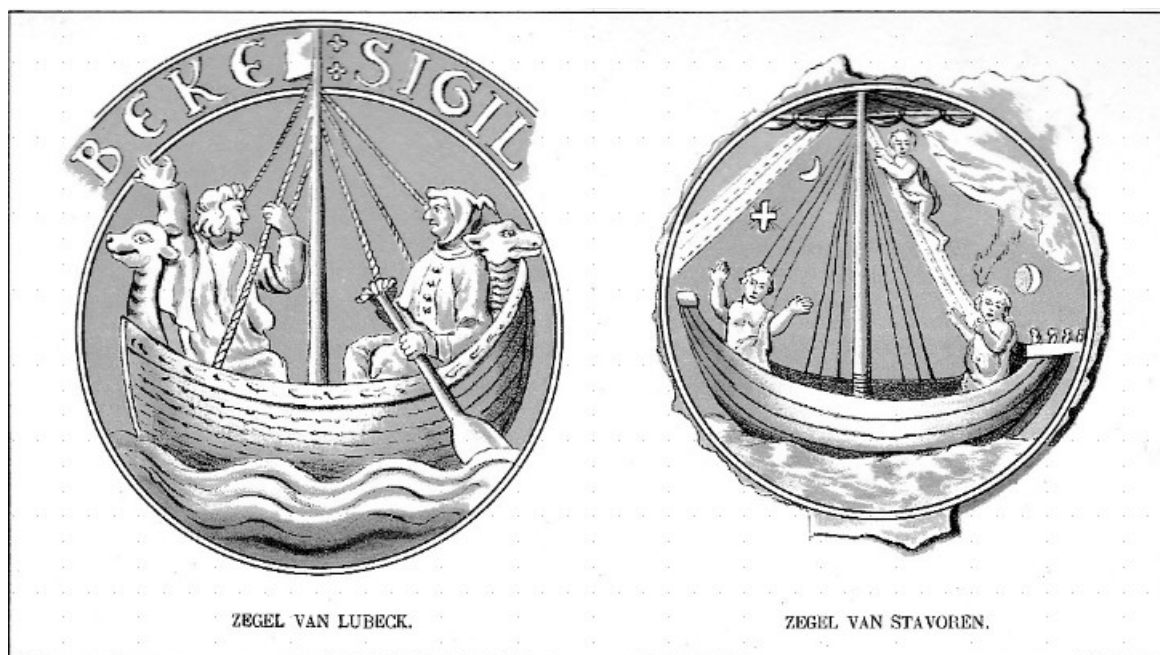
De haring visscherij, later eene goudmijn voor Nederland, leverde echter nog niet die voordeelen op, welke alleen door de uitvinding van Beukelsz. mogelijk gemaakt werden.

Uiteenlopende handelsbelangen waren niet zelden de oorzaak van ernstige geschillen. Kampen voerde oorlog tegen Denemarken en legde, met Deventer en Zwolle, een twist tusschen Hamburg en Harderwijk bij. Wat er tusschen Utrecht en Holland voorviel is hierboven gemeld. Zich zelve recht te verschaffen was niets ongewoons. Zoo rustten de Zeeuwen 14 gewapende koggen uit, om op de schepen der Londensche kooplieden te kruisen, nadat de Koning van Engeland in 1274 den uitvoer van wol verboden had. Niet onwaarschijnlijk zullen de kleine vaartuigen, tot handel en vischvangst bestemd, ook bij andere gelegenheden wel tot minder vredelievende oogmerken gebezigd zijn. Na verloop van eenigen tijd schijnt Zeeland weer handel met Engeland gedreven te hebben. De goede verstandhouding was ten minste spoedig in zoo verre hersteld, dat Eduard I in 1295 beval, dat zijne onderdanen het visschen in de nabijheid der kust niet mochten belemmeren. Zelfs beloofde de Koning, dat hij de visschers, door 3 zijner oorlogsschepen, veilig naar de kust van Zeeland zou doen geleiden.

Natuurlijk hadden de koggen zelve, sedert de tiende eeuw, menige verandering ondergaan, al waren het in hoofdzaak nog dezelfde logge roeischepen van vroeger. Het is evenwel, bij gemis van nauwkeurige berichten, niet gemakkelijk zich van de schepen der dertiende eeuw een juist denkbeeld te vormen. Onder de bronnen, waaruit eenige gegevens, hoe ontoereikend dan ook, geput kunnen worden, behooren ongetwijfeld de zegels van vele steden, die een koggeschip in haar wapen voerden. Hoogst eenvoudig is een klein rond schip met één mast, hetwelk op een oud zegel der stad Amsterdam voorkomt. Andere van iets later dagteekening, waaronder een van Lubek, een van Stavoren en verschillende van Amsterdam zelf, geven eene duidelijker voorstelling, die in vele opzichten strookt met hetgeen van de koggen der dertiende eeuw

bericht wordt. Zij stemmen overeen met de afbeeldingen op de zegels van Damme in Vlaanderen, Sandwich in Engeland en andere plaatsen, die tot het laatst der dertiende of het begin der veertiende eeuw behooren.

Uit de gemelde zegels, in verband met hetgeen dienaangaande door enkele schrijvers wordt bericht, blijkt dat de koggen der dertiende eeuw aan den voor- en den achtersteven van houten borstweringen voorzien waren, die den naam van kasteelen droegen. Men sprak van een voorkasteel en een achterkasteel, welke eerste uitdrukking nog in het Engelsche „fore-castle” is bewaard gebleven. Ook aan den mast bevond zich een dergelijk kasteel, waaraan vermoedelijk de marsen haar ontstaan te danken hebben. Bovendien had men aan boord der schepen koketten, eene soort van kleine vaartuigen, die aan den mast opgeheschen konden worden.

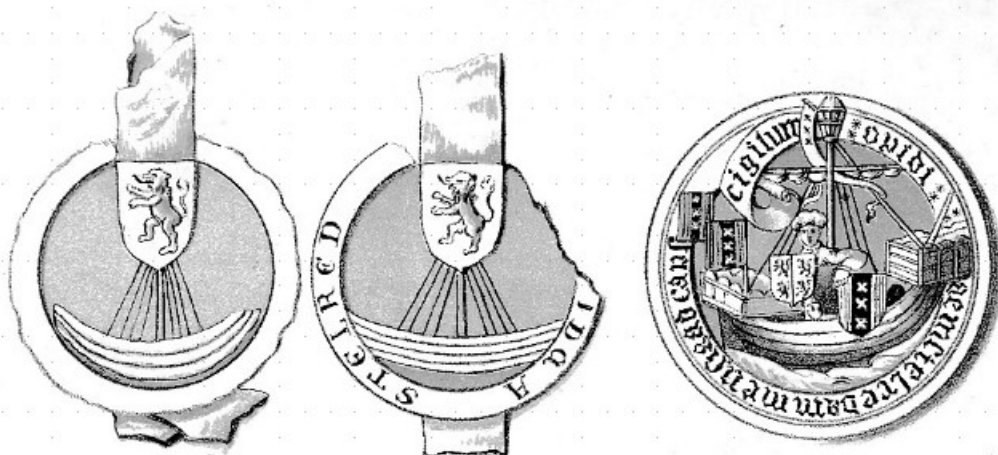

Daarin, evenals in het kasteel aan den mast, bevonden zich gedurende het gevecht personen, om de tegenpartij uit de hoogte te kunnen beschadigen. Nog altijd bediende men zich daartoe van de gewone wapenen dier dagen, alsmede van brandbare voorwerpen, ongebluschte kalk en andere stoffen, om den vijandelijken bodem vuur te doen vatten of de bemanning oogenblikkelijk buiten gevecht te stellen.

Geruimen tijd waren de koggen nog met de van ouds gebruikelijke snebben voorzien. Naarmate de grootte dier vaartuigen toenam en zij meer voor den dienst op zee gebruikt werden, gingen zij over in zeilschepen, waarbij de snebbe slechts bij uitzondering wordt aangetroffen. Misschien behoorden vele schepen, die in 1217 naar Palestina vertrokken, wel tot die uitzonderingen. Het grootste gedeelte daarvan schijnt ten minste gezeild te hebben, daar er eenmaal uitdrukkelijk van het aanslaan der zeilen gesproken wordt.

Tot de opmerkelijke veranderingen, die omstreeks dezen tijd in de samenstelling der schepen plaats hadden, behoort ook die van het roer. In den regel komt het nog aan de zijde voor, en wel bepaaldelijk aan stuurboord, hetwelk daaraan zijn naam ontleent. Soms hadden de schepen een roer aan beide zijden; doch dit was in het Noorden eene zeldzaamheid. Hoewel het gebruik, om het roer aan stuurboord te hebben, in de vijftiende eeuw nog niet geheel was opgegeven zoo leert toch het zegel van Damme, dat er in de dertiende eeuw aldaar reeds schepen bekend waren, die hun roer op de thans gebruikelijke wijze van achteren hadden. Wat de grootte der koggen betreft, vindt men elders gewag gemaakt van schepen van dien naam,

welke eene aanzienlijke scheepsruimte bezaten. Men vond die zoowel in het noorden als in het zuiden. Bremen bezat er, die zeer groot geweest moeten zijn, en te Barcelona werd er eene aangetroffen met drie dekken, welke 500 man aan boord had.

ZEGELS VAN AMSTERDAM (14^e en 15^e eeuw).

Mag men het er nu voor houden, dat de koggen hier te lande, in de dertiende eeuw, in allen deele met die in andere oorden gelijk stonden? Zeker niet. Op de rivieren bleven het nog een tijd lang de oude roeivaartuigen. In het laatst der dertiende eeuw, wordt van eene kogge op de Maas uitdrukkelijk gemeld, dat zij naar Sliedrecht geroeid werd. Intusschen mag men veilig aannemen, dat er deels ten gevolge van hetgeen onze zeelieden, gedurende hunne tochten naar het Oosten, bij andere volken gezien hadden, deels ten behoeve der vloten, die naar het Heilige land bestemd waren, vele verbeteringen waren aangebracht. Vermoedelijk zullen er tot den handel met Engeland en het Noorden ook grootere schepen gebezigd zijn, dan op de rivieren en andere binnenwateren. Bij uitzondering treft men vaartuigen aan onder andere namen, zoo als de hierboven gemelde ysnachen der Friezen, die zich in het begin der twaalfde eeuw ook van schepen bediend hadden, die waarschijnlijk als de voorgangers der latere buizen beschouwd moeten worden. Onder de schepen, hoe dan ook genoemd, waren velen zeker niet ondoelmatig, daar het den Koning van Frankrijk, bij het verbond van 1296, werd toegestaan zich hier te lande van schepen te voorzien, hetgeen den Koning van Engeland daarentegen niet vergund zou zijn. De eerste jaren der veertiende eeuw leverden echter het bewijs, dat de schepen in Holland, hoe talrijk dan ook en hoe geschikt in vele opzichten, voor den strijd te water minder berekend waren, en in dit opzicht voor die van andere streken moesten onderdoen.

HOOFDSTUK III.

Slag bij Zierikzee in 1304 en andere gebeurtenissen te water, onder de Graven uit het Henegouwsche en het Beijersche stamhuis. — Toenemend handelsverkeer. — De schepen der veertiende eeuw. — Het kompas. — Het buskruit. — De oudste admiraals.

Jan I, met wien het eerste gravenhuis in de mannelijke linie was uitgestorven, werd opgevolgd door Jan van Avennes, Graaf van Henegouwen. Niet zonder schokken, had deze verandering van stamhuis plaats. Eenige Zeeuwsche edelen stelden pogingen in het werk om den Henegouwschen Graaf van de opvolging uit te sluiten, en wendden zich met dit oogmerk eerst tot den Keizer, daarna tot Vlaanderen. De haat, dien het geslacht der Dampierre's tegen dat van Avennes koesterde, en de aanspraak, die de Graven van Vlaanderen sedert eeuwen op een gedeelte van Zeeland maakten, kwamen hun daarbij uitmuntend te stade.

Tegen eene Zeeuwsche vloot van omstreeks 100 schepen, waarmede de misnoegden in 1302 de Lek opvoeren, om zich te Nijmegen bij den Keizer te voegen, schenen de Hollandsche schepen wel opgewassen te zijn. De Zeeuwen stapten ten minste aan wal, toen zij de Waal afzakten, voor dat zij op Hollandsch grondgebied kwamen, gingen over land naar Vlaanderen en wenschten hunne bodems liever prijs te geven, dan daarmede een strijd te wagen. Anders was het echter gesteld, toen zich in 1303 Vlaamsche schepen vertoonden onder Guy, een der jongere zonen van den Graaf van Vlaanderen, welke laatste zelf in Frankrijk gevangen zat. Guy deed een inval in Zeeland en veroverde het geheel met uitzondering van Zierikzee.

Na eene korte verademing, werd de oorlog hervat. Graaf Jan lag ziek in Henegouwen en zijn broeder Guy, die weinig tijds te voren tot Bisschop van Utrecht was verheven en nu in persoon deel nam aan de verdediging van zijns broeders gebied, viel in 1304, na een ongelukkigen strijd, in de handen der Vlamingen. Deze maakten zich meester van Holland, tot Haarlem toe, en van een gedeelte van het Sticht. Zierikzee bleef nog behouden onder 's Graven zoon Willem. Dordrecht, de eenige stad van Holland, die niet voor het geweld des vreemdelings bukte, had dit voorrecht aan de kloekmoedigheid van Heer Nicolaas van Putten te danken. Groot was de verslagenheid. Plotseling namen de zaken echter een keer, nadat Witte van Haamstede, met een enkel vaartuig uit Zierikzee vertrokken en te Zandvoort geland, binnen Haarlem de Oud-Hollandsche banier had ontrold. Eene schaars geëvenaarde geestdrift openbaarde zich door geheel Holland, dat in minder dan acht dagen tijds van Vlamingen bevrijd was. Hun aanvoerder, die zich te Utrecht bevond, week naar Gouda en vluchtte langs den IJssel en de Maas.

Holland was nu wel gered; doch in Zeeland zag het er nog donker uit. Weldra daagden de Vlamingen weder met eene vloot op, om ook Zierikzee tot de overgave te dwingen. Hardnekkig verdedigden zich de burgers, geholpen door hunne vrouwen en kinderen. Zij sloegen de herhaalde aanvallen gelukkig af, zoodat de vijand het geraden vond tot een geregeld beleg over te gaan. Eindelijk zou de honger dan moeten uitwerken, wat het zwaard te vergeefs had beproefd. Onder die omstandigheden, was aller hoop in de benauwde stad gevestigd op Jonker Willem, die zich naar Holland had begeven, om aldaar maatregelen tot ontzet te beramen. Philips de Schoone, Koning van Frankrijk, zelf met Vlaanderen in oorlog, had al het gebeurde met belangstelling gadeslagen. Niets natuurlijker, dan dat Willem ook de hulp van dien vorst inriep. Daaraan is het voorzeker toe te schrijven, dat de Genuees Reinier Grimaldi, die zich als Admiraal in Franschen dienst bevond, eerst een zijner schepen naar de Maas zond en er daarna in persoon verscheen, om eens hoogte te nemen. Hij ried den jongen Willem in Holland heirvaart te gebieden en beloofde krachtigen bijstand.

Uit alle oorden van Holland en West-Friesland, werden te Schiedam volk en schepen bijeengebracht. Met verlangen zag men er de komst van den Admiraal tegemoet, die vooraf nog een zijner schepen zond, om zich te vergewissen dat zijn raad in Holland werd opgevolgd.

Eenigen tijd later kwam Grimaldi zelf met 11 galeien, vergezeld door Jean Pedroque met 38 groote schepen, waaronder 8 Spaansche, die te Calais geprest en uitgerust waren. In weerwil van het onstuimige weder, poogden de onzen zoo spoedig mogelijk zich met de lang verbeide hulp te vereenigen, bij welke gelegenheid zij eene hunner koggen verloren. Over het geheel schijnen de Hollandsche schepen, wat hunne geschiktheid tot den strijd betreft, beneden die van andere natiën gestaan te hebben. De vreemde admiraals vonden hen te kort en te laag, in vergelijking met de hunne, die meer overeenkwamen met de beschrijving, die hierboven van de koggen in het algemeen is gegeven. Slechts 5 of 6 der Hollandsche bodems werden bruikbaar geoordeeld. Jonker Willem begaf zich op een daarvan, en plaatste een gedeelte zijner Hollanders en Friezen aan boord der Fransche schepen. Zeer waarschijnlijk zullen vele der afgekeurde vaartuigen toch wel tot het overbrengen van volk en voorraad gebezigd zijn. De gezamenlijke bemanning der galeien en andere vreemde schepen werd geschat op 10.000 koppen, terwijl een gelijk aantal te Schiedam was bijeengebracht.

Weinig voorspoedig was het begin van den tocht, daar meer dan veertien dagen verliepen voor dat de vloot in de nabijheid der belegerde stad kwam. Dientengevolge begon zich gebrek aan vele benoedigheden te openbaren. Kleine schermutselingen, waartoe vooral het nemen van eenige schepen met voorraad aanleiding gaf, zijn van ondergeschikt belang. Alleszins merkwaardig is het echter, dat de vloot, zoodra zij de Grevelingen had bereikt, door vuren aan de masten tijding gaf van hare komst, welk sein door de belegerden ook werd beantwoord. Windstilte vertraagde intusschen het laatste gedeelte der reis. Natuurlijk is dit niet van toepassing op de galeien, maar alleen op de ronde schepen, die zich eindelijk moesten laten boegseeren. Uit die kleine bijzonderheid blijkt, dat zij voornamelijk, zoo al niet uitsluitend door zeilen bewogen werden.

Met moeite kwam de vloot op de Gouwe, die destijds tusschen de eilanden Schouwen en Dreischor, langs Zonnemaire, Noordgouwe en Zierikzee stroomde. Guy van Vlaanderen lag er met 500 groote en kleine schepen en 80.000 man, welke getallen echter zeer verschillend worden opgegeven en daarom niet onvoorwaardelijk te vertrouwen zijn. In elk geval was het vaarwater niet zoo breed, dat een groot aantal schepen tegelijkertijd in het gevecht kon worden gebracht. Wat het bevel over de beide vloten aangaat, dit berustte aan de Vlaamsche zijde bij Guy, en aan de andere zijde van rechtswege bij Willem. Deze zal echter die taak wel grootendeels hebben overgelaten aan Grimaldi, die als deskundige daarvoor beter berekend was. Men verdeelde de vloot in vier smaldeelen, zoodat 15 schepen, waaronder dat van Willem en dat van Pedroque, de voorhoede, en de galeien de achterhoede uitmaakten.

Prachtig en indrukwekkend tevens moet het schouwspel geweest zijn, dat zich den 10^{den} Augustus 1304, aan de oogen van den tijdgenoot voordeed. De vereenigde vloot met hare vlaggen en banieren, hare strijdlustige bemanning en hare veelsoortige middelen van aanval was gereed tot den strijd. Niet minder geducht was de vloot, waarmede de tegenpartij uit de haven der stad kwam opdagen. Guy zelf voerde haar aan en bevond zich met de grootste schepen in den voortocht. Pedroque wilde den strijd openen, en liet zich totdat einde, in den namiddag, met de ebbe naar de Vlaamsche vloot drijven. Vier zijner schepen waren aaneengebonden en geraakten aan den grond. Zij moesten hunne ankers uitwerpen en den vloed afwachten, die echter niet hen, maar de tegenpartij in de gelegenheid zou stellen den eersten aanval te doen.

Van dien tusschentijd maakten de Vlamingen gebruik om een of twee schepen, met brandende stoffen gevuld, tegen de bodems van Pedroque af te zenden. Hun oogmerk werd evenwel niet bereikt, daar de brandende schepen, door de ebbe of door verandering van wind, te midden der

Vlaamsche vloot geraakten en aldaar schade aanrichtten. Het is voor het eerst, dat in de Nederlandsche geschiedenis melding wordt gemaakt van eene soort van brandschepen, die elders veel vroeger worden aangetroffen. Sedert dien tijd leest men er ook niet meer van, voordat zij in een volgend tijdvak meer algemeen in gebruik kwamen.

Waartoe had Pedrogue evenwel zijne 4 schepen aaneengebonden? Mag dit niet voor de eenige oorzaak gehouden worden van het mislukken van den aanval en van het gevaar, waaraan die bodems waren blootgesteld? Hierop kan slechts ten antwoord gegeven worden, dat al wat van het aaneenbinden der schepen, voor en gedurende het gevecht, bericht wordt, eenigszins duister is. Vermoedelijk werd zulks, buiten gevecht, alleen gedaan om de schepen daardoor goed bij elkander te houden. Zoo waren de 15 schepen der voorhoede eerst allen aaneengebonden geweest.

Met de 4 schepen van Pedrogue was het echter een ander geval, dewijl zij, op die wijze vereenigd, den vijand tegemoet gingen. Op een ondiep vaarwater, moge dit minder doelmatig geweest zijn, zeker was het oudtijds niet ongebruikelijk aldus te strijden. Daardoor toch maakte men de schepen, die aan den voor- en den achterstevan het meest weerbaar waren, tot eene drijvende sterkte, welke slechts twee zwakke zijden aanbod. Misschien zou men juist hier, in een smal vaarwater, welks oevers met vijanden bedekt waren, de voordeelen daarvan ondervonden hebben, bijaldien de ondiepte geen hinderpaal ware geweest.

's Avonds te 9 uren, na het doorkomen van den vloed, werd de strijd hervat; doch nu waren de Vlamingen de aanvallers. Onder een luid krijgsgeschrei, geraken de schepen aan elkander. Oestelen en springalen, voet- en handbogen verduisteren de lucht met groote en kleine pijlen. Het gedruisch van den slag laat zich meer dan eene mijl ver in den omtrek hooren. Te midden van het gedrang, beweegt zich een kloek jongmensch met 's Graven banier in de hand, om de strijders tot verdubbelde krachtsinspanning aan te sporen. Het regent steenen, pijlen en vuur uit de koketten en kasteelen aan de masten. De vreugde der onzen laat zich dus begrijpen, toen eensklaps het koket van een Vlaamsch schip, dat hun nadrukkelijk afbreuk had gedaan, met daverend geweld naar beneden stortte. Oogenblikkelijk werd het schip zelf geënterd en veroverd. Hoogst waarschijnlijk was dit de *Orgueilleuse*, waarvan de bemanning werd doodgeslagen. Drie bodems aan onze zijde trof hetzelfde lot. Intusschen zijn de schepen van Pedrogue weder vlot geworden. Omstreeks middernacht waren de onzen bepaald in het voordeel, en werd de strijd op enkele punten zelfs gestaakt. Vele Vlaamsche schepen namen de wijk, achtervolgd door de galeien, die ten laatste ook in het gevecht waren gebracht.

Gedurende den nacht, schijnt nog op enkele punten gestreden te zijn; doch eerst bij het aanbreken van den dag, begonnen de hoofden der beide partijen het tooneel van den strijd weder langzamerhand te overzien. Als de Vlamingen zich beklagen dat de touwen, waarmede hunne schepen aaneengebonden lagen, voor dien tijd waren los gesneden, en dat hunne schepen dientengevolge bij het wassen van het water begonnen te drijven, dan is hier ongetwijfeld sprake van een ander geval, dan dat, waarin Pedrogue zich bevond, bij den eersten aanval. Zeker lagen de Vlaamsche schepen in den vroegen morgen zeer verspreid. Guy zelf bevond zich met 5 bodems op stroom en viel den onzen ras in het oog. Grimaldi tastte hem aan met eene galei, en ook andere schepen, waaronder dat van Willem, snelden toe. Weldra moest de Zwarte Leeuw van Vlaanderen plaats maken voor den Rooden van Holland. Guy moest zich overgeven, en zou door de verbitterde Hollanders zijn doodgeslagen, indien hij zich niet tijdig aan boord der galei had gered. Over de omstandigheden, waaronder die overgave plaats had, mogen de berichten niet eensluidend zijn, de zaak zelve was beslissend.

Hetgeen te water was aangevangen, werd te lande voltooid. Het leger der Vlamingen werd met overhaasting opgebroken, en Zierikzee opende hare poorten voor de overwinnaars, die zeventien etmalen aan boord hadden doorgebracht. Na eene korte rust, gingen zij de Vlamingen opzoeken, die in de duinen gevlucht waren, en namen een groot aantal hunner gevangen. Het juiste cijfer der dooden en gevangenen is echter even onzeker als dat der strijdkrachten.

Over het algemeen was de strijd zeer verward geweest. Opmerkelijk is het, dat de galeien, welke van oudsher alleen door haren naam reeds zekeren schrik inboezemden, eerst tegen het einde daarvan waren aangewend. Misschien werden de andere bodems meer bestand geacht tegen de hooge schepen der Vlamingen, aan welke de onbeschutte bemanning der lage galei eene goede trefkans zou hebben opgeleverd, nog voor dat de snebbe uitwerking kon hebben. Bovendien was er niet de noodige ruimte om veel te manoeuvreren. Dicht opeengedrongen lagen de talrijke schepen van beide partijen, ten deele nog aaneengekoppeld en als drijvende sterkten gebezigd. Voorts streed men boord aan boord met zwaarden, lansen, goedendags en andere wapenen, terwijl men elkander tegelijkertijd, van verre en uit de hoogte, met steenen, pijlen en brandende voorwerpen beschadigde. Hoe weinig de strijd ook met de eigenlijke zeegevechten van later kan worden vergeleken, zoo is hij toch belangrijk wegens de vele bijzonderheden, welke daarvan zijn opgeteekend. Ook was de overwinning rijk aan gevolgen; want het Henegouwsche vorstehuis bleef daardoor vooreerst in het ongestoord bezit van het onlangs verkregen gebied. Wat meer is, een verdrag, dat in 1323 met Vlaanderen gesloten en een jaar later door den Keizer bekrachtigd werd, maakte zelfs aan den langdurigen twist over Zeeland-Bewester- Schelde voor goed een einde.

Meermalen wordt in den loop der veertiende eeuw gewaagd van schepen, die ten behoeve der vorsten waren bijeengebracht. Zoo stevende Willem, die in 1304 zijn vader was opgevolgd, in 1315 met wel 1100 bodems de Schelde op, om den Koning van Frankrijk bij diens ondernemingen tegen Vlaanderen te ondersteunen. Zeer roemt een ooggetuige het tafereel, dat eene zoo aanzienlijke scheepsmacht opleverde; doch het was slechts eene transportvloot. Daartoe waren de Nederlandsche schepen beter geschikt, dan tot den eigenlijken strijd. Zelfs op de Gouwe hadden zij niet eenmaal de hoofdrol gespeeld. Het laat zich dus zeer goed rijmen, dat naburige vorsten zich gaarne van Hollandsche en Zeeuwsche schepen voorzagen, en dat deze nochtans weinig of geen deel hadden aan de zeegevechten, welke omstreeks dezen tijd tusschen Engelsche en Fransche vloten voorvielen. Nog slechts eenmaal wordt, in den loop der veertiende eeuw, uitdrukkelijk van een gevecht te water melding gemaakt, bij het begin der Hoeksche en Kabeljauwsche verdeeldheden. De overgang der regeering in een nieuw stamhuis, thans in dat van Beijeren, werd derhalve andermaal door een scheepsstrijd gekenmerkt.

Nadat in 1351, tusschen Margaretha en haar zoon Willem, bij Veere eene ontmoeting had plaats gehad, die in het nadeel van den laatste was afgelopen, zonder dat het duidelijk blijkt, of die uitslag te water, dan wel te land was verkregen, verzamelde Willem eene scheepsmacht te Schiedam, om zijn geluk nogmaals te beproeven. Weldra verscheen zijne moeder op de Maas, met eene vloot, die haar grootendeels door den Koning van Engeland verstrekt was. Niet ver van Zwartewaal geraakten de vloten met elkander in een hevigen strijd, waarvan slechts weinig bijzonderheden tot ons gekomen zijn. „Er ontstond een groote, bittere, zware strijd, het krijgsgeschreeuw steeg op ten hemel, en zij vielen stoutelijk malkander aan, vromelijk vechtende om de overwinning en de overhand. Er werd gehoord een vreeselijk geluid in de lucht door het roepen en schreeuwen, het barsten der arborsten, het geklank der zwaarden,

het breken der lanssen, het vreeselijk werpen der steenen en het scheuren der schilden; want het was een dag des toorns en der wraak. Er werden vele vrome strijders aan beide zijden gewond en verslagen. Velen van hen, die gewond en gekwetst waren, zegden zich met het teeken des heiligen kruises, sprongen in het water en verdronken." Dat gevecht, waarin partijwoede de verbittering nog aanwakkerde, duurde van den morgen tot den avond. Het bloed was vergoten bij stroomen, en de rivier vertoonde er drie dagen lang de sporen van.

Het zou verder tot niets leiden hier al de gelegenheden op te sommen, waarbij de Graven van Holland en Zeeland zich van de schepen hunner onderzaten bedienden, tot het doen van reizen of het overvoeren van krijgsvolk. Over de gewichtige diensten, welke de talrijke vaartuigen, die in deze landen werden aangetroffen, hun in de laatste jaren der veertiende eeuw bij de tochten naar Friesland bewezen, mag echter het stilzwijgen niet worden bewaard.

In weerwil van al de onzekerheid, die met betrekking tot de tochten naar Friesland heerscht, kan men veilig aannemen, dat er in 1396 en de volgende jaren groote toerustingën gemaakt werden, om het genoemde gewest onder Hollandsch gezag te brengen.

Graaf Albrecht verzamelde totdat einde eene aanzienlijke krijgsmacht te Enkhuizen, die met eene vloot moest worden overgevoerd; want de Friezen, wetende dat hun eenig gevaar boven het hoofd hing, hadden in tijds eene overeenkomst met den Bisschop van Utrecht gesloten, waarbij deze zich had verbonden geene troepen door het Sticht te laten trekken. Zoodra het plan tot den tocht was vastgesteld, had de Graaf van Holland den eigenaars van schepen verboden hunne schepen buitenslands te zenden, met bepaling dat die vaartuigen, welke naar Brabant, Vlaanderen, Gelder en andere nabij gelegen streken mochten vertrekken, voor den 1sten Augustus 1396 terug moesten zijn. Alle koggen en andere groote schepen werden omstreeks dien tijd naar Enkhuizen gezonden, waar een leger van 100.000, en volgens anderen van 180.000 man werd bijeengebracht. Alleen het staken der kriegsbedrijven in naburige landen, met welker vorsten Graaf Albrecht op een vriendschappelijken voet stond, kan aan die berichten eenige waarschijnlijkheid bijzetten. Eene zoo aanzienlijke macht kon toch, zonder krachtadige medewerking van anderen, in Holland en Zeeland niet op de been gebracht worden. Het aantal schepen is niet minder verbaazend. Meer dan 4000 groote en vele kleine schepen werden tot den tocht naar Friesland gebezigd.

De weinig duurzame gevolgen dier eerste onderneming deden tot andere besluiten. In 1398 moesten de steden van Holland en West-Friesland meer dan 400, andere streken van 's Graven gebied 300 schepen leveren, terwijl er elders nog 200 te bekomen waren. Kort daarna werd nogmaals eene dergelijke heirvaart geboden, die echter om verschillende redenen zonder gevolg bleef.

Hoe overdreven en verward de berichten over die tochten ook mogen zijn, zoo is het overbrengen van legers, die voldoende geacht werden, om met hoop op een goeden uitslag iets tegen de strijdbare Friezen te ondernemen, toch ongetwijfeld voor een bewijs te houden, dat er eene groote scheepsruimte beschikbaar was. De vaartuigen werden echter niet tot den strijd gebruikt, tenzij tot het plegen van vijandelijkheden op kleine schaal; want de kaapvaart, die van hooger hand zeer werd aangemoedigd, was vooral in die jaren zeer levendig. Het kon wel niet anders, of de kustbewoners moesten van de aanhoudende vijandelijkheden tusschen Holland en Friesland partij trekken, om elkander te benadeelen of zich te wreken, wegens geleden schade. Met de grootste woede gingen bijzondere steden en personen tegen elkander te werk.

Eerst langzamerhand kregen die kaperijen een meer geregeld aanzien. Albrecht vaardigde, in 1396 en later, kaperbrieven uit en gaf in 1397 aan de particuliere uitrustingen eene zekere organisatie. Beide partijen lieten zich door hare verbittering zoo ver medesleepen, dat zij ook de hulp van gelukzoekers niet versmaadden. De Friezen noodigden de zeeroovers, die zich bij de Eems, de Jahde en de Wezer ophielden, tot deelneming aan den strijd uit, en ook de Graaf van Holland spoorde vreemde zeeroovers aan, den Friezen afbreuk te doen. Hoe zeer beide partijen onder dat alles te lijden hadden, zal niet uitdrukkelijk behoeven aangetoond te worden. De gebeurtenissen in Holland zelf noopten den Graaf vooreerst alle verdere ondernemingen te staken. Onder die omstandigheden, zal het gemeenschappelijke belang des handels wel de oorzaak geweest zijn, dat in 1401 eene soort van verdrag tot stand kwam.

Te midden van allerlei binnenlandsche verdeeldheden, waardoor de veertiende eeuw werd gekenmerkt, breidden de handelsbetrekkingen der Nederlanders zich uit. Dientengevolge werden vele steden betrokken in geschillen, die haar anders vreemd gebleven zouden zijn. Zij ondersteunden b.v. Zweden en de Hansa, toen deze in 1368 oorlog voerden tegen Denemarken. Handelsbelang was natuurlijk de drijfveer. Kampen bezat voor dien tijd reeds voorrechten in Schonen, welke Zierikzee, Amsterdam en andere plaatsen ook voor zich wisten te verwerven. Bij het sluiten van den vrede te Straalsund in 1370, werden aldaar niet alleen de genoemde steden vertegenwoordigd, maar ook Deventer, Utrecht, Zwolle, Hasselt, Groningen, Zutphen, den Briel, Middelburg, Arnemuiden, Harderwijk, Elburg, Stavoren en Dordrecht. Daaruit mag men afleiden, dat zij of reeds handel op het Noorden dreven, of er ten minste betrekkingen wenschten aan te knopen.

Omstreeks denzelfden tijd, vindt men de duidelijkste bewijzen van een toenemend handelsverkeer met Engeland, Frankrijk en meer zuidelijk gelegen streken, alsmede tusschen de Nederlandsche steden onderling. Brugge, Damme en Sluis in Vlaanderen werden geregeld door schepen uit Venetië aangedaan, welke er de voortbrengselen van het Zuiden en het Oosten brachten en die van het Noorden in ontvangst namen. Nadat in 1318 het eerste schip uit Venetië te Antwerpen was gekomen, kreeg de reeds bloeiende handel dier stad nieuw leven.

De trapsgewijze verbetering van het vaarwater in de Zuiderzee was de oorzaak, dat Amsterdam met Dordrecht kon gaan wedijveren. In de veertiende eeuw werd de scheepvaart aldaar zoo levendig, dat er ordonnantiën tot regeling daarvan noodig geoordeeld werden. Hoorn, Enkhuizen en andere plaatsen van West-Friesland, eerst na de vereeniging dier streek met Holland ontstaan, deelden in het voorrecht van Amsterdam en legden den grond tot hare latere welvaart, terwijl die van Stavoren begon te kwijnen. De steden van Zeeland bleven niet achter. De verandering, die het vaarwater er onderging, mocht Westkappel doen teruggaan, zij opende daarentegen eene nieuwe toekomst voor Middelburg, Arnemuiden en Zierikzee, die zelfs een deel van den Vlaamschen handel naar zich toe begonnen te trekken. Kortom, in alle oorden van Nederland werd de gelegenheid om scheepvaart te drijven door de bevolking op prijs gesteld. Allerwege bloeiden handel, visscherij en die takken van nijverheid, welke daarmede in verband staan.

Geheel overeenkomstig met de begrippen dier dagen, poogden de vorsten, door het verleenen van voorrechten en allerlei beschermende rechten, den bloei van sommige plaatsen nog te verhoogen. Nergens treedt dat streven der Graven van Holland en Zeeland meer in het licht, dan bij hetgeen zij voor Dordrecht deden, vooral nadat het onder Floris V den stapel der Engelsche wol had verloren. Reeds Jan I had bevolen, dat alle goederen, welke de Lek of de Merwe afkwamen, te Dordrecht ter markt gebracht moesten worden. De kooplieden uit de

Oostzee mochten er komen, zonder tol te betalen, op voorwaarde dat zij hun last niet braken. De poorters van Dordrecht waren tolvrij, zoo ver 's Graven gebied zich uitstreckte. Daarbij bleef het niet. Alle koggen, evers, hulken en andere schepen, die uit zee kwamen en Dordrecht voorbij voeren, moesten er lossen en weder laden. Het werd een algemeen stapelrecht voor alle op en afvarende schepen. Die van Middelburg en Zierikzee maakten daarop eene uitzondering. Later werd dezelfde belemmering ook ten behoeve van Amsterdam, Gorinchem en andere plaatsen opgeheven of gewijzigd; doch niet zonder voortdurende tegenkanting van Dordrecht. Geen wonder, dat vele steden zich daaraan zochten te onttrekken, en dat andere dergelijke voorrechten poogden te erlangen.

Al die gunstbewijzen waren eene milde bron van twist. Het vuur der staatkundige tweedracht werd er door aangeblazen, en ontleende daaraan weder nieuwe brandstof. Welk denkbeeld moet men zich niet vormen van het aanzien eener stad als Dordrecht, doch ook van den onzekeren rechtstoestand dier tijden, als men hare poorters weinig jaren later hoort beschuldigen, dat zij een Pruissisch schip uit de haven van Schiedam hebben weggevoerd; dat zij schepen van Schoonhoven hebben genomen en aldaar geweld gepleegd; dat zij schepen te Hoorn hebben gekocht, om daarmede de Gelderschen te berooven op de Zuiderzee; dat zij te Bommel, te Vianen, te Delfshaven eenvoudig zich zelven recht hebben verschaft! Dergelijke buiensporigheden hadden niet zelden plaats, in tijden, waarin het vorstelijk gezag niet altijd bij machte was de schuldigen te straffen. Nochtans werden, bij gebrek aan algemeene bepalingen, naar gelang dat zich de behoefte daaraan deed gevoelen, vele bijzondere voorschriften met betrekking tot de scheepvaart in het leven geroepen. Zoo ontstonden de Zeerechten van Damme, die van Westkappel, de Costumen van Amsterdam en andere, die ook elders met meer of minder wijziging gevolgd werden. Het was een zegen, dat al die voorschriften een gemeenschappelijken oorsprong hadden, namelijk de Rooles d'Oléron, die op hare beurt weder aan de wetten der Rhodiërs waren ontleend, evenals de Zeerechten van Wisby in het Noorden en het Consulat de la Mer, dat vooral in de Middellandsche Zee werd gevolgd; want zij stemden dientengevolge, in hoofdzaak, tamelijk wel overeen. Hoeveel de vorsten, ieder in zijn eigen rijk, in het belang van handel en scheepvaart deden, zoo schijnt toch dienaangaande, bij hunne onderlinge overeenkomsten, weinig of niets te zijn vastgesteld, voor de vijftiende eeuw.

Van eenige soorten van schepen, welke in de veertiende eeuw gebezigd werden, zijn slechts de namen bewaard gebleven. Nevens de koggen en buizen, leest men telkens van kraaiers, evers, hulken, heuden, hekkebooten en andere bodems. De buizen werden nog tot verschillende einden gebruikt en kregen eerst later eene meer bepaalde bestemming. Van een kraaier uit dien tijd, op de kust van Frankrijk, wordt gezegd, dat er 45 man aan boord waren. Hulken en heuden schijnen, doch alleen wat den naam betreft, nog iets gemeen te hebben gehad met de oude holks. De heude der veertiende eeuw had slechts één mast en zwaarden. Zoowel deze als andere soorten van schepen, worden later nog meermalen vermeld. Hierboven is reeds opgemerkt, dat de meeste dier bodems minder geschikt waren voor den krijg. Andere diensten, die zij konden bewijzen, waren oorzaak, dat de Graaf van Holland en Zeeland, ofschoon niet in het bezit eener eigenlijke zeemacht, nochtans een zeer gewenscht bondgenoot was voor naburige vorsten, die zich binnen zijn gebied, desgevorderd, van een groot aantal schepen konden voorzien, hetgeen in den loop der veertiende eeuw, en meer bepaald in de laatste jaren daarvan, bij herhaling door hen gedaan werd.

Onder al de gebeurtenissen der veertiende eeuw, die met de zeevaart in rechtstreeksch verband staan, is er zeker geene van meer gewicht, dan de meer algemeene invoering van het

kompas. Daardoor werd het den zeeman mogelijk zich onbeschroomd van de kust te verwijderen, hetgeen hij tot dusverre slechts noode had gedaan. Weinig uitvindingen hebben grooter omkeering te weeg gebracht, dan de hier bedoelde. De eenvoudige naald, door de kracht van den zeilsteen aangedaan, heeft dieper en duurzamer ingegrepen in de lotgevallen van volken en staten, dan het zwaard der Dschingiskans. Zij baande den weg tot het ontdekken van landen, welker bestaan men oudtijds nauwelijks had vermoed, en veranderde den loop des handels, die sedert, meer dan vroeger, over zee werd gedreven. De gevaren, welke men daarbij moest trotseeren, namen merklijk af, toen het middel was gevonden, om zich, ook in volle zee en bij donker weder, van den rechten koers te vergewissen. De Noordster, eeuwen lang de eenige vertrouwbare gids der zeelieden, onttrok zich toch, bij stormachtig weder, niet zelden aan hun oog. Was het te verwonderen, dat men er dus tegen opzag zich te verlaten op hare aanwijzing, die meestal ontbrak, wanneer zich daaraan de grootste behoefte deed gevoelen. Noch de vlucht van kraaien, die de zeeman met zich voerde, om zich door het instinct dier vogels te doen geleiden, noch andere hulpmiddelen, op grond zijner ervaring uitgedacht, konden hem het gemis der Noordster vergoeden. Dit kon alleen de kompasnaald, welke daarom, niet minder dan de boekdrukkunst, medewerkte om een nieuw tijdperk voor de geschiedenis der menschheid te doen aanbreken.

Hoe en wanneer men de kracht van den zeilsteen heeft leeren kennen en aanwenden, is geheel onzeker. Veilig mag men het er echter voor houden, dat zulks reeds lang voor de algemeene invoering van het kompas plaats had. Guyot de Provins, een dichter der twaalfde eeuw, ontleende reeds een beeld aan de naald, die, met een leelijken, bruinachtigen steen gewreven zijnde, de Noordster aanwees, als men haar in een stroohalm op water liet drijven. Dat hij aan die handgreep een beeld ontleende, vooronderstelt toch de vrij algemeene bekendheid daarvan. Zoodanig middel boezemde evenwel niet het rechte vertrouwen in, daar de toestel uiterst gebrekkig was en bij onstuimig weder, aan boord van een slingerend vaartuig, niet aan het oogmerk beantwoordde. Eerst omstreeks het jaar 1300 werd de inrichting van het kompas verbeterd door zekeren Flavio Grioga, een koopman te Amalfi, aan wien daarom gewoonlijk de eer der uitvinding wordt toegekend. Hij bracht op de roos slechts acht punten aan, welk getal later door de Bruggenaars tot twee en dertig werd vermeerderd. De Nederlandsche oorsprong dier indeeling wordt zelfs door vreemden erkend en blijkt trouwens uit de namen, waarmede de tusschenstreken door andere zeevarende natiën worden aangeduid. Niet dan met aarzeling schonk de zeeman het noodige vertrouwen aan de nieuwe uitvinding. Zelfs de Portugeezen, aan welke de zeevaartkunde menige verbetering te danken heeft, bedienden zich daarvan niet aanstonds. Hetzelfde wantrouwen zal wel de oorzaak geweest zijn, dat ook de Nederlandsche zeelieden zich daarop niet onmiddellijk verlieten. Naar men wil, kwam het kompas, eerst tegen het einde der veertiende eeuw, aan boord der Nederlandsche schepen in gebruik.

Omstreeks denzelfden tijd begon, door de toepassing van het buskruit, ook in de bewapening der schepen verandering te komen. Evenals bij het kompas, is de juiste tijd der uitvinding van het buskruit niet te bepalen. Ofschoon vele plaatsen uit Fransche en Arabische schrijvers niet onduidelijk te verstaan geven, dat het vernielende mengsel veel vroeger reeds bekend was, zoo schijnt nochtans de aanwending daarvan tot het voortstuwen van projectielen, met andere woorden, de toepassing op het geschut, tot de eerste helft der veertiende eeuw te behooren. Zoo ver men weet, is daarvan hier te lande voor het eerst gebruik gemaakt in 1351, bij de belegering van Rozenburg, een der Hoeksche sloten, welke in het genoemde jaar werden vernield. Van geschut aan boord leest men niet, voor dat in 1396, tot den tocht naar Friesland,

onder andere zaken ook bussen werden ingescheept. Het was echter niet zoo zeer tot bewapening der schepen, dan wel tot een later gebruik aan wal. Uit een verdrag, in 1418 met de Hansa gesloten, waarbij uitdrukkelijk werd bepaald dat beide partijen geene bussen en kruit van zeeroovers zouden koopen, noch die aan hen verkoopen, mag men besluiten, dat de schippers die voorwerpen wel eens aan boord hadden, zonder dat het blijkt, of zij die louter als koopwaar, dan wel tot zelfverdediging met zich voerden. Zeker is het, dat de groote schepen der vloot, die in hetzelfde jaar, ten behoeve van Jacoba van Beijeren, tot het belegeren van Dordrecht en andere einden werd uitgerust, allen van een of meer stukken geschut voorzien waren. Dit is het oudste voorbeeld van de eigenlijke bewapening der schepen met geschut, dat men hier te lande aantreft. Andere volken waren daarin voorgegaan; doch ook bij hen had het eenigen tijd geduurd, eer het nieuwe middel tot wederzijdsche beschadiging aan boord hunner schepen was ingevoerd.

Eindelijk is het niet van belang ontbloot, dat er tegen het laatst der veertiende eeuw grooter regelmaat was gekomen in de uitrusting en het bestuur der grafelijke vloten, door de aanstelling van personen, die meer bijzonder belast waren met de zorg voor al wat daarop betrekking had. Zij droegen den titel van Admiraal, die blijkbaar met het Arabische „Emir” of „Emir-al-ma” verwant is, en sedert den tijd der Kruistochten bij de Westersche natiën in gebruik was gekomen. Onbekend was hij tot dusverre niet, daar Grimaldi hem reeds had gevoerd. Sommigen geven ook den bevelhebber van eene der Fransche hulpbenden, die in 1396 herwaarts kwamen, den gemelden titel. Zeker is het, dat deze in andere landen, nog geruimen tijd, niet uitsluitend aan bevelhebbers ter zee werd gegeven. Hier geschiedde dit wel. Jan van Heenvliet en Gerrit van Egmond, die in 1397 met het toezicht over de kapers belast werden, zijn de eersten, die in Nederland onder den titel van Admiraal voorkomen. In die hoedanigheid woonden zij in 1398 den tocht naar Friesland bij. Hun last was, de Friezen zoowel in de binnenwateren als op zee te beschadigen en tevens te verhoeden, dat zij eenigen toevoer of bijstand ontvingen. Al wat door hen of op hun gezag werd veroverd of verloren, zou ten hunnen voor- en nadeele komen. De veroverde sloten, landen en heerlijkheden vervielen echter aan den landsheer. Alle havens in Holland en Zeeland werden voor hen en hunne medehelpers opgesteld.

De titel van Admiraal werd door de genoemde personen en door velen na hen slechts tijdelijk gevoerd; meestal slechts voor een bepaalden tocht, en de aanstelling had aanvankelijk niet eenmaal geregeld plaats, daar er in de vijftiende eeuw nog wel vloten uitgerust werden, zonder dat de bevelhebber daarover met dien titel was bekleed. Daarentegen werd hij meermalen toegekend aan schippers, die met een zeker toezicht over de koopvaarders belast waren, als deze in onrustige tijden vlootsgewijze uit de havens vertrokken. Het bijeenblijven der koopvaarders werd dan bestempeld met den naam van „in admiraalschap zeilen.” Niet zelden maakte de regeering het verplichtend, als zij enig gevaar duchtte en zich niet in staat gevoelde de afzonderlijk varende koopvaardischepen naar den eisch te beschermen.

HOOFDSTUK IV.

Graven uit het Bourgondische stamhuis. — Oorlog met de Oosterlingen. — Zeerooverijen en andere gebeurtenissen te water. — Toenemende zorg der vorsten voor handel en zeeraart. — Het Berelschrift van Maximiliaan. —

Jonker Fransen oorlog. — Toestand van handel en visscherij. — Het Groot Tractaat van koophandel met Engeland in 1496. — De schepen der vijftiende eeuw.

Gelijk niet zelden het vertrek van den winter wordt gekenmerkt door onstuimige voorjaarsbuien, zoo was het laatst der middeleeuwen een tijd van onbeschrijfelijke verwarring. Buiten- en binnenlandsche verdeeldheden, nu eens gevoed door de staatkunde der vorsten of den ontwakenden vrijheidszin der volken, dan weder beteugeld door het zwaard of tijdelijk bijgelegd door het gemeenschappelijk belang, dreigden de welvaart te verstikken, die onder den invloed der eenvoudige kompasnaald begon te ontluiken.

Na de tochten van Graaf Albrecht, was er met de Friezen een bestand gesloten, waarbij het gezag der Hollandsche graven in Friesland tot Stavoren beperkt, en het vrije verkeer met dat gewest hersteld was. De oorlog met de Heeren van Arkel en de binnenlandsche geschillen, die na den dood van Graaf Willem VI herleefden, deden de Friesche aangelegenheden een tijd lang op den achtergrond geraken. Onder die omstandigheden ging zelfs Stavoren verloren. Voor het zeewezen waren de gebeurtenissen van de eerste jaren der vijftiende eeuw slechts van ondergeschikt belang. Wederzijdsche kaperijen tusschen Franschen en Engelschen, die niet zelden in zeeroof ontaardden, waren voor de onzen belemmerend. En het werd er niet beter op, nadat Hendrik V van Engeland in 1415 weder met eene aanzienlijke macht in Frankrijk was geland, om zijne aanspraken op de kroon der Valois te doen gelden. Hij bediende zich totdat einde ook van Nederlandsche schepen, welke, naar men wil, ten getale van 800 gehuurd of gekocht waren.

Meer rechtstreeks hadden Holland en Zeeland te lijden, toen aldaar in 1417, na den dood van Willem VI, de Hoeksche en Kabeljauwsche tweespalt weder ontbrandde. Achtereenvolgend traden Jan van Beijeren en Philips van Bourgondië op, om 's Graven eenige dochter Jacoba het recht tot opvolging te betwisten. Bij herhaling werden, tijdens dien binnenlandschen krijg, schepen gevorderd, tot het transporteeren van krijgsvolk en materieel, die slechts in enkele gevallen meer bepaald tot het plegen van vijandelijkheden waren uitgerust. Zoo was in 1418 eene vloot, bestaande uit koggen, buizen, baardsen, pleiten en andere soorten van schepen, onder Willem van Montfoord, ten behoeve van Jacoba en Jan van Brabant op de Maas werkzaam. Omstreeks denzelfden tijd, werd te Brielle, op last van Jan van Beijeren, eene andere in gereedheid gebracht, bestaande uit 29 buizen, 15 baardsen en eenige roeschepen. Niet alleen werden daardoor vele krachten aan handel en visscherij onttrokken, maar zij werden bovendien aangewend, om elkander te beschadigen en die bronnen van volkswelvaart te stremmen. Eene vloot, in 1426 door den Hertog van Gloucester tot ondersteuning van Jacoba herwaarts gezonden, schijnt slechts eene transportvloot geweest te zijn; want de bemanning ging bij Brouwershaven aan wal, om slag te leveren, en zij, die aan de aldaar geleden nederlaag ontkwamen, keerden met de schepen terug. Even onbeduidend zouden de bedrijven der Hoekschen op de Zuiderzee geacht kunnen worden, indien zij niet een voorbeeld opleverden van de verbittering, welke beide partijen bezielde.

De bemanning toch van eenige schepen, die zich in het laatst van 1426 nabij Wieringen ophielden, deed bij zekere gelegenheid eene landing te Enkhuizen en lichtte er geheel onverwachts, omstreeks het middaguur, een honderdtal burgers op, die op gruwzame wijze ter dood gebracht werden. Toen de schepen van Jacoba, onder Willem van Brederode, in het volgende jaar door die van Haarlem, Amsterdam, Hoorn en andere plaatsen van Noord-Holland

waren geslagen, moesten tachtig gevangenen voor de gepleegde wreedheid met een dergelijk lot boeten.

Jacoba deed ten slotte afstand van hare rechten ten behoeve van Philips den Goeden, die in 1419 zijn vader als Hertog van Bourgondië was opgevolgd. Voor de Nederlandsche gewesten was de vereeniging van een grooter aantal daarvan onder denzelfden vorst niet onbelangrijk, dewijl de binnenlandsche verdeeldheden, sedert dat tijdstip, met meer nadruk konden worden bedwongen.

Mócht er aan de eene zijde, door betere handhaving van de rust in het binnenland, voor Holland en Zeeland eene schooner toekomst worden geopend, zoo dreigde de staatkunde der Bourgondische vorsten hen aan de andere zijde te betrekken in buitenlandsche geschillen, die hun anders vreemd zouden zijn gebleven. Philips had zich sedert 1433 van Engeland verwijderd en in 1435 daarentegen, te Atrecht, een verbond met den Koning van Frankrijk gesloten. Dentengevolge werden, bij het beleg van Calais, ook Nederlandsche schepen tegen de Engelschen gebruikt. Het oogmerk der onzen, om den toegang tot de haven der belegerde stad onbruikbaar te maken, door er oude schepen met puin te laten zinken, werd evenwel niet bereikt, daar die hinderpalen, bij laag water, stuk gehakt en in brand gestoken werden, waarna de vloed het overige deed. De geestdrift der onzen was blijkbaar niet zeer groot, want de Hollandsche en Zeeuwsche bodems vertrokken, zonder dat verder iets was gedaan. Beide partijen schenen zelfs elke aanleiding tot botsing te vermijden. Eene Engelsche vloot deed toch alleen den Vlamingen afbreuk en voorzag zich in Zeeland van mondbehoefden. Onder die omstandigheden was men in Holland weinig geneigd iets tegen haar te ondernemen.

Buitendien bestond er alle reden, om eene vredebreuk met Engeland te duchten, toen dit zich, bij de geschillen met de Hanzesteden, meer aan de zijde der laatsten schaarde. Die geschillen, welke met de uitbreiding des handels in zeer nauw verband stonden en een krachtig optreden aan den zee kant noodig maakten, moeten iets nader worden uiteengezet.

Zoo lang de zeeman tegen verre reizen opzag, was de voordeelige ligging van Nederland ten volle gebleken. Schippers uit het Noorden brachten er hunne goederen, welke door die van het Zuiden werden afgehaald. Daardoor waren de Nederlandsche gewesten het middelpunt van den Europeeschen zeehandel geworden. Langzamerhand had de bevolking die voordeelen ingezien en hare eigen scheepvaart uitgebreid. Als ware het door de natuur geroepen om de vrachtvaarders tusschen het Noorden en het Zuiden te zijn, begonnen de Nederlanders, vooral nu zij met het kompas gewapend waren, voor beiden geduchte mededingers te worden. Met leede oogen zagen de steden aan de Oostzee, dat de onzen er meer kwamen dan vroeger. Haar verlangen, om zich zooveel mogelijk in het uitsluitend bezit van den Oostzeehandel te handhaven, is wel te begrijpen.

Eenige nadeelen, den onzen in het Noorden toegebracht, hadden tot wraakneming aangespoord. Deze had weder nieuwe vijandelijkheden uitgelokt, en zodoende waren door beide partijen kaperijen gepleegd, die in handelsnijd haren oorsprong vonden. De Hanzesteden, die er reeds vroeger over hadden geklaagd, vatten in 1434 het plan tot afdoende maatregelen op, zoodra de vrede met Denemarken haar de handen ruim zou laten. Zij verbonden zich met andere kustlanden der Oostzee, welke bewoners door de onzen gewoonlijk met den algemeenen naam van Oosterlingen werden bestempeld. Later haalden zij ook de Venetianen en Spanjaarden, die de Oostzee met hunne schepen kwamen bezoeken, tot zekere medewerking over. Het was een niet klein gevaar, hetwelk zich op die wijze boven het hoofd der onzen tezamen trok.

Welk eene macht de Hansa kon ontwikkelen, indien het haar ernst was, had zij kort te voren getoond, toen er tegen Kopenhagen niet minder dan 248 schepen met 12.000 krijgslieden waren uitgerust. Er waren echter onderhandelingen aangeknoopt, die tot 1437 sleepende bleven en hier te lande de vrees voor een naderend gevaar deden verminderen. Daardoor werd het den Oosterlingen mogelijk, in het genoemde jaar, zonder voorafgaande oorlogsverklaring, een aanzienlijk getal Nederlandsche schepen aan te tasten en op te brengen, hetgeen niet alleen den eigenaars groot nadeel berokkende, maar ook veel gemor onder de bevolking veroorzaakte, die, na een mislukte oogst, met verlangen den aanvoer van graan uit de Oostzee tegemoet zag.

Het Bourgondische hof, nog altijd bezwaard door den oorlog met Engeland, deed vruchteloze pogingen om de zaak in der minne bij te leggen. De Oosterlingen weigerden de 50.000 Gld. schavergoeding te betalen, welke de onzen eischten, en maakten hierdoor den oorlog onvermijdelijk, indien men niet voornemens was den winstgevenden handel op het Noorden prijs te geven. Aan het besluit van Philips den Goeden, om in het belang daarvan naar de wapenen te grijpen, wordt niet ten onrechte een deel der populariteit toegeschreven, welke de genoemde vorst later in deze gewesten genoot. Zeker kon de band tusschen de nieuwe dynastie en de handeldrijvende gewesten niet beter gelegd worden, dan wanneer de eerste ter harte nam, wat de laatsten als eene levensvraag beschouwden. Beider samenwerking openbaarde zich in den ijver, welke de edelen en steden van Holland en Zeeland aan den dag legden, om een bevel, dat in Mei 1438 op naam van Philips was verschenen, uit te vaardigen en op te volgen. Daarin werd voorgeschreven, dat alle groote schepen, als hulken, kraaiers, ballengiers, buizen, koggen, evers en andere, welke in deze landen aanwezig waren, binnen veertien dagen van want, bussen en andere behoeften moesten worden voorzien, en dat binnen hetzelfde tijdsbestek door verschillende steden en dorpen nog 80 baardsen moesten worden op stapel gezet. Opmerkelijk is het, dat Dordrecht onder de hiermede belaste plaatsen niet genoemd wordt, schoon van elders blijkt, dat ook daar omstreeks denzelfden tijd schepen tegen de Oosterlingen in zee gebracht werden.

Verscheidene prijzen vielen den onzen in handen, onder welke ook Spaansche schepen en eene Venetiaansche kraak, die in Zeeland verbrand werd. De Hertog had de kaapvaart opengesteld tegen de schepen der Oosterlingen en allen, die den wil naar de Oostzee hadden. Geen wonder dat er dientengevolge veel buit gemaakt werd, doch evenmin dat de benadeelde partijen een gunstig oor leenden aan de voorstellen der Oosterlingen tot medewerking, en dat de onzen, na het einde van den oorlog, wel over de aangerichte schade werden aangesproken. Nog lang daarna klaagden de Nederlandsche schippers, dat zij met brieven van schaverhaling werden gekweld. Niet onwaarschijnlijk hadden ook de 12 gewapende schepen, die tot bescherming der haringvisscherij in de nabijheid der kust waren onderhouden, zich wel aan het benadeelen van vrienden schuldig gemaakt. Hoe dit zij, er was aanvankelijk voordeel op voordeel behaald, zoodat vele Nederlandsche schepen een bezem in den mast voerden, tot een teeken dat zij de zee hadden schoon geveegd.

Om de klachten der onzijdigen te doen ophouden, verbood Philips de kaapvaart, en wees hij den Spanjaarden later zelfs zekere schadeloosstelling toe. Ten einde daarentegen zijne Nederlandsche onderdanen wat te verlichten, knoopte hij onderhandelingen aan over een verdrag van koophandel met Engeland, dat vier jaren later voor al zijne staten van kracht werd. Intusschen bleef de oorlog met de Oosterlingen voortduren. Eene talrijke koopvaardijvloot, waarbij zich alleen uit Pruissen 23 schepen bevonden, werd in 1440 door de onzen aangetast,

toen zij naar de Oostzee terugkeerde. Enkele bodems schaarden zich aan de zijde der onzen, om zodoende schip en lading tegen vernieling te vrijwaren. Te vergeefs hoopten zij dientengevolge verschoond te blijven; want nadat de bemanning was aan wal gezet, werden de schepen met andere prijzen in zegepraal opgebracht. De oorlog ging dus voorspoedig genoeg; doch de handel met het Noorden stond er geheel door stil, hetgeen bij de dringende behoefte, die zich hier te lande aan vreemde granen deed gevoelen, niet zonder invloed was op de stemming des volks. Ook bleef de voorspoed niet altijd aan onze zijde, vooral niet nadat de onzen zich verklaard hadden voor een verdreven Koning van Denemarken. Wel beschouwd, leden beide partijen schade en begonnen daarom naar den vrede te verlangen.

De vredesonderhandelingen, die onder de bemiddeling van den nieuwen Koning van Denemarken te Kopenhagen waren aangeknoopt, hadden in 1441 nog niet tot een gewenscht einde geleid, toen die van Hoorn en Enkhuizen het geluk hadden, met 3 of 6 kleine vaartuigen, in de nabijheid der kust van Noorwegen, 3 groote oorlogsschepen te veroveren. Spottende hadden de Oosterlingen den onzen toegeroepen, of zij al die scheepjes maar in een van de hunne wilden zetten. Zonder zich te laten afschrikken, had de bemanning der kleine schepen de groote geënterd en eene zoo geduchte slachting onder de tegenpartij aangericht, dat velen uit vrees over boord waren gesprongen. De schepen werden vervolgens te Hoorn opgebracht. Onder de gevangenen, bij deze gelegenheid gemaakt, bevond zich een zekere kapitein Pieter Brandt, die, naar luid van het verhaal, tot het staken der vijandelijkheden aanleiding gaf. Hij zou namelijk zijne landgenooten tot den vrede hebben aangespoord nadat de burgers van Hoorn hem eerst een tijd lang goed hadden behandeld en hem vervolgens van al het noodige voorzien, op zijn woord hadden laten vertrekken. Stellig werd kort daarna met Denemarken, Holstein en de Duitse orde, tegen belofte van schadeloosstelling, vrede gesloten, en met de Hansa een bestand voor tien jaren, dat later meermalen werd vernieuwd, zonder dat er ooit een eigenlijk vredestractaat op gevolgd is.

In hetzelfde jaar werd ook een verdrag gesloten tusschen Groningen en eenige zeesteden van Friesland, die zich allen minder of meer in den oorlog met de Oosterlingen hadden gemengd. Hevige binnenlandsche geschillen verscheurden de noordelijke gewesten en deden op vele plaatsen den handel kwijnen. Waar men in dit opzicht gelukkiger was, ontwaakte de naijver van minder gezegende naburen. Groningen, dat veel van de Hamburgers te lijden had, die zich bij wijlen van Emden meester maakten, had daarom, in den oorlog met de Oosterlingen, de zijde van Holland gekozen. Dit was voor Workum, Hindelopen en andere plaatsen weder een geschikt voorwendsel geweest om vijandelijkheden tegen Groningen te plegen.

Iets later was de verhouding, in de noordelijke gewesten, weder geheel anders. Friesche kapers verontrustten de schepen van Hamburg en Emden, terwijl Groningen, beducht voor den toenemenden invloed der Hertogen van Bourgondië, daarentegen in 1448 met de Hamburgers een verdrag sloot. voorzover de partijwoede niet tijdelijk daarvan deed afwijken, trad ook in het noorden des lands. evenals in Holland en Zeeland, het belang van den handel, onder alle staatkundige verwickelingen, meer en meer op den voorgrond.

Schoon het niet ontbrak aan klachten over allerlei kaperijen, zoo konden Hollanders en Zeeuwen zich, gedurende de volgende regeeringsjaren van Philips den Goeden, tamelijk ongestoord op de zeevaart toeleggen. Slechts bij uitzondering werden hunne schepen tot andere einden, dan tot handel en visscherij gebezigd. Zoo moeten in 1454, bij de belegering van Bordeaux, Hollandsche en Zeeuwsche schepen in dienst van den Koning van Frankrijk zijn geweest. Ook werden, na de inneming van Konstantinopel door de Turken, weder plannen tot een kruistocht ontworpen. totdat einde vertrokken velen in 1464, onder aanvoering van

Anthonie, een onechten zoon van Philips, met eene vloot uit Sluis naar de Middellandsche Zee, terwijl andere benden over land naar Italië gingen. De vloot hielp Ceuta veroveren en verbeidde te Marseille de bevelen van Paus Pius II, van wien het plan was uitgegaan. Na 's Pausen overlijden, werd de onderneming echter opgegeven, tot smart van velen in deze landen, waar de oude geestdrift voor de verovering van het Heilige graf weder levendig was geworden.

Niet lang daarna overleed ook Philips de Goede. Hij werd opgevolgd door Karel den Stouten, die nagenoeg altijd in oorlog was met Lodewijk XI van Frankrijk en, door zijn huwelijk met eene zuster van Eduard IV van Engeland, ook eenigermate in de zaken van het laatstgenoemde rijk werd betrokken.

Aldaar waren de twisten tusschen de huizen van Lancaster en York, zoogenaamd tusschen de Roode en de Witte roos ontbrand, welke in 1461 tot de verheffing van Eduard IV hadden geleid. De Graaf van Warwick, die veel tot dien uitslag had bijgedragen, geraakte later in onmin met den Koning en nam in 1470 de wijk. De bevelhebber van Calais weigerde de misnoegden te ontvangen, die, begunstigd door den Koning van Frankrijk, eenigen tijd in het Kanaal omzwierven en aldaar Nederlandsche schepen begonnen te nemen. Karel de Stoute beklaagde zich luide over de houding van Frankrijk, en liet tevens eene vloot van meer dan 30 schepen uitrusten, die onder den Admiraal Hendrik van Borselen eenige voordeelen behaalde. Namens den Koning van Frankrijk, werden vervolgens eenige opgebrachte schepen teruggegeven, doch met uitdrukkelijk verbod om op de kusten van Frankrijk verdere vijandelijkheden te plegen. In strijd daarmede bleef eene Nederlandsche vloot aldaar kruisen en de kust verontrusten. Door storm verstrooid kon zij evenwel niet verhinderen, dat de Graaf van Warwick naar Engeland overstak, waar hij zooveel ondersteuning vond, dat Eduard zich genoodzaakt zag naar Holland te vluchten. Vervolgd door zeeroovers, bereikte hij het gebied van zijn zwager, die hem slechts heimelijk ondersteunde. Er werden namelijk te Veere, ten behoeve van Eduard, 4 groote oorlogsschepen uitgerust en nog 14 schepen van Oosterlingen gehuurd ; doch zoodra de verdreven Koning daarmede vertrokken was, liet Karel op doodstraf verbieden hem op eenigerlei wijze bijstand te verleenen. Zodoende lukte het de Hertog zich de vriendschap van beide partijen te verzekeren, waarop hij, ter wille van het ongestoorde handelsverkeer, hoogen prijs stelde. Vele Nederland's edelen vergezelden Eduard, die zijn troon herwon en later erkentelijk was voor de ontvangen hulp.

Nadat Karel in 1475 zijn zwager tot het doen eener landing in Frankrijk had overgehaald, waartoe hem een groot aantal platboomde vaartuigen verstrekt werden, begonnen de Franschen weder vijandelijkheden te plegen, tot zelfs in de onmiddellijke nabijheid der Nederlandsche kust. De steden van West-Friesland brachten diensgevolge 4 oorlogsschepen in zee, en begonnen hare koopvaarders te wapenen. Ongelukkigerwijs viel echter eene terugkeerende koopvaardijvloot van 80 bodems, ofschoon de kleinste daarvan nog 25 man voerde, bij Klaasduinen nagenoeg geheel in de handen der Franschen. De schippers waren, naar het schijnt, niet geheel zonder schuld, daar zij, vertrouwend op hunne goed gewapende schepen, zich te zeer van elkander verwijderd hadden. Hoorn alleen verloor bij die gelegenheid 30 schepen, en de Franschen werden door het behaalde voordeel zoo overmoedig, dat een paar hunner schepen zich op de Zuiderzee vertoonden, waar zij echter weinig uitrichtten.

Hoe het in die dagen toeging, blijkt uit het bedrijf van 35 schepen, die twee jaren later in deze landen waren uitgerust. Zij veroverden eene kraak benevens 12 andere schepen en deden vervolgens eene landing in Frankrijk, waar eenige zeedorpen deerlijk geplunderd werden. Met

roem en buit beladen, keerde de vloot in het najaar huiswaarts, van een der gevangen bevelhebbers de lofspraak verwervende, dat hare bemanning veeleer duivelen dan menschen geleet. Zeker waren al die kaperijen eene oefenschool, waarin de voorgangers der later zoo geduchte Watergeuzen zich tot geharde zeelieden vormden. Handel en visscherij hadden onder dat alles veel te lijden. In 1479 werden er zooveel haringbuizen en graanschepen van de onzen genomen, dat zij beweerden in honderd jaar niet zooveel schade geleden te hebben. Met afwisselend geluk, werden de vijandelijkheden voortgezet, totdat de vrede van Atrecht haar in 1482 vooreerst deed staken.

Hadden de Bourgondische vorsten niet zelden aanleiding gegeven tot stremming van het geregeld handelsverkeer, zoo was hunne bezorgdheid voor de welvaart hunner onderdanen, ook te midden van allerlei staatkundige verwickelingen, toch niet te miskennen. Dat zij menigmaal met het belang van handel en visscherij te rade gingen, is reeds gebleken. Enkele hunner maatregelen, welke de bescherming daarvan ten doel hadden, moeten nog uitdrukkelijk worden vermeld. Ten tijde van Philips den Goeden, komen zoogenoemde vredeschepen voor, welke bestemming het was koopvaarder en visschers te beveiligen. Het zeilen in admiraalschap moest daarmede gepaard gaan. De bescherming der haringvisscherij, hoewel de kosten uit de opbrengst daarvan werden gevonden, nam de regeering ter harte. Wanneer dit noodig was, schreef zij de bewapening van eenige buizen of schepen voor, die andere tot geleide moesten verstrekken.

Door het uitvaardigen van verordeningen op de uitrusting en het bestuur van vloten, door voorschriften betrekkelijk de krijgstucht en andere maatregelen, was onder de Bourgondische vorsten eene belangrijke schrede voorwaarts gedaan, om de grafelijke vloten iets meer van het karakter eener eigenlijke zeemacht te doen erlangen. Daartoe had vooral bijgedragen het geregeld aanstellen van admiraals, ofschoon de eerste hunne waardigheid slechts tijdelijk bekleedden. Achtereenvolgend komen als zoodanig voor Hendrik van Borselen, Wolfert van Borselen en Philips van Bourgondië, een zoon van den hierboven genoemden Anthonie. Philips werd in 1498 opgevolgd door zijn naamgenoot, die, evenals Anthonie, een bastaardzoon van Philips den Goeden was.

Intusschen was de regeering in 1482, na den dood van Maria, op haar zoon Philips den Schoonen, den eersten graaf uit het huis van Oostenrijk, overgegaan. Nog minderjarig, kwam deze onder de voogdij van zijn vader Maximiliaan, die, als voogd dezer landen, in 1487 een Algemeen Bevelschrift betreffende het zeewezen uitvaardigde, dat in vele opzichten de grondslag van latere verordeningen is geworden.

Daarin werd den Admiraal, zoowel in tijd van vrede als van oorlog, eene uitgebreide macht verleend tot het uitrusten van gewapende schepen en het straffen van ongeregelheden, die op zee of langs de stranden waren gepleegd. Hij moest den zeeroof beteugelen en over de wettigheid van gemaakte prijzen oordeelen. Gelijk van oudsher gebruikelijk was, zou hij 10% van den buit genieten, zonder meer. Hij mocht ambtenaren in de zeeplaatsen aanstellen, die volgens de bestaande wetten en gebruiken recht moesten spreken, van welke uitspraak men bij den Admiraal en diens Raad, en desgevorderd bij den vorst zelven in hooger beroep kon komen. In oorlogstijd was de Admiraal rechtens bevelhebber der vloot. Ten allen tijde was hem de zorg voor de veiligheid der kust opgedragen, waar, als dit noodig werd geoordeeld, onder zijn toezicht wacht gedaan en vuurbaken onderhouden moesten worden.

Eene der heilzaamste bepalingen was ongetwijfeld, dat het bewapenen van schepen, hetgeen bijzondere personen of steden wel eens op eigen gezag hadden gedaan, voortaan niet zonder

het verlof van den Admiraal zou mogen geschieden. De zoogenaamde brieven van schaverhaling (*lettres de represailles*), ofschoon ingevoerd om allerlei bijzondere geschillen in vreedestijd te vereffenen, waren zeer ontaard en strekten niet zelden tot een dekmantel voor zeeroof. Nu zij alleen door den Admiraal, en dat wel onder goeden waarborg tegen misbruik, konden worden verleend, werden zij zeldzamer.

Naarmate het Oostenrijksche gezag zich over de Nederlandsche gewesten uitbreidde, werd ook het Bevelschrift er van kracht, hoewel dit in geen deele door het eenparig nakomen van alle voorschriften daarvan werd gevolgd. Friesland bleef in een exceptioneelen toestand. In Vlaanderen worden, na 1487, nog afzonderlijke admiraals aangetroffen. De grootste tegenkanting ontmoette het Bevelschrift in Holland, dat, op grond van oude privilegiën, bij herhaling weigerde zich aan het gezag van den algemeenen admiraal te onderwerpen en nog meermalen bijzondere admiraals aanstelde. De vorsten, die het bij hunne langdurige oorlogen ongetwijfeld minder raadzaam vonden een zoo welvarend gewest van zich te verwijderen, traden slechts zelden krachtig tusschenbeiden, zoodat het geschil, bij het uitbreken van den opstand tegen Spanje, nog niet was beslist. Zeer waarschijnlijk was de omstandigheid, dat de Admiraals vele goederen in Zeeland bezaten, de oorzaak dat hun invloed daar grooter was. Wegens den onderlingen naijver der gewesten, was dit elders natuurlijk eene slechte aanbeveling.

Maximiliaan bezat, toen hij zijn Bevelschrift uitvaardigde, niet dat onbetwiste gezag, hetwelk tot doelmatige regeling van eenigen tak van bestuur dringend vereischt wordt. Nog kort te voren hadden zelfs de Admiraals en hun geslacht ééne lijn getrokken met de misnoegden in Vlaanderen. Wel was Maximiliaan er in geslaagd zijn invloed in het Sticht te vermeerderen en de Hoekschen, die zich aldaar ophielden, te verdrijven; doch hij had niet kunnen beletten, dat zij de wijk namen naar Sluis, waar zij, wegens de heerschende stemming in Vlaanderen, een goed onthaal vonden. Daar kozen de Hoekschen in 1488 Jonker Frans van Brederode tot hun hoofd, naar wien de laatste opflikkering der oude tweespalt genoemd wordt.

De ondernemingen van hen, die om staatkundige redenen gebannen zijn, ontaarden daar, waar de gelegenheid hiertoe zich voordoe, meestal in het plegen van zeeroof. Van die waarheid, welke door de geschiedenis van elke zeevarende natie wordt verkondigd, leverden ook de Hoekschen te Sluis het bewijs. Na geruimen tijd de stranden van Holland en Zeeland verontrust te hebben, brachten zij zelfs eene vloot van 48 schepen in gereedheid, waarmede zij de Maas binnenstevenden. Rotterdam werd door hen ingenomen, en bleef een tijd lang het uitgangspunt bij hunne strooperijen te land en te water. Hiertoe bedienden zij zich van rijnschepen, kromstevens, roeijachten en buizen, waarmede zij de binnenwateren van Holland onveilig maakten. Tot stuiting hunner geweldenarijen, werd er heirvaart tegen hen geboden, terwijl Dordrecht, Gouda, den Briel en Vlaardingen meer bepaald in last kregen voor het bewaken der stroomen te zorgen. In weerwil der genomen maatregelen, bleven de Hoekschen uit Rotterdam en Sluis allerwege schrik verspreiden. Zelfs gelukte het hun een aanval tegen de eerstgenoemde stad af te slaan.

Toen zij echter niet lang daarna met eene vloot van 40 bodems, bestaande uit kromstevens, rijnschepen, roeijachten en buizen, met 1400 man, de Lek waren opgevaren, leden zij, na een gevecht van drie uren met de vloot van Maximiliaan, onder welke zich 6 oorlogsschepen bevonden met zwaar geschut, waarvan zij zelve volstrekt niet voorzien waren, eene geduchte nederlaag. Vele gevangenen en de meeste hunner schepen werden in zegepraal te Dordrecht opgebracht. Een onmiddellijk gevolg daarvan was het nauwer insluiten van Rotterdam, dat zich

weldra moest overgeven. Den 26sten Juni 1489 vertrok Brederode van daar met de zijnen, stevende met 18 kromstevens de Maas uit en keerde terug naar Sluis, waar de Hoekschen nog een tijdlang plannen tegen de overige deelen des lands bleven beramen. Toen zij zich echter in 1490 weder met eene vloot van 38 schepen, met 1200 man, op de Hollandsche stroomen waagden, langs de oevers roovende en brandende, werden 86 schepen, met 3000 man, tegen hen uitgerust. Bij Brouwershaven kwam het tot een gevecht, waarin de Hoekschen zoodanig geslagen werden, dat slechts 9 hunner schepen met 390 man ontkwamen. Brederode zelf, met velen der zijnen gevangen genomen, werd naar Dordrecht gevoerd, waar hij later aan zijne wonden overleed.

Deze nederlaag was beslissend, ofschoon de Hoeksche partij, welke van dien tijd af Jan van Naaldwijk als haar hoofd beschouwde, langs de kusten van Holland, Zeeland en West-Friesland met hare schepen nog zooveel schrik bleef verspreiden, dat alhier niemand de havens durfde verlaten. De ontevredenheid der bevolking over de zware lasten werd er door gevoed, en de Hoekschen trokken er partij van, door zich op sommige plaatsen als de verlossers van het Oostenrijksche juk voor te doen. Albrecht van Saksen, stadhouder van Maximiliaan, besloot nadat hij een opstand in West-Friesland, bekend onder den naam van Kaas- en Broodspel, had gedempt, de kwaal in den wortel aan te tasten en Sluis zelf te belegeren. totdat einde begaf hij zich met een leger derwaarts, terwijl de insluiting der stad aan den zee kant aan den Admiraal Philips van Bourgondië werd opgedragen. Meer dan 100 bodems, waaronder 43 oorlogsschepen, vele heuden, hulken en 12 Engelsche schepen, lagen op de Schelde en in het Zwin. Te vergeefs poogden de belegerden een gedeelte dier vloot in brand te steken, door middel van een vlot met brandende pektonnen, hetwelk zij bij nacht met de ebbe lieten afdrijven. Zij slaagden er niet in, zich op die wijze een uitweg te banen, en gaven in 1492 de stad over, welke gebeurtenis het gevaar van dien kant deed ophouden en tevens als het einde der Hoeksche en Kabeljauwsche twisten wordt aangemerkt.

Niet weinig hadden handel en visscherij onder dat alles geleden. Reeds in het begin der vijftiende eeuw, was het verkeer met de steden der Oostzee zeer levendig. Dordrecht, Haarlem, Amsterdam, Nijmegen, Zutphen, Harderwijk, Deventer, Kampen en Zwolle hadden in 1418 te Lubek een verbond met de Hansa geteekend. Amsterdam was na 1437 meer op Zweden, Denemarken en andere plaatsen van het Noorden gaan handelen. Hoe zulks den naijver der Hanzesteden opwekte en tot een oorlog met haar aanleiding gaf, is gebleken. Enkhuizen begon zich meer op de zeevaart toe te leggen en kreeg eerlang voorrechten in de Sond. Met Hoorn, Medemblik, Monnikendam en Edam, nam het maatregelen tot beveiliging der vaart naar het Noorden. Zierikzee en andere steden van Zeeland bloeiden, ofschoon hare welvaart niet zelden ernstig werd bedreigd. Te Veere liepen dikwijls 60 schepen tegelijk in of uit. De schepen dier stad genoten tolvrijheid in de Sond. De aanzienlijke handel van Sluis, waar in den winter van 1459 wel 150 schepen met marsen lagen, werd langzamerhand ten deele naar Zeeland verlegd. De verliezen, later door enkele steden van Nederland geleden, kunnen eenigermate doen oordeelen over den trap van welvaart, dien zij hadden bereikt. Het verkeer met Spanje nam toe. Schepen uit Genua en Venetië brachten de goederen uit de Levant te Antwerpen en in Vlaanderen. In Holland ontving men die nog altijd over land.

Jaarlijks werden vele schepen tot de haringvangst gebezigd, die sedert de uitvinding van het kaken meer van beteekenis was geworden. Hoorn en Enkhuizen streefden, in dien tak van nijverheid, alle steden voorbij. Er was aanvankelijk weinig mededinging, zoodat de Nederlandsche visscher een tijdlang bijna de geheele Christenheid van zijn geliefd zeebanket

voorzag. Was het te verwonderen, dat hij gaarne overal vrijelijk wenschte te visschen, en dat de ontevredenheid van allen, die in handel en visscherij hun bestaan vonden, meermalen tot gemor en dadelikheden oversloeg, als die bronnen van volkswelvaart tijdelijk in haren loop werden gestuit?

Vele handelsverdragen tonen, dat de vorsten die takken van nijverheid wenschten aan te kweeken. Merkwaardig vooral is het groote Handelstractaat, dat Philips de Schoone in 1496, kort nadat hij zelf de regeering had aanvaard, met Hendrik VII van Engeland sloot. Er werd uitdrukkelijk in bepaald, dat een schip, hetwelk op de kust van eene der beide partijen gestrand was, niet zou worden verbeurd verklaard, maar den eigenaren teruggegeven, al werd er dan ook geen mensch, hond, kat of haan levend in gevonden. Het onderging later verschillende wijzigingen, die meestal niet in ons voordeel waren. Zoo werd in 1506 het artikel, waarbij den onzen de vrije visscherij in de nabijheid der Engelsche kust was toegestaan, weggelaten. Eene dergelijke beperking, met betrekking tot het gebruik van de kustzee eener andere mogendheid, is echter geenszins in strijd met onze tegenwoordige begrippen. Anders is het gelegen met het barbaarsche strandrecht, hetwelk den souverain aanspraak gaf op al wat de zee op zijne kusten wierp. Dit bleef afgeschaft en werd, onder den invloed der toenemende beschaving, ook elders verzacht of opgeheven. Omstreeks denzelfden tijd geschiedde zulks in het Noorden, ten behoeve van Amsterdam, Enkhuizen en andere plaatsen ¹⁾.

1) Hautefeuille noemt, in zijne „Histoire du droit maritime”, een verdrag van 1478 tusschen Maximiliaan en Eduard IV, waarbij het strandrecht eenigszins getemperd werd, het eerste voorbeeld van dien aard in het noorden van Europa; doch zulks moet volgens Luzac I, Bijlage C. 6, in Denemarken, ten behoeve van Amsterdam, reeds in 1461 hebben plaats gehad. Wat meer is, de Aartsbisschop van Riga bedong reeds in 1277 alleen bergloon. In eene oude beschrijving der stad Demmin, wordt een privilegie vermeld van 1479, waarin Hertog Bogislaus X van Pommeren, aan de schippers en kooplieden van Stralsund, Greifswald, Demmin en Anclam, vergunt hunne schepen en goederen in geval van schipbreuk op zijne kusten te bergen, of tegen een redelijk loon te doen bergen. Van oudsher waren de bepalingen in het Zuiden meer gematigd. De wetten van Rhodus kenden slechts bergloon toe en hielden strafbepalingen in op het nemen van gestrande goederen en het mishandelen van schipbreukelingen. Ook de Roolles d'Oléron keurden alle rechten van gestrande goederen af, en lieten alleen het betalen van bergloon toe. Vele bijzonderheden over dit onderwerp worden medegedeeld door Heemskerk in de Bataafsche Arcadia, p. 288 e. v. alsmede door Olivier, in zijn werk over het Zeerecht van vroeger en later tijd, p. 349 e. v. De slotsom daarvan is, dat het strandrecht ook in deze landen trapsgewijze gematigd werd, en dat de eigenaar, sedert de 15^e eeuw, schier overal, binnen jaar en dag, het verlorene tegen redelijk bergloon, meestal $\frac{1}{3}$ der waarde, kon terugkrijgen.

Over het algemeen begon zich, tegen het einde der vijftiende eeuw, voor de Westersche maatschappij eene betere toekomst te openen. De duisternis der middeleeuwen week, onder den invloed van het kompas, de drukkunst en eene reeks van andere gebeurtenissen, onder welke ook de verovering van Konstantinopel door de Turken. De ondernemingsgeest was ontwaakt en had in den loop dier eeuw geleid tot het opsporen van nog onbekende streken der aarde. De ontdekking van Amerika en het vinden van den weg naar Oost-Indië, om de kaap de Goede Hoop, hadden er de kroon op gezet. Medegesleept door den geest des tijds gingen ook enkele Nederlandsche schippers iets verder en bezochten de Kanarische eilanden. Weinig zal echter het toen levende geslacht hebben vermoed, dat eenmaal de schatten, waarvan de

tijdgenoot droomde, juist op Nederlandschen bodem zouden worden uitgestort. Al aanstonds hadden de Nederlanders van de ontdekkingen van Portugeezen en Spanjaarden niet geringe zijdelingsche voordeelen. daar hun handel op de havens dier landen, na het huwelijk van Philips den Schoonen met Johanna de Krankzinnige, zeer werd uitgebreid. Hoe nadeelig die nadere betrekking tot Spanje en de hierop gevolgde vereeniging met dit rijk onder één hoofd in andere opzichten mocht wezen, voor den koopman was zij een heuglijke gebeurtenis; want zij schonk hem de gelegenheid tot het erlangen van een winstgevenden tusschenhandel, dien hij later slechts tijdelijk gestremd zag, om daardoor als ware het genoodzaakt te worden tot het verwerven van een nog meer winstgevenden eigen handel.

Wat de schepen zelve betreft, leest men, nevens de oudere soorten, van ballengiers, baardsen, seinschepen, kromstevens en andere, van welker bouw en inrichting echter weinig met zekerheid bekend is. De buizen, vermoedelijk nog altijd de nakomelingen der breede schepen, waarmede Vaderlandsche pelgrims, eeuwen geleden, het Heilige land hadden bezocht, begonnen eene voorname rol te spelen, nadat zij meer bepaald tot de haringvangst werden gebezigd. Sedert 1416 had men er te Hoorn, te Enkhuizen en in Zeeland totdat einde gebouwd. Van eenige ten oorlog gewapende buizen en hulken wordt gemeld dat de eersten met 50, de laatsten met 100 koppen bemand waren. De ballengiers, welker naam eenige verwantschap met dien van den walvisch (balaena) schijnt te hebben, hetzij omdat zij tot het vangen daarvan werden gebruikt, of omdat zij, even als de oude draken en slangen, oorspronkelijk in vorm eenig punt van overeenkomst met den genoemden visch gehad hadden, waren in de vijftiende eeuw lichte vaartuigen, zeer geschikt tot het doen van verkenningen en het jacht maken op andere schepen. Daarom bedienden vele zeeroovers zich ook bij voorkeur van ballengiers.

Zeer dikwijls wordt, in den loop der vijftiende eeuw, gesproken van baardsen, welker grootte nog al uiteenlopend moet zijn geweest. Van de stadsbaardse te Hoorn wordt uitdrukkelijk gezegd, dat zij zoowel door riemen als door zeilen werd bewogen. Eene andere, later te Edam gebouwd, was hoog van boord, lang en wijd naar behooren, en ruim van geschut en ander oorlogstuig voorzien. Zij had weinig diepgang, kon bij stil weder geroeid worden en zeilde uitmuntend. Toen zij eenmaal den Bisschop van Utrecht van Kampen naar Amersfoort geleide, voerde zij 80 schutters en 20 bootsgezellen. De Kerkvoogd nam bij die gelegenheid eene proef van hare bezeildheid, welke ten volle aan de verwachting beantwoordde, daar zij alle vooruitgezonden schepen inhaalde. In het voorbijgaan zij opgemerkt, dat die liefhebberij van den Bisschop zich wel eenigszins laat verklaren uit de omstandigheid, dat het Philips van Bourgondië was, die na 1498 als Admiraal had gediend.

Omstreeks 1460 kwam in den bouw der schepen eene belangrijke verandering. Tot nog toe had men hier de hulken, kraaiers, razeilen en andere schepen krapshuitsgewijze, d. i. met de planken over elkander gebouwd; doch in het genoemde jaar ging men dat te Hoorn karveelsgewijze doen. Bij boeiërs, smakken en andere vaartuigen begon men namelijk de planken met sponden in elkander te drijven, hetgeen men karveelen noemde. Elders wordt omstreeks dezen tijd van karveelschepen melding gemaakt, waarmede dan echter eene geheel andere en grootere soort wordt bedoeld, waartoe misschien die in Zeeland behoorden. Later komen zij ook hier te lande voor. Zij waren zeer geschikt voor de groote vaart, en Columbus had er zijne ontdekkingsreis mede ondernomen.

Onder Philips den Goeden waren voor de vaart naar de Middellandsche Zee wel galeien uitgerust. Denzelfden naam gaf men evenwel niet zelden aan kleine binnenvaartuigen, die meermalen eenvoudig roeischepen of roeijachten genoemd werden. Enkele voorbeelden treft men nochtans aan van dergelijke schepen, die, evenals hunne naamgenooten in de Middellandsche Zee, geducht in den strijd waren. Daartoe behoorde eene Amsterdamsche galei, welke 32 riemen voerde.

Uit het voorgaande blijkt, dat te midden van de staatkundige stormen der vijftiende eeuw, ook op Nederlandschen bodem reeds enkele lichtstralen waren gevallen van den nieuwen dag, die voor de menschheid begon aan te breken. Wel verre van rust te verleenen, was de volgende eeuw nog onstuimiger. De Nederlandsche zeeman bleef echter, ondanks alle beletselen, zijn doel najagen en zich zodoende voorbereiden tot de grootsche taak, welke hem eerlang door het vaderland zou worden opgelegd.

HOOFDSTUK V.

Geldersche oorlog. — Verwickelingen in het Noorden. — Tochten naar de Middellandsche Zee. — Oorlogen met Frankrijk. — Ordonnantie op het bewapenen van koopvaarders. — Handel en visscherij in de zestiende eeuw. — De schepen en vloten der Graven uit het Oostenrijksche huis. — Sporen eener vaste zeemacht. — Het begin van den opstand.

De schoone uitzichten, welke het laatst der vijftiende eeuw voor Nederland had geopend, werden spoedig in niet geringe mate beneveld. Nauwelijks toch was de Hoeksche en Kabeljauwsche twist geëindigd, of de kiem was reeds gelegd tot een anderen binnenlandschen krijg, die met kleine tusschenpoozen, nagenoeg eene halve eeuw bleef voortwoeden. Afkeerig van het Bourgondische en Oostenrijksche gezag, had Gelder den jongen Karel van Egmond als Hertog erkend, en daarentegen geweigerd Philips den Schoonen als zoodanig te huldigen. De hierover ontstane strijd werd voortgezet onder Maximiliaan, toen deze, als voogd van zijn minderjarigen kleinzoon Karel van Oostenrijk, andermaal het bestuur had aanvaard, en werd eerst in 1543 ten einde gebracht.

Op de Zuiderzee en langs de kusten daarvan deden beide partijen elkander gevoelige afbreuk. Wederzijdsche verbittering kenmerkte den strijd, waarin de gevangenen niet naar oorlogsrecht behandeld, maar gewoonlijk als zeeroovers ter dood gebracht werden. Vooral werd de strijd te water met hevigheid gevoerd, nadat een gedeelte van Friesland, misnoegd over het gezag, dat Albrecht van Saksen en de zijnen aldaar van de Oostenrijksche vorsten hadden gekregen, zich aan de zijde van den Gelderschen hertog had geschaard. Onder Groote Pier en zijn neef Groote Weerd, schuimden de zoogenaamde Geldersche Friezen de Zuiderzee af, zonder zich veel aan gesloten verdragen te bekreunen. Geene levende ziel werd door hen gespaard. Natuurlijk spoorde dit aan tot wraak, die weder aanleiding gaf tot nieuwe wreedheden. Niet ten onrechte noemde Groote Pier zich den verwoester der Denen, den wreker der Bremers, den aanhouder der Hamburgers en het kruis der Hollanders. Men wil, dat hij galg en rad in zijn wapen voerde. Zeker wierp hij de gevangenen in zee, hetgeen hij spottenderwijze met den naam van „voeten spoelen” bestempelde. In een oud versje, wordt hij sprekende ingevoerd, met de belachelijke titels van Koning van Friesland, Hertog van Sneek, Graaf van

Sloten, Vrijheer van Hindelopen en Kapitein-Generaal van de Zuiderzee. Met zijne baardsen, seinschepen en andere bodems van onderscheiden grootte, was hij de schrik van alle zeelieden en kustbewoners.

In 1517 was eene bende van meer dan 3000 man, met 150 schepen, de Zuiderzee overgestoken, plunderde en brandde te Medemblik, op vele dorpen en hield vervolgens te Alkmaar, acht dagen lang, zoodanig huis, dat de burgers verklaarden, dat zij de geleden schade in geen dertig jaren zouden te boven komen. Onverpoosd had Groote Pier intusschen zijne rooverijen voortgezet. Zelfs begon de vrees veld te winnen, dat hij zijn handwerk ook in de Noordzee zou gaan uitoefenen, tot onberekenbaar nadeel der haringvisscherij. Onder die omstandigheden werd op eene dagvaart te Delft tot het uitrusten van een zeker getal oorlogsschepen besloten, onder het bevel van Anthonie van Houten, Heer van Fleteren. Tot welk een trap de verbittering was gestegen, blijkt uit den aanhef van zijn schrijven tot aanmoediging der kaapvaart. Daar leest men:

„De Heere van Fleteren, Admiraal van der Zuyder zee, consenteert ende gheeft oorlof van 's Conincx weghe, dat eenen yegelycken wie hy zy, sonder dienst, sal moghen rooven, branden, pilgeeren, en doodtslaen de rebellen ende ryanden des Conincx, en hare goeden aenveerden, en houden voor goede ende vrye prijs ende buyt, sonder yemands wedersegghen.”

Alleen werd den „voorschreven” Admiraal en diens Raad het recht voorbehouden, om over de rechtmatigheid der gemaakte prijzen te oordeelen, waaruit al weder schijnt te blijken, dat de algemeene Admiraal in de geheele zaak niet werd gekend.

Ofschoon Groote Pier in 1519 weder als stil burger ging leven, zoo hielden de rooverijen en wederzijdsche strafoefeningen toch niet op. Nog in 1522 werden Texel en Wieringen gebrandschat door eene vloot, onder Groote Weerd, die kort daarna ook eene terugkeerende Oostzeevloot wegnam. In het volgende jaar onderwierp zich echter geheel Friesland aan Karel van Oostenrijk, sedert zijne verheffing tot Keizer van Duitschland algemeen bekend als Karel V.

Geheel vervuld met de zorg voor een gevaar, dat zoo van nabij dreigde, had men den handel in het Noorden slechts weinig beschermd. Wel waren in 1510 eenige oorlogsschepen tot beveiliging eener koopvaardijvloot uitgerust, doch zij hadden aan het oogmerk niet beantwoord, en de geleden nederlaag had geene andere gevolgen gehad, dan dat eenige bij die gelegenheid door ons verloren schepen later werden in beslag genomen, toen zij, als vreemde koopvaarders, de Nederlandsche havens bezochten.

Kort nadat een bestand met Lubek uitzicht had gegeven op eene vredelievende bijlegging der geschillen, verscheen Christiaan II, die in 1523 uit Denemarken was verdreven, in deze gewesten, om er zich van de noodige schepen te voorzien. Dordrecht en Amsterdam, beducht voor de gevolgen, wisten het vertrek dier schepen te beletten, en haalden zich daardoor de vijandschap van den balling op den hals, die wraak nam door een plundertocht in Holland. Karel V besloot zijn zwager ¹⁾ met eene som gelds en 12 schepen tevreden te stellen, waarmede deze zijn geluk in het Noorden zou kunnen beproeven. Wel verre van nu onzijdig te blijven,

¹⁾ Christiaan II was gehuwd met eene zuster van Karel V.

zonden de Amsterdammers en Waterlanders hem nog bedektelijk hulp, terwijl hij in Christiania belegerd werd. De Denen, die reeds eenige vijandelijkheden hadden gepleegd, begrepen de zaak en hielden de Sond alleen voor de schepen uit Holland en West-Friesland gesloten.

De gevolgen daarvan bleven niet uit. Weldra ontstond er duurte en gebrek, terwijl 400 koopvaarders stil lagen, en 10.000 personen, die middellijk of onmiddellijk van de zeevaart leefden, tot armoede vervielen. Eene vloot van 60 bodems in het belang van den handel naar het Noorden gezonden, boezemde slechts tijdelijk ontzag in. Bovendien ware de onderlinge naijver der gewesten bijna verderfelijk geworden voor Holland; want de Vlaamsche en Zeeuwsche steden, die inmiddels den handel met het Noorden meer aan zich hoopten te trekken, werkten de plannen der regeering tegen. Gerard van Meeckere vertrok echter in 1533 met 30 schepen naar het Noorden en hield de Sond een tijd lang voor alle andere schepen dan Nederlandsche gesloten, waarna een verbond van koophandel met Denemarken en een verdrag met Lubek tot stand kwam.

Vele Nederlandsche gewesten waren nu reeds onder één vorst vereenigd, en dat wel onder Karel V, van wiens uitgestrekt gebied men te recht zeide, dat de zon daarin niet onderging. Het verhoogde hun aanzien en opende in menig opzicht nieuwe bronnen van welvaart, doch wikkelde hen ook dieper in allerlei buitenlandsche aangelegenheden. Karel V, in Duitschland belemmerd door de bewegingen der Protestanten en hier te lande door den twist met Gelder, voerde eene reeks van oorlogen met Frans I en diens opvolger, had zijne Oostenrijksche erflanden te beschermen tegen de Turken, en moest in het belang, vooral van zijne zuidelijke staten, den zeeroof in de Middellandsche Zee beteugelen. Geen wonder, dat Nederland, eene parel aan 's vorsten kroon en eene goudmijn, rijker dan die van Peru genoemd, in dat alles meer of min betrokken werd, en zich op die wijze verplicht zag, ook ter bevordering van algemeene belangen, het zijne bij te dragen.

Gedurende de beide eerste oorlogen tusschen Karel V en Frans I, had de Nederlandsche handel wel schade geleden door de kaperijen der Franschen, doch de krijg te water was schier uitsluitend in de Middellandsche Zee gevoerd. Spanje en Italië hadden er de schepen toe geleverd, ofschoon bij uitzondering enkele Nederlandsche gebruikt mogen zijn.

Nadat Genua zich aan de zijde van Karel had geschaard, was Frans I het oor gaan leenen aan de voorstellen van den Sultan Haradyn Barbarossa, een zeeroover, die zich vroeger van Algiers had meester gemaakt, nestelde zich ook in Tunis, van waar hij de Middellandsche Zee onveilig maakte. Hij genoot de medewerking van den Sultan, die hem tot zijn Kapudan Pascha benoemde, en van Frans, die hem omstreeks dezen tijd met 12 galeien ondersteunde. Karel besloot aan dien staat van zaken een einde te maken, en stak in 1535, met nagenoeg 500 schepen en 30.000 man, van Cagliari naar de kust van Afrika over, versloeg het leger van Haradyn en bezette Tunis. Muley Hassan, vroeger van daar verdreven, werd hersteld, 20.000 Christen-slaven werden verlost, en de sterkte Goletta, aan den ingang der baai, bleef voorloopig in Karel's bezit.

Aan dien tocht, waaraan men den glimp eener kruisvaart had gegeven, omdat het de bestrijding der Ongeloovigen gold, namen vele Hollandsche en Zeeuwsche schepen deel. Enkhuizen alleen zond 4 karveelschepen, van welke er op de terugreis 3 vergingen, die elk op eene waarde van 5000 gulden werden geschat.

In 1538 werden vele schepen hier te lande bedwongen, toen Karel het plan had ontworpen den Sultan in diens eigen hoofdstad aan te tasten. Uit Veere zeilden 44 hulken en andere groote

schepen, die te Malaga aankwamen; uit Amsterdam vertrokken er 56, die echter te Duins weder ontslagen werden. De houding der Protestanten in Duitschland, de gebeurtenissen in Gelderland, waar zich, na den dood van den Hertog, een nieuwe pretendent had opgedaan, en de volksbewegingen te Gent waren de redenen, waarom de Keizer vooreerst van het geheele plan afzag. Eene latere onderneming tegen Algiers, waar Karel in 1541 Hassan Aga voor diens zeerooverijen hoopte te tuchtigen, werd, tegen den raad van den Genueeschen admiraal Doria, te laat in het najaar aangevangen en liep allerongelukkigst af. Storm verstrooide of vernielde de schepen der gelande troepen, die aan alles gebrek leden, en eerst na een marsch van drie dagen de schepen bereikten, welke gespaard waren gebleven. Karel zelf zwalkte geruimen tijd op zee rond, en de Gelderschen, die van de gelegenheid gebruik hadden gemaakt tot het doen van een inval, riepen den Antwerpenaren toe, dat hun keizer en heer, evenals de profeet Jonas, door de visschen was opgegeten. Aan dien rampzaligen tocht, hadden weder 4 groote karveelschepen van Enkhuizen deelgenomen.

De veiligheid des handels, vooral nadat het verkeer met de Spaansche havens zich had uitgebreid, was voor Nederland eene geenszins onverschillige zaak. Vele schepen, die er te huis behoorden, bedekten de Noordzee en den Oceaan. Als men slechts nagaat, dat zij tot bereiking hunner bestemming de kusten van Frankrijk moesten passeeren, dan springt het nadeelige der herhaalde oorlogen met dit rijk aanstonds in het oog. De Fransche zeemacht mocht zich op den Oceaan nog weinig ontwikkeld hebben, de kaapvaart had er eene des te hooger vlucht genomen. Daarenboven stond de kans niet gelijk, dewijl de Franschen meestal rijk geladen schepen veroverden, en de onzen zich in den regel met het nemen van kaperschepen moesten vergenoegen.

Aan voorbeelden van krachtsinspanning en list ontbrak het niet. Zoo liet eene sterke heude van Dordrecht, schijnbaar rijk geladen, zich in 1536 voor de Maas door 2 Fransche kapers nemen. Nauwelijks waren de Franschen echter aan boord, of vijftig wakkere gasten, die zich verscholen hadden, sprongen te voorschijn en maakten zich op hunne beurt van de beide aanvallers meester, die te Dordrecht in zegepraal werden opgebracht. Ook had zekere Frans Bemen, met eene oude heude uit Zeeland en slechts 28 man, een galjoen met 72 man veroverd en vervolgens, met behulp van dat genomen schip, nog 15 andere prijzen gemaakt.

Ontegenzeggelijk maakten vele dier kapers zich nu en dan aan de grootste buitensporigheden schuldig. Dientengevolge gaf de gewettigde inspanning van particuliere krachten veelal aanleiding tot schromelijk misbruik. Klachten over zeerooverijen waren aan de orde van den dag, en hadden niet zelden geduchte straoefeningen ten gevolge. Dezelfde Frans Bemen schijnt later zijn lastbrief overtreden te hebben, en moest daarvoor met zijn leven boeten. Hij onderging zijne straf te Bremen, waar men omstreeks dien tijd den zeeroof met nadruk tegenging. Niet minder dan 73 personen, welke zich daaraan hadden schuldig gemaakt, werden aldaar in 1539 binnen twee dagen tijds met de galg gestraft.

Bij het uitbreken van den vierden oorlog tusschen Karel V en Frans I, spanden Denemarken en Gelderland met den laatsten samen. Hunne schepen roofden de onze en bedreigden aanhoudend de kusten. Omgekeerd werd ook der tegenpartij weinig rust gelaten. Maximiliaan van Bourgondië, die zijn vader Adolf als Admiraal was opgevolgd, zond 9 schepen uit Zeeland. Op de Garonne vernielde dat smaldeel eenige koopvaarders en voerde andere als goeden prijs mede. Een plundertocht aan den wal werd door een deel der bemanning ondernomen. Klokken uit kerktorens waren de zegeteekenen, welke de gelande troepen medebrachten. Het was niet de eenige gelegenheid, waarbij de onzen op de Fransche kust huishielden, ten einde zich, naar

het gebruik der tijden, eenigszins schadeloos te stellen voor de nadeelen, door onzen eigen handel geleden.

Nadat Willem van Gulik, die inmiddels Karel van Gelder was opgevolgd, zich in 1543 had moeten onderwerpen, kwamen ook Gelder en Zutphen onder het gezag van Karel V, waardoor het gevaar van dien kant voorgoed ophield. Een verbond met Denemarken herstelde ook het geregelde verkeer met het Noorden. Fransche, Schotsche en Engelsche kapers, de laatsten zelfs in weerwil van een gesloten verbond, bleven echter handel en visscherij bedreigen. Nederlandsche kooplieden en schippers deden niet altijd het noodige tot bescherming hunner bodems, ja velen werden beschuldigd, dat zij niet zelden slechte schepen hoog assureerden, om van het verlies daarvan voordeel te trekken.

Met klem trad de regeering tusschenbeiden, tot bescherming van den eigendom harer onderdanen en tot wering van misbruiken. Zij verleende konvooi en schreef verschillende maatregelen voor, die echter meestal tegenkanting vonden bij hen, die bij den bloei der zeevaart geen rechtstreeksch belang hadden. Zoo kwam in 1547, eerst na veel gehaspel over het vinden der kosten, de uitrusting van eenige oorlogsschepen tot bescherming der haringvloot tot stand, hetgeen ook in de volgende jaren plaats had. Al die moeilijkheden noopten de Landvoogdes, toen in 1552 de oorlog met Frankrijk bij vernieuwing was uitgebroken, de vaart geheel te verbieden, indien er niet eerst voor het uitrusten van schepen tot bescherming daarvan was gezorgd. Een zeker aantal bodems werd dientengevolge gereed gemaakt; doch de maatregel was blijkbaar niet voldoende, dewijl in weerwil daarvan, nog omstreeks 50 buizen in de handen des vijands vielen. Behalve dat en andere verliezen, trof den handel gedurende denzelfden oorlog nog eene groote ramp, toen eene uit Spanje terugkeerende koopvaardijvloot, nabij de Hoofden, onverwachts werd overvallen.

Opmerkelijk is het, dat de bijzonderheden dier gebeurtenis zeer verschillend worden opgegeven, en dat zelfs met betrekking tot den tijd, waarop zij plaats had, niet de gewenschte eenparigheid heerscht. Waarschijnlijk was het in 1554 of een jaar later, dat 22 Nederlandsche koopvaarders, uit Spanje terugkomende, nabij Calais, door een nagenoeg gelijk aantal Fransche schepen uit Dieppe werden aangetast. De Nederlandsche schippers, wier bodems goed bewapend, doch zwak bemand waren, poogden te vergeefs het enteren te beletten. Vijftien Fransche schepen slaagden er in, een gelijk aantal Nederlandsche aan boord te klampen. Hevig was de strijd, die van 's morgens 9 tot 's namiddags 3 uren werd gevoerd. Te midden daarvan ontstaat er plotseling, door eene niet met zekerheid bekende oorzaak brand. Het vuur breidt zich van de schepen der eene partij over die der andere uit, en aan beide zijden worden 6 bodems eene prooi der vlammen. Vele strijders werpen zich in zee, om aan een wis verderf te ontkomen, en worden zonder onderscheid door de andere schepen aan boord genomen. Daaraan schrijven de onzen het verlies van nog 5 hunner schepen toe, die, volgens hen, door geredde vijanden veroverd en te Dieppe opgebracht werden. Geheel anders luidt het verhaal der Franschen, die verklaren, dat zij slechts 6 schepen met 400 man opbrachten, omdat de andere, die zich reeds hadden overgegeven, gedurende de verwarring waren ontsnapt. Zeker waren er dus 6 schepen der onzen verbrand en 5 of 6 genomen. Met inbegrip van één, het welke de onzen in den grond hadden geboord, moeten de Franschen 7 schepen hebben verloren. Bovendien hadden zij vele doden en gekwetsten. Schier een ganschen dag waren zij bezig met hen aan wal te brengen, hetgeen volgens hun eigen getuigenis, een hartverscheurend schouwspel opleverde.

Was er echter dezerzijds niets gedaan om eene dergelijke ramp te verhoeden? Voorzeker wel; doch het voordeel eener doelmatige bewapening was verloren gegaan, zoodra de tegenpartij er in was geslaagd de schepen aan boord te klampen; en wat de bemanning betrof, deze kon toch gedurende eene geheele reis niet die van een kustvaartuig evenaren, dat slechts voor eene kleine wijle in zee stak. Hoe menigmaal hebben niet de Nederlanders zelve, in vroeger en later tijd, aan dezelfde oorzaken, schoone uitkomsten te danken gehad! Om te doen zien, wat de regeering ter verhoeding van dergelijke onheilen had gedaan, behoeft slechts gewezen te worden op hetgeen Karel V, in 1549, met betrekking tot de uitrusting en bewapening van koopvaarders en visschers had vastgesteld.

Behalve eene menigte andere zaken, werd in eene Ordonnantie op de Zeevaart van dat jaar bepaald, dat de kleinste schepen, die voor de vaart naar Frankrijk, Engeland en het Noorden mochten worden gebruikt, minstens 8 weerbare mannen en 6 stukken moesten voeren; dat de kleinste schepen naar Spanje, de Middellandsche Zee en andere zuidelijke streken bestemd, minstens 16 weerbare mannen en 10 stukken moesten aan boord hebben. Met de grootte der schepen, moesten die cijfers klimmen, tot 44 man en 22 stukken. De voorraad amunitie moest voldoende zijn, om elk stuk twintig of vijf en twintig maal te kunnen laden. Zoo mogelijk altijd moesten de schippers in admiraalschap zeilen, en bij sommige ladingen mochten zij volstrekt niet vertrekken dan tegelijk met een bepaald getal andere. Voorts mocht de lading op geenerlei wijze hinderlijk zijn aan de bediening van het geschut, noch aan de verdediging van het schip. Alle bodems werden voor hun vertrek aan een nauwkeurig onderzoek van daarmede belaste ambtenaren onderworpen. Ook haringbuizen en andere ter vischvangst gebezigde schepen moesten eene zekere hoeveelheid wapenen aan boord hebben, tot eigen verdediging.

Twee artikelen van een anderen aard, uit hetzelfde stuk, zijn met het oog op het zeewezen der zestiende eeuw van zoo overwegend belang, dat zij letterlijk verdienen opgenomen te worden. Het eene (Art. 28) bevat eene qualificatie van den zeeroof, welke geheel met die van later dagen overeenkomt, en zegt:

„Wy ordonneren en statueren voorts, dat alle capiteynen, schippers en andere, wie die zyn, die beronden sullen wesen, gewapenderhandt ter zeewaerts varende, sonder bestellinge of met valscher bestellinge, of met twee diversche bestellingen van twee diversche landen, de eene ons ryandt wesende, ende de andere vriendt, al waer liet dat sy de eene over boordt geworpen, of anders afhendigh gemaect hadden, als sy onse ondersaten souden hebben gewaer geweest, dat die sullen gehouden en geacht wesen voor zeeroovers, uytgenomen de Schotten alleen, die onse openbare ryanden syn. Insgelijcks alle degeene, die beronden sullen wesen inhebbende vaentgens, gewapent met de wapenen van twee diversche Prinsen of landen, staende in oorloge met elckanderen, die sullen oock voor zeeroovers gehouden werden, ten ware dat sy bewysen konden, dat sy sulcke vaentgens van haerlieder ryanden, of van de zeeroovers gewonnen of vercregen hadden.”

Het andere (Art. 31) waarin over het saluut gehandeld wordt, bewijst, dat er destijds reeds aanspraken gemaakt werden, welke Karel V in strijd achtte met de eer zijner vlag. Daarin toch luidt het:

„Item, dat voortaan niemandt van onsen ondersaten, ter zee waert zynde, en eenige andere schepen aldaer ontmoetende, of oock in eenige havenen koomende, of voorby kasteelen, bolwercken, of vaste plaetsen varende, onse vrienden en geallieerden toebehoorende, en sal mogen het principael vaenken van onse wapenen, op het schip wesende, uyt synen plaetsen weeren of afnemen, maer sal wel mogen doen teekenen van salutatie en vriendtschap, met de wapenen van den quartiere of stede van daer het schip toebehoort, of met den topzeyle of socke 't samen of besonder, alsoo het heur best duncken sal.”

In geval er pogingen werden gedaan, om hen daartoe te noodzaken, moesten de bevelhebbers der schepen zich zoo goed mogelijk te weer stellen. In verband met latere geschillen over het saluut, is dat verbod in het midden der zestiende eeuw hoogst merkwaardig.

Ter zee viel, na de gemelde ontmoeting in de Hoofden, weinig meer voor. Wederzijdsche kaperijen alleen kenmerkten den oorlog met Frankrijk, die, na den afstand van Karel V, onder diens zoon en opvolger hervat en tot 1559 voortgezet werd. Niet weinig was de vrees daarvoor hier toegenomen, nadat de Franschen Calais hadden veroverd. Zelfs werden eenige schepen tot bewaking dier zeeplaats uitgerust. Overigens waren de verrichtingen der zeemacht onbeduidend. Zij bepaalden zich schier uitsluitend tot de tegenwoordigheid van 30 Nederlandsche schepen bij de Engelsche vloot, toen deze eene vruchteloze landing deed op de Fransche kust. In deze jaren en later, werden Karel, Philips en andere leden van het vorstelijke huis meermalen door Nederlandsche vloten naar Spanje overgebracht. Hunne belangstelling in het zeewezen moest daardoor natuurlijk verhoogd worden.

Kwalijk begrepen staatkunde deed de genoemde vorsten, bij al wat zij tot verbetering van hunne zeemacht ondernamen, den waren oorsprong daarvan uit het oog verliezen. Want terwijl zij vele heilzame bepalingen in het leven riepen voor de schepen, die ten oorlog waren toegerust, tastten zij de scheepvaart zelve, waaruit alles moest voortvloeien, in de hartader aan. Te vuur en te zwaard bestreden zij de uitbreiding der Hervormde leer, die in deze landen veel aanhangers had gevonden. Onder Karel V geschiedde het nog met zekere gematigdheid, doch onder Philips zonder eenige versooning. Die vervolging om het geloof dreigde voor den handel nadeeliger te worden, dan alle binnen- en buitenlandsche oorlogen. Van deze toch kon men, met het oog op de kaperijen, nog eenigermate zeggen, dat de oorlog den oorlog voedde; van de Inquisitie daarentegen is het zeker, dat zij den handelsgeest verdooft. Geen land heeft van het eerste een beter voorbeeld opgeleverd dan het onze, en nergens was men ernstiger beducht dan hier, dat het tevens een voorbeeld van het laatste zou worden.

Onder allerlei belemmeringen, die tot voortdurende inspanning van krachten noopten, hadden handel en visscherij zich nog uitgebreid. De geleden verliezen, ofschoon niet zelden belangrijk, waren eenigermate vergoed door latere winsten. Te Antwerpen, waar zich in 1444 nauwelijks 4 kooplieden bevonden, en enkele kleine schepen voor de binnenvaart, hadden de Portugeezen

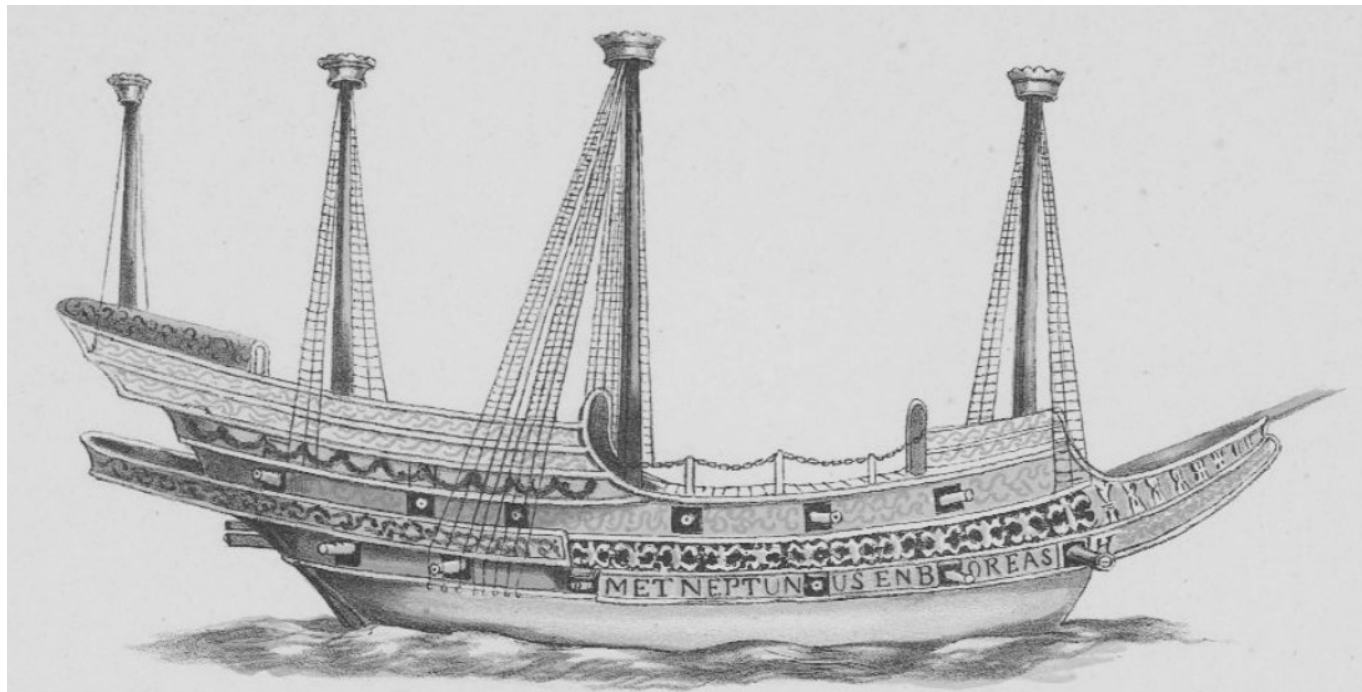
in 1503 de eerste Indische waren, en de Zeeuwen in 1508 de eerste suiker van de Canarische eilanden gebracht. Omstreeks 1510 vielen te Veere, op één dag, nog wel eens 50 of 60 schepen binnen. In 1528 kwam er voor het eerst een schip in Zeeland, hetwelk de Kaap-Verdische eilanden had aangedaan. Middelburg gevoelde behoefte aan eene nieuwe haven, en liet er in 1532 eene graven, waar schepen van 600 last konden binnenkomen. Terwijl de steden van Vlaanderen achteruit gingen, lagen in het midden der zestiende eeuw te Antwerpen dikwijls 2500 schepen, en te Amsterdam, toen reeds de tweede koopstad des rijks, wel 500. Met geheele vloten werden granen aangevoerd uit de Oostzee, zoowel voor eigen gebruik, als voor den aanzienlijken tusschenhandel met westelijk en zuidelijk gelegen havens. Nederland was de korenschuur van Europa, en er voeren jaarlijks honderden schepen door de Sond, die er hunne lading brachten. Mochten dit ten deele nog vreemde schepen zijn, zoo begon Nederland toch de onschatbare vruchten zijner ligging, tusschen het noorden en het zuiden van Europa, te plukken. Nog altijd genoot het vele voorrechten in het Noorden, en in 1544 was een tractaat met Denemarken gesloten, tot regeling van den Sondtol, die meermalen aanleiding had gegeven tot onaangenaamheden.

Behalve de genoemde steden, bloeide in Holland Dordrecht, hetwelk eene gelukkige mededingster vond in Rotterdam. Groningen had, in weerwil van allerlei stoornissen, zijn handel behouden; Stavoren had dien verloren, door het verzanden der haven. Over het algemeen had het genot van meer binnenlandsche rust, na de onderwerping aan het Oostenrijksche gezag, een heilzamen invloed uitgeoefend. Voor dien tijd hadden sommige steden aan de oostelijke kust der Zuiderzee reeds buitenlandschen handel gedreven. Hoorn nam in aanzien toe, en Enkhuizen bezat in 1551 wel 60 groote schepen en 200 voor de binnenlandsche vaart. Van de 700 buizen, welke omstreeks dien tijd voor de haringvangst werden gebezigd, behoorden er in 1555, alleen te Enkhuizen, 140 te huis. Westkappel, ofschoon in verval, bezat er voor den opstand nog 36.

Wat deed nu de geloofsvervolging? Uitdrukkelijk leest men dat de verdraagzaamheid der regenten van sommige steden vluchtelingen van elders derwaarts lokte. Zoo was ook de gastvrijheid, den Portugeeschen Joden bewezen, niet onbeloond gebleven; want zij hadden hier den rechtstreekschen handel op de Levant begonnen, die in later tijd zeer winstgevend werd. Toen men te Hoorn aan de vergrooting der haven begon te denken, zeide een geestelijke, dat de havens wel groot genoeg zouden zijn, indien men er de kettersche schippers slechts uit weerde. Hij drukte met die woorden uit, wat elders werd gedaan. Met leedwezen zag echter de bevolking, dat de regeering, tegelijk met hare geestelijke, ook hare stoffelijke belangen tegenwerkte. Dat leedwezen steeg tot misnoegen, en het misnoegen bereidde een opstand voor, welke voor den Spaanschen monarch het verlies van een gedeelte zijner Nederlandsche gewesten ten gevolge had.

Meest alle schepen, in de eerste helft der zestiende eeuw, behoorden nog tot de reeds gemelde soorten. Alleen begon men, bij het bouwen daarvan, iets meer naar vaste regels te handelen. Blijkbaar was het een tijdperk van overgang, waarin schepen van dezelfde soort zeer verschillend van grootte waren. Zoo was men in 1512 te Antwerpen en te Dordrecht met groote heuden en boeiers over zee gaan varen, terwijl in 1527 op de Maas nog heuden vermeld worden, die ten oorlog uitgerust slechts 10 man aan boord hadden. Zoolang de oorlogsschepen op de Zuiderzee nog niet gereed waren, moest men zich aldaar, voor behulp, van koggen bedienen. Er was in 1511 te Enkhuizen nog eene kogge met 130 man, terwijl de oorlogsschepen, die veertig jaren later de haringvloot begeleiden slechts 85 en 65 man aan boord hadden, ja zelfs de stadsbaardse niet meer dan 80. Over de baardsen van Hoorn en Edam is vroeger gesproken. Nevens de baardsen en koggen, werden op de Zuiderzee enkele en

dubbele seinschepen en andere soorten gebezigd. Een gewapende koopvaarder in 1515 was 200 last groot. De vroeger gemelde evers werden omstreeks dezen tijd bepaald onder de vischschuiten gerangschikt; kraaiers en andere treden blijkbaar meer op den achtergrond. Daarentegen ondergingen de buizen eene groote verbetering, toen men haar in Holland en Zeeland begon te overdekken, zoodat de bemanning beter beschut werd dan vroeger door reepen met een daarover gespannen zeil.

Intusschen waren de eigenlijke karveelschepen, in Vlaanderen reeds vroeger bekend, meer in gebruik gekomen. Misschien behoorden ook de bodems, welke eenmaal den roem van Zierikzee uitmaakten, tot die soort. Een sierlijk vaartuig met 26 stukken, waarvan het model zich te Madrid bevindt, met het randschrift: "IEK VARRE MET NEPTUNUS EN BOREAS HULPENCHE TOT DIE HAVEN DAER MI ANKER VALT, 1523" is blijkbaar van Nederlandschen oorsprong en schijnt een karveel te zijn. Zeker waren er te Enkhuizen, zooals blijkt uit de hulp aan Karel V verleend. Op eene lijst van 16 of 17 schepen, welke die stad in 1542 binnen drie of vier jaren had verloren, vindt men 12 karveelschepen, waarvan 5 niet minder dan 300 last en de overige, op één na, 200 last en daarboven groot waren. De waarde der meeste bedroeg meer dan het geheele jaarlijksche inkomen der stad. Het gansche verlies werd begroot op meer dan 80.000 gulden, en dat in een tijd, toen menig ambtenaar eene jaarwedde van omstreeks twintig gulden genoot.

Nog eene andere soort van schepen, insgelijks van zuidelijken oorsprong, had men hier leeren kennen, namelijk de karakka of kraak. Reeds in de vijftiende eeuw waren er schepen van dien naam op den Oceaan gebezigd, en een paar malen hadden de onzen het geluk gehad er een te veroveren. In 1504 was er een te Arnemuiden gekomen, om handel te drijven, hetgeen eigenlijk de bestemming der karakken was, die veel scheepsruimte en verscheiden dekken hadden, doch slechts bij uitzondering ten oorlog werden uitgerust.

De oorlogsvloten der zestiende eeuw bestonden uit oorspronkelijk ter koopvaardij bestemde schepen. Het onderscheid tusschen een oorlogsschip en een koopvaarder was dus niet groot. Onder de uiterlijke kenmerken van het eerste, behoorde vooral de gespleten wimpel. Over het

algemeen waren de oorlogsvloten dezer landen meer talrijk, dan dat de schepen door grootte of bewapening uitmuntten. Bij uitzondering treft men een schip aan, de *Barber* genaamd, hetwelk 50 stukken voerde. Elders was men ons in dat opzicht vooruit. Frankrijk, waar de zeemacht in den Atlantischen Oceaan nog in hare eerste ontwikkeling was, bezat er de *Charente*, eene karakka met 200 stukken, waaronder 14 zware op raderen, en nog een grooter schip van die soort, de *Philippes* of de *Carraquon*, met 100 metalen stukken. Omstreeks denzelfden tijd kon Engeland wijzen op de *Great Henry* of *Harry Grace de Dieu*, de *Mary Rose*, de *Peter* en de *Matthew*, welke allen meer dan 100 stukken voerden, waaronder van 10 tot 20 metalen.

Vele stukken uit die dagen waren echter klein, en de groote waren moeielijk te hanteeren, zoodat men zich een onjuist denkbeeld van de sterkte der vloten zou vormen, door alleen op de bewapening daarvan af te gaan. De verbazing, waarmede een Fransch geschiedschrijver bericht, dat in 1545, tusschen eene Fransche vloot van 90 en eene Engelsche van 100 bodems, binnen twee uren, niet minder dan drie honderd schoten waren gedaan, is wel een duidelijk bewijs, dat er doorgaans nog niet veel met het geschut werd uitgericht. Uit dien hoofde hadden de talrijkheid en de persoonlijke moed der bemanning een overwegend belang. Behalve van klein schietgeweer, bediende zij zich nog van bogen, sabels, bijlen, knodsen, lanssen, ongebluschte kalk en andere middelen tot brandstichting, die reeds meer kunstmatig waren samengesteld, dan vroeger. Het enteren trachtte men te bemoeielijken, door zoogenaamde boevenetten, ja zelfs door voetangels langs de boorden der schepen.

Het opperbevel berustte van rechtswege bij den algemeenen Admiraal. Na de verheffing van Philips van Bourgondië tot Bisschop van Utrecht, werd die waardigheid achtereenvolgend bekleed door Adolf van Bourgondië, diens zoon Maximiliaan, en sedert 1559 door den Graaf van Hoorne. Meermalen treft men echter bijzondere Admiralaas aan, vooral in Holland. Onder den Admiraal en diens Luitenant, werden de schepen gecommandeerd door kapiteins. Aan boord droegen de onderofficieren meest allen de nog tegenwoordig gebruikelijke namen. De kapitein genoot in die dagen, behalve de voordeelen der schafting, die hij moest verstrekken, 30 gl. per maand, de schipper 24 gl., de stuurman 20 gl., de loods 8 1/2 gl., enz.

Onder de maatregelen, door de vorsten of hunne admiralaas in het belang der zeemacht genomen, behooren de Ordonnantiën of Artikelbrieven, tot handhaving der krijgstucht. De eerste is van 1521, en werd, nog weinig jaren voor den opstand, met grooter uitvoerigheid herhaald. Hoewel die stukken slechts voor bepaalde gelegenheden bestemd waren, zoo waren de daarin vermelde strafbepalingen toch reeds van oude herkomst. Wie een ander doodde, moest aan het lijk gebonden, en daarmede over boord geworpen worden; wie een ander wondde, moest de hand verliezen; wie een mes trok, zonder pijn te doen, moest met een broodmes door de hand gestoken worden. Op muiterij, het verslapen der wacht, het vernielen van proviand, onvoorzichtigheid met vuur en licht, het buiten gevecht blijven en andere overtredingen stonden minder of meer zware straffen.

Tegen zekere huur en vergoeding van schade, werden de schepen nog bedwongen, indien het vrijwillig aanbod van sommige steden of plaatsen tot levering van een aantal bodems, als haar belang er rechtstreeks in betrokken was, dat niet overbodig maakte. De voorname steden of de Staten werden meestal eerst geraadpleegd. Het heimelijke vertrek der afgevaardigden van Enkhuizen, Edam en Monnikendam uit Brussel, toen er in 1533 sprake was van het bedwingen hunner schepen, die zij voor dien tijd nog in zee hoopten te zenden, toont echter, dat er wel pogingen werden aangewend, om zich aan algemeene maatregelen te onttrekken. Dergelijke

handelingen en allerlei haspelarijen, eer de noodige schepen bedwongen of uitgerust waren, schijnen er Karel V, en na hem Philips, toe gebracht te hebben, eenige schepen voor eigen rekening te onderhouden. De vaste zeemacht, op die wijze gevormd, bestond echter slechts uit een klein eskader. Onder de 11 schepen, welke daartoe behoorden waren er ten minste 5 van 15 tot 200 last. In oorlogstijd kon het de kern zijn der vloot; doch de bevolking zag er het voordeel niet van in, en bracht slechts noode de daarvoor bestemde gelden op, evenals vroeger die voor de eerste grondslagen van een staand leger. Door dit laatste was het vorstelijke gezag niet weinig vermeerderd, en het moest ieder duidelijk zijn, dat de vorsten door het bezit eener eigen zeemacht, al weder minder afhankelijk zouden worden van het goedvinden hunner onderdanen. Het recht van oorlog werd hun niet betwist; maar wel dat tot heffing van oorlogslasten in vredestijd.

Hierbij vergete men niet, dat het ook in naburige landen met de vaste zeemacht nog treurig gesteld was. Frankrijk had die meer bepaald in de Middellandsche Zee, steunde in den Atlantischen Oceaan vooral op de krachten van particulieren, en bediende zich desgevorderd ook daar wel van de galeien, die in het zuiden gebruikt werden. De vaste zeemacht van Engeland, dat zich van oudsher het gebied der zee aanmatigde, telde onder Hendrik VIII slechts 31 bodems van meer dan 50 last. Op eene nauwkeurige lijst van 58 schepen, die in 1546 de koninklijke zeemacht aldaar uitmaakten, worden er velen genoemd, die eene scheepsruimte van slechts 10 last hadden. Het grootste was van 500 last. Van daar dat ook in Engeland voortdurend nog schepen van bijzondere personen gebezigd werden. In 1513 had Hendrik VIII er zelfs nog hier te lande gehoord.

Ten slotte zij hier aangemerkt, dat eene Ordonnantie op de Zeevaart in het algemeen, in 1540 door Karel V uitgevaardigd, met uitzondering van enkele punten, die op het gezag des Admiraals betrekking hadden, slechts eene herhaling was van hetgeen reeds Maximiliaan had vastgesteld, en dat er te Veere, waar de admiraals gewoonlijk hun verblijf hielden, eerst een klein en vervolgens een groot magazijn was opgericht. Ook was door het vaststellen van seinen, wachtwoorden en eene geregelde zeilorde, meer regelmaat gekomen in het bestuur en de bewegingen der vloten. De manoeuvres bepaalden zich voornamelijk tot het winnen van den loef, het enteren en het scharen der vloot in linie. Van het formeeren eener halve maan, later zoo gebruikelijk, waar het de bescherming van koopvaardij-schepen gold, en van het liggen in een scherpen of stompen hoek, ofschoon beide slagorden van oudsher bekend waren, wordt in dien tijd geene melding gemaakt.

Alles te zamen genomen, was het Nederlandsche zeewezen, onder de vorsten uit het Oostenrijksche huis, op vasteren voet gebracht. Het personeel had zich in onderlinge twisten en buitenlandsche geschillen geoefend. Eerlang zou het tot grooter inspanning van krachten worden geroepen. Want de geloofsvervolging, onder Philips II met de uiterste gestrengheid voortgezet, had niet de daarmede beoogde uitwerking. Het misnoegen onder edel en onedel, over den druk der regeering, bereikte eene gevaarlijke hoogte, en terwijl er nog pogingen werden aangewend, om den Koning tot andere gedachten te brengen, verloor de verbitterde menigte het geduld. Verontwaardigd over den Beeldenstorm, besloot Philips II daarvoor geducht te straffen, en belastte den Hertog van Alva met die taak. Hoe Nederlandsche zeelieden en handelaars, onder diens kortstondig bestuur, den eersten grondslag legden tot het gebouw der Nederlandsche vrijheid, zal weldra blijken. Er opent zich hier een nieuw tooneel voor ons oog, waarin de Nederlandsche zeemacht eene belangrijke rol vervult. Na eene

tachtigjarige worsteling, uit kleine beginselen groot geworden, mocht zij te recht zich zelve toeroepen: „*ik strijd en ik overwin.*”

HOOFDSTUK VI.

Komst van den Hertog van Alva. — Watergeuzen. — De inneming van den Briel in 1572. — Vele steden vallen af. — Eerste bedrijven te water. — De Prins van Oranje aanvaardt het bestuur. — De zeemacht in de eerste jaren van den opstand.

Duizenden Nederlanders, beducht voor de dingen, die komen zouden, hadden hun vaderland verlaten, zoodra het voornemen des Konings van Spanje, om er den Hertog van Alva heen te zenden, ruchtbaar was geworden. Alleen de naam van den man, die eenmaal, naar het algemeen gevoelen, de verwoesting van Gent had aangeraden, tot straf voor den aldaar uitgebroken opstand, was voldoende, om den bewoners dezer landen schrik aan te jagen. Spaanschgezinde schrijvers zelfs erkennen, dat zijne groote talenten, als veldheer, eenigermate werden opgewogen door zijne gestrengheid, trotschheid en minachting jegens anderen. Was het te verwonderen, dat er bij velen onheilspellende voorgevoelens oprezen, toen het bekend werd, dat die man, weinig tijds na den beeldenstorm, herwaarts zou komen.

Dat zijn later bestuur de ongunstige vermoedens, die reeds bij voorbaat daarvan waren gekoesterd, niet logenstrafte, was de dagelijksche ondervinding van hen, die niet waren uitgeweken. Nauwelijks had de Hertog eenige geweldige maatregelen genomen, of het berouwde velen, dat ook zij zich niet in tijds hadden verwijderd. De landverhuizing begon op nieuw, en lokte een uitdrukkelijk verbod van de zijde der regeering uit. In weerwil daarvan wist echter nog menigeen te ontkomen. Zichtbaar nam de bevolking op sommige plaatsen af, en alleen te Gent waren meer dan de helft der huizen onbewoond. Eene menigte Nederlandsche vluchtelingen, kooplieden, edelen, zeelieden, in één woord, personen van allerlei stand en beroep, hielden zich aanvankelijk aan boord hunner schepen op en zwalkten daarmede langs de kusten der Noordzee. Zij leverden weldra een vernieuwd bewijs van het reeds vroeger opgemerkte, dat namelijk staatkundige ballingen eener zeevarende natie licht in zeeroovers ontaarden. Want het weinige, dat zij van het hunne hadden geborgen, was spoedig verteerd, waarna de nood hen dwong op kosten van anderen te leven. Onder den naam van Watergeuzen, werden zij de schrik van vriend en vijand. Wien zal het bevreemden, dat de geloofsvervolging, die zij als de ware oorzaak aller rampen huns vaderlands aanmerkten, hen vooral tot bitterheid verleidde tegen allen, die de oude leer bleven aanhangen; dat kerken, kloosters en al wat slechts met den eeredienst der Katholieke kerk in verband stond, het in de eerste plaats moesten misgelden. Hoe verschoonbaar het bedrijf dier ballingen, wegens den berooiden staat, waartoe zij waren gebracht, echter mocht wezen, het was aanvankelijk niets meer dan zeerooverij, daar zij alleen op eigen gezag handelden.

Eerst nadat Lodewijk van Nassau, in naam van zijn broeder, den Prins van Oranje, den 1sten Juli 1568, aan twee hunner, Hendrik Thomasz. en Diederik Sonoy, bestellingsbrieven had uitgereikt, kreeg de zaak dier vrijbuiters een ander aanzien. Zoodra zij een lastbrief hadden, hielden zij op, gewone zeeroovers te zijn. Van dien tijd af waren het kapers, die hunne bijzondere krachten

inspanden, om den gemeenen vijand afbreuk te doen. Het was slechts de vraag of Willem van Oranje ten volle gerechtigd was, hun de daartoe noodige volmacht te verleen. Als stadhouder van Philips, kon hij dit zeker niet, daar zijne eigen commissie geschorst was, en hij bovendien eene aan den Koning ontleende macht toch kwalijk tegen dien vorst of ten minste tegen diens aanhangers kon gebruiken. Als soeverein vorst van Oranje daarentegen, bezat de Prins het recht van vrede en oorlog; als zoodanig mocht hij, evenals elk ander soeverein, kaperbrieven en brieven van schaverhaling uitgeven. Men zou het alleen kunnen betwijfelen, of hij dit wel aan anderen, dan aan de eigen bewoners van zijn vorstendom mocht doen. Dienaangaande heerscht verschil van gevoelen, hetgeen echter, met het oog op de Watergeuzen, van minder belang is, daar het bezit eener commissie van een wettig vorst, in elk geval, de gedachte aan eigenlijk gezegden zeeroof uitsluit.

Bij de beoordeeling van het gedrag der uitgeweken Nederlanders, verlieze men bovendien niet uit het oog, dat zij, na het verlaten van hun vaderland, in een eigenaardigen toestand verkeerden. Als ballingen rondzwervende, zonder tot eenige nationaliteit te behooren, rangschikten zij zich onder den Prins van Oranje, een erkend vorst, op wien zij met duizenden anderen hunne hoop hadden gevestigd. Hunne onderwerping aan het gezag van dien vorst was, in het belang der maatschappelijke orde, een alleszins gewenschte stap. Zij die hun heil op den oceaan hadden gezocht, mochten zich voorzeker met even veel recht onder den Prins scharen, als hunne landgenooten, die hem later de soevereiniteit, met al wat daaruit voortvloeide, opdroegen. Dat er te Amsterdam en elders, op last van Alva, Watergeuzen als zeeroovers werden ter dood gebracht, bewijst alleen, dat het Spaansche gouvernement de wettigheid hunner lastbrieven niet erkende, hetgeen trouwens vrij natuurlijk is. Schier elke binnenlandsche twist van vroeger en later tijd levert hetzelfde verschijnsel op: niet dan noode kent de partij van het bestaande gezag aan hen, die zich daartegen verzetten, de rechten eener oorlogvoerende mogendheid toe. Ongerekend de woede, die alle binnenlandsche verdeeldheden kenmerkt, is dit wel eene der voorname oorzaken van de gruwelen, die zelfs door beschaafde natiën, onder gelijksoortige omstandigheden, in onze verlichte eeuw zijn bedreven.

Andere mogendheden gaan er meestal gemakkelijker toe over, om tusschen de staatkundige partijen, die in eenig land gewapenderhand tegenover elkander staan, de regelen der onzijdigheid in acht te nemen, als gold het een oorlog tusschen twee mogendheden. Het lot, dat zekeren Jan Broek, een der Watergeuzen, te Hamburg trof, waar hij als een zeeroover werd ter dood gebracht, laat zich verklaren uit het overtreden van zijn lastbrief, waaraan hij zich had schuldig gemaakt.

Aan voorbeelden van allerlei buitensporigheden, door Watergeuzen bedreven, ontbrak het in geenen deele. Wie de grenzen zijner commissie overschreed, verloor daardoor ook al zijne aanspraken, welke hij daarop mocht gronden, zonder dat men hem echter aanstonds voor een zeeroover kon houden. Voor den Prins van Oranje waren de vele ongeregelheden, welke de Watergeuzen begingen, dubbel onaangenaam. Zij wierpen niet alleen een ongunstig licht op de goede zaak, maar ook op zijn persoon; want door het uitreiken van brieven, had hij zich eenigermate verantwoordelijk gesteld voor het gedrag van hen, die als zijne gemachtigden handelden. Ware de Prins in het bezit van eene kuststreek geweest, hij zou allen, die zijn last overtraden, hebben kunnen straffen, als zij de havens bezochten, of hun eenvoudig den toegang weigeren, in welk geval de overtreders van zelf weder tot den rang van zeeroovers waren afgedaald. Bij gemis van havens, moest hij tot andere maatregelen zijne toevlucht nemen.

Sedert dat Lodewijk van Nassau de eerste lastbrieven had uitgereikt, was het aantal Watergeuzen aanmerkelijk toegenomen. „*Alle man, die benauid was en alle man, die een schuldeischer had,*” zegt een onzer schrijvers¹⁾, met de woorden van Samuel, „*vluchtte naar de schepen der Watergeuzen.*” De Prins van Oranje had in 1569 velen hunner gemachtigd en tevens Adriaan van Bergen, Heer van Dolhain, tot Admiraal over hen aangesteld.

In September was de nieuw benoemde met eenige schepen uit Engeland vertrokken, en had twee koopvaardijvloeten in het Vlie aangehouden en gerantsoeneerd. Dat bedrijf strookte in geenen deele met de bedoeling van den Prins, die uitdrukkelijk had gelast, dat de Watergeuzen niets zouden ondernemen tegen de steden, plaatsen of ingezetenen van Duitschland, Engeland, Denemarken, Zweden, Frankrijk en alle andere, die het woord Gods en hem waren toegedaan. Bovendien werd er door den Heer van Dolhain geene rekening gedaan, en legde deze in plaats van den Prins een bepaald gedeelte van den buit te doen worden, zooals hem uitdrukkelijk was voorgeschreven, nog eene memorie over van 5000 daalders, welke som hij beweerde uitgegeven te hebben, zonder eenige ontvangst. En dit was niet alles! Omstreeks denzelfden tijd namen de zorgeloosheid, de dronkenschap en de wanorde op de vloot dermate toe, dat de Prins zich verplicht achtte den Admiraal het bevel te ontnemen. Men begon de Watergeuzen, wegens de vele ongeregeldheden, waaraan zij zich schuldig maakten, zelfs uit bevriende havens te weren. De bevolking van Nederland zag in die ruwe gasten nog geenszins hare aanstaande verlossers.

Hoe ongaarne de burgerij in die dagen van schrik ook Spaansch krijgsvolk binnen hare poorten toeliet, zoo namen vele steden toch liever eenige bezetting in, dan dat zij aan een onverhoedschen aanval der geduchte Watergeuzen zouden zijn blootgesteld. Waar moest het heen, indien Engeland en La Rochelle, waar die ballingen nog altijd eene schuilplaats vonden, minder gunstig jegens hen gestemd werden! Dit gevaar was geenszins denkbeeldig. Reeds klaagde de Kardinaal de Chatillon, een broeder van den Admiraal de Coligny, over het schenden der Fransche havens en kustzeeën. Er was zelfs bevel gegeven op de Watergeuzen te vuren en hen te arresteeren, waarvan de Kardinaal hen in tijds had verwittigd. Wel beseffende, waarop het eindelijk zou uitloopen, als er geene doortastende maatregelen werden genomen, ried hij daarom, in April 1570, den Prins van Oranje, alle bestaande commissiën in te trekken en een man van gezag aan te stellen over allen, die de Prins in zijn dienst wenschte te houden. Ingevolge dien raad werd Gilain van Fiennes, Heer van Lumbres, den 10^{den} Augustus 1570, in de plaats van Dolhain tot Admiraal der Watergeuzen benoemd.

Alle vroegere commissiën werden nietig verklaard, met uitdrukkelijke bepaling, dat voortaan niemand den Prins van Oranje ter zee mocht dienen, zonder den Heer van Lumbres als Admiraal te erkennen. Dezen werd het verboden iets te ondernemen tegen den Keizer, de vorsten, prinsen, staten, steden en plaatsen des Rijks, tegen de Koningin van Engeland, den Koning van Denemarken, en eindelijk tegen alle prinsen, heeren en andere dienaren Gods en liefhebbers van de ware Christelijke religie, maar alleen tegen den Hertog van Alva en diens aanhangers. In een gelijktijdig schrijven, waarin ook al wordt gewaagd van „*disordre en confusie*” op de vloot, vermaande de Prins alle kapiteins en andere bevelhebbers ter zee, zich behoorlijk te onderwerpen aan den persoon, dien hij over hen zou stellen.

¹⁾ *Van Groningen, Geschiedenis der Watergeuzen, p. 23.*

Een derde stuk op denzelfden dag uitgevaardigd, behelst eenige bepalingen tot handhaving der krijgstucht, welke de Prins wenschte, dat aan boord van alle schepen mochten worden nagekomen. Daarin werd ook voorgeschreven:

„dat die capiteynen elck op zijn schip hebben sullen eenen minister om Godts woordt te verkondighen, ghebeden te doen, ende die soldaeten met die schippers te houden in Christelycke zedigheidt. Ende ten eynde men mach schouwen sooveel het doenlyck is, alle ongeregeltheydt, opdat die voorschreven schepen gheen schande noch oneer behalen, soo verstaet Syn Excellentie dat men niet en sal toelaten noch ontfanghen op de schepen eenich volck dan van goeden namen ende saren, noch die om eenige voorleden sauten bij de Justitie eermaals gestraft mochten syn.”

Met betrekking tot de verdeeling van den buit, zegt het laatste stuk:

„die Buyten sullen in drie deelen ghedeelt werden, te weten een derde part voor myn Heere den Prince, een ander derde part voor die capiteinen, die daarop onderhouden sullen haer schepen met victualie ende andere nootelycke saecken, ende het leste derde part sal zyn voor de soldaten ende schippers, blyvende de thiende voor den Admirael.”

Later vonden de Spaanschen aan boord van een der Geuzenschepen een Artikelbrief, welke in vele hoofdpunten overeenkwam met hetgeen vóór den opstand op de oorlogsschepen gebruikelijk was. Lumbres schijnt onmiddellijk de handen aan het werk te hebben geslagen. Reeds in September kwamen eenige schepen onder Lancelot van Brederode uit Engeland, die met andere uit de Eems iets tegen Enkhuizen, Hoorn of andere plaatsen moesten ondernemen. In het Vlie behaalden zij een niet onbelangrijken buit; doch de Allerheiligenvloed van dat jaar verijdelde alle verdere aanslagen. Gedurende den winter, hadden de eilanden en de kusten van Noord-Holland en Friesland veel te lijden. Het plunderen van kerken en kloosters en het oplichten van personen, die men op allerlei wijzen tot het betalen van een aanzienlijk losgeld dwong, waren aan de orde van den dag. De abt uit het klooster Hemmelum bij Stavoren, den Watergeuzen in handen gevallen, zond aan de kloosterlingen een brief, waarin hij op smeekenden toon verzocht, de zes duizend daalders bijeen te brengen, die als losprijs van hem geëischt werden. tegelijkertijd werd aan hetzelfde adres een briefje bezorgd van dezen inhoud:

„Ik, kapitein Egbert Wybrantsen, laat u weten, dat, zoo zeer gij zijn rantsoen niet opbrengt, binnen den tijd van veertien dagen, zoo zal hij hangen, al waren er geen abten meer in de wereld!”

Voor den armen abt, kwam onverwachts nog redding; doch zijn voorbeeld leert, hoe weinig omslag de Geuzen gewoonlijk maakten. Entens van Mentheda, een hunner, op Ameland gekomen, had aldaar „naer syn appetyt getriumfeert” tot in het laatst van Januari. En zoo ging het allerwege, langs de geheele kust. Geestelijken stonden bij uitnemendheid aan den

moedwil der baldadige schepelingen bloot, die er een barbaarsch genoeg in schepten den spot te drijven met al wat hunne vroegere vervolgers heilig achtten.

Tot dusverre hadden de Watergeuzen te Emden een goed onthaal gevonden, en velen hadden zich daar metterwoon gevestigd. Niet zelden gaf hun verblijf in die haven echter aanleiding tot vijandelijkheden, en de klachten door den Graaf van Oost-Friesland geuit waren alles behalve ongegrond. Omstreeks dezen tijd waren zelfs eenige schepen der Watergeuzen door de bemanning afgeloopen. De schuldigen staken met die bodems in zee, zeggende voortaan niemands bestellingen meer te achten, dan hunne eigene. Dubbel moeielijk moest het straffen dier ongeregeldheden vallen, wegens de onzekerheid, die in Duitschland zelf nog altijd heerschte, met betrekking tot de wettigheid van 's Prinsen commissiën. Onder die omstandigheden liet de Graaf van Oost-Friesland, om zich wegens het schenden van zijn grondgebied en zijne stroomen voldoening te verschaffen, eenige schepen aanhouden en zelfs een aanvoerder der Watergeuzen gevangen zetten. Eenigen tijd later werden echter de schepen voorzover die ten minste tot 's Prinsen vloot behoorden, ten gevolge der bemoeiingen van den bekenden Dirk Volkertsz. Coornhert, weder vrijgegeven.

Hoe weinig de Watergeuzen zich in 1571 nog aan hunne commissiën hielden, blijkt uit hetgeen in Maart van dat jaar met eene koopvaardijvloot van 30 schepen voorviel, welke zij in bezit namen, zonder zich te bekommeren over het vrijgeleide, dat Lodewijk van Nassau aan acht dier bodems had verstrekt. In het begin derzelfde maand waren eenigen hunner, bij verrassing, binnen Monnikendam geraakt en hadden er deerlijk huisgehouden. Niet lang daarna waren zij te Texel en elders, allerwege plunderende en brandschatting heffende. Kerken en kloosters moesten natuurlijk hun zilverwerk en andere sieraden ten offer brengen. Voorname personen zochten hun heil in de vlucht, wel wetende dat er weinig genade was te verwachten. Naarmate het geluk hen diende en hun getal grooter werd, vermeerderde de stoutheid der vrijbuiters. Zij vertoonden zich bij herhaling op de binnenwateren, en haalden eenmaal te Ooltgensplaat de klokken uit den kerktoren, om die, naar het gebruik der tijden, in geschut te doen hervormen.

Wegens de moeielijkheden te Emden ondervonden, begonnen de Watergeuzen zich meer dan vroeger in de Engelsche havens op te houden. Ook werden te La Rochelle nog altijd schepen voor hen uitgerust. Hunne middelen waren echter uiterst gering, indien men nagaat, dat zeker schip, de *Klok* genaamd, door een der bevelhebbers van Alva aan 's Prinsen zijde gebracht en voor een van de beste schepen der Geuzen gehouden, slechts 115 last groot was. Dit strookt volkomen met de verklaring van een ooggetuige, die beweerde, dat de grootste schepen der Watergeuzen, welke hij in 1570, tijdens zijne gevangenschap in Oost-Friesland, had gezien, niet grooter waren dan 60 last. Daarentegen lagen er vele jachten, visschersbooten en andere kleine vaartuigen. Een schip van 90 last, met 16 gotelingen, werd in 1571 door Blois van Treslong, met alle zeilen en gereedschappen, voor 6000 gld. gekocht.

Langzamerhand begonnen de Spaansche autoriteiten meer afdoende maatregelen te nemen. Eenige schepen in Noord-Holland onder den Admiraal Boshuizen uitgerust, deden den Watergeuzen bij verschillende gelegenheden gevoelige afbreuk. Het ontbrak wel niet aan plannen om met behulp der Geuzenvloot iets degelijks te ondernemen, doch zij werden niet ernstig genoeg doorgezet, of lekten uit en konden dan door de tegenpartij verijdeld worden. Zoo had in Mei 1571 een Vlissinger, die op de vloot diende, aan zijne vrouw te Brouwershaven geschreven, dat zij zich met hare verwanten naar Emden moest begeven, omdat de Watergeuzen van zins waren het land van Walcheren te overvallen. Zij koesterden werkelijk

plannen, zoowel tegen Vlissingen als tegen Zierikzee, die alleen wegens de genomen voorzorgen der regeering onuitgevoerd bleven.

Onder de plaatsen, waarop de Watergeuzen het in de laatste maanden van 1571 gemunt hadden, behoorde ook den Briel. Zekere Frederik Henriksz., een jong kleermaker uit Drente, uitgeweken naar Dover om aldaar zijn beroep uit te oefenen, die zich omstreeks het einde van Juni had laten overhalen tot dienstneming op de Geuzenvloot, was aan boord van Lancelot van Brederode, binnen weinig maanden tijds, van menig feit getuige geweest, zooals later bij zijn verhoor bleek. Hij had door zijn commandant bij Calais een schip zien nemen met Fransche wijnen, die te Dover en Sandwich verkocht waren, en Hollandsche boeiers zien rantsoeneeren, waarvoor het rantsoen te Dover betaald was. Een Fransche Oostindievaarder vol apen en papegaaien was aangetast, doch vrijgelaten omdat hij te Dieppe thuis behoorde. Een ander bevelhebber had een schip prijs gemaakt, geladen met Rijnsche wijnen, bestemd voor de tafel der Koningin van Engeland. Frederik Henriksz. had, aan boord van Lancelot, de schepelingen dagelijks uit twee in Holland geroofde nachtmaalskelken zien drinken en dit menigmaal zelf gedaan. Hij had Lancelot's luitenant uit Amsterdam met kondschap zien terugkeeren en meende, dat in de Warmoesstraat aldaar een Bremer jonkman vertoefde, die met anderen diensten als spion deed.

Evenals te Amsterdam hielden de Geuzen verstandhouding te Antwerpen, en wel met iemand van Alkmaar geboortig, die in „de stad Groningen” op de Nagelmarkt woonde, en onder het mom van koopmanschap te drijven, hen met geld en goede diensten bij stond. Ook in andere steden moesten de Geuzen vertrouwde personen hebben, die hen op de hoogte hielden. Frederik Henriksz. — en dit is het punt, waarop het vooral aankomt — verklaarde, dat hij als scheepsjongen over tafel had bediend, toen Lancelot aan zijn luitenant, zijn schrijver en schipper Zeger Jansz., den voorgenomen aanslag tegen den Briel had ontvouwd, welke stad men Zaterdag over drie weken — zijn verhoor had den 5^{den} October plaats — bij nacht wilde overrompelen, om er zich gedurende den winter te vestigen. Daartoe werden 16 schepen uit La Rochelle verwacht, terwijl de Watergeuzen hier met 24 bodems zouden medewerken. Het zou echter niet alleen den Briel, maar tegelijk den Dam in de Ommelanden gelden. Tot dit einde ging Lancelot naar Emden, vanwaar Frederik Henriksz. met drie anderen op verkenning werd uitgezonden. Hij kwam met zijne metgezellen te Delfzijl, doch werd te Oldenklooster als verspieder gegrepen en naar Groningen opgezonden, waar hij zijn leven waarschijnlijk aan de galg geëindigd heeft¹⁾.

Naarmate de autoriteiten aan 's Konings zijde zich waakzamer betoonden en doeltreffender maatregelen namen, werd voor de Watergeuzen de kans van slagen geringer, hetgeen de stemming van het scheepsvolk, dat van buit moest leven, niet verbeterde. Het werd zoo verwilderd, verwoed en verbitterd, dat het naar geenerlei ordonnantiën meer luisterde.

Met leedwezen vernam de Prins telkens nieuwe ongeregeldheden, die hij alleen met kracht meende te kunnen tegengaan, indien hij eenige haven bezat, waar hij vrij zou kunnen handelen. Te vergeefs zocht hij echter Zweden en Denemarken gunstig voor dat plan te stemmen. Intusschen dreigde een nieuw gevaar uit het zuiden, daar het niet onwaarschijnlijk was, dat er, na de overwinning door de Spaansche vloot bij Lepanto behaald, in de havens van

¹⁾ *Joh. van Vloten, Nederland tijdens den volksopstand tegen Spanje, I. p. 244 e. v.*

het schiereiland iets gedaan zou worden, om den Hertog van Alva van den zee kant te ondersteunen. Zoo waren de Watergeuzen, deels door eigen schuld, deels door een samenloop van omstandigheden hun verderf nabij, toen zij eensklaps, tegen ieders verwachting, de grondleggers werden van de Nederlandsche vrijheid.

Behalve in het Kanaal en te La Rochelle, lagen er in het voorjaar van 1572 eenige Geuzenschepen in het Vlie. Treslong, die zich daarmede naar Texel wilde begeven, geraakte bij Wieringen in het ijs. Nog weinig bewust van hunne roeping, maakten de Watergeuzen dat eiland tot het tooneel hunner baldadigheden, hetgeen velen duur te staan kwam; want de verbitterde Wieringers beschouwden de woeste plundersaars in geenen deele als hunne toekomstige redders en sloegen er verscheidene dood. Het geregelde krijgsvolk, op last van den Graaf van Bossu naar Wieringen gezonden, slaagde er echter niet in, zich van het schip van Treslong meester te maken, die daarmede gelukkig uit het ijs geraakte en vervolgens naar Engeland onder zeil ging.

Inmiddels was de toestand der Watergeuzen vrij hachelijk geworden, doordien Elizabeth hun het verblijf in de Engelsche havens bepaald had verboden. Zij weigerde den Prins van Oranje als oorlogvoerende mogendheid te erkennen, en wilde het nog niet tot eene volslagen vredebreuk met Spanje laten komen. De schepen, die zich te Dover en in het Kanaal ophielden, moesten dus elders een goed heenkomen zoeken. La Rochelle was tamelijk ver van het tooneel hunner voornaamste bedrijven. Ook vonden zij er minder ondersteuning dan vroeger, hetgeen echter niet wegnam, dat sommigen er zich ten einde toe bleven ophouden. Velen waren van oordeel, dat die Fransche haven te afgelegen was, en dat liever het uiterste moest worden beproefd om zich van een meer geschikt punt van uitgang voor hunne strooptochten te verzekeren. De pogingen, daartoe in het werk gesteld, werden met den schoonsten uitslag bekroond.

Lumbres, die in den laatsten tijd meermalen tot andere diensten was geroepen, bevond zich niet aan boord, toen in Maart 1572 het bevel der Koningin, tot ontruiming der Engelsche havens, werd medegedeeld aan een veertigtal schepen, die te Dover lagen. Onder Willem Lumey, Graaf van der Mark, die beweerde door den Prins gemachtigd te zijn, en in elk geval door de overige Watergeuzen als hun aanvoerder werd beschouwd, gingen 24 bodems onder zeil naar de Nederlandsche kust. Treslong was een dergenen, welke liever in deze streken hun geluk wenschten te beproeven.

Zeker was de toekomst dier ellendige ballingen op dat oogenblik zoo donker als ooit, en was hun lot diep te beklagen, al hadden zij dit voor een gedeelte aan zich zelve te wijten. Philips en Alva stonden gereed de eerste vruchten hunner onderhandelingen met Elizabeth te plukken, toen de zaak eensklaps een geheel onverwachten keer nam. De vloot van Lumey, met twee veroverde schepen versterkt, liep toch, hetzij door tegenwind, hetzij wegens hoop op buit, hetzij tot het aanschaffen van voorraad, of om meer dan eene der genoemde redenen tegelijk, de Maas binnen, en maakte zich meester van den Briel. Vermoedelijk was het op dat oogenblik geen vooraf beraamd plan, ofschoon uit het verhoor van Frederik Henriksz. en de verklaringen van andere gevangenen blijkt, dat er vroeger wel eens over was gesproken. Het gebrek aan voorraad, na het overhaaste vertrek uit de Engelsche havens, kan de vlotelingen wel tot een waagstuk genoopt hebben. Zeker was het op sommige schepen treurig gesteld, als men een der bevelhebbers hoort verklaren, dat hij bereid is eene kaas, het eenige, dat hem nog rest, broederlijk met zijne makkers te deelen.

Wat echter de oorzaak hunner komst geweest zij, op Dinsdag den 1sten April, des namiddags te twee uren, verschenen Adam van Haren en Marinus Brand, twee kapiteins der Watergeuzen, op de Maas, in het zicht van den Briel, weldra gevolgd door de andere schepen der vloot. Zekere Jan Pietersz. Koppestok, een veerman die hen ontwaarde, begaf zich aan boord van Treslong, die in den Briel bekend was, daar zijn vader er vroeger baljuw was geweest. Van den veerman, die in de tegenwoordigheid van Lumey werd gebracht, kregen de Watergeuzen eenige berichten aangaande de weerbaarheid der stad, welke van zoodanigen aard waren, dat zij besloten haar op te eischen. totdat einde werd Koppestok er heengezonden, met den zegelring van Treslong als geloofsbrief.

Groot was de verlegenheid van den magistraat. De veerman vermeederde haar niet weinig, door de macht der Geuzen zeer overdreven voor te stellen. Er was nog geen besluit genomen, toen de geduchte benden reeds voor de poort stonden en zich met geweld een weg begonnen te banen. Weldra stroomden omstreeks 300 man de stad binnen, waar Lumey nog denzelfden avond een zegevierenden intocht hield. Het bijzonder eigendom der burgerij bleef gespaard, maar de landsgelden werden in beslag genomen. Nog in den laten avond, had er eene beeldstormerij op kleine schaal plaats. Al wat kerken en kloosters bezaten was natuurlijk goede prijs. De overwinnaars deelden den gevonden schat onder elkander, en velen hunner vertoonden zich later in monnikspijen en priestergewaden, die hun bij deze en andere gelegenheden waren in handen gevallen. Lumey, die zijne afkomst van het beruchte Zwijn der Ardennen doorgaans niet verloochende, was er voorwaar de man niet naar, om allerlei baldadigheden, tegen geestelijken en hunne goederen gepleegd, ook maar eenigermate te beteugelen. Hij zelf, die niets dan wraak ademde, vermoedde nog zoo weinig den overwegenden invloed, dien het innemen der stad zou hebben, dat hij een begin liet maken met het inschepen van den buit, om daarna de voorgenomen reis te vervolgen. Anderen, die gematigder waren en meer doorzicht hadden, hielden hem daarvan echter terug, en bewogen hem de stad zoo goed als hunne middelen dit gedoogden te versterken, en te beproeven, of men haar voor den Prins zou kunnen bewaren. In dit besluit lag de toekomst van Nederland.

Aanvankelijk was de Prins van Oranje, die op dat tijdstip geheel andere plannen koesterde, met het gebeurde slechts weinig ingenomen. Hij vreesde dat de aandacht van Alva daardoor te zeer op hem en zijne verdere ondernemingen zou worden gevestigd, terwijl de woestheid, die alle bedrijven der Watergeuzen had gekenmerkt, hem een slechte waarborg was voor de duurzame gevolgen van het thans door hen behaalde voordeel.

Tegen aller verwachting, liepen de ondernemingen hier te lande vruchteloos af, en werd daarentegen het bezetten van den Briel door de Watergeuzen de grondslag van Nederlands bevrijding. Want nauwelijks was het daar voorgevallene ruchtbaar geworden, of Vlissingen en Veere wierpen het Spaansche juk af. Enkhuizen, Hoorn en andere steden volgden dat voorbeeld. Waar zij konden, verleenden de Watergeuzen, wier strijdkrachten inmiddels door een grooten toeloop van volk aanzienlijk waren vermeederd, de noodige hulp. Ook wel ongevraagd bewerkten zij den afval van sommige steden, zooals van Zierikzee, Dordrecht en Rotterdam. Een groot deel van Holland en Zeeland was zijne bevrijding aan hen verschuldigd.

In Friesland waren zij minder gelukkig; want Caspar Robles, die er van 's Konings wege het bevel had, dwong hen, nog voor het einde des jaars, dat gewest geheel te verlaten. Nauwelijks hadden vele steden van Holland en Zeeland de zaak der vrijheid omhelsd, of hare afgevaardigden, met die der Ridderschap, kwamen in Juli 1572 te Dordrecht bijeen, om aldaar

te beraadslagen over hetgeen verder te doen was. Op die eerste vrije Statenvergadering verscheen ook Marnix van St. Aldegonde, als gemachtigde van den Prins van Oranje. Deze werd er als de wettige Gouverneur en Luitenant des Konings over Holland, Zeeland en West-Friesland erkend. Alle tegenwoordigen beloofden elkander en den Prins ten einde toe getrouw te blijven. Men zou al het mogelijke doen, om andere landgenooten, die nog gebukt gingen onder het Spaansche gezag, voor de goede zaak te winnen. Zelfs werd er het denkbeeld reeds geopperd om Amsterdam, door het belemmeren van den handel dier stad, tot het omhelzen van 's Prinsen partij te dwingen. Het verzoek der afgevaardigden te Dordrecht, om alle commissiën in te trekken en dan orde te stellen op den oorlog te water, gaf aanleiding, dat de Watergeuzen eerlang ophielden, als zoodanig, te bestaan. Men ontmoet hen sedert dien tijd in verschillende betrekkingen, zoo te land als te water. Velen hunner bleven echter den ouden en geliefden naam dragen, die later nog meermalen voorkomt.

Als men in aanmerking neemt, dat velen, wier eenig doel was in troebel water te visschen, zich bij de Watergeuzen hadden aangesloten, dan zal het geene verwondering baren, dat er later nog wel geroofd werd door hen, die niet onmiddellijk hadden gehoor gegeven aan 's Prinsen bevel, of geheel zonder lastbrief diens vlag misbruikten. In den aanvang van 1573 vertoonden zich nog vele schepen op zee, waaronder sommige met de vlag van den Prins, die voortgingen met buit te maken, en nog in het laatst van dat jaar was de Prins genoodzaakt zijne lastbrieven bij herhaling te herroepen, met uitdrukkelijke waarschuwing, dat allen, die te water dienden, zelfs op de binnenwateren, zonder daartoe behoorlijk gemachtigd te zijn, als zeeroovers gestraft zouden worden.

Voor den Koning begon het er in Holland en Zeeland vrij donker uit te zien. Zijn stadhouder, de Graaf van Bossu, had vruchteloze pogingen gedaan om den Briel te herwinnen, en vele steden, hoewel zij in naam den Koning nog getrouw bleven, hadden den Hertog van Alva en diens aanhang de gehoorzaamheid opgezegd. Het waren thans niet langer berooide ballingen, die allerlei weinig samenhangende plannen smeedden, maar steden en vaste plaatsen, die zich tot geregelde samenwerking verbonden en zich totdat einde onder een bepaald opperhoofd geschaard hadden. Daaronder waren vele zeeplaatsen, welke de noodige schepen bezaten, om den Spanjaard het hoofd te bieden. Er moesten maatregelen tegen de ondernemingen der onzen genomen worden, die hen, welke van het herstel van 's Konings gezag alles te vreezen en niets te hopen hadden, weder tot verdubbelde krachtsinspanning aanspoorden. Onderwijl bleven de Nederlandsche zeelieden, welke den eersten grondslag tot 's lands bevrijding hadden gelegd, tot het bevestigen daarvan krachtig medewerken.

Middelburg was nog door Spaansche troepen bezet, die van Antwerpen en elders den noodigen toevoer moesten ontvangen. Dezen te onderscheppen was de voorname taak van Vlissingen en Veere, die in het bezit waren van vele kleine, doch wel bezeilde en niet diepgaande schepen. Meer dan eenmaal slaagden de Zeeuwen daarin naar wensch. Het was bij een der gevechten, welke het onvermijdelijke gevolg daarvan waren, dat Sebastiaan de Lange, Admiraal van Veere, het eerste voorbeeld van zelfopoffering gaf. Door 4 vijandelijke bodems aangetast en met zijn eigen schip aan den grond geraakt, stak hij, na zich een tijd lang kloekmoedig te hebben verdedigd, den brand in het kruit.

Allervoordeeligt was de ligging van Vlissingen. Reeds den 4^{den} Juni namen de zeelieden dier stad 10 schepen, die van Antwerpen kwamen. Weinig dagen later vertoonde zich eene vloot uit zee, deels koopvaarders, deels transportschepen, alles te zamen wel vijftig bodems sterk. Aan

boord daarvan bevonden zich de Hertog van Medina Celi, de vermoedelijke opvolger van Alva, en Romero, met 2000 Spaansche soldaten.

Zonder zich over de schijnbare overmacht te bekommeren, tastten de Zeeuwen die Spaansche vloot met 12 hunner lichte vaartuigen aan. Zij slaagden er in eenige vijandelijke bodems te veroveren en de andere te verstrooien, zoodat de nieuwe landvoogd ter nauwernood kwam, waar hij wezen moest. Eene vloot, die uit Portugal terugkeerde, had een dergelijk lot. Door al dien voorspoed werd de Zeeuwsche vloot hoe langer hoe geduchter; want de moed der bemanning werd er door aangewakkerd, en het aantal schepen nam door het in dienst stellen van gemaakte prijzen dermate toe, dat het tot weldra 150 was geklommen. Bovendien was er niet weinig buit behaald, al is het bedrag daarvan ook niet met juistheid bekend. Die voordeelen maakten de Zeeuwen zoo stout, dat zij zich in den volgenden winter zelfs in de nabijheid van Antwerpen waagden, om eenige aldaar liggende schepen te vermeesteren. Zal het noodig zijn er uitdrukkelijk bij te voegen, dat al deze luisterrijke bedrijven zich ook door daden van ongehoorde wreedheid kenmerkten? Ongeloofelijk groot moet het aantal gevangenen zijn geweest, die zonder onderscheid van rang en stand, door beide partijen gehangen, verdronken of op andere wijzen ter dood gebracht werden. Het was een rechte verdelgingskrijg, waarin de verbittering der partijen schier tot razernij was opgevoerd.

Na den afval der steden van Noord-Holland, waren de bewoners daarvan, die zich aanhoudend door de schepen onder den Admiraal Boshuizen bedreigd zagen, niet werkeloos gebleven. Hoorn, Enkhuizen en andere plaatsen hadden spoedig eenige schepen uitgerust. In de Statenvergadering, in Augustus 1572 te Haarlem gehouden, drong Sonoy, die reeds in April tot 's Prinsen luitenant en gouverneur van het Noorder-Kwartier benoemd was, er op aan, dat men daarmede de vaart van het nog Spaanschgezinde Amsterdam op de Zuiderzee zou beletten. Tot dit einde lieten de Noord-Hollanders eenige met ballast gevulde schepen in het IJ zinken, en hielden voorts de wacht in de nabijheid van het Pampus. Het waren de aldaar liggende schepen, die in den winter van dat jaar zoodanig door het ijs bezet werden, dat men hen hopeloos verloren achtte, en die nochtans als door een wonder behouden bleven. Er ontstond plotseling eene scheur in de ijsvlakte, die zich onmiddellijk na het vertrek der schepen weder sloot. Eerst later kregen de Noord-Hollanders gelegenheid den Spanjaard ook ter zee gevoelige afbreuk te doen. Niet onbelangrijk was de dienst, in October 1572 door hen aan den Prins bewezen. Met hunne schepen brachten zij hem en zijn gevolg van Kampen naar Enkhuizen, van waar hij zich naar Haarlem en Zuid-Holland begaf.

De bewoners van Enkhuizen en andere plaatsen kregen vergunning, de overtollige klokken te bezigen tot het gieten van geschut. Velen boden vrijwillig hun huisraad en keukengereedschap tot hetzelfde einde aan. Is het te verwonderen, dat er bij de heerschende stemming, met oogenschijnlijk geringe hulpmiddelen, veel kon worden gedaan!

Om zich van het geringe dier hulpmiddelen te overtuigen, heeft men slechts een blik te slaan op de kleine en licht bewapende schepen, waarvan de Nederlanders in het begin van den opstand zich bedienden. Op zee gebruikten zij vliebooten, schepen van Nederlandschen oorsprong, welke door de bedrijven der Watergeuzen zekere vermaardheid hadden gekregen. Zij waren van twintig tot zeventig last groot, voerden van 6 tot 20 stukken, meest van gegoten metaal, en ongeveer twee man per last. Later werden grootere bodems in dienst gesteld, meest gemaakte prijzen, waaronder de *Gouden Leeuw* van twee honderd last. Evenals aan 's Konings zijde, wordt er gesproken van 's Prinsen groote vloot, bestaande uit razeilen of kruiszeilen. Ongetwijfeld waren dit allerlei soort van schepen, welke dergelijke zeilen voerden, die men onder één naam begreep, gelijk de Franschman dit nog heden ten dage wel doet, als hij spreekt

van *bâtiments carrés*. Op de binnenwateren treft men, nevens hulken en andere groote schepen, vooral heuden, boeiers en kromstevens aan, die meestal, ter wederzijde van den boegspriet, twee zware stukken voerden, en bovendien van zes tot tien kleine langs de boorden. Velen hadden slechts weinig diepgang, doch zij waren, evenals de grootere schepen, van zoogenaamde boevenetten of enternetten voorzien. De kleinere vaartuigen komen wel onder den algemeenen naam van de smakzeilen, 's Prinsen kleine vloot, of de smalle vloot voor.

Op de Zuiderzee en in het Noorder-Kwartier rustten de beide partijen vliebooten, jachten, karveelen, boeiers, galeien en andere soorten van schepen tegen elkander uit, waarbij somtijds nog melding wordt gemaakt van de oude koggen. Het is moeielijk, zich een juist denkbeeld te vormen van hetgeen men onder galeien verstond. Waarschijnlijk allerlei roeischepen, waaronder vele echter niet onbeduidend geweest moeten zijn, daar de galeien van Enkhuizen zelfs doelmatig geoordeeld werden tot het veilig overbrengen van den Prins van Oranje. Van de twee, die te Hoorn waren uitgerust, voerde de eene 112 en de andere 94 man. Het vervolg zal daaromtrent nadere opheldering geven. Het kleine eskader, dat 's Konings zeemacht had uitgemaakt, was in de eerste verwarring verdwenen. Er kan dus aan de zijde van den Prins, in het begin van den opstand, alleen sprake zijn van de schepen der Watergeuzen, van die, welke door bijzondere personen of steden, uit eigen beweging of op last van den Prins waren uitgerust, van gewapende koopvaarders en binnenvaartuigen, alsmede van in dienst gestelde prijzen. Het bestuur der zeemacht was echter nog alles behalve op geregelden voet, ofschoon er te Dordrecht, en later te Haarlem, voorloopig eenige orde was gesteld op den krijg te water.

In Holland stonden de schepen meer rechtstreeks onder den Prins, en in het Noorder-Kwartier onder zijn luitenant Sonoy. Blois van Treslong was van 1573 tot 1576 Admiraal van Holland, welke waardigheid, omstreeks denzelfden tijd, in het noorden door Cornelis Dirksz. werd bekleed. De meeste steden van Zeeland hadden aanvankelijk hare bijzondere Admiraals. Onder die van Vlissingen, Veere en Zierikzee, traden de eersten, ook wel Admiraals van Walcheren genoemd, spoedig meer op den voorgrond, zoodat men rekenen kan, dat Ewout Pietersz. Worst en Boudewijn Ewoutsz. de rij der Zeeuwsche Admiraals openen. Zeer geestig antwoordden de onzen in een hunner liederen op eene zinspeling, welke de Spaanschen zich op den naam van den Admiraal Worst hadden veroorloofd, toen zij, na eene door hem behaalde overwinning, zongen:

*„Nu raede ick allen katten stout,
Dat sy niet meer en comen soo bout
Om de worsten te verslinden;
Want sy syn daer de katten te sout,
Dat sullen sy wel berinden.”*

HOOFDSTUK VII.

Het beleg van Haarlem. — Slag op de Zuiderzee. — Nederlaag der Spaansche vloot op de Schelde. — Andere voordeelen door de onzen behaald. — Eerste plannen der Spanjaarden tot een aanval van den zeekant. — Ontzet van Leiden. — Het Nederlandsche zeewezen tot aan den dood van den Prins van Oranje in 1584.

Verbitterd over de stoutmoedigheid, waarmede de eene stad na de andere hare poorten voor 's Konings garnizoenen en ambtenaren had gesloten, vormde de Hertog van Alva het plan tot eene geduchte wraakoefening. Zutphen en Naarden hadden er vreeselijk voor moeten boeten, en nog voor het einde des jaars 1572 vertoonde zich het Spaansche leger voor Haarlem, dat na een beleg van acht maanden moest bukken.

Zoowel de belegeraars als de belegerden beseften het belang van het nabij gelegen meer, en stelden daarom reeds gedurende den winter pogingen in het werk, om zich van het bezit daarvan te verzekeren. Er bevonden zich daarop omstreeks honderd kleine schepen van den Prins, die den belegerden het noodige konden toevoeren. De Spaanschen moesten dit zien te beletten en lieten daarom te Amsterdam eenige schepen gereed maken, die zij den 29sten Maart 1573 door een gat, hetwelk zij totdat einde in den dijk hadden gegraven, in het Haarlemmer meer brachten. Weldra telden zij er 63 schepen, welke den 28sten Mei met de vloot van den Prins slaags geraakten, en haar dwongen met een verlies van 21 bodems de wijk te nemen. Het was eene der zeldzame gelegenheden, waarbij de Spanjaarden in de eerste jaren van den opstand te water zegevierden; doch zij trokken van de hier behaalde overwinning een belangrijk voordeel, daar de belegerde stad dientengevolge van den noodigen toevoer verstoken bleef en zich weldra moest overgeven.

Beide partijen hadden zich op het Haarlemmer meer bij voorkeur van roeischepen of zoogenaamde galeien bediend. Niet ten onrechte merkt een Spaanschgezind schrijver aan, dat zij met die soort van schepen slechts eenige overeenkomst hadden. Deze bestond voornamelijk hierin, dat zij door riemen bewogen werden en betrekkelijk weinig diepgang hadden. Aan daden van persoonlijke moed had het niet ontbroken. Zoo verhaalt men van zekeren vrijbouter, 't Hoen genaamd, dat hij, met twee sloepen en slechts 18 man op het meer kruisende, tusschen Haarlem en Amsterdam eene ruiterbende van 115 man heeft overvallen en zoodanig in het nauw gebracht, dat allen er het leven bij verloren. Dergelijke voorbeelden waren in die dagen niet zeldzaam en lossen eenigermate het raadsel op, hoe het mogelijk was, dat aanvankelijk slechts weinige steden met hare geringe hulpmiddelen het hoofd konden bieden aan den machtigsten monarch der Christenheid.

Zonder zich door het verlies van Haarlem te laten afschrikken, bleven de Noord-Hollanders op de Zuiderzee den strijd tegen den Admiraal Boshuizen voortzetten. Zij begonnen zelfs hun vroeger gevormd plan, om de scheepvaart van Amsterdam te belemmeren, ten uitvoer te brengen. Dit noopte de andere partij tot het nemen van afdoende maatregelen, die echter niet tot het beoogde doel leidden.

De Graaf van Bossu, die, als Stadhouders des Konings en Admiraal van Holland, den last had gekregen de Noord-Hollanders in hun voornemen te stuiten, liet totdat einde te Amsterdam

eene vloot van 18 schepen met 1300 soldaten in gereedheid brengen. Het admiraalschip de *Inquisitie*, een schip van 125 last, dat met eene dubbele huid of kiel voorzien was om het in den grond schieten daarvan te beletten, voerde twee vendels soldaten, onder welke 200 Spanjaarden, en 150 bootslieden. Een ander groot schip, de *Heilige Geest*, had insgelijks meer dan 100 zeelieden aan boord. Eenige schepen, die uit Friesland ontboden waren, kwamen niet opdagen, hetgeen echter minder aan het beleid van Duco Martena, 's Prinsen Admiraal in dat gewest, dan wel aan storm te wijten was. Later kwam de genoemde bevelhebber evenmin tot versterking van 's Prinsen vloot. Beide partijen hielden elkander in de nabijheid der kust van Friesland dermate bezig, dat noch de eene, noch de andere zich bij de grootere vloot harer vrienden kon voegen voordat het pleit op de Zuiderzee was beslecht.

Den 13^{den} September gelukte het Bossu met een gedeelte zijner vloot zich een uitweg te banen, ondanks de schepen met puin, die de Noord-Hollanders in het IJ hadden laten zinken. Hun getal was niet onbeduidend geweest, daar Hoorn alleen er 15 had geleverd; doch de zaak was niet goed aangelegd, en het overgrootte vertrouwen, dat men in dien maatregel had gesteld, werd ten eenenmale beschaamd. Na eenige schansen genomen en den plattelandbewoners veel overlast aangedaan te hebben, keerde de Admiraal den 24sten September naar Amsterdam terug, waar hij zijne vloot tot 30 schepen versterkte. Daarmede liep hij den 5^{den} October andermaal uit, en geraakte, na eenige schermutselingen, den 11^{den} dier maand slaags met de Noord-Hollandsche vloot onder Cornelis Dirksz. van Monnikendam, die slechts 24 bodems onder zich had, welke in bezeildheid en bewapening voor die der Spaanschen moesten onderdoen. Dit was den vijand niet onbekend, die zelfs het gebrekkige geschut der onzen tot een voorwerp van spotternij had gekozen, bewerende, dat de meeste schepen van den Prins slechts houten pompen voerden, die weinig kwaad deden. Niet onaardig zinspeelde men daarop na den afloop van den strijd in eene der Geuzenliederen, waar Bossu aldus sprekende wordt opgevoerd:

*Myn vast vertrouwen was myn schip,
Godt had ick gansch verlaten;
My docht het was een harde klip,
Daer mochten geen pompen op vaeten;
Maer daer quamen pompen in de vloot,
Die Hendrick van Trier van kloeken goot,
Die maeckten groote gaten.*

De Spaanschen, het voordeel beseffende, dat zij van hun beter geschut konden trekken, wilden den strijd op een afstand voeren, terwijl de Hollanders daarentegen, vertrouwend op de bemanning, die minder ongelijk was, herhaalde pogingen in het werk stelden om de schepen hunner tegenpartij te enteren. Eindelijk gelukte het hun de *Inquisitie*, die 32 metalen stukken voerde, waarvan de meesten kogels van 25 pond schoten, aan boord te klampen. Te vergeefs trachtte de bemanning hare bespringers door allerlei brandmiddelen van zich te weren. Er ontstond een hevig gevecht op het genoemde admiraalschip, dat intusschen bij Wijdenes, niet ver van Hoorn, aan den grond geraakte. De bevelhebbers der andere Spaansche schepen konden misschien weinig doen om hun Admiraal uit dien hachelijken toestand te redden. Over het algemeen was het aandeel, dat zij aan den strijd namen, zeer gering. De vernieling van een

schip van 120 last door de onzen is eene der weinige bijzonderheden, die van het gebeurde met de andere schepen zijn opgeteekend. Alles schijnt zich bepaald te hebben tot den hardnekkigen strijd aan boord van den Admiraal.

Op de *Inquisitie* ging het warm toe. Den ganschen nacht door, ja bijna vier en twintig uren lang, bleven de beide partijen op het dek van dien bodem den strijd voortzetten. Bij het aanbreken van den dag haalde Jan Haring de admiraalsvlag naar beneden, welk bedrijf hij met zijn leven moest boeten. Het veroveren van de *Inquisitie* zou intusschen den Noord-Hollanders bezwaarlijk genoeg zijn gevallen, indien niet van tijd tot tijd versch volk van den wal ware aangebracht met waterschepen, die de dooden en gekwetsten weder medenamen. Tegen zulk een strijd was de Admiraal, die van de andere schepen zijner vloot geenerlei ondersteuning kreeg, niet bestand. Hij had zich dapper gekwet en stond nog altijd in volle wapenrusting, door 15 of 16 der zijnen omringd, bij den mast, toen hij tegen den middag van den 12^{den} October zich overgaf. Men bracht hem, evenals de meeste der andere gevangenen, naar Hoorn, waar de overheid hem op alleszins eervolle wijze ontving. Eene min aangename bejegening der burgerij, die hem maar niet kon vergeven dat hij een jaar geleden te Rotterdam met eigen hand burgerbloed had gestort, moest hij zich getroosten.

Eigenlijk was de slag op de Zuiderzee door de overgaaf van het admiraalschip beslist. De andere Spaansche schepen hadden de vlucht gekozen, zonder door de onzen veel verontrust te worden. Behalve het admiraalschip, hadden de Noord-Hollanders 6 of 7 schepen genomen of vernield en 50 stukken, waaronder meer dan 30 metalen, buit gemaakt. Het aantal gevangenen bedroeg omstreeks 300. De Spaansche bevelhebbers, die zelven weinig deel aan den strijd hadden genomen, ontzagen zich niet de schuld der nederlaag op hun Admiraal te werpen, die zulks vernam en van de Staten van het Noorder-Kwartier vergunning kreeg een zijner medegevangenen met een brief aan den Hertog van Alva te zenden, om zich van dien blaam te zuiveren. De nadeelen, welke de Spaansche zaak van het gebeurde ondervond, waren voorzeker niet aan Bossu te wijten. Zij waren alles behalve gering; want de nederlaag dier vloot, vier dagen nadat het beleg van Alkmaar was opgebroken, verzekerde het behoud van Noord-Holland en schonk aan 's Prinsen vloot het overwicht op de Zuiderzee. Sedert dien tijd ondervond de handel van Amsterdam menigerlei belemmering, totdat ook die stad zich aan 's Prinsen zijde schaarde.

Nog vóór het einde van 1573 werd Alva in de algemeene landvoogdij vervangen door Don Louis de Requesens, die 's Konings zaken in een zeer verachterden staat vond en zijne eerste zorgen aan het ontzet van Middelburg wijdde. De Zeeuwen, stout geworden door de voordeelen, die zij aanvankelijk te water hadden behaald, bleven Middelburg, dat nog altijd de Spaansche zijde hield, aanhoudend kwellen en hadden alle pogingen, die tot dusverre in het werk gesteld waren om de stad van volk en voorraad te voorzien, geheel of ten deele verijdeld. De door Mondragon verdedigde stad zou weldra tot het uiterste gebracht zijn, indien het niet gelukte haar nog in tijds krachtdadigen bijstand te verleenen. Requesens, die het belang daarvan ten volle inzag, liet totdat einde te Antwerpen eene aanzienlijke scheepsmacht in gereedheid brengen. Een gedeelte daarvan, 30 groote schepen (ra- of kruiszeilen) werd, wegens de ziekte van den Admiraal Beauvoir, onder Sanchio d'Avila gesteld en moest de Wester-Schelde houden tot bij Walcheren. Het bevel over het andere gedeelte, dat uit smakzeilen bestond en met inbegrip der proviandschepen tussen de 60 en 70 bodems telde, werd aan den Vice-Admiraal Glimes opgedragen. Onder dezen voerde Romero het bevel over het krijgsvolk, waarmede beide gedeelten der vloot ruim voorzien waren. De schepen onder

Glimes en Romero moesten de Ooster- Schelde afkomen, waarna beide gedeelten zich te Arnemuiden of daaromtrent moesten vereenigen en gezamenlijk de vloot van den Prins verslaan, of ten minste de gelegenheid openstellen om aan Middelburg de noodige versterking te doen geworden.

Beducht dat de Zeeuwen niet bij machte zouden zijn om aan beide vloten weerstand te bieden, begaf de Prins van Oranje zich naar Vlissingen tot het nemen der vereischte maatregelen. Eerst bezocht hij de vloot, die voor Bergen-op-Zoom lag, en wekte alle hoogere en lagere bevelhebbers tot getrouwe plichtsbetrachting op. De geest onder hen was zóó uitmuntend, dat allen zich bereid verklaarden om de goede zaak tot hun laatsten droppel bloed te verdedigen, ja om desgevorderd een jaar lang zonder soldij te dienen of het hunne te bezwaren. De geheele macht, waarover de Prins in Zeeland kon beschikken, bestond uit 64 bodems onder Lodewijk Boisot, die in de plaats van Boudewijn Ewoutsz. tot Admiraal van Zeeland was aangesteld. Onder diens bevel werden omstreeks 40 schepen op de Ooster-Schelde gelegd. Slechts een klein gedeelte der vloot werd tot beveiliging van Vlissingen bestemd, waar de Prins, volgens zijn eigen getuigenis, in een zeer groot gevaar verkeerde.

Requesens, die in den afloop der zaak niet minder belang stelde dan de Prins, begaf zich eerst naar Antwerpen, waar de groote, en vervolgens naar Bergen-op-Zoom, waar de kleine schepen lagen, om die in oogenschouw te nemen. Daarna ging hij naar Tholen, om zoo mogelijk van de bewegingen der laatsten getuige te zijn. Het stranden van een paar Spaansche schepen en het in de lucht springen van een ander bij Bergen-op-Zoom, toen het bezig was saluutschoten te doen voor den Landvoogd, schenen ongunstige voortekens te zijn.

Terwijl de hoofdleiders van beide partijen met gespannen verwachting de uitwerking hunner genomen maatregelen verbeidden, lag de Admiraal Boisot ten noorden van Zuid-Beveland, beneden Roemerswaal, de vloot van Bergen-op-Zoom af te wachten. Om de bewegingen daarvan gade te slaan, had hij 3 schepen, onder Joost de Moor, iets hooger op de rivier gelegd, welk getal tot 8 was vermeerderd, nadat de Spanjaarden eene poging hadden gedaan om de op wacht liggende schepen te overvallen. Glimes en Romero gingen, na eenige schermutselingen tusschen de vooruitliggende schepen, van Bergen-op-Zoom onder zeil en geraakten den 29sten Januari 1574 niet ver van Roemerswaal slaags met de vloot van Boisot, die gedurende den vloed een weinig genaderd was, daar hij en de zijnen het raadzaam oordeelden den strijd niet langer te verschuiven, vooral nadat de Prins nog 4 hunner schepen voor den dienst op de Wester-Schelde ontboden had. Requesens bevond zich op den dijk van Schakerloo, toen de vloten elkander ontmoetten. Wegens de engte van het vaarwater konden slechts weinig schepen tegelijk in het gevecht gebracht worden, zoodat ook hier een betrekkelijk klein getal de zege besliste. Aanvankelijk was het lot den onzen niet gunstig. De bemanning toch van den Admiraal, die zich, volgens het plan van Kapitein Schot, voor een groot gedeelte op dek bevond om den vijand meer schrik in te boezemen, had van het vuur des vijandelijken Admiraals veel te lijden, eer zij er in slaagde dien bodem te enteren.

Een Zeeuwsche bevelhebber klampte het schip van Glimes gelijktijdig aan boord, om zoodoende het geleden nadeel te vergoeden. Er ontstaat eene worsteling van man tegen man, waarbij allen de grootste verbittering aan den dag leggen. Wie den strijd moet opgeven, hetzij gekwetst of niet, wordt zonder genade over boord gejaagd. Men gunt zich den tijd niet den verslagen vijand te berooven. Intusschen geraakt Boisot in het voordeel. Het schip van Glimes, door zekeren Jasper Leynse van de admiraalsvlag beroofd, vat vuur; de Admiraal zelf sneuvelt.

Romero tracht de hierdoor ontstane verwarring wel te doen ophouden door op zijn bodem de admiraalsvlag te hijschen, doch slaagt daarin slechts voor korten tijd. Eén oogenblik slechts verkeerde Boisot in dreigend gevaar, toen een zestigtal vijanden op zijn bodem waren overgekomen, van welke hij zich echter gelukkig wist te ontslaan, door een gedeelte van zijn dek te laten opspringen, welk voorbeeld een ander Nederlandsch Admiraal zich in een later tijdvak nog ten nutte maakte. Romero moest het weldra opgeven en zag zich genoodzaakt al zwemmende of in eene kleine boot zijn heil in de vlucht te zoeken. Met slijk bedekt kwam hij op de plaats, waar Requesens getuige was van de nederlaag der zijnen. Hoe grievend de teleurstelling voor dezen was, is licht te begrijpen; doch hij was billijk genoeg om haar geenszins aan Romero te wijten, die, zelf geen zeeman, onder de gegeven omstandigheden al het mogelijke had gedaan om den ongunstigen uitslag te verhoeden.

Voor de onzen, die zich, na het sneuvelen van Glimes, allerwege kloekmoedig hadden geweerd, was de vlucht van Romero beslissend. De achterhoede der Spanjaarden keerde naar Bergen-op-Zoom terug, gevolgd door de andere bodems, die behouden waren gebleven. Het admiraalschip, met 10 metalen stukken en 150 of 180 man, was verbrand. Negen andere bodems, met 30 metalen en vele ijzeren stukken, werden door de Zeeuwen opgebracht. Alle gevaar was echter door de behaalde overwinning in geenen deele afgewend. Slechts het eene gedeelte der Spaansche vloot was verslagen; het andere, waarbij zich de grootste schepen bevonden, lag nog altijd op de Wester-Schelde. Onder d'Avila was het, niet ver van Breskens, ten anker gekomen. De genoemde bevelhebber, niet wetende hoe weinig weerstand hem te Vlissingen kon worden geboden, had evenwel in afwachting der andere vloot, den geschikten tijd tot handelen ongebruikt laten voorbijgaan. Nauwelijks had hij thans de nederlaag der zijnen en de nadering der zegepralende Zeeuwen vernomen, of hij besloot tot den aftocht, waarbij de onzen het nog waagden zijne achterhoede te verontrusten.

Middelburg, dat reeds tot het uiterste gebracht was, vleide zich nog eenigen tijd met de hoop op het beloofde ontzet, doch moest, niet lang nadat het de volslagen mislukking der gemelde onderneming had vernomen, tot de overgave besluiten, welke den 19^{den} Februari volgde. Daardoor kwam de Prins in het bezit van geheel Walcheren en van de zee, tot groot ongerief der Spaanschen.

De koningsgezinden, die sedert het begin van den opstand nooit een bepaald overwicht te water hadden gehad, waren, na de nederlagen op de Zuiderzee en bij Roemerswaal, geheel buiten staat om zich op dat element te doen gelden. Hunne ondernemingen in het noorden waren van luttel beteekenis en werden door de Noord-Hollanders met weinig moeite vrijdeld. Zoo hadden die van Amsterdam zich den 28sten Mei met 14 waterschepen op de reede van Hoorn vertoond. Een koopvaarder, aldaar buit gemaakt, hadden zij echter in den loop moeten laten, nadat de *Inquisitie* en 2 andere schepen waren naar buiten gezonden, om hen te verdrijven. Ook later wordt gewaagd van plannen, om elkander op de kusten afbreuk te doen, doch zonder dat het tot eene geregelde uitrusting kwam. In het zuiden des lands, nam Requesens, na den ongelukkigen uitslag zijner eerste onderneming, nog wel meer afdoende maatregelen; maar ook deze hadden, door een samenloop van omstandigheden, niet de verwachte uitwerking. Aangemoedigd door den voorspoed, lieten de Zeeuwen niets onbeproefd, om alle ontwerpen van den Landvoogd te vrijdelen.

Deze, inziende dat de zeemacht der Nederlanders, hoe onbeduidend dan ook in vergelijking met die, welke de Koning van Spanje in zijne andere staten bezat, hunne voorname kracht uitmaakte en dat het water hun ware element was, rustte nogmaals eene vloot te Antwerpen uit,

die zich met eene andere, welke uit de Spaansche havens werd verwacht, moest vereenigen. Ware dit plan verwezenlijkt, het had voor de Nederlanders ongetwijfeld hoogst verderfelijke gevolgen kunnen hebben. De toebereidselen van Requesens baatten hem echter niet, en stelden daarentegen de Zeeuwen in de gelegenheid nieuwe voordeelen te behalen, waarnaar zij reikhalzend uitzagen.

Een oproer, dat kort na den slag op de Mookerheide onder de Spaansche troepen was uitgebroken en ook te Antwerpen aanleiding gaf tot het plegen van grove baldadigheden, maakte den Vice-Admiraal Adolf van Haamstede, die op de Schelde over een dertigtal koningsschepen het bevel voerde, bevreesd voor zijne vloot. Hij zakte daarom de rivier met haar af, tot bij Lillo, waar hij veilig hoopte te zijn. Zodoende geraakte hij echter van Scylla in de Charybdis ; want de Zeeuwsche Admiraal heeft nauwelijks bericht gekregen van de beweging der Antwerpsche vloot, of hij zeilt, Zondag den 30sten Mei, de rivier op met de razeilen en eenige smakzeilen, die hij onder zich had. Enkele kleine bodems, die hij op verkenning had uitgezonden, keerden terug met twee Spaansche schepen, die op den uitkijk hadden gelegen.

Dit was voorwaar al een goed begin. Te laat zag de Spaansche bevelhebber den beganen misslag in, dien hij vruchteloos poogde te herstellen. Wel zochten de schepen Antwerpen weder te naderen; doch zij werden achterhaald door de Zeeuwen, die eenige bodems in den grond boorden, andere in brand staken, en nog andere zegevierend met zich voerden. Het vuur van den wal was niet in staat hen terug te houden, en werd eindelijk door hen zelfs tot zwijgen gebracht. Al die krachtsinspanning werd ruimschoots beloond. Het admiraalschip, met 20 metalen stukken, behoorde onder de prijzen. Haamstede zelf werd gevankelijk naar Delft gevoerd. In het geheel waren 14 schepen veroverd of vernield, en vielen den onzen minstens 50 metalen stukken in handen.

De macht der Spanjaarden te Antwerpen was door het geleden verlies ten eenen male geknot, en alle hoop op herstel vervloog, toen zij kort daarna de tijding kregen, dat ook de uitrusting in de Spaansche havens op niets was uitgelopen. De Prins van Oranje schreef den 7^{den} Juni, dat men er nog wel van sprak, doch met minder warmte dan vroeger, en dat de nederlaag te Antwerpen den Spanjaarden slecht zou te stade komen.

Alles behalve denkbeeldig was het gevaar, dat ons had bedreigd. De Nederlandsche schippers, die uit de haven van San Lucar ontvlucht waren, om het in beslag nemen hunner schepen te voorkomen, verklaarden, dat alleen in die haven 12 bodems werden uitgerust, waaronder een van 300 en een van 350 last. Met de ontvluchte schepen, hadden die naar Biscaye moeten zeilen, om zich daar bij de groote vloot te voegen, welke tot den tocht naar deze landen bestemd was. De Koningin van Engeland had wel geweigerd hare havens voor die Spaansche vloot open te stellen, doch tevens beloofd, dat zij haar ongehinderd door het Kanaal zou laten passeeren. Requesens had een nauwkeurig onderzoek laten doen naar de diepte der Nederlandsche zeehavens en stroomen, en den Koning daarvan bericht gezonden. Ofschoon hij verklaarde, er niet persoonlijk mede bekend te zijn, zoo meende hij toch, dat het gat van Brouwershaven de voorkeur zou verdienen, en dat het, alle bezwaren in aanmerking genomen, niet kwaad zou zijn de vloot, welke, naar hij zich vleide, wel 200 bodems zou tellen, recht door naar Emden te zenden. De Graaf van Oost-Friesland had wel eenige kastijding verdiend, en men zou dan uit zijne havens iets tegen Nederland kunnen ondernemen. Van de 50 zeelieden, die Requesens gehuurd had, om der vloot tot loodsen te dienen, waren eenigen tot den Prins overgelopen, en de Landvoogd vreesde, dat hun voorbeeld bij anderen navolging zou vinden.

Ook was de houding van Koningin Elizabeth hem dubbel verdacht, nadat hij vernomen had, dat de Admiraal Boisot door den Prins naar Engeland was gezonden. Requesens moest erkennen, dat de vloot der Nederlanders altijd sterker zou zijn in schepen, zeelieden en geschut; doch hoopte dat de Spaansche schepen daarentegen een grooter aantal krijgslieden zouden aan boord hebben. Hij voegde er ten slotte de opmerking bij, dat de strijd niet door het materieel, maar door het personeel moest worden beslecht. Anderen beweerden, dat de vloot zoo sterk zou moeten zijn, dat men haar in twee deelen kon splitsen. Het eene moest dan in het gat van Texel binnenvallen, om van de 24 schepen, welke Amsterdam nog bezat, hulp te kunnen erlangen, terwijl het andere op de Schelde moest binnenkomen, om te kunnen samenwerken met de schepen, die te Antwerpen lagen. Requesens achtte het laatste gevaarlijk, zoolang men niet zeker was van geschikte havens.

Uit het reeds gemelde schrijven van den 7^{den} Juni blijkt, dat de gansche onderneming geen geheim was gebleven voor den Prins van Oranje. Deze had de zaak ernstig genoeg gevonden, om allerwege de noodige maatregelen te doen nemen. Er werd in de zeeplaatsen nauwkeurig uitgezien naar al wat uit zee naderde; bakens en tonnen werden weggenomen; sommige punten der kust werden met krijgsvolk bezet. In Noord-Holland, waar men den 14^{den} Mei reeds iets naders had vernomen van zekeren Cornelis de Hooge, maakte men aanstalten om bovendien alle torens en andere punten, die den vijand tot het opmaken van zijn bestek konden dienen, desnoods in één uur te kunnen wegnemen. De berichten, aangebracht door de schepen, welke den 12^{den} Juni in de Maas waren binnengekomen, na uit Spanje ontvlucht te zijn, waren alles behalve geruststellend. Dat er bovendien geene reden was, om dermate op de meerderheid onzer scheepsmacht te vertrouwen als Requesens dit mogelijk en waarschijnlijk achtte, wordt alleszins duidelijk, als men den Prins in Mei van dat jaar hoort verklaren, dat hij slechts over 102 bodems kon beschikken, van welke nog vele den naam van oorlogsschepen kwalijk verdienden. In Holland bevonden zich 6 vliebooten en 20 drummelaars, kromstevens en heuden; in Zeeland 11 groote schepen, 6 vliebooten, 30 kromstevens en heuden; in het Noorder-Kwartier 8 groote schepen, 6 galeien, 5 vliebooten en 10 boeiers en waterschepen. Met het oog op die getallen, is de vrees voor een aanval van den zee kant zeer verklaarbaar. Hoewel de uitvoering daarvan nog een geruimen tijd werd verschoven, zoo pleit toch alleen het opperen van een zoodanig plan voor een juist doorzicht, hetzij dan van Requesens of van een ander.

Wat nu de reden daarvan moge zijn, zeker is het, dat er vooreerst van geene uitrusting kwam, en dat de Zeeuwen, sedert hunne laatste bedrijven op de Schelde, weinig beducht voor de ondernemingen der schepen van Antwerpen, in het najaar een werkzaam deel namen aan het ontzet van Leiden. De hoop der prinsgezinden was, na de nederlaag op de Mookerheide, op het behoud dier stad gevestigd. Reeds waren de dijken langs den IJssel en de Maas op vele plaatsen doorgestoken, om de belegeraars te verdrijven, en eene vloot van platboomde vaartuigen den weg te banen. Te Rotterdam, Delft en Gouda, hield men zich met de uitrusting daarvan bezig. In September verscheen de Admiraal Boisot te Rotterdam, met 800 bootsgezellen en meer dan 100 metalen en ijzeren stukken, om het beleid van den tocht op zich te nemen. Omstreeks 200 vaartuigen, met een of twee metalen stukken aan den boeg, met 6 bassen bezijden en door 10 tot 18 riemen bewogen, vertrokken weldra onder zijn bevel.

Als eene bijzonderheid verdient hier de zoogenaamde *Ark van Delft* vermeld te worden, die uit de vereeniging van twee vaartuigen bestond en door raderen in beweging werd gebracht. De bewapening moet vrij aanzienlijk geweest zijn, daar er 15 of 20 stukken uitgenomen werden,

nadat het was gebleken, dat deze soort van drijvende batterij te veel diepgang had. Vijftig man verweerden zich daarop, achter borstweringen, die tegen musketvuur bestand waren, en twaalf man draaiden aan de raderen. Onder Boisot en Adriaan Willemsz., Admiraal van Zierikzee, weerden de Zeeuwen zich uitstekend. Het ware zelfs voor de belegeraars een zeer gemakkelijk schouwspel geweest, hen met hunne schepen uit het geboomte en de straten der dorpen voor den dag te zien komen, indien zij slechts minder verwoed hadden aangevallen. Maar zij beschaamden de verwachting niet, die alleen hun voorkomen reeds had ingeboezemd. Waar de Spanjaard hun den toegang wilde beletten, sloegen zij hem terug; waar ondiepten hen belemmerden, sprongen zij in het water. Zij schenen de schepen liever op hunne schouders te willen dragen, dan hun voornemen op te geven. Veel diepgang hadden de vaartuigen niet, daar zij slechts van 18 tot 20 duim water noodig hadden. Na alle hinderpalen overwonnen te hebben, verscheen Boisot den 3^{den} October, 's morgens te 8 uren, binnen Leiden. Adriaan Willemsz. dekte zijne achterhoede.

Na het ontzet van Leiden, tot aan 's Prinsen dood in 1584, had de zeemacht slechts eene ondergeschikte rol te vervullen. Zoo lang Amsterdam de Spaansche zijde hield hadden in die stad en te Harlingen nog wel uitrustingen plaats, tot benadeeling van het Noorder-Kwartier, hetgeen ook daar tot het nemen van veiligheidsmaatregelen noopte, of tot ondernemingen op kleine schaal deed besluiten; doch na den overgang van Amsterdam, hield de strijd te water in het noorden geheel op.

Op de Hollandsche en Zeeuwsche stroomen, bleef 's Prinsen partij insgelijks het overwicht behouden, dat zij zich in 1574 had verworven. Wel hadden er van tijd tot tijd nog kleine ontmoetingen plaats, gelijk de onzen o. a. in 1575, bij Rozendaal, een twaalftal kromstevens veroverden, die de Spanjaarden aldaar hadden uitgerust; wel trachtte de vloot nu en dan 's vijands plannen te helpen vrijdelen, zoo als bij den beroemden tocht van Mondragon naar Duiveland en tijdens het beleg van Zierikzee; doch het waren meestal gebeurtenissen, die voor de geschiedenis van het zeewezen van weinig belang zijn. Het vervolg zal doen zien, in hoeverre de zeemacht zelve den nadeeligen invloed ondervond van de gemakkelijke taak, die zij in deze jaren te vervullen had.

Een onmiddellijk gevolg van de werkeloosheid der zeemacht was, dat de schepen en zeelieden, die niet dadelijk tot 's lands verdediging noodig waren, gebezigd werden tot de kaapvaart, welk bedrijf van oudsher, vooral in Zeeland, zeer geliefd was. Zij bleef niet altijd binnen de perken, en gaf aanleiding tot vele moeilijkheden, voornamelijk met Engeland. De ruwe schippers waren toch, bij wederrechtelijke aanhoudingen, slechts zelden geneigd schadevergoeding te geven, en verzuimden bovendien veelal het vijfde gedeelte van den buit aan het land uit te keeren. De Engelschen zochten zich zelve recht te verschaffen, en hielden ook Zeeuwsche schepen aan. Den 21sten Juli 1576 kwam eene overeenkomst tot stand, waarbij de wederzijdsche uitlevering van het genomene beloofd werd, met bepaling dat voortaan niets verbeurd verklaard zou worden, voor dat beide partijen gehoord waren. Den 23sten Augustus daaraanvolgende, stelde de Prins, in 's Konings naam, orde op de kaapvaart; doch de bestaande moeilijkheden waren daarmede vooreerst nog niet uit den weg geruimd. Tot beveiliging van den handel, werd daarom in 1579 eene Ordonnantie uitgevaardigd op de bewapening en de bemanning van koopvaarders, alsmede tot het gereed houden van eenige oorlogsschepen. Vooral gold het daarbij den handel op Spanje, die onder andere namen nog sterk gedreven werd.

Emden had niet weinig overlast, daar de Noord-Hollanders in 1575 nog 6 schepen naar de Eems zonden, welke rivier tot aan den tijd van Leicester bij tusschenpoozen door de onzen bezet gehouden werd. Al die onwettige bedrijven laten zich alleen uit de tijdsomstandigheden eenigermate verontschuldigen, daar het plegen van zeeroof, onder den dekmantel van schaverhaling of kaperij, in die dagen ook elders geene zeldzaamheid was. Doch ook bevoegde personen gingen meermalen te ver. Zoo voeren de uitleggers, die de Staten in 1580, met 10 of 12 metalen stukken bewapend, op den Rijn hadden gelegd, om den vijand den toevoer af te snijden, de rivier op tot in de nabijheid van Keulen. Zij werden echter door eenige schepen, welke de Duitsche vorsten hadden doen uitrusten, tot binnen de Nederlandsche grenzen teruggedreven.

De staatkundige gebeurtenissen in de laatste levensjaren van Willem van Oranje, zooals het teekenen der Pacificatie van Gent, waarbij men dien vorst eenig bestuur over de zeezaken had gelaten, het sluiten der Unie van Utrecht en de afzwering des Konings van Spanje, waren intusschen des te belangrijker.

De dood van Requesens in 1576 had de Spaansche zaken doen verachten, en het was Don Jan van Oostenrijk niet gelukt daarin verbetering te brengen. Eerst nadat de Hertog van Parma in 1578 de landvoogdij van 's Konings wege had aanvaard, kwam er verandering. Door allerlei middelen wist hij een gedeelte der Zuidelijke Nederlanden tot gehoorzaamheid aan den Koning te bewegen of te noodzaken. Welk voordeel hij daarbij trok van 's Prinsen plotselingen dood, zal het vervolg leeren. Onder dat alles waren Holland en Zeeland, na de Pacificatie van Gent, bevrijd gebleven van het Spaansche juk. Zelfs het kortstondige verblijf van den Hertog van Anjou in de Nederlanden, nadat hem de souvereiniteit was opgedragen, oefende op die beide gewesten, waar de zeemacht te huis behoorde, slechts een geringen invloed uit. Daar had men den Prins van Oranje tot het aanvaarden van het oppergezag bewogen. Een rechtstreeksch gevolg daarvan was, dat hij ook het opperbestuur over de zeemacht in handen kreeg. Dienaangaande zal het noodig zijn in enkele bijzonderheden te treden.

Afgevaardigden uit Holland en Zeeland hadden, op de eerste vrije Statenvergadering van Juli 1572 te Dordrecht, verklaard, dat zij, die Alva's dwingelandij moede waren, den Prins als den wettigen Stadhouders des Konings zouden erkennen. Later hadden de Staten van Holland hem geboden, in zijne gelukzalige regeering te volharden, hem meer in het bijzonder nog het bestuur over alle schepen van oorlog opdragende. In 1575 waren de Staten van Zeeland met die van Holland te Dordrecht bijeengekomen, en hadden er eenige punten van vereeniging tusschen de beide gewesten vastgesteld. Den 4^{den} Juni van dat jaar, was de eerste Unie tusschen Holland en Zeeland geteekend. Eenige weken later, had de Prins van Oranje de hem aangeboden souvereiniteit gedurende den oorlog, en daarmede het bewind in krijgssaken aanvaard. Op zijn aandrang was het verbond tusschen Holland, Zeeland en West-Friesland, den 25sten April 1576, te Delft plechtig geteekend. Het kwam in hoofdzaak overeen met dat van het vorige jaar. Daarbij droegen de Staten de hooge regeering, zoo veel in hen was, aan den Prins op, onder den naam van Hoofd en Hoogste Overigheid, met volkomen macht, om "soo lange de landen in oorloge ofte wapenen zouden zijn, als Souverein ende Overhoofd te mogen gebieden en verbieden".

Uit dien hoofde stond ook later in het verdrag, dat den 19^{den} September 1580 te Plessis-les-Tours met den Hertog van Anjou werd gesloten, dat Holland en Zeeland, in het stuk van den godsdienst als anderszins zouden blijven, gelijk zij op dat tijdstip waren. Tot bevordering der eenparigheid in krijgssaken, deden Holland en Zeeland aan den Franschen Prins een

voorwaardelijken eed. Vóór het sluiten van het verdrag, was de Unie van Utrecht reeds tot stand gekomen, die den grondslag van de latere Republiek der Vereenigde Nederlanden uitmaakte. Zeer onzeker was in vele opzichten de staatsrechtelijke toestand van de steden en gewesten, die vervolgens tot het plechtig afzweren des Konings overgingen. Niet in hun recht tot die handeling, maar wel in het verschil van gevoelen over den persoon of het lichaam, hetwelk daardoor in het bezit kwam van het hoogste gezag, vond die onzekerheid haren oorsprong. Eerst den 5^{den} Juli 1581 schijnt de Prins van Oranje de hem opgedragen souvereiniteit voor goed te hebben aangenomen. Men was op het punt hem de grafelijke waardigheid op te dragen, toen zijn dood dit plan verijdelde. Op grond van het gezag, hem op verschillende tijden toegekend, had de Prins van Oranje het bestuur over het zeewezen in handen gehad. Hij oefende dat in Holland meer rechtstreeks uit, bijgestaan door een Collegie van Gecommitteerde Raden of een Raad van Admiraliteit, die nu en dan te 's Gravenhage of ook wel te Delft bijeenkwam. Er schijnt vroeger iets van dien aard te Rotterdam bestaan te hebben, daar het Collegie, later aldaar gevestigd, als zijnde het oudste, aanspraak maakte op den voorrang. In het Noorder-Kwartier was het beleid der zeezaken, onder den Prins, aan diens luitenant Sonoy toevertrouwd. Gecommitteerde Raden van West-Friesland stonden hem ter zijde en werden uit dien hoofde wel de Admiraliteit van Noord-Holland genoemd.

Tijdens het uitbreken van den opstand, was te Veere nog altijd het oude Admiraliteitshof, dat er ingevolge het bevelschrift van Maximiliaan was opgericht. Het aanzien daarvan was echter merkelijk afgenomen, nadat de Prins van Oranje het noodig geoordeeld had in 1574 een Raad op te richten, die onder het voorzitterschap van 's Prinsen Admiraal beurtelings te Zierikzee, te Vlissingen en te Veere moest bijeenkomen. Na het verlies van Zierikzee in 1576, was daarin weder verandering gemaakt. Er was in dat jaar een Landraad opgericht, onder den Gouverneur van Zeeland. Het gezag van den bestaanden Raad over de zeezaken was ten deele aan dien Landraad overgegaan, terwijl daarentegen dat der Admiraliteit te Veere, waarin de Admiraal zitting had, weder was uitgebreid. In eene Ordonnantie, welke alleen op Zeeland betrekking had, werd bepaald, dat de Raad van Admiraliteit zou bestaan uit den fiscaal, den griffier en zeven leden, onder welke één uit Holland. Het Collegie zou voortaan uitspraak doen over alle prijzen, buiten en misdaden op zee, niet gepleegd door het gewone scheepsvolk, dat, naar oud gebruik, aan de rechtspraak van den Admiraal en de kapiteins onderworpen bleef. Ook bepalingen over den verkoop van prijzen, op de uitrusting en de proviandeering van oorlogsschepen waren in die ordonnantie opgenomen.

Tegelijkertijd met de uitbreiding van haar gezag, werd de Admiraliteit van Veere naar Vlissingen verplaatst. Zoo bleef het tot aan 's Prinsen dood, alleen met dit verschil, dat de Landraad in 1578 werd vervangen door een Collegie van Gecommitteerde Raden, waarin ook twee leden uit Holland zitting kregen. Andere pogingen van den Prins, om meer overeenstemming te krijgen in een zoo belangrijken tak van bestuur als het zeewezen, leden schipbreuk op den ouderlingen naijver der provinciën.

Ofschoon in de eerste jaren, na het begin van den opstand, nog een tijd lang admiraals van bijzondere steden worden aangetroffen, gelijk b. v. Adriaan Willemsz. bij het ontzet van Leiden, zoo was het opperbevel over 's Prinsen zeemacht toch langzamerhand meer geregeld opgedragen aan drie personen. Lodewijk Boisot was tot 1576 Admiraal van Zeeland, en werd in dat jaar vervangen door Blois van Treslong, welke tot dus verre die waardigheid in Holland had bekleed. Aldaar werd in zijne plaats benoemd Joan van Duivenvoorde, Heer van Warmond, die vroeger Admiraal van de Leidsche en Haarlemmer meren was geweest. Eindelijk komt Cornelis Dirksz. nog in 1575 als Admiraal van het Noorder-Kwartier voor, die zijn rang tot aan zijn dood

in 1583 schijnt behouden te hebben, daar hij zich verongelijkt achtte, toen de Prins in 1578 voornemens was hem tot Vice-Admiraal onder Joan van Duivenvoorde te benoemen. Ook later werden nog wel admiraals voor een bepaalden tocht benoemd, zooals in 1587 met Pieter Buyskes, burgemeester van Enkhuizen, het geval was, uit wiens aanstelling echter blijkt, dat de Heer van Warmond in dat jaar den titel van Luitenant-Admiraal van Holland en West-Friesland voerde, en als zoodanig boven den bijzonderen Admiraal stond. De schepen, waarvan men zich tot 's Prinsen dood bediende, waren de reeds vroeger gemelde soorten, die slechts weinig verandering ondergaan hadden. Het ophouden van den strijd te water in het noorden, het voortzetten daarvan in het zuiden des lands op kleine schaal en uitsluitend op de binnenwateren, het mislukken eindelijk van de plannen des Konings, om Nederland van den zee kant aan te tasten, waren zoo vele oorzaken van den stilstand, of liever teruggang, dien men in het materieel waarneemt. Zoo lang in het Noorder-Kwartier nog uitrustingen plaats hadden, komt de in 1573 veroverde *Inquisitie* als admiraalschip voor, welken naam het eerst in 1588 schijnt verloren te hebben, toen de genoemde Pieter Buyskes vergunning kreeg dit schip voor den handel te gebruiken. Vele andere bodems in het noorden des lands hadden eene niet onbeduidende scheepsruimte. Als eene bijzonderheid moet hier ten slotte vermeld worden eene hulk van niet minder dan 600 last, met tusschen de 500 en 600 man, die bij het beleg van Zierikzee werd gebezigd. Zij voldeed echter niet, daar zij strandde en in den grond geschoten werd, bij welke gelegenheid de Admiraal Boisot, die aan boord was, met 300 der zijnen den dood in de golven vond. Het gebeurde met dien bodem deed ongetwijfeld groote en diep gaande schepen, ten minste op de Zeeuwsche stroomen, minder doelmatig achten.

HOOFDSTUK VIII.

Het beleg van Antwerpen. — De brug van Parma en de schepen van Gianibelli. — Oudheid der branders en toenemend gebruik dier schepen. — De komst van Leicester. — Zijn invloed op het zeezezen.

Onmiddellijk na den dood van den Prins van Oranje, besloten de Staten van Holland, en vervolgens ook de Staten-Generaal den oorlog voort te zetten. Zij toonden daardoor niet voornemens te zijn, zich door de eerste ontsteltenis na 's Prinsen verlies tot onderhandelingen met den vijand te laten bewegen. Alle belanghebbenden kregen onverwijld aanschrijving van de genomen besluiten. Op het voetspoor van den overleden vorst, knoopten de Staten onderhandelingen aan met Frankrijk en Engeland over de opdracht der souvereiniteit. Daardoor ging echter een kostbare tijd verloren, dien de tegenpartij, welke juist in den Hertog van Parma een bekwaam aanvoerder had, niet ongebruikt liet voorbijgaan.

Reeds voor dien tijd, was de nieuwe Landvoogd er in geslaagd, een deel der Zuidelijke Nederlanden aan 's Konings gezag te onderwerpen. Hij liet niets onbepoefd, om andere steden en plaatsen door geweld van wapenen te overwinnen, of door beloften te overreden. Brabant, Holland en Zeeland hadden dat alles sedert lang met bezorgdheid gadeslagen. Hoe moesten zij daarom wel te moede zijn, nu hun eensklaps, te midden van een dagelijks toenemend gevaar, de man ontviel, op wiens beleid aller hoop was gebouwd. Onder die omstandigheden, strekt het kloekmoedige besluit, onmiddellijk na dat verlies genomen, hun tot eer.

Natuurlijk trachtte de Hertog van Parma met de oogenblikkelijke verlegenheid der prinsgezinden zijn voordeel te doen. Kort nadat hij de landvoogdij had aanvaard, was de belegering van Antwerpen ter sprake gekomen. Van het bezit dier stad hing dat van de Schelde, ja nagenoeg van geheel Brabant af. Voor 's Prinsen dood was het al blijkbaar, dat weldra iets tegen Antwerpen zou worden ondernomen. Meer en meer waren de troepen des Hertogs in den omtrek dier stad samengetrokken, hetgeen den Prins, die het gansche plan doorzag, nog bij zijn leven genoopt had, de benoeming van Marnix van St. Aldegonde, tot burgemeester der bedreigde veste te bewerken. Door het opdragen dier waardigheid aan een zoo vertrouwd persoon, meende hij een voldoende waarborg te hebben voor eene goede verdediging, terwijl hij zijn eigen invloed, door diens tusschenkomst, beter kon doen gelden. Ongelukkigerwijs werd de Prins vermoord, juist op een oogenblik, toen er doortastende maatregelen noodig waren. Hij had er op aangedrongen, dat eene streek lands, ten noorden der stad, onder water gezet moest worden, ten einde daardoor de nadering des vijands te beletten, en tevens de voortdurende gemeenschap met Holland en Zeeland te verzekeren. Wegens den tegenstand van het vleeschhouwersgild en de burgerkapiteinen, werd zijn verstandige raad echter niet opgevolgd.

Het was een grove misslag, dien men eerst te laat inzag. Misschien ware hij niet begaan, indien de Prins nog een tijd lang voor het ware belang der stad had kunnen waken. Veelbeteekenend zijn in dit opzicht de woorden van den geschiedschrijver van Reydt, als hij zegt:

„Het scheen met Sijnen doot die authoriteydt van regieringhe oock gestorven te zijn, ghelyck men Synen wysen raet, aensien ende goed beleyt gemist heeft in al 't ghene watter onderleyt wert tottet ontset van Antwerpen, wiens belegh hy noyt plach te vreesen”.

Aanvankelijk was er in de belegerde stad geen gevaar voor hongersnood, daar het verkeer langs de Schelde, ofschoon niet veilig voor alleen zeilende schepen, tot in den winter nog open bleef. Omstreeks Kerstmis van het jaar 1584, kwamen er nog wel honderd schepen met voorraad. Zoo weinig vermoedde men nog het gevaar, hetwelk der burgerij boven het hoofd hing, dat men eenige geladen schepen liet vertrekken welker eigenaars niet den verlangden prijs konden bedingen.

Parma had intusschen, zoodra het beleg was aangevangen, ook begrepen, dat hij zijn doel niet zou bereiken, indien hij er niet in slaagde, de gemeenschap met Zeeland te verbreken. Daartoe werden echter schepen vereischt, en deze bezat hij niet. In de hoop van er later wel eenige te zullen krijgen, ontwierp hij het plan tot het leggen eener brug over de rivier, die het verkeer der belegerden voorgoed stremmen, en tegelijker tijd de beide oevers voor zijne krijgsmacht verbinden zou. Het was een reusachtig plan, eene zoo breede en diepe rivier te willen overbruggen, zonder over de hiertoe noodige hulpmiddelen te kunnen beschikken, die met veel moeite en kosten van elders moesten worden aangevoerd. Parma ondernam het, en slaagde volkomen naar wensch, zeer tegen de verwachting der belegerden, die zich een tijd lang vleiden met de hoop, dat de onderneming op de talrijke, daarmede gepaard gaande moeilijkheden zou afstuiten.

Met groote krachtsinspanning was de Landvoogd er reeds in geslaagd, zijn voorgenomen plan voor een gedeelte ten uitvoer te doen brengen, toen alles scheen mede te werken, om de voltooiing daarvan mogelijk te maken. Niets kwam hem beter te stade, dan de overgave van

Gent, waar hij de noodige vaartuigen kon erlangen. Zij moesten evenwel de belegerde stad passeeren, hetgeen hem op de gedachte bracht, een kanaal te doen graven, waardoor de schepen van Gent ongehinderd de plaats konden bereiken, welke onder water stond. Hierdoor was het mogelijk, niet alleen tot samenstelling der brug, maar ook tot bescherming daarvan, een toereikend aantal schepen bijeen te brengen. Op die wijze kwam een werk, hetwelk de onzen voor schier onmogelijk hadden gehouden, binnen den tijd van zeven maanden tot stand. Op de hoogte van het dorp Kallo, was aan de beide oevers der rivier eene schans, en in de nabijheid daarvan, een paalhoofd aangelegd. De beide paalhoofden, welke gezamenlijk eene lengte van meer dan 1000 voet hadden, lieten nog eene ruimte van 1300 voet in het midden der rivier open, waar het niet mogelijk was te heien. Deze ruimte was aangevuld met 32 pleiten, die elk door twee ankers, een aan den voor- en een aan den achterstevan, op hare plaats gehouden werden. Elk dier vaartuigen was van voren en van achteren met een stuk geschut voorzien, en had een dertigtal mannen aan boord ter verdediging. Onderling waren die vaartuigen, welke omstreeks 20 voet van elkander verwijderd lagen, verbonden door kabels, ketens en masten, waarop planken waren gelegd, zoodat het geheel eene schipbrug vormde, die, met inbegrip der beide paalhoofden, eene lengte van 2400 voet had. Zij had eene genoegzame breedte voor acht man naast elkander, en was ten minste zoo ver de paalhoofden strekten van borstweringen voorzien. Het middelste gedeelte werd beschermd door vloten, die op 400 à 500 voet afstands boven en beneden de brug lagen, en door oorlogsschepen, die zich in de nabijheid ophielden. Parma was zoo zeker van zijne zaak, dat hij een gevangen spion alles naar welgevallen liet opnemen, en hem vervolgens ongehinderd liet vertrekken.

Reeds voor den 25sten Februari, waarop de brug voltooid was, hadden de Antwerpenaren er bij den Admiraal Blois van Treslong op aangedrongen, dat onder begunstiging der lange en donkere winternachten iets tegen de werken des vijands mocht worden ondernomen. Treslong schijnt dat verzuimd of niet doenlijk geacht te hebben. Hoe dit zij, hij geraakte omstreeks denzelfden tijd in hevige onmin met de Admiraliteit van Zeeland en de Staten van dit gewest, waarvan het gevolg was, dat hij in het laatst van Februari afgezet, en als Luitenant-Admiraal van Zeeland vervangen werd door Justinus van Nassau.

De stad, waar men te veel gebouwd had, eensdeels op de bezwaren die Parma zou ontmoeten, anderdeels op de onderhandelingen, die met de hoven van Frankrijk en Engeland waren aangeknoopt, kon na de voltooiing der brug haren val tegemoet zien, bijaldien het den belegerden niet gelukte, zich een uitweg te banen. Alles scheen samen te loopen om hen meer in het nauw te brengen. Brussel en Nijmegen onderwierpen zich in Maart, terwijl daarentegen eene poging der onzen, om zich van 's Hertogenbosch meester te maken, ten eenenmale mislukte. Slaagden de belegerden er niet in, zich de gemeenschap met Zeeland weder te openen, dan bleef er geen twijfel aan den ongunstigen afloop.

Langs twee wegen konden zij het gestelde doel bereiken. Het doorsteken van den Kouwenstijnschen dijk zou de Zeeuwsche schepen in de gelegenheid stellen, over het verdrongen land, de stad te naderen; doch de sterkten, die Parma op dat belangrijke punt had doen aanleggen, maakten het tot eene hachelijke, ja bijna hopelooze onderneming. Alvorens daartoe over te gaan, oordeelde men het raadzaam, eerst te beproeven, of het niet mogelijk ware de brug zelve te vernielen.

Onder de pogingen, daartoe in het werk gesteld, verdienen die van Gianibelli, een te Antwerpen woonachtig Italiaan, meer in bijzonderheden vermeld te worden. Hij had reeds vroeger voorstellen tot proviandeering der stad gedaan, die echter niet aangenomen waren. Thans vroeg hij 3 schepen van de stedelijke vloot, namelijk de *Oranje van 75*, de *Post van 175* en de

Gouden Leeuw van 250 last, beneven 60 platboomde vaartuigen, om door middel daarvan Parma's brug te vernielen. De groote schepen wilde hij tot drijvende mijnen inrichten, de 60 pleiten met ketens, kabels en balken aan elkander bevestigen, en dan in den vorm eener halve maan, met den stroom laten afdrijven. Elk dier pleiten zou daarbij van 2 haken of ankers voorzien worden, die 10 voet boven het water uitstaken, om hiermede alles, wat die drijvende massa ontmoette, te kunnen medesleepen. Even onverstandig als vroeger, nam de regeering zijn voorstel, waarvan men het doelmatige moest erkennen, slechts voorwaardelijk aan. In plaats van datgene toe te staan, wat de ontwerper van het plan tot bereiking van zijn oogmerk meende noodig te hebben, verklaarde het bestuur zich bereid, 2 schepen, elk van omstreeks 40 last, en 10 pleiten beschikbaar te stellen, om daarmede eene proef te nemen. Het dwaze eener dergelijke proefneming, waar het de verrassing van een onvoorbereiden vijand gold, zal wel ieder in het oog springen. Gianibelli, ten volle overtuigd dat zijn plan, ook op kleine schaal ten uitvoer gebracht, den vijand niet onbelangrijke schade zou kunnen berokkenen, nam het aanbod aan en zette zich aan het werk. Het aantal platboomde vaartuigen schijnt echter van 10 tot 32 vermeerderd te zijn.

In de twee schepen, die hem waren afgestaan, zijnde de *Hoop* en de *Fortuin*, liet Gianibelli een stevigen vloer leggen, en hierop een bak metselen van 5 voet dikte, die binnenwerks 40 voet lang en 3 1/2 voet breed en diep was. De eene bak werd gevuld met 6000, de andere met 7500 pond buskruit. Zij werden beiden gedekt met eene laag blauwe zerken, ter dikte van 6 voet, die schuins tegen elkander gezet waren, om de kogels te doen afschampen. Boven die zerken had men eenige planken zoodanig aangebracht, dat er takkebossen op gelegd konden worden, die vóór het springen der mijn, een tijd lang moesten branden, om aan de schepen het voorkomen van gewone branders te geven. Op de *Hoop* moest de mijn ter bestemder tijd worden aangestoken door lonten, welker duur vooraf goed berekend was; op de *Fortuin* moest dit geschieden door een vuurslag, hetwelk op een gegeven oogenblik door eene soort van uurwerk in beweging gebracht zou worden. De 32 platboomde vaartuigen, benevens eenige schuiten, duikelaars geheeten, moesten voor die helsche werktuigen den weg banen. Gianibelli beval, dat al die kleine vaartuigen, met brandbare stoffen en buskruit voorzien, in vier gedeelten, telkens met tusschenpoozen van een half uur, den stroom moesten afzakken, ten einde daardoor de aandacht des vijands van het eigenlijke plan af te leiden, hem zijn grof en licht geschut voor de komst der grootere schepen te doen lossen, en zoo mogelijk de vloten, welke den weg versperden, te beschadigen.

De avond van den 4^{den} April was voor de onderneming bestemd. Het begin daarvan beantwoordde echter niet aan de verwachting, daar de kleine schepen, wegens de onbekwaamheid of de zorgeloosheid van den Antwerpschen Admiraal Jacob Jacobszoon, die zich reeds bij eene vroegere gelegenheid den weinig eervollen bijnaam van „Koppe gaat loopen” verworven had, niet met de vereischte tusschenpoozen werden afgezonden en waarschijnlijk dientengevolge hun doel misten. De Spanjaarden, die nu en dan een dier kleine schepen zagen barsten, zonder dat er eenig nadeel door werd aangericht, begonnen een weinig geruster te worden omtrent den afloop der zaak, waarvan hun toch iets ter oore gekomen was, terwijl de onzen met gespannen verwachting de uitwerking van de *Hoop* en de *Fortuin* verbeidden. De laatste geraakte bij Kallo aan den dijk en ontplofte slechts gedeeltelijk, zonder veel kwaad te doen. De eerste daarentegen bereikte de brug, juist op de plaats, waar een der paalhoofden eindigde en de schipbrug begon. De uitwerking van dat eene schip was ontzettend en kostte honderden, zoo niet duizend Spanjaarden het leven, onder welke natuurlijk zij, die uit nieuwsgierigheid, of om het naderende onheil af te wenden, zich op het brandschip

zelf hadden begeven. Het vaartuig was op een geschikt punt aangekomen en vernielde de brug ter lengte van meer dan 200 voet. Drie pleiten waren geheel verdwenen en drie andere het onderste boven gekeerd. Bovendien was de schrik onder de vijanden zoo groot, dat de gelegenheid tot een gemeenschappelijken aanval van de Zeeuwsche vloot en de Antwerpsche bezetting allergunstigst mocht genoemd worden. Jammer slechts, dat men haar ongebruikt liet voorbijgaan.

Andermaal gaf de Admiraal Jacobszoon blijken van gebrek aan doorzicht of veerkracht. Hem toch was de zorg opgedragen voor het uitzenden eener lichte boot met vier riemen, welke bemanning zich van den toestand der brug moest vergewissen. Bestond er eene opening, dan moesten de afgezondenen daardoor heenvaren naar de Zeeuwsche vloot en eene vuurpijl oplaten, welk sein de Admiraal zou beantwoorden met het lossen van een stuk geschut, hetgeen dan voor allen een teeken zou wezen tot den aanval. De afgezonden bootslieden, ofschoon door de belofte van een goed drinkgeld aangemoedigd, vreesden echter het tooneel der ontploffing te naderen, en keerden terug met het logenachtige bericht, dat er geenerlei schade was aangericht. Niet onwaarschijnlijk zal het wantrouwen, dat velen van het begin af aan nopens het welslagen der onderneming hadden gekoesterd, wel de voorname reden zijn geweest, waarom de waarheid van het medegedeelde niet werd betwijfeld. Waar zoo veel op het spel stond, is evenwel eene zoo lichtvaardige handelwijze bijna onbegrijpelijk.

De Zeeuwsche vloot, die op het afgesproken sein wachtte en er zeker het rechte niet van begreep, bleef werkeloos liggen. Eerst drie dagen later vernam men te Antwerpen, door een bode van den Graaf van Hohenlo, hoe de zaak zich had toegedragen; doch toen was Parma lang van den schrik bekomen, en was zelfs de geleden schade reeds ten deele hersteld. Meermalen heeft men de werkeloosheid der Zeeuwen, die met hunne vloot beneden de brug lagen, en ook zonder bericht wel iets hadden kunnen ondernemen, aan onedele drijfveeren toegeschreven. Er is namelijk wel beweerd, dat Holland en Zeeland weinig belang stelden in het behoud van Antwerpen, daar zij den handel dier stad aan zich hoopten te trekken; doch de gelden, die de Staten van Holland ten behoeve der stad hadden beschikbaar gesteld, en de omstandigheid, dat men eenige welgestelde burgers uit Antwerpen, die gevlucht waren, niet in de Republiek wilde toelaten, pleiten voor het tegendeel. De voorzichtigheid van Justinus van Nassau, die het verwachte sein niet ontwaarde, kan zelfs hare nuttige zijde gehad hebben, en zou, indien men haar alleen uit gebrek aan belangstelling in het behoud der stad wilde verklaren, lijnrecht in strijd zijn met het later gedrag van dezen Admiraal en de zijnen op den Kouwenstijnschen dijk.

De pogingen, nog na den 4^{den} April in het werk gesteld, om de brug te vernielen, hetzij door brandschepen of door werktuigen, die er met geweld tegen moesten aandrijven, hadden niet den gehoopten uitslag. Parma was beter op zijne hoede en had zelfs het midden der brug zoodanig doen veranderen, dat het kon worden geopend, ten einde alle verdachte voorwerpen met den stroom te laten voorbijdrijven¹⁾). Onder de talrijke middellen, die tijdens dit merkwaardig beleg werden uitgedacht, behoorde nog een drijvend blokhuis, *La fin de la guerre* genoemd. Het was met groote kosten vervaardigd, zeer tegen den zin van Aldegonde, die meende, dat het onhandelbaar zou zijn. Wat hij voorspeld had, gebeurde. Het logge vaartuig, wel verre van den oorlog voor goed te eindigen, richtte niets uit en geraakte eindelijk aan den grond, waarna het den vijand in handen viel, die met den weidschen naam daarvan niet weinig den spot dreef.

¹⁾ De meeste schrijvers schijnen het gebeurde op den 4den April, in meerdere of mindere mate,

met het latere te verwarren, zoodat er over de bijzonderheden nog al onzekerheid heerscht. Strada en van der Vynckt laten den 4^{den} April reeds 4 branders vertrekken. Witsen, in zijn werk over den Scheepsbouw, doet een verhaal, dat blijkbaar minder nauwkeurig is. Zonderling dat Le Petit, die het meer van nabij kon weten, daar hij te Antwerpen woonde, op den 4den April slechts één helsch werktuig laat vertrekken, hetgeen zich misschien daaruit laat verklaren, dat er toch slechts één uitwerking had. Hier is de gewone lezing in hoofdzaak gevolgd, die voor het oogmerk voldoende is.

Na de vergeefsche pogingen tot vernieling der brug, schoot den belegerden geen andere uitweg over, dan eene onderneming tegen den dijk, welke het water om de stad van de Zeeuwsche wateren scheidde. Ook deze werd niet met den gewenschten uitslag bekroond, en de stad gaf zich ten laatste over, terwijl er nog middelen beraamd werden om haar te behouden.

Wat evenwel tijdens het beleg tot vernieling der brug beproefd werd, vestigde de aandacht meer dan voorheen op het nut van brandschepen en had op den oorlog ter zee een overwegenden invloed. Enkele bijzonderheden over dat van ouds bekende middel zullen dit nader aantonen.

In de eerste plaats zij opgemerkt, dat de schepen van Gianibelli zeer verschilden van de gewone branders, die sedert meer in gebruik kwamen, en dat slechts nu en dan vaartuigen werden gebezigd, die daarmede eenige overeenkomst hadden. Onder den naam van springers, machineschepen of ontploffingsvaartuigen, worden zij later vermeld, in tegenstelling met de gewone branders, die, zonder te ontploffen, langdurig en hardnekkig moesten branden. In Fransche berichten wordt dit onderscheid meestal niet in acht genomen en komen beide soorten gewoonlijk onder den gemeenschappelijken naam van branders (brûlots) voor. Dat de gewone branders meer in zwang kwamen, nadat een werktuig, hetwelk er slechts weinig mede overeenkwam, zoo doelmatig was bevonden, laat zich gereedelijk verklaren uit de omstandigheid, dat het schip van Gianibelli onder de Spanjaarden zulk een schrik had te weeg gebracht, dat zij nog jaren daarna voor elk gewoon brandschip beducht waren, omdat hen telkens de vrees bekreep, dat het weder iets dergelijks mocht zijn.

Het voordeel, dat de gewone brander boven een schip van dien aard bezit, valt onmiddellijk in het oog, wanneer men slechts nagaat, dat een ontploffend vaartuig wel groote verwoestingen kan aanrichten, doch niet langer dan één oogenblik, zoodat het alleen tegen een vast punt, b. v. ten anker liggende schepen, en geheel buiten bereik van eigen positie kan worden gebezigd, terwijl daarentegen de gewone brander, in de nabijheid van eigen schepen, tegen die des vijands kan worden aangewend. Het langdurige en hardnekkige vuur geeft natuurlijk grooter kans van daardoor een of meer vijandelijke schepen buiten gevecht te stellen, dan het ontploffen eener mijn, die wel ontzaglijke verwoestingen kan aanrichten, doch slechts gedurende een oogenblik werkt.

Onwillekeurig rijst hier de vraag: van welken tijd dagteekenen dan de gewone branders? Het zal derhalve niet overbodig zijn naar een eenigszins bevredigend antwoord hierop te zoeken. Bij de beperkte middelen, waarover men oudtijds kon beschikken, om de vaartuigen der tegenpartij te beschadigen, anders dan door vuur, is het zeer verklaarbaar, dat men er al spoedig op bedacht was, om allerlei brandbare stoffen daarin te werpen. Ook het vullen van eigen vaartuigen met dergelijke stoffen, ten einde die aan te steken en hen vervolgens onder 's vijands schepen te zenden, komt reeds in overoude tijden voor. Men heeft wel gezegd, dat het eene list was, bijna zoo oud als de uitvinding der schepen zelve.

De Tyriërs bedienden zich, tot vernieling der belegeringswerken van Alexander den Grooten, reeds van een zeer groot vaartuig, hetwelk zij aan den voorsteven met aardhars en zwavel hadden bestreken. Ter bestemder plaatse gekomen, staken de roeiers het in brand, waarna zij zich verwijderden met de schuiten, die hen tot dit einde waren gevolgd. Cassius maakte van een dergelijk middel later, op grooter schaal, gebruik tegen Cesar. In de middeleeuwen treft men bij verschillende gelegenheden eene soort van branders aan. Eenmaal komen zij hier te lande voor, gedurende den slag, die in 1304 bij Zierikzee werd geleverd.

De Indiërs schijnen hen zelfs gekend te hebben, nog voor de komst van Albuquerque. Dat zij in Nederland, bij het uitbreken van den opstand tegen Spanje, eene geenszins onbekende zaak waren, kan men hieruit opmaken, dat er in 1573 te Veere eenige werden toegerust om die tegen 's Konings schepen te gebruiken; dat er omstreeks denzelfden tijd ook in het Noorder-Kwartier voorkomen; en dat eindelijk de gewone branders, tijdens het beleg van Antwerpen gebezigd, in geen deele voor iets buitengewoons werden gehouden. In December 1584 had de Admiraal Treslong er nog eenige aangevraagd. Opmerkelijk is het echter, dat zij na het beleg van Antwerpen niet alleen voortdurend, maar ook in een steeds klimmend getal bij de vloten worden aangetroffen, en zelfs een tijd lang de voorname kracht daarvan uitmaakten, totdat zij wegens de veranderingen, welke de taktiek had ondergaan, langzamerhand weder meer op den achtergrond en eindelijk bijna geheel in onbruik geraakten. In den aanvang der negentiende eeuw, noemde een deskundige hen dan ook werktuigen, die bij de ongeregelde gevechten van vroeger tijd eene heilzame uitwerking gehad konden hebben, doch in zijn tijd afkeuring verdienden, wegens de daarmede gepaard gaande kosten en de onzekere werking. Slechts tegen schepen of vloten, die in eene haven liggen, achtte hij de aanwending van branders nog doelmatig¹).

Alvorens van dit onderwerp af te stappen, zij ter opheldering hierbij gevoegd, dat de brandschepen na verloop van tijd vele wijzigingen ondergingen, en dat men in de zeventiende eeuw, toen zij hunne voornaamste rol speelden, daartoe hier te lande groote booten, fluiten en pinassen van 70 tot 80 last bezigde. Om te doen uitkomen, hoe weinig die branders van later tijd op de schepen van Gianibelli geleken, behoeft men slechts op de geheel verschillende inrichting te letten. In plaats van bakken vol kruit, met zware voorwerpen bedekt, waren aan boord van de branders der zeventiende eeuw, ter wederzijde van de masten, drie goten langscheeps gelegd, die allen uitliepen in eene dwarse goot, welke ruim zes voet van den man aan het roer verwijderd was. Aan die dwarse goot was eene andere bevestigd, die eenigszins opliep en onder het bereik van den roerganger kwam. Al de goten, ook wel de aderen van den brander genoemd, waren met een mengsel van buskruit, salpeter, harpuis, zwavel en lijnolie gevuld, en met gezwaveld doek of kardoepapier bedekt, waarop vervolgens bosjes spaanders, met traan doortrokken, gelegd waren. Op de spaanders lagen takkebossen, die insgelijks met een gelijksoortig mengsel, als dat in de goten, bedekt waren, terwijl voorts alle houtwerk met vet bestreken en daarna met fijne zwavel en harpuis bestrooid was. Soms vulde men de branders wel met open tonnen, vol bepekte en geteerde krullen. Aan den boeg en de nokken der raas hadden allen dreggen of haken, waarmede zij zich aan het vijandelijke schip moesten hechten. Zij voerden slechts houten stukken (bangmakers), om hunne wezenlijke bestemming zooveel mogelijk voor den vijand te verbergen; doch hadden achteruit 2 ijzeren stukken, om zich daarmede tegen kleine schepen te kunnen verweren. Nadat de bemanning, die meestal van tien tot veertien personen bedroeg, zich in eene sloep had in veiligheid gesteld, stak de

¹) *Ekins, Naval Battles of great Britain, pag. 305.*

man aan het roer den brand in de goot, die voor hem lag, en begaf zich vervolgens door middel eener valpoort, in de nog altijd wachtende sloep. Het spreekt van zelf, dat het ontbranden van het vaartuig voor hen, die het verlieten, geenerlei gevaar opleverde, dan alleen dat, hetwelk uit de verwijdering met de sloep voortspoot. De samenstelling van den brander toont duidelijk, dat er geenerlei ontploffing te vreezen was.

Eerst in een later tijdperk bereikten de brandschepen den gemelden trap van ontwikkeling. Nog geruimen tijd waren zij minder doelmatig ingericht. Later worden, doch altijd bij wijze van uitzondering, nog drijvende vernielingswerktuigen vermeld, die wel enige overeenkomst hadden met de helsche machines van Gianibelli. Na deze uitweiding, kan de draad van het verhaal weder worden opgevat, om in de eerste plaats na te gaan, hoedanig de toestand van het zeewezen was, na den dood van Willem van Oranje.

Reeds vroeger is gewezen op de maatregelen, welke de Staten onmiddellijk na die rampvolle gebeurtenis hadden genomen. Zij hadden, in het laatst van Augustus 1584, geleid tot de oprichting van een Raad van State, aan welks hoofd de jonge Maurits van Nassau geplaatst was. Bij zijne instructie werd hem niet alleen het bevel over het krijgsvolk te water opgedragen, maar kreeg hij ook uitdrukkelijk de bevoegdheid tot het oprichten van Admiraliteiten. De waardigheid van Luitenant-Admiraal werd te dien tijde bekleed in Holland door den Heer van Warmond, in Zeeland door Blois van Treslong, die echter kort daarna, zoo als reeds is gezegd, door Justinus van Nassau werd vervangen. Admiraals van bijzondere steden of voor bepaalde tochten komen nog altijd voor.

De onderhandelingen, die met Frankrijk en Engeland waren aangeknoopt, hadden den 10^{den} Augustus 1585 een verdrag met het laatste ten gevolge gehad, waarbij Koningin Elizabeth zich verbond de Republiek te ondersteunen en totdat einde een voornaam persoon met hulptroepen herwaarts te zenden. Opmerkelijk is het, dat de Staten tegelijkertijd op zich namen desgevorderd een zeker aantal schepen te leveren, die, vereenigd met de Britsche vloot, onder den Britschen Admiraal zouden staan, hetgeen onder de gegeven omstandigheden zeer natuurlijk was. Later bestond er hier wel reden, zich over het opnemen dier bepaling te beklagen, omdat zij den Britten, toen de verhouding in het voordeel der onzen veel verbeterd was, een voorwendsel aan de hand gaf tot allerlei aanspraken.

Hoe groot de vrees was, welke de Staten reeds in die dagen voor te sterken invloed van vreemdelingen koesterden, blijkt uit den haast, waarmede zij Maurits den 1sten November 1585, nog voor de aankomst van den bedoelden voornamen persoon, tot Stadhouder van Holland en Zeeland, alsmede tot Kapitein-Generaal en Admiraal verhieven. Het daarmede beoogde doel was niet twijfelachtig, doch werd niet bereikt. Want de Graaf van Leicester, den 19^{den} December te Vlissingen geland, werd onder den titel van Algemeen Landvoogd door de Staten-Generaal met het hoogste beleid over den oorlog te land en te water belast, zoodat de Stadhouder voorloopig slechts eene ondergeschikte rol te vervullen had. Het instellen eener Admiraliteit in Holland, onder het voorzitterschap van Maurits, kon ook geene andere bedoeling hebben, dan om het bestuur der zeezaken zooveel mogelijk aan den Landvoogd en den Raad van State te onttrekken.

Vele leemten in de onderscheiden takken van bestuur waren, tijdens het leven van den Prins van Oranje, door den persoonlijken invloed van dien vorst eenigermate aangevuld. Onder den Engelschen landvoogd, die, in plaats van medewerking, bij velen niet weinig tegenkanting vond, traden zij des te sterker in het licht. Vooral openbaarden zij zich in al wat het bestuur der

zeemacht betrof, dewijl er met betrekking tot de macht en de bevoegdheid der verschillende Collegiën, welke daarmede belast waren, eene groote mate van onzekerheid heerschte. Ten einde haar te doen ophouden, beval Leicester in 1586 de oprichting van drie nieuwe Admiraliteiten, van welke er eene te Hoorn, eene te Rotterdam en eene te Veere zou gevestigd zijn. Met eene kleine afwijking, kwamen de Collegiën op de voorgeschreven wijze tot stand; doch het eerste werd spoedig naar Amsterdam overgebracht, en het laatste bleef te Vlissingen en verhuisde in dat of het volgende jaar naar Middelburg, waar het met Gecommitteerde Raden tot één lichaam vereenigd werd.

Niet lang na het vertrek van Leicester, werd er door Maurits te Hoorn een vierde Collegie opgericht. Uit de omstandigheid, dat het Collegie van het Noorder-Kwartier, hetwelk aanvankelijk beurtelings te Amsterdam en te Hoorn zitting hield, dit ook nu en dan wel te Harlingen deed, laat het zich misschien verklaren, dat sommigen reeds in 1588 van vijf Admiraliteiten spreken. Een ander plan van Leicester, om een afzonderlijken Admiraal over het Vlaamsche kwartier aan te stellen, en ook te Ostende eene Admiraliteit op te richten, wisten de Staten van Holland en Zeeland echter te vrijdelen.

Behalve die regeling van het bestuur, was er gedurende het bewind van den Engelschen landvoogd, met betrekking tot het zeewezen, niets van belang voorgevallen. Het materiëel was er niet op verbeterd, en het personeel was misnoegd over ongeregelde betaling. Ook waren de middelen der Admiraliteiten, vroeger ruimschoots voldoende, merklijk benadeeld door een verbod van uitvoer naar de Zuidelijke Nederlanden; want de gelden, die de kooplieden, tot geleide hunner schepen en voor de vergunning om daarmede vijandelijke havens te mogen aandoen, moesten betalen, maakten, zooals later omstandiger zal worden aangetoond, een aanzienlijk gedeelte van de inkomsten der Admiraliteiten uit.

Over het verbod van uitvoer zelf, dat vooral was uitgevaardigd, omdat de vijand vele benodigdheden uit deze gewesten ontving, waren de gevoelens zeer uiteenlopend. Uit een krijgskundig oogpunt, was het ongetwijfeld zeer doelmatig; doch voor allen, die van den handel leefden, was het zeer bezwarend. Zoo lang de bronnen van haar bestaan rijkelijk vloeiden, bracht de bevolking de oorlogslasten tamelijk geduldig op; maar de hoop om van de laatsten bevrijd te worden, woog bij haar in geen deele op, tegen de vrees van de eersten te zien afnemen. Van daar luide klachten over den maatregel, welks nuttige zijde, ten minste in Holland en Zeeland, schier geheel werd voorbijgezien.

Dubbel bevreesd waren de kooplieden, omdat de handel, langzamerhand herleefd, weder de oude voordeelen begon af te werpen, ja zelfs aanwies, naarmate het wapengeluk den Hertog van Parma beter diende. Vele kooplieden toch uit de door hem veroverde plaatsen vestigden zich in de noordelijke provinciën, waar de gelegenheid voor den handel gunstig en het bestuur verdraagzaam was. Welvarende steden van Brabant en Vlaanderen zagen dientengevolge haar ouden luister verdwijnen. Antwerpen in de eerste plaats verloor vele burgers, van welke de meesten zich naar Amsterdam begaven. Als beheerschers van de Schelde, zorgden de Zeeuwen er wel voor, dat zij, die te Antwerpen achterbleven, den ouden handel niet konden voortzetten of hervatten. Zoo wierpen de nadeelen op het oorlogstooneel, in andere opzichten, voor de onafhankelijke gewesten nog zijdelingsche voordeelen af.

Ondertusschen werd in de Spaansche Nederlanden veel uit de noordelijke provinciën aangevoerd. De schippers behoefden slechts de hiertoe vereischte vergunning te vragen, die evenwel voor wapenen en andere krijgsbehoeften niet werd verleend. Daarom was men zoo

tegen een verbod, hetwelk den winstgevenden handel in mondbehoefden en andere waren met de zuidelijke Nederlanden zou doen ophouden. Niet alleen toch beweerde men, dat op die wijze het vertier met het vijandelijke gebied zou verloren gaan, maar ook dat met de streken, waar de goederen gehaald werden. Andere natiën zouden de taak overnemen en zodoende het geheele doel van den maatregel verijdelen.

De laatste bewering was in geenen deele ongegrond. De Nederlandsche kooplieden dreven op dat tijdstip een aanzienlijken tusschenhandel. Hunne schepen bezochten de Oostzee, Engeland, Frankrijk, ja zelfs de havens van Spanje en Portugal, waar de autoriteiten hen, in weerwil der bestaande verbodsbepalingen, oogluikend toelieten. Alleen de vrachtaart der Nederlandsche schippers was zeer winstgevend. Waar moest het heen, indien de landsregeering het belang van handel en visscherij geheel voorbijziende, datgene belette, wat zelfs Philips nog eenigermate gedoogde.

En dit was niet de eenige reden tot bezorgdheid. Een groot gedeelte der Vlaamsche kust was den Hertog van Parma in handen gevallen. Daar vond hij schepen en havens, welke laatsten, ofschoon klein en ondiep in vergelijking met die van Holland en Zeeland, nochtans voldoende waren, om den handel en de visscherij der onzen aanhoudend te kwellen. Parma zag het onmiddellijk in, en was daarom niet zonder reden uitermate verblijd over de aanwinst van Duinkerken en andere plaatsen in de nabijheid der zee. Reeds in 1583, kort na de overgave, had hij in laatstgenoemde stad zelfs eene soort van Admiraliteit opgericht, welker hoofddoel het was de zeevaart der onzen met kleine schepen zooveel mogelijk te verontrusten. Weldra bespeurde men er de eerste gevolgen van, en later bleek maar al te duidelijk, dat Parma op het bezit van Duinkerken geene ijdele verwachtingen had gebouwd.

HOOFDSTUK IX.

Buitengewone uitrustingen in de Spaansche havens tegen Engeland en de Republiek. — Een gereinsde vredehandel. — Maatregelen van tegenweer. — De Onoverwinnelijke vloot in 1588. — Hare nederlaag.

Niet minder schoon, dan de val eens dwingelands, is ongetwijfeld het schouwspel eener natie, die in het bewustzijn van haar goed recht, een kamp op leven en dood heeft aangevangen, tot handhaving harer staatkundige en godsdienstige vrijheid tegen overmacht en geweld. Daaraan ontleent de opstand der Nederlanders tegen Spanje het eigenaardige belang, hetwelk deze gebeurtenis zoowel den landgenoot als den vreemdeling ten allen tijde heeft ingeboezemd. Eene weinig talrijke bevolking, die haar eigen vaderland ter nauwernood tegen de woede der golven kon beveiligen, in strijd met den machtigsten monarch der Christenheid! Is het vreemd, dat er wel eens oogenblikken van weifeling kwamen en verdient het niet veeleer de bewondering van den nakomeling, als hij dan de mannen der zestiende eeuw, in het rechtvaardige hunner zaak, telkens nieuwen moed ziet scheppen om ten einde toe te volharden.

Er is geen tijdstip, waarop de Nederlandsche gewesten, die het Spaansche juk hadden afgeworpen, meer reden hadden om aan de goede uitkomst van den strijd te wanhopen, dan na den dood van den grondlegger hunner onafhankelijkheid. Wel hadden de Staten het besluit genomen zich daardoor niet te laten afschrikken; doch zij hadden ook ras de bezwaren ondervonden, welke met de uitvoering daarvan gepaard gingen. Frankrijk en Engeland hadden

de hun aangeboden souvereiniteit geweigerd. Gedurende de vruchteloze onderhandelingen met de beide hoven, was Antwerpen den vijand in handen gevallen. Elizabeth, het belang der Republiek voor haar eigen rijk inziende, had na lang aarzelen wel eenige hulp verleend; doch het verblijf van Leicester hier te lande was in zeker opzicht eer nadeelig dan voordeelig geweest. De geschillen tusschen den Engelschen graaf en de regenten hadden toch eene verwijdering tusschen Engeland en de Republiek na zich gesleept, juist op een oogenblik, toen beider innige samenwerking meer dan ooit noodzakelijk was.

Philips II had reeds lang aan eene onderneming van den zeekant gedacht. De uitvoering van het ten tijde van Requesens gevormde plan was meermalen verschoven, doch nooit geheel opgegeven. De Hertog van Alva had er, na de verovering van Portugal, ernstig op aangedrongen. Sedert den val van Antwerpen, had de Koning de zaak met verdubbelden ijver ter harte genomen. In alle havens van zijn gebied werden handen aan het werk geslagen tot het uitrusten eener ontzaglijke vloot, die men bij voorraad met den naam van de Onoverwinnelijke bestempelde. Tegen verwachting werd er meer tijd vereischt, dan aanvankelijk was berekend, zoodat de onderneming eerst in 1588 tot stand kwam. Al wat daarop betrekking had maakte niet zelden het onderwerp der brieven uit, die tusschen den Koning en den Hertog van Parma werden gewisseld; want deze moest, zoowel aan de toebereidselen voor de onderneming, als aan de uitvoering daarvan, een werkzaam deel nemen.

Onderwijl had het oorspronkelijke plan eene alleszins belangrijke wijziging ondergaan. Het gold niet meer alleen de onderwerping der in opstand zijnde gewesten, maar in de eerste plaats de verovering van Engeland, welke het herstel van 's Konings gezag in de Nederlanden moest voorafgaan. Aan voldoende redenen tot het plegen van vijandelijkheden tegen Koningin Elizabeth ontbrak het niet. Zij was den opstandelingen altijd eenigermate gunstig geweest, en had hun eindelijk rechtstreeks ondersteund. Bovendien was zij van hare rechten vervallen verklaard door den Paus, die tegenover de Koningin ééne lijn trok met den Katholieken Koning bij uitnemendheid. Deze, wel beseffende dat Frankrijk de uitvoering van zijn plan niet zou gedoogen, zoo lang het de middelen bezat haar te verhinderen, had daarom niets onbeproefd gelaten, wat strekken kon om de binnenlandsche verdeeldheden in dat rijk te voeden.

Philips en de Hertog van Parma ontveinsden zich geenszins de bezwaren, welke de gemeenschappelijke krachtsinspanning van Engeland en de Republiek zou kunnen opleveren, en vonden het daarom raadzaam de aandacht zoo veel mogelijk van hunne wezenlijke bedoeling af te leiden. Tot dit einde werd door Parma een vredehandel aangeknoopt met Elizabeth, die lang te voren kennis droeg van de buitengewone uitrustingen in Spanje. Meesterlijk speelde de Landvoogd de hem opgedragen rol. Zijne plechtige verklaringen moesten der Koningin, die werkelijk den vrede zocht, wel vertrouwen inboezemen. Zonderling echter dat Elizabeth nog aan de oprechtheid harer tegenpartij bleef gelooven, ook nadat zij de breuk tusschen haar en den Koning van Spanje door het doodvonnis over Maria Stuart onherstelbaar had gemaakt. Men houde wel in het oog, dat de onderhandelingen werden hervat in dezelfde maand, waarin dat vonnis voltrokken werd. Alleen de onbeschrijfelijke dubbelhartigheid van Parma en den Koning, die zelfs uitdrukkelijk had verklaard op geenerlei voorwaarden den vrede te wenschen, maakt de dwaling der Koningin verklaarbaar. Die dwaling kon echter noodlottige gevolgen hebben. Vroeger hadden de geruchten van hare neiging tot vrede het vertrouwen der Nederlanders op Engeland's Koningin geschokt. Hoe moesten hare bondgenooten te moede zijn, nu die geruchten zoo ter kwader ure ten volle werden bewaarheid!

Onder herhaalde verzekeringen van zijne vredelievendheid en oprechtheid, had Parma het gestelde doel steeds voor oogen gehouden. De verovering van Sluis, in Augustus 1587, kwam hem uitmuntend te stade. Daardoor toch zag hij zich in het bezit der geheele Vlaamsche kust, met uitzondering van Ostende. Op verschillende punten daarvan werden een honderdtal heuden en 270 pleiten in gereedheid gebracht, die onder het geleide van 32 oorlogsschepen, welke te Duinkerken lagen, tot het overvoeren van volk en voorraad moesten dienen. Het aanzienlijke getal krijgslieden, aldaar bijeengetrokken, was echter door ziekte tot minder dan de helft gesmolten, voor dat het oogenblik van handelen was aangebroken.

Te vergeefs zou men zich gevleid hebben eene zoo reusachtige onderneming, als de bedoelde, geheim te houden. Er was dan ook al zoo veel van uitgelekt, dat de Nederlandsche afgevaardigden in Engeland in Februari 1587 met den Admiraal Howard en andere raadslieden der kroon over de noodzakelijkheid hadden gesproken, die zich eerlang voor Engeland zou kunnen opdoen, tot eene wapening tegen den Koning van Spanje. De Nederlandsche staatslieden waren toen reeds beducht voor het naderende gevaar en de Engelsche natie deelde hunne vrees voor een onverhoedschen aanval. Van daar de tocht, dien de Engelschman Drake in April 1587 naar de Spaansche Zee ondernam, waar hij in de havens van het schiereiland eene niet onbelangrijke schade aanrichtte. De Koning achtte zich daardoor beleedigd, en Elizabeth, verblind door den aangeknoopten vredehandel en de schoone woorden van Parma, verklaarde, dat het buiten haren last was geschied. Was de toekomst der Republiek, die na het vertrek van Leicester aan verdeeldheid ter prooi was en geene macht bezat, welke zich in volle zee met die der Spanjaarden kon meten, niet donker te noemen, toen haar natuurlijke bondgenoot zich ter zelfder tijd door een geveinsden vredehandel liet blinddoeken? Want de Hertog van Parma, wel wetende dat geheimhouding tot de onmogelijkheden behoorde, had de geheele onderhandeling slechts aangeknoopt, om 's Konings ware bedoelingen te verbergen, of ten minste dienaangaande eene groote mate van onzekerheid op te wekken en levendig te houden. Hij slaagde er zoo zeer in, dat Elizabeth en vele dienaren der kroon zich nog volkomen veilig waanden, toen de strijdkrachten, die Engeland ten verderve moesten brengen, reeds nabij waren.

In weerwil van alle waarschuwingen, zelfs van hare meest vertrouwde raadslieden, had de Koningin gemachtigden tot den vredehandel gezonden aan den Hertog van Parma, welke die personen op allerlei wijzen wist bezig te houden, om zodoende slechts tijd te winnen. Eerst de bekendmaking van den pauselijken banvloek en het drukken van een schotschrift te Antwerpen openden de oogen der Koningin, welke den 9^{den} Juli dienaangaande opheldering liet vragen. Deze was weinig bevredigend en gewerd haar eerst, toen de Onoverwinnelijke vloot zich in de nabijheid der Engelsche kust bevond.

In de Republiek, waar men de bedoelingen van den Koning en den Hertog sedert lang had gewantrouwd, waren alle beschikbare middelen, ofschoon onbeduidend in vergelijking met die der tegenpartij, zoo goed mogelijk aangewend. Men was er echter minder beducht voor de eigenlijke Spaansche vloot, welker diepgaande bodems in de nabijheid der kust en bij de pogingen om de Nederlandsche zeegaten binnen te loopen, wel eigenaardige moeilijkheden zouden ondervinden, dan voor de platboomde vaartuigen, welke Parma in Vlaanderen had verzameld. Het is dus niet te verwonderen, dat de Nederlandsche zeemacht, zoodra de Staten het gevaar begonnen in te zien, vooral tot insluiting van Parma werd gebezigd. Tegen het einde van 1587 beklagde de Hertog zich dan ook al bij den Koning, dat hij zonder de groote vloot niets zou kunnen uitrichten, daar de Hollanders en Zeeuwen hem met wel 140 kruisers

opgesloten hielden. En nadat Leicester in Maart 1588 uitdrukkelijk afstand had gedaan van zijne betrekking tot de Republiek, waardoor de verdeeldheid, die de Engelsche graaf had achtergelaten, eenigszins afnam, zoodat Maurits en de Staten de handen ruimer kregen, werden meer afdoende maatregelen genomen. Buitengewone subsidiën werden voor de zeemacht toegestaan, alle landsschepen werden in gereedheid gebracht, vele koopvaarders werden gehuurd en bewapend.

Den 8sten Juli 1588 had op last van Maurits eene vergadering plaats van leden uit de Admiraliteiten van de Maas, Amsterdam en Noord-Holland, op wier voorstel het uitzeilen aan alle schepen van meer dan 60 ton werd verboden. Dezelfde vergadering verzocht aan Maurits het wegnemen van alle bakens en tonnen te bevelen; zij schreef dag- en nachtseinen langs de stranden voor en nam andere maatregelen van voorzorg tot beveiliging der kust. Van omstreeks 2000 koopvaarders, die voorhanden waren, werden 40 of 50 der meest geschikte in dienst gesteld. De Vice-Admiraal Joost de Moor had weldra 90 schepen onder zijne vlag, tot bewaking der Vlaamsche kust, welke taak vervolgens meer bepaald aan den Luitenant-Admiraal Justinus van Nassau werd opgedragen. De grootste schepen met razeilen moesten zich buiten de banken, de kleinere en middelbare razeilen moesten zich binnen de banken, de smakschepen en andere vaartuigen van kleinere soort moesten zich in de nabijheid van Vlissingen en Rammekens ophouden, om naar bevind van zaken gebruikt te worden. Tevens zond men Jan Gerbrandsz. naar het noorden, om eenige schepen, die de Spanjaarden op de Eems hadden bijeengebracht, in het oog te houden. Vroeger was Cornelis Lonk van Roozendaal vertrokken met een eskader van 27 schepen, hetwelk tot versterking van dat gedeelte der Engelsche vloot bestemd was, waarover Seymour het bevel voerde. Wegens bijkomende omstandigheden van weer en wind, schijnt Roozendaal zich, ten minste een tijd lang, bij de Nederlandsche schepen buiten de Vlaamsche banken te hebben opgehouden.

Het was er echter verre van af, dat alle Engelschen de gerustheid van de Koningin en van vele harer raadslieden deelden. De Admiraal Howard, die sedert Maart 1588 met een klein eskader in het Kanaal kruiste, had bij herhaling, doch te vergeefs, op de versterking daarvan aangedrongen. Van de geheele koninklijke zeemacht, die toen 42 bodems telde, metende gezamenlijk 17.030 ton, werden er slechts zeer langzaam 34 uitgerust. Zij waren van 30 tot 1100 ton groot, en voerden 837 stukken, benevens 6279 man. Gelukkig, dat de Engelsche natie zich in de ure des gevaars ten volle bereid verklaarde, om die weinig beduidende macht der Koningin uit eigen middelen te versterken. Londen, dat uitgenoodigd was tot het leveren van 15 schepen en 5000 man, bood het dubbele aan. Andere steden en bijzondere personen bleven niet achter, en de sterkte der vloot klom zelfs tot 197 bodems, die gezamenlijk eene scheepsruimte van 30.000 ton hadden. Nauwelijks 10 bodems waren echter van meer dan 500 ton; één schip, hetwelk 1100 ton groot was, voerde 42 stukken en 500 man. Howard zelf bevond zich aan boord van de *Ark-Royal*, een schip van 800 ton, met 55 stukken. Uit Nederland had de Koningin volk en buskruit ontvangen.

Bestond er nu, toen al die voorbereidselen gemaakt werden, een wezenlijk gevaar, of was de vrees daarvoor ijdel? Er werd nog altijd met Parma onderhandeld, en het was nog mogelijk, dat ten minste de Engelsche natie zich door een ongegrond voorgevoel liet misleiden. Een blik op hetgeen tegelijkertijd elders voorviel, zal voldoende zijn, om ons te overtuigen, dat de natie den toestand goed begreep, al ontbraken haar dan ook de gegevens, die alleen de latere gebeurtenissen aan het licht konden brengen.

Tusschen den 28sten en den 30sten Mei was de Spaansche vloot te Lissabon, welke haven tot algemeene verzamelplaats daarvan was aangewezen, in zee gestoken. Hare sterkte wordt zeer uiteenloopend, en in oudere berichten meestal zeer overdreven opgegeven. Volgens gematigde opgaven, bestond zij uit 90 groote en 40 kleine oorlogsschepen. Daaronder waren 65 galjoenen, 4 galjassen, 4 galeien en een twintigtal hulken, karveelen en andere bodems, die als transportschepen moesten dienen. Onder dat getal waren enkele Nederlandsche bodems, die in de Spaansche havens waren in beslag genomen. Alles te zamen, voerde de vloot, die eene scheepsruimte van omstreeks 60.000 ton moet gehad hebben, 2600 stukken, waaronder 1600 metalen, en met inbegrip der galeislaven en van 20.000 soldaten, meer dan 30.000 man. Volgens de verklaring van Piemontel, een gevangen scheepsbevelhebber, was zij nog iets sterker. Het gansche gebied van den Koning had tot die uitrusting moeten bijdragen, en zelfs de Hanzesteden waren den Koning bij de volvoering zijner plannen behulpzaam geweest. Ofschoon de Onoverwinnelijke vloot door eene zoo geduchte krachtsinspanning tot eene der grootste was gemaakt, welke de wereld ooit op den Oceaan had aanschouwd, zoo beantwoordde zij toch, vergeleken met de vloten van later tijd, in menig opzicht niet aan het beeld, dat men zich allicht van eene zoo grootsche uitrusting zou vormen. Slechts 12 der zwaarste schepen waren met 50 stukken bewapend, terwijl de overige 40, 30, 20 en een nog kleiner aantal voerden. De schepen zelve, hoe dreigend van voorkomen, met hunne zware torens en kasteelen, waren onhandelbaar en meer schrikbarend dan geschikt voor den strijd, ten minste voor dien met de handzamer schepen van Nederland en Engeland, die eene bevaren en rappe bemanning hadden, welke goede hoedanigheden vele Spanjaarden geheel en al misten.

Aanvankelijk was het bevel over de Spaansche vloot opgedragen aan den Markies van Santa Croce, die, evenals de Hertog van Paliano, welke onmiddellijk onder hem stond, den naam had van een bekwaam en goed zeeman. Beide personen waren echter kort voor het vertrek der vloot overleden, waarna de Koning het bevel had opgedragen aan den Hertog van Medina Sidonia. Velen vermoedden, dat hij voor die taak niet berekend zou zijn, en zagen dat vermoeden door de latere gebeurtenissen ten volle bevestigd. Talrijke vrijwilligers, onder welke vele van den hoogen adel, hadden zich aangeboden tot deelneming aan den tocht, hetgeen den Koning wellicht noopte meer op den rang, dan op de geschiktheid van den opperbevelhebber te letten. Bovendien had alles een kerkelijk karakter, daar de meeste schepen de namen van heiligen droegen, en vele geestelijken zich met het noodige materieel hadden ingescheept, om in de overwonnen streken zonder verwijl tot het geloofsonderzoek en het bekeeringswerk te kunnen overgaan.

Weinig beantwoordde het begin der onderneming aan de gespannen verwachting. De vloot werd kort na het uitzeilen door een storm beloopt, en moest na het verlies van eenige bodems, te Corunna met schade binnenvallen. De bemanning eener galei had van de gelegenheid gebruik gemaakt, om dien bodem en nog eene andere galei te vermeersteren, waarna beiden zegepralend in Fransche havens waren opgebracht. De berichten van al die tegenspoeden versterkten velen in de noodlottige dwaling, dat er vooreerst niets meer te vreezen was, en waren zelfs oorzaak, dat anderen, die er niet in verkeerd hadden, haar eenigermate begonnen te deelen.

Veel spoediger dan men hier vermoedde, was de geleden schade hersteld. De vloot stak den 22sten Juli andermaal in zee, verscheen den 29sten op de hoogte van kaap Lezard, en den 30sten voor Plymouth. Zij zette haren tocht voort, zonder pogingen in het werk te stellen, om den

Engelschen afbreuk te doen. Howard, wiens schepen zich nog ten deele binnen de haven van Plymouth bevonden, had terecht gevreesd, dat de Spaanschen eene zoo goede gelegenheid, om hem met voordeel aan te tasten, niet ongebruikt zouden laten; maar de Spaansche vloot, toen 136 schepen sterk, zeilde statig door het Kanaal en scheen zich over de nabijheid der Engelschen weinig te bekommeren. Nauwelijks had echter Howard het verzuim zijner tegenpartij bemerkt, of hij achtervolgde deze met 67 bodems, en verontrustte voortdurend hare achterhoede, welke slechts geringen tegenstand bood. De Spaansche Admiraal, die bij de schermutselingen zijner achterhoede eenige bodems had verloren, en den 2den Augustus, toen hij Portland bereikte, het voordeel van den wind bezat, begon het uit dien hoofde raadzaam te vinden, de Engelschen wat krachtiger af te weren dan vroeger. Dit had evenwel niet den gewenschten uitslag.

Het alleszins zonderlinge gedrag van een opperbevelhebber, die zijne strijdkrachten superieur moest wanen, en nochtans in strijd met het gevoelen van vele deskundigen op de vloot, niet tot doortastende maatregelen te bewegen was, laat zich vooral uit den hem verstrekten last verklaren. Hij moest namelijk, zonder iets van belang te ondernemen, naar Calais stevenen, en in de nabijheid dier plaats Parma afwachten. Deze moest zich aldaar met 17.000 man bij de vloot voegen, en tevens het bevel over de geheele expeditie op zich nemen. Ten gevolge van dien lastbrief, ging een kostbare tijd ongebruikt verloren, terwijl de Spaansche vloot den tocht onder de hand in vrij goede orde voortzette, ofschoon altijd verontrust door de Engelschen, totdat zij eindelijk den 6^{den} Augustus bij Calais ten anker kwam. Op de aangeduide ligplaats waren echter de groote schepen, vooral bij westenwind, alles behalve veilig. Daarenboven waren de Spanjaarden beter voorzien van kaarten en loodsen voor de Engelsche, dan voor de Vlaamsche kust. Had de Admiraal zich meester gemaakt van Plymouth, toen de gelegenheid daartoe gunstig was, dan zou hij thans in het bezit eener haven zijn geweest, en had van daar uit kunnen handelen. Nu lag hij tamelijk hulpeloos, op eene onveilige ankerplaats, en verbeidde met ongeduld de komst van Parma, die raad zou moeten schaffen.

Op de komst van Parma was alles berekend, zonder dat er maatregelen waren genomen, om haar mogelijk, ja zeker te maken. Parma had, zooals vroeger gezegd is, te Duinkerken en in de nabijheid dier stad een genoegzaam aantal platboomde vaartuigen bijeengebracht, en kon er, na vele ziekten en wederwaardigheden, waaronder zijne troepen geleden hadden, nog altijd over 17.000 goede krijgslieden beschikken; doch hij werd door 35 Hollandsche en Zeeuwsche schepen, onder Justinus van Nassau, en door verschillende kleine eskaders, die buiten en tusschen de banken in de nabijheid der Vlaamsche kust lagen, dermate ingesloten, dat hij verplicht was vooreerst werkeloos te blijven, in de hoop dat de groote vloot hem weldra uit dien benarden toestand zou verlossen.

Medina Sidonia zag niet minder verlangend naar Parma uit. Reeds den 2^{den} Augustus had hij een klein vaartuig met het overbrengen van een brief belast, en sedert had hij bij herhaling op het zenden van kogels, loodsen en kleine vaartuigen aangedrongen. De netelige positie van Parma was hem niet bekend, en hij vaardigde daarom, onmiddellijk na zijne komst te Calais, eenige voornamen personen aan den Landvoogd af, om dezen tot handelen aan te sporen. Voorzeker waren de berichten, die zij in de legerplaats brachten, aangaande de nadeelen, welke de vloot onder weg had geleden, weinig opbeurend; maar nog bedroevender was de verklaring van Parma, dat hij zich buiten staat bevond zee te kiezen, tenzij de groote vloot hem den weg baande. Zoo vestigden de beide mannen, gereed om zoowel Engeland als Nederland ten verderve te brengen, alle hoop op elkander. Er was slechts één hinderpaal, namelijk de

Hollandsche en Zeeuwsche vloot, die in de nabijheid der Vlaamsche kust lag. Zoo lang deze niet verwijderd was, moest Parma werkeloos blijven. Uit dien hoofde zond hij de afgevaardigden naar de vloot terug, met de belofte, dat hij alles zou in het werk stellen om tegen den 12^{den} Augustus gereed te zijn, indien de vloot hem inmiddels slechts de gelegenheid tot uitloopen verschafte. Het was de eenige kans tot slagen, die onder de gegeven omstandigheden overbleef. Zij was echter reeds vervlogen, door hetgeen in die weinige dagen met de vloot zelve was voorvallen.

Nadat Medina Sidonia bij Calais was ten anker gekomen, had ook Howard zich derwaarts begeven. Het gros der Engelsche vloot werd versterkt door het eskader van den Admiraal Seymour, dat zich voor de Theems had opgehouden. Den 7^{den} Augustus bevonden de vijandelijke vloten zich in elkanders onmiddellijke nabijheid. Howard kon over 150 bodems beschikken, tegenover de 120 à 130, waaruit de vloot van Medina Sidonia nog bestond. In weerwil van het oogenschijnlijk kleine verschil, waren de beide vloten alles behalve gelijk te achten, daar de Spaansche dubbel zooveel scheepsruimte, viermaal zooveel stukken en bijna driemaal zooveel volk had, als de Engelsche. Daarentegen hadden de behaalde voordeelen op de stemming der Engelsche zeelieden een hoogst gunstigen invloed uitgeoefend, terwijl de Spanjaarden bereids de ervaring hadden opgedaan, dat hun geducht voorkomen slechts weinig ontzag scheen in te boezemen.

Met het oog op de geestdrift der zijnen en de moedeloosheid der tegenpartij, besloot Howard zich niet te laten weerhouden door de ongelijkheid der strijdkrachten. In den nacht tusschen Zondag den 7^{den} en Maandag den 8sten Augustus, zond hij zes Engelsche schepen, die in branders herschepen waren, tegen de Spaansche vloot af. Zij hadden de gewenschte uitwerking. De Spanjaarden, meenende niets anders te zien dan schepen, gelijk aan die van Gianibelli, waren slechts op hunne veiligheid bedacht; zij gaven zich den tijd niet om de ankers te winden, maar kaptten de kabels en zochten hun heil in de vlucht. Groot was de hierdoor ontstane verwarring. Onder begunstiging daarvan, tastten de Engelschen, bij welke zich misschien ook het Nederlandsche eskader onder Cornelis Lonk van Roozendaal bevond, 's morgens te 4 uren den vijand aan, en brachten hem belangrijke schade toe. De Spaansche Admiraal verloor in dien nacht en den daarop volgenden dag wel 16 zijner beste schepen en tusschen de 4000 en 5000 man.

Onder de verloren schepen behoorden ook de galjoenen *St. Philippus* en *St. Mattheus*, groot 700 en 800 ton, die des nachts lek en vol water geraakt waren. Het eerste, door de bemanning verlaten, werd door de Vlissingers genomen, die zich echter te onvoorzichtig aan de vreugde overgaven en met hun prijs te gronde gingen. Het andere, gevoerd door Don Diego de Piemontel, was lek geschoten en door een visscher, die het naar Nieuwpoort zou geleiden, in de nabijheid der Nederlandsche vloot gebracht, die het tot de overgave dwong. Tot eene herinnering aan die gebeurtenis, liet de Vice-Admiraal Pieter van der Does den wimpel van de *St. Mattheus* in de St. Pieterskerk te Leiden ophangen. Ook deze prijs zonk, nadat het voornaamste daaruit gelicht was; doch men behield den gevangen bevelhebber, die in een uitvoerig verhoor vele belangrijke berichten mededeelde, aangaande de sterkte en de bestemming der vloot.

Zonder hier tot nadere bijzonderheden van den strijd af te dalen, die zoowel voorbeelden van kloekmoedigheid als van vertwijfeling opleverde, is het voldoende hier op te merken, dat de meerderheid der kleine schepen, in den strijd van den 8sten Augustus en de vroegere schermutselingen, op overtuigende wijze was gebleken. Zij waren sneller van beweging, dan de logge, onhandelbare zeekasteelen der Spanjaarden. Ook had het geschut der kleine schepen,

ofschoon voorzeker minder goed dan dat des vijands, beter trefkans en dientengevolge meer uitwerking gehad, dan dat der tegenpartij, hetwelk veelal te hoog gericht was. Het enteren, in den regel de voorname kracht der onzen tegenover de zwaar bewapende schepen der Spanjaarden, was ten minste aanvankelijk door den Admiraal Howard niet raadzaam geoordeeld, en daarom verboden.

Het uitblijven van Parma, waarop men volstrekt niet had gerekend, waarvan men, volgens de verklaring van Piemontel, zelfs de mogelijkheid niet had vermoed, werd voor de zwaar beschadigde en verstrooide schepen noodlottig. De Hertog van Medina Sidonia toch, die onder de gegeven omstandigheden geene kans zag zich te herstellen, en onbewust van Parma's toestand, diens uitblijven zelfs aan min edele bedoelingen toeschreef, stelde geenerlei pogingen in het werk om de Hollanders en Zeeuwen van de kust te verdrijven, ten einde zodoende Parma een uitweg te banen. Nadat hij den 10^{den} meer noordwaarts gedreven was, zonder iets te ondernemen tegen de Nederlandsche schepen, die onder Justinus van Nassau voor Duinkerken lagen, wendde hij zich den 11^{den} tot Parma, met verzoek, dat deze hem eene haven mocht aanwijzen, waar de geleden schade eenigermate kon worden hersteld. Het antwoord laat zich raden. Parma was buiten staat iets te doen en verklaarde, dat hij in der tijd juist op de noodzakelijkheid had aangedrongen, om zich eerst van eene of meer geschikte havens meester te maken; doch dat zijn raad, waarvan de Koning zelf het doelmatige had erkend, was in den wind geslagen.

Door de verlegenheid, waarin de beide hoofdleiders der onderneming zich bevonden, was alle gevaar voor de Republiek nog geenszins geweken. Onbekend met den waren stand van zaken, was men in Zeeland zelfs niet zonder vrees, toen het aldaar bekend werd, dat de Spaansche vloot noordwaarts gezeild was. De Nederlandsche schepen, die tot 's lands verdediging moesten dienen, in geval de vijand eene wanhopende poging mocht wagen, lagen nog altijd voor Duinkerken. Het was bijna niet te vermoeden, dat eene oogenschijnlijk zoo machtige vloot het strijdperk zou ruimen, alvorens het uiterste te hebben beproefd. Wat echter niemand kon vermoeden, gebeurde werkelijk. Steeds vervolgd door een vijand, wiens stoutmoedigheid door de behaalde voordeelen nog toenam, te midden van een weinig bekend vaarwater, blootgesteld aan allerlei zeegevaar, zonder het uitzicht van zich binnen eene nabijgelegen haven in veiligheid te kunnen stellen, was het lot der Onoverwinnelijke vloot ellendig. En toen de Engelsche Admiraal, die een eskader onder Seymour tot versterking der onzen op de Vlaamsche kust had afgezonden, den 12^{den} Augustus op 56° N. Br. de vervolging staakte, waren de Spanjaarden nog slechts van een der minst dreigende gevaren verlost. Want de meeste Engelsche schepen hadden al hun kruit verbruikt, en konden nog slechts vrees inboezemen door hunne nabijheid. voorzover dit aan verzuim te wijten was, bleef het te midden der allerwege heerschende vreugde ongestraft.

Ook na het staken der vervolging, bleef de toestand der Spaansche vloot uiterst hachelijk. Nauwelijks was zij van de Engelschen bevrijd, of er brak een storm los. Een terugkeer door het Kanaal, waar zij een zegepralenden vijand in den mond liep, was ongeraden; de havens van Schotland, welks Koning een verbond met Spanje had afgeslagen, stonden niet voor haar open. Daarenboven werd de taak der stuurlieden met ieder oogenblik zwaarder. Hoe zouden zij den rechten koers sturen, waar hun alle hulpmiddelen ontbraken en de ervaring op andere tochten opgedaan slechts weinig baatte. Om de noodige inlichtingen te erlangen, presten zij in de Noordzee eene visschersschuit met 12 Zeeuwen. Later moesten ook eenige Schotsche visschers, tegen hun wil, der vloot als loodsen van dienst zijn. Want hoe donker de vooruitzichten ook waren, zoo hadden de Spanjaarden het besluit opgevat, om met hunne vloot,

die den 27sten Augustus op 62° N. Br. nog 77 bodems telde, benoorden Schotland om, naar Spanje terug te keeren.

Zoodra men het genomen besluit ten uitvoer begon te leggen, ving weder eene nieuwe reeks van rampen aan. De Admiraal, die zich met twintig der beste schepen van de andere had afgezonderd en daarmee de ruimte had gezocht, was er het best aan toe. Nabij de kust van Ierland, werd toch het andere gedeelte zijner vloot in September door een storm beloopt, die 17 groote schepen deed verloren gaan. Wel mocht Simon Stijl later in zijn slotzang van de ongelukkige bemanning zeggen:

*Thans baat beleid, noch moed, noch treflijkheid van adel,
Door krijgstrofeën befaamd, maar kloeker in den zadel,
Dan op een driftig vlot.*

Want velen kwamen bij die gelegenheid om, en wie er het leven afbracht, viel den verbitterden Ieren in handen, die de schipbreukelingen dood sloegen of gevangen namen, na hen in beide gevallen beroofd te hebben van al wat zij nog hadden gered. Overal langs de stranden van Ierland, Schotland en Noorwegen, ontdekte men omstreeks dien tijd sporen van verongelukte schepen. Kustbewoners en visschers verrijkten zich met de kostbaarheden, waarmede de trotsche zeekasteelen waren versierd geweest. Nog lang daarna, naar men wil tot zelfs in het laatst der achttiende eeuw, werden bij de Iersche kust overblijfselen van de Onoverwinnelijke vloot gevonden. Een schip daarvan was tusschen Rottum en Schiermonnikoog gestrand.

Tegen het einde van September of het begin van October, kwam de Hertog van Medina Sidonia met een klein gedeelte der vloot in de Spaansche havens terug, waar vervolgens ook andere gedeelten binnenvielen, die aan alle gevaren ontworsteld waren, ofschoon niet zonder daarvan meer of minder geleden te hebben. De schade was ontzettend, al neemt men ook de veelal overdreven berichten van dien tijd niet onvoorwaardelijk aan. Volgens eene zeer gematigde opgave, zijn er van de 134 bodems, die na den eersten storm uit Corunna vertrokken waren, slechts 53 teruggekeerd, van welke nog 2 der grootste in de haven verbrandden. Onder de 81 groote en kleine schepen, die op de eene of andere wijze verloren gegaan waren, behoorden 3 galjassen, 3 galeien en 58 galjoenen en groote hulken. Van het personeel zag nauwelijks een derde gedeelte het vaderland weder.

De tegenspoeden, waarmede de Spaansche vloot na het afhouden der Britten had moeten kampen, waaren hier te lande geruimen tijd niet met zekerheid bekend. Sommigen verwachtten nog altijd hare terugkomst. Justinus van Nassau uitte in het laatst van Augustus, met 40 schepen te Dover zijnde, wel de meening, dat de Spaansche vloot zich waarschijnlijk niet meer zou vertoonen, doch berichtte tevens, dat de Staten nog 50 schepen noordwaarts hadden gezonden, om den vijand na te jagen. Eerst na den 20sten September, scheen men in de Republiek van alle vrees ontheven te zijn.

Terecht maakt van Meteren, een onzer oude schrijvers, met het oog op de geringe middelen, waarover men had kunnen beschikken, de opmerking:

„Aldus heeft Godt niet alleene Enghelandt, maer oock Zeelandt willen toonen harer ryanden gheweldige Schepen, opdat sij sien ende bekennen souden, hoe swack sij waren tegen sulcken ghewelt, soo Godt haer niet

mannelicken moet ende voorsichticheit verleent hadde, ende selve met veel middelen voor hen gestreden”.

Dat Zeeland meer voor een aanval van den zeekant bloot lag en dus in meer onmiddellijk gevaar had verkeerd dan Holland, is natuurlijk; doch de bedoelde schrijver drukt de meerdere zekerheid van het laatste gewest wat te sterk uit, als hij er op laat volgen:

„Immers in Hollandt en wist men van de vlote niet te spreken, voor dat se 't gheheele landt al was voorbij ghepasseert, ende dat eenige visschers van Huysduynen die hadden sien voorbij seilen, ende oversulcx daer gheen vreesen en condon maken, of de vrees des perijckels was al ghepasseert”.

Na het gebeurde met de Onoverwinnelijke vloot kortelijk te hebben nagegaan, doet zich als van zelf de vraag voor: wat waren nu de eigenlijke oorzaken, dat eene zoo belangrijke onderneming haar doel ten eenenmale miste? Het antwoord ligt voor de hand. De krachtsinspanning der Engelsche vloot, de schrik der Spanjaarden voor de branders, de nauwe insluiting van Parma door de Nederlandsche schepen; doch meer dan dat alles, de misslagen van den Spaanschen Koning zelve. Reeds vroeger is er op gewezen, dat noch de Nederlandsche, noch de Engelsche zeemacht zich, tijdens de verschijning der Onoverwinnelijke vloot, in een staat bevond, om met veel hoop op een goeden uitslag dien geduchten aanval te kunnen weerstaan. Had de Koning van Spanje, wien het gewis niet aan bekwame zeelieden ontbrak, eene vloot uitgezonden, die minder vertooning maakte, doch uit doelmatiger schepen was samengesteld; ware het bevel daarover aan bekwamer handen toevertrouwd: hij had ten minste van den strijd eene betere uitkomst mogen verwachten. Een niet geringe misslag was het bovendien, dat hij den Admiraal, wien hij eenmaal het bevel had opgedragen, en wien in elk geval genoeg deskundigen ter zijde stonden, te zeer aan orders bond, door voor te schrijven, dat hij zich van alle ondernemingen moest onthouden, zoo lang hij zich niet met Parma vereenigd had, zonder tegelijkertijd maatregelen te nemen, welke die vereeniging konden verzekeren. Het gemis van de noodige loodsen voor de Vlaamsche kust, een rechtstreeksch gevolg van het uitblijven van Parma, laat zich gereedelijk verklaren uit den waan, dat het laatste tot de onmogelijkheden behoorde. De grootste misslag was echter ongetwijfeld, dat de geheele onderneming plaats greep, voor dat men in het bezit was van eene of meer havens, waar de schepen zich in tijd van nood konden bergen. Waren alle andere misslagen niet begaan, dan had alleen deze, ook voor eene uitmuntende vloot, bestaande uit doelmatige schepen, onder een bekwam admiraal, die van de noodige volmachten en geschikte loodsen voorzien was, verderfelijk kunnen worden.

Met het oog op het rampzalige lot der Spaansche vloot, die in de Noordzee en den Oceaan door stormen geteisterd, nergens eene schuilplaats vond, mag niet onopgemerkt blijven, dat iets dergelijks, in onze dagen, waarschijnlijk voor het personeel minder noodlottige gevolgen zou na zich slepen. Schotland en Denemarken achtten het toen eene schending der onzijdigheid, de Spaansche bodems in hunne havens te ontvangen; thans zou men hen vermoedelijk toelaten, onder zekere bepalingen, welke door de zorg voor eigen veiligheid en door de betrekkingen tot bevriende mogendheden worden voorgeschreven. Geen schip, hetzij oorlogsschip of koopvaarder, wordt in geval van zeegevaar, meer in nood gelaten. Het is volgens dien stelregel, dat zelfs Japan, hetwelk alle vreemdelingen weerde, zich bij tractaten heeft moeten verbinden, om aan schepen, die in nood verkeerden, op alle kusten des rijks

bijstand te verleenen, en hen naar de daartoe aangewezen havens over te brengen, waar der bemanning een ruimer verkeer wordt toegestaan.

Er zijn in later tijd zelfs gevallen voorgekomen, waarin oorlogvoerende mogendheden, gelijk Bijnkershoek dat uitdrukt, edelmoedig, waar zij anders hadden kunnen handelen, zonder de strikte rechtvaardigheid uit het oog te verliezen, niet alleen koopvaarders, maar zelfs oorlogsbodems der tegenpartij, altijd onder de vereischte voorzorgen, den noodigen bijstand hebben verleend.

Intusschen zal de toestand eener macht, hetzij dan te land of te water, gezonden om eene geheele natie ten verderve te brengen, altijd hare bedenkelijke zijde hebben. Niets is natuurlijker, dan dat de nationale wrok zich in de eerste plaats wenscht te koelen aan hen, die, tot overheersching en verdrukking uitgezonden, zich door bijkomende omstandigheden in oogenblikkelijke verlegenheid bevinden. Overtuigd, dat in zoodanig geval de natuur wel meestal boven de leer zal gaan, kan men het alleen waarschijnlijk achten, dat zich tegenwoordig, te midden der grootste verbittering, meer sporen van algemeene menschlievendheid zouden vertoonen, dan in het laatst der zestiende eeuw. In den strijd zelven hadden de Spanjaarden, die zich na eene meer of min dappere verdediging moesten overgeven, over de hun aangedane behandeling niet altijd te klagen. Strandbewoners, wien de hoop op buit toelachte, en die slechts met hun belang te rade gingen, maakten zich aan buitensporigheden schuldig, waarvan ook meer beschaafde tijden nog wel voorbeelden opleveren. In Schotland en Noorwegen, waar de natie geene reden tot verbittering had, wedervoer den ongelukkigen eene meer menschlievende behandeling.

HOOFDSTUK X.

De onmiddellijke gevolgen van de verschijning der Onoverwinnelijke vloot. — Kaperijen der Duinkerkers. — Hulp aan Frankrijk. — Engeland en de Republiek beginnen ter zee aanvallender wijs te handelen. — Tocht van Pieter van der Does met eene Nederlandsche vloot in 1599. — Spaansche galeien te Sluis. — De Zwarte galei van Dordrecht. — Verrichtingen der zeemacht in het vaderland.

Eenmaal bevrijd van het gevaar, dat hun van den zee kant had bedreigd, konden de Republiek en Engeland hun voordeel doen met hetgeen zij gezien hadden. Het was niet te vermoeden, dat de omstandigheden hun altijd even gunstig zouden zijn, en dus geraden zich beter tegen dergelijke ondernemingen te waarborgen. Dit kon alleen door de zeemacht op een geduchten voet te brengen. Hoe weinig zij in deze landen nog geëvenredigd was aan die der Spanjaarden, is hierboven aangetoond. Alles bepaalde zich tot het beveiligen der kust tegen de kapers en tot het bewaken der rivieren. Van de voorhanden schepen werden er in Holland omstreeks 38, in Zeeland 12, in Friesland 18 voor den zeedienst gebezigd. Een nagenoeg gelijk aantal lag op de binnenwateren.

Men verliet zich op den overvloed van koopvaarders, die in tijd van nood ten oorlog konden worden uitgerust. Binnen veertien dagen, achtte men het mogelijk er honderd gereed te hebben. Uit een onderzoek was gebleken, dat zich in Holland, Zeeland en Friesland omstreeks 2700 schepen van 100 tot 400 ton bevonden, ongerekend de buizen en andere visschersvaartuigen, welker aantal niet geringer was dan dat der koopvaarders, alsmede de smakzeilen, karveelen, heuden, waterschepen, kromstevens, pleiten en andere kleine vaartuigen op de binnenwateren. Jaarlijks werden omstreeks duizend groote en kleine zeeschepen, gemiddeld ter waarde van 1000 en 2000 gld. het stuk, gebouwd. Het verkeer langs de binnenwateren was zeer levendig en vorderde insgelijks den aanbouw van een daaraan geëvenredigd getal vaartuigen. Er waren, gelijk men het uitdrukte, in deze landen zooveel schepen als huizen! Zonder dit nu al te letterlijk op te vatten, mag men toch aannemen, dat het getal zeer groot was, daar de Koning van Denemarken in 1587, alleen in de Sond, niet minder dan 600 schepen tegelijk liet aanhouden. Ook leest men, in de eerste tien jaren daarna, bij herhaling van honderden Nederlandsche graanschepen, die jaarlijks door de straat van Gibraltar voeren, om hunne lading naar de Italiaansche havens over te brengen.

Nog eene reeks van jaren, ontleende de zeemacht een groot gedeelte harer kracht aan de handelsvloot. Dit was bij de meeste zeemogendheden het geval, en dus niets bijzonders. Naarmate echter andere mogendheden daarvan afweken, en zich tot den oorlog ter zee meer van uitsluitend daartoe gebouwde schepen begonnen te bedienen, werd het gevaarlijk te zeer op het wapenen van koopvaarders te rekenen. voorzover het bestuur der Republiek dit te weinig had ingezien, was de verschijning der Onoverwinnelijke vloot eene waarschuwing, en het is in de eerste plaats de vraag, of deze begrepen en ter harte genomen werd. De gebeurtenissen van de laatste jaren der zestiende eeuw zullen ten bewijze strekken, dat er werkelijk vooruitgang te bespeuren is, ofschoon dan ook langzaam en trapsgewijze, omdat wegens de kostbaarheid van den oorlog te lande, ten minste vooreerst, aan de vloot niet meer kon worden besteed, dan hoog noodzakelijk was.

Het gemeenschappelijke gevaar had aanvankelijk de goede verstandhouding tusschen de Republiek en Engeland eenigermate hersteld. Slechts tijdelijk bracht de overgaaf van Geertruidenberg aan Parma, door een Engelsch bevelhebber, nieuwe verwijdering te weeg. Een ander gevolg was, dat de groote en tot dusverre niet ongegronde vrees voor de Spaansche macht ter zee langzamerhand begon af te nemen, en dat eerlang zelfs plannen werden ontworpen, om ook ter zee meer aanvallenderwijs te handelen.

In Engeland, welks bewoners reeds voor dien tijd bij herhaling de Spaansche kusten verontrust hadden, werd in 1589 weder een nieuw plan gevormd, om den Koning van Spanje in zijn eigen rijk te bestoken, terwijl alles daar nog onder den indruk der geleden nederlaag verkeerde. Don Antonio, de bekende Prior van Crato, die ook hier te lande meermalen ondersteuning had gevraagd, om zijne rechten op Portugal te doen gelden, moest daartoe medewerken. Zijne tegenwoordigheid kon op de stemming der bevolking een gewenschten invloed hebben. De tocht werd grootendeels met particuliere krachten ondernomen en vond slechts weinig bijval bij de regeering, uit hoofde van de groote kosten, welke daarmede gepaard zouden gaan, in vergelijking met het onzekere van den uitslag. De Koningin had nochtans eenige hulp toegezegd, en liet in het laatst van 1588 ook de Staten tot het verleenen daarvan uitnoodigen. Deze gaven daaraan gehoor en zonden, behalve eenig Engelsch krijgsvolk, dat in dienst der

Republiek was, ook een Nederlandsch regiment infanterie, onder Kolonel Nicolaas van Meetkerke, hetwelk den tocht heeft bijgewoond.

John Norrits en Francis Drake, de ontwerpers van het geheele plan, zouden het bevel voeren. In het voorjaar van 1589 begaven zij zich naar Dover, waar zij verschillende maatregelen namen in het belang der onderneming. Daaronder behoorde ook het in beslag nemen van ruim 70 Nederlandsche koopvaarders, die op weg waren naar La Rochelle. Met behulp daarvan werd het krijgsvolk gevoerd naar Plymouth, van waar de geheele vloot in het laatst van April vertrok, sterk 140 zeilen. Van de 26 oorlogsschepen, welke onder dit getal begrepen waren, behoorden er slechts 6 aan de Koningin. Later voegden zich nog eenige nagekomen schepen bij de vloot.

Den 4^{den} Mei landden 8000 man te Corunna, waar zij de benedenstad in bezit namen. Er werden vele schepen in de haven verbrand en eenige voordeelen behaald op het krijgsvolk, dat tegen de gelande troepen was uitgezonden. Na een verblijf van omstreeks twee weken op dat gedeelte der kust, scheepte men zich weder in met den behaalden buit. Negen dagen later, kwam de vloot ten anker in de baai van Penicha, op de kust van Portugal, waar omstreeks 6000 man werden aan wal gezet, die over land naar Lissabon oprukten. Zij bereikten hunne bestemming, doch konden, wegens gebrek aan geschut, tegen de stad zelve niets uitrichten.

De vloot, die weldra op de Taag verscheen, nam aldaar 60 koopvaarders met granen en andere waren geladen, welke in de Oostzee te huis behoorden, hetgeen later niet weinig moeite baarde. Dientengevolge kregen echter de Nederlandsche schippers, wier bodems te Dover in beslag genomen waren, vergunning daarmede te vertrekken. Zij maakten er gebruik van, doch weigerden een deel van het genomen graan in betaling aan te nemen, uit hoofde van de onaangename gevolgen, welke daaruit ook voor hen zouden kunnen voortvloeien. Elizabeth verdedigde later het gedrag der Engelschen, op grond, dat zij den Hamburgers en den Oosterlingen in het algemeen allen handel op de Spaansche havens had verboden. In het vervolg zal het duidelijk worden, waarom de Engelschen hunne Koningin gerechtigd waanden tot het uitvaardigen en handhaven van een dergelijk verbod.

Vermoeienissen en ziekten werkten ongunstig op de stemming der vlotelingen. Ondanks de vertoogen van Don Antonio en van die Portugeezen, welke zijne zaak hadden omhelsd en nu de wraak der Spanjaarden duchtten, besloten de aanvoerders daarom tot den terugtocht. Nadat er nog eenige verwoestingen waren aangericht, ging de vloot weder onder zeil. In het voorbijgaan werd Vigos nog geplunderd en aan de vlammen prijs gegeven. Men kon dus niet zeggen, dat de vloot geene sporen van haar verblijf achterliet. Alles te zamen genomen, was de uitslag echter niet gelukkig, indien men nagaat, dat in Juli van de 21.000 man, die aan den tocht hadden deelgenomen, nauwelijks de helft terugkeerde, zonder dat enig duurzaam voordeel was behaald. De gansche onderneming, een voorspel van latere, die ons als Nederlanders meer belang zullen inboezemen, was slechts een plundertocht geweest, en werd daarom ook minder beoordeeld naar de behaalde voordeelen, dan naar de slagen, welke men den vijand in zijn eigen gebied had toegebracht. De Staten hadden zich bepaald tot het leveren van eenig krijgsvolk, en zoo er ook Nederlandsche schepen aan hebben deelgenomen, dan moeten zij door particulieren zijn uitgerust. De schippers, wier bodems in beslag genomen waren, hadden slechts noode de hun opgelegde taak volbracht, en wel verre van daarmede ingenomen te zijn, uitdrukkelijk ofschoon vruchteloos geprotesteerd. Dat sommigen hier te lande met belangstelling eene onderneming gadesloegen, welke zijdelings ook voor Nederland eenig voordeel kon afwerpen, laat zich begrijpen.

De Staten zagen het nut van dergelijke tochten, welke den gemeenen vijand in ontzag hielden, geenszins over het hoofd. Het vervolg leerde, dat zij overbereid waren ook hunnerzijds daartoe krachtig mede te werken, als de omstandigheden het gedoogden. Zij waren evenwel te recht van meening, dat de beschikbare middelen in de eerste plaats tot een ander doel moesten worden aangewend, en wel tot het binnenhouden der kapers van Duinkerken, Sluis en Nieuwpoort, die aan handel en visscherij niet weinig schade deden, nadat Parma in de eerstgenoemde stad eene Admiraliteit had opgericht.

Later waren de Nederlanders met het insluiten der Vlaamsche havens minder gelukkig, dan bij de verschijning van de Onoverwinnelijke vloot. Sedert was er eene voortdurende worsteling met de aldaar uitgeruste schepen, waarin de zeemacht hare beste krachten verspilde, zonder de gehoopte uitkomst te erlangen. Tot beteugeling dier kaperijen, brachten de Admiraliteiten, reeds in 1589, nog 20 nieuwe schepen van 60 tot 100 ton in zee, waaronder 12 pinassen, die zoowel roeien als zeilen konden. Zij waren voorzeker klein, doch in vergelijking met de schepen der tegenpartij geenszins onbeduidend, daar ook deze tot de kaapvaart slechts bodems van 30 tot 60 en 80 ton kon gebruiken, die echter doorgaans goed bemand waren.

Daden van moed en wreedheid kenmerkten den strijd met de kapers, die op leven en dood werd gevoerd. In October 1589 tastten de Duinkerkers een Hollandsch oorlogsschip aan, welks bemanning, na eene dappere verdediging, den brand in het kruit stak en met een aantal vijanden in de lucht vloog. Niet lang daarna veroverden de nieuwe pinassen een kaper met 100 man, van welke de helft gevangen genomen en zonder genade opgehangen werd.

Onbeschrijfelijk was de verwoedheid aan beide zijden. Allen, die in onze handen vielen, wachtte de galg, hetgeen natuurlijk de tegenpartij tot een dergelijken maatregel deed overgaan. Was het te verwonderen, dat zich ook wel Spaansche vrijbuiters in de Noordzee vertoonden, en dat de verontwaardiging der onzen niet weinig klom, toen het bleek, dat er somtijds uitgeweken Nederlanders aan boord dier vrijbuiters waren, om dezen tot wegwijzers te dienen.

Inmiddels verleenden de Staten nu en dan ook hulp aan den Koning van Frankrijk, waaraan deze vooral behoefte had, omdat de Fransche zeemacht, gedurende den burgeroorlog onder de laatste vorsten uit het huis van Valois, deerlijk in verval was geraakt. Zij zonden in 1589 totdat einde schepen, volk, amunitie en anderen voorraad. Zelfs de Admiraal Justinus van Nassau hield zich omstreeks dien tijd eene wijle in Frankrijk op, waar hij echter blijkbaar te land gebruikt werd. In het volgende jaar hadden 5 kleine Nederlandsche konvooiers in last, 's Konings belangen op de kusten van Frankrijk voor te staan, waar zij op diens tegenstanders een schip van 200 ton veroverden, met 24 stukken en 180 man, hetwelk daarna door eenig toeval in brand geraakte en verloren ging. Nog in 1596 werd over zee eenig krijgsvolk naar Calais gezonden. Maurits zelf ging er heen, maar kwam te laat om den val der stad te verhoeden.

Terwijl de grootere schepen tot beveiliging van den handel en zelfs tot het ondersteunen van bevriende mogendheden gebezigd werden, moesten de kleinere, op de binnenwateren, tot de krijgsoperatiën te lande medewerken. Zoo lag er in 1593 eene scheepsmacht op de Donge, tijdens het beleg van Geertruidenberg. De verrichtingen dier kleine schepen op de binnenwateren liggen echter buiten ons bestek. Alleen om der bijzonderheid wille, zij hier bijgevoegd, dat het scheepsvolk voor Geertruidenberg op de gedachte kwam, nu en dan ledige vaartuigen en houten kanonnen in de nabijheid der stad te brengen, ten einde de belegerden uit te lokken, tegen die onschadelijke voorwerpen, nog een gedeelte van hun geringen kruitvoorraad te vermorsen.

Andere gebeurtenissen waren voor het zeewezen van meer belang, doch brachten tevens aan het licht, dat de grootte der schepen nog weinig was toegenomen. In Engeland, waar men in de laatste jaren geene gelegenheid om den Spanjaarden in hun eigen gebied afbreuk te doen ongebruikt had laten voorbijgaan, waren reeds geruimen tijd geruchten in omloop, dat er in de Spaansche havens nieuwe uitrustingen op groote schaal plaats hadden. Zij deden weder het besluit tot een tocht derwaarts opvatten, die zoo mogelijk tot verijdeling der Spaansche ontwerpen zou moeten strekken. Schoon onbekend met het wezenlijke doel der onderneming, gaven de Staten aan de uitnoodiging der Koningin gehoor door in 1596 een eskader van 24 schepen toe te zeggen. Het zou bestaan uit: 8 schepen van 400 ton met 24 stukken en 120 man, 8 schepen van 300 ton met 20 stukken en 100 man, alsmede 8 schepen van 200 ton, die 16 stukken en 80 man zouden voeren. Van de eerste en de laatste waren er slechts drie voorhanden, zoodat nog 18 bodems gehuurd moesten worden. De bemanning was ten slotte iets sterker, dan oorspronkelijk geraamd was; 6 schepen waren daarentegen lichter bewapend en kleiner, waarom andere berichten misschien slechts van 18 oorlogsschepen en 6 transportvaartuigen gewagen. Alles wat op het doel der onderneming betrekking had, bleef zeer geheim; doch het is in geenen deele te verwonderen, dat velen het onder de gegeven omstandigheden voor eene uitgemaakte zaak hielden, dat het Spanje gold.

De schepen vertrokken in het laatst van April, onder Joan van Duivenvoorde, Heer van Warmond, naar Plymouth, waar de genoemde bevelhebber later een eigenhandigen brief van Elizabeth ontving, waarin deze hem hare tevredenheid over den staat zijner schepen betuigde. Den 13^{den} Juni stak de geheele vloot, meer dan 150 zeilen sterk, waaronder 17 zware oorlogsschepen, in zee.

Vóór hun vertrek hadden de Graaf van Essex en Lord Howard, die met het beleid der onderneming belast waren, eene declaratie uitgevaardigd, waarin het doel van den tocht werd kenbaar gemaakt. Zij moest tevens strekken tot eene waarschuwing voor alle bevriende schippers en kooplieden, die zich op dat tijdstip in de Spaansche havens bevonden, doch beantwoordde, zooals het vervolg leerde, in dit opzicht niet ten volle aan het oogmerk. De eerstgenoemde had het bevel over de troepen, de laatstgenoemde over de vloot. Bij de overeenkomst met de Staten was bepaald, dat hun Admiraal onder dien der Koningin zou staan, hetgeen zich uit de bestaande verhouding tusschen de beide mogendheden gereedelijk laat verklaren. Nederland had zekere verplichting aan Engeland, wegens ontvangen hulp; het aandeel der Engelschen in de uitrusting overtrof dat der onzen; algemeen gaf men ook aan koninklijke vlaggen en ambtenaren den voorrang boven die eener republiek. Hoe verklaarbaar de zaak uit dien hoofde moge zijn, zoo beriepen de Britten zich daarop later, onder geheel andere omstandigheden, om hun voorgewend recht op de heerschappij der zee met een voorbeeld te kunnen staven.

Den laatsten Juni kwam de vloot ten anker in de nabijheid van Cadix, waar zich, volgens ingewonnen berichten, vele rijk geladen schepen in de haven bevonden. Daags na hunne komst vielen de Nederlanders en Engelschen de zwaarste Spaansche schepen aan, van welke enkele door de bemanning in brand gestoken en verlaten werden. Twee der grootste galjoenen, de *St. Mattheus* en de *St. Andreas*, die elk 54 metalen stukken en 700 man voerden, benevens een koopvaarder, werden veroverd. Andere bodems borgen zich aan gene zijde der brug, die het eiland, waarop de stad ligt, met den vasten wal verbindt. Ook na de inneming der stad schijnt men noch voor het bewaken der brug, noch voor het aantasten der nabijgelegen schepen behoorlijk gezorgd te hebben. Eerst later zag men den misslag in, toen de schepen,

die naar de brug gevlucht waren, elders de kustbevolking en andere schepen waarschuwden, ja ten slotte de vereenigde vloot op hare terugreis nog achtervolgden. Een Nederlandsch schip was gedurende den strijd door eigen kruit in de lucht gesprongen.

Nauwelijks was de aanval op de vloot afgelopen, of er werd in den namiddag eene landing bij Puntal bewerkstelligd. De Spaansche troepen namen de wijk, en de bondgenooten drongen tot in de stad zelve door, die hun met alles, wat zich daarin bevond, in handen viel. Tegen betaling van 120.000 dukaten zou de bevolking gespaard blijven. De onderhandeling over het rantsoen der schepen was nog niet afgelopen, toen de Spaansche autoriteiten last gaven tot het in brand steken dier bodems, nadat er inmiddels een en ander uit was geborgen.

De voordeelen waren geenszins zoo groot als men zich die had voorgespiegeld, hetgeen vooral aan de oneenigheid der hoofdleiders te wijten was. Eenige dagen later, toen de vraag werd geopperd, of men de stad zou behouden of verlaten, waren Essex en de officieren der Engelsche troepen voor het eerste, Howard en de Britsche zeeofficieren daarentegen voor het tweede, vooral op grond, dat er weldra gebrek aan proviand zou ontstaan, daar van den aanwezigen voorraad bij de inneming der stad nog veel uit baldadigheid was vernield. Warmond, die van hetzelfde gevoelen als Essex was, bood aan zelf te Cadix te blijven en aldaar eene maand voorraad voor 2000 man uit zijn eskader te verstrekken. Hij beweerde, dat er in de behoeften voor drie of vier maanden kon worden voorzien, indien de Engelschen naar evenredigheid hetzelfde deden, dewijl de schepen, die met den buit huiswaarts werden gezonden, betrekkelijk weinig noodig hadden. Alle redeneering was echter vergeefs, en het gevoelen van Howard dreef boven. De stad werd geplunderd en in brand gestoken; de gemaakte buit werd ingescheept; wat men niet bergen kon werd vernield; 40 gijzelaars moesten, als borgen voor de beloofde 120.000 dukaten, de vloot volgen, welke den 16^{den} Juli weder in zee stak. Bij dien terugtocht kwamen de Spaansche galeien, die zich intijds geborgen hadden, weder te voorschijn en verontrustten de wegzeilende vloot. Deze richtte, in het voorbijgaan, te Faro nog eenige schade aan.

Op de hoogte van kaap St. Vincent verklaarde Essex, dat er nu al twee misslagen begaan waren, namelijk: dat er met het aantasten der schepen te lang was gedraald en dat men de stad zelve had verlaten. Hij drukte den wensch uit, dat er toch geen derde mocht worden bijgevoegd door de Vlaamsche eilanden ongemoeid te laten. Zijne woorden vonden bij de Engelsche zeeofficieren geen ingang, evenmin als later, op de hoogte van Lissabon, toen hij verzocht ten minste eenige der beste schepen af te zenden tot het onderscheppen der Spaansche retourvloten uit de beide Indiën. De Nederlandsche Admiraal dacht er anders over dan de Britsche en verklaarde zich bereid met alle Nederlandsche schepen aan dien tocht deel te nemen. Nadat Howard echter zijne goedkeuring had geweigerd, moesten die verdere plannen worden opgegeven. Essex liet daarna al het voorgevallene in geschrift brengen, tot eigen verantwoording, vooral omdat eene Spaansche retourvloot weinig tijds later ongestoord was binnengevallen.

Wat de Nederlandsche zeelieden betreft, zij waren slechts half tevreden en klaagden er over, dat de Engelschen hun te Cadix een deel van den buit hadden afhandig gemaakt. De Nederlandsche kooplieden waren insgelijks alles behalve voldaan, omdat ook zij, door het vernielen der schepen te Cadix, aanzienlijke verliezen hadden geleden. Dit levert een sprekend bewijs van het voortzetten des handels met Spanje, al geschiedde het dan ook meestal onder vreemde namen. Bij de plundering der stad was het nog al ruw toegegaan, en men gaf er den onzen de schuld van. Daaraan weet men het ook dat de Koningin, die zeer tevreden was over

den trouwen bijstand, door Warmond aan Essex verleend, en tevens haar innig leedwezen betuigde over de belangrijke schade, welke de kooplieden hadden geleden, den Nederlandschen Admiraal op den 14^{den} Augustus wel een beleefden brief zond, maar hem niet ten hove noodigde. Warmond vertrok naar Holland, zonder haar zijne opwachting gemaakt te hebben. Over het algemeen had de geheele onderneming niet beantwoord aan de wellicht te hoog gespannen verwachting. Men kon zich echter eeniger mate troosten met de gedachte, dat thans de zwakheid des Konings in zijn eigen gebied voor de oogen der geheele wereld duidelijk was gebleken.

De schade, welke de vereenigde vloot op de Spaansche kust had aangericht, schoon door sommigen op wel 20 millioen dukaten begroot, was nochtans niet van dien aard, dat de Koning daardoor in zijne plannen ernstig werd belemmerd; want de vloot was nauwelijks teruggekeerd of er kwamen weder zeer onrustbarende tijdingen aangaande eene nieuwe uitrusting tegen Engeland en Nederland. Later bleek het, dat werkelijk eene vrij sterke vloot uit de Spaansche havens was vertrokken, die alleen wegens storm en daardoor bekomen schade had moeten terugkeeren.

Het is licht te begrijpen dat die geruchten al spoedig den lust tot een herhaalden tocht opwekten. Elizabeth zond in 1597 weder 17 van hare schepen uit, met vele andere bodems en een aantal gepreste schepen als transportvaartuigen. De Staten voegden daarbij 9 of 10 oorlogsschepen van 300 tot 400 ton en 15 kleinere vaartuigen, waarover het bevel weder aan Joan van Duivenvoorde was toevertrouwd. Den 20sten Juli ging de geheele vloot, meer dan 100 bodems sterk, van Plymouth onder zeil. Essex, die zich vroeger had beklagd dat er te weinig doortastende maatregelen waren genomen, was bij deze gelegenheid opperbevelhebber. Hij zag zich echter in zijne schoone verwachtingen bitter teleurgesteld toen de vereenigde vloot, op hare beurt door storm beloopt, onverrichter zake moest terugkeeren. Slechts met een gedeelte daarvan, waarbij zich ook de Nederlandsche schepen hadden aangesloten, hervatte hij den tocht den 27sten Augustus, zonder dat er evenwel op de Spaansche kust of op de Vlaamsche eilanden iets van belang voorviel. Even ongelukkig als hij, waren in hetzelfde jaar de Spanjaarden met eene vloot, die tegen Engeland en Nederland was uitgezonden. Deze had zelfs het Kanaal bereikt onmiddellijk na de vloot van Essex, doch deed er niets dan eenigen schrik langs de kusten verspreiden en verloor ten slotte bij haren terugkeer nog een aantal bodems.

In al die jaren hadden de Duinkerkers geen oogenblik stil gezeten. Zij waren langzamerhand zóó stout geworden, dat vele Nederlanders in 1598, niet geheel zonder reden, begonnen te klagen over geleden verliezen, zoodat vele kleine Nederlandsche schepen en vooral de haringbuizen, om zich daartegen te vrijwaren, het verkieslijk achtten, zich tegen betaling van paspoorten te voorzien. Beurtelings lagen de Nederlandsche Admiraals, tot het beletten van allerlei gewelddadigheden, met 30 tot 40 schepen op de Vlaamsche kust, waar zij werkelijk nu en dan eenig voordeel behaalden, zonder dat het hun echter gelukte handel en visscherij nadrukkelijk te beschermen. De betrekkelijk geringe vruchten, welke de tochten naar de Spaansche kust tot dusverre hadden afgeworpen, en de grootere krachtsinspanning, die omstreeks denzelfden tijd tot beveiliging der zeevaart werd gevorderd, waren hoogst waarschijnlijk de redenen, waarom er nagenoeg twee jaren verliepen, voor dat de Staten tot een nieuwen tocht naar meer afgelegen streken overgingen. Voor Nederland was deze belangrijker dan een der vorige.

Alle vroeger gemelde tochten waren gemeenschappelijk met de Engelschen ondernomen. In 1599 echter scheen Koningin Elizabeth, die in Ierland handen vol werks kreeg, weinig geneigd tot eene onderneming ter zee, die den Staten-Generaal meer dan ooit te voren noodzakelijk toescheen, niet alleen dewijl er berichten waren ingekomen van nieuwe uitrustingen in de Spaansche havens, maar ook dewijl Philips III, die in het vorige jaar zijn vader als Koning van Spanje was opgevolgd, den handel op de Spaansche havens, dien zijn vader nog oogluikend had toegelaten, uitdrukkelijk had verboden. Alle daar aanwezige Nederlandsche schepen waren tegelijkertijd in beslag genomen. Die maatregel was gevolgd door een verbod van handel op de Zuidelijke Nederlanden, hetwelk een dergelijk verbod van de zijde der Staten had uitgelokt. Niet zonder reden waren zij beducht, dat de handel dientengevolge in andere handen zou overgaan, hetgeen tot het besluit leidde eene Nederlandsche vloot naar de Spaansche Zee te zenden: „een raedt, dien ick achte d'allerwichtigste ende mannelickste, naest d'afswearinghe des conincks,” gelijk van Reydt het uitdrukt.

Niet minder dan 73 schepen, waaronder 4 groote, die kort geleden gebouwd waren, en waarvan een zelfs eene scheepsruimte van 500 last had, lagen weldra gereed. Zij vertrokken in de laatste dagen van Mei, onder den Vice-Admiraal Pieter van der Does, die tot buitengewoon Luitenant-Admiraal was benoemd. In het geheel waren er 8000 man aan boord. Van de drie eskaders der vloot, voerden de schepen van de voorhoede eene oranje, die van den middeltocht eene witte, en die van de achterhoede eene blauwe vlag. Het admiraalschip de *Hollandsche tuin*, een groot, nieuw schip, volgde de vloot en voegde zich bij haar te Corunna. Het schijnt dat de discipline nog al iets te wenschen overliet, als men in aanmerking neemt, dat een der kapiteins zich op eigen gezag van de vloot afzonderde, om met eenige Engelsche vrijbuiters iets tegen het eiland Santa Maria te ondernemen. Na zijne terugkomst, werd hij door de Admiraliteit van Amsterdam „aengesproken van niet rechtelijck gehandelt te hebben”, zonder dat het blijkt of het daarmede afliep.

Te Corunna, waar de vloot zich den 11^{den} Juni vertoonde, waren de Spanjaarden van hare komst verwittigd en zoo goed voorbereid, dat er geene kans bestond, zelfs met branders, iets tegen de schepen in de haven te ondernemen. Uit dien hoofde werd besloten weder onder zeil te gaan en den tocht naar de Canarische eilanden te vervolgen. Vier weken na het vertrek uit de Nederlandsche havens, kwam de vloot bij het eiland Groot Canaria ten anker, waar onder het vuur der bezetting eene landing volbracht werd.

Pieter van der Does voerde de zijnen aan, en ontving meer dan eene wond, ofschoon niet gevaarlijk. Aan persoonlijk moed ontbrak het hem niet. Wegens het ondiepe vaarwater den oever met de sloepen niet kunnende naderen, sprong de Admiraal ter halver lijf in het water, en bereikte met de zijnen, half zwemmende en half vechtende den wal, waar het geluk hun toelachte, daar het kasteel, de hoofdstad Palmas, onder den naam van Allegona vermeld, en andere sterkten zich moesten overgeven. Alles werd geplunderd, nadat een groot deel der bevolking met hare tilbare have in het gebergte van het binnenland was gevluht.

Een der aan boord zijnde predikanten hield in de hoofdkerk eene dankpredikatie, welke door den Admiraal en 400 der vlotelingen werd bijgewoond. Wat men van den buit bergen kon werd medegenomen en het overige der vernieling prijs gegeven. Den 8sten Juli ging de vloot, beladen met de klokken der torens, eenige veroverde stukken en van het noodige voorzien, weder onder zeil, en deed den 13^{den} het eiland Gomera aan, waar de gelande troepen in eene hinderlaag vielen, die velen het leven kostte. Over het algemeen verdedigde de bevolking zich beter, dan de onzen hadden verwacht. Zij was echter tegen een geregelden aanval niet bestand, en kon

niet beletten, dat Gomera hetzelfde lot wedervoer als Groot Canaria. Van de 71 schepen, welke de opperbevelhebber nog onder zijne vlag had, zond hij er eenige dagen later 35, onder den Vice-Admiraal Jan Gerbrandsz. met den voornaamsten buit naar het vaderland, waar zij in September aankwamen, na onder weg nog eenige voordeelen behaald te hebben. Met de andere schepen, 36 in getal, die van eene dubbele huid voorzien en dus tot langere tochten meer geschikt waren, zette van der Does zelf de reis voort naar het eiland Mayo, waar hij van den 14^{den} tot den 15^{den} Augustus vertoefde en eenige prijzen maakte. Vervolgens stevende hij naar de kust van Afrika en de golf van Guinea, waar het eiland St. Thomas met een niet onbelangrijken buit den onzen in handen viel. Den 13^{den} October zond de Admiraal een brief naar het vaderland, waarin hij berichtte, dat aan boord alles wel was. De voorspoed, die tot dusverre de geheele onderneming had gekenmerkt, verliet de stoute zeelieden, misschien wel door eigen schuld, nadat zij op St. Thomas waren geland. Onder den invloed van het tropische klimaat, brak eene ziekte onder hen uit, die velen hunner wegraapte. De Admiraal en vele andere officieren bezweken aan de gevolgen daarvan.

Beducht voor nieuwe rampen, zond Kapitein Leynsen, op wien het bevel over de vloot was overgegaan, slechts 7 der beste schepen met 1 jacht, onder Kapitein Hartman, naar de kust van Brazilië, en keerde zelf met de andere naar Nederland terug, waar hij in Februari 1600 aankwam. Gedurende de reis, leed het scheepsvolk nog dermate aan ziekten, dat zelfs één schip, wegens gebrek aan bemanning, aan de golven moest worden prijs gegeven, terwijl eenige bodems om dezelfde reden in Fransche en andere bevriende havens waren binnengevallen. Eenigen tijd later keerden ook de schepen, die naar Brazilië gezonden waren, terug.

Alles te zamen genomen, was de tocht niet voordeelig geweest, en moest alleen de overtuiging, dat men den Spaanschen Koning toch eene niet onbelangrijke schade had berokkend, voor de gemaakte kosten eenigermate schadeloos stellen. Geheel vruchteloos waren de herhaalde plundertochten niet; want de Spaansche naam ontving daardoor een gevoeligen knak, en bij den Koning moest langzamerhand de vrees worden opgewekt, dat die verachtelijke vijanden, met hunne kleine schepen, hem vroeg of laat zijne kostelijke Indische vloten wel eens konden ontrooven. Het vervolg zal doen zien, dat die vrees alles behalve ongegrond was, en dat de Nederlanders den Koning in diezelfde jaren, in andere oorden van zijn uitgestrekt gebied, gevoeliger slagen toebrachten.

Voortdurend was men in Engeland niet zonder bekommering geweest over de nadering eener Spaansche vloot; maar de in Spanje beschikbare schepen waren deels tegen de Nederlandsche vloot onder Pieter van der Does, deels tot bescherming eener verwachte retourvloot uitgezonden. Er verschenen slechts 6 groote galeien, onder Frederik Spinola, bestemd voor den dienst in de nabijheid der Vlaamsche kust. Onbemerkt door de Engelschen, passeerden zij de Hoofden, hielden zich op behoorlijken afstand van de schepen onder Justinus van Nassau, die bij de Vlaamsche kust lagen en kennis schijnen te hebben gedragen van hare nadering, zonder dat zich eene geschikte gelegenheid voordeed om haar aan te tasten. Nadat de Zeeuwen haar aan den ingang der Schelde eenige schade hadden toegebracht, bereikten de galeien den 11^{den} September 1599 de haven van Sluis. Van daar bedreigden zij voortdurend Zeeland, waar men steeds schepen op wacht moest hebben, om haar binnen de haven te houden. Met stil weder kwamen zij wel naar buiten, en hadden dan natuurlijk eenig voordeel boven de zeilschepen der onzen, daar zij zich in alle richtingen gemakkelijk konden bewegen, terwijl de zeilschepen werkeloos moesten blijven. Indien het niet al te sterk woei, konden de galeien ook tegen den wind opwerken en zich daardoor buiten het bereik der onzen stellen.

Algemeen heerschte de meening, dat schepen van die soort groote voordeelen bezaten boven de gewone. Op grond daarvan besloten de Admiraliteiten er ook eenige te doen bouwen. Bij wijze van proefneming, lieten zij er te Dordrecht een op stapel zetten, later bekend geworden onder den naam van de *Zwarte galei*. Deze voerde 15 metalen stukken en bovendien vele steenstukken. De roeiers zaten schootvrij. Aanvankelijk beantwoordde het schip vrij goed aan de verwachting. Eerst toen het duidelijk was gebleken, dat de galeien toch op den duur niet tegen gewone zeilschepen bestand waren, gaf men die soort van schepen weder geheel op. Wat er verder met de galeien van Sluis voorviel, zal later blijken.

Naar aanleiding van hare komst zij herinnerd, dat de eigenlijke galeien, zooals vroeger gebleken is, in deze oorden geenszins onbekend waren. Niet zelden gaf men echter dien naam aan betrekkelijk kleine roeivaartuigen, zoo als op het Haarlemmermeer en bij het ontzet van Leiden. Dergelijke schepen waren alles behalve gevreesd, maar wel de galeien, die op de Middellandsche Zee werden gebruikt. Spanje en andere mogendheden hadden daaraan hun roem ter zee voor een niet klein gedeelte te danken. Daarom waren velen in den lande beducht, dat de galeien van Spinola der tegenpartij zeker overwicht zouden verschaffen, en juichten uit dien hoofde het besluit der Admiraliteiten toe. En de *Zwarte galei* was niet de eenige, welke meer bepaald naar Spaansch model was gebouwd. Omstreeks denzelfden tijd komen andere voor. Zoo bezat Vlaardingen, in het laatst der zestiende eeuw, eene galei met twaalf riemen aan elke zijde. Elke riem werd bewogen door twee slaven of misdadigers, die aan de banken vastgeketend en geheel kaal geschoren waren. Buiten allen twijfel, waren de *Zwarte galei*, de galei van Vlaardingen en de Zeeuwsche galeien, welke in die dagen vermeld worden, meer dan eenvoudige roeischepen.

De tochten naar de kusten van Spanje en de eilanden zijn onmiskenbare bewijzen van den vooruitgang, die tegen het einde der zestiende eeuw bij het Nederlandsche zeewezen was te bespeuren. Het was een gevolg van de verschijning der Onoverwinnelijke vloot. Vóór hare komst, was er slechts weinig gedaan, om aan de zeemacht van den staat een indrukwekkend voorkomen te geven; na dien tijd begon de Republiek, eerst vereenigd met Engeland, vervolgens alleen, den Spaanschen monarch in zijn eigen gebied te bestoken. Uit dat oogpunt beschouwd, krijgen de plundertochten eene hoogere beteekenis. Over het algemeen openbaarde zich in die dagen eene ongewone geestdrift voor het uitbreiden der zeevaart, waarvan de uitwerking weldra de stoutste verwachting overtrof.

Intusschen had de zeemacht in het vaderland slechts eene ondergeschikte rol te vervullen. Getrouw aan hare roeping, droeg zij echter het hare bij tot het erlangen van uitkomsten, die eene der luisterrijkste bladzijden in 's lands historie beslaan. Nauwelijks toch was in het voorjaar van 1600 tot een tocht naar Vlaanderen besloten, ten einde zoo mogelijk Duinkerken van de landzijde te bereiken en de kustplaatsen van Vlaanderen aan den Spanjaard te ontrukken, of der Nederlandsche vloot werd ook hare taak aangewezen. Terwijl het leger onder Maurits door Vlaanderen trok, geleidden de oorlogsschepen onder Joost de Moor en Joan van Duivenvoorde aanzienlijke transportvloeten met geschut, amunitie en anderen voorraad naar de Vlaamsche kust, zonder verontrust te worden door de galeien van Sluis, die van omstreeks 40 andere transportschepen, welke kort te voren denzelfden tocht onder het geleide van slechts één oorlogsschip hadden ondernomen, nagenoeg de helft hadden veroverd of vernield. Justinus van Nassau sloot zich aan bij den staf van Maurits, en liet daarom het bevel over de Zeeuwsche schepen aan zijn Vice-Admiraal de Moor. Voor den slag bij Nieuwpoort, werd zoo veel bootsvolk, als men missen kon, aan wal gebracht, om behulpzaam te zijn bij de bediening

van het geschut, waarin het zeer bedreven was. De zeelieden beantwoordden ten volle aan de verwachting, en de behaalde zege was, volgens de getuigenis van den Admirant, een gevangen Spanjaard, voor een groot gedeelte aan hunne medewerking toe te schrijven. Zeker was het in die dagen geene zeldzaamheid, dat bij voorkeur scheepsvolk tot bediening van het geschut werd gebruikt. Ook schijnt het Justinus van Nassau geweest te zijn, die vóór den slag den heilzamen raad had gegeven het geschut op planken te zetten.

Nog in November van hetzelfde jaar, ontwierp de genoemde Admiraal het plan tot een tocht op de Schelde, waartoe de vroeger gemelde *Zwarte galei* en 13 jachten gebezigd werden. Die scheepsmacht waagde zich tot in de nabijheid van Antwerpen, waar zij, terwijl de trompetters aan boord het welbekende Wilhelmus bliezen, een niet geringen schrik verspreidde. Met 8 veroverde schepen, waaronder het admiraalschip van 180 ton, dat 16 of 17 metalen en vele andere stukken voerde, keerden de Nederlandsche zeelieden terug. Onder den buit bevonden zich in het geheel wel 58 metalen stukken. De *Zwarte galei* was met zooveel kracht tegen het genomen admiraalschip aangevaren, dat men hare snebbe, die te diep in het vijandelijke boord was doorgedrongen, moest afzagen.

Hier op de Schelde was Justinus van Nassau, die evenwel den tocht niet in persoon bijwoonde, voor het laatst als Luitenant-Admiraal van Zeeland werkzaam. Op zijn verzoek, werd hij in het volgende jaar eervol uit die betrekking ontslagen. Niet lang daarna werd Willem de Zoete, Heer van Hautain, in zijne plaats tot Luitenant-Admiraal van Zeeland aangesteld, terwijl Joan van Duivenvoorde, Heer van Warmond, dezelfde waardigheid in Holland en West-Friesland bekleedde, totdat hij in 1610 overleed.

HOOFDSTUK XI.

Nadere regeling van het bestuur over het zeewezen in 1597. — Samenstelling en beroegdheid der Admiraliteiten. — Hare geldmiddelen. — Uitbreiding der zeevaart in het algemeen. — Oprichting eener Oost-Indische en later ook eener West-Indische Compagnie. — Invloed dier lichamen op het zeewezen.

In dezelfde jaren, waarin de Staten zich beijverd hadden, om den Koning van Spanje in zijn eigen rijk te benadeelen, was het bestuur over het zeewezen der Republiek op meer geregelden voet gebracht. Elders is gewezen op hetgeen vroeger totdat einde was gedaan. Er behoeft hier dus slechts herinnerd te worden, dat de drie Admiraliteiten, welke bij het vertrek van Leicester meer bepaald belast waren met al wat het zeewezen betrof, in wezen gebleven en later met eene vierde vermeerderd waren. Bij herhaling wordt er van dat vierde Collegie melding gemaakt, en in 1596 wordt, nevens de Zeeuwsche, uitdrukkelijk van drie Admiraliteiten in Holland gesproken. Sedert 1592 hield de Admiraliteit van het Noorder-Kwartier hare zittingen beurtelings te Hoorn en te Enkhuizen. Friesland bezat er blijkbaar nog geen, daar de Staten van dat gewest in het genoemde jaar besloten er eene op te richten, ten einde zodoende de administratie hunner zeemacht aan het Collegie van Hoorn te onttrekken, welks leden tot dus verre nu en dan zitting hielden te Harlingen.

Die verschillende Collegiën waren geheel onafhankelijk van elkander, hetgeen natuurlijk aanleiding moest geven tot botsingen, die op de algemeene belangen een hoogst nadeeligen invloed uitoefenden. Te vergeefs hadden de Staten getracht daarin te voorzien, en het

zeewezen tevens meer onafhankelijk te maken van den Raad van State, waarin nog altijd twee Engelschen zitting hadden, door het oprichten van een Collegie-Superintendent, onder Maurits, als Admiraal van de Vereenigde gewesten. Het was in 1589 wel tot stand gekomen, maar had, wegens den naijver der bijzondere Collegiën, zelfs der drie Hollandsche onderling, reeds in 1593 opgehouden te bestaan.

Ter loops is vroeger gezegd, dat de opbrengst der konvooien en licenten ten behoeve der zeemacht werd besteed. Beide rechten waren echter geenszins van even oude herkomst. Het konvooi- of geleigeld was lang te voren ingevorderd, tot het uitrusten van oorlogsschepen, die koopvaarders en visschers moesten beschermen. Licenten daarentegen waren eerst sedert den opstand in gebruik gekomen. Men verstond daaronder oorspronkelijk hetgeen betaald moest worden voor de vergunning, om goederen, die op 's Prinsen gebied waren gekocht, op dat des vijands te mogen verkoopen. Zoowel de konvooien als de licenten werden eene soort van belasting, die bij wijze van in- en uitgaande rechten moest worden betaald.

Het innen der konvooien en licenten, dat in elke provincie afzonderlijk plaats had, was eene milde bron van twist. Met laakbare partijdigheid, maakten de ambtenaren van het eene gewest de genoemde rechten drukkender voor kooplieden en schippers uit het andere, om zoodoende enkele personen, of zoo men wil, den handel hunner eigene provincie boven dien van andere te bevoordeelen. Noch een besluit van Willem I, noch verschillende maatregelen van de Staten-Generaal, allen eene meer eenparige en gelijkmatige heffing dier rechten ten doel hebbende, hadden aan het oogmerk beantwoord. In het begin van 1597 waren de geschillen daarover tusschen Holland en Zeeland tot eene zoo gevaarlijke hoogte gestegen, dat velen, niet zonder reden, voor dadelijkheden beducht waren. Holland beklagde zich, dat de schepen uit dit gewest, die bij hun vertrek het verschuldigde hadden voldaan, in Zeeland andermaal moesten betalen, terwijl het laatste gewest zich beriep op eene vroegere overeenkomst, waarbij aan Zeeland de helft was toegekend van hetgeen de Hollandsche schepen, welke de Zeeuwsche wateren passeerden, verschuldigd waren. De Hollandsche autoriteiten ontkenden geenszins, dat er weleer tijdelijk eene dergelijke overeenkomst had bestaan, doch beweerden, dat die sedert lang was vervallen, zoodat men haar ook niet meer behoefde na te leven.

Onder de middelen, welke tot bijlegging dier geschillen werden aangewend, behoorde eene Instructie voor de Admiraliteiten, van den 13^{den} Augustus 1597. Oorspronkelijk was zij bestemd, om het bestuur over het zeewezen, voorloopig voor den tijd van één jaar, te regelen; doch zij bleef, met geringe wijzigingen, de grondslag van dat bestuur tot aan het einde der oude Republiek. Daarom zal het niet overbodig zijn, hier eenige bepalingen dier Instructie te vermelden.

Bij het eerste artikel werden vijf Collegiën opgericht, welke gevestigd zouden zijn te Rotterdam, te Amsterdam, te Hoorn of Enkhuizen, te Middelburg en te Dokkum. De drie Collegiën in Holland zouden elk, volgens art. 2, bestaan uit zeven leden, van welke vier uit het gewest, en drie uit andere gewesten. In Zeeland zouden de Gecommitteerde Raden den eed aan de Staten-Generaal doen, en dan elke maand vier personen uit hun midden aanwijzen, welke met drie uit de overige gewesten zitting moesten houden, tot behartiging der zeezaken. In Friesland werd het Collegie op dezelfde wijze als in Holland samengesteld. Aan de zeven leden, die een Collegie uitmaakten, zouden een secretaris en een fiscaal worden toegevoegd. De Stadhouders van Holland was, als Admiraal-Generaal, rechtens president van alle Collegiën, en kon zich, als zoodanig, door den Luitenant-Admiraal van het gewest doen vervangen. Art. 3 kende aan de Admiraliteiten de bevoegdheid toe, uitspraak te doen over de wettigheid der gemaakte prijzen,

over de geschillen tusschen oorlogsschepen en kapers onderling, en over allen, die van zeeroof beschuldigd werden. Voorts moesten alle misdaden, die binnen scheepsboord gepleegd waren, en niet tot de competentie der bevelhebbers behoorden, door de Admiraliteiten onderzocht en gestraft worden, met uitdrukkelijke bepaling, dat de burgerlijke misdrijven, welke het scheepsvolk aan wal had gepleegd, voor den bevoegden rechter der plaats moesten dienen.

In de volgende artikelen werd voorgeschreven, dat elke vrijbouter eene behoorlijke commissie moest hebben en de gemaakte prijzen moest opbrengen ter plaatse, van waar hij was uitgevaren, indien weer en wind zulks niet verhinderden. Daar moest hij zijn prijs overgeven aan de ambtenaren der Admiraliteit, die alles inventariseerden en verzegelden, in afwachting van de uitspraak over de wettigheid van den prijs. Alles moest zoo spoedig mogelijk beslist worden, en mocht in geen geval aanleiding geven tot een langwijlig rechtsgeding. De Admiraal-Generaal en diens Luitenant moesten zich, bij de beslissing over de wettigheid der prijzen, van de stemming onthouden, omdat de eerste een gedeelte der opbrengst ontving. De leden der Collegiën en alle ambtenaren daarvan mochten geenerlei aandeel hebben aan schepen, die ter kaapvaart waren uitgerust. Na de toewijzing van den prijs, moest deze door den vendumeester van het Collegie worden verkocht, die uiterlijk na veertien dagen rekening moest doen.

Volgens art. 22, moest met de zuivere opbrengst op deze wijze gehandeld worden: van alles, wat door particuliere schepen (kapers of commissievaarders) veroverd was, zou 1/5 voor het gemeene Land en 1/10 voor den Admiraal worden afgetrokken, komende het overblijvende ten voordeele der reeders, kapiteins, officieren en bootsgezellen, om het onderling, volgens het gebruik of het aangegane contract te verdeelen. Van de zuivere opbrengst van alle prijzen, door oorlogsschepen van den staat gemaakt, zou 5/6 aan het gemeene Land en 1/10 aan den Admiraal komen, waarna het overige onder den bevelhebber, de officieren en de manschappen, naar oud gebruik, verdeeld kon worden, ten ware daarop andere orde gesteld mocht zijn ¹⁾. De Admiraliteiten werden belast met de zorg voor alles, wat op den oorlog te water betrekking had. Tot bestrijding der kosten zouden zij ontvangen de opbrengst der konvooien en licenten, die der confiscatiën en de boeten, ter oorzake van dien opgelegd, mitsgaders datgene, wat het gemeene land van de buitgelden toekwam. Later worden de genoemde middelen meermalen als de gewone inkomsten der Admiraliteiten aan geduid.

Nadat verscheidene artikelen aan het geregeld innen en verantwoorden der konvooien en licenten zijn gewijd, bepaalt art. 38, dat de Admiraliteiten equipagemeesters zullen aanstellen, wier werkkring vervolgens wordt omschreven. Van de vonnissen der Collegiën kon niet worden geappelleerd, ten zij in burgerlijke zaken, wanneer het meer dan 600 gld. gold, in welk geval de veroordeelde bij de Staten-Generaal of bij den Admiraal-Generaal, binnen het jaar herziening mocht vragen. Art. 56 kende den Collegiën het recht toe, den Admiraal een dubbeltal aan te bieden, als er een kapitein te water noodig was. Bij het opmaken daarvan, moest gelet worden op hen, die lang en trouw hadden gediend, ten ware er overwegende redenen mochten bestaan

¹⁾ *Eene noot in het Recueil van Zeesacken DL. I p. 10 maakt er den lezer opmerkzaam op, dat het 22sten artikel, reeds in 1602 gewijzigd werd. Dat schijnt echter geene betrekking te hebben op hetgeen de schepen, door particulieren ter kaapvaart uitgerust, moesten betalen, daar eerst in 1622 bepaald werd, in aanmoediging ter vrije nering, dat particulieren, in plaats van 30% aan het Land en den Admiraal, bij voorraad slechts 18% zouden behoeven uit te keeren, namelijk 12% aan het Land, en 6% aan den Admiraal.*

om daarvan af te wijken. De Admiraal-Generaal behield nochtans het recht, om, ook zonder voorafgaande nominatie, kapiteins te benoemen. De algemeene bepalingen der Instructie eindigen met art. 60, waarin de eed gevonden wordt, dien de leden der Collegiën moesten afleggen. De volgende artikelen, nog veertig in getal, hebben betrekking op de secretarissen, fiskaals, vendumeesters, controleurs en procureurs, die met en onder hen werkzaam zouden zijn.

Eene nauwkeurige beschouwing van het belangrijke stuk, waarvan hier slechts enkele punten zijn aangestipt, overtuigt ons, dat het zeer doelmatig en onpartijdig was opgesteld. Het laatste was vooral noodig, uit hoofde der rechtsmacht, waarmede de Collegiën bekleed waren. Zoo luidde b. v. art 58:

„En sullen in de voorschreere collegiën vooral voorgenomen en afgehandelt werden, de meest treffende en importeerende der gemeene Landts saaken, aleeer eenige andere particuliere saaken geproponeert of voortgebraght sullen mogen werden; en indien eenige saaken voorkomen die yemandt van den Raade souden mogen raaken, directelyck of indirectelyck, soo in het regard van haarluyder Persoon, als van haare Vrunden en Magen, en sullen daarinne niet mogen adviseeren, nochte tegenwoordigh zijn op het instrueeren, delibereeren of besluysten van dien, maar uyt de Kamer vertrecken en blyren geduerende de deliberatie en resolutie op deselve saake.”

In weerwil van al de genomen voorzorgen, openbaarden zich later wel leemten en slopen er vele misbruiken in, die nadere bepalingen vereischten; doch het was slechts een voorloopige maatregel. Het voorname doel, dat Maurits en de Staten-Generaal in de eerste plaats beoogden, namelijk het bijleggen van de geschillen tusschen Holland en Zeeland, werd bereikt; wat meer is, de Instructie bleef, gelijk hierboven is gezegd, de grondslag, waarop het bestuur van het zeewezen der Republiek gedurende het tijdperk van haren hoogsten bloei rustte. Dergelyk verschijnsel laat zich ten volle verklaren uit den onderlingen naijver der provinciën, die het tot eene alles behalve gemakkelijke taak maakte, iets in het leven te roepen, dat de algemeene goedkeuring wegdroeg. Velen zochten daarom angstvallig in stand te houden, wat eenmaal de kracht der gewoonte voor zich had.

Evenwel zou men zich deerlijk bedriegen, door te wanen, dat de gemelde regeling algemeen bijval vond. Eene aandachtige beschouwing van den inhoud der Instructie overtuigt ons al ras, dat zij inderdaad dieper ingreep, dan eene slechts oppervlakkige vergelijking met vroegere bepalingen zou doen vermoeden. Vóór het uitvaardigen der Instructie, waren de Admiraliteiten en hare middelen schier geheel provinciaal geweest, zoodat de aan zee gelegen gewesten meer uitsluitend hadden gezorgd voor al wat het zeewezen betrof. Thans werd daarentegen bepaald, dat in elk Collegie ook leden uit andere gewesten zouden zitten en dat allen den eed aan de Staten-Generaal moesten afleggen. Voortaan zouden ook de gewone middelen in naam der Staten-Generaal geïnd, en aan deze verantwoord worden. Op die wijze verloren de Staten der bijzondere gewesten hun ouden invloed op het bestuur van het zeewezen. Zeeland alleen bleef eene uitzondering, omdat de Gecommitteerde Raden van dat gewest, hoewel, als leden der Admiraliteit, in den eed van de Staten-Generaal, ook de vergadering der Staten van

Zeeland bijwoonden. Holland daarentegen achtte den invloed, dien het door zijne leden in Zeeland en Friesland kon uitoefenen, eene schrale vergoeding voor zijn verminderd gezag op eigen gebied. In één woord, zij, die ongaarne de uitbreiding van de macht der Staten-Generaal zagen, juichten den genomen maatregel niet toe.

Gelijk eenige jaren geleden, toen er sprake was van de oprichting van een Collegie-Superintendent, zoo verhinderde ook thans de provinciale geest nog een tijd lang de noodige samenwerking. Eerst jaren daarna, kwam er eene vergadering tot stand, bekend onder den naam van Haagsche Besoignes, waarin leden uit de verschillende Collegiën zitting hadden, om de algemeene belangen van het zeewezen te behartigen. Tot zoo lang was de Admiraal-Generaal, door zijne betrekking tot alle Collegiën, de voornaamste onderlinge band.

Hierin vonden niet weinigen een bezwaar te meer tegen de nieuwe regeling. Dit is wel te begrijpen, als men nagaat, dat zich langzamerhand sporen begonnen te openbaren van eene partij, die het gezag van den Stadhouder liever wilde beperken dan uitbreiden. Zij ging weldra zoo ver van alle gebreken, waarover later werd geklaagd, voor een groot gedeelte te wijten aan de macht, welke de Stadhouder over het zeewezen bezat. Volgens hare meening, konden noch de Staten-Generaal, noch de Stadhouder in de zeemacht hetzelfde belang stellen, als de aan zee gelegen gewesten. Dit is ten volle juist; doch het besluit, dat er uit werd getrokken, alsof en de Stadhouder en de Staten-Generaal, uit gebrek aan belangstelling, het zeewezen veronachtzaamden, is in strijd met hunne latere maatregelen tot beveiliging der zee. Eigenlijk was het verschil van gevoelen slechts een uitvloeisel van den ouden strijd tusschen de voor- en tegenstanders der centralisatie van macht, in dit geval nog gewijzigd door de staatkundige begrippen over het stadhouderlijke gezag. Uit den aard der zaak, vonden de Stadhouder en de Staten-Generaal wederkeerig steun bij elkander, tegenover den invloed der afzonderlijke gewesten, en met name van Holland.

Intusschen bleef de Instructie, eenmaal ingevoerd, onder allerlei wisselingen in het staatsbestuur, van kracht. Wat betreft hare uitwerking, die in vele opzichten heilzaam was, doch ook hare nadeelige zijde had, moeten de gebeurtenissen zelve beslissen. Alvorens van dit onderwerp af te stappen, slechts nog een enkel woord ter beantwoording der vraag, of de middelen, ten behoeve van de zeemacht aangewezen, toereikend waren, en zoo niet, of de Staten-Generaal zich dan behoorlijk kweten van de verplichting, die zij aan het slot van art. 27 op zich genomen hadden, om in dit geval de Admiraliteiten te ondersteunen.

Niemand zal het bevreemden, dat de inkomsten der Admiraliteiten, in de eerste jaren van den opstand, toen er slechts betrekkelijk kleine uitrustingen plaats hadden, ruimschoots voldoende waren geweest. Alleen de licenten toch hadden, nadat zij in 1573 in Holland waren ingevoerd, niet minder dan 850.000 gulden opgebracht. Ook de buitgelden waren aanzienlijk geweest, als men nagaat, dat de Prins van Oranje het er eenmaal voor had gehouden, dat hetgeen te Vlissingen in 1572, bij eene enkele gelegenheid was veroverd, wel toereikend zou zijn, om de kosten van den oorlog gedurende twee jaren te bestrijden. Dit alles betrof echter den eersten tijd, toen de buitgelden groot en de uitrustingen van weinig belang waren. Later was het noodig geworden de opbrengst der gewone middelen zoo mogelijk ruimer te maken. Zelfs waren de licenten wel ontaard in eene soort van paspoorten, waarvan ook onzijdigen zich moesten voorzien, om zich tegen den overlast der Nederlandsche kapers te vrijwaren. Zij werden te Calais verstrekt, en zouden na 1576 misschien meer dan een millioen 's jaars hebben opgebracht, indien de Nederlandsche kapiteins, welke bij dat zonderlinge middel natuurlijk geene rekening vonden, niet hadden geweigerd dergelijke paspoorten langer te erkennen.

Uiterst verward was de toestand der geldmiddelen, zoo lang het bestuur niet op geregelden voet was gebracht. Onvoldoende kan hij echter niet geweest zijn, als men de Staten nog in 1587 hoort verklaren dat zij altijd hadden verstaan dat de opbrengst der konvoeien en licenten, met de buit- en prijsgelden, niet alleen toereikend was, om er de uitrusting der noodige oorlogsschepen mede te bekostigen, maar dat er zelfs, bij een goed beheer, iets kon overblijven, om tot andere einden te dienen. Sedert dat jaar, werd de verhouding echter minder gunstig. De inkomsten verminderden en de uitgaven vermeerderden, zoodat bij herhaling gelden voor het zeewezen moesten worden aangevraagd. Aanvankelijk schijnen die wel verstrekt te zijn, uit hetgeen bestemd was voor den oorlog te lande; want nog in de eerste jaren der zeventiende eeuw werden die beide administratiën niet behoorlijk uiteen gehouden. Daartoe had het gezag, dat de Raad van State zoowel over de zee- als over de landmacht bezat, gereedelijk aanleiding gegeven. Eerst na het Twaalfjarig bestand begonnen de Admiraliteiten zoo ernstig te klagen over het ontoereikende harer middelen, dat er raad moest worden geschaft, zou de zeemacht in staat blijven om hare taak te vervullen.

Om in den nood der Admiraliteiten te voorzien, werd in 1623 een millioen, en in de beide volgende jaren 600.000 toegestaan. In 1626 verleenden de Staten-Generaal 800.000 gulden, in 1627 een millioen, en in de volgende jaren, tot 1632, twee millioen gulden subsidie.

Verschillende omstandigheden deden intusschen den staat der geldmiddelen meer en meer achteruitgaan, zoodat er in 1627 over eene schuld van meer dan zes millioen wordt gesproken. Men hoopte nochtans een jaarlijksch te kort van zeventien tonnen gouds met de subsidiën te dekken. Wegens de nalatigheid van sommige provinciën, die haar aandeel slechts traag of wel in het geheel niet oprachten, werd die verwachting niet vervuld.

De latere gebeurtenissen zullen doen zien, dat de Admiraliteiten, in dezelfde jaren, waarin zij die subsidiën ontvingen, met de aanhoudende kaperijen des vijands te worstelen hadden. Eindelijk namen de Staten-Generaal de zorg voor de bewaking der Vlaamsche kust op zich, en stonden daarvoor meer dan een millioen toe. Alles te zamen, stegen de jaarlijksche buitengewone uitgaven, ten behoeve der zeemacht, tot een bedrag van twee tot vier millioen. Daarenboven hadden de Admiraliteiten hare gewone middelen, bestaande in de opbrengst der konvoeien en licenten. Deze leverden in 1628 aan vier Admiraliteiten, na aftrek der kosten, een zuiver bedrag van 1.588.763 gulden. Hieronder was niet begrepen de Admiraliteit van Friesland, die meer uitgaven dan ontvangsten had, en het ontbrekende uit de subsidie moest vinden. Om de Admiraliteiten tegemoet te komen, werd bij herhaling de bewapening der koopvaarders voorgeschreven. Tot eigen bescherming, waren sommige verplicht nog een buitengewoon lastgeld te betalen, en vonden de reeders der haringbuizen het raadzaam eenige bodems tot het geleiden der visschers te onderhouden.

Als een tegenhanger van de vele moeielijkheden, waarmede de Admiraliteiten te kampen hadden, ontrolt zich tegen het einde der zestiende eeuw, voor het oog van den nakomeling een grootsch tafereel van den ondernemenden geest der vaderen. Want terwijl de zeemacht tegen de kapers streed, openden andere Nederlandsche zeelieden, niet in dienst van den staat, nieuwe bronnen van welvaart voor de Republiek. Hun streven wekt eene rechtmatige bewondering, al hadden dan ook niet allen een even helder bewustzijn van het edele hunner taak.

Omstreeks honderd jaren geleden, hadden de ontdekking van Amerika en het vinden van den weg naar Oost-Indië, om de Kaap de Goede Hoop, op den loop des handels een belangrijken invloed gehad. Venetië, Genua en andere steden van Italië hielden daardoor op, de middel-

punten van den wereldhandel te zijn. Spanjaarden en Portugeezen, vooral de laatsten, kregen dien in handen. Lissabon werd diens gevolg de hoofdmarkt der Indische producten. Sedert het begin der zestiende eeuw, was de handel met de havens van Spanje en Portugal van meer belang geworden, dan vroeger. Onder hen, die er de schatten van Oost en West kwamen halen, om daarmede elders een voordeelige handel te drijven, bekleedden de Nederlanders eene voornamelijk plaats. Evenals zij hun land reeds tot eene graanschuur voor het zuiden hadden gemaakt, brachten zij er thans de Indische waren, welke het noorden en het midden van Europa aldaar vonden, of door middel van Nederlandsche schepen ontvingen. Op die wijze ontstond een levendige tusschenhandel, ten deele slechts vrachtvaart, welke aanzienlijke winsten afwierp en ons den trap van luister verklaart, dien vele Nederlandsche steden, voor den opstand, hadden bereikt.

Hoogst nadeelig waren de eerste regeeringsjaren van Philips voor den Nederlandschen handel geweest. Voor de komst van Alva, hadden velen het land verlaten, en op de meeste plaatsen, waar later 's Konings gezag werd hersteld, keerde de oude bloei niet terug. Nauwelijks had echter de opstand het meer regelmatig karakter van een oorlog aangenomen, of de handel begon in de onafhankelijke gewesten te herleven. Zelfs was de Koning verstandig genoeg, om de schepen der Republiek niet geheel uit zijne havens te weren. Bij verschillende gelegenheden is reeds gebleken, dat voortdurend Nederlandsche schepen in de Spaansche havens kwamen. Er bestond een verbod, doch het werd niet nageleefd. Dezelfde oogluiking had ook in de havens van Portugal plaats, nadat dit rijk aan de Spaansche kroon was onderworpen. Niet alleen bleven de Nederlanders de havens van beide landen bezoeken; maar zij begonnen langzamerhand verder te gaan en ook de kusten van Brazilië en Afrika aan te doen, waar de Spaansche koning geenerlei vreemde schepen gedoogde. Op zijne eerste reis naar Indië, ontmoette Houtman, in de golf van Guinea, vijf Hollandsche schepen.

Frankrijk en Engeland hadden er meermalen op aangedrongen, dat de onzen de vaart op de havens van het schiereiland zouden staken, omdat de vijand op die wijze den noodigen toevoer ontving; doch de Staten hadden zich uit handelsbelang tegen dien maatregel verklaard. Andere natiën zouden den handel met Spanje en Portugal, tot onberekenbaar nadeel der Republiek, in handen krijgen, wanneer men dien hier mocht belemmeren. Meer dan 400 schepen voeren op de Spaansche havens! Daarom bepaalden de Staten zich alleen tot eene meer nauwkeurige handhaving van het verbod op den uitvoer van kriegsbehoeften en inlandsch koren.

Het verkeer met de havens van Spanje en Portugal was echter in geenen deele zonder bezwaar. Op elken schipper, die zich daar bevond, konden ten allen tijde de bestaande bepalingen worden toegepast. Niet zelden werden de aldaar aanwezige schepen ook tijdelijk in beslag genomen, als 's Konings dienst het vereischte. Verschillende moeilijkheden van dien aard deden in de Republiek het plan rijpen, om ten minste de Indische waren zoo mogelijk langs een anderen weg te verkrijgen. Daaraan zijn de eerste pogingen tot het opsporen eener noordoostelijke doorvaart en de eerste tochten om de Kaap toe te schrijven, die allen ondernomen werden, nog voor dat de oogluiking, ten aanzien der Nederlandsche schippers, in de Spaansche havens ten eenen male ophield.

Reeds in Juni 1594 vertrokken 3 schepen, onder Cornelis Cornelisz. van Enkhuizen, Jan Huygen van Linschoten en Willem Barendsz. naar de Noordelijke Ijszee, van waar zij in September onverrichter zake terugkeerden. Tegenwind en lange nachten hadden tot het staken van den tocht doen besluiten. Dit schrikte echter in geenen deele af; want er vertrokken in 1595 weder 7 schepen, waarop zich Linschoten, Barendsz. en Jacob van Heemskerck bevonden. Zij

kwamen niet eenmaal zoo ver als een jaar geleden, en vielen in October, deels te Texel, deels in de Maas binnen, zonder hun doel te hebben bereikt.

Zelfs die onbevredigende uitkomst deed niet alle hoop van eenmaal te zullen slagen opgeven. De Staten van Holland vonden het wel beter de ondernemingen van landswege te staken, doch loofden daarentegen eene premie van 25.000 gulden uit aan hem, die den weg om de noord naar Indië en China mocht vinden.

Nog eene derde onderneming had er plaats, met 2 schepen, onder Barendsz., Heemskerk en de Rijp. Zij werd gekenmerkt door de overwintering der beide eersten, met het eene schip, op de kusten van Nova-Zembla. Na de tallooze ontberingen van een winter in de poolstreken, ontbloot van de noodige hulpmiddelen, ondervonden te hebben, waren de overgeblevenen zoo gelukkig, te Kola in Rusland, het andere schip onder de Rijp aan te treffen. In het laatst van October 1597 kwamen de tochtgenooten in het vaderland terug, waar de ondernemingen tot het opsporen eener noordoostelijke doorvaart vooreerst werden gestaakt.

Intusschen waren ook pogingen in het werk gesteld, om Oost-Indië langs den gewonen weg te bereiken. totdat einde waren in April 1595, nog voor het vertrek van Linschoten, Barendsz. en Heemskerk, 4 schepen met slechts 250 man ter reede van Texel uitgezeild. Cornelis Houtman, die vroeger in Portugal eenige kennis van Indië en de reis derwaarts had opgedaan, woonde als koopman den tocht bij. De bijzonderheden daarvan, de tallooze moeielijkheden en tegenspoeden, waarmede de reizigers te kampen hadden, moeten hier onvermeld blijven ¹⁾.

Genoeg zij het, dat zij, na één schip en veel volk verloren te hebben, in Augustus 1597 de Hollandsche kust wederzagen en dat de geheele onderneming slechts ten deele aan het oogmerk had beantwoord, zodat van Meteren met recht kon zeggen, dat de schepen niet aan de profijtelijkste reis hadden gedaan.

Het pleit zeer voor den ondernemenden geest van die dagen, dat er, in weerwil van de min gunstige uitkomsten, die in het najaar van 1597 zoowel om de noord als om de zuid waren verkregen, niet alleen werd besloten op den laatsten weg te volharden, maar dat zich ook een meer dan gewone ijver voor dergelijke ondernemingen openbaarde. In Mei 1598 vertrokken 8 Amsterdamsche schepen, onder van Nek, Warwijck en den reeds genoemden Heemskerk. Zij deden verschillende plaatsen van den Oost-Indischen Archipel en ook de Molukken aan. Nog vier andere uitrustingen kwamen in hetzelfde jaar tot stand. Twee schepen onder Cornelis en Frederik Houtman, alsmede 3 andere uit Zeeland, ondernamen de reis langs den gewonen weg. De twee andere uitrustingen waren bestemd, het doel zoo mogelijk op eene andere wijze te bereiken. Een smaldeel van 5 schepen, onder Jacob Mahu en Simon de Cordes, wilde den weg nemen door de straat van Magellaan, waar de schepelingen met schier onoverkomelijke hinderpalen te worstelen hadden, en op Vuurland moesten overwinteren. Na vele verliezen geleden te hebben, keerde één der schepen onder Sebald de Weerd terug, terwijl het lot der andere bodems, die op verschillende plaatsen aanlandden, op enkele uitzonderingen na, allertreurigst was. De vierde uitrusting eindelijk van 4 schepen, onder Olivier van Noort,

¹⁾ *Men raadplege voor nadere bijzonderheden betrekkelijk de tochten: van Kampen, De Nederlanders buiten Europa; de Nederlandsche zeereizen, door dien schrijver meestal gevolgd; Bennet en van Wijk Rz., Nederlandsche zeereizen, die blijkbaar nauwkeuriger zijn en naar de oorspronkelijke journalen samengesteld; voorts de Aloude Scheepvaart, een zeldzaam werk in oblong 4°, ed. 1646, en vooral het onlangs uitgekomen werk van Jhr. Mr. J. K. J. de Jonge, hetwelk vele belangrijke bescheiden aangaande die eerste tochten der Nederlanders naar Oost-Indië behelst.*

koos denzelfden weg en was in zooverre gelukkiger, dat genoemde bevelhebber in drie jaren tijds de reis om de wereld volbracht, hetgeen voor hem geen Nederlander had gedaan. De uitslag dier ondernemingen, hoe belangrijk dan ook in andere opzichten, bleef echter, wat de handels-voordeelen betrof, verre beneden hetgeen de hoog gespannen verwachting zich had voorgespiegeld.

Met het oog op dien toestand, zou het Spaansche hof zeer staatkundig gehandeld hebben, indien het tegenover de Nederlandsche kooplieden eene groote mate van toegeeflijkheid had aan den dag gelegd. Misschien hadden deze op dat oogenblik van de onzekere en altijd gevaar volle ondernemingen nog afgezien, indien zij de Indische producten, met weinig gevaar, uit de tweede hand hadden kunnen bekomen. Wel verre van echter het ware belang der monarchie te beseffen, beval het Spaansche hof, waar Philips II door zijn zoon was opgevolgd, juist op dat tijdstip eene meer gestrengte naleving der bestaande verbodsbepalingen. Die maatregel was verderfelijk voor Spanje en eene weldaad voor Nederland; want de bewoners van het laatste zagen nu duidelijk in, dat het eene levensvraag gold, en besloten haar zoo mogelijk, door de uiterste krachtsinspanning, tot eene voor hen gewenschte oplossing te brengen.

Ongerekend de vroeger gemelde vloot van Pieter van der Does, die van landswege was uitgezonden, vertrokken in 1599 weder 4 schepen onder Pieter Both en Paulus van Caarden, 3 andere onder Steven van der Hagen en nog 4 onder Jacob Wilkens. In 1600 en 1601 zeilden 6 schepen onder den boven genoemden van Nek, 8 onder Heemskerk, 5 onder Wolfert Hermansz, 4 onder Gerard de Rooy en Laurens Bikker, alsmede 3 onder Joris van Spilbergen. In het geheel waren, in zeven jaren tijds, niet minder dan vijftien vloten, langs verschillende wegen, uit Holland en Zeeland naar Indië vertrokken. Alles te zamen, waren 64 schepen derwaarts gezonden, waaronder enkele meer dan eene reis gedaan hadden. Met inbegrip van die, welke naar West-Indië, Brazilië, de kust van Guinea en andere afgelegen streken bestemd waren, rekende men, dat alleen in 1598 wel 80 groote schepen waren uitgezeild.

Weldra ontwaarde men, dat al die uitrustingen, door bijzondere maatschappijen of particulieren bekostigd, elkander benadeelden. Naar het oordeel dier tijden, waarin weinig of niets van onderlinge mededinging en daarentegen alles van een behoorlijk geregeld monopolie werd verwacht, hielden velen het voor eene ramp, die de hooge regeering door hare tusschenkomst moest verhoeden ¹⁾. Vandaar het octrooi, den 20sten Maart 1602 door de Staten-Generaal verleend aan eene maatschappij, voor den uitsluitenden handel op alle gewesten, die ten oosten van de Kaap de Goede Hoop en ten westen van de straat van Magellaan gelegen waren. De verdere lotgevallen van dat lichaam, hetwelk onder den naam van Oost-Indische Compagnie een hoogen trap van bloei bereikte, moeten hier onaangeroerd blijven.

1) Niet allen waren evenzeer met dergelijke uitsluiting der concurrentie ingenomen. Oldenbarneveld helde er, in dit geval, slechts noode toe over. Beschrijver der „Heilsame politieke gronden,” keurde het monopolie ten sterkste af, ofschoon toegevend, dat het aanvankelijk misschien een noodzakelijk kwaad kon geweest zijn. Die hevige bestrijder van het stadhouderlijk gezag opperde menig denkbeeld over staathuishoudkundige vraagstukken, waaruit blijkt, dat hij in vele opzichten zijn tijd vooruit was. Over het octrooi der Compagnie sprak hij, op grond der ervaring van meer dan eene halve eeuw. Opmerkelijk is het, dat er in de Republiek meermalen begrippen voorgestaan werden, welke men in dien tijd niet zou vermoeden. Reeds in 1608 was er hier een boekje verschenen van zekeren Willem Ysselius, een koopman, waarin betoogd werd, dat vrije arbeid in de koloniën veel profijtelijker zou zijn, dan die van slaven.

De Compagnie mocht niet alleen handel drijven, maar ook verbonden sluiten, troepen werven, vestingen aanleggen en oorlog voeren, alles in naam van de Staten-Generaal of van de hooge overheid van de Republiek der Vereenigde Nederlanden. Zij wapende zich dientengevolge, geheel onafhankelijk van de zee- en landmacht van den staat. Het opperbestuur der Oost-Indische Compagnie berustte bij eene vergadering van zeventien bewindhebbers, die later onder den naam van de Kamer van Zeventien voorkomt.

In 1621 werd voor den handel op Amerika een dergelijk octrooi verleend aan eene andere maatschappij, welke in tegenoverstelling met hare oudere zuster den naam van West-Indische Compagnie droeg. Deze steeg echter nimmer tot dien trap van rijkdom en macht, waarop de eerste zich een geruimen tijd wist te handhaven.

Dit verschil in uitslag tusschen de beide Compagniën laat zich eenigermate verklaren uit het verschillende doel, dat zij beoogden. De Oost-Indische bezocht met hare schepen uitgestrekte gewesten, die slechts ten deele aan de Portugeezen onderworpen waren, en trachtte er in de eerste plaats handel te drijven. Slechts tot bescherming van haar eigendom, en later ook tot uitbreiding van haar gezag in streken, die gunstige voorwaarden voor den handel aanboden, greep zij naar de wapenen. Hare oorlogen waren de gevolgen van den handel, die zij altijd met gewapende schepen dreef. Bij de West-Indische Compagnie daarentegen, waren de gegevens niet dezelfde. De rijkdom van Amerika bestond minder in de handelsartikelen, dan in de mijnen, die er gevonden werden. Waar een van beiden, doch vooral waar de laatsten werden aangetroffen, had Spanje zijn standaard geplant. Brazilië was de eenige streek, welke de Portugeezen volgens de uitspraak van Paus Alexander VI in bezit mochten nemen, doch ook die kolonie was, tegelijk met het moederland, ten minste in naam Spaansch geworden.

De West-Indische Compagnie vond daarom uit den aard der zaak weinig gelegenheid tot het drijven van handel, dewijl Spanje overal, waar het gezag oefende, de havens voor niet Spaansche schepen gesloten hield. Dientengevolge moest de Compagnie zich, ten minste in de eerste jaren, met kaapvaart vergenoegen, hetgeen sommigen toeschreven aan den invloed, dien de Staten-Generaal op het bestuur der maatschappij hadden. Hare schepen en vloten, die niet zelden naar wensch slaagden, al was het bedrag van den buit dan ook niet altijd voldoende tot dekking der gemaakte kosten, werden de schrik van alle rijk geladen schepen, die uit de Spaansche bezittingen kwamen. Hier rijst als van zelf de vraag: welken invloed hebben de genoemde maatschappijen op het zeezezen van de Republiek uitgeoefend? Het kon wel niet anders of deze moest zeer belangrijk zijn. De heldendaden, in dienst der beide Compagniën verricht, waarvan schier elke bladzijde harer geschiedenis in de eerste jaren na hare oprichting getuigt, wierpen een ongekenden luister op den Nederlandschen staat. De oogenschijnlijk zwakke Republiek, die, naar men meende, al handen vol werks moest hebben met het bestrijden van een der machtigste vorsten van Europa, trad in afgelegen oorden plotseling aanvallend op, zonder zich over de ruimer hulpbronnen van hare tegenstanders te bekommeren.

Zij boezemde de vloten van Spanje en Portugal ontzag in, en vestigde daardoor voor den Nederlandschen naam, als ware het eene eerzuil op een element, waarop de Nederlanders, wegens de ligging van hun vaderland, geheel te huis waren. Zeelieden hadden dat gedaan, en hun bedrijf moest op het personeel der eigenlijke zeemacht terugwerken. Wat meer is, vele bevaren zeelieden gingen uit den dienst der Compagniën op 's lands vloot over, vele bevel-

hebbers hadden hunne opleiding aan de Compagniën te danken. Zoo vormde het personeel een band tusschen de vloten der maatschappijen en die van den staat; zoo werden de eersten kweekscholen voor de zeevaart, waarin ruimschoots gelegenheid werd gegeven, zich in den oorlog te water te oefenen.

Bovendien moest de Oost-Indische Compagnie, wegens de verre tochten, die op haren last ondernomen werden, wegens de machtige vijanden, die zij daarbij te bestrijden had, weldra schepen doen bouwen, die grooter, beter bemand en zwaarder bewapend waren, dan de bodems, waarvan men zich tot dusverre gewoonlijk bediend had. Zoo komen onder de 13 schepen, waarmede Steven van der Hagen in 1603 vertrok, reeds 5 van 350 last voor, terwijl de *Mauritius*, een der schepen van Heemskerk, 400 last groot was. Onder eene vloot van 13 bodems, die in 1607 uitzeilde, waren er ten minste vier: de *Hollandia*, de *Middelburch*, de *Delft* en de *Rotterdam*, die elk eene scheepsruimte van 500 last hadden. Voor de West-Indische Compagnie was die behoefte natuurlijk nog grooter, dewijl zij meer aanvullender wijze moest te werk gaan. Beide Compagniën gaven der zeemacht van den staat, die nog meest uit kleine schepen bestond, zodoende een voorbeeld, dat langzamerhand navolging vond. Ook konden zij in tijd van nood schepen en volk leveren, tot versterking van 's lands vloot, ofschoon bij de octrooien uitdrukkelijk was toegezegd, dat de regeering op geenerlei wijze over de schepen der Compagniën zou beschikken, zonder de goedkeuring der Bewindhebbers.

Het voordeel, dat de Oost-Indische Compagnie door het leveren van schepen aanbracht, was vooral aanzienlijk in de eerste halve eeuw van haar bestaan. Bij verschillende gelegenheden waren de schepen, die haar toebehoorden, zoo al niet de beste, dan toch de grootste van 's lands vloot. Eerst nadat de Oost-Indische Compagnie geruimen tijd krachtige hulp verleend had, werden hare schepen, in vergelijking met de veel verbeterde landsschepen, minder doelmatig bevonden.

Later bracht de Compagnie, in plaats van schepen, gelden op voor het uitrusten van oorlogsschepen. Dat zij daartoe spoedig iets kon en wilde afzonderen, blijkt uit de som van 150.000 gld., die zij in 1606 ten behoeve der vloot van Hautain verstrekte. Van de prijzen, door hare schepen onder weg gemaakt, ontvingen het Land en de Admiraal hun wettig aandeel, met dien verstande echter, dat de schade, welke de schepen bij de ontmoeting hadden geleden, volgens art. 37 van het octrooi, eerst uit de opbrengst van den buit moest worden vergoed. Ook betaalde de Oost-Indische Compagnie jaarlijks aanzienlijke sommen voor in- en uitgaande rechten. Na verloop van tijd geschiedde het door eene som in eens, hetgeen dan wel aanleiding gaf tot verschil tusschen de Admiraliteiten en de Bewindhebbers, zoo als te zien is uit eene overeenkomst, in 1677 door beide partijen gesloten en in het volgende jaar door de Staten-Generaal bekrachtigd.

Bij het octrooi der West-Indische Compagnie, werd voor den Staat iets minder bedongen, terwijl haar daarentegen, uit hoofde van de groote moeielijkheden, waarmede zij vermoedelijk te kampen zou hebben, al aanstonds krachtdadige hulp van landswege werd toegezegd, die zij in vervolg van tijd ook niet zelden ontving.

HOOFDSTUK XII.

Nederlaag der galeien van Sluis. — Verovering dier stad in 1604. — Aanhoudende worsteling met de kapers van Duinkerken. — Vrede tusschen Engeland en Spanje. — Tochten van Hautain naar de Spaansche Zee. — Reinier Claessen. — Jacob van Heemskerk sneuvelt in 1607 bij Gibraltar. — Zegenrijke gevolgen der aldaar behaalde overwinning.

Terwijl de Nederlanders zich een welverdienden roem verwierven door de krachtsontwikkeling, welke zij in afgelegene oorden ten toon spreidden, om zich een belangrijk aandeel in den wereldhandel te verschaffen, was hun eigenlijk zeewezen minder gelukkig in het bestrijden van hen, die handel en visscherij in de onmiddellijke nabijheid der vaderlandsche kust bedreigden.

Reeds vroeger is geweest op de moeielijkheden, welke de schepen uit Duinkerken en andere havens van de Zuidelijke Gewesten der Republiek baarden, en op het overbrengen van een zestal galeien uit Spanje naar Sluis, welke daartoe moesten medewerken. De galeien waren echter niet talrijk genoeg voor de haar gestelde taak, waarom Frederik Spinola zich in 1602 naar Spanje begaf, ten einde nog andere tot versterking te vragen. Met de acht, die hem werden toegestaan, was hij niet gelukkig. Hij verloor er al twee op de kust van Portugal en nog twee in het Kanaal, zoodat er hoogstens vier, waaronder nog twee zwaar beschadigde, op de Vlaamsche kust en vervolgens te Sluis aankwamen. Zij deelden er een tijd lang in het lot der overige en moesten, wegens de waakzaamheid der Zeeuwen, bijna voortdurend binnen de haven blijven.

Spinola, wien die werkeloosheid begon te verdrieten, besloot er zoo mogelijk een einde aan te maken, en verliet de haven den 26sten Mei 1603, met 8 galeien en 4 andere bodems. Op dat oogenblik was slechts eene geringe macht gereed, om hem in zijn voornemen te verhinderen, bestaande uit 2 Zeeuwsche schepen onder Joost de Moor, en 2 galeien, namelijk de vroeger gemelde Zwarte galei en eene andere, die in Zeeland te huis behoorde. Zonder zich door de meerderheid des vijands te laten afschrikken, wiens schepen eene talrijke bemanning voerden, wachtten de Hollanders en Zeeuwen den aanval af. De galeien hadden het voordeel, dat er weinig wind was, eene omstandigheid, die haar veroorloofde zich gemakkelijk te bewegen, en tevens de Zeeuwsche vloot, welke te Vlissingen lag, belette onmiddellijk ter hulp te snellen. Tegen hunne gewoonte zochten de onzen het enteren te ontwijken, omdat zij begrepen, dat de tegenpartij daardoor al het voordeel zou genieten van hare talrijke bemanning. Er werd een tijd lang gestreden, wel op een kleinen afstand, doch zonder dat de schepen elkander aan boord klampten. Beide partijen moesten zich, juist zooals de onzen dat raadzaam oordeelden, voornamelijk tot het vuren met klein schietgeweer bepalen. Daartegen boden de schepen der onzen eene vrij goede beschutting aan, terwijl omgekeerd de bemanning der galeien eene goede kans van treffen opleverde en dientengevolge zware verliezen leed. Ten slotte ware de ongelijke strijd vermoedelijk toch in het nadeel van Hollanders en Zeeuwen afgelopen, indien de wind geene uitkomst had gegeven.

Zoodra deze opsteekt, hijschen de onzen de zeilen, verwijderen zich van hunne bespringers en krijgen daardoor het gebruik van hun geschut terug, waarvan zij zich, nagenoeg boord aan boord liggende, tegen de lage bodems van den vijand niet met vrucht hadden kunnen bedienen.

De beide Zeeuwsche schepen, zeker van den bijstand, die weldra zal opdagen, tasten nu op hunne beurt den vijand aan, dien zij eerst met het geschut teisteren en daarna pogen te overzeilen. De tegenpartij beseft het gevaar, waarin zij zich bevindt, en besluit, nadat ook Spinola gesneuveld is, tot den terugtocht.

Dit was voorwaar een uitslag, dien de onzen nauwelijks hadden kunnen verwachten. Zij verloren slechts 37 man en hadden een zestigtal gekwetsten. Het verlies des vijands moet daarentegen zeer aanzienlijk zijn geweest, en volgens sommige opgaven wel 800 man hebben bedragen. Een merkwaardig gevolg van het gebeurde was, dat de vrees, die men tot dusverre voor de galeien had gekoesterd, geheel en al verdween, zoodat deze zelfs bij stil weder niet langer door wel toegeruste oorlogsschepen werden ontzien.

Bij de inneming van Sluis door Maurits in 1604, vielen de aldaar nog aanwezige galeien, ten getale van 10 of 11, in de handen der overwinnaars. De vijand had echter de meesten daarvan laten zinken. Van dat tijdstip af, hield het gevaar van dien kant op en verviel eene der voornaamste redenen, waarom men ook hier te lande tot het bouwen en onderhouden van enkele galeien had besloten.

Hoe verblijdend de uitkomst, in het gemelde gevecht verkregen, mocht zijn, en welke veiligheid de verovering van Sluis der Republiek van die zijde mocht verschaffen, zoo is het nochtans niet te loochenen, dat de Nederlanders over het algemeen in het bestrijden der kapers niet zeer gelukkig waren. Reeds vroeger is geweest op hunne vergeefsche pogingen, om de schepen van Duinkerken opgesloten te houden. De kooplieden hieven luide klachten aan over de onveiligheid der zee en morden over het betalen der konvooien. Zij beweerden, dat noch de kapiteins, noch de over hen gestelde autoriteiten de belangen van den handel genoeg behartigden. Zeker was de schade, in die jaren geleden, alles behalve onbeduidend. Immers hadden de Staten van Holland, toen zij op den tocht naar Vlaanderen aandrongen, de verklaring afgelegd, dat de ondernemingen der Duinkerkers, zonder nog het geroofde zelf in rekening te brengen, het land wel op een millioen 's jaars te staan kwamen. Die uitgaven, gepaard met de betrekkelijk geringe voordeelen, welke de laatste tochten hadden opgeleverd, waren oorzaak, dat de Admiraliteiten reeds met een schuldenlast van 3 millioen bezwaard waren, en dikwijls niet wisten, hoe zij in de dringendste behoeften zouden voorzien. De Staten hielden nochtans goeden moed, en besloten bij vernieuwing krachtige maatregelen te nemen tot beveiliging der zee, *„om den spot en de verkleyninghe te myden, alsof sy 't verleden Jaer een dootspronck ghedaen, ende met toerustingh van de Vloote sich uyt den adem ghebracht hadden.”*

In weerwil van alle genomen maatregelen, bleven de Duinkerkers, ofschoon niet altijd ongestraft, hunne kaperijen eene reeks van jaren voortzetten. Niet ongegrond waren derhalve de klachten, in de eerste jaren der zeventiende eeuw bij herhaling geuit. Zoo werd in 1600 eene visschersvloot, welke 3 konvooiers bij zich had, door 12 of 14 Duinkerkers overvallen, welke daaronder vreeselijk huishielden. Een der konvooiers werd genomen, de beide andere ontkwamen. Het lot der visschers was ellendig, daar sommige op den bodem hunner schepen vastgenageld en deze vervolgens in den grond geboord werden. De uitgezonden oorlogsschepen kregen slechts één dier kapers in handen, dien men voor het gebeurde deed boeten door te Vlissingen 38 personen van de bemanning op te hangen.

Natuurlijk werd de kans van schade grooter, naarmate de zeevaart van Holland en Zeeland zich meer uitbreidde. Niet alleen voor den handel met andere werelddeelen, maar ook voor dien met

de havens van Europa en voor de visscherij, bedekten een aanzienlijk getal Nederlandsche bodems den oceaan. Men lette er slechts op, dat in 1601 binnen twee of drie dagen tijds tusschen 800 en 900 schepen naar de Oostzee vertrokken, en dat in hetzelfde jaar omstreeks 1500 buizen tot de haringvangst gebezigd werden.

De toenemende stoutheid der kapers, die het zelfs waagden eenige hunner gevangenen nabij Scheveningen aan wal te zetten, ten einde daar het bedongen losgeld te ontvangen, had aanleiding gegeven tot het nemen van verschillende maatregelen, die echter weinig aan het oogmerk beantwoordden. Het was den onzen niet gelukt de haven van Duinkerken onbruikbaar te maken, door er eenige schepen met puin voor te laten zinken; zij slaagden er evenmin in, die gevaarlijke gasten binnen te houden, ofschoon bij afwisseling, 10, 20 of 30 schepen totdat einde op de Vlaamsche kust gestationneerd werden, die zelfs leden der Admiraliteiten aan boord hadden, opdat toch, in elk voorkomend geval, onmiddellijk raad geschaft mocht kunnen worden. Ook de tocht naar Vlaanderen, hoe roemrijk wegens de overwinning bij Nieuwpoort, had den weg naar Duinkerken niet gebaad.

Alle hoop om die stad aan de landzijde te zien aantasten was, na den terugkeer der troepen, geheel verijdeld. Onder die omstandigheden begon men uit voorzorg zelfs de haringbuizen te wapenen, opdat zij zich ten minste zouden kunnen verdedigen, totdat er hulp kwam opdagen. Evenals vroeger, waren alle koopvaarders verplicht, een voorgeschreven aantal stukken en koppen aan boord te hebben en in admiraalschap te zeilen. Aanhoudend moesten middelen bedacht worden, tot beveiliging der zee.

Om de Duinkerkers zooveel mogelijk van hun bedrijf af te schrikken, was kort nadat zij zich op zee hadden vertoond bepaald, dat zij geheel als zeeroovers zouden worden behandeld. Het reeds gemelde geval van strafoefening behoort geenszins tot de uitzonderingen, maar is slechts een voorbeeld van den regel, welke te dien tijde werd gevolgd. Bij herhaling leest men van geduchte strafoefeningen, over de bemanning van Duinkerker schepen gehouden. Jammer, dat men zoodoende, wel verre van het oogmerk te bereiken, slechts tot nieuwe wraakneming aanspoorde, en op die wijze eene worsteling in het leven riep, die aan beide zijden door de grootste verbittering en door allerlei wreedheden werd gekenmerkt. De gevolgen daarvan, wat de stemming van het personeel aangaat, bleven niet uit, en baarden later weder andere moeilijkheden. Ook onzijdigen hadden niet zelden veel overlast van dien stand van zaken, en de vergunning aan particulieren, om hunne schepen ter kaapvaart uit te rusten, moest dientengevolge worden beperkt, daar het bestuur niet altijd bij machte scheen om de schuldigen te straffen.

De bezwaren tegen de Admiraliteiten dier dagen ingebracht, alsof er velen in zaten, die van de zaak geen verstand hadden en haar, deels uit onkunde, deels uit onverschilligheid niet behoorlijk ter harte namen, klinken wel hard, doch schijnen niet geheel ongegrond geweest te zijn. De macht, waarover de vijand in de Zuidelijke Nederlanden kon beschikken, was toch alles behalve geducht. Men vergete niet, dat in diezelfde jaren het beleg van Ostende plaats had, hetwelk zoo lang kon duren, voornamelijk omdat het den belegeraars aan de middelen ontbrak, om de stad van den zeekant in te sluiten, zoodat de belegerden geregelden toevoer van volk en voorraad konden ontvangen. Alleen op de galeien, die in 1602 naderden, schijnt men eenige hoop gebouwd te hebben, en deze was door de inneming van Sluis geheel verijdeld.

De havens, welke de Spanjaarden in de Zuidelijke Nederlanden bezaten, waren niet altijd bruikbaar, en die van Duinkerken was zelfs voor vele der gemaakte prijzen niet eenmaal toegankelijk. Alleen als kapers konden de schepen der Zuidelijke Provinciën schrik

inboezemen. Het is wel te begrijpen, dat men over dien gang van zaken in de Republiek hoogst ontevreden was. Sommigen wezen er op, dat de onveiligheid der zee, na de oprichting der Admiraliteiten, op onrustbarende wijze was toegenomen, en besloten daaruit tot het minder doelmatige harer samenstelling; anderen zochten de schuld bij het personeel der zeemacht. In hoe verre de laatsten dit met grond deden, zullen de gebeurtenissen zelve moeten beslissen. Het is niet te ontkennen, dat de krachten der Republiek door de hooge regeering misschien wat veel versnipperd werden. Zoo liet zij b. v., terwijl de bescherming der vaart in de Noordzee dringend noodig was, ook voor landsrekening wel schepen uitrusten naar afgelegene oorden. Maar de Staten hadden zich immers voorgenomen het wereldkundig te maken, dat de Republiek in 1599 geen doodelijken sprong had gedaan. Zoowel hun als den Bewindhebbers der Compagnie, strekt het tot onvergankelijke eer, dat zij den Spaanschen monarch met nadruk lieten gevoelen, dat hij niet te doen had met een schier weerloozen hoop opstandelingen, maar met een krachtig volk, hetwelk niet voornemens was hem op eenig punt van zijn uitgestrekt gebied met rust te laten.

Eene andere vraag is het, of de zeemacht zelve, met de middelen, waarover zij kon beschikken, niet meer had kunnen uitrichten. De beschuldiging, tegen de Admiraliteiten ingebracht, betrof ten deele ook de landskapiteins, van welke gezegd werd, dat velen hunner meer uit gunst, dan naar bekwaamheid waren aangesteld. Op allen was dit zeker niet toepasselijk, daar Mooi Lambert, Jan Gerbrandsz. en anderen, omstreeks denzelfden tijd, doorslaande bewijzen van persoonlijke moed gaven. Misschien is de zaak voor een niet gering deel te verklaren uit de minder gelukkige keuze, bij het benoemen van een opperbevelhebber, daar Willem de Zoete, Heer van Hautain, die in 1601 tot Luitenant-Admiraal van Zeeland was verheven, voor die taak niet ten volle berekend schijnt geweest te zijn. De latere verrichtingen van dien vlootvoogd zullen dit oordeel op voldoende wijze staven.

Kort na de benoeming van Hautain, bracht de dood van Elizabeth, die in 1603 door Jacobus I werd opgevolgd, in de verhouding tusschen de Republiek en Engeland eene belangrijke verandering te weeg. De Koningin mocht om verschillende redenen de Staten niet altijd even krachtig ondersteund hebben, zij had toch in den regel hunne zijde gehouden en hunne ondernemingen tegen Spanje begunstigd. Nauwelijks was zij overleden, of haar opvolger knoopte onderhandelingen aan, die in 1604 den vrede tusschen Engeland en Spanje ten gevolge hadden. Jacobus besloot wel eene strenge onzijdigheid tusschen Spanje en de Republiek in acht te nemen; doch het duurde niet lang, of beide oorlogvoerende partijen beschuldigden hem van het tegendeel. Reeds in 1605 deden de Staten-Generaal eene formeele klacht indienen over een prijs, die den onzen in Engeland ontnomen en den Spanjaarden in handen gespeeld was. Het sluiten van den vrede had blijkbaar eenige nationale verbittering doen ontstaan, zoodat de regeering der Republiek het zelfs noodig oordeelde, bij plakkaat te verbieden, dat eene vloot, die naar het Kanaal gezonden werd, andere natiën, en met name der Britsche, overlast zou aandoen, er uitdrukkelijk bij voegende, dat de vlotelingen haar den gesloten vrede niet mochten verwijten.

Het zenden dier vloot, waarover het bevel aan Hautain was opgedragen, had meer bepaald ten doel het onderscheppen van eenig krijgsvolk, dat volgens ingewonnen berichten eerlang uit Spanje naar Vlaanderen moest worden overgevoerd. Hautain slaagde naar wensch, ofschoon de zijnen zich weinig schijnen bekreund te hebben over de wijze, waarop zij hunne taak volbrachten. Van eenige transportschepen, die zij aantroffen, wierpen zij toch het meerendeel der bemanning zonder genade over boord; andere bodems, die het geluk hadden zich in tijds te

kunnen bergen, zochten een goed heenkomen in de Engelse havens, van waar het krijgsvolk, ten bedrage van nog omstreeks 700 man, in December onder begunstiging der lange en donkere nachten naar Duinkerken en Grevelingen overstak. Dat de onzen, in de hitte der vervolging, de onzijdigheid der Britsche kustzee niet genoeg hadden ontzien, is wel te begrijpen. Een dergelijk bedrijf is echter altijd zeer verschoonend beoordeeld, en door mannen van gezag zelfs voor ten volle rechtmatig gehouden. Eene te ruime toepassing van zoodanigen stelregel zou intusschen weldra alle veiligheid in neutrale wateren opheffen. Velen dachten er daarom anders over, en het is in geen en deele onnatuurlijk dat de Engelschen bij deze gelegenheid op de Nederlandsche schepen vuurden, toen deze de vijandelikheden tot binnen het bereik van het geschut van Dover bleven voortzetten.

Van meer belang was de last, die 1606 aan Hautain werd opgedragen. Nadat men hier al meermalen gehoord had van de schatten, die de Koning van Spanje jaarlijks uit de nieuwe wereld ontving, is het niet te verwonderen, dat er een plan werd ontworpen om te beproeven, of de Nederlanders dien toevoer ook zouden kunnen beletten, en of zij zich van die schatten ook meester zouden kunnen maken, om zich daarvan tegen Spanje te bedienen. Het was een oud denkbeeld, dat reeds in de laatste jaren der vorige eeuw tot ondernemingen had aangespoord. De tochten, thans met dat oogmerk onder het beleid van Hautain ondernomen, liepen evenwel, niet zonder toedoen van dien bevelhebber, noch voordeelig, noch eervol af. Wel richtte hij met 24 schepen, waarmede hij in Januari was uitgezeild, eenige schade aan op de kust van het schiereiland, en behaalde hij er zelfs eenigen buit, die naar het vaderland werd gezonden; doch hij moest, wegens het uitblijven der proviandschepen, in Juni met het grootste gedeelte zijner vloot terugkeeren. Die tegenspoed was voorzeker niet aan hem te wijten. Men zou het er echter voor houden, dat er meer aan haperde, als men nagaat, dat Hautain, gedurende de reis naar het vaderland die schepen ontmoetende, dientengevolge geene wijziging in zijn plan bracht, maar den tocht voortzette. De voorraadschepen voegden zich bij de weinige bodems, die in de Spaansche Zee waren achtergebleven. Hautain zelf viel den 16^{den} Juni in Zeeland binnen.

Zoals te vermoeden was, maakten de Spaansche schepen, die werkelijk door de onzen een tijd lang waren binnengehouden, van die schoone gelegenheid gebruik om de voorgenomen reis te aanvaarden. Dit konden de enkele schepen, welke de Nederlandsche bevelhebber nabij de Spaansche kust had achtergelaten, niet verhinderen. Het was een misslag, dien men hier te lande wel inzag. Om hem ten deele te herstellen, besloten de Staten den Admiraal ten spoedigste weder derwaarts te zenden, opdat hij ten minste de West-Indische retourvloot zou kunnen onderscheppen. Tot dit einde zeilde Hautain den 1sten September andermaal uit, met 19 schepen en 2 jachten.

Aanvankelijk behaalde hij eenig voordeel op de kust van Portugal, en zette vervolgens koers naar kaap St. Vincent, om in de nabijheid dier plaats de West-Indische vloot af te wachten. Onder weg geraakten 6 der beste schepen van de vloot af, hetgeen den Admiraal een zijner jachten deed uitzenden, om hen op te sporen. Zoo kwam het, dat hij met slechts 13 schepen en een jacht op de hoogte van kaap St. Vincent verscheen, waar hij tot den 6^{den} October bleef kruisen, zonder dat er iets van belang voorviel.

Geheel onverwachts vertoonde zich op den gemelden dag eene aanzienlijke Spaansche vloot, onder Don Louis de Fiasciardo, bestaande uit 9 galeien, 18 galjoenen en eenige kleinere schepen. Met het oog op het belangrijke verschil in strijdkrachten, zal wel niemand het den Nederlanders ten kwade duiden, dat zij het gevecht poogden te vermijden en voornamelijk op het behoud hunner schepen bedacht waren. In het begin scheen hun dit te zullen gelukken;

want een galjoen, hetwelk den Vice-Admiraal Reinier Claessen aan boord legde, hield weder af, zoodra Hautain zijn onderbevelhebber te hulp kwam. Eerst toen er meer Spaansche galjoenen naderden, hervatte dat eene den aanval, en wel zóo onstuimig, dat de groote mast van Claessen door den schok over boord viel. Van dat oogenblik af zag de Vice-Admiraal het getal zijner aanvallers toenemen. Weldra lag hij te midden van 6 galjoenen in een hopeloozen toestand, bijaldien de andere scheepsbevelhebbers hem niet kwamen verlossen. Wel wetende hoe hij zelf zich in een dergelijk geval zou hebben gedragen, hield Claessen den strijd vol, overtuigd dat niet allen hem aan zijn lot zouden overlaten. Te vergeefs zag hij echter uit naar hulp, en de bitterste teleurstelling verbeidde hem en zijne dapperen.

De Nederlandsche vloot toch, wel verre van het uiterste te beproeven om de ongelukkigen bij te springen, durfde het tooneel van den strijd niet naderen. Het is waar, dat Hautain met 5 schepen lijwaarts lag, en dat de eerste hulp van de andere schepen had moeten komen; maar ook later werd er niets gedaan. Beide partijen gaven elkander de schuld, en Claessen werd het slachtoffer van hare werkeloosheid. Hij bleef het gevecht voortzetten, zich vleierende, dat er den anderen morgen wel hulp zou opdagen, indien het hem slechts gelukte zijn bodem zoo lang te bewaren. Uit het hevig schieten, in den voornacht, konden de Nederlandsche bevelhebbers duidelijk ontwaren, dat hun krijgsmakker zich nog altijd verdedigde. Hebben zij, op grond daarvan, des nachts middelen beraamd of plannen ontworpen, om 's anderen daags te beproeven, wat er nog voor den Vice-Admiraal te doen was? Wij weten het niet, en lezen doodeenvoudig dat de Nederlandsche schepen den volgenden dag allen, op twee na, bijeen waren, en hunne ligplaats weder gingen opzoeken „*sonder nochtans naer den Vice-admiraal eens uyt te sien.*” Er ligt iets verschrikkelijks in de weinige woorden, waarmede het verhaal wordt besloten. Sedert had er niets van belang meer plaats, en in November kwamen alle schepen behouden in het vaderland aan, uitgezonderd dat van Claessen.

Eerst later hoorde men, dat deze zich nog twee dagen lang kloekmoedig had verweerd, zonder van overgaaf te willen hooren. De 60 personen, die toen nog in leven waren, ofschoon meest allen gewond, namen het besluit, zich liever op te offeren, dan zich over te geven aan een man als Fiasciardo, die zich kort te voren door noodelooze wreedheid had berucht gemaakt. Men houde dit laatste vooral in het oog, bij de beoordeeling van het gedrag van Claessen en de zijnen. Na eene zoo hardnekkige verdediging, tegen zulk eene overmacht, had de overgaaf nimmer eene smet op hun naam kunnen werpen. Zij wantrouwden echter de tegenpartij en wisten maar al te goed, hoe onzeker in die dagen het lot der overwonnenen was. Zoodra alle hoop op ontzet vervlogen en het besluit tot zelfopoffering genomen was, knielden alle overgeblevenen op het zinkende schip, dat Claessen vervolgens door eigen kruit in de lucht deed springen. De Spanjaarden vernamen deze bijzonderheden uit den mond van twee personen, die door hen opgevischt en eerst na een paar uren gestorven waren.

„*Waeruyt te bemercken is,*” zegt van Meteren, „*dat byaldien den Admiraal ofte de andere schepen hun devoir hadden ghedaen om soo een gheresolveert man te secoureren, dat hetselve beter te doen hadde gheweest, als sij hun wel inbeelden, dewyle die groote gallioenen, die sij soo seer vreesden, in twee daghen niet en hadden kunnen veroveren een schip masteloos, leek ende maer tsestich man ophebbende.*”

Die woorden van een tijdgenoot behelzen waarlijk geene lofspraak op Hautain. Bovendien was het hoofddoel van den tocht ten eenen male gemist, daar de rijke West-Indische vloot, die onderschept moest worden, in October goed en wel was binnengekomen zonder dat de onzen er iets van hadden gemerkt.

Misnoegd over den uitslag der laatste onderneming, droegen de Staten het bevel over de vloot, die in 1607 naar de Spaansche kust bestemd was, aan een ander op, en wel aan Jacob van Heemskerk, die zich bij de tochten tot het opsporen eener noordoostelijke doorvaart en vervolgens op eene reis naar Indië alleszins gunstig had onderscheiden. Een zoodanige maatregel vond in dien tijd weinig tegenstand, daar in het benoemen van hoogere en lagere bevelhebbers eene groote ruimte gelaten was. Ook konden geene gegronde bezwaren worden ingebracht, nu de keuze zich had gevestigd op een ervaren zeeman, die reeds doorslaande bewijzen zijner bekwaamheid had gegeven, al ware het dan ook niet in den dienst op de Staatsche vloot. Hij nam de hem aangeboden waardigheid op zeer belangelooze voorwaarden aan. Voor zich zelven eischte de nieuw benoemde geen tractement, maar wenschte slechts eene vereering te ontvangen, als het geluk hem diende, b. v. 13% van den buit, dien hij boven de 500.000 gld. zou te huis brengen.

Den 25sten Maart vertrok Heemskerk van de reede van Texel met 21 bodems, onder welke 4 transportschepen. Bij het eiland Wight vereenigde hij zich met 9 andere, waarvan 3 in Zeeland en 5 op de Maas waren uitgerust, zijnde het negende een Amsterdamsch jacht, hetwelk zich daar bij de vloot voegde. Deze telde nu 26 oorlogsschepen en 4 transportvaartuigen. Een vierde schip uit Zeeland was bij Wight verongelukt.

Na den 10^{den} April op de hoogte van de Taag gekomen te zijn, vernam de Admiraal, dat zich in die rivier slechts eene onbeduidende macht ophield, en dat het grootste gedeelte der Spaansche vloot zich naar de straat van Gibraltar had begeven. Daarom zette hij den koers derwaarts, nog onzeker, waar de Spaansche zeemacht zich eigenlijk bevond, totdat een Fransch vaartuig op den avond van den 24sten hem berichtte, dat de Spaansche vloot in de baai van Gibraltar lag, er eenige inlichtingen bijvoegende aangaande hare ligging en sterkte. Heemskerk, vast besloten den aanval te wagen, liet in den morgen van den 25sten de kapiteins aan boord van de *Aeolus* komen en deelde hun zijn plan mede. Na hetgeen er met Claessen was voorgevallen, behoeven wij ons niet te verwonderen, dat hij allen nog eens uitdrukkelijk tot getrouwe plichtsbetrachting vermaande. Met een plechtigen eed beloofden de kapiteins, dat zij den Admiraal tot in den dood zouden volgen. Welgemoed keerden allen vervolgens naar hunne schepen terug en zetten de reis voort. In den namiddag ontwaarden zij de Spaansche vloot, liggende onder het bereik van het geschut van Gibraltar.

Wat moeten de Nederlandsche zeelieden wel gevoeld hebben bij het schouwspel, dat zich hier voor hun blik ontrolde. Er lagen in de baai toch niet minder dan 21 bodems, waaronder 10 galjoenen. Een daarvan, de *St. Augustin*, van 400 last, diende als admiraalschip. Nevens de galjoenen bevonden zich aldaar 4 andere oorlogsschepen, een schip van Lubek, 4 Fransche, 2 van Enkhuizen en 1 van Rotterdam, welke laatsten kort te voren genomen waren. In allerijl waren de Spaansche schepen, boven het gewone bootsvolk, nog van een zeker aantal soldaten voorzien, zoodat de geheele bemanning wel 4000 koppen bedroeg. Het bevel werd gevoerd door Don Juan Alvarez d'Avila, een oud en ervaren krijgsman, die zich volkomen veilig waande en van oordeel was, dat de Nederlanders het niet wagen zouden hem daar aan te tasten.

Wel verre van zich door den aan blik der Spaansche schepen en de oogenschijnlijk gunstige positie daarvan te laten afschrikken, maakten de onzen zich slagvaardig, en nadat alle kapiteins ook de manschappen tot getrouwe plichtsbetrachting hadden aangemaand, werd de aanval op de voorgenomen wijze volvoerd. Heemskerk zette het op den vijandelijken Admiraal aan, die onmiddellijk van plaats veranderde en dieper in de baai ging liggen, achter andere bodems. Dit bracht geene wijziging in het plan van Heemskerk, die de *St. Augustin* volgde, gereed om het anker te laten vallen, zoodra hij dien bodem bereikt had. De beide admiraalsschepen deden elk slechts één schot uit hunne boegstukken, voor dat Heemskerk er in slaagde zijn tegenstander aan boord te klampen. Het tweede schot van den Spaanschen Admiraal was echter den onzen noodlottig, daar het Heemskerk doodelijk trof, terwijl deze in volle harnas met den helm op het hoofd en het zwaard in de hand, voor den mast stond. Stervende beval hij, zijn dood geheim te houden tot aan het einde van den strijd.

Aangevoerd door schipper Verhoef, deed de bemanning van de *Aeolus* haar plicht, en werd daarbij naar behooren ondersteund door Mooi Lambert, die den Spaanschen Admiraal eerst met zijne boegstukken enfileerde en hem vervolgens insgelijks aan boord klampte. Hevig was het gevecht op dat punt. Doch ook de bemanning der andere schepen kweet zich dapper, al lagen dan ook niet alle bodems op de vooraf aangeduide plaats. Het schip van den Spaanschen Vice-Admiraal geraakte in brand, doch niet zonder dat het vuur ook drie Nederlandsche bodems dreigde te vernielen, die slechts met moeite behouden bleven. Een ander galjoen, waarop de Vice-Admiraal zijne vlag had geheschen, wedervoer hetzelfde lot, en brandde, evenals het andere, tot op het water af.

Het ware kwalijk te beschrijven, hoe er van beide zijden gestreden werd. Wegens de beperkte ruimte, waarin de schepen dooreen lagen, beschadigden de onzen elkander wel met hun geschut; doch ook die van de stad en het kasteel konden niet altijd de hunnen mijden. Van de schepen, welke dieper in de baai lagen en niet werden aangetast, geraakte er nochtans een in brand, welk vuur zich aan een ander mededeelde. Eenige Spaansche bevelhebbers kaptten de kabels en liepen met hunne bodems tegen den wal, om aan een wis verderf te ontkomen; maar niet allen waren zoo gelukkig hun doel te bereiken. De brandende schepen, waarvan er nu en dan een met donderend gekraak in de lucht sprong, leverden een schrikbarend schouwspel op, welks akeligheid nog verhoogd werd door het aanhoudende kanongebulder. Men rekende later, dat er meer dan achtduizend schoten waren gedaan.

Te midden der algemeene verwarring, bleven Verhoef en Mooi Lambert den Spaanschen Admiraal bevechten. De witte vlag, door dezen geheschen, schijnt niet opgemerkt te zijn; het vuren der onzen bleef ten minste nog eene wijle aanhouden, nadat het geschut der tegenpartij zweeg. Eindelijk naderden de onzen de *St. Augustin* met eene sloep, enterden dien bodem, haalden de nog altijd waaiende admiraalsvlag naar beneden en joegen de verschrikte bemanning uiteen. Deze zocht haar heil in de vlucht en werd nog ten deele in het water afgemaakt. Voorzeker een treurig voorbeeld van de ongehoorde woede, welke de zeegevechten dier dagen kenmerkte. De Spaansche opperbevelhebber was, evenals Heemskerk, reeds in het begin van den strijd gesneuveld; zijn zoon, die als kapitein onder hem diende, werd gevangen genomen. Het schip zelf werd geplunderd en aan zijn lot overgelaten; het dreef tegen den wal en werd later door de kustbevolking in brand gestoken.

Al hunne schepen waren niet eenmaal in gevecht geweest, toen de Nederlanders zich tegen zonsondergang in eene volkomen overwinning mochten verheugen. Zeven Spaansche galjoenen waren verbrand, één was in den grond geboord, en de beide andere waren tegen

den wal gedreven. Het laatste was ook het lot geworden der meeste kleinere schepen, waarvan er slechts twee of drie in brand gestoken waren. De drie Fransche schepen, die slechts tijdelijk ten behoeve des Konings in beslag genomen waren, voegden zich gedurende den volgenden nacht bij de Nederlanders. De vijand telde een paar honderd gekwetsten en een groot aantal dooden. Omstreeks 50 gevangenen waren in onze handen gevallen. Daarentegen hadden de Nederlanders geene schepen verloren, en waren van het personeel 100 man gedood en tusschen de 50 en 60 gewond.

Misschien zal de dood van Heemskerk wel eene der redenen geweest zijn, waarom de verdere bedrijven der vloot niet aan de verwachting hebben beantwoord. Intusschen vordert de billijkheid, niet uit het oog te verliezen, dat eene vloot meestal, ook na eene volkomen nederlaag des vijands, zelve te veel heeft geleden, om onmiddellijk eene landing te bewerkstelligen. Waarschijnlijk kwam het in dit geval den bevelhebbers der vloot minder geraden voor, hunne wel dappere, doch niet talrijke bemanning aan den onzekeren uitslag daarvan bloot te stellen, op eene kust, waar eene geoefende krijgsmacht en eene verbitterde bevolking gereed stonden, haar te ontvangen. Gewaagd is het die werkeloosheid, met van Meteren, aan onverstand en verkeerd beleid toe te schrijven.

Wat ook de reden daarvan geweest zij, de Nederlandsche vloot bleef den 26sten in de nabijheid van Gibraltar vertoeven, zonder veel nadeel te hebben van het vuur, dat de Spanjaarden nog altijd uit de stad en het kasteel onderhielden. Eerst den volgenden dag ging zij onder zeil naar Tetuan, waar de onzen zeer voorkomend werden ontvangen. Na de schade aan het tuig wat hersteld te hebben, stevende een gedeelte der Nederlandsche vloot naar de Vlaamsche, een ander, langs de kust van Barbarije, naar de Canarische eilanden; de meeste schepen bleven echter onder den Vice-Admiraal Alteras in de nabijheid der Portugeesche kust kruisen. Twee transportschepen vertrokken naar het vaderland met vele gekwetsten en het lijk van Heemskerk, dat te Amsterdam, op 's lands kosten, plechtig werd begraven. Wegens de met Spanje aangeknoopte onderhandelingen van vrede of bestand, riepen de Staten hunne vloot in Augustus terug. In de volgende maand, kwam zij met al hare prijzen behouden binnen.

Ofschoon de laatste tocht slechts weinig rechtstreeksche voordeelen opgeleverd, en wat den invloed op de onderhandelingen betreft, niet tot het beoogde doel geleid had, zoo werkte hij toch in andere opzichten zeer heilzaam. Immers was het in de baai van Gibraltar duidelijk geworden „*dat de Spaense Armaden, nae veeler luyden oordeel onwinnelyck geacht, oock onder hare wallen, ende onder die oogen van de haren, konnen verwonnen worden.*”

En was dit ook bij vroegere gelegenheden reeds gebleken, zoo hadden de Nederlanders thans bij Gibraltar getoond, dat ook zij in staat waren, het bewijs daarvan te leveren. Dit moest de Republiek in de oogen van zeevarende en handeldrijvende natiën, ja in die van allen, welke iets van haar te vreezen of te hopen hadden, doen, rijzen. Dientengevolge kwam in 1610 een verbond van koophandel met den Keizer van Marokko tot stand, en in 1612 een ander met den Sultan van Turkije, op wiens havens de Nederlanders tot dusverre slechts onder Fransche of Engelsche vlag hadden mogen handelen. Zelfs scheen de Sultan zich, na de overwinning bij Gibraltar, ook beter de goede behandeling te herinneren, welke de galeislaven te Sluis hadden ondervonden van Prins Maurits, die hun de vrijheid had geschonken. Een verbond met Perzië was, een jaar te voren, door de Staten afgeslagen, omdat zij den gezant, die eerst in Spanje geweest was, niet vertrouwden en omdat het sluiten daarvan de goede verstandhouding met den Sultan kon hebben benadeeld. Venetië, dat in 1606, hoewel in zeer beleefde

bewoordingen, voor de aangeboden hulp der onzen had bedankt, riep eerlang den bijstand der Republiek in, en werd in 1618 geholpen met een eskader, onder Melchior van den Kerkhove, die zich, in weerwil van het schorsen der vijandelijkheden, met geweld een weg moest banen door de straat van Gibraltar, waar de Spanjaarden hem den doortocht wilden beletten.

Bij het sluiten van het Twaalfjarig Bestand in 1609, was de Republiek reeds eene zeemogendheid van eenige beteekenis. Met recht mocht zij er op wijzen, dat zij aan de zee en al wat daartoe behoorde veel verschuldigd was, dewijl zij aan hare schepen en zeelieden een krachtigen steun had ontleend, aanvankelijk tot het verwerven en later tot het handhaven harer onafhankelijkheid. De roemvolle bedrijven in Oost en West wierpen op den jeugdigen staat een ongekenden luister; de schatten, door Nederlandsche zeevaarders uit afgelegene oorden aangebracht, gaven bovendien het middel aan de hand, om den tijdelijk gestaakten oorlog te hervatten, en dien later tot een gewenscht en eervol einde te brengen.

HOOFDSTUK XIII.

Onveiligheid der zee, gedurende en na het Twaalfjarig Bestand. — Eene Nederlandsche vloot tegen de Hugenoten gebruikt. — Vruchteloze tocht naar Cadix. — Het vernielen eener transportvloot op het Slaak in 1631. — Zwakheid tegenover de kapers. — Dapperheid van sommige kapiteins. — Piet Hein. — Oprichting van Directiën. — Andere maatregelen tot bereiliging der zee.

Hoewel de uitrustingen, na het sluiten van het Twaalfjarig Bestand, door de gouvernementen der oorlogvoerende partijen werden gestaakt, zoo mochten de Admiraliteiten toch in geen deele die rust smaken, waaraan zij wegens de krachtsinspanning der laatste jaren dringende behoefte gevoelden. Juist in dat tijdsverloop was de zee hoogst onveilig, misschien wel ten gevolge van het afdanken van veel zeevolk.

Reeds vóór het sluiten van het Bestand had men hier te lande geruchten vernomen van zeerooverijen in de Middellandsche Zee en van pogingen om zich wederrechtelijk van onze schepen meester te maken. Nauwelijks waren de vijandelijkheden gestaakt, of men hoorde van zeeroovers van allerlei natiën, die hun buit in de Barbarijsche havens oprachten en zich ten deele metterwoon aldaar gevestigd hadden. Het was zorgelijk om te zien, naar men zeide, hoe de Christenen met de Turken samenspannen en hen in de taktiek der Westersche natiën onderwezen. Alle gouvernementen, die bij den bloei van handel en zeevaart belang hadden, moesten er toe bijdragen, om die rooverijen te beletten en te straffen. Eene vereenigde Fransche en Spaansche vloot overviel de roofscheepen, die zich in de haven van Goletta bevonden, en verbrandde er 33 schepen en eene galei, hetgeen de macht der zeeschuimers voor korten tijd fnuikte. Te Londen werden in December 1609, op één dag, niet minder dan 19 personen wegens zeeroof opgehangen.

Onder de Nederlanders, die zich door hunne zeerooverijen berucht maakten, behoorde Simon de Danser van Dordrecht, die vroeger met bestelling der Heeren Staten had gevaren. Na een

tijd lang vele buitensporigheden te hebben bedreven, kreeg hij vergiffenis van den Koning van Frankrijk, die hem zelfs in dienst nam, hetgeen zijne vroegere medeplichtigen dermate verbitterde, dat zij hem in 1610 op de kust van Barbarije grepen en in de gevangenis wierpen. Beroofd van zijne vrijheid, eindigde hij weldra zijn onrustig leven. Niet minder gerucht maakten de bedrijven van Klaes Compaen, een anderen Nederlander, die als kaperkapitein uit Zeeland vertrokken was en daarna voor eigen rekening was gaan handelen. Eene reeks van jaren pleegde hij de grootste geweldenarijen tegen landgenoot en vreemdeling, totdat hij eindelijk van de Staten vergiffenis wist te krijgen, waarna hij in het vaderland terugkeerde en zijne dagen in de Republiek eindigde.

Hoe nadeelig die rooverijen op de ontluikende vaart naar de Levant moesten werken, is eenigszins op te maken uit de kracht, welke de zeeschuimers niet zelden ontwikkelden. Zij hadden in 1616 wel 50 goed gewapende schepen, waarmede zij meer kwaad deden dan ooit te voren, „*betoonende zich des duivels vrienden en aller menschen vijanden*”. Het belang des handels noopte ook de Staten tot het zenden van eskaders naar de Middellandsche Zee, waarvan er zelfs een, vereenigd met de Spaansche vloot, den roovers van Tunis en Algiers gevoelige afbreuk deed. Naarmate de vaart levendiger werd, nam de kans van schade toe. Tegen het einde van het Bestand verdienden de Nederlandsche schippers of reeders door den handel met Italië, alleen aan vracht, nagenoeg twee millioen gulden. Eenmaal waren te Texel binnen drie dagen wel 300 geladen schepen binnengekomen en 150 andere uitgevaren.

Ondanks al de pogingen van vele landskapiteinen, om den zeeroof te beteugelen, en van vele schippers, om de hun toevertrouwde bodems te verdedigen, kon het wel niet anders, of er moesten zware verliezen geleden worden. Hier toch had men te doen met een vijand, wiens stoutheid geene palen kende. De Algerijnen drongen met hunne roofschepen in het Kanaal en de Noordzee door. In 1620 en 1621 werden, binnen dertien maanden tijds, niet minder dan 143 Nederlandsche schepen, ter waarde van dertig millioen gulden, genomen. Hoorn alleen verloor 40 schepen, waarom het niet te verwonderen is, dat er bitter geklaagd werd over de onvoldoende bescherming, welke 's lands oorlogsschepen verleenden.

Zoodra de Algerijnen vernamen, dat het Bestand geëindigd en de oorlog hervat was, boden zij der Republiek vrede en vriendschap aan; doch dit baatte weinig en verminderde de schade niet, daar de Duinkerker kapers natuurlijk hun oud bedrijf weder ter hand namen. Handel en zeevaart stonden, in de eerste jaren na het Bestand aan allerlei verliezen bloot, zonder dat de zeemacht er in slaagde die takken van bestaan genoegzaam te beveiligen. Bij herhaling zagen de Staten-Generaal zich verplicht, plakkaten uit te vaardigen op het bewapenen en bemannen van koopvaarders, en zelfs een buitengewoon lastgeld te heffen, dat tot bescherming daarvan moest worden aangewend. Ten einde niets onbeproefd te laten, moedigden ook zij in 1622 de kaapvaart aan, door te bepalen, dat vooreerst van het genomene slechts 18% in plaats van 30% moest worden uitgekeerd.

En de Admiraliteiten konden zich in de eerste jaren niet uitsluitend met het bestrijden der Duinkerker kapers bezig houden. Een tractaat, den 10^{den} Juni 1624 te Compiègne met den Koning van Frankrijk gesloten, kende dien vorst het recht toe, hier te lande schepen te huren of te koopen, bijaldien hij in een zeeoorlog mocht worden gewikkeld. Op grond daarvan werden in het volgende jaar 20 bodems, onder den Admiraal Hautain, gereed gemaakt, om den Koning tegen Genua te dienen.

Velen moest het reeds minder aangenaam zijn, dat de regeering zoodoende een aanzienlijk gedeelte van 's lands zeemacht aan hare voornaamste bezigheid onttrok; maar hoe algemeen moest de ontevredenheid niet zijn, toen het bleek dat de oorlog met Genua weinig meer dan een voorwendsel was, en dat de Staten den Koning vergund hadden 16 dier schepen tegen La Rochelle te gebruiken ¹⁾ en met hetzelfde oogmerk nog 12 andere te huren. Ongetwijfeld was het eene nog al scherpe tegenstelling, dat een deel van de Staatsche vloot tegen de Hugenoten ging strijden, terwijl in de Republiek zelve gelden werden ingezameld voor de ongelukkige geloofsgenooten binnen de bedreigde stad. Wel toonden de Staten zich niet gezind, om een twaalfstal Nederlandsche schepen onder Fransche kapiteins te stellen; doch zij willigden een later verzoek, om eenige schepen, desnoods met het geschut, aan den Koning te verkoopen, bedektelijk in.

1) Jacobus I van Engeland, had den Koning van Frankrijk insgelijks 5 of 6 schepen tegen Genua beloofd. De laatste wist van Karel I ook vergunning te krijgen, die tot andere einden te gebruiken. Onder bevel van Pennington, werden zij naar Dieppe gezonden; doch toen de kapiteins er de lucht van kregen, dat zij tegen La Rochelle gebruikt zouden worden, keerden zij eenvoudig terug. De schepen werden op last van den Koning andermaal naar Dieppe gezonden en aan de Franschen overgeleverd; doch men beweert, dat alle matrozen toen deserteerden, omdat zij niet tegen die van La Rochelle wilden dienen.

De gansche onderneming, welke de bevolking der Republiek in alle opzichten afkeurde, was bovendien niet zeer gelukkig. Bij een gevecht met de schepen der Hugenoten, in Juli 1625, geraakte het schip van den Vice-Admiraal van Dorp in brand, en was het voordeel geheel aan de zijde der belegerden. Deze veroverden zelfs 5 onzer schepen, die zij tot een teeken hunner zegepraal oprachten. Het schip van Hautain had aan masten en rondhouten veel geleden, hetgeen hem deed besluiten, ter herstelling der schade, met zijne vloot naar Nantes te gaan. Eerst negen weken later verscheen hij andermaal voor de benauwde stad, waar de Nederlandsche vloot naderhand eenige voordeelen behaalde. La Rochelle werd dientengevolge ook van den zeekant ingesloten. De Prins van Soubise week met de overgebleven schepen der Hugenoten naar Oléron, en vervolgens naar Engeland. Hautain had dus ongetwijfeld den weg tot den val der stad helpen bereiden, hoewel hij er geen getuige van was, omdat de vloot, wegens de stemming in de Republiek, voor dien tijd werd teruggeroepen ²⁾.

2) De Staten zonden den last daartoe den 20sten Oktober 1625, met een wenk voor den Admiraal, dat hij zich op gebrek aan nieuwe masten, of de ziekte der bemanning moest beroepen, doch niet op de onwilligheid van zijn volk, ofschoon daarvan wel iets gebleken was. Hautain ontving dien brief in December, en ging den 3^{den} Februari onder zeil. Hij kwam den 16^{den} daaraanvolgende te Vlissingen.

Er werd een verdrag tusschen den Koning en de stad gesloten; doch deze had weldra een herhaald beleg te ondergaan, bij welke gelegenheid eene Engelsche vloot haar te hulp kwam, onder den Hertog van Buckingham, die echter het vertrouwen der Hugenoten niet bezat en daarom niet toegelaten werd. De moord van Buckingham, toen hij gereed was er andermaal heen te gaan, verhinderde de Engelsche vloot niet den voorgenomen tocht te doen. Zij kon echter wegens de werken, die de belegeraars inmiddels hadden aangelegd, de stad niet meer naderen. Eerst in October 1628, moest La Rochelle zich geheel onderwerpen. Lodewijk XIII nam het den Staten kwalijk, dat zij hem niet ten einde toe ondersteund hadden.

Om staatkundige redenen, hadden de Staten aanvankelijk aan het verlangen des Konings toegegeven; om de gemeente niet te zeer te verbitteren, hadden zij de vloot teruggeroepen, voor dat deze hare taak had volbracht: thans waren en de Koning, en de ingezetenen der Republiek beiden ontevreden, omdat er te weinig of te veel was gedaan. Het ware te wenschen geweest, dat men die mogelijkheid, bij het sluiten van het verdrag, had voorzien, daar een strijd met de Hugenoten in Frankrijk toch niet tot de onwaarschijnlijkheden behoorde.

Wat er gewoonlijk volgt op het nemen van halve maatregelen, gebeurde ook hier. Wegens dezelfde onderneming, welke de Nederlanders met leede oogen hadden aangezien, omdat zij den Koning in den strijd met de Hugenoten had gebaat, ontstond tijdelijk zekere verkoeling tusschen de Republiek en het Fransche hof, dat zich ook volstrekt niet haastte met het voldoen der verschuldigde huurpenningen. Immers leest men, dat de Staten-Generaal den Franschen gezant nog in 1632 met ronde woorden verklaarden, dat het hun aangenaam zou zijn, indien de kosten der vloot van Hautain (1.200.000 gld.) mochten worden voldaan. Onder de hand lieten zij den gezant verzekeren, dat zij gaarne door een geschenk van die aangenaamheid zouden doen blijken. De gezant liet echter eene beurs met 10.000 gld., die als ware het toevallig bij hem achtergelaten was, door een zijner bedienden terugbrengen. Vooreerst bleef de wensch der Staten onvervuld, daar hun gezant in Frankrijk nog in 1635 last kreeg, aan die verrekening toch zoo mogelijk een einde te maken, hetgeen blijkens een schrijven van den gezant Boreel omstreeks dertig jaar later nog niet gedaan was.

Een andere tocht, tegelijk met dien van Hautain ondernomen, leverde insgelijks weinig vruchten op. Volgens eene overeenkomst, in Juli 1625 te 's Gravenhage gesloten en in September door een offensief en defensief verbond met Groot-Brittanje gevolgd, voegden 20 Nederlandsche schepen zich bij eene Engelsche vloot, die tot eene onderneming tegen Cadix bestemd was. Het bevel over dat eskader werd opgedragen aan Willem, Heer van der Lek, een natuurlijken zoon van Prins Maurits, die kort te voren, in de plaats van Obdam ¹⁾, tot Luitenant-Admiraal van Holland benoemd was. De vereenigde vloot ging eerst in het najaar onder zeil, vertoonde zich in November voor Cadix en richtte weinig uit, daar de gelande troepen zich, na het behalen van eenige voordeelen, weder met overhaasting moesten inschepen. Een der Nederlandsche schepen had van het vuur des vijands zoo veel geleden, dat men het noodig vond dien bodem te verlaten en hem aan de vlammen prijs te geven. Ten slotte was het nemen van een paar koopvaarders eene onbeduidende vergoeding voor de gemaakte kosten.

Meer voordeel en roem tevens, oogstte de Nederlandsche zeemacht iets later door het vernielen eener vijandelijke transportvloot op de binnenwateren. Het was voorzeker een bedrijf, minder grootsch op zich zelf, dan wel heilrijk in gevolgen. Houdt men echter bij het waardeeren daarvan in het oog, dat de hierboven gemelde ondernemingen, of minder populair, of minder voordeelig geweest waren; dat er voortdurend geklaagd werd over de onvoldoende bescherming, welke de oorlogsschepen van den staat aan handel en visscherij verleenden: dan is het wel te begrijpen, dat eene gebeurtenis, welke, om zoo te zeggen, het begin van den opstand weder voor den geest riep, alleszins geschikt was, om op de zeemacht der Republiek eenige stralen van den voormaligen luister te werpen. Door de overwinning, die zij in 1631 op

1) Deze bevelhebber was uit het geslacht van Duivenvoorde Hij was in 1602 met een eskader naar Engeland gezonden, om op de galeien van Spinola te letten, die toen verwacht werden. Er schijnt weinig van hem bekend te zijn, daar hij in 1623 overleed, waarna Hautain de eenige Luitenant-Admiraal was, totdat dezelfde waardigheid in Holland in 1625 aan den Heer van der Lek werd opgedragen.

het Slaak, ten noorden van het eiland Tholen, behaalde, bewees de Nederlandsche vloot, hoewel minder gelukkig in het beveiligen der zee, dat zij hare roeping begreep en daaraan ook kon beantwoorden, indien hare taak slechts duidelijk was afgebakend en hare krachten behoorlijk werden geleid.

Prins Maurits was in 1625 overleden en opgevolgd door zijn broeder Frederik Hendrik, die den oorlog te land voortzette en reeds in de eerste jaren van zijn bestuur de zaken der Republiek door menig gelukkig wapenfeit had bevorderd. Hij had in 1629 's Hertogenbosch ingenomen, en daardoor het tooneel van den krijg meer van de grenzen der Republiek verwijderd. De Aartshertogin Isabella Clara Eugenia, eene dochter van Philips II, die het bewind voerde in de Zuidelijke Nederlanden, welke de Koning haar kort voor zijn dood, bij haar huwelijk met Albertus, had afgestaan, zag dat zij meer en meer in het nadeel geraakte, en vatte dientengevolge het besluit op, om den oorlog weder in de noordelijke gewesten over te brengen, of aldaar ten minste de binnenwateren onveilig te maken.

Meermalen waren op de Schelde platboomde vaartuigen gebezigd, om de onzen op eenig punt te benadeelen, hetgeen de Aartshertogin thans op groote schaal wenschte te doen om den onzen in elk geval eenige afleiding te geven. totdat einde liet zij te Antwerpen eene vloot van platboomde vaartuigen in gereedheid brengen, en begaf zich in persoon derwaarts, om op alles orde te stellen. Het verblijf te Brussel van Maria de Medicis, die de merkwaardigheden van Antwerpen wenschte te zien, gaf der Aartshertogin een geschikt voorwendsel aan de hand, om deze stad te bezoeken. De pauselijke nuntius vergezelde de beide vorstinnen en sprak een plechtigen zegen uit over de onderneming tegen de vervloekten.

Weldra vertrok de vloot, die te Antwerpen was uitgerust, sterk omstreeks 90 bodems met 1300 matrozen, onder den Markies van Aytona, als Admiraal, terwijl het bevel over 4300 soldaten, die zich aan boord bevonden, was opgedragen aan Jan van Nassau¹⁾). Den 11^{den} September vertoonde zij zich op de hoogte van Bergen-op-Zoom, voornemens om meer noordwaarts te stevenen; want er waren tegelijker tijd troepen naar Rozendaal en Prinsland gezonden, die er waarschijnlijk de vloot moesten afwachten en dan met haar samenwerken.

Aan de Staatsche zijde waren intusschen verschillende maatregelen van voorzorg genomen, omdat het niet duidelijk bleek, wat de tegenpartij eigenlijk in haar schild voerde. Eenige punten, die men bedreigd achtte, werden van troepen voorzien, en de bakens tusschen Tholen en de

Willemstad werden weggenomen. De Nederlandsche vloot in de Zeeuwsche wateren, onder den Vice-Admiraal Hollare, aanvankelijk slechts bestaande uit 12 of 15 schepen, kreeg bevel den vijand in het oog te houden, en werd spoedig met een tal van jachten en kleine vaartuigen met soldaten versterkt. Dit geschiedde op last van Frederik Hendrik, die zich op dat oogenblik te Bergen-op-Zoom, en dus in de onmiddellijke nabijheid bevond.

Meer geschikt tot het overbrengen van krijgsvolk, dan tot het leveren van een gevecht, zocht de

1) Jan van Nassau, een zoon van Jan den Ouden, bevond zich destijds in keizerlijken dienst. Uit de wederzijdsche hulp, die de Spanjaarden en de Keizerlijken elkander verleenden, laat zich zijne tegenwoordigheid hier verklaren, zonder dat hij juist, evenals zijn neef Hendrik van den Berg, persoonlijk de partij omhelsd had, die zijn vader en vele zijner verwanten hadden bestreden, gelijk zijn volle neef Frederik Hendrik en anderen dat nog deden.

vijandelijke vloot natuurlijk het laatste te vermijden, en hoopte daarom ongehinderd Tholen voorbij te zeilen, terwijl de grootere schepen der onzen haar, wegens den lagen waterstand, niet konden volgen. Ware haar dat gelukt, dan had zij eenigen tijd op de onzen voor gehad. Een twintigtal vaartuigen echter, die den grootsten diepgang hadden, geladen met voorraad en amunitie, bleven niet ver van de laatstgenoemde stad aan den grond zitten, hetgeen een oponthoud veroorzaakte, dat de Hollanders en Zeeuwen in de gelegenheid stelde, den vijand te achterhalen en diens plan geheel te verijdelen. De Spaansche vloot kon toch de reis eerst na het doorkomen van den vloed vervolgen, en bevond zich des avonds tusschen 9 en 10 uren niet ver van St. Anna-land. Kort nadat voor haar het gunstige oogenblik was aangebroken, had ook de Staatsche vloot, met al de haar inmiddels toegezonden vaartuigen, denzelfden weg ingeslagen. Zij verontrustte van tijd tot tijd de achterste schepen van den Spanjaard, en overviel diens hoofdmacht, toen deze door mistig weder eenigermate in verwarring was geraakt.

Op het Slaak, ten noorden van het eiland Tholen, behaalden Hollanders en de zijnen, in den nacht tusschen 12 en 13 September 1631, eene luisterrijke overwinning op de Spaansche vloot. Slechts 9 of 10 schepen ontkwamen het; de overige, met wel 4000 gevangenen, vielen in de handen der Nederlanders. Zoo liep het gansche plan, waaraan de tegenpartij omstreeks 4 millioen had ten koste gelegd, op niets uit. Jan van Nassau, gelukkiger dan omstreeks een jaar geleden, toen hij bij Rijnberk in de handen der Staatschen gevallen voor 6000 Rijksdaalders was vrijgekocht, behoorde onder de weinigen, die er in slaagden zich door de vlucht te redden; hij bereikte Prinland en kon van daar met de Spaansche troepen aftrekken.

Groot was de vreugde in de Republiek, zoodra het gevaar was afgewend. Zij openbaarde zich door eene plechtige dankzegging en het branden van victorie, hetwelk zelfs den gezanten en residenten der Republiek in het buitenland werd gelast. Te Dordrecht werden 10 ponten, 18 pleiten en 15 sloepen, met allerlei oorlogstuig, in zegepraal binnengebracht. Amalia van Solms, des Stadhouders gemalin, die terstond van hare belangstelling in het gebeurde had doen blijken, verscheen aldaar met een talrijk gevolg, om het veroverde te bezichtigen. Onder alle vreugdebedrijven openbaarde zich ook de verbittering, welke in deze landen heerschte. Wie ijt niet bij de gedachte, dat de Admiraliteit van Amsterdam de vraag opperde, of het niet raadzaam zou zijn op alle gevangenen het recht van voetspoeling toe te passen, welke vraag zeer ernstig in overweging genomen, doch niet toestemmend beantwoord schijnt te zijn. Alleen de talrijke wreedheden, door de kapers der tegenpartij gepleegd, maken het uiten van een dergelijk voorstel begrijpelijk.

Wel mag die overwinning als een lichtpunt in de geschiedenis van het zeewezen dier dagen worden beschouwd; want, terwijl afgelegene stranden van den roem der Nederlanders weergalmden, legde hunne zeemacht, in de nabijheid der vaderlandsche kusten, slechts weinig veerkracht aan den dag. Over de oorzaken van dat ongunstige verschijnsel was men het niet eens. De Admiraliteiten weten het aan de ontoereikendheid harer middelen, en beweerden, dat de uitrustingen voortdurend kostbaarder werden, zonder dat de buitgelden naar evenredigheid toenamen. Bij herhaling vroegen zij daarom subsidiën aan, welke toekenning echter hare geldmiddelen niet in beteren staat scheen te brengen. Velen zochten de schuld bij de Admiraliteiten zelven, en hielden het er voor, dat het bestuur der geldmiddelen veel te wenschen overliet, ofschoon de Collegiën toen al rekenplichtig waren aan de Algemeene Rekenkamer, die in 1607 tot beter beheer der financiën was opgericht. Die beschuldiging, hoe grievend dan ook, miste niet allen grond. Immers leest men, dat in 1626 over niet minder dan zes leden van de Rotterdamsche Admiraliteit, wegens het verduisteren van 's lands gelden, een

min of meer onteerend vonnis werd uitgesproken, terwijl er aanhoudend misbruiken bij het innen der konvoien en licenten aan het licht kwamen. Anderen moesten toegeven, dat de Admiraliteiten, ook bij een doelmatig beheer, uit eigen middelen niet in al het noodige konden voorzien, ofschoon het niet te loochenen is, dat hare taak door het octrooieeren van vele compagniën en de verplichte bewapening van koopvaarders zeer was verlicht. De Staten-Generaal besloten subsidiën toe te staan.

Gewoonlijk brachten echter de landprovinciën haar aandeel slechts tragelijk op, of waren geheel nalatig, zoodat de Collegiën zich in 1628 beklaagden, dat zij meer dan 6 millioen ten achteren waren. Uit de nalatigheid van sommige gewesten laat zich ten deele verklaren, waarom de buitengewone inkomsten den staat der geldmiddelen niet in die mate verbeterden, als onder andere omstandigheden het geval had kunnen zijn. De Staten van Holland, die in de zeevaart natuurlijk veel belang stelden, brachten hun aandeel getrouwelijk op, en wilden ook die der landprovinciën daartoe nopen, door in het begin van 1630 te verklaren:

„even weinig acht te zullen nemen op de betaling van ruiteren en knechten, garnizoen houdende in de frontierland; want steden buiten hunne provincie.”

Dergelijke bedreiging, die in het belang van de zeemacht meer dan eenmaal werd gedaan, mocht tijdelijk eene goede uitwerking hebben, zij bracht geene duurzame verbetering te weeg. Zelfs degenen, die er rechtstreeksch belang bij hadden, waren niet altijd even vlug met het betalen der verschuldigde penningen.

Al de klachten, geuit door hen, die door de kaperijen des vijands waren benadeeld, betroffen echter niet alleen de Admiraliteiten, daar toch altijd nog een vrij aanzienlijk getal schepen beschikbaar was, maar ook de Staten-Generaal, die een groot deel der zeemacht tot andere einden bezigden, zoodat de reeders der haringbuizen het zelfs raadzaam oordeelden eenige oorlogsschepen tot bescherming der visscherij te onderhouden. Niet minder dan 1000 buizen hadden toch aan de ondernemingen der vijandelijke kapers blootgestaan, terwijl Hautain voor La Rochelle lag. Enkhuizen alleen had er wel 100 buizen door verloren. Ook het personeel werd van flauwe plichtsbetrachting en gebrek aan krijgstucht beschuldigd.

Vergeefs loofden de Staten in 1626 premiën uit voor het nemen van vijandelijke oorlogsschepen, nadat zij in 1622 de opbrengst aan den Prins en het gemeene land hadden verminderd. Vergeefs waren pogingen gedaan, om den minder goeden geest, die zich nu en dan onder het personeel openbaarde, door het vaststellen van straffen en belooningen te verbeteren, onder welke laatsten ook behoorde het benoemen van een zeker aantal vaste of ordinaris kapiteins in Holland, gelijk dat in Zeeland reeds gebruikelijk was. Al die maatregelen schijnen het beoogde doel niet te hebben getroffen, daar de klachten over het personeel van 's lands vloot nog een tijd lang bleven aanhouden. voorzover die gegrond waren, moet men de ongeregeldheid van den strijd met de kapers, die bij nacht en ontijd van elke gelegenheid tot uitloopen gebruik maakten, de zware dienst, die bij karige bezoldiging gevorderd werd, het recht van voetspoeling ¹⁾, dat van weerszijde bijna zonder genade werd uitgeoefend en den oorlog tot een waren verdelgingskrijg maakte, eindelijk het aanstellen van minder geschikte personen,

¹⁾ De kapiteins waren bij eede verplicht de voetspoeling toe te passen. In 1626 was er bij vernieuwing op aangedrongen, en in 1627 werd het nalaten daarvan met het verlies van premiën en op andere wijzen gestraft. In weerwil van den drang der gouvernementen, begon

het personeel aan beide zijden daarvan af te wijken, waardoor die barbaarsche handelwijze langzamerhand in onbruik geraakte. Volgens den schrijver der Heilsame politike gronden, spaarden de Duinkerkers eer de bemanning van oorlogsschepen, die zich voorwaardelijk had overgegeven, dan visschers en anderen.

die later niet berekend bleken te zijn voor de hun opgelegde taak, als zoo vele redenen van versooning aanmerken.

Men zou zich echter zeer bedriegen door te meenen, dat er voor het gedrag van alle bevelhebbers dier dagen redenen van versooning moesten worden opgespoord. Velen hadden doorslaande bewijzen van moed gegeven. Kapitein Herman Kleuter had in 1622 den strijd tegen een Duinkerker nog geruimen tijd volgehouden, nadat zijn eigen bodem in zinkenden staat verkeerde, totdat Mooi Lambert ter hulpe opdaagde, hetgeen den kaper deed besluiten zijn eigen schip in de lucht te doen springen. Swartenhond, reeds vermaard door vroegere bedrijven, had omstreeks denzelfden tijd het plan opgevat, het voorbeeld van Heemskerk na te volgen. Met 4 oorlogsschepen en een groot aantal koopvaarders, had hij in de straat van Gibraltar een twintigtal Spanjaarden afgeslagen, zonder daarbij een van de 68 bodems, die hij bij zich had, te verliezen. Op dezelfde hoogte had Kapitein Steenbach, met een oorlogsschip en 4 koopvaarders, kloekmoedig weerstand geboden aan 5 Spaansche schepen, die te zamen wel 178 stukken voerden. Joost Bankert was gelukkig aan een eskader van 13 Duinkerker schepen ontkomen, na er 3 in den grond geboord te hebben, en had bij eene andere gelegenheid 2 Spaansche schepen afgeslagen, gereed om zijn eigen bodem in de lucht te doen springen, zoodra hij mocht te kort schieten. Met het oog op dergelijke daden, die met nog andere vermeerderd konden worden, rijst onwillekeurig de vraag, of de schuld niet elders te zoeken was.

Vroeger is opgemerkt, dat de Admiraal Hautain niet alle hoedanigheden scheen te bezitten, die in een opperbevelhebber onmisbaar zijn. Hij werd, niet lang na zijne terugkomst van La Rochelle, in het bevel opgevolgd door Philips van Dorp. Men vindt althans den naam van Hautain sedert dien tijd niet meer vermeld, ofschoon hij, volgens het opschrift zijner graftombe, eerst in September 1637 overleden moet zijn.

De nieuw benoemde Luitenant-Admiraal kreeg eene nog grootere verantwoordelijkheid, toen dezelfde waardigheid in Holland, nadat de Heer van der Lek, die volgens sommigen een paar jaren goede orde op de kust had gehouden, doch in 1627 voor Grol gesneuveld was, on vervuld bleef. De schoonste verwachtingen werden van den Luitenant-Admiraal Philips van Dorp gekoesterd, waaraan deze echter in geenen deele beantwoordde. Zelfs hield men hem spoedig voor de oorzaak van de groote schade, door handel en visscherij na zijne aanstelling geleden.

Onder het gemeen van Vlissingen, begon men zekere oproerigheid te bespeuren, en dat van Veere wierp den Admiraal zelfs met steenen. Zoo kon het niet blijven. Er moesten doortastende maatregelen worden genomen. Of de Staten van Zeeland echter den rechten weg insloegen, door alles aan den bevelhebber te wijten, is te betwijfelen. Zij ontsloegen hem in 1629, uit hoofde der vele tegen hem ingebrachte bezwaren. Hoewel de Stadhouders en de Staten-Generaal het niet goedkeurden, en zelfs de bevoegdheid der Staten van Zeeland tot het nemen van zoodanig besluit ontkenden, werd van Dorp voorloopig toch niet in werkelijken zeedienst gebruikt. Er was dus voor het oogenblik in het geheel geen Luitenant-Admiraal in de Republiek. Onder die omstandigheden, achtte de Stadhouders het geraden tot de benoeming van één persoon over te gaan, en wel in Holland, ten einde zodoende meer eenparigheid bij het

zeewezen te krijgen. Hij wenschte iemand te vinden, die anderen tot voorbeeld kon strekken; iemand, die niet alleen de hoedanigheden van een goed zeeman bezat, maar ook die, welke in een opperbevelhebber vereischt worden, vooral wanneer deze geroepen is eenigermate als hervormer op te treden. Hij vestigde daarom zijne keuze op Piet Hein, die zich bij verschillende gelegenheden in den dienst der West-Indische Compagnie had onderscheiden, en kort te voren door het veroveren der Spaansche Zilvervloot in de algemeene achting zeer hoog gerezen was. In het belang der zaak, liet Piet Hein zich de benoeming welgevallen, en legde den 19^{den} April 1629 den eed aan de Staten-Generaal af. Hij verlangde echter, tot bereiking van zijn oogmerk, volmacht om in zee kapiteins te mogen afzetten en aanstellen, geregelde betaling der manschappen, verhooging der soldijen, verstrekking der proviand van lands wege, in plaats van door de kapiteins, gelijk dat tot dusverre gebruikelijk was, en nog eenige andere punten, van welke de meeste werden toegestaan, zoodat hem meer macht werd verleend, dan eenig Luitenant-Admiraal van Holland, voor hem, ooit had bezeten. Jammer slechts, dat de nieuw benoemde Admiraal reeds in Juni van hetzelfde jaar in een gevecht met twee Duinkerkers sneuvelde, waardoor alle hoop, die op hem gevestigd was, in rook verdween. Want toen van Dorp, na den dood van Piet Hein, in zijne waardigheid hersteld werd, doch thans als Luitenant-Admiraal van Holland en West-Friesland, ging het blijkbaar den ouden weg weder op, daar nog in hetzelfde jaar niet minder dan 60 schepen door de Duinkerkers geroofd werden.

Onder de middelen, welke omstreeks dien tijd tot beveiliging der zee werden beproefd, behoort ook het oprichten der zoogenaamde Directiën. De Staten-Generaal besloten namelijk den 24sten Maart 1631, de regeering der steden Amsterdam, Hoorn, Enkhuizen, Edam, Medemblik en Harlingen, voorloopig voor één jaar te machtigen, tot het aanstellen van bijzondere collegiën, welke eene zekere som van de koopvaarders zouden ontvangen en daarvoor oorlogsschepen uitrusten, tot versterking van 's lands konvooi. De bevelhebbers dier schepen moesten hunne commissiën van den Admiraal-Generaal ontvangen, en evenals hunne ondergeschikten den eed aan de Staten-Generaal afleggen. Over de prijzen, door de bevelhebbers der Directiën gemaakt, over de misdaden, aan boord harer schepen gepleegd, bleef de uitspraak aan de Admiraliteiten opgedragen, in welker registers de kapiteins der Directiën moesten worden ingeschreven. De leden dier Collegiën werden met den naam van Directeuren, de schepen, door hen uitgerust, met dien van Directie-schepen bestempeld. Hoewel voorloopig, en bij wijze van proefneming, slechts voor één jaar opgericht, bleven de Directiën gedurende 25 jaar bestaan.

Zij leverden in dat tijdsbestek niet alleen schepen tot versterking van 's lands konvooi, maar ook wanneer dit noodig was, evenals de beide Compagniën, tot versterking van 's lands vloot. Aanvankelijk beantwoordden de schepen der Directiën ten volle aan het oogmerk, doch later, toen het niet meer het bestrijden der Duinkerkers gold, bleek de gansche inrichting minder doelmatig te zijn, hetgeen tot de opheffing dier bijzondere collegiën aanleiding gaf. Hierboven is gewezen op het aanmoedigen der particuliere kaapvaart. Dit had vooral uitwerking gehad in Zeeland, waar dat bedrijf omstreeks dezen tijd, even als vroeger en later, velen aanlokte. Niet ten onrechte zong een onzer dichters: „*De ronde en stoute Zeeuwen zijn kapers uit den aard.*” Alleen de kapers, door de gebroeders Lampsins te Vlissingen uitgerust, en onder den naam van Nieuwe Geuzen bekend, verspreidden zulk een schrik onder den vijand, dat zelfs de zeeassurantie eene aanzienlijke daling onderging. De ongeregelde uitbetaling der premiën deed den ijver wel eens verflauwen; doch de Staten-Generaal, het nut dier kapers beseffende, spoorden de reeders met belofte van prompter betaling der premiën tot volharding aan. Onder alle reederijen was die van Vlissingen de gelukkigste; zij bleef ook het

langst in stand, daar zij tot het einde van den oorlog voortduurde. Met reden waren vooral de Vlissingers vergramd over de stoutheid der Duinkerkers, die zich niet zelden in hunne nabijheid waagden. In 1632 veroverde een dier kapers zelfs een Engelsch schip, vlak voor de stad en ten aanzien der verontwaardigde burgerij, die in allerijl 2 schepen bemande en den prijs heroverde, doch er niet in slaagde ook den roover in handen te krijgen.

Er moest evenwel meer gedaan worden, dan al het gemelde, om het verval van handel en visscherij met kracht tegen te gaan. Treurig waren de tafereelen, die daarvan nu en dan werden opgehangen; beklagenswaardig was het lot van het deugdelijke gedeelte van het personeel der zeemacht, dat aanhoudend bittere verwijten moest hooren over de gebrekkige wijze, waarop 's lands vloot hare taak vervulde. De Duinkerkers roemden er op, dat zij zich ten onzen koste schatten verwierven, en dat zij eenmaal zelfs in drie jaren tijds, eene waarde van niet minder dan 12 miljoen hadden geroofd. Welvarende plaatsen geraakten daardoor in verval, waarvan Maassluis een voorbeeld oplevert. Van die stad waren tusschen 1631 en 1637 wel 200 schepen, ter gemiddelde waarde van 5000 gld., genomen, tengevolge waarvan het aantal vaartuigen, dat er tot de visscherij gebezigd werd, in 1636 van 50 tot 10 was gedaald, en nog hiervan gingen er weder 2 verloren.

Verdrietig ware het al de grieven op te sommen, die kooplieden en visschers tegen de regenten en het personeel der zeemacht hadden, al de klachten, die voortdurend werden geuit. Zij betroffen vooral het gebrek aan waakzaamheid en veerkracht, bij het binnenhouden der Duinkerkers aan den dag gelegd. Onder allerlei voorwendsels verlieten de bevelhebbers, die in de nabijheid der Vlaamsche kust moesten kruisen, den hun aangewezen post. Bij herhaling moest worden bevolen, dat niemand hunner zich, zonder verlof van den opperbevelhebber, mocht verwijderen. Zelfs was den Vice-Admiraal Quast in 1631 uitdrukkelijk voorgeschreven, dat hij de kust niet dan in dringende noodzakelijkheid mocht verlaten. De noodige voorraad zou hem worden toegezonden; het schoonmaken der schepen, dat niet zelden een voorwendsel was, om tusschentijds binnen te vallen, moest zoo goed mogelijk op de plaats zelve geschieden. In weerwil van dit uitdrukkelijk verbod, ontbraken er aan het eskader spoedig weder 4 schepen, die naar de havens waren teruggekeerd. Waarschijnlijk konden velen zich wel met gebrekkige proviandeering verontschuldigen, waarover in die dagen nog al eens geklaagd werd; doch hoe dit zij, de kwaal bleef aanhouden en was zoo ingeworteld, dat zelfs de krachtige opvolger van den Luitenant-Admiraal van Dorp daarmede aanvankelijk te worstelen had.

Eindelijk namen de Staten een maatregel, die nog dieper ingreep, dan al de reeds gemelde. Ongetwijfeld met het oog op de herstelling van van Dorp, die velen minder aangenaam moest zijn, hadden de Staten-Generaal, kort na den dood van Piet Hein, aan den Stadhouder een meer uitgebreid gezag verleend over de schepen op de Vlaamsche kust. Meer dan eenmaal waren de bevelhebbers vermaand, geene andere bevelen op te volgen, dan die hun door de Staten-Generaal of den Stadhouder werden verstrekt. Tegen het einde van 1636 besloten de Staten-Generaal nog verder te gaan en eene scheepsmacht, uitsluitend voor den dienst op de Vlaamsche kust bestemd, met voorbijgang van alle andere autoriteiten, rechtstreeks onder den Stadhouder te stellen. Het schijnt de verwezenlijking geweest te zijn van een plan, dat al negen jaren geleden was gevormd, om een eskader in dienst te stellen, hetwelk meer bepaald tot het bewaken der kust en het kruisen in de Noordzee en het Kanaal bestemd zou zijn. Dat besluit, in December 1636 met heilzame bedoeling genomen, verwekte intusschen veel opspraak bij hen, die niet gaarne zagen, dat de macht van den Stadhouder te zeer werd uitgebreid.

Over de bijzondere bepalingen, welke voor die scheepsmacht gemaakt werden en allen de nadrukkelijke beteugeling der kaapvaart beoogden, kan hier niet worden uitgeweid. voorzover zij eenig licht verspreiden over het zeewezen der zeventiende eeuw, zal er later gebruik van worden gemaakt. Hier zij het voldoende te zeggen, dat het gezag van den Prins over die schepen voor de Vlaamsche kust van tijd tot tijd werd verlengd, en dat jaarlijks meer dan een miljoen gulden ten behoeve dier uitrusting werd toegestaan. In het vervolg wordt dit eskader meermalen onder den naam van de „*kustschepen*” vermeld. Door het besluit der Staten-Generaal, betreffende het eskader tot bestrijding der Duinkerkers, werd de taak der Admiraliteiten, die door al de octrooien aan bijzondere maatschappijen verleend, welke zich zelve moesten beschermen, en door andere maatregelen reeds zeer verlicht was, schier geheel tot het leveren der noodige konvooiers beperkt.

Het is wel te begrijpen, dat het veler ontevredenheid opwekte, toen de Luitenant-Admiraal van Dorp, wien het bevel over die kustschepen was opgedragen, in het begin van October 1637 met het grootste gedeelte daarvan al weder te vroeg binnenviel, klagende over gebrek aan proviand. Het bleek wel, dat hij zulks met grond deed; doch de gouverneur van Calais had hem tijdelijk hulp aangeboden, indien hij nog slechts eenigen tijd op zijne standplaats wilde vertoeven. Van Dorp vond het echter beter een tocht naar de havens te doen, waar hij al het noodige met spoed hoopte te ontvangen. Afgevaardigden der Staten-Generaal gingen onmiddellijk naar Hellevoetsluis, om zich van den staat dier schepen te vergewissen en op alles orde te stellen. Op verzoek van de hooge regeering, zonden de Bewindhebbers der Oost-Indische Compagnie inmiddels 6 van hunne schepen naar de kust. Nog andere maatregelen van voorzorg werden genomen. Blijkbaar was dit alles echter niet voldoende; want de Duinkerkers maakten niet alleen van de gelegenheid gebruik om zee te kiezen, maar ook eene Spaansche vloot met troepen en geld kon daardoor ongehinderd Duinkerken bereiken. Geen wonder, dat er luide geklaagd werd over de vloot, die binnen de haven lag. De Admiraal van Dorp kreeg wel vergunning zich te gaan verantwoorden; doch vond de stemming en van de bevolking, en van de regenten zoo ongunstig ten zijnen opzichte, dat hij het geraden vond zijn ontslag te vragen.

Terstond werd daarvan kennis gegeven aan den Stadhouder, met verzoek, dat deze de plaats van den Admiraal en die van den Vice-Admiraal Liefhebber door bekwame personen mocht doen vervullen. Na de noodige informatiën te hebben ingewonnen, teekende de Stadhouder, den 27sten October 1637, de benoeming van Maarten Harpertsz. Tromp tot Luitenant-Admiraal van Holland. Vervolgens werd Witte Cornelisz. de With, die insgelijks geruimen tijd ter zee had gediend en kapitein was geweest aan boord van Piet Hein bij de verovering der Zilvervloot, tot Vice-Admiraal verheven.

In dezelfde jaren, waarin vaak over de zeemacht was geklaagd, hadden velen in bijzondere gevechten den alouden roem ter zee gehandhaafd en daardoor het bewijs geleverd, dat het ten minste niet hunne schuld was, indien er gegronde bedenkingen tegen een gedeelte van het personeel der zeemacht konden worden geopperd. Aan daden van persoonlijken moed, heeft het in geen tijdvak onzer geschiedenis ontbroken; zelfs niet in dagen van nog dieper verval, dan waarvan hier sprake is! Meermalen was het den Duinkerkers herinnerd, dat zij hun handwerk niet altijd straffeloos konden drijven.

Kapitein Ligthart, in dienst van de West-Indische Compagnie, met zijn jacht uit West-Indië naar het vaderland terugkeerende, had in November 1630 drie Duinkerkers in het Kanaal ontmoet, welke gezamenlijk 76 stukken voerden. Hij had zich acht uren lang tegen die overmacht verdedigd en was vervolgens, ofschoon met een ontramponneerd schip, te Plymouth

aangekomen. Cornelis Jansz. den Haen, in de wandeling het Haentje genoemd, een kapitein van de Directie, had reeds zevenmalen Duinkerker prijzen opgebracht, en was in 1633 gesneuveld, bij het bevechten zijner achtste overwinning tegen 2 Duinkerkers. Joost Bankert had met Jan Evertsen, in Februari 1636, dus juist toen er zoo luide werd geklaagd, bij Dieppe eene glansrijke overwinning behaald op den Duinkerker Admiraal Collaert. Deze hoopte zich te redden, door het in brand steken van zijn buskruit, dat echter nat geworden was. Het admiraalschip en nog een andere bodem werden veroverd, een derde koos de vlucht; de Admiraal zelf viel, met velen der zijnen, in onze handen. Dezelfde Bankert vocht in October 1637 met 5 schepen, op een van welke Cornelis Evertsen zich bevond, tegen 7 Duinkerkers, waarvan er 3 werden veroverd, te zamen bewapend met 66 stukken.

Dergelijke bedrijven mochten zeker de schoonste verwachtingen doen koesteren van de toekomst, nadat in October 1637 het bevel over de zeemacht was opgedragen aan iemand, die zich in verschillende rangen, van kwartiermeester en stuurman tot ordinaris kapitein, hoofdzakelijk aan boord van 's lands vloot gevormd had en op grond van zijn verleden de algemeene achting genoot. Het vervolg zal doen zien, dat Maarten Harpertsz. Tromp die verwachtingen niet teleurstelde.

HOOFDSTUK XIV.

Roemvolle dagen breken voor het Nederlandsche zeezezen aan, na de verheffing van Maarten Harpertsz. Tromp tot Luitenant-Admiraal van Holland en West-Friesland. — Hij slaat de schepen van Duinkerken voor de haven dier stad en behaalt in 1639 eene luisterrijke overwinning bij Duins.

De dagelijksche ondervinding leert, dat het geene gemakkelijke taak is, diep ingewortelde misbruiken uit te roeien, en dat zulks gewoonlijk slechts trapsgewijze kan geschieden, indien het ten minste geen oppermachtig heerscher is, die zich daarmede belast. Op grond daarvan behoeft het ons niet te verwonderen, dat Tromp, die eerlang door daden zou toonen hoezeer hij voor de hem opgelegde taak berekend was, aanvankelijk niet ten volle beantwoordde aan de hoog gespannen verwachting van hen, die zich met eene onmiddellijke verbetering van schier alle bestaande gebreken hadden gevleid.

Na het ontijdig binnenvallen van den Admiraal van Dorp, in October 1637, hetwelk de Spanjaarden in de gelegenheid had gesteld, nog voor het einde van dat jaar, eene vloot met troepen en geld binnen Duinkerken te brengen, waren in het begin van 1638 vele kapers dier stad reeds in zee gestoken, voordat Tromp zich op de Vlaamsche kust vertoonde om het te beletten.

Tegen het einde van April, ter bestemder plaatse aangekomen, bezette de Admiraal met een gedeelte zijner vloot Duinkerken, met een ander Ostende. Er was vooraf bepaald, dat hem de noodige voorraad zou worden toegezonden, opdat hij zelf in geen geval de kust zou behoeven te verlaten. In weerwil dier voorzorgen en der versterking, hem in Juli gezonden, ontsnapten eenige kapers uit Ostende, en later, toen de nachten lang en donker werden, ook uit Duinkerken. Zij benadeelden met de andere, die in het voorjaar waren uitgezeild, handel en visscherij, terwijl de Staatsche vloot alles in het werk stelde om de kapers binnen te houden.

Tromp bleef op den hem aangewezen post, achtte het noodig in October eenige bodems naar huis te zenden, en keerde vervolgens zelf in November met de overige terug, klagende, dat al weder eenige bevelhebbers zonder hooge noodzakelijkheid waren binnengevallen. Er was dus voorwaar nog weinig verbetering te bespeuren, hetgeen niet geringe vrees baarde voor de toekomst! Maar het oogenblik was nabij, waarop Tromp elke klacht over hem of 's lands vloot, die op de lippen mocht zweven, zou doen verstommen.

Sedert geruimen tijd liepen hier te lande weder geruchten van eene aanzienlijke uitrusting in de Spaansche havens, die evenals in 1588 groote bezorgdheid verwekten; te meer, daar het niet te betwijfelen was, dat de omstandigheden thans veel ongunstiger waren, dan in het gemelde jaar. Zeker trachtte de Koning van Spanje een der misslagen te vermijden, die bij het uitzenden der Onoverwinnelijke vloot waren begaan, door te bevelen, dat eenige Duinkerker schepen zich intijds naar Spanje moesten begeven, opdat de vereeniging daarmede zeker zou plaats hebben. Eene nog gewichtiger omstandigheid was het, dat de Koning van Spanje, thans in vrede met Engeland, zijne gansche macht tegen de Republiek kon gebruiken. Niet alleen waren de onzen daardoor van de krachtige hulp verstoken, die hun in 1588 was verleend, maar de Spaansche schepen konden dientengevolge, in tijd van gevaar, ook eene toevlucht zoeken in de havens van dat rijk. Het Engelsche hof schijnt zelfs toezeggingen van buitengewone hulp gedaan te hebben, zonder zich door de nog altijd bestaande vriendschapsbetrekkingen met de Republiek te laten weerhouden. Dit alles scheen de plannen van den Spaanschen monarch, waaromtrent de Nederlanders slechts oppervlakkig waren ingelicht, zeer te begunstigen en maakt de bekommring van velen zeer verklaarbaar.

Om het dreigende gevaar zoo mogelijk af te wenden, achtte men het in de eerste plaats van het hoogste belang, het vertrek der Duinkerkers te beletten, en dan te zien, wat er tegen de Spaansche vloot zelve gedaan kon worden. Daarom vertrok Tromp in Januari 1639 met een eskader van 11 of 12 schepen naar de kust van Vlaanderen, waar hij evenwel niet kon verhinderen, dat er nu en dan een schip ontsnapte. Hij hield de hoofdmacht intusschen binnen, hetgeen de Spaansche autoriteiten deed besluiten, zich met geweld een doortocht te banen, voor dat het Nederlandsche eskader versterking mocht ontvangen. In den vroegen morgen van den 18^{den} Februari achtten zij de gelegenheid daartoe gunstig en vertoonden zich dientengevolge 21 bodems, waaronder 12 of 13 eigenlijke oorlogsschepen, buiten de haven.

Kapitein Hollare van Vlissingen, die op de wacht lag, deed oogenblikkelijk sein aan den Nederlandschen Admiraal, kapte zijn kabel en sloot zich bij de hoofdmacht aan. Aanstonds maakten de Nederlanders zich gereed tot den strijd, en deden hun uiterste best om de Duinkerker schepen van den wal af te snijden, door welke manoeuvre twee vijandelijke bodems, elk van 34 stukken, te midden der onzen geraakten. Die schepen werden veroverd, doch zij hielden verscheidene Nederlandsche schepen dermate bezig, dat vijf Duinkerkers de *Aemilia*, waarop Tromp zich bevond, omsingelden en dit admiraalschip zoo na aan boord kwamen, dat de Nederlandsche matrozen den aanvallers een paar halve pieken uit de handen konden rukken. Drie uren lang bleef Tromp in gevecht; doch slechts omstreeks een half uur lag hij in de onmiddellijke nabijheid van den Admiraal der tegenpartij. Eene windvlaag verwijderde de beide admiraalschepen van elkander. De Duinkerker bevelhebber voegde zich vervolgens bij de koopvaarders, en wendde te drie uren in den namiddag den steven naar de stad. Dit was beslissend! Alle Duinkerker schepen poogden de haven te bereiken, waarin echter niet allen naar wensch slaagden. Zoo geraakte de Duinkerker Vice-Admiraal met zijn schip van 44 stukken aan den grond, stak het in brand en zocht met zijn volk een goed heenkomen aan den

wal, waar eene talrijke schare van den ongelukkigen afloop der onderneming getuige was. Hetzelfde lot scheen nog andere bodems te zullen treffen, die insgelijks aan den grond bleven zitten. Deze waren echter gelukkiger, daar zij, na het doorkomen van den vloed weder vlot geworden, met de overige de haven konden bereiken. Het was slechts eene geringe leniging van de ondergane ramp, die binnen Duinkerken de grootste verslagenheid te weeg bracht. Niet ten onrechte duchtte men, dat Tromp de geleden schade spoedig zou herstellen, en dan, met andere schepen versterkt, alle verdere pogingen tot uitloopen gemakkelijk zou kunnen verijdelen.

Het is bijna onbegrijpelijk, dat er in de Republiek zoo weinig gedaan werd, om van de behaalde overwinning partij te trekken. Hier is het zonneklaar, dat de schuld elders huisde, dan bij het personeel. Dit had zich naar behooren gekwetend, doch zag er niet de gehoopte vruchten van. Tromp had in de ontmoeting natuurlijk ook eenige schade bekomen, en viel ter herstelling daarvan den 21sten Februari met zijn eskader in de Maas binnen. Onmiddellijk begaf hij zich naar den Haag, om aan de Staten-Generaal en den Stadhouders verslag te doen. Hij en de zijnen ontvingen er gouden ketens en gedenkpenningen, en de Koning van Frankrijk, toen onze bondgenoot, verhief den Admiraal tot ridder der orde van St. Michiel. Intusschen werden de schepen zeilklaar gemaakt, en waren, in het laatst van Februari, weder nagenoeg gereed, toen zij op de reede door een storm belopen werden, die nog al schade aanrichtte. Daardoor verloor het admiraalschip den grooten mast en bekwamen andere bodems meer of minder letsel. Dit was een niet voorzien oponthoud, waaraan de Duinkerkers het te danken hadden, dat zij den 10^{den} Maart, met 12 oorlogsschepen en 6 koopvaarders, de reis naar Spanje konden aanvaarden, juist één dag voor dat Tromp uit de Maas vertrok, om het andermaal te verhinderen. Thans schoot den Admiraal niets over, dan op de rondzwervende kapers te kruisen, die inmiddels hun bedrijf voortgezet en in Februari nog 28 vischschuiten genomen hadden. Eenigszins vreemd is het voorzeker, dat men het bewaken der kust zoo geheel voor rekening der schepen van Tromp liet komen, en dat er ten minste niet tijdelijk andere waren heengezonden. Dit was niet te wijten aan het personeel, noch aan het gemis van de noodige schepen, maar veeleer aan de zorgeloosheid der hooge regeering zelve.

Over het algemeen waren de maatregelen, tot beveiliging der Republiek genomen, niet geëvenredigd aan het gevaar, dat haar bedreigde. Onbekendheid daarmede kan niet worden aangenomen, daar er van alle kanten dienaangaande berichten inkwamen. Men ijverde wel voor de uitrusting der vloot, doch slechts voor dat gedeelte, bestemd tot bewaking der Vlaamsche kust. Het eskader van Tromp telde in Mei niet meer dan 20 schepen, waarmede hij zich nu eens voor Duinkerken, dan in de Hoofden of ook wel in het Kanaal ophield. In Juni werd er geklaagd, dat 4 Staatsche oorlogsschepen door een tiental Duinkerker fregatten deerlijk gehavend waren, en in dezelfde maand namen de kapers, in de nabijheid der Hollandsche en Zeeuwsche kusten, nog 13 schepen, zoodat de zee alles behalve veilig was. Uit voorzorg werden dan ook der Oost-Indische retourvloot eenige schepen tegemoet gezonden.

Gedurende zijn kruistocht, hield Tromp den 28sten Juni drie Engelsche schepen aan, die kwade vermoedens opwekten. Bij nader onderzoek bleek het, dat zij werkelijk meer dan 1000 Spaansche soldaten aan boord hadden. Het was eene tastbare schending der onzijdigheid, welke de onzen echter niet zwaar gestraft hebben. Tromp liet de soldaten door 4 zijner oorlogsschepen op de Fransche kust aan wal zetten, hield twee priesters en eenige officieren gevangen en gaf de schepen weder vrij. Sommigen keurden het in den Admiraal af, dat hij niet strenger was te werk gegaan. Naar de tegenwoordige begrippen, had hij dit zeker mogen doen,

dewijl het overvoeren van krijgsvolk meer is, dan eenvoudig handel drijven in verboden waar; doch er heerschte dienaangaande onzekerheid, hoewel een tractaat, kort daarna gesloten, uitdrukkelijk bepaalde, dat een schip, hetwelk krijgsvolk overbracht, voor goeden prijs verklaard mocht worden.

In de beide volgende maanden, viel er weinig van belang voor. Den 10^{den} Juli was de Admiraal voor de Maas gekomen, om zich van de gevangenen te ontdoen, en had daarna zijn kruistocht hervat. Den 6^{den} September, toen de kans, dat er nog eene Spaansche vloot zou verschijnen, reeds begon te verminderen, lag hij met zijn eskader voor Duinkerken. Toch was het gevaar op dat oogenblik zeer nabij, en had de Stadhouder een bericht uit Frankrijk gekregen, aangaande de uitrusting eener groote transportvloot in Corunna, die onder Don Antonio d'Oquendo, een zeer bekwaam zeeman, naar Vlaanderen moest vertrekken. De Koning van Frankrijk liet den Stadhouder verzekeren, dat aan alle gouverneurs in de zeeplaatsen van zijn rijk bevel was gegeven de vloot der Staten, wanneer het noodig mocht zijn, met oorlogsbehoeften, volk en schepen bij te staan.

Misschien had de Fransche vloot, door eene landing in het noorden van Spanje, het vertrek dier transportvloot eenigszins vertraagd; doch zij kon thans weinig meer doen, omdat het grootste gedeelte harer bemanning, nadat zij door een storm veel had geleden, was afgedankt. Over het geheel had de wederzijdsche hulp, die Frankrijk en Nederland elkander in die dagen te water bewezen, niet veel te beteekenen; want ook de Staten hadden eigenlijk 15 schepen bij de Fransche vloot moeten voegen, hetgeen evenwel niet was gebeurd, uit hoofde van het gevaar, dat de Republiek zelve van den zee kant bedreigde. Wat ook de oorzaak der vertraging geweest zij, de groote Spaansche vloot, omtrent welker bestemming men hier te lande in het onzekere verkeerde, was eerst in het begin van September uitgezeild.

Onbekend met hare nadering, was Tromp met een gedeelte zijner vloot naar het Kanaal gezeild, waar ook de Vice-Admiraal de With met 5 schepen heenging. Deze had zich echter nog niet bij de hoofdmacht gevoegd, toen Tromp, niet meer dan 13 schepen bij zich hebbende, den 15^{den} September, op de hoogte van Bevesier, de groote Spaansche vloot in 't zicht kreeg. Aanstonds zond hij een klein fregat af aan de With, die tot bij de Singels was genaderd, alsmede aan Bankert, die met 12 bodems bij de Vlaamsche kust was achtergebleven. In afwachting der andere schepen, besloten Tromp en de zijnen den vijand wel te verontrusten, doch den strijd niet te zoeken.

In den voormiddag van den 16^{den} vereenigde de With zich met het eskader van Tromp, dat nu 17 schepen sterk was. Wat beteekende echter zijne macht, in vergelijking met die des vijands! Deze toch bestond uit niet minder dan 67 bodems, waaronder één van 1200, één van 800, zeven van 600 en drie van 500 last. Een daarvan was met 68, een met 54 stukken bewapend, twee voerden 66 en vier 40 stukken, terwijl de bewapening van een groot aantal van 20 tot 40 vuurmonden bedroeg. De geheele bemanning, met inbegrip der soldaten, beliep omstreeks 25.000 koppen. Bovendien was het bevel over de Spaansche vloot thans niet opgedragen aan een Admiraal van goud, maar aan iemand, dien Tromp en de With een oud en ervaren soldaat ter zee noemden, van groot aanzien en reputatie, die zich reeds bij vroegere gelegenheden als zoodanig had onderscheiden.

Als men in aanmerking neemt welke macht hij tegenover zich had, zal het geene verwondering baren, dat Tromp aarzelde tot den strijd over te gaan, ook nadat de With met zijne 5 schepen was aangekomen. Zoodra de zaak in den krijgsraad gebracht was, schijnt echter de voorzichtigheid van den Admiraal meer dan opgewogen te zijn door de voortvarendheid van

den Vice-Admiraal. Deze was op de vloot meer gevreesd dan bemind, uit hoofde van zijne ruwe geaardheid; doch hij bezat een moed, die aan vermetelheid grensde en hem in den strijd meestal deed uitblinken. Kort te voren was die moed eens in twijfel getrokken, hetgeen hem thans dubbel verlangend maakte daarvan een overtuigend bewijs te leveren. Nauwelijks is dan ook het besluit genomen, den overmachtigen vijand aan te tasten, of de With werpt zich te midden der Spaansche vloot, weert zich aan alle kanten, zonder zich over den toestand van zijn eigen deerlijk gehavenden bodem te bekommeren, en komt eindelijk „*beguist, besmeert, al hinkende en ontoonbaar*” aan boord van den Admiraal.

Ook de andere Nederlandsche bevelhebbers hadden hun best gedaan, en den vijand tot in den namiddag tusschen drie en vier uren fel beschoten. De *Groote Christoffel*, een der Nederlandsche schepen, was door eigen kruit in de lucht gesprongen, bij welke ramp slechts één matroos er het leven had afgebracht. De Spaansche Admiraal, die ongetwijfeld op den aanval eener zoo kleine macht niet had gerekend, hield te drie uren af en zette koers naar de Singels. Tromp en de zijnen volgden hem, vast besloten zich des nachts in de nabijheid van den vijand te houden, en 's anderen daags den aanval te vernieuwen.

Na zonsondergang voegden zich nog 2 Staatsche oorlogsschepen bij Tromp, die thans 18 bodems onder zijne vlag had.

Eerst door mist en daarna door windstilte, werden de Nederlanders den 17^{den} September verhinderd, hun voornemen ten uitvoer te brengen. Tegen den avond echter seinde Tromp de kapiteins aan boord, vermaande hen eer en eed indachtig te zijn, „*ende van wegen de religie ende het vaderlandt, lijf ende leven met hem te wagen.*” Allen verklaarden zich hiertoe bereid, en besloten eenstemmig tot één aanval na middernacht, als de maan op- en de vloed doorgekomen zou zijn. Tot onderlinge herkenning, zou de Admiraal twee vuren achterop en een in de groote mars voeren; de andere schepen zouden één vuur achterop hebben, en allen zouden om de kampanje van eene bonnet voorzien worden d. i. van een zeil, evenals het volk bij een nachtelijken aanval wel een witten doek om den arm bond.

Volgens een schrijven van Tromp, kregen de onzen te elf uren het voordeel van den wind, en gingen zij kort daarna onder zeil, evenals de vijand. De aanval had 's nachts te één uur plaats, en al vurende bereikten beide partijen de Hoofden, waar zij zich, in den morgen van den 18^{den}, in elkanders nabijheid bevonden, toen Bankert met zijne 12 schepen van de Vlaamsche kust kwam opdagen. De Spaansche vloot, die het getal der aanvallers daardoor zag klimmen, handelde slechts verdedigenderwijze, totdat zij de reede van Duins voor zich had. Er was des nachts zoo hevig gevuurd, dat de visschers het te Scheveningen hadden gehoord. Bij het staken van het gevecht, des voormiddags te tien uren, hadden de Spanjaarden slechts één schip verloren. Zonder eenigen ophef, laat een Nederlandsch schrijver ¹⁾ er op volgen: „*dese dertigh schepen 't samen gemonteert met 846 stucken ende 3260 mannen hebben de maghtige Spaensche vloot gedwongen, sich in Duyns te salveren.*”

Aangezien de voorraad der onzen intusschen nagenoeg verbruikt was, achtte de krijgsraad het doelmatig, eerst naar Calais te gaan en zich daar bij onzen bondgenoot van het noodige te voorzien. Nadat de aldaar ontvangen amunitie onder de schepen verdeeld was, zond Tromp den Vice-Admiraal de With en nog een kapitein, wier schepen het meest hadden geleden, met

¹⁾ *Commelin, Het leven en bedrijf van Frederik Hendrik, II f. 56.*

hunne bodems en den gemaakten prijs naar het vaderland. Zij moesten er verslag doen van het gebeurde en nadere instructiën vragen. In afwachting daarvan, ging Tromp met zijne 28 schepen naar Duins, waar hij den 20sten omstreeks een uur na den middag aankwam.

De Spanjaarden lagen nog aan den ingang der reede, dewijl hun Admiraal niet genegen was zijne vlag te strijken, op welk eerbewijs de Engelschen aanspraak maakten. Zoodra echter de onzen zich vertoonden, gaf de Spaansche Admiraal toe, en te twee uren lagen de beide vloeten op de onzijdige reede, in elkanders nabijheid ten anker. Tot handhaving der orde, lag er ook een Engelsch eskader van 18 schepen, onder den Admiraal Pennington. De Engelschen, ofschoon in naam volstrekt onzijdig, legden nochtans zekere partijdigheid aan den dag. Zij hadden b. v. opgegeven, dat de noordelijke uitgang der reede bij nacht niet te gebruiken was, waarom Tromp dien aanvankelijk niet bewaakte, hetgeen 12 of 13 Duinkerker schepen in de gelegenheid stelde, langs dien weg te ontkomen. Om anderen te beletten, dat voorbeeld te volgen, kreeg de Commandeur Bankert bevel, met een gedeelte der vloot ten noorden der Spanjaarden te gaan liggen. In dien toestand, voortdurend bewaakt door het Britsche eskader, bleven de beide vloeten elkander geruimen tijd in het oog houden, terwijl de onze inmiddels aanzienlijk versterkt werd. Tot recht verstand van hetgeen er verder gebeurde, zal het noodig zijn een blik te slaan op de uitwerking, welke de tijding der reeds verkregen uitkomst in het vaderland had te weeg gebracht.

De Staten-Generaal kregen, den 21sten September, het eerste bericht van hetgeen er gebeurd was. Onmiddellijk vaardigden zij eenige leden uit hun midden af, naar de verschillende Admiraliteiten en Directiën, en naar de Bewindhebbers der beide Compagniën, om al die Collegiën tot het gereed maken en huren of leenen van schepen en voorraad uit te noodigen. Alleen de Friesche Admiraliteit, die in den laatsten tijd zeer ten achteren was, schijnt men niet te hebben lastig gevallen. Daarenboven kreeg ook de commandant van het konvooi der haringvloot bevel, 8 zijner bodems naar Duins te zenden. Twee pinken werden afgezonden, met een gelijkloidend afschrift van al wat gedaan was tot versterking der vloot, om er den Admiraal ten spoedigste mede bekend te maken. De Staten bedankten hem in hun schrijven voor den betoonden moed, met verzoek daarin te volharden, en den vijand aan te tasten en te vernielen, wanneer zich daartoe eene gunstige gelegenheid mocht voordoen:

„sonder eenighe aenschou ofte regart te nemen op de Harenen, Reden ofte Baijen van de Coninckryken, waer deselve soude syn te bekomen.”

En wanneer hij in het voordeel meende te zijn, moest hij zich niet laten weerhouden door de vrees voor andere natiën, maar zich tegen elke macht verzetten, die hem in zijn voornemen zou trachten te verhinderen.

Voorwaar een kloek besluit, als men de partijdigheid der Britten als eene vijandelijkheid beschouwde, en het tot een oorlog met Engeland wilde laten komen. Anders waren er zeer gegronde bedenkingen tegen in te brengen. De eerbied toch, dien oorlogvoerende partijen aan de kustzee, en nog veel meer aan de havens, reeden en baaien van onzijdigen verschuldigd zijn, is van oudsher erkend. Eene menigte tractaten van vroeger en later tijd hebben slechts nader bevestigd, wat het gebruik reeds voorschreef. Hier zag men dat in de eerste opwelling voorbij, en lette meer op de houding van Engeland, dat aan eene zoo geduchte macht, tot onze beschadiging afgezonden, eene wijkplaats verleende. Het is zeer te betwijfelen of het Britsche hof daardoor werkelijk niet meer deed, dan waartoe het door de tractaten met Spanje verplicht was.

Het offensief en defensief verbond der Republiek met Frankrijk had echter eenige toenadering tusschen Engeland en Spanje ten gevolge gehad. Men vermoedde hier, dat de Engelschen zelfs meer zouden doen, dan eenvoudig eene schuilplaats verleen, welk vermoeden niet zoo geheel uit de lucht is gegrepen, als men Lingard, een Britsch schrijver, hoort verzekeren, dat Karel I voor het geleiden der Spaansche vloot naar Vlaanderen eene aanzienlijke som hoopte te bedingen. Karel wenschte het intusschen evenmin als de Staten tot een oorlog te laten komen, omdat er in hetzelfde jaar zeer bedenkelijke onlusten in Schotland waren uitgebroken.

Ten gevolge der buitengewone krachtsinspanning in de Republiek, was de Nederlandsche vloot, die in de laatste week van September al versterking gekregen had, sedert dat tijdstip voortdurend aangegroeid. De Spaansche Admiraal, wiens vloot tot 53 schepen verminderd, wiens bemanning door het heimelijk wegzenden van soldaten verzwakt was, begon zich met reden ongerust te maken. De macht van Pennington was in het begin van October tot 35 bodems geklommen. Bij herhaling kondigde hij aan, dat hij voor de veiligheid van 's Konings reede moest zorgen en zich tegen die partij zou verklaren, welke haar het eerst schond. Tromp, die den 5^{den} October 60 groote en kleine schepen onder zijne vlag telde, trachtte den Spaanschen Admiraal tot het verlaten der reede te bewegen. Ten einde elk voorwendsel weg te nemen, liet hij den vijandelijken bevelhebber, die zich over het afsnijden van allen toevoer en het gebrek aan vele benoedigheden beklaagd had, een vaartuig met verschillende behoeften uitleveren, hetwelk door de onzen was prijs gemaakt, en bood hem zelfs kruit aan uit 's lands vloot, indien het daaraan mocht haperen. De Spaansche Admiraal scheen echter niet voornemens zijne veilige ligplaats te verlaten, en alle pogingen der onzen, om hem daartoe door de Britsche regeering te doen nopen, bleven insgelijks zonder gevolg.

Op die wijze zou het eindelijk toch tot de uitvoering van den oorspronkelijken last moeten komen, waarvan men echter ook hier te lande meer en meer de bezwaren begon in te zien. Zelfs schijnen de Staten eenmaal alles te hebben herroepen, welk bericht door den schipper, die het moest overbrengen, uit vrees voor ongelegenheid werd over boord geworpen, toen hij vreemde schepen in zee ontdekte. Tromp kreeg het dus niet in handen, maar wel een volgend schrijven, waarin hem werd medegedeeld, dat de Staten bij hun oorspronkelijk besluit wenschten te volharden. Hoewel ten volle gedekt door de herhaalde bevelen, hem van hooger hand toegezonden, zoo besepte de Admiraal intusschen al de verantwoordelijkheid, die hij door het opvolgen daarvan op zich ging nemen, en legde om die reden eene verklaring over, welke door hem en 21 andere bevelhebbers geteekend was. Zijn verzoek om Gecommitteerden naar de vloot te zenden werd afgeslagen, op grond dat men daardoor den Koning van Engeland te zeer zou kwetsen en aan de daad een te officiëel karakter geven, terwijl men zich anders, in tijd van nood, nog met eene uitvlucht zou kunnen redden. Het laatste is voorzeker eene nog al zonderlinge beweegreden, die alles behalve geschikt was om de geopperde bezwaren uit den weg te ruimen.

Ondertusschen had de ijver tot versterking van 's lands vloot schier wonderen verricht. Den 20sten October bestond zij uit niet minder dan 95 schepen en 11 branders. Onder de eersten bevonden zich 41 landsschepen, 36 schepen van de Oost- en de West-Indische Compagnie alsmede 18 gehuurde bodems. De gezamenlijke bemanning bedroeg niet meer dan omstreeks 6000 zeelieden en minder dan 2000 soldaten, terwijl de Spanjaarden daarentegen nog altijd 13 à 14.000 man aan boord hadden.

Eene week voor den gemelden datum, was de Nederlandsche vloot verdeeld in 6 eskaders, waarvan er een onder den Vice-Admiraal de With de Engelschen in het oog moest houden. De

stemming der Nederlandsche zeelieden was uitmuntend. Tromp schreef, dat hij en de zijnen den vijand moedig zouden aantasten en zich tegen de Engelschen en anderen tot het uiterste zouden verdedigen, de uitkomst Gode aanbevelende. Wat de houding van den Britschen Admiraal betrof, zij was zeer dubbelzinnig, daar hij zich weinig had bekommerd over enkele vrijheden, welke de Spanjaarden zich op de reede hadden veroorloofd. Daarom schreef Tromp den 21sten October, toen wind en weder gunstig waren, nog een brief aan den Britschen Admiraal, waarin hij dezen die kleine vergrijpen herinnerde.

„By desen verklarende,“ zoo eindigde dat schrijven, *„dat wij om de redenen voorseydt, en uyt last van onse hooge overigheyt geresolveert syn, alhier onse ryandt aan te tasten ende ons te defenderen met wapenen, tegen degene die hetselve sou willen verhinderen, en hebben liever te sterven als soldaten, dan dat wij de last van onse Meesters niet soudon nakomen: vertrouwende dat het Syn Majesteyt van Engelandt aengenaem sal wesen. En soo Syn Majesteyt eenigh misnoegen hierin moght hebben, hopen wij dat Syn Majesteyt ons 't selve genadighlick sal vergeren.“*

Die woorden waren duidelijk genoeg.

Nauwelijks was de brief aan Pennington ter hand gesteld, of Tromp deed sein tot den aanval. Hierop was de Spaansche vloot nog niet voorbereid, waarom er eene schromelijke verwarring onder haar ontstond, die nog vermeerderd werd door een opkomenden mist, welke gedurende anderhalf uur alle uitzicht belemmerde. Om des te spoediger weg te komen, gunden de meeste Spaansche bevelhebbers zich den tijd niet de ankers te winden, maar kaptten de kabels. Van de 53 schepen geraakten er niet minder dan 23 aan lager wal, welker bemanning de vlucht koos, waarna de onzen 17 dier gestrandte schepen in brand schoten. De Engelschen vergenoegden zich met eenige schoten te doen, tegen die Nederlandsche bodems, welke zich te dicht bij de kasteelen of het eskader van Pennington waagden. Dit was ongetwijfeld de reden, waarom de onzen afhielden en nog 6 Spaansche schepen ongemoeid lieten, welke later door de Engelschen in bezit werden genomen, hetgeen Tromp onopgemerkt liet voorbijgaan, om den Koning niet bij vernieuwing te grieven.

Bij het opklaren van den mist bleek, dat het met de meeste Spaansche bodems treurig gesteld was. In der haast hadden zij elkander door aanzeiling als anderszins beschadigd. Het was eene verwarde vlucht, ten aanschouwe eener groote menigte volks, die van Londen en elders was samengevloed, om van de lang verbeide ontknooping getuige te zijn. Het was een ontzagwekkend schouwspel, die trotsche zeekasteelen eene prooi der elementen te zien worden. De *Mater Theresa*, een der grootste, werd in brand gestoken, en bleef drijven als eene in werking zijnde vulkaan, totdat hij des avonds met een donderenden slag in de lucht sprong. Allerwege waren de Spanjaarden in het nadeel. Wat van hen behouden bleef, had dit voorrecht te danken aan het invallen van den nacht, het opkomen van een dikken mist en het toenemen van den wind. De overwinning der onzen was volkomen.

Van de 53 schepen, die zich den 21sten October ter reede van Duins bevonden, werden er 14 genomen en 26 of 27 op verschillende wijzen vernield. Slechts 12 of 13 daarvan, onder welke het schip van d'Oquendo, bleven behouden en bereikten de haven van Duinkerken, van waar zij later met andere schepen naar Spanje terugkeerden. De verslagenheid op de Spaansche vloot was, na den eersten aanval, zoo groot, dat een der schepen, ofschoon met 24 stukken bewapend en behalve het gewone bootsvolk nog 100 soldaten aan boord hebbende, door eene

onzer sloepen met 8 of 9 man werd veroverd. Men rekende, dat het verlies aan de zijde des vijands wel 7000 man bedroeg; dat der gevangenen beliep zeker omstreeks 1800. Daarentegen hadden de Nederlanders slechts één schip en nauwelijks 100 man verloren. Het was eene zegepraal gelijk nooit te voren aan Nederlandsche zeelieden was ten deel gevallen, en wel geschikt om den naijver op te wekken onzer overburen, die juist omstreeks dezen tijd hunne oude aanspraken op het gebied der zee begonnen te vernieuwen.

Aanvankelijk zag de Britsche natie het gebeurde met zeker welgevallen, dewijl het gezag des Konings daardoor een geduchten knak ontving. Eerst later zou zij zich daarover gevoelig toonen. De koninklijke ambtenaren, zoowel op de vloot als aan den wal, hielden het er echter voor, dat de goede verstandhouding tusschen Engeland en de Republiek nu geheel verbroken was. Zij lieten de saluutschoten van Tromp onbeantwoord, toen deze, na eene driedaagsche jacht op de Spaansche schepen, weder op de reede van Duins verscheen. Hij toefde er slechts korten tijd, zond een eskader naar het Kanaal, en kwam den 28sten October te Goeree binnen.

Een dag later verscheen hij in den Haag, waar hem eene luisterrijke ontvangst verbeidde. Groot was de vreugde over het behaalde voordeel, en het spreekt van zelf, dat eene zoo heuglijke gebeurtenis met plechtige dankzegging, het branden van pektonnen en andere vreugdebedrijven moest worden gevierd. Thans was het personeel der vloot, na alle verguizing, waaraan het in de laatste jaren had bloot gestaan, eensklaps het voorwerp der algemeene bewondering geworden. Het had zich een krachtig bolwerk betoond, tot behoud en bescherming des vaderlands, en daarbij zoowel roem als voordeel behaald. Later werd er 134.469 gulden aan buitgelden verdeeld.

Zeker was dat bedrag niet aanzienlijk, maar dit was, nu er zoo groote belangen op het spel hadden gestaan, ook niet de hoofdzaak. Bovendien bleven de Staten niet achter in het beloonen van hen, die zich op eenigerlei wijze hadden onderscheiden. Allen, die op de branders gediend hadden, kregen geschenken in geld. Tromp, de With, Evertsen en Bankert ontvingen gouden ketens met penningen, en mochten, wat zeker niet het minst is, de voldoening smaken, dat zij het aanzien der Nederlandsche marine in de oogen van geheel Europa dermate hadden verhoogd, dat der Republiek sedert eene plaats onder de eerste zeemogendheden werd toegekend.

Na den uitslag van den strijd en den indruk, dien hij in Engeland en de Republiek te weeg bracht, kortelijk te hebben nagegaan, doet zich als vanzelf de vraag voor, of de schending der reede werkelijk eene vredebreuk ten gevolge had. Niet onaardig klinkt het, als men zoodra het bericht daarvan ontvangen was, in de Staten-Generaal het voorstel hoort doen, om het gebeurde bij den Koning van Engeland niet zoo zeer te verschoonen, dan wel zich te beklagen over de meerdere gunst, welke den Spanjaarden betoond was. Die netelige taak werd aan Aerssens van Sommelsdijk opgedragen. Uit diens latere correspondentie blijkt ten duidelijkste, dat het gedane voorstel was aangenomen. Volgens zijne instructie, moest hij zich in de eerste plaats beklagen over de hulp, die voortdurend aan de Spanjaarden werd verleend, in de tweede plaats het gebeurde op de reede van Duins rechtvaardigen, en in de derde plaats de eerste opening doen tot een nieuw verbond met Engeland. De buitengewone gezant schreef het plan, om zoo te handelen, blijkbaar aan Frederik Hendrik toe, daar hij later wees op de goede vruchten van diens wijzen raad. Natuurlijk kunnen hier de langwijlige, doch overigens zeer lezenswaardige onderhandelingen aan het Britsche hof, niet op den voet worden gevolgd. Het zij voldoende te zeggen, dat de Heer van Sommelsdijk den 27sten November 1639, tegelijk met der Staten gewonen gezant Joachimi, zijne eerste audiëntie had.

Den 4^{den} December werden zij andermaal bij den Koning toegelaten, die hun verzocht eens op het papier te zetten wat zij hem eigenlijk te vragen hadden. Het daarop overgelegde stuk, dat een beleefd verwijt behelsde over de Spaanschgezindheid van het Engelsche hof, wees er op, dat tusschen nauw verbonden staten, evenals in het beste huwelijk tusschen man en vrouw, wel eens twist ontstaat, en hoe goed het is in zoodanig geval tot eene verklaring te komen. Er werd niet van Duins gerept; doch alleen gezinspeeld op iets, dat onlangs was voorgevallen. In een nader stuk, den 20sten December overhandigd, waarin Duins genoemd werd, verklaarden de gezanten, na een vloed van woorden, dat hun niet gelast was over de zaak te twisten, maar haar te rechtvaardigen. Op deze wijze bleef men eene wijle voorthaspelen, zoodat men in zes weken tijds niets gevorderd was. De Koning en sommige zijner staatsdienaren, die meermalen een glimlach niet onderdrukken konden, schenen werkelijk het gebeurde niet hoog op te nemen. De Heer van Sommelsdijk begon intusschen te vermoeden, dat achter hun dralen en het telkens vragen om nieuwe stukken iets meer schulde; dat het den Koning om eene volledige schuldbekentenis en een verzoek om vergiffenis te doen was, waartoe hij echter, gelijk hij aan den Stadhouders schreef, noch zijne tong, noch zijne hand immer zou leenen. *„Om Gods wil, roep mij toch van hier,“* luidt het in zijn brief van den 12^{den} Februari.

Eerlang kreeg hij de gewenschte vergunning. Na de noodige bezoeken te hebben afgelegd, kon hij den 22sten Maart 1640 onder zeil gaan. 's Anderen daags landde hij te Goeree.

Wat de klachten betrof, hadden de Engelsche staatslieden beweerd, dat de Staten zelve niet konden beletten, dat ingezetenen van de Republiek hunne schepen aan Spanje verhuurden, en er tevens op gewezen, dat ook de Schotten geregelden toevoer uit deze landen kregen. Het hoofddoel der zending was echter zoo goed als bereikt, en de Heer van Sommelsdijk meende, dat het Britsche hof, na zijn vertrek, wel niet op het gebeurde zou terugkomen. De zaken des Konings, in zijn eigen rijk, gedoogden dit volstrekt niet. Er was intusschen noch schuld bekend, noch vergiffenis gevraagd, en Karel I vergenoegde zich met de ophelderingen, hem door den buitengewonen gezant der Heeren Staten gegeven. Later zou dezelfde partij, die thans eene belediging, den Koning aangedaan, had toegejuicht, tot andere inzichten komen en er de lijst harer grieven tegen de Republiek mede vergrooten.

Vreemd is het, dat de behaalde overwinning den Duinkerkers slechts weinig ontzag inboezemde, en dat al spoedig weder over de onveiligheid der zee werd geklaagd. Daartoe was reden genoeg, omdat de kapers, die zich reeds duchtig hadden geweerd, terwijl de Staatsche vloot bij Duins lag, zich in December met wel 40 fregatten in zee vertoonden. Drie hunner waagden het zelfs, zich een tijdlang voor het Vlie op te houden, om eene vloot uit de Oostzee af te wachten, die echter beter werd gekonvooieerd, dan hare belagers hadden vermoed. De Republiek had thans getoond, welk eene kracht zij kon ontwikkelen, als hare hoogste belangen op het spel stonden *„tot verwonderinghe, dat in soo korten tyt, soo groote macht van destighe oorlochscepen bij een quam.“*

De Admiraal Tromp had doen zien, wat men van hem mocht verwachten, als hij over de noodige hulpmiddelen kon beschikken. Voor Engeland was het gebeurde een wenk, dat het zich op een harden strijd zou moeten voorbereiden, als het zich met uitsluiting van alle andere natiën de heerschappij der zee wilde toeëigenen.

HOOFDSTUK XV.

Aanspraken der Engelschen op het gebied der zee. — Andere geschillen over het zeerecht, die omstreeks denzelfden tijd meer op den voorgrond traden. — Sondtol. — Tochten van den Vice-Admiraal Witte Cornelisz. de With naar Denemarken.

Beter benijd dan beklaagd moge ten volle waar zijn; doch het neemt niet weg, dat ook het eerste zijne nadeelige zijde heeft. Dit ondervond de Republiek ten volle, nadat hare zeemacht, onder de leiding van Tromp, krachtiger optrad. Schoon in de laatste jaren minder gelukkig in het bestrijden der Duinkerkers, begon zij toch langzamerhand meer veerkracht aan den dag te leggen, hetgeen haar in 1639 een gevestigden naam als zeemogendheid verwierf. Intusschen hadden andere ondernemingen ter zee, hoewel niet rechtstreeks door den staat gedaan, er toe bijgedragen, om den roem der Republiek te vergrooten. De vloten der beide Compagniën beploegden den oceaan in schier alle richtingen, boezemden allerwege ontzag in voor den Nederlandschen naam, en deden, of door den handel, of volgens het recht des overwinnaars, schatten bij schatten naar de Republiek vloeien, die in dit opzicht de meeste harer mededingers voorbijstreefde. Het wekte den naijver op van anderen, en met name van Engeland, waar de pogingen, om ook de bewoners van dat rijk een belangrijk aandeel in den wereldhandel te doen verwerven, ten minste aanvankelijk niet naar wensch slaagden.

Lang te voren had de voorspoed der onzen den naijver van anderen opgewekt, die sommige bronnen van inkomsten voor hen trachtten te sluiten. Immers had de toenemende vaart naar de Oostzee reeds in de vijftiende eeuw den tegenstand der Hanzesteden uitgelokt, die zelfs pogingen hadden gedaan, om de mededinging der Nederlanders met geweld te beletten. Wat daarvan het gevolg was, is ter zijner plaatse gezegd. Weldra zal blijken, hoe krachtig de Republiek zich, ook omstreeks dezen tijd, in het bezit van den handel op de Oostzee wist te handhaven. Er waren, sedert het laatst der zestiende eeuw, nog andere moeilijkheden gerezen, die in het recht om door sommige zeeën te varen, of op sommige plaatsen handel te drijven, haar oorsprong vonden. De monarch, die over Spanje en Portugal den scepter zwaaide, sloot zijne havens voor de schepen der Republiek, en betwistte hun, op grond der pauselijke belissing, het recht de Indische waren op de plaats van oorsprong te gaan halen. Zoowel vroeger tegenover de Hansa, als later tegenover den opperheer der beide Indiën, had Nederland de belangen des handels weten voor te staan, en de Overzeesche Bezittingen, waarin het zich nog tegenwoordig verheugt, zijn voor een groot gedeelte de vruchten der wapenfeiten tegen Spanje en Portugal.

Minder gelukkig was de Republiek, toen haar voorspoed den naijver van Engeland begon op te wekken, dat insgelijks met oude rechten voor den dag kwam, die in hoofdzaak wel eenige overeenkomst hadden met de hierboven genoemde, voorzover zij de vrijheid der vaart betroffen. De geschillen, daaruit voortgesproten, bleven lang onbeslist. Zij gaven der Republiek ruimschoots gelegenheid tot ontwikkeling harer krachten, en riepen in een volgend tijdvak eene worsteling te voorschijn, waarin de Nederlandsche zeemacht onverwelkbare lauweren oogstte, al was het geluk dan ook niet altijd aan hare zijde. Voorwaar reden genoeg, om den grond dier geschillen, waarvan men na de aanstelling van Tromp de uitwerkselen begon te zien, en

waarbij oude rechten en aanspraken als voorwendsels gebezigd werden, in eenige bijzonderheden na te gaan.

Zelfs de uitdrukking „het gebied der zee” klinkt tegenwoordig vreemd, als men haar van de zee in het algemeen bezigt. Zij vooronderstelt immers, zoo al niet zeker eigendomsrecht, dan toch zeker gezag, hetwelk eenige vorst of natie, met uitsluiting van andere, over den oceaan of bepaalde gedeelten daarvan bezit. Van een dergelijk recht of gezag is, wat den oceaan betreft, in onze dagen geene sprake meer, en de zaak heeft daarom nog alleen historisch belang. Voor de Nederlanders evenwel meer, dan voor eenige andere natie, omdat de stelling, in de zeventiende eeuw door de Republiek geopperd, dat de zee even vrij is als de lucht, ten slotte heeft gezegevierd. Niet dat de Republiek zelve van dien gulden regel nooit is afgegaan, wanneer haar belang dit medebracht en wanneer zij de middelen bezat, om de vrijheid van anderen te belemmeren; maar zij ijverde in den regel voor de vrijheid der zee en de onbelemmerde scheepvaart in zeeëngten en rivieren. Misschien ware zij daarvan ook minder afgeweken, indien hare meening meer algemeen ware omhelsd.

Eerst na eene reeks van gebeurtenissen heeft het stelsel der oude Republiek gezegevierd. Thans wordt de oceaan beschouwd als een gemeen goed, dat noch in iemands bezit, noch aan iemands gezag onderworpen is, waarvan daarentegen ieder een vreedzaam gebruik mag maken. Slechts binnenzeeën, die dan nog door de kusten van hetzelfde rijk moeten worden ingesloten, zoo als de Zuiderzee in Nederland, kunnen als een deel van het grondgebied worden aangemerkt. Ook op baaien, reeden, havens en riviermonden is dit ten volle toepasselijk, ofschoon het gezag over de laatsten eenigermate beperkt is, als niet de geheele rivier tot het souverain gebied behoort, waarop zij zich in zee ontlast.

De zoogenaamde kustzee, of dat gedeelte der zee, hetwelk de kusten van eenig land bespoelt, wordt tot het gebied daarvan gerekend; doch insgelijks onder zekere bepalingen. Omtrent de uitgestrektheid daarvan heerscht wel geene volkomen eenparigheid van gevoelen; doch men neemt vrij algemeen aan, dat zij begrensd wordt door eene denkbeeldige gebogen lijn, welke de richting der kust volgt en hiervan overal drie mijlen, d. i. 5555 Meters verwijderd is., hetgeen met de dracht van het verst dragend geschut overeenkwam, toen men ouder gewoonte nog van een kanonschot afstands sprak. Die lijn, welke het zeegebied eener mogendheid begrenst, wordt zeer eigenaardig, met eene vreemde uitdrukking, „*ligne de respect*” genoemd, omdat de souverain van een onzijdig gebied mag eischen, dat de oorlogvoerende partijen zich binnen die grens van alle vijandelikheden onthouden. In die kustzee, is hij gerechtigd, in tijd van oorlog en in tijd van vrede, maatregelen van voorzorg te nemen; hij kan er de vischvangst toelaten of verbieden; doch hij mag het eenvoudig gebruik daarvan niet verhinderen. Dit laatste is ook het geval met de vaart door zeeëngten, welk onderwerp nader zal worden besproken.

Het weinige, dat hier over het tegenwoordige is gezegd, moge dienen tot recht verstand van de oude geschillen over het gebied der zee, die nu wat hooger opgehaald moeten worden.

De vrijheid der zee, of van sommige gedeelten daarvan, was meermalen betwist. Nederland zelf, dat haar in beginsel aannam, had dien goeden stelregel wel eens uit het oog verloren. De beweringen van Spanje en Portugal, dat zij een uitsluitend recht hadden op de zeeën, langs welke zij de streken moesten bereiken, hun door de uitspraak van Paus Alexander VI in eigendom toegewezen, waren door Hugo de Groot wederlegd, in zijn „*Mare liberum*” waarvan de eerste uitgaaf in 1609 het licht zag, dus op een tijd, toen het recht op de vaart naar Indië, bij de onderhandelingen over het Bestand, ter sprake kwam. Intusschen waren de tochten der Nederlanders voorspoedig, hetgeen de hoofdzaak, in dit geval niet wederrechtelijk, door feiten besliste. Engeland had, wat de vaart op Indië en het gebruik der wereldzee betrof, ééne

lijn getrokken met Nederland, en tegenover Portugal en Spanje insgelijks de vrijheid der zee voorgestaan. Koningin Elizabeth zelve had, evenals de onzen, lucht en zee voor alle menschen vrij genoemd. Tot op zekere hoogte, hadden de Engelschen dus wel reden, met het werk van de Groot ingenomen te zijn. Evenwel behaagde het hun niet ten volle, omdat het de zaak te algemeen behandelde, hetgeen niet strookte met de aanspraken, welke de koningen van Engeland zelve van oudsher maakten op een zeker gezag, buiten de grenzen hunner eigen kustzee. Ook zij beweerden toch recht te hebben op de zee of sommige gedeelten daarvan, ofschoon de begrippen, die men zich van den omvang en de strekking van dat recht vormde, niet altijd dezelfde bleven, maar na verloop van tijd merkkelijk ruimer werden. Den oorsprong van hunne zoogenaamde heerschappij der zee brengen zij terug tot de vroegste tijden, waarvan berichten tot ons gekomen zijn. Eerst in het begin der negentiende eeuw, heeft Groot-Brittanje, tot groot leedwezen van sommige der zijnen, de hierop gebouwde aanspraken geheel laten varen.

Lijnrecht in strijd met hetgeen zij tegen Portugal en Spanje als waar hadden aangenomen, hielden de Engelschen staande, dat de zee wel degelijk in iemands bezit kon zijn, welke bewering zij met een tal van bewijzen, uit gewijde en ongewijde schrijvers, staafden. Meer bepaaldelijk gold het de zeeën om Brittanje, over welke in den tijd van Cesar reeds eenig gezag was uitgeoefend. Eene verklaring der Galliërs, aan den genoemden veldheer, dat zij, zonder de vergunning der Britten, de havens der laatsten niet mochten aandoen, moest tot bewijs daarvan strekken.

Uit de bedrijven eener Romeinsche vloot leidde men af, dat het gezag op de overwinnaars was overgegaan en inderdaad werd gehandhaafd. De zeemacht, door Alfred den Grooten en andere vorsten op de kust onderhouden, tot beveiliging der omliggende zeeën, bewees, dat het gezag van de Romeinen, tegelijk met dat over het land, op de Britten, Saksen en Denen was overgegaan, wier vorsten altijd zorg voor hun gebied hadden gedragen. Hendrik II (1154—1189) onderhield eene aanzienlijke zeemacht, en maakte aanspraak op het gebied der zee, die als eene rivier tusschen zijne bezittingen in Engeland en in Frankrijk doorstroomde. Weldra gingen de koningen van Engeland een stap verder en begonnen te eischen, dat de schepen van andere natiën voor de hunne de vlag zouden strijken. Jan Zonder land (1199 — 1216) vorderde het uitdrukkelijk, met bijvoeging, dat alle schepen, die weigerden zich daaraan te onderwerpen, als goede prijs beschouwd zouden worden. Onder Eduard I (1272—1307) werd, tijdens eene onderhandeling met Philips den Schoonen, Koning van Frankrijk, een stuk opgesteld, waarin afgevaardigden van de voornaamste zeevarende en handeldrijvende natiën van Europa verklaren, dat zij de oude rechten der Britsche vlag, in de Britsche zeeën (the Narrow Seas), erkennen. Hieronder begreep men destijds de zeeën tusschen de Britsche kusten aan de eene en die van Duitschland, Frankrijk en Spanje aan de andere zijde. Men sprak van de vier Britsche zeeën, welke zich naar de vier hoofdstreken van het kompas uitstrekten, tusschen de parallel over de kaap Finisterre in Spanje en die over het Statenland in Noorwegen.

„Maar zoowel in deze, als in gene zee, zelfs daar waar zij niet meer den naam van Britsche draagt, heeft de Doorluchtige Koning van Groot-Brittanje zeer uitgebreide rechten, hetgeen volstrekt niet over het hoofd mag worden gezien.”

Die woorden van Selden, den verdediger der Britsche rechten, waren al vroeger door de koningen van Engeland als beginsel aangenomen, dewijl zij allen, over eene grootere of kleinere uitgestrektheid der zee, aanspraak begonnen te maken op een door hen

voorgeschreven eerbetoen. Hendrik VIII bracht zelfs eene „*porte-coulisse*” of valpoort in de banier der zeemacht, en Elizabeth liet dit beeld slaan op de munt voor den Indischen handel, om daardoor het recht tot sluiting der zee aan te duiden. Laatstgenoemde vorstin handhaafde dat recht metterdaad; want zij verbood eenmaal den Koning van Denemarken en de Hanzesteden zich van hare zeeën te bedienen, tot het overbrengen van granen naar Spanje, en toen er, in weerwil van dat verbod, eene graanvloot heengezonden werd, liet zij deze door hare vloot aantasten en verbranden. Zij liet het niet slechts doen op grond van den toevoer, dien men haren vijand verleende, maar omdat men, gelijk zij beweerde, zonder haar verlof gebruik had gemaakt van hare zeeën.

Tot aan den dood van Elizabeth waren de Nederlandsche gewesten, wat het gemelde recht der Engelschen betreft, in geene moeielijkheden geraakt. In hoeverre Nederlandsche schepen voor dien tijd aan de eischen der Britten toegaven, blijkt niet duidelijk; het verbod door Karel V uitgevaardigd en door Philips vernieuwd bewijst echter, dat er reeds onder hunne regeering aanspraken werden gemaakt op een zeker eerbetoen, hetwelk de genoemde vorsten krenkend achtten voor de eer hunner vlag. Ofschoon Spanje en Frankrijk altijd bleven weigeren zich aan het voorschrift te onderwerpen, zoo wijzen de Britten toch op enkele gelegenheden, waarbij zij hun doel bereikten. Howard had b.v. de vloot, die in 1554 Philips, den aanstaanden echtgenoot der Koningin, naar Engeland overbracht, het verschuldigde eerbewijs afgedwongen. Bij Duins was het de voorwaarde, waarop de Britsche admiraal de Spaansche vloot toeliet. Ook Fransche schepen hadden zich wel eens genoodzaakt gezien tot het strijken der vlag. Met de Republiek was het in de dagen van Elizabeth een geheel ander geval. Deze vorstin had de Nederlanders, na het uitbreken van den opstand, bij herhaling ondersteund, en de jeugdige Republiek kon, uit den aard der zaak, in de eerste jaren van haar bestaan kwalijk naar den voorrang dingen. Waar de vloten van Engeland en Nederland gemeenschappelijk handelden, had de admiraal van het eerste altijd het opperbevel gevoerd, en het was onder de gegeven omstandigheden natuurlijk, dat de Republiek geen bezwaar had gemaakt, aan de koninklijke vlag van hare beschermster de eer te bewijzen, waarop die vorstin een onbetwistbaar recht meende te hebben. In de dagen van Karel I was men daaraan zoo gewoon, dat de Staten, om eene vredebreuk tusschen Frankrijk en Engeland te verhoeden, zelfs het voorstel deden, dat de Franschen voorloopig onder Nederlandsche vlag zouden zeilen, om dan, zonder aan hunne waardigheid te kort te doen, te kunnen handelen als de Nederlandsche schepen en zich aan de geëischte eerbewijzing onderwerpen ¹⁾).

1) Zeer juist merkt Bilderdijk op, dat het groeten van iemand, die ouder is, nog niet bewijst, dat deze zeker recht op de straat heeft. Het is eene beleefdheid, en niets meer. Zoo wilden de onzen het later begrepen hebben. Wanneer echter de eigenaar van een landgoed dit voor het publiek openstelt, en dan verwacht, dat de wandelaar ten minste zoo beleefd zal zijn, hem eigenaar te groeten, dan is de eerste stap door den rechthebbende gedaan. Zoo wilde Engeland het opgevat hebben, ofschoon erkennende, dat hetzelfde tusschen andere mogendheden, b.v. Frankrijk en de Republiek, niets dan een eenvoudig eerbewijs was. Maar velen gingen verder. Betrekkelijk het eerbewijs, dat Engeland van de Republiek vorderde, komen in een stuk over dat onderwerp in „The Fortnightly review, 1866, No. XXX p. 719” nog deze woorden voor: „and that honour not- of a nature of mere courtesy, as between equals, but of reverence and submission, as from a servant to his master, or from a vassal to his feudal lord.”

Nog andere rechten dan de genoemde, zouden uit de heerschappij voortvloeien. Gelijk thans elke staat zeker gebied heeft over zijne kustzee, en dientengevolge het recht om er het visschen toe te laten of te verbieden, zoo zou de beheerscher der zee zich ook dit recht in den uitgestrektsten zin kunnen aanmatigen. In dat opzicht waren de koningen van Engeland den bewoners dezer gewesten doorgaans zeer gunstig geweest. Al kan het bevel, door Eduard I in 1295 uitgevaardigd, ook niet als eene uitdrukkelijke vergunning worden aangemerkt, zoo blijkt er toch uit, dat Nederlandsche visschers hun bedrijf in de zeeën uitoefenden, waarop de Engelsche Koning beweerde een onbetwistbaar recht te hebben, en dat de genoemde vorst niet wilde, dat zij daarin op eenigerlei wijze verhinderd zouden worden. Wel verre van hen bij de uitoefening van hun beroep te verontrusten, beloofde de Koning zelfs, dat hij de visschers en buizen door 3 oorlogsschepen veilig naar de Zeeuwsche kust zou doen geleiden.

Ofschoon de visscherij, in tijden van oorlog of door de onveiligheid der zee, wel eens belemmerd of benadeeld werd, zoo bleven de onzen haar toch eeuwen lang, zelfs in de nabijheid der Britsche kusten voortzetten. Die tak van nijverheid was eene goudmijn voor Nederland, waar de vischvangst bij de kusten van Groot-Brittanje, in het begin der zeventiende eeuw, met niet minder dan 3000 schepen werd gedreven en aan 50.000 personen brood verschafte, terwijl het vervoeren der opbrengst en de handel daarin nog wel driemaal meer scheepsruimte en volk vereischten. De verhouding der Republiek tot Koningin Elizabeth was de oorzaak, dat zich gedurende het leven dier vorstin, ook met betrekking tot de visscherij, geene moeielijkheden van eenig belang hadden voorgedaan.

Na den dood van Elizabeth, begon de naijver der Engelschen op de ontluikende welvaart der Republiek zich meer en meer te openbaren. Jacobus I sloot in 1604 vrede met Spanje, en verklaarde strikt onzijdig te zullen blijven. Hoe misnoegd de Nederlanders, en met name de zeelieden, over de staatkunde van dien vorst waren, is gebleken uit het verbod der Staten, om den Engelschen den gesloten vrede te verwijten. Doch het bleef niet bij die enkele grief. Jacobus zag met leede oogen den voorspoed der Nederlanders, die in hunne ondernemingen naar afgelegene oorden oneindig beter slaagden dan zij, die zich als de heeren der zee bij uitnemendheid beschouwden. De koninklijke zeemacht der Britten ging achteruit, en hunne handelsondernemingen werden niet met den gewenschten uitslag bekroond. Was het vreemd, dat de eerste vorsten uit het huis van Stuart zich over dien staat van zaken verontrustten, en de oude aanspraken der Britsche koningen meer op den voorgrond zochten te brengen? Reeds den 6^{den} Mei 1609 was een plakkaat afgekondigd op de visscherij in de nabijheid der Britsche kusten, waardoor de onzen zich in hunne oude vrijheid verkort gevoelden. Het had aanleiding gegeven tot langdurige onderhandelingen, doch was niet letterlijk ten uitvoer gelegd. Eerst de zoon en opvolger van Jacobus deed nadere en meer afdoende stappen tot handhaving der oude rechten.

De ernstige klachten, in 1628 door het Huis der Gemeenten geuit, over het verval van handel en zeevaart, dat vooral aan het verlies van de soevereiniteit over de Britsche zeeën werd toegeschreven, vestigden de aandacht van Karel I meer bijzonder op dit onderwerp. In 1634 wees hij er, in zijn schrijven aan den magistraat van Londen, uitdrukkelijk op, dat zijne voorouders altijd meesters van de zee waren geweest, en dat het te betreuren zou zijn, indien het anders mocht worden. Nadat het verbond tusschen Frankrijk en de Republiek de laatste vervolgens iets meer van Engeland had verwijderd, werd het verbod der visscherij op de Britsche kust vernieuwd. De handhaving daaraan vereischte natuurlijk eene voldoende

zeemacht en het onderhouden daarvan gaf den Koning een uitnemend voorwendsel aan de hand tot de heffing van het zoogenaamde „*ship-money*” waartoe de medewerking van het Parlement niet vereischt werd. Nu echter dit middel om in eene oogenblikkelijke behoefte te voorzien dreigde te ontaarden in eene willekeurige belasting, vond het tegenstand. De Koning, wel beseffende, dat hij niet beter kon doen, dan er eene nationale kleur aan te geven, verklaarde aan de rechters, die over de wettigheid dier belasting uitspraak moesten doen, dat het gebied der zee, hetwelk hem toekwam, in gevaar was.

Een ambassadeur, dien Karel I aan den Keizer zond, verzekerde, gedurende zijn verblijf te 's Gravenhage, dat de Staten zich over die uitrustingen niet ongerust behoeften te maken, omdat de Koning daarmede geen ander oogmerk had, dan de handhaving van zijn recht op de vier zeeën, hetgeen de Staten beantwoordden met een wenk, dat Elizabeth en Jacobus over dat onderwerp ook wel eens gesproken hadden, maar het vervolgens geheel hadden laten rusten. De Staten wilden er toch iets van zeggen, opdat hun stilzwijgen niet voor toestemming mocht worden gehouden. En er was alle reden om dezerzijds bekommerd te zijn; want de Engelsche schepen begonnen zekere gelden van de haringbuizen te vorderen, terwijl de Nederlandsche vloot, toen nog onder den Luitenant-Admiraal van Dorp, slechts weinig deed tot bescherming der visscherij.

Intusschen scheen het Engelsche hof vast besloten te hebben de zaak door te drijven, niet alleen omdat de zorg voor de zeevaart den Koning in de oogen zijner onderdanen moest doen rijzen, maar ook vooral, omdat het heffen van gelden, onafhankelijk van het Parlement, de binnenlandsche staatkunde van den Koning zoo uitnemend in de hand werkte. Geheel in den geest der Britsche regeering, zag in 1635 het „*Mare clausum*” van Selden het licht, een werk, waaraan de schrijver jaren lang had gearbeid. Met een tal van spitsvondigheden, trachtte hij daarin aan te toonen, dat de zee werkelijk eigendom kan zijn, of ten minste onder het gebied van een vorst kan staan, om dan in de tweede plaats het bewijs te leveren, dat een dergelijk recht over de Britsche zeeën, ja eigenlijk ook daarbuiten aan den Koning van Groot-Brittanje toekwam. Het boek van Selden, dat al de eischen der Britten in een helder licht plaatste, baarde hier te lande niet weinig opzien, en de Staten-Generaal vonden het raadzaam de daarin geopperde stellingen te doen wederleggen. Hiermede belastte zich de advocaat Graswinkel, die een geschrift samenstelde, waarvoor de Staten van Holland hem een jaargeld van 500 gld. vereerden, doch hetwelk niet in druk verscheen, omdat het, naar men zeide, een geschil betrof dat niet met de pen moest worden uitgemaakt. Hoogst waarschijnlijk was echter dat tegengeschrift niet krachtig genoeg; want het „*Mare clausum*” van Selden was ongetwijfeld met groot talent en veel scherpzinnigheid geschreven, al overtuigde het den onbevooroordeelde ook niet van de waarheid van het daarin betoogde. En al ware dit alles, vermeerderd met eenige penningen, omstreeks dien tijd geslagen, nog niet voldoende, om de herinnering aan het aloude recht der Britsche Koningen te verlevendigen, zoo werd in 1637 nog een groot schip gebouwd, hetwelk naar het jaar van den bouw 1637 ton scheepsruimte moest hebben, en den veel beteekenenden naam van *The Sovereign of the Seas* ontving.

Misschien ware het daarbij niet gebleven, indien de onlusten in Schotland en daarna in Engeland zelf den Koning niet geheel andere zorgen gebaard hadden. Het geschil bleef dientengevolge rusten tot na den dood van Karel I. Dat de Engelschen intusschen hun doel niet uit het oog verloren, blijkt ten duidelijkste, uit hetgeen in 1640 te Hellevoetsluis voorviel, met een Engelsch oorlogsschip, dat aldaar was binnengekomen. Een der officieren van dat schip verscheen namelijk aan boord van den Vice-Admiraal de With, en gelastte op hoogen toon het strijken der vlag. De schipper antwoordde, dat hij dit naar gewoonte zou doen, zoodra het

avond was en dat hij den Engelschman met gelijke munt zou betalen, indien deze het wagen mocht te vuren. De zaak bleef er bij, en toont alleen, hoe de Britten gezind waren, toen het geschil oogenschijnlijk iets meer op den achtergrond was geraakt. Die handelwijze van een Britsch bevelhebber leert insgelijks, dat het recht der Britsche vlag, zoo als men het gewoonlijk noemde, volgens sommigen, zelfs in de kustzee en binnen de zeegaten van andere mogendheden moest worden gehandhaafd. Later bleek niet dan al te duidelijk, dat ook het gouvernement het zoo begreep. Vooreerst bleef het geschil echter rusten, om op een niet zeer verwijderd tijdstip weder te berde gebracht te worden. De Republiek kreeg toen de gelegenheid haar goed recht, anders dan met de pen, zoo al niet met den gewenschten uitslag, dan toch zeer eervol te verdedigen.

Omstreeks denzelfden tijd, waarop de Koning van Engeland allerlei middelen in het werk stelde, om de aloude aanspraken zijner voorgangers in herinnering te brengen, werd de Republiek in andere moeielijkheden gewikkeld, die insgelijks haren oorsprong vonden in de toepassing van oude rechten op de zee of bepaalde gedeelten daarvan. Hierboven is gezegd, dat het gezag van den soeverein over riviermonden en zeestraten, volgens de tegenwoordige begrippen, eenigszins beperkt is. Hij mag namelijk, ten minste in vredestijd, het verkeer niet belemmeren met die streken, welke langs eene rivier of door eene zeeëngte bereikt kunnen worden en niet tot zijn gebied behooren. Geheel anders dacht men daarover in minder beschaafde tijden. Wie toen het middel bezat, om dat verkeer te verhinderen, meende aanspraak te hebben op dankbaarheid, indien hij zich daarvan niet bediende. Van daar het belang, dat de vorsten gedurende de middeleeuwen in het bezit van riviermonden en zeeëngten stelden, waar de voorbij varenden verplicht waren tol te betalen, indien zij ten minste hunne reis wenschten voort te zetten. Het was een uitstekend middel tot stijving der schatkist, en verklaart ons ten duidelijkste, waarom de oude Graven van Holland zooveel waarde hechtten aan het bezit der streek Merweda, en waarom de vorsten, wier onderdanen door den tol van Dordrecht bezwaard werden, herhaalde pogingen aanwendden, om zich van die streek meester te maken.

Hetzelfde recht, dat de Graven van Holland op de Maas, dat later de Republiek op de Schelde deed gelden, paste de Koning van Denemarken toe op alle schepen, die de Sond of eene der Belten passeerden. Het aanhouden der schepen in de Sond, waarvan in vroeger tijden meermalen melding wordt gemaakt, kan als eene vijandelijkheid worden beschouwd, waartoe de gunstige ligging van Denemarken den Koning in staat stelde, indien deze zich op eenigerlei wijze over de schippers of het gouvernement eener natie te beklagen had; het heffen van zekeren tol, in vredestijd, van alle koopvaarders, die naar de Oostzee bestemd waren of van daar vertrokken, laat zich alleen verklaren uit de begrippen, die men vroeger koesterde, aangaande het recht der vorsten in het algemeen en dat op het vaarwater in het bijzonder. Het kon wel niet anders, of eene zeevarende natie als de onze moest daarvan bij herhaling de gevolgen ondervonden hebben. In de laatste jaren van den oorlog met Spanje kregen de geschillen, daaruit voortgesproten, een dreigend aanzien. Een enkel woord over den oorsprong van den Sondtol zal hier niet overbodig geacht worden.

Het is niet met zekerheid bekend, op welk tijdstip Denemarken begonnen is tol te heffen van alle voorbijvarende schepen. Men vindt daarvan voor het eerst melding gemaakt in een vrijbrief, dien Koning Christoffel in 1328 aan het klooster van Soroë verleende. De Hanzesteden betwistten den Koning al spoedig het recht, iets te vorderen, en bij den vrede, in 1370 te Straalsund gesloten, werd hem slechts eene matige som van alle haringschepen toegestaan. Om zich tegen de Hanzesteden een steun te verschaffen, schonken de koningen van

Denemarken vele voorrechten aan de Nederlandsche kooplieden, en poogden onderwijl, met afwisselend gevolg, den tol van tijd tot tijd hooger op te voeren. Na vele oorlogen en twisten, was in 1544, kort na de vereeniging van alle Nederlandsche gewesten onder Karel V, tusschen dien vorst en den Koning van Denemarken het erfractaat van Spiers gesloten, waarbij aan de Nederlandsche schippers de vrije vaart door de Sond werd verzekerd, op voorwaarde, dat zij den tol zouden betalen. Hierdoor waren echter geenszins alle moeielijkheden uit den weg geruimd, en de onlusten, onder Karel's opvolger in de Nederlanden uitgebroken, hadden den Koning van Denemarken eene uiterst geschikte gelegenheid aangeboden, om zijne eischen ongehinderd wat hooger te stellen. In weerwil van alle beletselen in hun eigen vaderland, nam de vaart der Nederlanders voortdurend toe, hetgeen den Koning van Denemarken, beducht dat de Republiek hem eenmaal te machtig zou worden, tot het versterken van de Sond deed besluiten. Tusschen 1574 en 1583 werd Kronenborg gebouwd, waarna verschillende verhoogingen van den tol, gezantschappen en verdragen elkander opvolgden. Zoo was de toestand in de eerste jaren der zeventiende eeuw, toen Denemarken de provincie Schonen, het zuidelijkste gedeelte van Zweden, nog bezat, en derhalve de vaart door de Sond inderdaad kon beletten.

Eindelijk begon men in 1639 hier te lande te klagen over het buitensporig verhoogen van den tol, en over de wederrechtelijke wijze, waarop de Denen de walvischvangst der onzen in de nabijheid van Spitsbergen zochten te verhinderen. De Groenlandsche Compagnie vroeg uit dien hoofde een oorlogsschip tot geleide harer schepen, niet zoozeer om deze tegen de Denen te beschermen, wier schepen haar geene vrees inboezemden, maar opdat het blijken mocht, dat de visscherij met voorkennis en goedvinden der hooge regeering werd uitgeoefend. Het verzoek werd ingewilligd, en de Staten-Generaal besloten tot de vereffening der geschillen een gezantschap naar Denemarken te zenden. Voordat het de reis aanvaardde, was echter de tol alweder verhoogd en hoorde men hier te lande, dat zelfs de lading van sommige schepen door de Deensche regeering in beslag genomen, en scheepsvolk der onzen gevangen gezet was.

Luisterrijk was de ontvangst der Nederlandsche gezanten te Kopenhagen, waar zij echter den Koning niet aantroffen en dus aanvankelijk weinig konden uitrichten. Eerst in het begin van September vernamen zij, dat de Koning zich te Glückstad bevond, en vatten aanstonds het besluit op, zich derwaarts te begeven. Ook daar liet de ontvangst niets te wenschen over, ofschoon de Koning, toen de tol ter sprake kwam, niets toegaf. Daarom wilden de gezanten er nog eens uitvoerig op terugkomen, daags na een plechtigen maaltijd, waarbij de Koning hen *„met veel complimenten en noch meer Rhinschen wijn getracteerd had.”* Geheel onverwachts hoorden zij echter in den vroegen morgen de saluutschoten, die 's Konings vertrek aankondigden. Eenigen tijd, nadat de vorst hun had geschreven, dat hij niet met juistheid kon opgeven, waar en wanneer zij hem weder zouden kunnen spreken, werden de gezanten door de Staten-Generaal teruggeroepen. Men hield het er voor, dat de Koning verbitterd was over de nederlaag der Spaansche vloot bij Duins, waartoe hij op eenigerlei wijze in betrekking schijnt gestaan te hebben. Sedert werd de tol opnieuw verhoogd en vaardigde de Koning om alle schuld van zich af te werpen, een geschrift uit, waarin de vruchteloze afloop der laatste onderhandeling geheel aan het talmen der gezanten werd geweten. Met betrekking tot de tollën in het algemeen, merkte hij aan, dat de Heeren Staten zeer goed wisten, dat het heffen daarvan tot de hoogste regaliën behoorde, en dat alle tollën naar tijdsomstandigheden mochten worden geregeld, gebruikt, verminderd of vermeerderd.

Het stuk had geenszins de beoogde uitwerking. De Staten achtten zich beleedigd door de behandeling, hunnen gezanten aangedaan, en verboden den handel op het Noorden. Een voorstel van Karel I, om de geschillen met Denemarken in Engeland af te doen, werd van de hand gewezen omdat men daarin slechts eene poging zag, om de handelingen over het gebeurde binnen Duins op een ander terrein over te brengen. Bovendien achtte men de bemiddeling van Engeland minder raadzaam, omdat de Koning van dat rijk zich een uitsluitend gezag over de zee of sommige gedeelten daarvan aanmatigde.

Onder die omstandigheden sloten de Staten-Generaal in 1640 een tractaat met Zweden, waarbij partijen elkander de vrijheid van handel en scheepvaart in de Noordzee en de Oostzee waarborgden, indien zij boven de gewoonte mocht worden belemmerd. Het geschil met Denemarken bleef intusschen hangende, en werd in 1641 slechts eenigermate bijgelegd door eene bepaling van den Koning van Denemarken, dat de onzen, voorloopig voor vijf jaren, konden volstaan met het betalen van den tol, zooals die in 1637 was geheven. Terzelfder tijd werd de visscherij bij Spitsbergen aan personen van beide natiën vergund, mits dat allen zich vreedzaam gedroegen.

Wel verre van het er nu vooreerst bij te laten, kondigden de Staten in den loop van 1642 af, dat ieder, die zich op eenigerlei wijze bezwaard gevoelde door de maatregelen van den Koning van Denemarken of diens onderdanen, daarvan slechts opgave moest doen aan den magistraat, die er de hooge regeering kennis van zou geven. Die uitnoodiging bleef niet onbeantwoord. In het volgende jaar klaagden uit dien hoofde de Staten van Holland, dat men zich in Denemarken aan de laatste bepalingen niet hield, en dat in strijd daarmee weder nieuwe verhoogingen waren ingevoerd.

Terwijl de gemoederen door al het gebeurde in zekere opgewondenheid verkeerden, deden de Zweden een inval in Denemarken, hetgeen de onzen niet onverschillig konden aanzien. Natuurlijk vonden de Zweden, bij de stemming, die in de Republiek heerschte, meer bijval dan de Denen, hoewel de Staten-Generaal aarzelden openlijk partij te kiezen. Oogluikend lieten zij echter toe, dat Lodewijk de Geer, een Nederlander van geboorte, doch op dat oogenblik als agent van het Zweedsche hof werkzaam, hier te lande een eskader van meer dan 20 schepen, elk met 10 tot 30 stukken bewapend, huurde en uitrustte, over welke het bevel werd opgedragen aan Maarten Thijsen, een Zeeuw, die vroeger bij de West-Indische Compagnie had gediend en sedert dien tijd in Zweedschen dienst bleef.

Op aandringen der Staten van Holland, besloten de Staten-Generaal tot het zenden van een gezantschap naar Zweden, en van een ander naar Denemarken, ten einde de geschillen tusschen de beide hoven zoo mogelijk daardoor te doen bijleggen en tevens van Denemarken te verkrijgen, dat het zich voortaan aan de bepalingen van het ertractaat zou houden. Eene vloot van meer dan 40 oorlogsschepen, onder den Vice-Admiraal Witte Cornelisz. de With, moest in 1644 die gezanten overbrengen, en tevens omstreeks 900 koopvaarders naar het Noorden geleiden. Velen waren van oordeel, dat men den Koning van Denemarken, door middel van die vloot, maar dadelijk tot een voordeelig verdrag moest dwingen; doch de gematigde partij waarbij zich ook de Stadhouders aansloot, zegevierde vooralsnog, en de bevelhebber der vloot, die in Juli vertrok, kreeg slechts in last te zorgen, dat de koopvaarders in de Sond niet noodeloos werden opgehouden, en dat er niet meer van hen gevorderd werd, dan in 1641 bepaald was. Mochten de Zweden, die zich in de Sond ophielden, op eene gelijke som aanspraak maken, dan zou de Koning van Denemarken zich moeten vergenoegen met een schriftelijk bewijs, en eerst, wanneer de koopvaarders, na het overleggen daarvan, niet

doorgelaten werden, was de Admiraal gerechtigd hen desnoods met geweld door de Sond of door eene der Belten te brengen.

Sommigen vonden eene al te oorlogzuchtige houding tegenover Denemarken gewaagd, daar de Republiek terzelfder tijd met vele harer bondgenooten en naburen niet op den besten voet was. Voorloopig kwam het echter niet tot dadelijkheden. De vloot keerde terug, zonder dat zij anders, dan door hare tegenwoordigheid, invloed had uitgeoefend. De onderhandelingen der gezanten, die weder zeer omslachtig waren, leidden vooreerst tot geenerlei resultaat. Nog altijd werden die onderhandelingen tusschen Zweden en Denemarken, in het begin van 1645, onder bemiddeling van de Nederlandsche en Fransche gezanten voortgezet, toen de Staten-Generaal, op aandringen van Holland, doch tegen den zin van den Stadhouder en van Frankrijk en met overstemming van Zeeland, het besluit namen de koopvaarders, naar de Oostzee bestemd, andermaal door eene oorlogsvloot te doen geleiden. Thans had de oorlogzuchtige partij de overhand, en kreeg de With, wien het bevel over de 50 daartoe uitgeruste oorlogsschepen weder was opgedragen, in last, de koopvaarders door de Sond te geleiden, zonder dat er eenige tol betaald werd.

De Nederlandsche gezanten in het Noorden moesten, zoodra dit besluit was genomen, hun karakter van middelaars laten varen, en het Deensche hof van de plannen der Republiek verwittigen. Deze toch was voornemens den weg der onderhandelingen te verlaten en dien der feiten in te slaan, ten einde de Noordsche mogendheden te toonen, dat zij, waar het hare handelsbelangen gold, niet louter van de goedwilligheid van anderen behoefde af te hangen. Wat den bevelhebber der vloot was voorgeschreven, bracht hij letterlijk ten uitvoer. Met volle zeilen passeerde hij de Sond, met oorlogsschepen en koopvaarders, zonder iets te betalen. De oorlogsschepen salueerden met geschut, en volgens sommige berichten namen de With en de zijnen den hoed af voor den Koning, die voor een der vensters van Kronenborg het bedrijf der onzen aanstaarde. Op eene vraag, later namens den Koning aan den Nederlandschen bevelhebber gedaan, antwoordde deze, dat hij gehandeld had ingevolge den last, hem door de Heeren Staten-Generaal verstrekt. Het was eene dubbele schending van het gezag des Konings; want deze eischte tol van alle koopvaarders en beweerde, dat zonder zijne uitdrukkelijke toestemming volstrekt geene oorlogsschepen de Oostzee mochten binnenstevenen. Later rekende hij het den Zweden en ook den onzen als een voorrecht toe, dat van één tot vijf oorlogsschepen, zonder voorafgaande kennisgeving, door de Sond zouden mogen varen.

Hoewel de Koning van Denemarken alle reden meende te hebben, om zich over het bedrijf der Staatsche vloot te beklagen, zoo werden de onderhandelingen tusschen hem en de Nederlandsche gezanten toch spoedig weder aangeknoopt. Het einde was, dat er den 23sten Augustus een tractaat werd gesloten, waarbij eene tollijst voor veertig jaren werd vastgesteld, na welk tijdsverloop het erftractaat van Spiers weder in werking zou komen. De gezanten vonden het, na al wat er voorgevallen was, minder raadzaam hunne opwachting bij den Koning te maken, en namen schriftelijk afscheid.

De geschillen waren echter alles behalve voor goed bijgelegd, daar de Koning, nu het vuur- en bakengeld was afgeschaft, de lichten en bakens in de Sond liet wegnemen, hetgeen de onzen onbillijk vonden, nadat hem, bij het laatste tractaat, nog genoeg boven dat van Spiers was ingewilligd. Toen de With in December met zijne vloot uit het Noorden terugkeerde, verklaarde hij, dat de Denen zeer misnoegd waren over de zoogenaamde bemiddeling der onzen, die hun

ten slotte, bij den vrede met Zweden, op een aanmerkelijk verlies van grondgebied was te staan gekomen.

Wat de hoofdzaak betreft, zoo duurde het niet lang, of er rezen weder nieuwe moeielijkheden, die in 1647 een nader verdrag ten gevolge hadden, dat evenals het vorige veertig jaren zou duren. Ook daarbij bleef het niet. De latere geschillen behoren echter tot een volgend tijdvak, en kunnen in een werk als dit niet in bijzonderheden uiteengezet worden ¹⁾. Als een der vraagstukken betrekkelijk het zeerecht, dat ten minste voorloopig onder medewerking der zeemacht beslist werd, moest dit punt even worden aangeroerd. Er was veel en langwijlig onderhandeld; doch het was tevens gebleken, zooals een schipper uit het Noorden eenmaal had voorspeld, dat de slapende leeuw kon worden wakker geschud.

1) De houding van Noord-Amerika, waarop in de Gids voor April 1855 gewezen wordt, heeft aanleiding gegeven tot eene onderhandeling over den Sondtol, welke dientengevolge, in Maart 1857, voor nagenoeg 52 millioen gld. geheel is afgekocht.

HOOFDSTUK XVI

Voortzetting en einde van den strijd met de Duinkerkers. — Het Tractaat van Marine met Frankrijk. — Houding der Republiek tegenover de binnenlandsche partijen in Engeland. — Vrede te Munster in 1648.

Kort nadat Tromp den Spanjaard bij Duins eene gevoelige nederlaag had toegebracht, greep in de Spaansche monarchie zelve eene gebeurtenis plaats, welke de onzen niet met onverschilligheid konden aanzien. Al de oorlogen, door Spanje in de Nederlanden, in Duitschland en in de koloniën gevoerd, hadden zware geldelijke opofferingen geëischt, die gepaard met een weinig spaarzaam beheer, telkens nieuwe lasten hadden doen opleggen. Het drukkende daarvan gaf op het Spaansche schiereiland niet zelden aanleiding tot min of meer bedenkelijke onlusten. De Portugeezen, die nu al zestig jaren onder de heerschappij van Spanje hadden gezucht, maakten van een gunstig oogenblik gebruik, om hunne onafhankelijkheid terug te krijgen en riepen in December 1640 den Hertog van Braganza, een afstammeling uit hun oud vorstengeslacht, als Koning uit.

Een zoo geduchte slag, den vijand in diens eigen gebied toegebracht, moest natuurlijk de belangstelling der onzen opwekken. De nadeelige gevolgen daarvan zouden zich eerst later doen gevoelen; in de eerste plaats juichte men het bedrijf der Portugeezen toe, en was men ten volle bereid hen tegen den gemeenen vijand te helpen. Uit dien hoofde hadden de Staten-Generaal dan ook reeds tot het zenden van een eskader naar de Spaansche Zee besloten, toen in April een ambassadeur van den nieuwen Koning te 's Gravenhage verscheen, om hun bijstand te vragen. Hij verzocht echter niet alleen ondersteuning te water en te land, maar ook een bestand in Oost-Indië, voor den tijd van tien jaren, en teruggave van hetgeen de Nederlanders in Brazilië veroverd hadden, waarvoor eene ruime schadeloosstelling werd aangeboden. Nauwelijks was dit verzoek gedaan, of de beide Compagniën begonnen al te begrijpen, dat de verandering in Portugal waarschijnlijk alles behalve tot haar voordeel zou gedijen. Hierdoor lieten de Staten-Generaal zich niet weerhouden, en kwamen bij het tractaat,

dat in Juni 1641 te 's Gravenhage werd gesloten, omtrent de hoofdpunten overeen. Wat Brazilië betref, zou men trachten binnen acht maanden tot een vergelijk te komen, en wanneer dit niet geschied was, zou het bestand ook daar gedurende tien jaren van kracht zijn.

Met betrekking tot het zeerecht dier dagen, mag niet onopgemerkt blijven, dat het den Portugeezen, bij art. 17 van het gemelde tractaat, verboden werd, met andere dan eigen schepen op Brazilië te varen, waartoe zij evenwel, indien het noodig was, schepen van bepaalde grootte in de Republiek konden huren of koopen. Deze bepaling werd door de Engelschen als nadeelig voor hunnen handel beschouwd, en is, in verband met de maatregelen, later in Engeland zelf genomen, niet onbelangrijk. De vaart op de Spaansche koloniën zou, volgens art. 18, met verlies van schip en goed worden gestraft. Bij het 27ste artikel, beloofden de Staten-Generaal op 's lands kosten eene vloot van 15 schepen en 5 fregatten, ten behoeve van den Koning van Portugal, te zullen uitrusten, die zich daarentegen verbond een gelijk aantal bodems te bekostigen en bovendien in de Portugeesche havens 10 of meer galjoenen te doen gereed maken.

Hoe gunstig de geheele zaak door de Staten-Generaal werd opgenomen, is eenigermate af te leiden uit een kostbaar geschenk in zilver, ter waarde van meer dan 6000 gld., hetwelk zij den ambassadeur van Portugal vereerden. De handeldrijvende gewesten, die meer en meer de nadeelen begonnen in te zien, welke uit de gesloten overeenkomst zouden voortvloeien, bekrachtigden haar later slechts schoorvoetend.

De uitrusting der vloot was intusschen door de onderhandeling vertraagd, zoodat de 20 schepen, die allen gehuurd waren, eerst in Augustus de reis konden aanvaarden. Het bevel daarover was den Admiraal Gysels opgedragen, die buitengewoon tot dien rang verheven was. De bemanning der schepen was zwak, daar onder de negen grootste, die van 30 tot 38 stukken voerden, slechts drie van 100 tot 118 koppen aan boord hadden, en dat nog wel meest onbevaren volk. Het kwam niet tot de vereeniging dier hulpvloot met de Portugeesche en Fransche schepen, welke zich in de Spaansche Zee ophielden, doch wel tot eene ontmoeting met eene vijandelijke macht van 24 bodems, waaronder 9 galjoenen. In het gevecht, dat in de eerste dagen van November, niet ver van kaap St. Vincent, tegen die vijandelijke vloot geleverd werd, kweten velen der onzen zich behoorlijk van hun plicht, doch vergaten anderen, wat zij bij hunne aanstelling beloofd hadden. Aan beide zijden was de schade nogal belangrijk, en de Nederlanders bereikten, na een verlies van 2 hunner schepen, slechts met moeite de Taag. Voordeel was niet behaald, en de latere verrichtingen dier hulpvloot waren onbeduidend.

De geheele tocht had wel onvermeld kunnen blijven, indien hij niet, onafhankelijk van den uitslag, evenals de tochten naar het Noorden, een bewijs had geleverd van den toenemenden invloed der Republiek, welker hulp andere natiën hoe langer hoe meer op prijs begonnen te stellen. In een ander opzicht is die tocht naar Portugal merkwaardig, omdat Michiel Adriaansz. de Ruyter, die hem in de hoedanigheid van Schout-bij-nacht bij woonde, daarbij voor het eerst, hoewel slechts tijdelijk, op eene vloot van den staat voorkomt. Daarna ging hij weder ter koopvaardij varen, evenals voor dien tijd, in den dienst der gebroeders Lampsins. Bij zijne terugkomst in Januari 1642 bracht de Admiraal Gysels brieven van dankbetuiging mede, waarin de Koning tevens verzocht, dat men voortaan de hulp wat tijdiger mocht zenden. De naijver jegens Portugal, dat in Oost- en West-Indië reeds spoedig eenige voordeelen behaalde, was de oorzaak, dat het niet tot eene nieuwe uitrusting kwam. Ook was de hoop op buit, waarmede de onzen zich gevleid hadden, bij den tocht van Gysels niet verwezenlijkt. Ras verminderde de belangstelling in het lot van Portugal, en zelfs de goede verstandhouding met dit rijk werd

eerlang bedreigd. In 1642 klaagden de Portugeezen, dat het bestand niet getrouw werd nageleefd. Hier te lande waren de gemoederen toen dermate verbitterd, dat zelfs het huis van den Portugeeschen ambassadeur te 's Gravenhage door het gemeen werd geplunderd.

In Brazilië zelf hield geene der partijen zich aan de gesloten overeenkomst, en na veel haspelens kwam het eerst twintig jaren later tot een vergelijk, waaruit duidelijk bleek, dat zij, die gemeend hadden, dat de West-Indische Compagnie door het tractaat zou worden benadeeld, het goed hadden ingezien.

Hierboven is gebleken, dat de nederlaag der Spaansche vloot in 1639 geenerlei invloed had gehad op de kaperijen der Duinkerkers. Deze hadden zelfs hun voordeel gedaan met de afwezigheid der Staatsche vloot, toen deze voor Duins lag, en gingen sedert dien tijd onverpoosd voort met handel en visscherij te benadeelen. Hoe het in die dagen op zee gesteld was, ondervonden zelfs de Nederlandsche ambassadeurs, die in het begin van 1641 naar Engeland vertrokken. Het schip van den Vice-Admiraal de With, dat hen moest overbrengen, werd toch op de hoogte van Nieuwpoort door 5 Duinkerkers aangevallen, en de onzen mochten zich gelukkig rekenen, dat zij er met een kort gevecht afkwamen, hetwelk de With langer zou hebben voortgezet, indien de gezanten het niet hadden tegengehouden. Geen wonder, dat de ambassadeur van Portugal zoodanig geleide wenschelijk achtte, en daarom vroeg, of hij de reis van Engeland naar hier met den genoemden bevelhebber mocht maken. Om dezelfde reden lieten de Staten-Generaal ook den jongen Prins van Oranje, met eene aanzienlijke vloot onder den Luitenant-Admiraal Tromp, naar Engeland overbrengen, toen het huwelijk van dien Prins met 's Konings oudste dochter zou worden voltrokken.

De uitrustingen te Duinkerken hadden op zoo groote schaal plaats, dat er aanhoudend vrees bestond voor eene ontmoeting met de kapers. Deze bezigden in 1642 niet minder dan omstreeks 50 bodems, die ten deele aan den Koning, ten deele aan particulieren toebehoorden. Meermalen vertoonden zij zich met talrijke eskaders, zonder dat het der zeemacht gelukte, hun gevoelige afbreuk te doen. Zelfs terwijl de Nederlandsche vloot in Maart 1643 nabij de Vlaamsche kust lag, wisten wel 40 kaperschepen, bij donkere maan, buiten de haven te komen, natuurlijk met geen ander gevolg, dan dat de onzen, in den loop van dat jaar, weder veel overlast leden. Er waren intusschen ook andere diensten van de vloot gevorderd, welke daarom in het najaar, toen de bewaking der kust toch weinig meer gebaat zou hebben, ging kruisen, om de verwachte koopvaarders zoo mogelijk tegen de rondzwervende Duinkerkers te beschermen.

En alsof de onveiligheid der zee nog niet groot genoeg ware, zoo vertoonden zich omstreeks dien tijd zelfs roofschepen uit de Middellandsche Zee in het Kanaal en de Noordzee. Het is wel te begrijpen, dat onder die omstandigheden weder ernstig geklaagd werd, en dat er pogingen moesten worden gedaan, om dien ellendigen staat van zaken te verbeteren. totdat einde werd het plakkaat van 1625 op de prijzen en buitgelden, met eene kleine wijziging, vernieuwd. Wat de verdeeling van den buit betrof, zouden de tractementen tot maatstaf genomen worden. De zeeprovinciën weten den toestand, waarin men langzamerhand geraakt was, aan de gebrekkige nakoming van het besluit van 1636, betrekkelijk het onderhouden van een eskader op de Vlaamsche kust. Vele gewesten brachten de gelden daartoe of traag, of in het geheel niet op, waarom de schepen zelden voltallig waren. Holland, dat de oude bedreiging omtrent het inhouden der gelden voor de landmacht al weder gedaan had, stelde voor, de uitrusting der kustschepen geheel aan de Admiraliteiten op te dragen en haar daarvoor geregeld te betalen. De hoofdzaak was, dat de schepen noch talrijk genoeg, noch aanhoudend genoeg in de nabijheid der Vlaamsche kust waren, om deze naar behooren te bewaken.

Alvorens verder te gaan, moet in het algemeen worden opgemerkt, dat de macht der Staten, zoo lang er kapers te Duinkerken waren uitgerust, schier zonder uitzondering te gering was geweest, om die kaperschepen binnen te houden. Men heeft het der Republiek wel verweten, dat zij, in weerwil daarvan, de Vlaamsche kust als in voortdurenden staat van blokkade beschouwde; ja een Fransch schrijver geeft den Staten, op grond daarvan, de eer van de zoogenaamde „*blokkade op het papier,*” die of zonder, of met een ontoereikend getal schepen wordt uitgeoefend, te hebben uitgevonden ¹⁾.

¹⁾ *Hautefeuille, Histoire des origines, des progrès et des variations du droit maritime international, Paris 1858, p. 213.*

De beschuldiging heeft oogenschijnlijk veel waars, en mag toch niet zonder eenig voorbehoud worden uitgebracht; want de gebezigde scheepsmacht was niet zoo ongeëvenredigd aan hare taak, als dit ten minste bij latere gelegenheden wel het geval was, en bovendien lag het geenszins in de bedoeling der regeering, daartoe eene onvoldoende macht te gebruiken, maar deed zij dit veeleer, ondanks zich zelve, onder den drang der omstandigheden. Voorzover het niet in de bedoeling lag, uit kwalijk begrepen zuinigheid, of om welke reden dan ook, met enkele bodems datgene uit te werken, waartoe het onderhouden van een aanzienlijk getal schepen noodig is, mag de blokkade der Vlaamsche kust, al was zij dan ook dikwijls geheel fictief, niet volkomen op dezelfde lijn gesteld worden, met dergelijke maatregelen van later tijd, waarbij men der tegenpartij gevoelige afbreuk deed, zonder dat men zelf de ontzettende kosten behoefde te dragen, die met eene reële blokkade gepaard gaan. Ten bewijze dat zoo iets geenszins de bedoeling der Nederlandsche regeering was, moge dienen, dat de Staten-Generaal in 1636 wel degelijk hadden overwogen, welke macht tot het werkelijk afsluiten der kust gevorderd zou worden, en dat zij, tot bestrijding der kosten, eene jaarlijksche uitgaaf van meer dan een millioen hadden toegestaan. Het was niet hunne schuld, dat die som niet geheel werd opgebracht, dat de kustvloot dientengevolge zelden of nooit voltallig was en dikwijls eerst laat op haren post verscheen. Dit was b. v. het geval in 1640, toen d'Oquendo half Februari met meer dan 20 schepen kon vertrekken, die nog in het laatst van April even ongehinderd konden terugkeeren. In September van hetzelfde jaar moest Tromp met zijne schepen de haringvloot weder geleiden, hetgeen nog een ander eskader in de gelegenheid stelde binnen Duinkerken te geraken.

Gaarne hadden de Staten-Generaal het anders gewenscht; want de voordeelen, die uit het aanhouden van schepen naar de Vlaamsche havens bestemd voortsproten, wogen niet op tegen de schade, ons door de kapers berokkend. Ook werden de onzijdigen, als zij geene verboden waren overbrachten, met zekere gematigdheid behandeld. Hoe zeer de Staten-Generaal het doel voor oogen hielden, blijkt uit de kennisgeving aan het Britsche hof van hun voornemen, om de kust in 1641 nauwkeurig te doen bewaken, en uit de vraag, in dat zelfde jaar aan Tromp gedaan naar het aantal schepen, hetwelk daartoe vereischt zou worden. Doch genoeg om te doen zien, dat de blokkade der Vlaamsche kust in die tijden geenszins fictief was, met het oogmerk om der tegenpartij, schier zonder eenige opoffering, in handel en visscherij gevoelig te benadeelen.

Eene ernstige grief was het, dat die blokkade der Vlaamsche kust, welke toch niet zelden alleen op het papier bestond, aan de kruisende oorlogsschepen en kapers van de Republiek zekere rechten verleende, ten opzichte van alle derwaarts zeilende schepen, op grond dat deze eene

blokkade poogden te schenden. Vooral de bedrijven der commissievaarders, welke de gematigdheid vaak uit het oog verloren, gaven veel reden tot klagen. Nochtans was de aanmoediging der kaap- of commissie vaart, onder de gegeven omstandigheden, zeker een der krachtigste middelen tot beveiliging der zee.

De Staten-Generaal begrepen dat ook, en vaardigden daarom in 1643 een plakkaat uit, waarbij aan de reeders van niet minder dan 16, en niet meer dan 24 schepen van bepaalde grootte, die een jaar lang tusschen het Kanaal en het rif van Schagen moesten kruisen, buitengewone subsidiën werden toegezegd. Voor schepen van minstens 24 stukken, met 80 matrozen en 30 soldaten, werd elk half jaar 10.000 gld., voor schepen van 16 stukken, met 60 matrozen en 20 soldaten werd elk half jaar 8000 gld. toegestaan. Deze sommen zouden gekort worden, bij het uitbetalen der premiën, doch behoeften niet teruggegeven te worden, als er geen buit was behaald. Het bestuur zou de noodige soldaten verstrekken, en voor elk schip, naar gelang der grootte, 6 of 4 metalen twaalfponders leenen, die echter niet vergoed behoeften te worden, als zij in een gevecht waren verloren gegaan. De bevelhebbers dier nieuwe kruisers of Geuzen waren gemachtigd, den verboden handel op Vlaanderen te verhinderen, doch mochten onzijdige of bevriende natiën geen overlast aandoen. De schepen, waaraan de gemelde voordeelen waren toegekend, mochten tot het innemen van proviand als anderszins niet langer dan veertien dagen binnengaats vertoeven. De Staten van Holland en Zeeland, die het besluit hadden uitgelokt, namen op zich er voor te zorgen, dat het getal 16 bereikt werd, terwijl de schepen, die wellicht boven de 24 mochten worden uitgerust, zich met de premiën, bij het besluit van 1632 vastgesteld, zouden moeten vergenoegen. De aangeboden voordeelen schenen nog niet groot genoeg; want de uitrusting kwam slechts langzaam tot stand, en dat, wat Hollands aandeel betrof, nog voor rekening van de magistraten. De verschijning der nieuwe kruisers had echter de gewenschte uitwerking, en werd vooral door hen, die het beveiligen der zee liever aan de provinciën, dan aan de Staten-Generaal en den Stadhouders toevertrouwd zagen, luide toegejuicht.

De vorderingen, welke de Fransche wapenen in de Zuidelijke Nederlanden maakten, gaven intusschen de hoop, dat Duinkerken eindelijk in de handen onzer bondgenooten zou vallen. De Staten-Generaal, die sedert de dagen van Parma al zoo menige poging hadden gedaan om dat brandpunt der kaperijen onschadelijk te maken, waren in 1642 met de Franschen overeengekomen, dat zij de kust met 25 schepen zouden doen bewaken, hetgeen ten minste gedurende den zomer van het gemelde jaar met vrij goed gevolg geschiedde. In 1645, dus in hetzelfde jaar, waarin Witte Cornelisz. de With in het Noorden zoo krachtig optrad, begon het Fransche leger Duinkerken te naderen, en kreeg Tromp in last de krijgsbewegingen van den zeekant te ondersteunen.

Een tijd lang was er nu eene strenge blokkade, daar de regeering den Admiraal uitdrukkelijk beval, het in- en uitvaren, zoowel van vijanden als van onzijdigen, te beletten, onverschillig wat de lading hunner schepen was, doch met dien verstande, dat de schepen van onzijdigen, indien zij geene contrabande overvoerden, niet prijs verklaard, maar eenvoudig teruggestuurd moesten worden. Het laatste pleit al weder voor de gematigdheid, die jegens onzijdigen werd voorgeschreven, en is een maatregel, die nog in onze dagen genomen wordt, nu het zeerecht, onder den invloed der beschaving, in zoo menig opzicht gewijzigd en verzacht is. Zonderling is het, dat de blokkade, die in 1645 zoo krachtig was volgehouden, in het volgende jaar weder of zeer ongeregeld plaats had, of eerst laat ondernomen werd. De Hertog van Orleans beklagde zich ten minste in Augustus, dat er volstrekt geene schepen bij de kust

lagen. Toen echter het Fransche leger in October voor Duinkerken kwam, was de stad aan den zee kant ingesloten door de Staatsche vloot, die, volgens een schrijven van Condé, niet weinig bijdroeg tot de spoedige overgave der stad. Met die gebeurtenis, in October 1646, hield het gevaar van dien kant op, kort voor dat de geheele oorlog een einde nam.

Ware het der zeemacht in de laatste jaren ook niet gelukt de kaperijen der Duinkerkers met kracht te beteugelen, zoo moet dit noch aan het personeel, noch aan het hoofd daarvan geweten worden, maar veeleer aan de nalatigheid van hen, die de kosten van een toereikend aantal bodems moesten dragen, en aan staatkundige bedenkingen, die de Staten-Generaal en den Stadhouder weerhielden, hun gezag tegenover de bijzondere steden en gewesten te doen gelden. Aangenomen zelfs, dat hun het recht daartoe ontbrak, dan is het slechts een bewijs te meer van de gebreken, welke het raderwerk van het bestuur der oude Republiek aankleefden. De nadeelen, ons in de laatste jaren toegebracht, waren evenwel niet te vergelijken met die van vroeger jaren. Verschillende andere omstandigheden mogen daartoe hebben bijgedragen, doch zeker ook de grootere veerkracht, door 's lands vloot, onder de leiding van Tromp aan den dag gelegd. En waar het tot eene ontmoeting met de kapers gekomen was, hadden ook in de laatste jaren verschillende bevelhebbers de eer van de vlag kloekmoedig gehandhaafd. Zoo had Kapitein Niehof van Utrecht in 1639, met een schip van 28 stukken en 85 man, een koopvaarder, dien hij onder zijn geleide had, tegen 4 Duinkerkers beschermd, en de aanvallers in een gevecht van vijf uren dermate gehavend, dat zij het raadzaam vonden den strijd niet voort te zetten. De Vice-Admiraal de With had in 1640, met 11 schepen tegen 13 Duinkerkers gestreden en 2 hunner opgebracht, waaronder het schip van hun Vice-Admiraal. Onder de bedrijven van moed, waarop het oog met welgevallen rust, behoort ongetwijfeld dat van Kapitein Pieter Constant van Middelburg, die zich in het laatstgenoemde jaar, op zijn tocht naar Brazilië, gedurende zes uren kloekmoedig en met goeden uitslag verweerde tegen 11 Duinkerkers, die getracht hadden hem door het voeren van Nederlandsche vlaggen te verschalken. In 1644 was Veldmuis, een kapitein van de Directie, bij het Vlie met 4 Duinkerkers slaags geweest, waarvan hij er één in den grond geboord en drie andere op de vlucht gedreven had, toen zijn eigen schip in zinkenden staat moest worden binnengebracht. De bemanning, die zich uitmuntend gekweten had, kwam er gelukkig af, voor dat het zonk.

Nog in het begin van 1646, had Kapitein Tuinbol de Jonge, eene talrijke koopvaardijvloot onder zijn geleide hebbende, zich voor den mond der Maas, gedurende twee etmalen, tegen 6 Duinkerkers verdedigd. Hij had eene wonde bekomen, aan welke gevolgen hij later overleed, en telde vele dooden en gekwetsten; doch het schip bleef behouden en slechts 4 koopvaarders waren verloren gegaan. Het aantal voorbeelden zou met andere vermeerderd kunnen worden, indien de gemelde niet voldoende waren, om te doen zien, dat vele bevelhebbers zich in den strijd met de Duinkerkers, ten einde toe, door daden van buitengewonen moed hebben onderscheiden.

Hetzelfde jaar, waarin de langdurige worsteling tegen de kapers van Duinkerken ten gevolge van de inneming dier stad gestaakt werd, was nog in een ander opzicht voor 's lands zeewezen merkwaardig. De geschillen toch over enkele punten van het zeerecht, die sedert eenigen tijd met Frankrijk, den bondgenoot der Republiek waren gerezen, werden door een tractaat ten minste voorloopig vereffend. Omtrent den oorsprong en de strekking daarvan is het wenschelijk in eenige bijzonderheden te treden, omdat bij die gelegenheid, bij onderlinge overeenkomst, eenige bepalingen gemaakt werden betreffende zekere punten, die vroeger of slechts door het

gebruik, of door tijdelijke verordeningen geregeld waren, zonder voor alle daarin betrokken partijen verbindend te zijn.

De handel der onzen op de havens van de Middellandsche Zee en de Levant was in de laatste jaren belangrijk toegenomen. Alle daartoe gebezigde schepen moesten op eene voorgeschreven wijze bemand en bewapend zijn, opdat zij zich, wanneer het noodig was, zouden kunnen verdedigen. Velen deden zulks met goeden uitslag, doch het gebeurde ook niet zelden, dat de Barbarijische roovers den handel gevoelige schade toebrachten. Indien de onveiligheid der zee dit noodzakelijk maakte, werd ook wel eenig konvooi verleend of moest de regeering tusschenbeiden treden. Zoo had zij in 1641, tot verlossing van slaven en tot vernieuwing der vriendschap met Marokko, een oorlogsschip naar de kust van Afrika gezonden. De bevelhebber werd er plechtig ontvangen door den Keizer, die met genoegen luisterde naar het verhaal van de bedrijven der Nederlanders tegen den machtigen Koning van Spanje, doch zich tevens goed liet betalen. Over het algemeen zorgden de reeders en schippers, dat de schepen zich behoorlijk konden verweren, zoodat zij in 1643 geenerlei konvooi noodig hadden, en de Staten het in 1645 zelfs raadzaam vonden hun in alle opzichten eene groote mate van vrijheid te laten. De zeemacht van den staat, die juist in dien tijd handen vol werks had in de Noordzee, vond dus in het zuiden weinig te doen, en de bedrijven der schippers in de Middellandsche Zee, ofschoon niet zelden hoogst belangrijk, moeten hier, evenals die in den dienst der beide Compagniën, met stilzwijgen worden voorbijgegaan. Het mag evenwel niet onopgemerkt blijven, dat er omstreeks dezen tijd hetzij dan met of zonder schuld der Nederlandsche kooplieden en schippers, ten gevolge van den handel op de Middellandsche Zee, moeilijkheden met Frankrijk gerezen waren. Op grond dat sommige Nederlandsche schippers in de havens aan de Middellandsche Zee wel verboden handel dreven en uit winstbejag den vijand contrabande toevoerden, hadden Fransche oorlogsschepen en kapers de schepen der Republiek niet zelden gevisiteerd, en naar men hier beweerde, ten onrechte aangehouden en opgebracht. In 1645 was dit lot binnen korten tijd aan 26 schepen te beurt gevallen, waarom het nodig geoordeeld werd dat de regeering zich de zaak aantrok. Alleen de kooplieden van Amsterdam beweerden, dat zij in de laatste jaren tien millioen gulden schade geleden hadden.

De Staten-Generaal bevalen daarom allen schippers, voortaan geenerlei onderzoek toe te laten, en het desnoods met geweld te keeren, doch wel hunne vlag te strijken, tot een teeken van eerbied, waartoe zij volgens het tractaat van 1635 met den Koning van Frankrijk verplicht waren. Voor hun vertrek moesten zij echter onder eede verklaren, dat zij geene goederen voor Spanjaarden of andere vijanden aan boord hadden. Intusschen knoopten de Staten-Generaal onderhandelingen aan met het Fransche hof tot regeling van hetgeen den handel op de Middellandsche Zee betrof.

Het gevolg der aangeknoopte onderhandelingen was, dat er den 18^{den} April 1646 een Tractaat van Marine gesloten werd, waarbij het vervoer van alle goederen, zelfs van die, welke den vijand toebehoorden werd vrijgesteld, alleen met uitzondering van oorlogs contrabande en krijgsvolk. Het brengen van granen en andere levensmiddelen naar eene plaats, die door de Franschen belegerd werd, bleef echter verboden, en zou evenals dat van het vroeger gemelde, met verlies van schip en lading gestraft worden. De Staten-Generaal zouden het vervoeren van paarden, soldaten, geschut en oorlogsbehoeften naar de Spaansche havens, alsmede het verkoopen van schepen aan Spanjaarden ten strengste verbieden. Daarentegen zouden de Fransche oorlogsschepen en kapers de Nederlandsche schepen voortaan niet meer, dan tot op een schot afstands, mogen naderen en met de vlag gesalueerd worden. De commandant van het oorlogsschip mocht vervolgens eene sloep naar den koopvaarder zenden, tot het onderzoeken der scheepspapieren, doch moest zich van alle verdere visitatie onthouden. De

schepen van Fransche kooplieden zouden dezelfde vrijheid genieten, als die der Nederlandsche.

Het stuk is belangrijk wegens de bepalingen, betreffende het internationale zeerecht, welke daarin werden opgenomen. Tot dusverre had elke staat die slechts voor zichzelf vastgesteld, en dan eenvoudig kenbaar gemaakt, waaraan hij zich bij deze of die gelegenheid dacht te houden. Elk land bezat zijne oude gebruiken of bepaalde van tijd tot tijd wat noodig en nuttig geacht werd. Bij het tractaat van 1646, kwamen de contracteerende partijen onderling overeen omtrent eenige punten, waarop later is voortgebouwd.

De oorlog met Spanje begon inmiddels zijn einde te naderen, daar de onderhandelingen te Munster reeds een aanvang hadden genomen. De inneming van Duinkerken had de taak der zeemacht zeer verlicht, die nu slechts voor de veiligheid der vaart in het algemeen te zorgen had. Hare verrichtingen waren van ondergeschikt belang, terwijl zich in het verschieft een nieuw en grootscher tooneel voor haar begon te openen, door hetgeen omstreeks denzelfden tijd in Engeland voorviel.

Hierboven is er op gewezen, dat Karel I zich over het verslaan der Spaansche vloot in zijne kustzee niet al te zeer beleedigd had getoond, omdat tegelijkertijd bedenkelijke onlusten in Schotland waren uitgebroken. Het was aanvankelijk wel gelukt die te dempen, doch zij waren gevolgd door andere moeilijkheden tusschen den Koning en zijne onderdanen, welke een zeer dreigend karakter hadden aangenomen. Door een huwelijk tusschen zijne oudste dochter en den zoon van Frederik Hendrik, had Karel I zich van den steun des Stadhouders en der Republiek trachten te verzekeren; doch zoodra het tusschen den Koning en het Parlement tot eene breuk gekomen was, zocht ook het laatste de gunst der Republiek. Beide partijen in Engeland zagen den voorspoed der Nederlanders, die zich nog onlangs in het Noorden zoo krachtig hadden doen gelden, met leede oogen aan, zochten thans onder den drang der omstandigheden hunne vriendschap, en waren gelijkelijk bereid den ouden naijver bot te vieren, zoodra de zegepraal der eene dit zou gedoogen. Tijdens de binnenlandsche geschillen in Engeland, deden en Koningsgezinden en Parlementsgezinden hun best de Republiek voor zich te winnen, welke laatste echter in deze haar eigen belang raadpleegde en voor geene van beiden openlijk partij koos.

Verschillende kleine diensten waren ten behoeve des Konings van de zeemacht gevraagd, hetgeen, zoolang deze nog ter bewaking der Vlaamsche kust gebezigd werd, het verlaten daarvan wel noodzakelijk maakte. Zoo had Tromp in 1642 de Koningin en hare dochter naar de Republiek overgebracht, waar de eerste geld en andere hulp voor haren gemaal wenschte te verkrijgen. Niet lang nadat de vorstin er was aangekomen, braken de vijandelijkheden in Engeland uit, en zond ook het Parlement zekeren Strikland als afgevaardigde naar den Haag. Deze werd wel niet officieel bij de Staten-Generaal ten gehoor toegelaten, maar vond toch bij velen, en met name bij de Staten van Holland, een gunstig onthaal, hetgeen de Koning natuurlijk als eene beleediging aanmerkte. Strikland wist zelfs te bewerken, dat er te Brielle een schip met behoeften voor den Koning werd aangehouden, welke maatregel vervolgens op schepen van beide partijen werd toegepast, daar de Staten van Holland onzijdig wenschten te blijven.

Men was het ook in dit gewest onderling niet eens, daar te Rotterdam geklaagd werd, dat wel de schepen op de Maas, doch niet die ter reede van Texel in beslag werden genomen. Aldaar lagen 4 schepen met amunitie voor het Parlement zeilree, en voorzover die bodems niet

getroffen waren door den genomen maatregel pleit dit zeker voor de meerdere gunst, welke de Parlementsgezinden in Holland vonden. De Staten-Generaal daarentegen schaarden zich meer aan de zijde des Konings, en deden meer dan eenmaal de in beslag genomen schepen ontslaan. Holland handelde voorzeker in strijd met de Unie, door zich zoo diep in de buitenlandsche zaken te mengen, en werd, door den toenemenden naijver jegens het stadhouderlijke huis, aangespoord tot het doen van stappen, welke de Koningsgezinden voor hunne partij verderfelijck achtten. De Stadhouder toch, gesteund door de Staten-Generaal, zocht de belangen van den Koning te bevorderen, met wiens geslacht het zijne thans nauw verwant was.

Nog andere huwelijksplannen, omstreeks dezen tijd ontworpen, werden evenwel opgegeven, omdat het den Koning spoedig bleek, dat de bescherming van den Stadhouder niet genoeg baatte. Holland ijverde blijkbaar voor het Parlement, ofschoon het verklaard had onzijdig te zullen blijven. Of de rechten van oorlogvoerende mogendheden toen reeds op de binnenlandsche partijen toepasselijk waren, is niet te beslissen. In hoe verre dit mocht, zoo lang de partij tegen den Koning nog niet het karakter eener afzonderlijke mogendheid bezat, is eene vraag, die op verschillende tijden en bij verschillende gelegenheden geopperd, en ten minste in de meeste gevallen bevestigend beantwoord is. De Republiek zelve had, in de eerste jaren van haar bestaan, dezelfde moeielijkheden ondervonden.

Tegenover beide partijen bleef de houding der Republiek, tot aan het einde van den Tachtigjarigen oorlog, eenigszins weifelend. Men wenschte niet al te ver te gaan, en beschouwde daarom het aanbod van den Graaf van Warwick, om zich met zijne 30 Parlements-schepen bij de Staatsche vloot te voegen, indien deze in de Britsche zeeën mocht worden aangevallen, eenvoudig als een compliment.

De Stadhouder bleef tot aan zijn dood van zijn invloed gebruik maken om de partij des Konings te schragen. Tromp had in 1643 de Koningin weder veilig overgevoerd, en zelfs een schip met oorlogsbehoeften onder zijn geleide genomen. Wat meer is, een Nederlandsch oorlogsschip, onder Kapitein Colster, bracht de Koningin in 1644 van Falmouth naar Frankrijk, ofschoon er 5 schepen des Konings totdat einde gereed lagen, doch een gelijk aantal schepen van het Parlement, om het eskader van den Koning te bewaken. De Koningin, bevreesd voor hare veiligheid, verborg zich onder in het schip, en verbood den bevelhebber het vuren. Zonder zich om het schieten der Parlementsgezinden te bekommeren, bracht de Nederlandsche bevelhebber, door kracht van zeilen, de vluchtende vorstin buiten het bereik harer vijanden. Later werd de hulp van eenige Nederlandsche schepen gevraagd, tot het overbrengen van geld uit Frankrijk naar Engeland.

De oorlogsschepen der Republiek, die bij de Vlaamsche kust lagen, hadden in last allen uitvoer van kriegsbehoeften te verhinderen, en hielden de schepen aan, welke daarmede geladen waren, onverschillig of zij voor den Koning of voor het Parlement bestemd waren. Het laatste werd er dermate door verbitterd, dat het de Nederlandsche kustzee niet eerbiedigde en zelfs in onze zeegaten schepen liet visiteeren en prijs maken. Niet minder beklaagden zich de Koningsgezinden over die onzijdigheid. Zij verlangden na den ongelukkigen slag bij Naseby, dat de Nederlandsche bevelhebbers over de vloot op de Vlaamsche kust ten minste zekere oogluiking zouden gebruiken, met betrekking tot de oorlogsbehoeften, die hun uit de geblokkeerde havens werden toegezonden. Zij trachtten zich in Holland van schepen te voorzien, gelijk hun dit in Zeeland schijnt gelukt te zijn, en rekenden op de medewerking van den Admiraal van Dorp, die na zijn ontslag nog politieken invloed schijnt behouden te hebben te 's Gravenhage, waar hij eerst den 5^{den} December 1652 overleed.

Het gevolg was, dat de Republiek, die te vergeefs getracht had de zaak tusschen den Koning en het Parlement te bemiddelen, met beide partijen op minder goeden voet kwam, en dat het haar veel moeite kostte zich daarbuiten te houden, toen de geschillen in Engeland allengs heviger werden.

De onderhandelingen met Spanje waren reeds tot op zekere hoogte gebracht bij den dood van Frederik Hendrik, op den 14^{den} Maart 1647. Zijn zoon Willem II werd onmiddellijk als Kapitein en Admiraal-Generaal aangesteld; doch sommige gewesten verschoven de opdracht der stadhoudelijke waardigheid, totdat de onderhandelingen zoo ver gevorderd waren, dat men van den jeugdigen en oorlogzuchtigen vorst geenerlei tegenwerking meer te duchten had. Den 31sten Januari 1648 werd de lang verbeide vrede met Spanje te Munster geteekend. In hoe verre de Republiek daarbij in hare verplichtingen jegens Frankrijk al dan niet te kort schoot, moet hier in het midden gelaten worden. Voorloopig had zij daarvan geene nadeelige gevolgen te vreezen. Frankrijk was op dit oogenblik inwendig te zeer geschokt, om zijne gevoeligheid nadrukkelijk te openbaren, en greep eerst jaren daarna, toen het koningschap er schier alvermogen was, de gelegenheid aan, om zich over deze en andere grieven te wreken. Tijdens de onderhandelingen te Munster, zouden de onzen gaarne Duinkerken in handen gehad hebben; doch op dit punt waren de Franschen doof.

De Republiek der Vereenigde Nederlanden, welker onafhankelijkheid Spanje reeds vroeger had erkend, was bij den vrede niet alleen eene geheel zelfstandige mogendheid, maar eene der aanzienlijkste van West-Europa. Deze gelukkige uitkomst had zij voor een niet gering gedeelte aan hare zeemacht te danken, die zich uit kleine beginselen tot eene der eerste van de geheele wereld had ontwikkeld. Ten einde het standpunt, waarop die zeemacht zich thans bevond, beter te kunnen beoordeelen, is het noodig den toestand daarvan in eenige bijzonderheden na te gaan, opdat tevens blijke, in hoeverre de Republiek was voorbereid tot een nog heviger kampstrijd, die uitsluitend te water moest worden beslist.

HOOFDSTUK XVII.

Trapsgewijze ontwikkeling van het Nederlandsche zeewezen, gedurende den Tachtigjarigen oorlog. — Toestand daarvan bij het sluiten van den vrede.

Indien men aan het einde der worsteling met het machtige Spanje, waaruit de Republiek der Vereenigde Nederlanden als de gelijke, zoo al niet als de meerdere harer tegenpartij te voorschijn trad, een blik terugwerpt op den aanvang daarvan, dan staat men verbaasd over de kleine beginselen, die tot zoo heilrijke uitkomst geleid hadden; dan moet men eerbied gevoelen voor een geslacht, hetwelk meer te rade ging met de rechtvaardigheid zijner zaak, dan angstvallig lette op de geringe hulpmiddelen, waarover het te beschikken had. In plaats van met geregelde troepen, werd de strijd te land gevoerd door eene gewapende burgerij, wier moed en volharding vaak niet toereikend waren, om een overmachtigen en wel toegerusten vijand buiten hare bedreigde veste te houden. Te water kwam de eerste hulp van een hoop ballingen, die langs de kusten zwierven; van mannen wier krijgstucht en samenwerking veel te wenschen overlieten, wier recht tot handelen door velen zelfs betwijfeld werd.

De gelden tot bestrijding der noodzakelijkste uitgaven moesten gevonden worden, uit hetgeen vrijwillig ten behoeve der goede zaak werd afgezonderd en uit hetgeen op de tegenpartij was

veroverd. Menige onderneming moest worden gestaakt, omdat de kosten daarvan niet konden worden bestreden. Voorwaar, een treurig tafereel, wanneer men de omstandigheden nagaat, waaronder het geslacht der zestiende eeuw den strijd voor de vrijheid aanving; doch hoogst belangrijk, wanneer men tevens den blik vestigt op de omstandigheden, waaronder na tachtig jaren strijdens, de vrede werd gesloten. Het leger der Republiek was toen een der best geoefende van geheel Europa, en hare vloot kon zich met die der grootste zeemogendheden op ééne lijn stellen. Hare geldmiddelen waren wel niet altijd geëvenredigd aan de behoeften, doch de handel had zijne schatten over de bevolking uitgestort en stelde haar in staat, de drukkende lasten des krijgs te dragen. Zoo ooit eenige natie met welgevallen mocht terugzien op hetgeen zij had gewrocht, dan waren het ongetwijfeld de Nederlanders der zeventiende eeuw.

Bij het schetsen der bedrijven, die in 1648 tot eene gunstige uitkomst hadden geleid, is hier en daar terloops gewezen op het materiëel en op enkele veranderingen, welke de toestand van het personeel had ondergaan. Over de trapsgewijze ontwikkeling van dat materiëel, over het standpunt, waarop het zich in vergelijking met dat van andere zeemogendheden bevond, over de organisatie van het personeel, en over andere punten, welke op het zeewezen betrekking hebben, moeten nog enkele bijzonderheden worden aangestipt, om te doen uitkomen in welken toestand de zeemacht als zoodanig uit het strijdperk te voorschijn trad.

Onder den grondlegger der Nederlandsche vrijheid en diens beide zonen, waren de schepen der Watergeuzen, met andere vermeerderd, langzamerhand tot eene geregelde zeemacht geworden. Hetzelfde verschijnsel, dat men bij de meeste omwentelingen waarneemt, vertoont zich ook hier. In sommige opzichten ligt er eene wijde kloof tusschen het vroegere en het latere; in andere opzichten werd door de Republiek slechts in toepassing gebracht en nader ontwikkeld, wat reeds ten tijde der graven bestond. De vaste zeemacht der laatste vorsten uit het Oostenrijksche huis was in den stroom der omwenteling verdwenen, en uit de schepen van bijzondere steden en personen moest zich eene nieuwe vormen. Daarentegen ontleende de Republiek aan het vroeger bestaande al datgene, wat doelmatig en bruikbaar geoordeeld werd. Dit was vooral het geval met de verordeningen, welke op den inwendigen dienst der schepen betrekking hadden. Willem van Oranje had, bij zijn schrijven aan de Watergeuzen, voor zich het gedeelte van den buit bedongen, dat van oudsher den Admiraal toekwam, en vermaande de schepelingen van alle rangen tot het nakomen der bepalingen, die men gewoon was op de schepen van oorlog te onderhouden.

Ondanks vele wijzigingen, later daarin aangebracht, bleven de oude verordeningen, het bevelschrift van Maximiliaan, de plakaten van Karel V en Philips en de vroeger gemelde artikelbrieven de grondslagen, waarop in den tijd der Republiek werd voortgebouwd. De rechten van den vorst werden, ten minste in de eerste jaren, grootendeels uitgeoefend door den Prins van Oranje, krachtens de hem opgedragen souvereiniteit, en gingen later ten deele op den Stadhouders, ten deele op de Staten-Generaal, ten deele op andere autoriteiten over. Het opperbevel over de zeemacht berustte bij den Prins van Oranje en vervolgens bij Leicester, na wiens vertrek Maurits tot Admiraal der Unie werd verheven, welke waardigheid later ook aan Frederik Hendrik en aan Willem II werd opgedragen. Als Admirals-Generaal, waren de Stadhouders voorzitters der Admiraliteits-collegiën. Zij konden zich in die hoedanigheid doen vervangen door den Luitenant-Admiraal van het gewest. Niet zelden bezigden zij hun persoonlijke invloed, om de Staten-Generaal, de Staten eener provincie, de Admiraliteiten of

andere collegiën tot het nemen van krachtige maatregelen aan te sporen, zoo als dat van Frederik Hendrik bij herhaling blijkt.

Het bestuur over alles, wat op het zeewezen betrekking had, was door de Instructie van 1597 wel op meer geregelden voet gebracht, doch altijd nog zeer samengesteld. Over de verplichtingen en de bevoegdheid der collegiën, waaraan de zorg voor al wat met het zeewezen in verband stond was opgedragen, is elders gesproken. Met de hun toegestane inkomsten of gewone middelen, bekostigden zij in de eerste plaats den bouw en de uitrusting der konvooiers. Het onvoldoende van 's lands konvooi, terwijl de kapers van Duinkerken en zeeroovers de Noordzee onveilig maakten, had tot de oprichting van Directiën doen besluiten, die, nevens de Admiraliteiten, voor de veiligheid der vaart moesten waken. De Bewindhebbers van de Oost-Indische, die van de West-Indische Compagnie en andere collegiën, onder welke de Directeuren van den Levantschen handel en die van de Groenlandsche Compagnie met name genoemd worden, deden alle door hen gebezigde schepen, onafhankelijk van den staat, zoowel ter koopvaardij, als ten oorlog uitrusten. De kosten voor de eigenlijke landsvloot, welke sterkte de Staten-Generaal vaststelden, werden, voor zoo ver de inkomsten der Admiraliteiten niet toereikend waren, over de provinciën omgeslagen. Deze moesten dan elk haar aandeel leveren, waarna de uitrusting aan de Admiraliteiten, aan andere collegiën, of wel aan particulieren werd opgedragen. Dit was ten minste zeker het geval met de zoogenaamde kustschepen, die sedert 1636 tot het blokkeeren der Vlaamsche havens waren onderhouden.

Het besluit, betrekkelijk die kustschepen, is voor de kennis van het bestuur der zeezaken in dit tijdvak zeer belangrijk, en stelt al het ingewikkelde daarvan in een helder licht. Hoewel dit niet volstrekt noodig was, zoo liet men de schepen toch meestal door de Admiraliteiten zeilree maken, waarna in de soldijen, de levensmiddelen, de amunitie en andere behoeften bij aanneming werd voorzien, door hiertoe aan gestelde personen, die voor de richtige nakoming aansprakelijk waren, en zich, volgens art. 7 van het gemelde besluit, op geenerlei wijze mochten versoonen met de wanbetaling der provinciën.

Bovendien was het beleid over de schepen op de kust, kort na den dood van Piet Hein, en nog nader in 1636, meer bepaald aan den Stadhouders opgedragen, met voorbijgang der Admiraliteiten, die echter uitspraak mochten doen over de gemaakte prijzen en haar rechtsgebied over het personeel behielden.

Elk der genoemde lichamen kweet zich, in gewone tijden, zoo goed mogelijk van de hem opgedragen taak, en wanneer de omstandigheden dit eischten, werden subsidiën verleend, en traden de Staten-Generaal of de Stadhouders vaak tusschenbeiden, om de verschillende collegiën tot onderling hulpbetoon aan te sporen. In buitengewone gevallen, springt het samengestelde van het bestuur dier dagen ten duidelijkste in het oog. Ongerekend de maatregelen, die tegen de Onoverwinnelijke vloot en bij andere gelegenheden waren genomen, toen de werkkring der Admiraliteiten nog niet behoorlijk was afgebakend, lette men slechts op de samenstelling der vloot, waarmede Tromp de Spaansche vloot binnen Duins aantastte. Oorspronkelijk had zijne macht, met inbegrip der eskaders van de With en Bankert, uit de zoogenaamde kustschepen bestaan, die voor lands rekening waren uitgerust. Van de schepen, die hem later werden toegezonden, behoorden maar enkele aan het land, zoodat zich ten slotte onder ruim 90 bodems, die zijne vloot uitmaakten, niet meer dan 41 eigenlijke landsschepen bevonden. Uit eene latere opgave der kosten blijkt, dat de konvooiers, de schepen der Directeuren, die der beide Compagniën, evenals die van particulieren, gehuurd waren, en dat de huur, de geleden schade, de branders, sloepen, amunitie en hetgeen verder was

aangeschaft, geheel voor rekening van het gemeene land kwamen. Volgens den schrijver der „*Heilsame politieke gronden*,” bedroegen de uitgaven voor het zeewezen in 1639 de ontzaglijke som van f 19.000.000.

Gelukkig dat de Republiek zulk een groot aantal koopvaarders bezat, waarvan men zich in tijd van nood kon bedienen. De tochten naar de Spaansche Zee en naar Portugal, ja nog vele andere leveren het bewijs, dat menige onderneming geheel of grootendeels met gehuurde koopvaarders werd gedaan. De grootere eischen, die echter langzamerhand aan een oorlogsschip gesteld werden, en de mindere geschiktheid van vele koopvaarders, om daartoe te worden ingericht, hadden zelfs in 1631 het denkbeeld doen opperen, om met betrekking tot den bouw van koopvaardij-schepen van landswege zekere bepalingen voor te schrijven. Het voorstel werd gedaan, doch niet aangenomen, daar de regeering van oordeel was, dat de vrijheid der ingezetenen door voorschriften van dien aard te zeer beperkt zou worden. Een heilzaam gevolg van het gedane voorstel was, dat er besloten werd, ten minste bij het bouwen van oorlogsschepen, naar meer regelmatigheid te streven.

Het aantal in dienst zijnde schepen was, gedurende den ganschen oorlog, steeds zeer aanzienlijk geweest. Holland alleen telde in 1587 meer dan 80 bodems. De gezamenlijke Admiraliteiten, met uitzondering van die van het Noorder-Kwartier, maakten in 1615 en 1616 melding van 60 schepen. In 1628 waren bij de verschillende Admiraliteiten niet minder dan 133 bodems in werkelijken dienst, welk cijfer in 1642 tot 143 geklommen was. In hoeverre zij aan het land behoorden blijkt niet duidelijk; doch het aantal gebezigde schepen mag voorzeker aanzienlijk genoemd worden, en zou eene vrij zonderlinge tegenstelling maken met de weinige landsschepen, die aan den slag bij Duins deel namen, en het aanhoudend huren van schepen, indien men niet in aanmerking nam, dat onder het gemelde aantal vele kleine vaartuigen gevonden werden, alleen geschikt voor den dienst in de zeegaten en op de binnenwateren, alsmede de konvooiers, die in den regel niet groot en gewoonlijk met bepaalde bestemming in dienst waren. De kleine vaartuigen, waarvan vele door bouw en inrichting nog tot een vroeger tijdperk behoorden, hadden in de eerste jaren van den opstand, toen de strijd nog op de binnenwateren gevoerd werd, en bij enkele latere gelegenheden, zooals in 1631 op het Slaak, goede diensten gedaan, doch strekten overigens slechts tot verhooging van het cijfer der schepen, hetwelk daarom, bij de beoordeeling van de sterkte der zeemacht, niet uitsluitend tot maatstaf mag worden genomen.

Van de vroeger genoemde soorten van schepen, geraakten sommige langzamerhand in onbruik; andere, zooals vliebooten, karveelen en hekkebooten, worden nog geruimen tijd aangetroffen, doch wegens hare mindere doelmatigheid slechts bij uitzondering buitengaats. Hiertoe bediende men zich, tegen het einde van den oorlog met Spanje, meer bepaald van zoogenaamde spiegelschepen ¹⁾, die gewoonlijk onder den naam van schepen of oorlogsschepen voorkomen, alsmede van fregatten, jachten, branders en verschillende soorten van

¹⁾ *Witsen zegt „spiegelschip of pinas” en noemt later de pinassen onder de groote en gewapende koopvaarders. Oorspronkelijk was de pinas een klein kustvaartuig geweest, voor welks doelmatige samenstelling de inwoners van Bayonne bekend waren. In Nederland werden groote schepen onder dien naam gebouwd. Met de galjassen, door Mr. J. C. de Jonge I p. 388 genoemd, worden hoogst waarschijnlijk pinassen bedoeld, daar galjassen groote galeien waren, zoals er enkele bij de Onoverwinnelijke vloot werden aangetroffen.*

transportschepen. Het uiterlijk der grootere schepen was in zooverre gewijzigd, dat het voorkasteel van vroeger nagenoeg geheel verdwenen, en van het achterkasteel nog slechts het hoog opgebouwde kampanjedek overgebleven was. Opmerkelijk is het, dat men langzamerhand de fregatten vermeld vindt, welke soort van schepen, later zoo vermaard geworden, destijds in een tijdperk van overgang schijnt verkeerd te hebben. Oorspronkelijk waren het toch niets anders geweest, dan kleine, vaak niet overdekte roeivaartuigen, die in de Middellandsche Zee als grote sloepen gebezigd werden. De fregatten waren door de Spanjaarden naar Duinkerken gebracht, en ontwikkelden zich trapsgewijze tot lichte zeilvaartuigen, welker bak en kampanje overdekt en bewapend waren. Zij waren uitmuntend geschikt tot het doen van verkenningen, het overbrengen van bevelen en andere diensten, waarbij snelheid van beweging eene eerste voorwaarde was. Dat het fregat in 1636 geene sloep meer was, kan worden opgemaakt uit de bemanning daarvan met 50 matrozen en 16 soldaten, evenals de jachten. Hiermee werden zij blijkbaar verward, daar hetzelfde besluit, waarbij de uitrusting van 5 fregatten en 5 jachten bepaald wordt, bij de omslag der kosten, slechts van 10 jachten spreekt. Ook werden de platboomde vaartuigen, die in 1631 onder geheel andere namen te Dordrecht werden opgebracht, door sommigen met den naam van fregatten bestempeld. In 1641 werd een Duinkerker fregat met 10 stukken en 90 man genomen, nadat de grote steng was weggeschoten.

Zonder verder waarde te hechten aan verschillende plaatsen, waar over het zeilen der fregatten gesproken wordt, zij het genoeg te melden, dat Tromp in 1643 schreef, dat de Duinkerker fregatten van 14 tot 24 stukken veel harder bij den wind zeilden, dan onze schepen.

De grootte der schepen was sedert den tijd der Onoverwinnelijke vloot merkkelijk toegenomen, daar het grootste toen slechts 100 last scheepsruimte had, terwijl na 1628 verscheidene bodems van 300 last gevonden werden ¹⁾).

1) Omstreeks dien tijd en later, bouwde Dirk Raven te Amsterdam, in 1627, het schip de "Deventer," 112 voet lang; in 1628 het schip de "Campen," van dezelfde lengte, de "Swol" van 115 voet, en de "Overijssel" van 120 voet; in 1630 de "Prins Wilhelm" van 157 voet, zijnde dit het grootste, dat in zijne opgave voorkomt. De door hem gebouwde jachten waren van 60 1/2 tot 101 voet lang. De bewapening wordt er niet bijgevoegd; doch het schip de "Deventer," in 1640 door hem gebouwd, was 130 voet lang, en kon 32 stukken voeren. De bestemming dier schepen wordt niet opgegeven. Witsen, Scheepsbouw, f. 105 e. v.

Later kwam er in dit opzicht niet veel verandering, omdat de grootere schepen, waarvan in de eerste jaren der zeventiende eeuw enkele genoemd zijn, meer bepaald tot den handel, of door de Compagniën met een dubbel oogmerk gebruikt werden. Slechts bij uitzondering worden zij in 's lands dienst aangetroffen. De bouw der schepen was echter zwaarder geworden, zoodat deze, zonder vermeerdering der scheepsruimte, grooter bewapening konden voeren, hetgeen te eer geschieden kon in een tijd, toen de verhouding tusschen de bewapening en de bemanning geheel anders was, dan in later dagen. Eene betere bewapening, in vergelijking met vroeger, is niet te miskennen. Terwijl de grootste schepen van het land in 1588 slechts 16 en 20 stukken voerden, treft men er in 1596 van 24 stukken, in 1616 van 36 stukken, in 1634 een van 54 stukken, en in 1642 een van 57 stukken aan, welke beide laatsten twee overdekte batterijen hadden ²⁾).

2) Dat van 54 stukken was de "Aemilia," het Admiraalsschip van Tromp. Wij durven niet beslissen, of het later gemelde van 57 stukken niet dezelfde bodem is. Dit komt ons

waarschijnlijk voor, omdat in de opgave van 1642 geen schip van 54 stukken vermeld wordt, en omdat die "Aemelia," later verkocht, en in 1651, als een roofschip door de Spanjaarden opgebracht, toen met 56 stukken bewapend was. Hollandsche Mercurius voor 1651, p. 74.

Ook de stukken waren zwaarder geworden; want in het laatst van den Tachtigjarigen oorlog worden niet meer, bij uitzondering, een paar dertienponders, maar verscheidene zesendertig ponders aangetroffen. Over het algemeen was de bewapening verbeterd, daar de grootere schepen vele achttienponders en vierentwintigponders voerden. De inrichting der stukken was doelmatiger geworden. Hunne lengte en hun gewicht waren afgenomen, waardoor eene vluggere en betere bediening mogelijk werd. Het aantal metalen stukken was vermeerderd, en de stukken, die steenen projectielen schoten, waren schier geheel verdwenen. Zoo voerde het grootste schip, dat in 1642 in dienst was, onder de 57 stukken, 44 metalen. De geheele bewapening daarvan bestond uit 4 zesendertigponders, de eenige van dat kaliber, welke in het genoemde jaar vermeld worden, 11 vierentwintigponders, 12 achttienponders, 21 twaalfponders en 9 zesponders. Intusschen liet de eenparigheid van bewapening nog altijd veel te wenschen over. Er bestond weinig verband tussen de grootte of soort van het schip en de bewapening, terwijl de batterijen meestal uit stukken van verschillend kaliber waren samengesteld.

De bemanning der schepen was meer overeenkomstig de bewapening, dan in de eerste jaren van den oorlog, toen kleine vaartuigen op de binnenwateren dikwijls een groot aantal personen aan boord hadden, hetgeen op de rivieren en in de nabijheid der kust, waar men slechts eene kleine hoeveelheid proviand behoefde te hebben, weinig bezwaren opleverde. Naarmate de reizen langer werden, was daarin verandering gekomen. De bemanning der oorlogsschepen was meer geëvenredigd geworden aan de grootte en de bewapening daarvan, en die verhouding was in de laatste jaren iets gunstiger geworden, ofschoon men de bemanning, welke de schepen in dien tijd voerden, tegenwoordig geheel onvoldoende zou achten. De geheele equipage toch van het gemelde schip van 57 stukken bedroeg slechts 240 man, onder welke 40 soldaten. Dezelfde verhouding, omstreeks vier man per stuk, komt aan boord der meeste schepen voor. Op vele groote is zij iets minder gunstig, terwijl er onder de kleinere schepen nog altijd worden aangetroffen, waarop de bemanning iets meer bedraagt, dan het viervoud der stukken.

Over gebrek aan zeevolk wordt gedurende den oorlog met Spanje niet geklaagd. Men kon door werving in de behoefte voorzien, en eerst later werd het noodig tot dwangmaatregelen over te gaan. Tijdens de uitrusting der schepen, bestemd tot versterking der vloot bij Duins, was de toeloop van zeevolk op sommige plaatsen zoo groot, dat slechts de helft kon worden aangenomen. Men houde daarbij in het oog, dat dit verschijnsel zich voordeed, toen de bemanning van het admiraalschip uit slechts 200 zeelieden bestond.

Aan het hoofd van het personeel bevonden zich, nadat alles op meer geregelden voet was gekomen, twee Luitenant-Admiraals, en na 1627 werd de rang van Luitenant-Admiraal door slechts één persoon bekleed, onder wien, ten minste in de laatste jaren, twee Vice-Admiraals dienden, één in Holland en één in Zeeland. De derde rang werd ingenomen door Commandeurs en Schout-bij-nachts, welke laatste titel aan de koopvaardij schijnt ontleend te zijn, daar hij reeds in 1603, bij eene koopvaardij vloot, en eerst later bij de zeemacht wordt aangetroffen. ¹⁾ Nadat de Staten-Generaal in 1634 op het voetspoor van bijzondere collegiën uitsluitend aan de hoofden van vloten of eskaders het recht hadden toegekend, de vlag van top te voeren, ontleenden die hoofden daaraan den thans nog gebruikelijken naam van Vlag-

officieren. Zij waren in vasten dienst van het land, evenals de gewone of ordinaris kapiteins, over wier aanstelling vroeger is gesproken.

1) Mr. de Jonge zegt, in zijne „Geschiedenis van het Nederlandsche zeewezen,” dat het bij de zeemacht eerst in 1614 plaats had, en bedoelt daarmede zeker de vaste aanstelling van iemand, onder dien titel; want van Meteren, die in 1612 overleed, zegt op f. 564, dat Mooi Lambert, in 1607, op een der schepen van de Maas, zoo zij het noemen als Schout-bij-nacht aan den tocht van Heemskerk deel nam.

Zeer klein was het aantal officieren en onderofficieren. Het bleef voor een volgend tijdvak bewaard, hierin verbetering aan te brengen. Onder den kapitein, worden in 1636, aan boord van een schip met 90 man de navolgende personen genoemd, met de maandgelden, aan hun rang verbonden: een stuurman 36 gld., een luitenant 25 gld., een schipper 24 gld., een schrijver 16 gld., een barbier 24 gld., een hoogbootsman 22 gld., een timmerman 30 gld., een konstapel 22 gld., een zeilmaker 14 gld., een konstapelsmaat 15 gld., een hoogbootsmansmaat 15 gld., drie kwartiermeesters, elk 14 gld., een korporaal 14 gld., een provoost 12 gld., een bottelier 22 gld., zijn maat 15 gld., een kok 21 gld., zijn maat 14 gld., twintig matrozen, elk 11 gld., veertig matrozen, elk 10 gld., zes halfwassen brasems, elk 5 gld., een trompetter 20 gld., een loods 36 gld., een jongen 4 gld. De kapitein kreeg, om hierna te melden redenen, 100 gld. 's maands. De genoemde rangen aan boord zijn dezelfde, die vroeger vermeld worden. Na 1602 wordt ook meermalen gesproken van adelborsten, die echter reeds lang te voren bij den dienst te lande werden aangetroffen.

Van de Vice-Admiraals en kapiteins wordt gezegd, dat zij hunne traktementen jaar uit jaar in zouden genieten, onverschillig of zij in zee, dan wel aan land waren. Hoewel Jan Evertsen, op de lijst als Commandeur genoemd wordt, zoo zwijgt het besluit over de traktementen van Commandeurs en Schout-bij-nachts; doch het blijkt uit de verdeling der buitgelden na den slag bij Duins, dat zij somtijds met de kapiteins gelijk gesteld werden. Wat de traktementen der Vlagofficieren betreft, zoo leest men in het plakkaat op de buitgelden van 1625, dat een Luitenant-Admiraal toen genoot 400 gld. per maand, een Vice-Admiraal 200 gld., terwijl een Commandeur of Schout-bij-nacht tegen 150 gld. en een Kapitein tegen 100 gld. berekend zou worden, ofschoon velen dit bedrag niet ontvingen. De bevelhebbers van kleine schepen, zooals konvooiers en branders, die ook den naam van commandeurs droegen, stonden in rang beneden een kapitein, daar die bevelhebbers meermalen, wegens hun gehouden gedrag, van commandeur tot kapitein werden bevorderd. Op verzoek van Tromp werd een predikant op de vloot aangesteld, hetgeen in vele jaren niet had plaats gehad. Op de vloot van Gysels was de predikant van Capelle op den IJssel benoemd, met toezegging, dat gedurende zijne afwezigheid in den dienst zijner gemeente zou worden voorzien.

Na dezen vluchtigen blik op het materieel en het personeel, dat in den strijd gebezigd werd, worden enkele bijzonderheden, betreffende het onderwerp, in weinig woorden samengevat. De vloeten der Republiek verzamelden zich gewoonlijk voor Vlissingen of Hellevoetsluis, waar de schepen van Amsterdam, het Noorder-Kwartier en Friesland, die ter reede van Texel bijeengekomen waren, zich bij de overige voegden, of zich daarvan afzonderden. De verdeling der vloot in eskaders, vroeger wel voorgeschreven, had gewoonlijk naar omstandigheden plaats, zoo als uit het gebeurde bij Duins blijkt. De seinen werden gedaan door middel van geschut, vuren en vlaggen, welke laatsten oranje, rood, wit of blauw van kleur waren. De artikelbrieven, tot handhaving der krijgstuicht, werden een tijd lang voor een bepaalden tocht

gegeven. In 1629 was echter een algemeene artikelbrief ingevoerd, die in 1636 eenigszins gewijzigd werd en vervolgens tot 1648 bleef bestaan. Het was eene bredere uitwerking van die der zestiende eeuw. Tot aanmoediging, ontving de bemanning niet zelden eereblijken of werd haar, als dit noodig was, een grooter aandeel in den buit of eene premie voor oogen gehouden. Tevens oordeelde de regeering het raadzaam eenige schadeloosstelling toe te kennen aan hen, die in 's lands dienst verminkt waren. De schafting aan boord werd, met uitzondering van enkele proeven, om die van landswege te verstrekken, aan de zorg der bevelhebbers overgelaten, die uit de voordeelen daarvan een niet gering deel hunner inkomsten moesten vinden. Bij het besluit van 1636, evenals bij vroegere proeven, werd het traktement eens kapiteins van 36 gld. op 100 gld. per maand gebracht, omdat de schafting aan boord der kustschepen van landswege werd aanbesteed.

De taktiek, bij den oorlog te water, was nog in hare kindsheid. Ofschoon er bij het uitzeilen der vloten, gedurende den tocht en bij den aanval, zekere orde werd in acht genomen, zoo ging deze toch weldra verloren, wanneer de strijd algemeen werd. De manoeuvres met enkele schepen mogen beter geworden zijn, zoo als hieruit blijkt, dat de voordeelen, in de laatste jaren door de onzen behaald, niet zelden aan de bewegingen hunner schepen werden toegeschreven; doch van de geregelde samenwerking der afzonderlijke schepen treft men nog slechts enkele sporen aan. Zoodra het sein tot den aanval gedaan was, zocht elk bevelhebber zooveel mogelijk den hem vooraf aangewezen bodem op, waarna de strijd meestal door een gevecht van nabij werd beslist. De opperbevelhebber ging daarbij gewoonlijk de zijnen voor, spoorde hen door seinen als anderszins aan, en bood hun bijstand, of zorgde, dat zij elkander onderling hielpen, indien de omstandigheden het eene of het andere gedoogden. Was eenig vijandelijk schip, wegens zijne grootte of om andere redenen, door het geschut of door entering niet tot overgave te dwingen, dan trachtte men het door middel van branders te vernielen.

Bij het vechten van schip tegen schip waren de oude handwapenen nog zeer doelmatig. Behalve van schietgeweer, bediende men zich van sabels, bijlen, heele en halve pieken, enz. alsmede van meer kunstmatig samengestelde middelen, zooals van vuurpijlen en granaten, om den vijandelijken bodem in brand te steken. De ijzeren wapenrusting was bij het mindere personeel schier geheel verdwenen, dewijl zij te belemmerend was en niet meer dezelfde voordeelen opleverde, als voor de invoering van het buskruit. Hoogere en lagere bevelhebbers bleven haar nog geruimen tijd dragen, hetzij dan geheel of ten deele. De landsoldaten droegen de aan wal gebruikelijke wapenrusting.

Zonder twijfel waren er, gedurende den Tachtigjarigen oorlog, alleszins belangrijke verbeteringen in het zeewezen der Republiek gekomen, al liet de toestand daarvan dan ook, naar de begrippen, die men thans van eene goede zeemacht heeft, nog veel te wenschen over. Zoowel wat de grootte, als wat de bewapening der schepen betrof, stond de eigen zeemacht der Republiek echter nog altijd op een lagen trap. Daarom moest de Staat menigmaal zijne toevlucht nemen tot de schepen van bijzondere personen of maatschappijen. Dat het personeel niet zelden met geringe hulpmiddelen, zooals vooral in 1639 was gebleken, schoone uitkomsten wist te verkrijgen, pleit luide voor de deugdelijkheid daarvan. De goede hoedanigheden, zoowel van het materieel als van het personeel, werden ook in het buitenland op prijs gesteld. Vele Nederlanders werden door de Noordsche mogendheden in dienst genomen, en vreemdelingen traden, om zich te oefenen, bij het Nederlandsche zeewezen in dienst. Andere natiën huurden hier te lande schepen, of riepen de hulp der Republiek rechtstreeks in. Hierop vooral moet de aandacht zich vestigen, zal men een billijk oordeel vellen over hetgeen vroeger was. Personen

en zaken van een vorig tijdvak hebben een onbetwistbaar recht, om beoordeeld te worden naar de begrippen van hun tijd, en naar de omstandigheden, waaronder de eersten leefden en werkten, en waaronder de laatsten in het leven geroepen of geregeld werden. Uit dien hoofde doet zich, met betrekking tot de zeemacht uit de eerste helft der zeventiende eeuw slechts de vraag voor, of zij berekend was voor hare taak, en of zij bij die van andere mogendheden achter stond.

In hoeverre de Nederlandsche zeemacht al dan niet beantwoord had aan hare roeping; in hoeverre zij handel en visscherij beschermd, den vaderlandschen grond in dagen van gevaar beveiligd had, is in de vorige bladzijden kortelijk uiteengezet. Meermalen is daarbij gewezen op niet ongegronde klachten, die echter niet zoozeer de grootte en de bewapening, dan wel het aantal der schepen betroffen, waarvan de uitrusting, om financiële redenen, onafhankelijk van de zeemacht zelve, vertraagd werd. Voor het bestrijden van kapers en zeeroovers, waren schepen van middelmatige grootte voldoende, indien zij slechts in genoegzaam aantal voorhanden waren en met bekwaamheid gebruikt werden. De beide Compagniën hadden het bewijs reeds geleverd, dat men tot den bouw van grootere schepen kon en wilde overgaan, zoodra de behoefte daaraan zich deed gevoelen; haar voorbeeld zou, op een niet zeer verwijderd tijdstip, ook door den Staat worden nagevolgd.

Konden groote schepen met vrucht worden aangewend, dan werden zij door de genoemde handelslichamen geleverd, van welke in 1639 bij de vloot van Tromp, met inbegrip van die der Directiën, niet minder dan 36 bodems werden aangetroffen. Voor de gewone taak van de zeemacht dier dagen, werden schepen van de bestaande grootte en bewapening voldoende geacht.

Het was echter de vraag, of dit ook het geval zou zijn geweest, indien de Republiek meermalen eene geregelde vloot had moeten bestrijden, hetgeen zij nu slechts bij uitzondering had behoeven te doen; met andere woorden, het was de vraag of het materieel van de zeemacht der Republiek, ofschoon dan voldoende tot het bestrijden van kapers, bij dat van andere zeemogendheden niet ten achteren was. Daarop konden eerst de gebeurtenissen der toekomst een volledig antwoord geven. Aanvankelijk hadden die uit de laatste jaren dit op bevredigende wijze gedaan: de zeemacht der Republiek had toch eene Spaansche vloot geslagen, den Denen ontzag ingeboezemd, en de ondernemingen der Franschen ondersteund.

Een enkel woord over de hoogte, waarop zich het zeewezen onzer naburen bevond, zal hier niet misplaatst zijn. In Frankrijk was de zeemacht, onder het bestuur van Mazarin, eer achteruit dan vooruit gegaan. De schepen, welke het bezat, waren in de laatste jaren nagenoeg alleen in de Middellandsche Zee gebezigd. De zorg voor het ondersteunen der krijgsoperatiën in de Zuidelijke Nederlanden, van den zeekant, was geheel voor rekening der Republiek gekomen. Engeland had wel zwaarder schepen, doch het aantal was gering. De 42 schepen, welke onder de regeering van Elizabeth de Koninklijke zeemacht uitmaakten, waren onder haren opvolger verminderd tot 10, van welke in 1624 het zwaarste met 55 stukken bewapend was. Onder Karel I, was de sterkte der zeemacht weder toegenomen. De "*Sovereign of the Seas*" voerde meer dan 100 stukken, en nadat vele schepen zich voor den Koning hadden verklaard, bleven er nog verscheidene tweedekkers, van welke de meeste meer dan 40 stukken voerden, aan de zijde van het Parlement. Tot het huren van koopvaarders, moesten te dien tijde alle zeemogendheden overgaan, wanneer het noodig geoordeeld werd, de zeemacht met spoed aanzienlijk te vermeerderen. De Republiek had onder zoodanige omstandigheden het voorrecht, dat zij die

koopvaarders binnen haar eigen gebied vond, en die niet bij andere zeevarende natiën behoefde te zoeken, waartoe hare naburen niet zelden verplicht waren.

Het in beslag nemen van schepen, waarvan meermalen is gewaagd, begon omstreeks de helft der zeventiende eeuw in onbruik te geraken. Het was eene oude bepaling, aan het Romeinsche recht ontleend, welke vele vorsten, als de nood het eischte, in toepassing hadden gebracht. Evenals in vele andere opzichten, had de regeering der Republiek ook hierin eene groote gematigdheid aan den dag gelegd, en reeds lang tevoren uitdrukkelijk beloofd zich b. v. tegenover de Oost-Indische Compagnie van dat recht niet te bedienen. Merkwaardig is hetgeen dienaangaande in het vredestractaat te Munster werd bepaald. Artikel 20 zegt:

„Van gelijcken en sullen de Koopluyden, Schippers, Piloten, Scheepsvolck, hare Schepen, Koopmanschappen, Waren en andere Goederen haer toebehoorende, niet mogen aengeslagen nochte gearresteert worden, 't zij in kracht van eenigh bevel generael of particulier, ende om wat saecke dattet zij, van Oorloge of andersints, zelfs niet onder pretext van sich daervan te willen laten dienen tot conservatie en bescherming des Landts.”

Zowel hieruit, als uit het Tractaat van Marine met Frankrijk, blijkt, dat er bij het sluiten van overeenkomsten, ook met betrekking tot het zeerecht, meer dan vroeger internationale regelen werden vastgesteld.

Waar de Republiek er in betrokken was, kenmerkte hare staatkunde zich meestal door eene groote mate van vrijgevigheid. Onder haren invloed werd menig gebruik, uit tijden van barbaarschheid afkomstig, afgeschaft, menige belemmering voor het onderling handelsverkeer der natiën opgeheven.

Ook wat den toestand harer zeemacht betreft, trad de Republiek roemrijk uit den strijd. De uitkomst daarvan had zij aan een samenloop van omstandigheden, doch voor een niet klein gedeelte aan eigen krachtsinspanning, en aan het bezit van een geoefend personeel te danken. De oogenschijnlijk onbeduidende vloot der Watergeuzen had den grond tot haar bestaan gelegd, en zich na tachtig jaren ontwikkeld tot eene zeemacht, die den Spanjaard, den Brit en den bewoners van het Noorden eerbied wist in te boezemen. Afgelegen streken waren getuigen van de roemvolle bedrijven der Nederlanders te water. De daden toch van hen, die zich in den dienst van de Compagniën bevonden, die van de konvooiers, kapiteins van de Directiën, schippers, in één woord van allen, die zich op eenigerlei wijze te water hadden onderscheiden, en hun aantal was niet gering, droegen er toe bij, om het aanzien der Republiek te verhoogen, op het element, aan welks nabijheid zij hare grootheid in de eerste plaats te danken had. De slag bij Duins had den Spanjaard nadrukkelijk doen gevoelen, dat de Republiek den wenk, haar in 1588 door hem zelve gegeven, ten volle had begrepen. Bij den vrede te Munster, was zij eene der voornaamste zeemogendheden.

Met volharding had de Nederlandsche Republiek gestreden voor haar bestaan, voor haar behoud, voor de uitbreiding van haren handel; zij had daardoor de krachten gekregen, om in een volgend tijdperk eene niet minder grootsche taak te aanvaarden. In een strijd, hardnekkiger dan tot dusverre gestreden was, zullen zich vele gebreken openbaren; het aantal nederlagen zal in den regel dat der zegepralen overtreffen; doch de eer der oud-Nederlandsche vlag zal

roemrijk worden gehandhaafd. De onderhandelaars over het Twaalfjarig Bestand hadden in der tijd beweerd, dat een zoo klein, moerassig en waterrijk land als het hunne, zonder handel en zeevaart niet kon bestaan. Thans had de Republiek getoond, tot welk eene hoogte zij zich door middel daarvan kon verheffen. Aan de nabijheid des Oceaans, had zij hare opkomst, hare welvaart, hare grootheid te danken. De jaren 1588 en 1639 hadden echter bewezen dat die nabijheid hare eigenaardige bezwaren met zich bracht. De Republiek had bij die gelegenheden meer bijzonder ervaren, dat zij niet alleen tot bescherming van handel en visscherij, maar ook tot behoud harer onafhankelijkheid, eene zeemacht noodig had. In zeker opzicht was ook op haar toepasselijk, wat eenmaal het orakel van Delphi den Atheners had toegeroepen, dat namelijk de grootste veiligheid harer bewoners „*achter houten muren*” te vinden was.

HOOFDSTUK XVIII.

Binnenlandsche geschillen. — Afdanking van troepen na den vrede te Munster. — Ook de vloot wordt op voet van vrede gebracht. — Moeielijkheden met de schepen van Karel I. — Zonderling gedrag en rechtsgeding van den Vice-Admiraal Witte Cornelisz. de With. — Handelstractaat met Spanje. — Dood van Willem II in 1650. — Zegepraal der Staatspartij. — Acte van Navigatie. — Toenemende verwijdering tusschen de Republiek en Engeland. — Ontmoeting tusschen Tromp en Blake.

„*Eendracht maakt macht*” is eene schoone spreuk, welke waarheid de Nederlanders, die haar vroeger tot leuze hadden aangenomen, bij menige gelegenheid hadden ondervonden. Welk eene verdeeldheid er onder hen heerschte, met betrekking tot sommige vraagstukken van staatkundigen aard, zij hadden, in oogenblikken van dreigend gevaar, evenals oudtijds de Grieken, hunne onderlinge geschillen een tijd lang ter zijde gesteld, of zich ten minste hierdoor niet van het krachtig en gemeenschappelijk bestrijden van den vijand laten terughouden. Tot welk eene hoogte de binnenlandsche geschillen in de Republiek konden stijgen, wanneer de omstandigheden de staatkundige hartstochten niet eenigermate breidelden, hadden de gebeurtenissen van het Twaalfjarig Bestand geleerd. Ouden van dagen wisten er in 1648 bij ervaring van te spreken. Niet alleen zij, maar allen, die in de laatste jaren weder eene toenemende verwijdering tusschen de partijen in de Republiek der Vereenigde Nederlanden hadden waargenomen, staarden, bij het sluiten van den vrede te Munster, met zekere bekommering in de naaste toekomst.

Op staatkundig gebied, waren er in de Republiek twee hoofdpartijen. De eene, die van gevoelen was, dat het oppergezag bij de Staten-Generaal berustte, ijverde tevens voor de handhaving en de uitbreiding van de macht des Stadhouders, omdat de Staten-Generaal en de Stadhouder der Unie in den regel elkanders gezag hadden geschraagd. Hare leden waren Stadhoudersgezinden, Oranjegezinden of Prinsgezinden. Tegenover deze stond de

zoogenaamde Staatspartij, die het oppergezag, in elk gewest, bij de bijzondere of provinciale Staten zocht, en zich tegen eene vermeerdering van het gezag des Stadhouders aankantte, omdat deze steun vond bij de Staten-Generaal. Die Staatspartij, ook wel de Anti-Stadhouderlijke genoemd, had eene harer krachtigste pogingen onder de leiding van Oldenbarneveld zien verijdelen. Zij was, sedert dat tijdstip, als oppositiepartij blijven voortbestaan, en telde vooral onder de regenten der provincie Holland vele aanhangers.

In het verschil van gevoelen over het oppergezag der Staten-Generaal en over de macht van den Stadhouder lag de kiem van ernstige binnenlandsche gebeurtenissen. Ongelukkigerwijs begon zij zich te ontwikkelen, aanstonds nadat de oorlog met Spanje geëindigd was, en terwijl er tusschen de Republiek en Engeland reeds zekere verkoeling bestond, die eerlang tot een nieuwen oorlog zou leiden. Aangezien de oplossing van het binnenlandsche vraagstuk niet zonder invloed bleef op de zeemacht en op de verhouding der Republiek tot Engeland, zal het noodig zijn daarover in eenige bijzonderheden te treden.

Over het algemeen was de Republiek, na het sluiten van den vrede te Munster, met vele harer naburen en oude bondgenooten niet op den besten voet. Voortdurend aarzelden de Staten-Generaal de nieuwe orde van zaken in Engeland te erkennen, en bleef de Prins van Oranje den verdreven Koning, met wien hij zoo na verwant was, eenigen bijstand verleenen. Dit zette kwaad bloed bij velen, die in het belang van den handel liever het Parlement te vriend wilden houden. Voor dat echter in Nederland het geschil over de erkenning der Engelsche republiek uitbarstte, waren de partijen reeds door eene andere aangelegenheid met elkander in botsing gekomen.

De langdurige oorlog had groote uitgaven noodzakelijk gemaakt, die vooral in de laatste jaren op de provincie Holland zwaar hadden gedrukt. Met bezorgdheid sloegen de Staten van dit gewest den verachterden staat der geldmiddelen gade. Zij besloten daarom alles in het werk te stellen, om dien zoo mogelijk te verbeteren. Een eerste middel tot bezuiniging was het afdanken van krijgsvolk. Hierover waren alle partijen het eens. Over de wijze waarop, en de mate waarin die vermindering van strijdkrachten moest plaats hebben, liepen de gevoelens echter zeer uiteen. Dit bleek toen Prins Willem II en de Raad van State, den 22sten Juni 1649, bij de Staten-Generaal een daartoe strekkend voorstel indienden, hetwelk de Staten van Holland niet aannemelijk vonden. Het veroorzaakte bij de smeulende partijschap zekere verwijdering tusschen den Stadhouder en de laatst gemelde Staten, die niet weinig vermeerderd werd, toen deze op eigen gezag begonnen af te danken. Zeer onstuimig ging het toe in de vergadering der Staten-Generaal, waar eene klacht over Holland was ingekomen en vervolgens een bevel werd uitgevaardigd, lijnrecht in strijd met dat van de Staten dier provincie. Onder die omstandigheden, moest het tusschen de beide hooge staatsmachten tot eene beslissing komen, welke de Staten-Generaal in hun voordeel poogden te verkrijgen door eene plechtige bezending uit hun midden, aan alle steden van Holland, ten einde de vroedschappen gunstig voor het plan der Generaliteit te stemmen.

Ten eenen male onbevredigend was de uitslag dier bezending, aan welker hoofd zich de Prins had gesteld. Vele steden, onder welke Amsterdam, bleven bij hare meening volharden, hetgeen den Prins tot het gevaarlijke besluit bracht, eenige leden der Staten van Holland te doen gevangen nemen en de genoemde stad met krijgsvolk te bezetten. Wel mislukte dit laatste en kregen ook de gevangen heeren eerlang hunne vrijheid terug; doch de Prins had zich, zoowel bij den aftocht van het krijgsvolk, als bij het loslaten der gevangen heeren, voorwaarden bedongen, die hem ten minste eenigermate deden zegevieren. Het is te begrijpen, dat het voorgevallene de Staatspartij niet weinig in hare zienswijze versterkte, en dat vele harer leden

daarom later 's Prinsen ontijdigen dood met gering leedwezen, zoo al niet met blijdschap vernamen.

Terwijl de afdanking van het krijgsvolk zooveel ongelegenheden baarde, had de vermindering der vloot geregeld plaats. Dit kon te eer geschieden, omdat vele schepen slechts gehuurde koopvaarders waren, die hunne gewone taak onmiddellijk hervatten. Het onderhouden van de noodige bodems, tot bescherming van den handel, kon der provincie Holland, welke hierbij het grootste belang had, niet ongevallig zijn. In weerwil van den ijver, waarmede zij op bezuiniging aandrongen, wenschten ook de Staten van dit gewest 20 schepen, als konvooiers, en 20 schepen, als kruisers, in dienst te hebben. Bovendien zouden er 20 of meer in de havens opgelegd en beschikbaar gehouden worden.

In strijd met het gevoelen der Staten van Zeeland, die meer aan de zorg van particulieren wilden overlaten, keurden de Stadhouder en de Staten-Generaal het gedane voorstel goed. Men zou tevens een nieuw schip voor den Luitenant-Admiraal Tromp op stapel zetten, en jaarlijks twee nieuwe oorlogsschepen bouwen, ten einde altijd eene zekere macht in voorraad te hebben.

Noch onmiddellijk na den vrede, noch later, kwam er over het uitrusten van oorlogsschepen eenig verschil van belang, daar alle partijen het nut eener voldoende zeemacht inzagen. Met het oog op de vreemde zeeroovers, welke den Oceaan bedekten, op de kaperijen der Franschen in de Middellandsche Zee, en op de schepen van den Koning van Engeland, die langs de westelijke kusten van Europa rondzwalkten en somtijds de havens der nog altijd onzijdige Republiek bezochten, was het ook niet te miskennen. Mocht iemand de noodzakelijkheid tot het onderhouden van eenige schepen hebben betwijfeld, dan waren de gebeurtenissen van den dag alleszins geschikt hem daarvan te overtuigen. Er was toch in September 1648 weder een eskader van den Koning van Engeland in de Maas binnengevallen, gevolgd door een ander van het Parlement. Aanstonds hadden de Staten-Generaal beide partijen doen vermanen, zich van alle vijandelijkheden te onthouden, doch later ook 16 of 20 oorlogsschepen derwaarts gezonden, om die vermaning wat nadruk bij te zetten. Dergelijke machtsontwikkeling tot handhaving van 's lands onschendbaarheid, ofschoon ten allen tijde wenschelijk, moest dit te meer zijn, terwijl men in het rechtsbewustzijn van hen, die elkander met de grootste verbittering bestreden, slechts een zwakken waarborg vond tegen geweld.

Hoe weinig er op de billijkheid van den sterkere te rekenen viel, was gebleken, toen het Parlement op de verwijdering van 's Konings schepen had aangedrongen, en de bevelhebbers van deze zich bereid verklaard hadden te vertrekken, mits dat zij, die het zwakst waren, vier en twintig uren voorkregen. Hoewel die eisch ten volle billijk was, zoo hadden de Parlementsgezinden hem niet willen toestaan, maar waren zij in het begin van December vertrokken, de schepen hunner tegenpartij in de Nederlandsche havens achterlatende. Deze koningsschepen zeilden vervolgens, onder het bevel der Prinsen Robert en Maurits, naar de kust van Ierland, terwijl de Prins van Wallis te 's Gravenhage bleef, om de bemiddeling der Staten-Generaal in te roepen.

Voor Karel I begon het er hoe langer hoe donkerder uit te zien. Te vergeefs poogden de Staten-Generaal den slag af te wenden, die zelfs zijn persoon bedreigde. Een gezantschap door hen naar Engeland gezonden, om zijne rechters tot gematigdheid te stemmen, slaagde niet naar wensch, en den 14^{den} Februari 1649 vernam men te 's Gravenhage, met niet geringe ontsteltenis, de terechtstelling van dien vorst. Dit baande zeker eenigermate den weg tot het

erkennen der Engelsche republiek, waartoe de Staten evenwel, zoo als later zal blijken, eerst na den dood van den Stadhouder overgingen.

IJverde nu dezelfde partij, welke in die dagen zoo sterk op het afdanken van krijgsvolk aandrong, om verschillende redenen voor het onderhouden eener zeemacht, voldoende tot bescherming van den handel en tot handhaving van 's lands gezag, en leverde uit dien hoofde het materieel der zeemacht geen dadelijk bezwaar op, zoo gaf toch een gedeelte van het personeel, juist in dien tijd van spanning, niet weinig voedsel aan de hangende geschillen. Vóór het sluiten van den vrede te Munster, was de Vice-Admiraal Witte Cornelisz. de With met een eskader naar Brazilië gezonden, om er de West-Indische Compagnie te ondersteunen. Zijn verblijf aldaar was in vele opzichten hoogst onaangenaam geweest, dewijl hij er langer had moeten vertoeven, dan oorspronkelijk bepaald was. Bitter klaagde de Vice-Admiraal over gebrek aan proviand, over den ellendigen staat zijner schepen en over de behandeling, die hem door de koloniale autoriteiten werd aangedaan. *„Voor den minsten slaaf, voor een hond, die ziek was”, schreef de verontwaardigde bevelhebber aan de Staten-Generaal, „zou op de kust meer zorg gedragen worden, dan voor een Admiraal met zijn volk.”*

Vruchteloos drong hij, zoowel bij het bestuur in het moederland, als bij dat in de koloniën, waarover ook anderen een alles behalve gunstig oordeel velden, op zijne terugroeping aan. Hoe een man van een zoo onstuimig karakter als de With hieronder te moede was, kan men zich lichtelijk verbeelden. Hij verklaarde liever den grooten Turk te willen dienen, dan de Compagnie op dien hongerberg, indien hij zijn leven in Brazilië moest eindigen.

Nadat de With herhaalde, doch vergeefsche pogingen had aangewend, om zijne terugroeping te bewerken of de noodige vergunning van het koloniale bestuur te erlangen, ging hij, met 2 zijner schepen naar het vaderland onder zeil, welk voorbeeld door andere bevelhebbers werd gevolgd. Dit moest den hachelijken toestand der West-Indische Compagnie in Brazilië, dien de Staten-Generaal op dat tijdstip zoo mogelijk door afdoende maatregelen wenschten te verbeteren, niet weinig benadeelen.

Maar al had dit eigendunkelijk vertrek van den bevelhebber geenerlei nadeelig gevolg na zich gesleept, zoo was het toch uit een militair oogpunt, onverantwoordelijk. Hierom besloten de Stadhouder en de Staten-Generaal hem en de kapiteins van het eskader in hechtenis te doen nemen. Aangezien zij echter met hunne schepen in April 1650 binnenvielen, juist toen de geschillen over de afdanking van het krijgsvolk tot eene bedenkelijke hoogte waren gestegen, zoo was eene gebeurtenis als deze alleszins geschikt om den twist aan te wakkeren.

Ingevolge het genomen besluit, werd de Vice-Admiraal, na het uitbrengen van zijn verslag, gearresteerd, en naar de Voorpoort gevoerd. De Staten-Generaal bepaalden, dat het gedrag van den gevangenen bevelhebber moest worden onderzocht door eene buitengewone rechtbank, samengesteld uit twee leden van elke der Admiraliteiten. Holland zag hierin echter eene schending van het recht der provincie en verlangde dat de With, als Vice-Admiraal van Holland, alleen door de Admiraliteit van de Maas zou worden geoordeeld. Onder den indruk der andere geschillen, gingen de Staten van Holland zelfs zoo ver, dat zij hun procureur-generaal machtigden, den gevangene desnoods met geweld te verlossen.

Ten einde een dergelijk bedrijf te voorkomen, liet de Stadhouder den Vice-Admiraal van de Voorpoort naar diens logement overbrengen, waar hij vervolgens nauwkeurig werd bewaakt. Zoodoende vermeed de Prins een schandaal, gelijk te Amsterdam plaats greep, waar het

gerecht der stad de deuren der gevangenis liet opensteken, tot bevrijding van twee kapiteins, welke de Admiraliteit op last der Staten-Generaal had doen arresteeren.

Op hunne beurt, achtten de Staten van Holland het raadzaam de zaak niet tot het uiterste te drijven. Zij gedoogden toch niet alleen, dat het gedrag van de With zou worden onderzocht door de rechters van wege de Staten-Generaal benoemd, maar ook dat de beschuldigde drie maanden later weder naar de Voorpoort werd gebracht. Er was echter intusschen veel gebeurd, hetwelk de tegenstanders van den Stadhouders tot zekere gematigdheid moest stemmen. Eerst na 's Prinsen overlijden, werd het vonnis over den Vice-Admiraal geveld, dat na al het voorgevallene uiterst verschoonend was. Oorspronkelijk was de eisch niets minder geweest, dan de dood, met verbeurdverklaring van goederen; doch ten slotte werd de With slechts gestraft door het inhouden zijner wedde, na het oogenblik van zijn eigendunkelijk vertrek, terwijl hij bovendien de kosten van zijne gevangenschap en van het rechtsgeding moest dragen.

Zeker is het vermoeden, dat de veranderde stand der partijen, na 's Prinsen dood, wel eenigen invloed had op de uitspraak der rechters, niet geheel ongegrond.

Alvorens meer bepaald op die verandering te wijzen, moet hier worden opgemerkt, dat het belang des handels, hetwelk bij de staatkundige geschillen niet uit het oog was verloren, ook door het sluiten van een tractaat met Spanje was bevorderd. Reeds te Munster hadden de onzen, bij een afzonderlijk artikel, vrijheid erlangd tot den ongestoorden handel, zelfs met de vijanden van den Koning van Spanje, mits zich onthoudende van het overvoeren van oorlogscontrabande. De bewoordingen van het bewuste artikel waren zeer algemeen, terwijl de bepaling, dat er geene eigenlijke visitatie zou plaats hebben, en dat de schepen in volle zee geenerlei rekenschap van hunne lading zouden behoeven te geven, voorzeker niet geschikt was om allerlei misbruik te weren. Verschillende klachten hadden in 1650 eene nadere overeenkomst ten gevolge, waarbij ten minste duidelijk werd uitgemaakt, welke goederen men als contrabande zou beschouwen. Volgens artikel 6 van het Tractaat van Marine, in het genoemde jaar met Spanje gesloten, waren onder de verboden handelswaren begrepen: alle vuurwerken en wat daartoe behoort, als kanonnen, musketten, mortieren, petarden, bommen, granaten, saucysen, pekkransen, affuiten, fourchettes, bandeliers, kruit, lonten, salpeter en kogels. Insgelijks alle andere wapenen, als pieken, degens, stormhoeden, helmen, kurassen, hellebaarden e. a. Ook was onder den gemelden naam verboden het overbrengen van krijgsvolk, paarden, toerusting van paarden, pistoollopen, rapierhengsels en al wat tot den oorlog was gefatsoeneerd.

Daarentegen bepaalde artikel 7, dat onder de contrabande niet werden begrepen alle soorten van graan, erwten, boonen, zout, wijn, olie en in het algemeen levensmiddelen. Het vervoeren daarvan zou vergund zijn, zelfs naar vijandelijke plaatsen, met uitzondering van die, welke belegerd of geblokkeerd waren.

Evenals het vroeger gesloten Tractaat van Marine met Frankrijk, was dit met Spanje voor de zeemacht van het hoogste belang. Want, ongerekend het misbruik, dat aanhoudend door baatzuchtige kooplieden en schippers van 's lands vlag werd gemaakt, deden zich niet zelden twijfelachtige gevallen voor, waarin Nederlandsche bevelhebbers handelend moesten optreden. In een later tijdperk zal de waarde van dergelijke bepalingen nog duidelijker in het oog vallen. Voor zooverre zij bijdroegen tot ontwikkeling van het internationale zeerecht, zullen zij hem, wien de handhaving hiervan is opgedragen, ten allen tijde een levendig belang inboezemen.

Omstreeks denzelfden tijd, bewerkten de Staten van Holland het sluiten van een tractaat met Denemarken, waarbij der Republiek, tegen eene jaarlijksche som van 350.000 gld, tolvrijheid in

de Sond werd toegestaan. Het vond bij velen tegenstand, vooral omdat Zweden zich daardoor verongelijkt achtte, en was van korten duur.

Over het algemeen had de Republiek reden genoeg om niet meer van hare bondgenooten te verbitteren. Frankrijk, nog altijd misnoegd over den gesloten vrede, en inwendig geschokt door de Fronde, had het in 1646 gesloten tractaat, dat vier jaren later moest eindigen, vervangen door een Reglement op handel en zeevaart, hetwelk in vele opzichten voor de Republiek minder gunstige bepalingen inhield. Ook gedoogde het allerlei kaperijen in de Middellandsche Zee, waarover de onzen te vergeefs klaagden, bewerende dat alleen Amsterdam, in het begin van 1651, daardoor reeds meer dan 7.500.000 gld. schade had geleden, zoodat er voortdurend schepen moesten worden uitgerust, om den Nederlandschen handel te beschermen.

De goede verstandhouding met Portugal was door de verliezen, welke de West-Indische Compagnie in Brazilië had geleden, zeer verminderd. Velen hier te lande wenschten Portugal door eene oorlogsverklaring, of door het verleenen van kaperbrieven, tot rede te brengen. Alle onderhandelingen met dit rijk werden voorloopig afgebroken, toen het slechts 8.000.000 gld. aanbood, als schadeloosstelling voor het verlies van Brazilië. Dit laatste kon moeielijk worden verhoed; doch het nadeel, door de West-Indische Compagnie geleden, werd voor de Republiek weder vergoed door het stichten eener Nederlandsche kolonie aan de Kaap de Goede Hoop, waartoe de Oost-Indische Compagnie in 1651 overging.

Niets was in de eerste jaren na den vrede te Munster meer belemmerend, dan de onzekerheid, waarin de Nederlandsche republiek zich bevond met betrekking tot de bedoelingen van hare jongere zuster aan gene zijde der Noordzee. Ongetwijfeld had het verschillend inzicht der partijen hier te lande er niet weinig toe bijgedragen, om die onzekerheid te veroorzaken of ten minste te vergrooten. Zelfs na den dood van Karel I, hadden de Staten-Generaal hunnen gezant in Engeland niet van nieuwe geloofsbrieven voorzien, terwijl zij, in weerwil van een formeel protest der Staten van Holland, bleven weigeren de afgevaardigden van het Parlement officieel te ontvangen. Nadat zekere Doreslaer, een hunner, te 's Gravenhage in zijn logement vermoord was, vreesde Holland voor ernstige gevolgen en zond het den heer Schaap naar Engeland, om ten minste van de goede gezindheid der genoemde provincie eenig blijk te geven. In die houding der Nederlandsche staatsmachten tegenover de Engelsche republiek was geene beslissende verandering gekomen, toen het overlijden van Prins Willem II, in November 1650, eene belangrijke wijziging in den binnenlandschen toestand der Nederlandsche republiek te weeg bracht. Voor hen, die tegen het stadhoudelijk gezag waren ingenomen, bood zich thans eene schoone gelegenheid aan, om hunne staatkunde te doen zegevieren. Willem II liet geene kinderen na, en de onmondigheid van den zoon, die na 's Prinsen dood werd geboren, leverde in elk geval een uitmuntend voorwendsel op, om de hooge ambten van den overleden vorst ten minste voorloopig onvervuld te laten. Onder die omstandigheden, noodigden de Staten van Holland die der anderen gewesten uit, zich te 's Gravenhage buitengewoon en in grooten getale te doen vertegenwoordigen. Op die wijs zou men de zaken met andere afgevaardigden kunnen bespreken, dan met die, welke in de Staten-Generaal zitting hadden en bij de gebeurtenissen van den laatsten tijd den Prins zoo ijverig hadden ter zijde gestaan.

Een gevolg van de gedane uitnoodiging was het bijeenkomen der zoogenaamde Groote Vergadering te 's Gravenhage, welke den 18^{den} Januari 1651 een aanvang nam en den 21sten Augustus van dat jaar werd gesloten. Over hetgeen er met betrekking tot de Unie, de Religie en de Militie verhandeld was, kan hier niet worden uitgeweid. Onder den invloed van Holland,

bleven ook de andere gewesten, met uitzondering van Friesland en Groningen, zonder Stadhouder.

Waar zich eene neiging tot het tegendeel openbaarde, zooals in Zeeland het geval was, wist Holland de Anti-Stadhouderlijke partij te schragen. Het gezag van den Stadhouder, wat het zeewezen betrof, ging op verschillende collegiën over. Voor de Admiraliteiten, die eerlang den steun van het machtige Holland niet konden missen, was het vaak moeielijk zich aan den invloed dezer provincie te onttrekken. De Staten-Generaal, die in hetzelfde geval verkeerden, vonden het geraden de Collegiën ter Admiraliteit soms te herinneren, dat zij geenszins provinciaal waren, en dus geene bevelen eener bijzondere provincie behoeften op te volgen. Doch het gevoelen der Staatspartij, die vooral in Holland zetelde, zegevierde voor het oogenblik. De buitenlandsche politiek onderging dientengevolge eene gewichtige verandering. Natuurlijk was ook het erkennen der Engelsche republiek in de Grootte Vergadering ter sprake gekomen. Hierbij kwam het gedrag der Koningsgezinden den Hollandschen regenten zeer te stude. Zekere Griffin had toch, op naam van Karel II, in deze landen kaperbrieven uitgereikt en was op grond hiervan door den bevoegden rechter veroordeeld. Over het algemeen begonnen de bedrijven ter zee van hen, die de zijde des Konings hielden, in zeeroof te ontaarden. Tot beveiliging van den handel, hadden de Staten een oorlogsschip uitgezonden, en zij schreven aan Karel II, dat er weldra geheele eskaders zouden volgen, belast met het straffen van allen, die zich aan zeeroof schuldig maakten. Vele buitensporigheden, door de Koningsgezinden begaan, werkten de plannen der Staatspartij zeer in de hand. Reeds in het laatst van Januari 1651 was er, geheel overeenkomstig hare zienswijze, besloten, de Engelsche republiek te erkennen en den gewonen gezant der Staten-Generaal behoorlijk gemachtigd derwaarts te zenden.

Oogenschijnlijk was nu een groote hinderpaal uit den weg geruimd. Niet lang daarna kwam ook het Parlement een stap nader, en zond twee afgevaardigden, die in de Grootte Vergadering het verlangen hunner meesters kenbaar maakten, om een zeer innig verbond tusschen de beide Republieken te sluiten. Eigenlijk scheen er eene samensmelting bedoeld te worden, ofschoon dit niet uitdrukkelijk werd gezegd. Hiertoe waren de onzen echter niet genegen, en de onderhandelingen bleven vruchteloos. De afgevaardigden, wier verblijf te 's Gravenhage alles behalve aangenaam was geweest, uit hoofde van allerlei beledigingen en baldadigheden, waaraan zij van de zijde des volks hadden bloot gestaan, vertrokken drie maanden later onverrichter zake. Het erkennen der Engelsche republiek baatte dus minder, dan velen hadden gehoopt. Daarenboven begonnen zij, die aldaar het bewind voerden, door verschillende voordeelen en eindelijk in September 1651 door den slag bij Worcester, meer zeker geworden van eigen positie, maatregelen te nemen, die de verwijdering grooter moesten maken.

Misnoegd over den uitslag der aangeknoopte onderhandelingen, vaardigde het Parlement, waarin thans de Generaal Cromwell schier alvermogend was, den 9^{den} October 1651 de beruchte Acte van Navigatie uit, waarbij in hoofdzaak werd bepaald, dat elke natie met hare schepen, in de Engelsche havens, alleen die goederen zou mogen aanvoeren, welke uit haar eigen land afkomstig waren.

Het Parlement wenschte den eigen handel der Britten op te beuren, doch kon zijn doel niet bereiken, zonder den winstgevenden vrachthandel van anderen een gevoeligen slag toe te brengen. De Nederlanders vooral werden er door getroffen, daar zij tot dusverre producten uit alle oorden der wereld naar Engeland hadden gevoerd. Hoe zij er na de gebeurtenissen der laatste jaren onder te moede waren, nu vele hunner schepen door de gemelde verbodsbepaling

eensklaps tot een dood kapitaal werden gemaakt; nu reeders en kooplieden eene milde bron van inkomsten voor zich gesloten, schippers en bootslieden zich het brood als ware het uit den mond genomen zagen, is te begrijpen. Thans waren het niet langer alleen staatkundige inzichten, maar ook gekrenkte handelsbelangen, die in het spel kwamen.

Dientengevolge kreeg de Staatspartij, nauwelijks zeker van hare zegepraal in het binnenland, die echter met het oog op de talrijke aanhangers van het huis van Oranje, alles behalve volkomen genoemd kon worden, een gewichtig buitenlandsch vraagstuk te beslissen. Want het Parlement, dat door het uitvaardigen der acte reeds van zijne vijandige gezindheid had doen blijken, liet het er niet bij, maar gaf, aangespoord door een der gezanten, die in Nederland niet waren geslaagd, en bekoord door het voordeel, dat het onverwacht nemen onzer rijk geladen koopvaarders zou kunnen afwerpen, brieven van schaverhaling uit, welke den Nederlandschen handel in weinig tijds een ontzaglijk nadeel berokkenden. Tot vereffening der bestaande geschillen, zonden de Staten-Generaal in December 1651 nog een buitengewoon gezantschap naar Engeland, bestaande uit de heeren Cats, Schaap en van de Perre. Er was echter weinig kans op het dempen der klove, nadat reeds meer dan dertig Nederlandsche schepen waren opgebracht, terwijl het bestuur der Engelsche republiek geenszins afkeerig was van een buitenlandschen oorlog, dien het veeleer bevorderlijk achtte tot het bevestigen der nieuwe orde van zaken. Het geven eener dergelijke afleiding aan de natie, om zodoende betere gelegenheid te hebben tot het regelen der zaken in het binnenland, strookt volkomen met het belang van een revolutionnair gouvernement. Heeft die oorlog een nationaal doel, dan is hij tevens een middel om de nieuwe bestuurders in de oogen der menigte te doen rijzen. Niets lag den Britten nader aan het hart, dan het oppergebied der zee en al wat hiermede in eenig verband stond. Bouwende op deze stemming der natie, begon de Republikeinsche partij in Engeland met het uitvaardigen der Acte van Navigatie en met het belemmeren van den Nederlandschen handel, die het gemoed aller Britten met naijver vervulde. Wenschte zij op den ingeslagen weg voort te gaan en tot een oorlog te komen, dan was er geen gebrek aan voorwendsels.

De Republiek der Vereenigde Nederlanden was niet geneigd geweest hare toekomst ten nauwste aan die der Engelsche te verbinden; hare onzijdigheid tusschen den Koning en het Parlement had der thans bovendrijvende partij veel moeite gebaard; Doreslaer was te's Gravenhage vermoord, zonder dat het den Staten gelukt was de daders op te sporen; de gezanten van het Parlement hadden in de residentie der Staten-Generaal herhaalde beleedigingen moeten verduren; nog altijd achtte men zich verongelijkt door het vonnis, dat in 1623 op Amboina over eenige Engelschen was geveld; de Nederlanders hadden in 1639 de Britsche kustzee niet ontzien; naar men beweerde, had de Vice-Admiraal de With, gedurende zijn verblijf in Brazilië, voor de Britsche vlag eenige minachting aan den dag gelegd; ziedaar voorwaar redenen genoeg, om een gewenschten oorlog te wettigen. Het rechtmatige van vele der opgesomde grieven is zelfs niet te loochenen.

Even gewenscht nochtans, als de oorlog voor het bestuur der Engelsche republiek, was de vrede voor dat der Nederlandsche, waar handel en visscherij na den vrede te Munster, eene hooge vlucht hadden genomen. Al wat daarin stremming bracht, kon de zegevierende Staatspartij in de schatting der menigte benadeelen. Juist de aanhangers van den Prins vleiden zich, dat een oorlog met Engeland de brug zou zijn, waarover Karel II op zijn troon, en de jonge Prins in het bezit der voorvaderlijke ambten zou geraken. Daarom zocht de Staatspartij vooreerst eene vredebreuk te vermijden, en alle werkelijke bezwaren langs diplomatieken weg op te heffen. Sommige Prinsgezinden verdachten haar toen reeds van heimelijk de plannen der

Britsche regeering aan te moedigen, ten einde goedschiks een nadeelig tractaat, ook tegen de belangen der Stuarts te kunnen sluiten, en meenden, dat slechts de afkeer der steden van een innig verbond zulks verhinderde. Zoodra echter het Parlement, en het handelsbelang, en de nationale eer aantastte, bleef der Staatspartij geen andere uitweg, dan van twee kwaden het minste te kiezen, en zich liever aan de onzekere kansen van een oorlog te wagen, dan eenig bij uitstek nationaal belang op te offeren. Even hard als onverdiend, is vooralsnog het oordeel van Schlosser, in zijne „*Geschiedenis der Wereld*,” dat er, nu de rijke burgerijen het land bestuurden, geene sprake meer was van nationale eer, maar alleen van gewin en voordeel.

Het gold zelfs meer dan een uitsluitend Nederlandsch belang, toen de Britten weder met hunne oude aanspraken voor den dag kwamen. Geene mogendheid heeft ooit dermate geijverd voor de vrijheid der zee, als de Republiek der Vereenigde Nederlanden. Welke regeeringspartij er de teugels in handen had, zij mocht hierop slechts noode eenige inbreuk gedoogen, indien zij een nationaal karakter wilde behouden. Aan die omstandigheid ontleenen de oorlogen, door de Republiek met Engeland gevoerd, eene hoogere beteekenis. Zij zijn dan niet alleen een uitvloeisel van de kansberekening der staatkundige partijen, noch een gevolg van allerlei kleine grieven, maar een krachtig verzet van de Republiek der Vereenigde Nederlanden tegen den overmoed der Britten ¹⁾. Meermalen moest Nederland toegeven, en ten laatste verkreeg Engeland schier al wat het ooit had geëischt. Dit bewijst alleen, dat het sterker was en dientengevolge den zwakkere zekere verplichtingen kon opleggen. Daarentegen vindt de nakomeling in de begrippen, waarvoor de Nederlanders der zeventiende eeuw tegen Engeland streeden, een bewijs te meer voor de stelling, dat zij hun tijd in menig opzicht vooruit waren. Later hebben toch de meeste begrippen der Republiek over zeerecht en handelswetgeving, die zij niet bij machte was anderen te doen aannemen, door de kracht der waarheid gezegevierd.

1) "During the whole period of the war during the 17th century, the real cause of contention was the refusal of the Dutch to pay the privilege of the flag. To this privilege they objected almost from the first day of their independance. They protested against it; they wrote against it; and they fought against it; and indeed they have been the only people who considered the claim as a thing worth much trouble."

"But to have held their own so long, to have played a losing game so boldly, was as glorious for the Dutch, as the ultimate victory was for the English."

The Fortnightly Review 1866, No XXX p.729, 731.

Men kon duidelijk bespeuren, dat de Nederlandsche republiek den oorlog niet zocht. Zij had de vloot tot een veertigtal schepen teruggebracht, en besloot eerst in 1651 tot beveiliging van den handel nog 36 schepen in dienst te stellen. Het aanbod van twee Amsterdamsche kooplieden, om tot dit einde, onder zekeren waarborg, honderd schepen uit te rusten, werd niet aangenomen, en van de gemelde 36 waren in het najaar slechts 15 gereed. Is dit alles niet een sprekend bewijs van de vredelievendheid der Nederlandsche regeering? Deze had zelfs eene gevaarlijke zijde, omdat het nieuwe bestuur in Engeland zich met ijver op het versterken der zeemacht toelegde. Eerst nadat zij begrepen, dat de vrede slechts ten koste van een nationaal beginsel kon worden bewaard, gingen ook de Staten zich voorbereiden. Zij verboden den uitvoer van alles, wat tot uitrusting en bewapening van schepen kon dienen, en spraken door hun besluit tot het uitrusten van nog 150 schepen hun twijfel uit, aan het welslagen der onderhandelingen, die in Engeland waren aangeknoopt.

Vermoedelijk was men na den vrede te Munster, door het opruimen van oorlogsschepen, van welke zelfs nog bruikbare verkocht waren, te ver gegaan, vooral omdat Engeland zijne vloot in meer geduchten staat begon te brengen. Hieraan was het toe te schrijven, dat Nederland, bij het uitbreken van den oorlog, wel volk, doch weinig schepen bezat, en den strijd voornamelijk met gewapende koopvaarders moest voeren, die langzamerhand tegenover oorspronkelijk ten oorlog gebouwde schepen minder doelmatig begonnen te worden, hetgeen de Republiek, tot hare niet geringe schade, in den eersten oorlog met Engeland zou ervaren.

Voorzeker was het alles behalve gemakkelijk, eensklaps krachtig op te treden, nadat men zich in de laatste jaren schier geheel ontwapend had. Uit dien hoofde werden de Admiraliteiten niet met de gansche uitrusting belast. Haar werd de zorg voor 100 bodems opgedragen, terwijl verschillende Directiën in de zeeplaatsen de nog ontbrekende 50 zouden leveren. Deze moesten minstens 28 of 30 stukken van zes en twaalf pond voeren, en bemand zijn met 110 koppen, met inbegrip van 25 soldaten. Dezelfde bemanning werd voldoende geacht voor de 100 andere schepen, welke de Admiraliteiten moesten huren. Met de 40 schepen, die men vroeger in dienst had gehouden, en de 36, tot welker uitrusting reeds in 1651 was besloten, zou er dus weldra eene vloot van 226 bodems beschikbaar kunnen zijn. Het cijfer is bevredigend genoeg; doch de meeste schepen waren klein, en de uitrusting kwam ook niet geheel tot stand. Toen de regeering het in Mei 1652 raadzaam oordeelde, den Luitenant-Admiraal Tromp in de nabijheid der kust te doen kruisen, had deze slechts ruim 40 schepen onder zijne vlag.

Door het vertoonen dier vloot wilden de Staten doen blijken, dat zij niet weerloos waren. Zoo lang echter hunne gezanten, die toen nog in Engeland waren, met het Parlement onderhandelden, wenschten zij elke botsing zorgvuldig te vermijden. Daarom bevalen zij den Admiraal zich zooveel mogelijk nabij de Vlaamsche kust op te houden. Tallooze omstandigheden konden hem evenwel met Engelsche schepen in aanraking brengen, en de vraag van Tromp, hoe hij in dit geval moest handelen, is zeer natuurlijk. Het moest toch worden uitgemaakt, of een Nederlandsch admiraal, op last der regeering, al dan niet zijne vlag zou strijken, tot een teeken van eerbied. De Staten begrepen dit ook, maar deinsden terug voor de verantwoordelijkheid, die zoowel de last tot strijken als een tegenovergestelde op hunne schouders zou laden, en gaven een ontwijkend antwoord. Zij bevalen den Admiraal, die geenszins ontkende, dat er vroeger meestal gestreken was, vooral indien de Britten het sterkst waren, bij voorkomende gelegenheid „naar zijne bescheidenheid” te handelen, en slechts te zorgen, dat de vlag van den Staat „geene kleinigheid” leed. Eigenlijk lieten zij dus het beslissen van een zoo netelig geval aan den Admiraal zelve over.

Maanden lang hadden de Nederlandsche gezanten in Engeland reeds onderhandeld, toen de vloot van Tromp de haven verliet en in de nabijheid der kust begon te kruisen. De gezanten hadden elk bepaald antwoord, op het punt der vlag, zeer behendig ontdoken en hardnekkig geijverd tegen het visiteeren der schepen, bewerende dat het omhelzen der stelling „vrij schip, vrij goed” voor de Republiek eene levensvraag was. Daarentegen wilden de Britten, op grond van hetgeen er in de laatste jaren was voorgevallen, het recht van visitatie zelfs op oorlogsschepen toepasselijk maken, en met betrekking tot de contrabande, ook het vervoeren van levensmiddelen meer beperken. Er was echter nog niets beslist, toen op den 29sten Mei eene ontmoeting tusschen de vloten der beide republieken plaats greep. Eenigszins duister is de aanleiding tot hetgeen er op den gemelden dag tusschen de Admirals Tromp en Blake ¹⁾ voorviel.

1) Robert Blake, in 1598 te Bridgewater geboren, was aanvankelijk voor den geleerden stand bestemd geweest. Hij bracht van 1615 tot 1623 aan de Universiteit te Oxford door, en keerde vervolgens naar zijne geboorteplaats terug, waar hij zich als een ijverig Puritein deed kennen. Bij het uitbreken der binnenlandsche verdeeldheden, had hij de zijde van het Parlement gekozen en zich aan het hoofd eener bende ruiters geplaatst. In 1649 was hij in den zeedienst getreden en tegen Prins Robert gebruikt. Hij overleed in 1657. Ofschoon meer dan 50 jaar oud, toen hij zijn nieuwen werkkring intrad, zoo kweet hij zich daarin toch op roemvolle wijze. Clarendon zegt, dat hij bij de zeelieden den schrik voor sterkten aan den wal wegnam, en dat hij in vele opzichten van het oude afweek.

Hoogst waarschijnlijk zullen beiden wel even bereid zijn geweest, de hangende geschillen „anders dan met de pen” te beslissen, zoodra de gelegenheid daartoe zich aanbood. Zeker heerschte reeds lang te voren op de Nederlandsche vloot eene stemming, welke den Engelschen alles behalve gunstig was. Na de zegepraal der tegenstadhouderlijke partij, was zij er niet op verbeterd. Dit alles gaf evenwel den Nederlandschen Admiraal geen recht een strijd te zoeken, dien zijne lastgevers poogden te vermijden; doch het verklaart ten volle, waarom hij de eerste gelegenheid, die zich voordeed, om op grond zijner instructie handelend op te treden, niet ongebruikt liet. Het onderzoeken en aanhouden van Nederlandsche schepen — hierover waren alle partijen het eens — mocht hij niet gedoogen. Het zal daarom noodig zijn aan te toonen, in hoeverre dit aanleiding gaf tot het plegen van vijandelijkheden, terwijl de gezanten nog aan het onderhandelen waren.

Overeenkomstig de verklaring van alle kapiteins der Nederlandsche vloot, bevond deze zich den 28sten Mei, sterk 42 bodems, in de nabijheid der Vlaamsche kust. Vele schepen hadden echter door een sterken wind hunne ankers verloren, en konden uit dien hoofde, zonder het grootste gevaar, niet op de aangewezen plaats blijven vertoeven. Daarom was besloten tijdelijk naar de Engelsche kust over te steken, waar de Nederlandsche schepen, onder den hoek van Dover meer beschut, zich van de geleden schade eenigermate konden herstellen en zich tegen nieuwe zeerampen voorbereiden. De Britsche Commandeur Bourne, die ter reede van Duins het bevel over een eskader voerde, vond die handelwijze zeer verklaarbaar. Vriendschappelijk luidde daarom het antwoord van den genoemden bevelhebber, toen Tromp hem liet onderrichten van het oogmerk, waarmede hij naar de Engelsche kust overstak. Bourne merkte alleen op, dat niets beter zou pleiten voor de oprechtheid der bedoeling, waarmede de Nederlanders de Engelsche kust waren genaderd, dan hun spoedig vertrek. Gedurende haar kortstondig verblijf op de reede van Dover, gaf de Nederlandsche vloot slechts eenigen aanstoot door de vlag, die van de kasteelen woei, niet te salueeren. Hierover legden de Britten hun misnoegen aan den dag door het lossen van enkele schoten, die echter niets uitwerkten en zonder eenig gevolg bleven. Omstreeks het middaguur van den 29sten Mei ging de Nederlandsche vloot onder zeil, om hare oude standplaats weder op te zoeken.

Niet weinig zagen de Britten zich in hunne kwade vermoedens omtrent de bedoelingen der Nederlandsche vloot versterkt, toen zij ontwaarden, dat deze eensklaps den aangevangen tocht staakte en den steven naar het Kanaal wendde. Op hun standpunt mochten zij die handelwijze uiterst vreemd vinden; doch Tromp had er eene gegronde reden voor. Kort na haar vertrek van Dover, was er een konvooier bij de vloot gekomen, met het bericht, dat hij en nog een ander niet ver van daar lagen met 7 koopvaarders, ter waarde van vijf millioen, er bijvoegende, dat zij met hun beiden het visiteeren der schepen niet zouden kunnen beletten. Vermoedelijk zouden de Britten in dit geval des te sterker op hun voorgewend recht staan, omdat zij met van der

Zaen, den konvooyer, die zich thans bij de vloot vervoegde, nog iets te verrekenen hadden, dewijl hij weinige dagen geleden een Britsch schip, dat hem tot het strijken der vlag wilde noodzaken, had afgeslagen. Daarom vroeg hij den Nederlandschen Admiraal, hem met zijn konvooi onder de hoede der vlag te nemen. Hieraan moest Tromp op grond zijner instructie voldoen, en de manoeuvre, welke hem nader bij de koopvaarders moest brengen, hoe verbazend dan ook in de oogen der Britten, was ten volle gewettigd.

Hadden de Staten zich slechts even bepaald uitgelaten over het strijken der vlag, als over het onderzoek der schepen, dan ware de Admiraal voor hetgeen volgde evenmin aansprakelijk geweest, als voor hetgeen tot dusverre was geschied. Met betrekking tot het saluut was hem echter zekere vrijheid van handelen gelaten, en het is niet moeielijk te gissen, wat zijn eergevoel hem bij voorkomende gelegenheid zou ingeven.

Nauwelijks was de Nederlandsche vloot, tot het opsporen der koopvaarders, van koers veranderd, of men ontdekte een Britsch eskader van 15 bodems ¹⁾, onder welke het vlaggenschip van den Admiraal Blake. Te midden der verstrooide Britsche schepen, vervolgen de Nederlandsche den voorgenomen tocht. Tromp laat tot een teeken van eerbied, de zeilen bergen en de beide topmarszeilen ter halver steng zetten. Volgens zijne eigen verklaring, plaatste hij ook een man bij de vlag, waarover hij daarna aan de Nederlandsche gezanten in Engeland schreef: „*Ende een man aen mijn vlagge gesonden, die den heer Admiraal Blake selve heeft connen sien opclimmen, om te strycken.*” Doch gestreken was er niet. Blake, die even goed als Tromp begreep, dat hier een nationaal geschil moest worden beslist, liet drie schoten tegen het schip van den Nederlandschen Admiraal lossen, waarvan eerst het laatste door dezen werd beantwoord, met een kogel, die misschien toevalligerwijs door de Britsche vlag ging. Dit was te veel! Weldra volgde eene volle laag uit de *James*, het Britsche admiraalschip, dat met 82 stukken bewapend en met 700 koppen bemand was. Tromp liet haar niet onbeantwoord, ofschoon de *Brederode*, waarover hij gebod, slechts 54 stukken en 270 man voerde. Het kwam tusschen de beide vlaggeschepen tot een geregeld gevecht.

Trapsgewijze begonnen ook andere schepen dit voorbeeld te volgen. Zoodra het den Nederlandschen bevelhebber duidelijk bleek, dat het der tegenpartij ernst was, moedigde hij de zijnen zelfs tot den strijd aan, door het hijschen der roode vlag „*onder den Prins*” eene uitdrukking, die hem eerlang zeer kwalijk werd genomen door de Staten van Holland, die geene Prinsenvlag meer kenden, en liefst van eene Statenvlag wilden hooren. Hij beweerde, dat de Britten, door hem het eerst de volle laag te geven, den vrede hadden gebroken ²⁾.

Aan den wal en ook ter reede van Duins, hoorde men het vuren. Bourne stak dientengevolge met 12 schepen in zee, en tastte de Nederlandsche achterhoede aan. Op die wijze bleef tot 's avonds negen uren een gevecht aanhouden, waarin het Britsche admiraalschip veel had geleden en twee schepen van de Nederlandsche vloot waren afgesneden.

¹⁾ *Brandt zegt vijftig, hetgeen zeker eene drukfout is, die ook bij Wagenaar voorkomt.*

²⁾ *Zeer beklagt zich de Admiraal, in zijn schrijven aan de Ambassadeurs, over „de verdrayde relatiën, die dienaengaende aen 't Parlement syn gedaen.” En voor zoover eenige verklaring van Nederlandsche gevangenen daarbij ten grondslag mocht zijn gelegd, voegt hij er zeer te recht bij: „Soo sulcke verclaringe soude syn gegeven, moste by de gerangenen van Capⁿ Tuynemans ofte Sipke Fockens wesen gedaen, welke twee schepen wel twee mylen achter ons waren en niet mogelick is geweest te sien, wat by ons is roogerallen.”*

Het eene, dat 30 stukken voerde, werd in Engeland opgebracht; het andere kwam den volgenden dag weder bij het gros der vloot, nadat de kapitein, de luitenant en een twaalfal anderen daaruit waren gelicht.

In den brief, dien Tromp een dag later schreef, verklaarde hij voornemens te zijn, de bewuste koopvaarders zoo mogelijk op te sporen en behouden binnen te brengen. Blake was van oordeel, dat de onzen een twist hadden gezocht. Volgens de Engelschen was het zoeken naar de koopvaarders slechts een voorwendsel, daar deze reeds eenige dagen vroeger Blake gepasseerd en oostwaarts vertrokken waren. De verklaring van alle Nederlandsche officieren is hiermede in strijd. Allerszonderlingst klinkt het, dat Tromp na de gemelde ontmoeting het genomen schip en de gemaakte gevangenen terugvroeg, bij een brief, waarop een alles behalve vriendelijk antwoord van Blake volgde.

Misschien was het eene poging om aan de gansche zaak nog den schijn van een misverstand te geven en zodoende de vereffening langs diplomatieken weg te bevorderen. Hiervoor was echter weinig kans, daar de Britten voortgingen met het nemen en opbrengen van al wat zij konden bekomen. De eerste verbittering in Engeland, waar men het gebeurde voor een wel beraamden toeleg hield en thans een onverhoedschen aanval duchtte, zou zich vermoedelijk aan de Nederlandsche ambassadeurs hebben gekoeld, indien het Parlement hen niet beter had kunnen beschermen dan de Staten, eenige maanden vroeger, de Engelsche gezanten te 's Gravenhage.

Vruchteloos putte Cats zich uit in allerlei vergelijkingen om de nu volslagen breuk te heelen. Noch wat hij zeide van den sterken azijn, die uit edelen wijn voortkomt, noch wat hij aanvoerde over het gevaar van aarden potten, die al drijvende tegen elkander stooten en breken, maakte den gewenschten indruk. Evenmin als Cats met zijne medeafgevaardigden, slaagde de heer Pauw, Raadpensionaris van Holland, dien de Staten tot hetzelfde einde naar Engeland zonden. Hij kreeg wel aanstonds gehoor, doch kwam weinig verder dan zijne ambtgenooten. Alleen bracht het Parlement, ten gevolge zijner verzoeken, een eisch te berde, die niets minder inhield dan het betalen van alle gemaakte onkosten en geleden schade, waarna de vijandelijkheden gestaakt en de genomen schepen teruggegeven zouden worden. Eene vaste alliantie kon dan tot zekerheid voor de toekomst worden gesloten.

Het Parlement bleef volharden bij de meening dat de onzen de ontmoeting bij Dover opzettelijk gezocht hadden. Wel ziende dat er van alle verdere onderhandelingen niets te hopen was, riepen de Staten-Generaal, die te vergeefs allerlei vredelievende aanbiedingen hadden gedaan en zelfs bereid waren geweest op het punt der vlag toe te geven, hunne gezamenlijke ambassadeurs terug. Dezen namen den 10^{den} Juli hun afscheid en passeerden drie dagen later de Nederlandsche vloot, die zich op dat tijdstip in de nabijheid der Zeeuwsche kust bevond.

HOOFDSTUK XIX.

*Wederzijdsche oorlogsverklaring. — Een rampspoedige tocht onder Tromp.
— Gerecht tusschen Michiel Adriaansz. de Ruyter en Ascue bij Plymouth.
— Terugtocht der Nederlandsche vloot onder Witte Cornelisz. de With. —*

Zuisterrijke overwinning van Tromp bij de Singels. — Bedrijven van het Nederlandsche eskader in de Middellandsche Zee. — Kaapvaart. — Stremming van den handel. — De verhouding der Republiek tot onzijdige mogendheden.

Niet lang na het vertrek der Nederlandsche ambassadeurs vaardigde het Parlement eene oorlogsverklaring uit, waarin alle grieven nog eens uitvoerig werden opgesomd. De Staten-Generaal beantwoordden dat stuk door het openstellen der kaapvaart en het afkondigen van een manifest, waarin ook zij hunne redenen bloot legden. Hierin maakten zij het wereldkundig

„dat de Engelsche regeering hunne redelijkheid had gebruikt tot roedsel voor hare opgeblazenheid, hunne gematigdheid tot ontsteking van hare woede, hunne vriendelijke aanbiedingen tot een grondslag voor eischen, die met geen schijn van billijkheid gedaan en behoudens de eer en de reputatie der tegenpartij niet toegestaan konden worden.”

Eindelijk zouden de vele internationale geschillen dan toch beslist worden door het eenige middel, dat overblijft, wanneer de onderhandelingen niet tot een gewenscht einde hebben geleid. Slechts noode ging de partij, die in Nederland aan het roer zat, daartoe over. Behalve de voor- en nadeelen, welke de beide staatkundige partijen van een zeeoorlog konden verwachten, was het zonneklaar, dat Nederland hierop geenszins was voorbereid. Er was voor het zeewezen weinig gedaan. Zelfs had de Staatspartij, in de eerste jaren na den Munsterschen vrede, eene grootere opruiming van oorlogsschepen en ander materieel toegelaten dan eigenlijk met haar belang strookte, uit vrees dat de Stadhouder de zeemacht tot ondersteuning der koningsgezinde Engelschen zou bezigen. Had zij zoodoende een misslag begaan, dan moest zij er thans zwaar voor boeten. De Engelschen toch, hoewel erkennende dat zij een degelijker personeel te bestrijden kregen dan ooit te voren, bezaten op dat oogenblik een zeer verbeterd en in menig opzicht uitmuntend materieel. Daarentegen zouden de onzen eerlang de ervaring opdoen dat het niet langer een gevecht was als vroeger tegen de onhandelbare galjoenen der Spanjaarden.

Hoe schoon de roeping van Nederland mocht zijn om als kampvechter voor de vrijheid der zee op te treden, zoo behoeft het toch geene verwondering te baren dat velen, met het oog op de verschillende omstandigheden, waaronder de beide natiën den strijd aanvingen, niet zonder bekommering den uitslag daarvan tegemoet zagen.

Ware al het overige volkomen gelijk geweest, dan had voorzeker een dapper en geoefend personeel, hetwelk Nederland ongetwijfeld bezat, de gebreken van het materiëel eenigermate kunnen vergoeden. Maar het overige stond alles behalve gelijk! Terwijl in het bestuur over het zeewezen der Engelsche republiek, aan krachtige handen toevertrouwd, meer eenheid heerschte dan vroeger, was de band tusschen de verschillende Admiraliteiten in Nederland, wegens het gemis van een Stadhouder en Admiraal-Generaal, lossier dan ooit te voren.

Bovendien had Nederland op dat oogenblik een meer uitgebreiden handel dan Engeland en dus meer kwetsbare plaatsen. Dit nadeel werd niet weinig vergroot door de ligging van Engeland, zoo uitermate gunstig om alle voorbij zeilende Nederlandsche bodems met betrekkelijk geringe krachtsinspanning te verontrusten, terwijl daarentegen de Engelsche koopvaarders met weinig gevaar de eigen havens konden bereiken.

Grootelijks verzwaarde dit verschil in ligging de taak der Nederlandsche zeemacht, die meermalen belast werd met het geleiden van talrijke koopvaardijvloten, welke tegenwoordigheid in hooge mate belemmerend, moest zijn bij gevechten, waarin de tegenpartij meestal reeds het voordeel van een beter materiëel bezat. Het is billijk hierop te letten bij de vele ontmoetingen, die in een klein tijdsbestek tusschen de vloten der beide Republieken plaats hadden; want de eigenaardige moeielijkheden, welke het deugdelijk gedeelte van het personeel ondervond, werpen op de gebeurtenissen, waarbij dit handelend optrad, het ware licht. De behaalde voordeelen krijgen dan eene grootere waarde en de geleden nadeelen maken het ten volle begrijpelijk, hoe grievend het voor Tromp, de With en anderen moest zijn als hun de middelen ontbraken om deze te verhoeden.

Tromp was in Juli 1652 niet gelukkig in het volbrengen van den hem opgedragen last. Met eene vloot van 96 schepen en eenige branders was hij uitgezonden om de Engelschen te beschadigen en daarentegen den handel en de visscherij der onzen te beschermen. Eerst begaf hij zich, ingevolge de aanwijzing van den Raadpensionaris bij diens terugkomst uit Engeland, naar Duins, ten einde de tegenpartij aan te tasten op de reede, die eenmaal van eene zoo schitterende overwinning getuige was geweest. Op de stemming van het personeel kon dit niet anders dan gunstig werken. Ascue, een der Britsche bevelhebbers, lag er met een eskader, dat langzamerhand van 7 tot 21 schepen was aangegroeid. Van tijd tot tijd verliet het zijne ligplaats, als zich eenige kans op voordeel aanbood. Eene Nederlandsche vloot, die uit Portugal terugkeerde, had dit ondervonden toen zij door de schepen van Ascue deerlijk gehavend en ten deele veroverd was. Alleszins verklaarbaar is het, dat Tromp in de eerste plaats wenschte te beproeven Ascue te verslaan of hem van de reede van Duins te verdrijven. Tot zijn leedwezen vond hij echter de gelegenheid daartoe niet gunstig, en hij meende geene latere te kunnen afwachten zonder de haringvloot aan het uiterste gevaar bloot te stellen. Hoe verdrietig de Nederlandsche bevelhebbers het vonden, dat al hunne pogingen om de Engelsche schepen ter reede van Duins aan te vallen vruchteloos waren gebleven, is genoegzaam op te maken uit deze woorden van Evertsen:

„Dagelyks bekommeren wy ons en quellen onse sielen, dat wy in dese conjuncture des tyts den lande geene effectuele diensten en connen doen, gelyck wy wel souden wenschen.

Alles scheen voor het oogenblik te moeten tegenloopen. Want de Nederlandsche vloot, noordwaarts gestevend om de haringbuizen te beveiligen, kwam juist een weinig te laat. Blake had kort te voren de haringvloot met eene aanzienlijke macht overvallen, de 12 of 13 konvooiers met een dertigtal buizen genomen en nog andere vernield. Tot overmaat van ramp, werd de Nederlandsche vloot, die nu de Engelsche trachtte op te sporen, daags nadat zij deze in het zicht had gekregen, door een zwaren storm beloopt, die veel schade aanrichtte en de schepen dermate verstrooide, dat Tromp minder dan de helft daarvan bij zijne vlag hield. Met dit gedeelte zijner vloot besloot hij naar de havens terug te keeren.

Den 16^{den} Augustus verscheen de Admiraal, op zijn hoogst 40 schepen bij zich hebbende, voor de Maas. Daar ontving hij den last het overblijfsel der vloot naar de Wielingen te brengen, en dan met den Vice-Admiraal de With naar 's Gravenhage te komen. Vele der vermiste schepen kwamen later, na minder of meer geleden te hebben, nog te recht. Blake was er beter afgekomen, daar hij, tot zijn geluk, met zijne vloot benoorden Hitland was gedreven. Evenals gewoonlijk, beoordeelde men ook in dit geval het gedrag van Tromp te zeer naar de uitkomst. Sommigen schreven hem zelfs bijjoogmerken toe, die hij aan het hoofd der zeemacht

niet hebben mocht, ten koste der zaak, welker leiding hem was toevertrouwd. Het gedrag van den Luitenant-Admiraal werd in vlugschriften zeer gelaakt, en de regeering achtte het noodig haren bevelhebber ter verantwoording te roepen.

Diens bekende gehechtheid aan het stamhuis van Oranje was bij de meesten, die toen aan het bewind waren, geene aanbeveling. De hevigheid, welke in der tijd had doorgestraald in de berisping, over het gebruik van het woord „Prinsenvlag” i. p. v. „Statenvlag”, was reeds een blijk geweest, dat de regeeringspartij zijne staatkundige inzichten afkeurde en hem slechts, uit hoofde zijner erkende bekwaamheden, bleef gebruiken. Nu deze eenigermate in twijfel getrokken werden, oordeelde men de gelegenheid gunstig om te beproeven, wat de zeemacht zonder hem kon verrichten. Tromp werd niet geschorst, maar slechts voorloopig aan wal gehouden, terwijl men het opperbevel over 's lands vloot intusschen aan den Vice-Admiraal de With opdroeg.

Aanvankelijk telde de macht, waarover deze gebod, slechts ruim 30 schepen, welker toestand, volgens het oordeel des bevelhebbers, veel te wenschen overliet. Bovendien was de stemming onder het personeel alles behalve gunstig. Het zeevolk was innig gehecht aan Tromp, en zag dezen met leede oogen vervangen door den Vice-Admiraal de With, die zich nooit de liefde der zijnen had weten te verwerven. Onder den indruk van de behandeling, die een zoo verdienstelijk man als Tromp wedervoer, werden ook andere bevelhebbers mismoedig, zoodat een hunner zelfs in overweging nam, of het niet verkieslijker ware *„eerlyk uit den dienst te gaan, als heden of morghen te worden ghescholden voor een schelm.”*

Dit alles beloofde voor de toekomst niet veel goeds. Voordat echter de hoofdvloot, onder het bevel van de With, met de Engelsche slaags geraakte, had een gedeelte der Nederlandsche zeemacht, tot bescherming van den handel uitgezonden, zich luisterrijk gekweten.

Na de vergeefsche poging van Tromp om de Engelschen ter reede van Duins aan te tasten, had Ascue, wiens eskader inmiddels tot 40 schepen versterkt was, die reede verlaten en zich naar het Kanaal begeven, om aldaar op de Nederlandsche koopvaarders te passen.

Ten einde deze zooveel mogelijk te beveiligen, waren hier te lande verschillende maatregelen genomen. Gedurende den laatsten tocht van Tromp, was er in Zeeland reeds druk gewerkt aan de uitrusting van een eskader, bestemd tot het geleiden eener koopvaardijvloot.

Het bevel daarover was opgedragen aan den kloeken zeeheld, die eenmaal tijdelijk in 's lands dienst was geweest, die sedert weder als kapitein eener bijzondere reederij had gevaren, en die thans, juist toen hij voornemens was zijne overige levensdagen aan wal te slijten, alleen uit liefde tot het vaderland, de hem aangeboden betrekking had aanvaard. Wie vermoedt niet, dat hier Michiel Adriaansz. de Ruyter wordt bedoeld, de eenvoudige en vrome kapitein, die bij deze gelegenheid voor het eerst, als Commandeur, geregeld in 's lands dienst optreedt. Den 29sten Juli hadden de Staten-Generaal hem het bevel over het gemelde eskader opgedragen, waarmede hij na eene koopvaardijvloot door het Kanaal geleid te hebben, eenigen tijd moest blijven kruisen, om ook andere schepen, die men eerstdaags uit het westen tegemoet zag, gedurende hunne verdere reis naar het vaderland te beveiligen.

Uitlokkend was de dienst in die dagen niet. De Ruyter vond al aanstonds de hem toevertrouwde macht, wat de zwaarte der schepen betrof, niet geëvenredigd aan hetgeen hij daarmede moest volbrengen. Om over het gegronde zijner bezwaren te kunnen oordeelen, vergelijkte men slechts de sterkte der beide partijen, toen het den 26sten Augustus, op de hoogte van Plymouth, tusschen de Ruyter en Ascue werkelijk tot een gevecht kwam. De laatste had 40 schepen en 5

branders onder zijne vlag, de eerste slechts 30 schepen en 6 branders. Onder de Engelsche schepen waren er twee, die 60 stukken voerden, en acht, die met 36 tot 40 en meer stukken bewapend waren. Daarentegen hadden de zwaarste bodems van de Ruyter slechts 30 stukken, uitgezonderd de *Vrede* en de *Vogelstruis*, twee schepen van 40 stukken, welke door de Bewindhebbers der Oost-Indische Compagnie waren verstrekt. Bovendien zag de Ruyter zich belemmerd door een konvooi van 60 koopvaarders.

Maar de ongelijkheid der strijdkrachten, waarop de Nederlandsche Commandeur voor zijn vertrek had gewezen, belette hem niet zijn plicht te doen, en hierdoor te toonen, wat ervaring en dapperheid tegen eene overmacht vermochten. Na de verschijning van den vijand, had de Ruyter zijne oorlogsschepen in drie eskaders verdeeld, en de koopvaarders in dier voege gerangschikt, dat de weerbaarste nog eenig nut konden aanbrengen. Boven alle verwachting gunstig was de uitslag, dien hij in het gevecht mocht verwerven; want volgens het eenparig getuigenis der Nederlandsche berichten, waren alle oorlogsschepen en koopvaarders aan onze zijde behouden gebleven, toen de Engelschen na drie uren strijdens afhielden. Branders waren niet gebruikt; doch er waren meer dan drieduizend schoten gedaan. Douwe Aukes, de bevelhebber van de *Vogelstruis*, had zich bijzonder onderscheiden. Te midden der vijandelijke schepen liggende, had zijne bemanning den moed verloren en op het overgeven van den bodem aangedrongen. Maar de standvastige verklaring van Douwe, dat hij dezen liever door eigen kruit in de lucht zou doen springen, had haar doel niet gemist. Aangewakkerd door het voorbeeld van den bevelhebber, had de bemanning den strijd hervat, die met een gewenschten uitslag was bekroond.

De onzen hadden, na het gevecht bij Plymouth, een honderdtal dooden en gekwetsten te betreuren, en begrootten het verlies der tegenpartij op 2 of 3 bodems en meer dan 1000 man. Allen, een Engelsch schrijver, zegt, dat het niet met juistheid bekend is; Hume erkent, dat Ascue ten minste geenerlei voordeel had behaald en zelf te veel had geleden om de onzen te kunnen vervolgen. Voorloopig stelde de Ruyter van zijn kant geene pogingen in het werk, om de Engelschen bij vernieuwing aan te tasten, hetgeen ook bezwaarlijk kon geschieden, omdat deze 's anderen daags het voordeel van den wind hadden. Het uitblijven der tegenpartij vuurde echter den moed der Nederlanders aan. Na de koopvaarders, met de twee daarbij behorende konvooiers, te hebben weggezonden, vormden zij zelfs het plan, den vijand binnen de haven van Plymouth te gaan opzoeken, hetwelk evenwel niet tot uitvoering kwam, omdat het bij den heerschenden wind gevaarlijk was de Engelsche kust te naderen.

Het tweede gedeelte van zijn last, het afwachten van andere koopvaarders uit het westen, stelde den naam van de Ruyter, dien hij door het gevecht met Ascue ten volle gevestigd had, onmiddellijk in de waagschaal. Of was de toestand van het Nederlandsche eskader niet uiterst hachelijk te noemen, toen Blake met eene aanzienlijke macht de Hoofden passeerde, om de Ruyter op te zoeken en diens vereeniging met het gros der Nederlandsche vloot te beletten? Allergelukkigst voor de Ruyter was het, dat de vijandelijke bevelhebber niet slaagde, en dat het terugkeerende Nederlandsche eskader den 2^{den} October ongehinderd de vloot bereikte, die zich onder Witte Cornelisz. de With nabij de Vlaamsche kust ophield. Verscheidene schepen van de Ruyter en 5 zijner branders moesten naar het vaderland worden gezonden. Met de branders van de With was dit reeds vroeger gebeurd, zoodat de vloot van die soort van schepen nagenoeg geheel ontbloot was. Na het vertrek van de beschadigde schepen, hield de With nog ruim 60 bodems onder zijne vlag. Allen waren echter zwak in vergelijking met die der tegenpartij. Ook lieten de uitrusting der meeste schepen en de bekwaamheid van een gedeelte der

bemanningsmannen veel te wenschen over. De Ruyter beklagde zich ten minste, dat zijne bevelen, uit goedwilligheid of onverstand, niet behoorlijk werden nagekomen. Vooral betrof dit het bijeenblijven der schepen, welke dikwijls zeer verstrooid waren en diens gevolg aanhoudend in gevaar verkeerden. Over het algemeen zou men tot het besluit komen, dat het met de discipline treurig gesteld was, als men nagaat, dat de bemanning van het admiraalschip geweigerd had den Vice-Admiraal aan boord te nemen; dat zij zelfs gedreigd had hem met zijne sloep in den grond te boren ¹⁾).

1) Den 11^{en} April 1653 klaagde de Witth weder over iets dergelijks bij de Staten-Generaal, zelf verklarende, dat het nu reeds vijf of zes maal gebeurd was. Het schip met de weerbarstige bemanning werd bij die gelegenheid, op zijn last, door drie andere bewaakt. Men vond het echter bedenkelijk hem de verlangde vergunning te geven om daarop te vuren.

Op een ander schip, waarmede de With zich moest vergenoegen, vond hij alles in schromelijke wanorde, zoodat hij, volgens zijne eigen woorden, *„de ambten van kapitein, luitenant, stuurman, constapel, constapelsmaat, ja tot provoost in cluys, moest waarnemen”*.

Menig bevelhebber zou gearzeld hebben, onder zulke gegevens, zich met den vijand te meten, hetgeen de Ruyter inderdaad afried. De With daarentegen, altijd meer te rade gaande met zijn moed, dan met de strijdkrachten, waarover hij te beschikken had, zag met verlangen naar den vijand uit. Ongetwijfeld zal de hoop om als opperbevelhebber uit te munten, bij deze gelegenheid, een niet geringe spoorslag voor hem zijn geweest.

Den 8sten October vertoonde Blake zich met eene vloot, welke in talrijkheid van schepen de onze slechts weinig overtrof. Over het geheel waren de Engelsche bodems veel zwaarder gewapend, waarmede echter een grootere diepgang gepaard ging, die hen belette zoo dicht bij de banken te komen als de Nederlandsche. Eenigszins vreemd klinkt het dat de ontmoeting, volgens de Engelsche berichten, dichter bij de vijandelijke kust dan bij de Vlaamsche schijnt te hebben plaats gehad en dat nochtans de komst van Blake de onzen verraste.

De Nederlandsche schepen lagen verstrooid en er was geen tijd om vooraf krijgsraad te houden, zoodat de With zijne bevelen door middel van kleine vaartuigen aan de verschillende kapiteins moest doen geworden. Uit hoofde der ondiepten, in de nabijheid van de Nederlandsche vloot, konden vele Engelsche schepen geen deel nemen aan het gevecht, dat te drie uren in den namiddag een aanvang nam en tegen het vallen van den avond werd gestaakt. Lang was er dus niet gestreden en beslissend evenmin, zoodat men eene herhaling van den strijd tegen den volgenden dag kon tegemoet zien.

Den 9^{den} October was echter de kans voor de Nederlandsche vloot lang niet meer dezelfde. Gedurende den strijd en den daarop volgenden nacht hadden een twintigtal kapiteins zich met hunne schepen verwijderd, hetgeen haar merkkelijk had verzwakt, terwijl daarentegen de Engelschen, volgens de onzen, versterking hadden gekregen. Doch al ware dit het geval niet geweest, dan konden de Engelschen toch een grooter aantal schepen in het gevecht brengen, nadat de Nederlandsche vloot zich iets verder buiten de banken had begeven. De Ruyter en anderen beseften dit en rieden daarom tot den terugtocht. De With, die zich naar gewoonte uitmuntend had gekwetend, zoodat hij kon getuigen gedurende den strijd niets anders gezien te hebben dan rook, vuur en Engelschen, wenschte nog eene ernstige poging te wagen. Hij werd echter overstemd en onderwierp zich slechts noode aan het gevoelen der meerderheid, bitter klagende over de houding van vele bevelhebbers. Met het oog op hen, die zich ontijdig hadden

verwijderd, liet de teleurgestelde Admiraal zich zelfs ontvallen, dat er in het vaderland nog hout genoeg was voor de noodige galgen.

Nauwelijks was de vloot te Goeree, of er kwamen eenige gecommiteerden van de Staten-Generaal, om naar het gedrag der schuldigen onderzoek te doen. Het scheen echter, dat de With geen hunner bepaald kon of wilde aanduiden. Sommigen beweren zelfs, dat de zaak tot niets leidde; doch het blijkt uit nog voorhanden stukken, dat er gedelegeerde rechters benoemd en straffen opgelegd werden, hoewel dan ook niet zwaar, in vergelijking met de gevolgen, die het lafhartig gedrag van een scheepsbevelhebber voor anderen kan hebben. Eenige kapiteins werden tot onteerende straffen, andere tot geldboeten verwezen, terwijl nog andere werden geschorst. Voor een gedeelte schulde de kwaal bij de Admiraliteiten, welke niet zelden lichtvaardig onbekwame bevelhebbers aanstelden, die zich niet behoorlijk kweten en later op de voorspraak hunner beschermers vertrouwden. De Staten-Generaal hadden dit reeds vroeger ingezien, en waren om die reden bereid thans goede justitie te doen.

Materieel nadeel was er intusschen weinig geleden, wat de Engelschen ook zeggen van genomen en vernielde schepen. Aert Jansse van Nes, bekend onder den naam van Oude Boer Jaep, een der Nederlandsche bevelhebbers, had zijn schip ontijdig verlaten, toen het door aanzeiling eene niet onbelangrijke schade had bekommen. Hij viel in 's vijands handen en is vermoedelijk de gevangen vlagofficier, van wien de Engelsche berichten gewagen. Zijn bodem bleef echter behouden door de kloekheid van een konstapel, die verklaard had liever aanvallers en verdedigers even rijk te zullen maken door het kruit in brand te steken, dan zich over te geven. Bevreesd dat bij zijne bedreiging mocht vervullen, hadden de aanvallers het schip verlaten, dat met de andere terugkeerde. Volgens sommige opgaven was één Nederlandsch schip gezonken.

Bedroevend mocht de afloop der onderneming genoemd worden, en wel in de eerste plaats voor de bevelhebbers. Zelfs de Ruyter stond aan nijd en laster ten doel. Nu hij de ondervinding had opgedaan, dat zijn oordeel over de gebreken in het materieel ten volle gegrond was, kon hij slechts met moeite tot volharding in den dienst worden overgehaald. Met de With was het nog erger. Deze voorzag den ongunstigen indruk, dien het mislukken der genomen proef zou maken, en was vol spijt over het gebeurde. Velen schreven hieraan de ongesteldheid toe, die hem weinig tijds later noopte het bevel aan de Ruyter over te geven. Dubbel grievend moest de uitslag voor hem zijn, omdat zijne verwachting nog al hoog gespannen was geweest. Op zijne gewone manier had hij dit wat sterk uitgedrukt door te zeggen, dat hij de vloot tegen den vijand zou aanvoeren en dat de duivel haar weder mocht afvoeren, waarop men nu spottenderwijze zinspeelde, door op te merken dat hij den duivel die moeite had bespaard.

Alleen de Luitenant-Admiraal Tromp, dien men na eene roemvolle loopbaan om staatkundige redenen had ter zijde geschoven, werd door het voorgevallene in zooverre gebaat, dat de regeering het raadzaam vond hem weder met het bevel over 's lands vloot te belasten. Hierover behoefde zij later geen berouw te hebben, ofschoon ook Tromp niet bij machte was door ijver en bekwaamheid te vergoeden wat aan het materieel ontbrak. Op het personeel der vloot moest het herstel van den geliefden Admiraal, die met zijne onderbevelhebbers de rechte waarde der Nederlandsche vloot uitmaakte, een gunstigen invloed hebben.

Uit de wijze van oorlogvoeren dier dagen laat zich het groot aantal zeeslagen, dat in een betrekkelijk kort tijdsbestek was geleverd, ten volle verklaren. De middelen van aanval en verdediging stonden nog niet op den trap van ontwikkeling, waarop men, zonder bijkomende omstandigheden, bij eene ontmoeting tusschen vloten en legers tot eene snelle en beslissende

uitkomst kan geraken. Daarom behoeft het den nakomeling geenszins te verwonderen dat de Staten, in weerwil van het reeds ver gevorderde jaargetijde en van alle tegenspoeden, welke de zeemacht in den loop van het jaar en meer bepaald bij de laatste onderneming had onder-vonden, onmiddellijk tot een nieuwen tocht besloten. Het staken der vaart naar het Noorden, gedurende den winter, maakte dat zelfs vele bodems beschikbaar waren.

Zoowel met het oog op de gebezigde strijdkrachten als op grond van de hiermede verkregen uitkomst, spande de vloot, waarmede Tromp in het laatst van 1652 vertrok, om een groot aantal koopvaarders door het Kanaal te geleiden, de kroon boven al wat er in den loop van dit jaar was gedaan. Den 1sten December stak de Admiraal in zee met 73 oorlogsschepen, 8 branders en 200 koopvaarders, welke scheepsmacht binnen de eerste dagen nog aanzienlijk werd vermeerderd zoodat hij, omstreeks 90 oorlogsschepen en 400 koopvaarders onder zijne vlag kreeg. Windstilte belette hem echter de reis met dien spoed te vervolgen, welke vooral geraden was, indien de vloot een groot aantal koopvaarders bij zich had. Daarom bracht de Admiraal de laatsten, met eenige oorlogsschepen ter hunner beveiliging, naar de havens terug. Hij begaf zich vervolgens met het gros der vloot, bestaande uit 85 bodems, naar de Hoofden, om de Engelschen op te zoeken.

Geheel overeenkomstig zijn vurig verlangen kreeg Tromp den 10^{den} December, in de nabijheid der Goodwin-Sands, den Admiraal Blake in 't zicht, met eene vloot van omstreeks 50 schepen, waaronder niet meer dan 40 van middelbare grootte. Thans klaagden de Britten over den toestand, waarin vele hunner bodems zich bevonden. Beide partijen hadden dit met elkander gemeen, dat zij, uit hoofde der banken en om andere redenen, niet alle schepen in het gevecht konden brengen. Ongetwijfeld hadden de onzen het voordeel van het grootste aantal, doch de meeste Nederlandsche schepen waren beter ter koopvaardij, dan ten oorlog geschikt.

Tegen één uur na den middag, begonnen de meest bezeilde schepen schutgevaarte met elkander te houden, en eerst te drie uren werd het gevecht, nabij de Singels (Dungeness), meer algemeen. Ofschoon het dus niet lang duurde, zoo hadden toch sommige schepen elkander de zege hardnekkig betwist. Tromp had de *Garland* (44) aangetast, en was tegelijkertijd door de *Bonaventure* (36) aangevallen. Na een uur strijdens, had de eerste zich moeten overgeven. Te midden van het gevecht, was een der Nederlandsche matrozen op den vijandelijken bodem overgesprongen, en had er de Engelsche vlag tegen de Nederlandsche verwisseld.

Inmiddels was de Vice-Admiraal Jan Evertsen zijn opperbevelhebber te hulp gekomen, door de *Bonaventure* aan de andere zijde aan boord te leggen, waarna ook deze zich moest overgeven.

Bij het vallen van den avond, was het voordeel zoo geheel aan de zijde der Nederlanders, als hunne stoutste verbeelding zich dit had kunnen voorspiegelen. Sedert vielen hun nog de *Hercules* (36) en een koopvaarder in handen. Volgens de opgaven der Engelschen zelve, waren meer hunner schepen verloren gegaan. Daarentegen misten de onzen slechts het schip van Kapitein Juinbol, dat door eenig toeval was in brand geraakt, bij welk onheil de genoemde bevelhebber met een gedeelte zijner equipage was omgekomen.

Ongerekend de behaalde voordeelen, mochten de onzen de voldoening smaken, dat zij de Britten voor zich zagen wijken naar Dover of Duins, en vervolgens naar de Theems. Had de Nederlandsche admiraal hen aldaar opgezocht, dan ware de gansche zeemacht der Britten, volgens hunne eigen meening, in het uiterste gevaar geweest. Zij vleiden zich, dat hun gedrag in den strijd Tromp van alle verdere ondernemingen had afgeschrikt, hetgeen deze echter weet aan tegenwind, aan de logheid zijner schepen, en vooral aan het gemis van de noodige loodsen. Om al die redenen moest hij zich ten minste voorloopig vergenoegen met eene

uitkomst, die ook in de gevolgen zoo goed was, als men haar in de gegeven omstandigheden kon wenschen.

Voor het oogenblik waren de onzen meester van de zee, en konden dus alle koopvaarders veilig door de Hoofden en het Kanaal varen. Zou men het den Nederlandschen zeelieden, wien de fortuin in dit jaar niet had toegelachen, wel euvel mogen duiden, indien zij thans, zoo als Engelsche schrijvers beweren, hun hart eens ophaalden, en op Oud-Hollandsche manier een bezem of zwabber aan den mast voerden, tot een teeken, dat zij de zee hadden schoon geveegd?

Van hun kant geven de Britten zich moeite genoeg, om het door Nederland behaalde voordeel te verkleinen. Hiertoe doen zij het verschil in getalsterkte bij deze gelegenheid zeer uitkomen, om er dan op te wijzen, dat „*onze zoogenaamde overwinning minder lofwaardig was, dan menige nederlaag*”.

Was er aan hunne zijde een misslag begaan, dan lag de schuld bij Blake, die zich ter kwader ure met eene onvoldoende macht had in zee begeven. Geringschatting der Nederlandsche strijdkrachten, overijling, of wat anders hem tot handelen aanspoorde, hij had de hem toevertrouwde schepen lichtvaardig blootgesteld, en bleef alleen door zijn staatkundigen invloed en dien zijner vrienden tegen onaangename gevolgen gevrijwaard. Met andere Britsche officieren was dit niet het geval. Velen hunner werden gestraft, en Ascue verliet misnoegd den dienst. Zeker was het gebeurde grievend voor eene natie, die zich uitsluitend het meesterschap over de zee aanmatigde.

Als een tegenhanger van het misnoegen over het personeel der vloot, dat zich aan gene zijde der Noordzee openbaarde, is de gunstige wending te beschouwen, die het oordeel over Tromp in Nederland onderging. Hij was de man van den dag, de handhaver der nationale eer, en won zelfs de genegenheid van vele zijner vroegere tegenstanders.

Ten einde de bedrijven der Nederlandsche zeemacht in het afgeloopen jaar eenigszins volledig te doen kennen, moet hier de aandacht gevestigd worden op een eskader, dat zich bij het uitbreken van den oorlog in de Middellandsche Zee bevond. Het telde 14 oorlogsschepen, onder het bevel van den Commandeur Catz. Zoodra de vijandelijkheden een aanvang hadden genomen, was ook hem gelast de Engelschen te benadeelen. Weldra baarde dit moeielijkheden te Livorno, waar 3 Engelsche oorlogsschepen, onder Appleton, met 4 Engelsche koopvaarders zich geborgen hadden. Catz beweerde, dat hij het lossen hiervan, binnen de onzijdige haven, niet met den hem verstrekt last zou kunnen overeenbrengen.

Oogenshijnlijk is de eisch van den Nederlandschen bevelhebber onbillijk, en is het der onzijdige regeering van Toskane niet kwalijk te nemen, dat zij dien niet inwilligde. Immers mocht de Engelsche schipper of koopman, zoowel volgens de toenmalige, als volgens de latere begrippen, in eene bevriende haven vrijelijk over zijn eigendom beschikken. Tot eene juiste beoordeeling van het gedrag van den Nederlandschen Commandeur, neme men echter in aanmerking, dat hij niet zoo zeer bezwaar schijnt gehad te hebben tegen het bergen der vijandelijke goederen, die nu toch eenmaal buiten zijn bereik waren, dan wel tegen de grootere weerbaarheid, welke de gewapende koopvaarders dientengevolge zouden erlangen.

Steunende op de onschendbaarheid der plaats, waar zij lagen, schenen de Britten er behagen in te scheppen de onzen uit te tarten. Catz ware dientengevolge misschien te ver gegaan. Zeker was de regeering van Toskane daarvoor beducht. Zij diende ten minste bij de Staten-Generaal eene klacht in over de houding van hun Comman-deur, die eerlang door van Galen werd vervangen.

Nauwelijks had de nieuw benoemde, die over land naar Livorno was gereisd, het bevel aanvaard, of hij geraakte met een gedeelte zijner macht slaags met 4 Engelsche oorlogschepen, onder den Commandeur Bodley, en 4 gewapende koopvaarders, die uit de Levant terugkeerden. Na een langdurig gevecht, waarbij de onzen het Britsche fregat de *Phoenix* (40) veroveren, noodzaakte van Galen de tegenpartij zich binnen Porto-Longone in veiligheid te stellen. Bij deze gelegenheid waren de Engelschen het zwakst geweest, en hadden zij eerst na een hardnekkigen tegenstand, welke den onzen niet onbelangrijke schade veroorzaakte, de wijk genomen.

Voorzichtigheidshalve vroeg van Galen aan de Staten-Generaal, of hij den vijand mocht aantasten. Dit werd hem bijna kwalijk genomen. Ongetwijfeld hadden zij liever gezien, dat hun bevelhebber, in de hitte der vervolging minder nauwlettend was geweest op de plaats, waar hij zich bevond. Nu het echter een formeelen last gold, behoorde deze met de rechten der onzijdigheid zoo nauw mogelijk te strooken. De Staten-Generaal gelastten daarom hun bevelhebber de Engelsche schepen, als hij kon, in de baai aan te tasten, doch niet in de haven.

Heel nauw schenen zij het dus met de rechten der Spaansche kroon toch niet te nemen. Eerst later zou het eskader in de Middellandsche Zee, dat inmiddels met 11 gehuurde en gewapende koopvaarders versterkt was, de lang verbeide lauweren plukken. Voorloopig moest het zich bepalen tot het bewaken der havens van Livorno en Porto-Longone. Het merkwaardigste dat er inmiddels voorviel, was de overrompeling van de *Phoenix*, welke den onzen voorzeker niet tot eer verstrekt. Wetende dat een gedeelte der bemanning zich aan wal bevond en dat anderen zich aan boord vroolijk hadden gemaakt, naderden de Engelschen dien bodem, onder begunstiging van den nacht, in het laatst van November, met drie sloepen, elk met dertig man, die van de noodige handwapens en van zakjes meel voorzien waren, om hiermede de aangevallenen te kunnen verblinden. Onverwachts sprongen zij aan boord en geraakten met de op niets voorbereide bemanning handgemeen. Cornelis Tromp, de zoon van den Luitenant-Admiraal, die het bevel voerde, had slechts den tijd door een der kajuitvensters in zee te springen en zich zodoende te redden. Blijkbaar werd er op dat tijdstip niet naar behooren wacht gedaan. Voor den bevelhebber was het goed, dat eene reeks van roemvolle bedrijven later de schande afwischte, die het gebeurde in de eerste plaats op zijn naam wierp. Afgescheiden echter van hetgeen zij zelve, tot verhoeding van een dergelijk onheil, hadden kunnen en moeten doen, mochten thans de onzen met recht klagen over de onveiligheid der neutrale reede. Dit begreep ook de Groothertog van Toskane, die zich bij de Staten-Generaal liet verontschuldigen en daarentegen bij het Parlement eene klacht indiende. Wat er verder tusschen de eskaders in de Middellandsche Zee voorviel, behoort tot de gebeurtenissen van het volgende jaar.

Niet alleen vond de Republiek der Vereenigde Nederlanden, kwalijk op een oorlog ter zee voorbereid, in de talrijke koopvaardijvloot een geschikt middel om het ontbrekende eenigermate aan te vullen; maar vele particulieren waren ijverig in de weer geweest om den vijand voor eigen rekening afbreuk te doen. Eenmaal hadden de Staten-Generaal, binnen acht dagen tijds, niet minder dan honderd kaperbrieven uitgereikt. Vaartuigen met 2, 4, 6, en 8 stukken zeilden uit de haven, met eene kloeke bemanning, die op zee haar geluk wenschte te beproeven. Boven allen onderscheidden zich ook thans weder de Zeeuwen. Twee hunner schepen, waarvan het eene met 10, het andere met 6 stukken bewapend was, brachten in elf dagen dertien prijzen op, en een andere kaper of commissie-vaarder uit dezelfde provincie, die een schip met 20 stukken en 90 man voerde, had bij Elseneur twee schepen geroofd, uit eene

Oostzeevloot van wel dertig bodems, en de overige op de vlucht gejaagd. Een derde prijs was hem echter weder afhandig gemaakt.

Niemand zal het verwonderen, dat de ijver somtijds te ver ging, hetgeen voor vriend en vijand dikwijls bijna even onaangename gevolgen had. Hiervan kon Liewe van Aitzema, de schrijver der „*Saken van Staet en oorlogh*”, op wiens gezag zoo menig bericht in deze bladzijden is medegedeeld, bij ervaring spreken, daar hij in Augustus 1652 met de pakketboot uit Engeland naar Vlaanderen overstekende, door een Zeeuwschen kaper genomen was en niet dan met veel moeite zijne vrijheid en zijn goed terugkreeg. En dit was nog al iemand, die vele vrienden had en een aanzienlijk ambt bekleedde.

Met betrekking tot de kaapvaart, bleef de tegenpartij niet achter. Al vóór de oorlogsverklaring, waren in Engeland brieven van schaverhaling uitgegeven, welke den onzen duur te staan kwamen. Sedert was het eigenlijke kaapvaart geworden, die door hoop op rijken buit levendig was gehouden. In dit opzicht hadden de Engelschen, zoo als reeds gezegd is, schooner kans dan de onzen, omdat hun land betrekkelijk gunstiger lag, en omdat de Nederlandsche koopman een naar evenredigheid grooter kapitaal aan de zee toevertrouwde. Weinige maanden van oorlog hadden den Nederlandschen handel gevoelige slagen toegebracht. Het verleende konvooi en andere maatregelen, door de Admiraliteiten en de Staten-Generaal genomen, waren blijkbaar niet voldoende. En dit in een tijd, toen er acht millioen aan de zeemacht was besteed, zonder dat men kon zeggen, dat ten minste de hoofdvloot zich in goeden staat bevond. Latere gebeurtenissen zullen de schade, ten gevolge der vijandelijke kaperijen geleden, nog meer in het licht stellen. Maar die nadeelen waren niet de voornaamste reden tot bekommering van den Nederlandschen koopman. Verliezen konden door latere winsten worden opgewogen: van waar moesten deze echter komen, als de bron duurzaam was opgedroogd? Bij ervaring wetende, dat een oorlog tusschen zeemogendheden gewoonlijk eene goudmijn wordt voor andere, die onzijdig blijven, duchtten de Nederlandsche kooplieden meer dan iets anders het verleggen van den handel.

Veler bekommering was alles behalve ongegrond. Tot dus verre had de Republiek, uit wel begrepen handelsbelang, altijd geijverd voor zeer vrijzinnige bepalingen op het punt van handel en contrabande in oorlogstijd. Die bepalingen kregen thans voor haar zelve een dreigend karakter. De beperking, die zij in het belang van haren eigen handel aan de verboden waren had weten te geven, kwam, nu zij zelve in een zeeoorlog gewikkeld was, haren mededingers te stade. Om dit zooveel mogelijk te verhoeden, greep zij naar een hoogst gevaarlijk wapen. Zij beriep zich namelijk op de stelling, dat zij niet behoefde te gedoogen, wat de tegenpartij zou versterken, en verbood uitdrukkelijk het direct en indirect overbrengen van oorlogsbehoeften en van „*alle materialen, die tot uitrusting van schepen konden dienen, hoe ook genaamd, van wat soort, qualiteit, conditie of natuur die ook mochten zijn, zonder eenige uitzondering*”.

Voor zich zelve had de Republiek in hare tractaten met Zweden en Spanje gunstiger voorwaarden bedongen, door de scheepsbehoeften niet onder de oorlogscontrabande te noemen. De woorden „*direct of indirect*” waren eene bedreiging voor alle neutralen, doch meer bijzonder voor Zweden en de Hanzesteden. Beider schippers beploegden den oceaan met een steeds klimmend getal koopvaardijsschepen en konden eene menigte waren overvoeren, zonder de wetten der onzijdigheid te schenden. Goederen, welker toevoer aan Engeland niet geoorloofd was, brachten zij naar Vlaanderen, vanwaar die gemakkelijk konden worden overgescheept. Liever dan anderen de voordeelen van dien indirecten toevoer te zien

genieten, zouden vele Nederlandsche kooplieden zelven den vijand het noodige hebben verschaft.

Spanje, de oude vijand der Republiek, was haar thans niet ongenegen. Het bood zelfs aan, de Nederlandsche oorlogsschepen in de Middellandsche Zee op alle manieren te gerieven, en stelde alleen voor, dat er niet meer dan zeven of acht tegelijk in dezelfde haven zouden binnenvallen, opdat er geen schadelijk voorbeeld mocht worden gegeven. In weerwil van dit alles, woog het toenemen van den handel op de Spaansche havens in Vlaanderen bij velen zoo zwaar, dat zij het oor begonnen te leenen aan Frankrijk, hetwelk de Republiek in zijn nog altijd voortdurenden oorlog met Spanje zocht te betrekken.

Eene andere mogendheid, die meer tot de zijde der Republiek overhelde, was Denemarken, welks Koning in het belang der onzen 22 Engelsche koopvaarders met scheepsbehoefden geladen in de Sond liet aanhouden, hetgeen evenwel slechts een tijdelijk voordeel opleverde, omdat de Republiek later de hierdoor veroorzaakte geldelijke schade moest vergoeden. Na eenig onderhandelen sloot de Koning van Denemarken zelfs een defensief verbond met de Staten-Generaal, waarbij hij de levering van 20 oorlogsschepen op zich nam. Zweden, dat anders door de Republiek meer begunstigd werd dan Denemarken, omdat het laatste meester was van de Sond, vond in de ongewoon goede verstandhouding, die nu tusschen Denemarken en de Republiek bestond, eene reden om zelf wat koel te blijven.

Alles te zamen genomen, was het overvloedig gebleken, dat de regeeringspartij in de Republiek den oorlog niet had gezocht. Voor den uitslag, met een in vele opzichten gebrekkig materieel nog verkregen, had het personeel, voor zoover dit zich plichtmatig had gekweten, eene onbetwistbare aanspraak op de dankbaarheid van het bestuur en de natie. Spoedig was de noodzakelijkheid om de vloot met eene betere soort van schepen te versterken ingezien, zoo als bleek uit het besluit tot den aanbouw van 30 nieuwe oorlogsschepen. Maar deze waren natuurlijk niet aanstonds gereed, zoodat men zich nog eene wijle moest blijven behelpen met het voorhanden materiëel en in allen deele steunen op de medewerking van bijzondere personen en maatschappijen. Er viel in die dagen evenwel meer over buitensporigen ijver, dan over lauwheid te klagen.

Dagelijks openbaarden zich sporen van de toenemende nationale verbittering, die uit handelsijver voortsproot en hierdoor aanhoudend werd gevoed. Als een staaltje daarvan moge dienen, dat zelfs twee visschers, de eene van Vlieland en de andere uit Engeland, beiden 8 man aan boord hebbende, tusschen de Doggersbank en het Schagerrif, met elkander in strijd waren geraakt. Van woorden was het tot daden gekomen. Brandhout en steenen zijn de projectielen, waarvan de vechtende partijen zich bedienen. Weldra springen de Vlielanders, met het mes in den mond over, jagen de Engelschen naar omlaag en spijkeren de luiken dicht. In zegepraal brengen zij de Engelsche vischschiit te Amsterdam op.

Hoe treurig het moge wezen, als bijzondere personen, zonder eenige machtiging, de taak der geregelde strijdkrachten op zich nemen, zoo is het toch niet te loochenen, dat eene dergelijke stemming bij de natie der regeering in die dagen zeer te stude moest komen. Nog altijd neigde de Staatspartij tot den vrede. Dezen te koopen met eene te groote toegeeflijkheid, ware haar nog verderfelijker geworden dan een ongelukkige oorlog. Vandaar aan de eene zijde haar plan, om Engeland door het voorbeschikken van den jongen Prins van Oranje niet meer te verbitteren, en haar streven om het oorlogsvuur zoo spoedig mogelijk te blusschen; doch aan de andere zijde het besluit, om desgevorderd krachtiger op te treden tot handhaving der nationale belangen.

Proefondervindelijk was het gebleken, dat het niet gemakkelijk is zich eerst na het uitbreken van een oorlog, en met name van een zeeoorlog, de noodige middelen tot het voeren daarvan te verschaffen. Zeker moest het een zoo veelhoofdig en samengesteld bestuur als dat van de Republiek der Vereenigde Nederlanden dubbel moeielijk vallen. Gelukkig was de tijd niet meer ver af, waarop een verdienstelijk staatsman, door zijn persoonlijke invloed en bekwaamheid, vele bestaande leemten zou aanvullen.

HOOFDSTUK XX.

Driedaagsche zeeslag. — Aanbod van Karel II. — Overwinning bij Livorno. — Van Galen sterft aan zijne wonden. — Nadeelige zeeslag bij Nieuwpoort. — Klachten over den toestand der vloot. — Blokkade der Nederlandsche kust. — Maarten Harpertsz. Tromp en Witte Cornelisz. de With slagen er nochtans in de Nederlandsche vloot buitengaats te vereenigen. — De Luitenant-Admiraal Maarten Harpertsz Tromp sneuvelt in den zeeslag bij Ter Heide. — Schade door een hevigen storm. — Ontferdenheid des volks over den loop der zaken.

Een misslag der Engelschen had de zeemacht der onzen tegen het einde van 1652 doen zegevieren, hetgeen niet weinig vreugde had gebaard, doch natuurlijk geenerlei waarborg voor de toekomst opleverde. Reeds vroeg in het voorjaar was de Engelsche vloot gereed, om den Nederlanders hun kortstondig overwicht te betwisten en de geleden nederlaag te wreken. Hare sterkte was totdat einde vermeerderd, terwijl de macht der onzen daarentegen dezelfde gebleven, of door verschillende diensten, die zij inmiddels had moeten volbrengen, nog iets verzwakt was. Bij den aanvang van 1653 was geen der nieuwe bodems gereed, zoodat de Nederlandsche vloten, evenals in het afgelopen jaar, grootendeels uit gewapende koopvaarders bestonden. Wat men in 1652 had ondervonden, werd in het daarop volgende jaar slechts nader bevestigd.

Grootsch waren de plannen der Staten tot het voortdurend in zee houden eener aanzienlijke zeemacht, ongerekend de eskaders, die om de noord en buiten het Kanaal moesten kruisen. Jammer slechts, dat de eerste verrichtingen der vloot hiermede niet strookten en dus luide verkondigden, dat er meer noodig was, dan het ontwerpen van een plan, om den gewenschten uitslag te verkrijgen.

Na den koopvaarders in December 1652 een veiligen weg gebaad te hebben, had Tromp zich met zijne schepen in het Kanaal en de Noordzee opgehouden. Vervolgens was hij naar het eiland Ré gezeild, waar vele koopvaarders zich op last der regeering hadden vereenigd, in afwachting der vloot, die hen naar het vaderland zou geleiden. Zij, die het gewaagd hadden de reis met hun gewoon konvooi te doen, kwamen behouden binnen, hetgeen echter meer geluk

dan wijsheid was. Met die, welke zijne komst hadden verbeid, zeilde Tromp den 9^{den} Februari 1653 van de reede van St. Martin, waar hij eenige oorlogsschepen achterliet tot bescherming der schepen, die aldaar nog verwacht werden. In de Republiek was men niet onkundig van de toebereidselen der Engelschen om de Nederlandsche vloot met hare koopvaarders den doortocht te betwisten, waarom het raadzaam gevonden werd, dat Tromp zijne terugreis zooveel mogelijk zou bespoedigen.

Wegens een zwaren storm, die vele koopvaarders deed afdwalen, verscheen Tromp eerst den 28sten op de hoogte van Portland. De vloot, waarover op dat oogenblik Jan Evertsen en de Ruyter onder den Luitenant-Admiraal het bevel voerden, bestond uit 70 oorlogsschepen en 150 koopvaarders. Toen zij, nabij de genoemde plaats, eene vijandelijke macht ontmoette van een nagenoeg gelijk aantal bodems, onder Blake, Monk en Deane, had zij het voordeel van den wind, hetgeen haar echter weinig baatte, nu het niet zoo zeer het zoeken of het ontwijken van een gevecht, dan wel het geleiden eener koopvaardijvloot gold. Intusschen stelde het de Nederlanders toch in de gelegenheid Blake en eenige zijner schepen met voordeel aan te tasten, terwijl de andere Britsche schepen niet spoedig genoeg konden naderen. Zelfs veroverden de onzen drie bodems, die echter den Britten weder in handen vielen, nadat het gros hunner vloot ter hulpe was opgedaagd, hetgeen ook de schepen van Blake voor erger bewaarde.

Tromp, die zijne oorlogsschepen aan de zijde des vijands geschaard had, om zodoende de koopvaarders beter te kunnen beschermen, weerde den aanval kloekmoedig af. Omstreeks te vier uren ontwaarde hij, dat eenige Engelsche fregatten het op de achter hem liggende koopvaarders gemunt hadden, en achtte hij het raadzaam hen te verjagen. Tegen zonsondergang nam de strijd, die bij wijlen zeer hevig was geweest, een einde. De Nederlandsche admiraal had achthonderd maal gevuurd. Er waren zeventig schoten gedaan uit een metalen stuk, dat „*achter op zijne windreving kruiswijze kon draaien*”.

Gedurende den nacht, die met het gedeeltelijk herstellen der bekomen schade werd doorgebracht, dreven de onzen den vijand voorbij, waardoor deze 's anderen daags den wind had, die nagenoeg uit denzelfden hoek woei. Uit dien hoofde zond Tromp de koopvaarders vooruit, met bepaalden last, dat zij zich niet zouden verwijderen. Hij beveiligde hen zoo goed mogelijk door zijne oorlogsschepen, aan de zijde des vijands, in eene halve maan te scharen.

Natuurlijk lieten de Engelschen niets onbeproefd, om de onzen te achterhalen en te beschadigen. Op de hoogte van het eiland Wight, hervatten zij den strijd in den voormiddag van den 1sten Maart en trachtten tot zesmalen toe binnen de halve maan door te dringen, hetgeen hun, volgens de onzen, telkens mislukte. Volgens hun eigen beweren, slaagden zij eenmaal, naar men wil, omdat sommige Nederlandsche kapiteins hun post verlaten hadden, en de linie dus niet behoorlijk gesloten was. Hoe dit zij, de Engelschen vonden den tweeden dag de gelegenheid, om eenige schepen te nemen of te vernielen, en andere deerlijk te havenen, onder welke vooral dat van de Ruyter. Bovendien vertoonden zich bij herhaling enkele fregatten des vijands aan de beide einden der Nederlandsche vloot, om eenige vooruitzeilende koopvaarders af te snijden. Ondanks de grootste krachtsinspanning, hadden de Nederlandsche bevelhebbers niet kunnen verhoeden, dat twee oorlogsschepen en eenige koopvaarders veroverd waren, toen de duisternis het gevecht deed staken. Andere koopvaarders hadden, met een paar ontredderde oorlogsschepen, de wijk genomen naar Havre-de-Grâce.

Met vele Nederlandsche bodems was het treurig gesteld. Het schip van de Ruyter moest zelfs op sleeptouw genomen worden, welken toestand hij echter gedurende den nacht in zooverre

wist te verbeteren, dat hij den volgenden dag niet werkeloos behoefde te blijven. Meer nog dan de staat hunner schepen, moest het gebrek aan amunitie, dat zich aan boord van sommige begon te openbaren, de bekommering der bevelhebbers opwekken. Tromp liet de kogels van acht pond, die nog in het eenige behoefteschip der vloot voorhanden waren, aan hen uitleveren, welke die soort van kogels konden gebruiken. Evenals de Ruyter, herstelden ook anderen zich zooveel als de omstandigheden dit gedoogden van de geleden schade, in het vooruitzicht, dat de vloot nogmaals zou worden aangetast.

Werkelijk had de met recht gevreesde aanval, den 2^{den} Maart, op de hoogte van Bevesier (Beachy-head) plaats. Veler bekommering bleek toen alles behalve ongegrond geweest te zijn; want nagenoeg de helft der Nederlandsche vloot was, na een gevecht van omstreeks twee uren, wegens gebrek aan amunitie, zoo goed als weerloos. Hierdoor evenwel liet Tromp zich niet ontmoedigen. Hij wenschte den hachelijken toestand zijner schepen slechts te verbergen, en beval, dat alle bevelhebbers, die hun voorraad uitgeput hadden, zich zonder eenig teeken van beschroomdheid bij de koopvaarders moesten voegen. Met de overige, welker getal langzamerhand tot 25 of 30 smolt, bleef de Admiraal den strijd voortzetten.

Terwijl de bevelhebbers dier weinige oorlogsschepen met het afweren van een overmachtigen vijand handen vol werks hadden, volgden de koopvaardijchippers de ontvangen bevelen maar slecht op. Eerst had het moeite gekost hen bijeen te houden, omdat Tromp, niet wetende of er ook eene vijandelijke macht in de Hoofden lag, hen niet aan gevaar wilde blootstellen. Er was te meer reden dit te veronderstellen, dewijl een eskader onder den Vice-Admiraal de With, hetwelk den onzen uit het vaderland zou worden tegemoet gezonden, niet kwam opdagen.

Den tweeden en vooral den derden dag, was het echter een ander geval. Tromp wilde de hem toevertrouwde koopvaarders, die hij misschien niet ten einde toe zou kunnen beschermen, slechts zoo spoedig mogelijk de havens doen bereiken en beval hun daarom thans voort te maken. Niet alle schippers volgden zijn bevel met den gewenschten ijver op. Intusschen was het voor hen, die het wel deden, een geluk, dat de Engelschen de ware reden van het afzenden dier koopvaarders niet onmiddellijk begrepen. Hunne bevelhebbers meenden er een lokaas in te zien, en verboden daarom uitdrukkelijk, dat hunne schepen, die in den strijd nog dienst konden doen, zich met het najagen der vooruitzeilende koopvaarders mochten bezighouden. Onder zulke omstandigheden, als waarin Tromp zich den derden dag van den strijd geplaatst zag, behoort er voorwaar een meer dan alledaagsche moed toe, om te blijven volharden. Hierin lag juist de kracht van den Luitenant-Admiraal, die reeds meermalen door eene bedaarde en kalme houding het netelige van zijn toestand had weten te verbergen. Onverschrokken wacht hij, tegen den avond, nog een vernieuwden aanval af, ofschoon zich ten volle bewust, dat hij dien vermoedelijk slechts eene kleine wijle zal kunnen weerstaan. Maar zijne stoutmoedigheid bleef niet onbeloond; want het gelukte hem zijne tegenstanders bezig te houden, totdat deze hunne pogingen ter rechter tijd staakten. Volgens zijne eigen verklaring, had Tromp den strijd geheel moeten opgeven, indien deze nog een half uur ware voortgezet.

Langzamerhand waren de Nederlandsche schepen achter de banken van Calais gekomen, waar de Engelschen het niet raadzaam vonden hen te volgen. Met klein zeil, zetten de onzen hun tocht gedurende den nacht voort. Zij verloren omstreeks middernacht de vuren der Engelschen uit het oog, en kwamen, wegens den ontredde toestand der meeste bodems, eerst den 6^{den} in de havens.

Bij deze gelegenheid is het niet moeielijk te beslissen, aan welke zijde het voordeel was geweest. De Britten konden, volgens de berichten der onzen, op 4 door hen veroverde

oorlogsschepen wijzen, terwijl nog 5 andere door hen vernield waren. Bovendien hadden zij een groot aantal koopvaarders vermeersterd. Het cijfer, dat zij blijkbaar niet zonder overdrijving hebben te boek gesteld, was zeker belangrijk, als men nagaat, dat er hier niet minder dan 24 als vermist werden opgegeven. Eenigermate laat zich het verschil in opgaaf verklaren uit de omstandigheid, dat zich ook schepen van Emden, Hamburg, Vlaanderen en andere plaatsen onder de vlag van Tromp hadden gesteld, die echter ten deele ook Hollandsch goed aan boord hadden, waaraan de latere prijsverklaring dier bodems moet worden toegeschreven. Ofschoon de onzen door het nemen dier schepen wel degelijk zijdelings getroffen werden, zoo is het toch licht te beseffen, waarom het beter geoordeeld werd er de aanzienlijke lijst van genomen schepen niet mede te vergrooten.

Waren echter de verliezen, gelijk sommigen meenden, aan de opperhoofden der vloot te wijten? Ongetwijfeld niet! Daarom vereerden de Staten den Luitenant-Admiraal en diens onderbevelhebbers met gouden ketens en andere geschenken, hun een wel verdienden lof toezwaaiende voor hun gehouden gedrag. Met eenigen schijn van recht, mocht er worden gewezen op de grootsche plannen, die onlangs waren ontworpen, en op den nadeeligen uitslag, dien men in de eerste plaats had verkregen; doch het was onbillijk hiervan de schuld te geven aan het personeel der zeemacht, dat zich, onder hoogst ongunstige omstandigheden, uitmuntend had gekweten. Van de meesten was dit onvoorwaardelijk te zeggen. Het plichtverzuim van sommigen, die later hunne straf ontvingen, had zonder eenigen twijfel nadeelig gewerkt; maar de wezenlijke oorzaak van het geleden verlies was alleen te zoeken in de lichtheid der Nederlandsche schepen, die bovendien slecht uitgerust waren en nog koopvaarders te beschermen hadden. De eenige versooning voor de slechte uitrusting aangevoerd, namelijk dat de vloot niet rechtstreeks uit de havens kwam, moge gelden voor de regenten, maar is nog eene zijdelingsche beschuldiging tegen de bevelhebbers, alsof deze zich niet genoegzaam hadden voorbereid. Nochtans is dit niet de eenige gelegenheid, waarbij zij over het ontoereikende hunner middelen te klagen hadden.

Zij begonnen er echter langzamerhand aan gewoon te worden, onder nadeelige omstandigheden te verkeerren. Elders hadden de admirals zich niet gemakkelijk van het noodige kunnen voorzien; te minder daar de verhouding der Republiek tot Frankrijk en Spanje niet van dien aard was, om van die mogendheden een bijstand te verwachten, die hare eigen onzijdigheid in gevaar kon brengen. Geheel onmogelijk ware het der regeering niet geweest, de vloot van het noodige te voorzien, als men ten minste in aanmerking neemt, dat omstreeks denzelfden tijd, met Nederlandsche schepen, oorlogsbehoeften en graan naar Bordeaux werden gebracht. Men had die liever naar Ré moeten brengen, hetgeen den onzen gebaat, en de klachten van het Fransche hof met eene verminderd zou hebben. Aangaande het beleid van den bevelhebber der Nederlandsche vloot, hoort men zelfs Hume, een schrijver der tegenpartij, volmondig erkennen, dat Tromp in den Driedaagschen zeeslag, den hevigsten, die tot dusverre was geleverd, gelijken roem had behaald als Blake, die zich de overwinning mocht toeschrijven. Gewoonlijk kan de verliezende partij zich eenigermate troosten met de gedachte, dat ook haar overwinnaar er niet zonder schade is afgekomen. Na den Driedaagschen zeeslag ontbrak die troost den onzen schier geheel. Bijna alleen verdedigenderwijze, hadden zij moeten vechten; schepen der tegenpartij hadden zij niet veroverd, of ten minste niet behouden. De vernieling van sommige bodems, waarmede zij zich vleiden, bepaalde zich op zijn hoogst tot één, ofschoon de Britten zelven er misschien nog enkele vernield hebben, die zeer beschadigd waren. Alleen het verlies aan personeel, dat echter zeer uiteenlopend wordt opgegeven, moet vrij gelijk hebben gestaan. Hume, de zoo even genoemde Britsche schrijver, die het aan onze

zijde op 2000 dooden en 1500 gevangenen stelt, erkent dat de Engelschen weinig minder hadden geleden, er ten slotte nog bijvoegende, dat zijne landgenooten de verkregen uitkomst vooral te danken hadden aan de meerdere zwaarte hunner schepen, welk voordeel door de bekwaamheid en de dapperheid der Nederlandsche bevelhebbers niet ten volle kon worden opgewogen.

Onder den indruk van het gebeurde, deed Karel II, die zich als balling in Frankrijk ophield, het voorstel in eigen persoon eenige Nederlandsche schepen aan te voeren, doch onder de Engelsche koningsvlag, hopende dat zulks eenige scheepsbevelhebbers der Britsche vloot tot afval zou verlokken of bij het doen eener landing gunstig zou werken. Maar het kwam der Staatspartij, die liever de bestaande breuk wilde heelen, dan haar nog verwijden, onaannemelijk voor. Geheel belangeloos was de verdreven vorst niet; doch men had zijn aanbod ongetwijfeld op beleefder wijze kunnen afslaan, dan door zich eenvoudig te beroepen op een besluit der Staten van Holland, waarbij het aan hooge of groote personages uitdrukkelijk was verboden, zonder vergunning binnen hunne provincie te komen. Staatkundig was het zeker niet, de onderliggende partij zodoende noodeloos te grieven.

Aanstands na het binnenvallen der vloot waren er maatregelen genomen om haar op nieuw uit te rusten. Weldra kruisten de With en de Ruyter weder met een eskader in de nabijheid der kust. Het bestond in de eerste dagen van Mei uit 40 bodems, welker toestand echter veel te wenschen overliet. Tromp zeide, dat het hoe langer hoe erger werd, omdat de beste schepen of verloren waren, of zwaar beschadigd in de havens lagen, zonder dat er nieuwe waren bijgekomen. Op die wijze was er geene eer te behalen en vreesde Tromp, dat de roem der vaderlandsche driekleur zou beginnen te tanen. Thans ware het hem niet ongevallig geweest, indien de Staten het bevel hunner vloot aan een ander hadden toevertrouwd.

Te midden van het donkere tafereel, hetwelk de bevelhebber van den toestand der Nederlandsche zeemacht ophing, vertoonde zich eensklaps een alleszins verblijdend lichtpunt. Er kwam toch bericht van eene luisterrijke overwinning, door den Commandeur van Galen in de Middellandsche Zee behaald. Vroeger is gemeld, wat er tusschen hem en de Engelsche eskaders was voorgevallen. Appleton lag nog altijd te Livorno, Bodley te Porto-Longone. Tot Februari hield van Galen beiden met een gedeelte van zijn eskader opgesloten; doch in den loop dier maand vereenigde hij zijne schepen voor de haven van Livorno, ten einde zich vooreerst tot het nauw bewaken van Appleton te bepalen.

Moeielijk viel het den Groothertog van Toskane zijne onzijdigheid tegen beide partijen te handhaven, waarvan nu de eene, dan de andere hem billijke reden van klagen gaf. De overrompeling van de *Phoenix* was echter van dien aard, dat hij er niet in kon berusten, zonder een zijner dierbaarste rechten prijs te geven. Hij eischte daarom of het teruggeven van dien bodem of het verlaten zijner haven door hen, die hare vrijheid hadden misbruikt. Het laatste strookte natuurlijk beter met het eergevoel van den Britschen bevelhebber. Hoe zou hij echter met zijne geringe macht ontkomen, terwijl een aanzienlijk eskader der onzen zich nabij de kust van Toskane ophield? Hiertoe meende Bodley, wien het uitloopen na het vertrek der Nederlandsche schepen niet langer belet werd, hem den weg te kunnen banen. Indien hij van Porto-Longone vertrok en zich zeewaarts van de Nederlandsche schepen liet zien, kon het hem gelukken, deze een weinig van den mond der haven weg te lokken. Appleton moest van die gelegenheid gebruik maken tot uitloopen, waarna de Britsche commandanten wenschten te beproeven, wat zij gezamenlijk tegen het Nederlandsche eskader vermochten.

Voortreffelijk was het plan der Britten uitgedacht. Jammer slechts voor hen, dat van Galen en de zijnen het blijkbaar doorzagen en daarom besloten de uitvoering te verhinderen. Tot dit einde lieten zij zich oogenschijnlijk door Bodley verlokken, doch verwijderden zich niet te zeer, om de schepen van Appleton, die zij voortdurend in het oog hielden, des te zekerder te treffen. Nadat de Nederlanders, die over 16 oorlogsschepen en een brander konden beschikken, terwijl 6 of 7 koopvaarders hun desnoods eenigen bijstand konden verleenen, den 12^{den} Maart Bodley met 8 schepen en een brander in 't zicht hadden gekregen, staken zij werkelijk dieper in zee. Toen zij echter den 13^{den} of 14^{den} ontwaarden, dat Appleton zijne schuilplaats met 6 schepen en een brander had verlaten, wendden zij aanstonds den steven en keerden zich tegen den laatstgenoemde, voor wien hun onstuimige aanval verderfelijik was. Drie zijner schepen vielen den onzen in handen, drie andere werden vernield. Appleton zelf moest zich overgeven. De *Phoenix*, de hoofdaanleiding tot deze ontkenning, was voor dien tijd naar Napels gezonden. Slechts één der schepen van Appleton bereikte het eskader van Bodley, die zich te zwak oordeelde, om nog iets tegen de Nederlanders te ondernemen. Zoodra hij de onzen in het voordeel zag, ging hij er van door, gevolgd door 8 Nederlandse schepen, die hem evenwel niet konden bezeilen. Van Galen, die eene zware wonde in den strijd had bekomen, waaraan hij later overleed, mocht intusschen de zelfvoldoening smaken, dat hij, met verlies van één schip en minder personeel dan de tegenpartij, de eer van Nederland had opgehouden. Appleton, evenals Bodley door de Engelschen van plichtverzuim beschuldigd, beriep zich op het getuigenis der onzen. Dit was gunstig voor hem, maar ongunstig voor Bodley, hetgeen volkomen strookte met het gevoelen der kustbevolking.

Het bericht dier overwinning kon in de Republiek de verslagen gemoederen wat opbeuren. Vooral den kooplieden gaf het reden tot blijdschap. Bodley had toch de Middellandsche Zee verlaten, die nu schier geheel ontbloot was van Engelsche schepen, hetgeen de handel op de Levant, die voor velen eene rijke bron van welvaart was, minder onveilig maakte. Immers waren de Nederlanders thans meester van de vaart op die oorden; zij konden vrijelijk op de schepen der tegenpartij kruisen, en behoeften die hunner eigen natie bijna uitsluitend tegen zeeroovers te beschermen. Dit gaf nog een ander voordeel; want de Staten riepen de oorlogsschepen uit de Middellandsche Zee terug, om er 's lands vloot mede te versterken, en lieten de bescherming van den handel voorloopig aan de gewapende koopvaarders en de vroeger gemaakte prijzen over. Hierdoor waren intusschen de onzijdigen weinig gebaat. Vooral de Groothertog van Toskane ondervond de lasten van een oorlog, waarin hij niet betrokken was. Eerst had hij over de Nederlanders, daarna over de Britten geklaagd. Later gaven de Nederlanders hem weder stof tot rechtmatig misnoegen, door in de haven van Livorno een Engelsch schip aan te tasten. Men ziet er uit, hoe weinig alle partijen zich om de bepalingen van het zeerecht bekommerden, als zij hare kans schoon zagen. Spanje ondervond dit insgelijks en verweet den Staten, dat hunne bevelhebbers te werk gingen, alsof het zeerecht voor hen niet bestond.

Dankzij den ijver van verschillende autoriteiten, was inmiddels het eskader, dat zich in de nabijheid der Nederlandsche kust ophield, weder tot eene dragelijke vloot aangegroeid. Om de bemanning spoedig voltallig te krijgen, waren de Groenlandsvaart en de walvischvangst, die men toch niet dan met moeite had kunnen beschermen, in het laatst van Maart geheel verboden. Van tijd tot tijd waren de gereed zijnde bodems, in afwachting van andere, tot het geleiden van koopvaarders gebezigd. Omstreeks half April had de With er eenige naar het noorden gebracht, en zoodra Tromp weder 65 schepen onder zijne vlag had, zeilde ook hij met zijne vloot van de Maas naar Texel, om insgelijks eene koopvaardijvloot te geleiden. Het gevaar, dat met eene reis door het Kanaal gepaard ging, was oorzaak, dat meest alle koop-

vaarders benoorden Schotland vertrokken, of langs dien weg terugkeerden. Zij werden dan een eind weegs begeleid, en bij hunne terugkomst ingewacht of in eene der Noorsche havens afgehaald.

Het oogenblik, waarop de regeering Tromp naar het noorden zond, was niet gelukkig gekozen; want daags nadat hij met bijna alle beschikbare schepen van Texel was uitgezeild, vertoonde zich de Engelsche vloot voor Petten. Bij het passeeren der Zeeuwsche kust, had zij een aantal vischschuiten genomen en aanleiding gegeven, dat een eskader onder Jan Evertsen was binnengelopen. In de noordelijke gaten, vonden de Engelschen echter niets van belang te blokkeeren, zooals zij het doen voorkomen. Maar zij konden van de afwezigheid der Nederlandsche vloot op tweeërlei wijze partij trekken: ten eerste, door deze van de eigen havens af te snijden, en ten andere, door het doen eener landing. Algemeen was men beducht voor het laatste.

Gelukkig werd de kustbevolking van hare vrees ontheven, toen de vijandelijke vloot noordwaarts zeilde, ongetwijfeld om de Nederlandsche op te sporen. Dit was ook het behoud eener retourvloot, ter waarde van 20 millioen, die Tromp had misgelopen en nu ongehinderd kon binnenvallen.

Uit het noorden terugkomende, waar hij de koopvaarders met hun konvooi de reis had laten voortzetten, vond Tromp, die geene Engelschen had gezien, voor Texel eenige versterking. Op zijne beurt wenschte hij nu de andere partij op te zoeken en stevende daarom, nadat hij zich voor de Maas weder op de *Brederode* had begeven, in de eerste plaats naar Duins, waar Bodley met zijn eskader en eenige koopvaarders lag. Juist bij tijde hadden de meeste schepen zich uit de voeten gemaakt, waarom er, zoowel te Duins als te Dover, slechts weinig voordeel te behalen was. Om zich voor dit mislukken zijner poging eenigermate schadeloos te stellen, was Tromp niet afkeerig van een plundertocht op vijandelijk gebied, welk plan echter bij de regenten geen bijval vond, omdat zij met reden beducht waren, dat de vijand niet zou nalaten het den onzen, zoodra de gelegenheid zich hiertoe aanbood, met gelijke munt te betalen.

Vooreerst bleven beide partijen dus zoekende, totdat de Nederlandsche vloot den 12^{den} Juni, op de hoogte van Nieuwpoort, de Britsche in het zicht kreeg, die weinige dagen te voren nog bij Texel was geweest. Blake was niet tegenwoordig. Monk, die met Deane het bevel voerde, had ter reede van Yarmouth nauwelijks vernomen, dat de Nederlandsche vloot zich kort te voren in de nabijheid der Engelsche kust had vertoond, of hij besloot te zien, of hij haar meer zuidelijk kon aantreffen. Dientengevolge bereikten de bevelhebbers den 12^{den} Juni het doel, waarnaar beiden eenigen tijd hadden gestreefd.

Wat het aantal schepen betrof, stond de macht der twee partijen nagenoeg gelijk. Tromp had 98 oorlogsschepen en 6 branders onder zijne vlag; Monk een honderdtal, onder welke 75 of 80 zware. Maar de Britsche vloot, die 3840 stukken en ruim 16.000 man voerde, was naar gewoonte sterker bewapend en bemand dan de onze.

Omstreeks elf uren in den voormiddag, nam het gevecht een aanvang. Reeds spoedig sneuvelde Deane, die zich als tweede bevelhebber aan boord van het admiraalschip bevond. Na eene poging der onzen, om een gedeelte der Britsche vloot af te snijden, geraakten de beide vloten geheel dooreen. Met de grootste hevigheid en in eene wolk van rook gehuld, zetten Britten en Nederlanders den strijd voort, tot drie uren na den middag. Op dit tijdstip kwamen de eersten in het voordeel en begonnen de laatsten niet zonder wanorde te deinzen. Eerst tegen het ondergaan der zon scheidden echter de vloten geheel van elkander, om de

geleden schade wat te herstellen. Van de Nederlandsche bodems was er een verloren gegaan en sprong een andere, na het einde van den strijd, door eigen kruut in de lucht.

Er was geene beslissing verkregen, zoodat een vernieuwd gevecht op den volgenden dag te voorzien was. Hoe moest evenwel het personeel der Nederlandsche vloot te moede zijn, toen het in den vroegen morgen van den 13^{den} Juni bleek, dat de vijand des nachts versterking had gekregen, en dat de voorraad amunitie aan boord der Nederlandsche schepen dermate was verminderd, dat de meeste bevelhebbers het geen dag langer konden volhouden. De With had slechts voor drie uren genoeg, en was nog beter voorzien dan de Ruyter. Met zulke gegevens, was niets van belang aan te vangen. Daarom schreef Tromp in den brief, dien hij voor het hervatten van den strijd gereed maakte, dat hij naar de Wielingen zou moeten wijken, indien het hem niet gelukte den vijand door een laatsten aanval af te schrikken. Hiervoor bestond echter weinig kans nadat de Britsche vloot nog met eenige schepen onder Blake versterkt was.

Tegen hunne verwachting hadden de onzen het niet in hunne keus den aanval te doen; want ondanks alle pogingen der Nederlandsche bevelhebbers om dit te beletten, kreeg de tegenpartij den wind in haar voordeel, waarvan zij tegen elf uren gebruik maakte. Er heerschte op dat oogenblik niet de noodige orde in de Nederlandsche vloot. Tromp achtte het zelfs noodig vele kapiteins door middel eener sloep te doen vermanen, dat zij toch buiten elkanders kanon zouden blijven. Eenmaal geraakten vier schepen elkander aan boord, waarvan het noodlottig gevolg was, dat er drie verloren gingen. Dubbel te betreuren was het wangedrag of de onbekwaamheid van sommige scheepsbevelhebbers, nu alleen getrouwe plichtsbetrachting en doelmatige samenwerking de gebreken van het materiëel nog eenigermate konden vergoeden. Weldra moesten de Nederlanders den terugtocht aan vangen.

Al de kloekmoedigheid van Tromp, de With, Evertsen, de Ruyter en anderen kon niet opwegen tegen de vele nadeelen, waaronder zij moesten strijden. Zij bepaalden zich daarom tot het dekken van den aftocht, maar konden niet beletten, dat hunne vervolgers hierbij eenig voordeel behaalden. Zachter in zijn oordeel dan vele anderen, weet Tromp de misslagen, door sommigen begaan, slechts aan hunne onvoorzichtigheid en onervarenheid. Over lafhartigheid werd bij deze gelegenheid niet geklaagd. De bemanning van het eenige schip, welks bevelhebber daarvan beticht werd, trachtte later aan te toonen, dat alleen de onbezeildheid van dien bodem hem onder den vijand had doen geraken.

Veel baat hadden de Britten, gedurende de vervolging, van hun verder dragend geschut. Dit stelde hen in de gelegenheid, de Nederlandsche schepen nog te beschadigen, nadat de kogels van deze geene uitwerking meer konden hebben.

Intusschen was de aftocht der Nederlandsche vloot geenszins eene vlucht, zooals de tegenpartij het doet voorkomen. Tot een uur na zonsondergang, hadden immers de genoemde vlagofficieren en vele hunner kapiteins den strijd nog volgehouden. Ook viel de vloot eerst een dag later binnen. Maar het is niet te loochenen, dat vele schepen in dreigend gevaar hadden verkeerd. De *Brederode* was zelfs op het punt geweest, met den Nederlandschen opperbevelhebber, in 's vijands handen te vallen. Omsingeld door verscheiden Engelsche schepen, had Tromp een zestigtal matrozen uit een vijandelijk schip zien overspringen, gevolgd door andere, die zich met eene gemakkelijke zegepraal vleiden. Misschien indachtig aan hetgeen een zijner voorgangers onder dergelijke omstandigheden had gedaan, en anders, door een gelijksoortig gevaar tot denzelfden maatregel zijne toevlucht nemende, laat Tromp tusschendeks eenige vaatjes buskruit springen. Het verschrikt zijne aanvallers, die nochtans waarschijnlijk hun doel zouden hebben bereikt, indien de With en de Ruyter niet ter hulpe waren gekomen. Slechts de

benarde toestand, waarin hij zich bevond, had den Admiraal een middel doen aanwenden, waarvan ieder het gevaarlijke zal bevroeden. Na het binnenvallen, bleek het, dat de schepen veel hadden geleden. Er stond in het ruim van de *Brederode* vijf of zes voet water, dat tot bijna in de kruitkamer doordrong.

Hoe verdrietig de afloop van het laatste gevecht ook mocht zijn, zoo woog de zedelijke invloed daarvan nog zwaarder, dan het materiële verlies. Met inbegrip der twee schepen, die op den eersten dag waren verloren gegaan, bedroeg dit slechts 9 bodems, ofschoon de onzen er bovendien nog 11 vermisten, op welke verovering of vernieling de tegenpartij zich beroemt. Hoewel de schepen der Britten veel hadden geleden, zoo waren toch allen behouden gebleven. Wat was echter een verlies, zelfs van 20 schepen, waaronder altijd nog vele kleine, in vergelijking met de stemming, welke zich na de jongste gebeurtenis onder het personeel openbaarde?

Onbewimpeld erkenden de Nederlandsche bevelhebbers, dat zij eene nederlaag hadden geleden. Volgens hun eenparig getuigenis, was het te wijten aan de geringe zwaarte, de lichte bewapening en de zwakke bemanning hunner schepen, gepaard met een ontoereikenden voorraad amunitie en proviand. Wel 50 schepen van de Britsche vloot overtroffen het beste der Nederlandsche, welke bovendien van een groot aantal kleine schepen eer last dan voordeel had. Zonder eene aanzienlijke versterking harer vloot, had de Nederlandsche republiek, volgens het oordeel van Tromp, niets dan affront te wachten. „*Wat helpt het, dat ik zwijg,*” riep de With, met zijne gewone rondborstigheid, in de vergadering der Staten van Holland uit, „*ik ben hier voor mijne souverainen! Ik mag en moet het zeggen: de Engelschen zijn meester van ons en diensvolgens van de zee.*” Andere bevelhebbers spraken insgelijks een ongunstig oordeel uit over den toestand van 's lands vloot. Hierin hadden zij volkomen gelijk. Evenwel zal niemand het der regeering ten kwade duiden, dat zij velen hunner door hare Gecommitteerden liet vermanen, dergelijke meeningen niet te uiten, ten aanhooren der matrozen, maar dezen liever een hart in't lijf te spreken.

Gaarne zou de regeering, door de verbetering van het materiële, veler billijke klachten hebben opgeheven. Maar het land ging zwaar gebukt onder de gevolgen van den oorlog. Welvarende plaatsen gingen achteruit, en te Amsterdam openbaarde zich de stilstand van handel en nijverheid in hooge mate. Leverde het bijeenbrengen der noodige gelden in gewone tijden reeds vele moeilijkheden op, hoeveel te meer moest dit het geval zijn, nu de behoefte grooter was en vele bronnen van inkomst slechts tragelijk vloeiden. Dagelijks werd er veel vereischt tot het onderhoud der in dienst zijnde schepen. Bovendien waren er nieuwe in aanbouw, die uit hoofde der kosten niet met den gewenschten spoed konden worden afgewerkt. Het scheen der regeering niet mogelijk, in alles naar behooren te voorzien. Daarom bleef haar geene andere keuze, dan of den vrede te zoeken tot schier elken prijs, of te volharden met het voorhanden materieel, totdat er ander beschikbaar was.

Terwijl zij, gelijk nader blijken zal, pogingen in het werk stelde, om tot een billijken vrede te geraken, besloot zij den strijd voort te zetten met nagenoeg dezelfde middelen, die zij tot dusverre had gebezigd. Had zij de voortzetting van den strijd slechts eene wijle kunnen uitstellen; maar de tegenpartij was niet genegen tot een wapenstilstand en hield, na hare laatste zegepraal, de Nederlandsche havens geblokkeerd.

Meer dan ooit te voren, moest de regeering der Republiek in den zomer van 1653 op het personeel harer vloot bouwen. Daarom trachtte zij door strafbepalingen het plichtverzuim tegen

te gaan, en door het uitloven van belooningen de ondernemingszucht aan te moedigen. Velen strekte het tot ergernis, dat slechts twee bevelhebbers, wegens hun gedrag in den laatsten strijd, eene welverdiende straf ontvingen; doch men vergete niet, dat er voor andere nog al redenen tot verontschuldiging bestonden. Nadeeliger dan het plichtverzuim van enkelen, was het gebrek aan discipline, dat zich op de vloot, en zelfs in de hoogere rangen openbaarde.

Alle pogingen der regeering, om den ongunstigen uitslag van het laatste gevecht nog eenigermate te verbloemen, waren vergeefs. Luide werden hare officiële berichten weersproken door de tegenwoordigheid der Britsche vloot, welke der kustbevolking grooten schrik aanjoeg „*haar braverende in groote hoogmoet met besemen en schrobbers op de stengen van hare schepen.*”

Uit die blokkade sproot een tweeledig nadeel voort. Niet alleen werd er het uitloopen van koopvaarders en visschers door belet, maar ook het vereenigen van de verschillende gedeelten der Nederlandsche vloot. Dit alles gaf aan het misnoegen der Prinsgezinden niet weinig voedsel, hetgeen der regeeringspartij nog binnenlandsche moeielijkheden baarde. Slechts een stout bedrijf der zeemacht kon haar te stade komen. Was echter de grond, waarop veler hoop rustte, niet uiterst zwak? Zeker wel, en toch gaven de gebeurtenissen een bevredigend antwoord, waaruit op nieuw blijkt, welke betrekkelijk goede uitkomsten het personeel nog met een in vele opzichten zoo gebrekkig materieel wist te verkrijgen.

Eerst in het begin van Augustus, kon Tromp uit de Wielingen in zee steken met ruim 80 schepen. Hiermede was hij evenwel niet opgewassen tegen de Britsche vloot, die zich voor Texel bevond. Deze telde 120 bodems, met 4000 stukken en 17.000 man. Wegens de ziekte van Blake, was het bevel opgedragen aan Monk, onder wien Penn en Lawson dienden. Wilde Tromp de vijandelijke vloot met eenige hoop op voordeel aantasten, dan moest hij op de eene of andere wijze zijne vereeniging trachten te bewerkstelligen met het eskader van de With, dat ter reede van Texel lag. Zeer verstandig poogde hij de tegenpartij, die hij niet van hare standplaats kon verdrijven, van daar weg te lokken, ten einde zodoende het gemelde eskader een uitweg te banen. Opmerkelijk is de overeenkomst van zijn plan met dat van Bodley en Appleton, ofschoon deze bevelhebbers het op veel kleiner schaal ontwierpen.

Ter bereiking van zijn oogmerk, zeilde Tromp noordwaarts, totdat zijne voorste schepen den 8sten Augustus, op de hoogte van Egmond, de Britsche vloot ontwaarden. Begunstigd door den W. N. W. wind, die begon te waaien, wendde nu de Nederlandsche vloot, als ware het om den strijd te ontwijken. Deze manoeuvre miste haar doel niet, daar de Britten in dezelfde richting onder zeil gingen. Zoodra echter de meest bezeilde schepen van den vijand de traagste zeilers der Nederlandsche vloot hadden bereikt, hield deze stand. Er volgde nu een gevecht, op de hoogte van Katwijk, dat tot aan den ondergang der zon werd voortgezet, doch voor geene der partijen eenig rechtstreeksch voordeel opleverde. uit hoofde van den sterken wind werd het den volgenden dag niet hervat. Inmiddels had de With gelegenheid gevonden om de reede van Texel te verlaten, en was het hem gelukt, zich vóór de ure der beslissing met de hoofdmacht te vereenigen.

Nauwelijks had de genoemde Vice-Admiraal het vertrek der Britten vernomen of hij wenschte niets vuriger, dan met zijne 27 oorlogsschepen en 4 branders buitengaats te komen. Dit was echter alles behalve gemakkelijk. Wegens het tij, moest het bij nacht geschieden, en wegens den westelijken wind, door het zoogenoemde Spanjaardsgat, dat voor groote schepen maar zelden werd gebruikt.

Daar men alle bakens en tonnen had weggenomen, zoo was er ook meer dan gewone behoefte aan de medewerking van goede loodsen, die het vaarwater bij ondervinding kenden, en deze weigerden de gevraagde hulp, hetzij dat zij inderdaad voor de verantwoordelijkheid terugdeinsden, die zij door het aanvaarden eener zoo uiterst gevaarlijke taak zouden op zich laden, of dat zij slechts een voorwendsel zochten om de Staatspartij te kunnen tegenwerken. Blakende van ijver, besluit de With daarom zelf te doen, wat anderen hem weigeren. Zelfs de heerschende duisternis, ofschoon het slechts één dag voor volle maan is, weerhoudt hem niet. Met het dieplood in de hand, gaat hij den zijnen voor, bakent het vaarwater eenigermate af, door middel van sloepen met lantaarnen, en geraakt zodoende met zijn eskader werkelijk in zee. Hier baat hem de hevige wind, die beide vloten het gevecht doet mijden. Onder begunstiging daarvan bereikte de With, tegen den avond van den 9^{den}, het gros der vloot, waar zijne verschijning niet weinig stof tot blijdschap gaf.

Voorzeker was het gelukken van het plan tot vereeniging wel geschikt de Nederlandsche vlotelingen met nieuwen moed te bezielen. Zij gaven hunne vreugde daarover luide te kennen. Aanstonds maakte Tromp van die gunstige stemming gebruik, door nog denzelfden avond naar den vijand te wenden, die evenwel den aanval ontweek. Eerst den volgenden morgen te zeven uren, dus op Zondag den 10^{den} Augustus, geraakten de vloten op de hoogte van Ter Heide en Scheveningen aan elkander.

Tweemaal sloegen de onzen door het gros des vijands heen, nadat de grootste helft hunner vloot hem te loefwaart, en de andere helft hem te lijwaart was gepasseerd. Ongetwijfeld manoeuvreerden de bevelhebbers, bij den aanvang van den strijd, meer met hunne gansche vloot, dan bij vroegere gelegenheden. Voor Tromp zelven, waren echter de eerste bewegingen noodlottig, daar hij, bij het afgaan van de kajuitstrap, door een musketkogel in de borst doodelijk werd getroffen ¹⁾. Kortenaer, die als Kapitein op het admiraalschip diende, seinde onmiddellijk de andere hoofden der vloot aan boord. Zij vonden den opperbevelhebber dood, doch achtten het raadzaam, geheel overeenkomstig diens verlangen, de admiraalsvlag te laten waaien en den strijd voort te zetten.

Hevig vochten de Nederlandsche bevelhebbers, zonder dat zij hun doel mochten bereiken. Jan Evertsen, de Vice-Admiraal van Zeeland, moest zich, na een herhaalden aanval, met zijn ontramponeerden bodem naar de Maas doen sleepen, weldra gevolgd door de Ruyter, die, op zeventien pond na, al zijn kruit had verschoten. Alleen de bezaansmast van zijn schip kon nog dienst doen. Met andere schepen was het nog erger gesteld; want sommige lagen geheel masteloos en ontredderd. Omstreeks te twee uren des namiddags hielden de onzen af, na zich in het geheel vier malen door den vijand te hebben heengeslagen.

¹⁾ Volgens sommiger meening, had de Admiraal zich te veel blootgesteld. Hatelijk was het gezegde van een heftig tegenstander der Staatspartij, in een vlugschrift. „Hy werd geschoten, of om beter te zeggen vermoord; 't wyl gheen mensch kondt speuren, van waar hem soo een kogel van buyten het schip kon toegedreven worden.” Vermoedelijk heeft de schrijver van het pamflet, verblind door partijschap, zich eene geheel onjuiste voorstelling gemaakt van den toestand en daarbij gedacht aan een luik, waardoor de Admiraal zich naar omlaag begaf. Indien deze echter de trap van de kampanje afgang, die voor hem naar de kajuit leidde, is de zaak niet zeer duister. Een soldaat, in den mast van een vijandelijk schip, kon hem op dat oogenblik zeer gemakkelijk treffen.

Thans kon de With, die het zwaarwichtige zijner taak ten volle besepte, zich in al zijne kracht toonen. Hij wenschte zelfs het uiterste te beproeven, waartoe hij, volgens sommigen, te beter in staat was, omdat zijne schepen des voormiddags een tijd lang te veel in lij waren geweest, en dientengevolge minder hadden geleden. Hoe groot moest echter niet de verontwaardiging van den Vice-Admiraal zijn, toen hij, nu het de eer der vlag gold, den moed van velen zag verflauwen. „*Soo deselve alvorens om diergelycke oorsaecke waren opgehangen,*” schreef hij in zijn journaal, „*souden 't selve nu niet gepleegd hebben.*” Sommigen, wier houding reeds gedurende den voormiddag zeer laakbaar was geweest, hadden nauwelijks den ontredderden staat van de grootste schepen der vloot bespeurd, of zij verloren den moed geheel, en zochten hun heil in de vlucht. Tevergeefs trachtte de With hen tot andere gedachten te brengen. Door vele zijner krijgsmakkers verlaten, door andere slechts weinig ondersteund, dekte de Vice-Admiraal met een klein aantal dapperen, die hem ten einde toe getrouw bijstonden, den aftocht der vloot. Tot laat in den avond bleven de Britten, wien de houding van de With ontzag inboezemde, de vervolging voortzetten; maar omstreeks middernacht verloren de onzen hen geheel uit het oog en konden zij dus ongehinderd de havens opzoeken.

Den volgenden morgen bevond de With zich evenwel nog op de hoogte van Wijk, zonder dat er meer Engelschen te zien waren. Hij zeilde van daar naar Texel, waar zijne schepen eerst tegen den avond, dat is een etmaal na den slag, binnenvielen.

Gaarne hadden de Gecommitteerden aldaar gezien, dat de Vice-Admiraal nog wat langer in zee ware gebleven. Hiertegen opperde deze echter verschillende bezwaren. Vooral wees hij op meer dan twintig kapiteins, die zich schelmachtig hadden gedragen. In zijn journaal noemde hij er eenige, met bijvoeging, dat het wel de naaste weg zoude zijn slechts hunne zeilen en schepen te onderzoeken. Wel verre van aan het verlangen der Gecommitteerden te voldoen, wenschte hij spoedig binnen te komen: eensdeels omdat zijne schepen zeer beschadigd waren, anderdeels „*omdat er veel poltrons op de vloot waren, die eerlijke mannen in nood lieten.*”

Velen keurden het af, dat Evertsen en de Ruyter, die onder de bemanning beter gezien waren dan de With, zich met hunne ontredderde bodems naar de Maas hadden begeven, in plaats van op andere schepen over te gaan. Onmiddellijk kregen zij bevel van de Staten-Generaal, 's lands vloot op te zoeken. Later verontschuldigde zij zich, bewerende dat zij van de hunnen waren afgesneden, en dus alleen op 's vijands schepen hadden kunnen overgaan. De With was in dit opzicht gelukkiger geweest, en had gelegenheid gevonden om van schip te verwisselen.

Beide partijen schreven zich intusschen de overwinning toe. De Engelschen beweerden, dat zij de Nederlandsche vloot binnen de havens hadden gejaagd; de Nederlanders „*wenschten het wereldkundig te maken, dat zij den vijand van hunne kust hadden verdreven.*” Noch het eene, noch het andere was letterlijk waar. Immers waren de onzen, hoewel zij het eerst den strijd hadden gestaakt, nog omstreeks vier en twintig uren buiten gebleven, wachtende of de Britten zich nogmaals zouden vertoonen. Tamelijk zonderling is het echter die lijdelijk afwachtende houding met den naam van drijven te bestempelen, ofschoon het doel, dat men zich daarbij voorstelde, toch werd bereikt; want de Britsche vloot verliet werkelijk de Nederlandsche kust, die zij gedurende acht weken had geblokkeerd. In zooverre mocht de zeemacht er zonder nationale vooringenomenheid op bogen, dat zij het vaderland een gewichtigen dienst had bewezen.

Ontegenzeggelijk hadden beide vloten veel geleden. Volgens onze eigen opgaven, waren er op zijn hoogst 13 schepen verloren, terwijl omstreeks 500 man gedood, 700 gekwetst en een nagenoeg gelijk aantal in 's vijands handen gevallen waren. De Engelschen, die erkennen, dat het getal hunner dooden en gekwetsten het onze evenaarde, spreken slechts van 2 of 3 verloren schepen. Als om strijd, overdreef men aan beide kanten de verliezen der tegenpartij. Buiten twijfel konden de Engelschen de meeste stof tot blijdschap vinden in het sneuvelen van Tromp, die hun steeds eene rechtmatige vrees had ingeboezemd.

Evenals Heemskerk en Piet Hein, werd de Luitenant-Admiraal op 's lands kosten begraven.

Nog altijd prijkt de Oude kerk te Delft met de marmeren graftombe, ter zijner eere opgericht. Het verlies van Tromp was zeker een zware slag voor het vaderland, waar de regeering, door verschillende gunstbewijzen aan zijne nagelaten betrekkingen, van hare dankbaarheid voor zijne den lande bewezen diensten deed blijken. Vreemd klinkt het zeker, dat niet lang daarna ook zijn lijfknecht op aanbeveling van de Staten-Generaal, tot Luitenant werd benoemd.

Weder zat een krijgsraad over hen, die zich niet plichtmatig hadden gedragen. Eenige kapiteins werden tot onteerende straffen verwezen, hetgeen echter in de oogen van sommigen niet streng genoeg was, om den lafhartigen schrik in te boezemen; want, in weerwil van alle bezwaren, werd niemand ter dood veroordeeld. Velen wisten zich met de zwakheid hunner schepen te verontschuldigen, terwijl anderen over de With zelven klaagden, wiens hardvochtig en onstuimig karakter iedereen tegen hem innam.

Ter zee had in de laatste maanden van 1653 weinig meer plaats. Blijkbaar waren beide partijen afgemat, daar zij in het najaar minder aanzienlijke vloten onderhielden. De Nederlandsche, waarover de Staten-Generaal, met voorbijgang van J. Evertsen, het bevel aan de With hadden opgedragen, was echter in September weder vrij sterk, omdat trapsgewijze ook enkele der nieuw gebouwde schepen in dienst gesteld konden worden. Na eene koopvaardijvloot naar het Noorden geleid, en eene andere van daar teruggehaald te hebben, kreeg de Vice-Admiraal bevel in het begin van November buitengaats te blijven, ten einde nog eene vloot van Bergen te halen. Ongelukkigigerwijs werd de vloot in de nabijheid der kust door een storm beloopt, waardoor 23 schepen hunne masten verloren en 12 of 13 vergingen. Dezelfde wind bracht Cornelis Tromp, met eenige koopvaarders, behouden door het Kanaal.

In den loop van het jaar hadden de kapers van beide partijen zich uitermate geweerd. De Engelschen roemden er ten minste op, dat in het geheel meer dan 1600 Nederlandsche schepen door hen opgebracht waren. Hiertegen konden de prijzen der onzen noch in aantal, noch in waarde opwegen. De Nederlanders hadden letterlijk „*kolen in plaats van schatten gevonden*”. En dit was niet het eenige nadeel!

Vele bronnen van bestaan waren, zooals reeds hierboven is gezegd, geheel of gedeeltelijk gestremd. De Groenlandsvaart en de walvisch-vangst waren streng verboden, om het daartoe gebezigde personeel op 's lands vloot te kunnen gebruiken, en omdat men deze en andere takken van nijverheid niet voldoende kon beschermen. Dit ondervond de haringvisserij, welke omstreeks dien tijd met 2000 buizen werd gedreven en duizenden brood of welvaart verschafte. Terwijl de eigen handel zeer gedrukt was, gaf die der onzijdigen voortdurend aanleiding tot allerlei gehaspel. Schier alle partijen gingen hare bevoegdheid te buiten, zoodra zij hare kans schoon zagen. Zweden wilde, met uitzondering van dien op belegerde plaatsen, den handel in oorlogsbehoeften blijven voortzetten. Dit gedoogden de Staten-Generaal niet, ofschoon zij zelven nog wel iets uit Zweden wenschten te ontvangen, waar b. v. 1200 achttienponders voor

de nieuwe schepen besteld waren. Zweden en de Staten-Generaal beriepen zich beiden op de tractaten van 1640 en 1645, alsmede op dat, hetwelk de laatsten in 1650 met Spanje hadden gesloten. Particulieren lieten zich, door hoop op voordeel, tot een ongeoorloofden handel verleiden. Niet alleen dat sommige Nederlanders verboden waren naar Engeland voerden, maar er rustte op enkele personen eenig vermoeden, dat zij zelfs der Britsche vloot behoeften hadden toegezonden, terwijl deze de kust van het vaderland blokkeerde. Op hen mocht voorzeker worden toegepast, wat men eenmaal van den Nederlandschen koopman in het algemeen had gezegd, dat hij namelijk „*uit winstbejag door de hel zou varen, al mocht hij er zijne zeilen bij verbranden*”.

Donker begon het er voor de Republiek, en meer in het bijzonder voor de Staatspartij uit te zien, welker aanhangers niet zelden de woede van het grauw ondervonden. Op vele plaatsen openbaarde zich het misnoegen der bevolking over den loop der zaken door min of meer bedenkelijke opschuddingen. Zelfs moesten de trommelslagers, bij het werven van zeevolk, den naam van den Prins gebruiken, om hunne taak ongestoord te kunnen voortzetten. Geen wonder, dat men algemeen naar den vrede begon te verlangen, en dat vooral de Staatspartij maatregelen beraamde, om uit een oorlog te geraken, die voor haar in de eerste plaats gevaarlijk werd. Met welken uitslag zij het deed, zal in het volgende hoofdstuk blijken.

HOOFDSTUK XXI.

Vredesonderhandelingen. — Acte van Seclusie. — Het vredetraktaat van Westminster in 1654. — Het materieel der Nederlandsche en der Britsche zeemacht in den laatsten oorlog. — Aanmerkingen over het personeel. — Jacob van Wassenaer, Heer van Obdam, wordt Luitenant-Admiraal. — Uitbreiding van het getal der vlagofficieren. — Vooruitgang in de taktiek. — Sterkte der zeemacht bij het einde van den oorlog.

Vraagt men den onpartijdigen vreemdeling naar zijn oordeel over de wijze, waarop de Republiek der Vereenigde Nederlanden zich had gekweten, dan luidt het alleszins bevredigend. Zelfs Hume, de bekende Britsche schrijver, erkent, dat hare kracht nooit beter was uitgekomen, dan toen zij zich tot den laatsten strijd had voorbereid. Nochtans was er meer roem dan voordeel behaald, en had de ervaring bevestigd, wat velen reeds aanstonds hadden vermoed. Met verlangen zagen vooral de handeldrijvende gewesten, waar de Staatspartij hare meeste aanhangers had, naar den vrede uit. Zonder dit ware het ook niet doenlijk den tegenwoordigen regeeringsvorm voortdurend te handhaven. Alleen de verdeeldheid onder de Prinsgezinden hield de minder talrijke Staatspartij, welke het voordeel bezat, dat zij een goed aaneengesloten geheel vormde, en dat zij vele invloedrijke personen onder hare leden telde, te midden van een schier algemeen misnoegen staande. Bovendien had zij in 1653 een krachtigen steun gekregen, nadat Johan de Witt, één harer ijverigste en bekwaamste aanhangers, als Raadpensionaris van Holland was opgetreden; doch hij was nog betrekkelijk jong, bezat nog niet den invloed, dien hij later verkreeg, en kon in weerwil van al de belangstelling, die hij voor al wat de zeemacht betrof aan den dag legde, toch geene wonderen verrichten.

Zich ten volle bewust van de noodzakelijkheid des vredes tot het bestendigen van hare macht, had de regeeringspartij, reeds kort na de overwinning in December 1652 door Tromp behaald, onderhandsche pogingen aangewend om daartoe te geraken. Zelfs hadden de Staten van Holland een meer rechtstreekschen stap gedaan, door een brief aan het Parlement te schrijven, waarin velen echter eene schending der Unie zagen, omdat het onderhandelen met vreemde mogendheden aan de Staten-Generaal was voorbehouden. Dit ware nog te plooiën geweest, bijaldien het schrijven slechts aan het oogmerk had beantwoord. Maar dit was het geval niet, daar het in Engeland werd publiek gemaakt, onder den titel van „ootmoedig verzoek”, terwijl het Parlement zich bereid verklaarde, op de vroeger opgegeven, maar door de Republiek verworpen voorwaarden te onderhandelen. Veel goeds beloofde zoodanig begin niet.

Intusschen lieten de Staten-Generaal zich door die van Holland bewegen tot een nader schrijven, hetgeen zeker meer in den vorm was. Zij benoemden vier afgevaardigden tot de onderhandelingen met Engeland, waar kort te voren weder eene omwenteling in het bestuur was tot stand gekomen.

Terwijl de vloten van beide natiën elkander in den zomer van 1653 nog bestreden, begon er langzamerhand hoop op de beslechting der geschillen te komen. Van het oude voorstel tot samensmelting der beide republieken, waarmede de Engelschen weder te berde kwamen, wilden de onzen niets meer hooren. Ook tegen andere voorstellen opperden de Nederlandsche gezanten vele bedenkingen, waardoor de onderhandelingen sleepende bleven, totdat het staatsbestuur in Engeland weder eene belangrijke wijziging had ondergaan. Cromwell, in December 1653 tot Protector verheven, toonde zich op vele punten niet onhandelbaar, doch stond op de schadevergoeding voor de door den Koning van Denemarken aangehouden koopvaarders en op de uitsluiting van den Prins van Oranje van de hooge waardigheden zijner voorzaten, omdat hij tusschen diens verheffing en het herstel der Stuarts eenig verband meende te zien.

Vóór dien tijd hadden velen hier te lande reeds vermoed dat Beverning en Nieuwpoort, die namens de Staten van Holland naar Engeland waren afgevaardigd, behalve hun openbaren, nog een geheimen last hadden. Wat daarvan zij, na de openingen door Cromwell gedaan, was de Staatspartij bereid toe te geven op een punt, dat met hare zienswijze ten volle strookte. Nadat de Protector de bewuste uitsluiting niet langer van de Staten-Generaal, maar alleen van de Staten van Holland vorderde, besloten deze bij meerderheid van stemmen, tot het opmaken van het verlangde stuk. Eerst in Juni legden de gezanten die zoogenoemde Acte van Seclusie over.

Twee maanden vroeger, den 15^{den} April 1654, was het eigenlijke vredetractaat te Westminster gesloten. In alle opzichten droeg het de kenmerken van een door ons met nadeel gevoerden oorlog. Behalve de uitsluiting van den Prins van Oranje door Holland, waarvan de bekrachtiging van het gansche tractaat was afhankelijk gemaakt, moest de Republiek zich vele ongunstige bepalingen laten welgevallen. Art. 27 verplichtte haar tot eene schadeloosstelling aan de nagelaten betrekkingen dergenen, die indertijd op Amboina waren ter dood gebracht, welke terechtstelling in het tractaat zelfs als manslag (homicidium) werd gequalificeerd. Volgens art. 28 moesten de Staten de schade vergoeden, welke door het aanhouden der Engelsche schepen in de Sond was teweeggebracht. Bij art. 30 verbonden zich beide partijen tot vereffening der geschillen, die tusschen 1611 en 1652, naar aanleiding der vaart op Oost-Indië, Groenland, Rusland en Brazilië waren gerezen. Voor al het gemelde moest de Republiek der Vereenigde Nederlanden zich eene geldelijke opoffering getroosten ¹).

1) *Aan de nagelaten betrekkingen moest worden uitgekeerd 3.615 p. St., voor de aangehouden schepen 97.973 1/2 p. St. tot vereffening der andere geschillen over de vaart 80.000 p.*

St. Daarentegen bleef de Acte van Navigatie onveranderd.

Niet minder sterk pleit art. 13 voor den nadeeligen uitslag van den krijg. Daarin leest men uitdrukkelijk, dat alle oorlogsschepen, kapers en andere vaartuigen der Republiek, bijaldien zij in de Britsche zeeën een Britsch oorlogsschip mochten ontmoeten, de vlag van den top van den mast zouden strijken en het marszeil doen vallen „*in roegen, gelyck als oyt in voorige tyden, ende in eenige voorgaende Regeringe gebruyckelyk is geweest.*”

Waar was echter de grens der Britsche zeeën, door welke, volgens art. 3 van hetzelfde tractaat, blijkbaar een gedeelte van den Oceaan werd verstaan? Immers wordt er gesproken over de zee, tusschen de Britsche zee en kaap St. Vincent. Misschien namen de Britten slechts stilzwijgend de vroeger aangeduide grens aan. Sommigen hier vonden reeds het uitdrukkelijk

noemen van de Britsche zeeën iets bedenkelijks en meenden bovendien, dat deze en andere bewoordingen van het tractaat iets onzeker hadden.

Wat de laatste woorden van het artikel betreft, zij konden wel geene andere bedoeling hebben, dan aan eene zoo belangrijke inwilliging den schijn te geven, als ware het slechts de bevestiging van een oud gebruik. Zoo liet ook de Raadpensionaris het in zijne brieven voorkomen. Anderen verkeerden in dezelfde meening. Toch was het inderdaad eene nieuwigheid, omdat eene dergelijke bepaling betrekkelijk het saluut in geen der vroegere tractaten was opgenomen.

Aangaande het recht tot het visiteeren van schepen in zee, was niets bepaald. De Engelschen matigden het zich echter spoedig aan, op grond hunner wel niet uitdrukkelijk erkende, maar toch eenigermate toegegeven rechten op de heerschappij der zee. Elders is er op gewezen, dat men het strijken der vlag hier te lande uit een geheel ander oogpunt beschouwde.

Eenige andere bepalingen, betreffende het internationale zeerecht, moeten niet onopgemerkt worden voorbijgegaan. Bij art. 19 beloofden de beide partijen, dat zij elkanders schepen, goederen en zeevolk niet dan in den hoogsten nood in beslag zouden nemen, en dan alleen tegen behoorlijke vergoeding.

Het luidt niet zoo volstrekt, als wat dienaangaande in het vredestractaat van Munster was bepaald. Art. 24 hield in, dat er voortaan geene brieven van represailles of schaverhaling zouden worden uitgegeven, tenzij drie maanden nadat de verongelijkte partij zich vruchteloos had beklaagd. Zeer belangrijk is wat in art. 26 voorkomt, over het verblijf van oorlogsschepen in de wederzijdsche havens. Niet alleen in geval van nood, maar ook tot herstelling en tot proviandeering, zouden de oorlogsschepen der eene partij ten allen tijde in de havens der andere mogen binnenvallen. Onder gewone omstandigheden mochten niet meer dan acht tegelijk van die vergunning gebruik maken, en ook niet langer vertoeven, dan noodig was. Voor een grooter aantal, moest verlof worden gevraagd, tenzij in geval van storm of ander zeegevaar, wanneer het voldoende zou wezen, onmiddellijk na het binnenvallen, aan den gouverneur of den hoogsten magistraat der plaats van de zaak kennis te geven. Langer dan de gemelde autoriteiten dit oorbaar vonden, mocht eene vreemde vloot zich niet binnengaats ophouden.

Op het voordeel der vredesvoorwaarden is zeker niet te roemen. Evenwel meenden de Engelschen, dat zij nog te weinig bedongen hadden. Hoe welkom de vrede den onzen ook was, zoo draalden zij toch met hunne publieke vreugdebedrijven, totdat de Engelschen hiermede waren voorgegaan. Maar het vooruitzicht op vrede had reeds een gunstigen invloed op den gang der zaken gehad. Geen wonder, dat het werkelijk staken van den krijg groote blijdschap verwekte, die zich vooral te Amsterdam en in andere steden, waar handel en industrie het meest hadden geleden, op ondubbelzinnige wijze openbaarde. Hiermede verdween zelfs eene voorname grief van velen tegen de Staatspartij, hetgeen niet weinig bijdroeg tot vermeerdering van haar gezag. Tot dusverre was zij aanhoudend belemmerd geweest door een samenloop van ongunstige omstandigheden, waaronder hare eigene nog altijd onzekere stelling, het verwarde in vele takken van bestuur, met name in dat over het zeewezen, binnenlandsche verdeeldheden en de moeite om de noodige gelden bijeen te brengen.

Van de vele bezwaren, waarmede de regeering der Republiek te kampen had, ondervond het personeel der zeemacht de onaangename gevolgen. Voortdurend was er geklaagd over den onvoldoenden staat van het materieel, waarmede het den vijand moest onder de oogen zien. Alvorens den draad der gebeurtenissen weder op te vatten, moet het gegronde dier klachten nogmaals duidelijk worden aangetoond, met vermelding van eenige bijzonderheden, die over den toestand van het zeewezen dier dagen enig licht kunnen verspreiden.

Evenals vroeger bestonden de vloeten der Republiek uit eigenlijke oorlogsschepen, die aan het land toebehoorden, en uit andere, die slechts gehuurd waren. Bij het uitbreken van den oorlog, was van de eersten slechts een klein getal voorhanden en was het ontbrekende aangevuld door het huren en bewapenen van koopvaarders, waarmede de Admiraliteiten en de verschillende Directiën belast waren. Ten gevolge der samenwerking van vele Collegiën, onder welke ook de Bewindhebbers der Compagniën, kwam dan, wanneer de omstandigheden het vereischten, een vrij aanzienlijk getal schepen bijeen, waarvan velen echter kwalijk den naam van oorlogsschepen verdienden. Niet zonder reden had Tromp verklaard, dat hij met 60 groote schepen meer zou kunnen doen, dan met 100 van die, waaruit zijne vloot bestond. Men lette dus niet uitsluitend op het cijfer der schepen, hetwelk inderdaad vrij aanzienlijk was. Kort na den Driedaagschen zeeslag, waren met inbegrip van de schepen, die zich in de Middellandsche Zee bevonden, niet minder dan 154 bodems in dienst, waarvan er nochtans maar 66 aan het land behoorden. Van deze 66 schepen voerden slechts 39 meer dan dertig stukken. De *Brederode*, het zwaarste schip der vloot, was met 54 stukken bewapend; van 13 andere bodems bedroeg de bewapening van 40 tot 46 stukken. Er waren dus 25 schepen met 30 tot 40 stukken. Van de kleinere hadden nog 25 van 20 tot 30 stukken. Met de bewapening der gehuurde schepen was het niet beter gesteld. Onder de 46 schepen der Admiraliteiten, bevonden zich op zijn hoogst 9 van 30 tot 40 stukken; onder de 42 van de Directiën waren er insgelijks niet meer dan 10. Zeker waren, op het aangeduide tijdstip, reeds vele verliezen geleden, die men niet aanstonds kon vergoeden.

Alleszins te betreuren was het, dat de besluiten der hooge regeering tot versterking der zeemacht niet met den vereischten spoed werden ten uitvoer gelegd. Twee malen hadden de Staten besloten tot den aanbouw van 30 nieuwe en grootere oorlogsschepen; maar zelfs de eerste 30 waren niet gereed, voor dat de oorlog zijn einde nabij was. Eigenlijk werd het, zooals Tromp terecht had aangemerkt, hoe langer hoe erger; want sommige der beste schepen waren in de eerste gevechten verloren gegaan of onbruikbaar geworden, waarvoor dan gewapende koopvaarders in de plaats kwamen.

Nog altijd bezat de Republiek daarvan een groot aantal, welke de autoriteiten desgevorderd konden huren. Wat baatte dit echter, nu vele der vloot meer tot last, dan tot steun dienden? Immers hadden de Staten, zooals vroeger gezegd is, er bezwaar in gevonden, omtrent den bouw der schepen, die voor den handel bestemd waren, zekere bepalingen voor te schrijven, ten einde hen voor den oorlog meer geschikt te maken. Andere mogendheden, welke dergelijke voorschriften hadden gedaan, vonden dientengevolge in een kleiner getal koopvaarders een beter hulpmiddel. Met betrekking tot de voorwaarden, waarop de eigenaars hunne koopvaardersschepen ten gebruike afstonden, geeft de Raadpensionaris, in een zijner brieven, eene belangrijke opheldering, door te zeggen, dat verreweg de meeste schepen, die in den Novemberstorm van 1653 op de kust waren gebleven, „*ten laste van de verhuurders waren vergaen.*” Wat den huurprijs betreft, men schatte dien in 1654, voor een getal van 94 bodems, op gemiddeld 2000 gld. per maand. Sommigen meenden, dat het huren van schepen geldelijk voordeel opleverde, hetgeen anderen, vooral met het oog op de mindere doelmatigheid dier bodems, ten zeerste betwijfelden.

Maar ook bij de oorlogsschepen van het land, die in elk geval de kern der vloot moesten uitmaken, was in vergelijking met vroeger nog weinig of geene verbetering te bespeuren. Het zijn dezelfde soort van schepen, als kort voor den vrede van Munster. Sedert dat tijdstip waren er eenige nieuwe gebouwd, die wat hun vorm en hunne zwaarte betreft, met de andere overeenkwamen. Zelfs had de *Brederode*, een der later gebouwde, vrij groote gebreken. De onderste poorten waren veel te laag. Nochtans achtte Tromp dien bodem zooveel waard, als verscheidene andere. Evenmin als in den bouw der schepen, was in hunne bewapening en bemanning veel vooruitgang te bespeuren.

Dubbel nadeelig was dit, omdat de uitbreiding der zeevaart in het algemeen en het staatkundig belang der republikeinsche partij, in Engeland, tot eene sterke ontwikkeling der zeemacht hadden geleid. Een jaar vóór het uitbreken van den oorlog, telde de Britsche vloot 13 bodems van 50 tot 100, 12 van 40 tot 50 en 22 of 28 van 30 tot 40 stukken, behalve een vijftigtal kleinere. In vergelijking met de Nederlandsche schepen, voerden de Engelsche zwaarder geschut en eene talrijker bemanning. Op de 15 grootste stond deze gelijk met het vijf- of zesvoud der stukken.

Na het uitbreken van den oorlog, was de sterkte der Britsche zeemacht aanzienlijk vermeerderd. Tegen het einde van 1653, telde zij 26 schepen, die van 50 tot 100 stukken voerden, terwijl nog 32 andere met 40 tot 50 stukken bewapend waren. Hierbij kwamen nagenoeg 60 schepen van 20 tot 40 stukken, slechts 14 zeer kleine vaartuigen en een gelijk aantal transportschepen en jachten. Op de grootere schepen was de bemanning iets toegenomen, ofschoon de verhouding tot de bewapening vrijwel dezelfde was gebleven. Neemt men in aanmerking, dat zich in 1651 onder de 106 schepen der Britsche zeemacht nog vele gewapende koopvaarders bevonden, terwijl de schepen in 1653, misschien op enkele uitzonderingen na, allen ten oorlog waren gebouwd, dan springt de vooruitgang nog sterker in het oog.

Grootelijks was de taak der Britsche regeering verlicht door de eenheid, welke in het bestuur over het Britsche zeewezen heerschte, en door het vrij geregeld opbrengen der gelden, ten behoeve der vloot gevorderd.

Hoe geheel anders was het in Nederland, waar zich voortdurend klachten lieten hooren over geldgebrek en over de ongeregelde opbrengst der eenmaal toegestane middelen. Welke

nadeelige gevolgen dit somtijds na zich sleepte, is te begrijpen. Het was de voorname reden, waarom er met den aanbouw der nieuwe schepen weinig haast was gemaakt, en waarom de Admiraliteit van Amsterdam het voornemen opvatte, de gehuurde schepen in de Middellandsche Zee niet langer aan te houden. Te midden van den oorlog, had dit Collegie zelfs het werkvolk van 's lands werf moeten afdanken, en het uitbetalen van soldijen en verschillende benodigdheden moeten staken. De Admiraliteit van Rotterdam was, dertien maanden lang, buiten staat de soldijen en maandgelden der schepelingen uit te betalen, terwijl die van Zeeland zich genoopt zag geld op te nemen, waarvan de rente tot aan het einde der Republiek op haar bleef drukken.

Onder zulke bezwarende omstandigheden, moest het der regeering van de Nederlandsche republiek natuurlijk hoogst moeielijk vallen, den toestand der zeemacht gedurende den oorlog te verbeteren. Vruchteloos had zij getracht den aanbouw van nieuwe oorlogsschepen te bespoedigen; de bodems, over welke lichtheid aanhoudend werd geklaagd, kon zij toch niet boven hun vermogen doen bewapenen. Dit moest eene reden te meer zijn, om ten minste het lot van het personeel ter harte te nemen, dat vaak blijken van misnoegen gaf over ongeregelde betaling en de slechte schaffing, die vele kapiteins verstrekten. Na het sluiten van den vrede, maakten de Staten-Generaal nauwkeurige bepalingen op hetgeen dagelijks bij de schaffing moest worden verstrekt. Ook regelden zij de maandgelden, die echter lager waren dan in 1636, daar thans voor een luitenant en een schipper 22 gld., voor een stuurman 30 gld., voor een hoogbootsman 18 gld. per maand werd uitgetrokken. Tevens was de sterkte van het personeel iets vermeerderd, waartoe men zelfs buitengewone middelen had moeten aanwenden. Sommige particulieren waren de regeering te hulp gekomen, door zich als vrijwilligers op de vloot te begeven¹⁾, of anderen in hunne plaats derwaarts te zenden, hetgeen uit den aard der zaak beter moest werken, dan een lang betoog, doch niet in zoodanige mate geschiedde, dat het op de geheele bemanning een noemenswaardigen invloed had. Immers klom het getal zeelieden aan boord der meeste schepen niet hooger, dan tot het drievoud of uiterlijk het viervoud der stukken. Het ontbrekende kon niet ten volle worden aangevuld door de soldaten, die aan het zeeleven niet gewoon waren. Op het admiraalschip waren er 50, op de andere schepen minder, en zij stonden, evenals de eigenlijke zeelieden, onder het uiterst kleine état-major.

Wil men de regeering met grond iets verwijten, dan moet het voornamelijk zijn dat zij het aantal officieren aan boord der oorlogsschepen te lang onveranderd liet. Zelfs op de grootste schepen waren onder den vlagofficier meestal slechts één kapitein en één luitenant, waarvan het nadeel reeds bij meer dan ééne gelegenheid was gebleken. Ongerekend het gevaar, waarin een schip moest verkeerden, zoodra een of meer van de weinige officieren buiten gevecht waren gesteld, was eene uitbreiding van het état-major dringend noodig tot snelle en gelijkmatige uitvoering der orders van den opperbevelhebber en tot betere handhaving der krijgstuclit. Waar men

¹⁾ Gerard Huijft, secretaris van Amsterdam, die later naar Oost-Indië ging en bij het beleg van Colombo op Ceylon sneuvelde, had zich b. v. met 24 matrozen aan boord begeven. Hierop zinspeelt Vondel, als hij in een gedicht, onder diens afbeelding, zegt:

*Ons raethuis viel zijn moedigheid te kleen:
Hy wou voor 't lant zich waghén op de baeren,
Daer Hollant en Brittanje om 't zeerecht streên.*

Ook van Beuningén bood geld aan, of 50 matrozen, gedurende zes maanden op zijne kosten te onderhouden.

onder nadeelige voorwaarden strijdt, is er meer dan gewone behoefte aan nauwgezette plichtsbetrachting en doelmatige samenwerking. Talrijke voorbeelden zijn aan te halen van hetgeen somtijds eene wèl gedisciplineerde minderheid vermocht. De lafhartigheid, waaraan sommige bevelhebbers zich gedurende de laatste gevechten hadden schuldig gemaakt, was voor den opperbevelhebber en diens waardige medestanders hoogst bedroevend. Maar het gedrag dier flauwmoedigen, hoe onverschoonlijk dan ook, was niet geheel onverklaarbaar, met het oog op de kleine en lichte schepen, die sommigen tegen een overmachtigen vijand moesten aanvoeren. Onverschoonlijk en onverklaarbaar tevens is het echter dat de krijgstucht op de vloot en aan boord der schepen, in weerwil van de strenge verordeningen der bestaande artikelbrieven, niet beter werd gehandhaafd.

Het gebeurde met den Vice-Admiraal de With is schier ondenkbaar bij eene goed gedisciplineerde krijgsmacht. Aan andere voorbeelden van dien aard, ofschoon dan ook minder sprekend, ontbreekt het niet. Wat moet men evenwel denken van sommige bevelhebbers, die zich bij den aanvang van een gevecht aan sterken drank hadden te buiten gegaan; wat van hen, die hetzelfde binnengaats deden, op een tijdstip, waarop Gecommitteerden van de Staten-Generaal zich van den toestand der vloot kwamen vergewissen? Klinkt het zelfs niet vreemd als men den Luitenant-Admiraal Tromp het gedrag der laatsten hoort vergoelijken, eenvoudig door te zeggen dat de maats zeker wat te veel hadden gedronken?

Uit dit alles blijkt dat er ook in de hogere rangen gebreken schuilden, die inderdaad bedroevend waren. Hoogere en lagere officieren moesten niet alleen in dapperheid, maar ook in discipline voorgaan. Dit verloren zelfs diegenen, welke overigens den roem van het Nederlandsche zeewezen uitmaakten, niet dan al te zeer uit het oog, zooals men kan zien aan de herhaalde twisten over den voorrang tusschen de beide Vice-Admiraals, die uitdrukkelijk verklaarden niet onder elkander te willen dienen.

Overtuigd dat het tot handhaving der krijgstucht niet voldoende was verordeningen te maken en dat bij de meer geregelde wijze van oorlogvoeren, die langzamerhand in zwang kwam, eene betere organisatie van het personeel noodig was, besloten de Staten van Holland hiertoe over te gaan. Bovengemelde redenen, gepaard met bedenkingen van anderen aard, veroorzaakten kort na het sneuvelen van Tromp eene aanzienlijke uitbreiding van het kader der vlagofficieren. Tot dusverre hadden, onder den genoemden Luitenant-Admiraal, twee Vice-Admiraals gediend: Jan Evertsen in Zeeland, en Witte Cornelisz. de With in Holland. Deze moesten, zoodra het de benoeming van een opperbevelhebber gold, in aanmerking komen. Beider verdiensten waren ontegenzeggelijk groot. Nochtans achtten vele leden der hooge regeering het benoemen van een hunner, om verschillende redenen, minder wenschelijk. Tegen Evertsen had de Staatspartij tweeërlei bezwaar: vooreerst was hij niet in den dienst der provincie Holland, welke meer en meer den boventoon begon te voeren; ten andere was hij een warm aanhanger van het stadhoudelijk huis, hetgeen bij haar zeker eene slechte aanbeveling moest zijn.

Hoewel nu de With juist beantwoordde aan hetgeen velen in Evertsen misten, zoo vreesde men toch, na de minder gelukkige uitkomst, welke de vloot in de laatste jaren onder zijn beleid had verkregen, dat zijne benoeming een nadeeligen invloed op den dienst in het algemeen zou hebben. Kort na het binnenvallen der vloot, in Augustus 1653, was er weder geklaagd

„datten Vice-Admiraal de Witte in Texssel geen behoorlycke authoritydt noch beleydt hadde, ende daeromme groote disordres opte vloote aengingen.”

Bij zulk eene stemming der gemoederen, ten opzichte van den Vice-Admiraal, konden de Staten hem het opperbevel niet opdragen, zonder alles in de waagschaal te stellen. Grievend moest het voor de With en Evertsen zijn, niet benoemd te worden; miskennis van beider verdiensten ware het geweest, indien de regeering mocht hebben goed gevonden een der jongere vlagofficieren boven hen te stellen. Uit dien hoofde besloten de Staten van Holland, die na den dood van Prins Willem II het recht van benoeming, als zuiver provinciaal, aan zich getrokken hadden, ofschoon hun Admiraal tevens het opperbevel over de gezamenlijke strijdkrachten der Republiek voerde, het voorbeeld der tegenpartij te volgen en iemand buiten het personeel der zeemacht te kiezen. Noch Blake, noch Monk, noch Deane waren oorspronkelijk in den zeedienst geweest. Dit in aanmerking nemende, vestigden de Staten van Holland in September 1653 hunne keus op Jacob van Wassenaer, Heer van Obdam, lid der Ridderschap van Holland, Kolonel van een regiment ruitery en bevelhebber van Heusden. Later droegen hem de Staten-Generaal, eerst bij voorraad, vervolgens definitief, het opperbevel over de vloot op.

Het vroeger leven van Wassenaer, wiens vader indertijd dezelfde waardigheid had bekleed, waarborgde de Staatspartij dat zij in hem een harer vrienden aan het hoofd der zeemacht zou krijgen. De gekozene, die wel begreep dat zijne partij hem uit staatsbelang eene zware verantwoordelijkheid wilde opleggen, aarzelde haar op zich te nemen. Hij opperde vele bezwaren en wenschte allerlei voorwaarden te bedingen, onder welke ook deze, dat hij niet tot Luitenant-Admiraal, maar eenvoudig tot Admiraal zou worden benoemd. Uit zijn streven om een titel te verwerven, die altijd met dien van Stadhouder ten nauwste verbonden was geweest, spreekt weder denzelfden ijver voor de bevestiging der nieuwe orde van zaken, waarvan Wassenaer ook bij andere gelegenheden doorslaande bewijzen had gegeven. Velen, die het inzagen, maakten daarom bedenkingen tegen het inwilligen van zijn verzoek, dat zonder gevolg bleef.

Johan de Witt en andere staatkundige vrienden, die zich de grootste moeite gaven om de bezwaren van Wassenaer met klem van redenen te overwinnen, namen zoodoende een gedeelte der verantwoordelijkheid op zich, waarvoor deze terugdeinsde. Bij het beoordeelen van hetgeen Wassenaer in een hem geheel vreemden werkkring verrichtte, mag dit niet worden voorbijgezien. Vele mislagen, later door hem begaan, zijn eer te versoonen, nu hij de hem opgedragen waardigheid als ware het zijns ondanks aanvaardde, dan wanneer zij uit overschatting van eigen krachten waren voortgesproten. Billijkerwijs moeten zij meer op de rekening zijner partij, dan op die van zijn persoon worden gesteld.

Voor het personeel der zeemacht, moest de benoeming van Wassenaer altijd iets onaangenaams hebben. Heemskerk en Piet Hein, vroeger insgelijks met voorbijgang van anderen eensklaps tot het opperbevel over 's lands vloot geroepen, hadden voor dien tijd zooveel bewijzen van praktische bekwaamheid gegeven, dat alle zeevarenden met zekeren eerbied tot hen opzagen. Wassenaer daarentegen kon alleen bogen op persoonlijk goede hoedanigheden, op een hoogen rang in de maatschappij en op het vertrouwen der regeering. Al wat echter naar praktische ervaring van den zeedienst geleek, ontbrak hem ten eenenmale. Hierom moest zijne aanstelling velen kwetsen, die in menig opzicht hunne meerderheid gevoelden boven den man, die hen zou aanvoeren. Eenigermate werd dit vergoed door een besluit der Staten van Holland, tot uitbreiding van het aantal vlagofficieren in hunne provincie.

Zij namen daarbij het getal der Admiraliteiten tot grondslag, zoodat Holland voortaan drie Vice-Admiraals en drie Schout-bij-nachts zou hebben. Nevens de With, die onder het Collegie van de

Maas bleef, verheven de Staten van Holland Michiel Adriaansz. de Ruyter en Pieter Florisz. tot dezelfde waardigheid. De eerste, die zich thans liet overhalen, om uit den dienst van Zeeland in dien van Holland over te gaan, werd Vice-Admiraal bij het Collegie van Amsterdam; de laatste bij dat van het Noorder-Kwartier. Onder de drie kapiteins, die bij deze gelegenheid tot Schout-bij-nacht werden aangesteld, behoorde Cornelis Tromp, de zoon van den gesneuvelden Admiraal. Jan Evertsen bleef, als oudste Vice-Admiraal, de tweede persoon op 's lands vloot; maar de With zou, als Vice-Admiraal van Holland, den opperbevelhebber vervangen, wanneer dezen „iets menschelijks” mocht overkomen.

Welke bijoogmerken het doen van zooveel benoemingen gehad hebbe, het kon op het besturen der talrijke vloten van den Staat en op de handhaving der krijgstucht een gunstigen invloed hebben. Aangenomen echter, dat het gemelde besluit vooral moest strekken om het grievende weg te nemen, dat er voor het personeel in de verheffing van Wassenaer was gelegen, zoo ware de maatregel reeds ten volle gewettigd; want het personeel had zich, in weerwil van alle billijke klachten over sommigen, zeer verdienstelijk gemaakt. Dat er slechts betrekkelijk geringe voordeelen behaald, en niet zelden vrij aanzienlijke verliezen geleden waren, kon men kwalijk aan hen wijten, die bij herhaling op het ontoereikende hunner middelen hadden gewezen. Vele Nederlandsche zeehelden van onderscheiden rang hadden metterdaad getoond, dat het personeel de rechte waarde der vloot uitmaakte. Wat ware er van de zeemacht der Republiek geworden, indien het haar, na een driedaagschen strijd, en in andere hachelijke oogenblikken, aan bevelhebbers als Tromp en de With had ontbroken?

Gebreken waren er buiten allen twijfel; doch zij werden door vele deugden in de schaduw gesteld. Nog bezat Nederland een aantal mannen:

„wien het rechtraardige hunner zaak hoop en vertrouwen inboezemde, waar de onrechtraardigheid der tegenpartij hen tot een ongelijken strijd noopte.”

Hunne daden bewezen, dat het geslacht der onverwinnelijke zeelieden, eenmaal door Hugo de Groot opgeroepen, tot den strijd voor hunne eigen vrijheid en die der wereld, niet was uitgestorven. Daarom konden de Staten hunne vloot een bij uitstek nationaal karakter doen behouden. Terwijl vele vreemdelingen allerlei hooge posten bij het leger bekleedden; oordeelden zij:

„dat by desen Staet, soo wel van zeehelden voorsien, niet sonder groote jalousie dergeener, die tegenwoordigh in charge syn, iemant van buyten ingeroepen soude kunnen worden, dat ook op deselve niet bequaemelyck, eenige digniteyt te water, by haer Ho. Mog. soude kunnen worden geconfereert, of soude daer door de een of de ander van de tegenwoordige Opperhoofden sig vinden gedegradeert.”

Inmiddels begon de tijd aan te breken, waarin van den scheepsbevelhebber meer werd geëischt dan persoonlijke moed en eene zekere bedrevenheid in het besturen van zijn bodem. Oudtijds was het schip weinig meer geweest, dan het middel om de strijdende partijen bij elkander te brengen. Rangschikten de opperbevelhebbers van vroeger tijd hunne vloten stelselmatig, dan hadden zij in den regel te doen met galeien of roeischepen, die van den wind weinig of niet afhankelijk waren. Daarmede hadden zij niet zelden gemanoevreerd, als gold

het een veldslag. Naarmate echter de zeegevechten meer met zeilschepen en in de ruimte geleverd werden, had zich grooter behoefte aan zeevaartkundige kennis bij den bevelhebber en de bemanning van een schip doen gevoelen. Te midden der verwarring van het gevecht, hadden de meer of minder doelmatige manoeuvres der afzonderlijke schepen een beslissenden invloed. Wie het best partij wist te trekken van weer en wind, om den vijand aan te vallen of te ontwijken, had onder gelijke omstandigheden veel voor. Zoodra men echter de gevechten met zeilschepen meer stelselmatig begon te leveren, kon de scheepsbevelhebber evenmin met stoute en op zich zelf goede manoeuvres, als met persoonlijke dapperheid volstaan. Hij moest zich bovendien toeleggen op het vlug en nauwkeurig volgen van de algemeene bewegingen eener vloot, die natuurlijk voor rekening van den opperbevelhebber kwamen, wiens taak dus nog zwaarder werd.

Blijkbaar was men in de laatste jaren, wat de kunst van den oorlog ter zee betreft, een tijdperk van overgang ingetreden. Hoe ongeregeld de meeste gevechten nog geweest waren, zoo begint men toch meer sporen van eene stelselmatige samenwerking der verschillende schepen te ontdekken. Vaak mocht de orde, die bij den aanvang van den strijd heerschte, worden verbroken, en alles zich weder oplossen in een verward gevecht van schip tegen schip; toch komt het beginsel van een meer regelmatig plan van aanval en verdediging hoe langer hoe duidelijker te voorschijn.

Op de gevechten van 1652 is het bovenstaande nog weinig of niet toepasselijk. Vormde men daarbij vooraf al zeker plan, dan week men er meestal spoedig van af, waarom het verhaal van een zeeslag zich doorgaans moet bepalen tot eene opsomming van al wat er, tusschen de bijzondere schepen der vloot, merkwaardigs is voorgevallen. Roept men zich een strijd uit de eerste jaren van den oorlog voor den geest, dan ziet men in zijne verbeelding de grootere schepen elkander bevechten, terwijl de jachten, galjooten en andere kleine vaartuigen door de vloot varen, om hulp te verleenen, waar deze wordt vereischt. Het afweren van vijandelijke branders is een voornaam gedeelte hunner taak. Op eene der galjooten beweegt zich de fiscaal van de vloot, te midden der strijdende schepen, om wel te letten op allen, die zich goed of slecht van hun plicht kwijten. Inmiddels moeten de commandeurs der branders, welker aantal in dezen oorlog met Engeland nog betrekkelijk gering was, zoo nauwkeurig mogelijk de bevelen opvolgen der kapiteins, bij wier schepen zij zich met de hunne moeten bevinden. Slechts bij uitzondering, mogen zij op eigen gezag handelen. Even juist als geestig, zinspeelde de Nederlandsche dichter J. Oudaen op de groote overeenkomst, welke tusschen de afbeeldingen van verschillende zeegevechten der zeventiende eeuw bestond, door onder eene daarvan te schrijven:

*Ziehier een zee­strijd afgebeeld.
Nu vraag niet: waar, of hoe verdeeld?
Men neme, die m' er voor wil nemen;
Men neme er van de veertig een,
In andre zon, of andre zeën,
't Zal telkens naar denzelfden zweemen.*

Gedurende den Driedaagschen zeeslag, ontwaart men in de bewegingen van beide partijen meer regelmaat, dan bij een der gevechten van het vorige jaar. Men ziet er de Nederlandsche vloot naderen, behoorlijk geschaard in den vorm eener halve maan, binnen welke de haar toevertrouwde koopvaarders zich bevinden. Wil de vijand deze bereiken, dan moet hij de zeilorde der oorlogsschepen verbreken of de uiteinden der linie verdubbelen. Alle hiertoe

aangewende pogingen moeten de onzen trachten te verijdelen. Opmerkelijk is het, dat een Britsch schrijver in de „*Naval Chronicle voor 1817,*” aannemende dat zijne landgenooten er den tweeden dag in slaagden, door de slagorde der Nederlandsche oorlogsschepen heen, de koopvaarders te bereiken, hierin reeds een spoor meent te zien van het doorbreken der linie, eene manoeuvre, welker eerste toepassing anderen elkander later hebben betwist.

Met volle recht zou men kunnen aanvoeren, dat de zorg voor de koopvaarders den Nederlandschen Admiraal, in den Driedaagschen zeeslag, eenigermate had genoopt tot een maatregel, die hunne veiligheid grootelijks kon bevorderen. Dit neemt intusschen niets weg van de waarheid, dat er omstreeks dezen tijd in de zeegevechten meer regelmaat begon te komen; want men leest ook van de Engelsche vloot bij Nieuwpoort, en van de Nederlandsche op den 8sten Augustus — en toen waren er geene koopvaarders te beschermen — dat zij in eene halve maan zeilden. Uit de hierboven aangehaalde woorden van de With blijkt, dat ook de slag bij Ter Heide met zekere orde werd aangevangen, voor dat de vloten door elkanders gros wendden. Men herhaalde de laatste manoeuvre verscheiden malen, en volgens enkele berichten had Tromp, reeds bij eene vroegere gelegenheid, zijne schepen in eene rechte linie geschaard. Niet van belang ontbloomt is het, dat Allen, een Britsch schrijver, den Nederlanders de eer geeft, van de laatstgenoemde slagorde, die weldra algemeen in gebruik zou komen, met zeilschepen het eerst te hebben aangewend. Evenwel moet aan de rechte liniën, waarover hier en in de eerstvolgende jaren wordt gesproken, niet ten volle de beteekenis gehecht worden, die men er later aan gaf. Veelal passeerden de strijdende vloten elkander in die rangorde, welke door het aanhoudend manoeuvreeren toch spoedig eenigermate werd verbroken. Jaren daarna oordeelde men het uit dien hoofde nog raadzaam, dat de opperbevelhebber de zware en lichte bodems zijner vloot met overleg doorenmengde, opdat zij elkander in den strijd zouden kunnen bijstaan.

Zoodra men de vloten algemeen in rechte linie begon te scharen, ten einde den vijand in die orde aan te vallen of af te wachten, en dan met het geschut tot eene beslissing te komen, was het doorenmengen van groote en kleine schepen nadeelig. Vooreerst bleven de vloten, gedurende het gevecht, in beweging. Dientengevolge waren zij niet aanhoudend aan elkanders vuur blootgesteld, waaruit het zich laat verklaren, dat de beslissing van de meeste zeeslagen der zeventiende eeuw zoo lang uitbleef. Trapsgewijze ontwikkelde zich de nieuwere taktiek, waarvan men in 1652 en 1653 de eerste beginselen ontwaart.

Een gevolg van de veranderde wijze van oorlogvoeren was, dat veel, waarop men vroeger had gerekend, niet meer aan het oogmerk beantwoordde. Zoolang de vloten dooreen geraakten, deed zich nog menige kans voor tot het stoutmoedig enteren der vijandelijke bodems, waardoor de Nederlanders zich in vorige jaren een welverdienden naam hadden verworven. Maar deze kansen werden langzamerhand zeldzamer. Daarentegen deed zich meer behoefte gevoelen aan een doelmatig materiëel. Wilde de Republiek haren rang als zeemogendheid met eere handhaven, dan moest zij oorlogsschepen bezitten, welke met die van andere mogendheden konden wedijveren; zeelieden, die niet alleen persoonlijken moed en zekere kennis van de zeevaart in het algemeen hadden, maar ook op de hoogte van hun tijd waren, in al wat den oorlog ter zee betrof.

Zoowel Nederlanders als Engelschen hadden zich, gedurende den afgelopen oorlog, in een bekwamen aanvoerder mogen verheugen. Blake, ofschoon oorspronkelijk niet voor den zeedienst bestemd, had in de wijze van oorlogvoeren menige verbetering gebracht. Ook de tegenpartij erkent, dat Tromp zeer bedreven was in de zeetaktiek dier dagen. De Raad-pensionaris de Witt noemde hem „*een zeeheldt, welckers gelycke de aerde niet veel*

heeft gedragen, ende mogelyck niet lichtelyck in 't toekomende sal syn te vinden."

Anderen hadden de beide opperbevelhebbers roemwaardig ter zijde gestaan. Dat velen het niet tot dezelfde hoogte gebracht hadden, is verklaarbaar. Alleen de school der ervaring stond destijds voor den zeeofficier open. Hierdoor kregen enkele geniale mannen eene schoone gelegenheid zich te onderscheiden, en tevens de krachten van andere welgezinden, die in bekwaamheid bij hen achterstonden, door woord en daad op het gestelde doel te richten. Meermalen is geweest op de nederigheid, waardoor een zoo verdienstelijk man als Tromp zich kenmerkte. Deze hoedanigheid bleek ook uit het verzoek, bij het aanvaarden van zijn laatsten tocht door hem gedaan, dat namelijk de Staten eenige Gecommitteerden op de vloot mochten zenden, om hem met hun raad te dienen. Had de regeering minder vertrouwen gesteld in de bekwaamheid van haren admiraal en in de eerlijkheid van diens karakter, dan gaf dit verzoek haar een geschikt middel aan de hand om over het gedrag van hem, die als een tegenstander van den bestaanden regeeringsvorm bekend was, zeker toezicht te doen houden. Maar de Staten vonden het benoemen van Gecommitteerden niet goed, omdat deze toch „*de zeemanschap niet verstonden.*” Later verloor men dit wel eens uit het oog.

Tegenover elk nadeel staat meestal eenig voordeel. Hiervan hadden de onzen, met hunne lichte schepen, de ondervinding opgedaan. Deze waren ongetwijfeld minder geschikt tot den strijd, hetgeen de tegenpartij zelve eene van de voornaamste redenen acht van de door haar behaalde voordeelen; maar diezelfde lichte schepen, omdat zij weinig diepgang hadden, hadden dikwijls eene veilige wijkplaats kunnen vinden, waar de Britten het niet raadzaam oordeelden hen met hunne zwaardere bodems te volgen. Wat in den strijd zelve een overwegend nadeel opleverde, baatte den onzen meestal na den afloop daarvan, en bewaarde hen voor een geheel ondergang. Zoolang de Nederlanders met betrekkelijk kleine schepen moesten strijden, noemde men dan ook terecht de banken, in de nabijheid der kust, hunne getrouwe bondgenooten.

Mochten de kapiteins der Britten elkander over het algemeen getrouwer hebben bijgestaan dan de Nederlandsche, van welke schier altijd eenigen den strijd ontweken, zoo stond hier-tegenover, dat die Nederlanders, welke hun plicht vervulden, — en het getal van deze was toch verreweg het grootst — blijken gaven van meer bedreven te zijn in de bediening van het geschut. Hierdoor kon de zwaardere bewapening der Engelschen zelfs eenigermate worden opgewogen.

Te betreuren was het zeker, dat vele noodzakelijke verbeteringen in het materieel niet tijdens den oorlog waren tot stand gekomen. Intusschen droegen de besluiten totdat einde genomen, ofschoon uiterst langzaam ten uitvoer gelegd, toch eindelijk deze vrucht, dat de zeemacht der Republiek uit een met nadeel gevoerden oorlog geduchter te voorschijn trad, dan zij dien had aangevangen. Ondanks alle geleden verliezen, was het aantal lands schepen, in Januari 1654, van 66 tot 86 geklommen. In Juli van hetzelfde jaar, verklaarden de Admiraliteiten, dat er één schip van 60 stukken, 9 schepen van 50 tot 58, 27 van 40 tot 48, 33 van 30 tot 38 en nog 31 schepen van een kleiner aantal stukken voorhanden waren. Hieronder bevonden zich de dertig nieuwe schepen, tot welker aanbouw in 1652 was besloten. De andere dertig waren nog niet gereed.

Behalve meer dan honderd schepen, welke den lande toebehoorden, waren een groot aantal koopvaarders in dienst. Met het huren en bewapenen hiervan moest de Republiek langer

volhouden dan Engeland, welks bestuur krachtige maatregelen nam tot vermeerdering van het landsmateriëel, zelfs door het aankopen van doelmatig geachte bodems.

Het geschut der Nederlandsche oorlogsschepen was iets zwaarder geworden, hoewel nog altijd, alleen aan boord van den Admiraal, eenige zesendertigponders voorkomen. De grootste stukken der andere schepen schoten achttien of vier en twintig pond.

Oogenshijnlijk had de vooruitgang in het bemannen geen gelijken tred gehouden met dien in het bewapenen. De getallen, in Juli 1654 door de Admiraliteiten opgegeven, zijn ten minste zeer klein, waarbij evenwel moet worden in aanmerking genomen, dat inmiddels de vrede was gesloten, hetgeen in den regel eene aanzienlijke vermindering der bemanning ten gevolge had. Met eene vloot van meer dan honderd oorlogsbodems, kon de Republiek een niet onbelangrijk gewicht in de schaal der Europeesche politiek leggen. Hiervan oogste de Staatspartij de eerste vruchten. Niet talrijk, doch goed aaneengesloten en vooral met haar eigen belang te rade gaande, streefde zij er naar hare eigen positie te versterken. Zij had zich menige vernedering getroost, maar tevens eene volharding en eene veerkracht aan den dag gelegd, die hare onderling verdeelde tegenstanders ten eenen male misten. Nu zij zich tot aan het einde van den oorlog had weten staande te houden, was zij haar doel eene belangrijke schrede genaderd. Als eene machtige regeeringspartij, zegepraalde zij in Holland, welks invloed zij tot eene ongekende hoogte opvoerde. Onder hare leiding, trad de Republiek met nieuwe krachten uit het strijdperk te voorschijn, waardoor haar de gelegenheid werd geboden, haren naam ten nauwste te verbinden met de luisterrijke gebeurtenissen der eerstvolgende jaren.

Intusschen was de grootheid der Republiek, onder haar bestuur, een gevolg, niet van haar beginsel, maar van de bekwaamheid harer aanvoerders en voorstanders. Dezelfde partij, die thans aan de Republiek der Vereenigde Nederlanden een zeker staatkundig overwicht schonk, was ook aan het roer, toen de glans der Republiek in een later tijdperk begon te tanen. Hieruit blijkt onmiskenbaar, dat de ervaring van dezen en lateren tijd niet zoozeer de voortreffelijkheid staaft van het eene regeeringsbeginsel boven het andere, dan wel de meerdere bekwaamheid van hen, die het toepasten.

Hoe men over het regeeringsbeleid van den Raadpensionaris de Witt oordeele: ijver, bekwaamheid en eerlijkheid waren hoedanigheden, die zelfs tegenstanders in hem huldigden. Aan zijne persoonlijkheid, ontleende de Staatspartij hare voorname kracht.

HOOFDSTUK XXII.

De werkkring der zeemacht na den vrede. — Ondersteuning van Dantzig in 1656. — Kaperijen der Franschen. — Twee hunner schepen genomen en teruggegeven. — Wassenaer gaat naar Portugal. — Oorlog tusschen Zweden en Denemarken. — Eene Nederlandsche vloot onder Wassenaer en de Ruyter in het Noorden. — Tractaten met Portugal, Frankrijk en Engeland. — Toenemende zeerooverij in de Middellandsche Zee. — De Ruyter met een eskader derwaarts gezonden — Het strijken der vlag.

Gelijk de mensch, na eene stormachtige jeugd, met onzekere schreden den mannelijken leeftijd intreedt, doch weldra zijne kracht begint te gevoelen, en met ijver de hand slaat aan al wat hij tot een voorwerp zijner zorg kan maken: zoo ook de Republiek der Vereenigde Nederlanden. Nauwelijks in de rij der zeemogendheden opgenomen, was zij onvoorbereid in een zeeoorlog gewikkeld, die haar in menig opzicht tot eene leerschool had gestrekt. Nadrukkelijk gewezen op het waarachtig belang van den staat, en geoefend in hetgeen tot handhaving harer rechten noodig was, had de Republiek inderdaad gewonnen, waar zij oogenschijnlijk had verloren.

Sterker dan ooit te voren, gevoelde zij zich na den vrede van Westminster. Dit was ook het geval met de Staatspartij, die gaandeweg hare krachten had zien toenemen, en na den vrede eene schier onbetwiste heerschappij voerde. Sedert dat tijdstip, was haar belang ten nauwste aan dat der Republiek verknocht. Zij kon zich niet beter staande houden, dan door ernstig te behartigen wat de binnenlandsche welvaart en het buitenlandsche aanzien der Republiek kon vermeerderen. Hoe zij zich van hare taak kweet in die gevallen, waarin de zeemacht betrokken was, zullen de gebeurtenissen der eerstvolgende jaren het best doen uitkomen. Handel en zeevaart waren na den vrede herleefd, hetgeen voor de zeemacht een even ruimen als veelzijdigen werkkring opende. Schepen of eskaders moesten kruisen in die oorden, waar de rijk geladen bodems der Republiek gevaar liepen. In de Middellandsche Zee, in de Noordzee en in het Kanaal moest de vlag van den Staat zich bijna aanhoudend vertoonen. Terwijl de Republiek den handel op de Levant moest beschermen, en in het onafgedane geschil met Portugal de belangen der West-Indische Compagnie moest voorstaan, eischte het behoud van den winstgevenden handel op de havens der Oostzee een krachtig optreden in het Noorden. Voorwaar genoeg, om te doen zien, dat voor de zeemacht, die bij dat alles eene voorname rol te vervullen kreeg, in 1654 geenszins een tijd van rust aanbrak.

Na den vrede met Engeland, had men de gehuurde schepen ontslagen en vele landsschepen opgelegd. Ook het personeel was voor een gedeelte buiten dienst gesteld. Ten einde hen, die in de laatste jaren veel ervaring hadden opgedaan, beschikbaar te houden, liet echter de Admiraliteit van Amsterdam de officieren, die zulks verkozen, boven het gewone état-major op hare schepen, tegen genot van traktement en tafelgeld, doch zonder dat zij bevel voerden. Het opsommen van alle grootere of kleinere eskaders, die inmiddels met verschillende der hierboven aangeduide oogmerken werden uitgerust, zou hier weinig baten. Alleen die tochten, welke voor de toenemende macht der Republiek pleiten, of over het zeewezen dier dagen eenig licht kunnen verspreiden, moeten in aanmerking komen.

Tot recht verstand van het volgende, moet hier worden gewezen op de belangrijke wijziging, welke de kaart van Europa, met betrekking tot de landen aan de Oostzee, sedert het midden der zeventiende eeuw heeft ondergaan. Zweden bezat destijds nog de Oostzee-provinciën, die tegenwoordig aan Rusland behooren, en grensde hiermede aan Polen. Dit laatste, thans uit de rij der zelfstandige staten verdwenen, was nog een machtig rijk, hetwelk zich door West-Pruissen tot aan de Oostzee uitstreckte. Dantzig, ofschoon eene zekere mate van vrijheid bezittende, stond onder de bescherming van den Koning van Polen. Het woord „*Poolsche granen*” op de prijs-courant van den Nederlandschen koopman, is nog in onze dagen eene herinnering aan de voormalige grootheid van een gevallen rijk. Door zijne Duitsche landen, welke het uit den Dertigjarigen oorlog had behouden, was Zweden, ook aan de landzijde, een nabuur van Denemarken.

Talrijke Nederlandsche koopvaardijvlooten haalden jaarlijks eene aanzienlijke hoeveelheid granen uit Dantzig. Hierom kon de Republiek het uitbreken van een oorlog tusschen Zweden en

Polen, waarbij de Koning van het eerste in 1655 de genoemde stad te land en te water belegerde, en zodoende het handelsverkeer belemmerde, niet met onverschillige oogen aanzien. Vooral op aandrang der Staten van Holland, besloten de Staten-Generaal eene vloot naar de Oostzee te zenden.

Eerst in het volgende jaar droeg het genomen besluit vruchten. Nauwelijks was de Vice-Admiraal de Ruyter in Mei 1656 met een eskader uit de Middellandsche Zee teruggekeerd, of hij kreeg bevel om met 25 schepen, waarop zich ook Pieter Florisz. en C. Tromp bevonden, naar het Noorden te stevenen. Spoedig volgden andere bodems, onder den Luitenant-Admiraal van Wassenaer, die den 27sten Juli met 42 schepen, voerende omstreeks 1680 stukken en 6400 man, voor Dantzig ten anker kwam. Hij moest er het verkeer van den zeekant openhouden en alleen dan geweld gebruiken, wanneer het in- of uitloopen van Nederlandsche schepen, ondanks alle vriendelijke vermaningen der onzen, op eenigerlei wijze mocht worden belet. Het kwam er niet toe, en Wassenaer keerde in October met de meeste schepen terug, zonder dat er vijandelijkheden waren gepleegd. Later volgden de overige schepen onder Tromp, die slechts eenig krijgsvolk ten behoeve der stad achterliet. Inmiddels bleven de Nederlandsche gezanten, die in April te Dantzig gekomen waren, werkzaam, om het geschil langs diplomatieken weg bij te leggen. Tamelijk grappig klinkt het, als een hunner, die zijne brieven eenige dagen te laat ontving, den post excusabel noemt „*alsoo de Poolen hem onderwegen in Hinder-Pommeren het hoofdt hadden afgehouden.*”

Vruchteloos was het machtsvertoon der Republiek niet geweest. Onder den invloed daarvan, hadden de Staten-Generaal den 11^{den} September met den Koning van Zweden te Elbing een tractaat gesloten, waarin zij ook de stad Dantzig begrepen, behoudens hare betrekking tot den Koning van Polen. Het deed evenwel meer kwaad dan goed. Dantzig weigerde zich van zijn beschermheer te scheiden, terwijl de overeenkomst met Zweden den Koning van Denemarken verbitterde, hetgeen de Staten noopte het gesloten tractaat, onder voorwendsel dat het nadere ophelderingen behoefde, niet te bekrachtigen. Maar dit wikkelde de Republiek eerlang, zeer tegen den zin van Johan de Witt en tegen de bedoeling der Staatspartij, in den oorlog tusschen Zweden en Denemarken.

Handelsbelang was eene der voorname drijfveeren van het bestuur der Republiek. Frankrijk, steeds misnoegd over het sluiten van den vrede te Munster, en de kwetsbare plaats der Republiek kennende, sloot een verdrag met Cromwell, riep nadeelige handelsbepalingen in het leven en gedoogde vele kaperijen. Meer dan 300 Nederlandsche schepen, ter waarde van 20 of 30 millioen gulden, waren in de laatste negen jaren door Fransche kapers genomen. Dit, gepaard met zeeroof door personen van andere natiën gepleegd, eischte dringend voorziening. Geheel zonder schuld waren alle schippers niet. Velen hunner bedienden zich toch van dubbele scheepspapieren, of waren nalatig in hetgeen tot onderlinge bescherming kon strekken. Zeker kon de handel in verboden waren, door sommigen gedreven, het opbrengen hunner schepen en het visiteeren van andere ten volle rechtvaardigen; doch er werden even zeker, bij het oordeel en over de wettigheid der gemaakte prijzen, grove misbruiken geduld.

Hooggeplaatste personen in Frankrijk, die zelve een rechtstreeksch belang hadden bij de kaapvaart, beschermden de schuldigen, die zich daarom weinig bekreunden over de tegen hen geslagen vonnissen. Rechtmatig waren de klachten, hierover uitgebracht. Maar ook Nederlandsche kruisers bedreven niet zelden allerlei buitensporigheden, en de Staten wisten bij ervaring, hoe moeielijk het was der beleedigde partij in zoodanig geval recht te verschaffen.

In December 1656 vertrok de Ruyter met een eskader naar de Middellandsche Zee, om er de koopvaarders te beschermen. Ten einde hunnerzijds alle misbruik tegen te gaan, hadden de Staten-Generaal onmiddellijk na den vrede van Westminster bevolen, dat hunne bevelhebbers aan die van andere natiën alle gevraagde inlichtingen zouden geven, omtrent de lading en de bestemming van de koopvaarders, die zij onder hun geleide hadden, zonder echter het visiteeren daarvan te gedoogen. Sedert was de hoop, om dit punt bij verdrag te regelen, niet vervuld. Hierom gaf de Admiraliteit de Ruyter bij zijn vertrek nog een geheimen last, dat hij het visiteeren der schepen desnoods met geweld zou beletten. Die last, eerst op bevel der Staten-Generaal ingetrokken, werd later, tot ergernis van Zeeland, vernieuwd. Dergelijke bijzondere instructiën waren geene zeldzaamheid, nadat de zegepraal der Staatspartij vele takken van bestuur eene zekere mate van zelfstandigheid had doen verwerven. De maatregel zelf was gegrond op het vredestractaat, dat niet sprak van het visiteeren der schepen.

Het visiteeren van een schip, onder behoorlijk geleide, is eene beleediging voor de vlag. Ontegenzeggelijk worden echter alle strafbepalingen tegen het vervoeren van contrabande ijdel, zoodra het niet vergund is een verdacht schip te onderzoeken, wanneer dit zonder geleide vaart. Alles hangt af van de kenmerken van verdachtheid. Het beoordeelen daarvan kan men, in onze dagen, natuurlijk beter overlaten aan den commandant van een oorlogsschip, dan vroeger aan ieder, die zich op grond eener commissie, het recht daartoe aanmatigde. Met onverdeelde belangstelling vernam men hier te lande, dat de tegenwoordigheid van den Vice-Admiraal in de Middellandsche Zee zich spoedig deed gevoelen. Jammer slechts, dat een zijner bedrijven, waarvan men de schoonste verwachtingen koesterde, alles behalve de bedoelde uitwerking had. Den 28sten Februari 1657 was het hem namelijk gelukt, nabij Corsica, twee Fransche schepen te achterhalen, die hij van vrijbuitery verdacht. Het eene was met 32, het andere met 28 stukken gewapend. Na de bemanning, met uitzondering der officieren, te Barcelona aan wal gezet te hebben, verkocht de Ruyter het eene schip, dat in slechten staat was, te Cadix, en zond het andere naar het vaderland.

Terwijl men zich in Nederland verblijdde over het nemen dier beide schepen, toonde het Fransche hof, dat voor de uitreeders partij trok, zich daarover uiterst gebelgd. In zijne eerste verbolgenheid, legde het beslag op alle Nederlandsche schepen en goederen. Wat nu te doen? De Raadpensionaris was voor doortastende maatregelen: „*Wat my belangt,*” schreef hij aan Nieuwpoort, „*ick soude meynen, best geraeden te wesen, dat men by voortganch van de voorsz. Procedures alhier Resolutie soude coucheren, daer by de voornoemde vice-admiraal gelast wierde, alle de Fransche schepen, soo ter koopvaerdye, als ter oorloge uytgerust, aen te tasten ende te veroveren.*”

Nadrukkelijk wees de Nederlandsche gezant Boreel, te Parijs, op 328 genomen schepen en op het gebrek aan ontzag voor 's Konings eigen vonnissen.

Bij wijze van represailles, legden de Staten van Holland, in hun gewest, beslag op alle Fransche goederen, en verboden zij den invoer van alle Fransche waren, welk besluit de Staten-Generaal later, ondanks de tegenkanting van Zeeland, overnamen. Die van Holland wilden, geheel in den geest van den Raadpensionaris, nog verder gaan en niet alleen onze eigen koopvaarders door oorlogsschepen nabij de Fransche kust doen waarschuwen of beschermen, maar ook alle gewapende Fransche schepen doen aanhouden en opbrengen. Inmiddels waren onderhandelingen aangeknoopt, die eindelijkte zeer naar den zin van Frankrijk afliepen; want de Staten-Generaal beloofden beide schepen of de waarde daarvan terug te geven, mits dat Frankrijk voldoening gaf, wegens alle bestaande grieven. Van het straffen van de Ruyter,

waarop aanvankelijk was aangedrongen, werd niet meer gerept. Sommigen hier te lande keurden het verkoopen van het eene schip, hetwelk de Vice-Admiraal door tusschenkomst der Spaansche autoriteiten terugkreeg, hoogelijk af. Voor den handel was het bijleggen der geschillen van overwegend belang. Overigens troostte men zich met de gedachte, dat er met de wapenen in de hand was toegegeven.

Voor dat het bericht der gesloten overeenkomst hem bereikte, had de Ruyter eenige Fransche schepen binnen de haven van Spezzia gehouden. Persoonlijk zal de afloop der onderhandelingen hem niet hebben bevallen. Gehoorzaamheid aan de bevelen der regeering was echter eene zijner deugden, die vooral de Staatspartij, welke bij anderen vaak tegenkanting vond, op hoogen prijs stelde.

Alvorens van het gebeurde af te stappen, nog deze bijzonderheid. Zeer euvel had men het te Parijs opgenomen, dat de Ruyter, bij het jacht maken op de beide schepen, Engelsche vlaggen had gevoerd. Openlijk zeide men, dat hij zich zoodoende als een zeeroover had gedragen. Maar in Holland verstond men, dat naar rechten, der vijanden gewaad, vaandels, wapens, veldteekens, zeilen, vlaggen en wimpels tegen hen mochten worden gebruikt. Anderen deden het immers ook, en in een der genomen schepen was zelfs eene Statenvlag gevonden. Wie had in dezen gelijk? Was het inderdaad geoorloofd de tegenpartij door het voeren van vreemde vlaggen te verschalken? Het is niet gemakkelijk hierop een beslissend antwoord te geven. Zeker was het niet altijd geoorloofd geweest. Het edict van Karel V had zelfs het aan boord hebben van sommige vlaggen reeds strafbaar verklaard. Lang daarna handhaafde Frankrijk dit verbod, en kon het schip eener bevriende natie er in rechten betrokken worden, op grond dat het verschillende natievlaggen aan boord had. Velen hadden het echter op verschillende tijden minder nauw genomen, zoodat het voeren van vreemde vlaggen langzamerhand eene niet ongewone krijgslust was geworden.

Een Nederlandsche kapitein had in 1639 de Engelsche vlag geheschen, om de Spanjaarden te verrassen. Niet lang daarna, had een geheel eskader van Duinkerken zich van Prinsenvlaggen bediend, om ongestoord een onzer schepen te kunnen naderen. Meer voorbeelden van dien aard ontbreken niet, en het gedrag van de Ruyter is op grond daarvan te verdedigen. Eerlang beschouwde men het voeren eener vreemde vlag, bijna algemeen, als een middel om een vijand te overvallen of te ontwijken, ofschoon de wetten der meeste beschaafde natiën uitdrukkelijk verboden, een gevecht aan te vangen, voor en aler de bevelhebbers hunne ware kleuren hadden geheschen. Frankrijk bleef er zich in den regel tegen verklaren en veroorloofde nog in de eerste jaren der negentiende eeuw slechts het gebruik eener vreemde vlag, als een schip zich aan de bewaking van oorlogvoerende partijen wenschte te onttrekken.

Terwijl de Ruyter zich in de Middellandsche Zee bevond, geraakte de Republiek in oorlog met Portugal, dat sedert de herstelling van het huis van Braganza aanspraak maakte op hetgeen de West-Indische Compagnie, gedurende de Spaansche overheersching, in Brazilië had veroverd. De hierover aangeknoopte onderhandelingen waren jaren lang sleepende gebleven en bij wijlen zoo goed als geheel afgebroken. De oorlog met Engeland had de Staten belet, de vorderingen der Portugeesche wapenen in Brazilië te stuiten, hetwelk dientengevolge in 1654 door de onzen was ontruimd. Wel beseffende, dat de Staten hem niet goedschiks in het ongestoorde bezit der veroverde streken zouden laten, had de Koning van Portugal een verbond met Engeland gesloten en de hulp van Frankrijk gezocht. Dit weerhield de Staten niet, hem de hun verschuldigde voldoening te vragen, zoodra het tijdelijk staken der vijandelijkheden in het Noorden zulks gedoogde. In September 1657 zonden zij eene vloot, onder den Luitenant-Admiraal van Wassenaer, naar de Taag.

Nadat de Nederlandsche gezanten, die zich aan boord dier vloot bevonden, vruchteloze pogingen hadden gedaan, om eenige vrij hoog gestelde eischen door het Portugeesche hof te doen inwilligen, legden zij den 22sten October, eene formeele oorlogsverklaring over, waaraan Wassenaer, die eerst den 26sten October met het eskader van de Ruyter versterkt werd, zijn recht tot het plegen van vijandelijkheden ontleende. Zeer nauw schenen de Staten het daarmede echter niet te nemen, dewijl zij de Ruyter hadden bevolen, zelfs voor de komst van Wassenaer, de rijk geladen schepen der Portugeezen desnoods met geweld op of aan te houden, om hierdoor de latere onderhandelingen wat kracht bij te zetten.

In December keerde de Nederlandsche vloot met verscheidene prijzen van de kust van Portugal terug. Frankrijk deed nu voorstellen ter bemiddeling, welke den onzen echter niet aannemelijk voorkwamen. Daarom besloten de Staten, andermaal een eskader naar de Spaansche Zee te zenden, hetwelk in Mei 1658, sterk 22 schepen, onder den Vice-Admiraal de Ruyter derwaarts zeilde. Het plan om die scheepsmacht met andere bodems, onder den Luitenant-Admiraal van Wassenaer, aanzienlijk te versterken, en dan Portugal tot een door ons gewenschten vrede te nopen, werd evenwel niet ten uitvoer gebracht, omdat inmiddels andere gebeurtenissen hadden plaats gegrepen, waardoor het geschil met Portugal op den achtergrond geraakte.

Frederik III, Koning van Denemarken, had namelijk de wapenen opgevat tegen den Koning van Zweden, terwijl deze den oorlog in Polen voortzette. Zoowel in Schonen als in Duitschland waren de Zweedsche landen bedreigd. Denemarken schonk op die wijze eenige verademing aan Polen, doch oogstte zelf bittere vruchten van zijne vredebreuk; want Karel X Gustaaf wendde zich ijlings naar zijn nieuwen vijand, veroverde Sleeswijk en Jutland, trok niet zonder verlies over het ijs der beide Belten, en verscheen in Februari 1658 voor Kopenhagen. Onder die omstandigheden zag de Koning van Denemarken zich genoodzaakt, door bemiddeling van den Britschen gezant, een nadeeligen vrede te sluiten, die te Roeskilde werd geteekend. Aan dit alles hadden de Staten, die juist den oorlog met Portugal hadden aangevangen, niet rechtstreeks deel genomen, hoewel zij er zijdelings in betrokken waren, dewijl in het vredestractaat van Roeskilde een artikel was opgenomen, waarbij de twee koningen overeenkwamen, de Sond en de beide Belten voor alle vijandelijke oorlogsvloten van vreemde natiën gesloten te houden. Blijkbaar had dit geene andere bedoeling, dan het beperken van den invloed, dien andere mogendheden, zoo als de Staten-Generaal twee jaren geleden door het zenden eener vloot naar Dantzig, in de Oostzee konden doen gelden.

Met het oog op de gemelde bepaling moest het den onzen, ofschoon hun dit voor het oogenblik zeer ongelegen kwam, niet geheel ongevallig zijn, dat Zweden zelf het tractaat verscheurde, door in hetzelfde jaar de wapenen weder op te vatten en Kopenhagen andermaal te belegeren. Eene Zweedsche vloot verscheen in de Sond, om het beleg van den zeekant te ondersteunen. Voor de Republiek, waar de handel op de havens der Oostzee, alleen aan vracht, jaarlijks wel zes en dertig tonnen goude afwierp, was het bezetten van de Sond door de Zweden een alleszins bedenkelijke zaak, hoewel de Koning van het laatstgenoemde rijk verzekerd had, dat het geenszins in zijne bedoeling lag dien handel te belemmeren. Daarom besloten de Staten-Generaal, op herhaalden aandrang van Holland, dat er het meeste belang bij had, Denemarken te ondersteunen. Zij konden dit te gereeder doen, vermits het tractaat van Elbing, dat hen tot het tegendeel zou hebben verplicht, tot dusverre onbekrachtigd was gebleven.

Ingevolge het genomen besluit, zonden de Staten geene versterking naar de Portugeesche kust, en kregen de bevelhebbers, die met eskaders in het Kanaal en de bocht van Frankrijk kruisten, den last om onverwijd naar het vaderland terug te keeren. Weldra kon eene vloot de havens verlaten, die in het begin van November 1658, sterk 35 oorlogsschepen, 6 gewapende fluiten, 4 branders en vele kleine vaartuigen met voorraad, onder het bevel van den Luitenant-Admiraal van Wassenaer, met omstreeks 2000 man hulptrouwen voor de Sond ten anker kwam. Op het aangeduide tijdstip waren de beide kasteelen Helsingborg en Kronenborg in de handen der Zweden, die voorts over eene vloot van ruim 40 zeilen, onder den Admiraal Karel Gustaaf Wrangel, konden beschikken, om aan de Nederlanders den doortocht te betwisten. De sterkte der Zweedsche vloot was geenszins te minachten, nadat er in de laatste jaren krachtige pogingen waren in het werk gesteld om haar te verbeteren.

Evenals die van andere Noordsche mogendheden, droeg zij duidelijke sporen van Nederlandschen oorsprong. Zelfs bevonden zich op dit oogenblik onder de Zweedsche kapiteins drie Nederlanders, die terugdeinsden voor de gedachte, dat zij de wapenen tegen hunne landgenooten zouden moeten voeren. Zij vroegen hun ontslag, dat hun echter, nu er een strijd op handen was, niet werd verleend. Ook de Zweedsche Vice-Admiraal Hendrik Gerritsz. was een Nederlander van geboorte.

Eerst den 8sten November, ging de Nederlandsche vloot in drie eskaders onder zeil. De voorhoede werd gecommandeerd door den Vice-Admiraal de With, de middeltocht door Wassenaer zelf, en de achterhoede door den Vice-Admiraal Pieter Florisz. Van het geschut der kasteelen hadden de schepen, in het midden van het vaarwater, zoo goed als niets te lijden. Na die sterkten voorbij gezeild te zijn, tastten de onzen, tusschen negen en tien uren in den morgen, de Zweedsche vloot aan. Eene geregelde slagorde was er niet, en de hitte van den strijd, die omstreeks vijf uren aanhield, drukte vooral op de wederzijdsche vlaggeschepen.

Wrangel moest spoedig terugtrekken, uit hoofde van den ontramponeerden toestand van zijn schip. Wassenaer, die zich aan boord van de *Eendragt* (72) bevond, had een hevigen aanval te doorstaan, terwijl hij zelf, door de jicht gekweld, voor zijne hut zat. Zijn vlaggekapitein Egbert Meeuwisz. Kortenaer kweet zich uitmuntend en verwierf zich, bij deze gelegenheid, den eernaam van „*ontsluiter van de Sond.*” Maar zijn ijver kon niet verhinderen, dat het er somwijlen voor het admiraalschip donker uitzag. „*Omtrent twee uren,*” zegt Wassenaer zelf, „*lagen wy moederlyck alleen onder de Sweedtsche capitaelste scheepen, en hadden al ons want in stucken, onse zeylen aen slarden, tusschen 5 en 6 roeten water in ons schip, de brandt voor in de boech, tusschen de tachtich en negentich dooden en gecasten.*”

Onmiskkenbaar was er zekere verwarring in de vloot, en lagen de schepen te ver uiteen om elkander te kunnen bijspringen. Dientengevolge was de opperbevelhebber een tijd lang van de hulp der zijnen verstoken, „*Alle onse scheepen aen ly van ons, soo wydt als men met twee gootelingsschooten soude konnen beschieten.*” Het is echter de vraag, of hij, die zoo schreef, door seinen of bevelen de verstrooidheid der zijnen niet had kunnen verhoeden. Maar kon men dit verwachten van een Admiraal, die noch een ervaren zeeman, noch een gezond en flink mensch was? Niet lang na den slag moest hij zich van zijn bed naar het vuur en van het vuur naar zijn bed laten dragen, hetgeen, volgens zijne eigene bekentenis, niet zonder invloed op den dienst was.

Witte Cornelisz. de With werd het slachtoffer van het gebrek aan orde en samenwerking. Twee uren lang hield hij met de *Brederode* den strijd vol tegen de overmacht, zonder dat er ontzet

kwam opdagen. Eindelijk geraakte hij, tegelijk met een Zweedsch schip, aan lager wal, letterlijk doorvechtende tot zijn laatsten ademtocht. Het kostte ons den bodem, waarop Maarten Harpertsz. Tromp eene reeks van jaren had gevaren, en een zeeman, die zijne grootheid was verschuldigd geweest aan hetzelfde element, waaraan zijn vaderland die ontleende.

„Hy is buyten twyffel van de syne verlaten geweest, gelyck ick oock was,“ schrijft Wassenaer, daarbij voegende: *„Hy was een braef soldaet, ende hadden de andere altermael het sesde part willen uytstaen, dat wy uytgestaen hebben, hou voorseecker, dat niet een van de Sweeden daer af soude gekomen syn.“*

Pieter Florisz., de bevelhebber der achterhoede, was insgelijks gesneuveld. Het bloed van hem en anderen had evenwel niet vruchteloos gestroomd; want de overwinning was, zonder eenigen twijfel, aan de zijde der onzen. Behalve verscheidene Zweedsche schepen, die vernield waren, werden er drie in zegepraal opgebracht, terwijl het verlies aan materieel der Nederlanders zich totdat van de *Brederode* (54) bepaalde. Wat meer zegt, de Zweden begaven zich met het grootste gedeelte hunner vloot naar Landskrona. Hoewel het den onzen wel niet gelukte hen daar te bereiken, hadden zij zich toch den weg gebaand naar Kopenhagen.

Uit de hierboven aangehaalde woorden van Wassenaer blijkt, hoe deze over het gedrag van het personeel oordeelde. Nog minder vleierend luidt het, als men hem, naar aanleiding van hetgeen met de voorhoede was gebeurd, hoort zeggen:

„Ick salder my soo scherp als 't mogelyck is op informereren en ben ick het straffen niet machtich, gelyck ick vrees, dewyl myn Hoofst officieren doodt syn, en diegene die buyten suspicie syn van wandebroiren begaen te hebben, soo cleyn in getal dat men der geen crijchsraedt uyt soude connen formeren, soo sal ick met Godts hulp weer int vaderlandt gecomen synde U Ho. Mo. de straffe recommanderen die noodtsaeckelyck sal moeten geschieden.“

Zeker klonk dit nog al vreemd, na eene overwinning, die toch niet alleen door het admiraalschip behaald kon zijn. Uit dien hoofde kwamen de regeering van Amsterdam en de Admiraliteit dier stad er tegen op, en beschuldigden zij den opperbevelhebber zelve van gebrek aan beleid. Ook bij vele leden der Staten van Holland rezen bedenkingen tegen den Luitenant-Admiraal, die later in algemeene bewoordingen eenige ophelderingen gaf, waarmede men zich tevreden stelde, ofschoon het de verwijdering, tusschen hem en die van Amsterdam ontstaan, niet geheel wegnam.

Wassenaer overwinterde met de vloot te Kopenhagen, en had met de zijnen een werkzaam deel aan de verdediging der stad, die in Februari door de Zweden werd belegerd, waarbij de bedrevenheid der Nederlandsche matrozen in de bediening van het geschut uitmuntend te stade kwam. Zeer lofwaardig kweet zich in de volgende maand Kapitein Bankert, wiens schip de *Zeeridder* (28) door het ijs medegesleept, nabij het eiland Ween, zoowel van de land- als van de zeezijde werd aangetast, maar door zijne kloekmoedigheid behouden bleef.

Intusschen wekten de verrichtingen der onzen in het Noorden de ijverzucht van Engeland en Frankrijk op. Het eerste, na Cromwell's dood, minder geneigd dan vroeger, zich rechtstreeks voor Zweden te verklaren, had reeds in December een eskader naar de Sond gezonden, dat er slechts eene wijle vertoefde. Het bericht daarvan had de Staten hun besluit tot het terugroepen van een gedeelte der vloot doen intrekken, en veeleer met een verdubbelden ijver aan hare versterking doen arbeiden. Om het benodigde volk te erlangen, verboden zij tijdelijk de

zeevaart, doch onder zekere bepalingen, met dit gunstig gevolg, dat de reederijen binnen weinige dagen, ten behoeve der vloot, 1200 matrozen leverden. Nadat eene vrij aanzienlijke vloot, onder den Admiraal Montague, uit de Britsche havens naar het Noorden was gezeild, kon in Mei 1659 ook eene Nederlandsche van 40 oorlogsbodems, met 4 branders, eenige voorraadschepen en 4000 man hulptroepen derwaarts vertrekken.

Niet zonder tegenkanting van Zeeland, en tot groot leedwezen van Jan Evertsen, die zich hierover zeer gevoelig betoonde, was het bevel over die scheepsmacht aan den Vice-Admiraal de Ruyter opgedragen. In Holland was deze ongetwijfeld de oudste, daar Kortenaer en Meppel, eerst na het sneuvelen der beide andere Vice-Admiraals, tot dien rang waren verheven. Jan Evertsen daarentegen had, lang te voren, dezelfde waardigheid in Zeeland bekleed, en meende nu billijkerwijs aanspraak te hebben, om niet gesteld te worden onder de Ruyter, die vroeger als Commandeur onder hem gediend had. Holland erkende de meerdere dienstjaren van Evertsen alleen, door hem als den tweeden persoon der vloot te beschouwen; doch wist bij deze en andere gelegenheden te bewerken, dat bij ontstentenis van den opperbevelhebber, het commando over de vereenigde vloot niet aan hem te beurt viel. Men moet zich verbazen over de uiterst beperkte beteekenis, welke de meeste Hollandsche regenten dier dagen aan de schoone spreuk onder het wapen der Unie schenen te hechten.

In het voorjaar van 1659 waren onderhandelingen aangeknoopt, die het herstel van den vrede tusschen Zweden en Denemarken ten doel hadden. Om vooreerst nieuwe botsingen te verhoeden sloten eenige gemachtigden der Staten-Generaal den 21sten Mei met de gezanten van Engeland en Frankrijk te 's Gravenhage een tractaat, waarin de eersten namens hunne lastgevers beloofden, dat de Ruyter zich, gedurende drie weken, noch met Wassenaer, noch met de Denen zou vereenigen. De vereischte bevelen werden den Vice-Admiraal nagezonden, die bij het rif van Schagen ook een brief van Montague ontving, door een Engelsch vaartuig, dat sedert half April aldaar had gekruist. Montague verzekerde de Ruyter, dat hij volstrekt onzijdig zou blijven, en hoopte, dat de Nederlandsche bevelhebber van zijne regeering denzelfden last mocht hebben ontvangen. Later werd het gemelde tijdsverloop met nog drie weken verlengd, tot groote ergernis van vele Nederlandsche zeeofficieren. Immers konden de Zweden ongestoord allerlei maatregelen nemen, terwijl eene Nederlandsche vloot van meer dan 70 schepen, met meer dan 3000 stukken en, met inbegrip der hulptroepen, omstreeks 17.000 man aan boord hebbende, het niet mocht verhinderen.

Vóór het verstrijken van den gestelden termijn, verlengde men den wapenstilstand nogmaals.

Beide koningen verloren, onder al dat gehaspel, hun geduld, en de zeelieden insgelijks. Wassenaer schreef in Augustus, dat het recht verdrietig was, zoo tusschen hangen en worgen te zitten, en dan nog in 't vaderland over ieder mans tong te rijden. Eerlang kwam aan die gedwongen werkeloosheid der zeemacht, een einde en kreeg het Nederlandsche personeel ruimschoots gelegenheid zich lauweren te verwerven.

Gewichtige gebeurtenissen waren in Engeland zelf ophanden. Na het terugtreden van Richard Cromwell, die slechts eene kleine wijle de waardigheid zijns vaders had bekleed, begon men aan de herstelling der Stuarts te arbeiden. Montague verlangde hierbij tegenwoordig te zijn, en kwam in September, tot niet geringe verbazing van velen, in Engeland terug, onder voorwendsel van geen leeftocht meer te hebben. In dezelfde maand kwamen hier te lande eenige koopvaarders uit de Sond met de gebalsemde lijken van de Vice-Admiraals Witte Cornelisz. de With en Pieter Florisz.

Het vertrek van Montague schonk aan de Staten meer vrijheid van handelen. Zij willigden thans het verzoek van Wassenaer in, die om redenen van gezondheid verlangde teruggeroepen te worden. In November keerde hij huiswaarts met een twintigtal schepen, waarop zich ook Jan Evertsen en Meppel bevonden. Zoo als reeds vroeger gezegd is, droeg het gedrag van den Luitenant-Admiraal de algemeene goedkeuring niet weg.

Inmiddels hadden de Staten van Holland op doortastende maatregelen aangedrongen, en was de Ruyter, op wien nu het bevel der vloot was overgegaan, niet werkeloos gebleven. De weigering van den Koning van Zweden, om zich aan de gestelde voorwaarden te onderwerpen, had tot handelen gerechtigd. Met Deensche schepen en landingstroepen versterkt, ging de Ruyter den 6^{den} November van Kiel onder zeil naar Nyborg, en van hier naar Kartemunde, waar den 10^{den} eene landing plaats greep, waarbij de ritmeester Buat, een Franschman in Nederlandschen dienst, met den degen in de hand uit eene der sloepen in het water sprong, en de vereenigde troepen van de Republiek, Denemarken en andere bondgenooten voorging.

Het Zweedsche leger week en verloor het eene punt na het andere, totdat geheel Funen, met uitzondering van Nyborg vermeesterd was. Den 25sten November verscheen de Nederlandsche vloot voor die laatste wijkplaats der Zweden, en dwong haar, na een kort, doch hevig bombardement, tot de overgave. Met Nyborg viel het overschot van het Zweedsche leger op Funen den bondgenooten in handen, met uitzondering van de beide aanvoerders, die zich in tijds uit de voeten gemaakt hadden.

Tot dusverre was er gezegepraald, waar de Nederlandsche vloot zich had vertoond. In verband met de klachten van Wassenaer over het personeel, mocht de Ruyter er in zijn schrijven aan den Stadhouder van Friesland op wijzen, dat de benijders van ons lieve vaderland thans konden zien, dat er nog eerlijke dienaars in den dienst van H. H. M. werden gevonden. Geen wonder, dat vooral de Denen van den schrik onder de Zweden te weeg gebracht gebruik wenschten te maken, om deze op Seeland aan te tasten, en hen ook van dit eiland te verdrijven. Hiertegen opperde de Ruyter echter bezwaren, hetzij wegens den toestand zijner vloot, of om staatkundige beweegredenen. Er werd niets van eenig belang meer verricht, en na eene wijle gekruist te hebben, begaf de Nederlandsche vloot zich ter overwintering naar Kopenhagen.

Karel Gustaaf, die verschrikt van tafel opsprong, toen hij de gebeurtenissen op Funen hoorde, trok zich de geleden verliezen zeer aan, en begon tot den vrede te neigen. Niet zelden openbaarde hij zijn misnoegen over de langzaamheid der diplomaten, gekrenkt als hij reeds was door de gedachte, dat eene republiek aan twee gekroonde hoofden de wet stelde. Nog voor dat de onderhandelingen tot eene uitkomst hadden geleid, overleed de oorlogzuchtige vorst, den 23sten Februari 1660. Kortenaer, niet lang daarna met eenige oorlogsschepen en vele koopvaarders naar het vaderland vertrokken, bracht er die belangrijke tijding. Voorloopig waren geene vijandelijkheden meer gepleegd en hadden de onzen zich bepaald tot het tegenhouden der Zweedsche vloot, toen deze van Landskrona naar de Oostzee wilde verzeilen. Op verzoek der Denen, gingen de Nederlandsche scheepsbevelhebbers niet verder. In weerwil van de bezwaren door de Engelsche en Fransche gezanten geopperd, hielden zij evenwel de Zweedsche vloot geblokkeerd, totdat men het eens was over de vredesvoorwaarden.

Den 6^{den} Juni 1660 werd de vrede tusschen de beide Noordsche kroonen, in de nabijheid van Kopenhagen, geteekend. Het tractaat van Roeskilde strekte daarbij in de meeste opzichten tot grondslag. Niets had de Republiek hierin meer gehinderd dan het artikel, waarbij de koningen waren overeengekomen, de Sond voor vreemde oorlogsschepen gesloten te houden. Thans liet

men het geheel achterwege. Inmiddels hadden de Nederlandsche gezanten ook het tractaat van Elbing vernieuwd met bepaling, dat het van kracht zou worden, zoodra de vrede met Denemarken was getroffen. Blijkbaar had de Republiek zich niet te vergeefs in de Noordsche zaken gemengd. Hare tusschenkomst had den vrede hersteld en eene betere verstandhouding met de beide mogendheden ten gevolge. Het belang van den handel op de Oostzee vorderde zoowel het eene, als het andere.

Met het overschot zijner vloot vertoefde de Ruyter nog eenigen tijd in de Sond, om het oog te houden op de aanvankelijke nakoming van het tractaat. Hij werkte mede tot de ontruiming van Denemarken, welks Koning hem uit erkentelijkheid tot den adelstand verhief, met het praedicaat van Ridder, en hem tevens eene lijfrente van 2000 gld. schonk. Eindelijk keerde de Vice-Admiraal met de nog aanwezige schepen en hulptroepen naar het vaderland terug, waar hij den 3^{den} September 1660 aankwam.

Terwijl de Nederlandsche vloot zich in het Noorden zoo uitstekend had gekweten, was het bijleggen der geschillen met Portugal, waartoe zij aanvankelijk had medegewerkt, tot een nader tijdstip verschoven. Intusschen waren, na de hierboven gemelde oorlogsverklaring, onderhandelingen aangeknoopt, die eene herhaalde zending der vloot overbodig maakten. Volgens het vredestractaat, hetwelk den 6^{den} Augustus 1661 te's Gravenhage tusschen de Staten-Generaal en den Koning van Portugal werd gesloten, moest echter de West-Indische Compagnie, tegen eene schadeloosstelling van 8 miljoen gld. en de verzekering van eenige gunstige handelsbepalingen, afstand doen van hare eischen op Brazilië. Deze uitkomst rechtvaardigde ten volle het oordeel van hen, die twintig jaren vroeger hadden gezegd, dat het herstel der onafhankelijkheid van Portugal den onzen, in de gevolgen, veeleer zou schaden dan baten.

Meer dan een jaar verliep, voor dat het tractaat met Portugal door beide partijen was bekrachtigd. Onderwijl hadden de Staten-Generaal in 1662 ook met Frankrijk en Engeland nadere overeenkomsten aangegaan, waarbij vroegere ten grondslag gelegd waren. Hoogst belangrijk zijn die stukken voor de kennis van het toenmalige zeerecht. Men ziet er uit, dat zich eene toenemende behoefte aan internationale bepalingen deed gevoelen, naarmate handel en zeevaart de verschillende natiën meer met elkander in aanraking brachten. Om daarin te voorzien, stelden de gouvernementen onderling regelen vast, waaraan hunne onderdanen zich bij voorkomende gelegenheden moesten houden. De overeenstemming, die tusschen vele afzonderlijke bepalingen heerschte, baande den weg tot eene meer algemeene opvatting van het zeerecht.

Behoudens de vernieuwing der tractaten van 1640 en 1645, was de voorname strekking van het tractaat van Elbing, tusschen Zweden en de Staten-Generaal, elkander de vrije vaart te waarborgen in de Oostzee, de Noordzee en de daarin uitlopende rivieren. Vergelijkt men de tractaten, door de Staten-Generaal met Portugal, Frankrijk en Engeland gesloten, onderling en met het reeds bestaande, dan blijkt het onmiskenbaar, dat ook andere natiën de mildere begrippen der Republiek meer en meer begonnen te huldigen. Het in beslag nemen van schepen en volk werd, in Art. 25 van het tractaat met Frankrijk, even stellig verboden, als in dat van Munster. Met Engeland kwamen de onzen bij Art. 18 overeen, dat schepen en volk alleen in den hoogsten nood zouden worden in beslag genomen, tegen behoorlijke vergoeding. Portugal verbond zich bij Art. 11, daartoe niet over te gaan, zonder de toestemming van de Staten of de eigenaars.

Als oorlogscontrabande, werden in Art. 28 en 29 van het tractaat met Frankrijk dezelfde artikelen opgesomd, als in dat van 1650 met Spanje, hetgeen ook bij den Pyreneeſchen vrede in 1659 tusschen dit laatste rijk en Frankrijk was geschied. Dergelijke opsomming had bij de overeenkomst met Engeland niet plaats. Allereerst was de bepaling, in Art. 12 van het tractaat met Portugal, waarbij het den onzen werd vergund handel te drijven in krijgsbehoeften zelfs met de vijanden van den Koning, indien de bedoelde artikelen slechts niet uit de Portugeesche havens afkomstig waren, welke vergunning ook in een tractaat van 1642 tusschen Portugal en Engeland voorkomt.

Over het aandoen van elkanders havens met oorlogsschepen, waren alle partijen het in hoofdzaak eens. Alleen met betrekking tot het aantal, dat tegelijkertijd van de vergunning gebruik mocht maken, heerschte eenig verschil. Het tractaat met Portugal stelde in Art. 19 de groote of versterkte havens voor zes schepen tegelijk, de kleine en niet versterkte voor de helft daarvan open. Engeland hield zich bij Art. 25 aan het vroeger bepaalde getal van acht bodems. Tusschen Frankrijk en de Staten-Generaal werd het juiste aantal niet genoemd, en was alleen overeengekomen, dat beide partijen met bescheidenheid van de vergunning gebruik moesten maken, zoodat het verblijf van een groot aantal oorlogsschepen in eene bevriende haven geen achterdocht gaf¹⁾.

¹⁾ *De Cussy, Phases et causes célèbres du droit maritime, I p. 146, noemt het tractaat van 1810 tusschen Groot-Brittannië en Portugal het enige, waarbij het aantal oorlogsschepen niet werd beperkt. Hij geeft verschillende getallen uit andere tractaten, maar zwijgt van hetgeen tusschen Frankrijk en de Republiek was overeengekomen.*

Storm en zeegevaar waren, in de oogen van alle partijen, voldoende redenen om van de gemaakte bepalingen af te wijken. In dit geval behoefde de commandant van eene vloot of een eskader aan de hoogste autoriteit der plaats slechts kennis te geven van de oorzaak zijner komst, en mocht hij niet langer verwijlen, dan zij hem vergunde.

Met betrekking tot vijandelijk goed, dat zich in een onzijdig schip bevond, had de Republiek andere natiën tot meer vrijgevigheid bewogen. Van Portugal had zij verkregen, dat volgens Art. 24 de vlag de lading zou dekken. Tegenover Frankrijk, hetwelk op grond van oude bepalingen en met afwijking van de bestaande, menig Nederlandsch schip had doen opbrengen en verbeurd verklaren, waarin ook goed van den vijand geladen was, zou voortaan de Nederlandsche stelling „*vrij schip, vrij goed*” gelden. Daarentegen zou, overeenkomstig den Franschen stelregel „*robe d'ennemi confisque celle d'ami,*” de lading van vijandelijke schepen verbeurd verklaard worden. Het laatste was den Nederlandschen handelaar meer onverschillig, dan het eerste, omdat hij zijne schepen gaarne bezigde tot het overvoeren van vreemden eigendom, doch zich voor zijn eigen goed slechts bij uitzondering van vreemde schepen bediende. Het vervoeren van oorlogscontrabande zou, volgens Art. 39, alleen met het verlies der verboden waar worden gestraft. Zelfs mocht de schipper, wiens lading slechts voor een gedeelte uit verboden waar bestond, niet eenmaal in zijne reis worden belemmerd, wanneer hij dat gedeelte zijner lading in zee wenschte over te geven. Deze bepaling, in sommige gevallen zeker nog al bezwaarlijk na te komen, was voorwaar hoogst gematigd, en luidt geheel anders dan die van 1646, volgens welke het vervoeren van oorlogscontrabande het verlies van schip en lading zou na zich sleepen.

Frankrijk en Engeland beiden kwamen bij Art. 16 en 12 van hunne tractaten met de Staten-Generaal overeen, dat het den respectieven onderdanen zou verboden zijn, kaperbrieven van

vreemde mogendheden aan te nemen, op straf van in zoodanig geval als zeeroovers behandeld te worden. Tevens beloofden de contracteerende partijen bij Art. 23 van het tractaat met Engeland en Art. 17 van dat met Frankrijk, dat zij zelve geene brieven van schaverhaling zouden uitreiken, dan drie of vier maanden, nadat te vergeefs om recht was gevraagd. Artikel 10 van het tractaat met Engeland herhaalde de verplichting tot strijken. Artikel 14 moest voorzien in het bijleggen van toekomstige geschillen, terwijl Artikel 15 over de regeling der vroegere handelde. Weder bewaarde dit tractaat het stilzwijgen over het visiteeren van schepen. Met Frankrijk was dienaangaande weder overeengekomen, dat het zich moest bepalen tot het inzien der zeebrieven en andere scheepspapieren. In volle zee, moest dit op een schot afstands geschieden. Volgens Art. 44 mochten de rechthebbenden alle in Frankrijk gestrande goederen binnen jaar en dag opvorderen, tegen betaling van bergloon. Ondanks de meerdere eenparigheid, welke door de hier gemelde en andere tractaten, met betrekking tot sommige punten, begon te komen, bleef er nog veel onzeker. Bovendien waren de rechten of gebruiken soms verschillend, naar gelang men tegenover de eene of de andere natie stond. Voor den zeeofficier was dit lastig genoeg. Verstoken van den raad van deskundigen, moest hij dikwijls in zee, of in eene vreemde haven beslissen, wat al dan niet geoorloofd was. Ook met den besten wil, kon hij lichtelijk dwalen; bij een minder goeden wil, ontbrak het in de meeste gevallen, na het begaan eener overtreding, niet aan redenen tot versooning. Hierom was de zeehandel, in weerwil van alle gesloten tractaten, nog geruimen tijd eene milde bron van allerlei geschillen en haarkloverijen.

Treurig was het gesteld met de verhouding, waarin de zeevarende mogendheden der Westersche Christenheid zich tegenover de Barbarijsche staten geplaatst zagen. Reeds het verschil van meening, of deze al dan niet den naam van roofstaten verdienden, toont genoegzaam, dat de betrekkingen met hen ten minste iets zeer eigenaardigs hadden. Ongetwijfeld deden hunne zoogenaamde kapers, ook zonder uitdrukkelijke oorlogsverklaring, meer dan die van andere mogendheden in een geregelden oorlog. Daarentegen hadden beschaafde natiën dezelfde bewoners der Afrikaansche kust, die het volkenrecht in zoo menig opzicht schonden, toch stilzwijgend in haar midden opgenomen, door nu en dan verdragen met hen te sluiten.

Nadat de Ruyter voor het laatst in de Middellandsche Zee was geweest, hadden vele rooverijen er den handel benadeeld. Zelfs waren de Algerijnen in 1659 tot in het Kanaal gezien. Op schrikbarende wijze was het aantal roofschepen in de laatste jaren toegenomen. Men begrootte het in den aanvang van 1661 op niet minder dan 50 bodems, waarvan er, alleen te Algiers, 18 te huis behoorden, die eerlang met 4 andere zouden vermeerderd worden. Tripoli bezat roofschepen van dertig en meer stukken, waartegen de gewone konvooiers niet waren opgewassen.

Velen hunner hadden zich naar behooren gekwet; doch er was, tot beteugeling van den overmoed der Barbarijsche kruisers, meer noodig, dan het gewone konvooi. Alle zeevarende mogendheden hadden in dit opzicht hetzelfde belang. Wel verre echter van het bestaande kwaad gemeenschappelijk te bestrijden, weigerden sommige iets te doen en verkozen andere zich te bepalen tot het beschermen harer eigen belangen. Voor de Republiek was het beteugelen der vrijbuiters eene levensvraag. Daarom ging zij voor, waar anderen achterbleven. Volgens het getuigenis van Miège, in zijne „*Histoire de Malte*,” komt haar de eer toe, dat zij het eerst paal en perk heeft gesteld aan de rooverijen der Barbaresken.

Tot dit einde kruiste de Ruyter van 1661 tot 1663 in de Middellandsche Zee, waar hij verdragen met Tunis en Algiers tot stand bracht. Bij zijn vertrek liet hij, tot voortzetting zijner taak, eenige

schepen achter onder C. Tromp, die kort te voren uit het vaderland was gekomen. Alle verdragen met de Barbarijsche staten waren toch, blijkens het onophoudelijk verbreken en vernieuwen daarvan, slechts zwakke waarborgen, indien er geene oorlogsschepen tegenwoordig waren, om op hunne naleving aan te dringen.

Sommige schippers bezaten de middelen om de roovers af te weren, en maakten daarvan met een gewenschten uitslag gebruik; maar over het algemeen werden de plakkaten op de bemanning en bewapening der koopvaarders slecht nagekomen. Telkens moesten deze vernieuwd worden, hetgeen ook in 1663 plaats had. Vele klachten, in hetzelfde jaar geuit, deden de Staten besluiten, den Vice-Admiraal de Ruyter weder naar de Middellandsche Zee te zenden, waar hij in 1664 aankwam.

Bij zijne komst vond de Ruyter er een Britsch eskader, onder den Vice-Admiraal Lawson. Dit gaf weldra aanleiding tot een verschil van gevoelen over de bedoeling van Art. 10 van het laatste tractaat: niet zoo zeer tusschen Nederlanders en Britten, dan wel tusschen de eersten onderling. Lawson had namelijk, bij eene ontmoeting der beide eskaders, die overigens zeer vriendschappelijk was geweest, het strijken der vlag niet op dezelfde wijze beantwoord, als reden opgevende, dat hem bevolen was, voor niemand te strijken. Onbeleefd mocht het zijn; doch het was niet in strijd met het tractaat, waarin wel het saluut, maar niet het beantwoorden daarvan was voorgeschreven. Voor een bevelhebber moest eene zoo letterlijke opvatting natuurlijk grievend zijn. Mocht hij er daarom evenwel van afwijken? Vreemd klinkt het ongetwijfeld, als men de Ruyter, op grond van zekeren mondelingen last, hoort besluiten, voortaan niet meer te strijken. Dubbel gevaarlijk was het voorzeker dit besluit op te volgen, nadat de Admiraliteit, met het oog op de inmiddels gerezen geschillen met Engeland, hem uitdrukkelijk had bevolen, vooralsnog eene behoorlijke vriendschap met de Britten te onderhouden. Hij deed nochtans tot tweemaal toe, wat hij zich had voorgenomen, zonder dat Lawson hem dit euvel scheen te duiden. Minder goed namen echter de Staten van Holland het gedrag van den Vice-Admiraal op. Immers schreef de Raadpensionaris aan den Commissaris der Staten-Generaal, die zich op het eskader bevond:

„dat het voor een Officier en Dienaer van 't Landt, die meermalen schriftelyke last ontfangen heeft, om sich naer 't voorschreeven ende alle andere tractaten van den Staet te reguleeren, zeer bekommerlyk ende geensints geraten is, sich selven daervan te dispensereren op 't fondament van eene mondelinge ordre, waerby de te doene salutatie aen eene contrasalutatie soude wesen gerestringeert ende gebonden. — In gevalle de voornoemde Vice-Admiraal Lawson, ofte enig ander opperhoofst van de Engelsche vloote, buyten vermoeden, andermael in gebreeke mochte blyven de contrasalutatie, als boven, te doen, dat hy Vice-Admiraal voornoemt in sulken cas daerop sal dienen te versoeken speciale resolutie ende odre van de Heeren Staten-Generael, om sich daer naer onbekommert ende veyliglyk te mogen reguleren.”

Hoogst opmerkelijk is de hierop volgende beweegreden:

„Uw Ed. gelieve te noteren, dat, alhoewel het ingeleyde tiende articul van 't Tractaet uytdukt de Brittannische zee, daeronder de Middelandtsche zee notoirlyk niet en is begrepen, echter de intentie van den Staet altydt is geweest, daer ontrent geen onderscheyt van plaetsen te maecken, maer in alle gewesten, indistinctelyk op eene en de zelve wijze de salutatie te laten doen: op dat de Engelschen, by contra practycque, daer uyt in tyden en wylen niet souden komen te allegeren haer eenig meerder recht over de Brittannische zee, als elders, in eenige afgelegene quartieren te competeren.”

Weldra kreeg het eskader van de Ruyter eene andere bestemming, zoodat hij voorloopig op het genomen besluit niet behoefde terug te komen. Eerlang kwamen ook de Franschen, die tot dusverre aan den eisch der Britten slechts bij uitzondering hadden toegegeven, tegenover Nederland met soortgelijke aanspraken voor den dag.

HOOFDSTUK XXIII.

Karel II hersteld. — Nieuwe verwickelingen met Engeland. — Uitrusting eener vloot onder den Luitenant-Admiraal van Wassenaer. — Holmes verovert eenige plaetsen op de kust van Guinea en Nieuw-Nederland. — Ook de Ruyter derwaarts gezonden. — Vijandelijkheden der Britten in Europa. — Oorlogsverklaring in 1665. — Toestand van het Nederlandsche zeewezen. — Uitbreiding van het kader der vlagofficieren.

De plannen tot het herstel der Stuarts, waarvan hiervoor met een enkel woord is gewaagd, hadden de beoogde uitkomst gehad. Karel II had in 1660 den troon bestegen en was met uitbundige vreugde door zijne onderdanen ingehaald. Geen zijner voorgangers had ooit dermate de liefde des volks genoten, als Karel II in den aanvang zijner regeering. Ook bij een schier volmaakt bestuur, had dit niet kunnen voortduren; hoeveel te minder dus, toen de Koning eerlang grove mislagen beging. Hieronder was het verkoopen van Duinkerken aan Frankrijk wel een der voornaamste. Algemeen was de verontwaardiging der Britten, over de lichtzinnigheid, waarmede hun Koning daarbij te werk was gegaan.

Was het wonder dat Karel II naar middelen uitzag, om de verloren genegenheid zijner onderdanen ten minste eenigermate te herwinnen? Was het wonder dat hij bij voorkeur aangreep, wat velen hunner kon bekoren? Niets was hiertoe meer geschikt, dan al wat het opbeuren van den handel ten oogmerk had. Evenals de Nederlanders, waren toch de Britten door de ligging van hun land tot eene handeldrijvende natie bestemd; maar hunne pogingen, om die bestemming te bereiken, waren tot dusverre minder naar wensch geslaagd, dan die hunner mededingers. In de Republiek der Vereenigde Nederlanden brachten talrijke vloten jaarlijks schatten, uit alle oorden der wereld. Onder alle hemelstreken wapperde de vlag der Staten. Alleen de Oost-Indische Compagnie, een hunner handelslichamen, ofschoon dan ook

verreweg het machtigste, kon er op bogen, dat zij thans 140 schepen met 25.000 matrozen en soldaten in dienst had.

Onopgemerkt was de voorspoed der Nederlanders niet gebleven. De Acte van Navigatie en andere maatregelen in Groot-Brittanje waren het uitvloeisel geweest van den naijver der Britten. Alle verbodsbepalingen hadden evenwel niet ten volle uitgewerkt, wat men daarmede had bedoeld, hetgeen de Britsche kooplieden „*tot razernij bracht.*” Bovendien had de Republiek der Vereenigde Nederlanden, groot en machtig geworden door den ondernemingsgeest harer bewoners, in de laatste jaren een staatkundigen invloed gekregen, die haar slechts te gevaarlijker kon maken.

Ongetwijfeld moest een oorlog met de Republiek, onder de gegeven omstandigheden, den Britten niet ongevallig zijn. Met de persoonlijke inzichten van Karel was hij niet in strijd; want het vorstelijk onthaal, hem na zijne verheffing van de zijde der Staten ten deel gevallen, had hem de onverschilligheid niet doen vergeten, waarmede hij gedurende zijne ballingschap was behandeld. Hem ten gevalle, was de Acte van Seclusie herroepen; maar dit had den jongen Prins van Oranje nog weinig gebaat. De Staatspartij, welke dat alles dreef, had zich inmiddels nader aan Frankrijk verbonden. Heimelijk bevorderde het laatste de verwijdering tusschen Engeland en de Republiek om later zoo mogelijk op beider verzwakking eigen grootheid te kunnen bouwen. Niets schrikte Karel ernstig af; zelfs niet de onvoldoende staat zijner vloot. Waarschijnlijk lachte het vooruitzicht om eenige voor den oorlog bestemde gelden tot andere einden te kunnen bezigen, dien verkwistenden vorst reeds bij voorraad toe. Hoe dit zij, de Hertog van York, 's Konings broeder, en anderen, die tot den oorlog rieden, vonden een beter gehoor dan enkele vredelievende dienaren der kroon. Bij de heerschende stemming aan het Britsche hof, was er slechts een geschikt voorwendsel noodig. En dit was niet moeielijk te vinden in sommige koloniën, welker grenzen niet nauwkeurig afgebakend waren, of welker rechtmatig bezit aan zekeren twijfel onderhevig was.

Oneenigheden over koloniale aangelegenheden waren te dien tijde aan de orde van den dag. Met Zweden en Denemarken had de Republiek geschil over hare bezittingen op de kust van Guinea; met Frankrijk over de kolonisatie van Cayenne. Ondanks alle tractaten, was er over het recht op sommige bezittingen en over den handel op andere, vooral tusschen Nederland en Groot-Brittanje, weder een overvloed van geschilpunten gerezen. Meermalen hadden de Britten zich beklaagd over het bezetten van Cabo Corso door de West-Indische Compagnie. In 1661 was zekere Holmes door hen naar de kust van Guinea gezonden, niet zoo zeer om het genoemde fort te hernemen, dan wel in het algemeen tot het plegen van vijandelijkheden, dewijl de Britten het er voor hielden, dat hun eigenlijk de geheele kust van kaap Verd tot aan kaap de Goede Hoop toekwam.

Beducht voor den handel der West-Indische Compagnie, hadden de onzen zich over den tocht van Holmes beklaagd, waarna de Koning beloofd had de zaak te onderzoeken. Intusschen was de Oost-Indische Compagnie alles behalve genegen tot de overgave van Poeloe-Ron, dat volgens het vredestractaat van Westminster moest worden afgestaan.

Terwijl het geschil over de kust van Guinea nog hangende was, zag de West-Indische Compagnie eene andere van hare koloniën bedreigd, namelijk Nieuw-Nederland, eene streek in Noord-Amerika, waar zich oorspronkelijk Nederlanders hadden gevestigd. Deze kolonie, in 1621 door de West-Indische Compagnie overgenomen, was sedert door aankoop vergroot. Eene som van drie millioen, aan haar besteed, begon reeds eenige voordeelen af te werpen. Nieuw-Amsterdam en verscheiden andere plaatsen waren verzezen, ofschoon de Nederlandsche bevolking nog altijd gering was. Hooge verwachtingen koesterde men hier te

lande van de toekomst dier kolonie, waarvoor de West-Indische Compagnie echter niet die zorg schijnt te hebben gedragen, waaraan zij, vooral wegens de nabijheid der Engelsche bezittingen, dringende behoefte had. Eerlang sloegen de bewoners van Nieuw-Engeland begeerige oogen op de slecht verdedigde Nederlandsche kolonie, zochten twist over de grenzen en eindigden met op de geheele uitgestrektheid daarvan aanspraak te maken.

Er was dus in den aanvang van 1664 brandstof genoeg voorhanden ten gerieve der oorlogzuchtige partij. Nog voor dat de West-Indische Compagnie hare klachten indiende over de aanmatigen der Britten in Nieuw-Nederland, bracht de Engelsche gezant Downing te 's Gravenhage vele handelingen der onzen in andere oorden ter sprake. Het Parlement mengde zich in de zaak en drong bij den Koning op doortastende maatregelen aan, hetgeen den oorlog zoo goed als zeker maakte.

Schrijvers der tegenpartij erkennen, dat de meeste der opgesomde grieven zeer onbeduidend waren, en dat men zich daarom geen groot denkbeeld van de rechtmatigheid der gedane eischen kan vormen. Stilzwijgend kon men deze evenwel niet voorbij gaan, waarom de Staten-Generaal, die inmiddels iets vernomen hadden van nieuwe vijandelijkheden op de kust van Guinea, het besluit namen, ter vereffening van alle hangende geschillen, een buitengewonen ambassadeur naar Engeland te zenden.

Den 17^{den} Juni 1664 vertrok de heer van Goch, als zoodanig. De onderhandelingen hadden evenwel niet den gewenschten uitslag. Zelfs over de bedoeling van sommige woorden in het tractaat, dat in dergelijke gevallen moest voorzien, was men het niet eens. Ook de aanspraken der onzen, die later tegen die der Britten werden uitgewisseld, waren geenszins onbeduidend. Niet zonder reden scheen de West-Indische Compagnie te hebben beweerd, dat de Britten met vele wonderlijke klachten voor den dag kwamen, om de gepleegde vijandelijkheden een schijn van recht te geven. Zeker waren zij gedurende de onderhandelingen, zoowel binnen als buiten Europa, ijverig in de weer.

De ongewone drukte in de Britsche havens wekte hier te lande eene zeer verklaarbare bezorgdheid, ofschoon het aantal der in dienst zijnde schepen vooralsnog gering was. Ten einde niet andermaal geheel onvoorbereid in een oorlog gewikkeld te worden, hadden de Staten-Generaal in Mei 1664 tot het uitrusten van 30 schepen besloten. Onder het bevel van Wassenaer, moest die vloot zich nabij de vaderlandsche kust ophouden, des daags onder zeil en des nachts ten anker. Beseffende hoe gevaarlijk het was een vlootvoogd in dit opzicht te zeer te binden, schreef de hooge regeering hem voor, met die schepen zoo dicht bij den wal te blijven, als behoudens zeemanschap kon geschieden. Voorts moest de Luitenant-Admiraal de koopvaardij beschermen, door middel van kleine vaartuigen de bewegingen der Britten doen waarnemen, zich bij een aanval met nadruk verdedigen en in buitengewone gevallen naar het gevoelen van den krijgsraad handelen.

Geruimen tijd verliep er voordat de gemelde kustvloot voltallig was. Intusschen werd het besluit tot hare uitrusting den Staten reeds kwalijk genomen, alsof zij het met de onderhandelingen niet eerlijk meenden. Nochtans was dezelfde Holmes, die vroeger den tocht had gedaan, waarover de onzen zich beklaagden, tegen het einde van 1663 weder naar de kust van Guinea gezonden. Behalve eenige schepen, veroverde hij aldaar bijna alles wat de West-Indische Compagnie er bezat, zoodat deze weinig meer behield, dan het kasteel St. George del Mina. Vervolgens naar Amerika overgestoken, vermeesterde hij het eiland Tabago en in September ook Nieuw-Nederland, welks hoofdplaats Nieuw-Amsterdam vervolgens, ter eere van 's Konings broeder, den naam van Nieuw-York kreeg.

Langzamerhand ontving men in de Republiek verontrustende tijdingen van hetgeen in afgelegen oorden was voorgevallen. Reeds in Mei en Juni was iets vernomen van de eerste vijandelikheden, door Holmes bij kaap Verd gepleegd. Nader bericht, ofschoon niet officiëel, kwam den 18^{den} Juli met het koopvaardijschip de *Eendracht*. Dit gaf der West-Indische Compagnie aanleiding zich andermaal tot de Staten-Generaal te wenden met het verzoek, dat deze haar thans, bij wijze van leening, niet een eskader van 12 schepen mochten bij staan, waarbij zij dan 4 van de hare zou voegen.

Karel II toonde zich ontevreden over de inwilliging van het gedane verzoek, en beweerde dat de gansche klacht over Holmes slechts een voorwendsel was. Naar hij voorgaf, handelde Holmes niet op last der regeering, maar slechts op dien van de Afrikaansche Compagnie en haren Directeur, den Hertog van York, zoodat de geheele zaak niets was dan een nieuw geschil bij de vele andere, welke de handelscompagniën onderling te vereffenen hadden. Werkelijk bleef men hier te lande nog eenigen tijd in het onzekere, of er al dan niet koningsschepen bij den tocht gebezigd waren. Om aan alle beweringen een glimp van waarheid te geven, liet de Koning Holmes, na diens terugkomst, een tijd lang gevangen zetten; doch hij werd na de oorlogsverklaring ontslagen en zelfs in den dienst bevorderd.

Ondanks de pogingen door het Britsche hof aangewend, om hen tot andere gedachten te brengen, bleven de Staten-Generaal bij het eenmaal genomen besluit volharden. Vermoedelijk hebben de Britten zich geveleid met de hoop, dat zij het desnoods met geweld zouden kunnen verhinderen. Zoo lang de onzen zich toch niet sterker hadden toegerust, meenden zij een eskader, tot ondersteuning der West-Indische Compagnie uitgezeld, den tocht door het Kanaal te kunnen betwisten. Maar hierbij was niet gerekend op het doorzicht van den Raadpensionaris van Holland, die het plan der Britten door een even behendigen als doeltreffenden maatregel ten eenenmale verijdelde.

Voortdurend arbeidde men in de Nederlandsche havens aan de schepen, die naar de kust moesten vertrekken. Meermalen was al wat daarop betrekking had in de vergadering der Staten-Generaal ter sprake gekomen. Onderwijl namen de Staten van Holland een geheim besluit, er liever de Ruyter heen te zenden, die zich nog altijd met zijn eskader in de Middellandsche Zee bevond. In overleg met sommige leden der Staten-Generaal, die het vertrouwen van den Raadpensionaris genoten, werd het bevel aan de Ruyter in de vergadering der Staten-Generaal opgemaakt, gelezen en geteekend, zonder dat allen het wisten. Sommigen hielden zich met iets anders bezig, anderen waren afwezig. Schijnbaar was het ook slechts eene uitbreiding van het reeds genomen besluit. Zelfs de voorzitter, die het stuk teekende, droeg geene volledige kennis van den inhoud.

Terecht zou men eene dergelijke handelwijze mogen laken, indien zij niet in hooge mate te verschoonen ware, door de ruchtbaarheid, die sommige leden der Staten-Generaal gaven, aan hetgeen in hunne vergadering voorviel. Niet lang daarna achtte ook de gezant van Goch het noodig, op meer geheimhouding aan te dringen, daar men in Engeland bijna alles wist, zelfs een verzoek, door hem in een zijner brieven gedaan. Dezelfde klacht werd geuit door het Fransche hof; maar de Fransche gezant zelf erkende, dat hij vrienden in de vergadering der Staten-Generaal had, die hem alles mededeelden. Anderen hadden er insgelijks en zoo kwam ieder te weten wat hem belang inboezemde. Downing vertelde later, dat een zijner spionnen te 's Gravenhage, gedurende den slaap van den Raadpensionaris, door middel van diens eigen sleutels, eenige papieren uit een lessenaar had genomen, welke Downing een uur lang ter inzage had gekregen, waarna de papieren weder in den lessenaar geborgen en de sleutels in

den zak van den Raadpensionaris gestoken waren. Onder zoodanige omstandigheden, was het den Raadpensionaris niet euvel te duiden, dat hij, waar geheimhouding een hoofdvereischte was, den vorm uit het oog verloor. Zeer gevat antwoordde hij later den Britschen gezant, toen deze begon te vermoeden, wat er gaande was, dat noch de Staten van Holland, noch de Admiraliteiten aan de Ruyter een last hadden gegeven, waarover de Koning zich ongerust behoefde te maken, en dat de besluiten der Staten-Generaal den Engelschen maar al te bekend waren.

Onmiddellijk na het genomen besluit, werden verschillende afschriften daarvan, met renboden, naar de Spaansche zeehavens gezonden. Den 1sten September ontving de Ruyter er een, te Malaga. uit hoofde der geheimhouding, die hij moest in acht nemen, deden zich aanstonds groote bezwaren voor. Hij zelf was nooit op de kust van Guinea geweest, en kon zich thans moeielijk van geschikte personen, van de vereischte boeken en kaarten, ja nauwelijks van den noodigen voorraad voorzien, zonder argwaan op te wekken. Nochtans maakte hij zich zoo goed mogelijk gereed, en ging hij, in de eerste dagen van October met zijn, eskader van Cadix onder zeil. Eerlang verscheen hij op de plaats zijner bestemming, waar hij bijna alles heroverde, wat Holmes en de zijnen genomen hadden. Te St. George del Mina, ontving hij den 10^{den} Januari 1665 een naderen last, met belofte van versterking, alsmede volmacht tot het aantasten van alle Engelsche schepen, die geschut voerden of anderszins tot het doen van afbreuk bekwaam waren. Eene maand later bereikte hem weder een schrijven van de Staten-Generaal, waarin deze hem bevel gaven tot het plegen van vijandelijkheden tegen de Engelsche bezittingen, eerst op de kust van Guinea, daarna in West-Indië en Noord-Amerika. Voor men hier den uitslag zijner verrichtingen in die gewesten vernam, was het in Europa zelf tusschen de beide natiën tot eene uitbarsting gekomen.

Zoodra er in de eerste maanden van 1664 vrees voor eene vredebreuk was ontstaan, hadden de autoriteiten der Republiek zich gehaast, de verwacht wordende koopvaarders te waarschuwen. Deze moesten zoo mogelijk, benoorden Schotland om, huiswaarts keeren, en geene Engelsche havens aandoen. Gelukkig waren in den zomer verschillende vloten, gezamenlijk ter waarde van twintig millioen gulden, binnengekomen. Ongestoord hadden ook de haringbuizen hare taak kunnen voortzetten. Naarmate echter de spanning toenam, klom de vrees voor schade. Groot vooral was de bezorgdheid over het lot eener Oost-Indische retourvloot van 11 schepen, welker waarde men op een gelijk aantal millioenen schatte. Om haar af te wachten, en huiswaarts te geleiden, was Cornelis Tromp met een twintigtal schepen naar Hitland gezonden. Tot leedwezen der Britten, die zich inderdaad met het onderscheppen der rijk geladen vloot hadden geveid, slaagde Tromp in Augustus naar wensch, en kon hij zich daarna bij de kustvloot van Wassenaer voegen, die inmiddels buitengaats was gekomen. Alles geschiedde slechts uit voorzorg, daar in het laatst derzelfde maand nog koopvaarders door het Kanaal voeren.

Tot dusverre was het onzeker of de vloot onder Wassenaer dit jaar meer zou doen, dan alleen de kust bewaken. Er werd in September nog altijd gewerkt aan het eskader, dat naar de kust van Guinea moest vertrekken, ofschoon dit in veler oog slechts voor de leus was. Om den Koning van Groot-Brittanje in den waan te versterken, dat zij het alleen hierop lieten aankomen, vonden de Staten het geraden hem den 29sten September nog schriftelijk op te helderen, waarom zij tot het zenden van dit eskader hadden besloten. Ook de Fransche gezant te 's Gravenhage was niet achter het geheim, en begon eerst in het laatst van October aan het zenden van de Ruyter te gelooven. Werkelijk hadden de Staten den 15^{den} November het plan,

om het eskader met hunne vloot door het Kanaal te doen geleiden, niet geheel opgegeven. Het vertrok evenwel niet. Lodewijk XIV, bekend met het voornemen der Britten om het tegen te houden, ried tot het verschuiven der reis, ten einde eene botsing te voorkomen. Om deze en andere redenen, lieten de Staten de schepen der West-Indische Compagnie en eenige bodems met proviand, door 2 oorlogsschepen benoorden Schotland om geleiden, en bleven de overige bij de kustvloot, die in het laatst van November binnenviel.

Omstreeks denzelfden tijd begonnen de Engelschen ook in Europa vijandelijkheden te plegen. Lawson, in October uit de Middellandsche Zee teruggekomen, had den Koning het onverwachte vertrek van de Ruyter uit die wateren bericht. Het vermoeden, dat deze zich werkelijk naar de kust van Guinea had begeven, hoewel de Koning nog in den waan verkeerde, dat het niet op bevel der Staten-Generaal was geschied, deed in Engeland tot meer doortastende maatregelen overgaan. Nog altijd onderhandelende met van Goch, die echter geene kennis schijnt gedragen te hebben van den last aan de Ruyter gezonden, liet Karel II zijne vloot uitloopen, tot het aanhouden en opbrengen van Nederlandsche schepen. Meer dan 130 werden in korten tijd opgebracht, die aanvankelijk wel niet voor goeden prijs werden verklaard, maar welker aanstaand lot toch niet twijfelachtig was.

Karel II, die reeds erkend had, dat niet alle vijandelijkheden op de kust van Guinea buiten zijne voorkennis gepleegd waren, wilde het aanhouden dier schepen slechts beschouwd hebben als een voorloopigen maatregel, totdat hij nader bericht zou hebben, aangaande de bestemming en de bedrijven van het eskader onder de Ruyter. Hij liet de aangehouden bodems echter verbeurd verklaren, bij wijze eener algemeene schaverhaling, hetgeen de Witt met recht deed opmerken, dat hij het juiste verschil niet begreep tusschen eene zoo algemeene schaverhaling en een openbaren staat van oorlog.

Maar de Britsche vorst wilde, om meer dan eene reden, niet den schijn op zich laden van den oorlog, dien hij zocht uit te lokken, het eerst te hebben aangevangen. Zijn gezant te 's Gravenhage verklaarde, zelfs nadat er iets van het gebeurde in Nieuw-Nederland was uitgelekt, dat de vredebreuk geheel voor rekening van de Staten kwam.

Kaperbrieven werden voorloopig in Engeland niet uitgegeven, ten deele om zodoende anderen in de meening te versterken, dat niet Karel den oorlog zocht, ten deele om de bemanning der landsvloot, door het genot der premiën, aan te moedigen.

Intusschen liet men in Groot-Brittanje niets onbeproefd om de natie op te winden en de onzen te beschadigen. Zelfs kwam er eene vertaling van het werk van Selden in het licht, opdat ook de minder geleerde onderdaan de rechten zijns Konings mocht leeren inzien. Onderwijl nam de Britsche vloot wat onder haar bereik kwam, hetgeen in de Republiek niet weinig beducht maakte voor het lot eener vloot, die in den winter uit de Levant werd verwacht.

Zij had inderdaad een aanval te doorstaan. Een Britsch eskader overviel haar den 29sten December, in de nabijheid van Cadix, toen zij 30 zeilen sterk, onder het geleide van 3 konvooiers, de straat van Gibraltar had bereikt. Eenige schippers gedroegen zich niet naar behoren, andere wel. Het gedrag der laatsten, onder welke Jan Reilofsz. van Hoorn met name wordt genoemd, en der konvooiers was oorzaak, dat de vloot met verlies van slechts 3 bodems de haven van Cadix bereikte. Pieter van Brakel, de bevelhebber van het konvooi, behoorde onder het getal der gesneuvelden.

Die aanval op eene vreedzame koopvaardijvloot kon toch wel voor eene openbare vijandelijkheid binnen Europa gerekend worden. Zonderling, dat Wagenaar, een onzer eigen geschiedschrijvers, bij het vermelden daarvan, eenigermate het gevoel van Bynkershoek

aankleeft, dat eene voorafgaande oorlogsverklaring geen volstrekt vereischte is. Alleen met voorbeelden is dit te verdedigen. Voor eene handeldrijvende natie, die een aanzienlijk kapitaal onder het bereik van vreemden heeft, is de inachtneming van het oude gebruik niet onverschillig. Hoe anders zal zij, door tijdige maatregelen, zich tegen onverwachte schade kunnen waarborgen!

Om zich van den steun hunner bondgenooten te verzekeren, hadden de Staten, in het begin van December, den heer van Beuningen naar Frankrijk gezonden. Later gingen andere afgevaardigden naar Denemarken en Zweden. Vooral Frankrijk hoopte men tot eene getrouwe nakoming van het tractaat van 1662 te bewegen, omdat de Noordsche mogendheden vermoedelijk wel zouden volgen. Maar de Koning van Frankrijk liet zich niet gemakkelijk overhalen. Eerst beweerde hij tot niets verplicht te zijn, zoo lang de vrede in Europa niet verbroken was, en na het bekend worden van den aanval op de Smyrnasche vloot, vond hij in de verklaring van Karel II, dat deze den eersten aanval niet had gedaan, een uitmuntend voorwendsel om zich ongebonden te achten. Eigenlijk was de vrees, dat de Staten zijne plannen tegen de Zuidelijke Nederlanden zouden tegenwerken, de voorname reden, waarom Lodewijk XIV aarzelde hun aanstonds hulp te bieden. Ter zee kon dit uit den aard der zaak vooreerst weinig beteekenen, daar de Fransche marine uit een betrekkelijk klein aantal bodems bestond, waarvan bovendien slechts enkele in dienst waren.

Onzeker van den uitslag der bezendingen naar bevriende hoven, begonnen de Staten zich tot den oorlog voor te bereiden. Zij lieten, na het binnenvallen hunner vloot, het zeevolk niet afdanken, maar daarentegen meer personeel in dienst nemen. C. Evertsen kreeg bevel zich, gedurende den winter, met een twintigtal bodems in de Wielingen op te houden. Alle autoriteiten moesten gereed zijn, die macht onmiddellijk te versterken. Andere schepen geleidden nog een aantal koopvaarders om de noord.

Aanzienlijke sommen waren in het afgelopen jaar ten behoeve der zeemacht toegestaan. Behalve een millioen gld. voor de 30 schepen, tot welker uitrusting in Mei was besloten, waren 600.000 gld. aangevraagd voor de schepen, die naar de kust van Guinea moesten vertrekken. Voor den aanbouw van 24 nieuwe schepen, willigden de Staten twee millioen in, welk bedrag later met een derde werd vermeerderd. Eindelijk had men anderhalf millioen noodig gehad voor de 18 schepen, die in het najaar waren uitgerust, zoodat er alles te zamen genomen, boven de gewone middelen der Admiraliteiten, vijf en een half millioen gld. aan het zeewezen was ten koste gelegd.

Het niet opbrengen van een gedeelte der toegestane som noopte de Admiraliteiten schulden te maken of achterlijk te blijven in het nakomen harer verplichtingen. Over het algemeen openbaarde zich echter, omstreeks dezen tijd zoowel bij de regeering als bij de natie, eene buitengewone geestdrift. Hiervan gaven de Staten een welsprekend bewijs, door tegen 1665 niet minder dan veertien millioen gulden in te willigen voor den aanbouw van oorlogsschepen, het werven van soldaten, het oprichten van een regiment van marine, het versterken van kustplaatsen en andere einden.

Nadat de Engelschen eenige Nederlandsche koopvaarders hadden opgebracht, waren ook de Staten tot afdoende maatregelen overgegaan. Zij hadden aan de bevelhebbers hunner oorlogsschepen last gegeven tot het aanhouden van Britsche koopvaarders, doch voorloopig geene kaperbrieven uitgereikt. Onder den indruk van hetgeen in December bij Cadix was voorgevallen, gelastten zij het aanhouden en opbrengen van alle Britsche oorlogsschepen en koopvaarders. Uit de herhaalde verklaringen van den Raadpensionaris blijkt, dat er voor dien tijd, in weerwil van den aandrang der Staten van Zeeland, geene particuliere commissiën waren

verleend. Om alle buitensporigheden zooveel mogelijk te voorkomen,, was reeds vroeger bepaald, dat zij, die eene commissie wenschten te ontvangen, vooraf een eed moesten doen en zekeren borgtocht stellen, ten einde hierdoor meer gebonden te zijn aan hunne verplichting, tot het ongerept binnenbrengen van alle prijzen, die zij alleen van het mindere personeel mochten ontlasten. Tevens hadden de Staten bepaald, dat vreemdelingen, die met Engelsche commissie voeren, en Nederlanders, die zich aan boord van Engelsche kapers bevonden, als zeeroovers en verraders met den dood gestraft zouden worden.

Voor het einde van 1664 hadden de Staten besloten, in het volgende jaar 72 schepen in zee te brengen, welker uitrusting en onderhoud 6.480.000 gld. zou kosten, en met inbegrip van hetgeen de 24 nieuwe schepen boven de raming te staan kwamen, voor 1665 eene uitgaaf van zeven millioen vereischte. Van het gemelde aantal schepen zou de Admiraliteit van Amsterdam een derde, elk ander Collegie een zesde gedeelte leveren. Alle schepen moesten meer dan 40 stukken voeren, en waar het benoedigde getal niet voorhanden was, moesten de ontbrekende slechts gehuurd worden. Bij elk zesde gedeelte behoorde zich een transportschip met amunitie te bevinden.

Behalve haar aandeel in de vloot, waarvoor zij de gelden van het gemeene land ontvingen, hadden de Admiraliteiten, uit hare gewone middelen, de noodige konvooiers te bekostigen. Die gewone middelen bedroegen, voor het Collegie van Amsterdam, jaarlijks wel anderhalf tot twee millioen gulden, doch voor de andere Admiraliteiten veel minder. Omdat alle krachten dienden ingespannen te worden, hadden de Staten beloofd, dat de Admiraliteiten voor elk schip, dat zij boven haar verplicht aandeel zouden uitrusten, 6000 gld. per maand zouden genieten. Die van Amsterdam gaf daaraan gehoor. Maar er was eene algemeene bereidwilligheid. Er werden buitengewone gelden toegestaan, om bij de konvooiers, die zich te Cadix bevonden, nog 14 of 15 schepen te huren voor den dienst in de Middellandsche Zee. De Oost-Indische Compagnie moest tot versterking van 's lands vloot bijdragen, en de Staten van Holland namen het ernstig in overweging, om nog meer dan het verschuldigde door hunne provincie te doen gereed maken. Bij zulk eene stemming der regenten, kon men de toekomst met vertrouwen tegemoet gaan.

Niet minder dan hier, begon men zich in Engeland voor te bereiden. In November had het Parlement, ten behoeve der zeemacht, twee en een half millioen p. St. voor drie jaren toegestaan. Terwijl zich onder het volk meer en meer eene oorlogzuchtige stemming openbaarde, had de Koning last gegeven tot de eerste vijandelijkheden, die hierboven vermeld zijn. Nadat er bericht was gekomen van hetgeen de Ruyter op de kust van Guinea had gedaan, was Karel II verdergegaan. In Maart 1665 vaardigde hij eindelijk de reeds lang door ons verwachte oorlogsverklaring uit, waarin hij zich beklaagde over de nadeelen, welke de Britten in Oost- en West-Indië hadden geleden, over het zenden van de Ruyter naar de kust van Guinea, terwijl hij, evenals een Britsch eskader in dezelfde wateren, den zeeroof in de Middellandsche Zee had moeten beteugelen. De Koning wees er uitdrukkelijk op, dat in Engeland geene brieven van represailles waren uitgegeven, maar dat slechts schepen waren aangehouden, nadat hem iets van het bedrijf van de Ruyter was kenbaar geworden. Op grond hiervan, noemde hij de Staten, ten aanhooren der geheele wereld, de eerste aanvallers.

Na de zware verliezen, welke de handel had geleden, ten gevolge van de voorloopige aanhouding van schepen, was nu ten minste aan den staat van onzekerheid een einde gekomen. Hoe de Britten voornemens waren den oorlog te voeren, bleek uit de verklaring van Karel, dat alle schepen, welker lading geheel of ten deele Nederlandsch eigendom was,

opgebracht en prijs verklaard zouden worden, en Nederlandsche schepen, met al wat zich daarin bevond. Dit gold ook de onzijdige mogendheden, aan welke de Staten niet nalieten hiervan onmiddellijk kennis te geven. Weinige dagen later verboden zij den ingezetenen der Republiek en allen neutralen den toevoer van oorlogscontrabande naar Engeland, waaronder uitdrukkelijk genoemd worden alle materialen, dienende tot uitrusting van schepen. Zweden vond het geraden zijne koopvaardij-schepen te doen konvooyeren.

Ongetwijfeld was het zeewezen der Republiek, bij den aanvang van dezen tweeden oorlog met Engeland, in beteren toestand dan bij het uitbreken van den eersten. Nochtans was de verhouding slechts minder ongunstig geworden, zonder bepaald voordeelig te zijn; want ook de Britsche zeemacht had zich verder ontwikkeld, onder Karel II en den Hertog van York, die beiden eene groote ingenomenheid aan den dag legden met al wat het zeewezen betrof. Zonder dienaangaande in bijzonderheden te treden, die meer tot het algemeene overzicht behoren, dat later in een afzonderlijk hoofdstuk zal worden gegeven, dient hier tot recht verstand der eerstvolgende gebeurtenissen te worden opgemerkt, dat tegelijk met de grootte ook de bewapening en de bemanning der Britsche schepen waren toegenomen. Bij de nieuw gebouwde, had men den bak en de kampanje iets minder hoog opgetrokken dan vroeger. Evenals in Nederland, was het aantal fregatten vermeerderd. Zelfs had men in Engeland den bouw der oorlogsschepen eenigszins naar dien der fregatten gewijzigd, welk voorbeeld de Republiek niet had gevolgd. Hierom waren de Nederlandsche schepen minder bezeild, doch lagen zij in den strijd vaster op het water, dan de Britsche. Niet zelden vuurden deze, aan lij vechtende, te hoog, en konden zij, den loef hebbende, hunne onderste batterij niet gebruiken. Voor den heilzamen invloed van den Hertog van York op de zeemacht, pleiten de instructiën, door hem uitgevaardigd, die nog lang daarna van kracht bleven.

In hoeverre kon de Republiek, na al wat Engeland in de laatste jaren had gedaan en nog deed, hare verhouding tot de tegenpartij gunstiger achten dan in 1652? Welke verbeteringen had zij in haar materiëel gebracht? Met een aantal nieuwe oorlogsschepen, grooter dan zij vroeger bezat, was zij, na den vrede te Westminster, uit het strijdperk getreden. Om die reden had zij minder tot het huren van schepen behoeven over te gaan, en konden de Staten-Generaal, in het volgende jaar, nog voor den tocht naar Dantzig, de Directiën opheffen. Moest de regeering later schepen van bijzondere personen huren, dan geschiedde het door de Admiraliteiten, die ook voor de uitrusting zorgden, hetgeen in menig opzicht verkieslijk was. Den steun der Oost-Indische Compagnie kon de Republiek vooreerst niet ontberen, waarom dit handelslichaam zich in 1664, bij de verlenging van zijn octrooi, tot het leveren van 20 oorlogsschepen ten behoeve der vloot moest verbinden.

De erkende waarde van oorspronkelijk ten oorlog gebouwde schepen, boven de gewapende koopvaarders, had de Staten-Generaal genoopt tot het inwilligen van aanzienlijke sommen, ter uitbreiding van het materiëel. Er waren grootere schepen gebouwd, die evenwel in den vorm weinig of niet van de bestaande afweken. Het waren in den regel slechte zeilers, die eene groote mate van stabiliteit bezaten. Sommige pogingen om van het gewone model af te gaan baarden dezelfde nadeelen, welke de Engelschen ondervonden. Zoo moest de Ruyter in 1665 klagen over de rankheid van de *Delfland*, welks onderste batterij bij de minste koelte onbruikbaar was. Maar dit was een schip van de Oost-Indische Compagnie. Een volgend jaar schreef ook de *Liefde*, dat 's lands schip de *Ridderschap van Holland* (66) zoo rank was, dat hij den vijand had moeten passeeren, zonder de onderste laag te kunnen gebruiken.

Ofschoon de Nederlandsche schepen in bewapening en bemanning voor de Britsche moesten onderdoen, zoo was er in dit opzicht toch vooruitgang te bespeuren. Daartoe behoeft men de lijsten der schepen, in dezen oorlog gebezigd, slechts met die van vorige jaren te vergelijken. Het admiraalschip de *Eendracht* voerde in 1665 meer dan 70 stukken, hetgeen niet weinig verschilt met den bodem, waarop Maarten Harpertsz. Tromp had gevaren. Onder de in aanbouw zijnde schepen bevonden zich nog grootere. Bovendien was de bewapening zelve zwaarder geworden, zooals hieruit blijkt, dat men aan boord van de *Eendracht* 3 zesendertigponders, 22 vierentwintigponders, 14 achttienponders en 12 twaalfponders aantreft, behalve de lichtere stukken, die kogels van zes pond schoten.

Om hare taak beter te kunnen vervullen en minder afhankelijk te zijn van particulieren, hadden de Admiraliteiten nieuwe landswerven aangelegd of de bestaande vergroot. Magazijnen en verschillende inrichtingen, die op het uitrusten en bewapenen van schepen betrekking hebben, waren verzezen. Vooral het Collegie van Amsterdam ging hierin voor. Nochtans konden niet alle schepen op de landswerven worden gebouwd, en had dit verreweg het meest, bij aanbesteding, op particuliere werven plaats. De Nederlandsche scheepsbouwmeesters uit het midden der zeventiende eeuw, die meer naar vaste, op de praktijk gegronde, dan naar theoretische regels te werk gingen, hadden echter een gevestigden naam. Zij bouwden meermalen oorlogsschepen voor andere natiën. In het buitenland vonden zij eene goede ontvangst; vooral in Frankrijk, waar de Minister Colbert zich gaarne van werklieden en scheepsbouwmeesters bediende, die uit Nederland waren overgekomen.

Nevens de oorlogsschepen, die zich vooral door meerdere grootte van de vroegere onderscheidden, doch slechts twee overdekte batterijen hadden, waren er fregatten, die sedert den vrede van Munster iets meer van de latere schepen van dien naam hadden gekregen, ofschoon hunne bewapening nog altijd zwak was. Bovendien bestonden de vloten uit branders, welker gebruik toenam, uit adviesjachten en verschillende soorten van voorraad- of transportschepen. In weerwil van enkele lofwaardige pogingen tot verbetering, was in de bewapening der schepen nog veel van de oude onregelmatigheid blijven heerschen. Zelfs bleek bij eene inspectie, dat men soms musketten van verschillende grootte dooreen verstrekte, hetgeen licht verwarring kon te weeg brengen. Het geschut op de schepen der bevelhebbers was uitsluitend van metaal. De bewapening der andere schepen bestond voor een derde uit metalen, voor twee derden uit ijzeren geschut. Het Zweedsche ijzer, hiertoe gebezigd, werd echter, wegens zijne deugdelijkheid, door sommigen bijna even doelmatig geacht als metaal.

Tot betere handhaving der krijgstuicht, was de Artikelbrief, die sedert 1627 onveranderd was gebleven, vernieuwd en in sommige opzichten gewijzigd. Zonderling, dat ook hierin weder alleen van Admiraals, Vice-Admiraals, Kapiteins en Luitenants wordt gesproken, maar niet van Schout-bij-nachts. In sommige artikelen wordt slechts gewaagd van een Commandeur, voor het geval waarin geen Admiraal tegenwoordig was. Uiterst streng zijn vele daarin genoemde straffen, die aan de bepalingen uit het grafelijke tijdvak herinneren, waarvan sommige blijkbaar slechts waren overgenomen. Dronkenschap zou met acht of veertien dagen in de boeien gestraft worden, naar gelang de schuldige een gewoon matroos was, of een hooger rang bekleedde. Allerlei kaart- en hazardspel was uitdrukkelijk verboden. Het rooken van tabak was alleen vergund tusschen den grooten mast en den fokkemast, of waar dit nader mocht worden toegestaan.¹⁾

¹⁾ *Hoe noodzakelijk dergelijke bepalingen waren, bleek o. a. uit het lot van de St. Jan, die in 1675 in de lucht sprong, door het tabak rooken van een bootsgezel, waarbij vonken in het kruit vielen. In Engeland luidde het: „No smoking of tobacco (save for the captain,*

lieutenant and master) at any time, but in one particular place of the ship and that over a lub of water. "Hoogst merkwaardig is hetgeen in dit stuk voorkomt over de verplichtingen van het personeel beneden den rang van officier.

Overtuigd van de noodzakelijkheid om het personeel in oorlogstijd gunstig te stemmen en tot buitengewone inspanning van krachten aan te moedigen, stelden de Staten-Generaal in Januari premiën op het veroveren van vijandelijke schepen. Wie het schip van den opperbevelhebber vermeersterde, zou daarvoor boven de waarde, 50.000 gld. ontvangen. Bij andere schepen zou die som, naar gelang der grootte van den prijs, van 30.000 tot 6000 gld. bedragen. Voor het afhalen der vlag van het admiraalschip, loofden de Staten 5000 gld. uit; voor dat van andere vlaggen minder, tot 250 gld. Alle premiën zouden verdubbeld worden, ten behoeve van een particulier uitgerust schip, hetwelk zich bij de vloot had gevoegd. Ieder, die een verloren Nederlandsch schip hernam, zou de helft genieten van hetgeen voor de verovering van een vijandelijk schip derzelfde grootte was toegezegd. Daarentegen zouden het overgeven van een schip en het ontwijken van het gevecht, zonder versooning, met den dood gestraft worden.

Volgens een later genomen besluit, zou ieder, die in eenig oord der wereld, ook zonder dat er een algemeen gevecht plaats had, een Britsch oorlogsschip veroverde, de helft der gemelde premiën ontvangen. Bovendien mocht elk scheepsbevelhebber, tot een zeker bedrag, premiën uitloven, wanneer de omstandigheden dit wenschelijk maakten.

In hun nader besluit, gedachten de Staten ook de bemanning der branders, waarover het eerste zweeg. Haar werd voor het vernielen van een vijandelijk schip een derde toegezegd, van hetgeen de verovering zou hebben opgebracht. Mocht iemand een vijandelijken brander, die gereed was den onzen schade te doen, onbruikbaar maken, dan zou hij met 6000 gld. beloond worden. Eindelijk zouden de weduwen en kinderen van hen, die bij eene onderneming waren omgekomen, bij de verdeling, een dubbel aandeel ontvangen. Kort daarna vernieuwden de Staten het plakkaat, waarbij hun, die in 's lands dienst verminkt waren, eene zekere som werd toegelegd.

Hoewel er meer personeel noodig was, naarmate de schepen in grootte toenamen, zoo leverde het bijeenbrengen daarvan aanvankelijk toch weinig moeilijkheden op. Ten einde in de behoefte te voorzien, beloofden de Staten-Generaal eene verhooging van soldij, die volgens een geheim besluit, voor zeer kloek en bevaren volk, nog buitengewoon vermeerderd kon worden. Zij waren echter zeer ontsticht toen zij vernamen, dat de Admiraliteit van het Noorder-Kwartier dit geheime besluit bij trommelslag had laten afkondigen, en bevalen het onmiddellijk afdanken van alle aangenomen matrozen, tenzij deze zich met het reeds verhoogde maandgeld van 15 gld. wilden vergenoegen.

Onder de verschillende maatregelen der Nederlandsche regeering, behoorde ook het boven gemelde besluit tot oprichting van een regiment van marine. Zoo als men dit echter oorspronkelijk samenstelde, was het slechts een halve maatregel; want het bestond uit gewone soldaten van verschillende compagniën, die als soldaten en als matrozen op de vloot geplaatst werden. Maar het plan kwam niet geheel tot stand, en wat gedaan was beantwoordde niet aan de verwachting. Intusschen gaf het aanleiding tot een later besluit der Staten van Holland, om in hunne provincie een regiment eigenlijke sloopersoldaten op te richten, dat beter voldeed. Men legde hen in de zeeplaatsen, waar zij ten behoeve der vloot beschikbaar gehouden werden. Deze sloopersoldaten kregen afzonderlijke officieren, hetgeen vroeger, toen men slechts soldaten uit de gewone garnizoenen op de vloot liet gaan, het geval niet was. Door herhaalde

tochten, langzamerhand aan het scheepsleven gewennende, konden zij meer van dienst zijn, dan andere, die nu en dan slechts tijdelijk aan boord waren.

Gedurende den eersten oorlog met Engeland en de daarop gevolgde tochten, hadden vele zeeofficieren een schat van ondervinding kunnen opdoen, zoodat de Republiek zich thans in een aantal bekwame kapiteins mocht verheugen. Ofschoon de ervaring had geleerd, hoe noodzakelijk het was, aan boord der schepen een talrijker état-major te hebben, zoo was hierin toch weinig verandering gekomen. Slechts op de groote schepen, bevonden zich twee luitenants, en niet eenmaal op alle. Het nadeel hiervan moest nog treffender aan het licht komen, voor dat het tot eene gewenschte uitbreiding van het état-major der meeste schepen kwam. Daarentegen was het getal der vlagofficieren, kort voor het uitbreken van den oorlog, aanzienlijk vermeerderd.

Om verschillende redenen waren, na de benoeming van Wassenaer tot Luitenant-Admiraal, in de provincie Holland drie Vice-Admiraals en drie Schout-bij-nachts aangesteld, overeenkomstig het getal der Admiraliteiten. Het was een uitvloeisel geweest van het overwicht dier provincie, op al wat het zeewezen betrof, en tevens een middel om dit te bevestigen. Onder den Luitenant-Admiraal, stonden sedert dat tijdstip vier Vice-Admiraals, van welke Jan Evertsen verreweg de oudste in dienst was. Men betwistte hem de hiermede gepaard gaande voorrechten niet, terwijl de Luitenant-Admiraal zich op de vloot bevond; want dan bekleedde de Vice-Admiraal van Zeeland, uit hoofde zijner dienstjaren, altijd de tweede plaats. Was echter de Luitenant-Admiraal niet tegenwoordig, dan vonden zoowel de Staten van Holland, als de zeeofficieren dier provincie, het ondragelijk, dat Hollandsche scheepsbevelhebbers een Zeeuwschen admiraal zouden gehoorzamen.

Om dezelfde reden had men indertijd de Ruyter bewogen in den dienst van Holland over te gaan, dewijl men daarin het eenige middel zag om hem den weg tot den hoogsten rang op 's lands vloot te banen. Hoe grievend het moest zijn voor Jan Evertsen, onder een jongeren bevelhebber te staan, waartoe hij reeds eenmaal was verplicht geweest, verloren de Staten van Holland, nu de provinciale naijver zich deed gelden, geheel uit het oog. Zij hadden in 1664 bewerkt dat Evertsen wel de tweede in rang zou wezen, als Wassenaer zich op de vloot bevond, maar dat het bevel, in diens afwezigheid, op den Vice-Admiraal Kortenaer zou overgaan.

Ten einde hun bevelhebber in zijn recht te handhaven en alle verdere geschillen van dien aard te voorkomen, droegen de Staten van Zeeland, den 16^{den} December 1664, de waardigheid van Luitenant-Admiraal in hun gewest, die sedert 1629 onvervuld was gebleven, aan Jan Evertsen op.

Zij bereikten echter geenszins het door hen beoogde doel, hetwelk de Staten van Holland ten eenen male verijdelden, door ook in hun gewest „*om goede ende praegnante redenen*” het aantal eminente hoofden te vermeerderen. De beteekenis hiervan was niet te miskennen; want de Staten van Holland gaven reeds den 29sten Januari 1665, dus zeer kort na de benoeming van Jan Evertsen, aan de Staten-Generaal kennis van een besluit, waarbij zij, naar het getal der Admiraliteiten in hunne provincie, drie nieuwe Luitenant-Admiraals hadden aangesteld, namelijk: Egbert Meeuwisz. Kortenaer, bij het Collegie van de Maas; Michiel Adriaansz, de Ruyter, bij het Collegie van Amsterdam; en Jan Cornelisz. Meppel, bij het Collegie van het Noorder-Kwartier. Onder de benoemingen, welke hiervan het gevolg waren, behoorde die van Cornelis Tromp tot Vice-Admiraal. Wel begrijpende, dat de Staten van Holland vooral tot den genomen maatregel waren overgegaan, om zodoende den Luitenant-Admiraal van Zeeland van het opperbevel verwijderd te houden, protesteerden de Staten van

het laatstgenoemde gewest, tegen het besluit der Staten van Holland, op grond dat het eene nieuwigheid bevatte. En dit was inderdaad zoo; maar het protest was vruchteloos.

Friesland, hetwelk tot dusverre geene vlagofficieren had bezeten, wilde niet geheel achterblijven. De Staten van dit gewest benoemden in Maart 1665, naar aanleiding van hetgeen in Holland was geschied, den kapitein Auke Stellingwerf tot Luitenant-Admiraal van Friesland, en stelden, onder dezen, een Vice-Admiraal en een Schout-bij-nacht aan. Bij de regeling van het bevel over de vloot, wezen de Staten-Generaal, welke daarvan in April nog geen officiëel bericht hadden, ook aan Kapitein Stellingwerf een eskader toe, *„in zoodanige qualiteit als hem bereids was toegeroegd, of hierna toegeroegd zou worden.”*

Met inbegrip van Wassenaer, die als Luitenant-Admiraal van Holland en West-Friesland het opperbevel voerde, waren er dus niet minder dan zes Luitenant-Admiraals bij de Nederlandsche zeemacht. Onder de Luitenant-Admiraals van Holland, had aanvankelijk die van de Maas, als zijnde dit het oudste Collegie, den voorrang.

Tot hun leedwezen moesten de Staten van Zeeland ontwaren, dat zij den invloed van Holland eer versterkt, dan verzwakt hadden, en dat zij door het verheffen van Jan Evertsen geen stap verder gekomen waren. Immers besloten de Staten-Generaal in April 1665, dat de Luitenant-Admiraal van Zeeland wel de tweede persoon van de vloot zou wezen, maar dat het opperbevel op den Luitenant-Admiraal Kortenaer zou overgaan, indien den Luitenant-Admiraal van Wassenaer *„iets menschelijks”* mocht overkomen.

Holland zegevierde dus volkomen in dit geschil, hetwelk eene verwijdering dreigde te maken, waar eendracht een hoofdvereischte was. Onder de leiding van den Raadpensionaris, bezigde het den verkregen invloed in het belang der zeemacht. Dit ziende, kon de bevolking der Republiek den nieuwen kampstrijd met Groot-Brittanje vol blijde verwachting tegemoet gaan. Haar vertrouwen op de regenten werd somwijlen geschokt; maar deze bleven onder den tegenspoed volharden. De Nederlandsche zeelieden deden het insgelijks, en eindigden, na de wisselingen der fortuin ruimschoots ondervonden te hebben, met den vreemdeling eerbied af te dwingen voor het vaderland, dat zij dienden.

HOOFDSTUK XXIV.

Slag bij Lestoffe. — Dood van den Luitenant-Admiraal van Wassenaer. — Jan Evertsen als Luitenant-Admiraal van Zeeland vervangen door zijn broeder Cornelis. — Andere gevolgen der nederlaag. — Pogingen, tot verbetering der zeemacht. — Een krijgsraad ter reede van Texel. — Cornelis Tromp wordt Luitenant-Admiraal. — Terugkomst van de Ruyter. — Hem wordt het opperbevel gegeven. — Eene koopvaardijvloot in de haven van Bergen door de Britten aangetast. — Onbeduidende verrichtingen der vloot. — Verhouding der Republiek tot Frankrijk en andere mogendheden.

Waar eenmaal de nationale hartstochten opgewekt, en door wezenlijke of denkbeeldige grieven tot zekere hoogte aangewakkerd zijn, is het voor de diplomatie, ook wanneer zij dit ernstig wil,

niet gemakkelijk eene gevreesde uitbarsting te verhoeden. Is het streven van eene of meer der betrokken partijen, om staatkundige redenen, minder ernstig gemeend, dan wordt eene uitbarsting onvermijdelijk. Hiervan hadden de gebeurtenissen van 1664 het bewijs geleverd.

Langzamerhand was het tusschen de Republiek en Groot-Brittanje tot eene volslagen vredebreuk gekomen, en moesten hunne internationale geschillen weder met de wapenen worden beslecht. Andermaal zou de Noordzee getuige zijn van den hardnekkigen kamp, waarin de twee grootste zeemogendheden der zeventiende eeuw om den voorrang dongen. Voor de Republiek waren de gegevens thans gunstiger, dan bij het uitbreken van den oorlog met Cromwell. Sloegen hare bewoners in het voorjaar van 1665 een weemoedigen blik op de talrijke koopvaarders, die hun vreedzaam bedrijf moesten staken, zoo konden zij toch ook, met blijde hoop op eene betere toekomst, in alle zeehavens bespeuren, dat de regeering de middelen bezat om de rechten der natie te handhaven en voornemens was niet dan noode voor de overmacht te zwichten.

Ten gevolge der vroeger genomen maatregelen, waren reeds in Maart eenige bodems gereed. Van hare zijde, liet de hooge regeering niets onbeproefd, om de uitrusting der overige te bespoedigen. Tot dit einde vertrokken Gecommitteerden van de Staten-Generaal naar Texel en de Wielingen. Ook de Raadpensionaris begaf zich naar Texel, in welks nabijheid de vloot moest bijeenkomen.

Van gebrek aan ijver zijn de regenten dier dagen niet te beschuldigen. Nochtans openbaarden sommigen hunner, te midden van allerlei lofwaardige bemoeiingen, eene zekere kleingeestigheid, die men onder minder ernstige omstandigheden slechts belachelijk zou noemen. Is het evenwel niet meer dan alleen belachelijk, wanneer eenige Gedeputeerden der Staten-Generaal, terwijl zij over de uitrusting der vloot moesten beraadslagen, den loop der zaken stremden door te beweren, dat hunne waardigheid niet gedoogde, dat zij in de vergadering der Admiraliteit te Middelburg aan de linkerzijde van den president plaats namen? Dergelijke geschillen waren in de Republiek niet zeldzaam.¹⁾

1) In 1657 hadden de Gedeputeerden der Staten met de leden der Admiraliteiten een dergelijken twist gehad, die toen geheel naar het genoegen der eersten was beslist, daar de Raden ter Admiraliteit, volgens een besluit der Staten van Holland en West-Friesland, voortaan eerst mochten gaan zitten, nadat de Gedeputeerden aan het bovineinde der tafel gezeten waren.

Hoogst gevaarlijk was het echter, dat zij zelfs op een zoo ongelegen tijd, als de maand Maart 1665, geopperd en met levendigheid gevoerd werden.

Intusschen was elders onverpoosd doorgewerkt en lagen vele schepen der Admiraliteiten van Amsterdam en het Noorder-Kwartier gereed, toen de Luitenant-Admiraal Kortenaer den 17^{den} April, met het eskader van de Maas, ter reede van Texel verscheen. Ondanks al wat de Raadpensionaris en de andere Gecommitteerden hadden gedaan, vereischte de uitrusting toch meer tijd, dan men aanvankelijk had berekend, waarom de Nederlandsche vloot nog alles behalve gereed was, toen de eerste Britsche schepen zich voor het zeegat van Texel vertoonden. Dit was niet aan de nalatigheid der onzen, maar aan de meerdere eenheid in het bestuur der Britten te wijten, waardoor het alle genomen besluiten sneller ten uitvoer kon brengen. Zoodra de maand Mei was aangebroken, kon de Britsche vloot uitloopen, sterk 109 schepen, 21 branders en eenige kleine vaartuigen, met 4192 stukken en ruim 21.000 man. Onder den Hertog van York, wien de Admiraal Penn als raadsman was toegevoegd, commandeerde Prins Robert het eskader van de witte, en Montague dat van de blauwe vlag.

In de eerste plaats kon de verschijning der vijandelijke vloot gevaarlijk worden voor het Zeeuwsche eskader, dat men dagelijks tegemoet zag. Hiermede vereenigd, zouden de schepen, die zich ter reede van Texel bevonden, eene aanzienlijke vloot uitmaken. Het gevaar van een ontijdigen aanval, waarmede haar de tegenwoordigheid der vijandelijke vloot bedreigde, werd echter gelukkig afgewend; want de Britten, die zich geveild hadden, zoowel de vereeniging der Nederlandsche schepen te beletten, als het nog altijd verwachte eskader van de Ruyter te onderscheppen, moesten wegens storm, met slechts enkele prijzen naar hunne havens terugkeeren. Voor dat zij andermaal zee kozen, was ook de Nederlandsche vloot uitgelopen.

Gedurende den nacht tusschen 23 en 24 Mei, geraakten de Nederlandsche schepen buitengaats, door de zorg van den Raadpensionaris, die in persoon het vaarwater had opgenomen, omdat de loodsen meenden, dat het tij voor diepgaande schepen niet hoog genoeg zou wezen. Dit onderzoek had een alleszins voldoende uitslag, die van het hoogste belang was, nu men zich juist op den bouw van zwaardere schepen begon toe te leggen. In hetzelfde jaar liepen verscheidene bodems, waaronder drie zware, bij stil weder, met de ebbe door het Landsdiep, hetgeen nooit te voren was gebeurd. Weinig maanden later, had de zeevaart aan de Witt eene nog belangrijker aanwijzing te danken.

Voor de reede van Texel, vereenigden de Hollandsche en Friesche schepen zich met het Zeeuwsche eskader onder Jan Evertsen. Weldra bedroeg de sterkte der Nederlandsche vloot niet minder dan 103 schepen, 11 branders en eenige kleine vaartuigen, met 4869 stukken en omstreeks 21.000 man. Nooit was eene zoo geduchte macht uit de Nederlandsche havens vertrokken. Behoudens de mindere zwaarte van de schepen en het geschut, kon zij geacht worden de Britsche te evenaren. Zelden had men dermate op eigen strijdkrachten kunnen vertrouwen. Geen wonder, dat er onder de bemanning eene uitmuntende stemming heerschte, en dat iedereen met zeker ongeduld den uitslag der eerste ontmoeting verbeidde.

Op last der Staten-Generaal, was de Nederlandsche vloot in niet minder dan zeven eskaders verdeeld, waarschijnlijk om het groote aantal vlagofficieren, dat sedert de laatste uitbreiding van het kader in dienst was, een aan hun rang geëvenredigd commandement te kunnen aanwijzen. De ondervinding leerde echter spoedig, dat eene verdeling, als de voorgeschrevene, geenszins aan het oogmerk beantwoordde.

Nog bedenkelijker was het, dat de regeering in het beleid van den Luitenant-Admiraal van Wassenaer, die het opperbevel over de vereenigde scheepsmacht voerde, geen onbepaald vertrouwen scheen te stellen. Naar hare meening, bleef de Admiraal te lang in de nabijheid der kust toeven, waar hij eenige prijzen maakte. Dit kon het ongeduld der regenten en des volks niet bevredigen. Niet begrijpende, wat hem kon weerhouden, nu wind en weder oogenschijnlijk geene beletselen opleverden, achtten de Staten-Generaal het noodig, hun vlootvoogd den 8sten Juni een zeer ernstigen brief te schrijven, waarin zij hem uitdrukkelijk bevalen, zonder verwijl den vijand op te zoeken en aan te tasten. Zelfs bood de Raadpensionaris, in een afzonderlijken brief, zijne hulp aan. Mocht de Admiraal dit verlangen, dan zou hij, Raadpensionaris, in persoon op de vloot komen, ten einde een gedeelte der verantwoordelijkheid op zich te nemen. Misschien is het niet overbodig hier op te merken, dat Wassenaer kort te voren zeer lijdende was aan zijne gewone kwaal, zoodat men hem te Haarlem, aan beide zijden ondersteund, in het jacht had moeten helpen, toen hij van daar naar 's lands vloot vertrok. Een dergelijke toestand geeft aan het gemoed veelal zekere prikkelbaarheid. Zal het iemand bevreemden, dat een opperbevelhebber, gekweld door lichaamssmart en reeds gebonden door eene uitvoerige instructie, de gemelde brieven, welker strekking niet dan al te duidelijk is, wat ongeduldig

droeg? Het was inderdaad te voorzien, dat een bevelhebber, wiens moed als krijgsman boven alle verdenking verheven was, door zulk eene waarschuwing, onder zulke omstandigheden, veeleer tot eene daad van overijling, dan tot verdubbelde omzichtigheid zou worden aangespoord.

Het bevel werd opgevolgd. De Nederlandsche vloot stak over naar de Britsche kust, waar de beide partijen elkander den 11^{den} Juni in 't zicht kregen. Wat echter de Nederlanders belet heeft den vijand onmiddellijk aan te vallen, terwijl zij den wind in hun voordeel hadden, blijkt niet duidelijk. Sommige berichten, onder welke een brief van C. Tromp, gewagen van windstille. Maar de wind was zeker in ons nadeel veranderd, toen er eindelijk besloten werd tot het aangaan van den strijd. Naar men wil, had ook Kortenaer een afkeurend oordeel geveld over de wijze, waarop Wassenaer bij het begin van den aanval handelde. De woorden, die men hem toeschreef, waren echter niets, in vergelijking met die van Kapitein Tjerk Hiddes de Vries, in een brief aan de Admiraliteit van Harlingen, waarin men leest:

„Vooreerst heeft Godt Almachtich ons opperhoofst de kennis benomen, of nouyt gegeven. Donderdaeghs ontrent suyder son, zynde den elfden Juny, kregen wy de Engelsche vloot in 't gesicht, en hadden daer recht de wint van, en konden daer by komen tot ons belieren; maer onse Hoofden sinetent by, ende de gheheele Vloot, en lietent dryven, ende naderhandt 's nachts met kleyn seyl geseylt, om boven haer te blyven. Vrydaeghs was het stiltjes, ende waren noch boven wint van haer, doch konden wel weder in haer Vloot gekomen zyn, doch lietent weer dryven,“ enz.

Over het begin van den strijd zegt hij:

„Doen hadden sy de wint van ons, doen leyden wy tegen haer aen, ende brachten het soo nae, dat met eenige van ons Esquadre twee van haer schepen afsneden, daer ick een van soo veel gaf, dat hy niet een schoot meer schoot, noch niet een man boven bleef. Soo passeerden wy malkanderen voorby ende leyden doen tegen makander weder aen; doen sach ick stracx wel, dat het werck niet wel aengeleyt wierde. Ick sal hiervan niet meer schryven,“ enz.

Eenstemmig verklaren alle berichten, dat de strijd, wat den wind betreft, onder voor ons nadeelige omstandigheden aanving. Te vergeefs poogden de Nederlanders dien misslag te herstellen, en met hunne schepen boven die van den vijand te geraken. Bovendien heerschte, alleen bij het begin van den strijd, zekere orde in de Nederlandsche vloot, en scheen Wassenaer inderdaad voor zijne taak niet berekend te zijn. Dit was, zooals reeds vroeger is opgemerkt, minder aan hem te wijten, dan aan degenen, die meer hadden gelet op het belang hunner partij, dan op hetgeen voor het bekleeden van den hoogsten rang bij de zeemacht werd gevorderd. Begrijpelijk ware het geweest, indien Wassenaer, evenals voor de bewegingen van een leger te velde, alle bevelhebbers te zeer had gebonden door een vooraf beraamd plan, hetwelk door verandering van weer en wind licht geheel in duigen kon vallen. Maar nergens leest men, dat hij vooraf eenig plan had vastgesteld; zelfs was er vóór den slag niet eenmaal krijgsraad gehouden. Dit was een onvergeeflijk verzuim; want men kon het, in de hitte van den

strijd, toch niet uitsluitend op de seinen van den bevelhebber laten aankomen. Uit alles blijkt, dat er vóór en bij den aanvang van het gevecht mislagen waren begaan, die zich uit den vroegeren werkkring van Wassenaer niet laten verklaren.

Onmiddellijk nadat de strijd, den 13^{den} Juni 1665, op de hoogte van Lestoffe (Lowestof) een aanvang had genomen, openbaarde zich eenige verwarring in de Nederlandsche vloot. De schepen waren te dicht bijeen, de bevelhebbers niet bij hunne eskaders. Het admiraalschip, beter bezeild dan andere bodems, verwijderde zich te veel van de plaats, die het behoorde in te nemen. Dit schijnt de uitwerking geweest te zijn der eerste manoeuvre, die 's morgens te drie uren plaats greep. Op dat tijdstip zeilden de vloten elkander voorbij, niet in den vorm eener halve maan, maar in eene rechte linie, waarbij de onzen veel nadeel leden, omdat het geschut der tegenpartij verder droeg, dan het hunne. Voor dat men dezelfde manoeuvre te zes uren andermaal volbracht, hadden de Nederlanders het verlies van den Luitenant-Admiraal Kortenaer te betreuren.

Dubbel noodlottig was het sneuvelen van den genoemden bevelhebber voor de gansche vloot, omdat zijn vlaggekapitein afwezig, en zijn luitenant ongeschikt was om het bevel over te nemen, hetwelk daarom, volgens het verlangen van Kortenaer zelve, op den stuurman moest overgaan. Deze kreeg hierdoor evenwel eene groote verantwoordelijkheid, daar de vlotelingen geene kennis droegen van den dood van Kortenaer, wiens vlag van de *Groot-Hollandia* bleef waaien, en juist bestemd was, allen voor te gaan, bijaldien den opperbevelhebber iets mocht overkomen. Niets minder dan dit hing der Nederlandsche vloot boven het hoofd, die meenende haren tweeden bevelhebber te volgen, door diens stuurman op het dwaalspoor werd geleid.

Opmerkelijk kort zijn de berichten over hetgeen in den voormiddag tusschen de beide vloten voorviel. In weerwil van allerlei ongunstige omstandigheden, waren de eerste bewegingen niet geheel in het nadeel der onzen afgeloopen. Zelfs hadden zij door hunne manoeuvres sommigen Britschen schepen den loef afgewonnen, hetgeen hun echter door de voorzichtigheid van den Hertog van York, die er wijselijk voor zorgde, dat hij met zijn eskader den wind behield, slechts weinig baatte.

Terwijl de vloten zodoende meer en meer dooreen geraakt waren, schijnen de afzonderlijke schepen den strijd, nu eens heviger, dan eens flauwer te hebben voortgezet, totdat het den Britten gelukte hunne linie eenigermate te herstellen. Nauwelijks hebben zij dit gedaan, of zij dringen, omstreeks een uur na den middag, door het gros der Nederlandsche vloot heen, hetwelk daardoor in tweeën gescheiden wordt. De Hertog van York komt met de *Royal Charles* nabij de *Eendracht* te liggen, waarop Wassenaer zich bevindt. De beide admiraalschepen en andere bodems geraken nu in een hevig gevecht, hetwelk gedurende een paar uren wordt voortgezet, totdat de *Eendracht*, omstreeks drie uren, door eenig toeval in de lucht vloog. Een der geredde matrozen, wier getal echter niet meer dan hoogstens vijf bedroeg, verklaarde, dat men juist bezig was kardoezen te vullen, of dat er bij het uitreiken daarvan eenige onvoorzichtigheid was begaan.

Het rampspoedig einde van haren bevelhebber besliste het lot der Nederlandsche vloot. Wassenaer, die tot het laatste oogenblik ongekwetst was gebleven en niet onkundig was van den dood van Kortenaer, had op diens vervanging geene orde gesteld. Daarom zoeken allen, nu de verwarring door het springen van het admiraalschip haar toppunt heeft bereikt, de vlag van Kortenaer, om zich volgens de ontvangen bevelen naar diens voorbeeld te regelen. Maar op hetzelfde tijdstip ging stuurman Stinstra, die na den dood van Kortenaer weinig deel aan den strijd had genomen, met de vlag van den gesneuvelden admiraal in top, op de vlucht. Anderen

volgden zijn voorbeeld, onder welke in de eerste plaats zij, wier gedrag in den voormiddag reeds weinig plichtmatig was geweest.

Onder hen, die zich uitmuntend hadden gekwet, behoorde Bastiaan Centen, die het vlaggenschip van Montague had geënterd, en zelfs meer dan een uur de Nederlandsche vlag van dien bodem had laten waaien, totdat andere Britsche schepen opdaagden, om hun admiraal te ontzetten. Hierdoor ging een der weinige voordeelen, aan onze zijde behaald, weder verloren. Centen bezweek aan zijne wonden, en de *Oranje*, waarmede hij zijn stout bedrijf had verricht, werd later genomen. Wat baatte echter de dapperheid van hem en anderen, waar velen zich aan plichtverzuim schuldig maakten? Men zou geneigd zijn met sommigen aan te nemen, dat er, bij het aanstellen van scheepsbevelhebbers, evenals bij dat van Wassenaer, meer op staatkundige denkwijze, dan op bekwaamheid werd gelet.

Hachelijk was de toestand der Nederlandsche vloot, toen zij in de grootste verwarring het tooneel van den strijd verliet. Te vergeefs poogden welberaden en kloeke bevelhebbers het vluchten van andere te stuiten. Hoe het daarbij toeging, blijkt uit het lot van de *Maarseveen* (78), de *Ter-Goes* (34) en de *Swanenburg* (30), die elkander aan boord liepen en gezamenlijk door één brander vernield werden.

De bemanning van eenige schepen verloor den moed geheel en al. De soldaten en de matrozen van de *Carolus Quintus* (54) geraakten in volslagen staat van oproer. Zij vernagelden het geschut, haalden de vlag naar beneden en dwongen de officieren tot de overgave. Op de *Hilversum* (60) en de *Nagelboom* (54) was het weinig beter gesteld. Onder zulke omstandigheden, was het voor de bevelhebbers der eskaders niet doenlijk de orde te herstellen. Zij kunnen niet anders, dan met hunne ontredderde bodems den aftocht der andere zoo goed mogelijk dekken. Wie hunner moest evenwel de leiding op zich nemen? Dienaangaande was noch door de Staten, noch door Wassenaer eenige bepaling gemaakt. Jan Evertsen, meenende dat het zijne taak was, liep 's avonds, met een vuur op, naar de Maas, welk zeegat der vloot tot verzamelaarsplaats was aangewezen en voor het oogenblik het gemakkelijkst te bereiken was. Later ontdekte hij, dat slechts een tiental schepen hem gevolgd waren. Verreweg de meeste bodems hadden koers gezet naar Texel, waarheen Cornelis Tromp den steven wendde, omdat hij de vooruitzeilende schepen niet aan hun lot wilde overlaten, of omdat hij liever de vlag van den Zeeuwschen Admiraal niet wenschte te volgen. Deels voor, deels met en na Tromp, liepen 60 schepen te Texel binnen, terwijl nog 17 andere in het Vlie en enkele in de Zeeuwsche gaten eene schuilplaats vonden.

Hoe pijnlijk hem de mededeeling van het gebeurde viel, blijkt uit deze woorden van Jan Evertsen:

„Ick can niet expresseren met wat hertenleedt ick U. H. Mog. dese fatale tydinge ende deplorabel ongeluck hebbe moeten bekent maecken.”

In een postscriptum voegde hij er bij, dat de soldaten de marine zoo slecht bevonden waren, dat het niet te zeggen was. De hoofdzaak was echter, dat de onzen eene totale nederlaag hadden geleden, die zich op geenerlei wijze liet verbloemen. Tromp van zijn kant schreef, in duidelijke bewoordingen:

„'s Anderen daegs 's morgens wierden wy den Hertoch van Jorck met den Grave van Sandwich achter ons gewaer, ende bevonden tien a twaelf zeylen by ons te hebben, ende terwyl by ons andere schepen niet konden komen, wierden van haer gejaecht tot voor 's Landts Diep.”

Niet minder dan 17 oorlogsschepen waren verloren gegaan, waarvan de vijand er 9 veroverd had. De Luitenant-Admiraals Wassenaer, Kortenaer en Stellingwerf behoorden onder de gesneuvelden. Het gansche aantal dooden en gevangenen bedroeg omstreeks 4000.

Ofschoon de Britten alle reden hadden zich over de uitkomst van den slag te verblijden, zoo beweerden velen hunner toch met grond, dat er van het behaalde voordeel niet genoeg partij was getrokken. Inderdaad was het vervolgen der vluchtende schepen onbegrijpelijk spoedig gestaakt. Later kreeg niet de opperbevelhebber, maar een zijner kamerdienaren de schuld, die naar men voorgaf, schijnbaar op last van zijn meester, nadat deze zich ter rust had begeven, een bevel had overgebracht om zeil te minderen.

Wat daarvan zij, er bestaat eenige onzekerheid over de manoeuvres der Britsche vloot, onmiddellijk nadat zij in het voordeel was geraakt. Cornelis Tromp, die hier wel geen wraakbare getuige zal wezen, had haar dicht achter zich bespeurd, zelfs in de nabijheid van de Nederlandsche kust.

Meer reden tot misnoegen bestond er in de Republiek, toen men vernam, dat het verslaan van de Nederlandsche vloot den vijand slechts op het verlies van één schip en 800 man was te staan gekomen, onder welke de Vice-Admiraal Lawson en verscheidene andere personen van aanzien. Jammer dat een der Nederlandsche bevelhebbers, die aan het gebeurde wel het minst schuld had, de uitwerking der nationale ontevredenheid in hooge mate ondervond.

Natuurlijk ontbrak het niet aan geruchten, zelfs ten nadeele van mannen, wier moed en bekwaamheid boven alle verdenking verheven moesten zijn. Onder den indruk hiervan stond Jan Evertsen, gedurende zijne reis van Hellevoetsluis naar den Haag, aan menige onaangename bejegening bloot.

In den Briel, waar velen ongetwijfeld bijzondere verliezen te betreuren hadden, omdat het schip van Wassenaer op de Maas was uitgerust, kwam het zelfs tot dadelikheden. Het grauw wierp er den Luitenant-Admiraal van Zeeland met slijk en steenen, en drong hem vervolgens in het water. Aan de tusschenkomst van eenige welgezinden, had de vijfenzestigjarige held het behoud van zijn leven te danken. En dit was niet alles wat hem wedervoer! Zelfs in andere kringen hadden de loopende geruchten veld gewonnen, waarom ook hij gerangschikt werd onder degenen, die zich voor een speciaal daartoe benoemden krijgsraad moesten verantwoorden. Hoe verschoonend deze te werk ging, zoo griefde het den verdienstelijken vlagofficier toch bitter. Alleen in de onbepaalde goedkeuring van de Staten zijner provincie, vond hij eenige vergoeding; want van de geeischte voldoening, voor de belediging hem in den Briel aangedaan, kwam niets, en de schuldigen bleven ongestraft. Dit noopte hem zijn ontslag te vragen. De Staten van Zeeland verleenden het hem, en benoemden den 7^{den} Juli zijn broeder Cornelis Evertsen, tot hun Luitenant-Admiraal. Daar zij echter Jan Evertsen den titel lieten behouden en hem binnengaats bleven gebruiken, zoo verwekte dit eenigen argwaan bij de Staten van Holland, als ware het er door de Staten van Zeeland op toegelegd, om zodoende ook in hunne provincie meer dan één Luitenant-Admiraal te krijgen. Met de verklaring, dat de beide broeders, zonder toestemming van de Staten-Generaal en de Staten van Holland, niet tegelijk buitengaats dienst zouden doen, namen de laatsten echter genoegen.

Met welk eene partijdrift de regenten dier dagen bezielde waren, blijkt weder ten duidelijkste uit het besluit der Staten-Generaal, om de diensten van Wassenaer door eene prachtige graftombe aan de vergetelheid te onttrekken. Anders deed men dit slechts na eene behaalde overwinning, of na eene gebeurtenis, waaraan men ten minste nog eenigermate den schijn daarvan kon geven. Hieraan was thans niet te denken.

Op de vloot zelve was het treurig gesteld. Niet ten onrechte zeide men, „*dat de confusie en disordre grooter waren geweest dan de nederlaag, en het verlies van reputatie grooter, dan dat van schepen en volk.*”

Maar juist het plichtverzuim en de onbekwaamheid van sommige bevelhebbers en de oproerigheid van enkele equipages hadden het onderling vertrouwen bij het personeel ernstig geschokt. Cornelis Tromp, aangemaand om met de schepen, die hij onder zich had, nog eenigen tijd buitengaats te blijven, had rondweg verklaard, dit niet te kunnen doen met kapiteins, van welke de meesten hem schandelijk hadden verlaten. Onmiddellijk stelden de Gecommitteerden daarom een voorloopig onderzoek in, hetwelk de arrestatie van verscheidene bevelhebbers ten gevolge had, onder welke er waren, wier schepen niet de minste sporen droegen van aan het gevecht te hebben deelgenomen.

Hoogst onrustbarend was de stemming onder de bemanning. Slechts met moeite gelukte het den Gedeputeerden, deels door toegeeflijkheid, deels door strenge maatregelen, het verloop der matrozen te keeren. Alles behalve gemakkelijk was de taak van de leden der hooge regeering in de zeeplaatsen, en wel voornamelijk aan den Helder. Terwijl zij de handen vol hadden met hetgeen aldaar te beredderen was, hoorden zij van wanordelijkheden op de schepen in het Vlie, waar zij Cornelis Evertsen heenzonden.

Inmiddels zorgden zij voor de herstelling der vloot, opdat het niet den schijn zou hebben, alsof de Republiek voor goed ware afgestreden. Ten gevolge hunner onverpoosde bemoeiingen, kon de Schout-bij-nacht Bankert, tien dagen na den slag, weder met een eskader in zee steken. Vermoedelijk stond de spoed, waarmede men hiertoe overging, in verband met de terugkomst van de Ruyter en eenige Oost-Indische schepen. Overbodig was de genomen voorzorg niet; want ook de Britsche regeering zond omstreeks denzelfden tijd een gedeelte harer vloot in zee, onder Montague, ten einde zoowel het eskader van de Ruyter, als de kostbare retourvloot te onderscheppen.

Terwijl men onder hun oppertoezicht druk aan de herstelling der vloot arbeidde, trachtten de Raadpensionaris en andere Gecommitteerden aan den Helder de verschillende oorzaken der geleden nederlaag op te sporen. Naar aanleiding van hun onderzoek, deden zij aan de Staten-Generaal eene reeks van voorstellen, in het belang der zeemacht. Hiertoe behoorde er een tot vermeerdering van het aantal kapiteins, luitenants, chirurgijns en manschappen in het algemeen. Volgens het gevoelen der Gecommitteerden, ware het doelmatig, aan boord van den opperbevelhebber, drie kapiteins en drie luitenants, aan boord der andere admiraals, twee kapiteins en twee luitenants te plaatsen. Op de schepen der Vice-Admiraals en der Schout-bij-nachts, moesten zich ten minste een kapitein en twee luitenants bevinden. De Collegiën, welke niet gewoon waren den laatstgenoemden rang te verleenen, konden het aantal schippers vergrooten. Eene aanzienlijke bemanning zou bij het enteren van vijandelijke schepen, waarin de onzen nog altijd groot voordeel zagen, uitmuntend te stade komen. Men achtte het raadzaam buitengewone premiën toe te kennen aan die mannen te roer, welke een vijandelijk bodem goed aan boord legden, en over het algemeen de soldij te verhoogen van hen, die aan boord der admiraalschepen dienden, omdat de bemanning hiervan meer gevaar liep en daarentegen minder kans had prijzen te maken.

De kleinere vaartuigen moesten sterker bemand worden, opdat zij, tijdens het gevecht, de verliezen der grootere schepen eenigermate zouden kunnen vergoeden. Ook ware het wenschelijk hen ten minste een weinig te bewapenen. Men behoorde voorts de groote schepen van meer kardoeskisten te voorzien, omdat het gebleken was, dat velen het maken van kardoezen als een voorwendsel bezigden om zich uit den strijd te verwijderen.

Hoe gezind de regeering was inderdaad veel ten behoeve der zeemacht te doen, toonden de Staten-Generaal door den 4^{den} Juli bijna al de voorstellen, in het uitvoerig schrijven hunner Gecommitteerden gedaan, goed te keuren. Alleen het zenden van Gedeputeerden op de vloot, dat volgens de te Texel aanwezige hoofdofficieren zeer doelmatig zou wezen en waarop reeds jaren lang door vele zeeofficieren was aangedrongen, zou een punt van nadere overweging uitmaken.

De Staten van Zeeland, wier gevoelen over een en ander was gevraagd, juichten de voorgenomen verbeteringen toe, mits het personeel naar verdienste, en niet uit gunst werd aangesteld. Zij vonden echter het benoemen van Gedeputeerden op de vloot een bedenkelijken maatregel, die weinig zou baten, tenzij men iemand uit het doorluchtig huis van Oranje mocht kiezen. Bij hun uitgebracht advies, voegden zij nog eenige opmerkingen, waarin duidelijk zekere geraaktheid doorstraalt. Volgens hunne meening, moesten de bevelhebbers goed behandeld, niet te zeer door instructiën en bevelen belemmerd, noch tot eenige actie gedrongen worden. Men moest geen hunner den weg des roems afsnijden, om bij aflijvigheid van den onmiddellijk boven hem staande te kunnen opvolgen, zoo als nu ettelijke malen *“door eene pure en loutere nieuwigheid”* was geschied. Ook behoorde men de hoofdofficieren niet onverhoord te veroordeelen, en hen nog minder aan de woede van het grauw over te laten.

Met inbegrip van het reeds verhoogde maandgeld der matrozen, dat van 12 op 15 gld. was gebracht, en van de vroeger bedoelde versterking der bemanning, zou er thans eene uitgave van ruim 900.000 gld. vereischt worden, boven de aangevraagde zeven millioen, welke som nog geenszins ten volle was opgebracht.

Intusschen zat ter reede van Texel een krijgsraad over hen, die van plichtverzuim beschuldigd waren. Tromp had aanvankelijk geweigerd het voorzitterschap te bekleeden, op grond, dat alleen de Admiraliteit de bevoegde rechtbank was, zoodra men zich binnengaats bevond. Doch het gevoelen der Gecommitteerden, dat het oordeel over de beschuldigten met kennis van zeemanschap moest worden geveld, en volgens Art. 10 van den Artikelbrief door een krijgsraad moest worden uitgesproken, had gezegevierd. Tromp, die zich eigendunkelijk had verwijderd, om zich aan de hem onaangename taak te onttrekken, kwam tot andere gedachten. Onder den invloed der Gecommitteerden, die adviezen uitbrachten, de stemmen opnamen, enz. ging de krijgsraad, nadat Tromp het voorzitterschap had aanvaard, met gestrengheid te werk. Hij veroordeelde drie kapiteins tot den kogel, drie tot het verbreken van hun zwaard door beulshanden, en twee tot lichtere straffen.

Stinstra, de stuurman van Kortenaer, moest de voltrekking der andere vonnissen met den strop om den hals bijwonen en werd gebannen. Onder degenen, die bij verstek veroordeeld werden, behoorde Laurens Heemskerk, later door zijn verraderlijk gedrag befaamd geworden. Eenige bevelhebbers kregen hun ontslag, andere werden stilzwijgend in hun dienst geschorst. Het opleggen dier straffen kon niet anders dan heilzaam werken, in een tijd, waarin zoo menigmaal over plichtverzuim werd geklaagd. Nochtans is het zeer te betwijfelen, of het bannen van personen, die geacht moesten worden met het vaarwater nabij de Nederlandsche kusten en zeegaten bekend te zijn, wel zeer verstandig was.

Ter vervulling van de ontstane vacaturen, benoemden de Staten van Holland Cornelis Tromp tot Luitenant-Admiraal van de Maas, en verleenden die van Friesland dezelfde waardigheid, in hun gewest, aan Tjerk Hiddes de Vries. Inmiddels rees de vraag, wien de Staten het opperbevel hunner vloot moesten opdragen. Gaarne hadden zij er de Ruyter mede bekleed; maar deze was nog altijd afwezig. Om die reden gaven zij het bij voorraad aan Cornelis Tromp. Zij besloten

echter tevens, overeenkomstig het gedane voorstel, zich op de vloot door Gedeputeerden te doen vertegenwoordigen, waartoe ook de Staten van Zeeland overgingen, uit vrees dat hun gewest anders nog meer van zijn invloed op het zeewezen zou verliezen.

Zeker was de bekende gehechtheid van Tromp aan het stamhuis van Oranje de voorname beweegreden tot het nemen van een maatregel, waartoe de Staten, voor dien tijd, nooit waren overgegaan en die nog kort te voren bij velen ernstigen tegenstand had gevonden. Eenige ongeregeldheden op zijn schip, welks bemanning zelfs geweigerd had het anker te winden, anders dan op naam van den Prins, bewezen, dat een groot gedeelte van het mindere personeel van 's lands vloot de staatkundige zienswijze van den Admiraal deelde. En deze uiting van het gevoelen der menigte was voor de regeering des te bedenkelijker, omdat het geenszins een op zich zelf staand feit was, maar slechts een der vele gevallen, waarin de bevolking haar hart lucht gaf. In verschillende streken des lands, moest de Staatspartij, tot handhaving van haar gezag, dergelijke uitingen van den volksgeest met kracht onderdrukken. Dat zij in dit opzicht van Tromp veeleer tegenwerking dan steun verwachtte, is te begrijpen. Opmerkelijk is het, dat thans het opperbevel, met toestemming der Staten van Holland, op den Luitenant-Admiraal van Zeeland zou overgaan, indien Tromp mocht sneuvelen. Het pleit voor de hooge achting, die men voor Cornelis Evertsen koesterde; want het is geheel in strijd met hetgeen Holland, in de laatste jaren, steeds had weten door te drijven.

Tromp stelde alles in het werk, om met de vloot, die onder zijn toezicht werd uitgerust, spoedig in zee te komen. Hij vleide zich met de hoop, dat een gelukkig wapenfeit, onder zijne leiding volbracht, de Staten misschien zou bewegen, hem op zijn tegenwoordig standpunt te laten. Al zijne uitzichten werden echter eensklaps verdonkerd, toen in den nacht tusschen den 7^{den} en den 8sten Augustus op de vloot bericht kwam van de terugkomst van de Ruyter.

Deze had, gedurende zijn tocht naar Guinea en West-Indië, verscheidene voordeelen behaald, doch was met betrekking tot de herovering van Nieuw-Nederland niet geslaagd. Zonder iets tegen deze kolonie te ondernemen, had hij de terugreis aanvaard, waarbij zijn eskader gelukkig was bewaard voor een aanval der Britten, die zich met eene aanzienlijke macht in de nabijheid der kust van Noorwegen ophielden. Groote blijdschap verwekte de tijding dat hij den 6^{den} Augustus te Delfzijl behouden was aangekomen; vooral bij de Staten van Holland, die hem onmiddellijk tot Luitenant-Admiraal van Holland en West-Friesland verhieven, en er bij de Staten-Generaal op aandrongen, dat deze hem ook het opperbevel mochten verleen. Terstond werd aan hun verzoek voldaan, zoodat de Ruyter zich nog tijdig genoeg naar Texel kon begeven, om het bevel over te nemen.

Onder den eersten indruk der gedane benoeming, beklagde Tromp zich bitter, bij de Gecommitteerden aan den Helder, die hem echter naar de Staten-Generaal verwezen. Aanvankelijk wilde de teleurgestelde Admiraal zijn ontslag vragen, of ten minste van het bijwonen van dezen tocht verschoond blijven. Later kwam hij van dit voornemen terug, en lieten ook de Staten-Generaal de zaak op haar beloop, omdat Tromp, die zich in de eerste drift wat sterk had uitgelaten, zich weder „*eerbiedig en gezeggelijk*” begon te toonen.

Voorshands moest Tromp zich vergenoegen met de gedachte, dat hij ten minste den opperbevelhebber zou vervangen, bijaldien dezen iets mocht overkomen. Hierdoor verloor echter Cornelis Evertsen het voorrecht, dat hem bij uitzondering was geschonken, dewijl hij op den ouden voet, de tweede persoon der vloot bleef, zonder evenwel den eersten te mogen vervangen, wanneer de omstandigheden dit vereischten. In weerwil van het onaangename, dat

eene dergelijke achteruitzetting voor hem moest hebben, behoorde de Luitenant-Admiraal van Zeeland onder degenen, die zich over de komst van de Ruyter hartelijk verblijdden.

Ten spoedigste was de laatstgenoemde bevelhebber, op last der Gecommitteerden, van Delfzijl naar Texel gereisd, waar hij de vloot reeds voor het grootste gedeelte buitengaats vond. Andermaal hadden de loodsen vele bezwaren geopperd, en had de Raadpensionaris, die met de heeren Huygens en Boreel, als Gedeputeerde, op de vloot tegenwoordig was, het uitbrengen der schepen op zich genomen. Den 14^{den} Augustus was hij met het zwaarste schip, al loodende, vooruitgegaan, en had op die wijze anderen den weg gewezen door het Spanjaardsgat, waardoor ook de Vice-Admiraal de With in 1653 met zijn eskader was in zee geloopt. Een dag later gingen nog meer schepen door hetzelfde zeegat, waarna andere den 16^{den} door het Landsdiep zeilden. Gewoonlijk bezigde men het Spanjaardsgat slechts voor schepen van weinig diepgang. Het bewijs, dat er meer water stond, dan de loodsen hadden opgegeven, was dus eene belangrijke aanwinst voor de zeevaart. Immers bleek hieruit de mogelijkheid, dat zelfs groote schepen met 28 streken van het kompas konden uitloopen, hetgeen tot dusverre met slechts 10 voor doenlijk was gehouden. Evenals vroeger de Vice-Admiraal de With, was onlangs de Schout-bij-nacht Bankert langs denzelfden weg in zee gekomen; maar hunne schepen waren kleiner, en in dit geval betwistte men de bruikbaarheid van het Spanjaardsgat niet, hetwelk sedert de thans opgedane ervaring wel onder den naam van Heer Jan de Witt's gat voorkomt.¹⁾

1) In de aantekening bij Mr. J.C. de Jonge II p. 45 staat uit een schrijven van den heer Boreel: "Is van dage het Spanjaardsgat gepeylt en bevonden op hoogh water ten minsten 18 voet en het grootste schip gaet 19½ voet ende het opperwater is 5 voet." Het woord "hoog" schijnt hier eene druk- of schrijffout te zijn, hetgeen door het bericht van Brandt, f.400, wordt bevestigd. Op de ondiepste plaats stond bij laag water nauwelijks 18 voet, doch bij hoog water 22. De Hollandsche Mercurius van 1669, zegt dienaangaande p.46: Het Marsdiep werd dezer dagen door den tonneman van Den Helder gepeild, bevindende met hoog water en gemeen tij: het Landsdiep 23 voet, en betond met 3 tonnen; 't Nieuwe gat of Slenk 26 à 27 voet, betond met 4 boeien; het Spanjaarsgat 22 voet, betond met 7 boeien.

Het ontbrak niet aan vermoedens, dat de Raadpensionaris zoo gaarne den tocht bijwoonde, omdat hij zich uit hoofde van de opgewonden stemming in de Republiek, op de vloot veiliger waande, dan in de residentie der hooge regeering. Zelfs van Beuningen zinspeelde hierop later in een zijner brieven. Maar toen de keuze op hem viel, was de Ruyter nog niet terug, en kon de Staatspartij zich natuurlijk geen beteren waarborg verschaffen voor de behartiging harer belangen op 's lands vloot, dan door hiermede een harer bekwaamste aanhangers te belasten. Afgescheiden van alle staatkundige bedenkingen, bleek de tegenwoordigheid der Gedeputeerden in menig opzicht niet ondoelmatig te zijn.

Ongetwijfeld pleit het zoowel voor het vermogen en de veerkracht der Republiek, als voor den ijver harer regenten, dat slechts kort na de geduchte nederlaag bij Lestoffe weder meer dan 90 bodems onder de Ruyter in zee waren. Ten einde het gevoel van Tromp zoo min mogelijk te kwetsen, vergenoegde zich de opperbevelhebber met, uit eenige schepen van elk der drie eskaders, een vierde voor zich zelve te vormen. Dit moest de goede verstandhouding tusschen de bevelhebbers bevorderen, waaraan meer dan ooit behoefte was, nu de Staten hunne vloot, zeer tegen den zin van Frankrijk, andermaal aan eene ontmoeting met den vijand gingen blootstellen. Zij hadden echter eene voldoende reden in de behoefte aan bescherming,

welke de handel gevoelde; want er lag eene kostbare vloot te Bergen in Noorwegen, die last had bekomen zich derwaarts te begeven, in afwachting van een behoorlijk geleide. Onder de 70 bodems te Bergen waren er 10 van de Oost-Indische Compagnie, elk ter waarde van een millioen gulden. Twee andere retourschepen hadden te Drontheim eene schuilplaats gezocht.

Nauwelijks was 's lands vloot in zee gestoken, of er kwam bericht, dat de schepen in de haven van Bergen waren aangetast door een eskader van Montague, die met de Britsche vloot in de Noordzee kruiste.

Donker had het er voor de Nederlandsche schepen uitgezien, toen zich den 11^{den} Augustus 14 Britsche oorlogsschepen met 3 branders voor de haven vertoonden, terwijl een gedeelte van de bemanning der Nederlandsche schepen, in het vertrouwen op de onzijdigheid der plaats, zich aan wal bevond. Uitmuntend was de stemming onder de Nederlandsche matrozen niet, dewijl een der bevelhebbers zich gerechtigd achtte, in zijn journaal op te teekenen, „*dat zijn stout en ongehoorzaam volk zich aan wal liep dronken te drinken, en dat er geen middel was het aan boord te houden.*” Sommige schepen hadden, bij de verschijning der vijandelijke bodems, geen tien man ter hunner verdediging. Gelukkig waren de Britten niet onmiddellijk tot den aanval overgegaan, hetgeen de onzen in de gelegenheid had gesteld eenige maatregelen van voorzorg te nemen.

Een grooter bezwaar was de hoogst dubbelzinnige houding der Deensche autoriteiten te Bergen. Volgens een der Nederlandsche schippers, hadden zij geld gevraagd voor het verdedigen der schepen, welk onderwerp echter, na het verschijnen der vloot van de Ruyter, niet meer was aangeroerd.

Ontegenzeggelijk hadden de bevelhebbers eener onzijdige plaats krachtiger moeten optreden, dan in dit geval geschiedde. Dat zij pogingen in het werk stelden, om de schending der haven op minnelijke wijze te verhoeden, en het oor niet leenden aan de verraderlijke voorstellen der Britten, was niet meer dan verstandig en plichtmatig. Of zij dezelfde gedragslijn gevolgd zouden hebben, bijaldien de Britten den aanslag iets langer hadden verschoven, is moeielijk te beslissen; want er schijnt werkelijk eene mondelinge overeenkomst tusschen de hoven van Groot-Brittanje en Denemarken bestaan te hebben, om de Nederlandsche schepen in de haven te vermeesteren en den buit te deelen, waarvan de autoriteiten te Bergen nog geen bericht hadden. Later verweten de beide koningen elkander, dat in deze zaak niet te goeder trouw was gehandeld, hetgeen ieder hun volmondig zal toestemmen. De Koning van Denemarken poogde alle schuld van zich af te werpen, door de gansche overeenkomst te loochenen.

Niet wetende, of zij al dan niet op de Denen konden rekenen, hadden de Nederlandsche schippers zich het dralen van den vijand ten nutte gemaakt. Zelfs hadden zij met de middelen, waarover zij konden beschikken, batterijen aan den wal bewapend en bemand.¹⁾

¹⁾ Hierop zinspeelden de Engelschen, volgens Pepys Diary, (ed. 1854) II, p. 282 door te zeggen:

*Or what are sorts, when void of ammunition?
With friends or foes, what would we more condition?
Yet we, three days, till the Dutch furnished all,
Men, powder, money, cannon, treat with wall!
Then Tydiman, finding the Danes would not,
Sent in six captains, bravely to be shot.*

Hunne grootste schepen lagen met de breede zijde naar den ingang der baai gekeerd, doch misten nog altijd een derde van de bemanning, terwijl vele aanwezigen minder berekend schenen te zijn voor hunne taak.

Zoodra de Britten den 12^{den} Augustus de baai binnenstevenden, openden de Nederlanders een wel onderhouden vuur tegen de aanvallers, hetwelk door de kasteelen en de batterijen eenigszins werd ondersteund. Naarmate de Denen echter minder deden, was de uitslag, waarmede de onzen zich verweerden, te eervoller; want de Britten moesten na drie en een half uur strijdens, met een niet onbelangrijk verlies afhouden. Hun vertrek was zoo overhaast, dat zij zich niet eenmaal den tijd gaven de ankers te winden, waarvan de onzen er later negentien opvischten.

Onmiddellijk hadden de Nederlandsche schippers van het gebeurde kennis gegeven aan de Bewindhebbers der Oost-Indische Compagnie, welke de ontvangen tijding aan de Staten-Generaal en de bevelhebbers der reeds vertrokken oorlogsvloot mededeelden. Sedert den hierboven gemelden datum, was de aanval niet herhaald, totdat de komst der Staatsche vloot alle bezorgdheid wegnam. Maar deze moest, wegens de heerschende westenwinden, de kust van Noorwegen mijden, terwijl de koopvaarders, om dezelfde reden, niet dan moeielijk konden uitloopen. Eerst den 6^{den} September gingen de meeste onder zeil, om zich bij de vloot te voegen, die inmiddels ook de schepen van Drontheim had afgehaald en later door eenige nageblevene werd gevolgd.

Het geluk, dat tot dusverre de plannen der Nederlanders had begunstigd, scheen hun den rug toe te keeren, zoodra de reis naar het vaderland was ondernomen. Hevig werden oorlogsschepen en koopvaarders geteisterd door een storm, die verscheidene dagen aanhield, de schepen verstrooide, en tot overmaat van ramp eenige onder de kruisende Britten deed vervallen, die ter misleiding der onzen Nederlandsche vlaggen voerden. Zeer dicht bevonden zich de vloten omstreeks dien tijd in elkanders nabijheid, zonder dat er een algemeen treffen op volgde. Slechts de Vice-Admiraal van Nes kwam met een gedeelte der Britsche vloot in aanraking, terwijl hij zelf met eenige schepen van de andere was afgedwaald. Menig schip van de verstrooide vloot geraakte in de handen der Britten, die evenwel niet den uitslag hadden verkregen, waarmede zij zich hadden geveid.

Gedurende den tocht naar Bergen was het gebleken, dat velen niet zonder reden op het aanstellen van bekwame personen op 's lands vloot aandrongen. Meermalen toch hadden de schepen, door aanzeiling als anderszins, elkander beschadigd. Daarentegen openbaarde zich de meerdere geschiktheid, welke de Ruyter, als bevelhebber der zeemacht, boven zijn voorganger bezat. Niet alleen gaf hij orders voor onderscheiden gevallen; maar hij liet die van tijd tot tijd onverwachts nakomen, om de vlotelingen te oefenen.

De tegenwoordigheid der Gedeputeerden, die aan de eene zijde het gezag van den opperbevelhebber beperkte, was aan de andere zijde nuttig, tot handhaving der krijgstuicht, en kon de bevelhebbers met grooter nadruk doen handelen. Zonder hunne personen te ontzien, hadden de Gedeputeerden zich van hunne gewichtige taak gekweten.

„Wy hebben,“ zoo schreef de Raadpensionaris, nadat hij was binnengekomen,
*„geduerende de storm naer ons vermoogen aen alle kanten helpen uytkycken en
self in het aldervehemenste van het weer wel drie uuren in regen, wind en
zeewater boren gestaen, om soo veel doenlyck met meerderen en minderen van*

zeyl, en voortsetten of byhouden van cours, ordre te stellen, dat wy by den anderen mochten blyven.”

Voortdurend ontbraken hun allerlei geriefelijkheden, waaraan zij gewoon waren, hetgeen voor den heer Huygens, een man van acht en zeventig jaar, uit den aard der zaak nogal eene opoffering moet zijn geweest.

Misschien was de groote ijver der Gedeputeerden in een ander opzicht nadeelig; want in weerwil van alle verzoogen van het Fransche hof, waaraan men thans gehoor had kunnen geven, drongen zij, ten minste de Raadpensionaris, op het in zee blijven der vloot aan.

De latere verrichtingen beantwoordden echter niet aan de verwachting. Voor de Maas en Goeree ten anker liggende, werd de vloot den 29sten September nogmaals door een storm belopen. Vervolgens hield zij zich een paar weken voor de reede van Duins en den mond van de Theems op, zonder den vijand, wiens zeemacht op dat tijdstip wegens aanhoudend geldgebrek in een ellendigen toestand verkeerde, eenige afbreuk te kunnen doen. Eindelijk noopte het toenemend aantal zieken tot den terugkeer. Den 2^{den} November deed de Ruyter het sein tot scheiden, waarna de eskaders elkander met het geschut begroetten en den steven naar hunne respectieve zeegaten wendden. Alleen de Schout-bij-nacht Sweers bleef nog eene maand lang in de nabijheid van de Doggersbank kruisen, ter beveiliging van de koopvaarders, die men uit het noorden verwachtte. Ook het eskader van den genoemden Schout-bij-nacht werd nog door storm ontramponneerd, hetgeen de Staten huiverig maakte eene wintervloot te onderhouden.

Zeer verschillend beoordeelde men hier te lande de laatste bedrijven der vloot, en vooral het gedrag der Gedeputeerden. Terwijl van de eene zijde hun lof werd uitgebazuind, als vereenigde de Raadpensionaris in zich alle hoedanigheden, waardoor de edelste der oude Romeinen, op het slagveld of in de raadzaal, zich hadden onderscheiden, heette men van de andere zijde de vlotelingen met bitteren spot, welkom t'huis, omdat zij allen heelhuids terugkeerden.

Was het gebrek aan beleid of dapperheid? vroeg men in de „*Vrye incomst van's lands vloot, A° 1665 in haere gedestineerde haevens,*” voorkomende in het tweede vervolg der Nederduitse en Latynse Keurdigten:

*Of was 't dat de wyze Heeren
Alles wouden menageren,
Cogels, loot, kruyt, schip en want?
't Valt vry kostlyk voor het landt.
Had het eertyts oock Orangje,
In den oorlogh tegen Spangje,
Soo voorzigtelyck geklaert;
Jé, wat was er volck gespaert!*

Velen beweerden, dat er in de laatste maanden meer schade dan voordeel was behaald, hetgeen de Staten van Zeeland niet nalieten aan de Gedeputeerden te wijten, oordeelende, dat

men liever de militairen met het militaire moest laten begaan. Holland dacht er anders over en beriep er zich op, dat de vloot toch met meer lof en minder schade was teruggekomen dan uit den slag van Lestoffe, waarbij zich geene politieken hadden bevonden.

Dit was ten volle waar, doch bewees weinig. Van meer belang was dat de Ruyter eene gunstige verklaring aflegde over de bemoeiingen van de Gedeputeerden, met name van den Raad-pensionaris. De Staten-Generaal bedankten hen ten slotte voor „*hunne sonderlinge vigilantie, moeyte, arbeydt, voorsigtigheyt ende goede conduite, uyt liefde tot het vaderlant.*” Velen hadden wel eens willen zien hoe zij zich in het gevecht zouden houden. Behalve dat de verantwoordelijkheid der hoofdofficieren door de aanwezigheid van leden der hooge regeering grootelijks was verminderd, meende Johan de Witt dat zijn tocht niet vruchteloos was gebleven, omdat hij veel had opgemerkt, waarin verbetering kon worden gebracht.

Terloops zij hier bijgevoegd, dat in het najaar verscheidene nieuwe schepen waren in dienst gesteld, onder welke de *Hollandia* (80), dat te Amsterdam, en de *Zeven Provinciën* (80), dat aan de Maas gebouwd was. De Ruyter, wien de keus tusschen die beide schepen was gelaten, had zich aan boord van het eerste begeven, dat het vroegst bij de vloot was gekomen. Op grond hiervan meende nu de Admiraliteit van Amsterdam, dat het admiraalschip voortaan door haar zou worden uitgerust.

Maar dit kon het Collegie van Rotterdam niet met goede oogen aanzien. Het wendde zich tot de Staten van Holland, die bereid waren het oude voorrecht te handhaven en daarom hun Admiraal verzochten zich hiernaar te schikken. Dientengevolge woei later de Ruyter's vlag van de *Zeven Provinciën*, welk schip door zijne bedrijven eene Europeesche vermaardheid heeft gekregen.

Ondertusschen hadden vele kapers en kapiteins van schepen, die met bepaalde bestemming afzonderlijk voeren, zich uitstekend gekweten, ofschoon het gedrag der eersten, in weerwil van alle genomen maatregelen, vaak alle grenzen overschreed. Ergerlijke buitensporigheden hadden er somwijlen plaats, waarover bevriende mogendheden te recht klaagden, met bedreiging van zich zelve voldoening te zullen verschaffen, indien de Regeering der Republiek het niet deed. Vroeger of later waren een aantal koopvaarders gelukkig binnengekomen, zoodat der Republiek, ondanks alle geleden nadeelen, toch schatten waren toegevoerd.

Alvorens tot de gebeurtenissen van een volgend jaar over te gaan, moet een vluchtige blik worden geslagen op de uitkomst der onderhandelingen, die inmiddels waren voortgezet.

Vruchteloos had Lodewijk XIV, die als bemiddelaar was opgetreden, door zijne gezanten te Londen aan het herstel des vredes gearbeid. Een verbond met Karel II, waarbij deze hem de Zuidelijke Nederlanden als lokaas voorhield, had hij afgeslagen.

Maar de bemiddeling, waarnaar hij oogenschijnlijk streefde, was, zooals later bleek, niet eerlijk gemeend. Hij wenschte den oorlog. Slechts voor de leus gaf hij aan het verlangen der Staten toe en riep in December 1665 zijne gezanten terug, hetgeen Karel II insgelijks deed. Thans lieten ook de Staten-Generaal den heer van Goch huiswaarts keeren. Downing had reeds drie of vier maanden vroeger den Haag verlaten.

Onderwijl stond Frankrijk de Republiek met krijgsvolk bij tegen den Bisschop van Munster, die in September, aangespoord door het Britsche hof, een inval op haar gebied had gedaan. Meer moeite kostte het den Koning van Frankrijk te bewegen, als bondgenoot der Republiek, ook ter zee handelend op te treden. Slechts schoorvoetend gaf hij toe aan het verzoek der Staatspartij, die hij door zijne hulp te lande een dienst had bewezen en die hij om andere redenen voor zich

pogde te winnen. In Januari 1666 verklaarde hij werkelijk den oorlog aan Engeland, hetgeen een dergelijken maatregel van Karel II ten gevolge had. Doch het baatte weinig.

Aanvankelijk was er veel gehaspel over de samenwerking van een Nederlandsch eskader in de Middellandsche Zee met de Fransche vloot, onder den Hertog de Beaufort, hetgeen slechts een voorspel was van de bezwaren, die later zouden oprijzen, toen het tot eene vereeniging in den Oceaan moest komen.

Zweden schaarde zich meer aan de zijde van Engeland, hiertoe vooral aangespoord door de houding van Denemarken, hetwelk zich eerst met beide partijen had verbonden, doch later, op aandrang van Frankrijk, een nader tractaat met de Staten-Generaal sloot. Ongetwijfeld was dit eene aanwinst voor de Republiek, hoewel velen het er voor hielden dat Denemarken weinig zou kunnen utruchten, tenzij het door zijne gealliëerden met geld werd bijgestaan. Niet lang te voren had het evenwel 14 schepen in dienst gehad, welk getal tot 20 kon worden opgevoerd, zoodat het toch als bondgenoot niet te versmaden was. Bovendien sloten de Staten eerlang een verdedigend verbond met den Keurvorst van Brandenburg, hetwelk hen aan de landzijde tegen den Munsterschen Bisschop van een nieuwen steun verzekerde. Het is op grond van dit alles niet te miskennen dat de uitzichten der Republiek in de eerste maanden van 1666 grootelijks verbeterd waren. Kweet elk harer bondgenooten zich eerlijk van zijne verplichtingen, dan zouden de lasten van den krijg, zoowel te water als te land, niet langer uitsluitend op hare schouders drukken.

HOOFDSTUK XXV.

Nieuwe toebereidselen. — Voorloopige onderhandelingen met Frankrijk. — Het verbond met Denemarken. — Vierdaagsche zeeslag. — Vreugdebedrijven. — Tweedaagsche zeeslag. — Beroemde terugtocht van de Ruyter. — Ontslag van Cornelis Tromp. — Eene koopvaardijvloot in het Vlie door de Engelschen verbrand. — Wraakneming der Nederlanders op onzijdig gebied. — Verrichtingen der vloot. — Het komt niet tot eene vereeniging met de Fransche zeemacht. — Particuliere uitrusting in Zeeland onder Abraham Crijnssen.

Zoodra het in de laatste maanden van 1665 was te voorzien geweest dat het vooreerst niet tot vrede zou komen, hadden beide partijen maatregelen genomen om den oorlog in het volgende jaar met nadruk te kunnen voortzetten. Het Parlement beloofde den Koning nog 1.200.000 p. St., omdat de vroeger toegestane gelden verbruikt schenen te zijn. Hier te lande waren in November 11.000.000 gulden ten behoeve der zeemacht aangevraagd. Ten gevolge van de herhaalde besluiten tot versterking der zeemacht, waren 60 nieuwe schepen deels gereed, deels in aanbouw. Zich vleende met de hulp van andere mogendheden, kon de Republiek dus met vertrouwen in de naaste toekomst staren, bijaldien de opbrengst der benoodigde gelden slechts wat geregelder plaats had dan tot dusverre.

Evenwel zou menige verwachting op hulp van anderen bitter worden teleurgesteld. Nadat reeds de vereeniging van enkele Nederlandsche schepen met de Fransche vloot in de Middellandsche Zee aanleiding had gegeven tot geschil, openbaarden zich grootere moeielijkheden toen er sprake was van eene samenwerking met de Franschen in den Oceaan of de Noordzee. Lodewijk XIV was er op gesteld, dat zijn Admiraal in dit geval het opperbevel zou voeren en wilde, op grond van diens mindere ervaring in deze wateren, alleen gedoogen dat hem een bekwaam Nederlandsch kapitein als raadsman zou worden toegevoegd.

Beide partijen beriepen zich, bij de langwijlige onderhandelingen over ondergeschikte punten, op het tractaat van 1635, hetwelk den Franschen wel eenig recht gaf, doch onder gansch andere omstandigheden was gesloten. De Staten-Generaal beloofden echter zich daaraan te houden, en die van Holland maakten het tot een punt van ernstige overweging. Maar er volgde later niet minder geharrewar over de wijze, waarop de vloten elkander zouden begroeten. Intusschen kwam het niet tot eene vereeniging en het is, op zijn zachtst genomen, te betwijfelen of de Koning van Frankrijk het daarmede ooit eerlijk heeft gemeend.

Bij het tractaat, den 11^{den} Februari 1666 gesloten, had de Koning van Denemarken de uitrusting van 40 oorlogsschepen op zich genomen. Tot bestrijding der kosten, zouden de Staten-Generaal hem 600.000 Rijksd. betalen, op voorwaarde dat zij, in mindering hiervan, desverkiezende 8 oorlogsschepen van bepaald model zouden kunnen leveren, gerekend elk schip tegen 3000 Rijksd. per maand. Mocht de Koning van Zweden zich bij dit verbond aansluiten, dan zou die van Denemarken met het uitrusten van 20 oorlogsschepen, tegen de helft der subsidie, kunnen volstaan. Een geheim artikel verplichtte den Koning van Denemarken, aan Engeland den oorlog te verklaren.

Ook dit verbond beantwoordde geenszins aan de verwachting, daar het evenmin tot eene vereeniging met de Deensche, als met de Fransche vloot kwam. Zelfs wilde de Koning van Denemarken niet eenmaal den toevoer van scheepsbehoefden aan den gemeenschappelijken vijand beletten, uit vrees van hierdoor Zweden te verbitteren. De Nederlanders zelve konden het moeielijk doen, terwijl bovendien sommige Zweedsche schippers hen met valsche scheeps-papieren wisten te verschalken.

Het was echter de vraag, of hetgeen men tot het bouwen en uitrusten van schepen behoefde inderdaad oorlogscontrabande was. Over het algemeen beweerden de Staten het tegendeel; doch zij wilden in dit bijzonder geval niet gedoogen, wat den vijand kon baten, en gaven daarom bevel, alle schepen met scheepsmaterialen aan te houden en op te brengen.

Over het personeel der Deensche zeemacht had de Republiek niet te klagen. Zelfs bood de Admiraal Adelaer haar zijn dienst aan, toen hij gereed lag om met de 8 Nederlandsche schepen, die voor Denemarken bestemd waren, naar de Sond te vertrekken. Vergeefs drongen evenwel de Staten op de medewerking van den Koning aan, die op zijne beurt over het ongeregeld betalen der subsidie klaagde. Maar het was den onzen, bij de zware oorlogslasten, niet doenlijk alle verplichtingen even stipt na te komen, en zij konden wijzen op de 8 oorlogsschepen, die zij inmiddels verstrekt hadden. Dat men te Amsterdam, waar die schepen waren uitgerust, op de betaling moest wachten, pleitte veeleer voor het onvermogen, dan voor den onwil der Staten om te voldoen aan hetgeen zij den bondgenoot hadden beloofd.

Gelukkig voor de Republiek, kwam in April 1666 de vrede met den Bisschop van Munster tot stand, waardoor zij de handen wat ruimer kreeg. Niet weinig had de houding van den Keurvorst van Brandenburg hiertoe bijgedragen.

Weinig vermoedende, hoe luttel het bondgenootschap met Frankrijk en Denemarken zou baten, verheugde men zich in de Republiek over de betere uitzichten en arbeidde vlijtig aan de

uitrusting der vloot. Ter verkrijging van het noodige personeel, werden zeevaart en visscherij verboden of ten minste zeer beperkt.

Het eskader, dat in den aanvang van het jaar onder Cornelis Evertsen had gekruist, was in Februari binnengekomen, omdat het niet bestand zou wezen tegen de grootere macht, welke de Britten vroegtijdig in zee stuurden. Daarentegen stelde men alles in het werk, om de uitrusting der hoofdvloot zooveel mogelijk te bespoedigen. Den 12^{den} April zeilde de Ruyter met 10 schepen van Goeree naar Texel, welks reede als verzamelplaats was aangewezen. Hij vond er vele andere schepen in gereedheid.

Tot hunne niet geringe ergernis, hoorden de Gecommitteerden der Staten-Generaal, die zich tot bevordering der uitrusting aan den Helder bevonden, dat de Britten het gewaagd hadden, met enkele hunner lichte fregatten, dicht onder den wal, 7 koopvaarders weg te nemen en andere naar binnen te jagen; doch zij achtten het niet geraden, aanstonds de reeds beschikbare macht te doen uitloopen, dewijl zij onzeker waren van de sterkte des vijands. Ten einde op alles orde te stellen, zonden de Staten-Generaal er den Raadpensionaris heen met eenige andere leden uit hun midden.

Terwijl de vloot zich ter reede van Texel bevond, kwamen vele aanzienlijke personen haar bezichtigen, onder welke de jeugdige Prins van Oranje, wiens tegenwoordigheid niet weinig vreugde baarde onder het scheepsvolk, dat luide kreten ter zijner eere aanhief. Dit bezoek van den Prins bleef, naar het oordeel van sommigen, zelfs niet zonder invloed op het dienst nemen van zeevolk, waaraan nog altijd behoefte was. Hoe machtig de Staatspartij op dat tijdstip ook ware, zoo moest zij bij deze en talloze andere gelegenheden toch zonneklaar zien, dat de gehechtheid der menigte aan het geliefde stamhuis geenszins was uitgedoofd.

In de eerste dagen van Juni kon de vloot uitloopen, waarbij weder eenige zware bodems van het Spanjaardsgat gebruik maakten. Nadat zij zich buitengaats met de schepen uit Zeeland had vereenigd, telde zij 85 oorlogsschepen en fregatten, 8 adviesjachten en 9 branders, voerende 4615 stukken en nagenoeg 22.000 man. Onder de Ruyter, die het bevel over den middeltocht had, werden de twee andere eskaders gecommandeerd door Cornelis Evertsen en Cornelis Tromp, welke laatste, op zijn verzoek, in den dienst van het Collegie van Amsterdam was overgeplaatst.

Thans waren den opperbevelhebber, op uitdrukkelijk verlangen der Staten van Zeeland, geene Gedeputeerden ter zijde gesteld. Dit was slechts eene uiterst schrale vergoeding voor hetgeen de Staten van Holland met betrekking tot het vervangen van den opperbevelhebber hadden bewerkt. Mocht dezen iets overkomen, dan zou Aart van Nes, die in de plaats van Tromp tot Luitenant-Admiraal van de Maas was benoemd, in zijne plaats optreden. Dit was de oude grief. Maar deze was vergroot door er bij te voegen, dat van Nes op zijne beurt zou worden vervangen door Tromp, zoodat de Luitenant-Admiraal van Zeeland, ofschoon in gewone gevallen de tweede persoon van 's lands vloot, in zeker opzicht beneden den vierden in rang werd gesteld, terwijl de andere vlagofficieren zijner provincie geheel op den achtergrond geraakten.

De Staten van Zeeland beweerden, dat Holland nooit genoeg had, en lieten zich slechts, om het gemeene best, dit alles voorloopig welgevallen, de nadeelige gevolgen daarvan ter verantwoording latende van hen, welke deze en andere ongehoorde nieuwigheden hadden uitgedacht.

Lodewijk XIV keurde het zeer af, dat de Staten hunne vloot hadden uitgezonden, voor dat zij eenige hulp van hunne bondgenooten konden verwachten.

„By aldien de vloote in een particulier geregt sich met de Engelschen quam te engageren, ende de nederlaegh quam te hebben, souden onse saeken hier, welcke nu in seer goede standt schynen te staen, in verbysterde termen vervallen.”

Zoo schreef van Beuningen, de gezant der Republiek bij het Fransche hof. Maar het vervolg leerde, hoe weinig er op den bijstand van Frankrijk en Denemarken te rekenen was. Gelukkig behoefden de Staten over het uitzenden hunner vloot geen berouw te gevoelen.

Aanvankelijk door stilte en tegenwind belemmerd, kwam de Nederlandsche vloot eerst den 11^{den} Juni tusschen Duinkerken en Noord-Voorland ten anker. Eenige Fransche edellieden, onder welke de Graaf de Guiche, bevonden zich aan boord, alsmede de Nederlandsche zeeschilder Willem van de Velde, die voornemens was met eene galjoot rond te varen, zoodra het gevecht was begonnen, ten einde hiervan eene schets te nemen.

Denzelfden dag, waarop de Nederlandsche vloot op de hierboven aangeduide plaats was ten anker gekomen, verliet de Britsche, onder Monk, thans Hertog van Albemarle, de reede van Duins, om zich naar de Theems te begeven. Onbegrijpelijkerwijs had men die vloot, welke sterkte, behalve de branders en adviesjachten, door de onzen op 80 bodems met 4460 stukken en 21.000 man werd geschat, verzwakt door een twintigtal bodems onder Prins Robert naar het Kanaal te zenden, om den Hertog de Beaufort af te wachten en te bevechten.

Het bericht, dat deze met een Fransch eskader naderde, was meer dan een verzinsel; want ook hier verkeerde men in den waan, dat de Franschen in aantocht waren. Hoogst onvoorzichtig was het echter van Monk, of van wien het bevel moge zijn uitgegaan, om een eskader te detachereen tot het bestrijden van een vijand, die er in elk geval nog niet was, terwijl de hoofdmacht ieder oogenblik tot handelen kon worden geroepen. Lodewijk XIV zag den beganen misslag onmiddellijk in. Ascue had dien vruchteloos pogen te verhoeden. Velen hielden het er voor, dat Monk zich minder bekommerde over de verschijning eener Fransche vloot, dan over den klimmenden roem van Prins Robert, en dat hij slechts een voorwendsel zocht om dezen te verwijderen. In het laatste geval, kwam de naijver van hun opperbevelhebber den Britten duur te staan.

Kort nadat de Britten van de reede van Duins vertrokken waren, kregen de beide vloten elkander in 't zicht. Op dat tijdstip bezat de vijand 60 oorlogsschepen en een tiental kleinere bodems. Wegens harden wind en holle zee, eenigszins ook wegens gebrek aan tijd, waren de onzen genoodzaakt de kabels te kappen, toen zij de vijandelijke vloot in den voormiddag van den gemelden dag zagen naderen, waarna de langdurige en hardnekkige strijd aanving, die ongetwijfeld tot de merkwaardigste gebeurtenissen van den nieuweren tijd behoort. Tromp, wiens eskader aanvankelijk tot achterhoede bestemd was, geraakte door het wenden der vloot in de voorhoede en moest omstreeks den middag den eersten aanval doorstaan. Weldra volgde de Ruyter met den middeltocht. Nagenoeg drie uren bleven de twee bedoelde eskaders den vijand bevechten, eer het andermaal wenden der vloten, des namiddags te vijf uren, Cornelis Evertsen en Tjerk Hiddes de Vries in de gelegenheid stelde aan den strijd een werkzaam deel te nemen. Tot aan den ondergang der zon bevochten zij John Herman, den Schout-bij-nacht der Britsche achterhoede, die het zwaar te verantwoorden had. Hij weerde zich echter dapper tegen de Nederlandsche branders en den bodem van Evertsen. Ongelukkigerwijs kostte het laatste schot, aan boord van den Britschen Schout-bij-nacht gedaan, den Luitenant-Admiraal van Zeeland het leven.

Over het geheel was de fortuna den onzen niet ongunstig geweest. Twee Nederlandsche bodems, de *Duivenvoorde* (46) en *Het Hof van Zeeland* (58), waren verbrand. Daarentegen hadden de Nederlanders bij dezelfde manoeuvre, welke hunne achterhoede in het gevecht bracht, 3 Britsche schepen afgesneden en veroverd. Het waren de *Swiftsure* (70), de *Sevenwolden* (56) en de *Loyal George* (44). Aan boord van het eerste vonden de veroveraars het lijk van den Vice-Admiraal Berkeley, dat later naar den Haag gevoerd en aldaar gebalsemd werd, waarna het aanleiding gaf tot eene briefwisseling van de Staten-Generaal met den Koning van Groot-Brittanje.

Den ganschen dag was er veel wind geweest. Reeds voor den aanvang van het gevecht, had de *Gelderland* (66) dientengevolge zooveel schade bekomen, dat het schip moest worden opgezonden. Nog hinderlijker was die weersgesteldheid geweest gedurende den strijd. Cornelis Tromp moest de *Hollandia* (82) verlaten, omdat deze door aanzeiling de masten had verloren. Van Nes had insgelijks van schip moeten verwisselen. uit hoofde van den sterken wind, hadden de Britten meer na- dan voordeel gehad van den loef, dewijl vele hunner schepen dermate hadden overgelegen, dat zij de onderste batterij niet konden gebruiken, terwijl de onzen er zich op beroemden, dat zij met hunne onderste laag te loefwaart lustig hadden kunnen schieten. Het beweren der tegenpartij, dat zij meer aan het tuig, dan aan den romp der schepen had geleden, strookt hiermede volkomen.

Nadat het gevecht bij het invallen van den nacht was gestaakt, hielden de onzen zich bezig met lekken te stoppen, kardoezen te vullen en met splitsen en knopen. Het nut dier voorbereidselen bleek spoedig; want de Britten, die nog altijd het voordeel van den wind hadden, naderden reeds in den vroegen morgen van den 12^{den} Juni, om den strijd te hervatten. Tweemaal passeerden de vloten elkander, hevig kanonneerende, hetgeen veel schade aan staand en loopend want te weeg bracht. Weldra schonk echter het afnemen van den wind aan beide partijen eenige verademing, totdat zij te elf uren weder aan elkander geraakten. Intusschen was er in de wederzijdsche betrekking eene groote verandering gekomen, daar nu de Nederlanders het voordeel van den wind bezaten, hetwelk Tromp echter verloor, door zich met enkele schepen een weg door de vijandelijke macht te banen. Afgesneden van de zijnen, verkeerde hij zelfs in groot gevaar, waaruit de Ruyter hem redde door insgelijks met een aantal bodems door de Britsche vloot heen te slaan. Zodoende ontzette de opperbevelhebber een klein aantal dapperen, die aan lij van den vijand een schier hopeloozen strijd voerden. Deze kostte den Vice-Admiraal van der Hulst en anderen het leven, terwijl hunne schepen dermate ontredderd waren, dat men die moest opzenden. Tromp ging op een ander schip over.

Ware Prins Robert op dit tijdstip bij de vloot geweest, dan had de onstuimige dapperheid van Tromp voor de onzen noodlottige gevolgen kunnen hebben. Maar het eskader van den Prins kwam denzelfden dag, laat op den avond, eerst te Dover. Niet onbelangrijk is de opmerking van een ooggetuige, dat de Britten, ook zonder dat, meer voordeel hadden kunnen trekken van den toestand van Tromp, indien zij hunne linie minder goed in acht genomen, en de Nederlandsche schepen beter omsingeld hadden.

Het is na te gaan, welk eene verwarring door de gemelde manoeuvres in de Nederlandsche vloot was gekomen. De Ruyter slaagde er evenwel in, de orde te herstellen en den strijd op meer geregelde wijs te hervatten. Tusschen drie en vier uren, verloor hij zijne groote steng, waardoor hij zich genoopt zag, het bevel tijdelijk aan den Luitenant-Admiraal van Nes over te geven. Onder diens leiding passeerden de vloten elkander nog tweemaal, waarna de Britsche vloot week, koers zettende naar de Theems, terwijl de onzen vruchteloze pogingen deden om haar voor den nacht te achterhalen.

Van de versterking, welke de Nederlanders, volgens sommige Britsche schrijvers, in den loop van den tweeden dag hadden ontvangen, is geen spoor te vinden. Maar het is overbodig den aftocht, op een dergelijken grond, meer eervol te maken; want de onzen lieten der tegenpartij in dit opzicht recht wedervaren door te erkennen, dat de Britsche vloot, die volgens de kleinste opgave slechts 28, volgens de grootste, geen 40 schepen meer telde, den 13^{den} haren terugtocht voortzette, geenszins loopende, maar in goede orde retireerende. Met 16 der zwaarste schepen vormde Monk de achterhoede. Hij stelde alles in het werk om zoo spoedig mogelijk de Theems te bereiken, enkele beschadigde bodems zelfs aan de vlammen prijs gevende. Bij het vervolgen des vijands, ondervonden de Nederlanders, evenals daags te voren, het nadeel van de mindere bezeildheid hunner schepen.

Omstreeks twee uren na den middag konden de terugtrekkende Britten weder moed scheppen. Zij ontdekten met blijdschap het eskader van Prins Robert en wijzigden aanstonds hun koers, om zich daarmede te vereenigen, welke manoeuvre echter noodlottig was voor den Vice-Admiraal Ascue, die met de *Royal Prince* (90) op de Galloper geraakte.

Bedreigd door branders en het vuur der onzen, gaf de Britsche admiraal zich aan Tromp over, die echter zijn schoonen prijs, op last van de Ruyter, moest in brand steken. De aanzienlijke som, later hem en zijn volk uitbetaald, kon het verdriet niet vergoeden, dat hun de gelegenheid was benomen een schip van die grootte in zegepraal op te brengen.

Vermoedelijk wilde de opperbevelhebber met het vlot maken van het veroverde vlaggenschip geen tijd verspild hebben; want ook de onzen hadden het eskader van Prins Robert ontdekt, en deden vergeefsche pogingen om diens vereeniging met Monk te beletten, nadat deze zijn terugtocht had gestaakt.

Vruchteloos hadden de schepen van Friesland en Zeeland getracht, Prins Robert onmiddellijk in een afzonderlijk gevecht te wikkelen, hetwelk deze wijselijk vermeed.

Het laat opdagen van de gemelde versterking was het gevolg van een nieuwen misslag. Zoodra de vloten zich in elkanders nabijheid bevonden was het Britsche hof overtuigd geworden van de noodzakelijkheid, om het eskader van Prins Robert op het tooneel van den strijd te hebben. Er waren onmiddellijk de noodige bevelen aan dien bevelhebber afgevaardigd. In plaats van hiermede een renbode te belasten, had men de orders met den gewonen post verzonden. En dat in de zeventiende eeuw! Deels hieraan en deels aan den tragen voortgang van zijn eskader, waarmede hij toch den 11^{den} te vier uren na den middag van St. Helenspoint moet zijn onder zeil gegaan, was het te wijten, dat Prins Robert zich eerst tegen den avond van den derden dag bij de vloot kon voegen.

Beide partijen hadden, na de vereeniging, weder over een gros van omstreeks 60 schepen te beschikken; want ook de Ruyter had nagenoeg 20 bodems moeten opzenden. Maar de schepen van Prins Robert hadden nog geen deel aan den strijd genomen, terwijl de bemanning der onze, na eene inspanning van drie dagen, zeer was afgemat.

Indachtig aan het oude spreekwoord „*een schip op 't zand een bakken in zee,*” hadden de Nederlanders zich, na het stranden van de *Royal Prince*, meer van de kust verwijderd, waarom de strijd den 14^{den} dieper in zee, tusschen Noord-Voorland en de Vlaamsche banken werd hervat. De Ruyter had eenige der minst beschadigde schepen verzameld, om die tegen het eskader van Prins Robert te gebruiken, en riep vroeg in den morgen de kapiteins bij zich aan boord, om hun de vereischte bevelen mede te deelen tegen den kamp, die bij vernieuwing op handen was.

Bij den aanvang van den strijd, omstreeks half negen, hadden de Nederlanders den loef. Hierdoor begunstigd, braken zij met hunne drie eskaders op drie plaatsen in de vijandelijke

vloot, welke dientengevolge eenigszins verstrooid werd. Nog driemaal zeilden de vloten tegen elkander in, onder het lossen van haar geschut, hetgeen echter zoo weinig uitwerkte, dat de Ruyter geene spoedige beslissing verwachtte.

Aan daden van moed en volharding ontbrak het niet. Langer dan een half uur was de Liefde met een Engelsch schip in gevecht geweest, hetgeen zijn eigen bodem dermate had ontredderd, dat hij op een anderen moest overgaan. Tromp moest zich, wegens bekomen schade, geheel verwijderen. Wat hij voor dien tijd had gedaan grensde aan het wonderbare. Bij herhaling op een ander schip overgegaan, kwam hij telkens weder even geducht te voorschijn, zoodat de Britten vroegen, of er dan zes Trompen op de vloot waren. Maar dit alles leidde niet tot de gewenschte beslissing, welke de Ruyter, om licht te bevroeden redenen, niet langer wilde verdagen. Hij wachtte slechts op eene gunstige gelegenheid, en liet haar niet ongebruikt, toen zij zich aanbood.

Omstreeks te vier uren na den middag, had de Britsche vloot zich weder aaneengesloten. Het eene gedeelte der Nederlandsche, onder de Ruyter, lag boven haar; het andere, onder van Nes, bevond zich aan lij. Terwijl het centrum der tegenpartij op die wijze tusschen twee vuren lag, gaf de Ruyter eensklaps het beroemde teeken tot een algemeenen aanval. Hij liet namelijk de bloedroode vlag hijschen, welk sein oogenblikkelijk begrepen en opgevolgd werd. Nog anderhalf uur verweren de Britten zich tegen den onstuimigen aanval, die van twee kanten plaats greep. Blijkbaar stond hier alles op het spel; want de Nederlandsche vloot was gescheiden, en zou in het uiterste gevaar hebben verkeerd, bijaldien de Britten stand gehouden en op hunne beurt een aanval gedaan hadden. Dit gebeurde echter niet. Zeer beschadigd week de vloot der tegenpartij naar twee kanten, en schonk hierdoor den onzen de gelegenheid, om zich aaneen te sluiten en de wijkende schepen na te jagen. Hierbij vermeesterden de Nederlanders de *Essex* (58), de *Nagelboom* (62), die in der tijd op hen veroverd was, en de *Covertyn* (54). Zij staakten de vervolging, met het oog op de banken in de nabijheid der Britsche kust, reeds te zeven uren, omdat er een zware mist opkwam, waaraan de Britten zelve hun behoud toeschrijven.

Door middel van gewone seinschoten, riep de Ruyter de schepen terug, waarna de vloot den ganschen nacht met klein zeil bleef drijven. Veel kon haar bevelhebber niet meer ondernemen, daar zijne amunitie geen dag langer had kunnen strekken. Maar er waren den volgenden morgen, zelfs van de stengen der schepen, geene vijanden meer te zien, waarom de Ruyter het geraden vond zich met de 60 schepen, die hij nog onder zijne vlag had, naar de Wielingen te begeven. Hier moesten zoo spoedig mogelijk twintig andere schepen bij hem komen, die vroeger te Texel of in de Maas waren binnengevallen, doch blijkbaar meer geleden hadden, dan vele bodems in den slag bij Lestoffe, waarom zij niet onmiddellijk ter bestemder plaatse konden zijn.

In de Wielingen moesten ook de veroveraars hunne prijzen opbrengen, hetgeen de meesten niet hadden gedaan. Hierdoor haalden velen, die zich boven allen lof hadden gekwetend, zich geldboeten op den hals, waaruit men evenwel met genoegen ontwaart, dat de regeering niet straffeloos liet overtreden, wat zij eenmaal in het belang der orde had bepaald.

Volledig hadden de Nederlanders in den hardnekkigen vierdaagschen zeeslag de smet afgewischt, welke de slag bij Lestoffe op hunne vloot had geworpen. Geen hunner schepen was veroverd en niet meer dan 4 bodems waren gezonken of verbrand. Daarentegen hadden zij 6 Britsche schepen, als zooveel zegeteekenen, uit den strijd medegevoerd en mochten zij zich vleien een veel grooter aantal te hebben vernield. De Britten erkenden dat zij veel hadden

geleden, dat 9 of 10 hunner schepen waren veroverd of verbrand, dat eindelijk wel 1700 man dood of gekwetst en 2000 door ons gevangen genomen waren. Ofschoon deze cijfers in de Nederlandsche berichten veel hooger worden opgegeven, zoo staan zij toch, ook wanneer men slechts de opgaven der Britten als de ware aanmerkt, in zeer ongunstige verhouding tot hetgeen de onzen aan personeel hadden verloren. Hoe kan dus de Britsche schrijver Hume, met die gegevens voor oogen, nog beweren dat het eenigszins onzeker is, wien eigenlijk de overwinning toekwam?

Misleid door een valsch bericht, had men in Groot-Brittanje een aanvang gemaakt met vreugdebedrijven, toen de ontredderde schepen Koning en volk van de werkelijkheid kwamen overtuigen. De feesten werden echter niet gestaakt, en te midden daarvan hield men zelfs een dankdag, dien Burnet te recht noemt een „*gruwelijk bespotten van God en bedriegen van de wereld*”.

Meer reden had de bevolking der Republiek tot het houden van een plechtigen bededag, gevolgd door allerlei vreugdebedrijven. De Staten-Generaal gingen hierin voor en gelastten hunnen gezanten en residenten in het buitenland vreugdeteeekenen te doen met vuur. Zij boden allen vertegenwoordigers van vreemde mogendheden de middelen aan om in het openbaar van hunne deelneming te doen blijken. Aanvankelijk schijnt de Spaansche gezant tegen die openbare manifestatie eenige bezwaren geopperd te hebben. De houding der menigte bracht hem echter tot andere gedachten, en, vreezende voor de gevolgen, deed hij nog meer dan anderen; want hij was niet alleen bereid de benodigde piktonnen te betalen, maar onthaalde bovendien eenige leden der hooge regeering ten zijnent. Te Brussel was het huis van den Nederlandschen resident door het gemeen bedreigd en van de vreugdeteeekenen beroofd, voor welke baldadigheid het gouvernement later eenige voldoening gaf. Veel sympathie schenen de bewoners der Zuidelijke Nederlanden te dien tijde voor het wapengeluk hunner stamverwanten niet te gevoelen. Meer blijken van deelneming ontvingen de Staten van het Fransche hof. Dit berustte niet alleen in de maatregelen, welke het eerst als zeer gewaagd had afgekeurd, maar juichte die veeleer toe. Onder den indruk hiervan schreef van Beuningen aan den Raad-pensionaris:

„Alle herten (uytgeseyt seer weynige) verblyden haer, ende alle monden stemmen toe dat in veel Eeuwen op den Oceaen niets gesien is dat by dese zeestrydt vergeleken kan werden; ende dat de Resolutie, goede conduite, ende heroique courage, met dewelcke dit werck van 't begin af aen beleyt, ende in 't eynde geluckigh uytgeroert is, ten hooghsten te prysen ende te applaudiseren is.”

Inmiddels was er druk gearbeid aan het uitrusten der vloot, die vooral aan het tuig had geleden en van veel nieuw geschut moest worden voorzien. Meer dan honderd stukken waren in den vierdaagschen strijd gesprongen, gebarsten of op andere wijze onbruikbaar geworden. Ongetwijfeld stond dit in verband met de kettingkogels, waarvan men zich bij deze gelegenheid had bediend, welk projectiel op het stuk zelf een schadelijken invloed moet hebben. Velen houden die kettingkogels voor eene uitvinding van den Raadpensionaris, ofschoon er reeds lang vóór dien tijd melding van wordt gemaakt ¹⁾).

¹⁾ Tijdschrift van Pilaar en Obreen, VI, p. 66, waar gezegd wordt dat men in de beschrijving van Haarlem, door Schrevelius. p. 97, leest, dat men in 1572, tijdens het beleg der stad, „met

gheketende loeghels" schoot. In het Nautical magazine, XV, p. 594, en het United Service magazine voor 1842, II, p. 96, wordt gemeld, dat Deane in 1653 door „a chain-shot" uit een Nederlandsch schip sneuvelde.

Hoewel de herstelling der schade minder tijd vereischte dan wanneer de schepen veel aan den romp hadden geleden, zoo moesten de krachten toch worden ingespannen. Dankzij den ijver der autoriteiten, die niets te wenschen overliet, bereikte men spoedig het gestelde doel. Tot zijne niet geringe verbazing hoorde Ascue in zijne gevangenis, dat nagenoeg 60 bodems slechts 19 dagen na den slag weder konden uitloopen, waarbij zich later nog andere voegden, zoodat de Nederlandsche opperbevelhebber eerlang den vijand kon onder de oogen zien met eene vloot van 88 schepen en fregatten, 20 branders en 10 adviesjachten. Zij had 4700 stukken en ruim 22.000 man aan boord. Het verzoek der Staten, dat de Koning van Frankrijk te Duinkerken ten minste eenige branders ten behoeve hunner vloot mocht doen uitrusten en dat de Koning van Denemarken hunne vloot met een eskader mocht versterken, leidde voorloopig tot niets, waarom de Republiek andermaal geheel op eigen krachten moest vertrouwen.

Onder den Luitenant-Admiraal de Ruyter was het bevel over de achterhoede opgedragen aan Cornelis Tromp en dat over de voorhoede aan Jan Evertsen. Deze had, na het sneuvelen van zijn broeder Cornelis, alle bedenkingen over vroeger ongelijk ter zijde gesteld en het verlangen geuit om, evenals zijn vader, een zijner zoons en vier zijner broeders, in 's lands dienst, op het bed van eer te sterven. Op grond daarvan hadden de Staten van Zeeland den Admiraal in zijn vorigen rang geplaatst. Wel verre van het verzoek van Evertsen, dat als een bewijs zijner oprechte liefde tot het vaderland moest worden aangemerkt, naar waarde te schatten, en zich over het inwilligen hiervan te verblijden, schenen sommigen daarmede alles behalve ingenomen. Dit gaf den Staten van Zeeland aanleiding hun besluit in zeer scherpe bewoordingen te verdedigen.

Vooraf in den Raadpensionaris van Holland meenden zij een bitteren tegenstander van hun Luitenant-Admiraal te zien.

Eenigen tijd vertoefde de Ruyter met zijne vloot in de nabijheid der Engelsche kust, vanwaar hij, na eene vergeefsche poging om te landen, de hiertoe bestemde troepen terugzond.

Intusschen kwamen van tijd tot tijd nog schepen uit het vaderland aan en verschenen ook weder eenige Fransche edellieden, om aan boord der Nederlandsche schepen van de naderende gebeurtenissen getuigen te zijn. Op alles voorbereid, wachtten de onzen slechts op het uitloopen der Britsche vloot. Nadat er bericht gekomen was dat de vijand het voornemen scheen te hebben de haven te verlaten, liep de Nederlandsche vloot wat dieper in zee, ten einde hare tegenpartij in een meer geschikt vaarwater af te wachten. Verstandig was dit ongetwijfeld; maar het ontnaemt wel eenige waarde aan de bewering der onzen dat zij de Britten meer dan achttien dagen hadden besloten gehouden. Immers vertrokken de Nederlandsche schepen zoodra de Britten voornemens waren uit te zeilen, en kan men kwalijk spreken van binnenhouden, waar geen plan bestaat tot uitgaan.

Ten eenen male vruchteloos was echter de tegenwoordigheid der onzen voor de Theems niet geweest. Hierdoor toch was het uitzeilen van enkele schepen en eskaders belet en had men, buiten alle tegenspraak, der bevolking van Engeland zekeren schrik ingeboezemd. Wat het aantal schepen betrof, stond de macht der Britten gelijk met de onze. Hare uitrusting, met het oog op de stukken en de bemanning, was de beste, die ooit in de Engelsche havens was gedaan. Monk voerde het opperbevel. Onder hem commandeerde Thomas Allen de voorhoede en Jeremias Smith de achterhoede. Prins Robert bevond zich aan boord van het admiraalschip.

Op den avond van den 3^{den} Augustus kregen de beide vloten elkander tusschen Duinkerken en Noord-Voorland in 't gezicht en kwamen zij in elkanders nabijheid ten anker. Gedurende den nacht en den volgenden morgen maakten de beide partijen alles gereed tot den strijd, die wegens gebrek aan wind eerst tegen den middag van den 4den Augustus aanving. Zwaar had de Nederlandsche voorhoede het te verantwoorden, dewijl zij, om dezelfde reden, die tot dusverre den aanval had vertraagd, of om welke andere reden dan ook, niet aanstonds door den middeltocht werd bij gesprongen. Na zich omstreeks een uur lang te hebben verweerd, begon zij te wijken, en zij geraakte in verwarring toen Jan Evertsen en Tjerk Hiddes doodelijk gekwetst waren. Tevergeefs poogde de Ruyter door seinen als anderszins de vluchtenden te stuiten. De meesten hunner wendden den steven naar de haven en slechts enkelen sloten zich bij den middeltocht aan.

Intusschen staakte de Britsche voorhoede spoedig de aangevangen vervolging. Zij trachtte zich veeleer met het centrum onder Monk te vereenigen. Dit kon, uit hoofde van den slappen wind, slechts langzaam plaats hebben, hetgeen een geluk was voor de Ruyter; want deze kreeg, nadat de vereeniging der Britsche eskaders eindelijk was tot stand gekomen, eene overmacht te bevechten. Ofschoon hij zich met zijne gewone dapperheid kweet en het schip van Monk dermate ontramponeerde, dat het ter herstelling op sleeptouw moest worden genomen, zoo was de Nederlandsche bevelhebber omstreeks te vier uren toch verplicht voor den aandrang des vijands te wijken, zich vleierende dat zijne achterhoede hem eerlang den steun zou verleenen, waaraan hij dringende behoefte had.

Aangaande de oorzaak van de groote verwijdering, die tusschen het centrum en de achterhoede der Nederlandsche vloot was gekomen, zijn de berichten met elkander lijnrecht in strijd. De Ruyter beweerde dat hij zijne achterhoede niet kon bereiken en dat Tromp, die met deze wel had kunnen naderen, zulks had verzuimd. Hij verklaarde dat Tromp onbegrijpelijkwijze was blijven liggen en zodoende der Britsche achterhoede eene geschikte gelegenheid had aangeboden om de onze af te snijden. Daarentegen weet Tromp het aan de Ruyter, die, volgens zijn oordeel, te lang gedraald had met zich bij de voorhoede aan te sluiten en hierdoor aanleiding had gegeven zoowel tot de nederlaag dier voorhoede als tot de werkeloosheid van Tromp zelve, die eerst te vijf uren de Britsche achterhoede had kunnen aanvallen.

Zoodra de wind iets meer opgestoken en tevens eenigszins in zijn voordeel veranderd was, had Tromp doorgetast en de Britsche achterhoede tot wijken gebracht. Hij had gemeend dit behaalde voordeel, naar soldaat- en zeemanschap, te mogen vervolgen; vooral omdat hij onder het eskader van Smith ook eenige schepen van het Britsche centrum ontwaarde. Zelfs achtte hij het waarschijnlijk, dat de andere gedeelten onzer vloot zijn terugkeer, op dat tijdstip, voor eene vlucht zouden aanzien, hetgeen verderfelijke gevolgen had kunnen na zich sleepen.

Misschien drukte de Ruyter het wel wat sterk uit, door in een zijner brieven te schrijven, dat hij Tromp alleen tegen den avond een weinig had zien vechten, met eenige schepen der achterhoede. Dit is ten minste niet te rijmen met de aanzienlijke schade, welke het schip van Meppel had bekomen. Zeker is het, bij zooveel tegenstrijdigheid, niet gemakkelijk zich een eenigszins juist denkbeeld te vormen van de ware toedracht der zaak. Wat echter aanleiding hebbe gegeven tot de verwijdering, hare gevolgen bleven niet uit.

In afwachting der terugkomst van Tromp, week de Ruyter langzaam naar de Nederlandsche kust. Hij verwachtte, dat Tromp toch eindelijk wel iets van den benarden toestand van het centrum zou bespeuren, of zich ten minste gedurende den nacht weder hiermede vereenigen.

Dit geschiedde evenwel niet, en de Ruyter, bij wiens eskader zich inmiddels nog eenige schepen der voorhoede hadden gevoegd, was genoodzaakt den 5^{den} Augustus zijn terugtocht voort te zetten, steeds vervolgd door de Britten, wier aandrang hij moedig weerstand bood.

Schier hopeloos was echter zijn toestand. Door vijandelijke bodems omringd, met slechts een klein aantal Nederlandsche schepen in zijne onmiddellijke nabijheid, had hij niets dan dood of gevangenschap en de volkomen nederlaag van 's lands vloot voor oogen.

Ontmoedigd door een zoo donker vooruitzicht, raadpleegt hij met den Luitenant-Admiraal van Nes. Wat kunnen zij echter met slechts 7 of 8 schepen doen? Beiden zien geene uitkomst dan in den dood, en wenschen vurig, dat een vijandelijke kogel hen voor schande moge bewaren. Nauwelijks is hun wensch geuit, of een kogel vliegt, als geroepen, door de hut, maar neemt er slechts de stoelen weg, waarop de ontmoedigde bevelhebbers hebben gezeten. Geen wonder, dat zij dit, als den wenk eener hoogere macht beschouwen, en hunne taak met nieuwen moed hervatten.

Intusschen klimt de nood al hooger en hooger. Een vijandelijke brander nadert het admiraal-schip en dreigt het te vernielen. Deze poging wordt gelukkig verijdeld door eene snelle manoeuvre van het Nederlandsche vlaggenschip, terwijl eenige in der haast bemande sloepen, waarin zich ook de tegenwoordig zijnde Fransche edellieden begeven, het gevaar ganschelijk afweren.

Omstreeks twee uren na den middag, staakte de tegenpartij hare vervolging, uit vrees voor de banken, die terecht als zoovele bolwerken der Nederlandsche kust zijn aan te merken. Hierdoor werd de Ruyter met zijne vloot, na alle doorgestane gevaren, tegen het uiterste behoed. Ongestoord kon hij zijn terugtocht voortzetten tot in de Wielingen, waar vóór dien tijd vele schepen der voorhoede waren binnengevallen, en waar een dag later ook de achterhoede onder Tromp verscheen, die, naar het oordeel van den opperbevelhebber, oogenschijnlijk slechts weinig geleden had. Ofschoon later het tegendeel bleek en het gedrag van Tromp in dit opzicht niet te laken was, zoo had de achterhoede zelve, ten gevolge van hare afzondering, toch onloochenbaar in groot gevaar verkeerd van door het gros der Britsche vloot van de havens te worden afgesneden.

Alles behalve vriendschappelijk was de ontmoeting tusschen de Ruyter en Tromp, toen deze, meenende naar plicht en eed gehandeld te hebben, zich bij den opperbevelhebber kwam aanmelden. Nadat hij van de Britsche kust teruggekeerd en op zijne beurt door Smith gevolgd, niet de Nederlandsche, maar wel de Britsche vloot had ontwaard, was een duister vermoeden omtrent het lot der eerste bij hem opgekomen. Ook was het schip van Tjerk Hiddes, dat hij in zeer ontramponeerden toestand drijvende had gevonden, een slecht voortteeken voor hem geweest. Eerst in de Wielingen kreeg hij echter de volle zekerheid van hetgeen er was gebeurd. Hoe ernstig de bezwaren waren, die tegen hem werden ingebracht, als ware hij de oorzaak van den noodlottigen afloop van het jongste gevecht, kon Tromp uit den mond van den verbolgen opperbevelhebber vernemen, indien hem daarvan nog niets was ter oore gekomen.

Thans was de overwinning in geenen deele aan den vijand te betwisten. Deze had de Nederlandsche vloot teruggeslagen, haar aan alle zijden bestookt, en vertoefde nog steeds in de nabijheid der kust. Sommigen hier te lande begonnen zelfs de voordeelen, in den vierdaagschen zeeslag behaald, te betwijfelen, om zoodoende de schande te verminderen van door een onlangs verslagen vijand uit zee gedreven te zijn.

Maar noch de schade, noch de schande was van dien aard, dat men haar uit nationalen trots behoefde te verbloemen. Het verlies aan personeel was niet groot, in vergelijking met de

hardnekkigheid van den strijd; dat aan materieel bedroeg niet meer dan 2 verbrande schepen, terwijl de Britten er slechts één hadden verloren. Niet een onzer schepen was in 's vijands handen gevallen, zoodat er geene sprake kon zijn van schande aan onze zijde of van eene luisterrijke zegepraal der tegenpartij. Deze had evenwel genoeg gedaan, om zich de overwinning te kunnen toeëigenen en meester van de zee te blijven.

Moest het zelfs niet strekken tot verhooging van den roem des bevelhebbers, dat hij, onder zulke hoogst ongunstige omstandigheden, van de hem toevertrouwde macht betrekkelijk weinig had verloren? De Britten gaven hem den lof, dien de onzen vroeger aan de kloekmoedigheid van hun bevelhebber hadden toegezwaaaid: zij erkenden, dat de Ruyter door zijn beleid den aftocht even eervol had gemaakt, als de grootste overwinning. Lodewijk XIV stemde hiermede ten volle in, wenschte den Nederlandschen Admiraal geluk met diens roemvollen terugtocht, en vereerde hem met de ridderorde van St. Michiel. Voor de Ruyter's persoon was dit alles zeer vleierend; in de Republiek nam het echter geenszins den indruk van het gebeurde weg, dat voor Tromp zeer ernstige gevolgen had.

Allen waren het hierover eens, dat de drie eskaders van de Nederlandsche vloot te ver van elkander geraakt waren, en elkander dus niet genoeg hadden kunnen bij staan. De Raad-pensionaris, dien men niet van partijdigheid ten gunste van Tromp zal beschuldigen, schreef, dat er ook tusschen de voorhoede en den middeltocht te veel ruimte was gekomen. Vruchteloos had de Ruyter getracht zijne voorhoede te bereiken. Is het derhalve zoo geheel de schuld van Tromp, dat hij aanvankelijk niet beter was geslaagd? Het is inderdaad moeielijk hierop te antwoorden, en bovendien te beslissen, of de Ruyter, door het doen van seinen als anderszins, het aansluiten der achterhoede had kunnen bevorderen of de verwijdering hiervan beletten. De schepen van Tromp en Meppel waren des avonds nog te zien, ofschoon de laatste zich wel drie mijlen van de Ruyter bevond. Gesteld echter dat de opperbevelhebber werkelijk had verzuimd, in tijds de noodige seinen te doen, zoo ontheft dit Tromp geenszins van alle schuld. Zelfs kon de geheele manoeuvre van Smith, zooals door sommigen werd vermoed, wel niets anders zijn geweest, dan eene list, om Tromp met zijn eskader van de vloot af te leiden. Hoe men het neme, en al schrijve men Tromp ook de uitmuntendste bedoelingen toe, zoo is zijn gedrag bij deze gelegenheid niet geheel vrij te pleiten van eene overijling of onbezonnenheid, die in een man op zijn standpunt is af te keuren.

Velen gingen verder. Zij weten de handelwijze van Tromp aan zijn haat tegen de Ruyter, aan zijn misnoegen met den bestaanden regeeringsvorm en aan andere onedele drijfveeren. Zij brachten de komst van den heer van Sommelsdijk, een bekend voorstander van het stadhouderlijke huis, die zich 's morgens voor den strijd bij voorkeur aan boord van Tromp had begeven, in verband met diens gehouden gedrag. Maar de Luitenant-Admiraal Meppel en de andere officieren, die onder Tromp hadden gestaan, waren van oordeel, dat zij hun plicht gedaan en lof verdiend hadden. Misschien ware de gansche zaak beter te verantwoorden geweest, bijaldien de andere eskaders minder tegenspoed hadden ondervonden. Later bleek, dat Tromp, gedurende zijne afwezigheid, eenig bericht had gezonden aan den opperbevelhebber, wien dit echter niet ter hand was gekomen.

Harde woorden waren, na de terugkomst van Tromp, tusschen hem en de Ruyter gevallen. De laatste had zich, zelfs ten aanhooren van het scheepsvolk, met ongewone heftigheid uitgelaten tegen de officieren, die onder de bevelen van Tromp hadden gestaan. Zoowel in zijne brieven, als in zijne gesprekken met de Gecommitteerden, had de opperbevelhebber over Tromp geklaagd. Deze achtte zich hierdoor ten hoogste gegriefd, en schreef den 13^{den} Augustus een brief

aan de Staten-Generaal, waarin hij zijne gramschap lucht gaf. Hoe vertoornd hij was over de hem aangedane bejegening, blijkt uit het gansche stuk, doch vooral uit deze woorden:

„Omdat Godt Almachtig met kleynder macht my op den ryandt heeft avantage gegeven, ende hem met een groote macht desavantage, van hem voor oorsaecke van de nederlaghe, ende voor een schelm gedecriëert te worden, is my onlydelyck, ende soo geen reparatie daer van kryge, ben incapabel het vaderlandt te kunnen dienen; want soo nu niet wel gedaen heb, meene noyt wel te sullen kunnen doen: ende is geen tydt om schelmen t' employeren, maer wyse, voorsichtighe ende couragieuse zeehelden, die voor 't vaderlandt, ende haer eygen reputatie bereydt syn Goedt ende Bloedt op te zetten, welcke ick meene tot noch toe soo wel door Godts genadigen Zeeghen te hebben geconserveert, dat ick geen Luytenant-Admiraal de Ruyter, noch eenigh mensch ter wereldt, soo lange ick leve, capabel achte my die te sullen ontstelen.”

De Staten van Holland begrepen, dat vlagofficieren, die zoo tegen elkander verbitterd waren, niet tegelijk in dienst konden blijven, en besloten, op advies van den Raadpensionaris, Tromp te ontslaan. Zij benoemden onmiddellijk in diens plaats den Kolonel van Genth, die aan het hoofd van een der regimenten scheepssoldaten stond. Evenals in der tijd Wassenaer, beriep van Genth zich op zijne mindere ervaring in zeezaken; maar dit baatte weinig. Sommigen wilden aan alle redeneering een einde maken, door hem slechts uitdrukkelijk te gelasten de benoeming aan te nemen. Zoo ver kwam het echter niet, daar van Genth zich liet overhalen. Ter vermijding van opschudding, ontboden de Staten van Holland Tromp, die onder het zeevolk zeer bemind was, naar den Haag, waar zij hem den 23sten Augustus het genomen besluit mededeelden, met uitdrukkelijk verbod, zich uit den Haag te verwijderen of gemeenschap met de vloot te hebben. Tromp droeg den even harden als onverwachten slag met kalmte, en toonde, dat hij meer oplopend dan haatdragend was, door zijn aanbod om niet langer aan het hoofd van een eskader, maar onmiddellijk onder de Ruyter te dienen. Aangezien dit echter geene verandering bracht in het besluit der Staten van Holland, zoo vroeg hij slechts, dat de Staten-Generaal hem ook als kapitein mochten ontslaan.

Met niet weinig partijdigheid waren de Staten van Holland in de zaak van Tromp te werk gegaan, vooral nadat deze zich bereid had verklaard den lande onder de Ruyter's onmiddellijk bevel te dienen. Ongelukkigerwijs kwam er een verhaal in het licht ter zijner verdediging, op naam van den heer van Sommelsdijk, hetwelk later bleek niet afkomstig te zijn van dezen, maar van Kievit, een zwager van Tromp, die in de zaak van Buat betrokken was en later uit dien hoofde bij verstek werd veroordeeld. Natuurlijk deed zulk eene verdediging, vooral in de oogen der staatsgezinde regenten, meer kwaad dan goed. Overtuigender dan door eenig geschrift bewees Tromp door zijn gedrag, hoe edel en vaderlandlievend hij gezind was. In weerwil van alle rechtmatige grieven, welke hij tegen de regenten had, wees hij, die na zijn ontslag als ambteloos burger leefde, eene uitnoodiging van den Franschen gezant om zich aan den dienst van Lodewijk XIV te wijden, onvoorwaardelijk af.

Sedert het laatste gevecht was de Britsche vloot zich in de nabijheid der Nederlandsche kust blijven ophouden, waar zij den handel eene aanzienlijke schade berokkende. Den 18^{den} Augustus verscheen de bekende Holmes met eenige lichte vaartuigen en branders in het Vlie, waar een aantal koopvaarders, ondanks eene ontvangen waarschuwing, te weinig voor eigen veiligheid hadden gezorgd. Onder het geleide van Laurens Heemskerk, den uitgeweken en bij verstek veroordeelden Nederlandschen kapitein, zeilden de Britten het Vlie binnen en verbrandden er 140 koopvaardersschepen en 2 konvooiers. Niet tevreden met dien uitslag, verwoestten zij het westeinde van Terschelling ¹⁾.

1) Aitzema noemt niet Heemskerk, maar Stinstra, den stuurman van Kortenaer. Hoe zonderling de vreemdeling soms met Nederlandsche namen omspringt, blijkt ook hier. In de Naval Chronicle staat Ulci i. p. v. Vlie. Vermoedelijk eene schrijf- of drukfout. Maar de levensbeschrijver van Holmes, Pepys, Rapin Thoyras e. a. spreken van een stadje Brandaris. Zie hierover ook de Navorscher voor 1854, p. 371.

Holmes zelf stichtte er brand, omdat zijne volgelingen, naar het hem voorkwam, te lang draalden. Ellendig was het lot der bevolking, die, van alles beroofd, een goed heenkomen moest zoeken. Men begrootte de schade op omstreeks twaalf miljoen gulden. Later hebben de Britten zelven dezen plundertocht afgekeurd. Jammer slechts dat eene dergelijke vernieling van bijzonder eigendom in de geschiedenis hunner zeeoorlogen niet tot de zeldzaamheden behoort. Dubbel jammer dat een onzer eigen landgenooten hun bij deze gelegenheid zijne medewerking verleende. Tot eer van Karel II zij hier bijgevoegd, dat hij Heemskerk beval zich oogenblikkelijk te verwijderen, toen deze zich in zijne tegenwoordigheid op een zoo verraderlijk bedrijf durfde beroemen. Bij wijze van schadeloosstelling waanden de onzen zich gerechtigd tot het verbranden van eenige Engelsche koopvaarders in de Elbe. Maar deze daad, waarbij tegelijk met de Engelsche vaartuigen een Hamburger schip in brand geraakte, is volstrekt niet te verdedigen. Met reden beklaagden zich de Hamburgers over die wraakneming op onzijdig gebied, welke de onzen te vergeefs poogden te verontschuldigen met het gebeurde in het Vlie, dat ten minste binnen het gebied van eene der oorlogvoerende partijen was voorgevallen. De Hamburgers moesten het misgelden, daar zij eenigen tijd later verplicht waren de op hunne rivier aangerichte schade, ten bedrage van ruim vier tonnen gouds, aan de Britten te vergoeden.

Eindelijk verliet de Britsche vloot onze kusten en kon de Nederlandsche, in de eerste dagen van September, ten derden male in zee steken. Zij klom weldra tot eene macht van 79 schepen en 26 of 27 branders. Onder de Ruyter, commandeerden van Genth en Bankert, welke laatste in de plaats van Jan Evertsen tot Luitenant-Admiraal van Zeeland was benoemd. Verzekerd dat de Hertog de Beaufort nu toch eerlang zou opdagen, zeilde de Nederlandsche vloot door de Hoofden. Zij ontmoette den 11^{den} September bij Boulogne de Britsche vloot onder Prins Robert, zonder dat er een gevecht op volgde, hetwelk beide Admiraals verklaarden tevergeefs gezocht te hebben. De onzen hadden de Loyal Charles (56) verbrand en, volgens de kustbevolking, hun best gedaan om den vijand te bereiken. Wat de Britten vertellen van het vluchten der Nederlanders en van het op strand halen hunner schepen, om deze te bergen, is blijkbaar valsch of ten minste zeer overdreven.

Uiterst gevaarlijk was het verblijf in het Kanaal voor zware schepen, die aldaar geene havens vonden. Hierom keerde de Nederlandsche vloot den 19^{den} September naar de Hoofden en vier

dagen later naar de Vlaamsche kust terug. Zelfs achtte de krijgsraad het niet verantwoord, zonder uitdrukkelijk bevel der Staten-Generaal, andermaal het Kanaal in te zeilen, waardoor nu echter de hoop op eene vereeniging met de Fransche vloot ten eenen male vervloog. Want deze was den 13^{den} September van La Rochelle vertrokken en tot Dieppe genaderd, vanwaar evenwel de Beaufort, op grond van het verzeilen der onzen en omdat de wind minder voordelig werd, naar Brest terugkeerde.

Hoogst zonderling was de houding van Lodewijk XIV, ook nadat hij Groot-Brittanje den oorlog had verklaard. Een Frans schrijver noemt de gansche zaak eene komedie, waarbij het kanon buiten spel bleef en welke den Koning eene uitmuntende gelegenheid schonk zich tot een voorgenomen inval in de Zuidelijke Nederlanden te wapenen. Later beriep Lodewijk zich tegenover den Koning van Engeland op de hier aan den dag gelegde werkeloosheid. Toch schenen Lodewijk en zijn gezant te 's Gravenhage alles behalve gerust over het lot der vloot van Beaufort. De Britten namen werkelijk een Fransch schip en maakten jacht op drie Nederlandsche schepen onder van der Burg, die met de Franschen uit de Middellandsche Zee waren teruggekeerd. Twee daarvan liepen tegen den wal en het derde zocht eene schuilplaats in de Seine. Over dien ganschen aanval, welke voor de Franschen ernstige gevolgen had kunnen hebben, indien de Britten hadden doorgetast, ligt iets geheimzinnigs, dat óf tegen de oprechtheid van Lodewijks bedoelingen, óf tegen het beleid der Britsche vlootvoogden pleit.

Veel baat hadden de onzen van de medewerking der Franschen niet gehad. Slechts één enkele brander was, op herhaald verzoek van van Beuningen, naar de Nederlandsche vloot gezonden, ofschoon men aan het Fransche hof zeer goed inzag dat het bespottelijker was zóó te helpen dan niets te doen.¹⁾ Voorloopig lieten de Staten-Generaal den Koning verzekeren, dat zij het bevel aan Beaufort met aangenaamheid hadden verstaan, er den wensch bijvoegende dat de Koning dezelfde genegenheid tot het voorjaar mocht behouden.

1) Nog in onze dagen heeft François Combes, hoogleeraar te Bordeaux, trachten aan te toonen dat Lodewijk XIV meer had gedaan. Maar het resultaat is, dat het niet tot eene vereeniging kwam en dat andere schepen, te Kopenhagen en te Amsterdam voor Fransche rekening uitgerust, eerst in het volgende jaar opdaagden, zoodat wij geenszins verlost zijn van dien bespottelijken brander. Zie de Wetenschappelijke Bladen voor 1865, 10de aflev., p. 232 e. v.

Na het vertrek der Franschen en Nederlanders uit de Middenlandsche Zee, waar geen ander Nederlandsch eskader was gekomen, hadden de zeeroovers vrij spel gekregen en moesten de schippers zich slechts zoo goed mogelijk met eigen middelen redden. Er was dus geene reden om zich te verblijden over het eenige, dat het verbond met Frankrijk had uitgewerkt.

Denemarken, van welks bondgenootschap de Republiek zich insgelijks veel had beloofd, droeg iets bij tot beveiliging der schepen, die uit de Oostzee terugkeerden, maar had overigens weinig gedaan en zelfs geweigerd de werving van zeevolk ten behoeve onzer vloot toe te laten. Kwelijk ondersteund door hunne bondgenooten, hadden de Staten in 1666 den oorlog ter zee met eigen middelen moeten voeren. Voor- en tegenspoed hadden elkander afgewisseld; doch over het algemeen waren de onzen niet ongelukkig geweest. Hierom besloten de Staten hunne vloot na de terugkomst van Boulogne te doen binnenvallen, van welk besluit zij evenwel terugkwamen op het bericht van den brand te Londen. Daar echter hun opperbevelhebber leed aan de gevolgen eener brandende pluis of lont, die hem in de keel was geraakt, lieten de Staten hem terugkeeren en zonden zij den Raadpensionaris als gemachtigde naar de vloot, tot ergernis van Zeeland, dat zich ouder gewoonte hiertegen verzette, klagende dat Holland

nagenoeg alle gezag in regeeringszaken zonder grens of instructie aan een eenig persoon toevertrouwd, doch evenals Friesland verzuimde hem een Gedeputeerde ter zijde te stellen.

Er gebeurde evenwel niets van belang meer en de vloot moest half October wegens ziekten onder de bemanning en ongunstig weder binnenvallen, met uitzondering van eenige bodems, die later, met andere versterkt, nog eene wijle bleven kruisen. Den 5^{den} October hadden eenige verwachte retourschepen goed en wel de havens bereikt, met uitzondering van één, hetwelk door een misslag van den loods was vergaan.

Behalve op de schepen, die men voornemens was gedurende den winter in zee te houden, rekende men op de kapers, die echter vóór den 1sten Maart moesten terugkeeren, opdat het volk op de vloot zou kunnen dienen. Om dezelfde reden bleef de Groenlandsvaart streng verboden. Met betrekking tot het algemeene verbod van zeevaart, kwamen de Staten op hun vroeger besluit terug, uit vrees dat anders de handel te veel zou worden verlegd. Zij handhaafden het alleen voor zoover het Engeland gold, maar stelden de vaart op andere havens weder open, onder beding dat alle koopvaarders zoogenaamd den vierden man ten behoeve der vloot moesten leveren.

Had Frankrijk evenveel hulp verleend als het stof tot praten en schrijven gaf, dan ware de Republiek met het bezit van zulk een bondgenoot te benijden geweest. Aanvankelijk was er geschreven en gewreven over het bevel, in geval het tot eene vereeniging kwam; daarna was de onderlinge begroeting der vloten ter sprake gekomen. Sedert kort was in Frankrijk een reglement op het saluut uitgevaardigd, waarbij den bevelhebbers der zeemacht werd voorgeschreven een saluut met de vlag te eischen, doch het contra-saluut alleen met kanon te doen. De Fransche officieren beweerden nu, dat zij dit gewoon waren, terwijl de Nederlandsche verklaarden, dat hun saluut vroeger toch wel met de vlag was beantwoord. De Staten, wier ambassadeur van het nieuwe reglement geene kennis schijnt gedragen te hebben, trokken zich de zaak ernstig aan: „Maer het is absolute noodtsaekelyck,” schreef de Raad-pensionaris aan van Beuningen,

„dat Syn Majesteyt sich op 't point van de salutatie ende resalutatie met de vlagge, voor af, of immers te gelycke cathegoryckelyck verklaere; want de gemelde Heeren Gedeputeerden ende Gevolmaghtigden eenpaerighlyck verstaen, gelyck het myns bedunckens, ook geen contradictie en lydt, dat wy van de geëyschte resalutatie moeten verseeckert syn, of dat andersints de vlagge van deser syde sal moeten blyven waeyen.”

Eenige dagen later, voegde hij daarbij: „Over het strycken van de vlagge, sullen wy moeten d'accordt wesen, eer ende beroorens eenigh adjustement over de conjunctie, sal kunnen werden gesloten.”

Hoewel Lodewijk XIV beloofd had, daarover niet te zullen haarkloven, zoo bleef de onderhandeling toch levendig. Om niet den schijn te hebben, dat zij de vereeniging hadden verhinderd, besloten eindelijk de Staten de Nederlandsche vlag te doen strijken, mits dat hun bevelhebber zich had vergewist, dat het saluut op gelijke wijze zou worden beantwoord. Dit was echter van den beginne af hun voornemen, zoodat de Staten eigenlijk niets inwilligden, maar de beslissing slechts verschoven, totdat er eene vereeniging op handen was. Aangezien het

evenwel noch in dit, noch in het volgende jaar tot eene vereeniging kwam, zoo bleef het geschil, waarover menig blad papier vol geschreven was, voorloopig onbeslist.

Belangrijker voor de Republiek was eene particuliere uitrusting, die op last der Staten van Zeeland onder Abraham Crynssen tot stand kwam. In December 1666 vertrok deze uit Vlissingen met 5 schepen, die gezamenlijk 122 stukken voerden, en een ongewapend vaartuig. Hij veroverde in het volgende jaar Suriname, welks bezetting hij aanvankelijk misleidde, door het voeren van Engelsche vlaggen. Wel hernam de bevelhebber van Jamaica deze kolonie, doch, zooals hierna zal blijken, te laat, om zijnen landgenooten daarop een vernieuwd recht te geven.

Na Essequebo en Tabago te hebben bezet, sloot Crynssen eene overeenkomst met den bevelhebber der Fransche zeemacht te Martinique, die een gemeenschappelijk handelen tegen de Britten ten doel had, doch niet baatte. Crynssen deed zelfs de ervaring op, dat zijn eskader niet onvoorwaardelijk op de medewerking der Franschen kon rekenen en stevende daarom liever alleen noordwaarts. Hij vernielde op de kust van Virginië eenige Britsche schepen, onder welke een oorlogsschip van 46 stukken. Met 11 prijzen keerde hij in Augustus 1667 van zijn tocht terug, waaraan de Nederlanders het bezit van Suriname te danken hadden.

Voor de aankomst van Crynssen, had de Republiek zich in Europa krachtig doen gelden en den vrede met Engeland getroffen. Daarentegen had zij zich van Frankrijk verwijderd, hetgeen voor korten tijd eene geheel andere combinatie in het leven riep, welke onmiddellijk den val der Staatspartij na zich sleepte. Hoe dit alles zich toedroeg, zal het onderwerp der volgende hoofdstukken uitmaken.

HOOFDSTUK XXVI.

Vredesonderhandelingen. — Nieuwe uitrusting hier te lande. — Cornelis de Witt tot Gedeputeerde op 's lands vloot benoemd. — Roemvolle bedrijven der Nederlanders op de Theems en de Medway. — Andere verrichtingen der zeemacht. — Wat er van de hulp van Frankrijk kwam. — Vrede te Breda in 1667. — Terugkeer der vloot. — Merkbare invloed van den Luitenant-Admiraal de Ruyter.

Twee jaren had de oorlog nu reeds voortgewoed, zonder dat de Britten de beoogde uitkomst hadden verkregen. De Republiek had de wapenen slechts noode opgevat en voortdurend blijken gegeven, dat zij den vrede op billijke voorwaarden wilde handhaven of herstellen. Anders was het gelegen met Groot-Brittanje, hetwelk den oorlog uitgelokt en zich daarvan de schoonste gevolgen voorgespiegeld had. Eerst nadat de werkelijkheid hieraan niet had beantwoord, was er de stemming minder oorlogzuchtig geworden en begonnen zoowel het hof als de natie insgelijks naar het herstel des vredes te verlangen.

Er was slechts eene geschikte aanleiding noodig tot het aanknoopen der onderhandelingen.

Men vond haar ongezoekt in de briefwisseling over het lijk van Berkeley, waarbij men zich wederzijds in zeer beleefde termen had uitgelaten en op de neiging tot vrede had gezinspeeld. Zelfs had Karel II, die indertijd de bemiddeling der Zweden had afgewezen, bij deze gelegen-

heid, eenigermate de eerste stappen gedaan. Veel moeite behoefde hij zich echter niet te geven, daar de Staten door het aannemen der Zweedsche bemiddeling getoond hadden, hoe bereid zij waren tot het sluiten van een billijk verdrag. Nu ook Karel II hiertoe overhelde, nam hij van zijn kant insgelijks de bemiddeling van Zweden aan. Weldra kwam men zoo ver, dat slechts eene plaats behoefde te worden aangeduid, waar men over de voorwaarden zou kunnen handelen. Achtereenvolgend was er sprake van Londen, 's Gravenhage en Dover, die echter of door de eene, of door de andere partij, om verschillende redenen, minder doelmatig geoordeeld werden. Eindelijk gaven de Staten den Koning van Groot-Brittanje de keus tusschen Maastricht, 's Hertogenbosch en Breda. Met al die voorloopige beraadslagingen verliep een geruime tijd, zoodat de maand Maart meer dan half verstreken was, voordat 's Konings keuze zich op de laatst genoemde plaats had gevestigd.

Langzamerhand kwamen gemachtigden van alle partijen te Breda, waar de eigenlijke vredehandel eerst in het begin van Juni een aanvang nam. Ter vermijding van alle geschil over het saluut, hadden de Staten besloten de Britsche gezanten bij de uiterste ton te doen afhalen, zoodra het fregat, dat hen overbracht, zich te Goeree voorgaats vertoonde. Mochten de gezanten doorvaren, dan moest hun saluut afgewacht en alleen met geschut beantwoord worden. Zij kwamen echter niet te Goeree, maar te Vlissingen binnen, van waar zij met Nederlandsche jachten naar Terheiden vertrokken. De Zweedsche ambassadeurs kwamen met een Engelsch fregat van Londen, hetwelk met kanon salueerde en op gelijke wijze werd beantwoord.

Het was nu de vraag, of er tijdens de onderhandelingen al dan niet stilstand van wapenen zou wezen. Reeds vroeger hadden de Zweedsche ambassadeurs tot dit einde een voorstel gedaan, welks aanneming de Staten van Holland echter „*om verscheyde pregnante consideratiën seer bedenkelyck ende nadeelig*” hadden geacht. De onzen waren, om hierna te melden redenen, tegen het voorstel en sloegen den wapenstilstand onvoorwaardelijk af. Nog altijd griefde hen de vernieling der koopvaarders in het Vlie, welke de Raadpensionaris der tegenpartij wenschte betaald te zetten. Hij vleide zich dit te kunnen doen, door het ten uitvoer leggen van een vroeger gevormd plan tegen de Britsche havens en rivieren.

In weerwil van het uitzicht op vrede, had men daarom de toebereidselen in de Republiek voortgezet. Zeer vroeg in het jaar, waren gelden ten behoeve der zeemacht aangevraagd en toegestaan. IJverig was aan de uitrusting der vloot gearbeid, die echter door langdurige koude zeer werd vertraagd ¹⁾).

1) De Hollandsche Mercur van 1667, p. 33, bericht aangaande de laat invallende vorst, dat men den 22sten Maart met wagen en paard over de Maas reed, en dat enige personen, welke den 15^{den} Maart met een schip van Dordrecht naar Zaandam vertrokken waren, drie dagen later op schaatsen terugkeerden.

Geen wonder, dat velen in Engeland zich intusschen wat ongerust maakten over de drukte in de Nederlandsche havens. Zelfs was de Hertog van York, kort voor dat de gemachtigden naar Breda vertrokken, de versterkingen langs de zuidkust in oogenschouw gaan nemen. Minder begrijpelijk is de zorgeloosheid van den Koning, die slechts een gedeelte zijner vloot liet uitrusten, naar men wil, om het geld, dat voor de zeemacht bestemd was, tot andere einden te kunnen bezigen. Rampzalig en vernederend voor de Britsche natie was de geldverspilling van het hof, dat het materiëel der vloot liet vervallen en het personeel aan ellende ten prijs gaf, terwijl alles eenig naderend gevaar deed vermoeden. Want de uitrusting der Nederlanders was geen geheim, en men kon zelfs niet zeggen, dat de Staten hunne tegenpartij door eene

schijnbare werkeloosheid in slaap zochten te wiegen. In April en Mei hadden zij eene koopvaardijvloot tot benoorden Schotland doen geleiden door hun Admiraal van Genth, die bij zijn terugkeer, langs de kust, zelfs tot in de haven van Edinburgh niet weinig schrik had verspreid. Het veroorzaakte in het noorden van het Vereenigde Koninkrijk zekere bezorgdheid voor de naaste toekomst, die om andere redenen ook in het zuiden heerschte. Alleen de Koning scheen haar niet te deelen, totdat het gedonder van der Staten geschut zich in zijn paleis deed hooren en de brand zijner eigen schepen voor hem een licht deed opgaan.

Wegens velerlei oponthoud en tegenspoed, verscheen de Ruyter eerst den 3^{den} Juni met de schepen uit de Maas ter reede van Texel. Drie dagen later stak de vloot in zee, met achterlating van eenige bodems, die nog niet gereed waren. Zij stond onder het bevel van de Ruyter, terwijl Bankert, ouder gewoonte, de tweede persoon der vloot zou wezen, nadat hij zich met het nog afwezige Zeeuwsche eskader bij het gros had gevoegd. Als bevelhebber, zou de Ruyter echter eerst door van Nes, en dan door van Genth worden vervangen. Er waren thans weder vijf Luitenant-Admiraals, daar de Staten van Friesland die waardigheid in hun gewest hadden opgedragen aan Hans Willem Baron van Aylva, die vroeger te lande had gediend. Maar ook deze moest voorloopig met zijne schepen achterblijven.

Krachtig hadden de Staten van Holland op het benoemen van Gedeputeerden aangedrongen. Zij hadden er nadrukkelijk op gewezen, hoe uitmuntend deze zich hadden gekweten in den storm, die 's lands vloot in September 1665 had getroffen, beweerende, dat zelfs de voordeelen in den Vierdaagschen zeeslag beter vervolgd, de wanorden in den Tweedaagschen beter verhoed hadden kunnen worden, indien er Gedeputeerden op de vloot waren geweest. Hunne tegenwoordigheid strekte grootelijks tot ontlasting der officieren, die nog kort geleden om het nemen van dien maatregel hadden verzocht.

Bovendien zouden de bevelhebbers der Fransche vloot, wanneer het tot eene vereeniging mocht komen, door hunne hooge geboorte, de onze lichtelijk overschaduwen. Om al die redenen, van welke de laatste juist niet zeer vleidend was voor de Nederlandsche zeeofficieren, hadden de Staten van Holland de Staten-Generaal dringend uitgenoodigd, eenige cordate en standvastige mannen op de vloot te zenden.

Nadat de Staten-Generaal den 12^{den} Mei, geheel overeenkomstig het verlangen der Staten van Holland, het besluit hadden genomen zich op de vloot te doen vertegenwoordigen, vestigden zij, die het hadden uitgelokt, den 20sten derzelfde maand hunne keuze op Cornelis de Witt, burgemeester van Dordrecht en broeder van den Raadpensionaris.

Aangezien de Staten van Zeeland en Friesland, die tot hetzelfde gerechtigd waren, geene benoeming deden, zoo bleef C. de Witt de eenige vertegenwoordiger der hooge regeering op de vloot. Als zoodanig verstrekten de Staten-Generaal hem den 27sten Mei eene commissie, waarin wel over de vereeniging met de Fransche vloot, maar niet over het groote dessein werd gesproken. Het besluit, dat hierop betrekking had, namen zij eerst drie dagen later, blijvende echter het vaststellen van vele nadere bijzonderheden opgedragen aan hunne gevolmachtigden ter reede van Texel, onder welke zich ook de Raadpensionaris bevond.

Terecht zou men hier kunnen vragen, waarom de Staten van Holland niet, evenals in de beide vorige jaren, den Raadpensionaris zelven gekozen hadden; vooral omdat het thans eene onderneming gold hoofdzakelijk in zijn brein ontworpen, die in elk geval, zoowel bij voor- als bij tegenspoed, uiterst gewichtig in hare gevolgen moest zijn. Hierop kan alleen de houding van Frankrijk een voldoende antwoord geven. Wel verre van de Staten met zijne vloot te ondersteunen, begon de Koning van dit rijk, wiens staatkunde met betrekking tot de Zuidelijke

Nederlanden den onzen sedert geruimen tijd wantrouwen had ingeboezemd, meer en meer vijandelijke bedoelingen aan den dag te leggen.

Na het aanknoopen der vredesonderhandelingen te Breda, gaven de maatregelen van Lodewijk XIV nog ernstiger reden tot bezorgdheid, waarom de Raadpensionaris het veiliger achtte zich niet te verwijderen, en de keuze liever op zijn broeder te doen vallen, die in zijn geest en onder zijn invloed kon werken. Dat hij zich met betrekking tot de plannen van Frankrijk niet had bedrogen, bleek nog voor het uitzeilen der vloot, daar Lodewijk XIV tegen het einde van Mei met een leger in de Zuidelijke Nederlanden viel, waar hij, gedurende den vredeshandel te Breda, zijne krijgsbedrijven bleef voortzetten. Met welken uitslag zal later worden aangestipt. Het bovenstaande is genoeg om te doen zien, wat de Staten van Holland bewoog, om de leiding eener zoo belangrijke onderneming, als men thans voorhad, niet aan den Raadpensionaris op te dragen. Welk een invloed deze echter behield, is hieruit op te maken, dat de Gedeputeerde aanvankelijk in zijne officiële brieven over den aanslag moest zwijgen, en al wat hierop betrekking had slechts melden aan zijn broeder, die het dan naar bevind van zaken zou kunnen gebruiken.

Over de eigenlijke bestemming der vloot, hing een zoo dichte sluier, dat zelfs een man als d'Estrades moest betuigen er geene kennis van te dragen. Ter vermindering van al wat aan het doel van den tocht eenige ruchtbaarheid kon geven, staken de Gecommitteerden der Staten-Generaal met de vloot in zee, en ontvingen de bevelhebbers eerst buitengaats eenige algemeene inlichtingen. Volledige opening van zaken kregen alleen C. de Witt en de Ruyter, wien de Gecommitteerden, eene mijl buiten den wal, de instructie ter hand stelden, waarvan zij den inhoud eerst den 28sten Juni, nadat dus het groote doel was bereikt, aan de Staten-Generaal mededeelden. Zoodra de taak van den Raadpensionaris, die bij dit alles de hoofdrol vervulde, op de vloot was afgeloopen, reisde hij dag en nacht door van Texel naar den Briel, om te zorgen voor hetgeen der vloot uit de Maas moest worden toegevoerd. Zeker openbaarde hij eene merkwaardige veerkracht bij de voorbereiding van den tocht, dien hij niet in persoon kon bij wonen.

Ondanks alle voorzorgen, was er van het voornemen der Nederlanders toch iets uitgelekt, of ten minste vermoed. Hiervan was de vroeger gemelde kustinspectie een gevolg geweest. In de eerste dagen van April waren zelfs te Chattam en te Sheerness maatregelen genomen, tot beveiliging der schepen op de Medway. Dit kon des te beter geschieden, naarmate de Nederlanders langer in de uitvoering van hun plan werden verhinderd. Nochtans scheen de Britsche regeering de schoone gelegenheid, om alle bedreigde punten in voldoende staat van tegenweer te stellen, niet zoodanig te hebben gebruikt, als de natie dit had mogen verwachten. Hoe scherp sommigen hare zorgeloosheid in een zoo hachelijk tijdsgewricht veroordeelden, blijkt o. a. uit deze woorden van een tijdgenoot:

*The forts designed to guard our ships of war,
Void both of powder and of bullets are,
And what past reigns in peace did ne'er omit,
The present (whilst invaded) did forget.*

De Nederlandsche vloot was in de eerste plaats van Texel naar de kust van Zeeland gezeild, om zich met het eskader van deze provincie te vereenigen. Maar de schepen uit Zeeland kwamen wegens gebrek aan bemanning niet opdagen, en die uit Friesland evenmin. Intusschen

werd de vloot, die van krijgsvolk, landingsmateriëel en zelfs van de noodige loodsen voor de Britsche havens en zeegaten voorzien was, door tegenwind opgehouden en door storm geteisterd. Zoodra die beletselen waren opgeheven, poogden de bevelhebbers het aange-
wezen doel te bereiken, zonder langer naar de uitblijvende schepen te wachten. Den 17^{den} Juni kwamen zij voor den mond van de Theems ten anker, met 54 schepen en fregatten, 6 advies-
jachten, 14 branders en eenige galjooten.

Thans deelden C. de Witt en de Ruyter aan de voornaamste hoofdofficieren der vloot den inhoud hunner instructie mede, die niets minder voorschreef, dan de Theems en de Medway op te loopen, aldaar 's Konings schepen te veroveren of te verbranden, en voorts zooveel oorlogsmateriëel te vernielen als mogelijk was. Tot dit einde bestemde men 17 oorlogsschepen van weinig diepgang, alsmede 4 branders, 5 adviesjachten en eenige galjooten, waarop het noodige krijgsvolk uit de andere schepen moest overgaan. Voorzichtigheidshalve zonden de bevelhebbers eenige kleine vaartuigen vooruit, om de diepten en ondiepten op te sporen. Het gemelde eskader moest eerst eenige pas binnengekomen koopvaarders en fregatten najagen, en niet nalaten inmiddels den ingang der Medway op te nemen.

Zeer doelmatig schonk men het bevel over de gedetacheerde schepen aan den Luitenant-Admiraal van Genth, die als gewezen officier der landmacht, waar het eene landing of het aantasten van sterkten betrof, de voorkeur verdiende. C. de Witt zou de expeditie in persoon bij wonen en begaf zich, met den genoemden bevelhebber, aan boord van de *Agatha* (50). Andere schepen der vloot zouden intusschen de rivier wat hooger opvaren, om desnoods aan het afgezonden eskader hulp te verleenen. Want er dreigde een tweeledig gevaar, omdat men niet zeker wist, of de gansche zeemacht van Groot-Brittanje was opgelegd. Het behoorde daarom geenszins tot de onmogelijkheden, dat van Genth op eene aanzienlijker macht stuitte, dan waarop men had gerekend, of dat eene vijandelijke macht van den zeekant kwam opdagen welke de verzwakte hoofdvloot der onzen in sterkte overtrof. In het eerste geval moest van Genth onmiddellijk terugkeeren; in het laatste, zou de Ruyter hem door seinschoten terugroepen.

Meer dan een dag verstreek, eer alles tot den tocht gereed was. Het eskader ging eerst den 19^{den} Juni, des morgens te vier uren, met den voorvloed onder zeil. Dewijl het aanvankelijk moest laveeren, kwam het met hetzelfde tij niet eenmaal verder dan een weinig beneden de Middelgronden. Eerst later werd de wind gunstiger en konden de onzen tot Holhaven naderen, zonder evenwel de bewuste koopvaarders en fregatten aan te treffen. Het is de vraag, of met het najagen hiervan niet een kostbare tijd verloren ging; want Holhaven of Shellhaven ligt iets hooger dan de Medway, en deze bevatte immers de schepen, welke verovering of vernieling men zich voornamelijk ten doel had gesteld. Nu was er den ganschen dag niets gedaan, dan dat men den ingang der Medway en het daarbij gelegen fort Sheerness had opgenomen, hetgeen trouwens even goed had kunnen geschieden, zonder er juist voorbij te zeilen. Na deze vruchteloze jacht op de koopvaarders, moest het eskader de Theems weder afzakken, en kon het, met nog 10 schepen en 2 branders versterkt, eerst den 20sten iets tegen Sheerness ondernemen, dat zich na een onbeduidenden tegenstand overgaf, terwijl een fregat en enkele branders, die er lagen, de Medway opliepen.

Een aanzienlijke voorraad, ter waarde van verscheiden tonnen gouds, viel den onzen tegelijk met de sterkte in handen. Wat men niet bergen kon, werd vernield. Vijftien ijzeren stukken behoorden onder den ingescheepten buit. Om de sterkte zelve voor het oogenblik onschadelijk te maken, verwoestten de gelande troepen haar schier geheel. In hoeverre dit geraden was,

laten wij onbeslist. Gaarne hadden de Staten het anders gezien; maar de krijgsraad was eenparig tegen het bewaren van Sheerness. Zeker ware een dergelijk punt, op vijandelijk gebied, niet duurzaam te houden geweest, en was er weinig volk te missen, omdat veel krijgsvolk, dat zich aan boord van kleine vaartuigen bevond, van de vloot was afgeraakt. Men zou alleen kunnen betwijfelen, of de onzen, terwijl onder de Britten eene zoo groote verslagenheid heerschte, een zoo hoogst belangrijk punt niet tijdelijk met eene geringe macht hadden kunnen bezetten, om zoodoende iets bij te dragen tot de veiligheid van het eskader, hetwelk de Medway nog hooger moest opzeilen. Tot hetzelfde einde had C. de Witt den opperbevelhebber der vloot verzocht te naderen. En deze kon weldra meer schepen en volk detachieren, nadat de Luitenant-Admiraal van Aylva zich den 21sten met de schepen uit Friesland bij de vloot had gevoegd.

Onbeschrijfelijk was de ontsteltenis door de verschijning der Nederlanders teweeg gebracht. Karel II, wiens geweten alles behalve gerust was, vreesde voor zijn persoon en voor de hoofdstad. Monk ijldde naar de plaats van het gevaar, en deed spoedig nog eenige maatregelen nemen. Hij liet aan de einden van den ketting, dien men in der haast, tot beveiliging van 's Konings schepen, over de Medway had gespannen, batterijen opwerpen en daarvóór nog 7 schepen zinken, onder welke echter 5 branders, die men ongetwijfeld doelmatiger had kunnen besteden. Maar wat is onder zoodanige omstandigheden, waarin velen de schrik om het hart was geslagen en menigeen slechts op eene tijdige vlucht bedacht was, niet te verschoonen?

Vermoedelijk was het aan dezelfde overhaasting te wijten, dat de *Mary*, die men achter den ketting in het vaarwater wilde laten zinken, op eene verkeerde plaats was terecht gekomen. Monk zorgde ook voor het hooger gelegen kasteel Upnore. Zijne taak was echter niet gemakkelijk, als men daarvan door een tijdgenoot hoort zeggen:

*And Upnore-castle's ill-deserted wall,
Now needfull does for ammunition call,
He (Monk) finds where e'er he succour might expect,
Confusion, folly, treachery, fear, neglect.*

Doch zijne maatregelen hebben gebaat, en voor dat de onzen Upnore bereikt hadden, waren de Britten een weinig van den eersten schrik bekomen.

Nadat de Nederlandsche bevelhebbers zich van den toestand van het vaarwater hadden vergewist, besloten zij van Sheerness de Medway op te zeilen. Tegen den avond van den 21sten zonden zij kapitein Tobias met eenige lichte bodems vooruit, waarna zij den volgenden morgen, met hun gansche eskader de rivier opstevenden, tot bij de schepen, die voor den ketting gezonken waren. Hier lag ook het fregat de *Unity* (42), dat ten volle bewapend en bemand was, vermoedelijk hetzelfde, dat men vroeger bij Sheerness had gezien. Tobias was er met zijne lichte vaartuigen niet tegen bestand, evenmin als de meeste andere Nederlandsche bodems. Kapitein van Brakel, die zich op dat tijdstip in arrest bevond, omdat hij tegen het uitdrukkelijke bevel eene sloep met volk naar den wal had laten gaan, wenscht zijn geluk met de *Vrede* (44) te beproeven. Hij krijgt de vergunning, om met zijn bodem, die achteraan ligt, vooruit te loopen en de *Unity* aan te tasten. Gevolgd door de branders *Suzanna* en *Pro Patria*, aanvaardt hij de op zich genomen taak, die hij gelukkig volbrengt.

Nu scheidt vooral de ketting, waarop Monk en anderen hunne hoop gevestigd hebben, de onzen nog van de groote Britsche schepen, die in menigte op de rivier liggen. De *Suzanna*, die hem wenscht te verbreken of te verwijderen, zeilt er tegen aan, doch zonder den beoogden uitslag. Maar deze mislukte poging schrikt niet af. De Commandeur van Rijn herhaalt haar met de *Pro Patria* en slaagt er onmiddellijk in den laatsten hinderpaal uit den weg te ruimen en het daarachter liggende schip *Matthias* (52) in brand te steken. Hetzelfde wedervaart de *Carolus Quintus* (60), die den ganschen dag langzaam bleef branden en eerst gedurende den volgenden nacht sprong.

Was nu de ketting door van Rijn inderdaad stuk gezeild? Volgens sommigen had de Schout-bij-nacht Vlug, zoodra hij de *Suzanna* daartegen had zien optornen, bevel gegeven de einden los te maken en bewaarde men tot eene herinnering aan dit feit te Enkhuizen nog geruimen tijd een ijzeren bout. Moeielijk is het voorzeker aan te nemen, dat de genoemde Schout-bij-nacht op dat tijdstip reeds zoo ver genaderd was, en nog moeielijker, dat de batterijen, die haar vuur eerst later staakten, het losmaken niet hadden verhinderd. Maar het is bijna onbegrijpelijk dat van Rijn, na allen den weg gebaad te hebben, zelfs nog kleiner belooning ontving dan de Commandeurs, die 's anderen daags het kasteel Upnore voorbij zeilden, indien zijne daad ten minste werkelijk de beteekenis had, die men er later aan hechtte.

Misschien zijn de twee lezingen wel eenigszins met elkander te rijmen. De keten, hetzij dan uit één of uit meer stukken bestaande, rustte op vloten en liep over katrollen. De *Suzanna* slaagt er niet in haar te verbreken. Vlug of een ander ziet het en laat de keten losmaken. Zoodra nu van Rijn met de *Pro Patria* eene nieuwe poging doet, vindt hij weinig of geen tegenstand, want de losgemaakte ketting schiet bij de minste aanraking door. Niets wetende van hetgeen anderen hebben gedaan, meent van Rijn te goeder trouw dat hij denzelfden hinderpaal, die aan de *Suzanna* weerstand heeft geboden, door aanzeiling met de *Pro Patria* heeft verbroken. Met het groote doel, de schepen achter den ketting, voor oogen, kon hij niet haarfijn nagaan, hoe deze brak, en wat er van de stukken werd. Geen der vlotelingen had echter de *Pro Patria* krachtige of herhaalde inspanningen zien doen, om den hinderlijken ketting te verbreken. Hieruit laat zich de onverschilligheid verklaren, waarmede de regeering het bedrijf van van Rijn voorbijging, en de mindere waarde, die velen aan den ganschen ketting schenen te hechten. Is het niet zonderling, dat de Gedeputeerde eerst een dag later van een zoo belangrijken hinderpaal, en dan nog slechts ter loops gewaagt; en dat hij daarover elders, b.v. in zijn brief aan den Hertog de Beaufort, geheel zwijgt?

Uiterst verward en oppervlakkig zijn alle berichten over de samenstelling van den ketting. Men vergeete intusschen niet, dat al wat hier van het doorloopen daarvan gezegd wordt, slechts eene gissing is, die evenwel eene groote mate van waarschijnlijkheid ontleent aan de verklaring van Samuel Pepys, destijds een ambtenaar bij het bestuur der Britsche Zeemacht, die in zijn Dagboek meldt, dat hij er heen ging en dat niemand hem kon vertellen, waar de ketting eigenlijk gebroken was.

Zoodra van Rijn zijn doel bereikt en het eerste schip achter den ketting aangestoken heeft, naderen andere branders en gewapende sloepen. Hiermede tasten de onzen de groote schepen der Britten aan, die op de rivier liggen, „*sonder stengen ende zeylen, alleenlyck de masten ende hoofstouwen ophebbende.*” Maar de slecht bemande en weinig bewapende bodems worden ook slechts met sloepen en kleine vaartuigen aangetast. Aangespoord door het reeds behaalde voordeel, naderen de onzen het Britsche admiraalschip, dat hen bij zoo menige gelegenheid heeft afgeweerd. Met eene sloep enteren zij de *Royal Charles* (100), die slechts 32 stukken en weinig volk aan boord heeft, en nemen dien kostbaren

bodem onder luid gejuich in bezit. Weldra komt ook de Gedeputeerde op het veroverde vlaggenschip, waar hij des namid-dags te twee uren zijn rapport aan de Staten-Generaal opstelde. Was dit een uitvloeisel zijner ijdelheid? Zoo ja, dan toch van eene zeer nationale! En het ware dwaas, bij het verslag eener militaire expeditie alles te vermijden, wat eenigermate den nationalen hoogmoed kan streelen. Hoe moesten niet de Staten-Generaal, hoe moest niet elk Nederlander te moede zijn, toen 's lands Gedeputeerde, aan boord van het Britsche vlaggenschip, op de rivier van Chattam, bericht kon geven van hetgeen 's lands vloot denzelfden dag tot fnuiking van 's vijands macht had gedaan!

De *Mary*, die even boven de *Royal Charles*, zooals vroeger is gezegd, op eene verkeerde plaats was gezonken, werd nog eene prooi der vlammen. Van de vijf schepen, die tusschen den ketting en het kasteel Upnore lagen, waren er dus vier genomen of verbrand. Alleen de *Monmouth* had zich weten te redden. Doch nu moesten de vlotelingen, wegens de ebbe, hunne ondernemingen staken. Tot hunne blijdschap verscheen echter in den namiddag ook de Luitenant-Admiraal de Ruyter, die op verzoek van den Gedeputeerde herwaarts kwam, om op alles orde te helpen stellen en verdere maatregelen te beramen.

Willen de onzen voortgaan, dan zullen zij grooter tegenstand te overwinnen hebben; want het kasteel Upnore, dat hen van de overige bodems scheidt, is in betrekkelijk goeden staat van verdediging gebracht. De Hertog van York, Prins Robert en Monk, die zich in de nabijheid bevinden, zijn geene werkelooze aanschouwers gebleven. De bezwaren, welke de Nederlandsche bevelhebbers vermoedelijk zullen te overwinnen hebben, schrikken hen echter niet af van eene laatste poging, om het behaalde voordeel te vergrooten.

Overeenkomstig hun genomen besluit, zenden zij den 23sten Juni een gedeelte van hun eskader naar het kasteel Upnore, dat de schepen op behoorlijken afstand houdt, en tegen die kleine macht blijkbaar is opgewassen. Hierom bepalen de aanvallers zich tot het afzenden van eenige branders tegen de schepen, die boven de sterkte liggen. Dit geschiedt met een gewenschten uitslag, daar niet minder dan drie groote schepen, de *Royal Oak*, de *Loyal London* en de *Old James*, allen geboord voor omstreeks 80 stukken, in brand geraken.

Smartelijk viel het ongetwijfeld den Britschen officieren die schoone bodems, waarop velen met roem gediend hadden, in een smal vaarwater, als eene weerlooze prooi door het vuur te zien verteren. Douglas, de bevelhebber van de *Royal Oak*, wilde eene zoo ontzettende ramp niet overleven. Hij kwam, op zijn post, in de vlammen om.

Na al den voorspoed, waarover de onzen zich tot dusverre hadden mogen verblijden, begon de zeer rechtmatige vrees bij hen op te rijzen, dat zij, door het langer voortzetten der onderneming, het verkregene roekeloos in de waagschaal zouden stellen. Hunne branders waren, op twee na, verbruikt. Bovendien kon zeer licht eenige bijkomende omstandigheid het geheele eskader, van den met voordeel en roem aangevangen tocht, met schade en schande doen terugkeeren. Wegens tegenwind moest het langzaam met de ebbe afdrijven, daar in het smalle vaarwater aan laveeren niet te denken was. Hierbij kon het samentrekken van troepen in den omtrek, hetwelk de onzen van eene landing deed afzien, voor de terugkeerende schepen zeer gevaarlijk worden. Op grond van dit alles, ried de voorzichtigheid niet het uiterste te beproeven, waar al het reeds behaalde voordeel op het spel moest worden gezet. Hierom vingen de Nederlanders den 24sten den terugtocht aan, in zegepraal met zich voerende de *Royal Charles* en de *Unity*, die later door van Brakel in de havens der Republiek werden opgebracht. Alles te zamen genomen, waren zes Engelsche schepen verbrand en twee veroverd, onder welke het vermaarde vlaggenschip.¹⁾

1) Dit schip was in 1655 op last van Cromwell gebouwd, en heette oorspronkelijk de Naseby. Het was in 1660 gebezigd, om Karel II van Scheveningen te halen, die het naar zich noemde. Onmiddellijk werd het van de meeste zinnebeelden, doch eerst later van het beeld van Cromwell zelven ontdaan. Van het in 1673 gesloopte schip, is alleen het wapen van den spiegel bewaard gebleven, dat zich thans in het Rijksmuseum te Amsterdam bevindt.

En die schoone uitkomst was verkregen met opoffering van eenige branders en nauwelijks 50 man. Uitbundig was de vreugde, hierdoor in de Republiek teweeg gebracht. Sommigen mochten de openbare blijken daarvan afkeuren, omdat er over den vrede werd gehandeld, doch vonden geen gehoor.

Met kwistige hand deelden de Staten-Generaal gouden ketens en penningen uit. Die van Holland vereerden C. de Witt, de Ruyter en van Genth ieder met een sierlijk vergulden beker. Aanzienlijke premiën werden aan velen toegewezen, ofschoon de uitbetaling wat langzaam plaats had. De vlotelingen zelven konden van de eerste nationale geestdrift geene getuigen zijn, daar 's lands vloot nog meer dan drie maanden in zee bleef; doch hunne bedrijven zweefden op ieders lippen. Dichters en schilders wedijverden, om de herinnering daaraan voor den nakomeling te bewaren. Opgetogen was het bestuur van Dordrecht over hetgeen onder de leiding van een burgemeester dier stad was verricht. Met eenparige stemmen werd hij, gedurende zijne afwezigheid, als zoodanig herkozen. Zijne stadgenooten bereidden hem een triomftocht, als een der Consuls van Rome, terwijl de magistraat inmiddels besloot, tot gedachtenis aan het gebeurde, ten spoedigste eene schilderij te doen vervaardigen, die in de groote zaal van het raadhuis zou worden opgehangen. Met het oog op hetgeen C. de Witt later wedervoer, is het opmerkelijk dat Antonides in een gedicht op de dankbaarheid van den tijdgenoot wees. Hoe geheel anders dan bij de ouden, wier aanvoerders vaak een tijd lang gevierd werden:

*„En niets verkregen tot hun loon,
Als hofscharotten, ban en hoon.”*

Reden van blijdschap had de tegenpartij zeker niet. Is evenwel Allen, een harer schrijvers, gerechtigd te beweren:

„dat de Raadpensionaris, gedurende de vredesonderhandelingen, eene verraderlijke poging in het werk stelde, waarvan de geschiedenis van Nederland, gelukkig voor de eer van dit land, niet vele, maar toch enkele voorbeelden oplevert”?

Waarop toch grondt zich deze beschuldiging? Op de aangeknoopte vredesonderhandelingen? Maar de wapenstilstand was immers geweigerd, zoodat beide partijen gerechtigd bleven tot al wat in den oorlog vergund was. Het blijft dus alleen de vraag, of de staat van oorlog een tocht, als dien op de rivier van Chattam, wettigde. Wie zal dit ontkennen, mits de vernieling zich bepaalt tot die van oorlogsmateriëel. Geene beschaafde natie heeft ooit, in den oorlog, meer bijzonder eigendom verwoest en zelfs het rechtmatige dier handelwijze verdedigd, dan juist Groot-Brittanje. En dit zou, nu het eigen belang geldt, eene daad wraken, die ten allen tijde hare verdedigers heeft gevonden? Want de onzen — wij moeten het duidelijk uitspreken — waren voornemens, alle bijzonder eigendom te sparen en hadden tot dit einde strenge bevelen uitgevaardigd.

Treffend laat Samuel Pepys, die het gebeurde op de plaats zelve onderzocht, zich in zijn dagboek over het gedrag der Nederlanders uit. Ondanks het levensgevaar, waarin deze aan wal verkeerden, en ondanks de rechtmatige grief, die zij over de verwoesting op Terschelling hadden, was er noch gemoord, noch gebrand en slechts weinig medegenomen. Het Engelsche volk had op sommige plaatsen meer schade aangericht, dan het Nederlandsche. Ieder zal gereedelijk beseffen, dat intusschen niet alle buitensporigheden waren verhoed; maar zij, die van plundering en brandstichting werden beticht, ontvingen later eene zware en wel verdiende straf. Hiermede gaven de onzen te kennen, dat alle noodelooze beschadiging eener vreedzame bevolking in hunne oogen afkeuring verdiende. Jammer voorwaar, dat de Republiek en hare ambtenaren hierover niet altijd even rationeel hebben gedacht. Op den te Chattam behaalden roem, kleeft echter geene smet.

Aanvankelijk bleef de Nederlandsche vloot zich eene wijle omstreeks den ingang van de Theems ophouden, waar hare sterkte, door de komst van Bankert met het Zeeuwsche eskader en van eenige andere achtergebleven schepen spoedig tot 84 bodems aangroeide. Hiervan zond men er 17, met een of twee branders, onder van Genth noordwaarts om de Oost-Indische retourvloot af te wachten en veilig naar huis te geleiden. Andere schepen kruisten ten noorden en ten zuiden van den mond der rivier, waar de Ruyter met 38 schepen bleef tot den 29sten Juni, op welk tijdstip ook hij meer zeewaarts liep, beducht voor een aanslag met vijandelijke branders. Vóór de rivier ontdekte hij, zonderling genoeg, het vroeger afgezonden eskader onder van Genth, die iets tegen Harwich wenschte te beproeven, maar nu bevel kreeg onmiddellijk den hem opgedragen last te gaan vervullen. Eerst den 2^{den} Juli verloren de onzen van Genth uit het gezicht.

De Ruyter kruiste nabij den mond der rivier, totdat hij den 5^{den} Juli bevel kreeg haar andermaal op te loopen. De vloot was echter verzwakt en het gevaar van den zeekant toegenomen. Van daar reeds het bewaken der geheele kust, met kleine eskaders, die zich om de acht dagen bij de vlag moesten voegen. Wilde de vloot op de Theems nieuwe ondernemingen doen, dan was aanzienlijke versterking een eerste vereischte. Na het bevel der Staten ontvangen te hebben, liep de Ruyter de rivier, eenigszins tegen zijn gevoelen, met een dertigtal schepen op, zonder dat het iets baatte.

Onder degenen, die men thans over de gesteldheid van het vaarwater raadpleegde, behoorde ook zekere Theunis Willemsz., een schipper van Rotterdam, die hier meermalen was geweest en nog onlangs het lijk van Berkeley had overgevoerd, bij welke gelegenheid hij, op specialen last van den Raadpensionaris, de diepten en gronden in de rivier nauwkeurig had waargenomen. Naar het ons voorkomt, was echter die speciale last van den Raadpensionaris meer voordeelig, dan edelmoedig, daar hij zodoende eene oogenschijnlijke beleefdheid, der tegenpartij aangedaan, werkelijk aan hare benadeeling dienstbaar had gemaakt ¹⁾.

1) Een niet onaardigen tegenhanger hiervan leverden de Engelschen in 1855, gedurende den Krim-oorlog. Nadat een hunner kruisers een Russisch vaartuig had genomen, hetwelk een rijtuig van den gouverneur van Kertch aan boord had, waren zij zoo beleefd het den eigenaar aan te bieden. Het voorstel werd aangenomen, en de bemanning der sloepen, die het rijtuig aan wal brachten, deed inmiddels de noodige loodingen, zoodat men inderdaad kon zeggen, dat het rijtuig van den gouverneur van Kertch, der Engelsche vloot, bij hare plannen tegen deze stad, den weg had gewezen.

Evenals de laatste onderneming op de Theems, mislukte een aanval tegen Harwich, waar de onzen het vaarwater te weinig kenden en om die reden met hunne schepen niet genoeg durfden naderen. De gelande troepen waren tegen het fort niet bestand, en keerden onverrichter zake, doch in goede orde terug. Den 15^{den} Juli, drie dagen na den mislukten aanval, scheidde men de vloot in tweeën. Het eene gedeelte moest, onder den Luitenant-Admiraal van Nes, voor de Theems blijven; het andere zou, onder de Ruyter en C. de Witt, naar het Kanaal stevenen, om er de kusten te bestoken en den Engelschen alle mogelijke afbreuk te doen.

Gedurende dien tocht in het Kanaal, vond de Ruyter ook den ingang der baai van Dartmouth door een ijzeren ketting gesloten, die tusschen de beide kasteelen gespannen was en op twee vaartuigen rustte. Daarachter ontdekte men, voor zoo ver de hooge klippen en rotsen bij de baai het uitzicht gedoogden, een groot schip. Bovendien was het binnenkomen aldaar ten allen tijde moeielijk, en dus volstrekt niet geraden, met een vijandelijk doel. Noch hier, noch te Torbay behaalden de onzen eenig voordeel. Gebrek aan voorraad maakte het, in de eerste dagen van Augustus, zelfs wenschelijk dezen vruchtelozen tocht te staken. Dit beletsel werd evenwel door de aankomst van eenige voorraadschepen opgeheven, waarom de Ruyter, van het noodige voorzien, den steven weder oostwaartswendde, ten einde andermaal zijn geluk te beproeven. Te Plymouth kwamen den 10^{den} der genoemde maand eenige Engelsche heeren bij hem aan boord, met het bericht, dat de vrede gesloten was. Dit bezoek gaf aanleiding tot eenige wederzijdsche beleefdheden; maar wat het staken der vijandelijkheden aanging, besloten de Ruyter en de Witt zich te houden aan het schrijven van de Staten-Generaal van den 12^{den} Juli, waarin hun uitdrukkelijk was gelast, geene tijdingen aangaande het sluiten van den vrede te gelooven „*van waer die oock souden mogen komen*”, voor en alear de Staten-Generaal hun daarvan officieel kennis hadden gegeven.

Terwijl het Britsche treurspel zijne ontknooping naderde of reeds had bereikt, scheen de Fransche comédie nog in vollen gang. Nabij de Sorlings-eilanden, voegde zich een Fransch fregat bij de vloot, welks bevelhebber zeide, dat de Fransche zeeofficieren, tot hun leedwezen nog geen bevel hadden ontvangen om zich met de Ruyter te vereenigen. De onzen gaven hem een brief mede voor den Hertog de Beaufort, wien zij berichtten, dat zich thans 33 Nederlandsche oorlogsschepen, met vele branders en kleine vaartuigen, bij den ingang van het Kanaal bevonden. Beaufort, die het bespottelijke zijner rol wel inzag, betuigde later zijn leedwezen over den loop der zaak, erbij voegende dat hij nu eindelijk bevel tot vereeniging had ontvangen, maar ongelukkig te laat, omdat de vrede vermoedelijk gesloten was. Zoo eindigde het gansche spel, hetwelk den hoofdacteur zeker de beoogde voordeelen schonk, maar niet den roem van zich eervol te hebben gekwet; want de bewering, dat Lodewijk toch wel iets had gedaan met de schepen, die op zijne kosten te Kopenhagen en te Amsterdam waren uitgerust, mist allen grond, zoo als uit het volgende ten klaarste blijkt.

Den 16^{den} Juni, dus tien dagen na het uitzeilen van 's lands vloot, was de Fransche commandeur La Roche op reis naar Kopenhagen, om er twee schepen te halen, die met zes andere, welke te Amsterdam waren uitgerust, een eskader moesten vormen, welks vereeniging met de Nederlandsche vloot, schoon uitdrukkelijk vastgesteld, nochtans voorbedachtelijk werd vermeden.

La Roche kwam eerst niet opdagen, en toefde vervolgens eenigen tijd ter reede van Texel, waar hij, eerst na het sluiten van den vrede, bevel kreeg zich naar Brest te begeven. Tot dit einde met eenige Fransche koopvaarders onder zijn geleide vertrokken, passeerde hij den 19^{den} Augustus de vloot van de Ruyter in het Kanaal, waar de vijandelijkheden nog voortduurden. Wel

verre van zich nu echter met de Nederlandsche scheepsmacht te vereenigen, poogde La Roche haar te ontzeilen, zoodat de onzen op de lang verwachte Fransche schepen zelfs jacht moesten maken, om zich van hunne nationaliteit te vergewissen.

Met de branders, hier te lande voor rekening van Lodewijk XIV uitgerust, was het niet beter gegaan. Bij herhaling hadden de onzen, op hunne vraag om die schepen te mogen gebruiken, een ontwijkend antwoord ontvangen, dat met eene weigering gelijk stond. Is het met die gegevens voor oogen niet meer dan belachelijk een Franschman te hooren beweren, dat Lodewijk toch wel iets had gedaan? Men behoeft er trouwens de instructie slechts op na te lezen van den Franschen gezant, die eerlang naar Londen vertrok, waarin de oorlogsverklaring van Frankrijk aan Engeland slechts een stuk papier wordt genoemd, hetwelk den Staten niet had gebaat. Zelfs was de Koning van Frankrijk volstrekt niet voornemens geweest zijne vloot bij de Nederlandsche te voegen, en had hij alle vijandelijkheden reeds zes weken voor den vrede doen staken. Inmiddels had hij een ander plan gevormd en aanvankelijk ten uitvoer gelegd, welks voltooiing de Republiek niet met hare eigen veiligheid kon overeenbrengen.

Een vrij wat gevaarlijker spel schenen de Staten zelve met hunne vloot te drijven. De rivier van Rochester zweefde hun onophoudelijk voor den geest. Vruchteloos was de Ruyter in Juli, op hun uitdrukkelijken last, ten tweeden male de Theems binnengelopen. Meermalen schreven zij den bevelhebbers voor, liever iets te hazardeeren, dan eene goede kans te laten ontsnappen. Den 28sten Juli bevalen zij den Luitenant-Admiraal van Nes ten derden male de rivier op te loopen. Hij deed het den 2^{den} Augustus, en slaagde er in, den Vice-Admiraal Spragg met diens eskader zoo ver terug te drijven, dat hij voor de Medway post kon vatten. Maar hierbij hadden de onzen al hunne branders verloren, hetgeen hun toestand uiterst hachelijk maakte, toen zich den 5^{den} Augustus eenige Britsche fregatten met een aantal branders van den zee kant vertoonden. Alleen het gebrek aan samenwerking tusschen de beide vijandelijke eskaders, waarvan het eene onder Spragg, hooger op de rivier, het andere, onder Jordan, beneden de schepen van de onzen lag, was het behoud der Nederlandsche vloot, die minder dan 20 schepen telde, en noch fregatten, noch branders meer bezat. De Staten mochten zich voorwaar gelukkig rekenen, dat van Nes zich met gering verlies een uitweg wist te banen, hetgeen de verbazing der Britten in hooge mate opwekte, en een hunner de bekentenis ontlokte, dat de Nederlanders meer overleg, moed, geluk en kennis van het vaarwater op de Theems schenen te bezitten, dan de Britten, waaraan zij het te danken hadden, dat zij den oorlog met eene overwinning konden eindigen.

Reeds voor de laatste onderneming, hadden de onderhandelingen te Breda, onder bemiddeling van Zweden, haar doel bereikt. Den 31sten Juli was de vrede geteekend, op voorwaarden, die men aan onzen kant, na de luisterrijke bedrijven der zeemacht, iets voordeelijker had mogen verwachten. Volgens het derde artikel van het gesloten tractaat, zou elke partij behouden, wat zij den 20sten Mei had bezeten. Op grond hiervan behielden de onzen Suriname, doch verloren zij Nieuw-Nederland, hetwelk niet slechts eene bezitting, maar evenals de Kaapkolonie in den eigenlijken zin des woords, eene volkplanting was. Alle vroegere geschillen werden beschouwd als afgedaan en vereffend. Ten einde die over het nemen en teruggeven van schepen te verhoeden, bepaalde artikel 7, dat elke partij in het bezit zou blijven van de schepen, die zij genomen had, of die binnen een zeker tijdsbestek in hare handen zouden vallen, te weten: binnen twaalf dagen, in het Kanaal of de Noordzee; binnen zes weken, tusschen het Kanaal en kaap St. Vincent; binnen tien weken, voorbij deze kaap tot aan de linie; en binnen acht maanden, in eenig gedeelte der wereld, aan gene zijde der linie.

Gaarne hadden de Nederlandsche staatslieden het artikel over het saluut achterwege gelaten, verzacht, of daarin ten minste het contra-saluut als verplichtend opgenomen. Niets van dit alles gelukte hun. Artikel 19 schreef uitdrukkelijk voor:

„dat de schepen ende vaertuigen der Vereenichde Provinciën, soowel van oorloge, ende om de macht van den vyandt af te weren uytgherust, als andere, dewelcke eenich schip van oorloge van de gedachte Koningh van Groot-Brittanniën, in de Brittannische zeeën sullen komen te ontmoeten, de Vlagge van de top van de Mast sullen strycken, ende het Marszeyl laten vallen, in roegen gelyck als oyt in voorige tijden gebruykelyck is geweest.”

Men lette hierbij vooral op de uitdrukking „eenich schip,” welke de meer algemeene van vroeger had vervangen.

Over het geheel bevatte het tractaat van Breda vele bepalingen, die nagenoeg onveranderd uit de vorige tractaten waren overgenomen. Zoo verbood artikel 21 weder het nemen van vreemde commissiën, het uitrusten van kapers in de havens der eene partij, om er de andere mede te benadeelen, en het verkoopen van prijzen, met bepaling, dat al wat door koop of ruiling van kapers was verkregen, den eigenaar kosteloos moest worden teruggegeven. Het aanhouden van schepen (artikel 26), het uitstellen der brieven van schaverhaling tot drie maanden, nadat er vruchteloos recht was gevraagd (artikel 31), en het toelaten van 8 oorlogsschepen in gewone gevallen (artikel 34) bleven geheel op den ouden voet.

Met betrekking tot de bestaande verbodsbepalingen op den invoer van vreemde waren in Engeland, stelde men bij een afzonderlijk artikel vast, dat de onzen met hunne schepen voortaan ook de goederen van Duitschland mochten invoeren, die per as of langs de rivieren in Nederland werden gebracht. Dit was eene niet onbeduidende wijziging van de Acte van Navigatie in een voor ons gunstigen zin. Bovendien waren er verschillende andere handelsbelangen te regelen. In afwachting van een nader te sluiten tractaat, moesten de kooplieden en schippers van beide partijen zich, op het punt van contrabande als anderszins voorloopig houden aan hetgeen dienaangaande was bepaald, in artikel 26 tot en met artikel 42 van het tractaat, dat Nederland in 1662 met Frankrijk had gesloten.

Terwijl Spanje en Engeland het over de betwiste punten gemakkelijk eens werden, kwam het definitieve tractaat van Marine, tusschen het laatstgenoemde en de Republiek, eerst in het volgende jaar tot stand.

Om der bijzonderheid wille zij hier gemeld, dat de Staten-Generaal, kort voor het sluiten van den vrede, eene vrij zonderlinge overeenkomst met Zweden hadden getroffen. Hierbij waren nagenoeg dezelfde voorwerpen, die in het tractaat met Frankrijk waren opgesomd, als contrabande aangeduid; doch met uitzondering van levensmiddelen en scheepsbehoefden, waarin de handel dus ook in oorlogstijd door alle neutralen mocht worden gedreven. Een afzonderlijk artikel van hetzelfde tractaat vergunde echter den Staten-Generaal, zoo lang hun oorlog met Groot-Brittanje duurde, alle koopvaarders met scheepsbehoefden te doen opbrengen, omdat de lading dier schepen slechts tot versterking hunner tegenpartij kon dienen. Het laatste is wel te verdedigen, maar heeft, in verband met het eerste, veel van water in de eene en vuur in de andere hand dragen. De contracteerende partijen namen zodoende het recht der noodzakelijkheid formeel in een tractaat op.

Er verliep nog eenige tijd, na het sluiten van den vrede, eer de ratificatiën behoorlijk waren uitgewisseld. Zoodra dit was geschied, vingen de openbare vreugdebedrijven aan. Voor het raadhuis te Breda, vloeide een stroom van rooden en witten wijn uit vaten, die met de wapens der Republiek en der provinciën versierd waren; voor de logementen der ambassadeurs, sprong hetzelfde edele vocht, uit allerlei zinnebeeldige fonteinen. Trompetgeschal, kanonschoten, vuurwerken en verlichting moesten der bevolking de heuglijke gebeurtenis verkondigen. En dit alles was slechts een voorspel van de openbare en bijzondere vreugdeblijken, die eerlang in alle oorden der Republiek van de geestdrift der bevolking over den gesloten vrede getuigden. ¹⁾

1) Vondel dichtte zijn „Vrepylaer der Vrye Nederlanden,” Antonides van der Goes, een uitvoeriger stuk, onder den titel: „Bellone aen Bant.” Deze en andere gelegenheids-gedichten, naar aanleiding van den tocht naar Chattam, werden bijeengevoegd, onder den titel van „’t Verheerlickt Nederlandt.”

Frankrijk en Denemarken hadden tot herstel des vredes afzonderlijke tractaten met Engeland aangegaan. Zoodra de ratificatiën waren uitgewisseld, behoefden niet alle schepen langer in zee te blijven. De Luitenant-Admiraal van Nes kreeg bevel zijn post voor de Theems te verlaten. Eenige zijner schepen moesten onmiddellijk van het noodige voorzien, en den Luitenant-Admiraal van Genth toegezonden worden, die nog eene wijle zee moest houden tot beveiliging der Oost-Indische schepen. Inmiddels was de taak van de Ruyter niet afgelopen; want de termijnen, in artikel 7 van het vredestractaat gesteld, werden gerekend van den dag der uitwisseling. Het was dus geraden, ’s lands schepen nog eenigen tijd in en buiten het Kanaal te doen kruisen. C. de Witt kreeg echter vergunning huiswaarts te keeren, en zette met eenige bodems koers naar het vaderland, waar de Staten hem den 13^{den} September, onmiddellijk na zijne aankomst, te ’s Gravenhage plechtig bedankten. In het begin van October riepen zij ook de Ruyter uit het Kanaal terug, waarmede de bedrijven der zeemacht gedurende dezen oorlog een einde namen.

Groot-Brittanje had geenszins het beoogde doel bereikt. De bevolking was er ten hoogste misnoegd over de houding van het bestuur, dat niet opgewassen bleek te zijn tegen de gebeurtenissen, die het zelf had uitgelokt. In plaats van hun nationalen trots bevredigd of ten minste gestreeld te zien, vonden de Britten den uitslag van den krijg slechts eervol voor de Republiek, en met name voor den Raadpensionaris.

Toch hadden de Nederlanders niet verkregen, wat zij zich van hun zegepralenden tocht op ’s vijands gebied mochten beloven. Zelfs hadden zij, met het oog op de houding van Frankrijk, veel moeten toegeven, ten einde den vijand, wiens vriendschap zij eerlang konden behoeven, niet op nieuw te verbitteren. Uit den inval der Franschen in de Zuidelijke Nederlanden, juist terwijl de Republiek over den vrede met Groot-Brittanje onderhandelde, laat het zich ten volle verklaren, dat zij, die den oorlog roemvol had gevoerd, ten slotte een betrekkelijk nadeeligen vrede sloot. Daarentegen kon het Britsche gouvernement de begane misslagen, in de schatting der Britsche natie, niet beter vergoeden, dan door zich, waar het de bestrijding van Frankrijk gold, bij de Nederlandsche Republiek aan te sluiten.

Hoogst belangrijke verbeteringen waren onderwijl in het materieel der zeemacht gekomen. Op weinige uitzonderingen na, bediende men zich thans uitsluitend van schepen, die ten oorlog waren gebouwd. Zij voerden meer en zwaarder geschut. Hierdoor vervielen de redenen tot plichtverzuim, vroeger door sommige bevelhebbers aangevoerd. Wat meer is, de Nederland-

sche zeeofficieren hadden in de Ruyter een opperhoofd gekregen, op wiens ervaring het gansche personeel zich veilig kon verlaten. Had zijn voorganger meestal verzuimd, in overleg met anderen, het plan van aanval of verdediging vast te stellen, de Ruyter hield menigvuldige beraadslagingen met zijne bevelhebbers, en schreef ieder hunner nauwkeurig voor, wat in elk bijzonder geval moest worden gedaan. Maar dit kon natuurlijk alleen hij doen, die zelf een bekwaam en ervaren zeeman was. Wassenaer zou door het geven van instructiën, zonder alvorens deskundigen te hebben geraadpleegd, meer kwaad dan goed hebben gesticht.

Onmiskienbaar is de invloed van de Ruyter. Zoodra deze het bevel heeft aanvaard, houden alle klachten over wanorde en lafhartigheid op. Dit moge nu voor een gedeelte de vrucht zijn geweest van de verbeteringen, die het materieel had ondergaan, zij was het zeker voor een nog grooter gedeelte van het zedelijk overwicht, dat de uitstekende hoedanigheden van de Ruyter, als mensch en als zeeman, hem schonken. Onder hoogst bezwarende omstandigheden, had hij getoond, wat de natie, wat vooral het personeel der zeemacht van zijn beleid kon verwachten. Onder de Ruyter, had de nieuwere taktiek, waarvan Maarten. Harpertsz. Tromp, zoo als vroeger gezegd is, een der grondleggers was geweest, zich langzamerhand verder ontwikkeld. Nog altijd blijven de vloten, gedurende het gevecht, in beweging; maar zij hebben zich voor den strijd in slagorde geschaard, meestal in eene rechte linie, en zeilen elkander in dien vorm voorbij. Beide partijen trachten daarbij hare eigen slagorde zooveel mogelijk te bewaren, en die der tegenpartij te verbreken. Meermalen wordt, bij dit manoeuvreeren, gewaagd van het doorbreken der linie.

Eene andere zaak, die opmerking verdient, is het toenemende aantal branders. Het gebruik daarvan was natuurlijk zeer doelmatig en uit den aard der zaak voorgeschreven, bij een tocht op 's vijands rivieren, gelijk de onzen hadden gedaan. Maar ook bij de vloten dier dagen begonnen zij hoe langer hoe meer eene voorname rol te spelen, hetgeen ten nauwste samenhangt met de manoeuvres, gedurende het gevecht. Zoo lang de vloten zich al strijdende bewogen, hetzij dan meer of minder geregeld, deed zich niet zelden de gelegenheid voor tot het aanwenden van een brander. Deze gelegenheden werden echter zeldzamer, nadat de vloten zich, op een afstand van elkander, in linie begonnen te scharen. Aan het einde van een hardnekkigen oorlog, dien de Republiek eenige jaren later te voeren had, zullen nog meer en betere gegevens voorhanden zijn, om over deze en andere punten, betreffende den oorlog ter zee, een oordeel te kunnen vellen.

HOOFDSTUK XXVII.

Verwijdering tusschen de Republiek en Frankrijk. — Triple Alliantie. — Nieuwe geschillen over het saluut. — Eene Nederlandsche koopvaardijvloot door de Britten aangetast. — Frankrijk, Engeland, Munster en Keulen verklaren in 1672 aan de Republiek den oorlog. — Slag bij Solebay. — Nadeelen te lande. — Val der Staatspartij en verheffing van Willem III. — Latere verrichtingen der vloot. — Kaapvaart.

Zeventien jaren was de Staatspartij nu aan het bewind geweest. Onophoudelijk had zij, gedurende dat tijdsbestek, naar de uitbreiding en de bevestiging van haar gezag gestreefd.

Aanvankelijk had zij zich slechts met moeite kunnen staande houden; maar nadat Johan de Witt als haar aanvoerder was opgetreden, had zij hare pogingen met een beteren uitslag zien bekroonen. Onder de leiding van den bekwamen Raadpensionaris, had de Republiek eerst in het Noorden, daarna in den tweeden oorlog met Engeland zich roemvol gekweten. In weerwil van alles, wat zij voor den uitwendigen luister, en door het bevorderen van handel en zeevaart, voor den inwendigen bloei der Republiek had gedaan, was het evenwel der Staatspartij niet gelukt de menigte gunstig voor zich te stemmen, omdat hare voornaamste aanhangers hun invloed en hunne bekwaamheden tegelijkertijd bezigden, tot het bereiken van staatkundige oogmerken, welke de meerderheid der natie met het ware belang der Republiek en de rechten van het stadhoudelijke huis in strijd achtte. Hadden dezelfde regenten, die meer dan één nationaal belang met ijver voorstonden, en de zeemacht van den staat tot eene ongekende hoogte hadden opgevoerd, den jongen Prins van Oranje niet verstoken van de waardigheden zijner voorouders: zij waren eenstemmig begroet, als de weldoeners van hun vaderland. Thans hadden zij zich buiten alle tegenspraak in vele opzichten verdienstelijk gemaakt, doch waren tevens partijhoofden gebleven en zagen ook hunne beste bedoelingen niet zelden miskend. Hierin lag de kiem tot den val hunner partij, die zich door een samenloop van omstandigheden snel ontwikkelde.

Tijdens de herhaalde botsingen met Engeland, had de Staatspartij zich uiterst toegeefflijk betoond jegens Frankrijk, hetwelk daarentegen het wankelende gezag der Nederlandsche regenten meermalen had geschraagd. Dientengevolge was er tusschen het Fransche hof en het bestuur der Republiek eene zekere betrekking ontstaan, welke door beider eigenbelang levendig werd gehouden, totdat zich een geval voordeed, waarin de wederzijdsche belangen lijnrecht tegenover elkander stonden. Het betrof de verovering van een gedeelte der Zuidelijke Nederlanden door Frankrijk. Terwijl Lodewijk XIV er naar streefde zijn gebied in het noorden, ten koste van de genoemde bezitting der Spaansche kroon, uit te breiden, meenden de Staten, die Frankrijk liever tot vriend dan tot nabuur hadden, dat zij eene geheele of gedeeltelijke verovering der Zuidelijke provinciën niet konden gedoogen, zonder de Republiek zelve aan meer gevaar van die zijde bloot te stellen.

Lodewijk XIV, die reeds lang te voren iets van zijne plannen had laten doorschemeren, wist, dat hij van de Nederlandsche regenten, onverschillig tot welke partij zij behoorden, een ernstigen tegenstand te wachten had. Met het oog hierop, was hij er in 1666 toe overgegaan, als bondgenoot der Republiek, aan Engeland den oorlog te verklaren, en begon zich inmiddels tot den bedoelden aanval voor te bereiden. Beducht voor het gevaar, dat van dien kant kwam opdagen, had de Raadpensionaris den tocht naar Chattam niet bijgewoond. Zijne vrees was alles behalve ijdel geweest, daar het Fransche leger, gedurende de onderhandelingen te Breda, niet onbelangrijke voordeelen behaalde. Voor de Staatspartij was het geval dubbel moeilijk, omdat zij de veroveringen van Lodewijk XIV niet kon tegengaan zonder de vriendschap prijs te geven van dien vorst, die haar in de Republiek zelve meermalen had gesteund. Om der Staatspartij, die weldra een zoo krachtigen steun zou moeten ontberen, een waarborg voor de zegepraal harer beginselen in het binnenland te verschaffen, bewerkte de Raadpensionaris de vaststelling van het Eeuwig Edict in Holland, waarbij de stadhoudelijke waardigheid in dit gewest afgeschaft, en met de hooge krijgsambten ten eenen male onvereinigbaar verklaard werd. Nauwelijks was het in December 1667 door de Staten van Holland aangenomen, of de breuk met Frankrijk volgde.

De reden ligt voor de hand, als men nagaat, dat in het voorjaar van 1668 tusschen de Republiek, Engeland en Zweden een verbond tot stand kwam, hetwelk de stuiting van den voortgang der Fransche wapenen en het behoud der Zuidelijke Nederlanden voor de Spaansche kroon ten doel had. Uit hoofde dier zoogenaamde Triple Alliantie, staakten de Franschen hunne veroveringen en werd met Spanje de vrede te Aken gesloten.

Schijnbaar zijn spijt over de geleden nederlaag verkroppende, begon Lodewijk XIV onmiddellijk aan het verbreken der Triple Alliantie te arbeiden. Bij de Staten, die hij tot het voorwerp zijner wraak had uitgekozen, vonden zijne aanbiedingen geen ingang. Daarentegen liet Karel II, dien hij insgelijks zocht te winnen, zich door allerlei beloften en door de kunstgrepen eener vrouw tot een geheim verdrag overhalen, hetwelk in 1670 te Dover werd gesloten. Ofschoon de Koning van Groot-Brittanje zich hierdoor onttrok aan een verbond, dat hem de verloren genegenheid zijner onderdanen in ruime mate had doen herwinnen, zoo nam hij een tijd lang den schijn aan, alsof hij de Triple Alliantie in stand wilde houden, ten einde het Parlement tot het inwilligen der benoodigde gelden te bewegen.

Voor de Republiek was de terugroeping van William Temple, die met Johan de Witt de Triple Alliantie had ontworpen, en die vervolgens als Britsch gezant te 's Gravenhage was gebleven, een onheilspellend voortteeken.

Bouwende op hare goede verstandhouding met Frankrijk, had de Republiek alle verdedigingsmiddelen aan de landzijde, gedurende eene reeks van jaren, schromelijk verzuimd. Welke gevolgen dit kon hebben, was bij den inval van den Bisschop van Munster gebleken; maar de ervaring, bij die gelegenheid opgedaan, had der Republiek weinig gebaat. Onbegrijpelijkwijze schenen hare regenten van de landzijde geen gevaar te duchten, en waren zelfs na den vrede te Aken, die Lodewijk XIV ten hoogste moest verbitteren, nog troepen afgedankt. De vrees der Staatspartij, dat eene vermeerdering der landmacht slechts strekken zou om den jongen Prins eenigen invloed te verschaffen was zoo groot, dat zelfs een gedeelte van 1670 verstreek voor dat men zich eenigermate begon te wapenen.

Meer zorg hadden de Staten voor hunne zeemacht gedragen, of liever, deze was, als een gevolg van den laatsten oorlog, in vrij goeden staat. Vele groote schepen, die na den vrede van Breda waren opgelegd, behoefden slechts te worden uitgerust. Het personeel van hooger en lageren rang, dat zich nog kort te voren uitstekend had gekweten, kon onder een man als de Ruyter vertrouwen inboezemen. Nooit had de Republiek een bekwamer personeel en een beter materieel bezeten, dan na den tweeden oorlog met Engeland. Het voornaamste bezwaar was, dat de Admiraliteiten zich tijdens de laatste oorlogen in schulden hadden gestoken, die nog op haar drukten, toen zij andermaal tot krachtsinspanning werden geroepen.

Hoogst gevaarlijk was de eenzijdigheid, welke de Staatspartij met betrekking tot 's lands verdediging had aan den dag gelegd. Bij het bezit van een voldoende materieel, hadden de Admiraliteiten slechts behoefte aan geld. Hiermede kon evenwel noch de vervallen staat der vestingen, noch het gemis van een geoefend leger worden vergoed. De misslag was niet minder ernstig, dan die van latere gouvernementen, welke in een tegenovergesteld uiterste vervielen. Hij was voor de regeeringspartij dubbel noodlottig, omdat hij niet alleen het grondgebied der Republiek voor den vijand openstelde, maar ook der lang getrotseerde volksmeening een geducht wapen in handen gaf. Voor de Republiek, die zoo vele kwetsbare plaatsen had, was het zeker een geluk, dat zij in hare vloot ten minste het middel bezat, om zich aan den zeekant te kunnen verdedigen.

Volslagen werkeloos was de zeemacht, na het sluiten van den vrede met Engeland, niet geweest. Eene uitrusting, ten gevolge der Triple Alliantie tot stand gekomen, had tot niets

geleid, nadat de vrede te Aken alle buitengewone krachtsontwikkeling overbodig had gemaakt. Voortdurend moesten evenwel de Nederlandsche zeelieden handel en zeevaart beschermen, vooral tegen de zeerooverij, die in de laatste jaren merkelijk was toegenomen. Evenals Frankrijk en Groot-Brittanje, zond de Republiek tot dit einde bij herhaling eskaders naar de Middellandsche Zee. Een daarvan, onder den Luitenant-Admiraal van Genth, deed in Augustus 1670, vereenigd met een Britsch eskader onder den Vice-Admiraal Allen, den Algerijnen bij Trafalgar gevoelige afbreuk.

Intusschen naderde met rassche schreden het tijdstip, waarop de marine tot eene grootschere taak zou worden geroepen. Weldra begonnen de Staten iets te vermoeden van hetgeen tusschen de koningen van Frankrijk en Groot-Brittanje was verhandeld. Niet wetende, dat het andermaal de Republiek zou gelden en veeleer meenende, dat Karel II aan zijn bondgenootschap met haar getrouw zou blijven, had het Parlement dien vorst eene aanzienlijke som toegestaan. Dit wekte den argwaan der Staten op, die in 1671 tot het uitrusten eener vloot besloten. Zij stelden haar onder het bevel van de Ruyter, die zich, volgens zijne instructie, met zijne scheepsmacht, ter voorkoming van alle onaangenaamheden, zoo dicht bij den wal moest ophouden als behoudens zeemanschap kon geschieden. Elke daad van vijandschap tegen vreemde schepen moest hij zorgvuldig vermijden; doch hij moest zich kloekmoedig verweren, wanneer iemand hem aanviel. Tamelijk onbeduidend ware de uitrusting dier vloot voor de geschiedenis onzer zeemacht gebleven, bijaldien hare tegenwoordigheid in de nabijheid der kust geene aanleiding had gegeven tot een nieuw geschil over het saluut, hetwelk aan Karel II een zeer gepast voorwendsel tot het bereiken van zijn oogmerk opleverde.

Reeds in 1668 waren er moeielijkheden over het saluut gerezen, vooral omdat men bij den vrede te Breda niets had bepaald aangaande de wijze, waarop het verplichte strijken der vlag zou worden beantwoord. Onze gezanten te Londen hadden zeer terecht aangemerkt, dat de Koning zélf hen altijd teruggroette, en dat zijne vloten dus wel niet minder zouden behoeven te doen. Karel II ontkende dit niet, doch vond het bewuste artikel, waarin alles volgens het oude gebruik was gelaten, duidelijk genoeg. Maar de Britsche Vice-Admiraal Allen had een saluut met de vlag, door den Vice-Admiraal Sweers in het Kanaal gedaan, alleen met het geschut beantwoord, eischende bovendien, dat de onzen, in strijd met het gebruik, hunne vlag niet weder zouden ophijschen zoo lang zij zich in de tegenwoordigheid der Britten bevonden. Dit hadden de Nederlandsche gezanten ongehoord genoemd, bewerende dat een dergelijke eisch, die alle absurditeiten te boven ging, niet kon worden ingewilligd. Karel II gaf hun geen ongelijk en beloofde naar het oude gebruik te zullen informeeren; doch er vielen inmiddels andere gebeurtenissen voor, die niet dan al te duidelijk toonden, hoe weinig het Britsche hof gezind was de zaak op minnelijke wijze te schikken. Wat de hoofdzaak betrof, hadden de onzen gelijk, voor zoover hun saluut in den regel op dezelfde wijze beantwoord en vervolgens de vlag onmiddellijk weder opgeschen werd; maar zij hadden, bij het onderhandelen over den vrede, te vergeefs getracht het contra-saluut uitdrukkelijk in het tractaat te doen opnemen.

Hoe zeer de Staten hunnerzijds elk voorwendsel tot eene vredebreuk wilden vermijden, bewees het gebeurde met kapitein van Brakel. Deze had namelijk, tijdens zijn verblijf in de Middellandsche Zee, kort na den vrede te Breda, de Britten niet weinig gegriefd door eenige bij Chattam veroverde vlaggen en wimpels onder die der Republiek te laten waaien. De Staten, welke die handeling van hun bevelhebber hoogelijk afkeurden, lieten hem de bewuste zegeteekenen overgeven en maakten daarvan een geschenk aan den Koning van Groot-Brittanje. Deze had dus geene reden om zich over de houding der Republiek te beklagen, maar zocht er

eene, en wist eerlang een tal van kleine grieven op te sporen, die aan zijn gedrag ten minste een zekeren glimp konden geven.

De hierboven gemelde kustvloot, welke de Staten in 1671 hadden uitgezonden, schonk den Britschen vorst eene gewenschte aanleiding tot twist. Terwijl 's lands vloot zeer dicht bij den wal lag en het schip van den opperbevelhebber werd gekrengd, zeilde het Engelsche koningsjacht de *Merlin*, hetwelk de echtgenoot van den ambassadeur Temple had afgehaald en nu uit de Maas kwam, den 24sten Augustus midden door haar heen. Het jacht deed eenige saluutschoten, waarop de Luitenant-Admiraal van Genth, omdat de batterij van den opperbevelhebber niet gereed was, met zeven, en een weinig later de Ruyter zelf met negen schoten antwoordde. In de schatting van den Britschen commandant scheen dit eerbewijs echter niet voldoende; want hij loste twee schoten met scherp tegen van Genth en eischte daarna het strijken van diens vlag. Hierop begaf van Genth zich in persoon naar het jacht, om mevrouw Temple te begroeten en tevens den bevelhebber te verklaren, dat hij zonder bepaalde orde het strijken der vlag, in de onmiddellijke nabijheid der kust — zes of zeven mijlen van Westkapelle — niet op zich durfde nemen. Na deze opheldering ontvangen te hebben, zette de Brit zijne reis voort. Zoodra hij ter bestemder plaatse was aangekomen, gaf hij kennis van zijn wedervaren aan het Britsche hof, dat zich hoogst verontwaardigd toonde over hetgeen als eene schending der tractaten en als eene miskenning van 's Konings rechten werd aangemerkt.

Was echter de Republiek inderdaad hare verplichtingen niet nagekomen? Bleek uit het gebeurde niet veeleer, wat ook reeds vroeger aan het licht was gekomen, dat namelijk de Britten geene vreemde, ten minste geene Nederlandsche kustzee schenen te erkennen? Van Genth en andere bevelhebbers der Nederlandsche vloot noemden de plaats, waar deze op dat tijdstip lag, onze eigen kust. Volgens hunne meening, scheen niet de grootte van het Britsche schip, maar wel de plaats, waar zij dit hadden ontmoet, de zaak te moeten beslissen. Wat bewoog ook den Britschen commandant de eerste saluutschoten te doen, zoo niet het bewustzijn, dat hij zich op vreemd gebied bevond. Naar het ons voorkomt, hadden de Britten, na de gedane saluutschoten slechts recht op eene beantwoording hiervan, zoo als dit op eene reede of in eene haven gebruikelijk was. Zij konden in de kustzee, evenmin als vroeger op de Maas of elders, een eerbewijs vorderen, waarop het tractaat van Breda hun alleen in de Britsche zeeën een onbetwistbaar recht gaf. Het voorschrift had alleen betrekking op de Britsche zeeën, ofschoon de onzen het meestal ook daarbuiten vrijwillig nakwamen. Dit behoefde echter niet. Ook was er in het tractaat slechts sprake van het saluut, niet van het contra-saluut. In denzelfden geest waren de voorschriften, welke de opperbevelhebber in September van hetzelfde jaar aan de zijnen gaf.

Tegen het einde der genoemde maand, viel de Nederlandsche vloot binnen, zonder dat er verder iets van belang was gebeurd. Weldra verscheen te 's Gravenhage, in plaats van William Temple, de van ouds bekende Downing, die in Januari 1672 eene formeele klacht tegen van Genth indiende. Hierbij grondde hij zich op de heerschappij van den Koning van Groot-Brittanje over de zee en op de bestaande tractaten.

Zonderling dat de Staten zich niet, evenals van Genth, op de nabijheid der kust beriepen, maar op het tractaat van Breda, waarin niet over het saluut door geheele vloeten, bij de ontmoeting van een enkel schip of jacht, maar wel over de handhaving van het oude gebruik werd gesproken. Downing zeide, dat hij niet was gekomen om te twisten, en dat hij zich met schoolsche redekavelingen niet kon vergenoegen. Eerlang nam hij afscheid, zonder dat er iets was uitgemaakt. Later toonden de Staten, die tegenover Downing hunne zaak slechts flauw hadden verdedigd, zich ten volle bereid den Koning van Groot-Brittanje met betrekking tot het

saluut tevreden te stellen, mits ook deze voornemens was het tractaat in allen deele na te komen.

Maar het was niet de bedoeling van Karel II zich te laten bevredigen. Engelsche schrijvers erkennen, dat het geschil voorbedachtelijk was uitgelokt en dat eene reden tot oorlog werd gezocht. Deze uitspraak krijgt nog meer schijn van waarheid, als men in aanmerking neemt, dat er kort te voren, toen de Prins van Oranje door twee Engelsche jachten uit de Maas was afgehaald, inderdaad was verzuimd het gedane saluut te beantwoorden, hetgeen slechts eene verontschuldiging ten gevolge had, waarmede de Britten genoegen namen. Blijkbaar zochten zij op dat tijdstip den oorlog nog niet. Zoodra dit wel het geval was, gaf iets dergelijks een uitstekend voorwendsel aan de hand.

Allerlei voorteekenen van een naderend gevaar trokken meer en meer de aandacht van de hooge regeering, en vooral van de Staatspartij. Deze vond het zelfs geraden, wegens de heerschende stemming in de Republiek, een weinig toe te geven. Meenende, dat zij door het Eeuwig Edict en de hierop gevolgde Acte van Harmonie eene voldoende zekerheid bezat tegen een volledigen omkeer van zaken, stelde zij de verheffing van den Prins van Oranje tot Kapitein-Generaal voor. Hierdoor hoopte zij Engeland te winnen, Frankrijk tot nadenken te brengen en zich in de Republiek zelve den bijval der menigte te verwerven. Na veel over en weer praten, verhief men den Prins tot de genoemde waardigheid; doch slechts voor één veldtocht.

Voorloopig bleef het bestuur van het zeewezen nog op den ouden voet, omdat men den Prins niet tegelijkertijd tot Admiraal had benoemd. Nadat in het vorige jaar eene betrekkelijk groote som aan de kustvloot was besteed, werd tegen 1672, tot bestrijding der noodige uitgaven voor het zeewezen, niet minder dan nagenoeg acht millioen gulden aangevraagd. Is die zorg voor de vloot, hoe prijzenswaardig op zich zelve, evenwel niet een tastbaar bewijs van de eenzijdigheid der regenten? Te midden van de algemeene bekommering over de veiligheid der Republiek, bleef ook hunne binnenlandsche staatkunde niet vreemd aan de genomen maatregelen; want de Prins van Oranje kon zijn invloed meer door een geducht leger, dan door eene machtige vloot zien toenemen. Bovendien kon men hem alle gezag over de laatste vooreerst beter onthouden, dan over het eerste.

Weldra bleek, dat velen zich over de naaste toekomst der Republiek niet te vergeefs hadden verontrust. Ouder gewoonte begon Engeland weder vijandelijkheden te plegen, vóór de oorlogsverklaring. Aangelokt door het voordeel, dat hij van het onderscheppen eener rijk geladen vloot zou kunnen trekken, gaf Karel II bevel tot het plegen eener daad, die met recht in de hardste bewoordingen is gegispt. Met schending van alle goede trouw, spande hij der Republiek een valstrik en begon den oorlog, zooals dit alleen van zeeroovers en filibustiers te veronderstellen was. Hij bezigde hiertoe denzelfden Holmes, die vroeger op de kust van Guinea en vervolgens in het Vlie daden had verricht, welker rechtmatigheid zeer te betwijfelen is.

Den 23sten en 24sten Maart 1672 tastte de genoemde bevelhebber eene Nederlandsche koopvaardijvloot aan, die uit Smyrna en andere havens terugkeerde. Ofschoon eerst laat van het dreigende gevaar verwittigd, hadden de opvarenden zich toch eenigermate kunnen voorbereiden. Geheel weerloos waren zij gelukkig niet; want onder de 72 schepen, die het Kanaal binnenstevenden, bevonden zich 6 konvooiers en eenige koopvaarders, die overeenkomstig de plakkaten bewapend waren. Met den gewenschten uitslag verdedigden zij zich tegen een eskader van 8, en daarna van 12 oorlogsschepen, dat hen op de hoogte van het eiland Wight aanviel. Slechts één konvooier en drie of vier koopvaarders gingen verloren. Onder de gesneuvelden, behoorden Adriaan de Haze, bevelhebber van het konvooi, en kapitein van Nes,

gezegd Oude Boer Jaep, welke laatste zich op verschillende tijdstippen minder of meer lofwaardig had gekwetend, doch thans zijn plicht had betracht. Hoe zeer men in de Republiek het gedrag van den eerste op prijs stelde, blijkt uit een grafschrift door Antonides van der Goes ter zijner eere vervaardigd, waarin het o. a. heet:

*Sta vreemdeling, en zeg tot glorie van de Zeeuwen,
Dat hier de Hazen zelfs veranderen in Leeuwen.*

Lodewijk XIV en Karel II vaardigden nu bijna gelijktijdig eene oorlogsverklaring uit tegen de Republiek. De eerste beriep zich daarin op de vele redenen tot misnoegen, welke de Staten hem in de laatste jaren hadden gegeven. Met veel omhaal van woorden lichtte hij dit nader toe, zonder evenwel de ware oorzaak te noemen, die in het sluiten der Triple Alliantie was te zoeken.

De Bisschoppen van Keulen en Munster sloten zich bij de verbonden mogendheden aan, doch verklaarden den oorlog eerst in Mei. Zeer onbeduidend waren de door hen aangevoerde redenen. Geen der verbondenen kwam met een grooter aantal grieven te berde, dan Karel II, die zich gebelgd toonde over schilderijen, gedenkpenningen en opschriften, welke de herinnering aan den tocht naar Chattam moesten levendig houden, en over de jongste schending van het recht der Britsche vlag. Iets later beweerde hij, dat zijn bondgenootschap met Frankrijk hoofdzakelijk den val der Staatspartij ten oogmerk had; doch er waren reeds andere heimelijke drijfveeren in het spel, die met de vrijheden van Engeland zelf in nauw verband stonden. Zelden of nooit had eene regeering meer onrechtmatige en beuzelachtige redenen tot eene vredebreuk opgespoord, dan thans het Britsche hof.

Wat echter de beweegredenen der verbonden mogendheden zijn geweest, het zag er voor de Republiek, die zich op een dergelijken aanval geenszins had voorbereid, donker uit. Aan de landzijde was zij uiterst zwak; met hare vloot was zij niet gereed. Geld kon niet alles goed maken; en er waren ontzaglijke sommen noodig, zoo men wenschte te erlangen, wat voor geld te krijgen was. Spanje, de oude vijand der Republiek, thans haar eenige bondgenoot, bezat meer goeden wil dan macht. Zweden en andere mogendheden hadden zich, op zijn zachtst genomen, tot onzijdigheid verbonden. Gelukkig dat 's Prinsen benoeming tot Kapitein-Generaal den weg baande tot een verbond met den Keurvorst van Brandenburg, wiens voorbeeld door andere Duitsche vorsten werd gevolgd. Maar er verliep met dit alles een zekere tijd, zoodat de Republiek aanvankelijk schier geheel alleen stond.

Ter besparing van kosten had men besloten de uitrusting der vloot tot het strikt noodige te beperken, toen de tijding van den aanval op de Smyrnavloot eensklaps deed zien, hoe weinig kans er bestond, de gerezen geschillen langs diplomatieken weg te vereffenen. De waarschuwing kwam zeker laat, doch wat eene sterkere wapening ter zee betrof, nog ter rechter tijd. Dadelijk sloeg men de handen aan het werk. Meer geld werd toegestaan, tot een gezamenlijk bedrag van nagenoeg zeven millioen. Ondanks alle belemmeringen, kon de Ruyter den 29sten April, dus eene maand nadat er bericht was gekomen van de eerste vijandelikheden, met de schepen van de Maas uitloopen. Hij zeilde naar de reede van Texel, van waar de vloot bij gedeelten in zee geraakte, omdat de loodsen weder bezwaren opperden, uit hoofde van den lagen waterstand. Om dezelfde reden waren ook de schepen van Amsterdam slechts met moeite over het Pampus gekomen, waartoe men verschillende hulpmiddelen had uitgedacht, onder welke vier met water gevulde kisten, die aan het schip gehecht en vervolgens ledig gepompt werden. Onmiskenbaar vindt men hierin reeds hetzelfde beginsel toegepast, waaraan later de scheepskameelen hun ontstaan te danken hadden.

Al het oponthoud, waarmede de Nederlanders in het voorjaar van 1672 bij het uitrusten hunner vloot te kampen hadden, was dubbel nadeelig, omdat de Ruyter de Britsche vloot wenschte aan te tasten, voordat zij zich met het Fransche eskader had vereenigd. Dit plan werd nu ganschelijk verijdeld; want de Nederlandsche vloot geraakte eerst den 9^{den} Mei buitengaats, en vereenigde zich eerst drie dagen later met het Zeeuwsche eskader.

Intusschen had de oostenwind, die het voornemen der onzen scheen te begunstigen, opgehouden en vond de Britsche vloot gelegenheid zich naar het Kanaal te begeven, waar de Franschen den 13^{den} Mei tot Wight genaderd waren. Uit vrees van afzonderlijk te worden ingesloten, had de Hertog van York, met achterlating van eenige bodems, de Theems verlaten. Hij bereikte den 16^{den} Mei de plaats, waar het Fransche eskader hem verbeidde, doch niet zonder gevaar van onderweg door de Nederlandsche vloot te worden overvallen, zoodat de Fransche gezant te Londen de volbrachte vereeniging als een wonder aanmerkte. Zij ware ongetwijfeld door de onzen belet, indien het uitblijven der Zeeuwsche schepen de hoofden der vloot niet in hunne plannen had gedwarsboomd.

Bitter teleurgesteld in de verwachting, die hij op het afzonderlijk aantasten der Britsche macht had gebouwd, liet C. de Witt, die weder als Gedeputeerde op de vloot tegenwoordig was, zich in de hevigste bewoordingen uit over de Staten van Zeeland, wier overgrootte voorzichtigheid eene schoone kans op voordeel had doen vervliegen. Dit was inderdaad zoo, en Johan de Witt stemde het zijn broeder volmondig toe; doch hij vond het minder verstandig dit zoo onbewimpeld te zeggen, en achtte het daarom noodig den Gedeputeerde te herinneren, dat het beter was, eene soevereine provincie in zijne publieke brieven geen aanstoot te geven, maar zijn gemoed liever in een particulier schrijven uit te storten.

De Nederlandsche vloot naderde de Engelsche kust, doch zeilde niet door de Hoofden, omdat zij nog niet berekend was, zich met de vereenigde macht van Groot-Brittanje en Frankrijk te meten. Alvorens den strijd te zoeken, moest zij met de achtergebleven schepen worden versterkt. Inmiddels had zij veel van storm te lijden, en beproefde zij, ingevolge het verlangen van den Raadpensionaris, iets te ondernemen tegen de schepen, die zich nog in de Theems bevonden.

Den 24sten Mei zeilde de Luitenant-Admiraal van Genth de genoemde rivier met een eskader van lichte bodems op, hetgeen evenwel weinig baatte, omdat de vijandelijke schepen, die hij poogde te achterhalen, eene veilige schuilplaats vonden bij Sheerness, dat sedert den tocht naar Chattam aanzienlijk was versterkt.

Zoodra de bevelhebbers der Nederlandsche vloot bericht kregen van het naderen der vereenigde macht des vijands, verlieten zij hunne ligplaats voor de Theems, waar zij den strijd niet dan onder nadeelige gegevens konden afwachten, en begaven zich met de schepen, welker aantal intusschen was vergroot, naar de vaderlandsche kust. Hier gekomen, ontwaarden zij spoedig de vijandelijke vloot, die echter den strijd scheen te vermijden, ofschoon zij het voordeel van den wind bezat. Evenals de onzen het voordeel beseften, dat de nabijheid hunner eigen kust en der banken zou opleveren, zag ook de tegenpartij het in en ontweek den strijd, om een ander doel na te jagen. De Hertog van York begaf zich met de vereenigde vloot naar Solebay, waar hij eenige benoedigdheden wenschte in te nemen, om vervolgens nabij de Doggersbank post te vatten. Hier konden eenige verwacht wordende schepen der Oost-Indische Compagnie hem niet ontgaan, en zou hij eene betere stelling kunnen innemen, bijaldien de Nederlandsche vloot de ruimte koos.

Voor dat de Engelschen en Franschen het gemelde plan ten uitvoer konden brengen, geraakten zij slaags met de onzen. Zie hier wat er aanleiding toe gaf. Hoewel er, wegens den ongunstigen loop der gebeurtenissen te lande, zekere aarzeling in de houding der Nederlandsche regeering was, zoo had deze den Gedeputeerde en den opperbevelhebber harer vloot toch eindelijk volmacht gegeven, om 's lands schepen ten nutte van het vaderland aan te wenden. Nauwelijks was dit bekend, of de krijgsraad besloot naar de Engelsche kust over te steken en de vijandelijke vloot zoo mogelijk binnen Solebay aan te tasten. Ten einde van hare ligging in die beperkte ruimte voordeel te trekken, beval de Ruyter, dat van elk smaldeel twee schepen met twee branders moesten vooruitzeilen. Onder begunstiging van den rook, dien de achttien schepen konden veroorzaken, moesten de branders tegen de schepen in de baai worden aangevoerd. Zoodoende hoopte men den vijand eene geduchte schade te berokkenen, voordat het tot een geregelden strijd kwam.

Slechts ten deele bereikten de Nederlandsche vlootvoogden het gestelde doel. Want de vijandelijke opperbevelhebber kreeg den 7^{den} Juni, zoodra de Nederlandsche vloot met het aanbreken van den dag de baai naderde, hiervan onmiddellijk bericht. Dit ware minder geweest, indien de onzen met den gewenschten spoed hadden kunnen naderen; doch gebrek aan wind verhinderde zulks. Thans was het eenige voordeel, dat de aanvallers bezaten, de grootere orde, die in hunne vloot heerschte, terwijl de Britsche en Fransche bevelhebbers, die zich met hunne schepen in allerijl naar buiten begaven, nauwelijks den tijd hadden zich tot den strijd gereed te maken.

Eindelijk brak het lang verbeide oogenblik aan, waarop het pleit te water zou worden beslecht. Onder meer dan 150 zeilen, welke de vereenigde zeemacht van Groot-Brittanje en Frankrijk te Solebay telde, bevonden zich 71 oorlogsschepen van 46 tot 120 stukken en 24 branders. Gezamenlijk voerden die schepen meer dan 5000 vuurmonden en 33.000 man. De Hertog van York was met het opperbevel bekleed. Onder hem commandeerde Montague, Graaf van Sandwich, het eskader der blauwe, en de Fransche Vice-Admiraal d'Estrées het eskader der witte vlag. De stemming der bemanning was ongunstig, daar vele Britten geprest waren en volgens de verklaring der gevangenen, die later in onze handen vielen, liever met ons tegen de Franschen, dan met deze tegen ons gestreden hadden.

Geheel anders was het aan boord der onzen. Hier trof men zelfs voorname personen aan, die zich met een zeker aantal door hen geworven matrozen, als vrijwilligers, op de vloot hadden begeven. Eenigermate kon de betere geest onder de bemanning het nadeel vergoeden, dat uit hare mindere getalsterkte en uit de ongunstige verhouding tusschen het materieel van beide partijen voortspoot. Of is deze verhouding niet ongunstig te noemen, als de onzen tegenover de gemelde strijdkrachten des vijands slechts eene vloot konden stellen, bestaande uit 61 schepen van 44 tot 82 stukken, 14 fregatten, 22 gewapende adviesjachten en 36 branders? Alles te zamen, voerde zij minder dan 4500 stukken en nagenoeg 21.000 man. De Ruyter commandeerde den middeltocht; onder hem, werden de beide andere eskaders aangevoerd door de Luitenant-Admiraals Bankert en van Genth.

Zeer te bejammeren was het, vooral met het oog op de minderheid hunner strijdkrachten, dat de Nederlandsche vlootvoogden niet genoeg partij konden trekken van de verwarring, die hunne onverwachte komst onder den vijand moest te weeg brengen. Er bestaat geene reden dit, met sommigen, aan de langwijligheid hunner beraadslagingen toe te schrijven, maar wel aan de windstilte, die het ondoenlijk maakte met den vereischten spoed te naderen. Deze omstandigheid stelde de tegenpartij in de gelegenheid de baai te verlaten en zich nog eenigermate te scharen, voordat zij omstreeks te acht uren in den morgen werd aangevallen.

Hierbij volgden de onzen het vooraf beraamde plan, dat echter natuurlijk weinig baatte, daar het thans niet een aanval in, maar vóór de baai gold. Alleen de ongereedheid, waarin de vijandelijke vloot zich in de eerste oogenblikken bevond, maakt het verklaarbaar, dat men den bewusten aanval met branders toch beproefde. Spoedig geraakten de vloten in een algemeen gevecht, waarin Bankert tegenover d'Estrées, de Ruyter tegenover den Hertog van York, en van Genth tegenover Montague kwam te liggen.

Schier onmiddellijk nadat het Fransche eskader buiten de baai was gekomen, begon het zich, in strijd met de uitdrukkelijke bevelen van den Hertog van York, in zuidelijke richting te verwijderen, gevolgd door het Nederlandsche eskader onder Bankert, hetwelk zodoende insgelijks van de hoofdmacht afraakte. Voorbedachtelijk scheen de Vice-Admiraal d'Estrées het gevecht te ontwijken. Ten slotte hadden zijne schepen en zijn volk wel iets geleden, doch niet in vergelijking met de andere gedeelten der vloot. De Franschen zelven poogden het later te doen voorkomen, alsof Bankert, die het voordeel van den wind bezat, hen opzettelijk had gespaard.

Misschien is het niet overbodig hierbij te voegen, dat er inderdaad geruchten liepen, alsof de Luitenant-Admiraal van Zeeland, op last van den Gedeputeerde of diens broeder, de Franschen met zekere versooning had behandeld. In een sterk gekleurd gedicht, getiteld „’t Ont-dekte vergift, geronden in de Hollandsche venezoen”, voorkomende in het derde vervolg van de Latijnsche en Nederduitsche Keurdichten, werd er op gezinspeeld:

*Men soekt de Franse vloot en Britse 't saam te trekken;
Met dit beding nogtans, men Ruwaart deed verstaan,
Hy zou de Britse vloot, maar niet de Franse slaan.*

Sommigen gingen nog verder en beweerden, dat de meeste Hollandsche bevelhebbers er meer dan een los gerucht in zagen. Deze en andere uitstrooisels, ten nadeele van C. de Witt, werden uitdrukkelijk tegengesproken door de Ruyter. Ook ware het nog al vreemd geweest, juist de schepen van Zeeland en Friesland tot zoodanig einde te bezigen.

Intusschen grepen de Franschen het loopende gerucht aan, om het ware oogmerk hunner werkeloosheid te verbergen. Zij waren in den vorigen oorlog, als bondgenooten der Republiek niet opgedaagd, en bleven, nu zij als bondgenooten van Engeland tegenwoordig waren, zooveel mogelijk buiten het gevecht. Hun Koning wenschte, zoo als het vervolg leerde, zijne zeemacht te sparen, terwijl de vloten van Groot-Brittanje en Nederland elkander gevoelige slagen toebrachten.

Was het gevecht tusschen Bankert en d'Estrées niet hevig, dat tusschen van Genth en Montague begon spoedig te verflauwen. Met onstuimigheid had de eerste zijn tegenstander aangevallen, doch hij was na een half uur gesneuveld, hetgeen op den strijd der beide eskaders een beslissenden invloed had; want er verliep noodwendig eenige tijd, eer van Panhuys, Kapitein van de mariniers op het vlaggenschip, op last van den Gedeputeerde, het bevel had overgenomen. Inmiddels hadden vele schepen der blauwe vlag zich bij den middeltocht aangesloten, waartoe hunne bevelhebbers, zoodra de strijd tusschen de beide achterhoeden allengs in hevigheid afnam, ongetwijfeld meer gerechtigd waren, dan de Nederlandsche kapitein van Brakel, tot het eigendunkelijk verlaten van den middeltocht.

Geheel in strijd met de ontvangen bevelen, verliet van Brakel de hem aangewezen plaats, om met de *Groot-Hollandia* (60) het schip van Montague aan te tasten. Alleen de verkregen uitkomst strekte hem later tot versooning. Want de hardnekkigheid, waarmede hij uren lang

de *Royal James* (100) bevocht, had voor dezen bodem en den bevelhebber der blauwe vlag noodlottige gevolgen. Montague slaagde er wel in, zijn vlaggenschip van de *Groot-Hollandia* en enkele branders te bevrijden, doch had veel geleden, hetgeen de ons bekende brander-commandeur van Rijn nauwelijks heeft gezien, of hij nadert en volbrengt wat anderen te vergeefs hebben beproefd. Het vuur breidt zich aan boord van de *Royal James* uit en noodzaakt de bemanning tot eene snelle vlucht. Hierbij vinden velen den dood in de golven, onder welke ook Montague en een zijner zoons. Volgens onze berichten, verloor hij het leven door het omslaan eener overbemande sloep, waarmede hij zich wilde verwijderen. Zijne landgenooten voegen er echter bij, dat hij den dood zocht, omdat zijne heilzame raadgevingen vóór den slag in den wind geslagen en ten onrechte aan lafhartigheid toegeschreven waren. Hoe dit zij, de vijandelijke achterhoede verloor door deze ramp haren bevelhebber, en schijnt evenals de onze, eerst nadat de achterhoeden zich met de middeltochten hadden vereenigd, weder meer deel aan den strijd te hebben genomen.

Na de verwijdering der voorhoeden en terwijl het bovengemelde tusschen de achterhoeden voorviel, waren de beide middeltochten den ganschen voormiddag met elkander in een hardnekkig en langdurig gevecht geweest. Opmerkelijk is het, dat gebrek aan wind den bevelhebbers de gelegenheid benam, evenals in den vorigen oorlog, elkander met de vloten in geregelde orde voorbij te zeilen, waardoor de wederzijdsche schepen, die niet ten anker lagen en nu en dan kleine manoeuvres volbrachten, dooreen geraakten en langer aan elkanders vuur waren blootgesteld dan gewoonlijk. Zoo hadden de *Zeven Provinciën* (80) en de *Royal Prince* (100), waarop zich de opperhoofden der vloten bevonden, van den aanvang des gevechts af, elkander meer dan anderhalf uur met de grootste hardnekkigheid bevochten, waardoor het schip van den Hertog van York dermate had geleden, dat deze het noodig had geoordeeld op een ander over te gaan. Het verhaal van dien opperbevelhebber, dat zijne vlag aan boord van de *St. Michiel*, wegens gebrek aan wind, zoo weinig uitwoei, dat zijne kapiteins niet konden bespeuren, waar hij zich bevond, strookt ten volle met hetgeen de onzen over windstilte berichten.

C. de Witt was van alles getuige geweest, nu eens zittende, dan eens staande, voor de hut van het admiraalschip. De luister, dien hij ten toon spreidde, omgeven als hij was door zijne lijfwacht van hellebardiers, had veler ijverzucht opgewekt, die slechts noode konden verkroppen, dat een ambtenaar, en vooral een lid der Staatspartij eene zoo hooge eer wedervoer. Verstandig was het zeker niet der menigte, door eene ijdele praalvertooning, weder nieuwe stof tot ergernis te geven. Intusschen was de toestand van den Gedeputeerde, dien men spottenderwijs met den naam van zee- of waterprins had bestempeld, alles behalve benijdenswaardig. Hij zag enkele zijner wachten dood of gekwetst nederzigen, en moest al de gevaren van den slag doorstaan, zonder de eigenaardige geestdrift in zich te ontwaren, die de strijders zelve bezielde en als ware het elke gedachte aan eigen gevaar verdringt. De kloekmoedigheid, waarmede de Witt een schier werkeloos aanschouwer was van den strijd, zou hem eerlang onder nog vreeselijker omstandigheden te stade komen.

Even lang als de Ruyter tegen den Hertog van York, had de Luitenant-Admiraal van Nes tegen een vijandelijk schip gestreden. Hetzelfde was met andere bodems van den middeltocht gebeurd. Te midden van het aanhoudende kanongebulder, deed zich eindelijk de invloed van den wind volstrekt niet meer gevoelen. Onbeweeglijk lagen de schepen dooreen, alles aanwendende wat afbreuk kon doen. Een gevolg hiervan was, dat in betrekkelijk weinig tijd veel werd gedaan, zoodat een gevangen Britsch officier met volle recht kon zeggen, dat er thans vóór den middag, d. i. in vier uren tijds, meer was uitgericht, dan gedurende den vorigen oorlog in vier dagen.

Des namiddags kwam er meer wind, hetgeen de achterhoeden, welker bevelhebbers gesneuveld waren, in de gelegenheid stelde zich met de middeltochten te vereenigen. Met twee gedeelten hunner vloot bleven de Ruyter en de Hertog van York den strijd voortzetten, meer manoeuvreerende dan in den voormiddag, doch zonder eene geregelde slagorde te vormen. Hunne schepen bleven dooreen liggen en streden afzonderlijk of in kleine groepen, totdat de Ruyter tegen den avond om de zuid wendde, ten einde zodoende het eskader van Bankert te bereiken, dat zich vóór den nacht met de andere deelen der vloot vereenigde. Inmiddels was de Hertog van York met de zijnen noordwaarts gelopen, waardoor er ruimte was gekomen tusschen de beide vloten, hetgeen den strijd, als ware het met onderling goedvinden, deed eindigen; want de Ruyter, die zich het eerst verwijderd had, om zich met het eskader van Bankert te vereenigen, werd door den Britschen opperbevelhebber niet gevolgd, ofschoon deze zich van dezelfde gelegenheid had kunnen bedienen tot het verplaatsen zijner strijdkrachten in dezelfde richting.

Om zich eenig denkbeeld te vormen van de hevigheid, waarmede bij Solebay was gestreden, behoeft men slechts na te gaan, dat alleen aan boord van het Nederlandsche admiraalschip meer dan 20.000 pond buskruit was verbruikt. Een gevolg hiervan was, dat beide partijen veel volk hadden verloren. Wat het materieel betrof, was de schade der Britten slechts weinig grooter dan de onze. Van de Nederlandsche vloot, was de *Josua* (60) in den grond geschoten, de *Stavoren* (48) veroverd en de *Westergo*¹⁾, na den slag, door eenig toeval in brand geraakt.

¹⁾ *De grootte van dit schip der Admiraliteit van Friesland, hoewel niet nauwkeurig opgegeven, moet nog al van belang zijn geweest, daar het 14.000 p. buskruit had aan boord gehad, en 11.000 p. verbruikt. Het geringe overschot geraakte in brand en deed het schip springen.*

Daarentegen hadden de Nederlanders, behalve de *Royal James* (100), drie of vier Britsche schepen vernield. Over het algemeen kwamen de Franschen er het best af, en hadden de Britsche schepen meer geleden dan de onze, ofschoon het ook met verscheidene Nederlandsche bodems treurig gesteld was. Niet wetende, of zij andermaal slag moesten leveren, alvorens de havens te bereiken, lieten de Nederlandsche bevelhebbers in den nacht tusschen den 7^{den} en den 8sten Juni ijverig arbeiden, om de geleden schade zooveel mogelijk te herstellen.

Wat sommigen vermoed hadden, gebeurde niet. Tweemaal kwamen de vloten, daags na den slag, in elkanders nabijheid, zonder dat er een gevecht op volgde. Beide partijen beweerden het gezocht te hebben; doch de Britten zeker met den minsten grond. Zij zelve erkennen, dat zij den wind in hun voordeel hadden, maar voegen er bij, dat eerst een opkomende mist, daarna weder te veel wind en eindelijk de nabijheid der banken den aanval ongeraden maakte. Het was echter voor de onzen geene ramp, dat zij niet meer werden aangevallen; want de voorraad kruit en scherp was op vele schepen nagenoeg geheel verbruikt, zoodat een aantal bevelhebbers niet meer dan acht of tien rondschoten konden doen, en eenigen hunner zich nauwelijks een uur hadden kunnen verdedigen. Alleen het admiraalschip maakte eene gunstige uitzondering, daar slechts de helft van den voorraad was verbruikt. Zoodra de Gedeputeerde en de bevelhebbers der Nederlandsche vloot hadden bespeurd, dat de vereenigde vloot den strijd niet ernstig scheen te zoeken, achtten zij het verkieslijk naar de havens terug te keeren. Terwijl het vaderland van alle zijden benauwd werd, ware het dwaas geweest, de zeemacht, op welke aller hoop was gevestigd, zonder noodzaak in de waagschaal te stellen. Zij vertoonde zich den 9^{den} Juni weder in de nabijheid der kust. Velen keurden echter de voorzichtigheid, waarmede de

Gedeputeerde was te werk gegaan, hoogelijk af en schreven haar zelfs aan onedele bedoelingen toe.

Voor allen, die het behoud der Republiek van ganscher harte wenschten, was de uitkomst, bij Solebay verkregen, het eenige lichtpunt aan een stikdonkeren gezichteinder. Te land zegevierden de verbondenen bijna overal. Fransche, Munstersche en Keulsche benden waren de grenzen genaderd en begonnen deze te overschrijden. Slechts drie dagen na het binnenvallen der vloot, trokken de eersten, ten aanschouwen van hun Koning, over den Rijn ²⁾.

²⁾ *Boileau, Oeuvres, épitre IV, is de lezing overwaard. Hij beklagt zich over de barbaarsche namen onzer steden en rivieren voor een Fransch gedicht, geeft aan Lodewijk het voorkomen van Jupiter, en voegt er na eene opsomming dergenen, die zich te water begaven, deze regels in:*

*Louis, les animant du feu de son courage,
Se plaint de sa Grandeur, qui l'attache au rivage.*

En dit is slechts een staaltje van de vleitaal, die in dit stuk wordt uitgestort. Nog buitensporiger is eene brochure van dien tijd, getiteld: Hollandt aen des koninghs voeten, door Volperière, Theol. Br. te Parijs.

Terwijl het hart van den roemzuchtigen vorst zwol onder den lof, hem door zijne gunstelingen toegezwaaid, kromp dat van den landzaat weg onder de gedachte aan het wee, dat eerlang hem en den zijnen te wachten stond. De eene plaats na de andere viel den vijand in handen. Overijssel, Gelderland en Utrecht moesten voor de macht des vreemdelings bukken, en de Republiek scheen haren ondergang nabij.

Hachelijk was de toestand der provincie Holland en vooral die van de Staatspartij. „*De saecken alhier loopen, Godt betert, daegelyx van quaet tot arger, ende het aldergrootste quaet, dat ons druckt, is een genoechsaem generaele wiltheydt ende ongehoorsaemheydt van alle de ingesetenen in de steden ende ten platten lande.*”

Zoo schreef de Raadpensionaris den 20sten Juni aan zijn broeder.

Vele regenten schenen den moed gansch en al verloren te hebben en stemden voor vernederende aanbiedingen, welke van hunne radeloosheid getuigden. Lodewijk XIV sloeg haar af en stelde nog hardere voorwaarden, die ernstig in overweging werden genomen. Karel II ging niet minder ver. Hij eischte, dat de Republiek zijne heerschappij over de zee onbepaald zou erkennen; dat gansche vloten, tot op de kusten van Holland, voor een zijner schepen zouden strijken; dat de Staten alle personen, over welke hij zich later zou beklagen, buiten hun gebied zouden bannen; dat zij eene aanzienlijke som ineens zouden betalen voor oorlogskosten en eene andere jaarlijks voor de vrije visscherij; dat zij den Prins van Oranje tot soeverein, of ten minste tot de voorvaderlijke waardigheden zouden verheffen; en dat zij hem voorts eenige eilanden en steden zouden inruimen tot een waarborg voor het nakomen dezer voorwaarden.

Eer het tot eene beslissing kwam, brak in Holland en Zeeland eene volksbeweging uit, welke voor de Staatspartij, en meer bepaald voor den Raadpensionaris en zijn broeder noodlottige gevolgen had. De opschuddingen, waarvan Veere, Dordrecht en andere plaatsen in het laatst van Juni het tooneel waren, noopten de magistraten aan 's Prinsen verheffing te arbeiden.

Eindelijk herriepen de Staten van Holland, onder den drang der omstandigheden, het Eeuwig Edict. Den 4^{den} Juli verhieven zij den Prins van Oranje tot Stadhouder, Kapitein-Generaal en Admiraal. Twee dagen later deden het ook de Staten van Zeeland.

Johan de Witt, die wegens de kwetsuren, bij een aanslag op zijn leven bekomen, aan de laatste beraadslagingen geen deel had genomen, vroeg zijn ontslag. Dit scheen evenwel de menigte niet te kunnen bevredigen, die in hem en zijn broeder een gehaat regeeringsstelsel als ware het verpersoonlijkt zag. Men betichtte C. de Witt van een plan tot prinsenkoord.

Beide broeders vonden den 20sten Augustus, als slachtoffers der partijwoede, onder de handen van het grauw te 's Gravenhage een gruwzamen dood.

Op den loop der zaken bleven de val der Staatspartij en de verheffing van den Prins niet zonder invloed¹⁾).

1) Zeer geestig schetste Focquenbroch de noodlottige gevolgen van de zorgeloosheid der regenten, in zijn gedicht: „De doodelijke nasmaak van den Franschen brandewijn en de levendige voorsmaak van het Oranjewater.” Op de vloot scheen van dien brandewijn niet verkocht te zijn.

Sedert die omwenteling in het binnenland, gevoelde de Keurvorst van Brandenburg zich tot grooter ijver aangespoord en schaarde ook de Keizer van Duitschland zich meer bepaald aan de zijde der Republiek. Beiden wapenden zich, hetgeen in Augustus en September den aftocht van een gedeelte der Fransche troepen ten gevolge had.

Tot recht verstand van het geheel, was het noodig een vluchtigen blik te slaan op de belangrijke gebeurtenissen, die in de eerste weken, na het binnenvallen der vloot, te lande en ook in de niet overheerde gewesten voorvielen. Gedurende de bange dagen, welke de Republiek doorbracht, was zij alleen van den zeekant door hare vloot beveiligd. Deze had, na den slag bij Solebay, hare gewichtige taak voortgezet, doch op kleinere schaal. Wegens den benarden toestand des lands, kon men haar niet onmiddellijk van het noodige voorzien en andermaal uitzenden. Wat zou ook de luisterrijkste overwinning ter zee hebben gebaat, indien het grondgebied der Republiek inmiddels ware prijs gegeven? Om die reden had men zich aan den zeekant tot eene verdedigende houding bepaald, en zelfs een gedeelte der vloot opgelegd. Hierdoor was eenig personeel en ook materiëel beschikbaar geworden, waaraan voor de verdediging te lande dringende behoefte was. Dientengevolge lagen matrozen en zeesoldaten, met hunne officieren, op de grenzen van Holland. Het personeel der vloot droeg krachtig bij tot bescherming van den vaderlandschen grond. Intusschen zorgden de Admiraliteiten voor talrijke kleine vaartuigen, tot beveiliging van de stroomen, de zeegaten en de Zuiderzee.

Sedert het begin van Juli kruiste de Ruyter met 47 oorlogsschepen, 12 fregatten en eenige branders in de nabijheid der Zeeuwsche kust. De strijdkrachten te water hadden dus eene nog al beduidende vermindering ondergaan, hetgeen zeer bedenkelijk was, aangezien de kustvloot gevaar liep door een overmachtigen vijand te worden aangetast. Hiertoe bestond zelfs veel kans, toen de vereenigde vloot onze kusten weder naderde, en eenige Britsche schepen zich te Brouwershaven en voor de Maas lieten zien. Wat toch kon men billijkerwijs verwachten van een gevecht tusschen de gemelde kustvloot en meer dan honderd vijandelijke bodems?

Wel beseffende, hoe weinig er in dit geval op hare vloot te rekenen viel, had de regeering allerwege maatregelen tot kustverdediging genomen. In verband met deze, kon de vloot ongetwijfeld veel tot afwering van den voorgenomen aanval bijdragen, doch zeker niet, zonder

zich aan het uiterste gevaar bloot te stellen. Gelukkig werd het naderende onheil, en van den veegen staat, en van de zeer verzwakte vloot afgewend. Want de vijandelijke macht, die zich noordwaarts had begeven en na den 13^{den} Juli eenige dagen voor het slecht verdedigde zeegat van Texel was blijven kruisen, werd eerst, volgens sommige berichten, door eene langdurige of dubbele ebbe¹⁾, daarna, volgens het eenparige getuigenis van alle tijdgenooten, door een hevigen en aanhoudenden storm, in het volbrengen der haar opgelegde taak verhinderd.

1) Veel is reeds voor en tegen de werkelijkheid van dit natuurverschijnsel, juist op zulk een oogenblik, in het midden gebracht. Nadat de heer van der Sterr, destijds provinciaal opzichter van den waterstaat te Helder, den 26sten Februari 1853 eene ebbe heeft waargenomen, die van 's morgens 5 u. 30 tot 's namiddags 5 u. 11 duurde, en sedert meermalen eene ebbe, die omstreeks tien uren aanhield, is eene dergelijke storing in de gewone beweging van het water niet langer à priori voor onmogelijk te houden. Het blijft dus alleen de historische quaestie, of een verschijnsel, dat toch altijd tot de zeldzaamheden behoort, op het hierboven aangeduide tijdstip heeft plaats gehad. Hiervoor pleiten de berichten van Valkenier, (ed. 1675), 1 p. 809, die beweert het van Texelsche zeelieden gehoord te hebben; van T. van Domselaer, in Het Ontroerde Nederlandt (ed. 1674 of 1675), 1 p. 319, die bericht, dat men voor zeker zeide, dat de ebbe twee of drie uren te vroeg begon, en tegen den natuurlijken loop, omtrent twaalf uren duurde; van Brandt, (ed. 1701), f. 697, die verhaalt, dat elk er den mond vol van had; van den schrijver van Het leven van C. Tromp, (ed. 1692), p. 415, die echter meermalen groote overeenkomst met Brandt verraadt; van Burnet, insgelijks een tijdgenoot, (ed. Oxford, 1823), I. p. 579, wien door ooggetuigen was medegedeeld, dat de ebbe veel langer dan gewoonlijk had geduurd, als eene zaak, waaraan niemand in den Haag twijfelde.

De hoogleeraar Tydeman, die in de aantekeningen bij Bilderdijk, Geschiedenis des vaderlands, X p 207 e. v. de plaatsen in haar geheel opnam, voegde er bij, dat vele andere geschriften van dien tijd er niets van melden. In slechts twee brochures van 1673, heb ik gevonden, dat de landing door wind en stroom was verijdeld. De eene is getiteld: Ruste voor de ongeruste, de andere: Het geabuseerde Vranckryck. Opmerkelijk is het bovendien, dat ook de Haarlemsche Couranten van 16 tot 18 Juli slechts hard weder vermelden.

Aan het stilzwijgen van vele tijdgenooten, maar vooral aan dat van den commissaris de Knyff, die zich aan den Helder bevond, gepaard met de algemeenheid der bewoordingen, waarin anderen over het gebeurde spreken, hechtte Mr. J. C. de Jonge, zooveel waarde, dat hij de dubbele ebbe niet, als historisch bewezen, kon aannemen. Wat hij echter tegen het getuigenis van Burnet aanvoert, is zwak, daar de bedoelde ooggetuigen geene Texelsche zeelieden behoeven geweest te zijn, omdat Burnet goede berichten uit Nederland kreeg, en het „langer aanhouden” der ebbe, waarover hij spreekt, ook zuidelijker kan zijn bespeurd, terwijl de vlotelingen op de Zeeuwsche kust daarvan niets schijnen gemerkt te hebben.

Op grond der waarneming van den heer van der Sterr, heeft Mr. H. J. Koenen, in Nijhoff's Bijdragen, IX p. 195 e. v. pogen aan te toonen, dat men de berichten over de ebbe van 1672 te lichtvaardig had verworpen. Hij wijst op de kleine afwijkingen in het verhaal, om te doen zien, dat de schrijvers elkander niet eenvoudig hebben nageschreven, en acht het waarschijnlijk, dat de Knyff aanvankelijk meer door de troepen, ter bewaking der kust bestemd, dan door de Texelaars was ingelicht.

Langzamerhand werden ook anderen met het gebeurde bekend. De schrijver van Het Ontroerde Nederlandt, die er, volgens Mr. J. C. de Jonge, in de uitgave van 1674 niet van had gewaagd, vermeldde de ebbe bij den herdruk, die echter hetzelfde jaartal op den titel heeft. Hij noemt zelfs den 18^{den} Juli, als den bepaalden dag, dien anderen niet aanduiden. Valkenier zegt alleen, dat de storm van 21 tot 27 Juli „aanstonds” op de ebbe volgde. Basnage, die later

schreef, stelt in zijne Annales des Provinces Unies (ed. 1726), II p. 263, de ebbe voor, als gebeurd op den 14^{den} Juli. Hij tracht het gebeurde reeds op natuurlijke gronden te verklaren, er bijvoegende, dat hij in 1706 te Rotterdam, met eigen oogen het uitblijven van den vloed had waargenomen. Een aantal latere schrijvers hebben, op het gezag der genoemde, het mislukken der landing aan het uitblijven van den vloed toegeschreven. Onder hen behoort ook Charnock, II p. 413. Brandt, f. 844, Valkenier, II p. 188 en 407 en de schrijver van Het Ontroerde Nederlandt, II p. 550, spreken in 1673 weder van eene ebbe, langer dan gewoonlijk, en stemmen hierin overeen, met het bericht in de Hollandsche Mercurius voor 1673, p. 133, Sylvius, Saken van staat en oorlogh, I p. 645, en Basnage, II p. 418.

Na hetgeen de heer van der Sterr in onze dagen heeft waargenomen, mag dit alles billijkerwijs tot de overtuiging leiden, dat er, omstreeks dien tijd, iets dergelijks was gebeurd. Men vergete daarenboven niet, dat de langdurige ebbe in elk geval slechts een tijdelijk beletsel is geweest.

Zelfs was zij dermate beschadigd, dat zij eerlang onze kusten moest verlaten, hetgeen in de eerste plaats eener Oost-Indische retourvloot, ter waarde van veertien millioen gulden, de gelegenheid aanbood om den 3^{den} Augustus ongehinderd de Eems te bereiken, vanwaar de Ruyter haar vervolgens met 's lands vloot naar het Vlie en Texel geleidde.

Is het te verwonderen, dat de bevolking met het oog op de geringe middelen, die tot afwering van het dreigende gevaar konden worden aangewend, in de even onverwachte als onverhoopte uitkomst, de hand eener wakende Voorzienigheid meende te bespeuren? Maar de vloot van de Ruyter, hoewel niet langer berekend voor een strijd tegen de vereenigde zeemacht van Groot-Brittanje en Frankrijk, kon toch de aanslagen verijdelen van eskaders, die met een vijandelijk doel mochten naderen. Daarom lieten de Staten haar nog eenigen tijd in zee, en werden de schepen, met uitzondering van enkele, eerst in September buiten dienst gesteld. Hoe weinig de bevolking, door onkunde of partijschap verblind, algemeen besepte wat het personeel der vloot in een hachelijk tijdsgewricht had gedaan, bleek te Amsterdam, waar de woning van de Ruyter, terwijl deze zich van zijne moeielijke taak kweet, door het gemeen met plundering werd bedreigd, zoodat de Prins van Oranje het noodig achtte de familie en de bezittingen van den Admiraal in zijne bijzondere hoede te nemen.

Na 's Prinsen verheffing was de kaapvaart weder opengesteld en hadden particulieren met het personeel der zeemacht kunnen wedijveren, waar het de beschadiging van den vijandelijken handel gold. Volgens sommige berichten vertrokken alleen uit Zeeland wel 200 kaperschepen en bedroeg de waarde der gemaakte prijzen eerlang vele millioenen. Twee reeders vroegen konvooi voor 30 veroverde schepen, die in de havens van Biscaye lagen en meer dan een millioen gulden waard geacht werden. Het trof voornamelijk Engeland, waar de kooplieden zich beklaagden over de ontzettende schade, die zij hadden geleden. Kan men die opgaven ook niet onvoorwaardelijk aannemen, zoo blijkt er toch onmiskenbaar uit, dat de commissievaarders den vijandelijken handel gevoelige afbreuk deden, hetgeen voor de Admiraliteiten niet onbelangrijke voordeelen afwierp.

De behaalde buit was echter niet het voornaamste, dat de bedrukte gemoederen in de laatste maanden van 1672 kon opbeuren. Verschillende gebeurtenissen openen voor de bevolking der Republiek een blijder verschiet. Nieuwe bondgenooten deden zich op. Een inval der Franschen, toen het ijs hun een weg scheen te banen tot in het hart van Holland, mislukte door een plotselingen dooi. De verrassing van Koevorden noopte den Bisschop van Munster zijne troepen te doen terugtrekken. Nagenoeg terzelfder tijd had de Stadhouder het beleg voor Charleroi geslagen en zoodoende het tooneel van den oorlog naar de grenzen van Frankrijk overgebracht, waardoor Lodewijk XIV genoodzaakt werd een gedeelte van zijn leger uit de

veroverde gewesten terug te roepen. Het laatste was zeker een niet dubbelzinnig voortteeken van de betere dagen, die eerlang zouden aanbreken.

HOOFDSTUK XXVIII.

Gunstiger uitzichten in 1673. — Verschillende maatregelen van Willem III. — Twee gerechten van de Nederlandsche vloot met die van Engeland en Frankrijk op de vlakke van Schooneveld. — Bereiliging der kust. — Roemvolle zeeslag bij Kijkduin. — Geestdrift in de Republiek. — Algemeen verlangen naar vrede. — C. Everts en Binckes in West-Indië — Zonderling tweegerecht. — Zevendige kaapvaart.

Bij den aanvang van 1673 was de staatkundige gezichteinder merkelyk opgeklaard, doch geenszins helder. De vijandelijke troepen, die slechts voor een gedeelte het gebied der Republiek hadden verlaten, waren nog talrijk genoeg om de meeste veroverde plaatsen bezet te houden. Blijkbaar hadden Frankrijk en Groot-Brittanje de hoop niet opgegeven om de Republiek geheel te onderwerpen. Uitdrukkelijk verklaarde de Kanselier van het laatste, in zijne aanspraak tot het Parlement, dat men der Republiek het lot van Oud-Karthago had toegedacht. De vergelijking was zeker eervol, doch niet minder onheilspellend. Gelukkig kon men echter eene dergelijke bedreiging gemakkelijker uiten, dan volvoeren. Sedert de verheffing van den Prins, had de Republiek reeds zooveel gewonnen, dat hare regenten niet langer de meest vernederende voorwaarden in overweging behoeften te nemen. tegelijkertijd was de lust tot den oorlog in Engeland dermate bekoeld, dat het bestuur op den handelsnaijver moest werken om de natie wat te bezielen.

Eene wijle zag de Republiek zich door Brandenburg verlaten; doch zij ontving daarentegen eerlang steun door hare verbonden met den Keizer van Duitschland, met Spanje, Lotharingen en Denemarken. Voor het einde van 1673 ontruimden de Fransche, Munstersche en Keulsche benden nagenoeg het gansche grondgebied der Republiek. Zee- en landmacht hadden, tot het behoud van het eene en de herovering van het andere gedeelte, krachtig medegewerkt. Tijdens den vredehandel, die in Juni te Keulen werd aangeknoopt, konden de Nederlanders eene stoutere taal voeren, dan een jaar geleden. In één woord, de zaken namen in 1673 voor de Republiek een even onverwachten als gewenschten keer. In hoeverre de vloot tot deze uitkomst had bijgedragen, moet nu worden nagegaan.

Vooraf zij opgemerkt, dat Willem III, die na zijne verheffing een gezag bezat, hetwelk sedert twee en twintig jaren niet was uitgeoefend, met woord en daad toonde, dat het zeewezen hem belang inboezemde. Hij maakte zich niet schuldig aan de eenzijdigheid, waarmede vorige regenten de verdediging van den zee kant behartigd, en die van de landzijde verzuimd hadden. Uit zijne brieven en besluiten blijkt, dat hij de vloot niet uit het oog verloor, terwijl hij, als generaal, te land werkzaam was. Opdat het haar niet aan zeevolk zou ontbreken, werden de kaapvaart, de visscherij en de vaart op sommige havens verboden of ten minste zeer beperkt. Tot aanmoediging van het personeel, vernieuwde de Stadhouders een aantal bepalingen, die van het vorige bestuur afkomstig waren. Zelfs de wijziging der vlag, waaruit gedurende het

stadhouderlooze bewind de Oranjekleur was verdwenen, liet hij zich welgevallen. Terwijl hij eenige minder bekwame kapiteins ontsloeg, die echter de opperbevelhebber liever niet had willen aan wijzen, bracht hij tot groote vreugde der zeelieden eene verzoening tot stand tusschen de Ruyter en C. Tromp, waarna hij dezen, in de plaats van den gesneuvelden van Genth, tot Luitenant-Admiraal bij het Collegie van Amsterdam benoemde.

Ter voorkoming van alle geschil over den voorrang, schonk hij aan de Ruyter den titel van Luitenant-Admiraal-Generaal, met belofte aan Tromp, dat ook hem, bijaldien de opperbevelhebber voor hem kwam te overlijden, dezelfde onderscheiding zou te beurt vallen.

Inmiddels had de Prins op eene sterke uitrusting ter zee aangedrongen, waaraan de grootste behoefte was, zoolang de vereenigde koninklijke vloten de Republiek van den zeekant bleven bedreigen.

Hoe belemmerend moest echter de zware schuldenlast der Admiraliteiten niet werken, nu alle kosten nagenoeg uitsluitend voor rekening van Holland en Zeeland kwamen. Friesland, ofschoon insgelijks behouden gebleven, verkeerde toch in zoo benarde omstandigheden, dat het weinig of niets voor de vloot kon doen. Alleen de Oost-Indische Compagnie was bij machte de regering te ondersteunen en verstrekte haar twee millioen gulden. Hierdoor en door de toegestane gelden, waren de Admiraliteiten van Holland en Zeeland in staat krachtig aan de uitrusting der vloot te doen arbeiden. Maar het scheelde weinig, of een brandstichter had de loffelijke pogingen der Amsterdamsche verijdeld. Hij werd echter nog bijtijds gegrepen en gestraft. Een niet gering bezwaar was, dat alle voorzorgen tot het beschikbaar houden van een voldoende aantal zeelieden, niet ten volle aan het oogmerk hadden beantwoord, zoodat sommige schepen met eene te kleine bemanning uitgezonden, andere, wegens gebrek aan volk, binnengehouden moesten worden.

Voornemens zijnde de bewegingen der Britsche vloot op de Theems te belemmeren, liep de Ruyter, in de eerste dagen van Mei, met de schepen van de Maas uit. Na buitengaats eenige bodems van de reede van Texel bij zich gekregen te hebben, lag hij den 10^{den} der genoemde maand op de vlakte van Schooneveld ¹⁾ ten anker, met 80 zeilen, waaronder 43 oorlogsschepen en fregatten, 18 branders en 8 zinkschepen.

1) Schooneveld of Scoeneveld, oudtijds een eiland in het noordwesten van Vlaanderen, in den mond van de Hont of Westerschelde, dat in de 14de eeuw door de zee verzwolgen is, en zijn naam gelaten heeft aan eene zandbank in de Noordzee, niet ver van de Zeeuwsche kust. De zee, in de nabijheid dier bank, komt in de geschiedenis des vaderlands wel voor onder den naam van vlakte van Schooneveld.

Zonder op het Zeeuwsche eskader te wachten, stak de Admiraal naar de Engelsche kust over, waar hij het vaarwater op de Theems door middel der gemelde zinkschepen onbruikbaar hoopte te maken. Hij kwam echter te laat om het uitloopen van het gros der Engelsche vloot te verhinderen, en moest, wegens mistig weder en andere bijkomende omstandigheden, het gansche plan opgeven.

Dit was te meer raadzaam, omdat de Nederlandsche bevelhebbers van de vereeniging der Britsche en Fransche schepen, welke eerst den 26sten tot stand kwam, slechts onvolkomen berichten hadden, en zij dus niet wisten, hoe groot het gevaar was, dat van den zeekant kon opdagen. De onvoltalligheid hunner eigen vloot maakte het verkieslijk naar Schooneveld terug te keeren, waar eerlang andere schepen tot versterking aankwamen.

Terwijl men de nadering der vijandelijke vloot dagelijks tegemoet zag, achtte de Prins het noodig de bemanning der Nederlandsche tot plichtsbetrachting aan te sporen en tegen alle plichtverzuim te waarschuwen. Hij deed het door middel van een brief, waarin hij er op wees, dat de gansche Christenheid de oogen op de Nederlandsche zeemacht had gevestigd, en waarin hij den lafhartigen herinnerde, dat later geene plaats voor hen gevaarlijker zou wezen, dan de eigen havens. Vooral de laatste woorden maakten een diepen indruk. Omstreeks denzelfden tijd beval de Prins, dat men het oude geschil over den voorrang, hetwelk de Vice-Admiraal Evertsen weder had opgerakeld, voorloopig zou laten rusten en zich inmiddels aan het gebruik houden. Geene schepen verwekten door hunne komst grooter blijdschap, dan de zes, waarmede de Luitenant-Admiraal C. Tromp zich den 28sten Mei bij de vloot voegde. Hij werd ook door den opperbevelhebber goed ontvangen, en noodigde dezen omgekeerd tegen den 1sten Juni bij zich aan boord ter maaltijd. Terwijl de voornaamste hoofdofficieren, ten gevolge dier uitnoodiging, op de *Gouden Leeuw* (82) aan tafel zaten, kwam er bericht van de nadering der vijandelijke vloot.

Onder de 140 à 150 zeilen, welke de onzen in 't zicht kregen, schijnen 80 à 90 oorlogsschepen en 35 of 40 branders geweest te zijn. Wat echter de vijandelijke macht aan materieel mocht voor hebben, werd andermaal in ons voordeel opgewogen, door de ongunstige stemming, die onder een gedeelte harer bemanning heerschte. De Britten toch, reeds weinig ingenomen met de samenwerking der Franschen, waren ontevreden over de verandering, die om staatkundige redenen in het personeel was gekomen.

De Hertog van York was door Prins Robert vervangen, omdat de Test-Acte, die allen Katholieken het bekleeden van ambten onmogelijk maakte, voor hem, die in 1669 tot de Katholieke kerk was overgegaan, een overwegend bezwaar opleverde, daar hij den gevorderden eed niet kon afleggen, hetgeen hem zelfs noopte, weldra afstand te doen van zijne hooge waardigheid bij het Britsche zeewezen. Slechts aarzelend had de Koning Prins Robert benoemd, die met den geheelen oorlog niet was ingenomen. Hij was bovendien misnoegd, omdat Spragg en niet Robert Holmes tot Admiraal der blauwe vlag was aangesteld. Het Fransche eskader stond, evenals in 1672, onder den Graaf d'Estrées, die thans met zijne schepen den middeltocht vormde, vermoedelijk omdat hij dan minder gelegenheid tot wijken zou hebben. Prins Robert zelf commandeerde het eskader der roode vlag.

In het begin van Juni telde de Nederlandsche vloot 64 oorlogsschepen en fregatten, 14 adviesjachten en 25 branders, gezamenlijk voerende 3800 stukken en 18.000 man. Uit Zeeland waren slechts drie of vier bodems komen opdagen; die uit Friesland waren allen weggebleven. Hoewel de onzen den 2^{den} Juni, toen de vijand eene aanvallende beweging scheen te maken, met de ebbe wat uit den wal liepen, zoo oordeelden zij het, uit hoofde van het verschil in strijdkrachten, toch raadzaam slechts eene afwachtende houding aan te nemen. Verscheidene dagen bleven de vloten in elkanders nabijheid, daar de onzen niet voornemens waren een aanval te doen, terwijl de tegenpartij hierin door storm werd verhinderd.

Op den 7^{den} Juni, den verjaardag van den slag bij Solebay, zonden de vijandelijke bevelhebbers vroeg in den morgen een eskader vooruit, hetwelk uit schepen van de verschillende gedeelten hunner vloot was samengesteld. Nauwelijks hadden de onzen het ontwaard, of de Ruyter seinde de bevelhebbers aan boord, die zijn vlaggenschip nog niet allen hadden verlaten, toen het vijandelijke eskader, dat uit 9 Fransche en ruim 20 Engelsche schepen bestond, tussen

twalf en één uur, de Nederlandsche voorhoede onder Tromp bereikte. Ondanks het oponthoud, dat veler afwezigheid had veroorzaakt, waren de meeste Nederlandsche bevelhebbers verwonderlijk snel gereed. Het vijandelijke eskader was daarom genoodzaakt te wijken, en de schepen, waaruit het bestond, sloten zich hier en daar bij het gros der vereenigde vloot aan. Dit verklaart ons, waarom de meeste berichten van het dooreenliggen der Fransche en Engelsche schepen gewagen. Ook was het ongetwijfeld de eerste aanleiding tot zekere verwarring, welke d'Estrées in zijn rapport poogde te verbloemen.

Tromp liet, zoodra hij aan boord van de *Gouden Leeuw* was teruggekeerd, alles klaar maken tot het gevecht. Er werd een gebed gedaan, en ieder man der equipage kreeg tot aanmoediging een glas brandewijn. Omstreeks te twee uren bereikte de voorhoede der vijandelijke vloot, die in den vorm eener halve maan naderde, het eskader van Tromp. Zij bestond uit de schepen der roode vlag onder Prins Robert, waarbij zich eenige der vooruitgezonden Fransche schepen hadden aangesloten, die zelfs het gevecht openden, hetgeen de onzen in den waan bracht, dat zij met het eskader van d'Estrées te doen hadden.¹⁾

1) Brandt en de levensbeschrijver van Tromp zeggen ten onrechte dat Tromp met d'Estrées en het eskader der witte vlag streed, welke laatste uitdrukking zelfs in den brief van de Ruyter wordt gevonden. Het journaal a/b van Tromp gehouden, zegt duidelijk schepen der witte en roode vlag, en noemt later Prins Robert. Valbelle en d'Estrées noemden de Fransche schepen, die zich bij de roode vlag hadden aangesloten. In navolging hiervan doet het ook Guérin, 1 p. 459. Het verhaal in Engeland uitgegeven en de la Neuville (Baillet), IV p. 144, zijn op dit punt duidelijk.

De genoemde Fransche bevelhebber geraakte iets later slaags met de Ruyter, en Bankert met Spragg. Daar Bankert weldra ondersteuning behoefde, liep de Ruyter met den middeltocht zuidwaarts en verwijderde zich hierdoor van zijne voorhoede onder Tromp, waarvan hij dezen echter kennis gaf door middel van een adviesjacht. Uren lang streden de achterhoeden en middeltochten, afgescheiden van hunne voorhoeden. Bankert en de Ruyter braken met een klein getal schepen door de slagorde des vijands heen. „*Zij hebben toch nog ontzag voor de Zeven Provinciën*” riep de Ruyter, op den naam van zijn schip zinspelende, toen hij een aantal vijandelijke bodems zag uiteenstuiven. Hij zelf kwam er beter af, dan Bankert en anderen, onder welke vooral kapitein Cuilenburg met de *Deventer* (66), het zwaar te verantwoorden had, toen kapitein Gabaret dezen zeer beschadigden bodem met de *Tonnant* enterde, hetgeen zulk een panischen schrik teweeg bracht, dat meer dan dertig Nederlandsche matrozen de vlucht namen. Cuilenburg verweerde zich echter dermate met de hem trouw geblevenen, dat hij zijn schip behield, ofschoon in bijna hopeloozen toestand.

Eenige vijandelijke bodems, door de laatste manoeuvre der onzen afgesneden, waren gemakkelijk te veroveren geweest, bijaldien de Ruyter het niet beter gevonden had, het behaalde voordeel niet te vervolgen en van den vijand af te wenden. Dit besluit, hoe vreemd het oppervlakkig moge schijnen, pleit voor zijn talent als opperbevelhebber, hetwelk ook deskundigen bij de tegenpartij wisten te schatten. Zeer terecht begreep de Ruyter, dat het najagen van enkele vijandelijke bodems, ook wanneer het den besten uitslag had, te duur betaald zou wezen met de nederlaag zijner voorhoede, over welker lot hij in de grootste onzekerheid verkeerde.

Zoodra de opperbevelhebber tot veler verbazing op zulk een tijdstip had gewend, zette hij den koers noordwaarts. En het was hoog tijd; want Tromp, die zich naar gewoonte met de *Gouden Leeuw* uitmuntend had gekwetend, ware misschien op den duur tegen het eskader van Prins

Robert niet bestand geweest. Omstreeks te vijf uren had hij zijn ontramponneerd vlaggenschip, waarop zich honderd dooden en gekwetsten bevonden, moeten verlaten en was hij op de *Prins te paard* overgegaan. Nauwelijks ontwaart hij thans de Ruyter en Bankert met hunne schepen, of hij roept: „*Mannen, daar is Bestevaer, die komt ons helpen. Ik zal hem ook niet verlaten, zoo lang als ik adem kan scheppen.*” Onverschrokken zet hij den strijd voort, totdat de groote mast van zijn tweede schip, een paar uren later door een vijandelijk schot getroffen, over boord valt. Hij begeeft zich nu op de *Amsterdam*, en moet dezen bodem na het einde van den strijd weder verwisseld hebben met de *Komeetstar*, vanwaar hij in den daarop volgenden nacht zijn brief aan de Staten-Generaal dagteekende.

Hoe verbazend door elkander moeten de schepen der verschillende eskaders tegen den avond hebben gelegen, als wij den bevelhebber van de *Glorieux*, die eigenlijk van den middeltocht was, hooren verklaren, dat hij den mast van de *Prins te paard* had neergeschoten, ten aanschouwen van d'Estrées, en op niet meer dan een pistoolschot afstands van Spragg ¹⁾.

¹⁾ *Met reden zegt Lapeyrouse Bonfils in zijne Histoire de la marine Francaise, I p. 149: „Il suffit de lire le récit de ces combats, pour comprendre l'impossibilité d'en faire des plans avec exactitude.”*

Thans gedroegen de Franschen zich uitstekend, ofschoon hun ijver meermalen te ver ging en de verwarring, die onder de vijandelijke vloot heerschte, grootendeels voor hunne rekening kwam.

Tromp en de zijnen hadden het langst en het hevigst gevochten; Bankert daarentegen het nadeeligst. Spragg beweerde eenig voordeel behaald te hebben, dat evenwel ten slotte weinig baatte, omdat de vereenigde vloot tegen den avond uit vrees voor de banken dieper in zee stak. De onzen mochten er zich op beroemen, dat zij haar hadden afgeweerd, zonder een enkel schip verloren te hebben, behalve eenige branders. Noch de onzen, noch de vijanden hadden van deze soort van schepen eenig voordeel gehad, waarom de Ruyter, na den slag, schreef: „*De branders van wederzyden hebben weinig effect gedaan; nochtans zyn er veel vernield en verbrand geworden.*”

Onbekend met den juisten uitslag, vleiden de Nederlandsche bevelhebbers zich, dat de vijand minstens 3 of 4 schepen had verloren, waarvan deze zelf echter geene melding maakt. Hume beroept zich bij deze gelegenheid op de moeielijkheid, om een zeegevecht nauwkeurig voor te stellen, en noemt den uitslag onbeslist. Verlies aan schepen was er zeker niet van beteekenis geleden; maar de vijandelijke vloot week na het gevecht, onder begunstiging van den nacht, terwijl de onze, met vuren op, hare standplaats behield. Men stelde zelfs alles in het werk, om zich tot een nieuw gevecht voor te bereiden.

Onder de weinige bodems, die men wegens bekomen schade moest opzenden, behoorde de *Deventer*, die door een misslag van den loods strandde, waarbij de dappere bevelhebber met het grootste gedeelte zijner bemanning het leven verloor. De Vice-Admiraal Schram en de Schout-bij-nacht Vlug waren gesneuveld.

De *Jupiter*, gevoerd door kapitein Bakker, was een paar uren in 's vijands handen geweest, maar gelukkig door de bemanning heroverd. Dit is vermoedelijk het schip, op welks verovering de tegenpartij zinspeelt.

Opmerking verdient eene uitdrukking, volgens het verhaal van Brandt, den levensbeschrijver van de Ruyter, bij dit gevecht op de vlakte van Schooneveld door de matrozen op de *Zeven Provinciën* gebezigd, toen iemand wilde vuren op de sloep, waarmede de bemanning van een

vijandelijken brander, die in den grond geboord was, zich trachtte te redden. „*Dat zou moordenaarswerk zijn,*” riepen zij uit, „*laat die arme menschen maar varen; want zij kunnen ons nu geen kwaad doen.*”

Hiermede spraken zij eene ernstige waarheid uit, die in tijden van barbaarschheid en groote verbittering niet zelden was uit het oog verloren. Men treft een ongewapenden vijand niet voorbedachtelijk. Zodoende kan men, waar duizenden door het recht van den oorlog sneven, een moord op zijn geweten laden. Tot op zekere hoogte kan echter dezelfde verontschuldiging, die Bynkershoek laat gelden, waar het gevecht tot in neutraal vaarwater wordt voortgezet, hier toepasselijk geacht worden.

Vooreerst moest de vijand zijne landingsplannen, zoo hij die werkelijk had gevormd, opgeven; maar de vereenigde vloot had geenszins eene beslissende nederlaag geleden en bleef zich in de nabijheid der onze ophouden. Harde wind belette haar slechts den strijd te hervatten, waarop beide partijen zich inmiddels voorbereidden. Welke gevoelens het Nederlandsche personeel bezielde, moge blijken uit deze woorden van een der kapiteins:

„Wy hoope door Godts genade dat wy 't soodaenigh sullen maken, dat als wy int vaderlant komen, de gemeente ons sulle respecteren, in plaats van met ringers naer te wysse ofte met steene te goeije; want 't is beter hier voor 't vaderlant te sterren als met ongeneuchte van de gemeente thuyts te komen.”

Liet de stemming op de vijandelijke vloot iets te wenschen over, met hare behoeften was het op dit tijdstip treurig gesteld; want er bestond zelfs gebrek aan garen en naalden. Bovendien waren vele schepen opgezonden, en verkeerden de meeste van de 118 overgeblevene in een alles behalve uitmuntenden staat. Dit was ook het geval met de *Royal Charles*, hetgeen Prins Robert bewoog zijne vlag op de *Royal Sovereign* over te brengen.

De Nederlandsche bevelhebbers, wier macht door de komst van enkele nieuwe schepen, onder welke ook fregatten door particulieren uitgerust, nagenoeg dezelfde was als op den 7^{den} Juni, stelden zich thans de vraag voor, of het wenschelijker ware in de afwachtende houding te volharden, dan wel aanvullender wijze te handelen. Zij besloten tot het laatste en gingen den 14^{den} Juni, tusschen elf uren en half twaalf, onder zeil. De Engelschen en Franschen hadden dit nauwelijks gezien, of zij volgden het gegeven voorbeeld, maar om zich, onder begunstiging van denzelfden wind, die de onzen nader bracht, te verwijderen. Het ware den Britten en Franschen met hunne beter bezeilde schepen niet moeielijk gevallen, buiten het bereik der onzen te blijven, indien allen hiernaar eenparig hadden gestreefd. Maar er heerschte groote verwarring in de vijandelijke vloot, zonder dat het duidelijk blijkt door wiens toedoen. Een verdediger van Prins Robert schreef, dat Spragg, toen hij de voorbereidselen der onzen gezien had, zich zes mijlen ver naar het schip van den opperbevelhebber had laten roeien, waardoor het eskader der blauwe vlag te zeer aan zichzelf overgelaten en bij de komst der onzen niet behoorlijk gereed was. Anderen weten het aan de onbekwaamheid van Prins Robert, dien sommigen zelfs beschuldigden van, in de tegenwoordigheid des vijands, zijne geheele slagorde te hebben veranderd.

Tusschen vier en vijf uren, bereikte Tromp met de voorhoede de schepen der blauwe vlag. Vervolgens kwam de Ruyter bij den middeltocht onder Prins Robert, terwijl Bankert het eskader

van d'Estrées te bevechten kreeg, hetwelk de achterhoede vormde. Op hunne beurt ondervonden thans de Nederlandsche bevelhebbers, welk nadeel het bezit van den loef kan opleveren; want velen hunner konden, wegens het overliggen der schepen, de onderste laag niet gebruiken, hetgeen zij echter spoedig verhielpen, door hun geschut te loefwaart te boord te halen en hun zeil op te geien. Hoe gevaarlijk het wezen kon een schip te commandeeren, dat andere veel in bezeildheid overtrof, bleek uit hetgeen den Vice-Admiraal Sweers wedervoer, terwijl de Nederlandsche voorhoede onder Tromp met volle zeilen de wijkende voorhoede des vijands poogde te achterhalen. Sweers geraakte hierbij met de *Olifant* (82) te zeer vooruit, en moest, na door Spragg en diens Vice-Admiraal deerlijk gehavend te zijn, tegen acht uren afhouden. Het ergste was, dat Tromp dit ongeval, hetwelk zijn Vice-Admiraal overkwam, later aan andere beweegredenen toeschreef.

Men gaf Spragg de schuld van hetgeen zijn eskader te lijden had. De middeltochten waren niet ernstig in gevecht geweest; d'Estrées had zich eerst aan den aanval weten te onttrekken en ten slotte weinig of niets gedaan. Misschien was het geene ramp voor de vijandelijke vloot, dat de onzen haar veeleer dreven, dan bevochten. Volgens een ooggetuige, bestond er zoodanige weifeling bij den Britschen opperbevelhebber, dat deze bij herhaling de seinvlag tot het gevecht liet waaien en innemen, hetgeen de Ruyter verbaasd deed uitroepen: „*Wordt hij gek, of wat komt hem over!*” Intusschen viel de avond, en hield de Ruyter af, nadat het donker was geworden. Hij had zijn oogmerk, het verwijderen der vereenigde vloot, ten volle bereikt en aanvaardde den terugtocht naar Schooneveld. 's Anderen daags was geen vijand meer te zien. Dat niet één Nederlandsch schip bij deze gelegenheid was verloren gegaan, gaf zeker rechtmatige stof tot blijdschap. Maar nog grooter was de opgewondenheid der zeelieden, omdat het hun thans was gelukt, in den letterlijken zin des woords, den vijand van de vaderlandsche kusten te verdrijven.

Alleen onder den eersten indruk van het gebeurde kon men het doen voorkomen, alsof eene zoo gewenschte uitkomst door groote en langdurige inspanning was verkregen. Er was in het midden van zomermaand, van vijf uren tot aan het vallen van den avond gestreden, en niet eenmaal door alle schepen. Dit geeft echter niet het recht aan een Franschman om de gansche ontmoeting, die voor Nederland heilzame gevolgen had, dood eenvoudig met stilzwijgen voorbij te gaan, als ware er den 14^{den} Juni niets ter wereld tusschen de beide vloten voorgevallen.¹⁾

1) Sue, Histoire de la marine Francaise, III p. 82, waar gezegd wordt, „l'escadre Francaise qui, lors de l'engagement du 7 Juin, avait été placée au corps de bataille, ne conserva pas ce poste, lors de ce nouveau combat.” Hier volgt de slag van 21 Augustus. Maar dit is niet de eenige onnauwkeurigheid van den schrijver, wiens geschiedenis der Marine hoofdzakelijk aan de daarin voorkomende bescheiden hare waarde ontleent.

Begrijpelijker is het, dat de Britten hun best deden, om de ware toedracht der zaak zooveel mogelijk te verbergen. Zij wezen er op, dat de Engelschen en Franschen dieper in zee staken, om de onzen buiten de banken te lokken, en daarom eerst te vijf uren stand hielden. Dat zij het een tijd lang deden, vermelden ook de Nederlandsche berichten; doch wat de Britten er bij voegen van eene vervolging der Nederlandsche vloot van twee tot zes uren van den volgenden morgen, is met de verklaring der onzen, dat er den 15^{den} geen vijand meer te zien was, volstrekt niet te rijmen, tenzij men aanneemt, dat het zoeken slechts voor de leus was; want Prins Robert had de Nederlandsche vloot, die hij te middernacht nog kon zien, bij een ernstigen wil, in dat tijdsverloop moeten achterhalen.

Den 15^{den} Juni lag de Nederlandsche vloot weder rustig op de vlakte van Schooneveld, en liep de vereenigde zeemacht van Frankrijk en Engeland met vele beschadigde schepen de Theems binnen. Prins Robert had echter, wat men hem moge verwijten, aan het mislukken der onderneming minder schuld, dan zij, die hem om staatkundige redenen dermate tegenwerkten, dat hij met ontoereikende middelen en een kwalijk te vertrouwen bondgenoot in den strijd moest gaan.

In vergelijking met vroeger, was thans de toestand van het materieel der Nederlandsche vloot zeer goed te noemen. Onder het personeel, ofschoon het zich in den strijd even verdienstelijk kweet, als te voren, heerschte echter niet altijd de gewenschte overeenstemming. Zoo beschuldigde Tromp met zijne gewone drift, zelfs ten aanhooren der Gedeputeerden, die na den slag aan boord waren gekomen, den Vice-Admiraal Sweers van lafhartigheit. En het ware van harde woorden tot dadelijkheden gekomen, bijaldien de Gedeputeerden het niet hadden verhoed. Onder den indruk van dit tooneel, gelastten zij, in naam der Staten-Generaal, dat alle leden van den krijgsraad *„zich van oploopheden moesten onthouden.”* Ten einde het bestaande geschil uit te maken, bevalen zij een onpartijdig en nauwkeurig onderzoek, hetwelk geheel ten gunste van Sweers uitviel, hoewel deze, wegens zijn kort daarop gevolgden dood, geene volledige genoegdoening kreeg.

Onderwijl bleef de Nederlandsche vloot voorloopig op de haar aangewezen standplaats, nabij de kust van Zeeland, waar zij den noodigen voorraad ontving, terwijl de bevelhebbers eenige schepen op verkenning uitzonden. Het bericht, dat zij medebrachten van den ijver, waarmede men in de Engelsche havens aan het herstel der vloot arbeidde, en van de maatregelen, die er blijkbaar tot het doen eener landing werden genomen, gaf den Nederlandschen bevelhebbers aanleiding met hunne scheepsmacht wat dieper in zee te steken. Zij moesten echter weldra terugkeeren, wegens de vele en ernstige ziekten onder hunne bemanning, welk verschijnsel nog geruimen tijd aanhield, nadat de vloot op hare vroegere standplaats was teruggekeerd. Zij bleef er de naderende gebeurtenissen verbeiden en kreeg van tijd tot tijd versterking, ook door enkele schepen uit Friesland.

Niets verhinderde op dit tijdstip het verkeer met de Nederlandsche havens. Een aantal rijk geladen koopvaarders kwamen tot veler blijdschap behouden binnen, terwijl andere bodems van dezelfde gunstige gelegenheid gebruik maakten om te vertrekken. Men kan hieruit zien, hoe levendig de handelsbeweging was, zelfs te midden van den hardnekkigen krijg, dien de Republiek tot het behoud harer zelfstandigheid moest voeren.

Zoodra de vijandelijke vloot in het laatst van Juli was uitgezeild, had de Nederlandsche koopman weder overvloedige reden tot bezorgdheid, en kwam er aan de tijdelijke werkeloosheid der Nederlandsche vloot een einde. Nauwelijks hebben hare bevelhebbers toch de gewichtige tijding ontvangen, of zij besluiten den vijand tegemoet te zeilen. Zij weten niet, dat Prins Robert slechts last heeft hen noordwaarts te lokken, om hun dan in de ruimte slag te leveren en vervolgens op Texel of daaromtrent te landen, terwijl inmiddels Zeeland door een aantal transportschepen met krijgsvolk, die te Yarmouth lagen, zou worden aangetast. Maar het ontwijken van den strijd door Prins Robert, ook nadat de Ruyter reeds buiten de banken was, boezemde dezen eenig wantrouwen in, en deed hem de vervolging staken. Hij doorzag het plan van den vijand en verijdelde het, door zich weder naar Schooneveld te begeven.

Den 2^{den} Augustus vertoonde de vijandelijke vloot zich voor den mond der Maas. Sommige harer lichte bodems deden er zelfs, onder prinsenvlag, eenige schoten, alsof zij loodsen noodig hadden. Maar deze roken spoedig lont en keerden terug. De plannen, om op dit punt te landen,

schenen echter niet ernstig gemeend te zijn; want mist en ebbe, welke hen aanvankelijk tegenwerkten, waren toch slechts hinderpalen van zeer voorbijgaanden aard. In stede van eene nadere gelegenheid af te wachten, wendde het gros der vijandelijke vloot den steven noordwaarts, en zeilde, dicht langs den wal, voorbij Scheveningen, Zandvoort en Wijk-aan-Zee, tot op de hoogte van Texel.

Onzeker met betrekking tot hetgeen de vijand in zijn schild voerde, namen de Staten en de Stadhouder verschillende maatregelen tot verdediging der kust. Hieronder behoorde ook een bevel aan de Ruyter, om met 's lands vloot Schooneveld te verlaten en wat noorderlijker te gaan liggen. Nadat hieraan terstond voldaan, en de vloot tot voor de Maas genaderd was, spraken de vier hoofdbevelhebbers den 8sten Augustus als hun gevoelen uit, dat hunne tegenwoordige ligplaats de verkieslijkste zou wezen, tot beveiliging van Holland en Zeeland. Bij herhaling beraadslaagden de zeeofficieren met de gemachtigden der Staten en den Raadpensionaris Fagel over de gewichtige vraag, wat er thans moest worden gedaan. Men verzekerde, dat voor de veiligheid der gansche kust overvloedig was gezorgd, maar dat nu ten behoeve der retourschepen, over welker lot de Bewindhebbers zeer ongerust waren, iets behoorde te worden beproefd. Wat de officieren betrof, deze schrikten niet terug voor de overmacht van den vijand, maar wilden hem opzoeken en aantasten.

De Staten van Holland waren van dezelfde meening als de kriegsraad en wenschten dat de vloot aanvallender wijs zou handelen. Op hun verzoek begaf zich de Prins, die onmiddellijk uit het leger was teruggekeerd en de gansche kust tot aan den Helder had opgenomen, den 12^{den} Augustus ook naar de vloot, waar zijne tegenwoordigheid eene uitbundige geestdrift opwekte. Hij overwoog rijpelijk de gevormde plannen, en gaf vóór zijn vertrek den opperbevelhebber een schriftelijken last, die aan het slot inhield:

„Wy hebben derhalven goedt gevonden, Uw E. mits deezen te ordonneren, dat Uw E. zonder eenigh moment tydtverlies, 't anker zal lichten, de vyanden van deezen Staat met 's Landts vloote volgen, de zeegeaten deezer landen, tot die van Texel en 't Vlie toe, onder Godes genadigen zegen, voor de Oost-indische retour- en andere scheepen, met de maght van 't Landt zal openen en veiligh maaken, dezelve retourscheepen, de kusten deezer Landen naaderende, zoo veel moogelijk protegeren, ende de voorschreere zeegeaten van de voorzeide vyanden, met zyne Goddelyke Majesteits hulpe, berryden zal: zoo nochtans, dat, in gevalle de voorschreere vyanden de voornoemde zeegeaten zouden moogen koomen te openen en verlaaten, het niet noodigh wezen zal de voorschreere vyanden aan te grypen ofte te volgen, 't en waare Uw E. oordeelde, dat Uw E. haar in zoodaanigen gevalle met advantage zoude kunnen aantasten.”

Daags na 's Prinsen bezoek, ging de Ruyter tot opvolging van den gemelden last met zijne vloot onder zeil; doch hij had, evenals de tegenpartij, dagen lang met storm te kampen. Toen het weder den 19^{den} bedaarde, scheen de vijand den strijd, dien hij met voordeel had kunnen aangaan, niet te zoeken. Hij veroverde echter een der verwachte retourschepen, hetwelk denzelfden dag onder zijne vloot was geraakt. Twee dagen later waren de onzen op de hoogte van Kijkduin, en achtten de Nederlandsche bevelhebbers het tijdstip gekomen, waarop zij tot handelen moesten overgaan.

Nagenoeg alles, wat men bij het aangaan van een zee­strijd kan verlangen, hadden de onzen den 21sten Augustus in hun voordeel. Zij bezaten den loef, bij een a­f­landigen wind, en bevonden zich zoo dicht bij den wal, dat honderden landgenooten van de bedrijven der vloot getuigen konden zijn. Eene zoo schoone gelegenheid wenschte de Ruyter niet ongebruikt te laten. Zijne macht bestond op dat oogenblik uit 75 oorlogsschepen en fregatten, 22 branders en 18 adviesjachten, die gezamenlijk ruim 4200 stukken en nagenoeg 20.000 man voerden. Onder de Ruyter, die zelf den middeltocht commandeerde, hadden Tromp en Bankert weder het bevel over de beide andere eskaders.

Behalve de kleine vaartuigen, telde de vijandelijke vloot 90 oorlogsschepen en 28 branders. Hare bewapening en bemanning zijn niet nauwkeurig bekend. Prins Robert, die haar in den vorm eener halve maan had geschaard, commandeerde zelf het centrum, terwijl de andere eskaders door Spragg en d'Estrées werden aangevoerd.

Nadat alles aan boord der Nederlandsche vloot gereed was, ging deze onder zeil, zoodanig gerangschikt, dat zij in de vijandenlijke slagorde sloot, waardoor alle schepen zooveel mogelijk dienst konden doen. De vijand wachtte haar behoorlijk af. Toen de beide vloten te half acht wendden, kwamen de eskaders van Bankert en d'Estrées, die aanvankelijk de achterhoeden vormden, in de voorhoede. Een uur later geraakten eenige hunner schepen slaags, terwijl andere gedeelten onzer vloot den vijand iets later bereikten.

Prins Robert en d'Estrées verklaarden eenparig, dat een Zeeuwsch eskader den eersten aanval had gedaan, ofschoon zij zich in den bevelhebber hiervan bedrogen. Het werd dapper ontvangen door de voorste Fransche schepen onder Martel, die eerst kort geleden bij de vloot was gekomen. Al zijne krijgsmakkers volgden echter geenszins het door hem gegeven voorbeeld.

Zonderling was voorwaar de houding van d'Estrées zelve. Hij beweerde, dat een opkomende mist, waarvan trouwens alle berichten gewagen, hem had belet gedurende den voormiddag iets van belang te ondernemen. De onzen, die het anders begrepen, zeiden, dat de Fransche schepen, die zich aan lij bevonden, waren geweken, hoewel enkele kapiteins hun plicht hadden gedaan. Intusschen hield Prins Robert het er voor, dat de Fransche Vice-Admiraal, nadat het weder opgeklaard en de wind een weinig in zijn voordeel veranderd was, hiervan geen gebruik had gemaakt. Zeker ontbrak het den Graaf d'Estrées niet aan moed, waarom de onzen zijn vreemd gedrag aanstonds uit een geheimen last poogden te verklaren. Martel deed wat hij kon, maar vond geen steun. Zelfs kregen eenige Nederlandsche schepen, die hij werkelijk in het nauw had gebracht, de gelegenheid zich te verwijderen, en wel midden door het Fransche eskader. Bankert, die spoedig ontwaarde, hoe weinig genegenheid er bij de Franschen tot een ernstig gevecht bestond, liet hen verder slechts door eenige zijner schepen in het oog houden, en begaf zich met de andere naar den middeltocht, waar zij vermoedelijk niet onwelkom zouden zijn.

Gedurende den voormiddag, hadden de Ruyter en Prins Robert elkander met hunne eskaders hevig bevochten. Herhaalde malen waren zij door elkander heen geloo­pen, nu eens de eene, dan weder de andere den loef hebbende. Uitmuntend bedienden de onzen hun geschut, hetwelk zij nagenoeg driemaal zoo snel afvuurden, als de tegenpartij. Maar ook hier werden de bevelhebbers een uur lang in hunne bewegingen belemmerd, door mist en regen, welke ongunstige weersgesteldheid, volgens Prins Robert, den ganschen voormiddag aanhield. Dit belette evenwel niet, dat beide partijen elkander zooveel mogelijk afbreuk poogden te doen.

Zoo tastte de Luitenant-Admiraal van Nes den Britschen opperbevelhebber en andere vijandelijke schepen aan, hetgeen hem bijna duur te staan ware gekomen, daar eenigen der zijnen aarzelden hem te volgen. Gelukkig voor hem, naderde de Ruyter, en daagde ook Bankert met de Zeeuwsche schepen op. Hierdoor geraakte Prins Robert tusschen twaalf en één uur zeer in het nauw, zonder dat het Fransche eskader iets deed, om zich met het zijne te vereenigen. Bovendien waren de schepen der blauwe vlag van den middeltocht afgeraakt, hetgeen Prins Robert ook voor dit gedeelte zijner vloot bezorgd maakte. Vrij natuurlijk, dat hij toen eene kleine verandering in den wind, die meer naar het Z. Z. W. was geloopt, te baat nam, om zich aan de onzen te onttrekken en Spragg te bereiken. Vruchteloos zag hij uit naar d'Estrées, die met dezelfde gelegenheid had kunnen naderen. Hij zelf wendde den steven met het centrum der vereenigde vloot omstreeks twee uren naar het noordwesten, van nabij gevolgd door de schepen onder de Ruyter, van Nes en Bankert.

Het eigenlijke gevecht werd, na het afhouden van Prins Robert, als ware het een tijd lang gestaakt. Op nagenoeg een schot afstands, zeilden de beide middeltochten noordwaarts, om zich bij de achterhoeden aan te sluiten. Want zoodra de Ruyter het plan van den Britschen opperbevelhebber had vermoed, was het ook voor hem van het hoogste belang de achterhoede zijner eigen vloot te bereiken.

Tromp en Spragg, die met hunne eskaders omstreeks te negen uren aan elkander waren geraakt, hadden zich, door het langzaam wijken van den laatste en het volgen van den eerste, ongemerkt te zeer van de hoofdmacht verwijderd. Maar den tijd hadden zij niet verkwist. Den ganschen voormiddag waren hunne vlaggenschepen, de *Gouden Leeuw* (82) en de *Royal Prince* (100), in elkanders onmiddellijke nabijheid geweest. Mist en regen hadden het aanhoudend vuren niet verhinderd, waarbij de onzen zich, evenals bij den middeltocht, door eene snelle bediening van het geschut onderscheidden. Opmerkelijk is het zeker, dat eerst na een paar uren vechtens een der 470 personen, die zich aan boord van Tromp bevonden, werd gekwetst, terwijl men daarentegen op het Britsche admiraalschip een ontzettend verlies aan personeel had geleden. Iets later was meer dan de helft der bemanning buiten gevecht gesteld. Zoowel de *Gouden Leeuw* als de *Royal Prince* waren echter weldra dermate beschadigd, dat de Admiraals hunne vlaggen op andere schepen moesten overbrengen. Tromp begaf zich te twee uren aan boord van de *Komeetstar* (68). Spragg had reeds te twaalf uren de *St. George* (70) bestegen, die na een paar uren in zulk een reddeloozen staat was gebracht, dat hij andermaal van schip moest verwisselen. Nauwelijks heeft hij evenwel de *St. George* verlaten, om zich naar de *Royal Charles* te begeven, of de sloep, waarin hij zich bevindt, wordt door een kogel in den grond geboord. Ellendig verdronk de Admiraal, wiens kloekmoedigheid vriend en vijand om het zeerst roemden. De kogel ging dwars door de *St. George* en was blijkbaar niet voor de sloep bestemd. Men herinnere zich hier, wat de matrozen van de Ruyter kort te voren moordenaarswerk hadden genoemd.

Ondanks het verlies van hun Admiraal, bleven de schepen der blauwe vlag den strijd voort zetten. Zij waren echter zeer beschadigd en verstrooid, toen Prins Robert te vier uren met den middeltocht kwam opdagen. Hij verzamelde terstond de schepen, om die met de zijne tegen de Nederlandsche achterhoede aan te voeren, welke gelukkig omstreeks denzelfden tijd de schepen onder de Ruyter en Bankert in hare nabijheid ontwaarde.

Nadat de beide opperbevelhebbers hun middeltocht met hunne achterhoede hadden vereenigd, hervatten zij te vijf uren den strijd. Met vernieuwde hevigheid betwistte men elkander de zege, totdat Prins Robert te zeven uren het sein tot den aftocht deed. Den ganschen dag, doch vooral

gedurende de laatste uren, was er veel met de branders gemanoeuvreed, die thans eene voorname rol speelden.

Aan den merkwaardigen zeeslag, welke den 21sten Augustus op de hoogte van Kijkduin werd geleverd hadden de Franschen, na hunne eerste bewegingen in den voormiddag, geen deel meer genomen, ofschoon zij boven den wind van de Engelschen lagen, en zich derhalve met deze even goed hadden kunnen vereenigen, als Bankert met de Ruyter en Tromp. Het is waar, dat de afstand door het noordwaarts zeilen van Prins Robert, na tweeën, grooter was geworden; doch niet minder, dat de Franschen inmiddels hadden kunnen naderen, en dan te vijf uren of later, zoo als Martel beweerde, met hunne versche schepen een onnoemelijk voordeel aanbrenge. Hierom had Prins Robert voor dat hij zich verwijderde een sein gedaan, hetwelk de Fransche bevelhebber voorgaf niet begrepen te hebben. Volgens de onzen, kwam hij wel iets nader, doch uiterst langzaam, welke vreemde handelwijze hij later poogde te verdedigen met de uitvlucht, dat hij zodoende den wind, dien hij thans van de onzen had, tegen den volgenden dag hoopte te behouden. Het klinkt inderdaad belachelijk in den mond van iemand, die ten minste zooveel moest hebben geleerd, dat er op de standvastigheid van den wind niet veel te rekenen is.

Vrij natuurlijk is het, dat de Engelschen het gedrag van d'Estrées streng gispten. Doch ook andere stemmen lieten zich hooren. Martel, een der Fransche kapiteins, die zich naar behooren had gedragen, waagde het zelfs zijn admiraal rechtstreeks van plichtverzuim te beschuldigen.

Het daarop gevolgde onderzoek leidde echter niet tot een bepaalden uitslag. Alleszins gegrond was het vermoeden, dat er iets achter schuilde; want de Fransche zeeofficieren verklaarden later eenparig, „dat de Vice-Admiraal hun, na het gerecht, had te verstaan gegeven, dat de Koning niet wilde, dat men zijne schepen in gevaar bracht, en dat het voornemen bestond, de Engelschen te wantrouwen.”

Voor het omgekeerde zou inderdaad meer reden hebben bestaan. De Britten juichten de oprechtheid toe, waarmede Martel zich over het gebeurde had uitgelaten; maar deze moest haar na zijne terugkomst in de Bastille boeten. Alleen dit was tegen hem in te brengen, dat de wijze, waarop hij zijn gevoelen had ruchtbaar gemaakt, voor dat een onderzoek kon worden ingesteld, niet best met de discipline strookte.

Er bestaat wezenlijk geene reden, om den uitslag van den strijd bij Kijkduin, met den Britschen schrijver Hume, even twijfelachtig te noemen, als dien van de beide voorafgaande ontmoetingen, maar wel om hem volmondig toe te stemmen, dat Prins Robert, na de houding der Franschen te hebben gezien, de wijste partij koos, door zijne ontramponeerde schepen in veiligheid te brengen. Na zeven uren volgden de onzen den aftrekkenden vijand, totdat het donker was. Deze scheen evenwel niet voornemens den strijd te herhalen, en bereikte eerlang de havens, waar de bemanning der Fransche schepen, naar men vermoedde ten gevolge der aan boord heerschende onzindelijkheid, door ernstige ziekten werd geteisterd. Neemt men in aanmerking, dat de Nederlandsche opperbevelhebber niet meer dan hoogstens vier schepen ter herstelling behoefde op te zenden, en nog langer dan eene maand in zee bleef, dan pleit alleen dit verschil reeds voor de zegepraal, door de Nederlanders bij Kijkduin behaald.

Allen, een ander schrijver der tegenpartij, die niet overal even onpartijdig is, erkent volmondig, dat het vergeefsche moeite ware, hun die hier te willen betwisten. Verlies aan schepen had men in den strijd niet geleden, hoewel de *St. George* later ten gevolge der bekomen schade was gezonken. Het aantal branders, dat beide partijen hadden verbruikt, zonder de hiermede beoogde uitwerking te verkrijgen, was zeer groot. Ook hadden de Britten, ten deele wegens de

landingstroepen, die zich aan boord bevonden, ten deele wegens de betere bediening van het geschut der onzen, veel personeel verloren. Men wilde, dat zich, alleen op de *Royal Prince*, meer dooden en gekwetsten bevonden, dan op de gansche Nederlandsche vloot. Wat hiervan zij, de vijandelijke macht, die zich geruimen tijd nabij de kusten der Republiek had opgehouden, was vertrokken; hare landingsplannen waren verijdeld, en het lofwaardig gedrag der zeelieden had een dreigend gevaar van het vaderland afgewend.

Onbeschrijfelijk was de vreugde, die zich in de Republiek over de behaalde overwinning openbaarde. Dichters bezongen haar, en het nageslacht erkende met dankbaarheid de vruchten bij Kijkduin geogst. Meer stoffelijke bewijzen van hunne opgetogenheid over het gebeurde, gaven de regenten. De Staten van Holland vereerden de vlagofficieren en de weduwen hunner gesneuvelde wapenbroeders met rentebrieven ten laste van den staat, welk voorbeeld de Staten van Zeeland volgden.

Alleen de Bewindhebbers der Oost-Indische Compagnie waren met de overwinning niet gebaat. Maar dit was geenszins te wijten aan de bevelhebbers, die, in weerwil van storm en ongunstig weder, buitengaats bleven, om de vloot aan hare roeping te doen beantwoorden. Lang geleden, was de gevreesde slag der Compagnie toegebracht. Drie van de verwachte retourschepen waren reeds in Mei, nabij St. Helena, den Engelschen in handen gevallen, tegelijk met dit eiland, hetwelk de onzen kort te voren hadden veroverd. Hiertegen was niets meer te doen. Men poogde zich slechts te troosten met de gedachte, dat de lading der verloren schepen iets minder kostbaar was, dan gewoonlijk. Nu er toch voor de Compagnie niets meer te doen was, ontwierpen de bevelhebbers nog het plan tot een tocht naar de kust van Engeland; doch zij kwamen, onder allerlei tegenspoed, niet verder dan half weg en keerden den 22sten September huiswaarts. tegelijk met hen, bereikten nog twee retourschepen, die het gelukkig ontkomen waren, de Nederlandsche havens.

Driemaal had de vloot, in den afgelopen zomer, de vereenigde zeemacht van Frankrijk en Groot-Brittanje bevochten. Om haar tot het voortzetten harer taak bekwaam te maken, waren aanzienlijke sommen tegen het volgende jaar benoodigd. Ook moest het kader der vlag-officieren, dat veel had geleden, worden aangevuld. Tot dit einde werden den Haen en Vlug, een broeder van den onlangs gesneuvelden Schout-bij-nacht, in de plaats van Sweers en de Liefde, tot Vice-Admiraals benoemd, terwijl de kapiteins Almonde en Engel de Ruyter, een zoon van den opperbevelhebber, den rang van Schout-bij-nacht ontvingen. Het Noorder-Kwartier kreeg weder een afzonderlijken Luitenant-Admiraal in W. Bastiaensze Schepers, die echter zoo ver bekend is, evenmin als de hierboven genoemde Vlug, vóór dien tijd had gevaren.

Gelijk hierboven is gezegd, namen ook de zaken te lande in 1673 voor de Republiek een gunstigen keer. Nadat de Keizer en Spanje haar bijstand hadden verleend, was het tooneel des krijgs eenigermate van hare grenzen verwijderd. Zoodra de slag bij Kijkduin het gevaar van den zee kant had afgeweerd, kon men ook de troepen, tot kustverdediging bestemd, weder elders bezigen. Zelfs kon een gedeelte van het personeel der vloot op de binnenwateren of te lande dienen. In de laatste maanden van het jaar ontruimden de Franschen, ten gevolge van een en ander, vele Nederlandsche steden, die zij tot dusverre hadden bezet gehouden.

Gewichtiger voor de zeemacht, dan eene der gemelde zaken, was echter het verlangen naar vrede, dat zich in Engeland begon te openbaren. Onstuimige tooneelen hadden er plaats, in de najaarszitting van het Parlement. De Engelsche natie was verbitterd over het gedrag der Franschen, en Karel II, hoe geneigd ook zijn bondgenoot te believen, moest aan de stemming des volks toegeven. Ondanks alle aanbiedingen van den Franschen monarch, leende hij het oor aan de voorstellen der Staten-Generaal.

Alvorens te melden, hoe en op welke voorwaarden de vrede met Groot-Brittanje tot stand kwam, moet hier de aandacht gevestigd worden op eene particuliere onderneming der Staten van Zeeland. Deze hadden in het eerste jaar van den oorlog kapitein Cornelis Evertsen, een zoon van den Luitenant-Admiraal en een neef van den Vice-Admiraal van denzelfden naam, met een eskader uitgezonden, om den vijand in diens koloniën aan te tasten. Hij was in December 1672 met vier schepen uit Zeeland vertrokken, en had zich, na vele ontmoetingen en tegenspoeden, in Mei 1673 vereenigd met vier andere schepen, onder Jacob Binckes, die tot hetzelfde einde door de Admiraliteit van Amsterdam was uitgezonden. Hunne gemeenschappelijke bedrijven in den archipel en op de kusten van Virginië bepaalden zich voornamelijk tot het vernielen of nemen van koopvaarders. Zij hielden er eenigen bij zich, hetgeen aan hun eskader een geduchter voorkomen gaf, en tevens de overdreven berichten verklaart, welke aangaande de sterkte hiervan in het vaderland aankwamen.

Uitmunten slaagden zij in Augustus 1673, bij eene onderneming tegen Nieuw-Nederland. Zij veroverden deze kolonie, die zij zoo goed als hunne middelen dit veroorloofden in staat van verdediging brachten. Dientengevolge waren echter de schepen, toen deze in September vertrokken, zeer verzwakt. Zij hadden bovendien gedurende de terugreis met veel tegenspoed te kampen, hetgeen de bevelhebbers deed besluiten, niet benoorden Engeland naar het vaderland te stevenen, maar liever in eene Spaansche haven binnen te vallen. In de tweede helft van December 1673 kwamen zij met vele prijzen te Cadix aan.

Duurzame voordeelen hadden Evertsen en Binckes niet behaald; want de veroverde kolonie was reeds aan Engeland teruggegeven, voordat zij in 1674 het vaderland bereikten. Hiervoor waren zij evenwel niet aansprakelijk. Dit besepte ook de Admiraliteit van Amsterdam, die Binckes en den zijnen door geschenken in zilver van hare tevredenheid deed blijken. Anders liep het af met Evertsen, omdat de Staten van Zeeland van oordeel waren, dat hij zich in menig opzicht niet aan zijne instructie had gehouden.

Een der tegen hem ingebrachte bezwaren, dat op zijn verblijf te Cadix betrekking had, verdient nadere toelichting.

Terwijl de Nederlandsche schepen zich in de genoemde haven bevonden, hadden zij, evenals andere daar aanwezige bodems, somwijlen kleine kruistochten gedaan tot beteugeling van den zeeroof. Bij eene dergelijke gelegenheid was het fregat de *Schakerloo* (28), gevoerd door kapitein de Witte en behoorende tot het Zeeuwsche smaldeel, te Cadix binnengevallen, iets later gevolgd door het Engelsche fregat de *Tiger* (44). Zinspelende op het gevaar, dat eene ontmoeting in volle zee voor de onzen zou hebben opgeleverd, hadden Engelsche of Spaansche officieren zich eenige uitdrukkingen laten ontvallen, die voor de onzen niet zeer vereerend waren. Evertsen, wien dit verdroot, beval dat kapitein de Witte metterdaad moest toonen, hoe weinig de onzen bevreesd waren, om tegen eene overmacht te strijden. Eene hierop gevolgde uitdaging wordt door den Britschen kapitein aangenomen. Beide schepen, zoo goed mogelijk voorbereid, steken 's anderen daags in zee, waar de onzen hun tegenstander wel kloekmoedig, doch met een ongunstigen uitslag enteren. Van een gevecht met het geschut is, wegens het verschil in bewapening, nog minder te hopen. Men beproeft het evenwel, doch vruchteloos. Ten slotte moet de Nederlandsche bevelhebber, die niet minder dan 50 dooden en 70 gekwetsten heeft bekomen, zijn deerlijk gehavenden bodem overgeven.

De Staten van Zeeland, ofschoon elke uiting van het nationaal gevoel op prijs stellende, meenden toch, dat een bevelhebber zich hierdoor niet mocht laten verleiden tot het roekeloos wagen van 's lands schepen en volk. Zij laakten daarom het gedrag van Evertsen en namen zelfs ernstig in overweging om hem te schorsen. Dit bewoog den genoemden bevelhebber, hun

schriftelijk zijn leedwezen te betuigen over het gebeurde, waarna de Staten van zijn gewest besloten "om de goede diensten zijner voorouders, en om hetgeen zij nog van hem zelve konden verwachten, de verschillende misslagen van hun kapitein gunstiglijk te overzien en hem in zijne dienst te continueren."

Een kloek zeeman bleef dus voor het vaderland behouden; maar de eerste beweegreden der Staten klinkt nog al vreemd.

Alles tezamen genomen, hadden de Nederlandsche zeelieden den vijand in 1673, zoowel binnen als buiten Europa, gevoelige afbreuk gedaan. Zij hadden de hoop op het behoud des vaderlands levendig gehouden, en ten deele verwezenlijkt. Kapers en bijzondere schippers hadden met het personeel der vloot gewedijverd. Zelfs visschers hadden in het gemelde jaar een Schotschen kaper in den grond gezeild en diens vlag in zegepraal medegevoerd. De commissievaarders, waarvan velen, zoolang zij hun bedrijf moesten staken, zich als vrijwilligers bij de vloot hadden gevoegd, waren na het binnenvallen hiervan weder voor eigen rekening gaan handelen. Later bleek, dat zij binnen twee jaren tijds nagenoeg 3000 prijzen hadden gemaakt, terwijl daarentegen het aantal verloren schepen niet meer dan 136 bedroeg. Aanzienlijke sommen vloeiden in de kassen der Admiraliteiten, nu de vrije nering „*zoo heerlyck bloeide.*” Met de veroverde schepen brachten de kapers voorwerpen en handelsartikelen van allerlei aard in de havens. Spaansche en Fransche wijnen waren in Zeeland goedkoop. Zelfs was den onzen eene sierlijke koets in handen gevallen, bestemd voor den Hertog van Toskane, die bij de verkooping opgehouden en later aan den Prins gezonden werd, door wiens tusschenkomst zij vermoedelijk te Livorno kwam.

De stoute en winstgevende bedrijven der kapers gingen echter met zooveel buitensporigheden gepaard, dat tot wering daarvan, kort na het openstellen der kaapvaart, weder een plakkaat moest worden uitgevaardigd. Het kostte bovendien vaak niet weinig moeite het openbaar gezag tegenover de kloeke, doch niet minder ruwe gasten te handhaven. Dit bleek uit de hevige opschudding, waarvan Middelburg in November 1673 het tooneel was, toen eenige matrozen aldaar hunne straf zouden ontvangen. Dergelijke ongeregeldheden waren in die dagen niet zeldzaam en werpen een eigenaardig licht op den maatschappelyken toestand der zeventiende eeuw. Te land en te water treft men voorbeelden aan van eene ruwheid, die geen hoogen dunk geeft van den trap van zedelykheid en beschaving der toenmalige maatschappij, maar daarentegen ook andere van eene kinderlyke vroomheid en eenvoudigheid, die eerbied inboezemen. In den opperbevelhebber der zeemacht waren deze hoedanigheden als verpersoonlijkt. Kan men het duidelijker uitspreken, dan een tijdgenoot, die 's avonds na den slag bij Kijkduin, uit de Ruyter's mond vernomen hebbende, hoe deze God's goedheid roemde, in zijn journaal opteekende: „*En zoo was die man altyt gewoon te spreken: noyt kuste hy syn eygen handen, maer gaf altyt Godt de Eere.*” Hetzelfde blijkt trouwens overvloedig uit al de brieven en geschriften van de Ruyter's hand. Ten einde zich voor alle eenzijdigheid te hoeden, dient men de tegenovergestelde uitersten, waaraan de zeventiende eeuw zoo rijk was, gelijkelijk in rekening te brengen.

HOOFDSTUK XXIX.

Vrede met Engeland, Munster en Keulen in 1674. — Tocht van de Ruyter naar Martinique, — Eene Nederlandsche vloot onder C. Tromp bestookt de

westkust van Frankrijk, — Maatregelen tegen de kaperijen, — Oorlog in het Noorden, — De vereenigde Nederlandsche en Deensche vloot, onder C. Tromp, slaat de Zweden bij Oeland, — Andere bedrijven der zeemacht in de Oostzee tot 1678.

Terwijl de Republiek, door het sluiten van verbonden en door de omwenteling in haar eigen boezem, eenige verademing kreeg, was de ijver van sommige harer aanvallers afgenomen. Gelukkiger dan Karthago, had zij, onder bezwarende omstandigheden, haren tegenstanders het hoofd geboden en hare onafhankelijkheid tegen een overmachtig bondgenootschap gehandhaafd. Daarentegen ondervonden de Britten al de nadeelen van een oorlog, die niet eenmaal den nationalen trots streelde. Dit maakte hen doof voor al wat 's Konings ministers over handelsbelangen in het midden brachten. Wie den lievelingswensch der Britsche natie wilde bevredigen, moest het anders aanleggen, dan Karel II en zijne gunstelingen. Meer nog dan door handelsnijver tegen Nederland, waren de bewoners van Groot-Brittanje door hun godsdienst en hunne nationale overleveringen tegen Frankrijk ingenomen. Des te grievender was het dus voor hen, dat zij den vorst, dien zij op den voorvaderlijken troon hadden hersteld, hoe langer hoe meer aan den leidband van Frankrijk zagen loopen. Hunne vertegenwoordigers eischten daarom nadrukkelijk den vrede met de Republiek, indien deze zich niet gansch en al ongenegen toonde tot een billijk verdrag.

Dit laatste was geenszins het geval; want de Staten hadden in 1673 nauwelijks iets vernomen aangaande de vredelievende stemming der Britsche natie, of zij hadden een brief aan den Koning afgevaardigd, die wel niet onmiddellijk doel trof, maar toch aanleiding gaf tot eene wisseling van stukken, welke de partijen tot elkander bracht. Bij hun schrijven van den 24sten Januari 1674 voegden de Staten zelfs een concept, waaruit bleek, dat zij inderdaad veel wilden toegeven, behalve met betrekking tot de visscherij. Hunne aanbiedingen konden eenigermate voldoen aan het eergevoel der Britsche regeering, die nu, gedrongen als zij werd door het Parlement, van den nood eene deugd maakte. Zij verklaarde zich bereid tot een afzonderlijken vrede, waarna de Staten-Generaal, tot bespoediging der onderhandelingen, den Spaanschen gezant te Londen volmacht gaven, om dien, in hun naam, op de reeds gelegde grondslagen te sluiten. Dit geschiedde den 19sten Februari 1674 te Westminster.

Neemt men in aanmerking, welke eischen Groot-Brittanje eenige maanden geleden had gedaan, en hoe na de Republiek aan den rand des verderfs was geweest, dan zal men de voorwaarden van dezen vrede niet onbillijk vinden. De Staten verbonden zich tot het teruggeven van Nieuw-Nederland; tot het betalen eener zekere som gelds, ter vereffening van alle hangende geschillen; en tot het wijzigen, in een voor Karel II gunstigen zin, van hetgeen vroeger met betrekking tot het saluut was bepaald. Bij artikel 4 van het tractaat in 1674 te Westminster gesloten, erkenden de Staten het recht van den Koning van Groot-Brittanje op het vroeger omschreven eerbewijs, in de zeeën van kaap Finisterre tot aan het midden der Statenkaap in Noorwegen. Ongetwijfeld bestond er thans meer reden tot groote inschikkelijkheid, dan in 1667, na den roemvollen tocht op de rivier van Chattam; doch het is niet te loochenen, dat de Republiek, door het inwilligen van het saluut in een bepaald gedeelte van den Oceaan, aan het eerbewijs eene beteekenis gaf, die zij tot dusverre zorgvuldig had pogen te ontwijken.

In het belang van den handel, zou het in 1668 gesloten Tractaat van Marine voorloopig worden nageleefd, en inmiddels aan een nieuw worden gearbeid. Dit kwam in December 1674 tot

stand. Zeer opmerkelijk is, wat hierin met betrekking tot de goederen van contrabande werd bepaald. Volgens artikel 3, zou men onder dezen naam alleen begrijpen:

„wapenen, musquetten, met hare loopen, en wat meer tot deselve behoort, nuurwerken, buskruyd, lonten, kogels, poken, degens, lanciën, spiessen, hellebaarden, geschut, mortieren, petarden, granaden, furket-stokken, bandelieren, salpeter, musquetkogels, helmetten, stormhoeden, borstharnassen, quirassen, en diergelijke slag van wapenen; krijgslieden, paarden, en alles wat noodig is om paarden uyt te rusten, holsters, draagbanden, en alle andere oorlogs gereedschappen.”

Daarentegen behelsde artikel 4 eene uitvoerige lijst van de niet verboden goederen. Na de opsomming van verschillende gewezen stoffen, metalen en levensmiddelen, staat er uitdrukkelijk:

„voorts boomwol, hennip, teer, pik en allerhande touwen, zeylen, ankers, masten, als ook scheepsplanken, deelen, planken en balken van allerley boomen, en alles wat tot schepen te bouwen of te herstellen gebruykt word: ja alle andere waaren en goederen sullen volkomen onder de vrije koopmanschappen gerekent worden, die in den naast voorgaanden artykel niet zyn vervat.”

Aan het slot maakte men echter de gewone uitzondering voor belegerde steden of plaatsen. Er heerscht in het gemelde tractaat eene duidelijkheid, die men in alle stukken van dien aard niet aantreft. Hebben de opstellers getracht de zaak zodoende voor goed te beslissen, dan is hunne lofwaardige poging niet gelukt; want hetzelfde artikel, hoe weinig twijfel overlatende, is in de achttiende eeuw eene milde bron van geschil geworden.

Zoowel in Engeland als in de Republiek, openbaarde de bevolking hare ingenomenheid met den gesloten vrede. Luisterrijke vreugdebedrijven hadden vooral te 's Gravenhage plaats, waar het gelui der klokken, het losbranden der stukken, feestelijke maaltijden en vuurwerken elkander opvolgden of afwisselden. Waren de bepalingen voor de Republiek minder voordeelig, zoo had deze toch eene meer dan voldoende reden om zich te verblijden, nadat het groote, tegen haar gesloten verbond ten minste oogenschijnlijk was verbroken. Dat Karel II heimelijk dezelfde plannen bleef koesteren, ontnam geenszins alle gewicht aan den thans door hem gedanen stap. Dientengevolge riep Lodewijk XIV zijne gezanten uit Keulen terug, waardoor de aldaar aangeknoopte onderhandelingen tot het erlangen van een algemeenen vrede vervielen. Andere vijanden der Republiek, op eigen veiligheid bedacht, begonnen insgelijks tot den vrede te neigen, welke den 22sten April met Munster, den 11^{den} der volgende maand met Keulen tot stand kwam. Brandenburg, hetwelk een tijd lang de zijde der Republiek had verlaten, verbond zich weder hiermede.

Zeker hadden de Nederlanders ruime stof tot dankbaarheid en blijdschap over den gunstigen keer, dien de gebeurtenissen sedert eenige maanden hadden genomen. Slechts de donkerste dagen uit den Spaanschen tijd waren met de thans doorleefde te vergelijken. En als ware het buitenlandsche geweld niet voldoende, zoo had binnenlandsche tweespalt gedreigd den

ondergang der Republiek te voltooien. Zij was gestild, doch niet zonder tooneelen van bloed en moord. Gelukkig dat 's Prinsen verheffing op den bijna hopeloozen toestand der Republiek een heilzamen invloed uitoefende, die zich weldra in nog ruimer kring deed gevoelen. Gelijk de Nederlanders onder den grooten Zwijger het Spaansche juk hadden afgeschud, zoo verrijdelden zij, onder een anderen vorst uit hetzelfde stamhuis, de plannen van Frankrijk, dat voornemens was hun een ander op de schouders te werpen. Vreemde natiën, voor hetzelfde gevaar beducht, schaarden zich onder denzelfden aanvoerder. Wie is meer te bewonderen: Willem I, aan het hoofd van een handvol volks, tegenover het machtige Spanje, of Willem III, de ziel en de leider der Europeesche staatkunde, tegenover den heerschzuchtigen Lodewijk XIV ? Het is billijk de grootsche taak van den laatstgenoemden Stadhouder niet uit het oog te verliezen, vooral bij het beoordeelen der gebreken, die zich onder zijn bestuur begonnen te openbaren.

Frankrijk, dat in het voorjaar van 1674, met uitzondering van Grave en Maastricht, het grondgebied der Republiek had ontruimd, en weldra ook de genoemde plaatsen verliet, bleef den oorlog nog verscheidene jaren voortzetten. Zijne legers bestreden die der bondgenooten in de Zuidelijke Nederlanden, Spanje, Duitschland en Italië; maar er vertoonde zich, noch op den Oceaan, noch in de Noordzee, eene Fransche vloot. Hier vond de Nederlandsche zeemacht alleen kapers en enkele koningsschepen te bestrijden. Doch in dezelfde jaren moest de Republiek hare bondgenooten ondersteunen en werden tochten naar afgelegene oorden ondernomen, die het personeel in de gelegenheid stelden zich te onderscheiden.

Niet onmiddellijk kon de Republiek hare uitrustingen ter zee eene belangrijke vermindering doen ondergaan. De regeering trok een reeds genomen besluit, na den vrede met Groot-Brittanje, niet in, maar wijzigde het slechts in zooverre, dat het aantal schepen iets kleiner zou wezen, dan men aanvankelijk had bepaald. Wegens langdurige koude, kwamen de schepen eerst laat in de Wielingen bijeen, van waar de Ruyter den 24sten Mei 1674 met een vijftigtal bodems onder zeil ging.

Eene der eerste zorgen van den admiraal was het beantwoorden der vraag, hoe de Nederlandsche zeeofficieren zich, op grond van het laatste vredetractaat, tegenover Britsche schepen moesten gedragen. Eenparig besloten de leden van den krijgsraad, dat de opperbevelhebber en de hoofdofficieren, bijaldien men een Engelsch oorlogsschip mocht ontmoeten, hetzij al dan niet een vlaggenschip, dit in goede orde zouden salueeren met 11, 9, 7 en 5 schoten, en dat zij hunne vlag zouden gestreken laten totdat men buiten schot was. Alle kapiteins en commandeurs moesten hunne topzeilen laten vallen, doch niet vuren, ten ware zij van de vloot verwijderd of op wacht lagen, in welk geval een commandeur 5 en een kapitein 3 schoten moest doen. Mocht een Engelsch bevelhebber aanspraak maken op het gestreken blijven der vlag, zoolang de onzen in 't zicht waren, of op een te menigvuldig herhaald saluut, bij gelijken koers, dan moesten de Nederlandsche bevelhebbers, wanneer zij den Brit niet tot andere gedachten konden brengen, toegeven en het voorgevallene aan den opperbevelhebber mededeelen.

Uiterst langzaam naderde de Ruyter met de Nederlandsche vloot Torbay, hare eerste bestemmingsplaats.

Wegens het uitblijven der meeste behoefteschepen, kon hij niets ondernemen tegen Cherbourg of eenig ander punt der vijandelijke kust, waar de bevolking in niet geringe ontsteltenis verkeerde. Eerst den 8sten Juni, op de reede van Torbay, gaf de Ruyter den bevelhebbers gedeeltelijk opening van den hem verstreken last, om de grootste helft zijner vloot, onder den

Luitenant-Admiraal Tromp, achter te laten, en zich met de kleinste helft naar West-Indië te begeven.

Zonder te wachten op enkele schepen en op velerlei behoeften, die nog altijd ontbraken, zette de Ruyter koers naar de Canarische eilanden, en van daar naar Martinique, dat hij den 19^{den} Juli in 't zicht kreeg. Ten einde zich met den toestand van het eiland nader bekend te maken, liet hij eenige personen van den wal halen, die tamelijk gewillig volgden. Maar het bleek spoedig, dat de Fransche autoriteiten, ondanks alle geheimhouding, zelfs tot in bijzonderheden van de plannen der Nederlanders onderricht waren. Geen wonder, dat eene landing, die zij des anderen daags, te een uur na den middag bewerkstelligden, niet onmiddellijk den gewenschten uitslag had. Zelfs moesten de troepen, met groot verlies en niet zonder verwarring terugkeeren. Schoon de tegenpartij het eerste zeer overdreef, zoo moet de laatste toch ernstiger zijn geweest, dan men uit het rapport van den opperbevelhebber zou opmaken. Immers schreef een der tochtgenooten: *„In 't midden van de nacht ontsingen wij ordre om af te marcheeren, en aan strand komende, lag 't aldaar vol sloepen en booten, waar mede yeder aan 't eerste schip, daar hij maar kost aankomen, wiert aangebracht.”*

Zou men echter het mislukken der onderneming wel uitsluitend aan de bekendheid der Franschen met onze plannen en aan hunne genomen maatregelen moeten wijten? Er was op de Nederlandsche vloot gebrek aan vele benoodigdheden, zooals lonten, lood en eenige soorten van kogels. Evertsen klaagde bovendien, dat vele kogels te groot waren voor de musketten. Een Franschman, die zich op de vloot bevond, meende, dat men te weinig had gelet op zijne aanwijzingen. Van bedenkelijker aard was het gemis van eene goede krijgstucht onder de gelande troepen, het eenige, dat tegen vele nadeelen kan opwegen. De soldaten en matrozen handelden te spoedig als overwinnaars. In een magazijn, dicht bij de landingsplaats, hadden zij wijn en sterken drank aangetroffen, waaraan zij zich te buiten gingen. Evertsen erkende, dat de bevelhebbers wel konden merken, dat er iets van dien aard was gevonden. De berichten der tegenpartij hangen van de gevolgen dier buitensporigheid een donker tafereel op.

Een Fransch schrijver beweert zelfs, dat geenerlei buitengewone maatregelen genomen waren, en dat het mislukken der onderneming geheel aan de houding der gelande soldaten en matrozen moest worden geweten, die zich ternauwernood op de been konden houden, en door eenige druiventrossen uit de beide schepen, die in de haven lagen, in volslagen verwarring gebracht werden. Moge dit verhaal nu niet vrij zijn van overdrijving, het mist toch, als men op de woorden van Evertsen let, geenszins allen grond. Zelfs wijst Graaf Lodewijk van Bylandt, een Nederlandsch zeeofficier, in zijn werk over de zeetaktiek, op den ongelukkigen afloop van dezen tocht, om het belang eener goede krijgstucht, vooral bij eene landing op vijandelijk gebied, te doen uitkomen.

Bij de gansche onderneming tegen Martinique, waarvan men na de mislukte landing afzag, pleit alles voor zekere overijling. De admiraal, wien nog altijd veel ontbrak, moest zijne vloot elders van het noodige voorzien, en keerde vervolgens huiswaarts, met uitzondering van eenige bodems, welke in de nabijheid van Martinique de achtergebleven transportschepen moesten inwachten. In September en October kwamen alle schepen, die tot de vloot van de Ruyter hadden behoord, in het vaderland terug, waar de Staten-Generaal den genoemden bevelhebber plechtig bedankten, hetgeen echter slechts voor den vorm was, omdat de uitslag zijner onderneming niemand kan hebben bevredigd.

Met meer recht, dan bij eene latere gelegenheid, zou men hier kunnen beweren, dat het oog van Johan de Witt blijkbaar niet meer over de uitrusting der vloot waakte. Of had de Raad-pensionaris, tegen den tocht naar Chattam, niet tot in de kleinste bijzonderheden voor alles gezorgd? Eene groote onbillijkheid is het echter, den Stadhouder aansprakelijk te stellen voor het begane verzuim. Nadat hij al wat op den ontworpen tocht betrekking had, in overleg met de Ruyter, had beraamd, riep zijn plicht hem elders en moest hij de uitvoering aan anderen overlaten, wier roeping het was voor de goede uitrusting der vloot te zorgen. Vreemd nochtans, dat het ervaren personeel der vloot, wetende hoe onbezeild de meeste transportschepen waren, den tocht aanvaardde, voor dat het over de vereischte hulpmiddelen kon beschikken.

Tromp had langer te Torbay vertoefd en was daarom beter voorzien, toen hij naar de bocht van Frankrijk zeilde om er de vijandelijke kust te bestoken. Alleen voor zoover deze onderneming bestemd was den Franschen eenige afleiding te verschaffen, is zij te verdedigen; want het was weinig meer dan een plundertocht. Wel verschoonde men de landlieden en verbood men den soldaten en matrozen, op doodstraf, naar willekeur te rooven en te branden, hetgeen inderdaad meer dan eene loutere bedreiging was; doch ook wat op hoog bevel geschiedde, geeft een vrij zonderling denkbeeld van de wijze, waarop 's lands vloot den oorlog begon te voeren. Nadat de Nederlandsche matrozen en soldaten eene landing op Belle-Isle hadden gedaan, vonden hunne aanvoerders het kasteel, dat op eene rots lag en met 200 stukken bewapend was, te sterk. Zij vergenoegden zich daarom met het wegvoeren van eenig vee, ten einde elders eene kans te wagen. Inmiddels kwam de bemanning eener galjoet van een nabij gelegen eilandje terug „*met veel plundering en een goeden buit.*” Bovendien was het vermeersteren van alle visschersvaartuigen uitdrukkelijk bevolen.

Meer naar wensch dan op Belle-Isle, slaagden de vlotelingen op Noirmoutiers, een ander eilandje bij de Fransche kust. Gedurende een verblijf van drie weken, veroverden zij er 17 stukken geschut en eenige vaartuigen, onder welke twee brigantijnen, als galeien uitgerust, die van La Rochelle kwamen om eens te zien wat er eigenlijk voorviel. Een der onzen heette de bemanning dier vaartuigen welkom, vragende of zij ook iets van de Hollandsche vloot had vernomen. De gerustheid, haar zodoende ingeboezemd, was echter niet van langen duur. Hoe de onzen zich over het algemeen van hun last kweten, blijkt uit deze woorden van een der scheepsbevelhebbers: „*Het gaet hier toe even als in 't jaer 1672 met ons, maer wy brande geen huuse noch daer wert alles niet geplondert.*” Veel schijnt er evenwel niet gespaard te zijn. Immers schreef de Graaf van Hoorn, die het krijgsvolk commandeerde:

„Nadat wy dan aldaar drie weeken gelegen hadden, hebben wy ons wederom geëmbarqueert, nadat wy te rooren een gedeelte van 't kasteel hadden doen springen, haar werken langs het strand geslecht, haar huysen geleeft, al haar vee, dat seer groot in getal was, geconsumeert, en daarenboven ostagiërs tot voldoeninge van de brandschattinge, ter somme van 14,000 rijkxdaalders, medegenomen, welk tractement sy sich door hare oppositiën geattireert hebben.”

En zoo uitte zich de man, die jegens de ongelukkige bevolking niet onmenschlievend was geweest, en velen zelfs eenigen bijstand had verleend, steeds zorgende voor de handhaving der krijgstucht.

Wanneer dit echter geen plundertocht is, valt het moeielijk te verklaren wat men dan eigenlijk wel met dien naam zou moeten bestempelen. Alleen de baldadigheid van den soldaat of matroos, die in 's vijands land zoo licht tot de grofste euvelheden leidt, was eenigermate beteugeld. Met reden kan Guérin in zijne „*Histoire maritime de France*” beweren, dat het gebeurde op de westkust van Frankrijk een zoo groot man als Tromp onwaardig was; doch zijn verhaal is in strijd met de waarheid, indien hij het doet voorkomen, alsof de Nederlanders overal waren afgeslagen.

Het min edele en aangename hunner taak gaf evenwel den bevelhebbers niet de bevoegdheid, zich een geheel ander tooneel voor hunne bedrijven te kiezen. Weken lang hadden zij de Fransche kust in alarm gehouden, toen zij den laatsten Juli met hunne vloot te St. Sebastiaan aankwamen, waar Tromp de Luitenant-Admiraals van Nes en Bankert met het voortzetten van den kruistocht in de bocht van Frankrijk belastte, wier tegenwoordigheid zich aldaar tot in September deed gevoelen. Intusschen begaf hij zelf zich den 8sten Augustus met een gedeelte zijner vloot naar Cadix, waar hij den 26sten aanlandde, en met zijn scheepsvolk in de vreugdebedrijven der Spanjaarden over den slag van Seneff deelde. Maar te Cadix kwam ook de Graaf van Hoorn, die van St. Sebastiaan naar het Spaansche hof was gereisd, weder op de vloot, welker bevelhebber hij tot het ondersteunen der Spanjaarden bewoog. Tromp zeilde ten minste met zijne schepen naar de kust van Catalonië, waar hij vertoefde, totdat in de eerste dagen van October een groot pakket met brieven aan boord kwam.

Vier dagen later aanvaardde hij den terugtocht, met achterlating van 6 schepen onder den Schout-bij-nacht Almonde, die eerst de terugkomst der gelande troepen moest verbeiden. Dit overhaast vertrek geschiedde op hoog bevel; want de Staten-Generaal en de Stadhouder vonden, dat Tromp en de Graaf van Hoorn een te vrij gebruik hadden gemaakt van de ruimte, die hun bij hunne instructie was gelaten. Zij keurden den tocht naar Catalonië ten sterkste af.

Misschien was dit eene der redenen, waarom de Luitenant-Admiraal en andere bevelhebbers zelfs het kostgeld hunner equipage, niet dan met veel moeite en na lang wachten betaald kregen. De kapiteins Dubois en Poort, die aan den tocht hadden deelgenomen, ontvingen eerst twee jaren later hunne achterstallige bezoldiging.

Zeer te bejammeren was het, dat de uitrustingen van 1674, die zoo weinig voordeel opleverden, slechts gestrekt hadden om den verachterden staat van de geldmiddelen der Admiraliteiten nog te verergeren. Niet gering was de verlegenheid der Collegiën, met uitzondering van het Amsterdamsche, dat over ruimer inkomsten te beschikken had. Het was de voornamste reden, waarom zij zich, waar het de bescherming van handel en visscherij gold, niet dan zeer gebrekkig van hunne taak kweten.

Hierboven is opgemerkt dat Lodewijk XIV zich op den Oceaan en de Noordzee tot het uitrusten van enkele schepen en tot het aanmoedigen der kaapvaart bepaalde. Geene stad langs de kust leverde hiertoe meer particuliere schepen, dan Duinkerken, hetwelk ons in den oorlog met Spanje onophoudelijk had gekweld, en thans, onder het gebied van Frankrijk gekomen, dezelfde rol begon te spelen. Met kleine vaartuigen van 2 tot hoogstens 24 stukken, maakten de Duinkerkers zich eerlang weder tot den schrik van alle Nederlanders, die met vreedzame oogmerken de zee beploegden. Geen hunner kapiteins overtrof in deze jaren Jan Bart, die achtereenvolgend als bevelhebber van de *Roi David* (10), de *Royale* (10), de *Palme* (24) en de

Dauphin (14) toonde, welk voordeel eene betrekkelijk zwakke zeemogendheid, in den oorlog met eene handeldrijvende natie, van de kaapvaart kan trekken.

In 1676 bezat alleen Duinkerken 27 kleine schepen, door particulieren uitgerust. Lodewijk XIV en zijne ministers stelden wat die kapers tot beschadiging der onzen deden op hoogen prijs. Omstreeks denzelfden tijd, lieten ook de Barbarijsche zeeroovers weder meer van zich hooren. Zij bedreigden niet alleen de koopvaarders in de Middellandsche- en de Spaansche Zee, maar vertoonden zich ook, hoewel gelukkig bij uitzondering, in noordelijker streken. Zoo veroverden de onzen in 1676 een dier roofschepen in de nabijheid van Hitland.

Alleszins natuurlijk is hier de vraag, of de Admiraliteiten bij machte waren den Nederlandschen eigendom te beschermen, en of zij haar vermogen doelmatig hebben aangewend. Noch het eene, noch het andere is toestemmend te beantwoorden. Voor zoover het gebrek aan vermogen was, lag de schuld minder bij de Admiraliteiten, dan bij het algemeene landsbestuur, waaronder een zoo belangrijke tak van beheer, als dat over het zeewezen, aanhoudend in geldverlegenheid kon verkeeren. Bezwarender voor de Admiraliteiten zelven, is het minder doelmatig gebruik, dat zij van de aanwezige middelen maakten.

Nadat toch meermalen was gebleken, hoe talrijke koopvaardijvloten, onder behoorlijk geleide, veilig de havens konden bereiken, ging men de krachten weder versnipperen, door niet zelden het geleiden van een zeker aantal koopvaarders of visschers aan een of twee kleine konvooiers op te dragen, welker personeel men dan redelijkerwijs niet aansprakelijk kon stellen voor de schade, door den vijand met zijne wel kleine, doch goed bezeeilde en sterk bemande kapers of kruisers aangericht. Het nut van de bewapening der koopvaarders zelven is niet te miskennen.

Dit ondervonden de kapiteins Tobias en Kindt, toen zij in 1677 met de *Prins te paard* (54) en de *Gouda* (44), elf koopvaarders geleidende, in het Kanaal door 7 Fransche schepen werden aangetast. Kloekmoedig ondersteund door de schippers Goudtschalck, Collombyn en Schaap, wier schepen elk 32 stukken voerden, kwamen zij er met een verlies van vijf der kleinere af, terwijl de rijkst geladen schepen behouden bleven.

Maar niet altijd was men zoo gelukkig, en het personeel kon vaak zelfs door schier bovenmenschenlijke inspanning niet verhoeden, dat er belangrijke verliezen werden geleden. Het menigvuldige, doch altijd zwakke geleide was een ontoereikend middel tot bescherming van handel en zeevaart.

Meer had men kunnen verwachten van eene rechtstreeksche bestrijding der vijandelijke kapers. Evenals vroeger, kon men beproeven hen binnen de havens geblokkeerd te houden, en de uitgelopenen op te sporen en te veroveren, ten einde zodoende elk buitengewoon geleide, ten minste in de nabijheid der kust, overbodig te maken. Doch ook het opzettelijk bestrijden der vijandelijke kapers ging thans even gebrekkig als voorheen. Waren de nadeelen minder groot, dan is het te betwijfelen, of dit niet uitsluitend aan den betrekkelijk korten duur van den oorlog te danken was, hetgeen den Duinkerken belette, hunne krachten dermate te ontwikkelen, als in den Spaanschen krijg.

Nadat alleen Jan Bart in 1674 en 1675 reeds 17 prijzen had gemaakt, waaruit het ontoereikende van enkele kruisers en de verleende konvooien was aan het licht gekomen, begon men eskaders tot bestrijding der kapers uit te rusten. In 1676 moesten hiertoe 12, in het volgende jaar 15 schepen gebezigd worden. Wat er gedaan werd, verhinderde echter niet, dat de gevreesde Jan Bart, alleen of vereenigd met anderen, in elk der genoemde jaren, nog 16 of 17 schepen veroverde, waaronder zelfs 5, die gezamenlijk 77 stukken voerden.

Het is waar, ook de Zeeuwsche kapers lieten zich niet onbetuigd, en konden in 1676 op 71 gemaakte prijzen bogen; maar dit baatte niet tot beteugeling van de vijandelijke kaapvaart, daar de bevelhebbers van particuliere schepen, uit den aard der zaak, zich meer beijverden tot het nemen van rijk geladen schepen, dan tot het bestrijden van vijandelijke kapers. Dit was de taak der oorlogsschepen van den staat, die hierin echter evenzeer te kort schoten, als vroeger. Uit hoofde van de geldverlegenheid der meeste Admiraliteiten en de weinige eenheid tusschen die Collegiën waren niet alle schepen op den bepaalden tijd gereed. Weldra begonnen zich bovendien de oude gebreken te openbaren. Sommige bodems konden toch, wegens onvoldoenden voorraad, niet den bestemden tijd uitblijven en vielen uit noodzaak binnen. In weerwil van deze gebreken, waren de eskaders toch blijkbaar niet geheel zonder vrucht werkzaam geweest, omdat men in 1678 nadat er, wegens de gevorderde vredesonderhandelingen, geen eskader meer was uitgerust, over de toenemende onveiligheid begon te klagen.

Ontbrak het der Republiek in den strijd met de kapers aan de noodige veerkracht, ook waar zij elders ter zee handelend moest optreden, openbaarde zich in deze jaren hetzelfde verschijnsel. Terwijl zij de vereenigde vloten van Groot-Brittanje en Frankrijk te bestrijden had, liet zich de minderheid van haar materiëel op voldoende wijze verklaren. Nu de vrede met Groot-Brittanje was getroffen, had men billijkerwijs mogen verwachten, dat het personeel niet langer door buitengewone inspanning zou behoeven aan te vullen, wat aan het materiëel ontbrak. Toch was dit meestal het geval. Alleen in het Noorden, was de verhouding tamelijk gunstig, omdat de Republiek in Denemarken een waardigen bondgenoot vond. Op niet alle bondgenooten was evenzeer te vertrouwen, gelijk de gebeurtenissen, die nog te vermelden blijven, overvloedig leerden. Hoe de zeemacht der Republiek, met die van Zweden, en in meer verwijderde oorden, met die van Frankrijk in aanraking kwam, zal het onderwerp der volgende bladzijden uitmaken.

Zooals vroeger is gezegd, was het verbond der Republiek met Brandenburg tijdelijk verbroken, doch later vernieuwd. Uit dien hoofde waren de Staten-Generaal verplicht, den Keurvorst te ondersteunen, toen de Zweden in 1675 een inval op zijn gebied hadden gedaan. Den 15^{den} Juni van dat jaar verklaarden zij Zweden den oorlog, terwijl zij alles in het werk stelden, om den Koning van Denemarken tot een gelijken maatregel te bewegen, hetgeen hun eerst in September gelukte. Aan de aarzeling van den Deenschen vorst was het te wijten, dat een Nederlandsch eskader, hetwelk de Staten onder kapitein Binckes naar de Oostzee hadden gezonden, er weinig kon uitrichten, en met eene talrijke koopvaardijvloot van daar terugkeerde, zonder dat iets van belang was voorgevallen.

Merkwaardiger zijn de gebeurtenissen van het volgende jaar, waarin het Nederlandsche eskader zich in de Oostzee met de schepen van Denemarken vereenigde. Hoe men aldaar de bekwaamheden en de ervaring van het Nederlandsche personeel op prijs stelde, bleek niet alleen uit de geheele samenstelling der Deensche vloot, maar vooral ook uit het besluit van den Koning, om het bevel over de vereenigde zeemacht aan den Luitenant-Admiraal Tromp op te dragen. Deze aanvaardde die eervolle taak, doch met goedvinden van de Staten-Generaal en den Prins van Oranje, niet als bevelhebber van het Nederlandsche hulpeskader, maar als Admiraal-Generaal en Rijksraad van Koning Christiaan V, die hem bovendien tot ridder van den Olifant verhief om den gevierden admiraal nader aan zich te verbinden.

In zijne nieuwe waardigheid leverde Tromp den 11^{den} Juni, 1676, met ruim 30 Nederlandsche en Deensche schepen, nabij Oeland een slag tegen eene Zweedsche vloot van omstreeks 40 bodems, waarin deze ontzaglijke verliezen leed. Wat hiertoe grootelijks bijdroeg, behoort tot het alleszins buitengewone. Volgens het eenparige getuigenis van Tromp en Almonde, die

insgelijks tegenwoordig was, had de Zweedsche vloot, te twaalf uren, nauwelijks gewend om het gevecht aan te vangen, of het admiraalschip de *Kroon* van meer dan 130 stukken sloeg plotseling om en sprong een oogenblik later in de lucht. Naar de reden eener zoo onverwachte ramp kon men slechts gissen. Sommigen schreven haar toe aan het levendig worden der batterij, gedurende de laatste manoeuvre, in verband met de rankheid van het schip, dat letterlijk „*het onderste boven*” geraakte. Wat echter de oorzaak van dit onheil geweest zij, de gevolgen waren voor de Zweedsche vloot noodlottig.

Het is te begrijpen, welk eene ontsteltenis het omslaan van hun admiraalschip onder de Zweden teweeg bracht! Zij poogden zich te onttrekken aan een gevecht, dat zij onder zulke nadeelige omstandigheden moesten aanvangen. Zoodra Tromp echter het sein tot den aanval deed, waren de wijkende Zweden tot zelfverdediging genoodzaakt. Hun tweede bevelhebber verweerde zich met het *Zwaard* (86) nagenoeg twee uren tegen den Deenschen bodem, waarop Tromp zich bevond, doch moest het opgeven, nadat hij zijn grooten mast had verloren. Tegen de orders van Tromp stak de commandeur van een Nederlandschen brander het Zweedsche vlaggenschip aan, dat eene prooi der vlammen werd. Welk een indruk die onvergeeflijke handelwijze maakte, kan men het best ontwaren uit deze woorden van den Schout-bij-nacht Almonde:

„Maar door een impertinente brutaliteyt, soo is een brander van U. Ho. Mog. geëquipeert by het College ter Admiraliteyt tot Amsterdam, gevoert by eenen Willem Willersz., tegens ordre aan boort van desen gestreken ryandts admiraal gekomen, en 't selve met syn brander, tegen 't gegeven quartier, verbrant, waarlijk een ongehoorde saak, 't welk noyt by yemant van U. Ho. Mog. dienaars is gepractiseert geweest.”

En de zaak was ongehoord; want van meer dan 600 man, die zich volgens de kleinste opgave aan boord bevonden, werden slechts een vijftigtal gered.

Onderwijl was het zes uren na den middag geworden en nam de verwarring onder de Zweedsche vloot door ramp op ramp voortdurend toe. Eene overhaaste vlucht scheen nog de eenige kans op behoud aan te bieden. Hierbij evenwel geraakten eenige Zweedsche bodems, door Nederlanders en Denen vervolgd, tusschen de klippen en gingen verloren; andere waren verbrand; twee van 44 stukken en eenige kleinere werden veroverd. En bij dit alles leden de verbonden slechts een onbeduidend verlies. Zij hadden niet alleen geene schepen, maar zelfs geene masten, noch stengen verloren.

Dat enkele schepen nochtans in een vrij ernstig gevecht waren geweest, kan men opmaken uit de honderd dooden en gekwetsten, die zich aan boord van de *Christiaan F*, het admiraalschip van Tromp, bevonden. Zijn vlaggenkapitein behoorde onder het getal der gesneuvelden.

Vermoedelijk was de nederlaag der Zweden, behalve aan de schrikbarende gebeurtenis met het admiraalschip, voor een gedeelte te wijten aan de onbekwaamheid van vele hunner officieren, waarover juist te dien tijde zeer werd geklaagd. Of eenigen hunner de begane misslagen, zooals een Deensch schrijver beweert, met een schandelijken dood aan de galg moesten boeten, zouden wij niet durven verzekeren. De maatregel ware nog al Turksch, en vooral niet te rechtvaardigen, wanneer het gedrag der schuldigen meer uit onbekwaamheid, dan uit lafhartigheid voortspoot.

Na de gemelde ontmoeting bij Oeland, bepaalden de bewegingen der vloot zich voornamelijk tot het ondersteunen der krijgsbedrijven te lande. De Vice-Admiraal Evertsen, die met de

Zeeuwsche schepen was nagekomen, keerde in October met het Nederlandsche eskader en vele koopvaarders naar het vaderland terug. De Schout-bij-nacht Almonde was reeds voor dien tijd vervangen door Engel de Ruyter, den zoon van den Luitenant-Admiraal-Generaal.

Tromp, die inmiddels door Koning Christiaan tot den gravenstand was verheven, bezocht in het voorjaar van 1677 de Republiek, om als gemachtigde van den genoemden vorst bij vernieuwing de hulp van de Staten-Generaal te vragen. Hij slaagde naar wensch. Gedurende zijn verblijf in het vaderland, schonk de Prins van Oranje hem, ingevolge de vroeger gedane belofte, de waardigheid van Luitenant-Admiraal-Generaal, in de plaats van de Ruyter, die kort te voren aan den staat was ontvallen. Deze verheffing ging echter gepaard met het verlot, om voorloopig nog een jaar in den dienst van den Koning van Denemarken te blijven.

In Juni 1677 begaf Tromp zich weder naar het Noorden en wel met het eskader, dat de Staten-Generaal, als eene vrucht zijner bemoeiingen, onder den Luitenant-Admiraal Bastiaensze derwaarts zonden. Aan de vergunning om zich hiermede naar de plaats zijner bestemming te begeven, hadden de Staten echter de uitdrukkelijke voorwaarde verbonden, dat hij, die voor het oogenblik in Deenschen dienst, en dus eenigermate een vreemdeling was, over de Nederlandsche schepen geenerlei gebied zou voeren, voor en alear deze zich met de Deensche hadden vereenigd.

Als een Deensch gezant was de Nederlandsche zeeheld ontvangen; als een Deensch admiraal vertrok hij uit zijn vaderland. Men kan waarlijk niet zeggen, dat de Nederlandsche regering, op het punt van etiquette, minder nauwlettend was, dan andere gouvernementen.

Voor de aankomst van het Nederlandsche eskader in de Sond, waren de Zweden reeds tweemaal door de Denen geslagen. Drie Zweedsche bodems, die uit het laatste gevecht terugkeerden en zich naar Gothenburg wilden begeven, liepen den onzen tegemoet, die er twee veroverden en den derden in brand staken. Dit was een onverwacht voordeel, zeer geschikt om de bemanning aan te moedigen.

Aanvankelijk bleef de Deensche admiraal Niels Juel het bevel over de vereenigde scheepsmacht voeren, hetwelk Tromp eerst den 12^{den} Augustus weder op zich nam. Niet lang daarna, ergerde hij zich dermate over het smadelijk afwijzen van twee zijner trompetters, door de Zweden, dat hij besloot de bevolking „*met branden en blaken te dwingen.*”

Eene vreeselijke bedreiging, welke gevolgen niet uitbleven; want er werd inderdaad op Oeland en in de nabijheid van Kalmar deerlijk huisgehouden. Andere berichten schrijven den genomen maatregel niet aan Tromp, maar aan de Deensche autoriteiten toe. Wie er evenwel de schuld van drage, het was een afschuwelijk besluit, hetwelk de Luitenant-Admiraal Bastiaensze in de sterkste bewoordingen afkeurde, zeggende, dat zulk eene wijze van oorlogvoeren den Nederlanders vreemd en onwaardig was.

Meer overeenkomstig hare roeping, werkte de vloot mede tot de krijgsbedrijven op het eiland Rugen, hoewel er geene belangrijke ontmoetingen met de Zweedsche vloot hadden plaats gehad, toen Bastiaensze, die insgelijks tot den adelstand was verheven, in November met het Nederlandsche eskader terugkeerde, eene koopvaardijvloot van 80 bodems uit de Oostzee huiswaarts geleidende.

Tot dusverre hadden de Staten-Generaal den Koning van Denemarken krachtig ondersteund in den oorlog, waartoe zij hem hadden bewogen. Daarentegen had Christiaan V het niet aan blijken zijner koninklijke gunst laten ontbreken. Met die goede verstandhouding was het echter gedaan, nadat de Staten-Generaal hadden besloten, wegens de aangeknoopte vredesonderhandeling, in 1678 geen eskader meer naar de Oostzee te zenden.

Hierover was de Koning van Denemarken, die juist eenige voordeelen had verkregen en zich nog andere voorspiegelde, dermate verbitterd, dat hij Tromp, zelfs op weinig eervolle wijze, uit zijn dienst ontsloeg, en Niels Juel tot Admiraal-Generaal over de Deensche vloot aanstelde.

Tromp nam, als opperbevelhebber der scheepsmacht van den Keurvorst van Brandenburg, op het eiland Rugen nog eenig deel aan de krijgsbedrijven van dezen bondgenoot der Republiek, en kwam vervolgens weder in zijn vaderland, waar hem een hooge titel en veel onderscheiding te beurt vielen, doch een minder ruim veld voor zijne werkzaamheid, als vlootvoogd, dan hij er voor dien tijd had gevonden.

Thans had de Republiek niet, evenals weleer, eene geduchte vloot naar het Noorden gezonden, om zich een overwegenden invloed op den loop der gebeurtenissen te verzekeren. Dit was ook minder noodig, omdat de marine van Denemarken zich intusschen meer had ontwikkeld. Het genoemde rijk kon 20 en meer schepen tegen de Zweden in gevecht brengen. Die macht, vereenigd met een hulpeskader van 10 of 12 Nederlandsche bodems, was oogenschijnlijk wel minder aanzienlijk, dan die der tegenpartij, maar was er, blijkens den verkregen uitslag, toch behoorlijk tegen opgewassen, hetgeen ongetwijfeld aan de meerdere deugdelijkheid van het materiëel en de meerdere geoefendheid van het personeel der Nederlanders en Denen moet worden toegeschreven. Om deze reden behoefde de Republiek thans in het Noorden niet meer te doen, en kon zij er ten slotte op wijzen, dat zij zich, als bondgenoot van den Keurvorst, in de Oostzee behoorlijk van hare verplichtingen had gekweten, ofschoon hare houding tegenover den Koning van Denemarken, dien zij eerst overgehaald en daarna in den steek gelaten had, alles behalve onberispelijk was.

Het ondersteunen van een bondgenoot was echter geenszins de eenige drijfveer geweest, welke de Staten tot het zenden dier eskaders naar het Noorden had doen besluiten. Immers dreven vele inwoners der Republiek een levendigen handel op de havens der Oostzee, welke door eene te groote machtontwikkeling van eene der aan haar grenzende mogendheden licht kon worden gestremd.

Gedurende den korten tijd, die tusschen het ontslag van Tromp en het sluiten van den vrede verliep, ondervonden de Nederlandsche schippers welk een invloed het verblijf van Nederlandsche oorlogsschepen in de Oostzee had gehad. Onder bescherming van deze hadden de kooplieden, gelijk men dat hier te lande altijd wenschelijk achtte, te midden van den oorlog hun handel vrij en ongestoord kunnen voortzetten. Jaarlijks zeilden vele schepen naar het Noorden en keerden meer of min aanzienlijke handelsvloeten van daar terug. Hoe de Staten er naar streefden, den handel in oorlogstijd zoo ongestoord mogelijk te blijven voortzetten, leert menige bladzijde van de geschiedenis der Republiek. Gedurende den eersten oorlog met Engeland, hadden talrijke oorlogsvloten, later verschillende eskaders of afzonderlijke schepen den eigendom van kooplieden en visschers moeten beveiligen. Andere natiën waren veelal blind voor het belang, dat alle partijen er bij hadden om de woede des krijgs zooveel mogelijk te matigen. Het was maar jammer, dat velen de heilzame bepalingen, tot dit einde gemaakt, meestal niet behoorlijk naleefden, zoodra het eenmaal tot eene vredebreuk was gekomen.

Van het streven der gouvernementen vindt men een sprekend bewijs in het handelsverdrag, dat de Staten-Generaal ondanks de oorlogsverklaring, die voor de kooplieden schadelijke gevolgen na zich sleepte, den 26sten November 1675 met den Koning van Zweden sloten. Het eerste artikel verklaart, dat de zeevaart en de handel der wederzijdsche ingezetenen, onderling en met

onzijdigen, volkomen vrij zullen blijven, ook gedurende den oorlog, altijd behoudens hetgeen in het derde en het vierde artikel met betrekking tot de goederen van contrabande was vastgesteld. Tot hetzelfde einde stelden de beide partijen zich het beperken der kaapvaart ten doel, in art. 14 deze merkwaardige woorden gebruikende: „*En nademaal voor de securiteyt en vryheyt van de Navigatie en Commerce, dewelke bij dit Tractaat werdt beoogt, seer weynig zal wesen gedaan en geëffectueert, ten ware de zee van alle andere commissievaarders gantsch en veenemaal wierd berijdt.*”

Hoort men de Republiek en Zweden hier niet een wensch uitdrukken, die eerst in de negentiende eeuw nagenoeg geheel is verwezenlijkt ?

Een even doorslaand bewijs voor de milde begrippen, welke de gouvernementen ten minste in theorie huldigden, zijn de besluiten, door de Staten-Generaal en den Koning van Frankrijk omstreeks denzelfden tijd in het belang van een anderen tak van nijverheid genomen. Beide partijen hadden in 1675 de visscherij nabij de kusten, met vaartuigen van 60 ton en daar beneden vrijgesteld, welke vergunning zij later hadden uitgebreid. Noch de Fransche, noch de Zeeuwsche kapers ontzagen echter de visschers in afgelegene oorden, hetgeen aanleiding gaf tot klachten. De gouvernementen slaagden er niet in de visscherij in oorlogstijd ongestoord te doen voortduren, evenmin als het den Staten-Generaal en den Zweden was gelukt de kaapvaart af te schaffen. Maar al die pogingen, hoewel niet leidende tot het gewenschte doel, verdienen toch in hooge mate de aandacht, voor zoo ver daaruit blijkt, dat sommige gouvernementen der zeventiende eeuw reeds begrippen van internationaal recht voorstonden, die eerst in veel later tijd hebben gezegevierd. In weerwil van een aantal beperkingen, welke de Staten-Generaal voor de Republiek zelve en hare koloniën nog in het leven riepen of bleven handhaven, ontwaart men hen in den regel aan de zijde dergenen, die voor een onbelemmerd verkeer ijverden. Door alle eeuwen heen en onder alle gouvernementen, openbaarde Nederland denzelfden geest, waaraan het den naam van het klassieke land der vrijheid te danken heeft.

HOOFDSTUK XXX.

Hulpbehoerendheid van Spanje. — Een eskader onder de Ruyter naar de Middellandsche Zee gezonden. — Zorgeloosheid der Spanjaarden. — Slag bij de Liparische eilanden tusschen de Ruyter en Duquesne. — De Spaansche vloot. — Tweede gerecht met de Franschen, bij den berg Etna. — Dood van den Luitenant-Admiraal-Generaal de Ruyter.

Nagenoeg om dezelfde redenen, waarom de Staten-Generaal in 1675 tot het zenden van een eskader naar het noorden waren overgegaan, hadden zij, omstreeks denzelfden tijd, een ander naar de Middellandsche Zee gezonden. Ook hier gevoelde een bondgenoot dringende behoefte aan hulp; ook hier dreigde eene andere mogendheid zich een overwicht te verschaffen, hetwelk voor den handel der Republiek op de zuidelijke havens van Europa verderfelijke gevolgen kon hebben.

Meermalen hadden Nederlandsche bevelhebbers, tot bescherming van den handel, in dezelfde wateren gekruist, die zelfs het tooneel waren geweest, waarop van Galen en anderen zich met roem hadden overladen. De taak van geen der vroegere eskaders was evenwel zoo moeielijk geweest als die van dat, hetwelk de Staten er thans heenzonden; geen daarvan heeft zooveel stof tot geschil, zooveel reden tot droefheid opgeleverd, als dat, hetwelk in 1675 vertrok.

Het Spaansche gouvernement had in 1674 de hulp van Tromp ingeroepen, tot het bedwingen van een volksopstand op Sicilië, en men zal zich herinneren, dat de Nederlandsche admiraal, ofschoon hij geweigerd had zich derwaarts te begeven, naar het oordeel zijner regeering zelfs te ver was gegaan, door niet een gedeelte der vloot, zonder uitdrukkelijken last, naar de kust van Catalonië te zeilen. Lodewijk XIV had intusschen die volksbewegingen op Sicilië aangemoedigd, en den bewoners van Messina, het brandpunt van den opstand, bij herhaling hulp verleend. In September 1674 en in de eerste maanden van het volgende jaar waren tot driemaal toe schepen uit Frankrijk opgedaagd, tot ondersteuning der genoemde stad, die zich aan de Spaansche heerschappij had onttrokken. Lodewijk had er vervolgens den Hertog de Vivonne, als zijn onderkoning, heengezonden, die echter geenszins voor de hem opgelegde taak berekend was. Hij bepaalde zich aanvankelijk tot het bezetten van Agosta, om hierdoor den toegang van de zuidzijde open te houden, hetgeen evenwel niet belette, dat de Spanjaarden op mogelijke gebeurtenissen moesten rekenen, waarom zij in de eerste plaats troepen uit Catalonië overbrachten.

Minder gemakkelijk konden zij in de behoefte aan eene vloot voorzien, daar het weldra bleek, dat de Spaansche marine, eenmaal de schrik en het voorbeeld van gansch Europa, zelfs niet meer tegen die van Frankrijk was opgewassen.

Op grond van het tractaat, in Augustus 1673 met de Staten-Generaal gesloten, wendde het Spaansche gouvernement zich tot de laatsten, met het voorstel om de Fransche zeemacht in de Middellandsche Zee gemeenschappelijk te bestrijden. Dit zou Spanje van een groot bezwaar ontheffen en strookte volkomen met het belang der Republiek zelve, die hoogst ongaarne den invloed van Frankrijk in het zuiden moest zien toenemen.

Maar de Admiraliteiten konden op dat tijdstip uit eigen middelen weinig doen, en de provinciën gingen reeds gebukt onder de kosten, welke de oorlog te lande vereischte. Niet zonder tegenkanting was daarom het vroeger gemelde eskader naar het Noorden uitgerust, en er bestond dus geringe kans, dat men thans bovendien de noodige gelden zou toestaan tot het zenden van een ander naar de Middellandsche Zee. Toch kon de Republiek, waar een bondgenoot hare hulp inriep, waar haar eigen belang ten nauwste met dat van dien bondgenoot verknocht was, niet werkeloos blijven. Hierom sloegen de Staten een anderen weg in, en poogden zij, met voorbijgang der overige Admiraliteiten, die van Amsterdam tot het leveren der noodige schepen te bewegen. Het genoemde Collegie bevond zich niet alleen in een betrekkelijk zeer gunstigen toestand, maar had dezen voor een gedeelte te danken aan den handel op de havens der Middellandsche Zee, die thans in gevaar verkeerde.

Onder de leiding van den Raadpensionaris Fagel, den opvolger van Johan de Wilt, werden onderhandelingen aangeknoopt tusschen de Staten-Generaal, den Spaanschen gezant en de Admiraliteit van Amsterdam, waarvan de uitslag was, dat laatstgenoemde zich met de gansche uitrusting van een eskader naar de Middellandsche Zee belastte, met uitzondering van het admiraalschip, hetwelk de Admiraliteit van de Maas wenschte te leveren, ten einde haar oud voorrecht niet te verliezen. Was het evenwel niet een hoogst bedroevend gevolg van de krachtsinspanning der laatste jaren, doch vooral van de krachtsverspilling in 1674, dat de vereischte som van anderhalf millioen gulden slechts met loven en bieden kon worden

gevonden? Spanje zou de helft betalen en de Admiraliteit van Amsterdam 450.000 gulden, zoodat er ten slotte slechts 300.000 gulden voor rekening van het gemeene land kwam. Het eskader zou bestaan uit 18 oorlogsschepen, 6 gewapende snauwen, 4 branders en 2 behoefteschepen, gezamenlijk bewapend met 1000 stukken en bemand met 4800 koppen.

Mag men nu uit de sterkte van dit eskader de gevolgtrekking maken, dat de belangstelling in het zeewezen hier te lande blijkbaar verminderde, en dat de Regeering uit dien hoofde 's lands vlag lichtvaardig blootstelde? Men heeft er haar van beschuldigd, doch, naar het ons toeschijnt, zonder voldoende grond. Zeker is het bedroevend in een zoo welvarend land als het onze, over eene betrekkelijk geringe som dermate te zien haspelen; maar dit geeft niet het recht te beweren, dat zij, die alles beproefden om de kosten der uitrusting zooveel doenlijk van zich af te schuiven, bovendien de verhouding tusschen het gestelde doel en de hiertoe verstrekte middelen geheel uit het oog verloren. Afscheiden van de vraag, hoe men de vereischte gelden had bijeengekregen, blijft nog deze: was het eskader al dan niet geëvenredigd aan de taak, die het te vervullen kreeg? De Ruyter, wien de Staten het bevel opdroegen, beantwoordde haar ontkennend. Maar de autoriteiten beseften het gegronde zijner bewering zoo weinig, dat een lid der Admiraliteit het zelfs waagde, de bezwaren door den Admiraal geopperd aan eene verkeerde beweegreden toe te schrijven, hetgeen den verdienstelijken man deze merkwaardige woorden ontlokte:

„Neen, ik begin den moed niet te laten vallen. Ik heb mijn leven veil voor den staat; maar ik ben verwonderd en het is mij leed, dat de Heeren de vlag van den staat zoo veil hebben en wagen.”

Hoe weinig overdreven zorg hij voor zijn eigen persoon koesterde, bleek toen hij er op liet volgen:

„De Heeren hebben mij niet te verzoeken, maar te gebieden, en al werd mij berolen 's lands vlag op een enkel schip te voeren, ik zou daarmede in zee gaan. Waar de Heeren Staten hunne vlag betrouwen, zal ik mijn leven wagen.”

In weerwil van de beslissende uitspraak van de Ruyter, is het bij eene onpartijdige overweging der hierboven gestelde vraag niet te ontkennen, dat men haar inderdaad op tweeërlei wijs kon beantwoorden, naar gelang van het verschillende standpunt, waarop de Admiraal en de leden der hooge regeering zich plaatsten. De regenten zagen in Spanje nog altijd de groote zeemogendheid van vroeger, en meenden reeds veel te doen, door het in een oogenblik van verlegenheid bij te staan met een eskader, dat zeker niet kleiner was, dan de Republiek in dergelijke gevallen aan anderen had verstrekt. Spanje zelf moest in de eerste plaats handelen, en beloofde dan ook meer dan 20 oorlogsschepen uit te rusten, ongerekend de kleine. Zelfs beweert de Engelsche schrijver Charnock, die over het geheel den onzen niet genegen is, dat een eskader, als dat van de Ruyter, een gunstigen keer had moeten geven aan de zaken van elken staat, die niet volslagen was uitgeput.

Op grond der ervaring, vroeger in de Middellandsche Zee opgedaan, betwijfelde de Ruyter, zoo al niet de oprechtheid, dan toch de vervulling der beloften door het Spaansche gouvernement gedaan. Meenende dat er van de uitrusting eener Spaansche vloot weinig zou komen, en dat hij om die reden meer ter zijner beschikking moest hebben, dan een eenvoudig hulpeskader, opperde hij de gemelde bezwaren. Wat er later voorviel, stelde hem in het gelijk. Geeft dit

evenwel het recht anderen, die zich omtrent de goede trouw of het vermogen van een bondgenoot hadden misrekend, van gebrek aan belangstelling te beschuldigen? Zeker had de regeering beter gedaan, door zich nauwkeuriger van het al dan niet gegronde der bezwaren van een zoo ervaren persoon als de Ruyter te vergewissen. Misschien had deze ook zijn oordeel nader kunnen staven, dan hij volgens het verhaal van zijn levensbeschrijver deed. Met een duister voorgevoel, aanvaardde de Luitenant-Admiraal de hem opgelegde taak. Na een hartroerend afscheid van de zijnen, begaf hij zich naar Hellevoetsluis, waar de *Eendragt* (76) gereed lag om hem te ontvangen. Hoewel dit schip met zijne voorkennis en toestemming tot vlaggenschip was ingericht, zoo moest het den bejaarden zeeheld toch leed doen, dat hij den tocht, dien hij al donker inzag, bovendien niet zou doen met de *Zeven Provinciën*, den geliefden bodem, waarop hij aan alle voorname ondernemingen en zeeslagen der laatste jaren had deelgenomen, en welke daarom voor hem zoo rijk was aan herinneringen. Alleen de geldverlegenheid der Admiraliteit van de Maas, die haar belette de *Zeven Provinciën* vele noodige herstellingen te doen ondergaan, was oorzaak, dat zij den Admiraal een ander schip had aangeboden, hetwelk vermoedelijk om dezelfde reden, zoo als later bleek, met uiterst karige hand was uitgerust.

Den 16^{den} Augustus stak de Ruyter in zee, waarna hij zich buitengaats vereenigde met de schepen uit Texel. Eenige waren echter vooruitgezonden, om inmiddels een aantal koopvaarders naar de Spaansche havens te geleiden. Belemmerd door stormen als anderszins, bereikte de Ruyter eerst den 26sten September Cadix, waar de zijnen, tot verbazing der Spanjaarden, binnen weinige dagen eenige herstellingen aanbrachten, met welke de laatsten, volgens hunne eigen verklaring, wel eenige weken zouden hebben zoek gemaakt. Spoedig begonnen de onzen te ontwaren, dat niet alles in orde was. Wat moesten zij echter denken, toen het Spaansche admiraalsschip, een bodem van honderd stukken, door Nederlandsche schepen van de kust van Biscaye naar Cadix geleid, geheel in het ongereede bleek te zijn?

Dit was voorwaar een fraai begin; want andere Spaansche schepen waren er volstrekt niet. Deze waren, volgens het zeggen der autoriteiten, reeds vertrokken, en moesten in eene der Spaansche havens de komst van den Nederlandsche Admiraal met diens eskader verbeiden. Maar de Ruyter trof hen noch te Vinaroz, noch te Barcelona, noch te Cagliari aan. Waar hij kwam, en vooral in de laatstgenoemde stad, overlaadde men den Nederlandschen bevelhebber met eerbewijzen, die hem evenwel de herhaalde teleurstelling niet konden vergoeden. Bovendien was de Vice-Admiraal den Haen van de vloot afgeraakt met vijf oorlogsschepen, twee snauwen en twee behoefteschepen, waarmede hij zich, volgens ingekomen berichten, tegen den hem verstrekten last, naar Napels had begeven. Dit maakte het afzenden van een paar andere bodems noodig, om den Vice-Admiraal nadere orders te doen geworden. Een en ander verdeelde het eskader en verhoogde het gevaar, bijaldien de afzonderlijke gedeelten een vijandelijk eskader mochten ontmoeten.

Gelukkig werden de Nederlandsche schepen, onder de Ruyter, gedurende den tocht van Cagliari naar Melazzo, eene haven op de noordkust van Sicilië, niet aangetast. Eenmaal hier aangekomen, hoopte de Admiraal weldra alle Nederlandsche schepen bijeen te hebben en eindelijk, met de lang verwachte Spaansche vereenigd, tegen de macht der Franschen ruimschoots opgewassen te zijn. Eene nieuwe teleurstelling was het, toen hij in de haven van Melazzo slechts één Spaansch schip en eenige galeien aantrof. Hoe moest hij echter te moede zijn bij het bericht, dat de andere Spaansche bodems, waarnaar hij dagelijks met verlangen uitzag, inderdaad in de haven van Palermo, lagen, doch alles behalve gereed om dienst te

doen. Den Haen, die zich insgelijks derwaarts had begeven, kreeg last naar Melazzo te zeilen, waar de Nederlandsche opperbevelhebber nu ten minste zijne eigene schepen bijeen kreeg.

Intusschen spoedde het jaar 1675 ten einde, zonder dat er iets van belang was gedaan. Voor zooverre het ongereede der Spaansehe schepen in de haven van Palermo nog een gevolg mocht zijn van den in September doorgestanen storm en de hierdoor geleden verliezen, bevestigde het ten volle, wat de onzen te Cadix van de Spanjaarden zelven hadden vernomen, dat namelijk het repareren hunner schepen alles behalve vlug van de hand ging.

Eenigen tijd geleden was Duquesne, een Fransch bevelhebber, die zich eerlang door zijn strijd met de Ruyter een onsterfelijken naam zou verwerven, van Messina naar Toulon gezeild om er voorraad en versterking te halen. Het was nu de vraag, of de komst van de Ruyter te Melazzo ook eenige wijziging in de plannen der Franschen noodig maakte. Duquesne achtte het niet verkieslijk, en wenschte de straat van Messina van de noordzijde binnen te stevenen. Valbelle, een ander Fransch bevelhebber, was van een tegenovergesteld gevoelen, bewerende dat zulk eene onderneming noch roemvol, noch nuttig kon wezen, tenzij de hemel haar op buitengewone wijze mocht begunstigen.

Nadat echter Lodewijk XIV het plan van Duquesne had goedgekeurd, was deze den 17^{den} December met 20 schepen en 6 branders van Toulon vertrokken, met den last om de straat van Messina aan de Noordzijde binnen te stevenen.

Onderwijl had de Ruyter, wiens eskader met een Spaansch schip van vijftig stukken en negen galeien versterkt was, de haven van Melazzo verlaten, om het Fransche eskader den doortocht te betwisten. Zoodra hem de nadering der vijandelijke macht was bericht, zeilde hij deze tegemoet, waarna hij haar den 7^{den} Januari 1676 bij de Liparische eilanden in 't zicht kreeg. De ongelijkheid der strijdkrachten, waarvan de onzen gewagen, sproot meer voort uit het verschil in bewapening en bemanning, dan uit het grooter aantal Fransche schepen; want de Ruyter had, bij zijne achttien schepen, zes snauwen, vier branders en twee behoefteschepen, het gemelde Spaansche schip en negen galeien, terwijl de Franschen, volgens hetgeen de Nederlanders waarnamen, behalve de branders niet meer dan twintig schepen van vermoedelijk 50 tot 80 stukken hadden.

Omgekeerd geeft de tegenpartij de macht van de Ruyter vrij nauwkeurig op. Wat de galeien betreft, welke hij boven de Franschen voorhad, deze waren voor den eigenlijken strijd minder geschikt. Wat toch konden zij met hare vijf stukken tegen de groote en zwaar bewapende Fransche schepen uitrichten, terwijl hare talrijke roeiers in het lage en open vaartuig, bijna geheel weerloos aan het vuur des vijands waren blootgesteld? Gedurende den nacht zochten zij dan ook eene schuilplaats tusschen de eilanden, die zij eerst later verlieten, om den ontredderden schepen bijstand te verleenen.

Den 8sten Januari 1676, waarop het pleit moest worden beslecht, hadden de Franschen door eenige verandering van wind en ten gevolge der voortreffelijke manoeuvres van Duquesne den loef gekregen. In weerwil dezer min gunstige omstandigheid, besloot de Ruyter den vijand af te wachten, en schaarde hij zijn eskader zoodanig tusschen de eilanden Salini en Stromboli, dat de tegenpartij haar oogmerk niet kon bereiken, zonder door de Nederlandsche linie heen te slaan. Wel beseffende, dat men hem den doortocht hardnekkig zou betwisten, kwam Duquesne voor den wind, in de beste orde, op de onzen af. In dit opzicht liet de Ruyter zijn tegenstander ten volle recht wedervaren, door te schrijven: *„Omtrent de kloeke negen uren zyn zy in goede ordre, en wel gerengeert, als soldaten, op ons afgekomen.”*

Toch hadden de Franschen, volgens hunne eigen bekentenis, hierbij een misslag begaan, die alleen door de bekwaamheid van hun bevelhebber ten minste eenigermate werd hersteld. Hunne schepen waren namelijk te dicht aaneen gesloten, waardoor sommige, bij het oploeven, vóór elkander kwamen te liggen, en dus niet tegelijk met de andere den aanval konden beginnen. Maar dit bezwaar was slechts van voorbijgaanden aard, en spoedig nam het gevecht een aanvang.

Hevig was de strijd tusschen de wederzijdsche voorhoeden en middeltochten, gedurende den ganschen voormiddag, tot des namiddags te half vijf. Valbelle lag met de *Pompeux* wel twee uren lang tegenover de *Eendragt*, en had den strijd moeten opgeven, indien Duquesne hem niet ter rechter tijd met de *Saint-Esprit* ware bijgesprongen. Thans moest de Ruyter afhouden, hetgeen hij langzaam en in goede orde deed, evenals de Nederlandsche voorhoede. Het plan van Duquesne, om op dat oogenblik een beslissenden uitslag te verkrijgen, mislukte echter ten eenen male; want de onzen schoten een brander, dien de Franschen tegen de *Eendragt* afzonden, reddeloos, waarna de pogingen door twee andere branders in het werk gesteld insgelijks vruchteloos bleven. Moet men ten slotte erkennen, dat de Nederlandsche voorhoede was teruggetrokken; dat de middeltocht meest verdedigender wijs had gehandeld; dat de Nederlandsche achterhoede weinig had gedaan, en dit nog hoofdzakelijk verschuldigd was aan de mislagen van eenige Fransche kapiteins; zoo blijft het echter de vraag, of dit alles den Franschen een onbetwistbaar recht gaf, zich de overwinning toe te schrijven.

Twee zeehelden, die beiden hun vaderland tot eer verstreken, waren hier voor het eerst tegenover elkander gesteld! Wie hunner mocht de zegepalm wegdragen? Dit is meer dan eene personeele, men zoude bijna zeggen, eene nationale quaestie. Of hebben de Franschen niet beweerd, dat de Ruyter, wiens dapperheid en bekwaamheid zij hoogelijk roemen, toch in Duquesne zijn meerdere had gevonden? Hierbij kunnen zij zich slechts op twee gevechten beroepen, waarvan dat bij de Liparisclie eilanden het eerste is. Voor waar reden genoeg, om de gronden, waarop zij het bij deze gelegenheid doen, nauwkeurig te toetsen.

Het verlies aan personeel, voor zoo ver dit bekend is, maakt hier niets uit, omdat het weinig uiteenliep. Dat aan materieel levert evenmin voldoende grond op. Immers gewagen de Franschen niet van de vernieling van twee hunner schepen, waarmede de onzen zich vleiden, en was, gedurende den strijd, ook geen der Nederlandsche schepen verloren gegaan. Wel had de *Essen* (50) veel geleden, en verongelukte dit schip 's anderen daags, terwijl de galeien pogingen aan wendden om het nog in tijds binnen de haven van Palermo te sleepen; maar dit verlies der onzen, na den strijd, was meer eene toevallig bijkomende zaak, dan een voordeel, door de tegenpartij in het gevecht behaald. Er is nog meer! Beide partijen wenschten, na hare ontmoeting, zich met andere schepen te vereenigen, en bereikten haar doel ongehinderd; want tien Fransche schepen, die te Messina waren achtergebleven, voegden zich bij de vloot van Duquesne, terwijl de Prins van Montesarchio, die eindelijk met negen Spaansche bodems tot versterking van de Ruyter kwam opdagen, door niets in zijne vereeniging met dezen werd belemmerd.

Noch de eene, noch de andere partij was echter geneigd, den kamp andermaal te wagen. De Nederlandsche en Spaansche bevelhebbers, die het aanvankelijk wilden doen, kwamen op hun besluit terug, nadat zij vernomen hadden, dat de Fransche schepen met die uit Messina versterkt waren. Zij oordeelden het beter den strijd niet meer te zoeken, en begaven zich eerlang, ter herstelling der Nederlandsche schepen, naar Melazzo. Duquesne, van zijn kant,

wenschte het voordeel, dat hij naar zijne meening in den strijd had behaald, niet onmiddellijk weder op het spel te zetten en liet daarom zijn oorspronkelijk plan varen.

Ofschoon de brief van Duquesne dit niet uitdrukkelijk vermeldt, zoo moet deze, na het ontvangen der gemelde versterking, het eiland omgezeild en Messina van den zuidkant bereikt hebben. Andere redenen, uit de moeielijkheid van het vaarwater voortspruitende, zou hij ongetwijfeld hebben opgegeven. Mag men dus niet aannemen, dat hij van den hem verstrekten last, dien hij zelf had uitgelokt, alleen afweek, omdat hij het letterlijk opvolgen hiervan, wegens de tegenwoordigheid van de Nederlandsche en Spaansche schepen, minder geraden achtte? Lapeyrouse Bonfils, een Fransch geschiedschrijver van onzen tijd, is er dermate van overtuigd, dat hij, in tegenspraak met anderen en zonder opgave van bron, Duquesne rechtstreeks naar Messina laat zeilen, omdat het kiezen van den anderen weg, na de behaalde overwinning, geheel doelloos en onverklaarbaar is. En wie zal dit laatste oordeel niet beamen? Juist omdat de handelwijze van Duquesne geene andere verklaring toelaat, beweert de onpartijdige, dat de genoemde bevelhebber ten slotte niet heeft verkregen wat hij beoogde, en dat er dus geene sprake kan zijn van eene door hem behaalde overwinning. Deze matigden ook de onzen zich niet aan, hoewel zij er voorzeker roem op mochten dragen, dat hij, die zich de overwinning wel toeschreef, geen nieuwen strijd zocht, en ter vermindering hiervan zijn oorspronkelijk plan wijzigde. De Nederlanders hadden hun plicht gedaan en den vijand een hinderpaal in den weg gelegd, al konden zij ook niet verhinderen, dat hij zijn doel langs een anderen weg bereikte.

Aangaande het gedrag der zijnen, kon de Ruyter een zeer vleierend getuigenis afleggen. Zonder eenig voorbehoud, schreef hij den 9^{den} Januari: „*De Hoogst-oflicieren ende capiteynen van haer Ho. Mo. vloot hebben dapper en zonder eenigsints te relacheren, gerochten.*”

Ongelukkig werden later de goede hoedanigheden van het Nederlandsche personeel ten deele krachteloos gemaakt door het gedrag der Spanjaarden. En deze kregen nogal de hoofdrol te vervullen; want de Prins van Montesarchio aanvaardde, als bevelhebber der zeemacht van den Koning van Spanje, overeenkomstig het gesloten tractaat en ingevolge hetgeen voor dit geval in de instructie van de Ruyter voorkwam, het opperbevel over de vereenigde vloot. Hij vormde uit dien hoofde met zijn eskader den middeltocht.

Tot hiertoe was er voor de onzen weinig reden, om het verblijf in de Middellandsche Zee aangenaam te vinden. Hunne bondgenooten waren te laat gekomen, en noch het aantal, noch de staat der Spaansche schepen was zoodanig, als men dit had mogen verwachten, het was volgens sommigen niet aan het papier toe te vertrouwen, hoe het in de Spaansche havens toeging. Eerst terwijl de onzen zich te Melazzo van de bekomen schade herstelden, verscheen aldaar het Spaansche admiraalsschip, dat in September van het vorige jaar door Nederlandsche schepen naar Cadix was geleid. Toch was de traagheid der Spanjaarden nog een hunner minste gebreken. Blijkbaar had de Ruyter den bondgenoot niet te hard beoordeeld. De Spaansche monarchie, hoewel nog in het bezit van den eenmaal verworven naam, was inderdaad gedaald van haar verheven standpunt, en verloor onder een krachteloos en verdorven bestuur meer en meer den staatkundigen invloed, dien zij vroeger had bezeten. Kan men het den Nederlandschen admiraal, die te vergeefs vele klachten had uitgebracht, euvel duiden, dat hij van de hem opgelegde taak wenschte ontslagen te worden, zoodra zijne eer, doch vooral die van het vaderland dit gedoogde? Hiertoe deed zich weldra de mogelijkheid op, toen de zes maanden, voor welke hij was uitgerust, ten einde spoedden. Aangaande het verlengen van dien termijn, had hij tot dusverre geenerlei rechtstreeksch bericht van zijn

gouvernement ontvangen, ofschoon de Spaansche autoriteiten hem verzekerden, dat zij er in geslaagd waren de Staten-Generaal tot dien maatregel te bewegen.

Niet voornemens zijn last ter wille van een nalatigen bondgenoot te overschrijden, ging de Ruyter den 22sten Januari met zijn eskader onder zeil. Hij beloofde evenwel, dat hij zich in verschillende zeeplaatsen zou vergewissen, of er ook nadere instructiën voor hem ontvangen waren.

Te Napels was niets voor den Nederlandschen bevelhebber gekomen, maar te Livorno lag een brief van den Prins van Oranje, waarin deze hem gelastte voorloopig in de Middellandsche Zee te blijven. Onmiddellijk wendde de Admiraal met zijn eskader den steven naar Napels, waar hij van de vreugde over zijne komst gebruik maakte tot het bevrijden van zes en twintig Hongaarsche predikanten, die wegens hunne gevoelens op de galeien zaten. Hij verdeelde hen over zijne schepen en zond hen later, met een Engelsch vaartuig, naar zijn gastvrij vaderland. Vervolgens zeilde hij met het Nederlandsche eskader naar Palermo, om zich andermaal met de Spaansche zeemacht te vereenigen.

Omstreeks dezen tijd was de Prins van Montesarchio naar Madrid vertrokken en het bevel over de Spaansche schepen gekomen aan Don Freire de la Cerda, die evenals zijn voorganger het opperbevel over de vereenigde vloot zou voeren. Deze bestond uit het Nederlandsche eskader, dat, op de *Essen* na, geheel voltallig was, en uit tien Spaansche oorlogsschepen met eene petache en een brander. De Spaansche schepen zouden den middeltocht vormen, terwijl de Nederlandsche, in twee nagenoeg gelijke eskaders verdeeld, onder de Ruyter de voorhoede en onder den Haen de achterhoede zouden uitmaken.

Half Maart zeilde de vereenigde vloot van Palermo naar Melazzo, waar de bevelhebbers met den onderkoning een plan beraamden, om Messina tegelijk van den zee kant en van de landzijde aan te tasten. Vroegere pogingen om het laatste te doen, in verstandhouding met de Spaanschgezinde partij binnen de stad, hadden niets gebaat. Ten einde nu beter te slagen, vertoonde de vloot zich voor de haven van Messina, waar de Fransche schepen aanstonds uitliepen, doch zoo nabij de versterkingen van den wal bleven, dat de bondgenooten hen niet met hoop op voordeel konden aanvallen. Alle bewegingen der vereenigde vloot, om de Fransche schepen meer zuidwaarts in de ruimte te lokken, bleven zonder den beoogden uitslag. Inmiddels hadden Spaansche en Duitsche troepen een aanval gedaan, die echter afgeslagen was, omdat de vloot hem van den zee kant niet had kunnen ondersteunen. Zelfs moest men vooreerst alle hoop, die op de medewerking der zeemacht was gebouwd, laten varen, aangezien de vlootvoogden, wier schepen nog al door storm hadden geleden, het geraden oordeelden in eene haven van Calabrië binnen te loopen.

Ten onrechte wijt men het mislukken der onderneming aan de volslagen werkeloosheid der Spaansche troepen. Deze hadden ter bestemder tijd den aanval gedaan, doch waren hierbij niet ondersteund door de zeemacht, die zich echter aan geenerlei verzuim had schuldig gemaakt.

Den 14^{den} April gingen de bevelhebbers der vloot met hunne schepen weder onder zeil, ten einde, nu het plan tegen Messina zelf mislukt was, iets tegen het meer zuidelijk gelegen Agosta te beproeven, hetwelk nog altijd in het bezit der Franschen was. Dit voornemen schonk hun weldra de gelegenheid tot den strijd, dien zij kort te voren vruchteloos hadden gezocht. Want de Franschen, die aanstonds inzagen hoe gevaarlijk het zou wezen, indien een zoo belangrijk punt ten zuiden der straat in de handen der bondgenooten viel, verlieten met hunne schepen de

haven van Messina, om eenige verwachte graanschepen veilig derwaarts te geleiden en zoo mogelijk alle plannen tegen Agosta te verijdelen.

Eerst den 19^{den} April waren de Nederlandsche en Spaansche schepen in de baai der genoemde stad gekomen, welke zij in den nacht tusschen den 21sten en den 22sten weder verlieten, op het bericht dat de Fransche vloot van Messina was uitgezeild. En het was hoog tijd, indien zij niet binnen eene zoo beperkte ruimte verrast wilden worden; want zij hebben de baai nauwelijks verlaten, of de beide vijandelijke vloten krijgen elkander in 't zicht, een weinig ten noorden van Agosta, op de hoogte van de Etna.

Hier maakten beide partijen zich gereed tot den strijd, waarop de nakomeling staart met eene belangstelling, die zich noch uit het ontzagwekkende der strijdkrachten, noch uit de verkregen uitkomst laat verklaren. Hij ontleent zijne waarde, evenals zoo menige kamp der oudheid, aan de namen der bevelhebbers en aan den beslissenden invloed, dien hij op het lot des eenen had. De plaats zelve, die zoo menigmaal getuige was van de ontzettende vernieling, door den naburigen krater aangericht, kon het indrukwekkende van den kamp slechts verhoogen. Ook zonder dit, ware echter de levendige belangstelling in hetgeen thans voorviel ten volle gerechtvaardigd. Twee van de grootste helden der zeventiende eeuw dongen voor het laatst om den voorrang, dien twee volken, met nationale ingenomenheid, hebben toegekend aan hem, op wien elk van beiden een billijken roem draagt.

Op het oogenblik dat beide vloten elkander in 't zicht kregen telde die der bondgenooten, met inbegrip der fregatten, 27 bodems, alsmede 7 kleine vaartuigen en 5 branders, waarbij zich vervolgens nog 7 of hoogstens 9 galeien voegden. Aan boord der Nederlandsche schepen bevonden zich 852 stukken en 4500 man. De bewapening en de bemanning der Spaansche schepen zijn niet opgegeven; doch zij moeten niet onbelangrijk zijn geweest, als men nagaat, dat het admiraalschip *Notre dame del pillar* 70 stukken en 740 man voerde.

De macht der Franschen schijnt die der bondgenooten weder nagenoeg geëvenaard te hebben. Alle berichten melden eenparig, dat hunne vloot bestond uit omstreeks 30 schepen met 8 branders, terwijl sommige bovendien van eenige kleine schepen en 9 galeien gewagen. Hunne bewapening en bemanning werden door de onzen op 2172 stukken en 10.000 man geschat. Uit de verhouding tusschen het aantal stukken en het aantal manschappen, zou men opmaken, dat het laatste ten minste niet overdreven is, aangezien de Fransche schepen in den regel sterk bemand waren. Zeker moesten de Nederlanders hier tegen eene beduidende overmacht strijden, daar de onbekende sterkte der Spaansche schepen, hoe ontzaglijk misschien in naam, ten slotte weinig of niets baatte, zooals hierna zal blijken.

Gedurende den voormiddag werden de vloten door windstilte in hare bewegingen zeer belemmerd, en toen er later meer wind kwam, was deze in het voordeel der bondgenooten, hetgeen hen in de gelegenheid stelde den vijand te naderen. Intusschen was een groot gedeelte van den dag verstreken. Eerst te vier uren na den middag bereikte de Ruyter met de voorhoede, die zooals vroeger is gezegd uit Nederlandsche schepen bestond, de voorhoede der Franschen, waarover d'Almeiras het bevel had. Gaarne zou Duquesne zelf den Nederlandschen admiraal onmiddellijk tegenover zich gezien hebben; doch hij verkeerde ten onrechte in de meening, dat deze nog altijd het bevel over den middeltocht voerde, en vond het waarschijnlijk niet raadzaam de slagorde der zijnen te wijzigen, toen hij zijn dwaling te laat inzag. Hoe licht kon de verwarring van den strijd hem de gelegenheid aanbieden, zich op een later tijdstip andermaal met den grooten admiraal van Nederland te meten! En die gelegenheid kwam niet dan al te spoedig, dank zij de onverklaarbare houding onzer bondgenooten.

Ruim een half uur nadat de Ruyter de vijandelijke voorhoede had aangetast, overkwam der Nederlandsche vloot eene ontzettende ramp. Terwijl haar bevelhebber, tot wien het gansche personeel onder hachelijke omstandigheden, met vertrouwen opzag, staande op de kampanje van de *Eendragt*, de bewegingen der zijnen gadesloeg en leidde, trof hem een vijandelijke kogel. Deze nam het voorste gedeelte van den linkervoet weg en verbrijzelde zijn rechterbeen boven den enkel. Hij viel op het dek en kreeg hierdoor nog eene lichte wond aan het hoofd. Noch het eene, noch het andere benam echter den zeventigjarigen held de hem eigene geestkracht. Hij ging voort de zijnen aan te moedigen tot den strijd, dien hij niet langer in persoon kon aanvoeren. Hiermede belastte hij zijn vlaggenkapitein Callenburg, die zich van de hem opgedragen taak uitmuntend kweet.

Eene dergelijke ramp had ook de voorhoede der Franschen getroffen, doch sleepte voor haar onmiddellijk veel ernstiger gevolgen na zich. Nadat d'Almeiras reeds in het begin van den strijd was gesneuveld, lieten de Franschen, evenals de onzen aan boord van de *Eendragt*, aan boord van de *Lis* de admiraalsvlag waaien; maar zij deden het geenszins met denzelfden uitslag. De bevelhebber van dezen bodem bleek minder berekend voor zijne taak, dan Callenburg, of werd op eenigerlei wijze in het volbrengen daarvan belemmerd. Wat er de reden van zij, het schip van d'Almeiras zette den strijd slechts flauw voort. Andere bevelhebbers, die er de oorzaak van bevroeden, aarzelden nochtans de taak van d'Almeiras over te nemen zoolang diens vlag woei. Eindelijk besloot Valbelle er toe en verlevendigde hierdoor den moed der zijnen.

Terwijl dit alles tusschen de beide voorhoeden plaats greep, hadden de andere gedeelten der vloot weinig gedaan. Eenige schepen der Nederlandsche voorhoede moesten, wegens den ontramponeerden staat, waarin zij zich bevonden, afhouden. Wilde men de overblijvende, verwijderd van den middeltocht, niet roekeloos wagen, dan was hunne vereeniging met dezen wenschelijk. Bij de manoeuvre, welke de Nederlandsche voorhoede ten gevolge van de werkeloosheid der Spanjaarden moest doen, kwamen sommige schepen in aanraking met andere bodems van de vijandelijke vloot. De *Eendragt* lag een tijd lang bij de *Saint-Esprit* en de *Sceptre*. Duquesne, die zich op laatstgenoemden bodem bevond, zag dus zijne hoop vervuld, ofschoon niet ten volle; want het Nederlandsche vlaggenschip, dat aanvankelijk een kloekmoedigen weerstand had geboden, staakte onverwachts den strijd, hetgeen de Franschen zich uit de verwonding van de Ruyter poogden te verklaren, die echter reeds vroeger was geschied, zonder door den vijand te worden bespeurd. De ware reden der onverwachte manoeuvre van de onzen was gelegen in het afvallen van menig schip der voorhoede, waardoor het wenschelijk werd, zoo spoedig mogelijk den middeltocht te bereiken, welks bevelhebber van zijn kant geenerlei poging deed om de vereeniging te bevorderen.

Ergerlijk was het gedrag der Spanjaarden in dezen strijd, die toch in de eerste plaats hun monarch gold. Zij naderden niet ter geschikter tijd en bepaalden zich tot het vuren op zoo grooten afstand, dat het der tegenpartij weinig kon deren. Later kweten sommigen, maar niet dan op uitdrukkelijk verlangen van Callenburg, zich nog eenigermate van hun plicht. Het haperde den eene aan moed, den andere aan kruit. En aan zulke bondgenooten bracht de Republiek hare beste krachten ten offer.

Hunne werkeloosheid leverde voor de Nederlanders een tweeledig nadeel op. Niet alleen verbrak zij ten eenenmale de schijnbare gelijkheid der strijdkrachten, nu een derde zoo goed als niet tegenwoordig was; maar zij verhinderde ook den onzen van hunne eigen middelen het vereischte gebruik te maken. Immers konden de Nederlandsche schepen onder den Haen, welke de achterhoede uitmaakten, om dezelfde reden eerst zeer laat in het gevecht komen.

Duquesne erkende, dat enkele schepen daarvan de Franschen nog van zeer nabij hadden bestreden.

Zeker was de uitslag voor de onzen niet bevredigend. Na een hardnekkig gevecht, was de voorhoede teruggetrokken om steun te zoeken bij den middeltocht. Dit had echter den strijd doen verflauwen, zonder dat het den Haen was gelukt hem te vernieuwen en hieraan eene voor ons gunstiger wending te geven. Evenmin als de voorhoede of de middeltocht was den Haen er in geslaagd, met de achterhoede een beslissend voordeel te behalen. Konden echter de Franschen zich hierin verheugen? Blijkbaar niet, als men den Nederlandschen opperbevelhebber hoort verklaren:

„wy haer soo wel afwesen, dat elck van hun de wijck nam en omtrent ten seven uren van de gantse vyantlycke vloot gevolgt wierden, keerende ons de spiegels van hunne schepen toe, dewelke wy in de maneschijn, al schietende, tot omtrent acht uren hebben vervolgt, als wy daarmede supercedeerden, en de vluchtende vyanden, de zeylen tegen de mast gehaelt hebbende, al drijvende hebben verlaten.”

Geheel in denzelfden geest, schreef den Haen:

„Naedat wy den anderen met alle krachten, ende seer furieus omtrent twee uyren langh hadden berochten, soo heeft het den goedertieren God beliest, de vyanden te doen wycken ende voor ons deynsen, die wy in den manenschyn tot omtrent acht uyren toe, al canonnerende hebben vervolgd”.

Andermaal boogden de Franschen op eene overwinning door Duquesne behaald. Vreemd is het, dat Richer, in zijn levensbericht van dezen Admiraal, terwijl de Nederlandsche bevelhebbers uitdrukkelijk van eene vervolging bij maanlicht gewagen, het aan de duisternis wijt, dat zij de onzen niet konden nazetten, toen deze de plaats van het gevecht verlieten. Niet minder vreemd luidt het, als Hoste in zijn werk over de zeetaktiek beweert, dat Nederlanders en Spanjaarden, die toch nog een uur lang zeilende bleven, hun behoud alleen aan het liggen boven den wind te danken hadden, terwijl hij een paar bladzijden verder betoogt, dat eene lijwaarts liggende vloot zich altijd gemakkelijker kan verwijderen.

Ten einde ook in dit verschil van gevoelen over den uitslag van het gevecht, voor eigen oordeel de noodige gegevens op te sporen, zal men de gronden moeten onderzoeken, waarop het beweren van beide partijen rust. Noch de eene, noch de andere had verlies aan schepen geleden; aan beide zijden waren verscheiden bodems ontramponneerd. Vier of vijf Nederlandsche schepen, oorspronkelijk tot de voorhoede behoorende, waren dientengevolge door de galeien uit den strijd gesleept. Maar ook de Franschen erkenden, dat vele schepen van hunne voorhoede en hun middeltocht zeer beschadigd waren. Geene der partijen beroept zich echter op het verlies aan schepen of volk, dat zij der andere had toegebracht; beiden gronden zich hoofdzakelijk, zoo al niet uitsluitend, op de gevolgen van den strijd, die men derhalve nauwkeurig moet overwegen.

Na de laatste meer aanvallende beweging der onzen, waarvan de Nederlandsche bevelhebbers in hunne brieven gewaagden, waren de vloten van elkander geraakt. Zelfs was er den volgenden morgen een zoo groote afstand tusschen beiden gekomen, dat men aan boord der

Nederlandsche schepen de Franschen nog slechts van de stengen kon zien. In de meening, dat men daags te voren genoeg had gedaan tot handhaving van de eer der vlag, achtte de Ruyter het geraden den strijd niet bij vernieuwing te zoeken, maar zich naar de baai van Syracuse te begeven. Wat leiden nu de Franschen uit het laatste af? Guérin, een hunner schrijvers, springt met de aan zijn landaard eigene vluchtigheid over alle bezwaren heen.

Hij laat de vloot van Duquesne eenvoudig zegepralend naar Messina terugkeeren, om vervolgens tot een anderen tocht over te gaan. Zoo kan men er zich niet van afmaken.

Duquesne schreef, dat hij in den nacht na den strijd niet had gezeild en dat hij, ook den volgenden dag, weinig was vooruit-gekomen. Eerst den 25sten April was hij voor de baai van Agosta, later voor die van Syracuse gekomen. Hier kreeg hij de Nederlandsche en Spaansche schepen den 28sten en den 29sten bij herhaling in het oog, zonder dat hij meer deed, dan zich vertoonen.

Het officiëele bericht van den Hertog de Vivonne strookt hiermede geheel; alleen voegt deze er bij, dat de Nederlanders en Spanjaarden blijkbaar niet geneigd schenen de baai te verlaten. Eene zoo belangrijke gebeurtenis, als de verschijning der Franschen voor de baai, waarheen de onzen zich na den slag hadden begeven, wordt ook door de Nederlandsche bevelhebbers vermeld, die haar echter aan tegenwind toeschreven, waardoor de Franschen belet werden Messina te bereiken. Hoe dit zij, op grond dat de Spanjaarden en Nederlanders het eerst waren binnengeloopen, en dat Duquesne zich daarna liet zien voor de baai van Syracuse, waarheen zijne tegenpartij zich had begeven, kennen de Franschen aan hun bevelhebber de eer der overwinning toe.

Is het echter billijk, wanneer men de beslissing noch in de geleden verliezen, noch in de laatste bewegingen der vloten, maar veeleer in de gevolgen van den strijd zoekt, deze slechts tot op een zeker tijdstip in aanmerking te nemen? Wil men het gansche betoog op de gevolgen laten steunen, dan is er meer! Toegevende dat de bondgenooten het eerst waren binnengeloopen; dat zij de plannen tegen Agosta hadden moeten opgeven; dat de Franschen zich voor de baai van Syracuse hadden vertoond; dat zij de bondgenooten niet bereid hadden gevonden, die baai te verlaten; alles toegevende, wat de andere partij beweert: blijft nog de hier alles afdoende vraag, waarom Duquesne de beschadigde en in zijn oog reeds geslagen scheepsmacht niet in de open baai heeft aangetast; waarom hij ten minste niet heeft belet, dat zij hare onveilige ligplaats verliet en naar de versterkte haven van Palermo verzeilde.

Dit punt laten de Franschen onaangeroerd, als zij hun oordeel op de gevolgen gronden. De reden is niet ver te zoeken; want Duquesne zelf erkent, dat zijne schepen zeer beschadigd waren. Wel verre van den Nederlandschen en Spaanschen schepen eenigen hinderpaal in den weg te leggen, zocht de Fransche bevelhebber veeleer Messina te bereiken, waar hij den 1sten Mei aankwam.

Zonder nu de Fransche berichten, met een tijdgenoot, „*buiten allen schijn van waarheid*” te noemen, kan men die toch niet van groote eenzijdigheid vrijpleiten. De volle waarheid is, dat de onzen eenige ontredderde schepen moesten opzenden en zich den volgenden dag naar Syracuse begaven. Hiermede is niets in strijd, zelfs al hebben de onzen door hunne manoeuvres, gedurende den nacht, meer aanleiding gegeven tot de verwijdering der vloten, dan de Franschen. Ook dan nog blijft alles van kracht: de laatste beweging der onzen, op den dag van het gevecht, was meer aanvallend dan verdedigend; later werden de Nederlanders en Spanjaarden, in de baai van Syracuse, noch aangetast, noch geblokkeerd, ofschoon hunne zoogenaamde overwinnaars daarvoor kruisten.

Hadden de Nederlanders vooral met het oog op de flauwe houding hunner bondgenooten, nu alle reden zich geluk te wenschen met den betrekkelijk gunstigen uitslag, door hen verkregen? Helaas, neen! Want behalve de hierboven opgesomde gevolgen, was er een, hetwelk de gansche Republiek in diepen rouw dompelde. Haar groote Admiraal had eene wonde bekomen, die spoedig een onrustbarend karakter aannam. Het voorgevoel van de Ruyter had hem niet bedrogen. Hevige wondkoorts sloopden de krachten van den grijzen held, die op den 29sten April aan boord van de *Eendragt* den laatsten adem uitblies.

Zoo eindigde, in de baai van Syracuse, de loopbaan van den vromen en gevierden admiraal, die zijn vaderland gedurende eene reeks van jaren met onwankelbare trouw had gediend. Meer dan eene eeuw later, riep de Nederlandsche dichter Feith in geestdrift uit:

*Wie is de Sterv'ling, op wiens schoudren
Een volk zijn roem vertrouwt? — de held,
Die voor een lange rij van oudren,
Zijn deugden en triumfen telt?*

Kan men zich schooner lofspraak denken, dan waar hij, met het beeld van de Ruyter voor oogen, zijne machteloosheid gevoelt, om een zoo grootsch onderwerp naar waarde te bezingen, en alles in deze woorden samentrekt:

*Held, wijsgeer, vader, echtgenoot,
Vriend, burger, Christen — alles terens!
Een waardig perk voor duizend levens —
En altijd Ruyter — altijd groot!*

Is het wonder dat allen, die een zoo edel en bekwaam man als de Ruyter van nabij kenden; dat vooral de Nederlandsche zeelieden in de baai van Syracuse, wier vriend en leidsman hij zich steeds had betoond, met een blik vol bezorgdheid gadesloegen, wat er, na den 22sten April, aan boord van de *Eendragt* voorviel? Dagen lang waren zij geslingerd tusschen hoop en vrees, eer de slag hen trof. Hadden de Franschen, die zich intusschen voor de baai ophielden, onder die omstandigheden een aanval beproefd, dan ware de kans voor hen niet slecht geweest. Maar zij waren hiertoe blijkbaar buiten staat en zeilden naar Messina, waardoor het den Nederlandschen en Spaanschen bevelhebbers mogelijk werd, zich eerlang met hunne schepen ongehinderd naar Palermo te begeven.

Men oordeele, na al het bovenstaande, onpartijdig, en zal dan voorzeker tot het besluit komen, dat er waarlijk geene sprake kan wezen van twee overwinningen, doch evenmin van twee nederlagen. Bij de Liparische eilanden, hadden de Nederlanders Duquesne den doortocht betwist en door hunne tegenwoordigheid ten minste zooveel uitgewerkt, dat de Franschen hun doel niet onmiddellijk bereikten en hun oorspronkelijk plan moesten wijzigen. Konden de Nederlanders en Spanjaarden er, evenmin als de Franschen, op bogen, dat zij bij de Etna een beslissend voordeel hadden behaald, zoo was het toch een onloochenbaar nadeel der eersten, dat een noodlottige kogel hun bevelhebber eene doodelijke wonde had toegebracht.

Verschilde het oordeel der beide natiën over den uitslag der twee gevechten in de Middellandsche Zee hemelsbreed, niet minder uiteenlopend was de wijze, waarop zij hare erkentelijkheid betoonden, voor hetgeen hare Admiraals, in beider schatting, tot verhooging van den nationalen roem hadden bijgedragen.

De Republiek en hare bondgenooten hadden de Ruyter, gedurende zijn leven, overladen met al wat zij aan titels en eerbewijzen konden verleenen. Na zijn dood, verrees ter zijner eere in de Nieuwe kerk te Amsterdam eene prachtige graftombe. Maar hetgeen daarop vermeld staat van de bedrijven van „den schrik van den grooten Oceaan,” was geenszins noodig, om een van de sieraden zijner eeuw aan de vergetelheid te ontrukken. Het reeds gemelde gedicht van Feith, het standbeeld, in onze dagen ter zijner gedachtenis te Vlissingen opgericht, en een tal van andere geschriften en gedenkteekenen bewijzen hoe zeer de Ruyter in de herinnering eener dankbare natie voortleeft.

En Duquesne? Deze ontving bij zijn leven, ja den dank van den vorst, dien hij diende, en van den landgenoot, die hem hoogschatte; doch hij werd niet eenmaal tot de hoogste waardigheid bij zijn wapen bevorderd — omdat hij een Protestant was. Nog sterker werd de tegenstelling, na zijn overlijden in 1688. De herroeping van het edict van Nantes, hoewel niet toepasselijk gemaakt op den grijzen Admiraal, verdreef toch later diens geslacht uit het land, dat hem onder zijne verdienstelijkste mannen telde. De zoon van Duquesne, die naar Zwitserland week, nam het lijk zijns vaders mede, begroef het op zijn landgoed te Aubonne, en grifte op de zerk deze woorden: „*La Hollande a fait ériger un mausolée à de Ruyter, et la France a refusé un peu de cendre à son vainqueur!*” Welk een diepe weemoed spreekt uit dit grafschrift! Nederland, in het erfelijk bezit van godsdienstige en staatkundige vrijheid, kan dan ook den zoon vergeven, wat het in den geschiedschrijver moet bestrijden.

HOOFDSTUK XXXI.

Rampzalig lot van het Nederlandsche eskader in de Middellandsche Zee na het overlijden van de Ruyter. — De Schout-bij-nacht Almonde derwaarts gezonden. — Nieuwe uitrusting ten behoere van Spanje. — Gerecht van Cornelis Evertsen. — Binckes met een Nederlandsch eskader in West-Indië. — Een Fransch eskader verschijnt er onder d'Estrées. — Strijd in de baai van Tabago. — Dit eiland door de Franschen veroverd. Terugblik. — Vrede te Nijmegen. — Handelstractaat met Frankrijk.

Te Syracuse, waar de middelen ontbraken om de beschadigde schepen te herstellen, kon de vereenigde macht van Nederland en Spanje niet blijven. Niets verhinderde ook haar vertrek, zelfs met schepen, die kwalijk tot den strijd bekwaam waren, nadat de Fransche vloot op den sterfdag van de Ruyter den terugtocht had aanvaard. De Spaansche en Nederlandsche bevelhebbers lieten de gelegenheid niet ongebruikt en gingen weldra onder zeil naar de versterkte haven van Palermo, waar zij half Mei aankwamen.

Voor hun vertrek van Syracuse hadden de Nederlandsche hoofdofficieren voorloopig orde gesteld op het bevel over het hun toevertrouwde eskader. Volgens een besluit van den krijgsraad, zou de Vice-Admiraal den Haen, op zijn schip de *Gouda* de admiraalsvlag voeren, en kapitein Callenburg op de *Eendragt* die van Vice-Admiraal. Reeds vroeger had men kapitein

Middelland, in de plaats van Verschoor, die bij de Liparische eilanden was gesneuveld, bij voorraad tot Schout-bij-nacht aangesteld.

Onophoudelijk kwamen de gebreken, ja de verregaande misbruiken bij het Spaansche zeewezen meer en meer aan het licht. Er was aan boord van sommige schepen, gedurende het laatste gevecht, inderdaad behoefte geweest aan kruut en scherp. Maar de onzen wezen er op, dat de Spaansche officieren zich niet ontzagen van den schralen voorraad, dien zij ontvingen, nog een gedeelte te verkoopen. Zoo ging het op de schepen onzer bondgenooten toe. In hunne magazijnen was het niet beter gesteld. Slechts met moeite konden de Nederlandsche bevelhebbers, te midden van zooveel wanbestuur en bedrog, het meest noodige erlangen. Geen wonder, dat hunne schepen alles behalve gereed waren, toen zij veertien dagen na hunne aankomst te Palermo het bericht ontvingen, dat de Fransche vloot weder zee had gekozen.

Wat nu te doen? Vermoedelijk had de Ruyter ook hier, evenals bij vroegere gelegenheden, den vijand liever in de ruimte afgewacht. Te Agosta was hij op de tijding dat de Franschen naderden, onmiddellijk uit de baai geloopt, verklarende om geene reden ter wereld te willen wachten, totdat zij hem daarbinnen in 't gezicht kregen. Eenige jaren te voren was hij in allerijl met de Nederlandsche vloot naar de Engelsche kust overgestoken, hopende de vereenigde macht der vijanden binnen Solebay te verrassen. Men roemt het, als een bewijs van doorzicht in den Hertog van York, dat hij bij die gelegenheid de baai zoo spoedig mogelijk verliet. Mag men op grond van dit alles niet aannemen, dat een zoo ervaren zeeman, als de Ruyter, den overmachtigen vijand ook thans, met ontoereikende hulpmiddelen, liever in zee had opgewacht, waar hij ten minste vrij kon manoeuvreeren, dan in de nabijheid van den wal, waar zelfs bij eene oogenschijnlijk zeer gunstige stelling altijd ernstige gevaren dreigden?

Zonder ons eenig oordeel aan te matigen over de uitwerking, die het vuur van den wal op een naderend schip kan hebben, veroorloven wij ons hier slechts de opmerking, dat het gevoelen van deskundigen in den loop der tijden nog al gewijzigd is. Na de invoering van het buskruit, achtte men een schip niet bestand tegen eene batterij. In de zeventiende eeuw daarentegen, gaven de Engelschen hun admiraal Blake de eer, dat hij den schrik der zeelieden voor versterkte plaatsen had weggenomen. Langzamerhand schonk echter de wetenschap aan de kustverdediging weder hoogere waarde, zoodat later een deskundige het houten schip niet meer bestand achtte tegen een paar verschanste stukken, wanneer deze granaten of gloeiende kogels schoten.

Voor de scheepsbevelhebbers te Palermo was het in 1676 evenwel minder de vraag, of kustbatterijen al dan niet met voordeel tegen schepen konden vechten, dan wel, of de bescherming, die hunne schepen van de kustbatterijen mochten verwachten, ten volle kon opwegen, tegen de onbetwistbare gevaren, welke hen nabij den wal bedreigden.

Ongerekend het voordeel, dat de aanvaller bij een gunstigen wind van zijne branders kon trekken, kon een enkel schot, door hem gedaan, de ankertouwen der schepen dermate vernielen, dat deze in de gevaarlijkste richting tegenover het vijandelijk vuur kwamen te liggen, of wel, indien zij geheel driftig werden, in de grootste verwarring tegen elkander dreven of op den wal geraakten.

Raadpleegde men in 1676 meer de ervaring, dan alleen theoretische beschouwingen, zoo misten de bevelhebbers te Palermo de reeks van treurige voorbeelden, waarin juist het rampzalig lot hunner eigen vloot, eene eerste plaats bekleedt. Al wat in vroeger en later tijd met galeien was voorgevallen, kon slechts ten deele van toepassing geacht worden. Nochtans leverde het verleden der Nederlandsche marine zelve eenige wenken op, welke alleszins van

belang waren. Had niet de Nederlandsche vloot onder Heemskerk in 1607 eene overwinning behaald op de Spaansche scheepsmacht, die bij Gibraltar ten anker lag? Hadden daarentegen de Nederlandsche schepen, die in 1665 te Bergen lagen, den aanval der Engelschen niet met een goeden uitslag afgeweerd? In het eerste geval, hadden de batterijen van Gibraltar den Spanjaarden weinig gebaat, omdat haar vuur, zoodra de vloten eenmaal dooreen lagen, voor vriend en vijand even gevaarlijk was. Te Bergen hadden de onzen, wegens de houding der Deensche autoriteiten, niet de gewenschte bescherming van den wal ondervonden. Zou in de baai van Palermo geene verwarring ontstaan, en kon men op de goede bediening van het Spaansche geschut onvoorwaardelijk rekenen? Bovendien hing er veel af van de gesteldheid der plaats, en was hier geen sprake van het verdedigen eener baai met een smallen toegang, dien het geschut ten volle kon bestrijken. Voorwaar, er bestonden voor den zeeofficier te Palermo redenen genoeg, om zich tweemaal te bedenken, eer hij met zijne schepen een vijand nabij den wal afwachtte.

Noch de Nederlandsche, noch de Spaansche officieren zagen de gemelde nadeelen over het hoofd. Hebben zij misschien het voordeel, dat zij van de batterijen konden trekken, wat overschat, dan waren er toch, nu zij tusschen twee kwaden moesten kiezen, nog al gegevens om hunne keuze in dezen zin te bepalen. De *Eendragt* en het Spaansche admiraalschip, beiden van den grooten mast ontbloot, waren ten anker liggende bruikbaar, in zee niet. Daarbij kon eene linie, vlak voor de stad gevormd, aan de westzijde door de batterijen der moelje, in het midden door een kasteel, aan de oostzijde door de wallen der stad en een zich daar bevindenden toren gedekt worden.¹⁾

¹⁾ *Naval Chronicle*, XL pag. 149, vindt men een kaartje van de baai. Lapeyrouse Bonfils geeft een nog vollediger, met aanduiding van de vermoedelijke ligging der schepen.

Een en ander woog zoo zwaar, dat de krijgsraad besloot den vijand in de baai af te wachten. Op dat oogenblik kon men beschikken over 17 Nederlandsche en 10 Spaansche schepen, met 4 branders en 19 galeien. Met de breede zijde naar buiten, lagen de groote schepen geschaard in eene eenigszins gebogen linie, nagenoeg evenwijdig met den wal en op de hierboven aangeduide wijze gedekt. Hier en daar tusschen de groote schepen bevonden zich de galeien, om branders af te weren en andere diensten te bewijzen.

Nauwelijks hadden de bondgenooten zich op een aanval voorbereid, of de Hertog de Vivonne kwam den 1sten Juni voor de ruime baai met 28 oorlogsschepen, 25 galeien en 9 branders. Hij belastte den later zoo bekend geworden Tourville met het verkennen der Nederlandsche en Spaansche schepen. De uitslag hiervan was zoo voldoende, dat 's anderen daags 's morgens te zes uren 9 schepen, 7 galeien en 5 branders tegen de linie der bondgenooten werden afgezonden, welke betrekkelijk geringe macht bij den eersten aanval tegen de rechterzijde of voorhoede, die meerendeels uit Spaansche schepen bestond, onbegrijpelijk spoedig in het voordeel geraakte. Nadat zij omstreeks een half uur weerstand hadden geboden, deinsden de meeste schepen, die blijkbaar weinig door de batterijen van den wal beschermd werden.

Hierdoor kregen de Franschen ruim baan, die aanstonds partij trokken van hunne branders, terwijl inmiddels de hoofdmacht naderde.

De Nederlandsche schepen in de achterhoede en de middeltocht onder den Spaanschen Admiraal d'Ibarra, op wiens schip ook Don Freire de la Cerda zich bevindt, verdedigen zich nog eene wijle. Maar het Spaansche admiraalschip, door twee Fransche branders aan boord geklapt, vat vuur. Andere bodems deelen in hetzelfde lot, dat reeds vroeger de *Steenbergen* (68) heeft getroffen, die ongelukkigerwijs ook de *Vrijheid* (50) en de *Legden* (36) aansteekt.

Deze ramp kost den Schout-bij-nacht Middelland met velen der zijnen het leven. Hij zelf, voor den aanvang van het gevecht ongesteld, springt uit een der kajuitvensters om aan het vuur te ontkomen en vindt den dood in het water.

Zoodra de Franschen de slagorde der bondgenooten verbroken en hunne eerste branders met vrucht aangewend hebben, zijn den Haen en andere bevelhebbers geweken, om hunne bodems op het strand nabij de stad in veiligheid te brengen. Door middel hunner vier laatste branders pogen de Franschen die gestrande schepen te vernielen, hetgeen hun echter niet gelukt. Callenburg, den Haen en anderen zetten den hopeloozen strijd voort. Inmiddels breidt het vuur zich uit, aan boord der ontvlamde schepen. Vreeselijk schouwspel! Hooge vuurkolommen rijzen uit de brandende schepen op. De bewogen waterspiegel weerkaatst den gloed, zoodat alles zich te midden eener vuurzee schijnt te bewegen. Nu en dan brandt een der verlaten stukken af, onverschillig tegen vriend of vijand. Verwoestender is de ontploffing, als het vuur op een der brandende schepen de kruitkamer bereikt en alles in verwarde mengeling uitwerpt. Kogels, granaten en wat er verder rondgeslingerd wordt, richten in de stad zelve belangrijke schade aan. Had men daar echter veel gedaan tot afwering van dit onheil? Sommigen zeggen ja, anderen neen.

Basnage in zijne „*Annales des Provinces Unies*” beweert zelfs, dat er uit de forten geen enkel schot was gelost. Veilig mag men het er voor houden, dat deze ook bij eene zeer middelmatige bewapening meer hadden kunnen uitwerken, dan zij deden.

Intusschen hadden de Franschen al hunne branders verbruikt, hetgeen den onzen nieuwen moed gaf. Ieder poogde te redden, wat nog te redden was. Ondanks alle verliezen, was de hoop op het behoud der meeste schepen niet geheel vervlogen. Te drie uren verlieten de Franschen werkelijk de baai, waar zij groote verwoestingen hadden aangericht, die hunzelve op een onbeduidend verlies te staan kwamen. Vivonne oordeelde het echter niet geraden door te tasten. Kort voor het vertrek der Franschen was den Haen, die ten minste blijken van persoonlijken moed had gegeven, door een kanonskogel aan het achterhoofd getroffen en onmiddellijk dood gebleven.

Treurig zag het er met de vereenigde vloot uit. Niet minder dan drie Nederlandsche en vier Spaansche schepen, benevens twee galeien, waren eene prooi der vlammen geworden. Andere hadden ontzaglijk geleden. De bemanning was ontstemd en de bevolking der stad niet te vertrouwen. Had men vroeger geklaagd over eene bedenkelijke spanning te Palermo, thans braken aldaar ernstige volksbewegingen uit, waarin de Nederlandsche matrozen werden betrokken.

Dit alles maakte de taak van Callenburg, op wien het bevel der zwaar beschadigde scheepsmacht was overgegaan, dubbel moeielijk en onaangenaam. Dadelijk na het vertrek der Franschen zond hij den predikant Westhovius, die zich aan boord van de *Eendragt* bevond, over Napels, met een brief naar het vaderland.

Toen de genoemde predikant den 27sten Juni met de jobstijding aankwam, hadden de Staten juist het plan gevormd om eenige versterking naar de Middellandsche Zee te zenden. Hiervan kwamen zij voorloopig terug, terwijl zij aanstonds de noodige bevelen voor Callenburg uitvaardigden. Deze moest zich zoo spoedig mogelijk met het overblijfsel van het Nederlandsche eskader naar Napels begeven en aldaar nadere orders afwachten.

Ten einde alle onderlinge geschillen tusschen de kapiteins te doen ophouden, riep de Stadhouders den Schout-bij-nacht Almonde uit het Noorden terug, en gelastte hem zich onmiddellijk over land naar Napels te begeven en het bevel over te nemen.

In de eerste dagen van September, bereikte Almonde de plaats zijner bestemming, waar hij het Nederlandsche eskader in een zeer bedenkelijken toestand aantrof. De bemanning had sedert den aanval der Franschen veel door ziekte geleden. Storm en onweder hadden de schepen te Napels beschadigd. Voor zij er waren, hadden zij in groot gevaar verkeerd, om door een overmachtigen vijand te worden aangetast.

Gedurende de reis van Palermo, die zij wegens aanhoudenden tegenwind niet dan langzaam konden volbrengen, waren zij in de onmiddellijke nabijheid eener Fransche vloot onder Duquesne geweest. Deze verklaarde meer dan 20 schepen onder Nederlandsche vlag gezien te hebben, die hij evenwel niet had kunnen aantasten. In het tegenovergestelde geval, ware er vermoedelijk van het gansche eskader niet veel terecht gekomen; want Duquesne kwam met schepen, die van alles behoorlijk voorzien waren, uit de Fransche havens.

Vier weken na zijne aankomst te Napels, ging Almonde op last der Staten-Generaal met het Nederlandsche eskader onder zeil naar Cadix en vervolgens naar het vaderland, waar de schepen door storm en ijsgang belemmerd, eerst na eenig toeven in de Engelsche havens, zooals men dit na al het gebeurde kon verwachten, in zeer slechten staat binnenvielen. Er was reden te over om de gemaakte kosten te betreuren, die weinig of niets hadden gebaat. Moest dit echter niet grootendeels aan het schromelijk verzuim der Spanjaarden worden geweten? En de ondervinding leerde, dat zij in het terugbetalen der uitgeschoten gelden niet minder nalatig waren, dan in het uitrusten van schepen. Het wanbeheer van haren bondgenoot kwam der Republiek niet alleen op onherstelbare verliezen te staan, maar stelde haar ook tegenover het buitenland en de nakomelingschap in een weinig gunstig daglicht. Ofschoon het personeel harer zeemacht, en met name de Ruyter, onder zeer bezwarende omstandigheden den alouden roem had gehandhaafd, zoo was het gewicht, thans door de Republiek in de schaal gelegd, toch niet van dien aard, als men dit van eene der eerste zeemogendheden kon verwachten.

Diepen indruk maakte de plechtige begrafenis van haren geliefden Admiraal, wiens naam zoo innig verbonden is met het bloeitijdperk der Nederlandsche zeemacht.

Onafhankelijk van zijne staatkundige denkwijze, heeft iedere tijdgenoot en elke nakomeling met eerbied kunnen staren op het gedenkteeken, gesticht ter eere van hem, die zijn vaderland tot een schild had gestrekt en den vreemdeling ontzag had ingeboezemd. Wat tot zijn lof in het marmer is uitgebeiteld, heeft een weerklank gevonden in aller hart. Dit kan echter natuurlijk alleen dan het geval zijn, wanneer de eerzuil verkondigt, wat boven elken twijfel verheven is. Hierom verhinderden de Staten-Generaal het oprichten van een gedenkteeken ter eere van den Haen, waartoe de Admiraliteit van Amsterdam had besloten. Of zij hierin door persoonlijke, dan wel door andere beweegredenen werden geleid, is niet te beslissen; genoeg zij het, dat de Staten-Generaal tusschenbeiden kwamen, met de bewering, dat alleen zij het recht hadden eene dergelijke onderscheiding toe te kennen en dat zij geene termen vonden om den gesneuvelden Vice-Admiraal die eer te bewijzen. Eenige reden, om de buitengewone verdiensten van den Haen te betwijfelen, bestaat er voorzeker. Aangenomen, dat de Staten-Generaal in dit geval niet door staatkundige bedenkingen, maar door eene strenge onpartijdigheid werden bezielde; aangenomen, dat zij alleen de herinnering aan diensten, die meer dan alledaagsch waren en daarenboven tot eene gewenschte uitkomst hadden geleid, voor de nakomelingschap wilden bewaren: hoe moeten zij dan te moede zijn geweest, bij een blik op de graftombe van Wassenaer? Kan er over het beginsel, dat eenmaal de regeerings partij tot het oprichten van dit monument bewoog, een strenger vonnis worden uitgesproken, dan hier, waar het de nagedachtenis van den Haen geldt, door de hooge regeering zelve?

Vrij zonderling klinkt het, dat de Staten-Generaal, in weerwil der opgedane ondervinding, zoodra het Spaansche gouvernement slechts eene kleine wijziging had ondergaan, andermaal het zenden van een eskader naar de Middellandsche Zee goedkeurden. Thans zouden echter de kosten geheel door Spanje zelf en door de provinciën Holland en Zeeland gedragen worden. Het zou weder bestaan uit 18 oorlogsschepen, doch iets zwaarder dan de vorige, met 6 branders en eenige kleine vaartuigen. Opmerkelijk is het zeker, dat de Admiraliteit van Amsterdam ook het aandeel der provincie Zeeland leverde, en dat nochtans de Zeeuwsche Vice-Admiraal het bevel over het eskader behield. Dit laat zich misschien alleen verklaren, uit den overwegenden invloed van den Stadhouder, wiens geslacht de Evertsens onder zijne getrouwe aanhangers telde.

Wegens den loop der gebeurtenissen, bereikte de Vice-Admiraal Cornelis Evertsen, die met de helft van het eskader was vertrokken, zijne eigenlijke bestemmingsplaats niet. Nadat hij te Cadix was aangekomen, bleek het toch, dat de Franschen Messina en geheel Sicilië hadden ontruimd, waardoor het voorname doel van den tocht verviel, aangezien de Spanjaarden alleen wel bij machte waren hun verloren gezag op Sicilië te herstellen. Op zeer stuitende wijze hadden de Franschen het eiland onverwachts verlaten en de bevolking aan de woede harer vroegere beheerschers prijs gegeven. Deze hielden er zoodanig huis, dat Lodewijk XIV werkelijk begon te vreezen, dat Messina zich in de armen der Turken zou werpen. Het ware zeker nog al vreemd geweest, eene Christenbevolking bij de Ongeloovigen bescherming te zien vragen, tegen het verraad Zijner Aller-Christelijkste, en tegen de wraakzucht Zijner Katholieke Majesteit! Maar het kwam er niet toe.

Gedurende de reis naar Spanje had de Vice-Admiraal Evertsen zich in een bijzonder gevecht onderscheiden. Hij schreef, dat hij den 17^{den} Maart 1678, omtrent dertig mijlen W. t. Z. van Heyzant, zes Fransche schepen met drie branders had ontmoet, terwijl hij negen schepen onder zijne vlag telde. Hiervan waren er vier dermate aan lij, dat zij, wat hun bevelhebber Enno Doedes ook deed, niet bij de andere konden komen, zoodat Evertsen met vier schepen tegen een gelijk aantal Fransche, en de Schout-bij-nacht de Ruyter met zijn schip tegen de beide overige moest strijden. In het gevecht, dat van den middag tot omstreeks twee uren voor zonsondergang duurde, hadden de schepen van beide partijen veel geleden aan tuig en rondhout. Tegen den donker had echter de Fransche bevelhebber gewend, waarna de onzen spoedig niets meer van hem konden zien. Het bleek later de Schout-bij-nacht Chateaurenaud te zijn geweest.

Wat al verschil heerschte er weder over den uitslag van dit gevecht! De bewapening der Fransche schepen, door Evertsen op 80 à 90 stukken geschat, moet iets minder bedragen hebben. Behalve een van 70 en een van 50 stukken, voerden de schepen der tegenpartij, volgens hare eigen opgave, 68 stukken. Elders geeft zij de strijdkrachten nog ongelijker op. Niet alleen kent Lapeyrouse Bonfils in zijne „*Histoire de la marine Francaise*” aan Chateaurenaud de eer toe, van met eene zoo geringe macht het gansche Nederlandsche eskader te hebben geslagen, maar hij noemt hem ook de oorzaak van het terugroepen der Nederlandsche schepen; ja, wat meer zegt, van een bevel, waarin den Franschen commandanten werd gelast, voortaan de Nederlanders aan te tasten, al mochten deze hen in macht overtreffen.

Tegenover al die beweringen behoeft men eenvoudig den brief van Evertsen te leggen, waaruit blijkt, dat de Franschen zelfs in de plaats van het gevecht, noch nauwkeurig, noch eenstemmig zijn. De eene noemt de straat van Gibraltar, een andere de Spaansche Zee, terwijl Evertsen,

zoals hierboven gezegd is, uitdrukkelijk verklaart „*dertig mijlen W. t. Z. van Heyzant (Ouessant).*”

Te Cadix vereenigden zich andere Nederlandsche schepen met die van Evertsen. Hieronder behoorde dat van kapitein van Brakel, die onderweg een zeeroover had bevochten. Kapitein de Liefde, die eenige koopvaarders had geleid, was met zijn konvooi gelukkig ontzeild aan een overmachtig Fransch eskader, dat hij in het Kanaal had ontmoet.

Eerlang riepen de Staten-Generaal het eskader van Evertsen uit de Spaansche havens terug. Zij eischten natuurlijk van hun bondgenoot de vergoeding der gemaakte kosten. Hadden zij vroeger de ervaring opgedaan, dat het niet altijd even gemakkelijk was met andere mogendheden tot eene verrekening te komen, Spanje leerde dit bij vernieuwing. Het draalde jaren lang met de voldoening zijner schuld, zoodat de Admiraliteiten in 1684 nog ruim zes millioen, en dertig jaren later, met de inmiddels verloopene intresten, nog het dubbele van die som te vorderen hadden. Hoe belemmerend dit was voor de Admiraliteiten, die zelve over geldverlegenheid klaagden, behoeft geen nader betoog.

Gelukkig, dat vooreerst geene aanzienlijke uitrustingen noodig waren; want de oorlog te land zou de provinciën verhinderd hebben groote sommen voor de zeemacht op te brengen. Wat in deze jaren tot bescherming van handel en visscherij werd gedaan – er is vroeger op gewezen — had men doelmatiger kunnen besteden. Voor de eer der Republiek ware het beter geweest, indien zij minder op haren bondgenoot had gerekend en zich in de Middellandsche Zee nadrukkelijker als eene zeemogendheid van den eersten rang had doen gelden. Dankzij de medewerking van Denemarken, had de Nederlandsche zeemacht, in de Oostzee, beter vertooning gemaakt. Terwijl de meeste Admiraliteiten omstreeks dezen tijd onder een zwaren schuldenlast gebukt gingen en daarom tot vele der gemelde uitrustingen weinig of niets konden bijdragen, had die van Amsterdam niet alleen aan hare verplichtingen voldaan en zelfs aanzienlijke sommen voorgesloten, maar ook eene onderneming tegen de Fransche bezittingen in West-Indië bekostigd.

Na eene mislukte poging om aan de Oyapoc, in de nabijheid der Fransche kolonie in Guyana, eene Nederlandsche volkplanting aan te leggen, had de Admiraliteit van Amsterdam besloten, voor hare rekening een eskader naar West-Indië te zenden. Dientengevolge was kapitein Binckes, welke zich in die gewesten reeds vroeger had onderscheiden, den 16^{den} Maart 1676 van de reede van Texel uitgezeild met 7 schepen, 3 adviesjachten, een brander en twee galjooten.¹⁾

¹⁾ *Brief van Binckes van 14 Mei 1676, voorkomende in de Hollandsche Mercurius van dat jaar, p. 128. Mr de Jonge verschilt II p. 689 alleen in de opgave der kleinere schepen. Basnage in zijne Annales. II p. 781, 831, noemt Binckes geheel ten onrechte Amiral de Zélande. Dit is hem meer kwalijk te nemen dan de la Neuville (Baillet), die het in zijne Histoire de Hollande, IV p. 251 insgelijks doet.*

Voorwaar, eene niet onbeduidende macht, als men hare bestemming en de omstandigheden, waaronder zij was bijeengebracht, in aanmerking neemt.

Binckes kwam zonder tegenspoed te Cayenne, waar hij den 5^{den} Mei eene landing bewerkstelligde en vervolgens het fort tot de overgave dwong. Hij liet er 300 man achter, als bezetting, en zeilde den 23sten Mei naar de Antillen.

Op Marie Galante en St. Martin richtten de onzen groote verwoestingen aan en maakten zij eene menigte slaven en werktuigen buit, die zij tot den aanleg eener kolonie op het eiland Tabago wenschten te bezigen. Binckes zond voorloopig kapitein Bont, een zijner bevelhebbers, met enkele schepen derwaarts, en stevende met de andere naar St. Domingo, hij vernielde aldaar eenige Fransche koopvaarders en veroverde er vier of vijf, van welke hij er twee bij zich hield, terwijl hij de overige naar het vaderland zond, waar men in October met de *Koning David*, een dier genomen schepen, bericht kreeg van het gebeurde. Na het behalen der gemelde voordeelen, zette de Nederlandsche bevelhebber koers naar Tabago, waar hij den 21sten September de vooruitgezonden schepen aantrof, behalve dat van kapitein Bont, die onbegrijpelijkerwijze, op eigen gezag, naar het vaderland was teruggekeerd, waar hij zijn onverantwoordelijk bedrijf met een schandelijken dood moest boeten.²⁾

²⁾ *Basnage zegt in zijne Annales II p. 833, verkeerdelijk, dat kapitein Bont zich later aan het gevecht had onttrokken.*

De vestiging eener Nederlandsche kolonie op Tabago was geenszins een nieuw denkbeeld. Jaren geleden waren reeds Nederlanders naar dat eiland gegaan, hetwelk zij weder hadden verlaten. Het was, na den vrede te Breda, in naam eene bezitting der Republiek geweest, totdat het in 1672 door de Engelschen tijdelijk was bezet. Thans vond Binckes er geenerlei tegenstand en behoefde hij slechts naar middelen uit te zien, om den onzen het bezit van dit eiland te verzekeren. Tot den aanleg der voornaamste werken bestemde hij eene vroeger door andere Nederlanders gekozen streek, rondom eene baai aan de zuidkust, die men, wegens een daarvoor liggend rif, slechts moeielijk kon bereiken. De smalle toegang was met het geschut van den wal gemakkelijk te bestrijken. Achterin de baai, op zekeren afstand van de kust, besloot de Nederlandsche Commandeur een schans aan te leggen, waarom zich lat de hoofdplaats der kolonie zou kunnen vormen. Hij was er echter met de verdedigingswerken nog niet ten volle gereed, toen er bericht kwam, dat de Fransche Vice-Admiraal d'Estrées Cayenne had heroverd en thans met een eskader naderde, om de Nederlanders ook van Tabago te verdrijven.

Wat de onzen aangaande de bedrijven van d'Estrées vernamen, strookte maar al te zeer met de waarheid. De genoemde bevelhebber was in October 1676 uit Brest vertrokken en half December te Cayenne aangekomen. Stormenderhand hadden de Franschen er de sterkte veroverd, welker bewaring zij, al vrij zonderling, weder aan denzelfden bevelhebber toevertrouwden, dien de onzen bij de verovering gevangen genomen en naar het vaderland gezonden, doch blijkbaar niet streng bewaakt hadden, zoodat hij bij de herovering weder tegenwoordig kon zijn.

Na eenige Fransche bezittingen in den archipel te hebben aangedaan, verscheen d'Estrées den 20sten Februari 1677 voor de baai van Tabago met tien schepen, die minstens 424, doch, volgens de opgaven der onzen, wel 498 stukken, en met inbegrip van de equipages der kleine vaartuigen, 4060 man aan boord hadden.

Het Nederlandsche eskader, dat binnen de baai in eene halve maan geschaard lag, bestond op dat tijdstip, wegens het opzenden van een paar bodems en de aankomst van andere, uit zeven schepen, behalve een der Fransche koopvaarders, die men bij St. Domingo veroverd en bewapend had, drie amunitieschepen, een brander en een adviesjacht. Gezamenlijk voerden die schepen 365 stukken, doch niet meer dan 824 man, omdat men een gedeelte der bemanning tot het bezetten der sterkten aan den wal had moeten bezigen. Nevens de gemelde schepen, lagen in de baai nog twee ongewapende koopvaarders. Oogenshijnlijk behoefde

men evenwel voor het Nederlandsche eskader niet veel te vreezen, omdat het rif voor de baai slechts een smallen toegang open liet, dien het geschut van den wal kon bestrijken. Binckes was dermate overtuigd van het gevaar, waaraan een aanvaller zijne eigen macht zou blootstellen, dat hij in zijn brief van 22 Maart 1677 schreef:

„Kosten niet oordeelen, dat de Fransse (zijnde het sort in onse handen en meester van 't canon), soo desperaet soudén zijn, van in een baey te komen, daer soo veel schepen in lagen, en niet uyt was te komen als met werpen.”

Spoedig ondervonden de Franschen dat het inderdaad zoo was; want reeds bij hunne eerste poging om binnen de baai te geraken, strandde de *Intrépide*, dien zij slechts met moeite weder vlot kregen. Om die reden hadden zij werkelijk, juist overeenkomstig de meening der onzen, alle verdere plannen van den zee kant opgegeven, en slechts een Nederlandsch vaartuig, hetwelk voor den ingang der baai hunne bewegingen gadesloeg, naar binnen gejaagd. Hunne eerste ondernemingen te lande waren evenmin voorspoedig, hetgeen andermaal het binnenstevenden der baai ter sprake bracht. Alle kapiteins rieden het echter af, en verklaarden zich bereid hun advies met hunne handteekeningen te bekrachtigen.

Binckes had dus niet ten onrechte geoordeeld, dat alles vermoedelijk van de verdediging der sterkte zou afhangen, waarmede hij zich zelven had belast. Aanvankelijk tenminste, scheen alles zijn oordeel te rechtvaardigen.

Onverwachts kregen de Franschen eene kans in hun voordeel, waarop noch zij, noch de onzen hadden gerekend. Nauwelijks toch hebben de scheepsbevelhebbers van d'Estrées den aanval van den zee kant in krachtige bewoordingen ontraden, en is dientengevolge besloten de onderneming uitsluitend te lande voort te zetten, of een der Fransche kapiteins is zoo gelukkig eene Nederlandsche boot of sloep te vermeesteren, waarin zich personen bevinden, die met het vaarwater bekend zijn. Een stuurman, door eigen belang gedreven, verzekert, dat hij alle Fransche schepen goed en wel in de baai zal brengen, indien men hem daarna slechts de vrijheid teruggeeft. Schooner gelegenheid kon zich voor de Franschen wel niet opdoen. Thans zijn alle geopperde bezwaren uit den weg geruimd. Onmiddellijk besluiten zij daarom tot een gelijktijdigen aanval te land en te water, welke tegen den 3^{den} Maart wordt vastgesteld.

Ofschoon hunne schepen, onder het vuur van den wal en van het Nederlandsche eskader, slechts loodende binnen de baai kunnen geraken; ofschoon zij zich hierbij een tijd lang in de gevaarlijkste richting tegenover de Nederlandsche batterijen moeten bevinden, hetgeen voor het personeel noodlottige gevolgen kan hebben: zoo laten de Franschen zich hierdoor toch niet van den aanval weerhouden, nadat er zekerheid is verkregen, met betrekking tot het vaarwater. Opgetogen over den uitslag, noemt Hoste, in zijn werk over de zeetaktiek, deze onderneming tegen de schepen in de baai van Tabago de stoutste en best overlegde, die ooit werd volvoerd. Hij verzwijgt slechts de kleine bijzonderheid, die juist in de Fransche berichten voorkomt, dat alleen het gepleegde verraad haar mogelijk maakte.

Toen de Franschen op den hiertoe bestemden dag hun plan ten uitvoer legden, gelukte het den onzen bij vernieuwing de gelande troepen af te weren. Deze moesten, na eene driemaal herhaalde bestorming der schans, de wijk nemen. De meeste hunner officieren waren dood of gewond. Men wil, dat slechts twee van de veertig er zonder eenig letsel afkwamen.

Daarentegen had Binckes slechts één officier en drie man verloren, zoodat hij, wat de genomen maatregelen te lande betrof, het daarmede beoogde doel ten volle bereikte.

Mochten de Nederlanders er in geslaagd zijn de schans te behouden, hunne schepen waren door meer dan eene ramp getroffen. Het stranden van den eenigen brander, waarover de

Franschen konden beschikken, had oogensehijnlijk een der grootste gevaren in de nauwe ruimte afgewend; maar dit belette niet, dat het gevreesde onheil, vriend en vijand beiden, op andere wijze overkwam. Nauwelijks zijn de Fransche schepen de baai ingestevend en hebben zij den aanval begonnen, of het treurtooneel neemt een aanvang. Het Nederlandsche schip de *Legden*, door de *Marquis* geënterd en tot de overgave gedwongen, geraakt door eenig toeval, naar de Franschen willen, door een gloeienden kogel in brand. Hetzelfde lot treft den aanvaller en bedreigt andere bodems. Schrikbarende toekomst voor hen, die niet schromen een vijand onder de oogen te zien; dubbel schrikbarend voor hen, die gemeend hebben, aan boord der ongewapende koopvaarders grooter veiligheid te vinden, dan in de sterkte.

Inmiddels heeft het Fransche admiraalschip, de *Glorieux*, zijn vuur geopend tegen een der grootste Nederlandsche bodems, *Het huis te Kruiningen*, gevoerd door kapitein Roemer Vlaeq. De stukken worden van zoo nabij gelost, dat het Nederlandse schip, volgens de meening der Franschen, door de gloeiende proppen hunner kanonnen in brand geraakt. Op verscheiden plaatsen tegelijk breekt het vuur uit, dat zich aan de *Glorieux* mededeelt. Roemer Vlacq zelf heeft gedaan, wat de Franschen ten onrechte aan hun kanon toeschrijven. Ten einde niets onbeproefd te laten om zich van de *Glorieux* te ontslaan, heeft hij met eigen hand een vaatje kruit aangestoken, waarschijnlijk om, naar het voorbeeld van andere bevelhebbers, zijn bovendek door den vijand te doen ontruimen. Maar hier bleek juist al het gevaarlijke dier handelwijze; want de vlam schijnt zich door het schip verspreid te hebben, hetwelk dientengevolge in de lucht sprong. Als door een wonder behield de dappere bevelhebber, hoewel zwaar gekwetst, het leven. ¹⁾

¹⁾ *Van Beylandt Zeetactick I p.222, het verhaal van Wagenaar overnemende, voegt er de bijzonderheid bij, dat de Schout-bij-nacht Roemer Vlacq, een kleinzoon van den hier gemelden kapitein, nog authentieke stukken betreffende het hier gebeurde onder zijne berusting had.*

Na zich van het *Het huis te Kruiningen* wat verwijderd te hebben, richt d'Estrées den aanval tegen een gewapend transportschip, dat insgelijks in brand geschoten wordt. Thans kan men echter het vuur, ook aan boord van de *Glorieux*, niet langer meester blijven. De Admiraal is genoodzaakt zijn vlaggenschip te verlaten, hetwelk kort daarna met bijna de geheele bemanning in de lucht vliegt. En dit is niet het eenige, dat beide partijen met steeds klimmende ontzetting vervult! In schromelijke verwarring drijven hare schepen dooreen, als in eene zee van vuur. Ontploffing volgt op ontploffing! De lucht weergalmt van de angstkreten, door honderden slachtoffers van de gemeenschappelijke ramp geslaakt. Hartverscheurend vooral is het gejammer, dat uit een der ongewapende koopvaarders opgaat. Vrouwen, kinderen en slaven vinden hier een ellendigen dood, waar men hen veiligheidshalve heeft gebracht.

Te midden van dit alles, zetten sommigen den strijd nog voort. Is het dapperheid? Is het woede, schier tot razernij opgevoerd? Misschien zoowel het eene, als het andere; doch er is reeds te veel gebeurd, om der party, die het minst heeft geleden, nog eenige hoop op een beslissend voordeel over te laten.

Nadat d'Estrées door middel eener kleine sloep de *Glorieux* verlaten en den wal bereikt had, dreigde hem een ander gevaar, waaruit hij zich echter door zijne tegenwoordigheid van geest wist te redden. Eenige Nederlandsche matrozen en soldaten, die hem met de zijnen gemakkelijk gevangen konden nemen, lieten zich door de houding van den Franschen admiraal geheel overbluffen. Deze stelde zich als overwinnaar aan, en beloofde hun op hoogen toon lijfsbehoud, indien zij onmiddellijk de wapenen nederlegden. Hij bereikte zijn oogmerk volkomen

want de onzen liepen in den strik, en de Admiraal won hierdoor tijd totdat versterking voor hem kwam opdagen.

Zoodra het optrekken van den rook de bevelhebbers in de gelegenheid stelde hun blik over het tooneel van den strijd te laten rondweiden, ontrolde zich voor beide partijen een alleszins bedroevend tafereel. Behalve een brander en een adviesjacht, waren acht Nederlandsche bodems eene prooi der vlammen geworden. Alleen de *Beschermer* (50), de *Zeelandia* (44) en de *Alcyon* (24), een der vroeger gemaakte prijzen, lagen nog op hunne plaats, die zij eerst na het einde van het gevecht verlieten. Van het Fransche eskader waren de *Glorieux* en de *Marquis* verbrand, en zaten de *Intrépide* (50) en de *Précieux* (58) aan den grond, zoodat zij de overige niet konden volgen. Zes Fransche schepen lagen nog behouden in de baai. Zou d'Estrées het geluk hebben daarmede in zee te komen, hetgeen slechts met werpankers, en dus uiterst langzaam kon geschieden? Hij bereikte zijn doel, eerst den vierden dag na den strijd, aanhoudend bestookt door het vuur der onzen, waarvan de Franschen, ten einde toe, de uitwerking ondervonden. Na vergeefsche pogingen te hebben aangewend om de beide gestrande schepen te vernielen, verlieten zij den 12^{den} Maart met het overblijfsel van hun eskader de reede van Tabago.

Mochten de voorbeelden van gevechten met houten zeilschepen, nabij den wal en in besloten baaien, tot dusverre schaarsch zijn geweest, Nederland had er in betrekkelijk korten tijd twee geleverd, wel geschikt om tot nadenken te stemmen. Een meer uitvoerig verhaal dan het onze, met inachtneming van gegevens, die alleen een deskundige kan beoordeelen, zal ongetwijfeld nog veel kunnen bevatten, hetwelk ook na de belangrijke wijzigingen, die het drijvende materieel en de versterkingen aan den wal in later dagen hebben ondergaan, eene opzettelijke overweging ten volle verdient. Zoo kan de geschiedenis van vroeger tijd, zelfs waar zij geene rechtstreeksche aanwijzing doet, nog wenken geven, die over latere toestanden een gewenscht licht verspreiden.

Opmerkelijk is de spoed, waarmede de Fransche bevelhebbers hunne schepen hadden verlaten, zoodra deze zich in gevaar bevonden. De kapitein van de *Précieux* had, uit overdreven eergevoel, zijn bodem in brand willen steken met alle gekwetsten, die aan boord waren, hetgeen deze echter met geweld hadden verhoed. De *Intrépide* was door eigen volk geplunderd en daarna verlaten. Binckes zond dit schip, met eenig veroverd geschut en berichten, naar het vaderland. Het andere, dat insgelijks vlot was gemaakt, hield hij bij zich. Noodeloos ware het hierbij te voegen, dat de Franschen geene reden hadden zich op het gebeurde te beroemen. De onzen hadden meer schepen verloren, doch geen daarvan was veroverd. Daarentegen hadden de Franschen, nadat twee hunner schepen verbrand waren, twee andere in de handen der onzen zien vallen. Het plan van d'Estrées was ten eenen male mislukt; doch eene dergelijke onderneming zou ontwijfelbaar slagen, indien Binckes niet spoedig de versterking ontving, die hij met aandrang vroeg.

Hier bleek echter een der grootste voordeelen van eene monarchale regeering, boven een zoo veelhoofdig bewind, als dat der oude Republiek. Met langdurige beraadslagingen ging een kostbare tijd voor Nederland verloren, terwijl Lodewijk XIV, nadat d'Estrées den 21sten Juli te Brest, was aangekomen, dien admiraal onmiddellijk de noodige bevelen tot een nieuwen tocht had gezonden. Reeds in October kon hij weder vertrekken met 16 schepen, 4 branders en eenige kleine vaartuigen. Hij maakte zelfs niet veel haast; want hij tastte de Nederlandsche bezittingen op de westkust van Afrika aan, alvorens koers te zetten naar Tabago. Den 6^{den} December liet hij in de nabijheid van dit eiland het anker vallen, waar hij vervolgens eene landing deed, zonder zich voorloopig om de weinige schepen in de baai te bekommeren.

Binnen korten tijd drongen de gelande troepen tot op eenigen afstand van de sterkte door, die nu in beteren staat van verdediging was en 350 strijders bevatte. Andermaal weigerde Binckes haar over te geven. Dit noopte de Franschen tot doortastende maatregelen, die boven verwachting spoedig het door hen beoogde doel troffen. Immers viel reeds hunne derde bom in het magazijn der verdedigers, hetwelk met veel gedruisch in de lucht sprong, waarbij tot overmaat van ramp Binckes en de meeste zijner officieren het leven verloren. Niet gering was de verwarring, hierdoor onder de bezetting te weeg gebracht. Sommigen kozen ijlings de vlucht, anderen gaven zich over. Weldra waren de Franschen in het bezit van de sterkte en den nog gespaarden krijgsvoorraad. Hetzelfde lot wedervoer de *Beschermer*, de *Précieux*, de *Koning David* en een transportschip, die in de baai lagen.

Koloniale naijver had de Franschen tot hunne ondernemingen tegen Tabago aangespoord. Voor zich zelve begeerden zij het eiland niet, dat zij verlieten, na er vele verwoestingen te hebben aangericht. Hunne verdere plannen tegen de Nederlandsche bezittingen werden echter verijdeld, en de zoo gemakkelijk verkregen buit kwam niet eenmaal in veilige haven. Dit was de schuld van d'Estrées, die eenige maanden later, tegen den raad zijner kapiteins, het eskader in een weinig bekend vaarwater bij nacht liet zeilen. Niet minder dan 12 groote schepen gingen verloren. Bij deze gelegenheid verongelukten ook de *Beschermer* en de *Koning David*.

Hier te lande waren velen hoogst misnoegd over den uitslag der aanvankelijk toegejuichte onderneming. Zelfs moesten de Secretaris en eenige leden der Admiraliteit van Amsterdam zich openlijk verdedigen tegen de beschuldiging van 's lands gelden roekeloos te hebben verkwist. Met het oog op Binckes en d'Estrées, kan men, zooals ook Raynal in zijne „*Histoire philosophique et politique*” doet, de nederlaag zonder schande, de overwinning zonder voordeel noemen. Met het oog op hunne lastgevers, is het niet te loochenen, dat het Fransche gouvernement grooter veerkracht had aan den dag gelegd, dan de regenten der Republiek. Deze hadden veel geredeneerd over het vinden der kosten, en waren eerst na het vertrek van d'Estrées tot een besluit gekomen. Het eskader, dientengevolge uitgerust, kwam te Tabago, nadat het eiland reeds lang door de Franschen was verlaten. Ook de twee of drie schepen, welke de Admiraliteit van Amsterdam intusschen uit hare eigen middelen had bekostigd, waren een weinig te laat op de plaats hunner bestemming gekomen. Zij hadden alleen in zoo verre eenig nut gedaan, dat zij velen, die uit de sterkte waren gevlucht, tot eene wijkplaats konden verstrekken. Nog al vreemd klinkt het, dat zij, die met behulp dezer schepen aan een niet gering gevaar waren ontkomen, na eerst God voor hunne wonderbare verlossing te hebben gedankt, het besluit namen om de negers, die met hen in dit voorrecht deelden, op het eene of andere eiland ten meesten profijte te verhandelen.

Het verlies van Tabago was, helaas, niet de eenige gelegenheid, waarbij het gebrek aan eenheid in het bestuur der Republiek noodlottige gevolgen had. Mogen de omslachtigheid, bij de behandeling van weinig beduidende zaken, en de langwijligheid in de verzoeken der vroegere regenten soms een glimlach afpersen; zeker niet, waar getrouwe dienaren van hun vaderland het slachtoffer werden van de eigenaardige gebreken in het staatsbestuur. Dan rijst veeleer onwillekeurig de vraag, of het niet hieraan moet worden geweten, dat de geestdrift, om de belangen der Republiek in afgelegene oorden te behartigen, langzamerhand bekoelde! Hoogst bedroevend was het voorzeker, dat juist de Nederlandsche zeemacht in de eerste plaats de nadeelige gevolgen ondervond van een oorlog, waarin zij zich aanvankelijk het hechtste bolwerk van den staat had betoond.

Wat toch ware zonder den slag bij Solebay, zonder de hierop gevolgde slagen op Schooneveld en bij Kijkduin, van het vaderland geworden? De vloot had den vijand afgeweerd, terwijl noch het leger, noch de vestingen tegen een aanval bestand waren. Na den vrede te Westminster, was hierin verandering gekomen. Door talrijke bondgenooten gesteund, had de Republiek den oorlog te lande voortgezet. Hierdoor was hare zeemacht eenigermate op den achtergrond geraakt. Noch in het Noorden, noch in de Middellandsche Zee, noch waar het de bescherming van handel en visscherij gold, noch in West-Indië, hadden hare vlootvoogden over hulpmiddelen kunnen beschikken, die ten volle vertrouwen inboezemden. Overal woei 's lands vlag van eskaders, die van de medewerking van bondgenooten, van de veerkacht der regenten in het vaderland afhankelijk waren. Noch op de eerste, noch op de laatste was onvoorwaardelijk te rekenen.

Welke gebreken zich echter omstreeks dezen tijd in het staatsbestuur der Republiek, en meer bepaald in dat van haar zeewezen begonnen te openbaren: één ding staat vast, dat namelijk het personeel, ook waar het onder zeer ongunstige omstandigheden moest handelen, allerwege had getoond, dat het den ouden heldenaard nog bezat.

Zelfs bij de noodlottige gebeurtenissen in de baaien van Palermo en Tabago, had het niet ontbroken aan daden van persoonlijken moed. Speelde de zeemacht van den staat in de laatste jaren van den oorlog eene minder voorname rol, zoo kon dit haar de eer niet ontnemen, dat zij, in de eerste jaren daarvan, op den loop der zaken een beslissenden invloed had uitgeoefend; dat zij de eerste lichtstralen had geworpen in den stikdonkeren nacht, die zich in 1672 over het vaderland scheen uit te breiden; dat zij hierdoor het laatste sprankje van hoop in de verslagen gemoederen had levendig gehouden. En dit was te heilzamer, omdat de flauwe hoop, door den slag bij Solebay opgewekt of aangewakkerd, niet onvervuld was gebleven. Na in 1672 op den rand des verderfs te hebben gestaan, had de Republiek hare zaken trapsgewijze een beteren keer zien nemen, en toen hare zeemacht door de hierboven gemelde rampen werd getroffen, handelde zij reeds over een eervollen vrede.

Karel II, aanvankelijk een der vijanden van de Republiek, had, na den vrede van Westminster, zijne bemiddeling aangeboden in de onderhandelingen met Frankrijk. Hierdoor en door het zenden van William Temple naar den Haag, wilde hij den schijn aannemen van tot de staatkunde der Triple Alliantie terug te keeren, om zodoende de verloren genegenheid zijner onderdanen te herwinnen. Dit gelukte hem niet, daar de Britten hun Koning bleven wantrouwen, zelfs nadat deze zijne toestemming tot een huwelijk tusschen Willem III en de oudste dochter van den Hertog van York had gegeven.

Zonder zijn doel te bereiken, greefde Karel II hierdoor slechts zijn vroegeren bondgenoot; want Lodewijk XIV gevoelde zeer goed, dat het gesloten huwelijk zijn hardnekkigen en bekwamen tegenstander uitzicht gaf op een overwegenden invloed in Groot-Brittanje.

Dit was voor Frankrijk eene vrij wat ernstiger zaak, dan de tractaten, omstreeks dien tijd tusschen Karel II en de Republiek gesloten. Zoo begreep het ook de Britsche natie, en juist daarom was zij over de gemelde huwelijksverbintenis als buiten zich zelve van vreugde. Hierin alleen meende zij een waarborg te vinden tegen den voortduur der vernederende betrekking, die tusschen haren vorst en dien van Frankrijk was ontstaan. Vol blijde verwachting staarde zij op Willem III, als op den toekomstigen handhaver van hare nationale eer. In hoeverre dit voor de Republiek voor- of nadeelig zou wezen, moest de tijd leeren. Thans juichte zij alles toe, wat haar den gewenschten vrede een stap nader bracht.

Den 10^{den} Augustus 1678 kwam er een einde aan de onderhandelingen, die reeds geruimen tijd tusschen Lodewijk XIV en de Staten-Generaal waren gevoerd. Hunne gemachtigden sloten op dien dag te Nijmegen een tractaat van vrede, waarin zij Zweden, Spanje en andere bondgenooten begrepen.

Niet weinig misnoegen baarde echter dit afzonderlijk verdrag der Republiek, ofschoon hare ambassadeurs aanstonds, als bemiddelaars, tusschen Frankrijk en Spanje optraden. In September werd ook de vrede tusschen deze mogendheden hersteld. Achtereenvolgend sloten de verschillende oorlogvoerende partijen afzonderlijke verdragen, hetgeen eindelijk ook de Staten-Generaal deden met Zweden.

Belangrijker voor de zeemacht dan de bepalingen van het vredestraktaat, waren die van een tractaat van Commerce, Navigatie en Marine, hetwelk de Staten tegelijkertijd met Frankrijk hadden gesloten. Zij hadden veel overeenkomst met de vroeger bestaande en waren zeer gematigd. Artikel 2 verbood den wederzijdschen onderdanen het varen met kaperbrieven van vreemde souvereinen, op straf van als zeeroovers behandeld te worden. Artikel 8 stelde de wederzijdsche havens open voor een onbepaald getal oorlogsschepen, alleen onder de verplichting, dat beide partijen hiervan met bescheidenheid gebruik moesten maken. Artikel 9 vergunde zelfs het opbrengen van prijzen in de wederzijdsche havens, terwijl anderen, die schepen van eene der contracteerende partijen hadden veroverd, hiermede alleen in geval van stormweder tijdelijk mochten binnenvallen. Nog minder zouden de beide partijen, volgens artikel 35, het nemen van schepen binnen hare baaien, reeden en rivieren gedoogen. De schepen en het volk der eene mochten, volgens artikel 12, onder geenerlei voorwendsel, zonder de toestemming der belanghebbenden, door de andere in beslag genomen worden.

Artikel 22 huldigde de stelling „*vrij schip, vrij goed*,” en omgekeerd, die volgens artikel 13, zoo mild zou worden toegepast, dat men zelfs van de eene vijandelijke plaats naar de andere zou mogen varen, onverschillig of zij beiden al dan niet aan denzelfden soeverein toebehoorden.¹⁾

¹⁾ *Frankrijk, hetwelk sedert 1650 meestal de zeer milde bepalingen van het “Consulat de la mer” had gevolgd, keerde eerlang terug, niet alleen tot zijn ouden stelregel: “Robe d’ennemi confisque celle d’ami,” maar breidde dien uit. Artikel 7 der 34ste afdeling van de ordonnantie van 1681 luidde:*

“Alle schepen, goederen van onze vijanden aan boord hebbende, en de goederen van onze onderdanen en bondgenooten in vijandelijke schepen zullen desgelijks goede prijs zijn.”

Pieter le Clercq, Compleet lichaam der zeerechten, p. 419.

Frankrijk, dat echter meermalen van de letterlijke betekenis van zijn stelregel afweek door hieraan een ruimere betekenis te geven, heeft van 1648 tot 1846 vier-en-twintig tractaten gesloten, waarbij werd vastgesteld dat de vlag de lading zou dekken. De Republiek sloot er tussen 1646 en 1792 zeventien, waarin dezelfde bepaling was opgenomen. De Cussy, phases et causes célèbres, I p.199.

Aangaande de verboden waren, herhaalden het 15de en het 16de artikel slechts, wat reeds meermalen was bepaald. De hoogst gevaarlijke maatregel, nopens het onderzoek der schepen door eene sloep met twee of drie man, doch op een kanonschot afstands, bleef gehandhaafd. Even zoo kende artikel 26 den onzijdigen schippers, die slechts eenige goederen van contrabande aan boord hadden, weder het recht toe deze in zee over te geven en dan hunne

reis te vervolgen. Alle gestrande goederen konden evenals vroeger, tegen redelijk bergloon, binnen jaar en dag worden opgeëischt, terwijl beide partijen beloofden, dat zij de onmenselikheden, die somtijds tot haar groot leedwezen bij dergelijke zeerampen werden gepleegd, ten strengste zouden straffen.

Werkelijk begonnen de internationale bepalingen, waarvan sommige in de tractaten van de Staten-Generaal met Spanje, Engeland, Frankrijk en Zweden in nagenoeg dezelfde bewoordingen vervat waren, een meer algemeen karakter te erlangen. Met betrekking tot de goederen van contrabande, bleef alleen onderscheid heerschen ten aanzien van sommige grondstoffen, die tot meer dan een doel geschikt waren, en van scheepsmaterialen. In hun tractaat met Algiers, rangschikten de Staten de laatsten onder de verboden waren; in dat met Engeland en Zweden, uitdrukkelijk onder de niet verbodene; het tractaat met Frankrijk zweeg er van. Maar juist die onzekerheid was den Staten niet geheel onwelkom, dewijl zij hun bij voorkomende gelegenheid eenige ruimte liet. Handelsbelang was altijd eene voorname drijfveer der Nederlandsche regenten, bij hunne buitenlandsche politiek.

Andermaal gaf Frankrijk, door het opnemen van zeer milde bepalingen, een lofwaardig voorbeeld. Waar het de vrijheid van handel en zeevaart betrof, huldigde het andere begrippen dan Groot-Brittanje. In den regel komt den Staten-Generaal dezelfde eer toe, hoewel deze hunne begrippen nog al vaak in overeenstemming zochten te brengen met hun belang. Voor den goeden naam der Republiek was het zeker niet onverschillig, dat haar eigenbelang, op het punt van zeevaart en handelswetgeving, meestal met het algemeene belang ten volle strookte.

HOOFDSTUK XXXII.

Waarom de Republiek der Vereenigde Nederlanden in de zeventiende eeuw als eene groote zeemogendheid kon optreden. — Toestand van andere zeemogendheden. — Trapsgewijze verbetering van het materieel der Nederlandsche vloot. — Nadeelige invloed van het samengestelde bestuur. — Uitmuntend personeel. — Bemanning der schepen. — Discipline — Taktiek. — De Nederlandsche vloot geenszins het werktuig eener staatkundige partij, maar het plechtanker van 's lands vrijheid en onafhankelijkheid.

Op zeer eigenaardige wijze worden de meeste natiën door hare taal gekenmerkt. Is niet het alledaagsche „hoe vaart gij?” reeds voldoende, om er den vreemdeling van te overtuigen, dat de Nederlanders zich van oudsher aan de zeevaart hebben gewijd? Het is slechts eene der talrijke uitdrukkingen en beelden, die zij aan de schepen en het scheepsleven hebben ontleend. Vele daarvan zijn het uitsluitend eigendom hunner taal, hetgeen echter met andere niet het geval is. Onder de laatsten behoort het beeld, door Huygens gebezigd, toen hij bij den dood van Prins Maurits schreef:

*Mouringh, die de vrije schepen
Van de Seren-landtsche buert
Veertigh jaren, onbegrepen,
Onbekropen, heeft gestuert.*

Misschien is deze figuur, die in de meeste beschaafde talen het burgerrecht heeft verkregen, hare algemeene toepassing nog minder aan hare sierlijkheid, dan aan hare volkomen juistheid verschuldigd; want er is eene treffende overeenkomst tusschen den ervaren schipper en den bekwamen regent. Gelijk de eerste, vóór het verlaten der haven, zich eene bestemmingsplaats heeft gekozen, zijne uitrusting hiernaar heeft geregeld en vervolgens wind en weder aan het bereiken van zijne bestemming tracht dienstbaar te maken; zoo behoort ook de laatste zich een bepaald doel voor te stellen, geheel overeenkomstig hiermede zijne middelen te kiezen en de omstandigheden zooveel mogelijk in zijn voordeel te gebruiken. Wat al nadeel kan de veranderlijke politiek der regenten niet hebben, die zonder te weten wat zij willen, de staatshulk nu her- dan derwaarts sturen. Terwijl de hun toevertrouwde staat doorgaans een speelbal der omstandigheden wordt, verkwisten zij een kostbaren tijd en maken niet zelden, bij iedere wijziging, heden tot een dood kapitaal wat gisteren met opoffering van geld en krachten is tot stand gebracht.

Toetst men aan het bovenstaande de houding dergenen, die in de jaren, na den vrede van Munster, tot aan dien van Nijmegen, de Republiek der Vereenigde Nederlanden hebben bestuurd, dan is een voortdurend streven naar een bepaald doel, ten minste wat het zeewezen betreft, niet te miskennen. Zelfs na de belangrijke omkeering, welke de verheffing van den Stadhouder in menig opzicht had veroorzaakt, bleef de Republiek, als zeemogendheid, op den eenmaal ingeslagen weg volharden. Verwijlt de nakomeling in den geest bij de gebeurtenissen uit het bloeitijdperk der Nederlandsche zeemacht, dan moet zijn hart van nationalen trots zwellen, bij het staren op vroegere grootheid, doch ook met stillen weedom vervuld worden, bij het besef dat zij slechts tot het verledene behoort. Dit maakt eene der grootste moeielijkheden uit, bij een terugblik op dat verledene. Elk woord van lof over het vroegere kan zoo licht een blaam werpen op het latere. Toch is het eene geen noodwendig gevolg van het andere, tenzij in de oogen van den oppervlakkige, die blind is voor alle gegevens, van welke de mogelijkheid eener zaak afhangt. Waar echter de uitspraken der historie inderdaad minder aangenaam klinken, vordert het wel begrepen eigenbelang van den nakomeling, dat hij er de ooren niet voor sluit.

Ten einde de staatkunde van de Nederlandsche regenten uit het midden der zeventiende eeuw met juistheid te kunnen beoordeelen, stelle men zich vooraf deze vragen: welke verschillende wegen konden zij, als bestuurders eener zeemogendheid, inslaan; en in hoeverre was hunne keuze door de omstandigheden bepaald? Misschien zal het antwoord op te tweede veeleer strekken tot rechtvaardiging, dan tot beschuldiging van latere regenten.

Nederland is door zijne ligging eene zeemogendheid. De schatten, door handel, zeevaart en visscherij op zijn bodem uitgestort, hadden de weinig talrijke bevolking in staat gesteld den machtigen koning van Spanje het hoofd te bieden. Aan den vrijheidsoorlog had de jeugdige zeemacht een werkzaam deel genomen. In den loop hiervan was het gebleken, hoe gevaarlijk het was haar te veronachtzamen. Als zeemogendheid, gelijk hare bestemming dit medebracht, was de Republiek uit den strijd te voorschijn gekomen, het stond niet in hare keuze dit al dan niet te zijn, maar wel, of zij zich als zoodanig zwak of sterk zou betoonen.

Voor de handhaving van het openbaar gezag in de koloniën en voor de verdediging van deze tegen vreemd geweld, een zoo belangrijk gedeelte van de taak der zeemacht in later dagen, behoefde men in de zeventiende eeuw weinig of niets te doen. Hiervoor zorgden de Compagniën, van welke alleen de West-Indische somwijlen van landswege eenigen bijstand ontving. Daarentegen moest uit hoofde van de talrijke roofscheperen, welke de bewoners der kust van Barbarije onderhielden, en uit hoofde van de buitensporigheden door andere kruisers gepleegd, ook in vreedstijd betrekkelijk veel gedaan worden tot bescherming van handel en visscherij. Er waren voortdurend konvooiers en zelfs meer of min aanzienlijke eskaders noodig, zouden Nederlandsche schippers en visschers hun bedrijf ongestoord kunnen uitoefenen. Hiervoor had de regeering na 1648 gedaan, wat de natie billijkerwijs mocht verwachten. Natuurlijk hadden de Staten van Holland, welke den boventoon voerden, er voor gezorgd, dat het den zeehandel, waarbij hun gewest zooveel belang had, niet aan de noodige bescherming ontbrak.

Maar het duurde niet lang, of de Staatspartij kreeg, nadat zij tijdelijk in het binnenland had gezegevierd, met betrekking tot 's lands zeewezen, hoogst gewichtige vragen te beantwoorden. Moest de Republiek, in oorlogstijd, alleen verdedigenderwijze of tevens aanvallenderwijze handelen; wilde zij handel en visscherij onderwijl staken, of die takken van industrie ook in oorlogstijd beschermen; oordeelde zij het mogelijk en verkieslijk, hare zeemacht tot dit alles bekwaam te maken? Met andere woorden: wenschte de Republiek, als eene der grootste zeemogendheden, door middel harer vloot zich een overwegenden invloed te verschaffen?

Hoogst gewichtig was de beslissing, welke de Nederlandsche regenten aangaande een zoo diep ingrijpend vraagstuk moesten nemen, en wel, in de eerste plaats, voor de zeemacht zelve; want deze moest dientengevolge, of belangrijk uitgebreid, of zuinigheidshalve merkelyk ingekrompen worden. Eene vloot toch, grooter dan tot verdediging van kusten en rivieren of tot beveiliging van handel, visscherij en koloniën wordt vereischt, doch niet groot genoeg om den vijand in open zee te bestrijden, is meestal eene noodelooze weelde, omdat zij in tijd van oorlog binnen de havens zal moeten blijven. Zij kan slechts dienen, wanneer de staat als bondgenoot van andere mogendheden optreedt, hetgeen eigenaardige voor- en nadeelen oplevert, waarover de gebeurtenissen van een volgend tijdperk eenig licht zullen verspreiden.

In het midden der zeventiende eeuw, besloten de Staten meer te doen, dan alleen verdedigenderwijze te handelen of de Republiek tot een gewenschten bondgenoot te maken: zij besloten meer zelfstandig te blijven en den vreemdeling, waar dit noodig was, door hunne vloot ontzag in te boezemen.

Hierbij vergete men vooral niet, dat het ten uitvoer leggen van een zoo merkwaardig besluit, in het midden der zeventiende eeuw door de omstandigheden niet alleen mogelijk gemaakt, maar zelfs grootelijks begunstigd werd. Nederland is niet in volstrekten, maar slechts in betrekkelijken zin achteruitgegaan. Terwijl andere natiën hare rijke hulpbronnen niet ten volle kenden of deze om verschillende redenen niet gebruikten, streefden de Nederlanders haar voorbij; deze erlangden hierdoor welvaart en zelfs een staatkundig overwicht, waarop noch de uitgestrektheid van hun gebied, noch de sterkte der bevolking hun aanspraak kon geven. Het strekt den vaderen tot eene onvergankelijke eer, dat zij hun tijd begrepen en zich de omstandigheden ten nutte maakten. Zal men het echter den nakomeling tot een verwijt maken, dat hem trapsgewijze ontviel, wat hij uit den aard der zaak niet duurzaam kon behouden? Zoo lang een volk, welks gebied slechts een stipje is op de wereldkaart, mannen oplevert, die zich in verschillende takken van kunst en wetenschap een Europeeschen naam weten te verwerven; zoo lang het

jaarlijks millioenen schats kan ten koste leggen aan werken van algemeen nut; zoo lang het met zijne schepen alle zeeën doorploegt en onder de van ouds bekende vlag overal de zegeningen des vredes verbreidt: zoo lang een volk dit alles heeft of doet, zal het een eervollen rang bekleeden in de rij der natiën, al beseft het ook, dat het niet geducht is voor zijne naburen en misschien nauwelijks bestand tegen driest geweld.

Een vluchtige blik op de andere zeemogendheden, in het midden der zeventiende eeuw, zal ten volle doen uitkomen, waarom de Nederlandsche regenten het omstreeks dien tijd geheel in hunne keus hadden, de Republiek, die zich reeds tot eene voorname zeemogendheid had gevormd, als eene der machtigste van Europa te doen optreden.

Groot-Brittanje had, zoo als vroeger is aangetoond, eerst onder Jacobus I, daarna onder Karel I zijne vloot zien vervallen. Het weinige, dat de laatste tot verbetering had gedaan, was gedurende den burgeroorlog weder verloren geraakt. Tot versterking der zeemacht, had het Parlement vele particuliere bodems aangekocht. Hierdoor en door het aanbouwen van nieuwe schepen was de vloot, die aanvankelijk slechts 14 tweedekkers telde, in drie jaren tijds merklijk vermeerderd, zoodat zij, bij het einde van den oorlog met de Nederlandsche republiek, op 150 oorlogsschepen kon wijzen, waaronder zich 50 tweedekkers bevonden. Men was in Engeland voortgegaan met het bouwen van nieuwe schepen, en had, in het belang der zeemacht, aan alle particulieren zelfs de verplichting opgelegd, de hunne tegen behoorlijke schadeloosstelling aan het gouvernement over te doen. Geen wonder, dat Karel II bij zijne troonsbeklimming eene goede vloot vond, die aan den Hertog van York nog menige verbetering te danken had. Weldra openbaarde zich echter, ook bij de zeemacht, de noodlottige invloed van Karel's beheer. Behalve de 77 eigenlijke oorlogsschepen, die Groot-Brittanje in 1678 bezat, waren 30 schepen in aanbouw. Naar het oordeel van sommigen, konden deze slechts als zooveel voorbeelden dienen van de talrijke en grove misbruiken, die onder het zwakke en zorgeloze bestuur van Karel II waren binnengeslopen.

Dewijl Groot-Brittanje alleen tegen Nederland te strijden had, regelde het zich zeer verstandig naar de tegenpartij, door alleen middelbare schepen aan te bouwen. Deze waren dus weinig in grootte toegenomen, doch overtroffen de Nederlandsche in zwaarte, bezeildheid, bewapening en bemanning.

Wat de regenten van Nederland hadden gedaan om deze nadeelige verhouding op te heffen, is ter zijner plaatse gebleken. Hier behoeft alleen te worden aangetoond, dat het materieel der Britsche zeemacht in de zeventiende eeuw niet van dien aard was, dat het alle kans op eene gelukkige mededinging ten eenen male afsneed.

Met de Fransche marine was het omstreeks denzelfden tijd allertreurigst gesteld. Nog in 1661 bestond zij uit een dertigtal bodems, waaronder niet meer dan 18 van 30 tot 70 stukken. Onder het bestuur van Colbert, nam zij evenwel dermate toe, dat Frankrijk in 1667, ongerekend de fregatten, 30 groote schepen bezat, welk cijfer in 1672 tot 50 was geklommen. Dank zij de aanhoudende zorg van den genoemden Minister, telde de Fransche zeemacht in 1678 al 120 bodems, waaronder niet minder dan 96 van 40 tot 120 stukken.

Tegelijk met het aantal was het gehalte der Fransche schepen verbeterd. Ofschoon de Fransche regeering, gedurende haar bondgenootschap met de Republiek, nog meermalen op de Nederlandsche werven schepen had aanbesteed, zoo kon men toch niet langer zeggen, dat hare zeemacht, evenals vroeger, bijna geheel uit bodems van Spaanschen of anderen vreemden oorsprong bestond. Colbert had den scheepsbouw aangemoedigd en liet bijna geen jaar voorbijgaan, zonder dat, in het belang der marine, de eene of andere nuttige maatregel was genomen. De gevolgen hiervan bleven niet uit. Groot-Brittanje, dat in 1672 behoefte had

gevoeld aan de hulp van Frankrijk, om Nederland met nadruk te kunnen bestrijden, moest eerlang den steun van Nederland hebben, om tegen Frankrijk bestand te zijn. Vóór den tijd van Colbert, beteekende Frankrijk, als zeemogendheid, weinig of niets.

Denemarken en Zweden konden elk hoogstens een veertig bodems in zee brengen. Zij waren dus nagenoeg tegen elkander opgewassen en behoorden, zoowel door hunne ligging, als door het belang van den handel op de havens dier beide rijken, tot de zeer gewenschte bondgenooten. De laatste jaren hadden getoond, met welk eene kleine macht de Staten het evenwicht in de Oostzee konden verbreken. Andere zeemogendheden van eenig belang trof men in het noorden niet aan. De macht der oude Hansa had zich in die van Zweden en Denemarken opgelost. Rusland was nog niet in het bezit van de later op Zweden veroverde kustlanden; het miste derhalve de gelegenheid, zich eene zeemacht van eenige beteekenis te vormen.

Slaat men de oogen naar het zuiden van Europa, dan ontwaart men allerwege slechts geringe overblijfselen van de vloten, die eenmaal den roem van groote of kleine staten uitmaakten. Het vroeger zoo gevreesde Spanje is omstreeks het midden der zeventiende eeuw nauwelijks meer de schaduw eener zeemogendheid. Om de nog onlangs zeer onbeduidende macht van Frankrijk in de Middellandsche Zee te kunnen bestrijden, moet het den bijstand der Republiek inroepen. Alleen de bewoners der Barbarijsche staten maken zich in het zuiden van ons werelddeel door hunne roofschepen geducht.

Mag men op grond van dit alles niet beweren, dat de Republiek der Vereenigde Nederlanden, in het midden der zeventiende eeuw, het slechts behoefde uit te spreken, of zij onder de zeemogendheden naar den voorrang wenschte te dingen? Alleen Groot-Brittanje kon haar dien betwisten, waartoe het zich echter, evenals zij zelve, ten deele van gewapende koopvaarders moest bedienen. Hadden de Nederlandsche regenten het derhalve, na den vrede van Munster, werkelijk in hunne keus, of zij der Republiek, als zeemogendheid, een overwegenden invloed wilden verschaffen, en besloten zij dit inderdaad te beproeven, dan moet in de tweede plaats worden nagegaan, wat de elkander opvolgende besturen der Republiek, gedurende een dertigtal jaren, hebben gedaan om het eenmaal gekozen standpunt te bereiken.

Eenigszins verrast door den eersten zeeoorlog met Engeland, had de Republiek, gelijk vroeger in bijzonderheden is aangetoond, zich aanvankelijk met een zeer gebrekkig materieel moeten behelpen. Gedurende den oorlog ontbraken haar de tijd en de middelen voor de noodige verbeteringen, en oogste zij dus meer roem dan voordeel. Daar zij inmiddels den handel bleef voortzetten, kreeg de vijand menige schoone gelegenheid tot het behalen van een rijken buit, terwijl de nog zwakke zeemacht, om dezelfde reden, meestal in hare bewegingen was belemmerd door de koopvaarders, die zij onder haar geleide had.

Na den eersten vrede te Westminster, deed het bestuur der Republiek, dat in den Raadpensionaris van Holland een even ijverigen als bekwamen leider had gevonden, rassche schreden voorwaarts op den eenmaal gekozen weg. Het nam doortastende maatregelen tot verbetering van het materieel. Nieuwe schepen van grooter charter waren dientengevolge gereed, voor dat de Republiek hare vloot in 1656 naar de Oostzee zond. Om die reden kon zij tot de opheffing der Directiën overgaan, en behoefde zij, bij het samenstellen harer oorlogsvloten, hoe langer hoe minder hare toevlucht te nemen tot het bewapenen van koopvaarders.

Met uitzondering van enkele bodems der Oost-Indische Compagnie, bestond reeds de eerste vloot, die zij bij het uitbarsten van den tweeden oorlog met Engeland in zee bracht, geheel uit

ten oorlog gebouwde schepen. Groot was de teleurstelling, toen deze tegen verwachting eene geduchte nederlaag leed. Maar dit schrikte de regenten niet af, en was hun veeleer een spoorslag, om met verdubbelden ijver op den ingeslagen weg voort te gaan. Het onderzoek naar de oorzaken der nederlaag leidde tot een aantal verbeteringen. Tot welk eene reeks van hervormingen, besloten de Staten niet, in een betrekkelijk kort tijdsbestek en terwijl de oorlog onverpoosd voortduurde. Aan de uitbreiding van het personeel, aan de versterking van het materieel en aan vele andere verbeteringen, welke de vruchten van het ingestelde onderzoek waren, had de Republiek de schoone uitkomsten te danken, die hare zeemacht in den Vierdaagschen zeeslag en later verkreeg.

Volgens de theorie der zeventiende eeuw, achtte men zeer groote en naar evenredigheid zwaar bewapende schepen, voor den oorlog ter zee, bij uitstek doelmatig. In dit opzicht waren der Republiek echter zeker grenzen gesteld, door den toestand harer zeegaten. Hoe talrijk en uitmuntend deze overigens mochten zijn, zoo waren zij toch alleen bruikbaar voor bodems van bepaalden diepgang. Om die reden kon de Republiek geene driedekkers van honderd en meer stukken bouwen, gelijk hare naburen al vroeger hadden gedaan, en moest zij zich vergenoegen met het vergrooten van het aantal der beste schepen, die zij bezat. Dit waren meest tweedekkers, met een overdekten bak, terwijl sommige bovendien een eigenlijk halfdek hadden, dat gedurende het gevecht door middel eener zoogenaamde koebrug met den bak kon worden vereenigd, waardoor het geheel zeer nabij kwam aan een schip met drie overdekte batterijen, hetwelk men tot den strijd bij uitnemendheid dienstig achtte. De Nederlandsche oorlogsschepen van het grootste charter, tijdens den tweeden oorlog met Engeland, waren 170 voet lang en 43 voet wijd. Het bouwen van een dergelijk schip, met inbegrip der benoodigde touwen, zeilen en ankers, raamde men op ongeveer 94.000 gld., ofschoon het, volgens Cornelis van IJk, in zijne „*Nederlandsche scheepsbouwkonst*,” altijd behalve de oorlogstoerusting, op omstreeks 113.000 gld. te staan kwam. Niet onbelangrijke sommen waren dus aan de zeemacht besteed, eer de Republiek een zeker aantal van die schepen bezat.

Wat de soort der oorlogsschepen betreft, zoo waren het nagenoeg de oude spiegelschepen, hoewel groter van afmetingen, dan vroeger. Hiervan bleven de meeste zeemogendheden zich bedienen, zoodat men wel beweerd heeft, dat de versierselen aan den voor- en achtersteven gewoonlijk het voornaamste kenmerk waren van hunne nationaliteit. Zonder op de ornamenten te letten, had men de schepen, die te Amsterdam gebouwd waren, moeielijk kunnen onderscheiden van de Spaansche, schoon de Nederlandsche het bij gelijke grootte, in zwaarte van deze wonnen. Alleen Groot-Brittanie begon langzamerhand van den gebruikelijker vorm af te wijken. Het verving den platten spiegel en den ronden boeg, die het van de Nederlanders had overgenomen, door een smaller toeloopend achterschip en door een scherper boeg. Grooter bezeildheid en minder stabiliteit waren er de gevolgen van. Eene eigenaardigheid der Nederlandsche schepen was daartegen, dat men hun meer en meer buik gaf, om zodoende den diepgang niet in dezelfde mate te doen toenemen, als de grootte. Dit leverde in de nabijheid der banken een onbetwistbaar voordeel op, doch bemoeielijkte het winnen of behouden van den loef, en verminderde dus de zeewaardigheid van het schip. Uit dien hoofde waren de Nederlandsche schepen en fregatten minder bezeild, dan die van andere natiën, hetgeen hen minder geschikt maakte tot het achterhalen van kapers en zeeroovers.

Over het algemeen waren de Nederlandsche scheepsbouwmeesters omstreeks het midden der zeventiende eeuw nog in het ongestoorde bezit van den Europeeschen naam, dien zij zich door langdurige ervaring hadden verworven. Zij bouwden op hunne werven voor andere mogendheden, die hun arbeid dermate op prijs stelden, dat zelfs de Britten, hunne voornaamste

mededingers, er geen bezwaar in vonden, onmiddellijk na den slag bij Lestoffe, een zestal der veroverde schepen in dienst te stellen.

Een zeker streven tot het opsporen van wetenschappelijke gronden is bij de Nederlandsche scheepsbouwmeesters der zeventiende eeuw niet geheel te miskennen. Bepaald afkeerig van alle verbeteringen kan men hen ten minste niet noemen, als men leest, dat zij gedurende den tweeden oorlog met Engeland de schepen van onderen voorzagen met tallooze spijkertjes, koehaar, ja zelfs met dun geslagen lood of koper, om hen zodoende tegen ongedierte en den invloed van het zeewater te beveiligen. In de hoofd zaak gingen echter de Engelschen meer wetenschappelijk te werk. Deze poogden vaste wetten op te sporen, om de bezeildheid hunner schepen te vermeederen en om alleen uit de samenstelling daarvan tot de zeewaardigheid te kunnen besluiten. Zelfs de Nederlandsche kapitein Heemskerk, die in zijn vaderland als een lafaard en een verrader was gebrandmerkt, trachtte zich bij de Britten aangenaam te maken door hun middelen aan de hand te doen tot bevordering van de snelheid hunner schepen.

Dergelijke proefnemingen, als door hem werden voorgeslagen, waren in Engeland niet zeldzaam. Hier te lande komen zij insgelijks nu en dan voor, doch vonden zij doorgaans weinig bijval. Nederland was gehecht aan het oude, dat eenmaal proefhoudend bevonden was, en nam slechts van anderen over, wat niet te zeer afweek van hetgeen na rijpe ervaring als onwankelbare grondslag was aangenomen. Niet dan uiterst langzaam, bracht het eenige wijziging in den bouw zijner schepen, vooral na 1673. Maar na het genoemde jaar was de afwijking van het verouderde stelsel te gering, om den Nederlandschen scheepsbouwmeester den uitstekenden naam te doen behouden, dien hij zich eenmaal had verworven.

Eerst later openbaarden zich de nadeelen van de vasthoudendheid der Republiek aan verouderde begrippen. Onbetwistbaar komt haar de eer toe, dat zij zich in 1665 en de volgende jaren een materieel wist te scheppen, hetwelk met dat van Groot-Brittanje om den voorrang kon dingen, en daarna het vaderland tegen de vereenigde macht van Groot-Brittanje en Frankrijk beveiligen. Tot dit einde kon zij in 1672 en 1673 vloten van meer dan 70 schepen en fregatten uitzenden, die omstreeks 4000 stukken en 20.000 man voerden. Behalve uit de genoemde soorten van schepen, waaronder verscheidene tachtigers waren, bestonden de vloten der Republiek uit branders en adviesjachten. De eersten hadden in dit tijdperk den trap van volkomenheid bereikt, waarvan elders eene schets is gegeven; de laatsten waren grooter geworden, zoodat zelfs een schip van honderd voet lengte onder den naam van adviesjacht voorkomt.

In welke mate de bewapening der groote schepen trapsgewijze was toegenomen, kan men duidelijk zien, wanneer men de bewapening van het grootste schip uit een vorig tijdperk, eerst met die van de *Eendragt*, het admiraalschip van Wassenaer, en vervolgens met die van de *Zeven Provinciën*, het admiraalschip van de Ruyter, vergelijkt. Onder de tachtig meest metalen stukken, waarmede het laatste was bewapend, vindt men in 1666 al 12 zesendertigponders, 16 vierentwintigponders, 14 achttienponders, 12 twaalfponders en 26 zesponders. Een jaar later waren de vierentwintigponders door zesendertigponders vervangen. Dergelijke vooruitgang, ofschoon op kleiner schaal, is ook in de bewapening van andere schepen te bespeuren en bevestigd nader, wat uit de onderlinge vergelijking der admiraalsschepen blijkt.

Nederland moest echter in de zeventiende eeuw, gelijk dit nog altijd het geval is, bijna alle benodigdheden tot het bouwen en uitrusten van schepen uit den vreemde ontvangen. Eiken-, greenen-, dennen- en vurenhout ontving het uit de havens der Oostzee, of langs den Rijn uit Duitschland. Zweden en andere streken van het noorden leverden niet alleen ijzer en koper, maar ook pik, teer, hennip en andere materialen. Terecht hield men het er voor, dat de

aanzienlijke scheepvaart der Republiek, zonder den handel met de noordelijke havens van Europa, eene onmogelijkheid ware geweest. Geen wonder, dat de Staten alles in het werk stelden om zich in het ongestoorde bezit daarvan te handhaven; dat zij er gewoonlijk naar streefden om een voor Nederland zoo belangrijk handelsartikel, als de scheepsmaterialen, onder de niet verboden waren te doen rangschikken. Noopte het eigenbelang bij wijlen van dien gulden regel af te wijken, en beschouwden zij de scheepsmaterialen, of in bepaalde gevallen, of tegenover bepaalde natiën, als oorlogscontrabande, zoo gaven zij hierdoor aan de mededingers der Republiek een gevaarlijk wapen in handen.

Een der grootste bezwaren, waaronder de Nederlandsche zeemacht zelfs te midden van haren bloei diep gebukt ging, sproot voort uit de talrijkheid en de beperkte macht der Admiraliteiten. In den regel moest die van Amsterdam een derde, elk der vier andere een zesde gedeelte der vloot uitrusten. Men kan zich licht verbeelden hoe weinig eenparigheid er gevonden werd, als zoo vele bijna geheel zelfstandige Collegiën, zonder eenig centraal bewind dan dat van de Staten-Generaal, voor de uitrusting der vloot moesten zorgen. Nog veel schadelijker was de ongeregelde opbrengst der gelden, die hiermede gepaard ging.

Elk Collegie moest, nadat de vereischte sommen door de Staten-Generaal waren vastgesteld en toegestaan, zijn aandeel van de bijzondere provinciën ontvangen, van welke sommige vaak zeer nalatig waren in het uitbetalen. Zoo hadden de Admiraliteiten de aanzienlijke sommen, in 1666 en 1667 ten behoeve der zeemacht ingewilligd, niet ten volle ontvangen, terwijl inmiddels de Rekenkamer ernstig klaagde over de slechte verantwoording, die uit een zoo omslachtig beheer voortvloeide.

Bleven de verschuldigde gelden uit, hetgeen bij de landprovinciën dikwijls gebeurde, als het de zeemacht, betrof, dan konden de Admiraliteiten niet aan hare verplichtingen voldoen of zij moesten geld opnemen. Na de inspanning van 1672 en 1673 werd het er niet beter op, daar zelfs de Admiraliteit van Amsterdam, die gewoonlijk over de meeste gelden kon beschikken, somtijds met het uitbetalen der kostgelden ten achteren bleef. Een nog bedroevender gevolg van dien stand van zaken was de minder goede uitrusting der schepen, waarvan men na dien tijd bij herhaling leest.

Gelukkig waren drie van de vijf Admiraliteiten, die onder de Staten-Generaal stonden, in Holland gevestigd, en bezat dit gewest, zoo lang de Staatspartij aan het roer was, in Johan de Witt een man, die, waar het de zeemacht gold, en op de besluiten der Staten van Holland, en op die der Staten-Generaal een overwegenden invloed uitoefende. Aan zijne verdiensten in dit opzicht, moet de onpartijdige recht doen wedervaren. Onder zijn bestuur heerschten op de werven der Staten de orde en de zuinigheid, waarvan Sir John Hebdon, na in 1660 Holland bezocht te hebben, een alleszins loffelijk getuigenis aflegde. De onverdroten ijver, waarmede de Raadpensionaris gedurende eene reeks van jaren de belangen der Nederlandsche zeemacht behartigde, stelde deze in staat zich in den tweeden oorlog met Engeland eervol van hare taak te kwijten en tot de redding des vaderlands bij te dragen, nadat haar begunstiger reeds als een slachtoffer der partijschap was gevallen.

Dat evenwel de zeemacht zich later niet op hetzelfde standpunt kon handhaven, was noch aan den val der Staatspartij, noch aan de mindere zorg van den Stadhouder te wijten, maar aan een samenloop van omstandigheden. Zelfs op het toppunt van haren bloei als zeemogendheid, had de Republiek, met betrekking tot het saluut en andere betwiste punten, veel moeten toegeven. Was hieruit niet te vermoeden, dat zij, evenmin als andere kleine staten, de staatkundige beteekenis zou kunnen behouden, waartoe hare krachtsinspanning haar voorzeker de middelen had verschaft, doch waartoe vooral de onbeduidendheid of achterlijkheid van andere mogendheden haar de gelegenheid had aangeboden?

Ondanks alle klachten over de onbekwaamheid en het plichtverzuim van sommigen, over het gebrek aan discipline van anderen, had het personeel, zoals reeds vroeger is opgemerkt, gedurende den eersten oorlog met Engeland de rechte waarde der Nederlandsche vloot uitgemaakt. Zelfs na de verbeteringen, die in het materieel waren aangebracht, kon men het dien lof niet onthouden. Vooral hierom was Wassenaer een weinig geschikt opvolger van Maarten Harpertsz. Tromp geweest. Persoonlijke dapperheid en hooge geboorte konden niet vergoeden, wat hij als zeeman miste, nadat eenmaal de grondslagen van de nieuwe zeetaktiek waren gelegd. Nochtans hadden mannen als Witte Cornelisz. de With, Jan Evertsen, Pieter Floriszoon, Cornelia Evertsen, Bankert, Cornelis Tromp en anderen, onder de leiding van Wassenaer, den alouden roem gehandhaafd. Hoe groot waren echter niet de verdiensten van de Ruyter, die vervolgens meer dan tien jaren en onder de hachelijkste omstandigheden 's lands vloot commandeerde. Landgenoot en vreemdeling prijzen om het zeerst, niet alleen zijne persoonlijke hoedanigheden, als mensch, maar vooral zijne grondige kennis en ervaring, als zeeman en bevelhebber. Onmiskenbaar is zijn invloed op het personeel, dat onder hem diende. Kon men Wassenaer verwijten, dat er doorgaans te weinig beraadslaagd en vastgesteld was, onder de Ruyter is het geheel anders. Wat al overleg met anderen, wat al orders voor bijna elk geval, dat bij mogelijkheid kon voorkomen! En bovendien, wat al oefeningen, om ieder tot het opvolgen der gegeven voorschriften bekwaam te maken! Onder zulk eene leiding, hoorde men ook niet langer de klachten, die vroeger dikwijls over een gedeelte van het personeel waren geuit.

Ter voorkoming van misverstand, moet hier uitdrukkelijk worden bijgevoegd, dat de Ruyter, als opperbevelhebber, niet met dezelfde bezwaren te kampen had, die onder den ouden Tromp zoo menige verbetering hadden tegengehouden. Nadat het kader der vlagofficieren, ten deele om staatkundige redenen, in 1665 eene aanzienlijke uitbreiding had ondergaan, was ook het etat-major aan boord der schepen versterkt. Hierdoor konden vele wanordelijkheden, die nog in en na den slag bij Lestoffe plaats grepen, nadrukkelijk worden bestreden. Vele redenen, die vroeger den lafhartigen tot versooning hadden gestrekt, waren door de verbetering van het materieel en de vermeerdering van het personeel weggenomen. Ook de klachten over de onbekwaamheid van sommige scheepsbevelhebbers vervielen, naarmate men bij hunne aanstelling zorgvuldiger te werk ging, het verleenen van een hoogen rang bij het zeewezen, uit gunst of staatsbelang, mocht in de Republiek zoowel voor als na de verheffing van den Stadhouder somtijds geschieden, met het aanstellen van kapiteins waren de regenten over het algemeen nauwlettender, dan het Britsche gouvernement.¹⁾

1) Onder de zonderlinge benoemingen, behoorde die van Verschoor. Deze was, tijdens de onderhandelingen te Breda, hofmeester óf ceremoniemeester van de gemachtigden der Staten-Generaal. Hij werd, vóór 1672, tot kapitein aangesteld, commandeerde in 1674 een oorlogsschip van 68 stukken en sneuvelde in 1676 als Schout-bij-nacht.

Met ergerlijke lichtzinnigheid vertrouwde Karel II zijne oorlogsschepen aan de zorg van gunstelingen, wien het soms aan persoonlijken moed ontbrak, en die in zeemanschap voor den minsten hunner schepelingen moesten onderdoen. Donker is het tafereel, dat Britsche schrijvers van den invloed dier zoogenaamde „gentlemen captains” ophangen. Geheel ontbloot van de ervaring, waarop bijna alle kennis van dien tijd berustte, kwamen zij met een aantal even onbekwame volgelingen aan boord, waar zij drank, spel, gevloek en allerlei goddeloosheid in voerden, tot groot nadeel van de discipline. Ieder hunner deed wat hem

behaagde, en de klachten over hunne buitensporigheden bleven vruchteloos, omdat zij vrienden ten hove hadden, die hen beschermden. „*Zij zullen ons ten verderve brengen,*” schreef Pepys in zijn dagboek, wiens uitspraak door Macaulay, een gevierd schrijver van den nieuweren tijd, nader wordt toegelicht door de opmerking, dat het den Britten in die dagen geheel scheen te ontbreken aan bekwame en ervaren zeelieden, die tevens eene beschaafde opvoeding hadden genoten.

Zonder nu te beweren, dat de meerderheid van het personeel der Nederlandsche vloot destijds alle hoedanigheden bezat, die men in den zeeofficier wenscht vereenigd te zien, kan men toch veilig aannemen, dat het zich in menig opzicht gunstig boven dat der Britsche vloot onderscheidde. Mannen als de With, even ruw als dapper, worden zeldzamer, terwijl men daarentegen meer personen aantreft als C. Tromp en Almonde, die zich even zeer in de hitte van het gevecht, als in de hoogere kringen der maatschappij tehuis gevoelden. Charnock, een Britsch schrijver, erkent volmondig, dat het personeel der Republiek het in deugdelijkheid van het Engelsche won en ten minste uit rechte zeelieden bestond.

Men begon hier, gedurende den tweeden oorlog met Engeland en later, meer van de kapiteins te eischen dan voorheen. Zij moesten geoefend zijn in alle kunsten en wetenschappen, die een zeeman te stade komen. Het was hun plicht de krijgstuicht te handhaven, in bijzondere gevallen met hunne officieren te raadplegen, en te zorgen dat ieder man der equipage, vóór het gevecht behoorlijk wist wat hem te doen stond. Luitenants en schippers moesten den kapitein in alles ondersteunen en hem desnoods kunnen vervangen. De stuurman behoorde vooral ervaren te zijn in de platte- en bolvormige driehoeksmeting. Hij moest den loop der hemellichten grondig kennen, de Lengte en Breedte van het schip volmaakt kunnen berekenen, het astrolabium en den graadboog wel kunnen gebruiken en goede hoogten kunnen nemen. Bovendien moest hij, zooals Witsen het uitdrukt, „*goed weerwijs zijn, d. i. aan zon, maan en het hemelsch gewelf goed of kwaad weder kunnen voorzien.*”

Het was den schrijver opgedragen, aantekening te houden van al wat er bijzonders gebeurde, zelfs van het aantal der gedane schoten. Zijne verplichtingen en die van alle overige officieren en schepelingen waren nauwkeurig omschreven.

Tijdens het gevecht behoorde de kapitein, die eershalve altijd achter den grooten mast bleef, met een gedeelte der equipage op dek te zijn. Dan was de plaats der luitenants bij het geschut; die der schippers elders, waar de kapitein het noodig oordeelde; die van den stuurman bij het roer; die van den chirurgijn en zijne medehelpers in de kombuis en de bottelarij; die van den predikant, wanneer deze zich aan boord bevond, — bij de kruitkamer.

Neemt men daarbij in aanmerking, dat de Ruyter in later jaren niet meer dermate klaagde over zijne kapiteins als vroeger werd gedaan; dat hij, nog kort voor zijn overlijden, het gedrag der zijnen onvoorwaardelijk had geroemd: dan mag men het er voor houden, dat aan de gestelde eischen in den regel werd voldaan. Hierdoor kon het Nederlandsche personeel, dat al voor de nieuwe organisatie, ondanks alle gebreken, de verbazing en de vrees van gansch Europa had opgewekt, aan dat van andere natiën tot een voorbeeld strekken.

De Fransche zeelieden maakten het zich ten nutte, evenals zij later van het voorbeeld der Britten partij trokken. Vreemdelingen kwamen in de zeventiende eeuw niet zelden tijdelijk op de Nederlandsche vloot om zich te oefenen. De Noordsche mogendheden stelden de mede-

werking van het Nederlandsche personeel op zeer hogen prijs, en vormden, zoowel haar materieel als haar personeel, naar dat van de Republiek.

Aangenomen, dat Nederland in het midden der zeventiende eeuw den wil en het vermogen bezat, om ter zee krachtig op te treden; dat het over een uitmuntend personeel van vlag- en hoofdofficieren kon beschikken: zoo blijft het nog de vraag, hoe de regeering er in slaagde hare talrijke vloten te bemannen. Alleen dit zou toch, in later dagen, een onoverkomelijken hinderpaal opleveren. Maar ook hierin werkten de omstandigheden mede. Ten eerste behielp de Republiek zich met het strikt noodzakelijke, dat echter ternauwernood voldoende was, en klom de bemanning harer schepen, ondanks alle verzoeken der Nederlandsche bevelhebbers, gewoonlijk niet hooger, dan tot het vijf- of zesvoud der stukken. Zoowel de schepen der Britten als die der Franschen overtroffen in dit opzicht de Nederlandsche. Stelde Nederland zich in de eerste plaats met eene betrekkelijk kleine bemanning tevreden, zoo bezat het ten anderen een naar evenredigheid groot aantal koopvaardijmatrozen en visschers, waardoor het mogelijk werd de op zich zelf zwakke, maar toch in hoofdsom zeer talrijke bemanning voor een aanzienlijk getal oorlogsschepen te vinden.

Om dit laatste nader te staven, zij hier bijgevoegd, dat men de oorlogsschepen omstreeks 1671, in vreedstijd, zelden niet meer dan 200, in oorlogstijd gewoonlijk met 300 à 400 koppen bemande, en dat het cijfer alleen aan boord der vlaggenschepen iets hooger was. Daarentegen voerden koopvaarders, naar de grootte van het schip en de lengte der reis, eene bemanning, die men thans zeer aanzienlijk zou noemen. Aan boord der fluiten bevonden zich 10 of 12 man, behalve een jongen; aan boord van pinassen, naardat zij bewapend waren, wel 70 of 80 man. Behalve de talrijke koopvaardijvloten, die jaarlijks naar verschillende havens van Europa vertrokken, bezat de Republiek meer dan 160 Groenlandvaarders en omstreeks 700 haringbuizen. Men schatte het getal schepen van allerlei soort, in Holland alleen, op wel 20.000. Let men daarbij op het betrekkelijk groote aantal personen, dat zich, volgens de plakaten, aan boord der meeste zeeschepen moest bevinden, dan zal het geene verwondering baren dat de Republiek, die in gewone tijden veel matrozen uit het Noorden kreeg, hare oorlogsschepen doorgaans kon bemannen, en dat zij somtijds zelfs andere zeemogendheden met eenig zeevolk kon gerieven. De meeste harer naburen konden echter, wegens de grootere bevolking van hun land, gemakkelijk het bemoedigde personeel erlangen.

Hoewel de Staten-Generaal hier te lande geene matrozen lieten pressen, gelijk dit elders gebruikelijk was, zoo namen zij toch meermalen verschillende andere dwangmaatregelen, om in de behoefte aan personeel te voorzien. Zij verboden meestal het dienstnemen bij vreemden en beperkten voorts scheepvaart en visscherij. Zoo bepaalden zij in 1674, dat alle koopvaardij- en walvischvaarders en andere ter vischvangst gebezigde bodems moesten binnen blijven; dat de kapers niet mochten uitloopen, en dat allen, die reeds uitgelopen waren, vóór den 1sten Maart moesten terugkeeren. Hierdoor kreeg men in het genoemde jaar de vereischte matrozen en transportschepen. Dergelijke verbodsbepalingen vaardigden de Staten-Generaal ook in het volgende jaar uit, op verbeurte van schip en goed of de waarde van dien, ten einde het zeevolk bij de hand te houden.

Met betrekking tot het personeel zij hier opgemerkt, dat in het laatst van dit tijdperk nog altijd de vroeger gemelde rangen voorkomen, die alleen sterker vertegenwoordigd zijn. De traktementen waren echter in dertig jaren weinig of niet veranderd. De discipline, die aanvankelijk veel te wenschen overliet, was merkbaar verbeterd. Terwijl men in Groot-Brittanje, na de herstelling van Karel II, bitter over het verval der krijgstucht klaagde, zoodat een hooggeplaatst ambtenaar in 1666 zelfs beweerde, dat het er wel iets van had of de duivel zelf met hare handhaving was

belast, hetgeen sommigen voor de oorzaak hielden van de vele rampen, die 's Konings schepen hadden getroffen, was er op de Nederlandsche vloot in dit opzicht vooruitgang te bespeuren. Ongeregeldheden hadden voorzeker nu en dan plaats; doch zij werden streng gestraft en hadden, na de opheffing der Directiën en de benoeming van de Ruyter, niet meer zulke ernstige gevolgen als te voren. Tevens was door de verheffing van den Stadhouder eene der voornaamste grieven van 's lands zeevolk weggenomen.

Hoe toch de stemming op de vloot was, had men vóór en na 1672 bij meer dan ééne gelegenheid kunnen ontwaren. De Prins zelf drong bij herhaling op het handhaven der krijgstuicht aan. Onder de stukken, in 1673 op zijn naam vernieuwd, behoorde ook eene ordonnantie voor het krijgsvolk te water, tot aanvulling van den artikelbrief, welke laatste in volle kracht bleef en elke maand, aan boord van elk schip, door den schrijver aan de geheele equipage moest worden voorgelezen. In de nadere bevelen, door de Ruyter uitgevaardigd, wordt ten slotte nog op den artikelbrief gewezen. Maar ook Engeland bezat goede verordeningen. Het is daarom minder op de verbetering der verordeningen, dan op de meer getrouwe naleving hiervan, dat zich de aandacht moet vestigen. Allerlei klachten over onbekwaamheid, wanorde, lafheid, dronkenschap en andere ondeugden, vroeger zoo dikwijls geuit, begonnen meer tot de uitzonderingen te behooren. Dit verhoogde de zedelijke kracht der vloot en baatte haar meer dan wat zij aan materieel had gewonnen. Met daden hadden de Ruyter en de zijnen getoond, dat zij den lof verdienden, hun door landgenoot en vreemdeling toegezwaid.

Elders is er op gewezen, dat omstreeks het midden der zeventiende eeuw voor den oorlog ter zee een nieuw tijdperk was aangebroken, en dat Maarten Harpertsz. Tromp zich had onderscheiden als een der grondleggers van de verbeterde zeetaktiek voor den oorlog met zeilschepen. Onder zijne leiding bevonden zich de vloten gedurende den eersten oorlog met Engeland, ten minste bij den aanvang van het gevecht, in eene geregelde slagorde. Meestal waren zij geschaard in den vorm eener halve maan, zelfs dan, wanneer zich die rangschikking niet liet verklaren uit de tegenwoordigheid van een groot aantal koopvaarders, die men hierdoor het best kon beveiligen. Zeer te bejammeren was het voor de Nederlandsche zeemacht, dat zij, juist nu de taktiek blijkbaar in een overgangstijdperk verkeerde, een man tot aanvoerder kreeg, wien het aan de noodige bekwaamheden ontbrak, om op de gelegde grondslagen te kunnen voortbouwen. De tochten naar Dantzig en Portugal waren niet geschikt om hem in den strijd met geheele vloten te oefenen. Onder zijn bevel was er in de Sond eene overwinning behaald; maar deze was voorzeker noch aan de rangschikking der vloot, noch aan de doelmatige algemeene manoeuvres te danken. Bij Lestoffe was gebleken, waartoe volslagen wanorde, onder een onbekwaam hoofd, kon leiden.

Eene halve eeuw vroeger ware de Admiraal van Wassenaer als een dapper man, die het goede wilde, op zijne plaats geweest. Toen hem nu het opperbevel der vloot werd opgedragen, was er meer noodig dan dapperheid, gepaard met goeden wil en eene zekere mate van dóórzicht. Misschien ondervond hij dit bij Lestoffe nog te meer, omdat de Hertog van York, zijn tegenstander aldaar, een goed zeeman was, die zich juist bij deze gelegenheid dermate aan de rechte linie der vloot hield, als men dit vóór dien tijd met zeilschepen zelden of nooit had gedaan. Hoe uiteenlopend deskundigen over de waarde van die slagorde mochten oordeelen, zoo was de maatregel van den Hertog van York voor Wassenaer in elk geval iets buitengewoons. Ongelukkig voor hem en de zijnen, dat hij niet den schat van kennis en ervaring bezat, waaruit menig bekwaam opperhoofd van vroeger of later tijd, onder buitengewone omstandigheden, de vereischte redmiddelen heeft weten te putten.

Dezelfde taktiek, die, naar men wil, den Nederlandschen opperbevelhebber bij Lestoffe eenigermate verraste, werd in het volgende jaar door de Ruyter en Monk in den vierdaagschen zeeslag toegepast. Met hunne vloten, in eene rechte linie geschaard, liepen zij elkander voorbij en sloegen zij bij herhaling door elkander heen, nu eens een grooter, dan weder een kleiner aantal schepen van het gros afsnijdende. Zelfs meende de Fransche priester, die later zoo menig zeegevecht bijwoonde en vervolgens een werk over de zeetaktiek schreef, dat de laatstgenoemde manoeuvre in den vierdaagschen zeeslag het oudste voorbeeld was van het doorbreken der linie in den nieuweren tijd.¹⁾

¹⁾ *Hoste, a treatise on naval tactics, pag. 154*

Geheel anders dan in den voorgaanden oorlog handelden de opperbevelhebbers in 1672 en 1673. Zoowel bij Solebay als in de twee ontmoetingen op de vlakte van Schooneveld was er oogenschijnlijk zekere terugkeer tot vroegere begrippen. Men streed er eskader tegen eskader, als waren de eskaders zoo vele vloten, die alleen waar dit noodig en doenlijk was elkander onderling bijstand moesten verleenen. Ofschoon het daarbij niet ontbrak aan gevechten tusschen bijzondere schepen, zoo kregen deze toch meermalen hulp van andere en konden zij dus even goed op elkander rekenen als op eigen sterkte. Hierom kon men groote en kleine schepen nog gevoegelijk dooreen gebruiken en was er minder behoefte aan buitengewoon groote, dan aan betrekkelijk goed bewapende bodems. In den laatsten zeeslag van 1673, bij Kijkduin, hadden de vloten elkander wel in eene bepaalde slagorde ontmoet, doch ook hier had alles zich spoedig opgelost in een gevecht van eskader tegen eskader. Beide partijen begonnen doorgaans met het kanon en poogden dan het voordeel, door eene van beide behaald, te vervolgen door een gevecht van nabij of door het aanwenden van branders, die in de zeeslagen van 1672 en 1673 eene voorname rol speelden. Alleen de verwarring, waarin de vloten dooreen lagen, maakte het mogelijk deze soort van schepen dikwijls met veel kans op een goeden uitslag te gebruiken. Welk eene hoogte die verwarring kon bereiken, is elders aangetoond. Na de genoemde jaren begon men zich weder meer toe te leggen op het behouden eener geregelde slagorde. Dientengevolge moesten de schepen meer op eigen kracht steunen en dus grooter worden, terwijl om dezelfde reden de kans van slagen voor de branders grootelijks afnam.

Duidelijke sporen van het streven naar een meer regelmatig gevecht ontwaart men bij de laatste slagen, welke de Ruyter in de Middellandsche Zee tegen de Franschen had geleverd. Nabij de Liparische eilanden lag de eene vloot in slagorde, toen de schepen der andere als soldaten op haar afkwamen, en geraakten de vloten eerst meer in beweging, nadat het afvallen van sommige bodems het noodig had gemaakt iets tot onderlinge bescherming te doen. In den slag bij de Etna moesten de Nederlanders met hunne schepen meer manoeuvreeren, omdat de Spanjaarden zoo geheel werkeloos bleven. Ongelukkig moest hetzelfde eskader, dat onder de Ruyter in menig opzicht de regelen der nieuwe taktiek had toegepast, niet lang daarna onder den Haen, ook het eerste voorbeeld leveren van de rampen, die eene scheepsmacht kunnen treffen, welke den vijand nabij den wal afwacht.

Onafhankelijk echter van den uitslag hier en bij andere gelegenheden verkregen, zal men den Nederlandschen zeeofficieren der zeventiende eeuw de verdienste niet mogen ontzeggen, dat zij, op het voetspoor van den grooten Tromp, veel hebben bijgedragen tot de ontwikkeling en de verbetering der zeetaktiek.

Zoowel met vloten als met afzonderlijke schepen streefde men er naar, zich terstond het voordeel van den wind te verzekeren, omdat men dit voor de gunstigste omstandigheid hield, waaronder een gevecht met zeilschepen kon worden geleverd. Schoon het te lijwaart liggende schip zich, na een ongelukkig gevecht, beter kon verwijderen, en bij weinig stabiliteit ook uit de onderste batterij lustig kon vuren, zoo had het loefwaartsche den tijd en de wijze van aanval nagenoeg geheel in zijne macht en werd het, gedurende den strijd, minder door den rook en het vuur der tegenpartij belemmerd of bedreigd, hetgeen van des te meer belang was, nu het enteren, eenmaal de voorname kracht der onzen, zeldzamer voorkwam, en daarentegen meer op de uitwerking der artillerie werd gerekend. Op weinige uitzonderingen na, waren alle deskundigen uit den tijd der zeilschepen het dermate eens over het voordeel van den loef te hebben, dat zij meestal de bekwaamheid van een bevelhebber beoordeelden, naar dat hij zich dien wist te verwerven of zich dien liet ontnemen.

Welke gevaren een gevecht van nabij met het kanon oplevert, hadden Franschen en Nederlanders in de baai van Tabago ondervonden. Ten einde zijne schepen hiertegen te behoeden, had de Ruyter in 1676 bepaald, dat men tijdens het gevecht naarstig moest letten

„op den brant, die door het schieten van 's ryants off eygen proppen in 's Lants schepen soude connen werden veroorsaect, ende 't selve gewaer weidende in tyts doen blussen, tot welcken eynde 't branttuugh, bestaende in swabbers en waterbaliën, gereet ende by der hand sal moeten syn.”

Vergelijkt men, na al wat hierboven over het materieel en het personeel der Nederlandsche vloot is gezegd, den toestand hiervan, tijdens den vrede van Munster, met dien, tijdens den vrede van Nijmegen, dan is het niet te miskennen, dat gedurende dertig jaren eene verbazende schrede voorwaarts was gedaan. Ondanks de vele gebreken, die ook te midden der luisterrijkste bedrijven hare zeemacht bleven aankleven, had de Republiek zich als zee-mogendheid een staatkundig overwicht onder de beschaafde natiën verworven. In weerwil van de betrekkelijk geringe uitgestrektheid van haar grondgebied, had zij nu eens kunnen optreden als scheidsrechter tusschen gekroonde hoofden, dan weder als kampvechter voor de vrijheid der zee en des handels.

Was het vreemd, dat zij niet altijd haar doel bereikte, en waar het de vrijheid der zee gold, meermalen moest toegeven? Het vruchteloze van dien strijd verhoogt echter haren roem, wanneer men let op het rechtvaardige der zaak, welke zij voorstond. Hierop heeft de nakomelingschap het zegel gedrukt. Of hebben niet de meeste beginselen, waarvoor de Republiek in de zeventiende eeuw ijverde, later gezegevierd? Dit strekt haar tot eer, al waren de bedoelingen harer regenten ook niet altijd vrij van partijbelang en baatzucht.

Maar de Nederlandsche zeemacht was niet uitsluitend gebezigd tot het beslissen van buitenlandsche geschillen en tot het oplossen van vraagstukken over internationaal zeerecht en handelswetgeving. Zij had eene nog grootschere taak vervuld, toen de Republiek, door een overmachtig bondgenootschap aangevallen, met volslagen ondergang werd bedreigd. Al bezat men uit hare geschiedenis slechts de bladzijden, waarop de gebeurtenissen van 1672 en 1673 vermeld zijn, dan ware er reeds overvloedige stof om hare diensten te roemen.

Onverschrokken hadden dezelfde zeelieden, die eene reeks van jaren in alle oorden der wereld de eer der vlag hadden opgehouden, ook den vaderlandschen grond verdedigd. Zij hadden metterdaad getoond, dat de Nederlandsche vloot niet het werktuig was van deze of gene partij, maar een krachtig bolwerk van den staat. Velen hadden, met verloochening hunner eigen

staatkundige denkwijze, jaren lang gestreden onder een bestuur, hetwelk zich voor de zeemacht ongetwijfeld verdienstelijk had gemaakt. Nog in 1672 hadden zij hun plicht gedaan, onder de oogen van den Gedeputeerde, wiens dagen toen reeds geteld waren. Het zij tot lof van de aanhangers der gevallen Staatspartij gezegd, dat men op de vlakke van Schooneveld en bij Kijkduin ook aan hun gedrag niet kon bespeuren, welk eene groote verandering de binnenlandsche toestand der Republiek sedert den slag bij Solebay had ondergaan.

Op de lotgevallen der Republiek in het algemeen en op die van hare zeemacht in het bijzonder, bleef de verheffing van den Stadhouder niet zonder invloed. Latere gebeurtenissen zullen op de voor- en nadeelen der staatkundige omwenteling van 1672 meer licht werpen. Bij het sluiten van den vrede te Nijmegen kon de bevolking van Nederland zich gelukkig rekenen, dat zij, onder een nakomeling van den grondlegger harer vrijheid, hare bedreigde zelfstandigheid had behouden. Wat haar de toekomst mocht baren, zij kon deze met vertrouwen tegemoet gaan, onder het bestuur van een vorst, wiens leuze het was: „*Je maintiendrai!*”

Voor de zeemacht der Republiek, die zich dermate had ontwikkeld, dat zij met die van de grootste zeemogendheden der zeventiende eeuw kon wedijveren, was de gemelde zinspreuk van hooge beteekenis. Zij had behoefte aan een krachtigen steun, vooral nadat zich, reeds te midden van haar bloeitijdperk, sommige gebreken hadden geopenbaard, waaruit bleek dat zij zich slechts met moeite op het ingenomen standpunt zou kunnen handhaven. Hoe zij zich in de zeventiende eeuw tot eene der voornaamste van Europa ontwikkelde, en wat zij destijds verrichtte, is voor den nakomeling van het hoogste belang. Wie gaarne in den geest verwijlt bij de grootsche daden van een dapper voorgeslacht, zal in hare geschiedenis veel aantreffen, hetwelk den nationalen trots kan streelen. Wie uit het verledene, als uit eene doorlopende reeks van gebeurtenissen, het tegenwoordige zoekt af te leiden of te verklaren, vindt in dat onzer zeemacht een onmisbaren schakel voor zijn betoog. Wat echter in 1672 en 1673 is voorgevallen, heeft bovendien een practisch nut voor alle tijden en voor alle geslachten, die op hetzelfde grondgebied leven. Het bevestigt ten klaarste wat al vroeger is gebleken, namelijk, „*dat Nederland met zijne uitgestrekte kusten, talrijke zeegaten en rivieren, tot zijn behoud evenzeer behoefte heeft aan eene zeemacht als aan dijken,*” of, om aan het slot van dit hoofdstuk, evenals aan het begin daarvan, een beeld aan het scheepsleven ontleend te gebruiken, dat de zeemacht meer dan eenmaal het plechtanker was van Nederland's vrijheid en onafhankelijkheid.

HOOFDSTUK XXXIII.

Plannen tot versterking der zeemacht. — Toegeeflijkheid jegens de Barbarijsche staten. — Een eskader onder den Luitenant-Admiraal Bastiaensze naar het Noorden. — Twee Nederlandsche konrooiers door de Franschen aangetast. — Expeditie naar Engeland. — Willem III en Maria, Koning en Koningin van Groot-Brittanje. — Oorlogsverklaring van Lodewijk XIV.

Volkeren en staten hebben, evenals bijzondere personen, hunne verschillende levenstijdperken. Ook zij ontwikkelen zich tot op zekere hoogte en verouderen daarna, gelijk andere voor hen. Dit is volgens de ervaring der eeuwen, de noodwendige uitkomst eener reeks van oorzaken, die onderling met elkander in het nauwste verband staan. Sommige hiervan kunnen het verloop, dat op zich zelf natuurlijk is, bespoedigen of vertragen. Op het tooneel, dat zich bij een blik op de lotgevallen der natiën, voor het oog ontrolt, beweegt toch niet alles zich naar de vaste regels eener kunstig samengestelde mechaniek. Er treden personen op met allerlei hartstochten en veelsoortige begrippen, wier daden te grooter invloed op het geheel hebben, naar gelang de hun aangewezen rol gewichtiger is. Het opsporen van den invloed en de drijfveeren dier handelende personen; van tallooze omstandigheden, die van hun wil niet afhankelijk waren; in één woord, van al wat de opkomst en den ondergang van volkeren of staten heeft bewerkt zal altijd belang inboezemen; en wel des te meer, naarmate het voorwerp der beschouwing een merkwaardiger schakel vormt in de keten der geschiedenis, of nauwer samenhangt met ons eigen volksbestaan.

Bij het sluiten van den vrede te Nijmegen, bekleedde de Republiek der Vereenigde Nederlanden eene eervolle plaats onder de mogendheden van Europa; en slechts dertig jaren later — voorwaar niet lang in het leven van een staat, die zijn duur bij eeuwen rekent, slechts dertig jaren later, vertoonde zij alle kentekenen van een vervroegden ouderdom. Dit in bijzonderheden na te gaan, behoort zeker tot het gebied der staatkundige geschiedenis. Maar deze is te zeer dooreengeweven met het hier behandelde onderwerp, om gansch en al onaangeroerd te blijven. Met en door hare zeemacht was de Republiek groot geworden; tegelijk met hare zeemacht, geraakte zij zelve in verval.

Wie gaarne leest van hetgeen de vaderen goeds en groots hebben gewrocht, zal intusschen nog menig feit aantreffen, dat hem bevredigt. Het personeel verloochende den ouden heldenaard niet; het materieel bereikte na 1678 eene vóór dien tijd nooit gekende hoogte. Spreekt echter de onverbiddelijke historie, schier in denzelfden adem, van begane misslagen, ingeslopen misbruiken en zichtbaren achteruitgang, dan heeft zij ook hier ten volle recht op gehoor; want hare wenken zijn dikwijls veelbeteekenend.

Doch er is meer. Evenals een bijzondere persoon, moge de staat verzwakken, verouderen en sterven; zoolang de natie zelve hare levenskracht behoudt, geldt het slechts den staatsvorm, dien zij als een versleten kleed aflegt, om zich met een nieuw te tooien. Troostvolle gedachte, dat volkeren en natiën, zoolang de nationale geest blijft leven, als de Phoenix, uit de asch van hun eigen verleden telkens met jeugdige kracht verrijzen! Door haar beziel, kon de dichter, te midden van de diepste vernedering zijns vaderlands, nog uitroepen:

*„Ik juich, schoon thans geen zon van welvaart ons meer streelt,
Dat ik, o Nederland, ben op uw grond geteeld!”*

Tijdens het sluiten van den vrede te Nijmegen, was het materieel der zeemacht slechts middelmatig. Nieuwe oorlogsschepen had men sedert den tweeden oorlog met Engeland niet gebouwd. Van de toen aanwezige, die in 1672 en de volgende jaren uitstekend hadden gebaat, waren enkele verloren gegaan, en hadden de meeste door langdurige of herhaalde diensten veel geleden. Bovendien was alles meer voor den oorlog, dan voor den vrede ingericht en gingen de tijdelijk ongebruikte schepen in de ondoelmatige dokken der Admiraliteiten, waarin men die moest opleggen, sterk achteruit. Het personeel was afgedankt, met uitzondering van eenige officieren, die het Amsterdamsche Collegie, evenals vroeger, boven het vereischte getal in dienst hield, om desgevorderd onmiddellijk over hen te kunnen beschikken.

Wat tot instandhouding der zeemacht moest worden gedaan, konden de Admiraliteiten niet bekostigen uit hare gewone middelen, die thans omstreeks drie miljoen gulden 's jaars bedroegen. Dit was nauwelijks voldoende tot bestrijding der allernoodzakelijkste uitgaven, waaronder de renten van gemaakte schulden. Eene verlaging van het last- en veilgeld, dat op den handel drukte, waartoe de Staten in 1681 overgingen, besnoeide nog het schrale inkomen der Admiraliteiten.

Wenschte de hooge regeering 's lands vloot dus niet te zien vervallen, dan moest zij buitengewone maatregelen nemen. Hiertoe strekte een voorstel, in 1680 gedaan, om in twee jaren tijds 36 nieuwe schepen te bouwen, waaronder tien van 80, acht van 70, acht van 60 en tien van 50 stukken, hetgeen eene uitgaaf van 2.090.000 gld. zou vorderen. De onverschilligheid van sommigen en de ongenegenheid van anderen, om zich in vreedstijd op mogelijke gebeurtenissen voor te bereiden, waren echter oorzaak, dat het gedane voorstel eerst in 1682 schoorvoetend aangenomen, en daarna, onder den drang van andere omstandigheden, ten minste gedeeltelijk opgevolgd werd.

Inmiddels poogden de Staten-Generaal de zorg der Admiraliteiten voor de veiligheid van handel en visscherij wat te verlichten, door het sluiten van tractaten met Algiers, Marokko, Tunis en Tripoli. Die overeenkomsten waren echter meestal kort van duur en werden doorgaans slecht nageleefd, wanneer er geene oorlogsschepen bij de hand waren, om haar te doen eerbiedigen. Zelfs begonnen de Roofstaten allerlei voorwaarden te stellen, die maar al te gereedelijk werden toegestaan. De lijst der jaarlijksche geschenken aan Algiers kwam in 1679 op 35.000 gld. te staan. Bovendien gaf het consulaat meer dan 10.000 gld. en eischte de Dey nog acht stukken van veertig pond, na welker ontvangst de vrede zou beginnen.

Drie jaren later stelde de Keizer van Marokko voor, den vrede tusschen hem en de Staten-Generaal te verzekeren, door een geschenk van 600 quintalen kruit en eene „*brave karosse*”, waarin de laatsten toestemden onder beding, dat de keizer met het betalen der waarde van het kruit tevreden zou wezen. Tunis vroeg een volgend jaar geld, Tripoli buskruit, kabeltouwen, kogels van bepaalde zwaarte en masten. Niet lang daarna klaagde Marokko weder, dat een aantal van hier ontvangen geweelopen te kort waren, met verzoek om andere van bepaalde lengte. Hoe voordeelig het inwilligen dier eischen oogenschijnlijk was, zoo riep het toch een toestand in het leven, die weinig met de eer eener zeemogendheid strookte. Daarenboven eerbiedigden zij, die er slechts op uit waren, zich ten koste der onzen te verrijken, een tractaat, dat op die wijze tot stand was gekomen, niet veel, waarom men in de Republiek eerlang weder tot meer afdoende maatregelen moest overgaan. Voor het er toe kwam, verscheen een Nederlandsch eskader in zee, dat om staatkundige redenen eene vrij zonderlinge vertooning maakte.

Hoogst onrustbarend was in deze jaren de houding van Lodewijk XIV, die zijne heerschzucht bot vierde, zonder zich om gesloten verdragen of internationale verplichtingen te bekommeren. Om zijne handelingen een glimp van recht te geven, had hij in 1680 zoogenaamde „*chambres de reunion*” ingesteld, en op grond harer uitspraken vele plaatsen in België, ja zelfs het gewichtige Straatsburg bezet.

Het gebied der Staten lag niet zoo dadelijk onder zijn bereik, zoodat deze slechts zijdelings getroffen werden in den persoon van hun Stadhouders, wiens heerlijkheden de Franschen niet ontzagen. Hoe weinig eerbied Lodewijk echter voor hunne hoogheid en hun soeverein gezag koesterde, bleek uit den last, dien hij aan een Luitenant met eenige dragonders gaf, om te Amsterdam een uitgeweken Franschman te arresteeren. De Staten, die zulks nog in tijds verhinderden, waren tegen Frankrijk op hunne hoede. Zij sloten zich nader aan bij Spanje,

Duitschland en Zweden, doch werden niet weinig belemmerd door eene partij in eigen boezem, die vooral uit handelsbelang Franschgezind was.

Te midden van dien gespannen toestand, beklaagde Denemarken zich over eenige uitrustingen in Zweden. Het wees op de goede verstandhouding tusschen dit rijk en de Republiek, en riep de hulp in van Lodewijk XIV, die vermoedelijk de gansche zaak had uitgelokt, Hij zond in 1683 werkelijk een Fransch eskader, onder de Preuilly, naar Kopenhagen, hetgeen de Staten deed besluiten nog enkele bodems te voegen bij het eskader, welks uitrusting zij reeds bij voorraad hadden vastgesteld. Het verzamelde zich in de nabijheid der kust en werd, om redenen van gezondheid of omdat er eenig misnoegen tusschen den Stadhouder en Tromp was gerezen, niet onder dezen, maar onder den Luitenant-Admiraal Bastiaensze gesteld.

Intusschen was de Franschgezinde partij ijverig in de weer om het onschadelijk te maken, en wist zij inderdaad te bewerken, dat Bastiaensze met de *Vrijheid* (80) en een twintigtal andere van alles wel voorziene bodems eigenlijk niets hoegenaamd uitrichtte. Van half Augustus tot in het laatst van September kruiste hij in de Noordzee. Eerst den 9^{den} October ging hij onder zeil naar Gothenburg, waar hij den 22sten, bij zijne aankomst vernam, dat de Franschen reeds acht dagen geleden uit de Sond vertrokken waren. Noch zij, noch de Denen, noch de Zweden hadden met hunne schepen iets van belang gedaan. De onzen, die zelfs te laat kwamen om nog troepen over te brengen, maakten zich onmiddellijk voor de terugreis gereed en werden nu, gedurende den overtocht, door een storm belopen, die het Collegie van Amsterdam een verlies van zes, dat van het Noorder-Kwartier een verlies van twee groote schepen berokkende. Onder hen, die bij deze ontzettende ramp den dood in de golven vonden, behoorde ook de Vice-Admiraal Vlug, die met schip en volk spoorloos verdween. Het is wel te begrijpen, dat zulk eene aanzienlijke schade, zonder dat er zelfs kans op voordeel was geweest, veel ongenoegen onder de bevolking veroorzaakte.

Ongetwijfeld kwam de weifelende houding der regeering, die uit een zeker evenwicht der partijen voortspoot, den onzen duur te staan. Had de eene partij, aan welker hoofd zich de Stadhouder bevond, haar zin gekregen, dan ware er krachtiger opgetreden; had de andere, die vooral onder de regenten van Amsterdam warme aanhangers telde, kunnen beslissen, dan ware er vermoedelijk niets gedaan, omdat zij deels uit handelsbelang, deels tot vermindering van het stadhouderlijk gezag, de vriendschap van Frankrijk poogde te verwerven. Eerlang bleek het, dat sommige regenten der genoemde stad zich met den Graaf d'Avaux, Lodewijk's gezant, zelfs wat al te zeer hadden ingelaten, hetgeen der anti-Franschgezinde partij eenig voordeel schonk, dat slechts het begin was eener volkomen zegepraal.

Zoo lang de vrede, door Spanje en Duitschland in 1684 ten koste van groote opofferingen verkregen, stand hield, namen de Staten geene doortastende maatregelen tot verbetering hunner zeemacht. Zij onderzochten en redeneerden, zonder dat het veel baatte. Hunne pogingen, om de geldmiddelen der Admiraliteiten in 1683 op geregelden voet te brengen, leden schipbreuk op den onderlingen naijver der gewesten; wat het eene aannemelijk achtte, vond het andere te bezwarend, en omgekeerd. Het drijvend materieel ging intusschen achteruit; want de Republiek bezat in 1685 niet meer dan 50 bodems van 50 tot 80 stukken en 32 fregatten, waaronder sommige nog in aanbouw en andere, die belangrijke herstellingen moesten ondergaan. Deze ervaring, hoe bedroevend op zich zelve, leidde echter tot een ontwerp om 's lands zeemacht op te voeren tot 20 schepen van 80, 28 van 70, 24 van 60 en 24 van 50 stukken. Het omhelzen van dit plan, om de Republiek door eene vloot van 96 oorlogsschepen haren rang te doen behouden, was een heuglijk verschijnsel. En schoon de uitvoering alles behalve snel was, daar het aanbouwen der eerste 18 schepen maar langzaam voortging, zoo

verblijdde het kiezen en inslaan van dien weg toch allen, die het bezit eener goede zeemacht op prijs stelden. Het ontwerp is te merkwaardiger, omdat men dit eene reeks van jaren steeds voor oogen hield en de Nederlandsche marine dientengevolge werkelijk, voor een tijd lang, nagenoeg tot het voorgestelde standpunt werd opgevoerd.

Ten behoeve der Admiraliteiten was het last- en veilgeld weder verhoogd. Doch er kwamen ongelukkigerwijze bij het onderzoek naar den staat harer geldmiddelen bij vernieuwing vele misbruiken aan het licht, vooral te Rotterdam, waar de heer Kievit en anderen, ten gevolge van een rechterlijk vonnis, zelfs op onteerende wijze gestraft werden. Om de opbrengst der konvoeien en licenten voor een gedeelte uit de handen der mindere ambtenaren te houden en de sluikerij te weren, besloten de Staten de helft dier middelen voor een zekeren tijd te verpachten, hetgeen volgens sommigen uitstekend aan het oogmerk beantwoordde, doch stellig geene duurzame verbetering aanbracht. Waartoe de geldverlegenheid der Admiraliteiten kon leiden, ondervond men tijdens den opstand van Monmouth in Engeland. Het verbod der regeering om hem hulp te verleenen, kon zonder oorlogsschepen in de zeegaten niet behoorlijk worden gehandhaafd. Een schip met voorraad, te Texel in beslag genomen, was bij gebrek aan voldoende bewaking toch uitgezeild.

Eerst in 1686 kwam er meer leven bij de zeemacht toen het de bescherming des handels gold. De Algerijnen hadden, nadat het tractaat geëindigd en niet onmiddellijk vernieuwd was, eene menigte prijzen gemaakt. Hunne kaperschepen vertoonden zich in het Kanaal en in de Noordzee, tot dicht bij de Nederlandsche kust. Zij werden in de Engelsehe havens toegelaten en van benoedigdheden voorzien, waarover de Nederlandsche regeering zich beklaagde, hoewel deze nog kort geleden dien roovers juist hetzelfde had ingewilligd. Thans nam zij hare toevlucht niet tot tractaten, en ging zij tot meer afdoende maatregelen over. Nog in 1686 verscheen de Vice-Admiraal van Stirum met zes schepen nabij de Spaansche kust, terwijl de Vice-Admiraal van de Putte met vijf andere zich in het Kanaal ophield. In het volgende jaar kruisten de Vice-Admiraal Almonde en de Schout-bij-nacht van Brakel, elk met vier schepen, bij de kusten van Portugal en Spanje, en was van de Putte met eene dergelijke taak in de Noordzee belast. Geen der Nederlandsche schepen was echter zoo gelukkig een enkelen Algerijn te veroveren. Men weet dit aan hunne onbezeildheid, die ook twee gewapende koopvaarders had belet, drie roofschepen, welke zij hadden afgeslagen, te achterhalen.

Tot eer van Frankrijk moet worden gezegd, dat het omstreeks dezen tijd den overmoed der Barbarijsche staten met nadruk beteugelde. Jammer dat het kruisen van talrijke Fransche schepen in de Middellandsche Zee voortdurend aanleiding gaf tot allerlei gehaspel: nu over het saluut, dan over wat anders. Geen voorval dreigde een ernstiger keer te nemen, dan het aanhouden van twee Nederlandsche konvooiers, kort voor de komst van den Vice-Admiraal van Stirum. Het waren de kapiteins Manard en van Ewijck, die met de *Harderwijk* en de *Cornelia* uit de Middellandsche Zee terugkeerende, door een Fransch eskader genoopt werden dit naar Cadix te volgen. Eene poging door de Nederlandsche kapiteins aangewend, om het bij nacht te ontzeilen, nog voor zij de gemelde haven bereikten, werd spoedig ontdekt en gaf aanleiding tot het plegen van vijandelijkheden. Kapitein Belisle, met de *Marquis*, achterhaalde toch de *Cornelia*, waarop van Ewijck, ondanks het verschil in strijdkrachten, zich met goeden uitslag, doch ten koste van zijn leven, verweerde totdat andere Fransche bodems kwamen opdagen. Nu moesten de zijnen den verder hopeloozen strijd opgeven en voor de overmacht bukken, evenals Manard, wiens schip tegelijk door verscheidene bodems was aangetast.

Verontwaardigd over zulk eene handelwijze, vroegen de Staten opheldering aan het Fransche hof, dat zich eensdeels beriep op de rechten der blokkade en anderdeels het gebeurde eenigermate verontschuldigde, waarmede de Staten, om des vredes wille, maar genoeg namen. Zij hadden dit echter nauwelijks gedaan, of de lang gevreesde oorlog stond voor de deur, en wel om redenen, die op het lot der Republiek een beslissenden invloed hadden. Karel II van Engeland was in 1685 opgevolgd door zijn broeder Jacobus II, die vroeger, als Hertog van York, meer dan eenmaal de Britsche vloot had gecommandeerd. De pogingen van Monmouth en anderen, om dien Katholieken vorst te verdrijven, waren mislukt en in bloed gesmoord. Maar nauwelijks was Jacobus hierin geslaagd, of zijne onderdanen begonnen een zeker wantrouwen tegen hem op te vatten, omdat hij blijkbaar zijne geloofsgenooten voortrok en de perken van het koninklijk gezag uitbreidde. Weldra openbaarde zich een algemeen misnoegen. Sommige Britten ontweken hun vaderland, wegens het verkorten hunner godsdienstige en staatkundige vrijheden, en velen sloegen het oog op den Prins van Oranje, den gemaal van 's Konings oudste dochter en vermoedelijke opvolgster, die evenals hare eenige zuster in het Protestantsche geloof was opgevoed.

Reeds in 1686 hadden eenige dier uitgewekenen, tot niet geringe ergernis van Jacobus, zich bij den Prins van Oranje vervoegd, hetgeen in den loop van het volgende jaar tusschen dezen en de misnoegden in Engeland zelf eene vrij levendige correspondentie deed ontstaan. Bij herhaling waarschuwde de Fransche gezant zijn meester tegen de plannen te 's Gravenhage gesmeed, ofschoon de gegevens nog zwak waren. Op raad van Halifax, had de Prins van Oranje geweigerd de binnenlandsche maatregelen van zijn schoonvader formeel goed te keuren. In December 1687 besloot men in de Republiek tot de uitrusting van twintig schepen, hetgeen de kooplieden, met het oog op de rooverijen der laatste jaren, luide toejuichten, en wat in het ergste geval toch wel niet beschouwd kon worden als eene dadelijke bedreiging van Engeland, dat zijne vloot nog onlangs had versterkt. Evenmin was de weigering der Staten, om zes Engelsche regimenten, die zij in dienst hadden, naar Engeland te zenden, behalve in het geval, waarin de overeenkomst hiertoe duidelijk verplichtte, als eene rechtstreeksche vijandelijkheid aan te merken. Nochtans broeide er iets, terwijl het billijk wantrouwen, door Jacobus zelf opgewekt, aanhoudend door uit Engeland ontvangen tijdingen werd gevoed. Welke plannen de Prins van Oranje hierop bouwde, doet weinig ter zake, daar zij blijkbaar eerst tot rijpheid kwamen, nadat zich de mare had verspreid, dat Engeland's Koningin den 20sten Juni 1688 van een zoon was bevallen.

Deze geboorte van een troonopvolger, die onder andere omstandigheden slechts stof tot blijdschap had moeten geven, was thans eene bron van bittere teleurstelling voor de misnoegde partij in Engeland, die verreweg het aanzienlijkste en talrijkste gedeelte der natie onder hare leden telde. Nu alle hoop op verbetering eensklaps verijdeld scheen, betwijfelde zij de waarheid van het gebeurde, bewerende dat Jacobus, om staatkundige en kerkelijke redenen, slechts een vreemd kind voor het zijne liet doorgaan. Van die loopende geruchten, droeg men aanvankelijk te 's Gravenhage geene kennis; ten minste verhinderden zij niet, dat er eenige vreugde bedrijven plaats hadden en dat er voor den jongen Prins van Wallis openlijk gebeden werd. Dit was evenwel niet van langen duur, dewijl de Prins van Oranje, slechts weinige dagen later, anders werd ingelicht en zelfs eene uitnodiging ontving, geteekend door zeven voorname Engelschen, om door zijne tusschenkomst aan den onhoudbaren toestand van hun vaderland een einde te maken.

Moeielijk is het te bepalen, hoe ver de uitzichten van den Stadhouder op dat tijdstip reikten. Hij verklaarde zich vrij van alle bijoogmerken. Met zekerheid kon hij den lateren afloop zijner

onderneming, bij het ontwerpen hiervan, ook kwalijk berekenen. Overleg en geheimhouding waren intusschen eerste vereischten. Hierom nam hij slechts een klein getal bekwame en invloedrijke mannen in zijn vertrouwen, onder welke de Raadpensionaris Fagel, Nicolaas Witsen en twee andere burgemeesters van Amsterdam, alsmede de Wild, de Secretaris der aldaar gevestigde Admiraliteit.

Vreemd genoeg, dat Lodewijk XIV, de belangstellende vriend van Jacobus, omstreeks denzelfden tijd een uitstekend voorwendsel aan de hand gaf tot het werven van troepen, dat anders opzien had moeten baren. Nu hij, in zijn twist over de opvolging in het aartsbisdom Keulen, dit met Fransch krijgsvolk liet bezetten, was er toch niets onnatuurlijks in, dat de Staten, beducht voor de veiligheid hunner grenzen, hunne landmacht wat versterkten. Zelfs wettigde het toenemend oorlogsgevaar de werving van 9000 man ten behoeve van 's lands vloot. Het krijgsvolk verzamelde zich op de Mokerheide, van waar men het later gemakkelijk naar de zeeplaatsen kon overbrengen, nadat sommige Duitsche vorsten de zorg voor de grenzen der Republiek op zich genomen hadden.

Door zijn gezant te 's Gravenhage bleef Lodewijk vrij goed op de hoogte van hetgeen er voorviel. Hij was beter gediend van den Graaf d'Avaux, dan Jacobus van den Marquis van Albeville, wien het aan bekwaamheid of goede trouw ontbrak. Van het Fransche hof ontving ook Jacobus zeer onrustbarende berichten, die hij echter aanvankelijk weinig telde. Eerst na de geboorte van den Prins van Wallis, liet hij de kusten van zijn rijk door een eskader onder Strikland bewaken, en tevens de bewegingen in de Nederlandsche havens gadeslaan, waarvan kapitein Shovel in Juli en September een en ander mededeelde. Meer dan al het overige moest het klimmend getal misnoegden, dat zich naar de Republiek begaf, den Koning gegronde bezorgdheid inboezemen. Hij liet daarom den 8sten September aan de Staten-Generaal opheldering vragen, hetgeen 's anderen daags ook de Fransche gezant namens zijn meester deed, onder bijvoeging, dat een aanslag tegen Engeland onmiddellijk eene vredebreuk met Frankrijk ten gevolge zou hebben. Dit was duidelijk genoeg. Maar de gevraagde ophelderingen gaven ruime stof tot praten en schrijven, waardoor een tijd verliep, dien men hier te lande niet verspilde.

Toen Jacobus in October eindelijk de zekerheid had, dat het hem gold, dientengevolge zijne vloot versterkte en het bevel hierover aan Lord Dartmouth, een bekend koningsgezinde, opdroeg, waren de voorbereidselen in de Republiek zoo goed als gereed.

Sedert Mei had zich het gemelde eskader van omstreeks twintig schepen voor de Maas opgehouden, onder den Luitenant-Admiraal C. Evertsen, over wiens verrichtingen in West-Indië en Noord-Amerika vroeger gesproken is. Slechts eene wijle had deze in Augustus zijn post moeten verlaten, om eene Oost-Indische retourvloot af te halen, die men, benoorden Schotland om, tegemoet zag. Den 20sten September kreeg de bevelhebber van het inmiddels versterkte eskader onverwacht den last zich in alle stilte met den Vice-Admiraal Almonde naar 's Gravenhage te begeven, waar de Prins hun, in een geheim onderhoud, iets van zijne plannen schijnt te hebben medegedeeld. Tevens vernamen de beide vlagofficieren, dat het opperbevel over de vloot, om gewichtige redenen, tijdelijk aan een vreemdeling zou worden opgedragen. Aangenaam klonk dit bericht hun zeker niet in de ooren, maar het was verstandig zoodoende de nationale lichtgeraaktheid der Britten te sparen, die sedert de dagen der Noormannen uiterst gevoelig zijn voor al wat naar eene invasie zweemt. Tegen den persoon van Arthur Herbert, op wien de Prins zijne keuze had gevestigd, konden de Nederlandsche officieren geen bezwaar hebben. Hij had lang bij de Britsche zeemacht gediend en was nu bij den Koning in ongenade gevallen, omdat hij geweigerd had, als lid van het Parlement, voor het afschaffen der Test-acte

te stemmen. Op het verlangen van den Prins, was hij in het begin van Juli te 's Gravenhage gekomen, waar hij ook de uitnoodiging der zeven Engelsche heeren had overhandigd.

Nadat vele oorlogsschepen in gereedheid gebracht, transportvaartuigen gehuurd en andere voorloopige maatregelen genomen waren, met behulp der gelden, hem bij wijze van voorschot verstrekt, vroeg de Stadhouders, die enkele leden der hooge regeering had voorbereid, de rechtstreeksche medewerking der Staten-Generaal. In de volle vergadering verklaarde hij, dat het belang van de Gereformeerde Religie, van de Republiek en van hem zelve zijn tusschenkomst in Engeland vereischte. Hij wilde noch den Koning onttroonen, noch het rijk veroveren, maar slechts de bijeenroeping van een vrij Parlement uitwerken. Hiertoe riep hij de hulp der Staten-Generaal in, met de verzekering, dat hij alleen in zijn eigen naam en in dien zijner gemalin zou handelen. Hij twijfelde niet, of de Staten zouden, uit dankbaarheid jegens hem, dit verzoek inwilligen. En zij deden het; want zij namen den 8sten October een geheim besluit om den Prins van Oranje zoo te land als te water met volk en schepen bij te staan. Nu kon men de toebereidselen met verdubbelden ijver voortzetten. Half October lagen 47 oorlogsschepen en fregatten, 10 branders, 7 adviesjachten en meer dan 300 transportschepen gereed, waarbij later nog 60 of 70 pinken kwamen. De troepen werden, ten deele langs de Maas, naar Goeree gebracht, en ten deele naar Texel, van waar zij met de aldaar liggende schepen uitzelden, om zich bij het gros der vloot te voegen. De tegenwoordigheid eener legermacht, waarop hij desnoods kon rekenen, had de Prins van zijn kant bedongen. Omstreeks 15.000 man, die hij medenam, vormden zeker eene niet onbeduidende macht, die echter niet geëvenredigd was aan de kwade bedoelingen, welke sommigen hem toedichtten. Zoo werkelijk de Britsche natie hem riep, dan zou hij dit krijgsvolk spoedig kunnen ontberen; zoo niet, dan moest het zijn persoon behoeden. Met eigen oogen wilde hij zich van de heerschende stemming overtuigen. Het was trouwens van een zoo koel berekenend staatsman, als Prins Willem III, niet te verwachten, dat hij, als de eerste de beste gelukzoeker, eene onverantwoordelijke roekeloosheid zou begaan.

Den 26sten October nam de Stadhouders een aandoenlijk afscheid van de Staten-Generaal, de Staten van Holland, de leden der Admiraliteiten en andere regenten. Hij begaf zich vervolgens naar Hellevoetsluis en den Briel, waar hij zich den 28sten met den Luitenant-Admiraal Bastiaensze, den Vice-Admiraal van Stirum en eenige voorname Engelschen op het fregat *Den Briel* (30) inscheepte. Denzelfden dag gaven de Staten-Generaal aan de vreemde hoven kennis van de redenen, waarom zij den Prins van Oranje bijstand hadden verleend. Hunne verklaring en de declaration, op naam van den Prins zelve verspreid, strookten geheel met hetgeen in de vergadering van den 8sten October als het doel van den tocht was opgegeven.

Reikhalzend zagen de Britten uit naar de schepen, die uit het oosten moesten opdagen. Niet zonder bekommering vernamen de Nederlanders, dat zij den 29sten en 30sten October waren vertrokken. Welke aandoeningen moest het in Engeland en de Republiek opwekken, toen de vloot, twee dagen later, door storm verstrooid, zich weer voorgaats liet zien en grootendeels in de havens terugkeerde. Men kwam echter gelukkig met den schrik vrij, daar de schade niet belangrijk was, ofschoon men het om licht te bevroeden redenen verkieslijk vond, de over-dreven geruchten niet onmiddellijk te wederleggen. Reeds den 10^{den} en 11^{den} November kon dezelfde vloot andermaal in zee steken.

Thans begunstigde een oostenwind de onderneming. Het oorspronkelijke plan om noordwaarts te stevenen, liet men, om welke reden dan ook, varen en zette den koers rechtstreeks naar het Kanaal. Hier moet die vloot van nagenoeg vijfhonderd zeilen, vooral den 13^{den} November bij het

passeeren der Hoofden, volgens een ooggetuige, een prachtig schouwspel hebben opgeleverd. Maar de schoone gelegenheid ware haar bijna noodlottig geworden. Voortgestuwd door een gunstigen wind, ontdekten de vlotelingen in den morgen van den 15^{den} met ontsteltenis, dat zij door eene vergissing van een der kundigste Engelsche loodsen, die zich aan boord van het eerste schip bevond, tot Goudstaart genaderd, en dus Torbay, de plaats hunner bestemming, voorbij gezeild waren. Hun toestand was uiterst bedenkelijk, daar men het niet geraden vond zooveel westelijker dan Torbay te landen, en nochtans bezwaarlijk in den wind tot laatstgenoemde plaats zou kunnen opwerken, eer de Engelsche vloot, die inmiddels was uitgelopen, alle verdere ondernemingen door hare tegenwoordigheid kon verhinderen. Juist op dit tijdstip liep echter de wind naar het zuiden, hetgeen de onzen in de gelegenheid stelde Torbay te bereiken en nog denzelfden dag een aanvang te maken met de landing, die zij 's anderen daags volbrachten. Wat hun zoo uitstekend te pas kwam, belemmerde natuurlijk de Engelsche vloot, die wel iets naderde, doch vervolgens door storm beloopt, te Portsmouth weder binnenviel.

Ongetwijfeld had deze meer kunnen doen, indien men den raad gevolgd had van hen, die haar vroeger wilden uitzenden, om elke macht, die met een vijandelijk oogmerk naderde, te bestrijden. Nu zij op voorstel van Strikland en Dartmouth en met goedvinden van Jacobus zelve te Gunfleet was gestationneerd, om het geschikte tijdstip af te wachten, had de oostenwind haar binnengehouden, en had zij de Nederlandsche ongehinderd moeten laten passeeren. Dit was zeker niet allen ongevallig; want er bevonden zich ook op de Britsche vloot vele misnoegden. Doch onder de zeelieden bezat Jacobus, die hen zoo menigmaal had aangevoerd, een betrekkelijk grooten aanhang. Bovendien was de opperbevelhebber, schoon geen blind werktuig van den vorst, een oprecht en geacht voorstander van diens zaak. Er bestaat dus geene reden om aan te nemen, dat hij een dertigtal groote schepen, die onder de landingsvloot eene schromelijke verwarring konden aanrichten, voorbedachtelijk en uit vrije keuze werkeloos hield. Zijne gehechtheid aan 's Konings zaak deed hem eerlang zijn ambt verliezen, en bleef voortduren, nadat hij oogenschijnlijk had berust in de gewichtige gebeurtenissen, die nu volgden.

Na de landing van Willem III, nam alles voor Jacobus een ongunstigen keer. Met eene indrukwekkende meerderheid verklaarden zich de Britten voor den Prins van Oranje, onder wiens banier zich ook weldra een gedeelte van de koninklijke troepen schaarden. Op de aanvankelijk trouw geblevenen viel weinig te rekenen. Dezelfde stemming openbaarde zich vervolgens onder de bemanning der vloot. Reeds op den weg naar Salisbury, ontving de Prins de verzekering, dat vele zeeofficieren hem genegen waren. Zoowel een schrijven van hem zelve aan Lord Dartmouth en het personeel der vloot, als eene vroegere uitnodiging van Herbert aan zijne wapenbroeders, had thans de beoogde uitwerking.

Inmiddels drong de Prins van Oranje, met eene aanhoudend toenemende macht, dieper landwaarts in. Vruchteloos deed hij inderdaad gematigde voorstellen, om zijn schoonvader zoo mogelijk nog te redden. Den 29sten December bereikte hij Londen, waar hij zijn intrek nam in het paleis van St. James. Ongerekend de gedachten aan eigen grootheid, die thans onwillekeurig bij hem moesten oprijzen, was zijne stelling uiterst moeielijk tusschen een volk, dat hij kwam verlossen, en een vorst, dien hij niet wilde onttronen. Hierin bracht Jacobus zelf verbetering, door zich op de vlucht te begeven. In de eerste dagen van Januari 1689 landde hij op de kust van Frankrijk, waar zijne gemalin met den Prins van Wallis reeds vroeger was aangekomen en de gansche koninklijke familie een gastvrij onthaal vond. Die vlucht van Jacobus bespoedigde

den loop der zaken niet weinig, dewijl men haar in Engeland als een vrijwilligen afstand beschouwde.

Onder die omstandigheden beraadslaagde eene Conventie, samengesteld uit gewezen parlamentsleden, over hetgeen nu te doen stond, waaraan de Prins van Oranje geen deel nam. Eerst toen men, na veel overleg, de meening had geuit, of het niet wenschelijk ware hem, als Regent, of zijne gemalin, de rechtmatige opvolgster, als Koningin aan te stellen, liet ook hij zijn gevoelen hooren, hetwelk hierop nederkwam, dat hij noch Regent, noch slechts gedurende het leven zijner gemalin, Koning wenschte te zijn; dat hij de kroon zou aannemen, bijaldien de Conventie hem die voor zijn leven opdroeg, en anders tevreden over hetgeen hij gedaan had, naar de Republiek zou terugkeeren.

Dit schijnt beslissend geweest te zijn; want de Conventie, die bovenal de nationale vrijheden wilde verzekeren, besloot van de geregelde erfopvolging af te wijken door Willem van Oranje en Maria tot Koning en Koningin van Engeland te verklaren, met het recht van overleving.

Overeenkomstig dit besluit, bood zij den Prins en diens gemalin den 23sten Februari 1689 de kroon aan, welke beiden aanvaardden, ofschoon de eerste, ten einde toe volhield, dat hij oorspronkelijk niets had bedoeld, dan wat zijne declaratie behelsde. Schotland volgde eerlang het voorbeeld van Engeland, doch Ierland bleef, vooral om kerkelijke redenen, de zaak van Jacobus nog een tijd lang aankleven.

Het zal wel niet noodig zijn hierbij te voegen, met welk eene opgetogenheid men dit alles in de Republiek vernam. Sommige tegenstanders van het stadhouderlijk gezag mochten zich teleurgesteld vinden, toen de Prins zijne waardigheden in de Republiek niet nederlegde; doch zij maakten eene kleine minderheid uit. Hoe ingenomen de menigte was met het gebeurde, bleek uit de vreugdebedrijven, die overal plaats hadden. Te recht hield men het er voor, dat een deel van den glans, welke thans den Stadhouder omstraalde, op de Republiek zou terugkaatsen, die hem de middelen had verschaft om Engeland te bevrijden. De nadeelen, die er later uit voortvloeiden, kon men niet zoo dadelijk voorzien; des te meer hoopte men op de praktische voordeelen, welke de Stadhouder der Republiek in zijne nieuwe waardigheid zou kunnen aanbrengeu. Hij verzekerde haar al aanstonds van zijne voortdurende belangstelling, en was inderdaad levenslang met hart en ziel aan het land zijner geboorte gehecht. Dat hij zoodoende te veel Nederlander bleef, was echter eene van de voornaamste grieven der Britten tegen hun nieuwen Koning, en eene der bronnen van het wantrouwen, dat zich spoedig openbaarde.

Onmiddellijk na de landing van Willem III in Engeland, had Lodewijk XIV, die zich tot beschermer van Jacobus opwierp, der Republiek den oorlog verklaard. Zonderling echter, dat hij in September had laten aankondigen, dat hij eene expeditie tegen Engeland als eene reden tot oorlog zou beschouwen, en dat nu in de oorlogsverklaring, welke hij den 26sten November deed overreiken, met geen enkel woord van den ganschen tocht werd gerept, maar wel van de houding, welke de Staten, evenals andere mogendheden, in de Keulsche zaak hadden aangenomen.

HOOFDSTUK XXXIV.

Oogmerk van Willem III. — Nadere overeenkomsten tusschen de Republiek en Engeland. — Het Zeeuwsche admiraalschip verongelukt. — Groot-Verbond. — Blokkade der Fransche kust. — Zeeslag bij Beresier in 1690. — Latere

*bedrijven en zeerampen. — Moeielijkheden over het handelsverbod. —
Rechtsgeding van den Britschen opperberelhebber.*

*“Wy hopen mede, en sullen het aen de eene en aen de andere sijde daertoe
soecken te dirigeren, dat gedurende onse Regeeringe tusschen onse
Koninkrijcken en de Vereenighde Nederlanden meer ende meer mag aengroeyen
ende worden geëstabelleert een oprechte ende vertroude goede Intelligentie en
werden gemaect en onderhouden een onverbreeckelijcke Verbintnisse ende
Vrundschap tusschen wedersijts Ingesetenen ende Onderdanen, tot
Verseeckeringe van de Rust en Vrede in beyder Landen, mitsgaders tot
bereylinge en maintien van de ware Protestantsche Religie.”*

— Zoo schreef de Prins van Oranje den 22sten Februari, terwijl hij den Staten aanstonds kennis gaf van het besluit der Conventie, om hem de kroon op te dragen. Deze woorden behelsden een programma, dat hij sedert nimmer uit het oog verloor: nauwe vereeniging tusschen de Republiek en Engeland, die in het kerkelijke en staatkundige tegenover Frankrijk een gemeenschappelijk belang te verdedigen hadden. Nadat andere mogendheden waren toegetreden, welker belangen in het kerkelijke niet met die van Engeland en Nederland strookten, ontwikkelde het plan zich tot eene poging, om met vereende krachten Frankrijk's overwicht te fnuiken. Afscheiden van den verkregen uitslag, schonk het Willem III de gelegenheid zich een onsterfelijken naam te maken door het overleg, waarmede hij alle partijen, met hare vaak tegenstrijdige inzichten, tot het hoofdoel wist te bepalen; door het beleid, waarmede hij, als het middelpunt der Europeesche politiek, hare voornaamste daden gedurende eene reeks van jaren in handen hield. Uit dit oogpunt is hij zeker een der merkwaardigste personen van den nieuweren tijd.

Slechts weinig dagen na de vlucht van Jacobus, had de Prins van Oranje den Franschen gezant te Londen gelast, binnen vier en twintig uren Engeland te verlaten. Het was dus te vermoeden, dat de Staten, wien de vrede al weken te voren door Frankrijk was opgezegd, niet lang alleen zouden staan. Uit dien hoofde zonden zij in Januari 1689 de heeren Witsen, Odijk en Dijkvelt naar Engeland, en in de volgende maand nog eenige leden der Admiraliteit, omdat in de eerste plaats over de uitrusting eener vloot zou gehandeld worden. Kort na zijne troonsbeklimming, had Willem III als zijn gevoelen uitgesproken :

*„dat de wapenen van den coninc van Vranckrijck geen grooter diversie sal
connen werden gegeven, als door een magt te water, die de syne sal
surpasseren.”*

Op grond van oude tractaten en overeenkomstig het gevoelen der Staten-Generaal, stelde men den 29sten April vast, dat Engeland 50 oorlogsschepen, 15 fregatten en 8 branders zou leveren, te zamen met 17.155 man, de Republiek daarentegen 30 schepen, 9 fregatten en 4 branders, met eene bemanning van 10.572 koppen. Wanneer deze macht gedurende twaalf maanden werd in dienst gehouden, begrootte men de kosten voor de Republiek op 4.932.264 gld.

Veel gehaspel was er over de onderlinge verhouding van de officieren van beide partijen. Witsen schreef zelfs het vertrek van de leden der Admiraliteit, vóór de beslissing, hoofdzakelijk toe aan hun verlangen om zich hieraan te onttrekken. Hij beklagde zich, dat hij zoo goed als alleen stond. De bepaling, dat een Britsch officier over elke vereenigde macht het opperbevel zou voeren, leverde echter minder bezwaren op, dan het regelen der gemeenschappelijke krijgswaarden, dat eindelijk nagenoeg geheel naar den zin der Britten geschiedde. Hunne vlagofficieren en zelfs hunne kapiteins, zoo deze tegenwoordig waren, moesten altijd aan het hooger einde der tafel zitten. Als de zaak, die te behandelen was, een persoon gold, zou de krijgswaarde uit officieren van eene of van beide natiën worden samengesteld, naar gelang de betrokken persoon in den dienst van eene of van beiden was. Uit deze overeenkomst, waarbij de Koning, die zelf met allerlei belemmeringen te kampen had, den Britten toegaf, sproten later voor de Nederlandsche zeeofficieren vele onaangenaamheden voort.

Wegens de gemelde beraadslagingen, gepaard met de late terugkomst der schepen, die aan de expeditie hadden deelgenomen, en de schaarsheid der geldmiddelen, na de onlangs gedane uitschotten, konden de Nederlandsche schepen zich eerst in Juni en Juli met de Britsche vereenigen. Voor dien tijd hadden deze, onder het bevel van Herbert, bij de Bantry-baai eene ontmoeting gehad met een Fransch eskader onder Chateaurenaud, hetwelk de plannen van Jacobus, die zich in Ierland bevond, moest ondersteunen. Het gevecht, waaraan de Franschen meer waarde hechten dan de Britten, beteekende inderdaad niet veel, ofschoon Herbert, na zijne terugkomst te Portsmouth, er zijne verheffing tot Graaf van Torrington aan te danken had. In weerwil van dit blijk van koninklijke goedkeuring, is het te betwijfelen, of hij wel alle hoedanigheden bezat, die hem tot een waardig opperbevelhebber der vereenigde zeemacht konden maken. Zeker was hij dikwijls afwezig tot eigen vermaak, waarom men hem, met zinspeling op den hem verleenden titel, thans spottenderwijze *Tarry-in-town* noemde.

Gansch onbeduidend waren de verrichtingen der zeemacht, ook nadat de Luitenant-Admiraal C. Evertsen zich met de Nederlandsche schepen bij de Britsche had gevoegd. Onder het opperbevel van Torrington, zeilde de vereenigde vloot naar de bocht van Frankrijk, waar zij te vergeefs Tourville, met een Fransch eskader uit Toulon, van Brest poogde af te snijden, het vervolgens niet doenlijk vond iets tegen die haven te ondernemen, en niet eenmaal belette, dat Tourville nog met een eskader naar Ierland vertrok. Slechts één Engelsch schip ontmoette, bij de Sorlings, één der schepen van dit eskader en bevocht het met een ongunstigen uitslag. Nu zich evenwel de gelegenheid aanbood tot het opsporen van Tourville zelf, zeilde de vereenigde vloot naar het Kanaal, om bier en water in te nemen. Niet lang daarna werd zij, uithoofde van het gevorderde jaargetijde ontbonden, hoewel de meeste schepen, met verschillende bestemming, in dienst bleven. Van de Nederlandsche, zouden 15 onder Almonde, met een gelijk aantal Britsche, naar de straat van Gibraltar en de Middellandsche Zee stevenen, en 9 andere, onder Callenburg, met 25 Britsche in het Kanaal blijven. Slechts zeven schepen, waaronder dat van den Luitenant-Admiraal Evertsen, keerden huiswaarts.

Hoe aangenaam dit laatste, vooral met het oog op de bezwaren eener wintervloot in het Kanaal, den opvarenden mocht zijn, zoo waren echter niet allen te benijden; want de *Walcheren* (70), het vlaggenschip van Evertsen, stootte bij het binnenkomen te Vlissingen tegen het havenhoofd, sloeg om en zonk onmiddellijk. Het is te begrijpen, dat zulk eene ramp nog al opspraak verwekte. Slechts de tusschenkomst van den Stadhouders behoedde den Luitenant-Admiraal tegen ernstige gevolgen.

Van de ondernemingen ter zee in 1689 kon men dus waarlijk niet zeggen: eind goed, al goed. Sommigen achtten het zelfs onverklaarbaar, dat eene zoo aanzienlijke vloot den ganschen zomer niets gedaan, ja niet eenmaal de kusten van Ierland goed bewaakt en den Franschen door eene landing wat afleiding gegeven had.

Intusschen waren de staatslieden ijverig in de weer geweest, om alles tot een hardnekkigen oorlog voor te bereiden. De Staten-Generaal hadden den 9^{den} Maart de oorlogsverklaring van Lodewijk XIV met een dergelijk stuk beantwoord, waarin zij zich o. a. beklagden over de „*sware equipagiën ter zee,*” waartoe de Koning hen in de laatste jaren had genoopt. Zij vaardigden tegelijk een plakkaat uit, waarbij zij den ingezetenen der Republiek allen handel op Frankrijk, en den onzijdigen slechts dien in contrabande verboden, onder welken naam zij de scheepsmaterialen niet uitdrukkelijk begrepen. Zij vermaanden alle belanghebbenden, zoo veel mogelijk de ruime zee te houden, ten einde elke verdenking van zich te weren. Het varen met dubbele of onvoldoende scheepspapieren zou de verbeurdverklaring van schip en lading na zich sleepen. Wie een schip, uit Frankrijk verwacht of derwaarts bestemd, hier assureerde, zou gestraft worden met eene boete, gelijk aan de verzekerde waarde. Voorts hadden de Staten door een verdrag met den Keizer, die reeds met Lodewijk in oorlog was, den grond gelegd tot het later zoo vermaarde Groot-Verbond, terwijl zij het geheele jaar in Engeland onderhandelden over de wijze, waarop men den gemeenschappelijken vijand zou bestrijden.

In Mei 1689 verklaarde de Koning van Groot-Brittanje insgelijks den oorlog aan Lodewijk, die het aantal zijner bestrijders ook met Spanje zag vermeerderen en op de declaratie van Willem III met een vrij curieus stuk antwoordde, waarin hij dezen een overweldigder noemde, van wien hij gehoopt had, dat alle eerlijke lieden een afschrik zouden hebben. Wel verre van die hoop te vervullen, schaarden andere mogendheden zich meer en meer om den Koning van Groot-Brittanje, die zich in December met de Staten-Generaal en den Keizer verbond.

Tot het bespreken der voorwaarden, was de heer Schimmelpenninck in Juni uit de Republiek naar Engeland vertrokken, waar hij met de heeren Witsen, Odijk en Dijkvelt, alsmede den gewonen ambassadeur van Citters, die er al waren, de Staten-Generaal buitengewoon moest vertegenwoordigen. Hoogst gewichtig waren de onderhandelingen, welke de genoemde heeren met eenige Britsche gemachtigden voerden. Nadat zij al eenig bezwaar hadden geopperd tegen de voorgestelde bepaling, dat beide mogendheden niet dan tegelijk vrede zouden sluiten, kwam een ander punt van geschil, hetwelk een beginsel gold. De Engelschen, die in oorlogstijd bijna alles geoorloofd vinden, wat den vijand kan schaden, drongen er namelijk op aan, dat men den onzijdigen niet alleen den handel in contrabande, maar ook allen handel op Frankrijk zou verbieden. Te vergeefs beriep Witsen zich op de gebruiken en de verplichtingen der Republiek, totdat hij eindelijk, in overleg met Heinsius, die inmiddels tot Raadpensionaris van Holland benoemd was, toegaf en de overeenkomst met bevende hand toekende. Ook van Citters moest voor de meerderheid zwichten.

Reeds voor de teekening van het tractaat, hadden de Engelschen de geheele Fransche kust in staat van blokkade gesteld. Nu verklaarden ook de Staten-Generaal, met prijsgeving van een Nederlandsch beginsel, dat zij, evenals de Koning van Groot-Brittanje, het personeel hunner vloot hadden bevolen, alle havens en baaien van den Allerchristelijksten koning te sluiten en alle schepen, naar Frankrijk bestemd of met Fransche goederen geladen, aan te houden, waar deze zich mochten bevinden. Alleen die schepen, welke nog onbekend met den inhoud van dit plakkaat waren uitgezeild, zou men eenvoudig afwijzen, en bijaldien zij uit eene Fransche haven kwamen, tot het terugbrengen hunner lading nopen. Alle aanhoudingen, die op grond

van dit plakkaat rechtmatig geoordeeld werden, zouden het verlies van schip en lading ten gevolge hebben.

Zweden en Denemarken, die er als neutrale mogendheden vooral door bedreigd werden, kwamen tegen die louter fictieve blokkade op, en wisten later door eene flinke houding eenige veranderingen te bewerken. Zij ondervonden nadeelen genoeg van de verschillende voorschriften, welke de oorlogvoerende mogendheden, bij gemis van algemeen gevolgde, ieder voor zich gaven. Frankrijk, vroeger zeer gematigd, had in 1681 en 1689 ook wetten gemaakt, die met de bestaande overeenkomsten niet strookten.

Hoe onbillijk de Britten op het punt van zeerecht zelfs tegen hunne vrienden waren, bleek uit de wijze, waarop zij zich het recht aanmatigden uitspraak te doen over de prijzen door Nederlanders in Engelsche havens opgebracht, zich beroepende op hunne landswetten, die meer gezag hadden, dan alle door den Koning gesloten tractaten. Is het wonder, dat Willem III begon te lachen, toen de Nederlandsche gezanten hem eens ter loops vroegen, of er geene kans zou bestaan voor het intrekken der Acte van Navigatie?

Noch bij het sluiten der overeenkomst, noch door volledige en prompte afdoening der voorschotten, toonden de Britten zich dankbaar voor de inderdaad edelmoedige hulp, die zij van de Republiek hadden ontvangen.

Tegen het einde van 1689 zonden de Staten-Generaal den heer de Wild naar Engeland om de uitrusting van het volgende jaar te bespreken, die men voor de Republiek, evenals vroeger, op 30 schepen, 9 fregatten en 4 branders vaststelde, welk getal de onzen tot eigen veiligheid nog met enkele bodems vermeerderden. Van eene vloot van 30 Nederlandsche en 50 Britsche schepen was het nu billijkerwijs te verwachten, dat zij bestand zou wezen, tegen elke macht, die Lodewijk XIV kon uitzenden. Maar zij was ongelukkig niet bijeen op het tijdstip, waarop zij moest handelen.

In Maart 1690 vertrok de Vice-Admiraal Almonde, vereenigd met een Engelsch eskader onder Russell, hetwelk de bruid van den Spaanschen Koning moest overbrengen. Na dit gedaan te hebben, keerde Russell met eenige Britsche en Nederlandsche schepen terug, de zorg voor de koopvaarders, die zich insgelijks bij de oorlogsvloot bevonden, overlatende aan een vereenigd eskader onder Killigrew en Almonde, die tevens zoo mogelijk moesten verhinderen, dat zich weder een Fransch eskader uit Toulon naar Brest begaf. Zij werden echter door een storm beloopt, waarin het Nederlandsche schip de *Ridderschap* (66) verging en de *Vrijheid* (72) zooveel schade bekwam, dat het vooreerst geen dienst kon bewijzen. Dientengevolge waren niet alle schepen gereed, toen de bevelhebbers den 22sten Mei vernamen, dat Chateaurenaud met het bewuste eskader uit Toulon in aantocht was. Toch staken zij in zee om hem den weg te versperren, hetgeen hun evenwel niet gelukte, dewijl de Fransche bevelhebber den strijd ontweek en zich door kracht van zeilen aan de vervolging onttrok. Dat hij zodoende onverlet te Brest aankwam, had een overwegenden invloed op het lot der hoofdvloot, waar hij met zijne schepen op het beslissende oogenblik tegenwoordig was, terwijl Almonde en Killigrew met de hunne te laat opdaagden.

Nog in een ander opzicht had de fortuin het plan van Lodewijk XIV begunstigd, daar eene vloot van 36 oorlogsschepen, die in Maart vele transportvaartuigen, ter ondersteuning van Jacobus, naar Ierland had geleid, reeds in het begin van Mei weder behouden te Brest was aangeland, om vereenigd met de schepen uit Toulon en andere, de aanzienlijke macht te vormen, welke Lodewijk XIV dit jaar in zee wenschte te brengen.

Daarentegen was zelfs het eskader van Shovel, dat in April op de kusten van Ierland gekruist en in Juni Willem III overgevoerd had, niet eenmaal tegenwoordig, toen de Graaf van Torrington

den 2^{den} Juli op de reede van St. Helens ten anker liggende, eensklaps vernam, dat eene talrijke Fransche vloot zich in het Kanaal bevond.

Geen wonder dat hij aarzelde met 35 Britsche en eenige Nederlandsche schepen, die eerst twee dagen later tot 22 aangroeyden, een strijd te wagen tegen minstens 75 Fransche bodems, die onder het bevel van den Graaf de Tourville met een gunstigen wind naderden. Hoe men denke over het later gedrag van den Britschen bevelhebber, er bestaat geene reden hem te verwijten, dat hij wel uitliep, doch evenals Tromp en andere bevelhebbers, wier trouw en dapperheid boven allen twijfel verheven zijn, aanvankelijk voor de overmacht week, om deze in een nauwer vaarwater of in de nabijheid van banken met voordeel te kunnen bestrijden. Zijne bewering, dat hij, door tijd te winnen, misschien de komst van Killigrew en Almonde zou kunnen afwachten, is bovendien niet van allen grond ontbloot.

Terwijl beide vloten wegens den wind, die inmiddels naar het oosten was geloopt, laveerende meer en meer de Hoofden naderden, spoorden de gouvernementen hunne opperbevelhebbers tot den strijd aan. Den 7^{den} Juli ontving Tourville van den Marquis de Seignelay, die zijn vader Colbert in het bestuur der Fransche marine was opgevolgd, een bevel, waaraan hij echter om redenen, die hem voldoende toeschenen, geen gehoor gaf. Twee dagen later kreeg ook Torrington een brief van Koningin Maria, waarin deze, tijdens de afwezigheid van haren gemaal met het bestuur der zaken belast, hem tot het gevecht aanmaande.

Men wachtte in Engeland ieder oogenblik het uitbreken eener samenzwering, welke de Franschen door hunne nabijheid moesten begunstigen, en zag dus met schrik, hoe de vloot, waarop de hoop der welgezinden was gevestigd, het Kanaal ruimde. Dit bewoog de Koningin, onder den indruk van het bericht, dat te Fleurus door de bondgenooten met nadeel gestreden was, haren Admiraal den gemelden brief te schrijven, dien hij als een stelligen last beschouwde.

Den 10^{den} Juli, bij het aanbreken van den dag, ging Torrington, die wegens den nog altijd heerschenden oostenwind naar goedvinden kon naderen, met de vloot der bondgenooten onder zeil. Op dit tijdstip waren de Franschen echter niet gereed, daar Chateaurenaud met zijn eskader schier even ver van de hoofdmacht, als van de bondgenooten verwijderd lag. Maar dezelfde wind, waarmede deze op hem afkwamen, schonk hem de gelegenheid zich nog in tijds met Tourville te vereenigen, zoodat de Fransche vloot, op de hoogte van Bevesier (Beachy-head), behoorlijk in linie geschaard lag, eer de Nederlandsche en Britsche schepen omstreeks acht uren in den voormiddag zich tot den aanval gereed maakten.

Ten gevolge van een sein des opperbevelhebbers aan de beide eskaders, die als voor- en achterhoede de einden zijner linie vormden, naderde Evertsen, die met de Nederlandsche schepen de voorhoede uitmaakte, de Fransche vloot, waartegen hij reeds te negen uren het vuur kon openen. Volgens zijne eigene verklaring, bevocht hij met zijn eskader dat van Chateaurenaud, gedurende den voormiddag, niet zonder vrucht, schoon hem en den zijnen voortdurend een dreigend gevaar boven het hoofd hing, dat sommigen aan een misslag van hem zelven wijten. De voorste schepen van zijn eskader lagen namelijk niet tegenover de uiterste schepen der Fransche linie, die nu de gelegenheid konden zoeken eenige Nederlandsche bodems te enfileeren of hen tusschen twee vuren te brengen. Slaagde Villette, wien dit werkelijk door Chateaurenaud was opgedragen, hierin niet ten volle, dan strekten zijne manoeuvres toch om het Nederlandsche eskader zeer te bemoeielijken, terwijl de meeste schepen daarvan het om andere redenen al hard genoeg te verantwoorden hadden. Een blik op het overige gedeelte der vloot zal dit voldoende ophelderen. ¹⁾

¹⁾ *Wagenaar begaat, XVI p. 111, een zonderlingen misslag, door het centrum onder Herbert en de achterhoede onder Torrington te stellen. Rapin plaatst Callenburg ten onrechte in het centrum, en Guérin, die zegt, dat men Sue niet als evangelie moet aannemen, noemt van de Putte als bevelhebber van het centrum.*

Slechts een half uur later dan Evertsen, had Delavall met de Britsche achterhoede het tegenovergestelde einde der Fransche linie aangetast, waar hij, ten minste aanvankelijk, vrij ernstig en niet zonder gunstigen uitslag vocht. Daar zijn eskader ook de achterste schepen bezig hield, verkeerde het niet in gevaar om van dien kant verdubbeld te worden, hetgeen alleen kon geschieden, wanneer Fransche schepen van de andere zijde der achterhoede of van het centrum zich tot dit einde buiten de linie begaven. Er was toch eene ontzaglijke ruimte tusschen de eskaders van Evertsen en Delavall, waar de Fransche schepen schier werkeloos lagen, omdat slechts nu en dan sommige bodems van het centrum der vereenigde vloot iets tegen hen beproefden, zonder evenwel meer, dan tot op een half kanonschot afstand te naderen. Torrington deed het, zooals men later voorgaf, omdat hij toch de geheele linie niet kon bestrijden, en nu, boven den wind liggende, een wakend oog kon houden op de beide eskaders die in het gevecht waren, ten einde onmiddellijk hulp te verleen, waar dit noodig bleek. Ware zijn plan gelukt, dan had men vermoedelijk het doorzicht van Torrington geroemd.

Doch het mislukte ten eenen male, daar eene windstilte, die omstreeks den middag inviel, alle berekeningen deed falen.

Evertsen verklaarde, dat zijn eskader, om dezelfde reden, wat in verwarring geraakte en niet van de Franschen kon afkomen. Hij moest den strijd nog vijf uren voortzetten, zonder dat er hulp kwam opdagen, terwijl zijne schepen meer en meer te midden van die des vijands dreven. Eene opening, die hij in de vijandelijke linie had gemaakt, door een der Fransche schepen te doen wijken, baatte hem weinig, dewijl het niet geraden was, met zijne ontredderde schepen door de vijandelijke linie heen te breken. Inmiddels kreeg hij ook met enkele bodems van het Fransche centrum te doen, waardoor zijn toestand nog hachelijker werd. Onder dit alles handhaafden hij en de zijnen den voorvaderlijken roem, doch niet zonder belangrijke verliezen aan materieel en personeel. Welk eene ontzettende schade leed niet de Schout-bij-nacht Schey, die op de *Princes Maria* (92) nagenoeg 25.000 pond buskruit verschoten, en alleen in het hol van zijn schip, niet minder dan 140 schoten deels onder, deels boven water bekomen had. Met andere bodems was het weinig beter, zoo niet erger gesteld, waarom Evertsen eindelijk maatregelen moest beramen, om 's lands eskader tegen volslagen ondergang te behoeden.

Hierbij kwam de stilte, waaraan ook hij de werkeloosheid van Torrington toeschreef, hem uitmuntend te stude. Want zij bood hem de gelegenheid, om met zijne schepen, welke tijdens de ebbe hoe langs hoe meer dooreen en in de nabijheid der Franschen geraakten, onverwacht, met staande zeilen ten anker te komen. Natuurlijk verliep er eenige tijd, alvorens de Franschen dit bespeurden en insgelijks het anker lieten vallen, waarin meer ruimte tusschen de strijdende partijen kwam, hetgeen den onzen verademing schonk, al ware het dan slechts tijdelijk. Over die krijgslust zelve, hetzij dan al of niet op last van den opperbevelhebber volbracht, bewaarde Evertsen het stilzwijgen. In zijn brief staat eenvoudig: *„de beide vlooten, door het Ty van den ander gedreven zynde.”*

Torrington had, volgens alle berichten, tot dusverre weinig of niets gedaan. Delavall, die met zijn eskader in het gevecht was geweest, had zijn vuur merkkelijk doen verflauwen, toen dat der Nederlanders nog onafgebroken werd voortgezet. Was dit alles niet opzettelijk geschied, dan

moesten de Britten ten minste nu hun uiterste best doen, om de zwaar beschadigde schepen hunner bondgenooten te redden. Hiertoe lieten zij eenige bodems met de ebbe, tusschen de onze en den vijand drijven, hetgeen wel de reden zal wezen, waarom de Schout-bij-nacht Schey later verklaarde, dat er over de houding van den opperbevelhebber, na het gevecht, niet te klagen viel, ofschoon Evertsen ook deze manoeuvre verzwijgt.

Donker zag het er uit voor het Nederlandsche eskader, waarop de Schout-bij-nachts van Brakel en Dik met vele officieren en matrozen gesneuveld waren. Behalve de *Vriesland* (68), die veroverd en door den vijand in brand gestoken was, lagen de schepen wel buiten oogenblikkelijk gevaar, doch in zeer ontramponeerden toestand. Vele moesten eerst geboegseerd en daarna op sleeptouw genomen worden. Wat een geluk voor de onzen, dat op dit tijdstip de galeien, die Tourville bij den ingang van het Kanaal had achtergelaten, niet tegenwoordig waren.

Ofschoon de Franschen er niet zonder schade afkwamen, en sommige bevelhebbers zelfs gebrek aan amunitie kregen, zoo hadden zij toch geene schepen verloren, en waren verreweg de meeste in voldoende staat, om het behaalde voordeel te vervolgen. Vier dagen lang bleven zij nog in de nabijheid der vereenigde vloot, evenals deze, met de ebbe ten anker komende en met den vloed laveerende. Hadden zij hunne slagorde minder bewaard en ieder schip maar laten doen wat het kon tegen de vloot van Torrington, waarbij zich de ontredderde schepen der onzen bevonden, dan zouden hun vermoedelijk nog sommige daarvan in handen gevallen zijn. Nu kregen de bondgenooten gelegenheid enkele bodems, die hun tocht belemmerden, onder den wal in veiligheid te stellen, andere te vernielen. Doch terwijl de Britten slechts één schip, de *Anna* (70), moesten verbranden, waren de onzen genoodzaakt nog een zestal der vernieling prijs te geven, namelijk de *Noord-Holland* (72), het *Wapen van Utrecht* (64), de *Maagd van Enkhuysen* (72), de *Gekroonde Burg* (62), de *Tholen* (60), en de *Elswout* (52). Weinig scheelde het, of de *Maas* (62) had een dergelijk lot van de Franschen ondergaan, toen kapitein Snellen dien bodem in veiligheid poogde te brengen; maar hij slaagde er in, de tegen hem uitgezonden fregatten af te weren en bereikte later Goeree.

Den 15^{den} Juli was de vloot, welke daags te voren de Franschen had uit het oog verloren, op de hoogte van Dover, waar zich twee Commissarissen aan boord vervoegden, om een voorloopig onderzoek in te stellen. Zij betuigden Evertsen de hooge tevredenheid der Koningin over de wijze, waarop hij en de zijnen zich hadden gekweten, en vroegen hem tevens, wat hij van den opperbevelhebber dacht. Hierover liet hij zich hoogst voorzichtig uit, evenals in zijn schrijven aan de Staten-Generaal, bewerende dat Torrington zelf zich behoorde te verantwoorden. Hij kon echter niet verzwijgen, dat de gecombineerde vloot waarschijnlijk de victorie zou hebben behaald, indien de Engelschen met dezelfde hevigheid hadden gevochten als de onzen. Zoodra Torrington met het overschot zijner vloot op de Theems was aangeland, poogde hij door het wegnemen der boeien en andere maatregelen zich tegen een mogelijken aanval te vrijwaren. Welk eene stemming deze nederlaag te weeg bracht, kort nadat het leger der verbondenen insgelijks aanzienlijke verliezen had geleden, is te begrijpen. Terwijl men Evertsen en den zijnen een uitbundigen lof toezwaaide, hetgeen ook Torrington deed in een zijner brieven, uitte zich de verontwaardiging over de rol, welke de opperbevelhebber zelf had gespeeld. De Britsche zeeofficieren en matrozen waren schier uitzinnig, wegens de hun berokkende schande. Het gouvernement, dat eene uitbarsting vreesde, trachtte door gepaste maatregelen de gemoederen wat te bevredigen.

Nauwelijks was Torrington te Londen gekomen, waar hij een mondeling verslag uitbracht, of hij werd, in afwachting van een nader onderzoek, naar den Tower gevoerd. Bovenal lieten Willem

III en Maria niets onbeproefd om den ongunstigen indruk, dien het gebeurde in de Republiek moest maken, uit te wisschen of te verzachten. Men zorgde in Engeland voor de verpleging der gekwetste Nederlandsche zeelieden, en verklaarde zich bereid er de beschadigde schepen te herstellen. Ten spoedigste zond de Koningin een buitengewonen gezant aan de Staten-Generaal, om de Britten te verontschuldigen en alles aan te bieden, wat tot eenige vergoeding kon strekken. De Koning zelf schreef aan H. H. M. dat hij de geleden verliezen met smart had vernomen, er de verzekering bijvoegende, dat hij een nauwkeurig onderzoek zou instellen, en dat hij de schuldigen, anderen ten exempel, naar behooren zou doen straffen.

Zoodra de vijandelijke vloot den 14^{den} Juli de vervolging staakte, was voor Engeland niet alle gevaar geweken. Tourville bleef zich toch nog eene wijle in het Kanaal ophouden, en vertoonde er zich na eene korte afwezigheid andermaal. Doch hij kwam niet verder, zoodat hetgeen de Staten tot beveiliging der Nederlandsche kust verordenden, overbodig bleek te zijn. Zelfs in het Kanaal bepaalden de ondernemingen der Franschen zich tot eene landing, waarbij slechts enkele gewapende vaartuigen vernield en vele eenvoudige landlieden en visschers van have en goed beroofd werden.

Terwijl de Fransche vloot zich in de nabijheid der Engelsche kust ophield, konden echter de bondgenooten hunne verspreide schepen niet vereenigen. Killigrew en Almonde, eindelijk teruggekeerd, moesten den 23sten Juli te Plymouth binnenvallen, waar ook Shovel, die een tijd lang bij de Sorlings had gekruist, zich met enkele schepen bevond. Hier stelden allen zich in zoo goeden staat van tegenweer, dat de Franschen hunne plannen tegen de haven moesten opgeven. Eerlang kwam er verandering. Onder den invloed eener ernstige ongesteldheid van den Marquis de Seignelay, staakten de Franschen alle verdere bedrijven. Zij verlieten het Kanaal en legden nog in den loop van Augustus de meeste hunner schepen op. Hun vertrek schonk den bondgenooten de gewenschte gelegenheid, om de thans beschikbare bodems te vereenigen en hiervan nog elders gebruik te maken.

Daags na den ongelukkigen slag bij Bevesier, had Willem III aan de Boyne in Ierland een beslissend voordeel behaald op Jacobus, welke dientengevolge zelfs naar Frankrijk was teruggekeerd. Dit beurde de gemoederen niet weinig op, vooral daar het uitzicht gaf op eene spoedige onderwerping van het genoemde eiland. Hiertoe kon de vloot in het najaar nog krachtig medewerken.

Evertsen, die in het begin van September de Theems verliet, voegde zich, na te Duins ook de schepen van Almonde bij zich gekregen te hebben, den 26sten der genoemde maand bij de Britsche vloot te Spithead. Hier lagen nu 42 schepen van meer dan vijftig stukken bijeen, die onder het bevel van drie commissarissen nieuwe troepen naar Ierland brachten en veel tot de inneming der stad Cork bijdroegen. Den 12^{den} October, vier dagen na deze heuglijke gebeurtenis, keerde de vloot terug, met achterlating van eenige bodems te Cork en van een klein eskader bij de Sorlings. Te Duins, waar ook Shovel met andere schepen binnenviel, werd de vloot ontbonden. Evertsen kon zich dus met de Nederlandsche schepen naar het vaderland begeven, uitgezonderd enkele, die onder den Schout-bij-nacht Schey moesten achterblijven. Behalve de gemelde verliezen, had de Republiek nog andere te betreuren. In September was de *Cortgene* (50) verongelukt, en daarna was de *Zeelandia* (64), die voor Duinkerken gelegen en in de Noordzee gekruist had, bij het binnenkomen te Duins vergaan. Deze rampen deden het verlies der Republiek, binnen een jaar tijds, tot niet minder dan twaalf groote schepen klimmen. Hoognoedig was dus het besluit der Staten tot den aanbouw van 18 nieuwe.

Handel en zeevaart waren, na het uitbreken der vijandelijkheden, verbazend gestremd, hoewel de nadeelen, door de kapers van Duinkerken en andere plaatsen den onzen toegebracht, aanvankelijk weinig te beteekenen hadden. De gevechten tegen deze gevreesde belagers van den Nederlandschen eigendom geleverd waren tot dusverre schaarsch. Leefde dan Jan Bart niet meer, of was de oude veerkracht bij hem uitgedoofd? Hierop zouden de volgende jaren, niet zonder toedoen der Britten, een maar al te duidelijk antwoord geven. Men kon dit met recht, aan de zorgeloosheid onzer bondgenooten wijten, omdat zij in 1689 het geluk hadden gehad, hem en den weinig minder geduchten Forbin, in handen te krijgen, doch beiden uit hunne gevangenis te Plymouth lieten ontsnappen. De reden, waarom zij niet aanstonds als kaperkapiteins waren opgetreden, is te zoeken in hunne tegenwoordigheid op de vloot van Tourville, waaraan het Fransche gouvernement alle beschikbare krachten had besteed. Eerlang zou men hier te lande weder meer dan genoeg van hunne ondernemingen hooren.

Andere belemmeringen van den handel sproten voort uit de algemeene verbodsbepalingen, die tevens de Noordsche mogendheden ten zeerste ontstemden. Zweden aarzelde zelfs met het verleenen der toegezegde hulp, en verbond zich tot eene soort van gewapende neutraliteit met Denemarken, dat bij wijze van represailles eenige Nederlandsche schepen in de Sond aanhield. Een en ander noopte de Staten-Generaal en den Koning van Groot-Brittanje, door eene nadere overeenkomst, de hoofdbezwaren der genoemde mogendheden uit den weg te ruimen. Hamburg, dat zich met reden verongelijkt gevoelde, omdat men in Engeland zelfs schepen opbracht, die voor de oorlogsverklaring waren vertrokken, lokte een speciaal verbod uit voor de kooplieden dier stad, welke zich later slechts noode aan de bevelen des Keizers onderwierpen. Spanje handhaafde het handelsverbod met de uiterste gestrengheid.

De Staten-Generaal ondervonden niet dan al te zeer, hoe moeielijk dit viel. Nadat zij allen, die den Koning van Frankrijk de gewone oorlogscontrabande, alsmede scheepsbehoeften en verschillende metalen toevoerden, reeds zonder genade, als verraders des vaderlands met den dood bedreigd hadden, baarde hun de invoer van Fransche waren nieuwe moeite. Hiertoe bezigde men allerlei kunstgrepen. Zelfs brachten sommige commissievaarders de verboden goederen mede, onder den schijn van die te hebben veroverd, hetgeen aanleiding gaf tot verschillende plakkatens, volgens welke allen, die zich aan dergelijke overtreding schuldig maakten, en allen, die het oogluikend aanzagen, met boeten, verbanning, geeseling, ja zelfs met de galg gestraft zouden worden. Genoeg om te doen zien, dat het nog al wat inhad om den verboden handel te weren.

Tot een besluit der gebeurtenissen van dit jaar, kan de afloop der zaak van Torrington strekken. Deze had al maanden lang in den Tower doorgebracht, eer men het eens was over de rechtbank, die hem, als Admiraal en Pair van het rijk, moest vonnissen. Zoodra het Hoogerhuis, met kleine meerderheid, er genoeg mede had genomen, dat het aan een krijgsraad zou worden opgedragen, zocht de beschuldigde heul bij het Lagerhuis. Hier verdedigde hij zijn gedrag in hevige bewoordingen, waarbij hij zelfs de onzen niet spaarde. De Nederlandsche schepen waren, volgens zijne bewering, alleen ten gevolge van de overhaasting hunner bevelhebbers verdubbeld, terwijl hij tot hun geluk inmiddels den wind had behouden, het gouvernement had hem niet voldoende ingelicht, aangaande den staat van 's vijands vloot, en de zijne niet genoeg versterkt. Al wat hij aanvoerde leidde echter niet tot het doel, daar men hem in December voor een krijgsraad van twaalf Britsche officieren bracht, die aan boord van de *Kent* onder het voorzitterschap van Delavall zitting hield.

Behalve een aantal Britsche officieren, meest allen van lagen rang, hoorde men er ook den Schout-bij-nacht Schey en de Nederlandsche kapiteins Taelman en Swaen. Het getuigenis der beide laatsten klonk niet zeer bezwarend voor den opperbevelhebber; dat van den eerste wel. Uit het tamelijk grappig tafereel, dat de Nederlandsche Schout-bij-nacht zelf van zijn verhoor ophing, is op te maken, dat hij, ondanks zijne gebrekkige kennis van de Engelsche taal, zich nog al weerde. Nadat hij zijne meening duidelijk had uiteengezet, verdrotten hem de vragen naar allerlei bijzaken. Maar toen, bij eene opsomming van hetgeen zijne landgenooten vroeger tegen overmacht hadden gedaan, verscheidene leden tegelijk hem in de rede vielen, verloor hij zijn geduld. Luidkeels riep hij, dat men hem niet zou overbluffen, er de weinig vleierende opmerking bijvoegende, dat de vergadering meer naar een nest met jonge vogels,¹⁾ dan naar een krijgsraad geleek.

¹⁾ *Rapin-Thoyras zegt: oiseaux. In de Nederlandse berichten is het woord uitgelaten. Misschien zal hij wel spreeuwen of iets dergelijks hebben gezegd.*

En het bleef er niet bij. Want zoodra een der aanwezigen eenigen twijfel opperde, aangaande het gedrag der Nederlanders zelven, en meer bepaald dat van Callenburg, greep de Schout-bij-nacht den spreker bij diens rok, vragende wat hij er voor een was en of hij bereid was satisfactie te geven. Onder protest tegen het verhandelde, verliet Schey het Britsche vlaggenschip, met de verklaring, dat hij zich tot den Koning zou wenden.

Deze toch had, in zijn brief aan de Staten-Generaal en later bij de opening van het Parlement, uitdrukkelijk beloofd, dat hij een voorbeeld zou stellen. Dit ware hem licht gevallen indien de krijgsraad het schuldig had uitgesproken. Maar deze sprak den opperbevelhebber, in weerwil van alle tegen hem ingebrachte bezwaren, ten eenen male vrij. Dientengevolge kon Torrington zegepralend naar de hoofdstad terugkeeren, waar de stemming blijkbaar zeer in zijn voordeel veranderd was. Nu begreep Willem III, dat hij, tot behoud der goede verstandhouding, ten minste iets moest doen, om zijne land- en bondgenooten te bevredigen, die zich ongestraft ter slachtbank gevoerd waanden. Hij weigerde den vrijgesprokene te ontvangen en ontsloeg hem uit den dienst. Bij de grootsche plannen, die men tot gemeenschappelijke bestrijding van Frankrijk had gevormd, kon de man, die het vertrouwen van den bondgenoot had verbeurd, in geen geval aan het hoofd der vereenigde zeemacht blijven. Opmerkelijk is het, dat men, kort na het gebeurde, de schuld niet meer uitsluitend bij Torrington zocht. Reden te over, om hier met een enkel woord aan te stippen, wat er van een onpartijdig standpunt over diens handelwijze te zeggen valt. Met al zijne losbandigheid, was hij een der bekwaamste en dapperste zeeofficieren, die men slechts in de eerste opwelling van lafhartigheid kon beschuldigen. Aan verraad, ofschoon in die dagen onder de Britten niet zeldzaam, is bijna niet te denken. Des te meer aan beleedigd eergevoel, nu de Koningin den strijd had bevolen, en wel op raad eener commissie, waartoe Russell, een verklaard tegenstander van den Admiraal, behoorde. In zijn eerste schrijven, onmiddellijk na het gevecht, had Torrington zich reeds aldus uitgelaten: „*God almachtig weet alleen, wat de gevolgen van dezen ongelukkigen slag zullen wezen; maar ik durf stellig verzekeren, dat ik, indien ik vrijelijk had kunnen begaan, elken aanslag tegen de kust zou hebben verhinderd, en de schepen uit het westen zou hebben bereilgd. Had ik den slag uit eigen beweging ondernomen, ik zou niet weten, wat te zeggen; maar dat ik het op bevel heb gedaan, zal mij, naar ik hoop, van blaam zuiveren.*”

Dit geschiedde echter niet volkomen. Zelfs wie hem vrijspreekt van lafhartigheid en verraad, wie ook de later opgegeven redenen voor de werkeloosheid van het centrum tot op zekere hoogte kan billijken, moet het afkeuren, dat een Admiraal te weinig had gerekend op eene verandering van de weersgesteldheid, en dat hij, bij eene altijd uiterst hachelijke onderneming, juist zijne bondgenooten het spits liet afbijten.

HOOFDSTUK XXXV.

Dood van den Luitenant-Admiraal C. Tromp. — Onbeduidende verrichtingen der vloot in 1691, onder Russelt en Almonde. — Kaapvaart. — Bijzondere gerechten. — Landingsplannen van Jacobus II in 1692. — Zeeslag bij La Hogue. — Verliezen der Franschen na het gerecht. — Werkeloosheid der bondgenooten. — Rampzalig lot eener koopvaardijvloot in 1693. — Kloek gedrag van de kapiteins Schrijver en van der Poel. — Latere gebeurtenissen.

Men kon tot dusverre waarlijk niet zeggen, dat het den bondgenooten was gelukt de macht van Lodewijk XIV eenigermate te knotten. Zelfs had de Fransche marine, kort geleden nog weinig in tel, zich thans een zeker overwicht verworven op de vereenigde vloot der beide mogendheden, die elkander vroeger de heerschappij der zee hadden betwist. Dit moest het nationale gevoel, zoowel in Groot-Brittanje als in de Republiek, ten diepste krenken en strekte inderdaad tot een spoorslag om den ijver te verdubbelen.

Terwijl in het voorjaar van 1691 druk werd gearbeid aan het uitrusten der benoodigde schepen, bezocht Willem III de Republiek, waar vele aanzienlijke personen hem kwamen begroeten. Onder hen behoorde ook de Luitenant-Admiraal C. Tromp, die sedert den vrede van Nijmegen niet meer in werkelijken dienst was geweest. Den grijzen held viel thans niet alleen eene heusche ontvangst te beurt, maar de Stadhouder opende hem zelfs het uitzicht op frissche lauweren, door hem het bevel op te dragen over het Nederlandsch eskader, dat zich eerlang bij de Britsche vloot zou voegen. Den 29sten Mei, voor dat het gereed was, overleed de Admiraal aan eene sleepende ziekte.

Hij word vervangen door Almonde, Vice-Admiraal onder het Collegie van Amsterdam, zeker omdat men in Holland ongaarne had gezien, dat het bevel over 's lands eskader nu al twee jaren door een Zeeuwsch Admiraal was gevoerd. Wel een klaar bewijs, dat het oude geschil in het binnenland bleef voortleven. Gelukkig bezat Holland thans vele bekwame vlagofficieren, zoodat er geene sprake behoefde te zijn van opoffering van 's lands belangen, ter wille van den ouderlingen naijver der provinciën.

Het eskader, dat zich onder den Vice-Admiraal Almonde met de Britsche vloot vereenigde, telde, behalve de kleinere vaartuigen en branders, 39 schepen van meer dan vijftig stukken, waaronder 6 van de Admiraliteit te Harlingen, die in geruimen tijd niets tot versterking der vloot had bijgedragen. De vereenigde macht, waarover Russell het opperbevel voerde, beantwoordde echter ook in 1691 niet aan de verwachting, hetgeen minder te wijten was aan hare bevelhebbers, dan aan het Fransche gouvernement, dat eene vloot onder Tourville uitzond, met uitdrukkelijken last hiermede geen slag te leveren, tenzij dit met groot voordeel kon geschieden.

Zelfs werd de wijze, waarop de Fransche Admiraal dientengevolge de vloot der bondgenooten zorgvuldig verreed, hem later tot eene eer gerekend. Daarentegen was hij niet geslaagd in het onderscheppen eener koopvaardijvloot, ter waarde van meer dan veertig millioen gld., welke de bondgenooten uit de Middellandsche Zee tegemoet zagen. Nu het Fransche gouvernement hem de verovering van dien kostbaren buit als zijne voornaamste laak had aangewezen, konden de onzen er zich op beroemen, dat Tourville zijn hoofddoel had gemist; want de rijk geladen vloot kwam, tot vreugde der Nederlandsche en Britsche kooplieden, en tot spijt der Franschen, behouden te Kingsale. Eerst daar nam de oorlogsvloot de koopvaarders onder haar geleide, zoodat men de heuglijke gebeurtenis inderdaad slechts voor een klein gedeelte aan hare tusschenkomst te danken had.

Met te meer reden kon men zich over de onbeduidende rol der vereenigde vloot beklagen, omdat zij eene laatste poging tot ondersteuning der partij van Jacobus in Ierland niet had verhinderd, en evenmin, dat eindelijk de aanhangers van dien vorst, na eene beslissende nederlaag, ongemoeid Frankrijk bereikten. De onderwerping van het eiland, die weldra volgde, had men dus niet aan de krachtige medewerking der zeemacht te danken.

Op den uitslag van het bewaken der haven van Duinkerken, welks kapers zich weer begonnen te vertoonen, viel insgelijks niet te roemen. Immers hadden acht Nederlandsche schepen en een gelijk aantal fregatten, onder kapitein van Toll, benevens een zestal Britsche schepen, niet belet, dat Jan Bart in Juli met enigen der zijnen was uitgelopen, hetgeen de vernieling van acht of negen onzer haringbuizen en de vermeestering van een onzer konvooiers ten gevolge had. Eenigermate werd die op zich zelf weinig beduidende schade vergoed door onze eigen commissievaarders, waarvan er velen aan de gebroeders Sautijn en anderen in Zeeland toebehoorden. Nauwelijks was de kaapvaart in Juli 1691 opengesteld, of er liepen, alleen in de genoemde provincie, meer dan dertig schepen tegelijk uit, die evenals de later vertrokken eene menigte prijzen oprachten, maar door overdreven ijver den onzijdigen vaak reden tot klagen gaven.

Bij gemis van belangrijke gebeurtenissen op groote schaal, was men in de Republiek opgetogen over de manhaftigheid door sommige Nederlandsche zeelieden in bijzondere gevechten aan den dag gelegd. Zoo was de bemanning van de *Duinwijk*, na op de hoogte van kaap St. Vincent een herhaalden aanval van twee Algerijnen afgeslagen, en hierbij den kapitein, den opperstuurman, benevens vele anderen verloren te hebben, met den zwaar gehavenden bodem te Cadix, de plaats harer bestemming, binnengevallen.

Even verdienstelijk had kapitein Opmeer zich gekwetend, toen zijn schip, de *Juffrouw Louise*, in Augustus door vier Fransche schepen was aangetast. Na eene vruchteloze poging om te ontzeilen, had hij het aangeboden kwartier met eene volle laag beantwoord en vervolgens een hopeloozen strijd gevoerd, totdat zijn schip in brand geraakte. Nu zocht de bemanning een goed heenkomen, deels met de sloep, deels met de boot, deels door eenvoudig over boord te springen. Opmeer zelf was anderhalf uur te water geweest, toen de Franschen er in slaagden hem, evenals anderen, op te visschen. Hij had zijn schip zien verbranden en oogstte zelfs den lof zijner bestrijders.

Omstreeks denzelfden tijd was het schip de *Romein*, in de Spaansche Zee, door drie Algerijnen niet minder dan zesmaal in brand geschoten en vijfmaal geënterd. Na het sneuvelen van den kapitein en anderen spraken sommigen van overgave. Maar de bottelier, die later schreef: „*Toen was ik, Dirk Monnes, het opperhoofd tusschendeks,*” behield het veege schip; want hij verklaarde, in de gemelde hoedanigheid, dat hij liever den brand in het kruit zou

steken, dan zich over te geven, en weerde zich vervolgens dermate, dat hij den bodem, waarop schier alles kort en klein geschoten was, toch uit 's vijands handen redde en te Lissabon bracht.

Zoolang de natie nog zulke mannen onder hare zeelieden telde, mocht zij de hoop voeden, dat ook hare vloot zich naar den eisch zou kwijten, indien de gelegenheid tot handelen zich slechts aanbood. En dit geschiedde eerlang, ten gevolge der nieuwe plannen van Lode wijk XIV. Na het verlies van Ierland, besloot men aan het Fransche hof tot eene landing in Engeland. Hiertoe verzamelde zich, in den aanvang van 1692, op de kust van Normandïe eene legermacht onder het opperbevel van den Maarschalk de Bellefonds. Driehonderd transportschepen moesten haar, onder bescherming der Fransche vloot, overbrengen. Jacobus zelf begaf zich naar de legerplaats en poogde het Engelsche volk op zijne terugkomst voor te bereiden door eene declaratie, waarin hij Willem III als een overweldiger en een anderen Nero afschilderde. Maar noch dit stuk, noch de onderhandelingen met sommige Engelschen, om hen tot ontrouw te bewegen, hadden de beoogde uitwerking. De Schout-bij-nacht Carter hield de hem gedane aanbiedingen voor de Koningin niet geheim, en Russell, ofschoon in verboden correspondentie met Jacobus, was toch niet voornemens, als Admiraal en Engelschman, zich aan plichtverzuim schuldig te maken. Hij verzekerde tenminste der tegenpartij, dat hij de verwachte Fransche schepen zou bevechten, al stond Jacobus zelf op het dek.

Willem III, die zich in Maart naar de Republiek had begeven en hier vervolgens nadere berichten ontving van de toebereidselen op de Fransche kust, schreef den 4^{den} Mei aan Heinsius, dat hij nu werkelijk eene landing begon te duchten, die men vermoedelijk niet beter zou kunnen verijdelen, dan door het spoedig uitloopen der Nederlandsche schepen. Reeds den 7^{den} Mei vertrokken er eenige uit Texel onder Almonde, die inmiddels tot Luitenant-Admiraal bij het Collegie van Amsterdam, en tot ergernis der Staten van Zeeland, weder tot bevelhebber van het Nederlandsche eskader benoemd was. Bij het uitzeilen geraakte *Het Wapen van Reygersbergh* (74), een nieuw schip, aan den grond en ging verloren. De gansche equipage, op drie man na, kwam er echter af. Twee dagen later vertrokken andere schepen, die zich onder den Schout-bij-nacht van der Goes, evenals de eerstgemelde, op de hoogte van Rye, met de Britsche vloot vereenigden. Deze zeilde vervolgens naar de baai van St. Helens, waar zich nog enkele bodems onder de vlag schaarden. Omstreeks half Mei kon Russell, als opperbevelhebber der vereenigde vloot, over niet minder dan 88 schepen van vijftig tot honderd stukken beschikken, ongerekend een dertigtal kleinere en 19 branders. Het daaronder begrepen Nederlandsche eskader bestond uit 26 schepen van meer dan vijftig, 8 van zes-en-twintig tot zes-en-veertig stukken, alsmede 10 kleinere en 7 branders. De geheele vloot telde 6756 stukken en 38.000 man.

Nu waren de bondgenooten beter geslaagd in het samentrekken hunner macht, dan de Franschen. Tourville lag te Brest met 44 schepen en 13 branders, die te zamen 3240 stukken en 21.000 man aan boord hadden. Hij verbeidde er een eskader, dat onder d'Estrées uit Toulon was vertrokken, doch ten slotte wegens storm niet ter bestemder tijd kwam, waar het wezen moest. Die tegenspoed, in verband met de tijdige komst van het Nederlandsche eskader, stelde alles, naar de meening der Franschen, dermate op losse schroeven, dat zij op de kust van Normandië eenige ingescheepte troepen weder hadden ontscheept, toen zij eensklaps vernamen, dat Tourville met zijne oogenschijnlijk niet toereikende macht naar het Kanaal stevende.

Lodewijk had dit bevolen, in den waan dat de Nederlandsche schepen er nog niet waren en dat vele Britten, uit gehechtheid aan Jacobus, ten minste buiten gevecht zouden blijven, indien zij

zich al niet aan de zijde der Franschen scharden. Op het gemis aan havens in het Kanaal, waar zijne schepen zich des noods konden bergen, schijnt hij volstrekt niet te hebben gerekend, ofschoon het voorbeeld der Spaansche Armada in 1588 had geleerd, hoe noodlottig dit zelfs voor eene machtige vloot kon worden. Daar Lodewijk spoedig vernam, dat sommige gegevens niet juist waren, zond hij renboden met tegenbevel naar de kust, waar aanstonds tien vaartuigen in zee staken, om den Admiraal op te zoeken. Geen daarvan bereikte hem echter in tijds, zoodat hij geheel onkundig bleef van de veranderde zienswijze des Konings.

Aangaande de stemming der Britsche zeeofficieren liepen inderdaad slechte geruchten. Deze hadden zelfs aanleiding gegeven tot een schrijven van Lord Nottingham aan het personeel der vloot, waarin hij verzekerde, dat Koningin Maria alles voor lasterlijke uitstrooisels hield en ten volle op hare officieren rekende. Die verklaring, wel geschikt om sommige weifelaars tot inkeer te brengen, ontlokte aan het personeel een adres van trouw, dat alle bevelhebbers teekenden, uitgezonderd Russell.

Twee dagen later ging de vereenigde vloot van St. Helens onder zeil, op het bericht dat de Franschen in aantocht waren, en den 29sten Mei, tusschen drie en vier uren in den morgen, kregen de beide vloten elkander in 't zicht, omtrent zes mijlen van kaap Barfleur.

Tourville, die het voordeel van den wind had, liet zijne schepen bijdraaien en seinde de bevelhebbers aan boord. Deze vonden den strijd onder de gegeven omstandigheden niet geraten, doch verklaarden zich hiertoe bereid, nadat hun de bevelen des Konings waren medegedeeld. Vermoedelijk heeft ook de Admiraal, evenals aanvankelijk zijn meester, niet dan al te zeer op den afval der Britten gerekend; want het besluit, dat hij nam, om den strijd tegen zulk eene overmacht aan te vangen, en zodoende alles in de waagschaal te stellen, ware anders, volgens een onzer vlagofficieren, niet te houden voor een bewijs van couragie of beleid, maar wel van „*temeriteit ofte dolligheid.*”

Intusschen waren hij en andere Nederlandsche zeeofficieren ook voor zich zelven niet zeker van de houding der Britten, voor en aler deze doorslaande blijken van hunne gezindheid hadden gegeven.

Russell, voornemens zelf zijn plicht te doen, had bij de laatste inspectie der vloot, met zinspeling op de loopende geruchten, tot de bemanning gezegd: „*Indien uwe bevelhebbers zich als verraders gedragen, werpt hen over boord, en mij in de eerste plaats.*”

Zoodra het beslissend oogenblik was aangebroken, liet ook hij zijne schepen bijdraaien, formeerde voor acht uren zijne linie van batalije en wachtte den aanval bedaard af. Almonde lag met de Nederlandsche schepen in de voorhoede, Russell in het centrum, John Ashby in de achterhoede.

Wegens het afnemen van den wind, naderden de Fransche schepen niet dan uiterst langzaam, en konden eenige bodems hunner voorhoede eerst tusschen tien en elf uren de voorste schepen der Nederlanders aantasten. Opmerkelijk dat d'Amfréville, de bevelhebber der Fransche voorhoede, wiens eskader niet talrijk genoeg was om alle Nederlandsche schepen bezig te houden, hier nagenoeg hetzelfde deed, wat men twee jaren geleden Torrington zoo kwalijk had genomen. Hij bleef toch met een deel van zijn eskader op een afstand, terwijl andere schepen van de voorhoede en het centrum in het gevecht waren. Wel verre van dit evenwel te misduiden, prezen de Franschen later zijn gedrag, bewerende dat hij, door niet te vechten, de vloot had beveiligd.

Thans hadden de Nederlanders, wier voorste schepen tot omstreeks drie uren in den namiddag wat langer of korter bevochten werden, niet te klagen over de schade, die zij boven hunne

bondgenooten beliepen. Alleen het gewezen admiraalschip de *Zeven Provinciën*, dat vele schoten onder water had bekomen en met drie pompen nauwelijks was gaande te houden, moest na het gevecht met 18 dooden en een veertigtal gekwetsten worden opgezonden. De *Admiraal-Generaal*, het vlaggeschip van den Schout-bij-nacht van der Goes, dat veel schade aan want en rondhout, zelfs vier schoten door het hart van den grooten mast had gekregen, kon, evenals de *Amsterdam* en andere schepen, die eenig deel aan den strijd hadden genomen, voorloopig bij de vloot blijven. Maar de meeste Nederlandsche bodems, namelijk die, welke het dichtst bij de Engelsche hadden gelegen, waren volstrekt niet in de gelegenheid geweest iets te doen,

„daar het gedeelte, dat ons moest attaqueeren,“ zoo luidde het in een brief van kapitein Schrijver, *„geen lust hadde om geheelyk op ons af te komen; zodat de Vice-Admiraal van de Putte, wiens seconde ik gesteld ben, nevens mij en anderen van zyn smaldeel, niet een schoot hebben kunnen schieten met profijt, en consequentelyk niet een schoot hebben gedaan. Wy scheenen hier maar verzocht te zyn om toe te kyken, terwyl voor ons, na den tyd, achter ons dapper gerochten wierd.“*

Onwillekeurig rijst hier de vraag, of niet de Nederlandsche bevelhebbers, die geen vijandelijk schip tegenover zich kregen, evenals Villette in den slag bij Bevesier, pogingen hadden kunnen aanwenden, om al laveerende boven den vijand te geraken en sommige van diens schepen tusschen twee vuren te brengen. Russell had dit uitdrukkelijk bevolen, doch in de veronderstelling dat alle schepen der vijandelijke voorhoede zouden naderen.

Het waren echter niet de schepen van d'Amfréville, maar eerst de sterke tegenwind en daarna de invallende stilte, die onze bevelhebbers terughielden. Ook de Franschen moesten, uithoofde der stilte, hunne schepen laten boegseeren, toen zij zich wenschten te verwijderen. Russell verklaarde, dat Almonde het bevel niet had kunnen opvolgen en sprak als zijne overtuiging uit, dat de Nederlanders dit als een groot ongeluk beschouwden. En hoe schoon klinkt niet het oordeel van Macaulay, als hij zegt:

„De Nederlanders hadden inderdaad hun plicht gedaan, gelijk zij dien ter zee altijd gedaan hebben, hetzij met of tegen ons strijdende, hetzij overwinnend of overwonnen.“

Langduriger en hardnekkiger hadden de andere gedeelten der vloot gevochten. Tourville, die omstreeks half twaalf het centrum der Britsche vloot had aangetast, was na een paar uren strijdens met de *Soleil-Royal* (104) tegen de *Brittannia* (100), het vlaggeschip van Russell, in het nadeel geraakt, zonder dat hij zich gemakkelijk kon verwijderen. Gelukkig kwamen eenige bodems zijner achterhoede, waarvan er een het Zwarte Kruis van den Ridder Chateaurand voerde, tot ontzet opdagen. Spoedig bedreigde hem echter een nieuw gevaar, dewijl de Schout-bij-nacht Shovel met eenige schepen van het Britsche centrum het eskader van Tourville verdubbelde en eenige van diens schepen tusschen twee vuren bracht. Dit kwam Shovel zelven bijna duur te staan; want toen de wind omstreeks te zes uren meer opstak, doch uit het oosten, lag hij in lij van de Franschen en afgescheiden van de zijnen, dus in een hachelijken toestand, waaruit hij zich later niet dan met moeite redde.

De achterhoeden, die eerst later slaags waren geraakt, hielden tot den avond vol. Het was toch reeds acht uren, toen de Britsche Schout-bij-nacht Carter, bij het doorbreken der vijandelijke slagorde, eene doodelijke wonde bekwam, waarbij hij tevens het bewijs leverde, dat sommigen hem ten onrechte wantrouwden. Nog met stervende lippen vermaande hij zijne bemanning tot het voortzetten van den strijd, zoo lang het schip maar boven water te houden was.

Omstreeks denzelfden tijd moesten Shovel en de zijnen op eigen veiligheid bedacht zijn. Na eene vergeefsche poging, om den Franschen met branders afbreuk te doen, lieten zij zich met het laatst van den vloed tusschen de schepen des vijands afdrijven; eene zeker hoogst gewaagde manoeuvre, daar zij zich hierbij uitermate moesten bloot geven. Later verklaarde d'Amfréville dan ook, dat geen zijner kogels, bij het passeeren van den Britschen Schout-bij-nacht, zijn doel had gemist. Hiermede eindigde de strijd bij La Hogue, nu en dan wegens stilte en mist afgebroken, des avonds te tien uren.

Inmiddels was de wind, volgens alle berichten, meer naar het oosten geloopt. Dit kon Tourville baten om zich te verwijderen en Russell om den vijand te vervolgen. Doch er was niet veel wind, terwijl bovendien een zware mist beide opperbevelhebbers verhinderde ook van dat weinige partij te trekken.

„Het is zeker,“ schreef Almonde, „en niemand kan twyffelen, indien men onder en gedurende het gerecht een weinig koelte hadde gehad, of die volgende Nacht tot 's anderen daags 's morgens ten acht uren toe, geen zo swaare Mist, of men hadde in staat geweest om van de Fransche Vloot vrij veel schepen te veroveren of te ruineeren.“

Sommigen verhalen, dat de Franschen tegen den avond, naar het voorbeeld der onzen hun bij Bevesier gegeven, met staande zeilen ten anker kwamen, waardoor de vloed, die Shovel bij de zijnen bracht, het gros der bondgenooten iets meer had verwijderd. Hoe dit zij, al de schepen der Franschen waren in den ongelijken strijd behouden gebleven; doch zij konden dien natuurlijk niet hervatten. Thans ondervonden hunne bevelhebbers, welke gevaren aan eene expeditie met groote schepen buiten het bereik van eigen of bevriende havens verknocht zijn. Vóórdat Tourville, om de Normandische eilanden heen, St. Malo of Brest kon bereiken, zouden de bondgenooten toch hoogst waarschijnlijk zijne ontramponeerde schepen achterhalen. Dit leidde hem tot het gewaagde besluit om met de 35 schepen, die hij 's anderen daags bijeen had, in den nacht van den 30sten Mei het Ras van Blanchard, een zeer moeielijk vaarwater tusschen Aurigny en de kust, binnen te stevenen. Twee-en-twintig geraakten er door, maar hij zelf moest met dertien schepen terugkeeren. De *Soleil-Royal* en twee andere, allen zeer beschadigd, zochten nu eene schuilplaats te Cherbourg. De tien overige begaven zich naar de baai van La Hogue, waar tegen den avond van den 31sten Mei, met inbegrip van twee vroeger aangekomene, twaalf groote schepen lagen, die men, evenals de andere te Cherbourg, door het oprichten van batterijen als anderszins zoo goed mogelijk trachtte te beveiligen.

Vruchteloos hadden de bondgenooten pogingen aangewend, om Tourville te genaken, nog voor deze het Ras van Blanchard binnenliep. Evenmin slaagden Almonde en Ashby, die met een eskader om de Normandische eilanden heen gezonden waren, in het onderscheppen der bodems, die het Ras gelukkig passeerden, doch waarvan men eerst veel later vernam, dat zij te St. Malo waren aangekomen. Den 2^{den} Juni van dien vergeefschen tocht teruggekeerd, vonden de genoemde bevelhebbers een eskader onder Delavall voor Cherbourg, hetwelk de aldaar

liggende schepen had vernield, waaruit de onzen reeds van verre den rook zagen opstijgen. Almonde, Ashby en Delavall vereenigden zich nu weder met het gros der vloot, dat voor de baai van La Hogue lag, waar vervolgens de gemelde twaalf schepen, benevens een aantal transportvaartuigen, ten aanschouwen van Jacobus en Tourville, onder een luid gejuich van Nederlandsche en Britsche zeelieden, in brand gestoken of in den grond geboord werden. Hier, op de kust van Normandie, zag de verdreven Koning van Engeland, in den letterlijken zin des woords, zijne hoop in rook verdwijnen. Bij dezelfde gelegenheid verloor zijn beschermer het overwicht ter zee, dat hij eene wijle had bezeten. Doch het verlies aan materieel, schoon op twintig oorlogsbodems geschat, was voor Frankrijk niet onoverkomelijk. Bedenkelijker was de verslagenheid onder het personeel te weeg gebracht. Zelfs achtte d'Estrées, inmiddels te Brest aangekomen, zich in die haven niet veilig. En was het niet veelbetekenend, dat hij, eerlang met zijn eskader naar de Middellandsche Zee terugkeerende, uitdrukkelijk last kreeg, zich in de straat van Gibraltar zoo ver mogelijk buiten den wal te houden en bovendien eene Nederlandsche of Britsche vlag te voeren?

Alles scheen samen te loopen, om de verlegenheid van het Fransche gouvernement te vergrooten. De ontevredenheid der lagere volksklassen, reeds diep gebukt onder de gevolgen van misgewas en gebrek aan toevoer, klom dagelijks. De bewoners der kustprovinciën, die het middel tot hunne verdediging zoo goed als met eigen oogen hadden zien vernietigen, duchtten eene landing. Onderwijl verscheen een pamflet, getiteld: *Nouveau voyage de la flotte de France a la rade des Enfers*, waarin de onbekende schrijver zich met bijtenden spot over het gebeurde uitliet.

Onbegrijpelijk is het, dat de bondgenooten van al deze omstandigheden volstrekt geen partij trokken. Men kan dit niet uitsluitend aan de Admiralaal wijten, die hun eerste voornemen om de Fransche schepen bij den tocht van St. Malo naar Brest te bemoeielijken wegens tegenwind moesten opgeven. Wat evenwel te zeggen van den afloop van een plan, welks volvoering de Franschen op dit tijdstip meer dan ooit vreesden? Nadat er troepen ingescheept en andere maatregelen tot het doen eener landing genomen waren, liep de vereenigde vloot in het begin van Augustus werkelijk uit. Nu eerst begon men bezwaren te opperen. Den 13^{den} der genoemde maand, terwijl de vloot wegens den heerschenden wind zich nog in het Kanaal bevond, kwamen zes leden van den Geheimen Raad aan boord, die een kriegsraad bijwoonden, waarin echter, volgens een schrijven van Almonde, geen bepaald besluit werd genomen. Toch schreef deze, in denzelfden brief, dat er vier dagen later troepen ontscheept waren, en dat Shovel andere naar Duins moest geleiden. Alles loste zich nu op in het zenden van een eskader naar St. Malo, dat weinig baatte, en in het overbrengen van eenige troepen naar Vlaanderen, waartoe Willem III bevel gaf, om den afloop der onderneming wat minder belachelijk te maken.

Hoewel men het eindbesluit, waaraan toch zeker de vlagofficieren van beide natiën deel namen, ten volle moet eerbiedigen, zoo is het toch verbazend, dat men al de geopperde bezwaren niet eenige dagen vroeger had ingezien. Wat het jaargetijde betreft, dat hieronder insgelijks werd gerangschikt, is het zelfs te betwijfelen, of mannen als Maarten Harpertsz. Tromp en Witte Cornelisz. de With, voor wie de seisoenen maar zelden een hinderpaal opleverden, zich wel aan de zijde der meerderheid zouden hebben geschaard. Een ernstig misnoegen openbaarde zich, vooral in Engeland, over het geheimzinnig staken eener onderneming, waarvan niemand het rechte begreep. Werkelijk hadden Nederlanders en Britten alle reden zich bitter teleurgesteld te gevoelen, nu de schitterende overwinning bij Cherbourg en La Hogue weinig rechtstreeksche voordeelen aanbracht, ja eerlang door onderscheiden verliezen werd gevolgd.

Alle nadeelen, waaronder sommige in verwijderde oorden, kon men zeker niet verhoeden, zonder tevens den handel meer te stremmen, dan men in het belang der Republiek raadzaam vond. Hier is dus geene sprake van de *Waterland*, een Oost-Indisch retourschip, hetwelk door Fransche kruisers vernield was, eer andere bodems het konden bijspringen; noch van een gevecht, dat schipper Hodorp, uren lang tegen drie Algerijnen moest volhouden en waaraan hij zich eindelijk slechts met moeite onttrok, na vooraf den hem toevertrouwd bodem in brand gestoken te hebben; noch zelfs van den ongelukkigen strijd, dien de kapiteins Broeder en Bontemantel in Januari, tot bescherming van hun konvooi, op de kust van Biscaye, tegen vijf Fransche schepen hadden gevoerd. Niets van dit alles kon men aan 's lands zeemacht wijten, die in het voorjaar van 1692 een inderdaad groot gevaar had afgewend. Met betrekking tot hare latere verrichtingen, was echter het opgeven der landingsplannen niet het eenige punt van bezwaar.

Na den slag bij La Hogue, was kapitein van Zyll met een eskader naar de Vlaamsche kust gezonden, om er de Duinkerkers in bedwang te houden. Met eenige Britsche schepen en later nog met Nederlandsche versterkt, vertoefde het eskader er tot in November, hetgeen niet belette, dat men elders met vijandelijke kruisers en kapers te worstelen had. Dit komt natuurlijk ook niet ten zijnen laste en pleit zelfs niet onvoorwaardelijk tegen het doelmatig gebruik der hoofdvloot; want de zee, die onder alle hemelstreken door Nederlandsche schippers werd beploegd, kon toch kwalijk in hare gansche uitgestrektheid van vijanden gezuiverd worden. Maar is het niet bedroevend, dat de twee Nederlandsche kapiteins Taelman en van der Saen, met een konvooi van St. Ubes komende, den 31sten Augustus op de hoogte van kaap Lezard, — dus niet ver van de Engelsche kust, waar de vloot werkeloos in de havens lag, — een bijna hopeloozen strijd moesten voeren tegen vijf Fransche schepen onder Forbin? Zij verdedigden zich heldhaftig, doch met nadeeligen uitslag. Beider schepen gingen verloren en van der Saen bekwam eene doodelijke wonde. Met het oog op den ongelijken strijd, dien zij hadden aangevangen, mochten zij er roem op dragen, dat alle koopvaarders, welke zich onder hun geleide bevonden, op twee of drie na, behouden bleven.

Nadat van Zyll van zijn post teruggekeerd en de hoofdvloot lang ontbonden was, moest weder een ander Nederlandsch konvooi een aanval van Jan Bart doorstaan. Met vier schepen tastte deze, op de hoogte van de Doggersbank, den 15^{den} November eene koopvaardijvloot aan, die onder het geleide van den genoemden kapitein Broeder uit de Sond kwam. Gesteund door twee zwakke konvooiers en een der koopvaarders, verweerde de Nederlandsche bevelhebber zich kloekmoedig. Hij zelf en velen der zijnen sneuvelden, waarna de vloot, met verlies van een der konvooiers en nagenoeg twintig koopvaarders, nog betrekkelijk gelukkig ter reede van Texel kwam. En dit was niet het eenige voordeel, waarop Jan Bart zich omstreeks dezen tijd beroemde! Men had waarlijk in de Noordzee, en vooral gedurende den zomer in het Kanaal, grootere veiligheid mogen verwachten.

Sommigen wierpen de schuld op Russell, een Whig; anderen op Lord Nottingham, den Secretaris van Staat, die tot de partij der Tories behoorde. Willem III, die wel inzag dat er iets aan haperde, trad beslissend tusschenbeiden. dientengevolge verloor Russell het opperbevel, dat voorloopig aan de Admiraals Killegrew, Delavall en Shovel gezamenlijk werd opgedragen. Jammer slechts, dat er over de aanwending der vereenigde strijdkrachten, onder hun bevel, in 1693 nog vrij wat meer te klagen viel, dan te voren over die onder Russell! Zeer wijselijk besloot het gouvernement eene rijk geladen koopvaardijvloot, die eerlang naar de Middellandsche Zee moest vertrekken, te doen geleiden door een vereenigd eskader, waarbij

zich vervolgens, overeenkomstig een tractaat met Spanje, ook eenige oorlogsschepen van dit rijk zouden voegen. Doch er verliep zooveel tijd eer het de reis kon aanvaarden, dat men het noodig oordeelde meer te doen. Hierom kregen de Admiraals der hoofdvloot, waarbij zich ook Almonde met de Nederlandsche schepen bevond, den last dit kostbare konvooi, hetwelk den 9^{den} Juni 1693 onder het bevel van den Britschen Vice-Admiraal Rooke en den Nederlandschen Schout-bij-nacht van der Goes van St. Helens vertrok, tot op zekere hoogte te geleiden.

Weinig gebeurtenissen dier dagen hebben zooveel opspraak verwekt, als de wijze, waarop de bevelhebbers zich van dien last kweten. Na het ontvangen hiervan had een kriegsraad van alle vlagofficieren den 1sten Juni besloten, de koopvaardijvloot tot dertig Engelsche mijlen W. Z. W. van Ouessant te vergezellen, waartoe de hoofdvloot, tegelijk met het konvooi, van St. Helens onder zeil ging. Nadat zich nog meer koopvaarders te Plymouth en elders hadden aangesloten, bereikte men den 14^{den} gezamenlijk de vastgestelde plaats. Hier deden de Admiraals sein tot scheiden. Doch niet wetende, waar zich de Fransche vloot ophield, bleven zij het konvooi nog iets westelijker volgen, tot in den namiddag van den 15^{den}, op welk tijdstip men elkander uit het zicht verloor. Daarna kruisten de Admiraals met de hoofdvloot nog zeven dagen voor het Kanaal, eer zij ernstige pogingen in het werk stelden, om aangaande het tegenwoordig verblijf der Fransche vloot eenige zekerheid te erlangen. Nadat zij den 25sten hadden vernomen, dat deze vermoedelijk in zee was, stevenden zij met tegenwind naar de Sorlings en vervolgens naar Torbay, waar zij den 2^{den} Juli ten anker kwamen om te ververschen.

Aanstands kregen zij nu de meest onrustbarende tijdingen. Reeds den 14^{den} Mei was d'Estrées met een Fransch eskader uit Toulon gezeild; iets later Tourville met eene gansche vloot uit Brest. Den 9^{den} Juni had eene aanzienlijke macht des vijands zich vertoond op de hoogte van Lagos. Welk eene bezorgdheid dit alles inboezemde, is licht te denken. Er bestond werkelijk reden toe; want de koopvaardijvloot liep, met een ontoereikend geleide, het gevaar in den mond.

Rooke en van der Goes hadden, nadat vele koopvaarders met hunne konvooiers waren vertrokken, den tocht voortgezet, met elf Britsche en vijf Nederlandsche oorlogsschepen, benevens omstreeks 120 koopvaarders. Den 26sten Juni, op de hoogte van kaap St. Vincent, geraakte een hunner schepen in gevecht met een Fransch schip en kregen zij weldra negen andere in 't zicht. Onbekend met de sterkte des vijands, waaromtrent de bemanning van een klein vaartuig, dat zij veroverd hadden, hen geheel op den dwaalweg hielp, besloten zij voorzichtig den wal te naderen, om er zoo mogelijk eenig bericht in te winnen. Later heeft men beweerd, dat zij dit wel vroeger hadden kunnen doen. Thans baatte het zeker niet veel, daar zij 's anderen daags ontdekten, dat zich eene aanzienlijke vloot des vijands in hunne onmiddellijke nabijheid ophield. Van een gevecht daartegen was, ook volgens het oordeel van den Nederlandschen Schout- bij-nacht, niets te hopen. Ontzeilen scheen nog de eenige kans op behoud. Hierom werd bevel gegeven aan de koopvaarders, vooral aan de kleine, om slechts een goed heenkomen te zoeken, terwijl de oorlogsschepen met een aantal andere zeewaarts liepen. Zonder ernstig vervolgd te zijn, bereikte het eskader na een verlies van twee oorlogsschepen Madera, van waar het later terugkeerde met de koopvaarders, die het insgelijks ontzeild waren, en te Kingsale in Ierland aankwam.

De twee verloren oorlogsschepen waren de *Zeeland* (64) en *Het wapen van Medemblik* (64), gevoerd door de kapiteins Schrijver en van der Poel. Nederland had dus ook hier weder het grootste verlies te betreuren, doch mocht de voldoening smaken, dat de genoemde bevelhebbers met hunne equipages, naar het oordeel van vriend en vijand, zich hoogst verdienstelijk hadden gemaakt. Dit vereischt nadere toelichting.

Bij een algemeenen aanval van de Fransche vloot, ware er misschien van het gansche konvooi niets te recht gekomen. Nog onder den indruk der gebeurtenissen van het vorige jaar, en vermoedelijk wanende, dat het de hoofdvloot der bondgenooten was, had Tourville zich echter met het gros op een afstand gehouden, en slechts een eskader onder Gabaret tot den eersten aanval gedetacheerd. Dit maakte, in den namiddag van den 27sten, jacht op de zeewaarts loopende schepen, nadat het besluit tot ontzeilen genomen was. Des avonds te zes uren achterhaalden de voorste schepen van Gabaret de genoemde Nederlandsche bodems. Schrijver en van der Poel, wel verre van aanstonds voor de overmacht te bukken, vingen een hardnekkigen strijd aan, terwijl zij dadelijk over stag gingen en het al vechtende in den wal leiden. Zoodoende behielden zij andere schepen van het konvooi; want de voorste bodems van den vijand volgden hen, waardoor de wegzeilende oorlogsschepen en koopvaarders tijd wonnen. Rooke noemde het eene der grootste zaken, die hij ooit in eene actie had gezien, bijaldien de kapiteins werkelijk met intentie hadden gehandeld. Tourville, verrukt over de dapperheid, welke zij hadden betoond alvorens tot de overgaaf te besluiten, ontving kapitein Schrijver aan den valreep, met de vraag: „*Zijt gij een duivel of een mensch?*” Door een goed onthaal gaf hij vervolgens den beiden Nederlandschen kapiteins een doorslaand bewijs zijner hoogachting.

Treurig was het intusschen gesteld met de koopvaarders, die zich niet in tijds konden bergen. Vruchteloos zochten de meeste eene schuilplaats in de havens van het machteloze Spanje, waar menige schipper zijn eigen bodem moest vernielen, om dien uit 's vijands handen te redden. Ontzaglijk was het verlies, dat men later schatte op twaalf millioen gulden, d. i. op omstreeks een vierde van de waarde der geheele vloot.

Willem III vond de ramp te verdrietiger:

„naer dien het seeckerlyk een pure negligentie off mogelyck yets slimmers was, hetgeen het meest chagrineert; want ongeluckige toevallen van den oorlogh en kan men niet voorsien, maer dit ongeral en is van die natuer niet.”

Hierin had hij volkomen gelijk. Zelfs is het bevreemdend, dat Charnock, een later Britsch schrijver, het nog durft aanmerken, als eene straf voor de zuinigheid der Heeren Staten, aangezien het gebeurde in geenerlei verband staat met de sterkte, maar wel met het gebruik der hoofdvloot. En hier lag de schuld uitsluitend aan de zijde der Britten. Want toen de Admiraals den 2^{den} Juli, bij hunne komst te Torbay, hadden vernomen, dat zich de Fransche vloot werkelijk in zee bevond, was Almonde van alles voorzien en bereid aanstonds naar de Spaansche kust te zeilen, hetgeen de Britten niet konden doen wegens gebrek aan victualie. Vervolgens leverden hunne langdurige beraadslagingen en verwarde instructiën niet geringe beletselen op. Eerst nadat er een verslag van Rooke was ingekomen, waarvan Almonde, bij gemis van rechtstreeksche tijdingen, eene vertaling naar het vaderland zond, ging de gecombineerde vloot den 27sten Juli van Torbay onder zeil. Zij begaf zich echter weder naar het gemelde rendez-vous, dertig mijlen van Ouessant, en bleef er kruisen totdat de Engelsche schepen weder gebrek aan bier kregen. Den 26sten Augustus lag zij weder te Torbay, waar Rooke en van der Goes, die inmiddels teruggekeerd waren, zich bij haar aansloten. Vrij natuurlijk had men, tijdens den laatsten kruistocht, niets bespeurd van de Fransche vloot, die intusschen het vernielingswerk langs de Spaansche kust voortgezet en zich vervolgens naar Toulon begeven had. Toen de Fransche opperbevelhebber in September weder uitgezeild, na

een langen en moeielijken tocht te Brest aankwam, was de vloot der bondgenooten reeds uiteengegaan. Was nu het oordeel van Willem III te hard? Is het zelfs te verwonderen, dat hij, misnoegd over zooveel onverstand of verkeerd beleid, kort na zijne terugkomst van het vaste land, andermaal tusschenbeiden trad? Hij besliste thans in anderen geest, door den Secretaris van Staat eervol te ontslaan en Russell als opperbevelhebber te herstellen.

Hoogst onstuimig waren de debatten in het Parlement over de oorzaak van het geleden verlies. Beide staatkundige partijen schreven het aan verraad toe, terwijl beide zich om het zeerst beijverden dit op rekening harer tegenstanders te stellen. Ten slotte zegepraalden de Whigs, daar Killegrew en Delavall, evenals Nottingham, hun ambt verloren. Shovel kwam er beter af, daar hij, over wiens aanstelling en beschuldiging Macaulay, zonderling genoeg, het stilzwijgen bewaart, slechts zijn aandeel in het opperbevel verloor, doch in dienst bleef.

Ofschoon hij dit voorzeker wel eenigszins aan de bemoeiingen zijner staatkundige vrienden te danken had, zoo luidde toch ook het oordeel der Nederlanders voor hem minder bezwarend, dan voor zijne ambtgenooten. Men verhaalt, dat er in de Republiek zelfs eene schilderij werd vervaardigd, voorstellende de vernieling der Smyrna-vloot, waarop ook Shovel voorkwam met de handen op den rug gebonden en door de twee andere Admiralaals vastgehouden. Rooke, die niet tot de bovendrijvende partij behoorde, had zich, krank van lichaam, naar het Parlement laten dragen om zich te verdedigen. Hij slaagde naar wensch en stelde zijn journaal door den druk verkrijgbaar, om ook de natie van zijne onschuld te overtuigen. De Nederlanders gewaagden van zijn gedrag met lof. Een speciaal onderzoek naar dat hunner eigen bevelhebbers was ten eenen male overbodig, daar niemand hiertegen eenig bezwaar inbracht.

Van de kaperijen der Duinkerkers hoorde men in 1693 slechts bij uitzondering, hetgeen zich vermoedelijk laat verklaren, ten deele uit het bewaken der Vlaamsche havens en ten deele uit de afwezigheid van Jan Bart en andere bevelhebbers, die zich gedurende den zomer op de vloot van Tourville bevonden. Des te meer hadden de kapers van St. Malo zich geweerd door het nemen van 28 walvischvaarders. Tot straf voor deze en andere buitensporigheden, werd nog in November een eskader uitgezonden, om de genoemde stad te beschieten. Verreweg de meeste koopvaarders uit het Noorden waren intusschen behouden aangekomen, hetgeen men ongetwijfeld ook voor een gedeelte te danken had aan de zorg van een landseskader, dat eigenlijk met eene andere bestemming was uitgerust. Waarom verstrekke evenwel de regeering niet doorgaans een zoodanig geleide? Het beschermen van den eigendom der kooplieden was toch voor de marine eener handeldrijvende natie geenszins als bijzaak te beschouwen.

Lodewijk XIV, wiens vloot in dit jaar de meeste voordeelen had behaald, ondervond hoe deze vergald kunnen worden door binnenlandsche moeielijkheden, die uit den krijg voortspruiten. Wat al bekommring baarden hem niet het gebrek aan toevoer en de hieruit ontstane onlusten. Zijne herhaalde verbodsbepalingen hadden natuurlijk de kwaal verergerd. Daarentegen zocht hij Marokko tot den uitvoer van granen te bewegen en zijn voordeel te doen met de wijziging, die het algemeene handelsverbod, ten behoeve der Noordsche mogendheden, had ondergaan. Uit Zweden en Denemarken hoopte hij niet alleen levensmiddelen, maar ook scheepsmaterialen te ontvangen. Geheel in dien geest, waren dan ook de schepen van de genoemde rijken, die zich onder het konvooi van Rooke bevonden, door Tourville gespaard.

Ondanks alle verliezen, konden de bondgenooten, voor welke de bezwaren hunner tegenpartij geen geheim waren, de toekomst met vertrouwen tegemoet gaan en zich met een gewenschten uitslag vleien, indien zij hunne eigen krachten slechts bleven inspannen. Hoe bereid de Staten-

Generaal hiertoe waren, bleek uit hun besluit om voor 1694, ten behoeve der zeemacht, acht millioen gulden, dat is bijna twee millioen meer dan in het afgelopen jaar, aan buitengewone middelen in te willigen. Groot-Brittanje legde niet minder belangstelling aan den dag. Maar de ervaring had reeds geleerd, dat alleen het bezit van aanzienlijke strijdkrachten weinig baat, indien zij niet tevens doelmatig worden aangewend. Op de staatslieden en bevelhebbers, die hiervoor aansprakelijk zijn, rust zeker eene zware verantwoordelijkheid; doch het is slechts tot dezen prijs, dat zij, boven de massa hunner tijdgenooten, zich eene duurzame gedenkzuil kunnen stichten, waarop de late nakomeling met eerbied staart, indien het opschrift eene lofwaardige daad vermeldt.

HOOFDSTUK XXXVI

Bezwaren van geldelijken aard. — Driededige taak der zeemacht in 1694 en 1695. — Gedwongen werkeloosheid der Fransche marine. — Mislukte landing bij Brest. — Bombardeergaljooten. — Machineschepen. — Kustbombardementen. — Kaperijen. — Nalatigheid en plichtverzuim van sommigen. — Onveiligheid der Noordzee. — Maatregelen tegen de kapers.

Lodewijk XIV, wien het geld, de ziel van den oorlog, langzamerhand begon te ontbreken, had onder den drang van deze en andere omstandigheden in 1693 voorstellen tot vrede gedaan, welke de bondgenooten niet aannemelijk vonden, ofschoon ook zij verlangden naar het einde eener worsteling, die tot dusverre meer roem dan voordeel had aangebracht. Bovendien ondervonden Willem III en de staatslieden, die hem ter zijde stonden, meer en meer wat het inhad aller streven, bij zeer uiteenloopende belangen, op één punt te richten, en gingen velen hunner insgelijks onder geldverlegenheid gebukt.

Verschillende regeeringscollegiën in de Republiek, en met name de Admiraliteiten, welker geldmiddelen reeds bij het uitbreken van den oorlog in slechten staat waren, konden, in weerwil der aanzienlijke sommen bij wijlen door de Staten-Generaal toegestaan, niet behoorlijk rondkomen; want hare gewone inkomsten bedroegen in oorlogstijd minder, terwijl vele gewesten de buitengewone middelen slechts zeer traag en soms in het geheel niet oprachten. Hoe ver dit ging, kan men opmaken uit het gezamenlijk bedrag der achterstallen, die in 1694 meer dan vijftien millioen gulden beliepen. Is het vreemd, dat sommige Admiraliteiten of niet aan hare verplichtingen konden voldoen, of zich in schulden moesten steken?

Bestaat er niet veeleer reden, om zich te verbazen, dat zij, ondanks alle bezwaren, in het genoemde jaar meer dan 60 schepen, waaronder 49 van vijftig tot negentig stukken, in dienst hielden, welke met inbegrip van 9 branders en 8 behoefschepen meer dan 3800 stukken en nagenoeg 20.000 man voerden; dat zij ook in de volgende jaren bleven voortgaan met het uitrusten van een iets grooter of kleiner aantal schepen, naar gelang de omstandigheden dit vorderden, altijd ongerekend de konvooiers, welke in 1696, ten getale van 35, gezamenlijk nog meer dan 1100 stukken en 4400 man aan boord hadden.

Bij het beoordeelen dier uitrustingen, oogenschijnlijk kleiner dan in vroeger tijd, en meestal beneden de raming, vergete men niet, dat ook bij andere natiën het getal der schepen afnam, naarmate de bodems zelve zwaarder werden, en dat het thans een pleit gold, hetwelk niet

uitsluitend te water moest worden beslecht. Zelfs is het de vraag, of de Republiek zich niet te zeer uitputte, terwijl de klachten over het ondoelmatig aanwenden der kostbare oorlogsschepen alles behalve ongegrond, en die over het onvoldoende konvooi, op zijn zachtst genomen, zeer bedenkelijk waren.

Ten einde in 1694 vroegtijdig gereed te zijn, hadden de Franschen in alle havens met ijver aan het uitrusten der voorhanden schepen gearbeid. Dientengevolge kon Chateaurenaud, met een eskader uit de westelijke havens vertrokken, zich nog voor het einde van Mei op de hoogte van Rosas bij de hoofdmacht voegen, die te Toulon was uitgezeild.

Russell, met eenige beschikbare Britsche schepen uitgezonden, om dit te verhinderen, was te laat gekomen en moest zich vergenoegen met de schade, die hij onder eene vijandelijke koopvaardijvloot had aangericht. Naar het Kanaal teruggekeerd, waar inmiddels de Nederlandsche schepen waren aangekomen, kon hij in de eerste helft van Juni met de vereenigde vloot onder zeil gaan. Bij kaap Lezard scheidde deze zich in twee gedeelten, waarvan het eene, bestaande uit 32 Britsche en 15 Nederlandsche schepen, bestemd was om onder Russell naar de Middellandsche Zee te gaan, waar zich nu de vereenigde macht der Franschen bevond, terwijl het andere, onder Lord Berkley in den Oceaan moest achterblijven. Met inbegrip der gewone diensten in de Noordzee, had de zeemacht dus in 1694 eene drieledige taak te vervullen, die haar ook in het volgende jaar werd aangewezen. Wat zij, in dit tijdsbestek op elk der aangeduide plaatsen verrichtte, voor dat hare krachten in 1696 weder meer werden samengetrokken, moet nu worden nagegaan.

Onder den indruk van het rampzalig lot der Smyrna-vloot, was in het begin van 1694 een vereenigd eskader onder den Admiraal Wheeler en den Vice-Admiraal Callenburg naar de Middellandsche Zee gezonden, om koopvaarders te geleiden en den handel te beschermen. Het was in Maart bij Gibraltar door een hevigen storm beloopt, waarin de *Sussex* (80), het vlaggenschip van Wheeler, met meer dan 500 man totaal verongelukte en andere bodems ernstige schade bekwamen.

Uit dien hoofde had Chateaurenaud, bij den tocht naar Rosas, van dit eskader niets te duchten en zelfs op de hoogte van Malaga nog een konvooi met eenig voordeel kunnen aantasten. Het tijdelijke overwicht der Franschen in die wateren was echter niet van langen duur; want de komst van Russell te Cadix, waar hij zich met de aldaar liggende Britsche, Nederlandsche en Spaansche schepen vereenigde, veranderde de verhouding der partijen geheel in het voordeel der bondgenooten. Tegen omstreeks 70 bodems, waaronder in het geheel 24 Nederlandsche, waren de Franschen blijkbaar niet opgewassen. Zij staakten dus hunne aangevangen ondernemingen ter zee en begaven zich naar Toulon.

Russell, die nu geene vijandelijke vloot te bestrijden vond, ondersteunde het Spaansche leger in Catalonië en hield voorts de vijandelijke kruisers en zeeroovers in ontzag. Dit alles beantwoordde dermate aan het oogmerk, dat Russell van Willem III een eigenhandig geteekenden last ontving om in de Spaansche havens te overwinteren.

Natuurlijk deed het Spaansche gouvernement, dat hierbij veel belang had, ook thans weder schoone beloften. Maar er viel weinig op te rekenen, daar het al aanstonds niet bij machte was ten volle aan zijne geldelijke verplichtingen te voldoen, zoodat dienaangaande eene nadere schikking moest worden gemaakt. Met de uitrusting van schepen, welker getal in het afgelopen jaar eigenlijk niet meer dan vier bruikbare had bedragen, was het nog ellendiger gesteld. Een sprekend bewijs van de machteloosheid, waartoe Spanje vervallen was, gaf het, door zelfs de hulp der bondgenooten in te roepen tot het overbrengen zijner troepen uit Italië

naar Barcelona, hetgeen Russell echter niet met de oorlogsschepen wilde doen, ofschoon bereid het transport te konvoieeren, bijaldien men de benoodigde vaartuigen te Genua of elders huurde. Noch raadgevingen, noch klachten schenen te baten; want in 1695 leverde Spanje geen enkel oorlogsschip tot versterking van de vloot der bondgenooten.

Deze hervatte inmiddels hare taak, na de aankomst eener transportvloot en nadat sommige als konvooiers gebezigde oorlogsschepen door andere vervangen waren. Met eene nagenoeg even sterke macht, als in het vorige jaar, kruisten Russell en Callenburg in 1695 nabij de kusten van Spanje en Frankrijk, steeds wakende voor de belangen van den handel, terwijl de Fransche marine werkeloos binnen de havens bleef. Langzamerhand moesten de bevelhebbers der vereenigde macht hunne vloot echter verzwakken door het opzenden van schepen, die reparatie behoefden. Zij vonden het dus raadzaam zich voorloopig tot het bewaken der Straat te bepalen, waarmede zij nauwelijks een aanvang gemaakt hadden, of zij kregen te Cadix last met ruim 30 bodems huiswaarts te keeren. Hieraan voldeden zij in October, achterlatende 13 of 16 Britsche schepen onder den Schout-bij-nacht Mitchell, en 7 Nederlandsche onder kapitein van Toll, welk getal spoedig door de komst van Rooke met andere tot omstreeks 40 bodems aangroeide. Dit was tijdelijk voldoende, doch geenszins, indien de bondgenooten voornemens waren op den ingeslagen weg te blijven volharden. Daarom arbeidde men, zoowel in de Engelsche als in de Nederlandsche havens, druk aan schepen tot versterking van Rooke, die evenwel niet gereed waren, toen het in den aanvang van 1696 verkieselijk bleek hun eene andere bestemming te geven.

Dit achterblijven der versterking, gepaard met het bericht uit Toulon, dat de Franschen zich vermoedelijk een doortocht zouden banen, leidde vervolgens tot het besluit, Rooke en van Toll liever terug te roepen, dan hen aan eene bijna gewisse nederlaag bloot te stellen, Willem III ging er slechts noode toe over, vreezende dat het staken eener onderneming, waarvan de ervaring het doeltreffende had aangetoond, groote opspraak zou verwekken.

Aanzienlijke kosten hadden de bondgenooten zich getroost tot het onderhouden dier macht in de Middellandsche Zee. Zij behoefden zich echter de gedane uitgaven niet te beklagen, al wogen de rechtstreeksche voordeelen hiertegen niet op. Zodoende hadden zij toch een groot gedeelte der vijandelijke zeemacht gedurende twee achtereenvolgende jaren werkeloos gehouden, en den koopvaarders inmiddels eene gewenschte veiligheid geschonken. Zelfs hadden zij door hunne vloot, een jaar te voren, even doelmatig aan te wenden, rampen als die bij Lagos kunnen verhoeden. Bovendien hield de tegenwoordigheid der verbonden vloot de zeeroovers in bedwang. Wat al ellende het ongestraft kruisen van Algerijnen en anderen kon te weeg brengen, had schipper Christiaan Vlies met de *St. Jan* nog onlangs ondervonden. Den 18^{den} Januari 1694 was hij op de hoogte van Lissabon door drie roofschepen aangetast, die na een gevecht van negen uren wel afhielden, doch hem en de zijnen op een zinkenden bodem achterlieten. Tot overmaat van ramp, sloeg het schip in den voornacht om en moesten de overgeblevenen, zestig in getal, van alles ontbloot, zich aan het wrak vastklemmen om er ten minste het leven af te brengen. Met de sloepen, die zij des anderen daags drijvende vonden, zwalkten zij acht dagen lang zonder eten of drinken en zonder kompas rond. Vier en twintig hunner kwamen van gebrek om, eer Vlies met de overigen, deerlijk uitgeput, de Portugeesche kust bereikte.

Intusschen was niet de gansche vloot der bondgenooten in de Middellandsche Zee gebezigd. Op de hoogte van kaap Lezard had Russell immers in Juni 1694 Lord Berkley en Almonde met 20 Britsche en 16 Nederlandsche schepen, benevens een aantal kleine vaartuigen achter-

gelaten. Hiermede hadden de genoemde bevelhebbers zich naar Brest begeven, voor welks reede zij twee dagen later ten anker kwamen.

Dit stond in verband met een plan, waarop sedert geruimen tijd door de Republiek was aangedrongen. Men zou er, bij verrassing, eene landing beproeven, waartoe de Generaal Talmash zich met eenige troepen had ingescheept. Ondanks de voorzorgen was echter alles verraden, en wel, zooals later gebleken is, door den Hertog van Marlborough, die het aan Jacobus had overgebrieft.

Behalve hetgeen vroeger was gedaan, om zulk eene belangrijke zeehaven als Brest tegen een onverwachten aanval te dekken, waren thans op last van Lodewijk buitengewone maatregelen genomen door het zenden van troepen, het wapenen der kustbevolking en het oprichten van batterijen, onder toezicht van den bekwamen Vauban.

Ten eenen male onbekend met den waren stand van zaken, overlegden de hoofden der vereenigde vloot, hoe zij hunne beperkte middelen het best zouden kunnen aanwenden. Daar het oploopen van de eigenlijke reede hun uiterst gevaarlijk toescheen, besloten zij in de nabijgelegen baai van Camaret te landen, waar zij de versterkingen deden verkennen. Schoon de uitslag hiervan niet medeviel, wenschte men toch door te zetten, en bestemde vier Britsche met vier Nederlandsche schepen om de baai in te zeilen en de batterijen van den wal bezig te houden. Op den bepaalden tijd was een der Britsche schepen teruggekeerd, en lagen slechts de zeven overige op de hun aangewezen plaats.

Jammer dat men het plan niet opgaf, zoodra het bleek, dat er toch eenige buitengewone voorzorgen waren genomen. Nu ging Talmash met 8 à 900 man in open sloepen, een deerniswaardig lot tegemoet; want nauwelijks is de helft zijner soldaten onder het vuur der batterijen geland, of zij stuiten op eene geregelde krijgsmacht, die hen met de sabel in de vuist teruggedrijft. Alles wijkt in de grootste wanorde naar de sloepen, die echter of te hoog op het strand zitten, of wegens te grooten aandrang van volk niet in beweging te krijgen zijn. Onder het onverpoosde vuur des vijands, roepen de weerlooze soldaten om kwartier, dat hun wordt verleend, nadat velen in de eerste verbittering zijn afgemaakt. Slechts een honderd bereikten de vloot, met hun aanvoerder, die echter eene zware wonde had bekomen, waaraan hij later overleed. De overigen waren dood of gevangen. Aan boord der zeven schepen, die ontzettend hadden geleden, waren omstreeks 400 zeelieden buiten gevecht gesteld.

De bodems zelve geraakten weder uit de baai, met uitzondering van het Nederlandsche fregat de *Wesep*.

Bitter teleurgesteld over den afloop eener onderneming, waarvan velen zich de schoonste uitkomst hadden voorgespiegeld, moesten de Admirals terugkeeren. Het gepleegde verraad had den bondgenooten een strik gespannen, waarvan Talmash met velen der zijnen het slachtoffer werd. Hoezeer dergelijke gebeurtenissen, welker oorzaak men begreep, zonder aanstonds den waren schuldige te kennen, den Koning van Engeland griefden en hem bij zijne veelomvattende taak bemoeielijkten, is licht na te gaan.

Berkley en Almonde kwamen den 25sten Juni met hunne vloot te St. Helens, van waar zij omstreeks drie weken later weder vertrokken, om langs de noordelijke en westelijke kusten van Frankrijk te kruisen, en aldaar, in denzelfden geest, als men dit in het vorige najaar te St. Malo had gedaan, zooveel mogelijk schade aan te richten.

Hierbij stonden hun twee nieuwe middelen ten dienste, welker aard en bestemming met een enkel woord moeten worden aangeduid.

Eenige jaren geleden was Kenau, een Fransch ingenieur op het denkbeeld gekomen om het werpgeschut, dat men nagenoeg twee eeuwen bij den oorlog te lande bezigde, ook op schepen

aan te brengen. Hieraan waren de zoogenoemde bombardeergaljooten haren oorsprong verschuldigd. Deze vaartuigen, die zich vooral door breedte en stevigheid onderscheidden, voerden twee masten en op den bak enkele mortieren, terwijl de ruimte tusschen het dek en de kiel, ten minste waar het geschut stond, met oude, stuk gesneden kabels was opgevuld.

Hoewel de eerste proefnemingen niet ten volle gelukt waren, zoo hadden de Franschen deze soort van schepen toch met vrucht tegen de roofstaten en de stad Genua gebruikt, hetgeen Groot-Brittanje en andere zeemogendheden tot navolging had opgewekt.

Nederland ging er eerst in 1694 toe over, en bezat weldra eenige van die vaartuigen, met twee mortieren, zes stukken van twee pond en 25 à 30 man. Zij bouwden echter slecht zee en konden hierom de vloot meestal niet volgen, zonder haar grootelijks te belemmeren. Waren zij daarentegen niet onmiddellijk bij de hand, dan ging het gunstige oogenblik dikwijls verloren. Met welk een ongeduld de Vice-Admiraal van de Putte de hieruit voortspruitende teleurstellingen droeg, blijkt uit een zijner brieven, waarin hij schrijft:

„als men bekwaam wind en weer heeft, zoo zijn er geen bombardeerschepen, en als men bombardeerschepen heeft, zoo worden wij gediverteerd en verhinderd door Gods weer en wind.”

Het tweede middel, dat men omstreeks denzelfden tijd begon toe te passen, waren de ontploffingsvaartuigen, springers of machineschepen, die eene groote overeenkomst hadden met de drijvende mijnen, meer dan honderd jaren geleden te Antwerpen door Gianibelli uitgedacht tot vernieling van Parma's brug over de Schelde. In het najaar van 1693 was er een gebruikt, bij het bombardement van St. Malo, van welks samenstelling men zich echter, wegens de zeer uiteenlopende berichten, niet gemakkelijk een eenigszins juist denkbeeld kan vormen. Nederlanders en Britten lieten het toch voorkomen, als ware het slechts een gewone brander geweest, die op raad van een ingenieur in zee was toegerust. Zij maakten dus al weinig ophef van een werktuig, welks gedeeltelijke ontploffing, volgens de Franschen, meer dan drie mijlen in den onttrek alle glas en aardewerk verbrijzeld en meer dan driehonderd huizen van hun dak beroofd had; waarbij zich eene zoodanige kracht had ontwikkeld, dat de spil van het vaartuig, hoewel ongeveer 2000 pond zwaar, over den wal heen, boven op een huis was te recht gekomen. Anderen daarentegen hebben de voorstelling tot in het belachelijke overdreven. Wat echter de Franschen verhalen van de overblijfselen, die zij te St. Malo hadden gevonden, schijnt het naast aan de waarheid te komen. Onder in een vaartuig van omstreeks driehonderd ton, hadden vermoedelijk een honderdtal vaatjes buskruit gelegen, bedekt met teer, zwavel, hars, werk, stroo en takkebossen, waarop zware balken kruiswijze rustten, zoodat de vlammen er door konden spelen. Hierop waren vervolgens aangebracht, naar gissing meer dan driehonderd karkassen, gevuld met granaten, kogels, stukken van kettingen, geladen pistoollopen, schroot en allerlei brandbare stoffen. Vele schrijvers hebben blijkbaar uit dit verhaal geput, terwijl sommige, in strijd met de officiële berichten, er bij voegen, dat het vaartuig rondom bemetseld, en vooraf in alle stilte binnen de haven in gereedheid gebracht was. Dat de bondgenooten slechts ter loops gewaagden van een geducht middel, hetwelk zij andermaal wilden beproeven, is voorzeker niet vreemd.

Wordt echter van dit eene machineschip aangemerkt, dat het vele kosten had veroorzaakt; dan mag men het er wel voor houden dat eene dergelijke soort van schepen, die omstreeks dezen tijd, onder denzelfden naam, ten getale van 14 of meer bij de vloot voorkomen, zeker niet veel grooter zijn geweest, dan het gemelde. Om die meer ongemerkt op de aangeduide plaats te

kunnen brengen, liet men hen, volgens een schrijven van Almonde, soms door smookschepen voorafgaan, die ten onrechte wel met de machineschepen verward worden, en waarvan in een later tijdperk nog wordt gewaagd, als van een middel om gewone branders beter te doen slagen. Maar de oogenschijnlijk geduchte machineschepen voldeden niet aan hunne bestemming, hetgeen men voor een gedeelte toeschreef aan nationaal vooroordeel. Sommigen beweerden toch dat W. Meesters, een Nederlandsche ingenieur, onder wiens opzicht zij werden samengesteld en die hen zelfs eenmaal in persoon aanvoerde, van de zijde der Britsche zeeofficieren de grootste tegenwerking ondervond. Wat daarvan zij, de geringe uitwerking van het thans beproefde vernielingsmiddel zal weldra blijken.

Kort na hun vertrek van St. Helens, hadden Berkley en Almonde eene koopvaardijvloot onder Deensch en Zweedsch geleide aangehouden, hetgeen den gezanten der betrokken mogendheden gegronde reden tot klagen gaf, waarom de meeste bodems dan ook later werden vrijgegeven. Vervolgens lieten de bevelhebbers het anker vallen voor Dieppe, hetwelk bijna geheel in de asch werd gelegd. Van de machineschepen trok men hier bitter weinig voordeel; des te meer echter van de bombardeerschepen der Britten, die meer dan 1100 bommen en karkassen in de stad wierpen.

Te Havre-de-Grâce, waaraan de Admiraals een dergelijk lot hadden toegedacht, was de uitwerking van het bombardement minder, deels omdat men wegens harden wind en holle zee niet met de noodige juistheid kon vuren, deels omdat de mortieren zelven minder bruikbaar waren geworden. De vloot keerde naar St. Helens terug en begaf zich vervolgens naar Duins, waar de Admiraals eerlang bevel kregen de zwaarste schepen naar de havens te zenden. Nog in September verscheen een vereenigd eskader onder Shovel en van de Putte voor Duinkerken, welks bewaking, gedurende den zomer, veel reden tot klagen had opgeleverd. Het richtte er evenwel niets van belang uit, daar de bombardeergaljooten er niet bijtijds waren en de machineschepen vruchteloos werden aangewend. Te Calais bereikten de bevelhebbers hun oogmerk evenmin, dewijl zij de nu aanwezige bombardeerschepen, wegens de onstuimige zee, niet behoorlijk konden gebruiken, hetgeen den Nederlandschen Vice-Admiraal de reeds gemelde woorden in de pen gaf.

Afgescheiden van de vraag, of deze kustbombardementen met de wetten van den oorlog strookten, en of de hierdoor verkregen voordeelen geëvenredigd waren aan de kosten, waarop wij nader zullen terugkomen, zij hier slechts opgemerkt, dat de bondgenooten zodoende den vijand hadden genoodzaakt een gedeelte zijner krijgsmacht naar de kust te zenden. Dit leidde tot het besluit om in 1695 op den ingeslagen weg te volharden, ofschoon de tegenwoordigheid der vereenigde vloot zich eerst later dan het vorige jaar deed gevoelen.

Niet voor half Juli verschenen Berkley en Almonde met hunne schepen voor St. Malo, waarbinnen de bombardeergaljooten omstreeks 900 bommen en karkassen wierpen. Omdat de bevelhebbers het niet raadzaam vonden ook met de grootere schepen te naderen, besloten zij zich te vergenoegen met de aangerichte schade en liever hun geluk elders te beproeven. Zij lieten het stadje Granville door een gedetacheerd eskader in brand schieten, en herhaalden, na de havens te hebben aangedaan, de pogingen tot bet bombardeeren van Duinkerken en Calais, doch met even weinig vrucht als in 1694. Bij den aanslag tegen de eerstgenoemde stad, waarbij de onzen het fregat de *Batavier* (26) verloren, waren proeven genomen met de hiervoor gemelde smookschepen, die weinig baatten. Over het geheel had de vereenigde vloot, toen zij in het laatst van Augustus 1695 uiteenging, minder gedaan, dan een jaar te voren.

Terwijl een gedeelte der verbonden zeemacht, onder Russell en Callenburg, zich in de Middellandsche Zee ophield, en een ander, onder Berkley en Almonde, bij tusschenpoozen zich op de Fransche kusten deed gelden, waren ook in de Noordzee Britsche en Nederlandsche bevelhebbers werkzaam. Hoewel zij doorgaans niet gelukkig waren in het beteugelen der kaapvaart, zoo kan men dit toch slechts bij uitzondering aan nalatigheid of plichtverzuim toeschrijven, waarvan het jaar 1694, helaas, meer dan een bedroevend voorbeeld heeft opgeleverd.

Omstreeks den tijd, waarop Berkley en Almonde de gemelde koopvaardijvloot aanhielden, waren inderdaad maatregelen genomen, om den toevoer van granen naar Frankrijk te verhinderen. De geschillen, nu en dan met Denemarken gerezen, over hetgeen den wederzijdschen onderdanen geoorloofd was, gaven zeker het recht om op den handel der bewoners van dit rijk streng te letten. Of echter hieruit de bevoegdheid voortsproot, om behoorlijk gekonvooierde schepen te visiteeren, waartegen de Nederlanders ten minste altijd krachtig opkwamen, indien zij zelven in dit geval verkeerden, en of zulks met de bestaande overeenkomsten te rijmen was, blijft hier buiten rekening. Nu het gouvernement dit had bevolen, is het slechts de vraag, hoe de commandanten zich van den hun opgedragen last kweten.

Er lagen bij den aanvang van 1694 in verschillende Noordsche havens eene menigte schepen met granen en andere behoeften geladen, welke aankomst de Franschen verlangend tegevoet zagen. Lodewijk XIV, niet bij machte hen door een aanzienlijk eskader te doen afhalen, rekende op de stoutheid van Jan Bart en andere Duinkerkers, die het hun geschonken vertrouwen niet beschaamden. Zij brachten toch in het voorjaar een twintig dier schepen behouden binnen, zonder dat de Britsche kapitein Gortner, die met 14 schepen kruiste, om dit te beletten, er iets van gemerkt had.

Verontwaardigd over dien uitslag, schreef Willem III aan Heinsius:

„UEd. kan niet gelooven, hoeseer my dit chagrineert, vreesende, dat er al weder negligentie ofte quade conduite is geweest, niettegenstaande al de voorsorghe, die ick hadt genomen. Ick heb doen opontbieden den officier, die het esquader heeft gecommandeert, om van syn doen rekenschap te geven.”

Gortner moest later, voor het gepleegde verzuim, met eene schorsing in den dienst boeten. Doch tot welk eene hoogte moest de verontwaardiging van Willem III, ja die van alle Nederlanders niet stijgen, toen een Nederlandsch eskader zich eene nog kostbaarder prooi door Jan Bart en de zijnen liet ontrukken!

Dat eskader onder den Schout-bij-nacht Hidde de Vries, waaraan wegens de geldverlegenheid der Admiraliteiten niet minder dan zes schepen ontbraken, bestond uit acht bodems, van welke twee met 58, drie met 50, en de drie overige met 46, 38 en 34 stukken bewapend waren, toen het den 27sten Juni meer dan honderd koopvaarders, onder het geleide van twee Deensche schepen en een Zweedsch, in het zicht kreeg. De Schout-bij-nacht hield, ingevolge den hem verstrekt last, op die koopvaardijvloot aan, en zou nu hij deze toch wenschte te visiteeren ongetwijfeld het veiligst gedaan hebben door haar eenvoudig op te brengen, en dan binnengaats uit te maken, welke schepen hunne reis mochten voortzetten. Aangezien dit echter, volgens zijne meening, niet strookte met de hem gegeven instructie, liet hij het onderzoek op de gebruikelijke wijze in zee bewerkstelligen, hetgeen wegens het aantal der

schepen, zooveel tijd vorderde, dat men op den avond van den volgenden dag nog niet gereed was.

Toen de Nederlandsche bevelhebbers, wier schepen zeer verspreid lagen, om de gansche koopvaardijvloot des nachts behoorlijk te kunnen bewaken, den 29sten Juni met het aanbreken van den dag hunne taak wilden voortzetten, ontwaarden zij, dat een vijandelijk eskader zich in hunne nabijheid bevond. En zij mochten inderdaad van geluk spreken, dat het niet aanstonds op hunne verspreide bodems afkwam, in welk geval de tien vijandelijke schepen, waaronder zes van 40 tot 52 stukken, zeker eene schoone kans hadden gehad.

Maar Jan Bart, die er het bevel over voerde, scheen zich eerst van de sterkte der onzen en van de identiteit der aangehouden vloot te willen vergewissen. Het inwinnen van berichten dienaangaande, het beraadslagen over de wijze van aanval en het gereedmaken van een zijner kleine vaartuigen kostten hem een geruimen tijd, dien Hidde de Vries en eenigen der zijnen niet ongebruikt lieten voorbijgaan. Dientengevolge lagen de Schout-bij-nacht en twee kapiteins, bereid hun plicht te doen, slagvaardig, toen de Franschen tusschen negen en tien uren voor den wind naderden en hen met onstuimigheid aanvielen. Zonder zich om het vuren der onzen te bekommeren, hield Jan Bart met de *Maure* (52) op de *Prins Friso* (58), het vlaggenschip, aan, gaf dit op een musketschot afstands de volle laag en klampte het vervolgens aan boord.

Met de handwapenen verweerde zich de equipage naar behooren, totdat zij het moest opgeven, na in een half uur tijds honderd en vijftig dooden en gekwetsten bekomen te hebben. De Schout-bij-nacht zelf was zwaar gewond en overleefde de noodlottige gebeurtenis niet lang. Met denzelfden ijver hadden de equipages van de *Stad en lande* (52) en de *Triton* (34) gevochten, toen ook deze bodems voor de overmacht moesten zwichten. De Franschen vonden hunne taak dus veel lichter dan zij zich hadden voorgesteld, omdat de vijf andere Nederlandsche bevelhebbers, van welke ten minste een of twee aanvankelijk nog iets tot eigen verdediging hadden gedaan, geenerlei bijstand verleenden. Zij sloegen op de vlucht, zoodra de Schout-bij-nacht zich moest overgeven, en werden tot hunne eeuwigdurende schande nog eene wijle vervolgd, eer zij het gat van Texel bereikten, ofschoon Jan Bart, die zelf nog al geleden had, de vervolging nu wijselijk staakte, om de hoofdzaak niet uit het oog te verliezen. Deze gelukte hem volkomen; want de aangehouden koopvaardijvloot, die zich tijdens het gevecht met haar konvooi had verwijderd, kwam goed en wel in de Fransche havens. Te Duinkerken bracht Jan Bart ook zijne gemaakte prijzen in zegepraal binnen, met welk bedrijf Lodewijk XIV dermate was ingenomen, dat hij den eenvoudigen, doch stoutmoedigen kaperkapitein eerlang tot den adelstand verhief.

Wie een onbevangen blik heeft voor krijgsmansdeugd, waar deze zich openbaart, zal, eenstemmig met den vijandelijken monarch, het gedrag van Jan Bart moeten bewonderen. Had niet menig Nederlander in den strijd tegen Spanje zich door gelijksoortige daden een onsterfelijken naam verworven? Doch juist hierom staarde de bevolking der Republiek, bewogen met het lot van den ongelukkigen bevelhebber en van omstreeks drie honderd dooden en gekwetsten, met een billijken wrevel op hen, welke den ouden heldenmoed ganschelijk hadden verloochend. Willem III ten hoogste verstoord, te meer omdat Britsche schepen, die op dezelfde hoogte moesten kruisen, wegens gebrek aan orders, ter kwader ure waren binnengevallen, schreef:

„Er scheidt een fataliteit in dit geheele werk te syn geweest, ende het is om alle patiëntie te verliezen, dutter altyt in Engeland soo veel abuysen en negligentie in de ordres syn.”

Intusschen was de afwezigheid dier Britsche schepen geene verontschuldiging voor de Nederlandsche bevelhebbers, wier gedrag in elk geval een streng onderzoek vereischte. Het klinkt zelfs al tamelijk vreemd, dat de autoriteiten in de Republiek hiermede nog eenigen tijd draalden, en onderwijl de beschuldigten hun commandement lieten behouden. Uitstel was echter geen afstel; want er zat eerlang een Hooge Zeekrijgsraad, welke drie hunner tot het verbreken van hun zwaard door beulshanden en eene boete van 1000 zilveren ducats veroordeelde, hen tevens eerloos verklarende en onbekwaam om den lande meer te dienen. Een vierde, die officiële brieven had geschreven met vele onwaarheden en verdichtselen, om de Staten-Generaal en de Admiraliteit te abuseeren; die zijne twee luitenants en een volontair, met veel geraas en een hakmes in de hand, tot het teekenen eener verklaring had gedwongen, insgelijks vele onwaarheden en verdichtselen behelzende, werd in weerwil van dit alles, iets minder schuldig bevonden. De krijgsraad veroordeelde hem tot dezelfde geldboete en verklaarde ook hem onbekwaam om den lande te dienen, doch met weglating der eerloos verklaring en der schavotstraf.¹⁾

1) Hunne sententiën zijn te vinden bij Sylvius, XXXVII p. 80 e. v. en werden in 1695 afzonderlijk gedrukt, bij Scheltus, te 's Gravenhage. De vier sententiën in de Europische Mercurius voor 1695, 1e stuk, p. 281 e v. zijn eensluidend, hetgeen Mr. de jonge, die een authentiek afschrift van de vierde had gezien, deed vermoeden, dat allen verzacht waren. Maar het schijnt eene fout in de Mercurius, daar het onderscheid, in de uitgave van Scheltus en bij Sylvius wordt in acht genomen, terwijl de laatste, boek XXXIX p. 54, allen twijfel dienaangaande wegneemt, door te zeggen „niet gestraft, van welke drie op het scharot.“

Kapitein Hoogenhoek, die zich aanvankelijk schuil hield en bij publieken trommelslag werd ingedaagd, scheen inderdaad weinig strafbaar, en werd, kort nadat men hem te Texel had gegrepen, onder handtasting weder ontslagen. Niet lang daarna, komt hij andermaal voor, als bevelhebber van *Het wapen van de Schermer* (44), vermoedelijk hetzelfde schip, dat hij in 1694 had gecommandeerd.

Natuurlijk is een voorval als het gemelde, hoe treurig op zich zelf, niet de reden, waarom de maatregelen tot beteugeling der Duinkerkers genomen doorgaans weinig aan het oogmerk beantwoordden. Zelfs maakte de strijd, door de Republiek in deze jaren tegen de vaak zeer kleine kaperschepen gevoerd, bijna hetzelfde komisch effect, als de kamp van den sterken man tegen lastige insecten. Schoon er nu en dan onder de slagen van zijn krachtigen arm bezwijken, blijft niet zelden de kleine mug voortgonzen, totdat zij hier of daar nog een kwetsbaar plekje vindt.

Met nagenoeg denzelfden uitslag verweerden zich de Heeren Staten omstreeks dezen tijd tegen de vijandelijke kapertjes. Meer dan honderd jaren hadden hunne vloten in alle zeeën schrik ingeboezemd voor den Nederlandschen naam, en was hunne driekleur nooit straffeloos gehoond; maar de kleine, welbezielde vaartuigen der Duinkerkers deden, wat noch de Spaansche zeekasteelen, noch de vereenigde vloten van Engeland en Frankrijk hadden vermocht: zij zwalkten aanhoudend in de nabijheid der kusten en zeegaten, en wisten altijd onverwacht eenig voordeel te behalen. Hoogst onveilig was dientengevolge het verkeer tusschen de Republiek en Engeland. Kort na het gevecht met den Schout-bij-nacht Hidde de Vries, tastte Jan Bart met vijf zijner schepen eene pakketboot aan, die met twintig andere bodems door twee oorlogsschepen van Londen naar de Maas werd gekonvoieerd.

De kapiteins La Cave en Engelenburg, die het geluk hadden hun gansche konvooi te behouden, plukten echter niet de gewenschte vruchten van hun kloekmoedig gedrag; want de *Rotterdam* (44), het schip van La Cave, sloeg plotseling om, nadat hij een der vijandelijke schepen aanvankelijk met voordeel bevochten had, waarbij de bevelhebber zelf, met driehonderd personen, onder welke vele passagiers, ellendig het leven verloor, en de *Dolfijn* (22), het andere oorlogsschip, strandde even voor de aankomst, bij welke gelegenheid het meerendeel der equipage, met twee zonen en twee dochters van den ambassadeur van Citters, die zich aan boord bevonden, insgelijks omkwam. Deze ramp, die een eigenaardig licht werpt op de marine van dien tijd en de meer dan gewone gevaren doet uitkomen, welke met eene zeereis gepaard gingen, was echter niet uitsluitend aan de kapers te wijten en rechtvaardigt dus in geen deele, wat dienaangaande hierboven is gezegd.

Terwijl men in het voorjaar van 1695 aan de uitrusting der schepen arbeidde, die tot versterking der hoofdvloot en tot bescherming van handel en visscherij moesten dienen, verboden de Staten, zoowel om het benoodigde zeevolk te erlangen, als om een gedeelte van den nationalen rijkdom buiten het bereik des vijands te houden, alle scheepvaart en visscherij, doch met vele uitzonderingen, zooals ten behoeve van de Oost-Indische Compagnie, van den handel op Suriname, Engeland, Schotland en Ierland, alsmede van de kustvaart tusschen den mond der Elbe en Nieuwpoort in Vlaanderen, en eindelijk van de kleine schuiten, die op versche visch uitgingen.

Hunne eigen kapers mochten niet uitloopen en de reeds uitgelopenen moesten onmiddellijk terugkeeren. Nauwelijks veertien dagen later begon men van de Duinkerkers te hooren. Deze naderden met een hunner kleine vaartuigen *Wijk-aan-Zee*, en landden er met veertien man, ten einde eenige pinken te vermeesteren. Hun aanslag mislukte echter ten eenen male, dank zij de kloeke houding der visschers, die met hun predikant aan het hoofd uittogen, de ongenooide gasten verjoegen en nog een zestal hunner gevangen namen. ¹⁾

1) Volgens eene aantekening in de Navorscher voor 1870 No. 1 p. 22, is die ongenoemde predikant vermoedelijk geweest Abraham Molerus, van wien uit het Kerkelijk Alphabeth van N. Holl. blijkt, dat hij in April 1674 te Wijk-aan-Zee bevestigd werd, waar hij in Juli 1707 overleed.

Nog zonderlinger was het wedervaren van een kapertje, dat slechts vier kleine stukken en vijftien of zestien man aan boord had. Dit scheepje, door storm binnen de Maas gedreven, passeerde Rotterdam en kwam 's avonds voor Dordrecht ten anker, naast een jacht der Staten, waarmede de Heer van Odijk pas uit Zeeland gekomen was. Is het te gelooven, dat de commandant van het aanstonds genomen kapertje, toch verklaarde, dat hij zich had geveleid, onder zekere omstandigheden het jacht zelf te veroveren en weg te voeren?

Dergelijke voorvallen hielden wel op, toen Duinkerken zelf in den zomer bedreigd en bewaakt werd, doch toonen ten klaarste met welk eene soort van lieden men te doen had.

In het najaar, herhaalden zich dezelfde tooneelen. In October namen zes of zeven Duinkerkers eenige schepen bij Ameland. Een hunner veroverde twee koopvaarders in het Vlie, en terwijl men uit dien hoofde beraadslaagde over eene betere bewaking der kust, roofde een andere kaper den 1sten December, in tegenwoordigheid der Nederlandsche oorlogsschepen, een koopvaarder uit het Landsdiep. Bestaat er niet overvloedige reden, om hen te vergelijken met de lastige insecten, waartegen veeleer met overleg, dan met louter kracht moet worden gehandeld?

Doch aan overleg en tijdige voorzorg scheen het te haperen. Willem III weet het aan de zorgeloosheid der Admiraliteit, die te veel op haar eigen gemak en voordeel bedacht was. Zijne vertoogen, gepaard met de berichten uit de zeeplaatsen, ontlokten den Staten-Generaal een bevel aan de Admiraliteiten van Zeeland en de Maas, om een eskader uit te rusten tot bewaking der kust ten zuiden van Katwijk, en een dergelijk aan de drie andere Admiraliteiten ten behoeve van het overige gedeelte der kust. Dit hielp inderdaad. Met hetzelfde oogmerk vaardigden de Staten-Generaal den 24sten Februari 1696 een scherp plakkaat uit, hetwelk de bemanning van alle vijandelijke schepen, die niet tot een eskader behoorden, indien zij den onzen op de stroomen, binnen de tonnen, op het strand of op den vasten wal in handen viel, zonder genade met den dood bedreigde, tenzij in geval van storm, wanneer de overgave van het schip en het nederleggen der wapenen onmiddellijk moest volgen. Geen drie weken later paste men dit plakkaat in al zijne gestrengheid toe, op een zestal vijanden, die bij Delfzijl binnen de tonnen waren gevat. Door vrees voor represailles behoefde men zich niet te laten weerhouden; want het plakkaat streed niet bepaald tegen het recht der volkeren.

Lodewijk zelf had eenige jaren geleden een gelijksoortigen maatregel genomen, waarbij hij de schuldigen evenwel met de galeien, in plaats van met den dood bedreigde. De galeistraf, waartoe drie Nederlandsche zeelieden omstreeks dezen tijd in Frankrijk werden verwezen, kan dus slechts dan als eene wraakneming worden aangemerkt, indien het besluit van Lodewijk op hen volstrekt niet toepasselijk is.

Alvorens de Staten-Generaal over den invloed van hun plakkaat konden oordeelen, was Duinkerken in andere gebeurtenissen betrokken, welke de bondgenooten er toe brachten de taak hunner zeemacht aanmerkelijk te wijzigen. Over het algemeen had dat gedeelte, hetwelk zich nu sedert twee jaren in de Middellandsche Zee bevond en de Fransche marine aldaar werkeloos binnen de havens hield, wel het meest aan zijne bestemming voldaan. De overwegende redenen, waarom de gouvernementen een oogenschijnlijk doeltreffend plan opgaven, zullen de eerste stof voor het volgende hoofdstuk leveren.

HOOFDSTUK XXXVII

Nieuwe ontwerpen van Lodewijk XIV tot herstelling van Jacobus II verijdeld. — Verwoesting op de kust van Frankrijk aangericht. — Onveiligheid der Noordzee. — Gerecht van Wassenaer met Duguay-Trouin bij de Spaansche kust. — Pointis met een Fransch eskader naar West-Indië—Laatste verrichtingen met Nederlandsche en Britsche schepen. — Vrede te Rijswijk in 1697. — Czar Peter van Rusland bezoekt de Republiek.

Zeer verklaarbaar is de gehechtheid der Britten aan hunne constitutie, die zich in den loop der eeuwen tot op het standpunt der negentiende eeuw heeft ontwikkeld, zonder dat er ooit geheel met het verleden is gebroken. Noch de burgeroorlogen, noch de tijdelijke afschaffing der koninklijke waardigheid in de zeventiende eeuw, hebben de Britsche staatsinstelling ten eenen male gesloopt. Elke verandering, elke verbetering, die sedert plaats greep, is eerst na veel

overleg en meestal na een langdurigen en hardnekkigen tegenstand der aanhangers van het oude ingevoerd. Hierom werd ook de wijziging, welke de Conventie in 1689 onder den drang der omstandigheden, na een betrekkelijk kort beraad, in de regelmatige erfopvolging had gemaakt, door sommigen ter goeder trouw afgekeurd.

Zeker viel zij aanvankelijk minder scherp in het oog, omdat de Conventie hare keuze op de naaste erfgenaam en haren echtgenoot had gevestigd; doch te sterker kwam zij aan het licht, nadat Maria in 1695 kinderloos was overleden en Willem III, wiens betrekking met het huis der Stuarts nu was verbroken, overeenkomstig de gemaakte bepaling in het bezit der hem opgedragen waardigheid bleef. Op den invloed, dien zulks vermoedelijk op de stemming der Britsche natie zou hebben, bouwden Lodewijk XIV en Jacobus II nieuwe plannen voor de toekomst.

Zoodra de regeering hier te lande, in den aanvang van 1696, eenig bericht kreeg van buitengewone toerusting te Duinkerken en elders, dacht zij dat het Zeeland gold. Dientengevolge werd er krijgsvolk naar deze provincie gezonden, en een eskader met het bewaken der kusten belast. Doch het bleek eerlang, dat 20.000 man en honderden transportschepen, die te Duinkerken en Calais waren bijeengebracht, eene gansch andere bestemming hadden.

Nogmaals wenschte Jacobus, zich vleiende, dat het getal zijner aanhangers sedert het overlijden zijner dochter vermeerderd zou zijn, eene landing te beproeven. Om deze te begunstigen, had men terzelfder tijd een aanslag tegen het leven van Willem III beraamd, ofschoon het met reden te betwijfelen is, of de verdreven Koning zelf hiervan wel kennis droeg. Maar de gansche zaak, die ernstig genoeg had kunnen loopen, viel in duigen, toen de samenzwering in het laatst van Februari werd ontdekt. Nu begreep men, zoowel in Engeland als in de Republiek, de ware bedoeling der toebereidselen op de Fransche kust.

Willem III zond den Admiraal Russell, die onlangs uit de Middellandsche Zee was teruggekomen, naar Duins, van waar deze in de eerste helft van Maart met een vijftigtal schepen, onder welke eenige Nederlandsche, in zee stak. Zij keerde echter weldra terug, met achterlating van een vereenigd eskader, onder Shovel en den Nederlandschen kapitein Arnold Manart, die op den 13^{den} April Calais ten derden male bombardeerden. Hoewel zij hierdoor eene niet onbelangrijke schade aan kerken en andere gebouwen veroorzaakten, was het hun toch niet gelukt de aldaar liggende transportschepen in brand te schieten. Maar ook zonder dit laatste, was er genoeg voorgevallen, om Jacobus alle hoop van slagen te benemen. Moedeloozer dan ooit, begaf hij zich weder naar St. Germain.

Intusschen hadden de maatregelen des vijands, welke geenszins tot het beoogde doel leidden, in de krijgsplannen der bondgenooten zelven belangrijke wijziging gebracht. De beide zee-mogendheden hadden alle beschikbare middelen aangewend, eerst om Zeeland, daarna om Engeland te beveiligen. Zelfs de schepen, tot versterking van het eskader in de Middellandsche Zee bestemd, waren hiertoe gebezigd. De onzekerheid of men die eerlang zou kunnen missen, en of zij, ook dan nog, in tijds ter bestemder plaatse zouden komen, bewoog Willem III tot de gemelde terugroeping van het eskader, dat zich onder Rooke en kapitein van Toll in de Spaansche havens bevond.

Dientengevolge kon de Fransche marine zich in 1696 vrijer bewegen, dan in de twee laatste jaren, en was het den bondgenooten mogelijk, hunne strijdkrachten te water meer samen te trekken, of een aanzienlijker gedeelte hiervan aan de bescherming van handel en zeevaart te besteden.

Kort na zijne aankomst, begaf Rooke zich van Duins naar de bocht van Frankrijk, om de schepen uit Toulon, die hij met zijn eskader niet had kunnen tegenhouden, thans met een

geduchtere macht nog van Brest af te snijden. Dit gelukte hem evenwel niet, daar zij den 15^{den} Mei de genoemde haven bereikt hadden, waar vervolgens sommige bodems onttakeld werden en andere werkeloos bleven liggen of later naar de Middellandsche Zee terugkeerden.

Lodewijk zond in 1696 geene vloot in zee, waarom de bondgenooten het verkieslijk vonden, de hunne andermaal tot het bestoken der vijandelijke kust te bezigen.

Met dit oogmerk verliet de vereenigde macht, die zich eene wijle te Torbay had opgehouden, in de eerste dagen van Juli het Kanaal. Zij telde omstreeks 50 Britsche schepen onder Lord Berkley en ruim 30 Nederlandsche onder Almonde, die echter voor zijn vertrek order had gekregen den Schout-bij nacht van der Goes met zeven bodems naar het vaderland te zenden. In plaats van nu met deze aanzienlijke macht iets tegen Brest te ondernemen, gelijk Rooke had aangeraden, bepaalde men zich tot kleine operatiën, welke inderdaad hoe langer hoe meer het karakter van een plundertocht kregen.

Nog voor dat de vloot den 14^{den} Juli bij Belle-Isle ten anker kwam, waren eenige bodems gedetacheerd tegen het eiland Grouais, waar de zeelieden een dorp verbrandden en veel vee doodden of wegvoerden. Hetzelfde lot viel den eilandjes Houat en Hedic te beurt. Inmiddels vertoonde zich een ander detachement, dat tot verschalking van den vijand witte vlaggen voerde, voor het eiland Ré. Hier wierp men een paar duizend bommen en karkassen in het stadje St. Martin, waar dientengevolge omstreeks zes honderd huizen vernield werden. Tegen Sables-d'Olonne had het bombardement minder uitwerking.

Wat echter te zeggen van de baldadigheden, door de geregelde strijdmacht van twee beschaafde natiën op vijandelijk gebied gepleegd? Vooral op de eilanden, waar de verschrikte bevolking meerendeels gevlucht was, hielden de vlotelingen deerlijk huis. Dat zij een twintig vaartuigen veroverden en zich volgens het recht van den oorlog een duizend stuks vee en paarden toeëigenden, is nog te begrijpen. Maar wat kon het verwoesten van twintig dorpen, het verbranden van meer dan dertien honderd huizen, het dooden van vee, het vernielen van den oogst baten? Het leverde slechts een tooneel van vandalisme, waarvan de menschheid gruwet. Uit het officiële bericht van Almonde, waarin hij uitdrukkelijk zegt, dat het de Engelschen waren, die de genoemde eilanden door het zeevolk lieten afloopen, plunderen en verbranden, zou men opmaken, dat hij voor zich eene zoodanige wijze van oorlog voeren afkeurde. Hoe de Engelschen dergelijke handelingen van een ander standpunt beschouwen, vereischt een enkel woord tot opheldering.

Zoodra internationale geschillen een oorlog rechtvaardigen, hebben de partijen natuurlijk het recht elkander te benadeelen, ten einde zoodoende tot eene oplossing te geraken. Naarmate de volkeren hunne oude barbaarschheid aflegden, beperkten zij het genoemde recht eenigermate. Dit geschiedde echter niet op eenmaal en lang niet eenparig. Zelfs in onze dagen heerscht over hetgeen in oorlogstijd geoorloofd is, nog een verschil van gevoelen, dat men te dezer plaatse niet uit het oog mag verliezen. Oorlogvoerende partijen kunnen namelijk op twee manieren elkander uitputten. Zij kunnen elkander bevechten met vloten en legers, allen staatseigendom zoo mogelijk vernielen, doch tevens bijzondere personen en hunne bezittingen sparen, indien de toestand dit gedooft. Daarentegen kunnen zij, op grond dat de staat slechts eene verzameling van particulieren is, door het rooven of vernielen van den nationalen rijkdom, onverschillig of het algemeen, dan wel bijzonderen eigendom geldt, elkander ook middellijk gevoelige slagen toebrengen.

Deze twee begrippen aangaande de wijze van oorlog voeren tusschen beschaafde natiën, hoewel niet in alle opzichten consequent toegepast, hebben toch in hoofdzaak voorstanders en bestrijders gevonden. Frankrijk en Nederland behoorden, ten minste in theorie, tot de mogend-

heden, welke de rampen des oorlogs wilden lenigen door allen eigendom van bijzondere personen zoo mogelijk te sparen. Groot-Brittanje ging van een tegenovergesteld beginsel uit, en heeft eerst in onze dagen iets toegegeven.

Ontegenzeggelijk was de Republiek niet altijd even trouw gebleven aan haar beginsel. Op nagenoeg hetzelfde gedeelte der Fransche kust, waar thans de verbonden vloot woedde, had men dit in vroeger dagen ondervonden, evenals aan de kusten der Oostzee. Maar dit mag niet leiden tot begripsverwarring, als ware het afkeurend oordeel, thans door de onzen uitgesproken slechts een gevolg hunner Franschgezindheid en als hadden zij hetzelfde, dat zij nu wreed en onmenschelijk vonden, eenmaal als een gloriestuk aangemerkt, toen het niet de Franschen, maar de Engelschen gold. Blijkbaar doelt Bilderdijk, in zijne geschiedenis des vaderlands, hier op den tocht naar Chattam, waarop echter, gelijk te zijner plaats is aangetoond, geenerlei smet kleeft. Het is te betreuren, dat Nederlanders zich niet altijd even nauwgezet, als bij die gelegenheid, aan het loffelijk beginsel der Republiek hebben gehouden, en dat zij dit, sedert hun gemeenschappelijk handelen met Groot-Brittanje, niet altijd konden doen.

Ook in Engeland ontbrak het niet aan stemmen, die zich tegen de jongst gepleegde barbaarschheid lieten hooren. Zelfs scheen Burnet in de bombardementen iets onmenschelijks te vinden, dat zich evenwel — nog al vreemd in den mond van een geestelijke — liet verschoonen, omdat de Franschen iets dergelijks tegen Genua hadden gedaan. Intusschen zijn de bombardementen, op grond van dit laatste en van de wijze, waarop Frankrijk zelf den oorlog in Duitschland voerde, als represailles te beschouwen, en bovendien op het Britsche standpunt, als eene zijdelingsche benadeeling des vijands, wel te verdedigen. Eene andere vraag is het echter, of hunne uitwerking tegen de gemaakte kosten opwoog. Spottenderwijs beweerde de eene, dat het verschoten kruit meer waarde had, dan al de schade, den vijand berokkend, terwijl de andere aanmerkte, dat het wel iets had van glazen ingooien met goudstukken. Ongetwijfeld hadden de kustbombardementen ten minste den vijand tot maatregelen van tegenweer genoopt, een deel van diens troepen bezig gehouden en het misnoegen des volks aangewakkerd. Uit een financieel oogpunt, ware het stellig profijtelijker geweest, indien men, gelijk sommigen wilden, de vijandelijke zeeplaatsen liever eenvoudig had gerantsoeneerd. Doch het is te betwijfelen, of men dit even goed had kunnen verantwoorden.

In de Republiek heerschte des te grooter ontevredenheid over de onbeduidende en laakbare verrichtingen der hoofdvloot, die in Augustus weder naar Torbay zeilde, omdat de Noordzee inmiddels alles behalve veilig was geweest. Reeds in Februari had kapitein Wiltschut met een schip van 44 stukken en een kleiner, beiden door particulieren uitgerust, zich tegen negen Fransche schepen moeten verweren. Na een kloekmoedig gevecht was hij er met het verlies van het kleine schip afgekomen. In April hadden de commandeurs Forman en Lebeau, met hunne twee konvooiers, zeventig koopvaarders tegen acht Duinkerkers beschermd. Maar niet altijd verkregen de bevelhebbers, welke den handel moesten beveiligen, een gewenschten uitslag.

In weerwil van het vereenigd eskader, dat onder Benbow voor Duinkerken lag, was Jan Bart in den nacht tusschen den 17^{den} en den 18^{den} Mei uitgelopen met de *Maure* (54), de *Mignon* (44), de *Comte* (44), de *Gersé* (40), de *Adroit* (40), de *Alcyon* (38), de *Milfort* (36) en de *Tigre* (36), die als brander was uitgerust. Later volgden hem nog twee of drie kaperschepen. Wat nu te doen? De Nederlandsche bevelhebbers achtten zich niet gerechtigd hunne standplaatsen te verlaten. Maar de grootere voortvarendheid der Britsche, die eene vervolging beproefden,

baatte volstrekt niet, daar zij vooreerst geen spoor van Jan Bart of zijn eskader te zien kregen. Deze had inmiddels, na eene wijle tusschen het Vlie en de Doggersbank te hebben gekruist, in de nabijheid der laatste post gevat, vlammeende op twee Nederlandsche koopvaardijvloten, waarvan de eene uit het Noorden komen, de andere uit het Vlie derwaarts vertrekken moest. De „*schrik der Noordzee*” scheen het verkieslijk te vinden, in de onmiddellijke nabijheid onzer eigen kust slechts af te wachten, welk gedeelte zijner gewenschte prooi hem het eerst in den mond zou loopen.

Ten volle bekend met het dreigend gevaar, namen de leden der Admiraliteit, die van Willem III volmacht hadden gekregen, het besluit om de vloot uit het Noorden te doen waarschuwen en aan de andere een goed eskader, onder kapitein Arnold Manart, mede te geven. Deze kon dan, na het eerste gedeelte zijner taak te hebben volbracht, de vloot uit het Noorden veilig naar de havens geleiden. Oogenschijnlijk was dit zeker niet kwaad overlegd. Met reden vraagt men evenwel, hoe Jan Bart zoo lang en ongestoord kon toeven, terwijl een vrij aanzienlijk eskader in de Noordzee kruiste, en waarom het Collegie van Amsterdam de schepen van Manart, die zelfs ten deele buitenom van Texel naar het Vlie zeilden, niet eerst uitzond om Jan Bart te verdrijven. Immers wist men, dat de vloot uit het Noorden met hare vijf konvooiers de Sond reeds gepasseerd was, toen de vaartuigen werden uitgezonden om haar te waarschuwen. Door volstrekt niet te rekenen op een geval, dat zich toch zeer licht kon voordoen, beging de Admiraliteit, die oogenschijnlijk een doelmatig plan had gevormd, inderdaad een grooten misslag; want geen der afgezonden schepen bereikte het konvooi, dat onder het bevel van den Commandeur Bucking dus naderde, zonder iets buitengewoons te vermoeden.

Eerst tegen den avond van den 17^{den} Juni, ontdekte 's lands bevelhebber de schepen van Jan Bart. Aanstonds liet hij alles gereed maken tot het gevecht, zoodat hij den vijand, toen deze 's anderen daags voor den wind op hem afkwam, op alles voorbereid en bedaard kon afwachten. Met grond was er echter weinig te hopen van een strijd, waarbij de tegenpartij schier alle kansen in haar voordeel had. Het *Raadhuis van Haarlem* (38), de *Graaf van Solms* (38), de *Soestdijk* (38), de *Weldam* (34) en de *Arend* (24), waaruit het geheele konvooi bestond, moesten toch zoowel in getal als in zwaarte voor de schepen der aanvallers onderdoen. Wat zich liet voorzien, gebeurde werkelijk. Na een tegenweer, dien Jan Bart later hardnekkig noemde, en waarbij Bucking zelf eene doodelijke wonde bekwam, moest het eene schip voor, het andere na den strijd opgeven. Nu scheen ook het lot der koopvaarders beslist, met welker inbezitneming de kleine kapers, die zich thans bij het eskader van Jan Bart bevonden, reeds tijdens het gevecht een aanvang hadden gemaakt.

Terwijl de Franschen echter bezig zijn den buit zoo goed mogelijk te verzekeren, daagt er voor de onzen eensklaps ontzet op; helaas, weinige uren te laat, om alles te kunnen verhoeden. Het is Manart, die bij zijn vertrek uit het Vlie het schieten hoorende, onmiddellijk zijn eigen konvooi heeft verlaten, om met zijn dertien oorlogsschepen te zien wat er gaande is. Deze onverwachte verschijning noopt de Duinkerkers hun plan te wijzigen. Zij brengen hunne gevangenen over op de *Arend*, die hiermede een goed heenkomen zoeken, en steken de andere konvooiers benevens eenige veroverde koopvaarders in brand, waarna zij met weinig of niets van den buit onder zeil gaan. Dat Manart, met het oog op zijne eigen taak, hen noch lang, noch ernstig vervolgde, is vrij natuurlijk.

Behalve de misrekening der Admiraliteit, waarvan Bucking het slachtoffer werd, is er in dit geval iets onbegrijpelijks. Verwondert men zich reeds, dat Jan Bart zoo ongestoord kon wachten, gelijk hij volgens zijn eigen rapport sedert veertien dagen had gedaan; tot welk eene hoogte

moet die verwondering niet stijgen, wanneer men leest, dat het Noordzee-eskader onder kapitein van Zyll zich ter reede van Texel bevond, terwijl het gemelde konvooi, weinige mijlen ten noorden van dit eiland, door overmacht werd aangetast. Volgens een schrijven van den commissaris van Coppenol aan de Staten-Generaal, nog voorhanden in het Rijks-Archief, was de genoemde bevelhebber in den laten avond van den 14^{den} Juni met eenige zijner schepen voorgaats gekomen en vervolgens binnengevallen om behoeften in te nemen. Wel beweert men, dat hij zich gereed maakte om uit te loopen, zoodra het vuren zich liet hooren; echter niet dan uiterst langzaam, waarschijnlijk in het vermoeden, dat Jan Bart niet met Bucking, doch met Manart te doen had. Maar hoe is het nu te verklaren, dat Jan Bart zich een dag later weder op dezelfde hoogte bevond, en dat nochtans van Zyll hem niet aantrof? Toen deze bijna vier weken later weder te Texel lag en met 16 schepen van daar uitgezilde, begaf hij zich ingevolgeden hem verstrekten last weder naar de Vlaamsche kust. Uit het bericht, dat hij op zijn post was aangekomen, blijkt tevens, dat er half Juli verscheidene bodems voor de Maas kruisten. Op dat tijdstip was Jan Bart echter bij de kust van Noorwegen, waar Benbow te vergeefs pogingen aanwendde om hem te bereiken. Billijk mocht Jan Bart er zich ten slotte op beroemen, dat hij, in weerwil van ruim dertig Britsche en Nederlandsche schepen, die op hem pasten, in het laatst van September goed en wel te Duinkerken kwam.

Om den handel beter te kunnen beschermen, had de regeering der Republiek, tegen het einde van Juni, den Schout-bij-nacht van der Goes met zeven schepen en later nog andere bodems van de hoofdvloot teruggeroepen, die zij vervolgens, evenals sommige schepen van het Noordzee-eskader, tot geleide verstrekte. Dientengevolge kwamen in het najaar de Oost-Indische retourschepen, andere koopvaarders en vele visschers veilig binnen. Had men zich evenwel niet doorgaans hiermede mogen vleien, terwijl de Republiek meer dan honderd schepen met 5000 stukken en 24,000 man onderhield? Zeker wel, en de klachten over zoo menig verlies zijn alleszins te billijken. Met reden is het te betwijfelen, of de ware oorzaak van dien stand van zaken wel gelegen was in het betrekkelijk geringe aantal schepen tot beveiliging der Noordzee bestemd, en niet veeleer in de ondoelmatige aanwending hiervan. Dit was niet aan bepaald verzuim of wangedrag te wijten, en komt dus niet uitsluitend voor rekening van dezen of genen; maar het sprong blijkbaar voort uit een zeker gebrek aan veerkracht in hen, die orders gaven, en in hen, die met het nakomen hiervan belast waren. Met verbazende omslachtheid, volgden allen te zeer den ouden sleur, indien niet een krachtig man hen tijdelijk bezielde. Het was de slendergeest, dat groote ziekteverschijnsel der achttiende eeuw, hetwelk zich bij de aanwending van 's lands zeemacht begon te openbaren.

Intusschen hadden de bondgenooten onder de leiding van Willem III, die zich als een wel bekwaam, doch niet gelukkig veldheer deed kennen, ook te lande meer roem dan voordeel behaald. Hierom begonnen zij, evenals Lodewijk XIV, naar den vrede te verlangen, vooral nadat de Hertog van Savoye in 1696 hunne zijde verlaten en zich met den gemeenen vijand verzoend had. Bovendien koesterden alle partijen, omstreeks dezen tijd, een gewichtig bijvoegmerk. Het naderend einde van den ziekelijken en kinderloozen Karel II, die over Spanje regeerde, voorspelde een nieuw Europeesch conflict. De leden van het Groot-Verbond oordeelden het dus raadzaam, in afwachting hiervan, hunne krachten wat te sparen, en Lodewijk XIV, die zulks van zijn kant insgelijks wenschte te doen, was te eer bereid om thans een weinig toe te geven, daar eene schorsing der vijandelijkheden hem wellicht de kans zou verschaffen, om de leden van het Groot-Verbond onderling te verdeelen, eer het wapengeluk andermaal zou moeten beslissen. Bij de gezindheid, die alle betrokken partijen aan den dag legden, is het zeer verklaarbaar, dat zij eerlang, en wel onder bemiddeling van Zweden, over het herstel des

vredes begonnen te onderhandelen. Alvorens den uitslag hiervan te overwegen, moeten hier nog enkele gebeurtenissen vermeld worden, die met de geschiedenis van het zeewezen in rechtstreeks verband staan.

Van de twee-en-dertig Nederlandsche schepen, die gedurende den winter van 1696 op 1697 onder den Vice-Admiraal Callenburg in dienst bleven, werden verschillende eskaders met eene bepaalde bestemming gedetacheerd, welke verrichtingen, tijdens de laatste maanden van den oorlog, geenszins onbelangrijk zijn. Zoo moest de Vice-Admiraal Geleyn Evertsen in November 1696 met negen bodems eene koopvaardijvloot naar Spanje geleiden, waarvan hij zich behoorlijk kweet. Na tot in Maart van het volgende jaar te Cadix vertoefd te hebben, zeilde hij naar Lissabon, en keerde van daar met eene andere koopvaardijvloot ongehinderd terug. De Britsche Vice-Admiraal Nevill, die insgelijks met zes schepen naar de Spaansche havens was gezonden, kreeg bevel naar West-Indië te stevenen om redenen, die later zullen blijken. Minder gelukkig dan Evertsen, was de Baron van Wassenaer, die in Januari 1697 met vijf schepen werd gedetacheerd, om een aantal koopvaarders uit de havens van Biscaye af te halen. Nadat twee zijner schepen, de *Vrede* (50) en de *Nijmegen* (50), in de eerste dagen van Februari, op de Spaansche kust met man en muis vergaan waren, ontmoette hij den 22sten Maart, bij zich hebbende de *Delft* (50), de *Honslaardijk* (50), de *Schoonoord* (30) en een twintigtal koopvaarders, een Fransch eskader onder Duguay-Trouin. Deze aarzelde echter met den aanval, zoolang hij alleen kon beschikken over de *St. Jacques* (46), de *Sans-pareil* (40) en de *Leonore* (12), waarmede hij onlangs te Brest was uitgezeild. Hij vergenoegde zich dus met het Nederlandsche konvooi in het oog te houden, totdat de *Faluere* (30) en de *Aigle noire* (30), twee kapers van St. Malo, kwamen opdagen. Zonder verwijl nadert hij thans in den morgen van den 25sten de Nederlandsche schepen, op een tijdstip, dat zij vermoedelijk tot dekking van hun konvooi niet bijeen zijn.

De *Honslaardijk*, die het eerst wordt aangevallen, moet het opgeven, voor dat de beide andere schepen hulp kunnen verleenen. Nu krijgen zij evenwel deel aan den strijd, met dit ongelukkig gevolg, dat ook de *Schoonoord* weldra moet zwichten, zoodat alleen de *Delft*, gevoerd door Wassenaer, overblijft. Deze weert de *Sans-pareil* af, welks bevelhebber hem poogt te enteren, en zou wijselijk getracht hebben, zich door kracht van zeilen aan den verder hopeloozen strijd te onttrekken, bijaldien dit hem niet ware belet. Maar Duguay-Trouin, die het schip van Wassenaer entert, is aanvankelijk niet gelukkiger dan zijn voorganger. Hij moet afhouden, en slaagt eerst na herhaalde pogingen, waartoe hij zijne equipage uit de andere schepen heeft versterkt. Ten laatste moest Wassenaer, die zelf door drie gewerschoten gekwetst is, voor de overmacht bukken, waarna de *Delft* en de *Hondslaardijk* met zes koopvaarders te Port-Louis, en de *Schoonoord* met vier of zes andere koopvaarders te Nantes worden opgebracht.

Onafhankelijk van den noodlottigen uitslag, komt aan Wassenaer de eer toe, dat hij zich alleszins lofwaardig had gekweten. Duguay-Trouin ontving hem uit dien hoofde met de grootste voorkomendheid, en Lodewijk XIV, die hem een blijk van achting wilde geven, vergunde hem, onmiddellijk na zijne genezing huiswaarts te keeren, in afwachting der latere uitwisseling. De gevangen Nederlandsche bevelhebber maakte hiervan een dankbaar gebruik, daar hij, in het bewustzijn van zijn plicht gedaan te hebben, den vaderlandschen grond niet behoefde te schromen.

Een derde eskader, onder kapitein van Zyll, insgelijks van de wintervloot gedetacheerd, had met tegenspoeden van geheel anderen aard te kampen. Het bestond uit *Het Loo* (64), de

Hollandia (72), de *Leyden* (64) en de *Arnhem* (64), en vertrok eerst in Maart 1697, om vereenigd met de schepen van Nevill, die uit de Spaansche havens waren gezeild, de plannen der Franschen in West-Indië te verijdelen. Er was namelijk in Januari een tiental schepen, door particulieren uitgerust, onder den Baron de Pointis, van Brest vertrokken. Shovel, die sedert eenigen tijd kruiste om dit te verhinderen, was niet geslaagd. Met reden beducht voor de Engelsche en Spaansche bezittingen in West-Indië, die gedurende den oorlog aan zoo menigen aanslag hadden ten doel gestaan, vonden de bondgenooten het noodig, ook van hun kant er een eskader heen te zenden. Hierom moesten Nevill en van Zyll zich derwaarts begeven. Voordat echter de onzen ter bestemder plaatse aankwamen, was Pointis, die een geruimen tijd op hen voorhad, al met vrucht werkzaam geweest. Nog versterkt door eenige boekaniers, had hij zich den 13^{den} April voor Carthage, in Nieuw Grenada vertoond, waar de Spaansche autoriteit, in de eerste dagen van Mei, tot de overgaaf moest besluiten. Met een ontzaglijken buit, aan metalen stukken en allerlei goud en zilverwerk, waaronder een beeld van O. L. Vrouw, met zilver overtogen, vele juweelen en eene geheele kist met kerksieraden, welker gezamenlijke waarde op minstens tien millioen gulden werd geschat, konden Pointis en de zijnen den 1sten Juni weder onder zeil gaan.¹⁾

1) De Europische Mercurius meldt, dat Lode wijk XIV uit gewetensbezwaar de kerksieraden liet teruggeven.

Vreeselijk hadden zij in de ongelukkige stad huisgehouden. Dit is zeker af te keuren, schoon het nog al zonderling klinkt, dat juist Charnock, die zich over de uitwerking der kustbombardementen zeer voldaan toont, het maar onbewimpeld een zeerooversbedrijf noemt.

Hoogst bevreemdend is het, dat Nevill en van Zyll, die te laat kwamen om den val der stad te verhoeden, er toch niet onmiddellijk heenzeilden, in welk geval zij stellig het Fransche eskader hadden aangetroffen. Nu kregen zij dit eerst den 7^{den} Juni op hun tocht derwaarts in 't zicht en maakten zij er te vergeefs jacht op. De verovering van een Spaansch schip, welks waarde door sommigen wellicht niet zonder overdrijving op meer dan twee millioenen werd geschat, was toch de eenige vrucht der onderneming. Doch alles scheen den vijand te begunstigen. Bij Newfoundland, waar Pointis zich na zijn vertrek had opgehouden, lieten de Engelschen, die er onder Norris lagen, hem ongemoeid, en nadat kapitein Harlow hem den 29sten Juni bij de Sortings met vijf schepen stoutmoedig had bevochten, ontsnapte hij door kracht van zeilen, ofschoon het den Engelschen zelve een raadsel was, hoe de Fransche schepen, die vuil moesten zijn, zooveel beter zeilden, dan de hunne, welke pas uit de havens kwamen.

Bij het ontwaren van zooveel misslagen en toevalligheden, klaagde men in Engeland bitter over het beleid der zeezaken, en meenden velen, dat er omkoopning, partijschap, zoo niet verraad schulde.

Nevill en van Zyll hadden, na de vruchteloze poging om Pointis te achterhalen, weliswaar eenig voordeel bekomen, doch zij waren vervolgens aangetast, door een vijand, dien de zeeman met reden boven alle andere ducht. Er brak namelijk op het eskader eene soort van pest- of rotkoorts uit, waaraan de schepelingen bij honderden bezweken. Het trof niet minder dan 1500 Engelschen, onder welke de Vice-Admiraal Nevill, zijn Schout-bij-nacht en zeven kapiteins. De Nederlanders kwamen er niet beter af, daar zij kapitein van Zyll met twee andere bevelhebbers, verscheidene officieren en 400 matrozen, dat is nagenoeg het derde gedeelte hunner bemanning verloren. Ellendig zag het er aan boord uit, toen de schepen eindelijk de Engelsche havens bereikten. Toch scheen de maat der jammeren voor allen nog niet vol; want

Justus van Hoogenhoek, de eenige Nederlandsche bevelhebber, die aan de algemeene ramp was ontkomen, strandde later met de *Hollandia* (72), bij het inzeilen van het Landsdiep, en vond er met het grootste gedeelte zijner equipage den dood in de golven.

Dergelijke zeerampen waren te dien tijde niet zeldzaam. Kapitein van Leyden van Leeuwen, die gedetacheerd met de *Sneek* (44), den 1sten Mei 1697, er in geslaagd was een Fransch konvooi te achterhalen, en de *Fanfaron* (36) na een gevecht van drie uren tot de overgaaf te nopen, had ook al weinig genot van de eer, door het opbrengen van het eerste Fransche koningsschip behaald, dewijl zijn eigen bodem in October van hetzelfde jaar bij Ameland met man en muis verging, tegelijk met de *Gouda* (72), onder Arnold Manart, waarvan ook slechts drie man gered werden. Het is eene treurige bijdrage tot de ontzettende verliezen aan personeel en materieel, omstreeks dezen tijd door de Republiek geleden, en vermoedelijk, in verband met reeds vroeger gemelde zeerampen, eene der redenen, waarom de Staten van Holland in het volgende jaar nieuwe ordonnantiën op de pilotage uitvaardigden, waarin de loodsen, wegens het verzeilen van een schip, met de strengste straffen bedreigd werden.

Uit hoofde der aangeknoopte vredesonderhandelingen, was de vereenigde vloot onder Rooke en Almonde in 1697 minder sterk, dan in vorige jaren, ofschoon de Republiek er nog 22 bodems toe bestemde. Daar zij echter ten deele als kruisers, ten deele als konvooiers gebezigd werden, waren somtijds verreweg de meeste schepen niet bij de vlag.

Hieraan hadden kooplieden en reeders het ongetwijfeld te danken, dat thans vele rijk geladen vloten behouden aanlandden. Van het bewaken van Duinkerken had men schier even weinig baat, als gewoonlijk. Zonder zich om het scherpe plakkaat te bekommeren, vertoonden de kapers dier stad zich nog op de Schelde en in het Sloe. Zelfs waagden zij eene landing op Walcheren en Schouwen, en lieten zij zich tot bij Sommelsdijk en de Willemstad zien, hetgeen evenzeer voor hunne stoutmoedigheid, als voor het ontoereikende der genomen maatregelen pleit. Ter beteugeling van de buitensporigheden dier kapers, moesten sommige bodems de kusten en zeegaten bewaken, terwijl de Staten-Generaal bij plakkaat van den 31sten Mei premiën hadden uitgelooft voor het nemen van kaperschepen.

Ondanks het eskader, dat in den nazomer voor Duinkerken lag, wist Jan Bart in September met een zestal lichte fregatten uit de haven te komen en eene poging om hem te achterhalen weder te verijdelen. Gelukkig was het thans niet op den eigendom van kooplieden en visschers gemunt. Lodewijk XIV had aan den ervaren en kloeken bevelhebber slechts opgedragen, den Prins van Conti, wiens verheffing tot Koning van Polen hij beoogde, in alle stilte naar Dantzig over te brengen. Deze reis, welke alles behalve voorspoedig was, geenszins aan het oogmerk beantwoordde en niet in rechtstreeksch verband staat met de geschiedenis onzer zeemacht, verdient alleen daarom ter loops te worden aangeroerd, omdat men in het vervolg den gevreesden kaperkapitein niet meer handelend zal aantreffen.

Den 20sten September 1697 teekenden de Republiek, Groot-Brittanje en Spanje, op het *Huis te Rijswijk*, den vrede met Frankrijk. Eerlang konden nu de meeste schepen der hoofdvloot terugkeeren, welke echter niet weinig te lijden hadden van dezelfde stormen, waarin de kapiteins van Leeuwen en Manart zoo noodlottig omkwamen. Zelfs was Almonde genoodzaakt de masten van de *Vrijheid* (94) voorgaats te kappen, om schip en equipage te behouden. Nergens openbaarde zich misschien oprechter en algemeener blijdschap over den gesloten vrede, dan in de Republiek, waar men zich gedurende den afgeloopen krijg, ter wille van een Europeesch belang, inderdaad zware offers had getroost. Toch was het voornamelijk doel, de

inkorting van Frankrijk's macht, niet bereikt. Wel verre van alles weder gebracht te hebben op denzelfden voet, als bij het tractaat van Munster of dat van de Pyreneën, hadden de bondgenooten zelfs dat van Nijmegen niet kunnen herstellen; want Lodewijk XIV, die slechts aan Spanje eenige plaatsen teruggaf, behield den Elzas met Straatsburg. Daarentegen moest hij de zaak van Jacobus laten varen. Immers verbond hij zich, bij Art. 4 van het tractaat met Groot-Brittannië, om voortaan noch rechtstreeks, noch zijdelings iets te doen, hetwelk Willem III in het gerust bezit zijner staten zou kunnen storen. Voor zoover de Republiek dit had beoogd, toen zij zich in den oorlog wikkeld, mocht zij er roem op dragen dat een gewichtig punt overeenkomstig hare inzichten was beslist.

Tegelijk sloot de Republiek met Frankrijk weder een tractaat van handel en scheepvaart, dat in hoofdzaak slechts eene vernieuwing van vroegere was. Het Fransche gouvernement ruimde echter twee grieven uit den weg, door in de eerste plaats, bij Art. 10, de bezwarende bepalingen op te heffen, die sedert 1687 op den invoer van gezouten haring in Frankrijk drukten, en door in de tweede plaats, bij een afzonderlijk artikel, het vatgeld af te schaffen, dat Nederlandsche schepen in Fransche havens moesten betalen. Dit zou voortaan slechts worden gevorderd van die schepen, welke hunne lading in eene andere Fransche haven hadden ingenomen. Wat men te Rijswijk bepaalde, is overigens van ondergeschikt belang, dewijl er spoedig een niet minder hardnekkige oorlog uitbrak en er uit dien hoofde nog jaren verliepen, eer de politieke toestand van Europa en het internationale zeerecht weder eenigszins duurzame grondslagen kregen.

Ontzettende verliezen had de oorlog ter zee na zich gesleept. Hoeveel schepen waren niet ten gevolge der twee groote zeeslagen, bij een aantal bijzondere gevechten en tochten, en door menigvuldige zeerampen vernield of genomen. Alles te zamen kwam dit Frankrijk op meer dan 20 bodems van veertig tot honderd stukken, en in het geheel op wel 40 tweedekkers te staan. Groot-Brittannië had, ongerekend de kleine, 26 oorlogsschepen verloren, waarvan er elf in 's vijands handen waren gevallen.

Meer dan eene der genoemde mogendheden had de Republiek de gevolgen des oorlogs voor haar materieel ondervonden. Terwijl onder de 26 schepen, door de Britten als verloren opgegeven, nog enkele van minder dan veertig stukken voorkwamen, had alleen de Admiraliteit van Amsterdam, gedurende hetzelfde tijdsbestek, een verlies van 20 bodems, allen van veertig tot zeventig stukken te betreuren. Men kan zich hieruit een denkbeeld vormen van hetgeen de gansche zeemacht in slechts negen jaren tijds moet hebben geleden.

Handel en visscherij hadden natuurlijk in de verliezen gedeeld. De Franschen telden hunne prijzen thans niet bij honderden, maar bij duizenden. Het heeft nochtans den schijn, dat de Republiek er in dit opzicht iets beter afkwam dan haar bondgenoot, dewijl telken jare van het ongehinderd binnenloopen van rijk geladen vloten wordt gesproken. Met verwijzing naar hetgeen vroeger dienaangaande is opgemerkt, valt het met reden te betwijfelen, of de autoriteiten niet vele slagen, aan de nationale welvaart toegebracht, hadden kunnen verhoeden of afweren.

Met uitzondering dergenen, die zich in 1694 eene wel verdiende straf op den hals gehaald hadden, bestond er geene reden om te klagen over het personeel, dat bij meer dan eene gelegenheid de nationale eer had opgehouden. Velen hadden metterdaad getoond, dat zij geenszins met de hierboven aangeduide kwaal des tijds behept, en veeleer met den Oud-Nederlandschen aard bezielde waren. Zelfs de autoriteiten, schoon in sommige opzichten te laken, hadden zich in andere zeer verdienstelijk gemaakt.

Moet niet Charnock, die in den regel der Republiek weinig gunstig is, erkennen, dat zij hare krachten thans op lofwaardige wijze had ingespannen? Ondanks alle geleden verliezen en de aanhoudende geldverlegenheid der Admiraliteiten, was het materieel dan ook op dezelfde hoogte gebleven. Tijdens den vrede van Rijswijk, waren er dus schepen genoeg voorhanden, welker uitrusting echter wegens de hiermede gepaard gaande kosten schier onoverkomelijke bezwaren opleverde.

Welk eene hooge achting de Republiek omstreeks dezen tijd nog in het buitenland genoot, als eene der voornaamste zeemogendheden, blijkt onmiskenbaar uit het bezoek, dat Czar Peter haar bracht. Kwam deze beheerscher van het nog onbeschaafde Rusland, na met behulp van Nederlandsche werklieden reeds een klein eskader op de binnenwateren van zijn rijk te hebben gevormd, in 1697 niet bij voorkeur herwaarts om zich tot eene grootschere taak voor te bereiden? Onder den naam van Pieter Michaëlof, wenschte hij zich te Zaandam, als een gewoon handwerksman, in den scheepsbouw te oefenen. Dewijl het hem evenwel niet doenlijk was, er onbekend te blijven, verhuisde hij weldra naar Amsterdam. Hier kon hij zich, dank zij de tusschenkomst van Nicolaas Witsen, op de werf der Oost-Indische Compagnie meer ongestoord aan zijne taak wijden. De slotsom zijner ervaring, te midden van Nederlandsche scheepsbouwmeesters en werklieden opgedaan, was, dat hij deze voor praktische en eerlijke menschen hield, van welke hij er gaarne velen aan zijn dienst wilde verbinden, maar dat zij, hoewel door langdurige praktijk en moeite eenigszins op de hoogte gekomen, toch de theorie van hun vak niet volkomen verstonden. Ten einde hiervan meer te vernemen, dan de Nederlanders hem konden vertellen, bezocht de Czar vervolgens ook Engeland. Zoodoende bewees hij, met al zijne ruwe vormen, een fijn opmerker te zijn; want eerlang kwamen velen in de Republiek zelve tot de overtuiging, dat men hier in de wetenschappelijke beoefening van den scheepsbouw ten achteren was.

Czar Peter was niet vruchteloos in de Republiek geweest. Hij verkreeg er schier alles, wat hij tot uitvoering van zijn plan, de vorming eener Russische zeemacht, behoefde. Vele zeeofficieren, sloopstimmerlieden en andere personen, die hem behulpzaam konden zijn, gaven gehoor aan de uitnoodiging van den merkwaardigen vorst, om dezen naar zijn rijk te volgen.

Dat evenwel niet allen zich door zijne voorstellen lieten bekoren, leert het voorbeeld van den Vice-Admiraal Schey, die een even vereerend als voordeelig aanbod afsloeg, omdat hij liever in der Staten dienst wenschte te blijven, waarin hij nochtans slechts een jaargeld van 2400 gld. trok. Behalve een groot aantal personen, die hem in verschillende betrekkingen konden dienen, erlangde de Czar ook het benodigde materieel, waartoe de regeering medewerkte, in het besef, dat eene nauwe betrekking tusschen het opkomende rijk en de Republiek den handel der laatste niet weinig zou baten. Het gevolg van een en ander was, dat vele zaken, die in Rusland tot stand kwamen, zeer sterk een Nederlandschen oorsprong verrieden, hetgeen vooral in het oog liep bij de marine, tot welker inrichting de Czar aanvankelijk de hulp der Republiek volstrekt niet kon ontberen.

Nog jaren daarna beweerden de Zweden, dat aan eene Russische vloot, die zij moesten bevechten, eigenlijk niets Russisch was dan de vlaggen. Zij bestond uit Hollandsche schepen, met Hollandsche bevelhebbers en Hollandsche matrozen, die met Hollandsch buskruit, Hollandsche kogels uit Hollandsche kanonnen schoten. Langzamerhand veranderde zulks; doch tot op den huidigen dag dragen vele instellingen bij de Russische marine nog een zekeren Nederlandschen stempel, waarop de nakomeling met rechtmatigen trots staart.

Door het hare bij te dragen tot beschaving van een volk, dat reeds eeuwen in Europa woonde, zonder in den kring der natiën te zijn opgenomen, stichtte de Republiek zich in haar eigen werelddeel eene nieuwe eerzuil. Met een tal van andere, vroeger en later onder alle hemelstreken door haar opgericht, kon deze van hare veelzijdige werkzaamheid getuigen. Alleen is het de vraag of dit haar thans niet een weinig duur te staan kwam, omdat Rusland vele industriële krachten aan haar onttrok en hierdoor vooral ook hare marine verzwakte, terwijl zij zelve moeite had, om zich op het ingenomen standpunt te handhaven. Deze schaduwzijde is niet te ontkennen, doch tevens een bewijs van afnemende levenskracht. Evenals zwakke en oude lieden, omdat zij reeds verzwakt en verouderd zijn, aanstonds worden uitgeput door eenig bloedverlies, dat zich bij den gezonden mensch, in den bloei des levens, spoedig herstelt, is het ook hier met de Republiek. Wat zij in het laatst der zeventiende en het begin der achttiende eeuw voor Rusland heeft gedaan kan haren achteruitgang dus wel bespoedigd, maar niet veroorzaakt hebben. Had zij er niet altijd roem op gedragen, wanneer vreemde mogendheden zich van Nederlanders bedienden, of zich bij voorkeur hier te lande materieel aanschaffen? Dat intusschen de Republiek, onmiddellijk na den vrede van Rijswijk, alles behalve uitgeput was, leerden de eerstvolgende jaren, welke nog menige schitterende bladzijde aan hare geschiedenis toevoegden.

HOOFDSTUK XXXVIII

Algemeene spanning in Europa. — Een Engelsch-Nederlandsch eskader ondersteunt Karel XII van Zweden. — Oorzaken van den Spaanschen successie-oorlog. — Dood van Willem III in 1702. — Mislukte landing bij Cadix. — Luisterrijke overwinning in de baai van Vigos.

Geen staatsman van eenig doorzicht vleide zich, na het sluiten van den vrede te Rijswijk, met eene langdurige rust. Aangezien de mogendheden niets hadden gedaan ter afwering van het gevaar, dat allen tegemoet zagen, was het duidelijk, dat zij het oorlogsvuur slechts hadden ingerekend, in plaats van het te dooven. Na de inspanning, welke de leden van het Groot-Verbond zich hadden getroost, om de macht van Lode wijk XIV te breidelen, was het kwalijk te vermoeden, dat zij eene poging van dien vorst om de Spaansche aangelegenheden ten behoeve zijner dynastie te benuttigen, lijdelijk zouden aanzien. Zoolang Karel II, de laatste mannelijke nakomeling van Keizer Karel V, een ziekelijk bestaan op den Spaanschen troon rekte, was er geen gevaar. Maar dagelijks kon men het overlijden van dien zwakken vorst verwachten, aan wiens persoonlijkheid de dood een gewicht zou bijzetten, dat zij gedurende zijn leven nooit had bezeten. Wie zou, na hem, den scepter aanvaarden over het wel deerlijk vervallen, maar toch uitgestrekte gebied, waartoe, behalve het eigenlijke Spanje, het hertogdom Milaan, het koninkrijk der Beide-Siciliën, de Zuidelijke Nederlanden, een groot deel van Amerika en eenige bezittingen in Azië en Afrika behoorden? De Republiek der Vereenigde Nederlanden had getoond, wat er van een klein gedeelte dier ontzaglijke monarchie kon worden, indien het slechts werd onttrokken aan het algemeene wanbestuur. Is het wonder, dat Lodewijk XIV en anderen op de kostbare nalatenschap vlamden, en dat velen met bezorgdheid de verwikkelingen tegemoet zagen, welke uit de geschillen over die nalatenschap zouden voortspruiten?

Lodewijk zelf was de eerste, die onder de gegeven omstandigheden het denkbeeld opperde om alles in der minne te regelen. Tot dit einde knoopte hij onderhandelingen aan met Willem III, die wel niet rechtstreeks in de zaak betrokken was, doch vermoedelijk de hoofdrol zou spelen, bijaldien zich weder eene coalitie tegen Frankrijk vormde. Het gevolg dier onderhandeling was, dat er den 11^{den} October 1698 een verdeelingstractaat werd gesloten, waarbij men de Spaansche monarchie aan den zoon van den Keurvorst van Beieren toewees, met dien verstande dat Frankrijk en Oostenrijk, welke insgelijks aanspraken hadden, eenige bezittingen in Italië zouden ontvangen.

Daar echter de Beiersche prins nog voor Karel II overleed, viel dit gansche plan in duigen en moest een nieuw worden gemaakt. Ook dit gelukte; want Lodewijk XIV, Willem III en de Staten-Generaal sloten in Maart 1700 een tweede verdeelingstractaat, waarbij zij overeenkwamen, dat de tweede zoon van den Duitschen keizer de Spaansche monarchie zou erven, met uitzondering van eenige streken, die aan Frankrijk zouden ten deel vallen.

Inmiddels openbaarden zich in het Noorden zorgwekkende verschijnselen. Wat Czar Peter in het belang van zijn rijk deed, scheen eene bedreiging voor zijne naburen. Wilde hij Rusland tot eene zeemogendheid verheffen, dan zou hij vermoedelijk de Oostzee pogen te naderen, waarvan de Zweedsche provinciën zijn rijk scheidden. Dat Karel XII, een jong en krijgshaftig vorst, in 1697 den troon van Zweden beklom, maakte den toestand bedenkelijker. Eerlang sproot uit de tegenstrijdige belangen der Noordsche kronen eene reeks van oorlogen voort, hetgeen hier terloops wordt aangestipt, omdat de Nederlandsche vloot aan het begin der vijandelijkheden een werkzaam doel had, nog eer de gebeurtenissen in Spanje haar tot handelen riepen.

Tusschen den Koning van Denemarken en den Hertog van Holstein ontstond in 1699 een geschil over de grenzen van hun gebied, waarin Karel XII, als zwager van den Hertog, zich weldra mengde. Hierdoor kreeg hij echter ook met Polen, Brandenburg e. a. te doen, die zich in de voorbaat tegen hem verbonden hadden. Op grond der bestaande tractaten, riep Karel XII nu de hulp van Groot-Brittanje en de Republiek in, die zoowel ten behoeve van den bondgenoot, als ter bescherming van den handel op de Oostzee, het besluit namen in 1700 een eskader derwaarts te zenden.

Thans ondervond men de heilzame gevolgen van hetgeen na den vrede van Rijswijk tot verbetering van de geldmiddelen der Admiraliteiten was gedaan. De behoefte hieraan was, tijdens den oorlog, meer dan ooit gebleken. Het Collegie te Harlingen had in de laatste jaren telkens niet meer geleverd, dan het met de ingekomen gelden kon bekostigen. Andere Collegiën, die meer hadden gedaan, waren daardoor in schulden en geldverlegenheid geraakt, welke laatste vooral op het personeel drukte. Maanden lang moest dit op soldijen en kostgelden wachten, waarover de Admiraliteit van het Noorder-Kwartier zelfs in rechten werd aangesproken. Sedert was hierin verbetering gekomen, door het sluiten eener leening, waarvan de Admiraliteiten, in zes jaren tijds, twaalf millioen gulden zouden ontvangen. Bovendien hadden de Staten-Generaal eene som ingewilligd tot voltooiing der in aanbouw zijnde schepen. Wegens den beteren toestand der financiën, leverde het uitrusten der schepen naar het Noorden thans weinig bezwaar op.

Almonde, die in het laatst van Mei met een eskader van dertien linesschepen uitzeilde, vereenigde zich in de Noordzee met een Britsch onder Rooke, waarna de gecombineerde macht koers zette naar de Sond, voor welke zij zich bleef ophouden, totdat de Deensche vloot naar Kopenhagen week.

Op eene vraag, hun namens het Deensche hof aangaande hunne verdere oogmerken gedaan, antwoordden de admiraals, volgens een brief van Almonde van 17 Juli 1700 aan de Staten-Generaal:

„dat de gecombineerde vloot met geen ander intentie was in de Sond gecomen, als om met die van Sweeden te conjungeren en deselve in alles te assisteren.”

Zij vereenigden zich dan ook weldra met de Zweedsche vloot, onder den Admiraal Wachtmeister en laveerden tot voor Kopenhagen, waar de Denen hunne schepen, die eenigszins in verwarring lagen, zoo goed mogelijk tegen een aanval poogden te beveiligen. Bij herhaling lieten nu de bevelhebbers der vereenigde vloten eenige bommen werpen naar de Deensche hoofdstad en de in hare nabijheid liggende schepen, zonder echter veel schade aan te richten.

Inmiddels zorgde Almonde, zooals hij den 24sten Juli aan de Staten-Generaal schreef, dat de schippers, die zich in de havens der Oostzee bevonden, bericht ontvingen van de aangevangene „*onvriendelikheden*,” terwijl hij en Rooke voorts aan het Deensche hof kennis gaven van hun voornemen, om alle koopvaarders, die uit de Oostzee kwamen, bij zich te houden, totdat zij volkomen zeker waren van de vrije passage door de Sond, en om deze schepen, bijaldien het Deensche hof hun niet de verlangde zekerheid gaf, „*met convoij door de Sond te laten brengen, sonder Elseneur om te vertollen aan te doen.*”

Hiertoe kwam het evenwel niet, daar de Zweden den 4^{den} Augustus bij Elseneur, onder bedekking der vloten, eene landing bewerkstelligden, waarbij Karel XII ten duidelijkste toonde, wat de wereld van hem kon verwachten. Met den degen in de hand, sprong hij uit de sloep en betrad, aan het hoofd der jubelende soldaten, den wal. De Koning van Denemarken, weldra in zijne hoofdstad bedreigd, sloot den 18^{den} Augustus te Travendahl een nadeelig verdrag, waaraan echter zijne bondgenooten geen deel namen. Deze bleven de vijandelijkheden elders voortzetten, gesteund door den Czar, die zich nog voor het einde der maand bij hen voegde, om de verlegenheid der Zweden aan de bereiking zijner eigen oogmerken dienstbaar te maken.

Rooke en Almonde, die gewapenderhand moesten bemiddelen, hadden zich van die ondankbare taak uiterst voorzichtig gekweten. Minder dan drie honderd bommen, in het geheel tegen de stad en de vloot gebruikt, hadden inderdaad slechts weinig schade aangericht. Dit trok zelfs de aandacht van Karel XII, die op eene vraag, hierover aan Rooke gedaan, ten antwoord kreeg: „*Ik ben wel gezonden, om Uwe Majesteit te helpen, maar niet om den Koning van Denemarken te verderen.*”

Wat echter Karel XII te weinig vond, achtte Willem III reeds te veel. Deze meende toch, dat de admiraals door het bombardement van Kopenhagen hunne instructie hadden overtreden, die hun slechts voorschreef, geweld met geweld te keeren; hij keurde ook de hierop gevolgde landing niet ten volle goed, vrezende, dat „*het succes den jongen Prins zeer zou opzetten.*”

Nochtans was het doel bereikt; de Zweden ontruimden Seeland weder en het vereenigd eskader kon in September terugkeeren.

Omstreeks denzelfden tijd begonnen de gebeurtenissen, met betrekking tot de Spaansche aangelegenheden, een bedenkelijk aanzien te krijgen. De verdeelingstractaten hadden, in Spanje zelf, veel misnoegen verwekt. In heftige bewoordingen had de Spaansche gezant zich daarover tegen Willem III uitgelaten. Dientengevolge was de Engelsche ambassadeur uit Madrid teruggeroepen, hetgeen de geheime plannen van Lodewijk XIV slechts in de hand

werkte. De kuiperijen van de Franschgezinde partij aan het Spaansche hof, die er te vrijer spel door kreeg, ontlokten den kinderloozen vorst een testament, waarbij hij den Hertog van Anjou, Lodewijk's kleinzoon, tot erfgenaam van de Spaansche monarchie verklaarde. Nadat hij den 1sten November 1700 was overleden, hoorde men nu eensklaps, dat er zulk een testament bestond, dat Lodewijk zich de bepalingen hiervan liet welgevallen en dat hij zijn kleinzoon onmiddellijk naar Madrid had gezonden.

Men had goed spotten met dezen „*Hansop op de koord*” en met de kunstgrepen, waaraan hij zijne verheffing te danken had; doch Willem III en de Staten-Generaal stonden tegenover een voldongen feit, hetwelk te onrustbarend was, omdat Lodewijk XIV het verzwakte Spanje te land en te water onmiddellijk bijsprong. Zijne schepen bewaakten de Spaansche havens en kusten; zijne troepen rukten op het Spaansche gebied, ook in de Zuidelijke Nederlanden, waar men vruchteloos tegen „*het peirdt van Troyen*” waarschuwde.

Hierin vooral lag de kiem eener vredebreuk, tenzij de Staten-Generaal hunne oude politiek om de Franschen niet tot naburen te willen hebben verloochenden, en Willem III ten eenen male afzag van elke poging om Frankrijk's macht te knotten.

De Keizer van Duitschland, die zich het meest verongelijkt achtte, greep aanstonds naar de wapenen en zond een leger naar Italië, hetwelk aldaar met Fransche troepen in botsing kwam. Niet zoo ras gingen de zeemogendheden te werk. Zij bepaalden zich aanvankelijk tot het nemen van eenige voorzorgen. Zelfs erkenden de Staten-Generaal, nadat hun officieel kennis was gegeven van de troonsbeklimming van den Hertog van Anjou, dezen vorst als Koning van Spanje, hoewel dan ook noode en ten deele met het oog op hunne troepen, die zich op dit oogenblik nog in de Zuidelijke Nederlanden bevonden. Wat nog sterker is, Willem III, die als Koning van Groot-Brittanje, het officiële bericht later dan eenige andere mogendheid ontving, volgde het voorbeeld der Staten-Generaal door den nieuwen Koning van Spanje te erkennen, ofschoon hij deze handeling een tijd lang geheim hield.

Nederland en Groot-Brittanje hadden dus oogenschijnlijk in de zaak berust, ofschoon zij blijkbaar nadere verwickelingen vreesden. Uit dien hoofde besloten de Staten-Generaal tot den aanbouw van nieuwe schepen en tot eene buitengewone uitrusting in 1701. Zij bestemden 16 fregatten om Zeeland te dekken, lieten bovendien een eskader onder Callenburg op de vlakte van Schooneveld kruisen en zonden Almonde met een ander naar de Britsche vloot. De verrichtingen hiervan bepaalden zich evenwel tot het geleiden van een Britsch eskader, dat naar West-Indië vertrok, en de vereenigde vloot bevond zich in November 1701 weder in het Kanaal. Zij was er niet in geslaagd de Spaansche galjoenen, die te Cadix verwacht werden, te onderscheppen. Het bevel daartoe luidt trouwens, zonder voorafgaande oorlogsverklaring, vreemd genoeg.

Maar de toestand werd steeds bedenkelijker, als men let op het werven van krijgsvolk, op het plan om in 1702 eene nog grootere vloot uit te rusten en op een verbond, den 7^{den} September 1701 tusschen den Keizer van Duitschland, den Koning van Groot-Brittanje en de Staten-Generaal gesloten.

Wenschte Lodewijk XIV onder de gegeven omstandigheden zijn kleinzoon te baten, dan behoorde hij alles te vermijden, wat de gevoeligheid zijner reeds geprikkelde tegenstanders kon vermeederen. Zijne pogingen, om de Staten-Generaal gunstiger voor zich te stemmen, waren dus op zijn standpunt doelmatig. Daarentegen was het een onbegrijpelijke misslag, dat hij tegen den raad zijner ministers, nadat Jacobus II den 16^{den} September was overleden, diens zoon als Koning van Groot-Brittanje erkende. Hij mocht dit later doen voorkomen, als ware het slechts eene ijdele formaliteit: Willem III beschouwde het als eene persoonlijke belediging en als eene

schending van het tractaat van Rijswijk. Hij beval den Engelschen gezant te Parijs, deze hoofdstad onmiddellijk en zonder afscheid te verlaten, en den Franschen agent, die zich in Engeland ophield, aanstonds te vertrekken. Ook de Staten-Generaal riepen hun gezant uit Frankrijk terug, doch lieten er voorloopig diens secretaris blijven, evenals Lodewijk XIV ten hunnen opzichte deed. Al de genomen maatregelen, die een naderenden oorlog voorspelden, vonden bij de natiën een schier onverdeelde bijval.

In de Republiek heerschte eene algemeene verontwaardiging over hetgeen men als eene herhaalde woordverbreking van den Koning van Frankrijk aanmerkte. Nog onstuimiger openbaarde zich de geestdrift der Engelschen. Alleen de gedachte, dat de gehate vreemdeling hun een koning van zijne keus wilde opdringen, was voldoende om hen eenparig te stemmen voor den oorlog.

Eerlang vormde zich, op de grondslagen van het gemelde tractaat met den Keizer, een nieuw Groot-Verbond tegen Frankrijk. Gedurende den winter en de eerste maanden van 1702, bereidden alle partijen zich tegen den naderenden kamp voor. Te midden dier voorbereidselen, trof haar evenwel een zware slag, daar Willem III, andermaal de leider der gansche onderneming, den 19^{den} Maart overleed.

Dit verlies van „den man van God's rechterhand,” van den held, over wien „*Europa in rouw*” was, bracht in de buitenlandsche politiek der zeemogendheden geene verandering. Zijne schoonzuster Anna, de tweede dochter van Jacobus II, die hem in de koninklijke waardigheid opvolgde, nam toch aanvankelijk de staatkunde des overledenen tot richtsnoer, en de Republiek volhardde insgelijks op den afgebakenden weg, schoon haar inwendig bestuur eene belangrijke wijziging onderging. Want de Staten van Holland en vier andere gewesten besloten het voorloopig zonder Stadhouder te doen, hetgeen thans minder tegenstand uitlokte dan vroeger, omdat men, wegens het kinderloos overlijden van Willem III, geen rechten nakomeling van den laatsten Stadhouder behoefde ter zijde te stellen.

Deze tweede zegepraal kon de Staatspartij zelfs tamelijk ongestoord genieten totdat zich later, onder haar bestuur, gebreken openbaarden, die haar andermaal het vertrouwen der menigte deden verliezen. Een onmiddellijk gevolg van haar optreden was, dat het gezag der Staten-Generaal weder afnam en dat de verschillende provinciën dus meer invloed erlangden op het bestuur der zeezaken, hetwelk reeds bij vijf afzonderlijke Collegiën berustte. Tijdens het eerste stadhouderlooze bewind, had Jan de Witt vele hieruit voortspruitende moeilijkheden overwonnen. Zou Heinsius, die sedert 1689 in Holland het ambt van Raadpensionaris bekleedde, dit insgelijks vermogen? Ongetwijfeld kreeg hij eene zwaardere taak op de schouders, dan zijn beroemde voorganger, daar het thans niet een oorlog gold, uitsluitend ter zee gevoerd, maar een oorlog te land en te water, die alle krachten der Republiek en harer bondgenooten vorderde: in het veld en ter zee, tot bestrijding van den gemeenen vijand; in het kabinet, tot bewaring der onderlinge eensgezindheid.

Spoedig kwam een einde aan de onzekerheid, die bij Willem's overlijden nog heerschte. Den 15^{den} Mei 1702 verklaarden de Staten-Generaal, de Koningin van Groot-Brittanje en de Keizer van Duitschland den oorlog aan Lodewijk XIV. Hiermede nam de Spaansche successie-oorlog een aanvang, die in de Zuidelijke Nederlanden, Duitschland, Italië en Spanje zelf woedde, terwijl de oorlogen van Karel XII tegen Rusland, Polen en Saksen andere streken van Europa teisterden. Dat het, te midden van dien algemeenen krijg, den leiders der westersche politiek de grootste bezorgdheid inboezemde, toen de Koning van Zweden ook in de Duitsche landen van den Koning van Polen doordrong, hetgeen de hangende vraagstukken nog ingewikkelder

dreigde te maken, zal niemand bevreemden. Welk aandeel de zeemacht in al die krijgsbedrijven had, moet thans meer in bijzonderheden worden nagegaan.

Tegen het einde van Mei 1702 verscheen Almonde met een Nederlandsch eskader ter reede van Spithead, waar ook een Britsch lag, dat echter alles behalve gereed was. Binnen veertien dagen kwamen nog andere bodems van beide natiën, welke de groote vloot onder Rooke moesten uitmaken. Een Britsch eskader, onder bevel van den Schout-bij-nacht van Munden uitgezonden om de Franschen van Corunna af te snijden, was hierin niet geslaagd en tot veler misnoegen teruggekeerd, zonder de vijandelijke macht in de haven zelve aangetast of bewaakt te hebben. Dien misslag konden de Schout-bij-nachts Fairborne en Wassenaer, den 3^{den} Juli slechts twee dagen voor de terugkomst van Munden tot hetzelfde einde gedetacheerd, niet herstellen. De hoofdmacht der gecombineerde vloot, door tegenwind opgehouden, kon eerst den 31sten Torbay verlaten.

Over dit uitblijven hadden de Franschen te Lissabon zich al vroolijk gemaakt, door spottenderwijs eene premie uit te loven aan hem, die eenig naricht kon geven aangaande eene vloot van twee honderd schepen, die tusschen Spithead en Cadix was zoek geraakt. Maar weldra verscheen deze in de Spaansche Zee.

Na zich aldaar met de schepen van Wassenaer en Fairborne vereenigd, en ook den Prins van Hessen-Darmstadt, een keizerlijk gevolmachtigde opgenomen te hebben, liet zij den 23sten Augustus, des namiddags omstreeks vier uren, het anker vallen in de nabijheid van Cadix. Hier wilde zij een aanslag beproeven, dien Willem III ontworpen en op zijn sterfbed nog aangeraden had. Hare sterkte was voldoende, daar zij 20 Nederlandsche en 30 Britsche lineschepen van vijftig tot meer dan honderd stukken, benevens vele fregatten en transportschepen, alles te zamen wel 200 bodems telde, waarop zich, behalve de gewone zeelieden, 10.000 man Britsche troepen bevonden onder den Hertog van Ormond en 4000 Nederlandsche onder den Generaal Sparre.

Over de aanwending dier macht waren de bevelhebbers, om meer dan eene reden, het niet eens. Uit een strategisch oogpunt, heerschte verschil van gevoelen tusschen de officieren van zee- en landmacht, daar de laatsten op het eilandje, waarop Cadix zelf ligt, wilden landen, hetgeen de eersten voor onuitvoerbaar hielden. Niet minder verschil van meening schijnt er bestaan te hebben over het eigenlijke doel van den tocht. Men kwam toch als vriend, om de Spanjaarden voor het huis van Oostenrijk te winnen, en kon het dus niet euvel duiden, dat sommigen een bombardement hiertoe al weinig geschikt vonden. In de dubbelzinnige verhouding, waarin de bondgenooten zich tegenover de Spaansche natie geplaatst zagen, is zeker eene der voornaamste redenen van de oneenigheid tusschen de leiders van den tocht te zoeken.

Nadat de Gouverneur van Cadix geweigerd had de hem toevertrouwde stad over te geven, vormde men het besluit om op de tegenovergelegen kust, nabij het stadje Rotta, te landen. Dit geschiedde den 26sten Augustus, evenwel niet zonder verlies; want het omslaan van een dertigtal sloepen en booten kostte aan 50 Engelschen en 12 Nederlanders het leven.

„Tot groote verwondering” van Almonde, rukte Ormond met de gelande troepen, 's anderen daags niet volgens het plan tegen het fort S. Catherina op, maar naar het stadje Rotta, dat hij evenals S. Maria met weinig moeite bezette. Voor S. Catherina, dat tegenover Cadix lag en met de batterijen dezer stad den ingang der baai bestreek, stieten de troepen echter het hoofd. Op de lang niet malsche boodschap, dat men den Gouverneur zou hangen en aan het volk geen kwartier verleenen, indien er tegenstand werd geboden, antwoordde de eerste

tamelijk droogjes, dat het hem, indien hij toch moest hangen, vrij onverschillig was, of dit op last van den Hertog van Ormond, dan wel op dien van den Gouverneur van Cadix geschiedde.

Dit „*onbeleefde antwoord*” ware hem ongetwijfeld duur te staan gekomen, toen de sterkte zich op genade moest overgeven, indien hij zich niet in tijds uit de voeten had gemaakt. Over het geheel ging het er nog al zonderling toe, daar men ook een tamboer, door den Gouverneur van Cadix met eene sloep gezonden, aanhield, omdat men zijne boodschap belachelijk vond en de bemanning der sloep voor spionnen aanzag. Van de ruime hoeveelheid proviand, volgens een schrijven van Sparre, te S. Maria gevonden, kwam insgelijks niet veel te recht. Het baatte zoo weinig, dat Rooke en Almonde, volgens het Verbaal van dezen bevelhebber, van den eersten tot den laatsten dag der expeditie de gelande troepen van al het noodige moesten voorzien. En er was, zoo als later bleek, heel wat meer schade aangericht, dan door het vernielen van proviand.

Intusschen kon de inneming van S. Catherina eene landing op het eilandje van Cadix begunstigen. Maar nu hadden de Britsche schepen niet den noodigen watervoorraad, waarom men zich tot andere maatregelen moest bepalen. Overeenkomstig een vroeger besluit, landde de Generaal Sparre den 8sten September met 2400 man bij Porto-Real, om iets tegen het fort Matagorda te beproeven, dat met het daartegenover gelegen fort Puntal de engte der baai bestreek, waar de eigenlijke reede begon. Doch hier bleek het terrein niet geschikt te wezen tot den aanleg der vereischte werken. Nadat toch Sparre, wiens detachement met nog 800 man was versterkt, den 13^{den} eene batterij van vier achttienponders en twee kleine mortieren had klaar gekregen, verzonk deze eensklaps, toen er nauwelijks dertig schoten waren gedaan, zoodat men de stukken moest afvoeren. Die gesteldheid van den bodem, waar de troepen op sommige plaatsen twee voet in den modder stonden, het aanhoudend vuur der Spaansche schepen op de reede, de belemmering, welke de bondgenooten, zelfs na de verovering van dit fort zouden ondervinden van de vaartuigen, welke de Spanjaarden in de engte tusschen de beide forten hadden doen zinken, leidden den 16^{den} September tot het besluit alle verdere pogingen op te geven. De troepen van Sparre keerden, na eenige magazijnen met scheeps- en krijgsbehoefden vernield te hebben, van Porto-Real naar S. Maria terug en rukten vervolgens in vereeniging met die van Ormond naar Rotta, voor welke plaats inmiddels ook de schepen waren aangekomen om hen aan boord te nemen.

Na de inscheeping, die tot den 27sten duurde, wachtte de vloot slechts op eene gunstige gelegenheid, om weder naar het Kanaal onder zeil te gaan. Wegens stilte en tegenwind, bevond zij zich echter den 10^{den} October eerst op de hoogte van kaap St. Vincent, waar 's anderen daags zes Britsche oorlogsschepen en eenige transportvaartuigen met krijgsvolk naar West-Indië gedetacheerd werden.

Beschamend was die afloop zeker, vooral met het oog op den beteren uitslag, dien Howard, Essex en Duivenvoorde eenmaal op dezelfde plaats hadden verkregen, toen de macht van Spanje ongelijk grooter, en die van de bondgenooten eerst in hare opkomst was. Dit verschil liet zich allermintst verklaren uit de gematigdheid, waarmede de gelande troepen, op grond van de verspreide proclamation, thans waren te werk gegaan. Wat er voorviel, leverde toch eene slechte commentaar op de verzekering, welke die papieren inhielden. Alle plundering was, ja op doodstraf verboden; maar de officieren hadden dit verbod niet kunnen of willen handhaven. De baldadigheden, zelfs aan kerken en kloosters gepleegd, waren voorts bij eene Katholieke natie eene vrij slechte aanbeveling voor hare Protestantsche bondgenooten.

Reeds den 6^{den} September had Almonde geschreven:

„in plaats van den voorhebbenden dienst met alle rigeur en goede ordre voort te setten, heeft men gecontinueerd met plunderen, sendende de generaals al wat haar gading maar is en soo veel als ze kunnen naa boord, en laten de rest pilleren door de soldaten, welke onordentelikheden sekerlik de Spanjarts meer moeten afschrikken als induceren om haar te verclaren voor 't Huys van Oostenryk.”

Nog sterker klonk het in zijn schrijven van den 26sten:

„Gedurende dese ongelukkige Expeditie kan ik wel seggen, dat buyten de vergeefse attacque op Mattagorde, by d'armee in geenerhande sake met meer besigheid en yver is geprocedeerd geworden, als in 't plunderen van Porto Ste Marie en het geplunderde naa boord te senden, waardoor en dat er geenerley excès gestraft werd, deselve soo verre buyten alle goede ordre en discipline is geraakt, dat verscheide officieren mondelik en schriftelik verclaard hebben, dattet chagrin 't geen sij dien aangaande hebben niet en is te beschrijven en wel hertelik wenschten aan dese soo ongeregelden dienst nog part nog deel te hebben.”

De Admiraal vroeg aan alle scheepsbevelhebbers eene pertinente lijst van al wat „*onder den naam van vereerd, gekost, geplunderd of gerooft*” was aan boord gekomen, en gaf den Staten-Generaal in bedenking, om alle goederen en pakken, na het binnenkomen der vloot te doen visiteeren en rechercheeren, om over de deugdelijkheid van den eigendom te kunnen oordeelen en „*ten minste het defrauderen van 's lands geregtigheid daarmede voor te comen, dat andersints ontwyfelijk, onder pretext van victualie- water- of leege fustage op te senden, sal gedaan worden.*”

Ook in Engeland vond de regeering later een dergelijk onderzoek noodig.

Zonderlingerwijs gaf dezelfde roofzucht, welke den bondgenooten tot schande strekte, hun aanleiding nog voor de tehuiskomst een onverhoopt voordeel te behalen. Aan boord van sommige hunner schepen schenen allen de handen zoo vol gehad te hebben met den gemaakten buit, dat er zelfs niet voor de benoodigde hoeveelheid drinkwater gezorgd was. Immers moesten den 6^{den} October eenige transportvaartuigen tot het innemen daarvan, onder het geleide van drie oorlogsschepen, de haven van Lagos aandoen. Hier vernam Hardy, de bevelhebber van de *Pembroke*, een der schepen van dit konvooi, dat eene rijk geladen Spaansche vloot, beschermd door een Fransch eskader, te Vigos was binnengevallen. Dit bericht scheen hem van zooveel belang, dat hij aanstonds in zee stak om den opperbevelhebber der vloot op te zoeken, dien hij den 17den October op de hoogte van kaap Finisterre aantrof.

Rooke liet het onmiddellijk aan Almonde weten, die vele geopperde bezwaren uit den weg ruimde door hetgeen hij bij ervaring van de gesteldheid der kust mededeelde, waarna des anderen daags een krijgsraad het besluit nam de gemelde schepen zoo mogelijk aan te tasten

en te veroveren of te vernielen. Dientengevolge zette de vloot, slechts verzwakt door het detacheren van zes oorlogsschepen en eenige transportvaartuigen, den koers naar Vigos. Den 19^{den} kwam zij op de hoogte der baai, waar zij in afwachting van een gunstig tijdstip eene wijle bleef toeven. Hier vernamen hare bevelhebbers, den volgenden dag, dat er andere schepen uit de Engelsche havens in aantocht waren, die eerlang uitstekend te pas kwamen.

Inmiddels hadden de Franschen, onder Chateaurenaud, zich op een aanval voorbereid, en tot dit einde oogenschijnlijk zeer goed partij getrokken van de gesteldheid der plaats. De baai van Vigos toch is een diepe en langwerpige inham, die zich ten noorden der Portugeesche grens in de Spaansche provincie Gallicië, oostwaarts uitstrekt, te midden eener bergachtige landstreek. Op eenigen afstand boven de stad Vigos, die aan den zuidelijken oever ligt, is eene vernauwing waarachter de baai weder meer ruimte aanbiedt en een riviertje opneemt. Aan den zuidkant dier vernauwing, bevond zich het kasteel Rante en hooger op, aan denzelfden oever, het stadje Redontella. Hier nu, achterin de baai, had Chateaurenaud gehoopt de gewenschte veiligheid te vinden voor zijn eskader en voor de Spaansche schepen, die aan zijne hoede waren toevertrouwd.

Ongerekend eenige kleine vaartuigen, lagen er vijftien Fransche en drie Spaansche oorlogsschepen van 40 tot 76 stukken, benevens dertien, en volgens het Verbaal van Almonde wel negentien galjoenen, in eene halve maan en met de breede zijde naar de engte. In de onmiddellijke nabijheid hiervan, waren ten minste twee der Fransche oorlogsschepen geposteerd. De nauwe toegang tot het achterste gedeelte der baai werd bestreken door het geschut van het kasteel, van eene hiervóór opgerichte batterij en van eene dergelijke aan den tegenover gelegen oever.

Kenau, de vroeger genoemde Fransche ingenieur, was er heen gezonden om alles zoo doelmatig mogelijk in te richten. Om ten slotte niets onbeproefd te laten, wat de veiligheid der schepen kon bevorderen, had men in de engte, welke door twee kustbatterijen, het geschut van het kasteel en het vuur der nabijgelegen schepen werd bestreken, nog eene soort van vlot of havenboom aangebracht.

Met betrekking hiertoe zij opgemerkt, dat sedert overoude tijden melding wordt gemaakt van kettingen en andere belemmeringen om havens of rivieren voor een naderenden vijand ontoegankelijk te maken. Reeds te Damiate hadden de Nederlanders iets van dien aard aangetroffen. Wat het eigenlijk was, is evenwel niet met volle zekerheid te zeggen. Zelfs kost het moeite zich een eenigszins juist denkbeeld te vormen van de versperringen, welke de onzen, meer dan vier eeuwen later, op de rivier van Chattam en voor sommige Britsche havens ontwaarden. Blijkbaar was er altijd een ijzeren ketting in het spel geweest, naar gelang der omstandigheden al dan niet door vlotten of balken ondersteund.

Langzamerhand beginnen de berichten over de samenstelling dier hinderpalen, welke doelmatigheid men inmiddels poogde te verhoogen, meer licht te verspreiden. Zoo had men in 1689, tijdens het beleg van Londonderry, het vaarwater aldaar versperd door balken, die met ijzeren ketens onderling bevestigd en vervolgens met een dikken kabel omwoeld waren. Ofschoon er nu later nog melding wordt gemaakt van ijzeren ketens tot het sluiten van een nauwen toegang gebezigd, zoo begonnen de eigenlijke versperringen, tot afwering des vijands, toch meer en meer uit kunstig samengestelde vlotten te bestaan, die echter maar zelden aan het oogmerk beantwoord hebben. Hier, in de engte der baai van Vigos, hadden de Franschen er een gemaakt, met behulp van masten, raas en eenige vaten, die onderling met ketens en kabels verbonden waren.

Eerst den 22sten October kon de vloot de baai binnenstevenen, hetgeen zij onder begunstiging van mistig weder zoo ongemerkt deed, dat men hare tegenwoordigheid aan den wal niet bespeurde voor dat zij in de nabijheid der stad Vigos was. Nu besloten de bevelhebbers des anderen daags een eskader van 15 Britsche en 10 Nederlandsche schepen dieper in de baai te zenden en tegelijk eene landing te bewerkstelligen.

Dit laatste had op den uitslag der gansche onderneming een beslissenden invloed; want het gelukte den Hertog van Ormond, die den 23sten October, tusschen negen en tien uren in den morgen, aan de zuidzijde der baai geland was, in de bergachtige streek eene vijandelijke overmacht voor zich uit te drijven en het kasteel Rante te bereiken, terwijl de schepen wegens gebrek aan wind de hun opgelegde taak niet konden volbrengen. Vermoedelijk was dit oponthoud zelfs gelukkig, daar de Britsche Vice-Admiraal Hopson, die de voorste schepen moest aanvoeren, met het oog op de batterijen, de gansche onderneming nog zoo bedenkelijk vond, dat hij zich genoopt achtte aan Rooke nadere bevelen te vragen.

Deze kwam zich onmiddellijk in persoon van den staat van zaken overtuigen, en gaf de noodige bevelen om te volharderen.

Zoodra de wind nu, omstreeks te twee uren na den middag, wat opstak, gingen Hopson, met de *Torbay* (80), de *Grafton* (70), de *Kent* (70), de *Mary* (70) en de *Monmouth* (70), en de Nederlandsche Schout-bij-nacht van der Goes, met de *Zeven Provinciën* (92), de *Dordrecht* (72) en de *Veluwe* (64) onder zeil, waarmede zij thans op een geschikt oogenblik bij de versperring kwamen. Een gedeelte der gelande troepen had toch de batterij aan den zuidelijken oever reeds vermeersterd en was bezig de bezetting uit het kasteel zelf te drijven. Van dien kant hadden de naderende schepen dus weinig meer te vreezen. Ook het vuur der Fransche bodems en der batterij aan de noordzijde, ofschoon volgens sommigen goed onderhouden, schrikte de aanvallers niet af. Maar nu scheen de versperring voor eenigen hunner werkelijk een hinderpaal te zullen worden. Alleen Hopson breekt er door met de *Torbay*, doch komt, daar hij tegen de orders van Rooke wat ver doorzeilt, in aanraking met een vijandelijken brander, die hem onmiddellijk de handen vol werk geeft. Slechts met moeite slaagt hij er in, zijn reeds aangestoken bodem te redden. Inmiddels herhalen de andere schepen, na eenmaal tegen het vlot opgetornd te zijn, hunne pogingen. Hierbij kunnen de commandanten, na de overgaaf van het kasteel, zelfs maatregelen nemen, die te midden van een kruisvuur schier ondoenlijk waren geweest. Sommige toch zoeken de opening door Hopson gemaakt; andere, met name de Nederlandsche, doen eenig volk buiten boord enteren om de sjorrings van het vlot met bijlen stuk te hakken. Dit alles, hoewel tamelijk spoedig volbracht, zou echter te veel tijd hebben geëischt, indien alle batterijen nog op dit punt hadden kunnen vuren.

Thans is de weg gebaad. Franschen en Spanjaarden zien den laatsten grond hunner hoop bezwijken en kunnen zich op het ergste voorbereiden. Chateaubriand, anders niet licht vervaard, is ten einde raad en geeft bevel de schepen in brand te steken. Dit geschiedt, doch met zooveel overijling, dat slechts enkele bodems eene prooi der vlammen worden. Nochtans is de verwoesting schrikbarend genoeg, daar sommige bodems tot op het water afbranden en andere, die met veel gedruisch in de lucht springen, de overwinnaars zelve met dood en verderf bedreigen.

Rooke vindt het uit dien hoofde niet geraten meer schepen te doen naderen. Zij, die tot in het achterste gedeelte der baai zijn doorgedrongen, hebben er echter vrij spel, en kunnen, zooveel de zorg voor hunne eigen bodems dit gedooft, wat de gevluchte vijand achtergelaten en het vuur gespaard heeft, nemen of tegen geheele vernieling behoeden.

Een gedeelte van de kostbare lading, voor dien tijd door de Franschen aan wal gebracht, baarde den Commissaris-Generaal hunner vloot niet weinig hoofdbrekens. Want toen hij dit 's anderen daags, eer de gelande troepen Redontella bereikten, wilde laten vervoeren, hadden de hiertoe aangenomen personen zich uit de voeten gemaakt, en moest hij zich met een paar karren uit een naburig dorp behelpen. Van zijn tocht met die karren, hangt hij in zijn rapport een vrij grappig tafereel op: hoe de voerlieden al in den eersten nacht met hunne ossen op den loop gingen; hoe dit hem noodzaakte, de zakken met geld, het zilverwerk en andere kostbaarheden te laten dragen door matrozen, die hem al vluchtende gevolgd waren; hoe deze, door de Spanjaarden voor Engelschen aangezien, onder weg van hun last beroofd werden; en hoe ten slotte, hij en de zijnen van al de geredde schatten niets overhielden, dan wat zij in den zak hadden. Doch schoon er op deze en andere wijzen veel buiten het bereik der bondgenooten was geraakt, zoo was er evenwel te Redontella en in de baai nog een niet te versmaden buit achtergebleven.

Aangezien Rooke, tamelijk onvoorzichtig, eenige voorraadschepen weggezonden had, en men dus aan boord van sommige bodems slechts schraal rondkwam, zou het den bondgenooten misschien aan den vereischten tijd hebben ontbroken om van de gelegenheid ten volle partij te trekken, bijaldien er geene schepen waren opgedaagd, die hunne taak konden overnemen. Vóór zij de baai inliepen, hadden zij het bewijs ontvangen, dat Shovel naderde met een Britsch eskader, hetwelk uit Engeland was afgezonden, zoodra men er de tijding had gekregen van het binnenvallen der rijk geladen vloot te Vigos. Nadat dit eskader was aangekomen, konden Rooke en Almonde den 31sten October met de groote schepen en een gedeelte van den buit vertrekken.

Shovel, wien de zorg voor het overige was opgedragen, liet nog 60 stukken van de batterijen en 50 andere van de vernielde schepen bergen, de veroverde schepen zoo goed mogelijk in staat stellen hem te volgen en wat hij niet kon medenemen onbruikbaar maken. Na met dit alles eene week bij en in de baai te hebben doorgebracht, vertrok hij met het laatste van den buit, waarbij een der vermeesterde galjoenen strandde.

Dit was evenwel slechts eene kleine ramp, in mindering van het behaalde voordeel, en had dus geen invloed op de luide vreugdekreten, waarmede de bevolking van Engeland en de Republiek de terugkeerende vlotelingen begroette. De openbare teekenen van blijdschap waren, vooral hier te lande, des te uitbundiger, naarmate men zich wegens de mislukte landing bij Cadiz van de bedrijven der vloot minder had voorgesteld. En nu zag men de *Bourbon*, een Fransch oorlogsschip van meer dan zestig stukken en twee Spaansche galjoenen in de Nederlandsche havens opbrengen; nu hoorde men van een achttal vijandelijke bodems, door de Engelschen medegevoerd; van andere, welke de bondgenooten hadden vernield, en eindelijk van een buit, welke naar de loopende geruchten dien uit de gulden dagen van Piet Hein moest evenaren.

Met betrekking tot de geldelijke voordeelen vond men zich echter teleurgesteld. Over het juiste bedrag, door sommigen op wel 26 millioen begroot, hing een dichte sluier, welke nooit ten volle is opgeheven. Almonde, die zich al had beklaagd over de wijze, waarop men bij de landing tegenover Cadix was te werk gegaan, teekende in zijn journaal aan, dat de Generaal Sparre den 26sten en 27sten October een kistje met goud, een met zilver en 22 koffers en kisten met allerlei waren naar de vloot had gestuurd, als het aandeel van de Republiek in den buit, te Redontella gevonden. In den gedeeltelijk vernielden brief, dien hij den 27sten aan de Admiraliteit van Amsterdam schreef, gewaagt hij van een inventaris der geloste goederen, vermoedelijk uit

de veroverde Spaansche schepen, waarop „tot nog toe niet als West-Indise koopmanschappen voorkomen en geen silver.”

Op de later in de „Europische Mercurius voor 1703” bekend gemaakte lijst van hetgeen de Nederlanders in de baai van Vigos hadden veroverd, vindt men dan ook eene niet onbeduidende hoeveelheid koopmansgoederen, doch verder slechts allerlei snuisterijen en prullen, benevens eenig onbewerkt goud en zilver, waarvan Almonde ook in zijn journaal spreekt. Maar het gemunte geld en de meeste voorwerpen van waarde schijnen, zoowel bij de landing te Vigos als bij de vroegere, tusschen kaai en schip geraakt te zijn.

Volgens de aantekeningen van een predikant der vloot, had een hoofdofficier der Nederlandsche troepen, gedurende dezen tocht, zooveel kostbaarheden opgedaan, dat hij die op eene tafel voor dertien personen niet kon plaatsen. De predikant zelf had zijn deel niet versmaad, ofschoon hij van de hem toegewezen bibliotheek van een geestelijke te S. Maria niet veel plezier had; want zij was grootendeels vernield door plunderende matrozen en soldaten, toen hij haar in bezit kwam nemen, hetgeen hij, naar zijn eigen zeggen, overeenkomstig zijn ambt met gelatenheid droeg.¹⁾

¹⁾ *Leupe en van Braam Houckgeest, Geschiedenis der mariniers, ed. 1867, p. 46.*

Zoo waren er ongetwijfeld meer, die een onderzoek wettigden, hetwelk echter niet veel aan het licht bracht. Dewijl intusschen bleek, dat ook Nederlandsche en neutrale eigendom was vernield, gevoelden de Staten van Holland zich genoopt om 350,000 gld. aan te wijzen tot schadeloosstelling van hen, die hun geleden verlies met deugdelijke bewijzen konden staven. Beantwoordde het bedrag van den gemaakten buit niet aan de verwachting, zoo konden de onzen zich in elk geval troosten met de gedachte, dat het gehoopte voordeel ook den vijand was ontgaan. Van dit in oorlogstijd zeker niet ongeoorloofd leedvermaak, leveren de schotschriften dier dagen het bewijs. In een daarvan, getiteld: „*Het hedendaags geloof der vorsten,*” legde men den bewoners van Frankrijk deze woorden in den mond: „*wij gelooven in den droom van Pharao, dat de vette koeijen in magere veranderen sullen.*” Veel bitterder dreef men daarna den spot met het gebeurde te Vigos, in een ander, hetwelk tot opschrift droeg: „*Den koning van Vrankryk op 't secreet in doodsbenautheyt.*” Hierin schetste men den Hellevorst, als lijdende aan de gevolgen van zijn lust tot zure fruit. Geene medicijnen schenen hem te baten. En nadat eindelijk de ontstelde geneesheeren, als eenig redmiddel, het ingeven van eene Spaansche zilvertroep hebben aangeraden:

*So komt, ogh, ogh! in 't rijk de droere tydingh binnen,
Dat niet alleen de vloot, met silver swaer gelaën,
Maar ook de sijne, die hem had soo duyr gestaan,
Was glad en al verbrand, genomen of versonken.*

In Engeland hadden de later behaalde voordeelen het mislukken van de landing bij Cadix niet uit het geheugen gewischt. Rooke moest zich, op grond eener klacht van Ormond, verantwoorden en bleef slechts door den invloed van het hof en zijne staatkundige vrienden tegen onaangename gevolgen behoed.

Hij trad nogmaals als bevelhebber der vereenigde vloot op, eer het zijnen tegenstanders gelukte hem te verwijderen.

Met voorbijgang van alles, wat de Republiek in 1702 en de volgende jaren tot bescherming van den nationalen rijkdom en tot eigen veiligheid deed, zullen de verrichtingen harer zeemacht op de kusten van Spanje en Frankrijk onafgebroken worden voortgezet. Daarna zal een blik worden geworpen op de bedrijven in de Noordzee en elders, om ten slotte na te gaan, in hoeverre de zeemacht op den loop des oorlogs en omgekeerd de oorlog op den toestand der zeemacht eenigen invloed had uitgeoefend.

HOOFDSTUK XXXIX

Verrichtingen der Nederlandsche en Britsche vloot in de Middellandsche Zee en op de kusten van Spanje. — Verovering van Gibraltar in 1704. — Zeeslag bij Malaga. — Barcelona en andere plaatsen genomen. — Zonderling misverstand te Lissabon. — Latere bedrijven tot aan het einde van den oorlog.

In 1703 leverde de Republiek in plaats van achttien schepen, waartoe zij zich had verbonden, slechts twaalf bodems voor de gemeenschappelijke vloot, die onder Shovel naar de Middellandsche Zee moest vertrekken. Hadden de Staten-Generaal niet meer dan twaalf beloofd, zoo ware dit hun vermoedelijk als een blijk van doorzicht toegerekend, omdat zelfs de opperbevelhebber zich van de onderneming weinig voorstelde en velen haar voor louter geldverspilling hielden. Nu echter de schepen eenmaal waren toegezegd, had men voor de eer van den Staat ongetwijfeld beter gedaan die ook te leveren, ofschoon een zestal bodems meer of minder geen invloed kon hebben op den uitslag eener onderneming, waarbij alles kwalijk berekend scheen te zijn.

Rooke, die met een gedeelte der Britsche vloot de Franschen binnen Brest moest houden, terwijl de vereenigde vloot passeerde, kwam te laat om den vijand het uitzeilen te beletten, en was reeds lang terug, toen de vloot der bondgenooten, onder Shovel en Almonde, half Juli met een aantal koopvaarders in zee stak. Zonder iets verricht te hebben, kwamen de genoemde admiraals den 9^{den} September met hunne vloot op de hoogte van Carthagen; voorwaar laat genoeg, ter volvoering van al wat hun op de kusten van Frankrijk en Italië te doen stond. In het voorbijgaan poogden zij eenige hulp te verleenen aan de Camisards, de in het zuiden van Frankrijk opgestane Protestanten, hetgeen evenwel niets ter wereld baatte. Den 30sten September kwamen zij vervolgens met vele koopvaarders te Livorno.

Gedurende hun verblijf aldaar ontbrak het niet aan festiviteiten. Een keizerlijk ambassadeur, van Rome herwaarts gekomen, bezocht de admiraals. Te dier gelegenheid gaf Shovel een luisterrijken maaltijd, waarbij de gasten, onder het losbranden van het geschut, op het welzijn der hooge bondgenooten dronken en de keizerlijke ambassadeur, namens zijn meester, kennis gaf van het aanvaarden der Spaansche kroon door den Aartshertog Karel, welk bericht nieuwe toasten en nieuwe saluutschoten uitlokte. Hierbij bleef het; want de admiraals zagen binnen de eerste veertien dagen van alle verdere ondernemingen af en besloten tot den terugkeer.

Almonde ging den 13^{den} October onder zeil en viel den 2^{den} December te Texel binnen. Hij had zes zijner schepen, onder den Vice-Admiraal van Wassenaer, te Lissabon achtergelaten, waar de onzen eene veilige ligplaats en een goed onthaal vonden, nadat de Koning van Portugal, vermoedelijk onder den indruk der gebeurtenissen van 1702, de onzijdigheid opgegeven en zich hierdoor eene oorlogsverklaring van Frankrijk op den hals gehaald had. Ook de Hertog van Savoije schaarde zich in 1703 aan de zijde der bondgenooten.

Ter vermijding van eene der redenen, waarom de vloot in 1703 zoo weinig had verricht, werd tegen 1704 meer haast gemaakt, zoodat nog voor de terugkomst van Almonde een aantal Nederlandsche schepen konden uitzeilen.

De Aartshertog zelf, na te Weenen als Koning van Spanje geproclameerd te zijn, kwam in November te 's Gravenhage om zich op de vloot te begeven, die in het volgende jaar naar Spanje zou vertrekken. Thans, nu alles op snelheid van handelen berekend was, legde het onstuimige weder hinderpalen in den weg. Voortgezweept door den ontzettenden Novemberstorm van 1703, zwalkten de Nederlandsche schepen, die onder Callenburg waren uitgezeild, weken lang in de Noordzee rond, eer zij het Kanaal bereikten. Andere bodems, waaronder de Britsche, welke Karel III, den nieuwen Koning van Spanje, moesten overvoeren, stelden hun vertrek uit. Dientengevolge kwamen de schepen eerst in Januari 1704 te Spithead bijeen, van waar de vereenigde vloot, ondanks allen tegenspoed, toch in Februari en Maart onder bevel van Rooke en Callenburg naar Lissabon kon vertrekken. De Prins van Hessen-Darmstad, een der bevelhebbers van Karel III, was er al vroeger heengereisd.

Met inbegrip der schepen van Wassenaer, bestond het Nederlandsch eskader op de Taag uit 18 bodems. Het was dus sterker, dan het vorige jaar, en toch niet sterk genoeg, omdat de Staten nu de levering van 24 hadden op zich genomen. Aanvankelijk deden sommige dier schepen, evenals de Britsche, kleine kruistochten in de Spaansche Zee, totdat in Mei uit Engeland bevel kwam om naar Nizza en Villa-Franca te zeilen, ten einde die plaatsen, welke nu de Hertog van Savoije van partij veranderd was door de Franschen bedreigd werden, hulp te bieden.

De Britsche opperbevelhebber liet aanstonds alles in gereedheid brengen tot het vertrek der vloot, waartegen de Koning van Portugal, meenende dat zijne overeenkomst met de zeemogendheden hem aanspraak gaf op hare bescherming, te vergeefs zich verzette. De Nederlandsche zeeofficieren, welke het verlangen van dien vorst billijkten, konden echter den opperbevelhebber noch tot eenig uitstel, noch tot het achterlaten van een eskader bewegen. Hoezeer dit hen griefde is op te maken uit de woorden van den Vice-Admiraal van Wassenaer, dat hij en anderen slechts onder protest zouden zeilen, en dat zij niet konden inzien, waarom zij de orders of concepten der Engelschen maar blindelings moesten opvolgen, zonder dat het bleek of deze in overleg met de Staten-Generaal waren opgemaakt.

Rooke en Callenburg, welke den 8sten Mei met 18 Britsche en 15 Nederlandsche schepen uit de Taag zeilden, brachten later nochtans eenige wijziging in het oorspronkelijke plan, op voorstel van den Prins van Hessen, die vroeger Gouverneur van Barcelona was geweest. Op grond zijner ervaring en zijner verstandhouding met de Oostenrijksche partij binnen de genoemde stad, ried hij eene onderneming tegen deze ten sterkste aan. Dat men zoowel daar, als in geheel Catalonië den Franschen niet zeer genegen was, is te begrijpen, omdat men juist hier, waar de Franschen het gemakkelijkst Spanje konden binnenrukken, ook vroeger den last des oorlogs in hooge mate gevoeld had.

Nadat Rooke, schoon niet dan aarzelend, er in had toegestemd, iets tegen Barcelona te beproeven, liet men den 29sten Mei met 22 Britsche schepen en het inmiddels voltallig geworden

Nederlandsch eskader voor die stad het anker vallen. 's Anderen daags landde de Prins van Hessen in hare nabijheid, onder bedekking der oorlogsschepen, met 1200 Britsche en 400 Nederlandsche mariniers, bij welke zich aanstonds eenige gewapende landlieden aansloten. Steunende op den invloed der Oostenrijkschgezinde partij, zond hij naar de stad een tamboer, die echter een dag later terugkeerde met het bericht, dat alles ontdekt en door het grijpen van enkele aanhangers van den Aartshertog ten eenen male verijdeld was. Dewijl er met de geringe krijgsmacht, welke de vloot aan boord had, geene sprake kon zijn van een beleg, schoot er niets over, dan zich weder in te schepen. Is het echter te rechtvaardigen, dat men „*tot securiteyt van hare retraitte*” het bombardement des nachts voortzette? Dit moest natuurlijk de gewapende landlieden in den waan brengen, dat het vertrek nog niet ophanden was, en benam hun de gelegenheid zich over de geleden teleurstelling te wreken of zich in tijds te bergen. Maakten evenwel de bondgenooten, die zoodoende het landvolk aan de woede der Franschen prijs gaven, zich op kleine schaal niet aan hetzelfde feit schuldig, dat Lodewijk XIV eenmaal ten koste der bewoners van Messina had doen plegen?

Terwijl de vereenigde vloot, in de eerste dagen van Juni, na het mislukken der onderneming tegen Barcelona, den tocht naar Nizza voortzette, bracht de *Charles-Galey*, komende van Lissabon, het bericht, dat eene Fransche vloot uit Brest in aantocht was. Hierop veranderden de admiraals van koers en stevenden zij de verwachte vijandelijke vloot tegemoet, die zij twee dagen later werkelijk in 't zicht kregen, zonder dat het gelukte haar te bereiken of haar van Toulon af te snijden, waar de veertig Fransche schepen, onder welke een dertigtal van linie, behouden aankwamen. Nu begrepen de vlootvoogden, dat ook zij versterking noodig hadden, die zij vermoedelijk te Lissabon zouden vinden.

Zij waren echter op den weg derwaarts nauwelijks de straat van Gibraltar doorgezeild, of zij troffen den 27sten Juni, op de hoogte van kaap St. Maria, den Admiraal Shovel aan, met 23 Britsche schepen.

Deze was uitgezonden op het bericht van de toerusting der Franschen te Brest, met last de schepen in de haven te blokkeeren, indien zij er nog lagen, en hen met eene genoegzame macht te volgen, indien zij reeds waren vertrokken. Aangezien dit laatste het geval was, had hij besloten dezelfde vloot, welke de onzen drie weken geleden hadden nagejaagd, zoo mogeelijk te achterhalen. Van twee kanten bedreigd, mocht de Fransche vloot dus inderdaad van geluk spreken, dat zij in tijds goed en wel de haven van Toulon had bereikt.

Aanvankelijk moesten de bondgenooten, die thans eene indrukwekkende macht bijeen hadden, met tegenspoed kampen. Te Lagos konden zij het benoodigde water niet bekomen, en toen zij dit bij Malaga wilden opsporen, werden zij niet minder dan tien dagen door tegenwind voor de Straat opgehouden.

Een ander bezwaar sproot voort uit de nadere instructie der vlootvoogden, dat zij niets moesten ondernemen, dan in overleg met de Koningen van Spanje en Portugal. Deze drongen nu aan op eene onderneming tegen Cadix, welke de Admiraals met het geringe aantal troepen, dat zich aan boord bevond, niet doenlijk achtten. Zij besloten evenwel, op grond der ruimte, die hun was gelaten, iets tegen Gibraltar te beproeven. Dit moge oppervlakkig vreemd klinken, omdat zich hunne keus juist bepaalde tot eene vesting, die alleen door hare ligging elken aanval schijnt te kunnen trotseeren, doch laat zich gereedelijk verklaren, uit hetgeen de admiraals wisten of vermoedden van de zorgeloosheid der tegenpartij, die, in onderling gekibbel verdiept, op de natuurlijke sterkte van de vesting dermate had gerekend, dat zich aldaar slechts een garnizoen van omstreeks honderd man bevond. Dit was een onverantwoordelijk verzuim, al kon eene zoo onbeduidende macht het er des noods lang uithouden.

Nadat de vloot den 1sten Augustus binnen de baai was geraakt, zette men nog denzelfden dag, 's namiddags te drie uren, 1800 man aan wal, die zich onder den Prins van Hessen op de smalle strook lands ten noorden der vesting legerden. Dit benam den bevelhebber van Gibraltar de gelegenheid, om den leiders zijner partij onmiddellijk kennis te geven van zijn benarden toestand. Zulks was voor de onzen van te meer belang, omdat zij niet aanstonds konden doortasten, toen zij de sterkte vruchteloos hadden opgeëischt. Want de vijftien Britsche en de zes Nederlandsche schepen, bestemd tot het bombardement, konden wegens den harden wind de hun aangewezen plaats, tusschen de beide moeljes, tegenover de eigenlijke stad, niet innemen. Uit dien hoofde moesten de bondgenooten zich aanvankelijk tot een onbeduidenden aanval met sloepen bepalen.

Eerst den 3^{den} Augustus, met het aanbreken van den dag, openden de gemelde schepen en de drie bombardeergaljooten een goed onderhouden vuur. Binnen vijf of zes uren deden zij meer dan 15.000 schoten, die vooral bij de zuidelijke moelje schade aanrichtten en er het vijandelijke geschut tot zwijgen brachten. Hierdoor aangemoedigd, besluiten de aanvallers tot eene landing.

Velen hunner begeven zich in gewapende sloepen naar het punt, dat blijkbaar het meest heeft geleden. Nauwelijks hebben de eersten voet aan wal gezet, of er springt eene mijn, waardoor meer dan honderd Britten gedood of gekwetst worden. Doch wel verre van zich hierdoor te laten afschrikken, nadert de Engelsche kapitein Whitaker aanstonds met nieuw volk. Hij bereikt niet alleen den wal, maar dringt voorwaarts en vermeestert zelfs een bastion tusschen de stad en de moelje. Dit is meer dan een louter strategisch voordeel; want een aantal vrouwen, die onder het geleide harer priesters eene kapel ten zuiden der stad hebben bezocht, worden thans door de gelande zeelieden van de haren afgesneden, hetgeen aanleiding geeft, dat ook de burgers hunne stem verheffen, zoodra de belegeraars den eisch tot overgave herhalen. Don Diego Salinas, van alle zijden bestormd, capituleerde den 4^{den} Augustus. Hij liet de noordelijke poort door de vereenigde troepen bezetten, terwijl de vrouwen door de zuidelijke binnen de stad terugkeerden. Drie dagen later vertrok het garnizoen. Op den dag van de overgave, nam de Prins van Hessen bezit van de vesting, in naam van Karel III, zooals ook de capitulatie luidde en de aard van het bondgenootschap dit medebracht. In de plaats van den Oostenrijkschen pretendent, konden Engeland en de Republiek slechts gezamenlijk als rechthebbenden optreden. Zoo hebben beiden de zaak oorspronkelijk ook opgevat, en het was voornamelijk uit kwalijk geplaatste zuinigheid, dat de Republiek zich haar onmiskienbaar recht langzamerhand liet ontfutselen.

Tegenover de bevolking scheen men dezelfde gedragslijn te blijven volgen, waarvan reeds meermalen het verkeerde was aangetoond. Dienaangaande schreef Callenburg in zijn officieel verslag:

„de buytensporigheyt van eenige Engelse aan sommige kerken en inwoonders gepleegt, veroorzaakten zo groot een schrik onder de Burgers en Ingeseetenen, dat sy alle, uytgesondert seer weynige van de minst vermogende familiën, de stad mede hebben verlaten.”

Na Gibraltar van het noodige krijgsvolk voorzien en op last van de Staten-Generaal den Schout-bij-nacht van der Dussen met vijf Nederlandsche schepen naar Portugal gezonden te hebben, gingen Rooke en Callenburg den 12^{den} Augustus onder zeil naar Tetuan, om water in te nemen. Intusschen was de Fransche vloot onder het bevel van den Graaf van Toulouse, een onechten zoon van mevrouw de Montespan, uitgelopen en had zij zich voor Barcelona en andere plaatsen in Catalonië vertoond, om er de bevolking wat in bedwang te houden.

Nauwelijks hadden echter de Graaf van Toulouse en de zijnen bericht ontvangen van de verovering van Gibraltar, of zij besloten derwaarts te stevenen, ten einde het verlorene zoo mogelijk te herwinnen. Zij waren reeds een eind weegs genaderd, toen Rooke en Callenburg, den 19^{den} van Tetuan terugkeerende, vernamen dat eene Fransche vloot zich in hunne nabijheid bevond, en dientengevolge het besluit vormden haar tot op zekere hoogte tegemoet te zeilen, hetgeen wegens den oostenwind slechts laveerende kon geschieden.

Het dralen der Franschen schonk den Admiraals der vereenigde vloot gelegenheid in der haast nog de helft van 1800 man aan boord te nemen, die zij te Gibraltar hadden achtergelaten. Zoodoende verbeterden zij hunne kans, die wegens de vuilheid der schepen en de geminderde amunitie vrij slecht stond.

Toen de vloten den 23sten Augustus, een weinig beoosten Malaga, elkander in 't zicht kregen, was het te laat om een gevecht te beginnen, dat tot 's anderen daags werd verschoven. De bondgenooten mochten zich aanvankelijk hierin verheugen, dat zij met den nog altijd waienden oostenwind boven de Franschen gekomen waren, die nu tusschen hen en den wal lagen.

Beide partijen telden 52 of 53 linesschepen; maar de Franschen bezaten, behalve de hierboven gemelde voordeelen, meer en zwaarder geschut, alsmede 24 galeien, waarvan zij het nut aanstonds ondervonden, dewijl zij hierdoor, nog voor den aanvang van het gevecht, hunne schepen iets meer in de ruimte lieten brengen. Hunne vloot lag in drie eskaders, welke door den Marquis de Villette, den Graaf van Toulouse en den Marquis de Langeron gecommandeerd werden; doch in eene gebogen linie, hetgeen met hunne latere plannen in verband stond.

Aan lij hiervan bevonden zich de galeien: twaalf bij het eerste, vier bij het tweede en acht bij het derde eskader. Ook de vloot der bondgenooten was in drie eskaders verdeeld, doch van zeer ongelijke sterkte; want hare voorhoede onder Shovel en Leake, en haar centrum onder Rooke en Byng, bestonden gezamenlijk uit 41 Britsche schepen, terwijl daarentegen hare achterhoede slechts de 12 Nederlandsche bodems bevatte, die onder Callenburg en Wassenaer waren overgebleven nadat men andere had gedetacheerd.

Zoodra Rooke den 24sten Augustus, omstreeks te negen uren in den morgen, het sein tot den aanval had gedaan, hielden de bondgenooten voor den wind op den vijand aan. Zij wilden het gevecht bij voorkeur van zeer nabij leveren, ten einde zoo min mogelijk amunitie te verspillen. Toen echter de Britten tot op een half kanonschot afstands genaderd waren, schenen de Franschen kans te zien de voorhoede onder Shovel af te snijden, hetgeen zij onmiddellijk beproefden. Maar Rooke, die hun plan doorzag, verijdelde het door uit een zijner jagers op den Franschen admiraal te vuren, waarmede de strijd tusschen tien en elf uren een aanvang nam. Shovel en Leake, die het eerst hard te verantwoorden hadden, geraakten omstreeks twee uren na den middag in het voordeel; want Villette en zes kapiteins moesten, zelfs volgens het partijdig verhaal der hunnen, wegens bekomen schade de linie verlaten, zoodat Shovel weldra een gedeelte zijner schepen elders kon gebruiken, hetgeen wel eenigszins voor de bewering der Britten pleit, dat het gansche eskader van Villette deinsde. De Franschen poogden het later den schijn te geven, alsof de Britten het behaalde voordeel aan een nuttig en zeer doelmatig gebruik van bommen te danken hadden; doch er waren bij de Britsche vloot volstrekt geene bombardeergaljooten. De drie vroeger gemelde, die men den 12^{den} Augustus te Gibraltar achtergelaten en vermoedelijk niet weder teruggekregen had, behoorden in elk geval tot het Nederlandsche eskader.

De reden, waarom Shovel de Franschen niet vervolgde, is te zoeken in den toestand van het centrum der vereenigde vloot, dat onder Rooke een hachelijken strijd te voeren had.

Donker begon het er voor dit gedeelte der vloot uit te zien, toen sommige Britsche schepen, wegens gebrek aan amunitie, zich moesten verwijderen. Dit is niet te loochenen, ofschoon men het over de rechte oorzaak dier noodlottige omstandigheid niet ten volle eens is, daar sommigen haar bepaald in te schralen voorraad, anderen slechts in de ongelijkmatige verdeling hiervan zoeken. Hoe dit zij, de *Royal-Catherine* (90), gevoerd door den Britschen opperbevelhebber, moest bij herhaling deinzigen voor de *Foudroyant* (102), het vlaggenschip van den Graaf van Toulouse. Zelfs was Rooke, na het afvallen van eenige zijner schepen, genoodzaakt zich met drie of vier bodems tegen een negental vijandelijke te verdedigen. Gelukkig dat Shovel hem in tijds kwam bijspringen, eer de middeltochten, volgens het verhaal der Franschen, omstreeks zeven uren in den avond het gevecht staakten.

Schaarsch zijn de berichten over hetgeen inmiddels door het Nederlandsche eskader was gedaan. Dat Callenburg aarzelde om met zijne 12 schepen een talrijker vijand van zeer nabij te bevechten, is niet te verwonderen. De grootere afstand, waarop hij zijn vuur opende, leverde echter dit nadeel op, dat eenige Britsche schepen tusschen hem en den vijand geraakten, waaruit zich vermoedelijk het zonderlinge rapport van een der Britsche kapiteins laat verklaren, dat hij meer schoten van de Nederlanders, dan van de Franschen had gekregen. Maar dit is zeker overdreven; want Callenburg werd omstreeks den middag gewaarschuwd en naderde dientengevolge.

„*Dewyl de france vloot de lij had, costen na ons wil niet digt genoeg bij haar comen, alsoo zy gedeurigh afsielden,*” luidde het in het journaal van kapitein W. van Wassenaer, die er onmiddellijk op laat volgen: *„deurende het geregt tot 2 glazen na son.”*

De Nederlanders, wien het noch aan moed, noch aan kruit haperde, hielden den strijd het langst vol, en waren ouder gewoonte verplicht geweest, tijdens het gevecht, kardoezen te vullen. Hunne schepen hadden dan ook niet weinig geleden. Callenburg, wiens vlag van de *Albemarle* (64) woei, ofschoon zijn eskader zwaardere schepen telde, moest, na de *Soleil-Royal* (104), het vlaggeschip van de Langeron, kloekmoedig te hebben bevochten, op de *Katwijk* overgaan.

Uitstekend had ook de Vice-Admiraal van Wassenaer zich geweerd met de *Unie* (90). Het opzet der Franschen, om het Nederlandsche eskader met behulp hunner galeien te verdubbelen, was gelukkig verijdeld. Nochtans ware dit alles vruchteloos geweest, indien de Franschen van de meerderheid hunner artillerie ten volle partij getrokken hadden. Zij vermorsten echter, volgens het schrijven van Wassenaer, veel amunitie door te hoog te vuren, als schoten zij op de vogels in de lucht. Hierdoor beliepen de Nederlandsche schepen nog al schade aan tuig en rondhout. Bovendien kwam de strijd den onzen op 92 dooden en 268 gekwetsten te staan.

Zeker hadden de Britten meer personeel verloren, daar zij nagenoeg 700 dooden en ruim 1600 gewonden opgaven. Telt men de verliezen van Britten en Nederlanders bijeen, dan is het verschil met het verlies des vijands, in diens zeer partijdig verslag op 1500, door de bondgenooten op het dubbele gesteld, niet dermate gestaafd, of niet van die beteekenis, om alleen hierop eenig oordeel over den uitslag van den strijd te gronden. Men kan dit evenmin op de verliezen aan materieel, dewijl er geene schepen veroverd, noch vernield waren.

De houding der vloten, na het gevecht, verspreidt insgelijks weinig licht. Beide partijen verklaarden, dat zij twee dagen lang eene nieuwe gelegenheid hadden gezocht, om tot eene beslissing te geraken, hoewel het zeer te betwijfelen is, of eene van beide ernstig wenschte haar te vinden.

Den 27sten Augustus, dus op den derden dag na het gevecht, overkwam den onzen eene ontzettende ramp, daar het gewezen vlaggenschip, de *Albemarle*, omstreeks drie of vier uren na den middag door eigen kruit in de lucht sprong. Er werden slechts negen man van de equipage opgevischt, die evenwel betreffende de oorzaak van het onheil niets wisten te melden. Callenburg, die na het gevecht op de *Katwijk* was overgegaan, mocht van geluk spreken, dat hij er slechts vele goederen en papieren bij verloor, welke zich nog aan boord bevonden. Deze gebeurtenis, hoe noodlottig op zich zelve, hebben de Eranschen ten onrechte in verband gebracht met den strijd, door haar met ronde woorden gedurende het gevecht te stellen of haar dermate in eenen adem te verhalen, dat het er toch al den schijn van krijgt. Later hebben zij ons verlies met nog een ander schip vermeerderd. Maar alle gevolgen hieruit getrokken vervallen ten eenen male, indien men slechts in het oog houdt, dat de vloot der Franschen op den gemelden dag den steven reeds weder had gewend naar de kust van Catalonië en dat de vloot der bondgenooten al op weg was naar Gibraltar. Dit was juist het groote voordeel, door de laatsten behaald: terwijl de Franschen hunne plannen, om de verloren sterkte te herwinnen, moesten opgeven, konden de bondgenooten haar van 2000 man garnizoen en al het noodige voorzien, eer zij deze oorden verlieten.

Vriend en vijand schenen echter samen te spannen om de uitkomst, welke de zeemacht had verkregen, in een ongunstig daglicht te stellen. Lodewijk XIV liet een Te Deum zingen, ter eere van de overwinning bij Malaga door zijne vloot behaald. Hij deed zulks waarschijnlijk, om de nederlagen bij Hochstädt en elders geleden wat te doen vergeten. Op zijn standpunt is dit verklaarbaar. Doch wat te zeggen van de Whigpartij in Engeland, die het behaalde voordeel poogde te verkleinen of te verduisteren, alleen omdat men het aan Rooke, een staatkundigen tegenstander, te danken had?

Burnet noemde het belachelijk, dat sommigen den slag bij Malaga op eene lijn wilden stellen met dien bij Hochstädt. Dit was zeker overdreven. Maar aan nog grooter en onbillijker overdrijving maakten zij zich schuldig, die Gibraltar eene plaats zonder sterkte en zonder waarde noemden, en zij, die het gevecht bij Malaga in schotschriften hekelden. Rooke trok het zich dermate aan, dat hij eerlang den dienst verliet.

Het aandeel der Nederlanders aan de gebeurtenissen ter zee, waarvan de Britten voor zich zelve niet veel ophef maakten, werd geheel in het vergeetboek gesteld. Bij het lezen der verhalen van Hervey en andere Britsche schrijvers, zou men het betwijfelen, of er bij Malaga wel Nederlanders tegenwoordig geweest waren, indien niet hunne schepen ten minste op de lijsten voorkwamen. De naam der onzen wordt ook niet gevonden op de penningen, later ter herinnering aan dezen merkwaardigen tocht geslagen.

Rooke had tien Britsche schepen onder Leake op de Taag achtergelaten, waarbij zich eerlang zes Nederlandsche onder van der Dussen voegden. Dit was eene alles behalve ijdele voorzorg met het oog op de plannen, welke de Franschen tegen Gibraltar schenen te koesteren. Er waren toch al troepen in aantocht om deze vesting te belegeren, in welke nabijheid ook de Baron de Pointis, na den slag bij Malaga met tien schepen en eenige fregatten naar Cadix gedetacheerd, in het voorbijgaan 3000 man aan wal zette.

In het begin van November vonden de bevelhebbers van het eskader op de Taag het noodig, om naar de Straat te zeilen en der bedreigde vesting eenigen voorraad te brengen. Sommige kleine vaartuigen, die bij hunne komst in de baai lagen, werden door de Franschen zelve vernield, met uitzondering van een fregat, hetwelk den Britten in handen viel.

Omstreeks vier weken later, wilde Leake eene verwachte transportvloot tegemoet zeilen, die hij wegens tegenwind echter niet bereikte. Gelukkig was dezelfde wind den transportschepen gunstig, die het eskader van Pointis, dat tot hunne verschalking Engelsche vlaggen voerde, ontzeilden en na een onbeduidend verlies te Gibraltar aanlandden.

Leake en van der Dussen bleven tot in Januari 1705 voor deze vesting kruisen, zonder iets van een Fransch eskader te bespeuren, en keerden vervolgens naar Lissabon terug, waar zij eerlang vernamen, dat Pointis zich weder met 12 schepen van Cadix naar Gibraltar had begeven. Op dat tijdstip waren twee der Nederlandsche schepen niet gereed en hadden de Britten versterking gekregen, zoodat Leake den 17^{den} Maart onder zeil kon gaan met 23 Engelsche, 4 Nederlandsche en 8 Portugeesche bodems. Voor hij den 21sten te Gibraltar kwam, waren alle Fransche schepen, op vijf na, door storm uit de baai gedreven, hetgeen Pointis tot het besluit leidde met dit overblijfsel van zijn eskader de ruimte te zoeken, zoodra hij de overmacht der bondgenooten ontwaarde. Maar deze maakten onmiddellijk jacht op hen, die het poogden te ontvluchten. Hierbij slaagden de Nederlanders naar wensch.

Zij hadden onbetwistbaar de eer van den dag; want zij achterhaalden van de vijf Fransche schepen niet minder dan drie, waarvan de *Arrogant* (60) hun echter ontging, omdat eene Engelsche sloep er het eerst aan boord kwam. Daarentegen moesten de *Ardent* (66) en de *Marquis* (56), na een dapperen tegenweer, zich aan de Nederlandsche kapiteins Bodaan en Ockerse overgeven.¹⁾

1) Mr. De Jonge zegt, III p. 669 (noot), bij vergissing, dat de Nederlandsche kapiteins in de Europese Mercurius voor 1705 niet genoemd worden; want hunne namen zijn op p. 278 uitdrukkelijk vermeld, evenals in het Recueil van Seesaaken.

Pointis, die alle moeite aanwendde om de *Magnanime* (80) en de *Lis* (88) te behouden, vond geen ander redmiddel, dan het tegen den wal te zetten en beide schepen zelf te vernielen.

Thans konden de bondgenooten nieuwe versterking in Gibraltar werpen, alvorens den 17^{den} April weder uit de Straat te zeilen. Dientengevolge brak de vijand het beleg dier vesting op en veranderde het in eene blokkade. Leake en van der Dussen keerden naar Lissabon terug om er de hoofdvloot te verbeiden. Inmiddels daalde het Nederlandsche eskader tot vier bodems, omdat er twee huiswaarts stevenden met de gemaakte prijzen, die echter beiden onderweg verongelukten, zoodat Bodaan en Ockerse zich elk met eene premie van 5000 gulden moesten vergenoegen.

Den 13^{den} Juni verscheen Almonde met zijn eskader op de Taag, negen dagen later gevolgd door Shovel met een Britsch en een drietal achtergebleven schepen uit Zeeland.

Het opperbevel over de Britsche krijgsmacht, met de voorname leiding der ondernemingen van dit jaar, was toevertrouwd aan Lord Peterborough, een rechten zonderling, doch een goed militair, die zijn hart op een tocht naar Italië had gesteld, waar hij in overleg met Prins Eugenius hoopte te handelen.

Hiertoe kwam het evenwel niet, omdat Karel III, die zich tot dus verre in Portugal had opgehouden, op raad van den Prins van Hessen een herhaalden tocht naar Catalonië wenschelijk vond. Hij kwam den 31sten Juli in persoon bij de vloot, welke sedert eenigen tijd voor de Straat kruiste, en zeilde onmiddellijk door naar Gibraltar.

's Anderen daags kregen de vlootvoogden, wier macht op dit tijdstip, behalve de fregatten, de bombardeergaljooten en andere kleine vaartuigen, uit 38 Britsche en 20 Nederlandsche linesschepen bestond, kennis van de gemaakte plannen, die zij in den krijgsraad overwogen en

naar vermogen besloten te ondersteunen. Almonde weigerde echter in zeer beleefde termen de twee Nederlandsche regimenten in Gibraltar door Engelsche te doen vervangen, evenals de Generaal-majoor Schratelbach het later afsloeg, om die regimenten tegen de Nederlandsche mariniers te verruilen, waarover de Staten-Generaal hem het bevel hadden opgedragen tot het doen eener landing.

Nadat de vloot den tocht naar de oostelijke kust van Spanje had aanvaard, werd den 13^{den} Augustus een krijgsraad gehouden, dien Karel III aan eene afzonderlijke tafel gezeten bij woonde. Thans drong hij bepaald op eene onderneming tegen Barcelona aan, waartoe de krijgsraad werkelijk besloot, rekenende op de stemming der inwoners en op de verstandhouding die men er nog bezat; want het ware anders onverantwoordelijk geweest, met omstreeks 7000 man het beleg eener stad te beproeven, welker garnizoen omstreeks 5000 man bedroeg.

Door tegenwind belemmerd, kwam de vloot eerst den 22sten Augustus eene halve mijl beoosten Barcelona ten anker, waar men den volgenden dag een aanvang maakte met de ontschepping. Alles ging naar wensch „*daar sig,*” volgens het verbaal van Almonde, „*niet een mensch liet sien, om haar in 't minste eenige resistentie te doen.*” De gelande troepen konden uit dien hoofde ongehinderd, ten oosten der stad, eene stelling innemen. Er heerschte blijkbaar geen wrok over het vroeger gebeurde, daar de bevolking hen en den Oostenrijkschen vorst met welwillendheid ontving. Dezelfde stemming scheen ook binnen de stad te heerschen, doch kon zich in tegenwoordigheid van een talrijk garnizoen niet uiten. Dit had vermoedelijk de bezetting teruggehouden van elke poging, om de landing te verhinderen of te bemoeielijken. Doch, in weerwil van al die gunstige omstandigheden, was het kwalijk te berekenen, hoe lang de aanzienlijke macht des vijands het achter de wallen der stad en binnen de nabij gelegen sterkten zou kunnen uithouden.

Vruchteloos poogde Karel de zwarigheden te overwinnen, welke de hoofdofficieren tegen een geregeld beleg opperden. Almonde schreef:

„den 27sten, na vele en langdurige deliberatiën, hebben de landgeneraals met eenparigheid van sentimenten gepersisterd op de ondoenlikheid, als zynde de stad in haar circuit te groot en 't guarnizoen daarbinnen te sterk, omme met soo weinige landmagt tot d'overgave geforceerd te kunnen werden, ook dat den toeloop der Catalanen, tot nog toe sober is,” enz.

Den volgenden dag besloten de generaals echter met meerderheid van stemmen ter wille van Karel een aanval te doen, ofschoon velen hunner onder de gegeven omstandigheden eene formeele belegering nog verkieslijk vonden.

Met behulp van sloepen en ander klein vaartuig, bracht men de artillerie met haar toebehooren aan land. Ook de admiraals besloten al het mogelijke aan te wenden, om de zaak van Karel op dit punt te bevorderen. Met allerlei toebereidselen en deliberatiën verspilde men veel tijd in de legerplaats, totdat eindelijk den 7^{den} September een finaal besluit werd genomen om de stad „*met force en een battery van twee en vyftig stukken canon aan te tasten,*” waartoe de admiraals ook een goed aantal matrozen zouden leveren. Nu dreigde een brief, dien Peterborough uit Engeland ontving, met bevel om met de troepen en de vloot naar Italië te zeilen, alles in de war te sturen. „*Soo dat ik nu niet anders te gemoed sie,*” gelijk

Almonde zich den 8sten September uitdrukte, „*of men sal morgen een aanvang maken met de artillery, soldaten en dragonders van land te halen.*”

Hoewel dit niet aanstonds gebeurde, zoo brachten de eerste dagen toch weinig verandering, daar de Nederlandsche admiraal den 10^{den} September in zijn journaal nog opteekende: „*blyvende derhalve eenpariglik van opinie, dat die stad, vermits de sterkte van 't guarnisoen, niet konde geattacqueerd werden, als met eene sekere ruïne van de armee.*”

Doch nu kwam er eensklaps eene gunstige wending. Peterborough veroorloofde den 13^{den} een onverwachten aanval op het kasteel Montjouy, dat ten westen der stad op een heuvel gelegen, haar van dien kant beheerschte. Men kon dien aanslag met te schooner kans op eene goede uitkomst beproeven, daar de bevelhebber zich bereid had verklaard het kasteel den bondgenooten in handen te spelen. Maar zijn toeleg was ontdekt en met de galg gestraft, eer de aanval plaats greep, waarom de troepen in den volgenden nacht meer tegenstand vonden, dan zij hadden berekend. Nochtans bestormen zij de buitenwerken, onder aanvoering van den Prins van Hessen, die hierbij eene doodelijke wond bekomt. Dit verlies van hun bevelhebber doet de manschappen eene wijle aarzelen, totdat Peterborough zelf zich aan hunne spits stelt en hen tot volharding noopt.

Nadat de buitenwerken van de sterkte vermeesterd waren, kreeg ook de vloot eene gewichtige taak. Hare sloepen brachten het geschut, dat beoosten de stad was opgesteld, naar de westzijde. De admiraals bestemden daarenboven vijf Engelsche en drie Nederlandsche schepen, met al de bombardeergaljooten, om de stad van den zeekant te benauwen. Zij zonden voorts nog meer volk aan wal, en wel, alleen van het Nederlandsch eskader, nog 660 scheepssoldaten en mariniers.

Het daarop gevolgde bombardement van het kasteel voerde den 17^{den} eene belangrijke schrede nader tot het doel; want het deed een kruitmagazijn daarbinnen springen, bij welke ramp de Gouverneur en vele zijner officieren omkwamen. Te midden der hierdoor ontstane verwarring, dringt een Nederlandsch officier, wiens naam echter der vergetelheid is prijs gegeven, met eenig geresolveerd volk binnen de sterkte, welker bezetting zich overgeeft. Dit voordeel, gevolgd door andere, brengt de bedreigde stad meer en meer in het nauw.

Inmiddels wordt de toeloop van Cataloniërs grooter. Tot voortzetting van het bombardement, zendt Almonde den 26sten September nog 225 konstapels en matrozen, alsmede eene aanzienlijke hoeveelheid kogels en kruit naar den wal. Den 4^{den} October was er eindelijk bres geschoten en begon eene capitulatie, welke den 8sten werd geteekend. Na de overgave van Barcelona verklaarde bijna geheel Catalonië zich voor Karel III.

Almonde zond nu zes zijner schepen naar het vaderland, die behouden aankwamen, uitgezonderd de *Zeven Provinciën* (92), welk schip bij het binnenloopen der Maas door eenig verzuim of door onkunde van den loods verongelukte.

Met vier andere ging de Admiraal den 23sten October zelf onder zeil, evenals Shovel met een gedeelte der Britsche vloot. Zij hadden Barcelona, waar Karel III en Peterborough achterbleven, van zooveel kruit en andere benodigdheden voorzien, als zij konden missen. Leake met 15 Britsche, en Wassenaer met 10 Nederlandsche schepen, moesten nog eene wijle in den omtrek toeven en dan op de Taag overwinteren, waar zij echter, eerst den 4^{den} Februari 1706, na eene uiterst lange en moeielijke reis aanlandden. Storm en tegenwind waren hiervan zeker de voorname oorzaken, onder welke de Britten ook de onbezeildheid der Nederlandsche schepen

rangschikten, die hun onder weg te gevaarlijker toescheen, omdat zich gebrek aan mondkost begon te openbaren.

Wassenaer en Leake, die in last hadden gekregen den handel des vijands op West-Indië te stremmen, deden tijdens hun verblijf op de rivier van Lissabon eene hoogst onaangename ervaring op, toen zich eene uitmuntende gelegenheid aanbood om verscheidene galjoenen, die volgens de ingekomen berichten eerlang van Cadix moesten vertrekken, in handen te krijgen. Om hun plan niet te doen uitlekken, hadden zij het Portugeesche hof verzocht, alle schepen, die op de Taag lagen, gedurende weinige dagen binnen te houden. Wie schetst echter hunne verbazing, toen de Portugeesche bevelhebber van het fort aan den mond der rivier, op grond van het uitgevaardigde verbod, den 8sten Maart hunne eigen schepen met geweld tegenhield? Was dit werkelijk een overdreven hechten aan de letter van het bevel, waarvan de bedoeling niet te miskennen was, of schulde er verraad achter? Men vreesde het laatste, omdat velen in Portugal Franschgezind waren. Volgens sommigen, had men daags te voren zelfs enkele schepen doorgelaten, waaronder twee Deensche, die vermoedelijk te Cadix hadden gewaarschuwd. Later heeft men beweerd, dat Portugeesche en Nederlandsche kooplieden, voor wier rekening de galjoenen te Cadix ten deele geladen waren, minder om staatkundige redenen, dan wel uit handelsbelang, den aanslag hadden verijdeld. Wegens dit in elk geval hoogst zonderling misverstand, konden Leake en Wassenaer eerst een dag later uitzeilen, hetgeen hun plan ten eenen male deed mislukken. Want zij achterhaalden en veroverden werkelijk twee schepen, welke daags na de galjoenen waren vertrokken, doch moesten alle hoop om ook deze te bereiken opgeven, daar zij met den ingeslagen koers onbekend waren, terwijl bovendien hunne vuile schepen slecht zeilden.

Met volle recht kon Wassenaer dus in zijn verbaal schrijven:

„Het ongeluckigh succes van deese expeditie op Cadix, op vier en twintigh uren aankomende, is het seer beklagelijck wij door de quaetwilligheyt ofte caprisie deselfde tijt in de rivier van Lissabon zijn opgehouden.”

In de eerste dagen van April met hun eskader te Gibraltar gekomen, ontvingen Leake en Wassenaar, die slechts met enkele bodems versterkt waren, een schrijven van Karel III, waarin deze hun een donker tafereel ophing van zijn toestand te Barcelona. Van de landzijde ingesloten door een Fransch leger en van den zeekant door eene Fransche vloot, die trapsgewijze tot 28 schepen, 8 fregatten en 10 galeien was aangegroeid, vestigde hij, met een klein garnizoen, alle hoop op de komst der bondgenooten.

De beide Admiralaal besloten het ontzet te beproeven en kregen nu juist van pas eene versterking van omstreeks 20 Britsche schepen. In zeker opzicht verbeidde hun echter eene teleurstelling. Want toen Wassenaer den 8sten Mei met de eerste schepen ter reede van Barcelona verscheen, had de Fransche vloot zich daags te voren verwijderd. Dit benam den bondgenooten de gelegenheid de vijandelijke zeemacht te bevechten. Hun tocht beantwoordde overigens ten volle aan het oogmerk, daar zij volk en voorraad in de veege stad brachten en de voldoening smaakten, dat de vijand, hierdoor ontmoedigd, drie dagen later ook het beleg van de landzijde met overhaasting opbrak.

Nog in den loop van hetzelfde jaar werkte de vereenigde vloot mede tot de verovering van Carthagena, Alicante, Majorca en Ivica. Terwijl zij voor Alicante lag, werd het Nederlandsche eskader door de komst van vier nog ontbrekende schepen voltallig. Almonde, die zich hierop

bevonden had om het bevel over te nemen, was te Lissabon achtergebleven, omdat hij, als Luitenant-Admiraal, niet onder den Vice-Admiraal Leake kon dienen.

Te vergeefs hadden de Staten-Generaal op het zenden van Shovel aangedrongen, die thans een vruchtelozen kruistocht langs de westkust van Frankrijk deed en eerst laat in het najaar te Lissabon kwam om het opperbevel weder te aanvaarden.

Over de latere bedrijven der vereenigde zeemacht in de Middellandsche Zee, gedurende de volgende jaren van dezen oorlog, kan hier niet worden uitgeweid. Lodewijk XIV zond, nadat zijne schepen in 1706 Barcelona hadden verlaten, geene vloot meer in zee. Aan de kostbare uitrustingen in den Atlantischen Oceaan nam de Republiek, om meer dan eene reden, geen deel, hoewel zij ten einde toe bleef volharden met het zenden van eskaders naar de kusten van het Spaansche schiereiland. Hier ondersteunden Groot-Brittanje en de Republiek met hunne zeemacht de ondernemingen te lande. Eene beknopte opgaaf van de sterkte der hiertoe gebezigde eskaders, met vermelding van enkele bijzonderheden, zal voldoende zijn.

Shovel overwinterde te Lissabon en op de Spaansche kust, waar zich in 1707 een Nederlandsch eskader onder den Vice-Admiraal van der Goes bij hem voegde, dat aanvankelijk 10, later 15 bodems telde. Met hunne vereenigde macht, ondersteunden de beide genoemde admiraals een leger onder Prins Eugenius en den Hertog van Savoije, dat over de Var, in het zuidoosten van Frankrijk binnenrukte en vervolgens het beleg sloeg voor Toulon.

Dit baatte slechts weinig en moest den 21sten Augustus worden opgebroken. Inmiddels was van der Goes ziek geworden en den 9^{den} Juli overleden, waarom de Staten den Vice-Admiraal van Wassenaer aanstonds over land derwaarts zonden.

Deze verkeerde echter weldra, toen Shovel het bevel aan den Schout-bij-nacht Dilkes overdroeg, in hetzelfde geval, als Almonde ten vorigen jare. Hij liet dus zes zijner schepen bij de Britsche, zond er, ingevolge den ontvangen last, zeven naar huis, en begaf zich met een tweetal naar Lissabon, om hier de komst van Leake te verbeiden.

Shovel bereikte intusschen de plaats zijner bestemming niet, daar hij in November 1707 met zijn bodem en twee andere, door eene misrekening in den koers, bij nacht op de „*Bishop and his Clerks*” of andere gevaarlijke rotsen in de nabijheid der Sorlings verging. Meer dan 1300 man verloren met den Admiraal het leven en het was een geluk, dat men aan boord der overige schepen nog in tijds eene dergelijke ramp kon verhoeden.

Wassenaer nam in 1708 met een eskader van 14 schepen aan de krijgsverrichtingen deel, vereenigd met een eskader onder Leake. Na de onderwerping van Sardinië en Minorca keerden de genoemde bevelhebbers huiswaarts, met achterlating van enkele bodems, die ten laatste ook de kastelen van Port-Mahon deden bukken.

In 1709 en 1710 onderhield de Republiek, tot voortzetting der krijgsbedrijven, in dezelfde streken nog elf bodems onder den Schout-bij-nacht Aerssens van Sommelsdijk; in 1711 en 1712 nog dertien onder den Vice-Admiraal Pieterse. Doch toen was de oorlog in aard en strekking reeds merkbaar gewijzigd. Alvorens dienaangaande in bijzonderheden te treden, moet eerst worden nagegaan wat de Nederlandsche zeemacht in de afgelopen jaren elders, vooral tot bescherming van handel en visscherij had gedaan.

HOOFDSTUK XL.

Maatregelen tot bescherming van handel en visscherij. — Gerecht van Roemer Vlacq. — Andere gerechten tegen Fransche kapers en kruisers. — Schade door St. Pol en Forbin aangericht. — Uitbreiding der kaapvaart hier te lande. — Onderhandelingen met Frankrijk. — Vrede te Utrecht in 1713.

Tegen het einde van den oorlog, begonnen de bondgenooten elkander met verwijten te overladen. Zoo wees het Parlement in een adres, der Koningin in 1712 aangeboden, op de nalatigheid van sommige geallieerden, en wel met name op die van de Staten-Generaal wat de levering van schepen betrof. Hoewel erkennende, dat eene verhouding tusschen de wederzijdsche eskaders als vijf tot drie nooit uitdrukkelijk was vastgesteld, zoo achtte het Parlement die toch voldoende gewettigd door het gebruik om er zijne berekening op te gronden.

Uit eene lijst der Britsche Admiraliteit bleek, dat Engeland van 1703 tot 1711, in het Kanaal, den Atlantischen Oceaan en de Middellandsche Zee telken jare gemiddeld 70 schepen had gebezigd, waarbij de Republiek soms 11 of 12, en gemiddeld niet meer dan 18 van de hare had gevoegd. Naar den aangenomen maatstaf hadden de Staten-Generaal dus vaak twee derden en doorgaans de helft te weinig gedaan. Deze wierpen echter in eene uitvoerige memorie de beschuldiging van zich af, op grond dat zij jaarlijks niet in eene bepaalde verhouding behoeften te leveren, doch slechts datgene, waartoe zij zich telkens hadden verbonden. Ongelukkigerwijs waren zij meestal ook hierin te kort geschoten, zoodat zij, op hun eigen standpunt, of te weinig gedaan, of te veel beloofd en in elk geval een bewijs van zwakheid gegeven hadden.

Maar de verwijten van het Parlement, in zeker opzicht niet onverdiend, waren in hoofdzaak ongegrond en stellig onbillijk. Dit zal wel de reden zijn geweest van den storm, dien het lezen van der Staten memorie in het Huis der Gemeenten opwekte. Men noemde haar een schandelijk en oproerig libel, welks verspreiding moest worden tegengegaan.

En werkelijk bleef de uitgever, die haar gedeeltelijk in zijn nieuwsblad had opgenomen, niet ongestraft. Waarin bestond dan eigenlijk die wederlegging van de Staten-Generaal? Eenvoudig hierin, dat zij met cijfers aantoonde, dat men hen ten onrechte beschuldigde.

Immers hadden zij, ongerekend de fregatten en kleine vaartuigen, in het boven gemelde tijdsbestek jaarlijks gemiddeld niet minder dan 50 lineschepen in dienst gehad. Schoon nu de beteekenis van het woord lineschip vermoedelijk wel wat ruim was genomen en ook de groote konvooiers onder het getal daarvan waren medegerekend, zoo bleek toch uit hunne memorie, dat de Staten-Generaal heel wat meer hadden gedaan dan het Parlement voorwendde. Ten einde dit nader te staven, volgt hier iets over de bestemming en de verrichtingen van dat gedeelte der Nederlandsche zeemacht, hetwelk in de afgelopen jaren niet bij de hoofdvloot was geweest.

Over het algemeen baarde het beveiligen van den nationalen eigendom, gedurende den Spaanschen successie-oorlog, minder zorg dan voorheen. Misschien droeg het overlijden van Jan Bart, die in April 1702 was bezweken, er wel iets toe bij, dat men ten minste aanvankelijk slechts weinig van Duinkerkers te lijden had, hoewel de uitrustingen op de Vlaamsche kust eerlang onder St. Pol en Forbin met kracht hervat werden.

Het beschermen van den handel op de zuidelijke havens van Europa vereischte intusschen weinig zorg. Terwijl in de Middellandsche Zee of op de kusten van het Spaansche schiereiland eene vereenigde vloot tegenwoordig was, welke de Fransche zeemacht belemmerde, lieten roofschepen of kruisers slechts bij uitzondering van zich hooren. Bovendien namen de schepen der hoofdvloot, bij hun vertrek en bij de terugreis, meestal koopvaarders onder hun geleide en verstrekten de Admirals doorgaans ook tusschentijds een behoorlijk konvooi. Slechts eenmaal had eene Nederlandsche koopvaardijvloot, bij haren terugkeer uit Portugal, een ernstigen aanval te doorstaan.

Den 21sten Mei 1703 waren de kapiteins Roemer Vlacq en Boreel met een konvooi van Lissabon vertrokken. Vereenigd met eene vloot van St. Ubes, welke onder het geleide van drie oorlogsschepen uitzeilde, hadden zij echter nauwelijks de reis aanvaard, of zij ontdekten, nu 130 Engelsche en Nederlandsche koopvaarders bij zich hebbende, vijf Fransche schepen, die kort te voren onder het bevel van Coëtlogon te Brest waren uitgelopen. Zonder zich door de oogenschijnlijke meerderheid des vijands te laten afschrikken, wachtten de Nederlandsche kapiteins den aanval af, die te elf uren in den voormiddag plaats heeft. Roemer Vlacq, voerende de *Muiderberg* (50), volhardt ook nadat hem een arm is afgeschoten, totdat er van zijn bodem, in den strijd met de *Monarque*, later gesteund door de *Vainqueur*, niets overblijft dan een wrak, zonder grooten mast en overal doorboord. Slechts met moeite kunnen de Franschen den zwaar gekwetsten bevelhebber en het overschot der bemanning van den volslagen ondergang redden. De andere kapiteins waren niet gelukkiger en moesten allen, na wat korter of langer tegenweer, den kamp opgeven. Zij werden naar Toulon gevoerd, waar Roemer Vlacq iets later aan de bekomen wonde overleed.

De Franschen konden er op bogen, dat zij al de Nederlandsche oorlogsschepen van het konvooi hadden genomen of vernield. Den onzen bleef evenwel de troost, dat zij niet te vergeefs hadden gevochten; want de vijandelijke schepen waren insgelijks zwaar beschadigd en de koopvaarders, die zich inmiddels verwijderd hadden, ontkwamen allen.

Met uitzondering van dit geval en van een later, waarin het Britsche konvooi te kort schoot, konden Nederlandsche en Britsche koopvaarders de zuidelijke havens nagenoeg ongestoord bezoeken.

Des te aanhoudender moesten de regenten zich inspannen, om dezelfde veiligheid voor de bedreigde takken van welvaart in andere oorden, zelfs in de onmiddellijke nabijheid der vaderlandsche kust te erlangen. Hierbij kwamen, helaas, weder vele gebreken aan het licht. Reeds in 1702 had bij het Nederlandsche eskader, bestemd tot het bewaken der Vlaamsche kust, een betreurenswaardig voorval plaats. Nadat het een tijd lang de kusten van Zeeland gedekt en in overleg met een Britsch eskader de schepen van Duinkerken binnengehouden had, ontdekte het den 4^{den} Juli een zestal galeien van Ostende, die jacht maakten op een Zeeuwschen kaper. Terwijl het eskader pogingen aan wendde om dezen te helpen en de galeien zelve van den wal af te snijden, geraakte Nieustadt met *Het wapen van Hoorn* (50), hetzij door onvoorzichtigheid of door eenig toeval, van de andere Nederlandsche schepen af.

Nauwelijks ziet de vijand dit, of hij tast dien afgezonderden bodem met drie of vier zijner galeien aan. Wat Nieustadt ter verdediging poogt te doen, baat hem niet. Weldra enteren de Franschen, onder luid gejubel, den hem toevertrouwen bodem, dien zij werkelijk vermeesteren en in zegepraal naar Ostende voeren, ten aanschouwen van het gansche eskader, dat wegens stilte geene hulp kan bieden.

De Vice-Admiraal Evertsen en de Schout-bij-nacht van der Dussen waren hoogst verontwaardigd over het gebeurde, ofschoon later veel tot versooning aangevoerd en Nieustadt, die reeds veertig dienstjaren telde, in zijne waardigheid hersteld werd.

Bij gemis van andere roemrijke bedrijven ter zee, maakten de Franschen van de verovering van dit eene schip een belachelijken ophef. Guérin, een hunner latere schrijvers gewaagt er nog van met een dichterlijk vuur, als ware dit een der schitterendste feiten, ooit met galeien volbracht. Men kan deze uitspraak alleen dan beamen, wanneer men het oog slaat op de onbeduidende rol, welke de galeien doorgaans vervulden, nu het pleit te water meer uitsluitend door zeilschepen werd beslecht.

Tamelijk vruchteloos waren in het volgende jaar de kruistochten van een eskader onder den Schout-bij-nacht van der Dussen, en van een ander onder den Luitenant-Admiraal Callenburg. Want, terwijl de laatste zich op de Vlaamsche kust bevond, wist St. Pol met de *Salisbury*, de *Adroit*, de *Ludlow* en de *Milfort* uit Duinkerken te ontsnappen. In weerwil der beide eskaders, welke de Noordzee moesten beveiligen, kon hij den 22sten Juli ten noorden van Schotland naar hartelust onder eene haringvloot grasduinen, beschermd door slechts vier zwakke konvooiers, die het na een dapper gevecht van omstreeks vier uren moesten opgeven, De bevelhebber van dit konvooi stak zijn bodem in brand en vloog in de lucht. Een tweede bodem zonk, een derde werd genomen en alleen de vierde ontkwam het, door in de haven van Leith eene schuilplaats te zoeken.

Verreweg de meeste buizen, welke ten getale van 160 naar Bressay-sound gevlucht waren, werden hier verbrand. Daarna keerde St. Pol met een der konvooiers en enkele buizen terug van den plundertocht, die hem evenwel op het verlies van de *Adroit*, met nagenoeg de gansche bemanning, te staan kwam.

In de eerste helft van Augustus tastte dezelfde bevelhebber, wiens eskader tot zes bodems versterkt was, eene tweede haringvloot aan, die insgelijks vier konvooiers bij zich had. Hij nam een vijfden, die in allerijl tot versterking was afgezonden, en overviel daarna de buizen, die er thans echter beter afkwamen, dan bij de voorgaande gelegenheid. Hij nam of vernielde toch slechts drie konvooiers en een dertien buizen, terwijl de vierde konvooier met wel 200 andere de havens van Schotland bereikte.

Wat baatte nu al dat kruisen in de Noordzee? Oogenschiijnlijk zeker niet veel. Doch van der Dussen, die hiermede belast was, kon toch niet overal tegelijk zijn en moest zich uit dien hoofde vergenoegen met de schuldigen op te sporen en te straffen. Eene andere vraag is het, of hij met zijne tien linieschepen daartoe behoorlijk in staat was. Hoe vreemd dit klinke, zoo is men waarlijk genoopt hierop bijna ontkennend te antwoorden, wanneer men in aanmerking neemt, hetgeen de Schout-bij-nacht zelf dienaangaande schreef.

Hij was den 7^{den} Juli inderdaad een vijandelijk eskader van vijf bodems onder Duguay-Trouin op het spoor gekomen, dat benoorden Schotland eene retourvloot verbeidde. Wegens de onbezeildheid zijner schepen, was het hem echter niet gelukt den vijand te achterhalen, die erkent, dat hij thans aan de gemelde hoedanigheid der Nederlandsche schepen zijn behoud te danken had. Terwijl de Franschen evenwel berichten, dat vijf of zes schepen naderden, waarvan hun bevelhebber er een met voordeel bevocht, eer hij zich door kracht van zeilen uit de voeten maakte, noemt van der Dussen alleen de *Overijssel* (50). Kapitein Bodaan, welke dien bodem voerde, geraakte de zijnen vooruit en had in den strijd met een of meer der vijanden reeds aanmerkelijke schade bekomen, voordat andere schepen van het eskader ter hulp opdaagden. Is het wonder, dat vele bevelhebbers de hun toevertrouwde bodems slechts kwalijk berekend achtten voor de hun opgelegde taak?

Nog duidelijker en scherper wees de Vice-Admiraal van der Goes hierop, toen hij in 1704, aan boord van de *Lepelaer*, een der eskaders in de Noordzee commandeerde:

„Het is verdrietigh,” aldus luidt het in zijn brief van den 29sten Juli, „soo een esquadre te commandeeren, daer niet een schip onder is dat kan seylen, uytgesondert de Lepelaer, 'tgeen bij uytmentheyt hardt seyllt, en seer veel goede qualiteiten heeft. Het schip Munnickendam verlet ons heel veel, alsoo 't niet kan seylen noch drijven; men behoorden 't de zee te verbiede”.

Nochtans scheen het eskader van den genoemden Vice-Admiraal, evenals twee andere, gepaard met het verleende konvooi, in hetzelfde jaar ten volle aan de bestemming te voldoen. Immers was het op een gewenscht tijdstip in de nabijheid eener haringvloot en kon het deze tegen de kapers behoeden, welke haar bedreigden.

Kapitein Braak, die met twee anderen eene koopvaardijvloot geleidde, sloeg een aantal kapers af en bracht zijn konvooi behouden binnen. Drie schepen van het eskader onder den Schout-bij-nacht den Boer, op de Vlaamsche kust door de galeien van Ostende aangetast, terwijl andere bodems niet konden opkomen, verweerden zich met goeden uitslag en noodzaakten de galeien met verlies te wijken.

Bemoedigend was dit alles voorzeker. Men kon er uit zien wat het personeel vermocht, indien het zich op de rechte plaats bevond en de middelen bezat om zich te doen gelden.

Het is echter meer dan waarschijnlijk, dat men de betrekkelijk goede uitkomst in 1704 verkregen slechts aan een samenloop van omstandigheden te danken had; want de volgende jaren kenmerkten zich weder door vele verliezen, in weerwil van twee of drie eskaders tot beteugeling der vijandelijke kapers en kruisers in zee gehouden.

Dat twee kapers het Oost-Indische schip de *Berkenrode*, hetwelk in den Atlantischen Oceaan van de overige was afgeraakt, namen en als goeden prijs te St. Malo opbrachten, was eene ramp, welke geene eskaders in de Noordzee konden beletten, evenmin als eene dergelijke, welke Forbin den onzen een jaar later berokkende.

Is het nochtans even verklaarbaar dat 21 koopvaarders, die van Hull naar Texel zeilden, slechts de *Wulverhorst* (50) en *Het Wapen van Haarlem* (44) tot geleide kregen? Is het niet veeleer te betreuren, dat de bevelhebbers Seis en Teengs hiermede, onmiddellijk voor het zeegat van Texel, een strijd moesten voeren tegen drie Fransche schepen onder St. Pol, terwijl de eskaders in de Noordzee vruchteloos naar vijanden uitzagen? De *Wulverhorst* werd, na een kloekmoedigen tegenweer, met enkele koopvaarders veroverd, en de bevelhebber van *Het wapen van Haarlem* mocht zich gelukkig rekenen met een zeer ontramponeerden bodem het Vlie te bereiken.

Vijf weken later verkeerde kapitein Mauregnault, op de Zeeuwsche kust, in een dergelijk geval. Nauwelijks in zee gestoken met de *Mercurius* (40), om eenige koopvaarders naar Schotland te geleiden, wordt hij door twee Fransche schepen aangetast, die hem na een hardnekkig gevecht tot de overgaaf nopen. Zeker is het verdrietig te noemen, dat afzonderlijke kapiteins telkens een hopeloozen strijd moesten voeren tegen overmacht, waarop dan meestal nog een pijnlijk onderzoek volgde, om te zien of zij wel al het mogelijke hadden gedaan.

Maar sommige leden der Staten-Generaal konden zich eerlang met eigen oogen van de onveiligheid der kusten en zeegaten overtuigen. Twee hunner waren toch in het voorjaar van 1706 met een jacht naar Texel gevaren, om het vertrek van eenige oorlogsschepen en

transportvaartuigen met troepen en benodigdheden voor den dienst op de Spaansche kust te bespoedigen. Dit konvooi ging den 9^{den} Maart onder zeil.

Daags te voren, toen er dus nog al schepen lagen, was een kaper met achttien stukken het zeegat binnengestevend tot voorbij het Nieuwediep, om het jacht der Heeren Staten zelven bij verrassing te nemen. Wegens de nabijheid der oorlogsschepen vond de indringer het evenwel niet geraden zijn ontwerp te volvoeren. Hij vertrok onverrichter zake, doch strandde bij nacht op de Haaks. Den volgenden dag kwamen de onzen den nog levenden te hulp, die zij er afbrachten en natuurlijk gevangen namen.

Tegen bestrijders van eene zoo grenzenlooze vermetelheid was niet iedereen bestand. Drie bevelhebbers, eenige weken later met een konvooi van Hamburg komende, werden ten minste beschuldigd, dat zij hunne bodems op de hoogte van Vlieland wat lichtvaardig hadden overgegeven. Een hunner was nochtans gesneuveld. Zijn luitenant en de beide andere ontvingen later straf, wegens hun bij deze gelegenheid gehouden gedrag.

Beter kweten zich ongetwijfeld zes andere konvooiers onder kapitein Braak, in October met 70 koopvaarders uit het Noorden terugkeerende. Op de hoogte van de Doggersbank door Forbin, den opvolger van St. Pol, met zeven Fransche schepen bedreigd, wachtten zij onverschrokken den vijand af, die hen te acht uren in den morgen naderde. Kapitein Braak, voerende de *Raaf* (44), kreeg met den vijandelijken bevelhebber te doen. Hij sneuvelde, waarna zijn schip door eenig toeval in brand geraakte. Ook de *Hardenbroek* (50), welks bevelhebber in een strijd tegen twee vijandelijke bodems eene doodelijke wonde bekwam, moest het opgeven. Gouwenaar met de *Groningen* (44), Corlee met de *Kampen* (44), de Widt met de *Edam* (44) en Havens met de *Grijpskerken* (40) verweerden zich dapper, waarbij de eerste genoodzaakt was zijn schip te verlaten, omdat het zonk, en de laatste zwaar gekwetst werd. Er bleven ten slotte drie konvooiers behouden, in welk voorrecht de koopvaarders, die zich inmiddels verwijderd hadden, allen deelden, ofschoon sommige ver van de havens hunner bestemming te recht kwamen. Forbin veroverde slechts de *Hardenbroek*, dien hij te Duinkerken opbracht. Maar dit was niet het eenige voordeel in 1706 door hem behaald, zonder dat een der eskaders hem betrapte. Hij erkent zelf, dat hunne nabijheid hem wel eens terughield, dewijl hij eene ontmoeting met groote oorlogsschepen wenschte te vermijden, hetgeen hij wegens de bezeildheid zijner vaartuigen doorgaans naar verkiezing kon doen. Voorwaar een bewijs, dat het gevolgde stelsel in den grond niet deugde.

Onverpoosd zette de genoemde vijandelijke bevelhebber zijn vernielingswerk voort, waartoe hij zich in 1707 zelfs een uitgebreider terrein koos. Na toch weder eerst een Engelsch konvooi met voordeel te hebben bevochten, wendde hij den steven naar de Noordelijke IJszee, waar hij onder meer dan eene vloot schrik verspreidde.

Uit de hoogst verwarde berichten van dien tijd en het overdreven verhaal, dat men aan Forbin zelven toeschrijft, is met genoegzame zekerheid op te maken, dat hij den 22sten Juli, op de hoogte van Kilduin, eene Engelsche vloot aantastte, van welke hij een twintig bodems in handen kreeg. Omstreeks veertig andere, met twee konvooiers onder kapitein Haddock, kwamen er vervolgens met betrekkelijk geringe schade af.

Den 11^{den} Augustus kreeg eene Nederlandsche vloot van ruim veertig schepen, die onder het geleide van drie konvooiers naar de Witte Zee stevende, het eskader van Forbin in 't zicht. Deze liet echter de konvooiers, die zich op tegenweer hadden voorbereid, ongemoeid en maakte aanstonds jacht op de koopvaarders, die in verschillende richtingen poogden te vluchten. Na acht hiervan in zee vernield te hebben, liet de vijandelijke bevelhebber negen andere, die te Wardhuus eene schuilplaats hadden gezocht, met schending van het recht der

volkeren, in onzijdige haven verbranden, waarover de Koning van Denemarken zich later tamelijk vruchteloos beklaagde. Vijf en twintig koopvaarders kwamen, met de drie konvooiers, behouden te Archangel.

Forbin, die enkele schepen gespaard had om er den gemaakten buit in over te voeren, beschouwde nu zijne taak in de IJszee als geëindigd en bereikte ongehinderd de haven van Brest.

Hier maakte hij zich aanstonds weder gereed om, vereenigd met een ander eskader onder Duguay-Trouin, eene transportvloot van 130 Engelsche en Nederlandsche bodems te onderscheppen, welke den 20sten October, geleid door vijf Britsche oorlogsschepen, te Plymouth was uitgezeild.

Schoon de twee Fransche bevelhebbers elkander later verweten, dat van de gunstige gelegenheid niet ten volle partij was getrokken, zoo mochten zij er toch roem op dragen, dat zij, in den strijd met dit konvooi, de *Cumberland* (84), de *Chester* (54) en de *Ruby* (52) met vele koopvaarders veroverd hadden; dat de *Devonshire* (86) verbrand, en alleen de *Royal Oak* (74) met de meeste koopvaarders door de vlucht ontkomen was.

Wel een blijk, dat enkele Fransche schepen, hoewel de hoofdmacht van Lodewijk XIV zich nergens vertoonde, onder stoutmoedige bevelhebbers, den bondgenooten soms gevoelige slagen toebrachten. Deze hadden misschien beter gedaan door enkele schepen minder naar de Middellandsche Zee te zenden.

Verbazend is het zeker, dat een paar eskaders, die elk op zijn hoogst uit acht schepen van slechts middelbare grootte bestonden, twee zeemogendheden met haar aanzienlijk materieel zoo voortdurend in spanning konden houden. Hoe ver dit ging, bleek in het voorjaar van 1708. De regenten der Republiek, iets vernemende van meer dan gewone uitrustingen te Duinkerken en elders, die hen voor Zeeland beducht maakten, namen oogenblikkelijk maatregelen ter beveiliging dezer provincie. Eerlang hoorden zij echter, dat men voornemens was den Pretendent naar Schotland over te voeren. Zij waarschuwden nu Koningin Anna, die onmiddellijk den Vice-Admiraal Byng met een eskader naar de Vlaamsche kust zond. Dit belette evenwel niet, dat Forbin met vijf oorlogsschepen en een dertigtal kapers, welke op zijn raad voor den tocht waren aangenomen, de haven van Duinkerken verliet. Den 24sten Maart verscheen hij, den Pretendent en vele van diens aanhangers aan boord hebbende, voor Edinburgh, waar de bevolking echter taal noch teeken gaf van hare bereidwilligheid om den inval te begunstigen. Alle seinen, door de vlotelingen gedaan, bleven onbeantwoord. Zelfs dreigde de gansche zaak een zeer tragisch einde te nemen, toen inmiddels 25 Engelsche schepen onder Byng van den zee kant opdaagden. Zeer behendig wist Forbin zich uit dien neteligen toestand te redden. Hij kwam, na alleen de *Salisbury*, een zijner oorlogsschepen, en eenig krijgsvolk verloren te hebben, weder goed en wel te Duinkerken.

Onderwijl hadden de Staten, die zoo vroeg in het jaar over geen eskader konden beschikken, voorloopig de *Kampen* (44), de *Oostenrijk* (52), de *Beschutter* (38) en de *Anna* (36), eigenlijk tot konvooiers bestemd, naar Engeland gezonden. Deze schepen, welke zich den 20sten Maart bij de vloot voegden, werden met een gedeelte hiervan op de Vlaamsche kust achtergelaten om krijgsvolk naar Newcastle over te brengen, dat echter wegens het mislukken der gevreesde landing niets te doen vond.

De Republiek had dus weinig bijgedragen tot de afwending van een gevaar, waaromtrent zij haren bondgenoot evenwel tijdig had ingelicht. De beide eskaders, welke zij in dit en het volgende jaar tot bewaking der Vlaamsche kust en tot beveiliging der Oost-Indische

retourschepen onderhield, volbrachten de hun opgelegde taak, zonder veel stof tot praten te geven.

Alleen dat van den Schout-bij-nacht Convent, die in 1709 last had gekregen de naar Frankrijk en Spanje bestemde graanschepen aan te houden, wekte het misnoegen des Konings van Denemarken op, door zonder uitdrukkelijk verlof, met meer dan zes schepen de Sond binnen te zeilen. Schoon hij geen der bewuste schepen aantrof, was de reis toch alles behalve vruchteloos, daar hij eene kostbare Nederlandsche vloot veilig naar huis kon geleiden.

Misschien waren menigvuldige tochten van dien aard, hoewel niet doeltreffend, op den langen duur toch niet onvoordeelig geweest. De gewone konvooiers, wier daden niet altijd geboekt zijn, waren er doorgaans het slechtst aan toe. Zoo deelt Mr. de Jonge, in zijn bekend werk over het Nederlandsche zeewezen, alleen van het jaar 1709 vier gevallen mede, waarvan men, volgens zijne aantekening, in vroeger gedrukte werken niets vermeld vindt.

Kapitein Wood, een Engelschman in Nederlandschen dienst, met de *Oranje-Galei* (44) een twintig koopvaarders geleidende, waaronder zich een transportschip van twaalf stukken bevond, moest den 22sten April, vlak bij de Zeeuwsche kust, weder een hopeloozen strijd voeren tegen vier kapers. Hij zelf sneuvelde bij de verdediging van zijn schip, dat tegelijkertijd door drie vijandelijke bodems werd aangevallen. Zijn luitenant Gardeyn, die den strijd nog drie en een half uur voortzette, slaagde er werkelijk in de drie aanvallers te doen wijken, terwijl het transportschip den vierden kaper bezig hield. Eerst na het opdagen van een vijfden kaper besloot hij den strijd niet bij vernieuwing te zoeken. Na nog een paar veroverde koopvaarders bevrijd te hebben, bereikte hij met een verlies van 6 of 7 schepen het gat van Goeree, 4 dooden en 11 gekwetsten aan boord hebbende, inderdaad niet veel als men den duur van het gevecht in aanmerking neemt. Tot een bewijs, hoezeer de autoriteiten het gedrag van den luitenant goedkeurden, kan dienen, dat hij eerlang in de plaats van den gesneuvelden bevelhebber tot kapitein bevorderd werd.

Tegen het einde des jaars bemoeilijkten twee vijandelijke kruisers van 56 en 54 stukken de onzen tot in de nabijheid der kust. Den 11^{den} November legden zij, zeven of acht mijlen van Texel, de *Hardenbroek* (52), een terugkeerenden konvooier, aan boord, welks bevelhebber zich aanvankelijk kloekmoedig verweerde, doch ten slotte, aan beide zijden geënterd, den ongelijken strijd moest opgeven, 's Anderen daags veroverden dezelfde Duinkerker schepen nog een Zeeuwsch vaartuig van 12 stukken, en het scheen dat zij maar ongestoord konden voortgaan, daar zij nog den 2^{den} December het fregat de *Ruijven* (22) aantastten, dat echter tijdens het gevecht in de lucht sprong, zonder dat iemand er afkwam.

Met het oog op de sterkte der Noordzee-eskaders, die te zamen meestal uit vijftien tot twintig groote schepen bestonden, op de talrijke kleinere vaartuigen, die hierbij waren, en op de vele konvooiers, die gevoegelijk onder de zware schepen konden worden gerangschikt, is het onbillijke en ongegronde der klacht van het Parlement niet te miskennen. Doch na al het voorafgaande, bestaat er overvloedige reden om het doelmatig aanwenden dier macht te betwijfelen. Velen beschouwden het als een blijk van achteruitgang, dat de Republiek sedert 1709 geene eskaders in de Noordzee meer onderhield en daarentegen het konvooi versterkte. Voor zoo ver dit tot besparing van enkele bodems leidde, kon men dien maatregel zeker aan uitputting van krachten toeschrijven; doch eigenlijk was het een lofwaardig afwijken van een stelsel, dat nooit proefhoudend was bevonden.

Ouder gewoonte hadden vele particulieren, vooral in Zeeland, ook gedurende dezen oorlog hunne schepen ter kaapvaart uitgerust. Ten einde de reeders en de bemanning, die van het

nemen van koopvaarders meer voordeel trokken, dan van het bestrijden van vijandelijke kapers of kruisers, hiertoe insgelijks aan te moedigen, hadden de Staten-Generaal den 6^{den} Juni 1702 voor het nemen of vernielen daarvan aanzienlijke premiën uitgelooft. Wie met eene behoorlijke commissie voer en in de Noordzee een gewapend vaartuig van den vijand veroverde, zou, behalve het schip en den inventaris, 75 gld. genieten voor ieder man, die zich bij den aanvang van het gevecht op dien bodem had bevonden, en eene gelijke som voor ieder pond lood, hetwelk de stukken gezamenlijk konden uitwerpen. Buiten de Noordzee zou de premie 50 gld. bedragen.

Volgens een voorbeeld, in het plakkaat zelf genoemd, zou dus hij, die in de Noordzee een schip veroverde met 220 koppen en veertig stukken, te zamen 352 pond schietende, ongerekend de waarde van het schip en den inventaris, hiervoor 42.900 gld. ontvangen. Dit vooruitzicht wakkerde de bestaande liefhebberij nog aan. Behalve 25 particuliere schepen, zoowel voor den handel als ter kaapvaart uitgerust, vertrokken in 1703 alleen uit Middelburg en Vlissingen niet minder dan 47 kapers, die te zamen 1000 stukken, 36 mortieren en 6667 man voerden. Hierbij onderscheidden zich ook thans weder de gebroeders Sautyn, die er millioenen schats aan ten koste legden.

Wegens de menigvuldige klachten over allerlei buitensporigheden, vonden de Staten-Generaal het weldra geraden eenige beperkende maatregelen te nemen. De bevoegdheid hiertoe werd hun evenwel betwist door de Staten van Zeeland, die bovendien met kwalijk verborgen geraaktheid de meening uitspraken, dat alles slechts zou strekken tot het bevorderen eener „*verfoeijelyke lorrendraijerye, bewimpeld onder valsheid en bedrog van onegte paspoorten en verdraaide tractaten,*” terwijl reeds de stremming in den loop des rechts gebracht, „*de ingesetenen van Zeeland had gegueld, ja gantsche schepen met hare kostelyke ladingen voor een appel of een ey ontzutselt.*” Die geschillen werden eerst in 1707 ten volle bijgelegd.

Intusschen hadden de Staten-Generaal de uitgelooftde premiën bij een plakkaat van 28 Juli 1705 nog verdubbeld, om te doen zien op welk een hoogen prijs zij den betamelijken ijver van particulieren stelden. Sedert was het gemelde aantal kapers te Middelburg en Vlissingen met 27 vermeerderd, zoodat in 1706, alleen in die twee steden, 74 dergelijke vaartuigen met ruim 1700 stukken, 36 mortieren en 11.747 man te huis behoorden.

Vele prijzen werden gemaakt, ofschoon hun getal dat van vroeger jaren niet evenaart. Ten gevolge der uitgelooftde premiën, welke de regeering in twijfelachtige gevallen zeer vrijgevig toekende, veroverden de schepen van particulieren in deze jaren een grooter aantal bewapende vaartuigen dan voorheen, hetgeen voor de zeemacht van den staat, bij het beschermen van handel en visscherij, een inderdaad krachtigen steun opleverde.

Een der merkwaardigste gevallen was zeker dat van Gerrits, voerende de *Neptunus* (40), die hiermede in 1707 de *Bourbon* (52) aantastte en dezen bodem met behulp van de *Concordia* (28), een anderen kaper, onder het bevel van Hamers, tot de overgave dwong, waarvoor de reeders eene premie van 96.900 gld. ontvingen. Doch het uitbetalen van dergelijke en vele kleinere sommen was een niet gering bezwaar voor de schatkist, en ging vooral in de latere jaren wat traag. Bovendien maakten sommigen op de premiën ten onrechte aanspraak, na het nemen van schepen, niet uitsluitend ten oorlog of ter kaapvaart bestemd.

Dit leidde tot een nader besluit, om voor alle schepen, sedert den 15^{den} September 1708 veroverd, slechts dan dubbele premie te betalen, wanneer het duidelijk bleek, dat zich geenerlei koopwaren aan boord van het genomen schip hadden bevonden. Hoewel de Staten, bij wijze van overgang, aanvankelijk nog enkele uitzonderingen toelieten en de premiën voortdurend

bleven toewijzen, zoo schijnt de lust tot de kaapvaart, vermoedelijk om de trage voldoening dier gelden, toch merkbaar verflauwd te zijn, omstreeks denzelfden tijd, waarop de regeering het uitrusten van eskaders voor de Noordzee staakte.

Onloochenbaar is het, dat over het geheel sedert 1709 niet meer die ijver bij het zeewezen te bespeuren is, als in de voorgaande jaren. Was het uitputting, na de ontzettende verliezen, die alle partijen geleden hadden? Zeker wel, daar allen in verschillende gevechten en door zeerampen een tal van oorlogsschepen waren kwijt geraakt; daar honderden koopvaarders van weerszijde vernield en genomen waren; daar eindelijk de oorlog te lande ontzaglijke sommen had verslonden. De gevolgen hiervan openbaarden zich later niet dan al te zeer. Toch was de uitputting niet van dien aard, dat alleen hieruit de verflauwing van den oorlog zich laat verklaren. Ten einde dit nader te staven en tevens de ware reden te doen uitkomen, behoeft men slechts een vluchtigen blik te werpen op den algemeenen toestand.

Reeds kort na het overlijden van Willem III was de verhouding tusschen de Republiek en Groot-Brittanje iets minder innig geworden. Dit was voornamelijk te wijten aan verschil van inzichten, betreffende den handel op Frankrijk en Spanje, dien Groot-Brittanje ten eenen male wilde verbieden, terwijl de Republiek hem slechts eenigermate wilde beperken. Niet dan schoorvoetend gaven de Staten-Generaal bij wijlen iets toe, doch niet duurzaam.

Tot ergernis der Britten, grepen de Nederlandsche kooplieden zelfs iedere gelegenheid aan om hunnen handel uit te breiden. Lodewijk XIV, die hiermede gebaat was, verleende de noodige paspoorten, behalve voor het aandoen van Duinkerken en andere oorlogshavens. Hij bewerkte voorts, dat ook zijn kleinzoon die paspoorten erkende. Zijne eigen kruisers en kapers beklaagden zich eerlang, dat zij allerwege bijna niets aantroffen, dan Nederlandsche schepen van dergelijke vrijbrieven voorzien.

De Britten, die in den grond der zaak geen ongelijk hadden, wendden vruchteloze pogingen aan, om hierin verandering te brengen. Hunne klachten lokten meestal een verhoogd uit, dat niets baatte, dan op zijn hoogst een verbod, hetwelk doorgaans niet lang werd gehandhaafd. Dit alles zette natuurlijk veel kwaad bloed, doch had geen overwegenden invloed op den loop des oorlogs.

Van meer beteekenis waren de onderhandelingen met Frankrijk aangeknoopt. Reeds in 1705 had Lodewijk XIV aan de Republiek voorstellen tot vrede gedaan, die sedert dat tijdstip, ofschoon steeds ondershands, meermalen waren herhaald: eerst onder de leiding van den Minister Chamillart, later onder die van de Torcy. Deze was in zijne aanbiedingen zelfs zoo ver gegaan, dat eerstgenoemde zich verblijdde, toen zij niet werden aangenomen.

Met reden duchtte de Raadpensionaris Heinsius, dat men hierdoor eene schoone gelegenheid, die wellicht niet meer zou terugkomen, had laten voorbijgaan. Toch vatte de Torcy, drie jaren later, den draad weder op. Hij reisde in 1709 zelfs naar de Republiek, om er mondeling met eenige staatslieden te onderhandelen.

Nooit was het doel der staatkunde van Willem III zoo na bereikt als thans. Lodewijk wendde zich tot de Republiek met allerlei aanbiedingen, waarna de onzen een stuk te voorschijn brachten, behelzende veertig artikelen, in overleg met Heinsius opgesteld, die zij tot grondslag wenschten gelegd te zien. Lodewijk verwierp de inderdaad harde eischen als buitensporig.

Doch nu volgde de slag van Malplaquet. Kan men sprekender bewijs verlangen van de verlegenheid, waarin de Fransche monarch zich op dit tijdstip bevond, dan dat hij zich bereid verklaarde, na de bij vernieuwing geleden nederlaag, toch op grond der bewuste artikelen te handelen? Hij zond in 1710 tot dit einde gemachtigden naar Geertruidenberg, waar de

Nederlandsche staatslieden als scheidsrechters van Europa optraden. Doch thans faalden hunne berekeningen deerlijk; want toen Lodewijk op alle punten had toegegeven, uitgezonderd dat eene, waarbij de onderhandelaars hem dwingen wilden, om niet met geldelijke bijdragen, maar zoo noodig met een Fransch leger zijn kleinzoon uit Spanje te verdrijven, deinsde de reeds diep vernederde vorst terug. Met wederzijdsche beschuldiging van kwade trouw, braken eerlang de oorlogvoerende partijen de onderhandelingen te Geertruidenberg ganschelijk af. Noodlottig was de begane misgreep, omdat de gebeurtenissen, welke het doel en den aard van het bondgenootschap merkbaar wijzigden, elkander met snelheid opvolgden.

In 1710 waren de meer Franschgezinde Tories in Engeland weder aan het bewind gekomen, die aanvankelijk den Hertog van Marlborough, als bevelhebber der verbonden legermacht, wel in de Zuidelijke Nederlanden lieten, doch hem op verschillende wijzen belemmerden, totdat hij den 1sten Januari 1712 teruggeroepen en door den Hertog van Ormond vervangen werd.

Inmiddels was in 1711 de Aartshertog Karel, de pretendent der bondgenooten voor den Spaanschen troon, na het kinderloos overlijden van zijn ouderen broeder Jozef, dezen in de Oostenrijksche erflanden opgevolgd en nog in hetzelfde jaar tot Keizer van Duitschland gekozen.

Een en ander had een beslissenden invloed op den loop der zaken. Het Britsche ministerie heulde met het Fransche hof, teekende den 8sten October 1711 de preliminairen en lokte een vredehandel uit, die in Januari 1712 te Utrecht aanving.

De Republiek, die voor zich zelve geen rechtstreeksch voordeel had beoogd, moest erkennen dat een Fransche prins op den Spaanschen troon, indien het niet tot eene vereeniging der kronen van Frankrijk en Spanje op één hoofd kwam, minder gevaren opleverde voor het gewenschte staatkundig evenwicht, dan het gelijktijdig bezit der Oostenrijksche en Spaansche erflanden door één persoon, die in Duitschland bovendien de keizerlijke waardigheid bekleedde.

Haar streven om de Zuidelijke Nederlanden buiten Franschen invloed te houden was gebillijkt door Groot-Brittanje, hetwelk den 29sten October 1709, bij een afzonderlijk tractaat, haar eene voldoende barrière tegen Frankrijk had gewaarborgd. Maar dit uitzicht op het eenige, dat zij voor zich zelve had begeerd, kon de nadeelige gevolgen niet vergoeden van de halsstarrigheid, welke hare regenten, bij den afgebroken vredehandel, hadden aan den dag gelegd. Welk een hemelsbreed verschil tusschen de schitterende rol, door de Nederlandsche afgevaardigden te Geertruidenberg gespeeld, en de gansch onbeduidende, waarmede zij zich te Utrecht moesten vergenoegen!

Zal het nu iemand bevreemden, dat er ongemerkt eenige verflauwing in den oorlog was gekomen? Met het onderhouden van legers te velde en met het zenden van eskaders naar de Middellandsche Zee bleven de zeemogendheden voortgaan. Doch allerwege namen de zaken, onder den indruk der gemelde omstandigheden, een voor Lodewijk gunstigen keer.

Nergens openbaarde zich, na 1709, dezelfde veerkracht der eerste jaren. Sedert dat tijdstip lieten de Staten, door de kosten van zee- en landmacht ten uiterste bezwaard, de eskaders tot beveiliging der Noordzee bestemd geheel achterwege. Hunne bewering, dat deze toch weinig aan het oogmerk beantwoordden, ofschoon volkomen waar, was niet meer dan een voorwendsel. Kooplieden en visschers konden zich dus van het veranderde stelsel, dat inderdaad een zuinigheidsmaatregel was, geene gouden bergen beloven. Toch leden zij in de laatste jaren van den oorlog slechts onbeduidende verliezen, waarvan de reden echter vermoedelijk veeleer te zoeken is in het afnemend getal vijandelijke kapers en kruisers, dan in het versterkte konvooi.

Nochtans vormden de schepen hiertoe gebezigd, evenals de eskaders en de konvooiers der eerste jaren, een cijfer, groot genoeg om de woorden van het Parlement te logenstraffen, toen dit in 1712 de Republiek met verwijten overlaadde.

Moeielijk is het te beslissen, wat bij de onderhandelingen te Utrecht ergerlijker was, of het knoeien der Britsche gemachtigden met de Fransche, of de minachting, welke beiden jegens die van andere mogendheden, en met name jegens die van de Republiek aan den dag legden. Nadat de onzen genoeg hadden moeten nemen met eene nadeelige wijziging van het in 1709 gesloten barrière-tractaat, maakten de Britsche afgevaardigden aan de langwijlige en verdrietige beraadslagingen, waaraan de Keizer zich reeds had onttrokken, plotseling een einde door eenvoudig te verklaren, dat zij van zins waren afzonderlijk te teekenen, bijaldien de overigen de gestelde voorwaarden niet wilden goedkeuren. Hierop teekenden Groot-Brittanje, de Republiek, Portugal, Savoije en Pruisen, te Utrecht, den 11^{den} April 1713 den vrede met Frankrijk. De vredestractaten met Spanje kwamen iets later tot stand.

Philips van Anjou behield, overeenkomstig de gesloten verdragen, Spanje en de overzeesche bezittingen, doch moest Gibraltar en Minorca met Port-Mahon afstaan aan Groot-Brittanje, welks inwoners bovendien het uitsluitend recht verkregen om de Spaansche koloniën in Amerika van neger-slaven te voorzien. Frankrijk erkende de Protestantsche erfopvolging in Groot-Brittanje, deed ten behoeve van dit rijk afstand van de Hudsonsbaailanden, Nieuw-Schotland en Newfoundland, en verbond zich tot het dempen der haven van Duinkerken. Portugal ontving eene landstreek in Zuid-Amerika; Savoije eene reeks van grensplaatsen en het eiland Sicilië; Pruisen het bezit van Opper-Gelder en andere voordeelen. Genoeg om te doen uitkomen, dat velen de schoone gelegenheid om iets voor zich zelve te bedingen niet ongebruikt lieten.

Wat de Republiek erlangde, strookte volkomen met hare wenschen, doch was eene schrale vergoeding voor de ontzaglijke kosten, die zij jaren lang had gedragen. In overeenstemming met hare bondgenooten, had zij een plechtigen waarborg ontvangen, dat de kronen van Frankrijk en Spanje nimmer op één hoofd zouden komen. Voorts waren de Zuidelijke Nederlanden den Keizer toegedacht, zoodat zij noch Frankrijk, noch Spanje tot nabuur zou hebben. Ten overvloede was haar het recht toegekend, om garnizoen te leggen in sommige grensvestingen der Zuidelijke Nederlanden, die haar tot eene barrière tegen Frankrijk moesten strekken. Nadat de Keizer in 1714 met Lodewijk XIV te Rastadt den vrede, en in 1715 met de Staten-Generaal het barrière-tractaat had gesloten, werden de Zuidelijke Nederlanden onder de Oostenrijksche erflanden opgenomen.

Bij het regelen der handelsaangelegenheden, verwierf de Republiek van Frankrijk tamelijk gunstige voorwaarden, en bij een separaat artikel van het later te melden tractaat van Commerce, de afschaffing van het zoogenaamde vatgeld. Vele andere bepalingen, in de tractaten van vrede of in die van handel en zeevaart omstreeks denzelfden tijd opgenomen, zullen in het volgende hoofdstuk meer opzettelijk worden aangeroerd. Zij verdienen het, omdat de vrede van Utrecht, waaraan de meeste haren oorsprong of hare vernieuwing te danken hadden, den politieken toestand van Europa voor eenigen tijd op vasten voet bracht. Hierdoor kregen de internationale overeenkomsten nopens handel en scheepvaart beter gelegenheid wortel te schieten en aan het gebruik eene nieuwe kracht te ontleenen. Dit is zoo waar, dat met den vrede te Utrecht, dien Nederland voor een keerpunt in zijn verleden kan houden, ook voor het internationale zeerecht een nieuw tijdvak aanbreekt.

HOOFDSTUK XLI.

Grootheid en verval der Republiek in de eerste jaren der achttiende eeuw. — Waaraan dit voornamelijk te wijten? — Het materieel der zeemacht van de Republiek en andere mogendheden. — Het personeel. — Taktiek. — Enige bepalingen nopens het internationale zeerecht.

Een blik achterwaarts op de laatste vijf en dertig jaren der Republiek moet bij den nakomeling zeer uiteenloopende gewaarwordingen opwekken. Hij treft er toch veel in aan, dat hem behaagt. Wie staart niet met welgevallen op het gedrag der Nederlandsche zeelieden bij Bevesier, bij La Hogue en in zoo menig bijzonder gevecht? Wie heeft geen woord van bewondering voor die kleine Republiek, welke onder haren grooten Stadhouder dermate in aanzien steeg, dat andere mogendheden als om strijd hare vriendschap zochten en bij hangende geschillen naar hare stem luisterden? Wel mocht Spandaw, een onzer latere dichters, met het oog hierop in verrukking uitroepen:

*„Kent gij het volk, dat, beraden en moedig,
Hield de balans van Europa in handen?
Dat, oppermachtig, bij 't zinken der schale,
d'Evenaar greep en zijn standpunt herstelde?
Kent gij het land, waar de faam van verkondde
Roemrijke daden, als waren het wondren?
Ziet ge op de wereldkaart daar wel een stipje?
Vreemdling! dat stipje, ja, dat is ons Neêrland.”*

Maar dezelfde roemvolle jaren leveren bewijzen van achteruitgang, die zich na den vrede te Utrecht nog duidelijker openbaarden. Dit verschijnsel is billijkerwijs niet uitsluitend aan dezen of genen persoon, zelfs niet aan deze of gene partij te wijten. Had niet de Republiek, zoowel onder de Staatspartij, als onder Stadhouderlijk bewind, luisterrijke dagen beleefd? Zag niet de Staatspartij, die eenmaal ontegenzeggelijk veel had bijgedragen tot den opbouw van Nederland's politieke grootheid, deze ook onder haar bestuur met eene verbazingwekkende snelheid vervallen? Opmerkelijk is dit zeker. Dat hare leiders thans eene mindere mate van geestkracht, van personeel overwicht of staatkundig overleg bezaten, dan vroeger, kan dien teruggang alleen wat verhaast hebben. De ware oorzaak hiervan lag buiten het bereik van alle partijen.

Terwijl de Republiek haren invloed als mogendheid verloor, ging ook hare zeemacht schromelijk achteruit. De veronachtzaming van dit onontbeerlijk middel tot zelfverdediging, waaraan de regenten van den kwijnenden staat zich schuldig maakten, zal eerlang eene wel verdrietige, doch niet onbelangrijke stof ter behandeling opleveren. Wil men omgekeerd den achteruitgang der Republiek zelve, op grond van haar verleden, in de eerste plaats aan dien harer vloot toeschrijven, dan krijgt alles, wat hierop betrekking heeft, nog meer gewicht. Elders is betoogd, dat de Republiek zich in de zeventiende eeuw, naar verkiezing, tot eene zeemogendheid van den eersten rang kon verheffen, vooral omdat de meeste rijken van

Europa, waaronder sommige met uitgestrekte kusten en goede havens, de gelegenheid hiertoe ongebruikt lieten. Tegenover Engeland, dat zich insgelijks ter zee ontwikkelde, kon de Republiek zich doen gelden. Hare kans, ofschoon doorgaans slecht, was volstrekt niet hopeloos. Dat zij het beproefde om het overwicht van dien geduchten mededinger te fruiken, strekt haar tot onvergankelijke eer.

Tijdens den bloei der Nederlandsche marine, hadden zich echter nu en dan reeds onheilspellende voortekens vertoond, die als wenken tot verdubbelde zorg te beschouwen waren.

Hadden de regenten dit ingezien, of liever, hadden zij, nadat de vrede van Nijmegen der Republiek zekere verademing schonk, de belangen der zeemacht ter harte genomen? Dienaangaande is gebleken, dat zij niet gezind waren in vreedestijd veel aan het materieel te besteden, maar dat zij ten slotte toch een plan omhelsden, om 's lands vloot tot 96 bodems van meer dan vijftig stukken op te voeren. Zoodra hun Stadhouder in Engeland tot Koning verheven en de oorlog met Frankrijk uitgebroken was, poogden zij het inderdaad te verwezenlijken. Tusschen de jaren 1682 en 1700 werden uit de buitengewone middelen, welke de Staten-Generaal inwilligden, niet minder dan 93 bodems van vijftig tot zes en negentig stukken, benevens 14 kleinere gebouwd, welk getal de Admiraliteiten uit hare eigen middelen nog vergrootten met 25 bodems van veertig tot vijftig stukken en 40 kleinere. Voegt men hierbij de schepen, welke in 1682 voorhanden waren, dan is het verklaarbaar, dat de Republiek van 1693 tot 1697 jaarlijks meer dan 100 schepen met 4 à 5000 stukken en 20 à 24.000 man in dienst kon hebben. Hieronder waren de konvooiers begrepen; want het gestelde cijfer werd niet ten volle bereikt, omdat de verliezen in den krijg en de vele zeerampen, waarvan men omstreeks denzelfden tijd leest, het materieel inmiddels verzwakten.

Toch waren eenmaal nagenoeg 90 bodems van meer dan vijftig stukken tegelijk aanwezig, die bovendien in den regel zwaarder en kostbaarder waren, dan de schepen uit een vorig tijdperk. Neemt men tevens in aanmerking, dat het drijvend materieel, na den aanleg van een nieuw dok te Vlissingen en andere maatregelen, beter te conserveeren was, dan voorheen: wat blijft er dan over van de bewering, dat Willem III, uit onverschilligheid of om staatkundige redenen, 's lands vloot liet vervallen? Eerst na zijn overlijden begon de zucht tot uitbreiding van het materieel te verflauwen, hoewel er van 1700 tot 1713 altijd nog 21 linieschepen en 15 konvooiers gebouwd werden. Met die cijfers voor oogen, stelt men onwillekeurig de vraag, of er ooit te voren zooveel tot versterking der zeemacht was gedaan.

Dat intusschen de Republiek haar aanzien als zeemogendheid verloor, is niet te loochenen, en moet zich dus op andere wijze laten verklaren. Hiertoe moeten eenige gegevens in het buitenland worden opgespoord.

Spanje was noch onder Karel II, noch gedurende den Successie-oorlog, als mogendheid vooruitgegaan. Lodewijk XIV had zijn kleinzoon ook te water moeten ondersteunen, hetgeen hij te eer kon doen, omdat zijne marine sedert den vrede van Nijmegen was uitgebreid. Met uitzondering van galeien en andere kleine vaartuigen, bezat hij toch omstreeks 100 oorlogsschepen van meer dan vijftig stukken, toen hij in 1688 als beschermer van Jacobus II optrad.

In weerwil der ontzaglijke verliezen bij La Hogue en elders geleden, was de Fransche vloot, tijdens den vrede van Rijswijk, onverzwakt. Bij het uitbreken van den oorlog in 1702 telde zij nog 90 bodems van meer dan vijftig stukken. Hiervan gingen, naar men wil, 40 verloren, eer de oorlog ten einde was, schoon Frankrijk in de laatste jaren geene uitrustingen van eenig belang

had gedaan. Het kwam in 1713 met ruim 70 bodems, waaronder eenige zeer zware, uit den strijd te voorschijn.

Denemarken was schier op dezelfde hoogte gebleven. De Zweedsche vloot ging onder de regeering van Karel XII stellig niet vooruit. Toch verloor de Republiek de kans om met betrekkelijk geringe macht, evenals vroeger, in het Noorden beslissend op te treden. Eerst had zij elders de handen te vol, om zich in de aangelegenheden der genoemde rijken te mengen, en na den vrede te Utrecht kon zij zich niet meer in dezelfde mate doen gelden, omdat er inmiddels eene nieuwe zeemogendheid was opgekomen.

Czar Peter van Rusland had, na zijn verblijf in de Republiek en de hierop gevolgde veroveringen aan de kusten der Oostzee, eene zeemacht gevormd, die in 1714, behalve de fregatten, galeien en kleinere vaartuigen, meer dan 40 linesschepen telde. De hierdoor verkregen invloed bepaalde zich aanvankelijk weliswaar tot de Oostzee, doch beperkte dien van andere mogendheden in dezelfde wateren.

Nergens had de zeemacht eene hoogere vlucht genomen, dan in Groot-Brittanje. Schoon men ook daar in de eerste jaren weinig had gedaan tot versterking der vloot, die in 1679 uit 76 schepen bestond, zoo was er toch later des te meer aan besteed. Willem III vond 59 schepen van zestig tot honderd stukken, benevens 41 van veertig en daarboven, die met een aantal kleinere 6930 stukken en 42.000 man konden voeren. Vóór den vrede van Rijswijk werden hierbij 54 nieuwe schepen gebouwd. dientengevolge was de Engelsche vloot, ondanks de geleden verliezen en het verkoopen of sloopen van afgekeurde schepen, bij het einde des oorlogs met 20 linesschepen en 40 fregatten vermeerderd. Welke bezwaren velen ook in Engeland tegen het bestuur van Willem III over de zeemacht opperden, zoo liet hij toch eene vloot na, bestaande uit 68 bodems van zestig tot honderd stukken en 62 van meer dan vijftig, welke 130 oorlogsschepen, met inbegrip van een aanzienlijk getal kleinere, meer dan 10.000 stukken en 60.000 man konden aan boord hebben. Dit cijfer was bij den vrede van Utrecht nagenoeg onveranderd.

Blijkt uit al het bovenstaande niet, dat sedert 1678 was gebeurd, wat vroeger of later bijna noodwendig gebeuren moest? Langzamerhand poogden andere mogendheden den rang in te nemen, waarop zij, wegens de uitgebreidheid en ligging van haar grondgebied en de talrijkheid harer bevolking billijk aanspraak konden maken. Frankrijk was ter zee niet meer zoo onbeduidend als vroeger. Rusland dong naar een overwicht in de zee, welke zijne eigen kusten bespoelde. Groot-Brittanje had een aanzienlijk gedeelte zijner ruime hulpbronnen aan de marine ten koste gelegd, en deze zodoende tot eene ontzagwekkende hoogte opgevoerd. Was het te verwonderen, dat de Nederlandsche regenten, door hetzelfde te doen als hunne voorgangers en nog iets meer, de Republiek niet op het verkregen standpunt konden handhaven? Voor dien achteruitgang, inderdaad slechts betrekkelijk en kwalijk te vermijden, kan de nakomeling hen niet aansprakelijk stellen. Des te meer evenwel voor het plotselinge en diepe van den val, waardoor de Republiek daalde tot beneden het standpunt, dat haar als eene zeevarende en koloniale mogendheid toekwam.

Onder hetgeen niet ten volle van den wil der regenten afhing en thans meer dan ooit nadeelig werkte, behoorden insgelijks de eigenaardige gebreken van het staatsbestuur en de hieruit voortspruitende geldverlegenheid van sommige regeeringslichamen.

Wat al beraadslagingen, eer de afgevaardigden van de zeven souvereine gewesten tot een besluit kwamen; wat al gehaspel, eer het ten uitvoer was gelegd! Betrof het de zeemacht, dan waren niet minder dan vijf collegiën hiermede belast, die alleen door hunne betrekking tot de

Staten-Generaal en den Stadhouder met elkander in verband stonden. Dit gemis aan een krachtig centraal bestuur had Johan de Witt door zijne persoonlijke hoedanigheden, en Willem III, zoowel hierdoor als door den luister van zijn ambt, weten aan te vullen.

Meer dan eenmaal had de genoemde Stadhouder pogingen aangewend, om de Admiraliteiten uit hare geldverlegenheid te redden. Duurzaam had dit misschien gebaat, bijaldien na de in 1697 verstrekte hulp niet spoedig een nieuwe oorlog ware uitgebarsten, en bijaldien eene som van ruim tachtig millioen gulden, van 1682 tot 1701 ten behoeve der zeemacht toegestaan, ook ten volle ware opgebracht. Met de verstrekte gelden had men de gemelde uitbreiding van het materieel verkregen, die meer kosten vereischte, naarmate alles duurder werd. In 1700 kwamen toch de bouw en de toetaking van een schip van de grootste soort, buiten het kanon, reeds op nagenoeg 164.000 gulden te staan. Tevens werd de uitrusting kostbaarder. Waar moest het heen, toen sommige provinciën uit onverschilligheid, verreweg de meeste echter uit onvermogen, in het opbrengen der toegestane middelen meer en meer ten achteren bleven; toen, na het overlijden van den Stadhouder, zelfs de provincie Holland te kort schoot? Eerlang waren de Admiraliteiten, zonder geld en zonder crediet, volslagen onvermogen. Met haar omslachtig en kostbaar beheer, was haar ellendige toestand slechts eene al te getrouwe afspiegeling van dien der Republiek zelve.

Voor zoo ver dit veroorzaakt was door de laatste oorlogen, moest de Republiek de edelmoedige hulp, aan Engeland verleend, en den kortstondigen luister, welke haar dientengevolge omstraalde, duur betalen. Dit mag evenwel geenszins tot het besluit leiden, dat Willem III haar willens en wetens aan zijne personeele oogmerken heeft opgeofferd. De liefde, welke hij der Republiek toedroeg, was in de schatting der Britten een zijner grootste gebreken. Doch het is met de oprechte genegenheid, die hij jegens zijn vaderland koesterde, zeer goed overeen te brengen, dat hij evenals vele zijner tijdgenooten de krachten daarvan heeft overschat. Dit was minder gevaarlijk, zoo lang hij leefde en alles voor zijne grootsche plannen wist te bezielen. Maar toen hij, bij den aanvang van een nieuwen oorlog, hardnekkiger dan een der vorige, aan de Republiek ontviel, miste deze den man, die zoowel aan haar binnenlandsch bestuur de gewenschte klem had bijgezet, als tegenover het buitenland voor hare belangen had gewaakt. Noch Koningin Anna, noch hare onderling twistende raadslieden bekommerden zich, op het voetspoor van den overleden vorst, over den bondgenoot, die zich inmiddels uitputte om zoo getrouw mogelijk na te komen, wat hij te onvoorzichtig had beloofd. Die overspanning, tijdens den Spaanschen successie-oorlog en het overwicht, dat Groot-Brittannië op de Republiek verkreeg, bespoedigden nu voor de laatste, wat op zich zelf niet te vermijden was.

Allerlei bespiegelingen over hetgeen onder andere omstandigheden had kunnen gebeuren zouden hier misplaatst zijn. De Republiek was gedurende den laatsten oorlog gedaald, en moest zich derhalve met eene minder schitterende rol vergenoegen. Dit was bedroevend, doch in geenen deele onteerend. Evenals andere kleine staten van vroeger en later tijd, welker schitterend verleden dat van menig uitgestrekt rijk overschaduwde, had ook zij een rang bekleed, dien zij niet duurzaam kon behouden. Maar hoe verklaarbaar dit wezen moge, zoo blijven de regenten, die over haar lot beschikten, toch eenigermate verantwoordelijk voor het droevig figuur, dat de Republiek weldra maakte, het diepe verval hadden zij ongetwijfeld kunnen verhoeden, bijaldien zij zich ten volle bewust waren geweest van de waarheid der spreuk, dat men de bakens moet verzetten, zoodra het tij verloopen is.

Aangenomen dat de Republiek, uit gebrek aan vermogen, zich een minder omvattend doel moest stellen, blijft nog de vraag, of zij dit met juistheid koos, en wat zij deed om het met de beschikbare middelen te bereiken. Is elders gebleken, dat zij de schepen tot beveiliging van

koopvaarders en visschers beter had kunnen aanwenden, thans blijkt nagenoeg hetzelfde, met betrekking tot de gelden aan het materieel besteed. Wat toch moesten de Nederlandsche regenten beoogen, zoodra de Republiek niet op het ingenomen standpunt kon worden gehandhaafd ?

Dit kon wel niet anders zijn, dan het bezit van een voldoende materieel, om in vreedstijd de vlag te vertoon en den zeeroovers een heilzamen schrik in te boezemen; om in oorlogstijd de kusten en zeegaten te verdedigen en den handel te beschermen, indien men dezen, ouder gewoonte, niet geheel wilde staken. Bovendien kon eene kleine vloot, doch van uitstekend gehalte, den staat te allen tijde tot een gewenschten bondgenoot maken en hem politieken invloed verschaffen. Zoolang de Republiek hare onafhankelijkheid behield, en niet alle voordeelen harer ligging prijs gaf; zoolang zij er niet ten eenen male van afzag, om den nationalen rijkdom in tijd van oorlog tegen vijandelijke kruisers en eskaders te beschermen, was het dus een eerste vereischte, haar drijvend materieel vooral goed op de hoogte van den tijd te houden. Nu er, wegens de meerdere stelselmatigheid der gevechten, zelfs weinig kans bestond, om den vijand door een aanzienlijk, doch slecht materieel als ware het te verpletten; nu alleen de stoutmoedigheid van het personeel, om dezelfde reden, de gebreken van het materieel ook niet langer kon aanvullen, moest de Republiek er naar streven, hare schepen door goede hoedanigheden te doen uitmunten. De bezeildheid van een schip, de juistheid, waarmede het manoeuvreert, en de soort van bewapening waren, in den strijd met zeilschepen, van overwegend belang.

Dezelfde vasthoudendheid aan het eenmaal gebruikelijke, waarover vroeger was geklaagd, scheen ook in deze jaren den regenten te blijven aankleven. Terwijl zij het drijvend materieel nog versterkten, deden zij weinig om het te verbeteren. Er waren bij het leven van Willem III wel grootere schepen gebouwd, waaraan de Republiek vijftien eigenlijke driedekkers van 90 tot 96 stukken te danken had; maar dewijl men in den bouwtrant geene wijziging bracht en tevens aan een bepaalden diepgang gebonden was, verhoogde zulks nog de van ouds bestaande min goede eigenschappen. Met kunstmiddelen, waaronder de sedert 1690 in zwang gekomen scheepskameelen, trachtte men de moeielijkheden van sommige vaarwaters te overwinnen, zonder den bouw der schepen te veranderen. Hoe ver de gehechtheid aan het bestaande ging, is uit het volgende te zien.

Omstreeks 1695 waren te Duinkerken nieuwe fregatten gebouwd, welke door bezeildheid moesten uitmunten. Dit voorspelde niet veel goeds aan handel en visscherij en maakte dermate bezorgd voor de toekomst, dat sommigen het raadzaam oordeelden, ook hier te lande in dezelfde richting eene schrede voorwaarts te doen.

Uit dien hoofde liet de Admiraliteit van Zeeland de *Mercurius*, een fregat van twee en veertig stukken, naar Duinkerksch model bouwen. Ten overvloede viel de *Aurora* (28), een gestrand schip van Duinkerken, den onzen in handen. Nu zou men wanen, dat de goede uitkomst, aanvankelijk met deze schepen verkregen, ten minste tot nadere proefnemingen zou hebben geleid. Maar dit gebeurde niet, tenzij men de *Oranje-Galei* (44), die, evenals de *Mercurius*, riemen en zeilen had, hieronder kan rangschikken.

In hoofdzaak bleven de Admiraliteiten naar het gewone model bouwen, met den gewonen uitslag, dat Nederlandsche schepen slechts zelden een vijandelijk schip achterhaalden. Zoo ging het met de fregatten en konvooiers, zoo ging het met de oorlogs- of lineschepen, welke naam sedert het begin der achttiende eeuw algemeen in gebruik kwam. Mocht zich nu en dan een schip gunstig onderscheiden boven andere, dan was dit louter toeval. Openlijk durfde een dergenen, die met den bouw van 's lands schepen belast was, zijn volslagen gemis aan

theoretische kennis belijden. Dientengevolge werd er veel geld vermorst, terwijl de afnemende krachten van den staat de uiterste spaarzaamheid voorschreven. Of wat anders te zeggen van drie groote schepen, die totaal mislukten, en van eene menigte bodems, die niet aan de verwachting beantwoordden?

Treft men in 1693 nog een Nederlandschen scheepsbouwmeester in Spanje aan, dan bewijst dit slechts, evenals het bezoek van Czar Peter, dat de onzen hun eenmaal gevestigden naam in het buitenland nog bezaten.

Hoe weinig vooruitgang er in de Republiek bestond, blijkt ten duidelijkste hieruit, dat 's lands nieuwe schepen in 1690 nog moesten gebouwd worden naar de bestekken en modellen, in 1666 gemaakt. Eene ervaring van meer dan twintig jaren scheen dus weinig geleerd en niets gebaat te hebben.

Hoe geheel anders in Frankrijk, waar de Seignelay en Pontchartrain, die Colbert als Ministers van marine waren opgevolgd, ofschoon in vele opzichten ver beneden hun voorganger, nochtans de vruchten plukten van diens arbeid en den ingeslagen weg ten minste niet verlieten. Onder de medewerking van Kenau, den uitvinder der bombardeergaljooten, werden te Brest en Toulon zelfs scholen voor het onderwijs in den scheepsbouw opgericht. Bij het samenstellen van nieuwe schepen, zorgde men voor betere luchtversching en overwoog men de voordeelen der koperhuid, die echter wegens de kostbaarheid voorloopig niet werd aangebracht. Ten gevolge van het voortdurend streven der Franschen naar verbetering van hun materieel, overtroffen hunne schepen weldra in bezeildheid niet alleen de Nederlandsche, maar ook de Britsche. Dit was niet te loochenen, hoewel sommigen het minder aan den bouw, dan aan andere oorzaken toeschreven.

Ook de Engelschen, die vroeger niet voor eene afwijking van het bestaande terugdeinsden, schenen zich omstreeks dezen tijd meer op het versterken, dan op het verbeteren van hun materieel toe te leggen. Zij zochten de kwaal meer in de lengte dan in den vorm van het schip, moesten de goede resultaten, nu en dan verkregen, evenals de onzen, louter aan het toeval dank weten en eerlang van de Franschen leeren.

Over het geheel waren de Britsche schepen iets kleiner geworden. De *Royal Sovereign*, het eerste groote schip onder Karel I gebouwd, dat in 1696 door eenig noodlottig toeval verbrandde, was zelfs een dek lager gemaakt voordat het bij La Hogue en elders nog goede diensten bewees. Alles te zamen genomen ging men echter in Engeland, ondanks de schromelijke misbruiken, die op de werven en bij de Admiraliteit heerschten, met het bouwen van schepen meer wetenschappelijk te werk, dan hier te lande.

Gedurende dit tijdvak hadden de Republiek en Groot-Brittanje, tot den oorlog ter zee, zich uitsluitend van hiertoe gebouwde schepen bediend. Frankrijk had, na den slag bij La Hogue, zijne toevlucht weder genomen tot de koopvaardij. Dewijl andere mogendheden dit insgelijks deden, en niet eenmaal altijd bij wijze van uitzondering, rees de vraag naar de grens tusschen een oorlogsschip en een koopvaarder, welk punt men tot dusverre schier onaangeroerd had gelaten. Haar alleen te doen berusten op het gebruik, is te onbepaald.

De Staten-Generaal hadden in 1679 iets gedaan, om tot meer zekerheid te geraken, door in het zevende artikel van hun tractaat met den Koning van Zweden deze woorden op te nemen:

„En aengaende de oorloghschepen, sullen diegeene voor soodanigh gehouden werden die vier en twintigh stucken sullen op hebben, ende die op de maniere van de oorloghschepen, die gelyek getal van geschut voeren, gemaectt zijn; als

mede welckers geschut van de selve groote ende gewicht sal zijn, als in de oorloghschepen gebruyckt werdt.”

Nadat zij, bij resolutie van den 1sten Augustus 1705, het voeren van den wimpel aan alle schepen, niet tot 's lands zeemacht behoorende, absoluut verboden hadden, begon men hieraan meer bepaald te hechten.

Den 29sten Juli 1748 noemde de Vice-Admiraal C. Schrijver, in een brief aan den Secretaris der Britsche Admiraliteit, den wimpel het kenmerk van een lands schip. Anderen hielden, in denzelfden geest, de militaire vlag voor het eenige en onmisbare kenteecken, ofschoon de Staten-Generaal nog in de laatste helft der achttiende eeuw liefst niet wilden beslissen, of dit inderdaad zoo was.

Zoodra men bij het heffen van tollën, het recht van passage of tijdens het verblijf in eene vreemde haven, oorlogsschepen en koopvaarders op verschillende wijs begon te behandelen, ware het te wenschen geweest, dat men zich over de eigenaardige kenmerken van beide soorten wat duidelijker had verklaard.

Moet eene onpartijdige beschouwing van het materiëel der Republiek, in verband met hare eigene financiëele krachten en die van hare naburen, tot het besluit leiden, dat haar achteruitgang, schoon door bijkomende omstandigheden verhaast, op zich zelf hoogst natuurlijk was; zoo kan een vergelijkende blik op het personeel, welke dezelfde uitkomst oplevert, de waarheid van het betoogde slechts bevestigen. Niet wat het gehalte betreft; want de Republiek kon nog steeds bogen op den moed en de bekwaamheid, door velen in hooger en lageren rang aan den dag gelegd. Maar haar onvermogen, om in de steeds klimmende behoefte aan volk te voorzien, ware zelfs bij eene ruimere mate van geld tot uitbreiding van het materiëel, een onoverkomelijk bezwaar geworden.

Ook in getalsterkte moesten hare bewoners voor die van andere staten onderdoen. — Frankrijk, dat in zijne uitgestrekte kustprovinciën alle voor den zeedienst geschikte personen liet opschrijven, rekende in 1681 op 60.000 man, die men ten behoeve der vloot kon bezigen, welk cijfer later tot 80.000 klom.

Engeland had een overvloed van zeevolk, en kon zijne vloten met 40.000, ja desnoods met 60.000 koppen bemannen. Vruchteloos poogde het gouvernement deze echter, naar het voorbeeld der Franschen, aan 's lands dienst te verbinden, ten einde maatregelen van dwang en vooral het pressen overbodig te maken. Dat men hierin niet slaagde en dus telkens de vloot weder met geweld moest bemannen, doet hier minder ter zake. Er behoeft slechts gewezen te worden op den voorraad matrozen en visschers, die in Groot-Brittanje zoo aanzienlijk was, dat het gouvernement kon volstaan met de dwangmaatregelen uitsluitend op hen toe te passen.

Hoewel nu de verhouding van het aantal zeevarenden tot de gansche bevolking in de Republiek misschien gunstiger was, dan in eenig land ter wereld, zoo bleef het toch in volstrekten zin, ver beneden dat van naburige rijken. Bovendien strookte het niet met de Nederlandsche politiek, om handel en visscherij in oorlogstijd meer te stremmen, dan hoog noodig was.

Verschiedende verbodsbepalingen, in de laatste jaren nu en dan tot bemanning der vloot uitgevaardigd, hadden vooral zwaar gedrukt op de Groenlandsvaart, die thans bloeide en veel zeevolk bezigde. Doorgaans maakten de Staten hunne vergunning tot het voortzetten der vaart afhankelijk van zekere voorwaarden. Zoo moesten koopvaarders en kapers soms, met enkele uitzonderingen, den derden, vierden of vijfden man leveren, alvorens te mogen vertrekken. Dergelijke maatregelen, gepaard met het verbod om in vreemden dienst te treden en met eene vaak sterke werving in het buitenland, hadden vroeger eene tamelijk voldoende bemanning

verschafft. Dit kon niet langer, nu schepen van dezelfde grootte meer volk eischten en de behoefte aan boord der grootere in dubbele mate was vermeerderd, terwijl daarentegen de toeloop van buitenlanders minder werd en vreemde mogendheden, uit wel begrepen eigenbelang, het werven op haar gebied begonnen te bemoeielijken of te verhinderen. Alleen door een buitengewoon hoog handgeld, had de Republiek misschien vreemde zeelieden kunnen lokken; doch hier stuitte zij op hetzelfde gemis aan vermogen, dat haar belette het materieel naar welgevallen uit te breiden.

Zelfs onder de eigen bevolking nam de lust om in 's lands zeedienst te treden merkbaar af, nadat de Republiek hare eenmaal schoone vloot, in de eerste helft der achttiende eeuw, tot ver beneden het natuurlijke peil liet vervallen.

Hoe geheel anders ware het geweest, indien hare regenten, beziel met den echten koopmansgeest, waarvan men hun de schaduwzijde verweet, gedurende den laatsten oorlog minder beloofd, doch hunne beloften trouw vervuld hadden; hoe geheel anders, indien zij, met prijsgeving van alle verouderde begrippen en met edele zelfverzaking, steeds voor eene wel kleine, doch uitmuntende vloot hadden gezorgd! Dan ware de Republiek vermoedelijk in den rang gebleven, die haar van rechtswege toekwam; dan ware de lust om haar te dienen zeker niet dermate verflauwd, dat eerlang zelfs de uitrusting van een betrekkelijk gering eskader schier onoverkomelijke hindernissen opleverde.

Bedroevend zag het er uit voor de meesten, die hun leven aan 's lands zeedienst hadden gewijd. Tijdens het bondgenootschap met Engeland moesten de vlagofficieren niet dan al te vaak het bevel van den ouden mededinger gehoorzamen, ook nadat hun Admiraal-Generaal niet meer op den troon zat. Slechts zelden kregen zij eene taak, geëvenredigd aan hun rang, die geheel onafhankelijk was van de plannen in het buitenland beraamd.

Desniettemin hadden zij de eer van 's lands vlag opgehouden. Wat al vastberadenheid en moed hadden vele kapiteins en konvooiers niet aan den dag gelegd, ook in bijzondere gevechten!

Ja, de oude geest leefde nog voort en de oude roem was niet getaand. Nog in de laatste jaren der zeventiende eeuw kwamen vreemdelingen zich op de Nederlandsche vloot oefenen en vond men een Nederlander, als vlagofficier, in Zweedschen dienst.

Czar Peter bracht door zijne komst der Republiek eene welverdiende hulde voor den naam, dien zij zich door de roemruchtige daden harer zeelieden had verworven.

En wat deed nu de Staat voor datzelfde personeel, waaraan hij onmiskenbaar veel te danken had? Aanvankelijk schonk hij uitzicht op bevordering, door de kaders vrij geregeld aan te vullen, zoodat er gedurende den laatsten oorlog bijna onafgebroken vijf Luitenant-Admiraals waren geweest. Wassenaer bekleedde in 1713 die waardigheid bij het Collegie van Amsterdam; Callenburg bij dat van Rotterdam; Geleyn Evertsen, een jongere broeder van Cornelis, bij dat van Zeeland; Pieterse, bij dat van het Noorder-kwartier.¹⁾

¹⁾ *De Vice-Admiraals E. de Ruyter en Jan Jansze van Nes waren tussen 1682 en 1684 overleden, evenals de Luitenant-Admiraal Bankert. Tusschen 1689 en 1697 verloor Nederland den Schout-bij-nacht van Brakel, de Luitenant-Admiraals C. Tromp en Aart Jansze van Nes, alsmede den Vice-Admiraal van de Putte. Van de in den tekst genoemde vlagofficieren, overleed Schey in 1703, Bastiaensze in 1704, C. Evertsen in 1706, van der Goes in 1707, Almonde in 1711, G. Evertsen in 1721, Callenburg in 1722, Pieterse in 1722 en J. G. van Wassenaer in 1723.*

In Friesland was het niet meer dan een titel, eerst door den Baron van Aylva, later door den Graaf van Stirum gevoerd. Andere vlagofficieren vindt men bij die Admiraliteit slechts bij uitzondering, het Noorder-Kwartier bezat die insgelijks niet altijd. Doch bij de overige collegiën waren ook de Vice-Admiraals vrij geregeld benoemd. Dit uitzicht op bevordering werd echter zoowel onder het bestuur der Staatspartij, als onder Stadhouderslijk bewind, voor sommigen eene bron van teleurstelling.

Kapitein Philip Schrijver, die zich bij Lagos en elders had onderscheiden, nam ten minste misnoegd zijn ontslag, omdat de Staten van Holland in 1709, door het benoemen van Aerssen van Sommelsdijk, ten derden male hem een jongeren Schout-bij-nacht boven het hoofd stelden, ofschoon nu zijn naam het eerst op de voordracht stond.

Geldelijke voordeelen leverde 's lands zeedienst niet op, tenzij een bevelhebber het geluk had eene buitengewone premie te behalen. Zelfs schijnen de tractementen in anderhalve eeuw eene niet noemenswaardige verandering te hebben ondergaan, dewijl nog veel later voor de Luitenant-Admiraals van een bijzonder collegie 3600 gld., voor de Vice-Admiraals 2400 gld., voor de Schout-bij-nachts 1200 gld., en voor de oudste kapiteins slechts 360 gld. wordt uitgetrokken. Hierbij kwam dan het voordeel op de schafting, dat echter wegens de ongeregelde betaling niet altijd zoo maar ongemerkt hun toevloede.

Was het niet verschrikkelijk, dat sommige van 's lands officieren, vruchteloos wachtende op de voldoening hunner jaarwedden en kostgelden, zich wel moesten verwijderen om eene vervolging te ontgaan, en dat in 1714, om dezelfde reden, zelfs de goederen der vlagofficieren van de Maas werkelijk in beslag werden genomen?

Het personeel in lagere rangen genoot insgelijks schier dezelfde maandgelden, als in de eerste helft der zeventiende eeuw. Alleen hadden sommige collegiën, ten einde het volk meer aan 's lands dienst te binden, doorgaans ook gedurende den winter een zeker daggeld uitbetaald, hetwelk de luitenants bij de Maas desverkiezende eveneens konden genieten. Met betrekking tot het personeel zij hier nog bijgevoegd, dat in 1699 weder drie regimenten mariniers waren opgericht, die tijdens den oorlog op het Spaansche schiereiland uitmuntend te stede kwamen.

Tot handhaving der krijgstucht, was de artikelbrief van 1673 nu en dan met eenige wijzigingen vernieuwd. In 1696 achtten de Staten het noodig bovendien een plakkaat uit te vaardigen, tot beteugeling van den moedwil der ontslagen schepelingen jegens hunne gewezen officieren, dat later, in verband met den artikelbrief, werd gehandhaafd.

Intusschen deed noch de Nederlandsche, noch de Britsche regeering iets hoegenaamd, om het personeel der zeemacht theoretisch op te leiden. Wie in den zeedienst trad, moest zich zelve in het praktische leven maar zoo goed mogelijk vormen. Ook hierin ging Frankrijk, waar Richelieu de eerste grondslagen tot eene stelselmatige opleiding had gelegd, waarop Colbert en de Seignelay voortbouwden, andere mogendheden voor. Het bezat, omstreeks dezen tijd, kweekscholen en instructievaartuigen, waarmede men in de Republiek, wel verre van het gegeven voorbeeld na te volgen, den draak stak door te wijzen op eenige treffende zeerampen, den Franschen overkomen, in weerwil van hunne „*gestudeerde schepen*” en hunne „*academiën voor matrozen.*” Voorts had de Fransche regeering de verhouding tusschen de officieren van zee- en landmacht geregeld en het verstrekken der schafting van rijkswege ingesteld. Hierdoor mochten enkele buitengewone voordeelen vervallen, doch werd het personeel gevrijwaard tegen ongelegenheden, als waarvan hierboven sprake is geweest.

Over de taktiek der laatste jaren valt weinig te zeggen. Bij Bevesier, La Hogue en Malaga hadden de Admiraals zich blijkbaar aan de rechte linie gehouden. Hunne schepen lagen dan bijgedraaid en konden zich dus later gemakkelijk verplaatsen, wanneer de omstandigheden of

de plannen der bevelhebbers het vereischten. Aan die thans algemeen gebruikelijke manier van strijden ontleenden de grootere bodems, die men uitsluitend tot het formeeren der linie geschikt achtte, den gemelden naam van lineschepen.

Wegens het meer regelmatige der gevechten, waren de gelegenheden om een brander met voordeel aan te wenden zeldzamer geworden. Uit dien hoofde was het getal der gewone branders verminderd. Daarentegen spitste men zich op het uitdenken van andere middelen, om een vijandelijken bodem in brand te steken. Tegen vaste plaatsen had men bovendien de elders besproken bombardeergaljooten en machine-schepen aangewend, waarvan de eersten niet ten volle en de laatsten in geenen deele aan de verwachting hadden beantwoord.

Om elkander te verschalken hadden alle partijen zich nog meermalen van vreemde vlaggen bediend. Frankrijk handhaafde het verbod van hieronder te vechten, waarmede Nederlanders en Engelschen het niet altijd even nauw schenen te nemen. Nochtans begonnen zij het gegronde van den Franschen stelregel, dien zij in hunne plakكاتen reeds gehuldigd hadden, meer en meer in te zien.

Het negende artikel van het traktaat, in 1713 tusschen de Republiek en Tunis gesloten, verklaarde het voeren eener vreemde vlag strafbaar, en in de Europische Mercurius voor 1726 staat met duidelijke woorden:

„Dewijl het nu tegen de zeewetten strijdt, dat men eene valsche vlag voert, en dat zoodanig een als een zeeroover kan aangemerkt worden!”

Maar juist aangaande het algemeen bindende dier zeewetten, heerschte eene niet geringe onzekerheid. Terwijl de Republiek en Engeland zich in hoofdzaak aan hunne bestaande plakكاتen en verordeningen hielden, welke zij desgevorderd vernieuwden of met andere vermeerderden, had Lodewijk XIV in 1681 en 1689 ordonnantiën uitgevaardigd, die insgelijks op oude grondslagen rustten, doch tevens vele nieuwe voorschriften behelsden. Die Fransche bepalingen waren in 1702 door Spanje bijna letterlijk overgenomen. Bij al het goede, waardoor zij zich ontegenzeggelijk kenmerkten, hadden zij met de Nederlandsche en Britsche deze schaduwzijde gemeen, dat zij op een louter nationaal standpunt gemaakt en dus voor vreemden meestal bezwarend waren.

Hierin moesten de tractaten verlichting aanbrengen, welker bepalingen, wegens de snel op elkander volgende oorlogen van de zeventiende eeuw, te weinig gelegenheid hadden, om ten minste eenigermate de kracht der gewoonte te erlangen. De tractaten, in 1713 en later gesloten of vernieuwd, bleven langer in stand en hebben derhalve meer bijgedragen tot de ontwikkeling van het internationale zeerecht. Had de Republiek omtrent vele punten, in 1713 en later vastgesteld, vroeger in denzelfden geest beslist, dan strekt dit slechts tot nadere bevestiging van de elders gemaakte opmerking, dat Nederland, met betrekking tot de scheepvaart, van oudsher zeer vrijzinnige denkbeelden voorstond.

Onder de menigte tractaten, omstreeks dezen tijd gesloten, komen er geene voor tusschen de Republiek en Groot-Brittanje. Deze bekrachtigden slechts de bestaande, waaronder met name die van 1674 en 1678. Wat hierin betreffende het saluut was vastgesteld, strekte den onzen dus voortdurend tot richtsnoer. Het eerbewijs aan de koninklijke vlag der Britten was, eensdeels door de gewoonte, anderdeels nu het een bondgenoot en niet langer een mededinger gold, minder stuitend geworden.

Gedurende al de jaren, sedert den laatsten oorlog met Engeland verlopen, melden de Britsche schrijvers, bij wijze van uitzondering, slechts een enkel geval, waarin een Nederlandsche commissievaarder met geweld tot het verschuldigde eerbewijs moest worden genoopt. De

troonsbeklimming van Willem III had in dit opzicht geenerlei verandering te weeg gebracht. Onafgebroken bleven de Britten hun voorgewend recht handhaven. Zweden en Denemarken ondervonden zulks in 1694 en 1695. Zelfs werd in 1704 een Zweedsch schip met zijn gansche konvooi door de Britten opgebracht, omdat de bevelhebber geweigerd had zijne vlag te strijken. Andere mogendheden, welke soms met gelijksoortige eischen te berde kwamen waren doorgaans te zwak om die te doen gelden.

Een vluchtige blik op de voornaamste internationale bepalingen, die in de vredestractaten of in de tractaten van handel en zeevaart werden opgenomen, zal hier niet overbodig zijn.

Uit sommige punten van overeenkomst, die men bij eene onderlinge vergelijking dier verschillende stukken ontdekt, kan dan blijken, in hoeverre eene meer eenparige opvatting van enkele zaken, waarbij alle zeemogendheden het hoogste belang hadden, veld won.

Wat het toelaten van oorlogsschepen betreft, kwam de Republiek in Art. 20 van haar tractaat met Spanje en, evenals vroeger in Art. 12 van haar tractaat met Frankrijk overeen, dat men de wederzijdsche havens met een onbepaald aantal bodems tegelijk zou kunnen bezoeken, mits hierbij de bescheidenheid in acht nemende. Portugal bedong, bij Art. 7 van het tractaat met Frankrijk en bij Art. 19 van een daarop gevolgd met Spanje, evenals het vroeger met de Republiek had gedaan, dat men zich in de versterkte havens tot zes, in de niet versterkte tot drie zou bepalen. Denemarken had zich in 1701, oudergewoonte, aan het getal van zes gehouden. Vele kleine staten aan de Middellandsche Zee lieten niet meer dan een of twee vreemde oorlogsschepen tegelijk in dezelfde haven toe. Van dit alles moest de commandant van een eskader natuurlijk kennis dragen, ten einde zich daarnaar te regelen. Alleen bij stormweder of wegens bekomen zeeschade, mocht hij, volgens het gebruik, dat in vele tractaten uitdrukkelijk was opgenomen, met inachtneming van zekere formaliteiten bijna overal de gestelde grens overschrijden.

Tijdens het bondgenootschap tusschen de Republiek en Groot-Brittanje, was de nog altijd bestaande overeenkomst, dat men de wederzijdsche havens met niet meer dan op zijn hoogst acht schepen tegelijk zou aandoen, stilzwijgend buiten werking gesteld. Andere punten waren door bijzondere tractaten geregeld, en wanneer deze zwegen, b. v. met betrekking tot het afschieten der wacht op de reeden of in de havens, waar schepen van beide natiën lagen, poogden de Staten alles zooveel mogelijk op gelijken voet te doen plaats grijpen. Dit belette evenwel niet, dat Engeland zich in menig opzicht hoe langer hoe meer het leeuwendeel aanmatigde.

Nederland, Spanje, Groot-Brittanje en Frankrijk beloofden geene kaperbrieven meer uit te reiken aan vreemdelingen en stelden het varen hiermede gelijk aan zeeroof. Het laatst genoemde rijk had deze bepaling ook in de Ordonnantie van 1681 opgenomen, doch in hetzelfde stuk de in onbruik geraakte brieven van schaverhaling weder opgerakeld, die in Art. 4 van het tractaat met de Republiek, in Art. 3 van dat met Engeland, en in Art. 7 van dat tusschen de Republiek en Spanje insgelijks vermeld worden.

Iets later treft men inderdaad weder sporen aan van dit zonderlinge gebruik, hetwelk zich alleen gedurende den onzekeren rechtstoestand der middeleeuwen liet verdedigen.

De vier genoemde mogendheden deden opnieuw plechtig afstand van het recht om schepen en volk in beslag te nemen, welke verklaring ook de Hanzesteden in 1716 aflegden.

Allen vernieuwden voorts de vroeger gedane beloften, om de gestrande goederen onder zekere voorwaarden aan de eigenaars terug te geven.

Ofschoon dientengevolge niet alle misbruiken op eenmaal werden afgeschaft, zoo was toch elke overeenkomst in dien zin eene schrede op den goeden weg. Hoe weinig men zich

doorgaans, na het ontstaan eener vredebreuk, bekreunde om vele bepalingen, die juist op tijden van oorlog toepasselijk waren, bewees het Spaansche gouvernement door in 1739 kaperbrieven te verstrekken aan buitenlanders, en door in het volgende jaar op vreemde schepen beslag te leggen tot het vervoeren van krijgsvolk.

Frankrijk en Groot-Brittanje huldigden, in strijd met hunne nationale wetten en gebruiken, bij Art. 17 en 27 van hun tractaat, de Nederlandsche stelling „*vrij schip, vrij goed*” en omgekeerd, welke de Republiek en Frankrijk ook in Art. 26 van hun tractaat opnamen. Daarentegen kwam het laatste, bij Art. 22 van zijn tractaat met de Hanzesteden overeen, dat men allen vijandelijken eigendom in neutrale schepen als goeden prijs zou beschouwen, zonder dit evenwel over het schip of het overige gedeelte der lading uit te strekken.

Niet onaardig bedong Frankrijk, hetwelk in Art. 24 van zijne tractaten met de Republiek en Groot-Brittanje weder de bepaling had opgenomen, betreffende het visiteeren door middel van eene sloep, op een schot afstands, bij Art. 36 van zijn tractaat met de Hanzesteden, dat een gelijk aantal personen van het verdachte schip tijdens het onderzoek in de sloep moest overgaan, ten einde hun, die zich aan boord begaven, eenigen waarborg te schenken tegen beledigingen.

Zelfs dan, wanneer de nationaliteit van het schip over het vrije der lading besliste, moesten alle niet gekonvooeerde koopvaarders, in bepaalde gevallen, zich aan een onderzoek van de zijde der oorlogvoerende partijen onderwerpen. Hierdoor mochten deze zich vergewissen, dat haren vijand geene goederen werden toegevoerd, die als oorlogs-contrabande, uit den aard der zaak, gedurende den oorlog altijd onvrij waren.

Voor die kooplieden, welke zich gaarne binnen de gestelde grenzen wilden houden; voor de gouvernementen, welke den geoorloofden handel hunner onderdanen moesten beschermen; en niet het minst voor allen, die een dergelijk onderzoek moesten bewerkstelligen of later den uitslag hiervan door een vonnis bekrachtigen, was het dus van overwegend belang, om met juistheid te weten, wat men al dan niet onder het verbodene moest rangschikken. Jammer, dat elke twijfel dienaangaande niet ten volle was opgeheven, en dat meestal de strekking van inderdaad duidelijke en vrijgevege bepalingen, door allerlei uitvluchten en haarkloverijen werd verijdeld.

Voornamelijk bleef er eene verbazende onzekerheid heerschen, met betrekking tot de scheeps-materialen. Spanje hield zich maar onverzettelijk aan het tractaat van 1650, waarin die noch onder de vrije, noch onder de onvrije goederen genoemd werden. Art. 19 en 20 van het tractaat tusschen Frankrijk en de Republiek, alsmede Art. 14 en 15 van dat tusschen Frankrijk en de Hanzesteden, waren nagenoeg in dezelfde bewoordingen vervat en lieten dus het punt van verschil onbeslist. Daarentegen behelsden Art. 19 en 20 van het tractaat tusschen Frankrijk en Groot-Brittanje nagenoeg hetzelfde, wat in 1674 tusschen dit laatste en de Republiek was vastgesteld.

Eene even duidelijke verklaring, aangaande het geoorloofde van den handel in scheeps-behoefden, was ook opgenomen in Art. 15 en 16 van het tractaat, in 1679 door de Staten-Generaal met den Koning van Zweden gesloten. Verschillende mogendheden hadden dus het veelbesproken handelsartikel met name onder de vrije goederen begrepen. De Staten-Generaal, die zulks deden tegenover Engeland en Zweden, beslisten echter in hunne tractaten met Denemarken van 1692 en 1701, alsmede in een later met Algiers, de zaak weder in omgekeerden zin. Rusland nam de scheeps-materialen onder de verboden goederen op, hetgeen Oostenrijk en Spanje vervolgens insgelijks deden.

Te midden van al die onzekerheid, verboden de Staten-Generaal in 1720 zeer wijselijk den Spanjaarden eenige goederen te doen geworden, die in de tractaten tusschen de Republiek en de vijanden van Spanje onder de verbodene waren opgenomen.

Frankrijk schaadde later zich zelf, door in 1742 de scheepsmaterialen onder de goederen van contrabande te noemen, omdat Groot-Brittanje in 1744 nu insgelijks van het vroeger bepaalde afweek. Zoodra echter Zweden ook den handel in zeildoek, touwwerk, vlaggedoek, levensmiddelen en kleeding voor soldaten als verboden wilde aanmerken, kwamen de Staten-Generaal hiertegen op, dewijl het lijnrecht streed met het tractaat van 1679. Spoedig zal het gewicht van eenige hier aangeroeerde punten ten volle blijken.

Weken vele mogendheden, bij eene opgaaf van hetgeen zij als oorlogs-contrabande aanmerkten, ten eenen male af van hare bijzondere wetten; niet minder was dit het geval met de straf op het vervoeren daarvan gesteld. Geheel in strijd met zijne ordonnantiën, kwam Frankrijk bij Art. 25 van zijn tractaat met de Republiek overeen, dat het niet de verbeurdverklaring van het schip en van het andere gedeelte der lading zou na zich slepen. Volgens Art. 30 mocht een schipper, die slechts eene geringe hoeveelheid verboden goederen aan boord had, deze zelfs desverkiezende in volle zee overgeven en dan zijne reis voortzetten. Hetzelfde, tusschen Frankrijk en de Republiek reeds vroeger vastgesteld, werd in Art. 26 van het tractaat tusschen Frankrijk en Groot-Brittanje opgenomen.

Onmiskenaar waren er nog al pogingen aangewend, om het harde en onbillijke der meeste bijzondere wetten en plakkaten door internationale overeenkomsten te verzachten of weg te nemen. Dientengevolge scheen de toestand na 1713 gunstiger, dan te voren.

Maar de ondervinding leerde weldra ook hier, bij vernieuwing, dat het beschreven recht doorgaans slechts een onvoldoende breidel is, wanneer de hartstochten den sterkere tegen den zwakkere in het harnas jagen. Bovendien was het eigenbelang er steeds op uit, om eene bestaande leemte te benuttigen, of de heilzame, doch belemmerende banden, welke de diplomatie had gelegd, te verbreken. Hierdoor ging menige vrucht, op de baan der ontwikkeling gerijpt, verloren. Gelukkig evenwel slechts tijdelijk; want in de meeste gevallen, kwam men vroeger of later, door schade en schande wijs geworden, van de dwaling terug.

Vele bepalingen nopens het zeerecht, in 1713 tot stand gekomen, droegen het kenmerk van die vrijzinnigheid, waarvoor de Republiek meestal had geijverd.

Haar staatkundige invloed was echter zeer gedaald en de krachten begonnen haar eerlang geheel te ontzinken.

Terwijl het verouderde staatslichaam zijn aanwezen nog rekte, openbaarden zich inwendige gebreken van allerlei aard. Maar de toenemende baatzucht, kleingeestigheid en partijschap, die alle ingrijpende maatregelen tot herstel verijdelden, waren der Republiek niet uitsluitend eigen: bij hare naburen vertoonden zich dezelfde of niet minder ernstige kwalen; ja de geheele westersche maatschappij verviel tot eene soort van kwijning, al heerschte niet aanstonds overal dezelfde machteloosheid.

Verregaande misbruiken en onderlinge twisten sloopten de krachten van eeuwenheugende staten, van welke de meeste, tegen het einde der achttiende eeuw, niet meer bestand waren tegen den bruisenden stroom der revolutie, in eigen boezem opgeweld, of uit den vreemde over de grenzen heengestuwd. Onder de staatsgebouwen, die al spoedig onder den schok bezweken, behoorde ook de Republiek der Vereenigde Nederlanden. Aan haar, wier verleden zooveel overeenkomst had met de opkomst en den bloei van het oude Phenicië, werd ten laatste ook letterlijk vervuld, wat de profeet aangaande den val van het rijke en machtige Tyrus

had voorspeld: vreemdelingen trokken hunne zwaarden over haar uit en ontheiligden haren glans.

EINDE VAN HET EERSTE DEEL.

INHOUD:

Inleiding

HOOFDSTUK I.

De sloopstochten der Romeinen, de Volksverhuizing, de invallen der Noormannen en andere gebeurtenissen, die in de eerste eeuwen der Christelijke jaartelling eenigen invloed op de sloopvaart en den sloopbouw van de bewoners dezer gewesten hebben uitgeoefend.

HOOFDSTUK II.

Eerste bedrijven te water onder de Graven uit het Hollandsche huis. — Samenstelling der grafelijke vloeten. — Invloed der Kruistochten. Tocht naar Damiate in 1217. — De schepen der dertiende eeuw.

HOOFDSTUK III.

Slag bij Zierikzee in 1304 en andere gebeurtenissen te water, onder de Graven uit het Henegouwsche en het Beijersche stamhuis. — Toenemend handelsverkeer. — De schepen der veertiende eeuw. — Het kompas. — Het buskruit. — De oudste admiraals.

HOOFDSTUK IV.

Graven uit het Bourgondische stamhuis. — Oorlog met de Oosterlingen. — Zeerooverijen en andere gebeurtenissen te water. — Toenemende zorg der vorsten voor handel en zeeraart. — Het Berelschrift van Maximiliaan. — Jonker Franssen oorlog. — Toestand van handel en visscherij. — Het Grootte

Tractaat van koophandel met Engeland in 1496. — De schepen der vijftiende eeuw.

HOOFDSTUK V.

Geldersche oorlog. — Verwickelingen in het Noorden. — Tochten naar de Middellandsche Zee. — Oorlogen met Frankrijk. — Ordonnantie op het bewapenen van koopvaarders. — Handel en visscherij in de zestiende eeuw. — De schepen en vloten der Graven uit het Oostenrijksche huis. — Sporen eener vaste zeemacht. — Het begin van den opstand.

HOOFDSTUK VI.

Komst van den Hertog van Alva. — Watergeuzen. — De inneming van den Briel in 1572. — Vele steden vallen af. — Eerste bedrijven te water. De Prins van Oranje aanvaardt het bestuur. — De zeemacht in de eerste jaren van den opstand.

HOOFDSTUK VII.

Het beleg van Haarlem. — Slag op de Zuiderzee. — Nederlaag der Spaansche vloot op de Schelde. — Andere voordeelen door de onzen behaald. — Eerste plannen der Spanjaarden tot een aanval van den zeekant. — Ontzet van Leiden. — Het Nederlandsche zeewezen tot aan den dood van den Prins van Oranje in 1584.

HOOFDSTUK VIII.

Het beleg van Antwerpen. — De brug van Parma en de schepen van Gianibelli. — Oudheid der branders en toenemend gebruik dier schepen. — De komst van Leicester. Zijn invloed op het zeewezen.

HOOFDSTUK IX.

Buitengewone uitrustingen in de Spaansche havens tegen Engeland en de Republiek. — Een gereinsde vredehandel. — Maatregelen van tegenweer. — De Onoverwinnelijke vloot in 1588. — Hare nederlaag.

HOOFDSTUK X.

De onmiddellijke gevolgen van de verschijning der Onoverwinnelijke vloot. — Kaperijen der Duinkerkers. — Hulp aan Frankrijk. — Engeland en de Republiek beginnen ter zee aanvallender wijs te handelen. — Tocht van Pieter van der Does met eene Nederlandsche vloot in 1599. — Spaansche galeien te Sluis. — De Zwarte galei van Dordrecht. — Verrichtingen der zeemacht in het vaderland.

HOOFDSTUK XI.

Nadere regeling van het bestuur over het zeewezen in 1597. Samenstelling en beroegdheid der Admiraliteiten. — Hare geldmiddelen. Uitbreiding der zeevervaart in het algemeen. — Oprichting eener Oost-Indische en later ook eener West-Indische Compagnie. — Invloed dier lichamen op het zeewezen.

HOOFDSTUK XII.

Nederlaag der galeien van Sluis. — Verovering dier stad in 1604. — Aanhoudende worsteling met de kapers van Duinkerken. — Vrede tusschen Engeland en Spanje. — Tochten van Hautain naar de Spaansche Zee. — Reinier Claessen. — Jacob van Heemskerk sneuvelt in 1607 bij Gibraltar. — Zegenrijke gevolgen der aldaar behaalde overwinning.

HOOFDSTUK XIII.

Onveiligheid der zee, gedurende en na het Twaalfjarig Bestand. — Eene Nederlandsche vloot tegen de Hugonoten gebruikt. — Vruchteloze tocht naar Cadix. — Het vernielen eener transportvloot op het Slaak in 1631. — Zwakheid tegenover de kapers. — Dapperheid van sommige kapiteins. — Piet Hein. — Oprichting van Directiën. — Andere maatregelen tot bereiliging der zee.

HOOFDSTUK XIV.

Roemvolle dagen breken voor het Nederlandsche zeewezen aan, na de verheffing van Maarten Harpertsz. Tromp tot Luitenant-Admiraal van Holland en

West-Friesland. — Hij slaat de schepen van Duinkerken voor de haven dier stad en behaalt in 1639 eene luisterrijke overwinning bij Duins.

HOOFDSTUK XV.

Aanspraken der Engelschen op het gebied der zee. — Andere geschillen over het zeerecht, die omstreeks denzelfden tijd meer op den voorgrond traden. — Sondtol. — Tochten van den Vice-Admiraal Witte Cornelisz. de With naar Denemarken.

HOOFDSTUK XVI.

Een tocht naar de Spaansche Zee tot ondersteuning van Portugal. — Voortzetting en einde van den strijd met de Duinkerkers. — Het Tractaat van Marine met Frankrijk. — Houding der Republiek tegenover de binnenlandsche partijen in Engeland. — Vrede te Munster in 1648.

HOOFDSTUK XVII.

Trapsgewijze ontwikkeling van het Nederlandsche zeewezen, gedurende den Tachtigjarigen oorlog. — Toestand daarvan bij het sluiten van den vrede.

HOOFDSTUK XVIII.

Binnenlandsche geschillen. — Afdanking van troepen na den vrede te Munster. — Ook de vloot wordt op voet van vrede gebracht. — Moeielijkheden met de schepen van Karel I. — Zonderling gedrag en rechtsgeding van den Vice-Admiraal Witte Cornelisz. de With. — Handelstractaat met Spanje. — Dood van Willem II in 1650. — Zegepraal der Staatspartij. — Acte van Navigatie. — Toenemende verwijdering tusschen de Republiek en Engeland. — Ontroeting tusschen Tromp en Blake.

HOOFDSTUK XIX.

Wederzijdsche oorlogsverklaring. — Een rampspoedige tocht onder Tromp. — Gerecht tusschen Michiel Adriaansz. de Ruyter en Ascue bij Plymouth. — Terugtocht der Nederlandsche vloot onder Witte Cornelisz. de With. —

Zuisterrijke overwinning van Tromp bij de Singels. — Bedrijven van het Nederlandsche eskader in de Middellandsche Zee. — Kaapvaart. — Stremming van den handel. — De verhouding der Republiek tot onzijdige mogendheden.

HOOFDSTUK XX.

Driedaagsche zeeslag. — Aanbod van Karel II. — Overwinning bij Livorno. — Van Galen sterft aan zijne wonden. — Nadeelige zeeslag bij Nieuwpoort. — Klachten over den toestand der vloot. — Blokkade der Nederlandsche kust. — Maarten Harpertsz. Tromp en Witte Cornelisz. de With slagen er nochtans in de Nederlandsche vloot buitengaats te vereenigen. — De Luitenant-Admiraal Maarten Harpertsz Tromp sneuvelt in den zeeslag bij Ter Heide. — Schade door een hevigen storm. — Ontervedenheid des volks over den loop der zaken.

HOOFDSTUK XXI.

Vredesonderhandelingen. — Acte van Seclusie. — Het vredetraktaat van Westminster in 1654. — Het materieel der Nederlandsche en der Britsche zeemacht in den laatsten oorlog. — Aanmerkingen over het personeel. — Jacob van Wassenaer, Heer van Obdam, wordt Luitenant-Admiraal. — Uitbreiding van het getal der vlagofficieren. — Vooruitgang in de taktiek. — Sterkte der zeemacht bij het einde van den oorlog.

HOOFDSTUK XXII.

De werkring der zeemacht na den vrede. — Ondersteuning van Dantzig in 1656. — Kaperijen der Franschen. — Twee hunner schepen genomen en teruggegeven. — Wassenaer gaat naar Portugal. — Oorlog tusschen Zweden en Denemarken. — Eene Nederlandsche vloot onder Wassenaer en de Ruyter in het Noorden. — Tractaten met Portugal, Frankrijk en Engeland. — Toenemende zeerooverij in de Middellandsche Zee. — De Ruyter met een eskader derwaarts gezonden — Het strijken der vlag.

HOOFDSTUK XXIII.

Karel II hersteld. — Nieuwe verwickelingen met Engeland. — Uitrusting eener vloot onder den Luitenant-Admiraal van Wassenaer. — Holmes verovert eenige plaatsen op de kust van Guinea en Nieuw-Nederland. — Ook de Ruyter derwaarts gezonden. — Vijandelijkheden der Britten in Europa. — Oorlogsverklaring in 1665. — Toestand van het Nederlandsche zeewezen. — Uitbreiding van het kader der vlagofficieren.

HOOFDSTUK XXIV.

Slag bij Lestoffe. — Dood van den Luitenant-Admiraal van Wassenaer. — Jan Evertsen als Luitenant-Admiraal van Zeeland vervangen door zijn broeder Cornelis. — Andere gevolgen der nederlaag. — Pogingen, tot verbetering der zeemacht. — Een krijgsraad ter reede van Texel. — Cornelis Tromp wordt Luitenant-Admiraal. — Terugkomst van de Ruyter. — Hem wordt het opperbevel gegeven. — Eene koopvaardijvloot in de haven van Bergen door de Britten aangetast. — Onbeduidende verrichtingen der vloot. — Verhouding der Republiek tot Frankrijk en andere mogendheden.

HOOFDSTUK XXV.

Nieuwe toebereidselen. — Voorloopige onderhandelingen met Frankrijk. — Het verbond met Denemarken. — Vierdaagsche zeeslag. — Vreugdebedrijven. — Tweedaagsche zeeslag. — Beroemde terugtocht van de Ruyter. — Ontslag van Cornelis Tromp. — Eene koopvaardijvloot in het Vlie door de Engelschen verbrand. — Wraakneming der Nederlanders op onzijdig gebied. — Verrichtingen der vloot. — Het komt niet tot eene vereeniging met de Fransche zeemacht. — Particuliere uitrusting in Zeeland onder Abraham Crijnssen.

HOOFDSTUK XXVI.

Vredesonderhandelingen. — Nieuwe uitrusting hier te lande. — Cornelis de Witt tot Gedeputeerde op 's lands vloot benoemd. — Roemvolle bedrijven der Nederlanders op de Theems en de Medway. — Andere verrichtingen der

zeemacht. — Wat er van de hulp van Frankrijk kwam. — Vrede te Breda in 1667. — Terugkeer der vloot. — Merkbare invloed van den Luitenant-Admiraal de Ruyter.

HOOFDSTUK XXVII.

Verwijdering tusschen de Republiek en Frankrijk. — Triple Alliantie. — Nieuwe geschillen over het saluut. — Eene Nederlandsche koopvaardijvloot door de Britten aangetast. — Frankrijk, Engeland, Munster en Keulen verklaren in 1672 aan de Republiek den oorlog. — Slag bij Solebay. — Nadeelen te lande. — Val der Staatspartij en verheffing van Willem III. — Latere verrichtingen der vloot. — Kaapvaart.

HOOFDSTUK XXVIII.

Gunstiger uitzichten in 1673. — Verschillende maatregelen van Willem III. — Twee gerechten van de Nederlandsche vloot met die van Engeland en Frankrijk op de vlakte van Schooneveld. — Bereiliging der kust. — Roemvolle zeeslag bij Kijkduin. — Geestdrift in de Republiek. — Algemeen verlangen naar vrede. — C. Everts en Binckes in West-Indië — Zonderling tweegerecht. — Zevendige kaapvaart.

HOOFDSTUK XXIX.

Vrede met Engeland, Munster en Keulen in 1674. — Tocht van de Ruyter naar Martinique, — Eene Nederlandsche vloot onder C. Tromp bestookt de westkust van Frankrijk, — Maatregelen tegen de kaperijen, — Oorlog in het Noorden, — De vereenigde Nederlandsche en Deensche vloot, onder C. Tromp, slaat de Zweden bij Oeland, — Andere bedrijven der zeemacht in de Oostzee tot 1678.

HOOFDSTUK XXX.

Hulpbehoerendheid van Spanje. — Een eskader onder de Ruyter naar de Middellandsche Zee gezonden. — Zorgeloosheid der Spanjaarden. — Slag bij de Liparische eilanden tusschen de Ruyter en Duquesne. — De

Spaansche vloot. — Tweede gerecht met de Franschen, bij den berg Etna. — Dood van den Luitenant-Admiraal-Generaal de Ruyter.

HOOFDSTUK XXXI.

Rampzalig lot van het Nederlandsche eskader in de Middellandsche Zee na het overlijden van de Ruyter. — De Schout-bij-nacht Almonde derwaarts gezonden. — Nieuwe uitrusting ten behoere van Spanje. — Gerecht van Cornelis Evertsen. — Binckes met een Nederlandsch eskader in West-Indië. — Een Fransch eskader verschijnt er onder d'Estrées. — Strijd in de baai van Tabago. — Dit eiland door de Franschen veroverd. Terugblik. — Vrede te Nijmegen. — Handelstractaat met Frankrijk.

HOOFDSTUK XXXII.

Waarom de Republiek der Vereenigde Nederlanden in de zeventiende eeuw als eene groote zeemogendheid kon optreden. — Toestand van andere zeemogendheden. — Trapsgewijze verbetering van het materieel der Nederlandsche vloot. — Nadeelige invloed van het samengestelde bestuur. — Uitmuntend personeel. — Bemanning der schepen. — Discipline — Taktiek. — De Nederlandsche vloot geenszins het werktuig eener staatkundige partij, maar het plechtanker van 's lands vrijheid en onafhankelijkheid.

HOOFDSTUK XXXIII.

Plannen tot versterking der zeemacht. — Toegeeflijkheid jegens de Barbarijsche staten. — Een eskader onder den Luitenant-Admiraal Bastiaensze naar het Noorden. — Twee Nederlandsche konvooiers door de Franschen aangetast. — Expeditie naar Engeland. — Willem III en Maria, Koning en Koningin van Groot-Brittanie. — Oorlogsverklaring van Lodewijk XIV.

HOOFDSTUK XXXIV.

Oogmerk van Willem III. — Nadere overeenkomsten tusschen de Republiek en Engeland. — Het Zeeuwsche admiraalschip verongelukt. — Groot-Verbond.

— Blokkade der Fransche kust. — Zeeslag bij Beresier in 1690. — Latere bedrijven en zeerampen. — Moeielijkheden over het handelsverbod. — Rechtsgeding van den Britschen opperberelhebber.

HOOFDSTUK XXXV.

Dood van den Luitenant-Admiraal C. Tromp. — Onbeduidende verrichtingen der vloot in 1691, onder Russelt en Almonde. — Kaapvaart. — Bijzondere gerechten. — Landingsplannen van Jacobus II in 1692. — Zeeslag bij La Hogue. — Verliezen der Franschen na het gerecht. — Werkeloosheid der bondgenooten. — Rampzalig lot eener koopvaardijvloot in 1693. — Kloek gedrag van de kapiteins Schrijver en van der Poel. — Latere gebeurtenissen.

HOOFDSTUK XXXVI

Bezwaren van geldelijken aard. — Driededige taak der zeemacht in 1694 en 1695. — Gedwongen werkeloosheid der Fransche marine. — Mislukte landing bij Brest. — Bombardeergaljooten. — Machineschepen. — Kustbombardementen. — Kaperijen. — Nalatigheid en plichtverzuim van sommigen. — Onveiligheid der Noordzee. — Maatregelen tegen de kapers.

HOOFDSTUK XXXVII

Nieuwe ontwerpen van Lodewijk XIV tot herstelling van Jacobus II verijdeld. — Verwoesting op de kust van Frankrijk aangericht. — Onveiligheid der Noordzee. — Gerecht van Wassenaer met Duguay-Trouin bij de Spaansche kust. — Pointis met een Fransch eskader naar West-Indië—Laatste verrichtingen met Nederlandsche en Britsche schepen. — Vrede te Rijswijk in 1697. — Czar Peter van Rusland bezoekt de Republiek.

HOOFDSTUK XXXVIII

Algemeene spanning in Europa. — Een Engelsch-Nederlandsch eskader ondersteunt Karel XII van Zweden. — Oorzaken van den Spaanschen

successie-oorlog. — Dood van Willem III in 1702. — Mislukte landing bij Cadix. — Luisterrijke overwinning in de baai van Vigos.

HOOFDSTUK XXXIX

Verrichtingen der Nederlandsche en Britsche vloot in de Middellandsche Zee en op de kusten van Spanje. — Verovering van Gibraltar in 1704. — Zeeslag bij Malaga. — Barcelona en andere plaatsen genomen. — Zonderling misverstand te Lissabon. — Latere bedrijven tot aan het einde van den oorlog.

HOOFDSTUK XL.

Maatregelen tot bescherming van handel en visscherij. — Gerecht van Roemer Vlacq. — Andere gerechten tegen Fransche kapers en kruisers. — Schade door St. Pol en Forbin aangericht. — Uitbreiding der kaapvaart hier te lande. — Onderhandelingen met Frankrijk. — Vrede te Utrecht in 1713.

HOOFDSTUK XLI.

Grootheid en verval der Republiek in de eerste jaren der achttiende eeuw. — Waaraan dit voornamelijk te wijten? — Het materieel der zeemacht van de Republiek en andere mogendheden. — Het personeel. — Taktiek. — Enige bepalingen nopens het internationale zeerecht.